

Pezenhoffer Antal
A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME
X. kötet

Volt tanítványaimnak a Vas utcában nagy szeretettel ajánlom

PEZENHOFFER ANTAL

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe

TÖRTÉNELMI APOLOGETIKA

X. kötet

2005

Szabó Dénes beleznai plébános kezdeményezése alapján
A kéziratok másolását és megóvását döntő részben Takács I. Vilmos végezte
A kötet Köröndi József anyagi támogatásával jelent meg.

ISBN 963 8283 00 9 Ö
ISBN 963 8283 13 0

Lektorálta: Flandera Mihály

Kiadja: „Béke és Igazság Pilisszentléleki Modell” Alapítvány
Út, Igazság, Élet Kiadója, Pilisszentlélek
2521 Csolnok, Templom tér 3.
Tel./fax: 33/478-373,
e-mail: szeifert@printer-net.hu
Felelős kiadó: dr. Szeifert Ferenc,
az Alapítvány kuratóriumának elnöke

Szedés, tördelés: Palásthy Bt., Balatonfüzfő • www.palasthybt.hu
Nyomás: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

Szabad-e 48-at, mint magyar szabadságharcot is bírálni?

48-at egyházi és szociális oldaláról már megbíráltuk. Megvizsgáltuk már a haladással és a politikai fejlődéssel való összefüggésében is. 48-ban azonban – vallási és emberbaráti oldala mellett – a magyar függetlenségért, „a magyar szabadságért” is folyt a harc és a mozgalomnak éppen ez az oldala a legfontosabb, hiszen mindenki az ország függetlenségéért folyó küzdelmet tiszteli benne. Ezért még a neve is szabadságharc. Ez az oka, hogy a magyar közvélemény vele szemben bírálatot (legalábbis magyar ember részéről) mind ez ideig nem tűrt meg, s a 48 ellenében való állásfoglalást a haza megtagadásával egyértelműnek tartotta. Emiatt foglalkozunk mi is a mozgalommal, mint Magyarország függetlenségéért folyó harccal, a legbővebben.

Láttuk, hogy mivel nemcsak nemzeti, hanem vallási oldala is volt és van a mozgalomnak, 48-nak ezt a minden bírálaton felül való helyezését és a vele kapcsolatos lelki terrort csak az esetben ismerhetnénk el jogosnak, ha „a vallás magánügy” elvének álláspontjára helyezkednénk s azt tartanánk, hogy a vallásnak a nemzeti függetlenség ügye mellett egyvonalban nem lehet helye, annál kevésbé vele ellentétben és felette. Ha azonban a vallást magánügynek vesszük, ez egyúttal azt is jelenti, hogy igaz voltát már meghaladottnak tartjuk. Az igazság ugyanis nem magánügy.

Aki a vallását igaznak tartja, annak nemzeti szempontból is mindenáron ragaszkodnia kell hozzá. Ha ugyanis a vallás igaz, akkor el sem lehet képzelni nagyobb bűnt a nemzet ellen, mint fiait az igazságtól megfosztani engedni. Azt pedig már ugyancsak kellően bebizonyítottuk, hogy 48 katolikus szempontból túrheterlen volt s győzelme az Egyháznak Magyarországon való megdöntésével, vagy legalábbis egy elenyésző kis csoportra való szűkítésével lett volna egyértelmű. Olyan mozgalomért azonban, mely fel akarja ugyan szabadítani a hazát, de ugyanakkor polgárait részben vagy egészben az igazság birtokától is megfosztja, kivált olyan fontos és az örökkévalóságba vágó igazságok birtokától, mint amilyeneket a vallási igazságok jelentenek, csak akkor lelkesedhet valaki, ha gyakorlatilag vallástalan, illetve hitetlen alapon áll.

Ámde a vallást magánügynek s így mellékesnek véve, sőt akár teljesen vallástalan alapon állva sem fogadható el az az álláspont, hogy mivel 48 a magyar nemzet szabadságáért küzdött, azért csak jó lehetett s így magyar ember csak lelkesedhet érte, de nem bírálhatja. A magyar nemzet szabadságát ugyanis lehet jól és lehet rosszul, lehet okosan és lehet ostobán, lehet megengedett és lehet bűnös eszközökkel, lehet törvényes és lehet törvénytelen módon, lehet megfontoltan és lehet eredménytelenül szolgálni. Pedig hát 48 eredménytelen volt, feltevél nélküli fegyverletételben végződött. Ebből tulajdonképpen az következik, hogy megindítót el kell ítélnünk.

Szereplőit a nemzet ellen elkövetett bűn vádja alól legfeljebb akkor menthetjük fel, ha a bukást embertől előre ki nem számítható váratlan tényezők okozták, vagy ha a szabadságharc bukása ellenére is olyan erényekről tett tanúságot, melyek a magyar nép önbizalma és jövője szempontjából nagyobb értéket jelentenek, mint amekkora kárt jelentett számára a harcban hiába eltékozolt sok vér és anyagi érték és a sok szenvedés és a bukással szükségképpen együtt járó kiábrándulás.

Csak azért, mert valaki azt állítja, hogy mozgalmát a nemzet szabadsága érdekében indította meg, vagy akár ha ezt az illető nemcsak mondja, hanem ez a valóságban is így van, örülség lenne feltenni, hogy akkor az illető már szükségképpen bírálaton felül áll még azt a módot illetően is, ahogyan mozgalmát végrehajtotta, tehát hogy mindenképpen egyedül csak magasztalás illetheti érte. A hazát lehet kontár módra is szolgálni, úgy, hogy a szolgálat eredménye egyenesen végzetes. Ilyenkor nemcsak jog, hanem egyenesen hazafias kötelesség,

hogyan az, aki ennek tudatára jut, erre még idejében rámutasson s így a nemzetet a hiábavaló vérontástól, a hiába hozandó áldozatoktól és a csalódás keserűségeitől megmentse.

Ne feledjük, hogy egy eredményes hazafias mozgalom megindítása népszerűséggel, sőt dicsőséggel is jár. Indító oka lehet tehát egyszerű hiúság és szereplési vágy is. Ha aztán ehhez nem csatlakozik egyúttal tehetség és önzetlenség is, akkor még idejében leleplezni s a mozgalom kifejlődését megakadályozni nemcsak nem hazafiatlanság, hanem egyenesen hazafias érdem. De ugyanezt kell mondanunk a történetíró szerepéről is, aki az effajta igazságokra nem még idejében, hanem utólag mutat rá.

Ez sem olyan tevékenység, melyre azt mondhatjuk, hogy eső után köpönyeg, sőt hogy még annál is rosszabb, mert nemcsak haszontalan munka, hanem a nemzet önbizalma és önérzete szempontjából káros is. Ha így lenne, akkor nem mondanánk a történelmet az élet mesterének. 48 bírálata magán a 48-on már nem segít, de igenis segíthet azon, hogy hasonló vagy még rosszabb és még károsabb dolgok a jövőben elő ne fordulhassanak, hanem a nemzet a maga kárán okulva ne kövesse el ugyanazt a hibát ismételtelen is, s esetleg még végzetesebb következményekkel, mint az első alkalommal. A történetíró azon már nem segíthet, hogy hazája sorsának intézése 48-ban népszerűség-hajhászó kontárok kezébe került, de azon igen, hogy többet ne jusson ugyanezen sorsra. Ez is bizonyára van akkora haszon, hogy megéri a fáradságot.

Világos, hogy az a magyar közvélemény, mely 48-cal szemben bírálatot nem tűr, hanem csak hódolatot követel, csak azért helyezkedik erre az álláspontra, mert szentül meg van róla győződve, hogy 48 „hősei” ezt a szabadságharcot a legjobban és a legbecsületesebben csinálták. De ha tényleg így volt, miért végződött mégis kudarccal, s ha azzal végződött, miért vitték mégis bele a nemzetet? Vajon ha már 1848 márciusában is tudták volna, hogy a következő évben már Világos következik, vajon ki hallgatott volna Kossuthékra és Petőfiékre? Vajon akkor nem ítélte volna-e el őket mindenki s akkor is hazafias hősöknek tartotta volna-e őket? S hogy a mai magyar nemzedék most utólag is és a végzetes kudarc ellenére is magasztalja őket, vajon lehet-e más oka, mint csak a dac és a „csak azért is”?

De ha 48 csakugyan annyira dicső dolog, hősei annyira eszményi és nemes lelkű emberek voltak, miért kell akkor annyira idegeskedni bírálatától? Hiszen azok, akik jól, okosan és becsületesen járnak el dolgukban, egyenesen örülnek annak, ha vizsgálatot indítanak ellenük, nem pedig megsértődve tiltakoznak ellene. Az ilyen emberek becsülete és tehetsége annál nagyobbak bizonyul, minél többet és minél többet vizsgálják. Aki közügyekben szerepet vállal, aki milliók, a közösség sorsát veszi kezébe, az mindig felelős ezeknek a millióknak, ennek a közösségnek, s nemcsak életében, hanem a történelem ítélőszéke előtt is.

A magánemberekről azt szoktuk mondani: „de mortuis nil, nisi bene” (a halottakról ne beszéljünk, ha jót nem tudunk róluk mondani). Azaz a halottakat már ne bíráljuk. A közszereplőkről, azokról, akik beléptek a történelembe, nem ezt mondjuk. Róluk igazán csak akkor kezdünk el beszélni, mikor már meghaltak s bizony keményen megbíráljuk, s ha megérdemlik, elítéljük őket. Az ellenpárt, a más véleményen lévők gyűlölete ádáz szenvedélyességgel gyűlöli, piszkolja őket még évszázadok múlva is (például Haynaut, Carafát, Bastát, sőt még I. Lipótot is), de a történetíró is megbírálja őket, csak az – ha valóban történetíró, nem pedig párterember – tárgyilagosan és higgadtan mondja meg róluk véleményét, akár felmentő az ítélet, akár elmarasztaló.

Éppen 48 hőseinek még másoknál is szívesebben és önérzetesebben kell vállalniuk a bírálatot tetteik felett, mert hiszen az addigi abszolutizmus s egyedül csak Istennek felelős uralkodók helyett ők állítottak először a nemzet élére a népek felelős, tőle felelősségre vonható vezetőket, felelős minisztereket. Mi címen lehetnének tehát éppen ők azok, akik tiltakoznak a vizsgálat, a történelem bírálata ellen? Ezt kívánhatná tőlünk egy I. Lipót, egy II. József, egy I. Ferenc (de ők is hiába kívánnák), de nem egy Kossuth, egy Petőfi, egy Görgey, egy Szemere. Milyen szigorú, milyen elfogult, milyen szenvedélyes bírái voltak ők a Lipótoknak, Józsefeknek, Ferenceknek meg Metternickeknek!

Nem tiltakozhatnának emitt ők még a szenvedélyes bíráló ellen sem, hisz ők maguk is szenvedélyesen bíráltak. Miért féltjük hát őket még a tények alapján végzett olyan bírálattól is, melynek tárgyi igazságát mindenki ellenőrizheti, s ha tudja, megcáfolhatja, s azt is leleplezheti, ha a történelmi tényeket mi is nem elfogulatlanul, hanem egyoldalúan vagy szenvedélyesen magyarázzuk.

48 kudarccal végződött. Vajon senki sem felelős a meghozott sok hiábavaló áldozatért, a kiontott vérért, az elpusztult vagyonért (például Losoncon, a háromnapos, az orosz parancsnokságtól engedélyezett szabadrablás után nyolc ház volt, ami nem hevert romokban), a kiállott sok szenvedésért, magyarok ezreinek legyilkolásáért szerbektől, oláhoktól, az aradi és egyéb vértanúkéért, a Bach-korszak elnyomásáért s Magyarország tényleges függetlenségének húsz évvel való visszavetéséért? Vajon senki sem felelős mindezért, s éppen azért nem, mert Magyarország 48-ban tért át a felelős kormányzatra? Vajon a felelősséget még kutatni sem lehet?

Szilágyi Sándor 1850-ben megjelent (de ez már műve második kiadása volt) „A magyar forradalom férfiai 1848-49-ből” című művében (honnan az előbb közölt losonci adatot is vettük, 27. o.) egyenesen ezt a hihetetlen megállapítást teszi a 48-as erdélyi oláh mézszárlásokról: „Szegény Erdély! Lakosainak legalább negyede (!) leöletett, legalább 300 faluja s tizenkét városa e terhes 9 havi forradalom áldozata lett! Ma létezésüknek helyét is alig tudják kimutatni!” (86. o.) S ehhez hozzá kell még adni s a szintén sok ezres és kegyetlenségében is az oláhokéval vetekedő dél-magyarországi rác mézszárlásokat! Furcsa, hogy mindezzel szemben a mi legnagyobb hazafiaink csak lelkesedni tudnak s a felelősségről még szót ejteni sem hagynak, illetve szerintük mindenért a bécsi udvar és a „kamarilla” felelős. Az a kamarilla, melyről újabb történetírásunk már azt mutatta ki, hogy nem is volt.

Világos, hogy ha 48 bírálata (vagy bármely más bíráló) elfogult vagy igazságtalan, akkor elítélendő. De szabad-e egy bírálatra csak azért, mert bíráló és a dicső 48 ellen irányul, már eleve ráfogni, hogy szükségképpen igazságtalan is, mert hiszen 48 dicső, s ami dicső, abban nem lehet hiba? De ha csakugyan elfogult és igazságtalan lenne is ez a bíráló, akkor is meg kell engedni. Ezt követeli a szellem szabadsága s a belőle következő az a sajtó- és szólásszabadság, melyet állítólag éppen 48 vívott ki Magyarországon, s ami miatt ez a 48 éppen a legdicsőbb.

Nem hazaárulás emlegetésével, tehát terrorral kell ezt elintézni, mert ezzel csak a 48-as elveket lehet megcsúfolni, hanem hasonlóan szellemi fegyverekkel. Ha én 48-as lennék, egyenesen én követelném legjobban ezt a bírálót, de természetesen csak azért, hogy elintézhessem. Természetesen nem fenyegetőzéssel, névtelen levelekkel, tüntetésekkel és hazaárulózással, hanem tudománnyal, történelmi dokumentumokkal és azok logikus s emellett nyugodt hangú magyarázatával.

Aki biztos a maga igazában s valóban nemes eszmékért küzd, az semminek sem örül annyira, mint az ilyen szellemi tornáknak. Az ilyen bírálókat senki sem olvassa el elejétől végig olyan érdeklődéssel, mint ő. De természetesen nem is fél tőlük, annál kevésbé tekinti őket a nemzet elleni merényletnek, hanem éppen ellenkezőleg, olyan jó alkalmaknak, melyek lehetővé teszik a hazafias irányzat igazának nyilvánvalóvá tételét. Minél több bírálót áll ki és tud diadallal visszaverni egy eszme, annál biztosabb lesz az uralma és annál nagyobb a dicsősége.

Így kell fogadniuk 48 rajongóinak is az itt következő bírálót. Nem idegesen, nem türelmetlenül, nem előre haragudva, nem gorombán, annál kevésbé előre hazaárulózva. Miért is kellene haragudni és gorombáskodni, ha esetleg éppen 48 igazsága lesz a végeredmény? Aki ugyanis 48 igazában hisz, annak erre is kellene gondolnia. Aki a bírálót nem alkalomnak tekinti arra, hogy 48 eszméi még tisztábban tündökölhessenek, sőt talán egyenesen kiveszését félti tőle, az bajosan hihet 48 igazában s a hazafiság azon módjának helyességében, melyet ő követ. Akinek igaza van, annak sohasem kell haragudnia. De különösen nem a bíráló miatt.

Nézzük meg tehát 48-at először előzményeiben, melyet azért kell vizsgálat alá vennünk, mert ezekből tudjuk megállapítani, szükség volt-e a 48-as fegyveres szabadságharcra. Meg kell vizsgálnunk, csakugyan olyan tűrhetetlen elnyomásban és sértő szolgaságban szenvedett-e a magyar nemzet a 48-at megelőző fél században, hogy életösztönének mindenképpen véres háborúban kellett kirobbannia és hogy csakugyan olyan sürgős és halasztást nem tűrő-e a dolog, hogy a kirobbantók még a kellő előkészülés és az alkalmas idő be nem várásának elmulasztása s így a végső kudarc bekövetkezése miatt sem vonhatók felelősségre s még emiatt sem hibáztathatók?

Valláserkölcsi szempontból már előre, minden vizsgálat nélkül megadhatjuk e kérdésre a feleletet. Mivel ugyanis a cél nem szentesíti az eszközt, háborúval azaz tömeggyilkossággal soha és semmiféle körülmények közt sem szabad egy nemzet szabadságát kivívni. Még akkor sem, ha a háború sikerrel jár, nem akkor, ha – mint 48-ban – a tömeggyilkosság még eredménytelen is.

Sőt többet mondok, háborút indítani, tömeggyilkosságot rendezni még vallástalan alapon állva sem szabad, 48-at tehát még így is mindenképpen el kell ítélnünk. A XIX. században a vallástalan, illetve az egyházellenes emberek még a háborúk hívei voltak, hiszen ez a század a nemzeti szabadságharcok (természetesen fegyveres szabadságharcok) kora, manapság azonban a vallástalanok, illetve az Egyház ellenségei még türelmetlenebb hangon kiabálnak a háború (minden, akármilyen okból indított, sőt még a védekező háború) ellen is, s elképzelni sem tudnak olyan okot, ami miatt tömeggyilkosságot volna szabad rendezni s ügyüket volna szabad megszólaltatni.

Azokat, akik háborút indítanak, vagy akár csak elfogadnak, gonosztevőknek s az emberiség legnagyobb ellenségeinek tartják, az Egyházat és a papokat pedig azért ítélik el legjobban, hogy miért nem szegül és miért nem szegülnek minden háborúnak sokkal merevebben ellene, mint azt szerintük a valóságban teszik. De ha a dolog így van s a háború ellen mennydörgők érvei igazak (pedig bizonyára igazak), miért teszünk csak 48-cal kivételt? Ha minden háború tilos, sőt elvetemültség, miért volt 48-ban mégis szabad, sőt miért volt ekkor a tömeggyilkosság egyenesen érdem?

48-ban a papok ellene voltak a fegyveres harcnak s azt, amit Kossuth és Petőfi rögtön akart elérni, ők lassan és békés eszközökkel akarták kivívni. Miért nem hallgattak a magyarok ekkor is a papokra s miért rokonszenvezünk még ma is azokkal, akik nem rájuk, hanem Kossuthra és Petőfire hallgattak és inkább a fegyvert, inkább a tömeggyilkosságot választották? (Jellemző, hogy nálunk az általános hadkötelezettséget is a 48-as kormány hozta be legelőször. A Habsburgok egész addig csak toboroztak katonákat, de nem kötelezték a katonáskodásra kivétel nélkül mindenkit.)

A nemzeti eszme a XIX. század első felében

Az istentelen „felvilágosultság” és következménye, a francia forradalom lezajlása után a nemzeti forradalmak kora következett. Az emberek eszménye a szabadság lett. Nem volt ekkor szemükben kívánatosabb, tiszteltebb dolog. Ez az eszmény teljesen evangélium-ellenes. Az Evangélium is emlegeti ugyan a szabadságot, mint értéket, mint kívánatos dolgot („Veritas liberabit vos”, az igazság fel fog szabadítani benneteket, mondta Krisztus urunk, Jn 8,32), de az Evangélium a sátán uralmától és a test törvényei, az ösztönök uralma alóli felszabadulást tartja kívánatosnak. A feljebbvalók iránt éppen ellenkezőleg az engedelmisséget, tehát az önkéntes, a szívesen vállalt szolgátságot hirdeti és ajánlja. A XIX. század „szabadsága”, „liberté”-je teljesen evangélium-ellenes: ez a hatalom birtokosai, a felsőbbség iránti engedelmisség megtagadását, az alattvalókban az önérzet, a kevélység, a büszkeség felélesztését írta zászlajára, mégpedig elsősorban nemzeti és faji viszonylatban.

Még addig ez senkinek vagy alig valakinek jutott eszébe, de most széltében azt hangoztatták, hogy minden népnek nemzeti alapon kell állnia, egyik nép nem lehet a másiknak uralma alatt és az egy nyelvet beszélőknek egy államba is kell tömörülniük. Addig eszmék, például a vallás szerint tömörültek államokba a népek. A mohamedánok például észre sem vették, hogy ki arab, ki török, ki szláv (mert a Balkánon is voltak mohamedánok), csak az iszlám volt nekik fontos.

A Habsburg-monarchia pedig a katolikusok tömörítője volt. Ha katolikus volt, hozzá húzott a német is, a magyar is és a szláv is. Különösen nálunk, magyaroknál (de a cseheknél is, igaz, hogy mindkettőnél elsősorban azért, mert már nem voltak katolikusok, tehát a vallás háttérbe szorításának folyamata nálunk már a nemzeti eszme kora előtt, a hitújításkor megtörtént) korábban is megvolt már ez a németellenes ellenszenv, de most koreszmévé vált, mely szinte mámorossá tette az embereket, s minden más eszményt messze háttérbe szorított, de leginkább a vallást. Mivel a haza elsősorban a vallás helyét foglalta el, különösen sérelmes volt rá. Nemcsak azt mutatta, hogy a vallás nem igazság már, hanem csak érzelem, éppúgy, mint a hazafiság, hanem annál sokkal jelentéktelenebb érzelem. (Így nem is volna sértő a vallásra, mert ha a vallásosság nem igazságon alapul, hanem csak érzelem, akkor éppen nem kell fontosabb érzelmenek lennie a hazafias érzelmenél.)

Ennek a minden felett uralkodó hazafias érzelmenek azonban szükségképpen ellensége kellett legyen az, aki igazságvallásban hitt, azaz még komolyan vette a vallást. Aki ugyanis komolyan hisz abban, hogy az élet után egy másik, örökké tartó következik, annál bizonyára szó sem lehet arról, hogy az örök élet elnyerésénél sokkal fontosabb az, hogy az alatt a rövid idő alatt, míg itt a földön élünk, ebbe az államba tartozunk-e vagy abba, ilyen nyelvet használunk-e vagy olyant, vagy hogy ki dolichocephal [hosszúfejű] vagy ki brachiocephal [karfejjű] típusú, ki szőke hajú vagy ki barna.

Addig az volt a fontos, ki keresztény s ki nem, ki katolikus és ki protestáns. Ha most ennél sokkal fontosabb volt, hogy ki magyar és ki német, ha fontosabb lett az, hogy az egy fajhoz tartozók külön államot alkossanak, s ne tűrjék egy más faj uralmát maguk felett, ez természetesen – még ha külön nem hangsúlyozták – egyúttal azt is jelentette, hogy keresztény-e valaki, az nem fontos, hogy katolikus-e, még kevésbé. Ebből viszont meg az következik, hogy igaz vallás nincs is, hanem az egész vallásosság csak felfogás és nevelés dolga.

Ez az egyedülálló és mindent elsöprő nemzeti eszme tehát ellenkezett a hit eszmei részével. De ellenkezett a gyakorlati részével is, a keresztény erkölcstannal is, mert a támadóhábóruk alapján állt, háborút indítani megengedettnek, sőt dicsőségnek tartotta, a lázadás, a nem engedelmisség alapján állt, faji gyűlöletet hirdetett és fokozott fel és büszkeséget, engedetlenséget, dacot, a „csak azért is”-t szította fel az emberekben, s ezt tette a legnagyobb polgári erénnyé.

Mennyi harc, mennyi háború, mennyi vérontás, szenvedés keletkezett ebből, s mégis még ma is e kor hatása alatt állunk! A nemzeti forradalmak korát még ma is mindenki tiszteltreméltó kornak tartja, melytől tanulni lehet és melyet utánozni kell. Nem azt mondjuk róla, hogy az emberi elme eltévelyedésének kora volt, hanem hogy az idealizmusé és a haladásé. Ezért bírálni még ma sem szabad.

Pedig ránk még kárhözatasabb hatással volt, mint más nemzetekre, mert azokat csak a komoly hitűktől fosztotta meg, számunkra azonban ezen a pótolhatatlan veszteségen kívül még a történelmi Magyarország összeomlását is eredményezte, ha ez csak utána vagy száz évre, 1918-ban következett is be. (Nem is jöhetett rögtön, hiszen 48-at leverték.)

Rajtunk ugyanis nemcsak a német uralkodott, hanem mi is uralkodtunk németeken, tótokon, oláhokon, horvátokon, s ahogyan ez a kor bennünk felébresztette a nagy nemzeti önértetet és az anyanyelvünk jogaihoz való ragaszkodást, éppúgy felébresztette az addig e tekintetben alvó, mert csak vallási dolgokkal törődő nemzetiségekben is. Az eredmény aztán a Csehszlovák Köztársaság, Jugoszlávia és Nagyrománia megalakulása, számunkra pedig Csonkamagyarország lett. Mi a nemzeti eszmével többet veszítettünk, mint nyertünk. Nekünk még azt is meg kellett érnünk, hogy még a nemzeti eszméből is csak kárunk lett. Nemzetiségeink nemzeti államokhoz csatlakozhattak, de a tizenegymillió magyarból csak nyolc alkotott nemzeti államot, hármat idegen uralom alá kényszerítettek.

Ez azonban – úgy látszik – csak arra ok, hogy mi még jobban rajongjunk ezért a mi ezeréves hazánk sírját megásó eszméért, mint más nemzetek rajongtak. Minket az sem józanított ki, hogy éppen a józan és okos svájciak nem dőltek be ennek az eszmének még akkor sem, mikor legjobban uralkodott és sem a svájci franciáknak, sem az ottani olaszoknak nem jutott eszükbe, hogy hiszen mi franciák vagyunk, tehát a szomszédos Franciaországban a helyünk, mi olaszok vagyunk, tehát nekünk is csatlakoznunk kell a szomszédos és újonnan alakult egységes és nagy Olaszországhoz. S lám, még csak el sem nemzetietlenedtek, azért, mert nem csatlakoztak, le sem nézi őket senki miatta, mint önértet nélkülieket vagy nemzeti öntudat nélkülieket, hanem éppen ellenkezőleg: irigyli őket.

Vajon nem lett volna-e nekünk is jobb az, a Kárpátoktól az Adriáig terjedő, tengerrel is bíró nagy ország, az a gyönyörű földrajzi és gazdasági egység, melyet a Habsburgok Magyarországa jelentett, kevesebb magyarkodással és kisebb nemzeti önértettel, mint a csonkaország nagy pipájával és kevés dohányával?

Ha nem baj s nem is szégyen, ha a 70%-ában német Svájcban franciák és olaszok is laknak, akkor nem volt sem tűrhetetlen, sem borzasztó az sem, ha az olasz Milánó és Velence nem Olaszországhoz (akkor ilyen nevű ország nem is volt), hanem a német Habsburgok Ausztriájához tartozott és semmi szükség sem volt arra, hogy ezen a helyzeten mindenképpen segítsenek. Hát még mennyire nem lett volna erre szükség, ha ezeket az olaszokat külön nem lázították volna és a nemzetiségi érzést és a „zsarnokság” (melynél a valóságban szelídebb uralmat képzelni sem lehetett) gyűlöletét mesterségesen s egész a fehérizzásig nem szították volna bennük. Sokkal kulturáltabb és gazdagabb, sőt még olaszosabb is volt ez az osztrák „zsarnokság” alatt „nyögő” Milánó és Velence, mint például Nápoly vagy Szicília olasz népe, mely pedig már akkor is külön olasz államot alkotott.

Mivel most már több mint száz év telt el azóta, hogy a többi olással együtt ők is egy államban egyesültek, ma már azt is megállapíthatjuk, hogy sem boldogabbak, sem szerencsésebbek, sem olaszabbak nem lettek általa. Manzoni Habsburg uralom alatt írta a „Jegyések” c. művét, ellenben a második világháború Mussolini olasz faji uralma alatt és miatt pusztította őket végig és tette őket tönkre. Ha ekkor is még Habsburg uralom alatt lettek volna, nem lettek volna a német faji alapon álló Hitler szövetségeseivé, tehát a szerencsétlenségüket is elkerülték volna.

Katolikus alapon állva a nemzeti eszme minden mást elsöprő vezéreszmévé legfeljebb akkor lehet, ha esetlegesen összeesik a hit védelmével is egyúttal, mint például Írország és

Lengyelország esetében. De így is csak akkor, ha a hangsúly a hiten van, nem pedig a hazán, nemzetén vagy fajon.

A katolikus is ragaszkodhat hazájához, sőt illik is, hogy ragaszkodjék. Illik, hogy ő is szeresse a fajtáját és anyanyelvét, mert hiszen mindezek a nemesebb emberi érzelmek közé tartoznak s így nem egész ember az, akiből hiányoznak. De bálványt csinálni a hazából és vallást a hazaszeretetből, minden más, tehát vallás, másvilág, igazság, kultúra, emberszeretet háttérbe szorításával az első helyre tenni s csak ezért lelkesedni, csak ezért élni, csak ezért dolgozni: teljesen pogány életszemlélet. Nem lehet a föld, egy földi dolog még eszmevilágunknak is központjává. Ha mégis azzá lesz, akkor, ha leplezetten is, de lényegében a másvilágot tagadó világnézetet jelent. Akinek egy földi dolog a legelső, az nem hihet egy másik, örökké tartó világban. De az ilyen ember az igazságot is elárulja, mert az igazságnál előbbre való semmi sem lehet. Nem az igazságot kell a hazánk szolgálatába állítani, hanem hazánkat az igazságéba. Ha így teszünk, csak a nemzet nyer, ha ellenkezőleg járunk el, csak a nemzet vesz vele.

De ha eltekintünk a másvilágtól s csak itt a föld keretei között maradunk, akkor is bűn az olyan túlzott nacionalizmus, mely minden másnál előbbre való. Az ilyen hazafi szükségképpen igazságtalan, mert ha az igazság egy idegen faj vagy nemzet mellett szól, akkor neki kötelessége az igazságot is megsérteni, de egyúttal hazudni is, mert azt természetesen nem szokás elismerni, hogy nincs igazunk, hanem helyette a tényeket tagadjuk le, ferdítjük el és körmönfont hamissággal érvelünk.

De a sovinizmus együtt jár a gyűlölettel is, mert fegyvert nem annyira azok szoktak fogni, akik a maguk felenyáját szeretik, hanem azok, akik gyűlölik azokat, akik más nyájba tartoznak. Ha honfitársainkat csak szeretnénk, ha csak ezt a szeretetet állítanánk szemük elé s csak ennek szépségeit fejtegetnénk, sohasem tudnánk tömegeket rávenni arra, hogy háborúba menjenek. Fegyvert ragadni az szokott, akinek ellensége van és akit ennek az ellenségnek a gyűlöletére sikerült rávenni. Ha a hazánknak nem lennének való vagy vélt ellenségei, ki sem fejlődött volna bennünk a sovinizmus. A hazaszeretet, a szülőföld szeretete magában véve a legcsendesebb, a legártatlanabb, a legbékésebb érzélem. Vad, elsöprő, fegyvert ragadó érzélem csak akkor lett belőle, mikor egyes nagy „hazafiak” felhívták a figyelmet arra, hogy ennek az édes szülőföldnek ellenségei vannak és ezek az ellenségek mennyire ármányosak, sőt galádok, vagyis mikor a dologba a gyűlöletet is belekeverték.

Akinek a hazája a legfőbb, sőt egyetlen életcélja, tehát akinek a hazája a bálványa, az ilyen ember, ha az ellenséggel szemben vereséget szenvedtünk, azért izgat háborúra, mert az elszenvedett szégyen lemosását a nemzeti becsület követeli, ha győztünk, akkor azért, mert évés közben jön meg az étvágy, elbizakodunk, s úgy érezzük, hogy a haza javára ki kell használni az adott kedvező helyzetet.

Ilyenkor megállapítjuk, hogy a mi fajtánk nemcsak különb minden más népnél vagy fajnál (mert ezt már azelőtt is tudtuk), hanem arra az eredményre jutunk, hogy egyenesen világoralomra hivatott. A soviniztára ugyanis csak a maga hazájának és fájának szolgáltsága tűrhetetlen, de a szomszéd (később pedig az összes) népeket és fajokat a magáé alá igázni egyenesen hazafias kötelesség szemében.

A sovinizmus tehát olyan veszedelmes tévely, mely erénnyé teszi a bűnt (a faji vagy nemzeti önzést s az ebből folyó gyűlöletet), feltéve, hogy hazájának haszna van belőle. Világos, hogy ez esetben izgat is ennek az erénnyé megtett bűnnek az elkövetésére. Ilyen eszmék ápolása közben természetesen nem lehet sem béke, sem boldogság a földön. Hiszen az ilyen hazaszeretet meg a béke csak akkor fér meg egymás mellett, ha már a földön minden az én hazámé. Ez pedig sohasem történhet meg, s ha igen, nem sokáig, tehát örökös háborúk okozója.

Pedig hát 48 hatására mennyire magáévá tette ezt az eszmét a mi egész irodalmunk, közvéleményünk és nevelésünk! Nálunk például azt állítani, hogy nekem a vallásom előbbre való, mint a hazám, egyenesen lehetetlen volt, sőt lehetetlen még ma is. Pedig gyakorlatilag

úgysem kerülhet szembe egymással a kettő, mert hiszen a vallásomat csak akkor helyezem a hazám elébe, ha a vallásom igazságvoltáról meg vagyok győződve. Ez esetben pedig azzal is a hazámnak használok, ha a vallásommal szemben a második helyre helyezem.

Ha honfitársaim körében az igazságot erősítem, végeredményben többet használok vele a hazámnak, mint annak a sokkal kisebb jelentőségű hazafias érdekeknek a feláldozásával, melyet esetleg a hazámmal szemben is meghoztam a vallási igazság kedvéért. A haza és a vallás között (ha ez utóbbi helyes és igaz) csak elméletben lehet ellentét, de nem a valóságban. Elméletben pedig nagyon is szükséges hangsúlyozni az igazságnak ezt az elsőségét, hiszen a legfontosabb dologról van szó, olyan fontos dologról, mely egyúttal a nemzet életét is jelenti. Hiszen a hazám sorsa is attól függ, hogy szolgálja-e az igazságot vagy nem.

De nemcsak a vallási igazság szempontjából kell helytelennek nyilvánítanunk ha kell, akár fegyveres felkelésben is megnyilvánuló nemzeti eszmét, hanem a törvényes felsőbbtség iránti engedelmség megtagadása és a benne megnyilvánuló türelmetlenség, dac, büszkeség és lázadó szellem miatt is, melyek mindegyike merő ellentéte az Evangélium szellemének.

Keresztény ember legfeljebb csak olyan bitorlónak tagadhatja meg az engedelmséget, aki erőszakosan, törvénytelenül szerezte a hatalmát, de még ekkor sem azért, mert a bitorló személyében gyűlöli, hanem azért, mert a jogot és törvényességet szereti, vagy mert akár a bitorolt, akár a törvényesen szerzett hatalom az igazság és az Isten jogai ellen tör (ekkor ugyanis a hatalom törvényes birtokosa is egyszerre bitorlóná válik), de ekkor sem a bitorló elleni gyűlöletből, hanem fájó szívvel és Isten és felebarátaink iránti szeretetből.

Emiatt, ha csak kereszténységét meg nem tagadja, az Egyház itt Magyarországon sem pártolhatott volna semmiféle fegyveres szabadságharcot még akkor sem, ha Habsburg- királyaink, akik ellen ezek a fegyveres szabadságharcok irányultak, nem azok a buzgó katolikusok és hitvédők lettek volna, akik voltak, hanem akár protestánsok (de a katolikus hit szabadságát azért nem gátolták volna). A rossz, a hitetlen, az eretnek feljebbvalót is tisztelni kell ugyanis és neki is mindenben, ami nem bűn, engedelmeskednie kell. Ez az Evangélium szelleme és határozott parancsa. Hiszen az a császári hatalom, melyről Szent Pál azt mondta, hogy joggal visel kardot, pogány kézben lévő hatalom volt. De szabadságharcaiink egyébként is mind támadó háborúk voltak, ilyen háborút pedig az Egyház sohasem engedhet meg, de különösen nem az alattvaló támadó háborúját törvényes királya ellen. A dacoláshoz nem kell Evangélium. Ahhoz csak gőg kell, ez pedig Evangélium nélkül is megvan Ádám ivadékáiban.

Ezért, bár lényegében véve téves volt, volt valami igazságnyom azoknak a külföldi protestáns szektáknak felfogásában, melyek még Mindszentyt is elítélték és evangélium-ellenesnek nyilvánították azért, mert a tényleges kommunista hatalom ellen „összeesküdött”.

Tévedtek, mert először is Mindszenty nem fogott fegyvert, sőt másokat sem biztatott fegyveres felkelésre. Még csak összeesküvő sem volt (ezzel csak megrálgalmazták), hanem szellemi fegyverekkel küzdött a rossz ellen.

Másodszor az ő küzdelme fegyveresen is megengedett lett volna, mert olyan hatalom ellen irányult, mely először bitorló volt, mert egy idegen fegyveres hatalom ültette az ország nyakára az ország megkérdése nélkül, sőt később egyenesen a nemzet kinyilvánított akarata ellenére (az első választásokon, mikor még nem kellett egy pártra szavazni, a választóknak csak 17%-a szavazott a kommunista pártra, noha választási propagandát csak ez a párt folytathatott).

De még ha a kommunista uralom törvényes lett volna, akkor is törvénytelené vált volna azáltal, hogy az istentelenséget erőszakkal terjesztette és az Egyházat üldözte. Világos, hogy az a hatalom, mely Isten ellen van, nem lehet törvényes hatalom még akkor sem, ha valóban a nép akaratából kapta volna hatalmát. Az a nép, mely Isten ellen van, elvesztette minden jogát, mert a teremtmény bizonyára nem törvényesen vagy jogosan van teremtője ellen.

A kommunista hatalom fegyveres erővel akadályozta az Evangélium hirdetését. Nem tűrt katolikus egyesületet, nem engedélyezett katolikus sajtót, eltörölte a szerzetesrendeket, megszüntette a katolikus iskolákat, a gyermekek hitoktatását minden képzelhető terrortal meg-

akadályozta, az embereket a vasárnapi munkaszünet megszegésére kényszerítette, az Egyház kormányzatát erőszakkal kiragadta a püspökök kezéből azért, hogy kommunista megbízottakat nevezett ki melléjük, illetve föléljük, tömegesen elhurcoltatta a kötelességüket teljesítő papokat és különösen a tekintélyesebb papi állásokat erőszakkal méltatlan papokkal töltötte be, s ráadásul még annak a hazug látszatnak mindenáron való fenntartásával, mintha ezt nem a kommunizmus, hanem maga a püspök tette volna stb.

Mindszentynek és a hívő katolikusoknak tehát joguk lett volna még fegyveresen is fellátni. Abban azonban igazuk van ezeknek a Mindszenty ellenállását helytelenítő szektáknak, hogy ha a hatalom tényleges, törvényes hatalom és az Egyház szabad működését, az Evangélium terjesztését sem akadályozza, az igazi kereszténynek nemcsak fegyveresen, hanem még szellemi fegyverekkel sem szabad ellene küzdenie még akkor sem, ha maguk a hatalom birtokosai magánéletükben bűnösök s így méltatlanok is arra az állásra, melyet betöltenek. Ezt ugyanis nem az alattvalóknak kell megállapítania, mert ő feljebbvalói bírálatára nem illetékes. A kereszténység az alázat, az engedelmisség és a hatalom előtti hódolat gyakorlatában áll még akkor is, ha a hatalom bűnös ember kezében van. Hiszen egyébként is minden ember bűnös, s ha nem az, akkor is rá lehet fogni, hogy az, és a legtöbb ember ezt mindig el is fogja hinni. A feljebbvalók elleni bírálat s még inkább a dac ellenkezik az Evangélium szellemével.

Az azonban ugyancsak furcsa logikátlanság, sőt azt mondhatnám, hogy egyenesen a sántáság jele, hogy ugyanezek a protestáns szekták, melyek még a bolsevista hatalom iránt is engedelmisséget hirdettek az Evangélium alapján, sohasem ítélték el a Habsburgok elleni fegyveres lázadásokat, mint az Evangéliummal ellenkezőket, akár Magyarországon, akár Itáliában történtek. Pedig a Habsburgok nem mások jogai megsértésével kerültek a magyar trónra, ők azért kerültek oda, mert kihaltak azok, akiknek joguk volt hozzá, s az első Habsburg annak férje volt, akit a magyar trón illetett.

Nem is a nemzet akarata ellenére, mert meg is választatták magukat, hogy azoknak is eleget tegyenek, akik azt állították, hogy a magyar korona nem öröklődik, hanem csak választás útján lehet megszerezni. De ők 48-ban még akkor is törvényesen bírták volna már a magyar koronát, ha 1526-ban törvénytelenül szereztek volna meg, mert elévülés folytán már így is törvényes királyokká tette volna őket a több száz éves birtoklás. Minden Habsburg-királyunk a nemzet külön beleegyezését is megszerezte koronázásához, s utána mindig külön is hűséget esküdött neki a nemzet.

Hogy egyeztethető össze az Evangélium szellemével, hogy a szolga azon a címen tagadja meg urának az engedelmisséget, hogy megállapítja, hogy ura német, ő pedig magyar (miért nem akkor állapítottuk meg ezt, mikor megválasztottuk s mikor német volta ellenére is megkoronáztuk, s hűséget fogadtunk neki?), vagy hogy egyes országrészek, melyek már évszázadok óta uralmuk alatt voltak, egyszer csak megállapítják, hogy ők egész más fajhoz tartoznak, mint az ország többi része, s ezért a szomszéd országhoz csatlakoznak?

Tehát a nemzeti alapon álló szabadságharcok is evangélium-ellenesek, mert az Evangélium még a rossz úrnak való engedelmisséget is megparancsolja, nemhogy a más fajhoz tartozó úr iránt engedelmisséget ne parancsolná, s mert az Evangélium nem az önért, nem a szabadság, nem a büszkeség vagy dac, annál kevésbé a fegyveres lázadás evangéliuma, hanem az alázatosság, az engedelmisség, az önmegtartózkodás, a türelem, sőt az önkéntes szenvedés elvét képviseli. Ezekre tanítja, ezekre buzdítja az embereket, mert az ellenkezőre nem kell őket tanítani. Azt mindenki magától is érti és tudja.

Az Evangélium jelvénye a kereszt, tehát az akasztófa. A lázadók, a szabadságharcosok eszménye egész más, mert ők bizonyára nem azért fognak fegyvert, hogy akasztófára jussanak, hanem hogy győzzenek s az akasztófára ellenségeiket, a „zsarnokokat”, régi urikat húzzák. A keresztény, a Krisztus-követő, akasztófára húzatja magát az igazságért és felebarátaiért, a szabadságharcos pedig akasztófára húz, mert hiszen zsarnoknak nevezi, gyűlölet tárgyává teszi azt, aki ellen küzd.

A nacionalizmus ma is divat még, de már sokat veszített vonzerejéből. De ma már – különösen nálunk – időszerűségét is elvesztette, mert már oda juttatott bennünket, hogy nem annyira nálunk vannak olyan idegen fajúak, akinek faji okokból más országban volna a helyük, hanem éppen ellenkezőleg, a szomszéd országokban vannak olyan magyarok, akiknek nálunk volna a helyük.

Az evangélium-ellenes, sátáni szellem, mely a tömegek szenvedélyének való hízelgéssel, ösztöneiknek nem megfékezésére, hanem éppen ellenkezőleg, minél bátrabb kiélésére való izgatással igyekszik népszerűségét és ennek révén hatalmat szerezni, ezzel természetesen még nem hagyta abba gonosz működését. Csupán más térre tette át. Ma már nem nemzeti, hanem szociális alapon működik, nálunk nem a nemzeti kisebbségeket, hanem a nincstelen tömegeket izgatja nemcsak a vallás és az uralkodók, hanem a munkaadók, sőt mindenki ellen, akinek valamije van, mert mint a legtermészetesebb dolgot tételezi fel róluk, hogy ezt a nincstelenek kizsákmányolásával szerezték, tehát ők a rablók és tolvajok, nem pedig azok, akik ezt tőlük elveszik. Az izgatás tehát ma már eljutott arra a fokra, mikor már mindenki ellen irányul, akinek még veszteni valója van, mert akár anyagilag, akár szellemileg nem nincstelen.

48 előzményei
A reformkor

I. Ferenc „elnyomása”

Mint említettük, eleinte feltűnő jó volt a viszony I. Ferenc és a nemzet közt és a magyar nemesség valóságos lelkesedéssel vett részt I. Ferencnek azokban a háborúiban, melyeket a francia forradalmárok ellen viselt. A maga részéről I. Ferenc is vigyázott arra, hogy Magyarország jogait és magyar alattvalói hazafias érzékenységét meg ne sértse. Mikor például 1804-ben felvette az osztrák császári címet, külön hangsúlyozta, hogy „amit monarchiánk fényének és méltóságának öregbítésére határozotunk, az kedves Magyarországunk és kapcsolt részei alkotmányának épségével történjék”.

Még a Szilágyi-történelem is megállapítja (VIII., 573. o.), hogy „a Napóleon iránti bámulat épp oly kevésbé bírta csökkenteni a Ferenc iránti szeretetet, mint az addigi háborúk szerencsétlen kimenetele és a nemzet jogainak folytonos lábbal tiprása”. (E legutóbbiról mi nem is tudunk. Ezt – „hazafias” követelményből – csak úgy mondani szokás.)

A valóság ennek a „folytonos lábbal tiprásnak” éppen az ellenkezője volt. A francia háborúk terheihez Magyarország nemcsak azért járult hozzá aránytalanul kevesebbel, mint a Habsburgok egyéb országainak népei, mert nálunk az ipar fejletlensége és a nemesség adómentessége miatt állami bevétel alig volt, hanem ezenkívül még azért is, mert Ausztriában a császár hatalma korlátlan volt, s így alattvalóira olyan terheket rakhatott, amelyeket akart, illetve tudott, nálunk azonban csak annyit, amennyit az országgyűlés megszavazott. Még ebből is csak annyit kapott meg, amennyit a királytól szinte teljesen független megyei hatóságok tényleg be is hajtottak. Láttuk már, hogy aránytalanul kevesebbet hajtottak be, mint amennyit az országgyűlés megszavazott és hogy még maga a kivetés is sokkal kevesebb volt, mint amennyi járt volna (a hamis porta-számok miatt).

Nem az osztrák zsákmányolt ki tehát bennünket, hanem mi őt. Neki kellett megfizetnie azt is, amit mi alkotmányos jogainknál fogva el tudtunk hárítani magunktól. Mivel ugyanis a háború költségeit mindenképpen meg kellett fizetni s valahonnan elő kellett teremteni, a birodalom egyik felének könnyebbségét a másik fél nagyobb teherviselésének kellett ellensúlyoznia.

Ha mi független ország és a monarchia osztrák részével egyenrangú tényező voltunk a Habsburg birodalomban (pedig mi ezt állandóan hangsúlyoztuk, s jogilag s elméletben meg is felelt a valóságnak), akkor a monarchia kiadásaihoz, tehát hadseregéhez is ugyanolyan arányban kellett volna hozzájárulnunk, mint Ausztria. A valóságban ez időben talán egy a tízhez arányban járultunk hozzá. Lehetett-e hát jogos panaszunk amiatt, hogy csak elméletben és jogilag voltunk Ausztriával egyenrangú tényező, de a valóságban nem? Sőt ha így állt a dolog, egyáltalán volt-e olyan erő vagy jog a földön, mely meg tudta volna tenni azt, hogy a gyakorlati világban is Ausztriával egyenlő befolyású tényező legyünk? Hogy tehát nem azok voltunk, tarthatjuk-e ezt jogfosztásnak, Ausztria, s még inkább az uralkodóház bűnének, irántunk való rosszakaratának?

Nem mondhatjuk, hogy nálunk azért nem volt ipar (tehát azért nem volt állami bevétel), mert iparunkat Ausztria nem engedte kifejlődni. Józan ésszel nem gondolhatjuk, hogy az uralkodóház törekedett arra, hogy nálunk a jövőben sem legyen bevétele. Még ha el is ismerjük, hogy védte azt osztrák ipart, melynek adója bevétele nagy részét szolgáltatta, mert hogy nálunk elsősorban azért nem volt s nem is lehetett ipar, mert száz évvel előbb, a török világ megszűntekor, még a föld megművelésére sem volt emberünk, még arra is idegenből kellett behozni embereket.

Ha azonban kitarunk azon állítás mellett, hogy I. Ferenc idejében Ausztria elnyomott, akkor hogy lehet megmagyarázni, hogy abban az Ausztriában, melynek iparából egyébként is nagy jövedelme volt, ebben az időben már a nemeseknek is kellett fizetniük adót, abban a Magyarországon ellenben, melyben az ipar hiánya miatt úgy sem volt jövedelem, még a ne-

mesek sem adóztak? De különösen hogy lehet az, hogy mégis nem Magyarország (mely akkor még azonos volt a magyar nemességgel, mert hiszen csak annak volt beleszólása az ország ügyeinek intézésébe) nyomta el Ausztriát, hanem mi voltunk elnyomva Ausztriától?

Ha a magyar nemes fizetett volna már adót és hozzájárult volna az ország kiadásaihoz, az osztrák pedig nem, ez nem jelentett volna osztrák részről magyar elnyomást, hanem csak a meglévő igazságtalanság (hogy Ausztria abszolúte is és aránylag is sokkal többet fizet, mint mi) részbeni kiegyenlítését, ami annál inkább kötelessége lett volna a magyar nemességnek, mert hiszen állandóan azt követelte, hogy Magyarországnak Ausztriával egyenlő jogai legyenek a birodalom kormányzásában.

Az adott helyzetben tehát már az egyformaság is (hogy sem az osztrák, sem a magyar nemes nem fizet adót) igazságtalanság lett volna az osztrák kárára. Mit szóljunk tehát ahhoz a hihetetlen valósághoz, hogy éppen megfordítva volt: az osztrák nemes adózott, a magyar nem, tehát a magyar nemes helyett is ő adózott. De azért mégis ő nyomta el Magyarországot (tehát a magyar nemességet).

De azon kívül, hogy a legtöbb jövedelmet a fejlett ipar szolgáltatta és a nemesség is adózott, még az osztrák jobbágy is többet fizetett, mint a magyar jobbágy. Először is, mert rajta sokkal jobban be is hajtották az adót, mint a magyaron, mert ott a behajtást is maga az állam végezte, nálunk pedig egy az államtól független hatóság, a vármegye, mely közegeit maga választotta. Másodsor, mert nálunk az országgyűlés szavazta meg a jobbágyok adóját s az mindig kevesebbet szavazott meg, mint amennyire szükség volt és mint amennyit Ausztriában tényleg ki is vetettek és be is hajtottak a jobbágyon. Harmadsor, mert nálunk mindenki tudta (Ausztriában is tudták), hogy azok a kimutatások is hamisítottak (a valóságosaknál sokkal kisebb számokat tartalmaztak), melyek alapján a megyék az adót kivetették. A bécsi kormány később ezen próbált is segíteni s maga akart új és a valóságnak megfelelő kimutatást elkészíteni, de a magyarság ez ellen olyan ellenállást tanúsított, hogy emiatt a terv végrehajtásától visszariadtak.

Mindenki tudja, hogy nemcsak a háborúhoz kell pénz, pénz és harmadszor is egyedül csak a pénz, hanem egy állam kormányzásához is. A politika is egyenlő a pénzzel. Amelyik állam pénzzel rendelkezik, a győz. Pénzzel híveket is lehet szerezni s nem is kell hozzá panama vagy megvesztegetés. Csak a nép jólétét kell megteremteni (azt pedig sok pénzzel bizonyára lehet) s megvan a nép rokonszenve a politikai irányzat iránt. Így az állam erős, mert alattvalói jómódúak, a kormány pedig mindig számíthat ezekre a jómódú alattvalókra. Még ha ezek csak pénzt adnának is, de vért nem, még az sem lenne baj, mert a pénzükön lehet zsoldosokat fogadni, akik mint régi, gyakorlott, puskaforhoz szokott emberek, sokkal többet érnek, mint a gyakorlatlan, s eleinte ijedékeny újoncok.

De ha a politikában ennyire minden a pénz, beszélhetünk-e I. Ferenc idejében ellenünk irányuló politikai elnyomásról, ha pénz tekintetében ennyire nagy urak és ennyire nebáncsvirágok voltunk? Ha ennyire módunkban és szabadságunkban állott a fizetés alól kibújni s annak vállalását, amit mi nem adtunk, a birodalom osztrák lakosaira hárítani? Az osztrákok, csehek és lombardok panaszkodhattak volna, hogy mi nyomjuk el őket és hogy ők Magyarországot kiszípolyoztak rabszolgái, mert helyettünk is nekik kell fizetniük, de mi semmiképpen se. Azt sem hányhatjuk szemükre, hogy a fizetés fejében a rendelkezés is az ő kezükben volt, mert hogy aki fizet, az rendelkezik is, az természetes s másként nem is lehet. De ez a rendelkezési jog számukra igen drága volt s ezért szívesen átengedték volna nekünk, ha mi – természetesen a vele járó teherrel együtt – elfogadtuk volna tőlük. Mi azonban sohasem úgy kértük az önrendelkezést, hogy egyúttal fizetünk is, hanem mindig anélkül. Sőt azt, hogy nem fizetünk, még jobban hangsúlyoztuk, mint azt, hogy az osztrákokkal egyenlő jogokat követelünk.

Hogy mennyire nem mi voltunk a két fél közül a szánandók, azt jól láthatjuk József nádor javaslatából, aki azt ajánlotta királyi testvérének, hogy „jutalmul” a francia háborúban hozott sok áldozatukért az örökös tartományok lakóinak is meg kellene adni azokat az alkot-

mányos jogokat, melyeket a magyarok élveznek. József nádor tehát mint köztudott dolgot említi, hogy az osztrákok annak ellenére hoznak a birodalomért aránytalanul nagyobb áldozatokat, hogy a szabadságuk viszont sokkal kisebb, mint a magyaroké. E korban az osztrákok számára nagy jutalom lett volna az a szabadság, ami nálunk valóság volt. De akkor még ezt jutalmul sem kaphatták meg azok az osztrákok, akik állítólag minket szípolyoztak ki és nyomtak el.

De így kellett lennie, mert az uralkodónak részint feltétlenül szüksége volt azokra a bevételekre, melyeket az osztrákok sem szavaztak volna meg, ha tőlük függött volna, azaz ha szabadok lettek volna, részint azért nem léphetett az engedmények útjára, mert a francia forradalom éppen az ő szeme láttára bizonyította be, hogy a tömegeknek jogokat adni mennyire veszélyes, mert hiszen minél többet kapnak belőlük, annál elégedetlenebbek lesznek s annál többet követelnek, s így a dolog vége csak az uralkodó feje és az anarchia lehet. Lám, gondolhatta joggal, osztrák alattvalóim mennyire csöndben vannak, a magyarok meg milyen elégedetlenek és milyen hangosak. Pedig milyen jó dolguk van az osztrákokhoz képest!

Pedig a terhek viselésében ez a nagy aránytalanság nemcsak a pénz- vagy terménybeli adóban volt meg, hanem még a véradóban is. Természetesen ennek is az volt az oka, hogy Ausztriában a császárnak szabad keze volt, míg nálunk – mivel állandó hadkötelezettség még nem volt – csak toborozni lehetett, de hogy még ezúton is csak mennyi katonát lehetett besorozni, azt is az országgyűlés szabta meg. Szó sem lehetett tehát róla, hogy a véres francia háborúban a magyar vér bővebben vagy akár csak annyira is folyt volna, mint az osztrák.

A hadi kormányzat adatai szerint 1810-ben Magyarország részéről 37.800 gyalogos és 14.500 huszár, összesen tehát 52.300 magyar alattvaló állt katonai szolgálatban. Ugyanekkor csak egyedül Galiciából 55.000 ember viselte a császár ruháját, sőt egyedül a hozzánk képest szintén kis Csehországból is 56.000. Pedig ebbe Morvaország még nincs is beleszámítva, mert onnan is külön még újabb 30.000, tehát a tágabb értelemben vett Csehországból 86.000.

Ha tehát még így is I. Ferenc „önkénturalmáról” és a magyar nemzet jogainak tőle való „lábbal tiprásáról” és a magyar alkotmány semmibebevételéről beszélünk, nem tudom, milyen kis adót kellett volna fizetnünk és milyen kevés katonát kiállítanunk, hogy „jogainkat” ne „tiporják lábbal”?

Olyan nagy urak voltunk mi ez időben a Habsburgok „elnyomása” alatt, hogy mikor terheket vállaltunk, tulajdonképpen még akkor sem vállaltunk. Az 1807-es országgyűlésen például, látva, hogy valami terhet most már majd csak neki is vállalnia kell, ingatlan utáni jövedelmének egyhatodát ajánlotta fel a magyar nemesség. Világos, hogy ehhez szükség volt, illetve szükség lett volna jövedelmének megállapítására, mert hiszen hol van az az ember, aki akkor is ki tudja számítani, mennyi az egyhatod, ha nem ismeri azt az összeget, amelynek egyhatoda őt illeti?

Mikor azonban a kormány előkészületeket tett a nemesség birtokainak összeírására és ezek jövedelmeinek felbecsülésére, az egész ország olyan lett, mint a megbolygatott hangyaboly. Az összeírást a magyar nemesi jogokra olyan sérelemnek tartották, mely semmiképpen sem tűrhető.

„De nem is tanácsos felfedeznünk minden terhünket – mondta ekkor egyikük. – Ez is volt a mi eleinknek előrelátó okossága, hogy sohasem akarták a világ eleibe terjeszteni, mi-
ben áll az ő igazi vagyonuk.”

A magyar nemesség tehát felajánlja ingatlanai jövedelmének egyhatodát, de csak azzal a feltétellel, hogy azt, hogy mennyi ez a jövedelem, ő maga mondja meg. S ugyancsak borzalmas elnyomás nehezedett rá, mert természetesen az összeírásból semmi sem lett.

De ha a magyar nemesség nem tűri, hogy akár csak a koronás király is megállapíthassa, mekkora az ő tényleges vagyona s még kevésbé, hogy mennyi annak a jövedelme, akkor mi értelme van annak, ha ennek az ismeretlen és ismeretlennek továbbra is megmaradó vagyonnak egy pontosan megszabott részét a hazának felajánlja? Ki az a gazdasági lángelme, aki az ismeretlennek is ki tudja számítani a hatod részét? Bármilyen logikus volt azonban ez az ér-

velés, mégsem lett belőle semmi, mert a magyar szabadság még a XIX. század folyamán is oly erős volt, hogy a logika semmi volt hozzá képest.

De azért a magyar ifjúságot még ma, a XX. század második felében is arra tanítják (sőt, mivel mikor e sorokat írom, Magyarországon kommunizmus van, most még jobban arra tanítják, mint azelőtt), hogy ebben a korban a bécsi udvar (mint egyébként mindig) megszegette esküjét és nem tartotta meg a magyar alkotmányt. (Jellemző, hogy ezt legjobban éppen az a kommunizmus sérelmezi, mely ugyanezt a magyar népet, illetve nemességét ádázul gyűlölte s nemcsak minden birtokából kifosztotta kártérítés nélkül, hanem még birtoka felszereléséből is, sőt később még pesti lakásából is kitette, sőt még azt sem engedte meg neki, hogy az országban oda költözzék, ahová akar.)

Így aztán már értjük, amit Széchenyi jegyzett fel naplójában, mikor még katona korában Debrecen környékén részt vett egy úriszéken. Azt írja, hogy ott a nemesség egyik képviselője így szókokolt: „Olyan szabadság, mint a mienk, sehol sincs másutt. Az angol szabadság is csak papíroson van a mienkhez képest” (Zichy Antal Széchenyi-életrajza, de Szekfü is említi). Az előbbieket után el kell ismernünk, hogy ennek a tiszántúli, tehát valószínűleg kálvinista magyar nemesnek teljesen igaza volt. Lehetetlenség, hogy ilyen örült szabadság még valahol és még a XIX. században is valóság lett volna. Mindent értünk, csak azt nem, miért tanítják a magyar ifjúságot mégis éppen az ellenkezőre s miért írja a Szilágyi-történelem is, hogy I. Ferencet a magyarság annak ellenére szerette annyira, hogy a nemzet jogait „folytonosan” „lábbal tiporta”? (A tankönyvírók és történelemtanárok – sajnos – ebből a Szilágyi-történelemből merítették tudásukat.)

Mi – két világháború tanulságai után – már jól tudjuk, hogy akkora kiadásokat, amilyenekkel a sorozatos francia háborúk jártak, törvényesen megszerezhető bevételekből nem lehet fedezni, hanem csak bankönyomással. Igaz, hogy a 150 évvel ezelőtti háborúk még közel sem jártak akkora kiadásokkal, mint a maiak, de az állami bevételek is aránytalanabban kisebbek voltak, mint a maiak, de hát a költségek előteremtése épp oly nehéz volt, mint ma, sőt talán még nehezebb.

Olyan nagyméretű háborúk ugyanis, mint a Napóleon ellen vezetettek, addig még soha nem voltak a világtörténelemben, tehát költségük előteremtése is egész új feladatok elé állította a kormányokat. De a Habsburgok, mint jó emberek és mint lelki emberek, az anyagiak, a pénz előteremtéséhez sem értettek úgy, mint mások, no meg lelkiismeretesebbek is voltak másoknál. Sem Lipót nagy töröktől felszabadító háborúja, sem Mária Terézia osztrák örökösödési vagy hétéves háborúja még nem járt olyan inflációval, melynek devalváció [pénzromlás] lett volna az elkerülhetetlen következménye.

Sajnos a francia háborúk már nálunk is olyan inflációt, a bankjegyek számának olyan megnövekedését okozták, hogy csak devalvációval lehetett tőlük megszabadulni. Még Anglia sem tudta már ez időben aranyra váltani bankóit s még 1807-ben Poroszország pénzügyei is összeomlottak. Ausztriában 1796-ig még egyenértékű volt a papírpénz az ércpénzzel, de 1808-ban már itt is 706 milliót tett ki a fedezet nélküli bankómenyiség.

Nem lehetett a dolgon másképp segíteni, mint csak a pénz leértékelésével mely 1811-ben történt meg, mikor már 1060 millió forintba rúgott a fedezetlen bankómenyiség. I. Ferenc ekkor pátenstben, tehát császári rendelettel adta tudtára alattvalóinak, köztük természetesen a magyaroknak is, hogy ezentúl öt forint bankópénz csak egy forintot ér. Mivel azonban a bankómenyiség még így leszállítva is 212 milliót tett ki, ennek az összegnek a fedezetéről is gondoskodni kellett. Ezért Ferenc 1811-ben összehívta a magyar országgyűlést, hogy Magyarország ennek az összegnek egy részét adósság alakjában magára vállalja, de ezen kívül – hogy hasonló dolgot a jövőben el lehessen kerülni – a rendes állami szükségletek fedezésére is az eddiginél nagyobb áldozatot vállaljon.

Aki e sorokat írja (s azok közül is sokan, akik olvassák), már egymás után két inflációt és utána következő devalvációt ért meg: az elsőt az első, a másodikat a második világháború

után, mindkettőt, de különösen a másodikat egy kommunista, tehát népnek hízelgő kormányzással és gazdálkodással is súlyosbítva. Az első esetben 12.500 régi koronából lett egy új pengő s emellett még a pengő értéke sem volt akkora, mint a régi koronáé. A második esetben, billió meg billió már nem is pengőért, hanem adópengőért kaptunk egy forintot, de a forint is s még hivatalosan is csak egyharmadát érte a devalvált pengőnek, később pedig lassú devalvációval annak értéke is egy huszadára csökkent.

Mindezek ellenére mégis nem csapásként, hanem áldásként, sőt valóságos megváltásként harangozta be ezt a devalvációt a kommunista államilag irányított sajtó és rádió s nem gazembereknek és kirablóknak, hanem jótevőinknek mondta s magunk is azoknak tekintettük azokat a kormányférfiakat, akik régi pénzünket leértékelték, illetve megsemmisítették. Ez „népi demokráciánk” és vele „Rákosi apánk” legnagyobb dicsősége és legnevezetesebb államférfiúi tette volt. Vállalta is érte az édes ódiomot s büszkén hirdette, hogy a párt csinálta meg az új, „jó” pénzt, s hogy ő „a forint apja”. Ilyen dicsőség volt ekkor a devalváció! Pedig hát Rákosinak akkor már devalválni sem kellett, mert nem volt már mit, mert az a pénz, amelyet ő devalvált, már nem is volt pénz. Már csak csillagászati számokkal volt mérhető, de természetesen nem a magasságok, hanem a mélységek, nem a nagyság, hanem a parányiség arányában.

Mennyire másképp fogadta nálunk a nemesség s a nép I. Ferenc devalvációját! Hála helyett átkok, magasztalás és örömujjongás helyett dührohamok. Személyes tapasztalataink megadják nekünk a jogot ahhoz, hogy a kérdéshez szakszerűen hozzászólhassunk.

Világos, hogy a fedezet nélküli bankönyomás pénzhamisítás, a tömegek megkárosítása. Azonban először is nagy örömmel és meglepetéssel kell megállapítanunk, hogy a maiakhoz képest milyen kismérvű volt ez a Habsburg devalváció. (Csak ezt csinálták ők. Az első világháború utánit már forradalmár utódaik csinálták, illetve Horthy, mert a forradalmárok csak a pénz romlását idézték elő, de nem azt a pénzügyi műveletet, mely megállapította és segítette rajta. Addig, míg a Habsburgok a magyar trónon voltak, 1918 őszéig, a korona értéke még nem csökkent kevesebbre, mint előbbi értéke talán egyharmadára.)

I. Ferenc nálunk oly nagy felháborodást keltett devalvációja csak egyötödére szállította le a pénz értékét, Ferenc József és IV. Károly (az első világháború) alatt sem szállt le jobban. Ellenben a bukásuk utáni forradalmak és politikai és gazdasági zavarok miatt Horthynak már 12.500-szorosan kellett leszállítania. Akkor azt hittük, hogy ennél jobban már nem is lehet, hiszen még fillérek sem maradtak a koronákból s a régi korona csak akkor ért még valamit, ha milliók voltak belőle.

De még ezt a devalvációt is megtanított bennünket megbecsülni az a devalváció, melyet a kommunisták idéztek elő s melyet emiatt nekik kellett orvosolniuk, s melyet még kis részben sem foghattak rá az előző „fasiszta” kormányra, mert a pengő értéke egész az oroszok bevonulásáig és a kommunista parancsuralomig szintén nem csökkent még kevesebbre felénél-harmadánál. Nem is csökkenhetett, hiszen a második világháborúba mi csak egész későn avatkoztunk bele s akkor is csak félkézzel, sőt még ennyire se.

Ez a harmadik devalváció mégis a billiók billiójára terjedt. Ekkor már nem devalválták a pénzt, hanem teljesen elértéktelenítették. Nem is csinálhattak volna vele másképpen, mert hiszen billiókért nyírt meg bennünket a borbély, de még ennyit is nem pengőben, hanem adópengőben kellett neki fizetnünk. Most látjuk csak, mennyivel lelkiismeretesebb kezekben volt nemzetünk sorsa és vagyona a Habsburgok és miniszterei kezében, mint azokéban, akik annyit szidták őket, olyan gazembereknek kiáltották ki őket, s akiről a közvélemény akkor még valóban azt gondolta, hogy valóban „felszabadítani” jöttek bennünket.

De azt is meg kell állapítanunk, hogy éppen a különböző bánásmód miatt mennyivel szabadabbak és mennyivel elkényeztetettebbek is voltak ezek a 150 évvel ezelőtt élt magyarok, mint mi, kik már állítólag felszabadultunk az iga alól és önálló és független ország lettünk. A Habsburgok magyar alattvalói még a pénz egyötödnyi értékvesztését is olyan felháborítónak tartották, hogy közönséges zsványoknak, rablóknak és csalóknak kiabálták azokat, akik ne-

kik öt helyett csak egyet adtak. Mi, késői „szabad” magyarok pedig az első esetben szó nélkül vettük tudomásul, hogy ezután 12.500 forintból lesz számunkra egy, a második esetben pedig egyenesen áldottuk és jótévőnknek, „apánknak” szólítottuk azt, aki már egyenesen semmit sem adott a régi helyett, mert hiszen billiók és trilliók helyett lett már csak számunkra egy s ezért be sem váltotta a pénzét senki újra, mert hiszen nem volt értelme, hogy beváltsa.

I. Ferenc miniszterei mégis még annyira tudatában voltak bűnüknek s ezért annyira szerevények voltak, hogy nem azért haragudtak, hogy a megyegyűlések nyilvánossága előtt zsványoknak, rablóknak titulálták őket, hanem annak örültek, hogy az ország ezzel megelégszik s csak kiabál, de nem üt is melléje.

Olyan elkényeztetett nebáncsvirágok voltunk mi I. Ferenc „abszolutizmusa” idején, hogy a kormány a tőlünk való rettegés miatt ennek a devalvációt bejelentő pátensnek a kiadására eleinte nem is merte magár rászánni. Ezért előtte két évvel, 1809-ben úgy próbálták visszaszerezni a pénz régi értékét, hogy elrendelték, hogy minden ezüsttárgyat be kell szolgáltatni – de mert ettől is megijedtek – a kanalak, órák és pecsétnyomók (tehát majdnem minden ezüsttárgy) kivételével.

De még ezt is csak Ausztriában merték elrendelni, mert az elnyomott, lábál tiport, gyarmatként kezelt, kiszipolyozott Magyarországra ez a rendelet sem vonatkozott. Tehát csak osztrák alattvalóik ezüstjét akarták elvenni, a magyarokét nem. Mindenütt be kellett szolgáltatni az ezüstöt, ahol I. Ferenc parancsolt, csak Magyarországon nem. Pedig hát az osztrák bankópénz, melynek értékét vissza akarták vele állítani, a mi pénzünk épp úgy volt, mint az örökös tartományoké, értéke visszaállításával tehát mi épp úgy nyertünk volna, mint azok.

Vérlázító igazságtalanság volt ez, de természetesen nem a magyarok kárára, hanem egyedül az osztrákok kárával a magyarok és az osztrákok együttes javára. Mégis minden „hazafias” magyar még ma is esküszik a mi hajdani gyarmat voltunkra. Kénytelen is esküdni, mert hiszen másképp hazaáruló volna.

Kivételt tettek Magyarországgal, pedig e kivételezéssel nemcsak az igazságosságot és osztrák alattvalóik önértetét (és zsebét) sértették meg, hanem magának a rendeletnek a végrehajtását is lehetetlenné tették. E kivételezés következménye ugyanis az lett, hogy mihelyt a rendelet, sőt mihelyt a rendelet tervezésének híre köztudomásúvá vált, a birodalom minden részéről Magyarországra csempészték az ezüstöt, ahol – hála a gyarmati kiszipolyozásnak – nem fenyegette veszély s így arra, mire be kellett volna szolgáltatni, ott, ahol be kellett szolgáltatni, már nem volt ezüst.

A rendelet tehát csak azért, mert Magyarországgal kivételt tett, nem tudta elérni célját. (Azért tett velünk kivételt, mert a rendelet a magyar alkotmánnyal ellenkezett volna. Magyarországot nem lehetett rendeletekkel kormányozni. Itt csak az volt törvény és csak az volt kötelező, amit az országgyűlés megszavazott. De ha királyaink ezzel nem törődtek volna, akkor sem tudták volna elérni céljukat, mert a megyék mint törvénytelen, nem hajtották volna végre a rendeletet. Tudjuk, hogy ez a XIX. század folyamán számtalan esetben meg is történt s még akkor is büntetlenül, ha a rendelt nem volt „törvénytelen”.)

A kormány az ezüsttel csak akkor tudta volna elérni célját, ha a vármegyék önkormányzatát is eltörölte volna. Ezt azonban a mi Habsburgjaink hosszú, négyszáz éves uralmuk alatt soha meg sem próbálták (ennyire tisztelték tehát a magyar alkotmányt). II. József, aki vallástalan Habsburg volt, nemcsak megpróbálta, hanem meg is tette. Nem is csak az önkormányzattal, hanem még magukkal a megyékkel is, sőt még a „megye” szóval is, de neki az, hogy nem volt „bigott”, sem „klerikális”, olyan nagy érdeme, hogy ezt is megbocsátottuk neki, sőt éppen ő lett szemünkben „a legrokonszenvesebb Habsburg”.

Pedig – ne tagadjuk! – kisebb igazságtalanság lett volna, ha nem Magyarországgal tett volna kivételt az a rendelet, hanem éppen ellenkezőleg, egyedül csak Magyarországra vonatkozott volna. Magyarország volt ugyanis a Habsburg-monarchiának az a része, mely a napóleoni háborúk akár anyagi, akár véráldozataihoz a legkisebb arányban járult hozzá. Megokolt

lett volna tehát, ha a megtörtént igazságtalanság kiegyenlítésére most csak ez az ország hozta volna az áldozatot. Egyébként is onnan kell venni, ahol van. Olyan ezüstneműek, melyek nem voltak sem evőszközök, sem órák, sem pecsétnyomók, csak a magyar főurak várainak kincseskamráiban voltak mázsaszám, s mivel egyébként is ők voltak azok, akik adót nem fizettek, mennyire igazságos lett volna rájuk hárítani a nemzeti adósságot! Meg hát hiszen állítólag úgy is mi voltunk a lábbal tiportak és a gyarmat!

De a Napóleon ellen hosszú éveken át kiállított nagy osztrák seregeknek egyébként is mi szállítottuk az élelmet, a takarmányt, a húst, a háts- és az ígás lovakat s ezért, míg a monarchia egyéb országainak a nép elszegényedett s az értéke vesztett pénz nagy hátrányait nyögte, nálunk gazdasági konjunktúra volt, mert a gazdasági termények ára, mint minden háborúban szokott, most is felszökött s a pénz – de természetesen nem az értéktelen bankó, hanem az ércpénz – Magyarországra özönlött. De nálunk nemcsak a főurak tulajdonában volt igen sok ezüstkincs, hanem a nemesi díszmagyarokon és parasztdolmányokon sem volt sehol a világon annyi ezüst pityke [gomb], mint itt, s a pityke nem kanál, óra vagy pecsétnyomó, tehát azt is el lehetett volna vinni (s még csak a magyar közgazdaság sem vesztett volna vele). Az aranyat egyébként is békén hagyta a rendelet, mert csak az ezüstre vonatkozott.

Az nem érv, hogy barbárság lett volna a díszmagyarokat vagy más művészi értékeket tönkretenni, mert még ha az az osztrák nem is lett volna olyan jó, mint amilyen volt, akkor is magától értetődő, hogy ha művészi értékekről vagy családi ereklyékről volt szó, akkor az ezüst helyett megelégedtek volna a megfelelő pénzbeli ellenértékekkel is.

I. Ferenc „önkénturalma” alatt is annyira tiszteletben tartották tehát a mi szabadságainkat, hogy miatta dugába hagyták dőlni még a maguk megmentését célzó pénzügyi tervüket is. De így aztán nem is csoda, hogy mikor aztán utána két évre, 1811-ben megjelent a devalvációs pátens, mely természetesen Magyarországra is vonatkozott, valóságos dűhroham fogta el a büszke magyar nemességet.

Először is kijelentették, hogy nekik „az osztrák” adósságához semmi közük. Ezt az adósságot nem ők csinálták, őket meg sem kérdezték, hogy vehetnek-e fel kölcsönt, kikérik tehát maguknak, hogy a más adósságát, illetve – mert hiszen ezt senki sem kívánta tőlük – a birodalom adósságának akármilyen kis részét is, velük fiztessék meg.

Egészen kétségtelen, hogy felháborodásukban nem volt igazuk. A Habsburg-birodalom adóssága Magyarország adóssága is volt, s az osztrák nem azt kívánta, hogy mi fizessünk, hanem csak azt, hogy mi is. Mindabból, amire a birodalom pénzét elköltötték, nekünk is volt hasznunk, nem pedig csak az örökös tartományoknak. Különösképpen pedig az a hadsereg, amelyre ezt a pénzt elsősorban elköltötték, Magyarországot is védte ellenségei ellen, nem pedig csak az örökös tartományokat. Sőt a múltban ez a hadsereg elsősorban éppen minket védett, a mi hazánk integritását szerezte vissza a töröktől. Ennek a minket felszabadító török háborúnak a mérhetetlen költségei vetették meg az alapját a Habsburg birodalom nagy adósságainak.

Napóleon ellenében is nemcsak Ausztriát, hanem minket is védett ez a hadsereg, hiszen Horvátországot és a tengerpartunkat is elfoglalta és a magyar koronától elszakította Napóleon. Láthatjuk tehát, hogy a mi bőrünkre is ment a játék, nem pedig csak a Habsburgokéra. De nemcsak nyugat, hanem kelet felől is szükségünk volt erre a hadseregre, mert az a mesterkedés, mely Oroszország részéről – mint rámutattunk – már Rákóczi idejében folyt ellenünk a cári befolyásnak görögkeleti vallású nemzetiségeinkre való kiterjesztése révén, természetesen ez időben is folytatódott.

A szemfüles Széchenyi például mihelyt a Duna-szabályozás ügyében a délvidékre utazott, mindjárt észrevette ezt. „Bámulta az oroszok ügyességét – írja életrajzírója, Friedreich István (I., 261-262. o.) –, mellyel behálózzák, és erőszakosságát, mellyel uralmuk alá hajtják az egész Balkánt.

Mindjárt útjuk kezdetén észrevette azt „a feltűnő alázatosságot, melyet az oláh hatóságok az oroszok iránt tanúsítottak. Levett kalappal állnak előttük, míg ők alig billentik fejüket.

Vagy nem is szörnyű dolog az a muszka kancsuka.” „Az oroszok – mondja egy alkalommal – már bírják Oláhországot, Szerbiát istápolják, mi pedig a címerünkben hordjuk Boszniát és Bulgáriát. Praxis és teória!”

Össze is omlott Magyarország azonnal még abban az évben, sőt abban a hónapban, melyben ez a Habsburg-hatalom és Habsburg-hadsereg összeomlott. De addig, míg ez a hatalom és ez a hadsereg megvolt, a Kárpátok és a tenger voltak Magyarország határai épp úgy, mint az Árpádok korában. Micsoda kezdetleges rövidlátás és micsoda primitív önzés volt tehát részünkről e hatalommal és e sereggel minden közösséget megtagadni s azt állítani, hogy az az adósság, mely e sereg fenntartása miatt keletkezett, csak az osztrák adóssága!

De éppen a devalvációval szemben erősködni és érvelni egyenesen az eszelősség határait súrolta már. Mert hiszen azok a bankók, melyek értékének legalább egy ötödét próbálta megmenteni a kormány (s meg is mentette), Magyarország pénze épp úgy volt, mint az örökös tartományoké. Az ellenállást nem a devalvációkor, hanem akkor kellett volna kezdeni, mikor ezeket a bankókat nyomni kezdték. Miért fogadtuk el őket? Miért nem ekkor mondtuk, hogy nincs semmi közünk hozzájuk. 1811-ben azonban már egy magyar sem mondhatta, hogy nincs hozzá semmi köze, mert nagyon is volt hozzá köze, mert hiszen az ő pénze is volt, akár akarta, akár nem.

Igazán kényelmes – de mondhatatlanul korlátolt – álláspont, hogy azt a pénzt, mely a magyarnak is épp úgy pénze volt, mint az osztráknak, melynek értéke nekünk épp oly haszon, értékvesztése épp oly kár volt, mint nekik, mentsék meg csak ők, minket hagyjanak ki ebből a játékból. Mikor azonban már megmentették, az eredményt, a hasznot természetesen együtt élvezzük.

Azon vitatkozni, hogy közünk van-e nekünk az osztrák bankóhoz, 1811-ben már rég meghaladott dolog volt. Ez már eldőlt akkor, mikor mi az első Habsburg-pénzt elfogadtuk, azaz már rögtön a mohácsi vész után. Ha pedig ez így volt, kétségtelen, hogy már a mohácsi vész óta kötelességünk volt a pénz értékének fenntartásában részt vállalni, és ha emiatt áldozatokra volt szükség, azt is elfogadni. Mi úgy, mint ősünk 1811-ben beszéltek, csak akkor beszélhettünk volna, ha Bocskai, Bethlen vagy a Rákócziak szabadságharca eredménnyel járt volna, s nekünk sikerült volna a Habsburgok monarchiájától teljesen elszakadni. Hogy jól jártunk volna-e vele, az más kérdés, és hogy a pénzünk így ért volna-e akár csak annyit is, mint I. Ferenc devalvációs pátense idejében ért, az is más kérdés.

Hogy azonnal csonkaországgá váltunk, mihelyt a Habsburgoktól elszakadtunk, pénzünket pedig utána hamarosan nem egyötödére, hanem egy 12.500-adára kellett leszállítanunk, rá 25 évre pedig újra, de most már egybilliomodára, azt mutatja, hogy aligha jártunk volna jobban. De hát nekünk – szerencsénkre – akkor még nem sikerült a Habsburgoktól elszakadnunk s mi ezt tudomásul is vettük, hiszen utána is megkoronáztuk őket és hűséget esküdtünk mindegyiküknek (I. Ferencnek is).

Ezért volt I. Ferenc „rossz” pénze a mi pénzünk is. (A „rossz”-at nem tenném idézőjelbe, mert az a pénz valóban rossz pénz volt, de azonnal abba kell tennem, ha a mi pénzünkre gondolok. Ma ugyanis független állam vagyunk (legalábbis a Habsburgoktól feltétlenül függetlenek) s mégis még a Rákosi Mátyás „jó” pénze is értéke egy huszadára csökkent, anélkül, hogy hivatalosan is devalválták volna (vagy hogy háborút viseltünk volna), sőt anélkül, hogy részünkről a legkisebb tiltakozást is kiváltotta volna.

Egyenesen mulatságos tehát – éppen ránk nézve a szó szoros értelmében az, mert jól láthatjuk belőle, milyen szabadok voltunk mi még 1811-ben, milyen jó dolgunk volt és milyen nagy urak voltunk mi akkor még –, hogy akkor még a mi eleink széles jókedvükben, jómódjukban és elkényeztetettségükben gondtalan, duhaj gyermek módra viselkedhettek s egyenesen amellet emelhettek szót, hogy ahogyan két évvel előbb az ezüst beszolgáltatása rájuk nem vonatkozott, hanem csak „elnyomóikra”, most a bankó értékének egyötödére való leszállítása is csak az osztrákokra vonatkozzék s így nálunk – mert hiszen mi független nemzet vagyunk –

maradjon meg az osztrák bankó teljes értéke, a pénz szanálásához szükséges áldozatokat pedig vállalja csak az osztrák, az áldozat haszna azonban legyen közös, hiszen a pénzünk közös.

S ráadásul milyen pompás érveket hoztak fel kívánságuk teljesítésére s – ami még csodálatosabb – ezeket a pompás érveket milyen komolyan veszi még ma is történetírásunk is, közvéleményünk is, iskolai nevelésünk is!

I. Ferenc pátenssel, rendelettel léptette életbe a devalvációt, a magyar alkotmány azonban – szól az érvelés – se pátenszt nem ismer, se királyi rendeleteket, hanem csak országgyűlési határozatokat. Világos tehát, hogy ez a pátens ránk nem vonatkozott, sőt magyar embernek nem volt szabad neki engedelmeskednie. A megyék egymás után tiltakoztak is mind az ellen, hogy a király minket pátensekkel kormányozzon, mind pedig a devalváció ténye, azaz a nemzet és az alattvalók vagyonának megkárosítása ellen. Nyitra megye egyenesen eltiltotta tiszti karát a pátens végrehajtásától.

Micsoda „elnyomás” lehetett itt, mikor a király elrendel, a megye pedig eltilt s természetesen szó sem volt arról, hogy ezért a megyét megbüntessék! Rákóczi „szabadsága” és „alkotmányvédelme” idején még magát Túróc megyét is eltörölték, zászlaját széttépték, pecsétjét összetörték, követeit kivégezték, sőt kínpadra vonták, holttestüket az ég madarai és a férgek martalékául hagyták s nem is azért, mert ők eltiltották azt, amit Rákóczi elrendelt, hanem csak azért, mert országgyűlés alatt (ahol annak kellett volna történnie, amit a megyék követei kívántak) sérelmeket hangoztattak s nem is Rákóczi személyét, hanem csak kormányzatát (nagy féltéken bár, de mégis) bírálták.

Most az „elnyomás” alatt, a megyék tiltakozásának és Nyitra megye nyílt szembeszegülésének csak annyi következménye lett, hogy a kancellária leírt a megyékhez, hogy a királyi rendeletet mindenütt hajtsák végre. Erre a megyék újra azt felelték, hogy a rendelet törvénytelen s törvénytelen dolgot a kancellária sem rendelhet el, mert őt épp úgy kötelezik a törvények, mint a megyéket. Erre a király maga volt kénytelen elrendelni, hogy rendeletét a megyék hirdessék ki. Erre már nem mertek tovább ellenkezni és kihirdették (ezért tanítják az iskolában azt, hogy I. Ferenc „lábbal tiporta” a magyar alkotmányt), de annyira azért ekkor sem ijedtek meg, hogy magánál a királynál is ne tiltakoztak s neki is tudtára ne adták volna, hogy rendelete törvénytelen s hogy az alkotmányt neki sincs joga megszegni.

A pátenszt – mondták – előbb az országgyűlésnek kell elfogadnia s csak azután lehet, mint törvényt kihirdetni. Ezt a kormány is tudta, szívesen meg is tette volna. Azért nem terjesztette mégse az országgyűlés elé, mert tudta, hogy az csak akkor fogja elfogadni, ha rákényszerítik, a Habsburgok becsületessége pedig ilyen eszközökkel nem szokott dolgozni. A mi országgyűléseink alattuk szabadok voltak. Ezért is ragaszkodtak ősünk hozzájuk annyira. Más államokban (a „szocialistákban” különösen) formaságok voltak az országgyűlések, mert mindig meg kellett szavazniuk azt, amit az uralkodó (illetve a kommunista kormány) akart. Mátyás alatt nálunk is így volt. Ezért alatta azt kifogásolták a rendek, hogy miért van olyan sok országgyűlés, nem pedig azt, hogy miért van olyan kevés.

Ezt a viharos tiltakozás-hullámot látva, melyet a mi történetírásunk és közvéleményünk mint igazságot, sőt mint hazafias kötelességet, óriási jelentőségének megfelelően még ma is halálosan komolyan vesz, önkéntelenül is az jut eszünkbe, mi lehet az oka, hogy az I. Ferencnél ezerszer nagyobb fokú és keservesebb két devalváció a mai közönségből semmi tiltakozást sem váltott ki és hogy semmi nyoma sincs annak, hogy ekkor emiatt valaki törvényteleniséget emlegetett volna, sőt – éppen ellenkezőleg – ekkor jutalmul egyenesen „apánknak” választottuk azt, aki megcsinálta. Még az sem tartott vissza bennünket tőle, hogy zsidó volt az, aki az apánk lett s az apául fogadás törvényes aktusa rögtön azután történt, hogy az egész ország az antiszemitizmus hullámaiban fuldokolt.

Azért – felelik rá a Habsburgok nemcsak hazafias, hanem szocialista alapon álló ellenségei is –, mert korunk két devalvációja törvényesen, az országgyűlés hozzájárulása után történt, nem pedig önkényes rendelettel, az ország megkérdése nélkül, mint I. Ferencé.

De hogy lehet – folytatjuk –, hogy most a devalvációt merték az országgyűlés elé terjeszteni s az el is fogadta őket, míg I. Ferenc olyan biztosan tudta, hogy az országgyűlés vissza fogja vetni, hogy még elébe sem merte terjeszteni, mert így királyi tekintélyére mégsem volt a dolog annyira sértő?

Nekünk erre a fogasnak látszó kérdésre is könnyű megfelelnünk, mert hiszen szemtanúk vagyunk, mert a devalvációk szemünk láttára történtek. Tudjuk, hogy azért fogadta el őket az országgyűlés, mert az eléje terjesztett törvényjavaslatok tulajdonképpen már semmi újat nem hoztak, hanem formaság volt csupán az egész. (No, meg hát Rákosi Mátyás „országgyűlései” maguk is szemfényvesztések voltak.) Megszavazóiknak csak azt kellett tudomásul venniük, ami már rég megtörtént és amin emberi erővel már nem lehetett segíteni. Sőt a dolog tudomásul vétele tulajdonképpen már örvendetes dolog volt, a régi bajokból való kilábalást jelentette, tehát áldásként kellett tudomásul venni. Addig tulajdonképpen nem is volt pénz, utána azonban lett. Addig menekülni kellett tőle, mert másnap már csak a felét érte annak, amit ma még ért, míg a devalváció után értéke állandó lett.

Kegyetlen, keserves operáció volt, mert mindenkit megfosztott készpénzvagyonától, de mindenki tudta, hogy ez a megfosztás már rég megtörtént, most csak tudomásul veszik a bajt s további burjánzásának veszik elejét. Ez fáj, de mégis inkább örvendetes, mint fájdalmas, mert pontot tesz a dolog végére. Minél tovább várnak vele, annál nagyobb lenne a veszteség.

De ha így áll a dolog, akkor most már még több joggal kérdezhetjük: De hát miért csapott akkor olyan nagy hűhót ugyanez miatt 1811-ben a magyar nemesség? Hiszen a dolgot tulajdonképpen még nagyobb örömmel kellett volna fogadnia, mint a mai két világháború után. Ekkor ugyanis – de különösen a második világháború után, tehát mikor a kommunisták csinálták a dolgot – a pénz már teljesen elvesztette az értékét, tehát abból a szempontból, hogy legalább még meglévő értékét megmentsük, nem volt már sürgős a dolog, mert nem volt már mit megmenteni. 1811-ben azonban még a pénz egy ötödét meg lehetett menteni, tehát ugyancsak örülni kellett volna a műveletnek, nem pedig halasztani addig, míg csak egy tizedre vagy egy billiomod részét, azaz semmit sem lehet már megmenteni.

S lám, a mi rendkívül „hazafias”, de még rendkívülibben ostoba őseink mégis haragudtak érte. Ők úgy látszik, szerették volna megvárni azt az időt, mikor már a pénz semmit sem ér. A mi őseink nagy hazafiságuk miatt teljesen elfelejtették, hogy I. Ferenc nem devalválta a pénzt, mert hiszen akkor, mikor a pátens megjelent, már rég devalválva volt. A pátens orvosolta, megmentette a pénzt, s legalább értékének azt az egy ötödét biztosította, ami még megvolt és amit még meg lehetett menteni. A mi őseink ezt akarták megakadályozni. De boldogok lettünk volna mi, ha Horthy s még inkább Rákosi Mátyás is ennyit meg tudott volna menteni a pénzünkből, azaz ha a devalvációt még idejében végrehajtotta volna!

Mivel azonban bizonyos, hogy ennyi esze azért a mi 1811-es őseinknek is volt, nagy felháborodásunknak más okot nem tulajdoníthatunk, mint csak azt, hogy ők akkor még túl szabadok, túl nagy urak voltak. Hasonlíthatatlanul szabadabbak és nagyobb urak, mint a XX. század népei, akik számára Kossuth és Petőfi már kivívták, hogy maguk, illetve nekik felelős miniszterek intézhessék sorsukat, ne pedig „zsarnokok”, akik nálunk ráadásul még idegenek is voltak, tehát állítólag már hivatalból ellenségeink.

A mi őseink akkor még úgy el voltak kényeztetve, hogy még a segítséget is sértésnek vették. Az ő országgyűléseik még valóban azt szavazták meg, amit ők maguk akartak, s azt, hogy az ő pénzük nemcsak a valóságban, hanem hivatalosan is csak egyötödét érje annak, mint ami rá van írva, még akkor sem voltak hajlandók elfogadni, ha ez az ő érdekükben s további veszteségeik elkerülésére történik. Ezt természetesen csak úgy lehet megmagyarázni, hogy őseink (szegény elnyomott és kiszípolozott őseink) a monarchia olyan agyondéldelt gyermekeinek érezték magukat, hogy titkon arra számítottak, vagy legalábbis érdemesnek tartották legalább megpróbálni a dolgot, hátha – mint két éve az ezüsttel – még azt is sikerül elérniük, hogy a tervezett pénzügyi jótétemény megterhelésük nélkül, tisztán a minket

elnyomó osztrák sógor zsebére is elérhető lesz. Nagyszerű ürügyül szolgált erre, hogy a császári pátenst még az országgyűlés jóváhagyása előtt adta ki s így akaratát a nemzet megkérdezése nélkül előzetes rendeletben adta az ország tudomására, az alkotmányt forma szerint megszegte. Nem szegte meg azonban valójában. Nincs ugyanis az az országgyűlés, melynek ezt a devalvációt meg kellett volna szavaznia. Ha makacsodik, legfeljebb azt érte volna el, hogy később nem egyötödére, hanem egy huszadára kellett volna a pénz értékét leszállítania, ebből azonban legalább akkora kára lett volna az országnak, mint az uralkodónak.

A rossz pénz miatti sok baj sokkal érezhetőbb volt, sem hogy tudomásul vételét meg lehetett volna tagadni s maga a kifogásolt rendelet nem a bajt, hanem annak orvoslását, annak megszüntetését hozta. Ezért tudott csinálni a kommunizmus ugyanebből a dologból, illetve ezerszerre súlyosabb fajtájából egyenesen érdemet, amelyért minden dolgozó hódoló áldása és meghatott hálabegése jár. Azt pedig, hogy vele jót tett velünk, elhitetni azért tudta, mert mi a kommunista államhatalom részéről éppen nem voltunk elkényeztetve.

I. Ferenc alatt ötödére esik a pénz. Visszhang: Törvénytelenység és közönséges rablás! Horthy „országglása” alatt egy tízezred részére esik. Hatás: Jóindulatú csönd. A „népi demokrácia” alatt egy trilliomod részére esik. Hatás: Édes és drága Rákosi apánk, magyarok megváltója és jótévője, a jó pénz atyja, légy örökre áldva!

1811-ben az ellenzék – éppen nem véletlenül – nem a dolog lényegét nézte, hanem belekapaszkodott abba, hogy a rendelet az országgyűlés jóváhagyása előtt jelent meg, tehát alkotmány-szegés történt. Abban bízott, hogy Bécs és a király (szokása szerint) ettől úgy meg fog ijedni, hogy csak azért, hogy a nemzet neki ezért az „esküszegésért” megbocsásson, majd csak Ausztriában lesz devalváció, nálunk pedig megmarad majd az osztrák kontóra szanált pénz teljes értéke.

Világos, hogy célját nem ért el, sőt még csak szó sem lehetett a dologról. Ennyire rab-szolgák ugyanis az örökös tartományok lakói sem voltak, de nem is bírtak volna el ekkora terheket. Világos az is, hogy aztán nálunk is belenyugodtak az elkerülhetetlenbe, mert józan ésszel mást nem is tehettek. A mondhatatlanul nagy nemzeti sérelem és törvénytelenység emléke azonban megmaradt s él még ma is, mint egy újabb királyi esküszegés és alkotmány-sértés és a mi elnyomásunk és gyarmati kizsákmányolásunk egy újabb fájó bizonyítéka.

De mégis mit szólunk ahhoz, hogy I. Ferenc megesküdtött a magyar alkotmányra s ennek ellenére, akár csak örökös tartományaival, velünk is rendeletben közölte a devalvációt? Nagyon könnyű a kérdésre megfelelni. I. Ferenc már 1811-ben, tehát még a pátenst kiadásának évében összehívta az országgyűlést és elébe terjesztette jóváhagyásra a devalvációt. Világos azonban, hogy életbeléptetésével nem várhatott az országgyűlés jóváhagyásáig. A pénzügyi tervek sikeréhez titkosság, meglepetés kell, másképp meghiúsulnak. Ha előbb az országgyűlések nyilvánossága elé terjesztik, mire megszavazzák őket, már ki is játszották őket, tehát idejüket múlták.

De a devalváció egyébként sem Magyarország, hanem az egész Habsburg-birodalom ügye volt, melyben Magyarország nemcsak lakóinak kisebb száma, hanem elsősorban kis állami bevételei miatt akkor még éppen nem játszott s nem is játszhatott jelentős szerepet.

Igaz, hogy Magyarország formailag ekkor is független volt, de semmiképpen sem volt az gyakorlatilag, azaz a valóságban. A mi függetlenségünk akkor, mikor az anyagi erőforrások ezzel a függetlenséggel annyira ellenkeztek, nem is lehetett valóság. Egy ország függetlenségéig ugyanis egyedül erőforrásaitól függ. A mi királyunk tehát csak külsőségekben tarthatta tiszteletben a mi függetlenségünket, de semmiképpen sem tehetette meg azt, hogy az egész birodalom legfontosabb ügyeit, olyanokat, melyek szinte életről-halálról döntöttek, a magyar táblabírák döntésétől tegye függővé. Ezt a táblabírák csak magyar ügyekben kívánhatták tőle, de nem az egész birodalom ügyeiben. Mivel külön magyar pénzügy akkor még nem volt, a devalváció sem csak Magyarország ügye volt.

Még csak azt sem mondhatjuk, hogy így volt, mert ha voltak is nagy hátrányai, mert emiatt sokszor rólunk, nélkülünk döntöttek, tehát sértették nemzeti önérzetünket, de a

haszna mégiscsak nagyobb volt, mert hiszen ez a nagy hadsereg és nagy gazdasági erő tudta csak megőrizni hazánkat ezeréves határai között és eredeti területi nagyságában. Az pedig, hogy legalább addig, míg Habsburgjaink voltak, nem lett Magyarországból Csonkamagyarország, bizonyára többet ér, mint a nemzeti önérzet időnkénti megsértése, mely, mint a devalváció esetéből is láthatjuk, sohasem rosszakaratból folyt, hanem mindig a viszonyok kényszere és a valóságnak mindent elsópró ereje okozta.

Mi azonban 1811-ben nagy „elnyomottságunk” közepette annyira elbizakodottak voltunk, hogy ahelyett, hogy örültünk volna, hogy a február 20-án kiadott devalvációs pátenst legalább utólag, a már augusztus 25-re összehívott országgyűlés elé terjesztették s így Magyarország különállását, örendelkezési jogát és alkotmányát még ez esetben is ilyen feltűnő módon tiszteletben tartották, az országgyűlés még azt is megtagadta, hogy a pátenstben kiadott rendelkezésekkel és a vele kapcsolatos tennivalókkal egyáltalán foglalkozzék. Azzal érvelt, hogy ha foglalkozna vele, már elismerné törvényességét, ezt pedig nem teheti.

A rendek ugyanekkor a pénzügyi bajok orvoslására kért adóemelést is megtagadták azon az alapon, hogy nincs miből fizetniük, mert hiszen a devalvációval vagyoniuk négyötödét elvesztették. (Vajon az örökös tartományok lakói nem vesztették el vagyoniuknak épp úgy négyötödét? Hogy tudtak tehát ők mégis nagyobb adót vállalni?)

Egyébként pedig dehogy vesztették el a mi uraink vagyoniuk egyötödét! Hiszen vagyoniuk abban a biztos földbirtokban volt, melynek értéke az inflációval semmit sem vesztett, hanem inkább növekedett. A kastélyok, a gazdasági felszerelés, állatállomány, termények sem vesztettek a devalvációval értékükből, hanem inkább csak megnövekedett az értékük. De a nemesség egyéb ingóságai sem bankópénzben voltak, hanem nemesfémekben, amit szintén nem érintett az infláció, sem a pénz leértékelése. Ausztria lakói, akik iparosok és vállalkozók voltak, már sokkal inkább elvesztették vagyoniukat a pénz leértékelésével, mert az ő vagyoniuk sokkal nagyobb része volt bankóban, a forgalomban levő pénzben.

A magyar rendeknek ekkor annyira nem volt igazuk abban, hogy nem tudnak fizetni, hogy a megyék és a városok a maguk közigazgatási kiadásai fedezésére jóval nagyobb adót vetettek ki és hajtottak be, mint amennyit az államnak összesen fizettek. Borsod megye hadiadója 1817-ben például mindössze 66.336 forint volt, ugyanekkor 143.438 forint volt a „domestica”-ja, azaz a háziadója. Ugyanekkor Miskolc városában is 4308 forint volt a bellica [hadiadó] és 9316 a domestica, azaz a város adminisztratív kiadásaira szedett adó. Mindez bizonyítja, hogy a mi népünk ebben az időben s általában az „osztrák uralom” idején mennyire nevétségesen csekély mértékben járult hozzá a birodalom fenntartásához és ennek terhéért mennyire áthárította az osztrákokra, noha ennek a birodalomnak a serege (mert a bevételt úgyszólván tisztán a hadseregére fordították) minket és a mi határainkat is épp úgy védte, mint az osztrákokat és az osztrák határokat, sőt a török uralom százötven éve alatt elsősorban mindig minket védett, nem az osztrákokat. A Habsburgok bukásával s hadseregünk megszűntével nemcsak Ausztria bomlott részeire, hanem vele egy időben Magyarország is, s ez világosan mutatja, hogy nekünk is úgy szükségünk volt erre a seregre akkor is, mikor a török már nem számított, mint amennyire szükségük volt az osztrákoknak.

A Szilágyi-történelem azonban a magyar rendek I. Ferenc uralma alatti viselkedését „szigorúan törvényes” politikának nevezi s ezért aztán az olvasónak eszébe sem juthat, hogy ez az oly kifogástalannak látszó eljárás nemcsak bizonyos szempontból valóban „törvényes”, hanem egyúttal mennyire vaskalapos, merev, szűkkeblű és önző, csak a formassággal törődő, s azt is túlzásba vivő, de a való élettel egyáltalán nem számoló, a méltányossággal nem törődő, gyakorlatilag tarthatatlan, tehát tőrhetetlenül igazságtalan „törvényes” politika volt.

I. Ferenc kénytelen volt mindezt túrni s osztrák alattvalóit kizsákmányolni, mert éppen a napóleoni háborúk alatt, mikor trónja (de Magyarország területi épsége is) forgott kockán, nem növelhette bajait még a magyar elégedetlenséggel, sőt esetleg egy nyílt lázadással is.

Őseink ezt jól tudták s ezért voltak annyira merevek vele szemben s ezért nem engedtek jogaikból, szabadságukból és alkotmányukból, azaz a „törvényből” egy cseppet sem.

Valószínű, hogy a Szilágyi-történelem is csak azért nevezi ezt „szigorúan törvényes” eljárásnak, mert még ő is úgy látja, hogy minden volt, csak méltányos, igazságos vagy illő nem, hanem csak „szigorúan törvényes”. Szűkkeblű, sértő, igazságtalan s méltánytalan volt ez a „szigorú törvényesség”, mert hiszen sem az alkotmány, sem a szabadság nem akadályozta volna azt, hogy az országgyűlés önként terhet vállaljon magára.

Tekintve a válságos helyzetet és a birodalom másik részének óriási terheit, ezt a szabad áldozatvállalást az igazságosság egyenesen megkövetelte volna. Mi így is szerencsésebbek lettünk volna az örökös tartományok népénél, mert mi azért fizettünk volna, mert erre önként vállalkoztunk, s addig fizettünk volna, ameddig akartunk volna (mert hiszen mi sohasem egyszer s mindenkorra, hanem mindig szigorúan meghatározott időre, sőt majdnem mindig csak egy évre szavaztunk meg felajánlást vagy adót), az osztrákoknak pedig fizetniük kellett, akár akartak, akár nem, és annyit kellett fizetniük, amennyit kiszabtak rájuk. Ha azonban mi ezt a kiváltságos helyzetünket arra használtuk fel, hogy nem szavaztunk meg úgyszólván semmit, akkor erre valóban nem azt kell mondanunk, hogy törvényes eljárás volt, hanem azt, hogy „szigorúan törvényes”, azaz nem volt illő, nem volt méltányos, nem volt igazságos, hanem rosszakaratú s önző, azaz csak formailag törvényes.

Vajon kötelessége volt-e I. Ferdinándnak és Miksának, hogy óriási költséggel újra meg újra megpróbálja, hogy hazánkból a törököt kiűzze, Rudolfnak, hogy ezt az igyekezetét egy „hosszú”, tizenöt éven át tartó háború alatt folytassa vagy – mivel mi ezeket az igyekezeteiket, mivel eredménytelenek voltak, semmibe se vesszük – vajon törvényes kötelessége volt-e I. Lipótnak, hogy szintén tizenöt éven át tartó, a dinasztiaát mérhetetlen adósságokba döntő háborúval Magyarországot tényleg fel is szabadítsa a török alól, s különösen „szigorúan törvényes” kötelessége volt-e, hogy ezt örökös tartományai pénzével és vérével hajtsa végre, s az így szerzett adósság is Ausztria, illetve a Habsburg-ház, nem pedig Magyarország adóssága legyen? (Ki adott volna akkor kölcsönt az akkori magyar államnak s kivált ennyi kölcsönt?)

S lám, ő mindezt mégis megcsinálta, mert szíve és jóakarata is volt, nem pedig csak „szigorúan törvényes” alapra helyezkedett. Emiatt minket már csak a hála is kötelezett volna, hogy ugyanígy viselkedjünk, mert úgy illik, hogy a mosdó is olyan legyen, mint a törölköző, s ha nekünk valaki „jó napot”-ot mond, akkor nekünk is „fogadj Isten”-nel illik válaszolni. Mi I. Ferenc alatt megmaradtunk a „szigorúan törvényes” alapon s Lipót úkunokájának kérésére azt válaszoltuk, hogy nem kötelességünk nagyobb adót megszavazni. A mi alkotmányunk nekünk ezt a jogot megadja s mi törvényes alapon állunk, mikor a kérelmet megtagadjuk.

Nem csoda aztán, ha I. Ferencnek úgy elment miatta tőlünk a kedve, hogy 1812–1825-ig össze se hívta többet az országgyűlést. Ez persze újabb végeláthatatlan panaszokra adott és ad még ma is okot. Megállapítjuk, hogy erre az eljárására már nem foghatjuk rá, hogy „szigorúan törvényes” volt, sőt kárörömmel mutattunk rá, hogy a király részéről egyenesen koronázási esküjének megszegése. Ha azonban az érem egyik oldalaként elismerjük e szemrehányásokat, sőt nemzeti felháborodás „szigorúan törvényes” voltát, akkor észre kell vennünk az érem másik oldalát is.

Ezen a másik oldalon pedig azt látjuk, hogy a magyar rendek elfogadták a Habsburgok hadserege fegyveres védelmének előnyét, az örökös tartományok gazdasági erején és nagy adóján alapuló szilárd pénzügyi helyzet hasznát (ne nevéssünk ezen az állításon az éppen ekkor bekövetkező devalvációra gondolva, mert a Habsburgok négyszáz éves uralma alatt csak egyszer volt devalváció, a Habsburgok bukása óta eltelt 40 év alatt pedig már kettő, de a Habsburgok egyetlen devalvációja csak a pénz négyötödének, e két utóbbi pedig teljes értékének elvesztését jelentette), elfogadták az osztrák posta előnyeit (a posta nálunk mindig tisztán osztrák intézmény volt), a nyugati viszonyoknak megfelelő közlekedési utak kiépítését (a Fiumébe vivő utat már III. Károly megépíttette, a Duna-Tisza közén a csatornát éppen a szó-

ban forgó I. Ferenc, de a Vaskapu szabályozását is, mert a pénzt erre is Bécsből kapta Széchenyi), de mivel alkotmányunk nekünk megadta azt a jogot, hogy az állami kiadásokhoz önként járuljunk hozzá, nem járultunk hozzá úgyszólván semmihez, hanem a terheket az örökös tartományok lakóinak a nyakába zúdítottuk. Lehet, hogy ez az eljárás részünkről törvényes volt, de kétségtelen, hogy nem annyira „szigorúan”, mint inkább botránnyosan és felháborítóan volt törvényes, mert mindenképpen igazságtalan volt. S ha mi nem teljesítettük uralkodónk iránti kötelességeinket, hanem – mivel más országoknak is uralkodója volt – rákényszerítettük arra, hogy amit nekünk kellett volna fizetnünk, azt is egyéb alattvalóin hajtja be, vajon kötelezte-e őt az eskü, mely annak a szabadságnak tiszteletben tartását írta neki elő, amellyel mi önzően visszaéltünk?

Annál kevésbé tehetünk neki ezért szemrehányást, mert hiszen annyira most sem „szegte meg esküjét”, mint II. József, aki nekünk mégis a „legrokonszenvesebb Habsburg”, meg aztán mert a birodalom kiadásaihoz azt a méltányos és igazságos hozzájárulást, mely minket terhelt volna, akkor sem szabta ki ránk akaratumk ellenére, hanem belenyugodott abba, hogy mi nem fizetünk mert mi ilyen nagy urak vagyunk, de viszont emiatt össze sem hívott bennünket, hogy megkérdezzen, akarunk-e fizetni.

Gondolta, mit kérdezzessen bennünket, mikor ügyis tudja, mit felelünk. Igaz, hogy a törvény azt is megadja a nemzet képviselőinek, hogy ő kérdegethesse királyát, sőt ő kérjen tőle számon egyet-mást s már csak amiatt is össze kellett volna hívnia az országgyűlést, ámde más uralkodók ezt csak azért szokták megtenni (Mátyás király különösen tisztán csak ezért tette meg), hogy az adót megszavaztassák velük s alattuk az országok nem voltak annyira szabadok, hogy ezt megtagadhatták volna. I. Ferenc alatt azonban, mint látjuk, ennyire szabadok voltunk.

Aztán az országgyűlés össze nem hívására az is okot adott a királynak, hogy ez neki igen sokba is került. A rendek megkívánták, hogy lejjön hozzájuk Pozsonyba egész fényes udvarával s ott nekik olyan káprázatos ünnepeket tartson s olyan kísérettel jöjjön, ami azt jelentse a pozsonyiaknak, mint a cirkusz a pogány Róma népének. Egy-egy országgyűlés már akkor is 50-100.000 forintot jelentett a királynak, mikor még Magyarország egész évi adója sem volt több. S ha valamit, akkor ezt bizonyára magának a királynak kellett fizetnie (legtöbbször kölcsönből szerezte).

Történelmünk eddigi folyamán azt is eléggé láttuk (de látni fogjuk éppen ebben a korban és az utána következő 48-ban is), mennyire üresfejűek, mennyire gyenge jellemek, mennyire népszerűség-hajhászok és egyedül csak a maguk érvényesülését és hiúságát szolgálók voltak azok a „hazafiak”, akik a mi országgyűléseink hangadói és ellenzékének vezetői voltak. I. Ferenc mindezt tudta, lelkiismeretes és takarékos ember is volt, aki nagyon megnézte, mire költi azt a pénzt, amit alattvalói keservesen kiizzadnak. Nem csoda hát, ha úgy tartotta okosabbnak, ha inkább nem tart országgyűlést, és azt a pénzt, amibe az neki kerül, inkább okosabbra fordítja.

Nem tudunk a világtörténelemből még egy esetet, melyben egy uralkodó egy olyan merev, vele oly élesen szembenálló, olyan kevés jóakaratot és áldozatkészséget mutató s így annyira lehetetlen állápontra helyezkedő testülettel együttműködött volna, mint amilyenek a magyar országgyűlések I. Ferenc idejében voltak. Mindenütt azt látjuk ugyanis, hogy a rendi gyűlések vagy népképviselések vagy engedelmeskednek a hatalom birtokosa akaratának (akár abszolút, akár alkotmányos uralkodó, akár felelős minisztérium, akár egy forradalmi vagy a kommunista párt a hatalomnak ez a birtokosa), vagy pedig törésre kerül a dolog, s vagy az alkotmányosság, vagy a népuralom bukik és adja át a helyét egy diktatúrának vagy más önkényuralomnak, vagy pedig – ha a dacolók az erősebbek – a hatalom birtokosát kergetik el vagy gyilkolják meg.

Ha a hatalom birtokosának a népképviselőket irányítania nem sikerül – mint ahogyan I. Ferenc korában s általában a Habsburgok egész uralma alatt nálunk úgyszólván sohasem sike-

rült –, sohasem fordult még elő, hogy az uralkodó a nemzet képviselőjének akaratát ez esetben is tiszteletben tartotta volna. Azt, amit nálunk a Habsburgokkal való viszonylatban tapasztalunk, hogy ti. a királynak meglelt volna még a hatalma és ereje ahhoz, hogy akaratát az országgyűlés ellenében is érvényesítse s ezért arról szó sem lehetett, hogy trónjáról elűzzék, de azért mégis eltűrje, hogy ne az ő akaratá legyen az erősebb, hanem a nemzeté, máshol sehol sem tapasztaljuk. Mátyás királynál, Nagy Frigyesnél, Napóleonnál még elképzelni sem lehetett azt, hogy az országgyűlés dacoljon vele, ne pedig akaratá engedelmes végrehajtója legyen. Az úgynevezett „nagy uralkodók” sohasem túrték az övékével ellenkező akaratot.

Ma pedig már kicsiny és nagy hatalmasok egyaránt mindig úgy járnak el, hogy külsőleg alkalmazkodnak az alkotmányos formákhoz (tehát ők is „szigorúan törvényes” alapon maradnak), de gondoskodnak róla, hogy a nemzet képviselője is mindig azt akarja, amit ők, azaz hogy akaratuk engedelmes eszköze legyen. Ezért van most már külön propagandaminiszter is s munkája az irányított sajtó, mozi, rádió és televízió korában nem is olyan nehéz, sikere pedig nem kétséges. Ez tulajdonképpen diktatúra és önkényuralom, de annak a látszatnak gondos megőrzésével, mintha a „dolgozók” uralkodnának, mintha az ő akaratuk döntene. Mindig a nemzet, illetve „a dolgozók” képviselője szavazza meg a törvényt és hagyja jóvá vezetői intézkedéseit, de a tapasztalat az, hogy mindig jóváhagyja, azaz megszavazza azt, amit a hatalom tényleges birtokosai akarnak.

Láttuk már, hogy a mi Mátyás királyunk bőségesen tartott országgyűlést, e tekintetben tehát nem szegte meg az ország törvényeit (mint Nagy Lajos, aki országgyűlést sem tartott). Királyi méltósága megalázásával még azt is megtette (de természetese akkor, mikor királyi hatalma még nem szilárdult meg), hogy kötelezte magát, hogy ha a most kért adót megszavazzák, ezután adót többet soha nem kér tőlük, erre később meg is esküdött, még később pedig, mikor a rendek már az esküjére nem adtak, még azt is eltúrte, hogy az ország nagyjai kezeskedjenek, hogy a szavát meg is tartja (milyen megalázó egy koronás királyra!)

Mégis kért később is adót, sőt mindig többet, de azért a szavát sem szegte meg, mert gondoskodott róla, hogy amiként Rákosi Mátyásnak hatvanadik születése napjára is önként ajánlottak fel a munkások több és jobb munkát, úgy neki se kelljen kérnie az újabb adót, sőt a több adót, hanem magában az országgyűlésben álljon fel valaki, aki ezt önként megajánlja, a többiek pedig ezt aztán közfelkiáltással és nagy lelkesedés közepette meg is szavazzák.

Szerette volna ő ugyanis látni azt a vakmerő magyart, aki ekkor fel mert volna állni és kijelenteni, hogy ő nem szavazza meg. Az ilyen kivételek egyébként sem számítottak volna. Eltűrni azonban nem lehetett volna őket, mert megzavarta volna a nagy lelkesedést, az emberek felbátorodtak volna, s hamarosan kiszült volna, hogy éppen ő fejezte ki a közakaratot.

Mátyás „szabad” és szintén „szigorúan” törvényesen kormányzott Magyarországnak országgyűlései később már csak azt merték megtenni, hogy kérték a királyt, hogy ne tartson olyan sok országgyűlést, azaz ne kérje olyan sokszor a nemzet hozzájárulását ahhoz, amit akar. Ezt a kérést csak arra érthetjük, hogy ha önkényesen veti ki vagy emeli fel az adót, az nekik még kényelmesebb, mintha az országgyűlésen velük szavaztatja meg, mert így legalább nem kell nekik az országgyűlésekre utazgatniuk s ott költségeskedniük, tehát így olcsóbb a dolog. De a bosszankodástól is meg vannak kímélve, melyet még kényelmetlenebbé tesz részükre az, hogy még jó képet is kell vágniuk a dologhoz, s úgy viselkedniük, mintha mindent ők, szabad akaratból, sőt lelkesedve csinálnának.

Akkor csak Mátyás király politikai géniusza (és tág reneszánsz kori lelkiismerete) tudta ezt megtenni (meg természetesen nem egy külföldi egykorú és későbbi társa), ma azonban olyan haladott már a kormányzás technikája (és olyan tág már az emberi lelkiismeret), hogy akárki meg tudja tenni és meg is teszi. Hitler, Sztálin s Rákosi Mátyás sem önkényesen, hanem parlamentekkel és népszavazásokkal kormányoztak, de látott-e már valaki olyan lelkes és a hatalommal olyan akkurátusan egyetértő országgyűléseket, mint e diktátorok idején, a tömegekben pedig olyan lelkesedést, hogy noha a szavazás sem kötelező, a választóknak mégis

99,7%-a megjelenik az urnák előtt és azoknak, akik ott megjelennek, 99,5%-a igennel szavaz, pedig a szavazás titkos? Ilyen egyértelmű lelkesedés láttára lehet-e egyáltalán zokon venni, hogy az ellenzék egyáltalán nincs is, vagy ha van is, maga sem tartja érdemesnek, hogy jelölteket is állítson a választásokon?

De nem is kellett a kommunistákra várni. Mikor nagybányai Vitéz Horthy Miklós akarta kormányzó helyettessé tenni a fiát, akkor sem ő maga akarta ezt. Akkor is „szigorúan törvényes” alapon állt volna ugyan, ha akarta volna, mert hiszen jelölő joga volt, de ő még az ilendőséget is megtartotta, nem pedig csak szigorúan a törvényt, s jelölő jogával nem élt. (A becsületes eljárás természetesen az lett volna, hogy élt volna jelölő jogával, de a fiát nem jelölte volna. De hát éppen azért nem élt jelölő jogával, mert szégyellte, hogy a fiát akarja.)

Tudta is az egész ország, hogy valójában mit akar, s ezért ugyancsak meg is botránkozott rajta. De azért még az országgyűlési ellenzék sem merte megtenni, hogy Horthy fia ellen szavazzon. Csak annyi telt a bátorságából, hogy tartózkodott a szavazástól. De hogy még ehhez is milyen tiszteletreméltó bátorság kellett, mutatják az utánuk következő kommunizmus alatti állapotok, mert hiszen akkor nem lehetett volna 99,5%-os a népnek a választáson való részt vevése. Magyarország hercegprímása például (pedig még a legnagyobb ellensége sem mondhatta sem azt, hogy egy kálvinista Horthy-dinasztiát akar, sem azt, hogy érdekeMBER volt, sem azt, hogy gyáva) nemcsak megjelent szavazni, hanem még igennel is szavazott. Ha mindezt tudjuk, csak akkor tudjuk I. Ferencnek azt a „törvénytelenységét” (hogy egy ideig nem tartott országgyűlést) igazán megbecsülni Mátyás király, Horthy, Rákosi Mátyás, Hitler és Hruscsov szigorú „törvényességével” szemben.

Az, ami Hitler, Sztálin vagy Rákosi Mátyás alatt történt, természetesen már túlzás és az egész népképviselési rendszer paródiája. Egyenesen nevetségessé válása azoknak az eszméknek, melyekért a jó Petőfi száz évvel ezelőtt még annyira lelkesedett és a „világ szabadságot” várta tőle. (Úgy kellett neki, miért tartotta magát okosabbnak, sőt – urambocsá! – még jobbnak is az Egyháznál!)

Az azonban, hogy az uralkodó az országgyűlést irányítani tudja, így azt a tekintélyromboló és előbb-utóbb anarchiára (hajdan pedig oligarchiára) vezető elbizakodottságtól visszartartani képes legyen és rá tudja venni a köz számára szükséges áldozatvállalásokra, nem visszaélés, hanem a rend és törvényesség fenntartása céljából egyenesen szükségszerűség. Amely országban a királlyal szemben mindig az országgyűlés győz, ott igen nagy bajok vannak. Az így állandóan megalázott király ugyanis nem maradhat sokáig trónján, s hacsak utóda nem lesz véres vagy legalább keménykezű, egymást érik a felfordulások és a belső harcok.

Ez a mindenképpen szükséges uralkodói irányítás abban áll, hogy ő hívja össze és oszlatja szét az országgyűlést, ő szabja meg a tanácskozások tárgyát, az ő emberei vezessék a tanácskozást, s ha nem is mindig s mindenben, de átlagban és a legfontosabb dolgokban mindig el is érje azt, amit a nemzettől akar.

Világos, hogy a Habsburgok is és nálunk is mindig megpróbálták az országgyűlésnek ezt a szükséges irányítását s ők is elkövettek mindent, hogy céljukat el is érjék. Ők is igyekeztek befolyásolni az országgyűléseket, ott maguknak megpróbálták pártot és minél erősebb pártot szerezni. Ha mindezt nem törekedtek volna, nem is valók lettek volna trónra. Pedig hát arra valóknak kellett lenniük, mert hiszen elég alkalmuk volt megtanulni mesterségüket. Kevés uralkodóház volt olyan hosszú időn át emberek parancsolója, mint éppen ők.

Hogy azonban nálunk minden effajta törekvésük majdnem mindig kárba veszett, hogy a mi országgyűléseinket legtöbbször nem tudták kezükben tartani, sőt még irányítani se nagyon, hogy az eredmény legtöbbször nem az lett, amit ők akartak, hanem az, amit a nemzet, annak legfőbb oka az volt, hogy az egy II. Lipót kivéve, ki egészen elütött a családtól és aki egyébként is csak egy jó esztendeig uralkodott nálunk, nem voltak machiavellisták, mint az igazságos Mátyás és mint a Rákosi Mátyás, főképpen pedig, mert ők nemcsak az állam, illetve a dinasztia érdekeit nézték, hanem a becsületet és a keresztény erkölcsi élet szabályait is, sőt elsősorban ezt.

Ők nemcsak minisztereiktől kérdezték meg, mint csináljanak, hanem lelki atyjuktól is. Ez utóbbi szava (de I. Ferencnél és Ferenc Józsefnél, mint vallástalan kor fiainál a „lelkiatyja” szó helyett talán inkább a „lelkiismeret”-et kell használnunk) többet számított, mint minisztereiké. Emiatt lényegében véve nem tudtak, de nem is akartak színelni, politikai manővereket azonban enélkül nem lehet sikeresen végrehajtani. Igaz, becsapják, de viszont azt akarja, hogy úgy csapják be, hogy szépeket mondjanak a fülébe, s így észrevétlenül csapják be. Erre a Habsburgok nem voltak alkalmasak.

A Habsburgok is mindig megpróbálták, hogy befolyásolják az országgyűléseket s ők is el akarták érni, hogy azt akarja, amit ők, vagy ha nem is akarja, de legalább azt határozza, amit ők. Ők is tudták, hogy enélkül nem lehet kormányozni. Ők azonban ezt nem mindenáron, nem akár a becsület és az erkölcsi törvények lábball tiprásával is akarták. Ezért mindig megálltak a félúton, s ez volt a baj. Ezt a tulajdonságukat ugyanis partnerük, az országgyűlés is tudta, annak nagyszájú, lelkiismeretlen vezetői azonban nem álltak meg a félúton, ők mindenre képesek voltak. Könnyű ugyanis hetvenkednie annak, aki tudja, hogy nem zsarnokkal van dolga, és se vérpad, se börtön nem vár rá igazságtalanul, sőt legtöbbször még igazságosan se. Ők a hírveréshez is jól értettek már akkor is, s ezért mögöttük egy nemzet közvéleménye állt, melyet Bécsben nem tartottak tanácsosnak megsérteni.

A politikai sikerhez azonban nemcsak tág lelkiismeret, hanem színlelés is szükséges. Talán még jobban, mint erőszak. A politikai életben az óhajtott célt csak úgy lehet elérni, ha a taktikázó képmutatóan jár el, ha partnereit becsapja, ha álnok és képmutató velük szemben, ha egész mást hirdet, mint ami a tulajdonképpeni célja, ha úgy tesz, mintha megtartaná a törvényt és mintha a tömegek akarata érvényesülne, nem az övé. A Habsburgok sokkal nagyobb keresztények, sokkal jobb lelkű, becsületesebb emberek és sokkal önértetesebb urak is voltak, semhogy hatalmuk vagy akár csak az Egyház kedvéért is ilyen eszközök használatára kaphatók lettek volna. Hiszen ettől egyenesen az Egyház tiltotta el őket.

Egy másik – ennél kisebb jelentőségű – oka annak, hogy nem tudtak olyan sikeresen manőverezni, az volt, hogy nem laktak körünkben, s Magyarország ügyeinek intézése nem volt s nem is lehetett igyekezetük egyedüli tárgya. Magyarország sorsát mindenképpen a Habsburgok világpolitikájának sikere vagy kudarca döntötte el. Az is fontos tényező volt, hogy Magyarország integritását más országaik erejével voltak kénytelenek védeni és ebből szükségképpen következett Magyarország független nemzeti életének megcsorbulása. Mivel Magyarország ennek ellenére is legalábbis elméletben független és önrendelkező állam volt, s ezt a Habsburgok is mindig ünnepélyesen elismerték akkor, mikor trónra léptek, emiatt lelkiismeretileg kötve érezték magukat.

Ez más, „nagy” uralkodóknál nem számított volna, de a Habsburgoknál számított. Mivel a gyakorlatban ezt a függetlenséget nem tarthatták tiszteletben, mert hiszen az országot nem a maga erőforrásaiból védték, az idegen, de ezért jogos, sőt szükségszerű beavatkozást azzal próbálták ellensúlyozni, hogy legalább az országgyűléseknek engedték meg a szabadságot. Nemcsak jóakaratból engedték ugyanezt, hanem azért is, mert félték a lázadásoktól, melyek mindig sok pénzükbé kerültek, sőt még trónjukat is veszélyeztethették, mert természetesen mindig akkor jöttek, mikor egyéb ellenségeik is felléptek. Tagadhatatlan azonban, hogy az országgyűlések szabadsága tiszteletben tartásának lelkiismeretességük is oka volt. Ha machiavellisták [céljaik elérésére semmissé sem visszariadó politikát folytatók] lettek volna, az akkori kis és gyenge Magyarország elintézése nem jelentett volna számukra komoly nehézséget.

Világos, hogy a magyar rendek észrevették ezt az előnyüket s igyekeztek is kiaknázni szabadságaik érvényben tartására, sőt lehetőleg bővítésére. Így volt lehetséges, hogy nálunk tovább fennmaradt a nemesség adómentessége, mint alig valamely más európai államban és csak így volt lehetséges az is, hogy az országgyűlések tanácskozásaival kapcsolatban nálunk az úgynevezett kerületi gyűlések szokása létrejöhetett. Ezek az Árpádok korában, sőt még a Habsburgok uralkodásának első századai elején sem voltak még szokásban, pedig ezek tették

lehetővé, hogy a mi országgyűléseink más országok parlamentjeinél sokkal önállóbbak és szabadabbak legyenek és a király és megbízottainak irányító hatása alól sokkal jobban kivonhassák magukat, mint más nemzetek országgyűlései. Emiatt valóban elmondhatjuk, hogy a királlyal szemben egyik nemzet képviselte sem élvezett olyan tényleges szabadságot, mint a miénk, egyik sem tudta magát annyira függetleníteni a király és általában a központi hatalom befolyásától, egyik sem tudta akaratát úgy végrehajtani a királlyal szemben.

Minden más országban sokkal inkább látszatszerű volt az ország beleszólása a közügyekbe, mint nálunk. Erre a mohácsi vész óta számtalan elképesztő példát ismertettünk már. Nálunk mertek a rendek szabadon beszélni az országgyűléseken s ki merték mondani azt, ami a szívükön feküdt, sőt olyan túlzó nyíltsággal mondták ki, ami csak a magyar büszkeségből és a régi koroknak a maitól sokkal nyersebb, bárdolatlanabb természetétől csak kitellett. Nálunk még azt is meg merték tenni a rendek, hogy az országgyűlésre dacból el se mentek, sőt azt is, hogy a már folyó országgyűlést egyszerűen otthagyták, sőt még azt is, hogy utána kijelentsék, hogy a távollétükben hozott törvényeket nem tekintik törvényeknek. Büntetést még ezért sem kaptak, pedig az eltávozók csak kisebbséget tettek ki.

Az meg szinte mindennapi volt, hogy kijelentették, hogy nekik mi a fontos, s addig semmit nem voltak hajlandók tárgyalni, míg ezt a nekik fontosat el nem intézték. Például nem voltak hajlandók addig megválasztani az új királyt, míg a nádorválasztás meg nem történt. Nekik a nádor előbbre való volt, mint a király, s ezt az országgyűlésen jelen levő királynak is tudtára adták. Láttuk, hogy Erdélyben a Habsburgokkal tartó fejedelemmel (Báthory Zsigmonddal) még azt is megtették, hogy a szemébe vágták, hogy ők helyette könnyen találnak másik fejedelmet, de ő bajosan talál majd Erdély helyett másik országot magának.

Ilyesmik természetesen előfordultak más országokban is. Hiszen egy Kun Lászlóval vagy Zsigmonddal (már a Habsburgok előtt) mi is megtettük még azt is, hogy király létükre egyszerűen lecsuktuk őket. Ámde ez még a régi kezdetleges viszonyok közt történt és az illető királyok pillanatnyi erőtlensége tette a dolgot lehetővé. Az újkorban, a fejlettebb állami életben ez már nem lehetséges. Ebben már vagy győznek a forradalmak s ilyenkor elkergetik, vagy le is fejezik a királyukat, vagy pedig megszavaznak neki mindent, amit kíván.

Az, hogy az uralkodó hatalmon volt és maradt, de mégsem az történt, amit ő szeretett volna, az utóbbi évszázadokban már meglehetősen csak magyar különlegesség volt és a kerületi gyűlések voltak az oka. Ezek adták meg rá a lehetőséget. Ezek a kerületi gyűlések abban álltak, hogy a hivatalos országgyűlések alatt a rendek kerületenként (Dunán inneni és Dunán túli, Tiszán inneni és Tiszán túli) nem hivatalos, tehát zuggyűlésekre jöttek össze és ott előre megtárgyalták – maguk közt, tehát a kormány ellenőrzése nélkül – mindazokat a kérdéseket, melyek az országgyűlés ügyrendjén szerepeltek.

Ezek a kerületi gyűlések mindinkább nőttek jelentőségükben s valóságos zugországyűlésekké váltak, sőt jelentőségben fontosabbak voltak maguknál az országgyűléseknél. Minden kérdés tulajdonképpen ezeken dőlt el. A hivatalos országgyűlés ülése mindig a kerületi gyűlések után következett, s tulajdonképpen már csak formáság volt, mert a kerületi gyűlések (melyeken szavaztak is) már megmutatták az erőviszonyokat, a rendek hangulatát, felfogását, befolyásolásuk is már ott megtörtént, csak nem a király részéről. A hivatalos országgyűlésre már nem maradt semmi teendő, illetve akkor már egyenesen lehetetlenség volt megmásítani azt, ami a kerületi üléseken már megtörtént és kialakult.

A kerületi gyűléseken is voltak elnökök, akik a tanácskozást és a vélemények kialakulását irányították, de ezeket nem a király nevezte ki, tehát nem a király, illetve a kormány emberei voltak, mint például az országgyűlés alsó tábláján a személynök, a felső táblán a nádor, hanem maguk a rendek választották őket, sőt minden héten újraválasztották. Erre a kormánynak semmi befolyása nem volt, hiszen ez a törvényellenes szokás, melynek az írott és hivatalos magyar alkotmánynak nyoma sincs, lassan keletkezett. Eleinte annyira jelentéktelen dolog is volt, hogy a kormány nem is tudott róla, hivatalosan nem is vehetett róla tudomást.

Ez a jelentéktelen dolog azonban I. Ferenc idejében már az országgyűlések döntő tényezőjévé vált.

A magyar nemzet ezekkel egy olyan szokást hozott be, melynek törvényes alapja nem volt, az alkotmány nem tudott róla, a törvény betűje ellenére fejlődött ki, de viszont a király jogaira túrhetetlenül sérelmes volt, mert lehetlenné tette az országgyűlésnek azt az irányítást, melyet az alkotmány a számára biztosított s mellyel királyaink mindig éltek is. Egész világosan látható például, hogy ha már Mátyás király korában is lettek volna kerületi gyűlések s azokat ő is megtúrte volna úgy, mint I. Ferenc megtúrte, a nagy királynak mindazok a politikai manőverei, melyeket az imént vázoltunk, lehetlenné váltak volna.

Mátyás csak úgy érthette el, hogy az országgyűlés is megszavazza azt, amit ő akar, hogy emberei ígéretekkel és jutalmakkal egyes jellemtelen embereket rávettek, hogy az országgyűlésben felálljanak és önként megajánljanak az addiginál nagyobb adót, noha a rendek az addigit is csak azzal a feltétellel ajánlották meg, hogy Mátyás megígérte nekik, hogy több adót nem is kér tőlük.

Erre az önkéntes ajánlatra a királynak az országgyűlésen levő emberei s még egy tucatnyi erre a célra felbérelt követ eget rengető éljenzésben és lelkesedésben tört ki s torka szakadtából ordította: megadjuk, megadjuk! Aljas hazaáruló, beste kurafia [gonosz], aki meg nem adja! A többség a hirtelen meglepetéstől azt sem tudta, mit szóljon. Nem is mert szembeállni a „tömeglelkedéssel”, de egyébként se akart „beste kurafia”, annál kevésbé „hazaáruló” lenni. Csak az ülés berekesztése után, mikor az adó már meg volt szavazva, vették észre, hogy csak egy egész törpe kisebbségtől ijedtek meg, de arra már késő volt.

Világos, hogy ebben az egész politikai műveletben a legfontosabb volt az előzetes titoktartás, az, hogy az indítvány a gyűlést meglepje. Azonban I. Ferenc hiába lett volna épp oly okos és épp oly machiavellista, mint Mátyás volt. Hiába talált volna ő is egy tucat (sőt három tucat) követet is, aki jó pénzért vagy jó állások fejében hajlandó lett volna az indítványra és az éljenzésre is, mert hiszen hitvány emberek mindig voltak és mindig lesznek is. Neki mindezt már a kerületi gyűléseken kellett volna elvégeznie. Ott azonban nem sikerülhetett volna, mert ott a rendek szabadabban mozogtak, ott jobban közbe mertek szólni. (Még az országgyűlésen is mertek volna még Mátyás alatt is, ha maga Mátyás király is nem lett volna ott jelen. A kerületi gyűléseken azonban nem lehetett ott a király, sőt még a nádor vagy a személynök se, mert hiszen ezek nem voltak törvényes, hivatalos gyűlések.)

De még ha a kerületi gyűlésen is sikerült volna a puccs, a végső siker akkor is elmaradt volna. A többség ugyanis már a kerületi gyűlés után észre tért volna, megbánta volna, amit tett és már ekkor kitört volna a felháborodás mindaz ellen, ami történt. Így aztán a hivatalos országgyűlésen, ahol mégiscsak a végső döntést hozták, már szó se lehetett volna meglepetésről. Ott már kiokosodott, fegyelmezett és előre elhatározott tömeg várta volna az „önkéntes” nagy adóajánlást s az „éljenzők” és „beste kurafiázók” kiabálását elfojtotta volna az erejük tudatában levő százak hangja, akiknek most már a jelenlevő királytól sem kellett volna félniük, mert mindenki látta, hogy itt a nemzet hangja nyilvánult meg, de azzal még a király, még egy olyan ravasz és tehetséges király, mint amilyen Mátyás volt, ő sem szegülhetett szembe, mert mindenkit nem lehet megbüntetni. Ekkor utána még arra is lett volna ereje az országgyűlésnek, hogy annak a megvásárolt kisebbségnek megbüntetését követelje. A király még bizonyára támogatta volna is a követelést, nehogy valakinek még az is eszébe jusson, hogy ő maga van az egész dolog mögött, illetve (mivel ezt mindenki tudta) valaki erről még beszélni is kezdjen.

Az az olvasó pedig, aki Mátyásról mindezt megbotránkozással hallja, vegye végül tudomásul, hogy mi Mátyásban nem a nagy jellemet, hanem a nagy észet és az uralkodói lángelmét csodáljuk és ünnepeljük, és hogy a kettőt csak gyerekek tartják azonosnak. Mátyás lángelméje éppen machiavellizmusa, azaz lelkiismeretlensége miatt tudott érvényesülni. Ha olyan jellem is lett volna, mint amilyen nagy politikus volt, akkor nem is válhatott volna

„nagy” uralkodóvá, azaz nagy politikussá s diplomatává. A világ legnagyobb, legokosabb diplomatája, Talleyrand is csapnivaló, sőt aljas, jellemtelen pap volt. Ha tisztességes pap, becsületes ember lett volna, akkor sohasem lett volna belőle nagy diplomata, legalábbis akkora nem, hogy még ma is és még nálunk is ismeri a nevét mindenki s idegzeti szellemes, de szintén semmiképpen sem becsületes híres mondásait.

A kerületi gyűlések az országgyűléseket úgyszólván teljesen kivonták a király és kormánya embereinek vezetése és befolyásolása alól, amit pedig az akkori magyar alkotmány (és minden ország alkotmánya) biztosított és biztosít ma is az uralkodóknak és a kormányoknak. Emiatt a korteskedések, a közvélemény kialakítása, a befolyásolás is mind a kerületi gyűléseken, tehát a kormány háta mögött folyt le. Maga az országgyűlés egy már teljesen megdolgozott testületet kapott, mely már kialakította a véleményét, sőt már le is adta a szavazatát, mindezt azonban a király és a kormány teljes kikapcsolásával, tudta, befolyása és irányítása nélkül végezte el. Az a gyűlés, melyen a király megbízottja elnökölt, már csak formáság volt. Azok a gyűlések, melyeken az ország és a király sorsa tényleg eldőlt, nemcsak az ország követeiből álltak, sőt az elnöklés és a tanácskozások irányítása sem az ő kezükben volt, noha az alkotmány nem hiába írja elő, hogy ez az ő kezükben legyen.

A király s a kormány sérelmét és kismizmizését még növelte, hogy az országgyűlésnek azok a tagjai, akik a rendekkel szemben hivatalból mindig a király oldalán álltak, a királyi tábla bírái, a városok és káptalanok követei, tehát a nemesség ellenzéke, a kerületi gyűléseken meg sem jelenhetett, mert az csak azok gyűlése volt, akik a királlyal szemben álló akaratot képviselték.

A hivatalos országgyűlési szavazás eredményét is könnyű volt előre kiszámítani a kerületi gyűlések szavazásaiból, mert hiszen tudták, hány káptalani és hány városi követ van, s azt is tudták, hogy ezek mire fognak szavazni. A városok követei azért voltak mindig a király pártján a nemességgel szemben, mert a központi hatalom a nemességgel való harcában minden országban a városokkal egy ügyet képviselt. A káptalanok követei pedig (annak ellenére, hogy ők is nemesek voltak többnyire hazuról is, akik pedig nem születtek nemesnek, mint felszentelt papok váltak a nemesség tagjaivá) engedelmességből és a felsőbbség iránti tiszteletből voltak mindig a király pártján, mert így kívánta és fogja is kívánni mindig az Evangélium szelleme. De okosságból is, mert eddig már éppen elég világosan kimutattuk, hogy a nemzeti érdekeknek is ez felelt meg, nem pedig a mindenáron való ellenzékiség. De nálunk a mohácsi vész óta az ellenzék egyébként is mindig protestáns (I. Ferenc korában pedig már még katolikus részében is többnyire istentelen vagy legalábbis erősen egyházellenes) volt s így a papoknak s általában azoknak, akik komolyan hittek még, emiatt még inkább a király oldalán volt a helyük.

Esetleg eszébe juthatott itt az olvasónak, hogy Mátyás király példája inkább a kerületi gyűlések helyességét, mint helytelenségét bizonyítja. Ha ugyanis már Mátyás idejében is lettek volna kerületi ülések, ezek az ő erkölcsstelen manővereit lehetetlenné tették volna. Tehát nem arra van szükség, hogy a király szabadságát biztosítsuk az országgyűléseken, hanem arra, hogy vele szemben az országgyűlést.

Erre a válasznak az, hogy most nem erről van szó, hanem arról, hogy a kerületi gyűlések törvényesek és az alkotmánynak megfelelőek voltak-e vagy nem. A magyar alkotmány (és minden ország alkotmánya) biztosítja a központi hatalom azon jogát, hogy az országgyűlés vezetése és irányítása az ő kezében legyen. Aki tehát a kerületi gyűléseket pártolja, sőt szükségesnek tartja, az tulajdonképpen a magyar alkotmányt kifogásolja, azt tartja nem megfelelőnek. Ha így volna, akkor az alkotmányt kellett volna megmásítani, nem pedig megmásítás nélkül megszegni.

De egyébként is ha Mátyás királlyal, Hitlerrel vagy a kommunizmus alatt a központi hatalommal szemben az országgyűlés szabadságának megvédésére lett volna szükség, abból még nem következik, hogy I. Ferenc alatt viszont nem éppen megfordítva volt a dolog. Tudvale-

vő, hogy kevés ország van, melynek országgyűlései a királytól még így, kerületi gyűlések nélkül, tehát a törvény megtartásával is annyira szabadok és az uralkodótól annyira függetlenek lettek volna, mint Magyarországon a Habsburgok alatt. Bajosan gondolhatjuk tehát, hogy mégis még a mi országgyűléseinknek is az volt a hibájuk, hogy túlságosan fügtek a királytól.

Aztán ne feledjük, hogy nemcsak az uralkodóknak az a természetük, hogy ha tehetik, hatalmukat kiterjesztik s így alattvalóik szabadságát csökkentik, illetve azokat szabadságuktól megfosztják, hanem a rendeknek és az országgyűlési képviselőknek is ugyanez a tulajdonságuk van a központi hatalom ellenében, mert hiszen ők is épp olyan emberek, mint a királyok. Az zsarnokságot eredményez, ez pedig szabadosságot, oligarchiát, anarchiát, állandó belső zavarokat, a törvény uralmának megingását, a közbiztonság meglazulását, állandó forradalmakat, vagy legalább sztrájkokat. A dél- és közép-amerikai állapotokat bizonyára senki sem kívánja.

Ma már nem a zsarnokoktól s nem is az abszolutizmustól kell félni, mert ma már nem ez a divat, hanem a demokrácia túlzásba vitelétől és a műveletlenek és a társadalom legalsóbb rétegeinek túlzott uralmától. A XIX. század első fele is a forradalmak és a sovinizmus kora volt. Az ország érdeke ekkor sem a forradalmárok és sovinizták még nagyobb szabadságát kívánta. De azt se, hogy mindenben a táblabírák akarata történjék, mert ők meg a józan haladásnak is szembeszegültek, különösen pedig oly féltékenyen őrizték nemesi kiváltságaikat, hogy minden adótól vagy önkéntes megajánlástól eleve és elvből mereven elzárkózva egyenesen lehetetlenné tették, hogy Magyarország független legyen. A nemzeti önrendelkezést ugyanis csak úgy lehetett elérni, ha Magyarország a maga erőforrásait növeli és a rá eső állami kiadásokat maga vállalja, nem pedig az örökös tartományok lakóitól várja. Mivel a kerületi gyűlések ezt lehetővé tették számára, nemcsak azt kell megállapítanunk, hogy ezek törvény- és alkotmányellenesek voltak, hanem azt is, hogy ebben az esetben is a törvény képviselte a jót és a helyeset, a törvényellenes „hazafiság” pedig gyakorlatilag nagyon káros volt függetlenségünkre és állami életünkre.

Ezek a kerületi gyűlések csak 1790-ben alakultak ki teljesen, de hogy a rendeknek mindig hajlamuk volt létrehozásukra s hogy viszont a hatalom urai is már kezdetől fogva mennyire tisztában voltak veszedelmes voltukkal, mutatja, hogy már a nem is különös tehetségű és természeténél fogva is engedékeny természetű Corvin János is, mikor helytartó lett, országgyűlési törvényt hozatott, mely szerint az országgyűlési tárgyakról a hivatalos üléseken kívül való tárgyalás, sőt még a beszélgetés is főbenjáró vétségnek (tehát hazaárulás számba menő törvénysértésnek) vétetik. (Takáts Ernő: Magyar küzdelmek, 424. o.) Csak így láthatjuk, milyen egészségtelenül nagy szabadságunk volt minekünk I. Ferenc „alkotmánytipró” kormánya alatt és hogy az országgyűlési követek jobban alkotmánytiprók voltak, mint a király.

I. Ferenc korában a titkosrendőrség már azt jelenti, hogy „a követek összefüggéseket tartanak a kerületi ülések előtt és ezekben határozatokat hoznak olyan tárgyak felől, amiket csak az országos üléseken volna szabad tárgyalni. Így a személynök és a királyi nótáriusok [jegyzők] befolyása semmivé lett és a királyi érdek részére elveszett. Az országgyűlés ily módon a régi formának csak árnyéka. A kerületi ülések már jelentékenyebbek, a titkos tanácskozások és határozatok pedig a legdöntőbbek”.

Még Takáts Sándor is elismeri, hogy ezeknek a kerületi üléseknek „törvényes alapjuk nem volt” (422. o.). Ha tehát a mi történetírásunk és hazafias nevelésünk tárgyilagos volna, akkor, mikor oly felháborodva jegyzi fel I. Ferencnek az országgyűlés egy ideig való össze nem hívása által elkövetett alkotmányvétséget, sőt „esküszegését”, azt is meg kellene említenie, hogy a rendek nála még jobban megszegték az alkotmányt és rá letett esküjüket, mikor az országgyűlések mellett zűggyűléseket is tartottak, sőt már oda jutottak, hogy ezek már többet számítottak, mint a törvényes országgyűlések.

Az ország sorsa ugyanis ezeken dőlt el, noha itt teljesen hiányzott a király embereinek az az irányító szerepe és befolyása, melyet minden más országgal egyezően a mi alkotmányunk

is előír és amelyekről ki voltak zárva az alsótábla olyan tagjai, akik a király hívei szoktak lenni és akiknek alkotmányos joguk volt a törvényhozásba épp úgy befolyni, mint a megyék követeinek. Ne feledjük azt se, hogy a magyar törvények már évszázadokkal előbb is halálbüntetés terhe alatt tiltották a zugszűlések összehívását és az azokon való részvételt. I. Ferenc tehát olyan országgyűlést nem hívott össze egy ideig, amely az alkotmány előírásaival ellentétesen működő országgyűlés volt. Ilyen országgyűlést nem volt köteles egyáltalán összehívni.

Miért nem mutat rá tehát arra történetírásunk és hazafias nevelésünk, hogy I. Ferenc nem az országgyűlést, hanem ezt a már teljesen törvénytelenné vált országgyűlést nem hívta össze egy ideig? Arra azonban sohasem esküdött meg, hogy ilyen országgyűléseket fog tartani.

Koronázási esküje épp úgy kívánta tőle azt is, hogy ilyen alkotmányellenes országgyűlést ne tűrjön, mint ahogyan előírta neki azt, hogy a törvényben előírt formák közt lefolyó országgyűlést minden három évben összehívja. Akkor se szegte volna meg esküjét, hanem csak a jogát gyakorolta, sőt kötelességét teljesítette volna, ha a kerületi gyűlések rendezőit s legnagyobb szájú résztvevőit megbüntette volna. Az nem lett volna ugyan okos (csak „szigorúan törvényes”), ha mindjárt vérpadra is küldte volna őket (pedig elrettentésül hasznos lett volna), mint ahogyan ezt a zugszűléseken megjelenőkre a törvény előírta, de egy-egy kis lecsúszás nem ártott volna.

A rendek már 1790 óta rendszeresen és mindig olyan országgyűléseket tartottak, melyeket a magyar törvény már Corvin János korában tilosnak jelentett ki, sőt főbenjáró bűnnek deklarált, olyanokat tehát, melyek az alkotmányra letett esküjükkel ellenkeztek. Ez tehát kissé nagyobb és fontosabb megsértése volt a magyar alkotmánynak (hiszen a királyi befolyás majdnem teljes kiküszöbölését jelentette az országgyűlés menetére), mint az, amit I. Ferenc követett el azzal, hogy előbb adta ki (s nem fontos ok nélkül) a devalvációs rendeletet, mint az országgyűlés elé terjesztette. Itt ugyanis nemcsak Magyarországot érintő kérdéstről volt szó s lehetetlenség volt részünkről azt kívánni, hogy a monarchiában akkor még egész jelentéktelen gazdasági erőt jelentő, de a birodalom terheihez még ennél is sokkal kisebb arányban hozzájáruló Magyarország döntsön ebben az egész birodalmat érdeklő, sőt sorsát eldöntő kérdésben s a pénzügyi műveletet ne is lehessen végrehajtani addig, míg Magyarország hozzá nem járul. Kívált mikor ugyanis előre lehetett tudni, hogy úgysem fog hozzájárulni (de azért az osztrák bankókat ő is elfogadja, sőt más pénze nincs is, mint csak osztrák).

Elméletben jogos lehetett ez a magyar kívánság, de I. Ferenc pátense – sajnos – nagyon is gyakorlati dolgokat tartalmazott s a gyakorlat kissé túl messze állt akkor az elméletben meglévő jogoktól. A valóságos jogokhoz az akkorinál sokkal nagyobb, gazdagabb s különösen sokkal áldozatkészebb Magyarország kellett volna. Arról ne is szóljunk, hogy pénzügyi reformot akkor sem lehetett volna megcsinálni úgy, hogy csak hónapokon át folyó tárgyalások és országgyűlési megszavazások után léptessék életbe. Ilyesmit csak meglepetésszerűen lehet sikerrel megvalósítani, mert a spekulánsok működését és a reform kijátszását csak a meglepetésszerű megvalósítással lehet lehetetlenné tenni.

De egyúttal milyen túrheterenül sértő és megalázó is lett volna a monarchia gazdag népeire, azokra, akik a nagyhatalmi alaphoz az anyagi lehetőséget adták, ha még az ő pénzügyeiket és sorsukat is az a Magyarország dönti el, mely ahhoz a pénzhez, melyet orvosolni akartak, alig adott valamit. Szigorúan törvényes dolog lett volna, mert kétségtelen, hogy Magyarországnak alkotmánya volt, nekik pedig nem, de éppen eléggé megalázó volt rájuk, hogy nekik nem volt. Császáruk tehát ezt a nincset nem adhatta ilyen nyers és megalázó brutalitással tudtukra.

Nem tanúsított-e I. Ferenc a maga részéről alkotmányunk iránt elég tiszteletet azért, hogy rögtön kiadása után országgyűlés elé terjesztette a már kiadott pátensét? Tehetett volna-e még ennél is többet? Mivel a devalvációt titokban kellett előterjeszteni s csak akkor hozni nyilvánosságra, mikor már életbe is volt léptetve, I. Ferenc csak kettő között választhatott:

vagy az alkotmány betűjét kellett megszegnie, azaz a devalvációs pátenst már az országgyűlés jóváhagyása előtt kiadnia és végrehajtania, vagy pedig a pénz romlását tétlenül néznie s a birodalmat gazdasági csődbe jutni engednie. Vajon melyiknek lett volna nagyobb kára nemcsak a birodalomra, hanem ránk, magyarokra is? Világos, hogy hasonló esetben nem a törvény betűjét kell előtérbe helyezni, hanem a lényegét, a segítséget, az alattvalók érdekében való uralkodói kötelességet.

Ha a segítségnek csak egy módja van, akkor azt kell megragadni még akkor is, ha a képviselők s a kákán is csomót keresők és a köz érdekében semmi áldozatot vállalni nem hajlandók hada a jog és a törvényesség álarcát ölti is magára, s azt kiabálja királyának: Hogy merete megszegni az alkotmányra letett esküjét!?

Joggal felelheti nekik: Azért, mert nemcsak a betűre, melyről az van írva, hogy öl, hanem alattvalóim javának munkálására is esküt tettem és elsősorban erre tettem esküt. Ha alattvalóim jóléte és a betű ellenkezik, világos, hogy nem a betű lesz számomra a fontosabb.

I. Ferenc tehát nem szegett meg semmiféle esküt, de azok, akik ezt ellene kortesfogásnak lázításul használták, megszegették. Ők kerületi-gyűléses országgyűléseikkel nemcsak holt betűt szegtek meg, hanem az egész alkotmány lényegét, magát az országgyűlést súllyesztették formasággá, és helyébe a maguk törvénytelen zugszerűségeit tették a nemzet sorsát eldöntő tényezővé. Mivel ezekre a zugszerűségekre azoknak egy részét, akik törvényesen a törvényhozás tagjai voltak, nem eresztették be, tulajdonképpen alkotmányos jogaik gyakorlásától is megfosztották őket. A magyar törvények szerint ez alkotmánysértés és főbenjáró bűn, s a gerendának észre nem vevését jelenti azok szemében, akik királyuk szemében még egy kis szálka miatt is évszázadokra szóló jajveszékeltést csaptak és rágalomhadjáratot indítottak.

A tőlünk olyan korlátoltan tartott I. Ferenc ezzel teljesen tisztában volt. Többször hangsúlyozta, hogy a magyarok csak egyes törvényeikhez ragaszkodnak olyan makacsul, más, épp oly fontos vagy még fontosabb törvényeiket azonban ők maguk szegik meg a legjobban.

Hogy mennyire nem volt ez a kor a magyarok elnyomásának kora és hogy nem annyira mi alkalmazkodtunk a hatalom birtokosaihoz, hanem állítólagos zsarnokaink mihozzánk, azt Metternichnek jóbarátjához, Gentzhez írt, s ránk nézve nem valami előnyös következő sorai mutatják:

„Szeptember 11-én kezdődik a magyar országgyűlés (1825), egyike a legunalmasabb alkotmányos multságoknak a világon. Nemcsak hogy egészen kivesz sodromból, ami időm beosztását, szokásaimat, mindennapi életemet illeti, hanem még beszédemet, ruházatomat is meg kell változtatnom. Deáku kell beszélnem s huszárnak öltözködnöm. Még az egyetlen licentia [engedmény], amit megengedhetek magamnak az, hogy ez alkalomra bajuszt nem növesztek.” (Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza, I., 193. o.)

Metternich a kor legtehetségesebb (ezt ma már a mi történetírásunk is elismeri) és legbefolyásosabb államférfia, úgyszólván egész Európa ura és sorsának irányítója volt és született nagyúr. Mi azt tartjuk, hogy nekünk zsarnokunk volt. E bizalmas leveléből azt láthatjuk, hogy ő meg úgy látta, hogy mi voltunk az ő zsarnokai. Nem mi alkalmazkodtunk őhöz, hanem ő mihozzánk, nem mi féltünk őtőle, hanem ő mitőlünk. Neki kellett helyünkbe jönni Pozsonyba, időbeosztásában hozzánk alkalmazkodnia, a mi nyelvünkön szólania (akkor még a mi hivatalos nyelvünk a latin volt, melyet beszélni neki sokkal terhesebb volt, mint nekünk, mert Ausztriában és általában külföldön nem voltak a latin beszédhez hozzászokva), sőt mint látjuk, még díszmagyarba is kellett öltöznie.

Széchenyi egyik beadványára ugyanez a Metternich többek közt ezt válaszolta: „Csak II. József alatt fenyegette a kormány az alkotmányt, máskor soha. Húsz háborús esztendő alatt hat országgyűlés! A magyar alkotmány minden irányban való fenntartása az államhatalom oly szent kötelessége, oly határozott parancsa az igazságnak és okos számításnak, hogy egész politikai pályámat meg kellene tagadnom, ha az ellenkező felfogást még csak meghallgatásra is érdemesíteném. A korszellem fejleményeiben van tehát a veszedelem (természetesen Magyarországra, illetve Magyarországra éppúgy, mint más államokra). Mit gondoljunk

olyan emberekről, akik a királyt és éppen ezt a mostani királyt merik ilyesmivel gyanúsítani.” (Zichy: Széchenyi, I., 210. o.)

I. Ferenc ugyanis olyan ember volt, akit ez az annyira okos Metternich, akinek legtöbb alkalmja is volt a császárt megismerni és lelkébe belepillantani, „szentnek tisztelt” (Zichy, I., 388. o.). De maga Széchenyi is, aki sokat tartózkodott Bécsben, jól ismerte a bécsi köröket s a császárnál is sokszor volt kihallgatáson, szintén nemcsak I. Ferencet tisztelte, hanem a bécsi kormánykörökről sem volt közel sem olyan rossz véleménynel, mint a magyar „hazafiaknak”.

Mikor egyszer Wesselényi kifakadt Széchenyi előtt a bécsi „ármányok” ellen s ezt mondta neki: „Csodálom, hogy te, aki oly gyakran forogsz közöttük Bécsben, nem látod rajtuk a kecskelábakat s a mefisztószarvakat”, Széchenyi így válaszolt neki: „Ami a lábakat illeti, azok mint láttam, éppen nem kecskelábak, némelyeknél még nagyon is emberiesen talpasak. De ami a mefisztószarvakat illeti, miután annyiszor figyelmeztetted, csakugyan gyanakodni kezdtem, közelről szemügyre vettem és jól megnézve, tudod-e mit találtam?” „Mit?” – kérde Wesselényi. „Szamárfüleket.” (Friedreich István: Gróf Széchenyi István élete, I., 133-134. o.)

De azt sem igen hihetjük el, hogy Széchenyi akárcsak ezekben a „szamárfülekben” is nagyon hitt volna. Ennek hangoztatásával csak Wesselényi „hazafias” érzésének akarhatott hízelegni, mert hiszen az Széchenyi műveiből és naplójából egész jól látható, hogy Metternichet tehetségben toronymagasságban állónak tartotta még maga fölött is, s találtam a korból olyan hazafias magyar nyilatkozatot is, mely egyik fő bajunkként azt nevezte meg, hogy a bécsi ellenség rendkívül okos. Pedig e kijelentés nem is magára Metternichre célt.

De Metternich nemcsak okosabb volt még a mi Széchenyinknél is, hanem még feddhetlenebb is volt nála. Pedig hát kétségtelen, hogy a mi hazafias közszereplőink közt jellemében Széchenyivel legfeljebb csak Deák, Eötvös, Csányi vagy Mészáros vetekedhetett, de egyikük sem haladta meg. De Deák is, Csányi is, Mészáros is aggregények voltak (bizonyára az ezzel az állapottal együtt járó bűnökkel, mert aligha éltek mellette cölibátusban), míg Metternichnek még házaselete és feleségéhez való viszonya is a legideálisabbak közé tartozik az egész világtörténelemben. Metternichnek ifjú kora sem volt olyan viharos és olyan erkölctelen, mint akár Széchenyié. De ha Ferenc császárt még ez a Metternich is szentként tisztelte, gondolhatjuk, milyen erkölcsű lehetett maga a császár!

Ferenc, mint jó atya, annyira törődött alattvalói erkölcsével, hogy Széchenyinek például megmondták Bécsben, hogy a császár neheztel rá azért, mert a más feleségébe szerelmes. Bűn nem volt köztük s ezt bizonyára a császár is tudta, mert hiszen Széchenyi szerelme, Seilern Crescence vallásilag is művelt, igazi katolikus volt, de a császárnak még így se tetszett, mert botrányt okozott, pletykákra adott alkalmat s egyébként is bűnalkalom volt. Láthatjuk belőle, hogy Bécs, a világváros, a magyar főurak részére nem a rosszra volt alkalom, hanem – legalábbis a császári udvar és a legfelsőbb körök – erkölcsi tekintetben egyenesen jótékony hatással voltak rájuk, mert erkölcsaik patriarchálisabbak voltak az övékéinél.

Wirkner (W. Lajos: Élményeim, 22. o.) azt írja, hogy Metternich még 1825-ben sem ajánlotta a királynak az országgyűlés összehívását, mert veszélyesnek tartotta. Ferenc mégis összehívta szeptember 11-re. Reviczky Ádámtól, aki a királynak évek óta titkos referense volt a magyar ügyekre nézve, s később kancellár lett, azt hallotta Wirkner, hogy erre ő vette rá a királyt s „azóta a király még a vánkosa alatt is ott tartja a (magyar) Corpus Jurist [törvénytárat] és azzal aluszik”. S ezt a királyt tették meg a mi hazafiaink zsarnoknak! Az is jellemző, hogy ezt a Reviczkyt a magukat hazafiaknak kinevező magyarok sötét hazaárulónak tartották s történetírásunk is így kezeli. Széchenyi azonban, aki közelebről ismerte, „különös bizalommal viseltetett iránta” (Friedreich, I., 207. o.).

Hogy a mi hazafias ellenzékünknek nem lehetett nagyon igaza, abból is gondolhatjuk, hogy egyik legdicsebbnek tartott alakjának, Felsőbüki Nagy Pálnak, akit nagy hírneve miatt fiatal korában Széchenyi is nagy tisztelettel látogatott meg, mikor később az országgyűlésen szónokolni hallotta, „fejtegetéseit naivaknak és törvényhozókhoz méltatlanoknak tartotta”.

(Friedreich, I., 170. o.) Hogy az olvasó Friedreichből vett adatainkat helyesen tudja érzékelni, megjegyezzük, hogy Friedreich olyan író, aki Széchenyinek Kossuthtal való harcában, nem Széchenyinek, hanem Kossuthnak ad igazat. Széchenyi azonban nemcsak felsőbüki Nagy tehetségében, hanem jellemében is csalódott Látjuk majd, hogy ugyanígy járt 48 szereplőivel s eleinte tőle is nagy tisztelettel övezett férfiaival Pálffy János, a 48-as nemzetgyűlés unitárius erdélyi alelnöke is.

„Ha a császár engem megkérdezne – mondta Metternich Széchenyinek, miután megállapította előtte, hogy Önöknél igen sok a gyújtogató és túlságosan nagy az ellenzékiesség –, hogy mit tegyen a fenyegető tűzveszély ellen, én így felelnék neki: Ha ez a ház új épület volna, fedele fából és szalmából, akkor karddal, hóhérbárdal kellene belevágni. De ez a ház (a magyar alkotmány) már 800 éve fennáll, szilárd termőközből épült: itt nincs semmi veszedelem. Hanem a fákyavivőket be kell az épületbe rekeszteni: hadd égjenek el.”

Mikor pedig a Hitel megjelent, ezt mondta ugyancsak Metternich Széchenyinek: „Az Ön könyve bizonyára csökkenteni fogja népszerűségét honfitársai között, mert semmi sem bánt annyira, mint az igazmondás (Rien ne blesse autant que la vérité)”. Igaza volt Metternichnek, mert csakhamar az a Kossuth lett Széchenyi helyett a nemzet bálványa, aki a hibát egyedül csak Bécsben kereste. Széchenyi csakhamar oda jutott, hogy még macskazenét is kapott, kocsiját pedig az utcán sárral dobálták meg, noha vele együtt ott volt az imádott Crescence is, akit férje halála után feleségül vett. De magát a Hitelt is több helyen nyilvánosan elégették megjelenésekor. (Zichy: Széchenyi, I., 257. o.)

Nem lehetett olyan nyomasztó Ferenc uralma (s természetesen Metterniché sem), mert hiszen Széchenyi azt írja a Hitelben, hogy „házánk talán (ha igaz) boldogabb sok egyéb országnál”. Tehát csak úgy meri elkezdni a kritizálást, hogy – bizonyára azért, mert jól tudta, hogy a közvélemény sokkal jobban meg van elégedve a magyar állapotokkal, mint ő – előbb megállapítja, hogy nekünk, magyaroknak, jó dolgunk van a jelen kormányzat alatt. Később, az 1833-ban megjelent Stádiumban, még az állítólagos önkényuralom számára is van mentsége. „Gyáva-ságnak tekintem, ha egy fejedelem a jussaiból valamit elvételni enged” – írja itt Széchenyi.

Hogy tekinthessük hazafiságnak, sőt akár csak őszintének is és így hogy lelkesülhessünk e kor hazai alkotmányos küzdelmeiért, mikor „a legnagyobb magyar”, aki köztünk élt, tehát legjobban ismerhette őket, „a hangos közjogi küzdelemben, amelynek füstje különben sokkal nagyobb volt a lángjánál, nem lát egyebet a nemesek osztályérdekeinek alkotmányos külszínnel ügyesen leplezett védelménél”. Széchenyi naplója alapján (141. o.) Friedreich megállapítása (I., 115. o.).

Íme egy példa arra, milyen nagy volt itt a szabadság. Ferenc éppen azért, mert a rendek a napóleoni háborúk nagy kiadásai ellenére sem voltak hajlandók az adót felemelni, egy ideig nem tartott országgyűlést. Hogy azonban mégis ne mindent az örökös tartományok fizessenek, rendeletileg az előbbinél valamivel több adót szedtetett. Mikor aztán utána 1825-ben újra összehívta az országgyűlést, ott nemcsak kimondták, hogy királyi rendelettel nálunk nem lehet adót kivetni s ezt az újabb határozatot Ferenc is szentesítette (s haláláig meg is tartotta, tehát túrta, hogy a magyarok úgyszólván semmit se fizessenek), hanem ott még azt is hosszabban tárgyalták, hogy a majd most megszavazandó adóból ne vonják-e le azt, amit eddig már „törvénytelenül” beszedtek. Ez aztán szabadság egész a komikum határáig! Hát még milyen komikum az, hogy mi mégis elnyomásként tartjuk számon!

Pedig naplójában (141. o.) Széchenyi is megállapítja, hogy mindaz, amivel a magyar nemesség az állam terhéhez hozzájárul (egyedül az insurrectióval, a nemesi felkeléssel), még akkor is „nevetség (!) a cseh és osztrák tartományok terheltesítéséhez képest”, ha azt is számítjuk, amit a (tőlünk olyan botrányos kizsákmányolásnak tartott) „kiviteli vám stb.” okoz Magyarországnak (Friedreich, I., 155. o.).

Ezt a magyar nemesség Széchenyi szerint úgy intézi el, hogy „álarcot vesz, hogy szégyenpírját eltakarja, annyira nem sülyedt még, hogy pirulni se tudjon, s lármát csap, grombáskodik, hogy érdekét a hazafisággal, az alkotmány és szabadság szeretetével takargassa”.

A Hitelben (18. o.) is azt írja Széchenyi, hogy a mi kedvezőtlen földrajzi helyzetünkben, a tőkehiányban, a más nemzetekkel való verseny lehetetlenné tételében és a magas kiviteli vámokban (tehát az osztrákok gyarmati kizsákmányolásában) keressük szegénységünk és elmaradottságunk okait, de az igazság az, hogy „az ily okoskodások köpenyegek gyanánt használatnak” és ezek csak „hátsó ajtók, melyeken a heves patrióta, ha megszorul, valamely illendőséggel kibújhat”.

A Hitel 231. lapján pedig azt írja, hogy a magyar úr (pedig akkor még ez a magyar úr a magyar nemzettel volt azonos, hiszen az osztrák ellen a magyar urak küzdöttek, az országgyűléseken ők tárgyaltak, nem pedig a jobbágyok) csak azért születik, hogy a föld terményeit élvezze. „Oly irigylésre méltó helyzetben él a világon, hogy szerencsésebb sorsú szülöttet, csillagunkon találni bajos. Ha leveleket s újságokat házától eltilt (azaz, ha elzárkózik mindattól, ami más országokban történik) s izmos kapusa van, aki várába nem ereszt senkit, élte fogytáig azon édes andalgásban ringattathatja magát, hogy ő egy különb s boldogabb planéta lakosa, melyben minden csak örök s víg időtöltés, gond, fáradság, munka pedig semmi. Ő az országnak semmiféle terhét nem viseli, nem adózik, se nem katonáskodik, se gyűlésre nem jár, ha nem akar, mert ezeket mások által vitetheti végbe, szóval őt az Alkotó fenséges jó kedvében olyanná teremté, ki e világ legszebb öröme s az élet legédesebb érzésére született.” Utána megállapítja, hogy ez a nemesről adott leírás a középosztály tagjaira is illik.

Már most kérdem: Össze lehet ezt egyeztetni egy olyan elnyomással, mely politikai, nemzeti, faji és gazdasági egyaránt volt, sőt annak nem éppen az ellenkezőjét bizonyítja-e?

A Világban (277. o.) ezt írja: „Lágy velejű vagy a szent igazság ellen vétkezik az, aki ma forral a kormány ellen fekete bizalmatlanságot és az idők mai folyamatjában találhat okot borosságra (berzenkedésre)”. A legnagyobb magyar tehát ennyire nem talált itt 48 előtt semmiféle elnyomást vagy gyarmati kizsákmányolást.

Az 1830-as országgyűlésen azzal a követeléssel álltak elő nagy elnyomásunk közepette egyesek, hogy a magyar ezredekben csak született magyarok lehessenek tisztek és ezek előléptetése öfelsége többi hadseregétől különválva eszközöltessék. Széchenyi ellene volt e követelés megszavazásának, sőt ellene volt még a mindig az ellenzékkel tartó Wesselényi is. Ez ugyanis szerintük egyúttal azt is jelentette volna, hogy a nagyobb képesítést kívánó s ezért fényesebb jövőt biztosító műszaki csapatokból a magyar tisztek kiszorultak volna.

Még az 1831-es nagy kolerajárvány is, melynek 58.000 ember esett áldozatul, a „hazafias” ellenzék ellen és az udvar mellett szolgált érveket. A műveletlen, de a francia forradalom után elterjedt úrszidó és jobbágymagasztaló divat hatására elégedetlenkedni kezdő jobbágykörben az a hiedelem terjedt el, hogy az urak és a zsidók megmérgezték a kutasokat. Ezért nem betegednek meg ők s csak a szegény nép pusztul. Ezek a már évtizedek óta az urak ellen lázított parasztek műveletlenségükben a Felvidéken még azt is elhitték, hogy az orvosok és a zsidók (akkor még az orvosok többnyire zsidók voltak) minden másvilágra küldött parasztért 5-10 forint jutalmat kapnak a megyei hatóságoktól. Sáros, Szepes, Abaúj, Zemplén megyében a nép emiatt kirabolta és felgyújtotta a nemesi kúriákat s lakóikat halállal fenyegette.

Széchenyi ekkor azt írta Wesselényinek, hogy az ósdiak Pesten is, Bécsben is azt mondták, hogy „a Hitel, a Világ stb. okozta a pörzendüléseket”. Erre még Friedreich is (I., 272. o.) azt mondja, hogy „ha ebben nem is volt igazuk, Széchenyi munkái s ezen zendülés között így utólag mégis megállapítható valamelyes kapcsolat”. De ha még Széchenyi munkáinak is voltak káros hatásai, mit kell mondanunk később Wesselényi, Kossuth, Petőfi működéséről, akik nála sokkal forradalmibb hangot használtak s akik Széchenyivel ellentétben valóban izgattak? A kolera miatt lázongók büntetésében azonban sokkal haladóbb és irgalmasabb volt az udvar, mint a magyar hatóságok, mert ezek „a tömeges akasztásokat csak a király határozott parancsára” hagyták abba. (Friedreich ugyanott. Ő egyébként Wirknerből veszi adatait.)

Annyira nem volt nálunk elégedetlenség 48 előtt az osztrák „elnyomás” miatt, hogy Széchenyi egyenesen kifakad, hogy „a nádor azt teszi velünk, amit akar”, de nem azért, mintha a

nádor (aki tudvalevőleg I. Ferenc testvére volt) lenne önkényes és abszolutista hajlamú, hanem azért, mert „az a nagy bizalom, mellyel iránta viseltetünk, még odáig visz bennünket, hogy az egész Corpus Jurisunkat tűzbe vetjük”. Láthatjuk belőle, hogy a hazafias elégedetlenség csak egy egészen kis körre terjedhetett ki, tehát éppen nem volt általános.

Széchenyi naplójában (142. o.) még 1823-ban azt írja: „Feltűnő s igazán nevezetes, hogy mennyire el vannak vakítva az emberek, s mily csalódásokban élnek. A mi császáruk p.o. [példának okáért] erősen meg van győződve róla s halálos ágyán sem tudná valaki az ellenkezőről meggyőzni, hogy ő azt az esküt, melyet koronázásakor a magyar nemzetnek tett, sohasem szegte meg, bármily nehezére is esett neki, s hogy ő az alkotmányt szűzen, bántatlanul bocsátja át utódára, holott azt alapjában megdöntötte.”

Széchenyi 1823-ban tehát még azt hitte, hogy I. Ferenc megszegte a magyar alkotmányt. Igaz is volt ez, mert hiszen csak rá két évre hívta össze a király újra a magyar országgyűlést. Akkor tehát, mikor Széchenyi ezt írta, már rég nem volt országgyűlés. Széchenyi azonban nem beszél arról, hogy I. Ferenc ezt kényszerhelyzetben tette és hogy akkor kerületi gyűlésekkel tönkretett országgyűlések voltak. Azt azonban – látjuk – hangsúlyozza, hogy a király szentül meg van győződve arról, hogy neki van igaza, sőt még arról is, hogy ő soha meg nem szegte azt az esküt, melyet a magyar alkotmányra koronázásakor letett.

Széchenyi később, mikor már tapasztaltabb lett, az ellenzék helyett már mindig inkább az udvarral, sőt a kormánnyal rokonszenvezett, a 48-at megelőző években pedig már a kormányt támogatók közé is ült az országgyűlésen, s már hangsúlyozta is, hogy egyetért a kormány programjával. 48 után, az örültek házában és nagy nemzeti tragédiánk hatása alatt, mint látni fogjuk, egészen igazságtalanul udvarellenes lett. De még ekkor is, annak ellenére, hogy I. Ferenc nem volt már élő uralkodó s így szabadabban lehetett bírálni, ezt írja róla a híres „Ein Blick”-ben:

„Őszinte fájdalommal gondolunk vissza I. Ferenc császárra, mert – szeretjük hinni – „lekiismeretes uralkodó” volt – Isten nyugosztalja –, de az igazságnak megfelelően mégis meg kell mondanunk, hogy még ez a jólelkű (debonnaire) uralkodó is nem egyszer szegte meg nyilvánosan letett esküjét, meg vagyunk azonban róla győződve, hogy anélkül, hogy ennek tudatában lett volna, ezért feltesszük, hogy ez azért történt, mert ugyanaz sajnos, velünk is többször megtörtént, de nálunk is épp úgy egészen észrevétlenül.” (290. o.)

Széchenyi tehát velünk teljesen egy véleményen van még abban is, hogy mi is legalább annyira megszegtuk a magyar alkotmányt, mint az udvar. Széchenyi e felfogása mellett, látjuk, még akkor is megmaradt, mikor már mint örült és mint a nemzeti fájdalom miatt tárgyilagosságától megfosztott hazafi egyenesen örült módon s mint majd rámutatunk, sok egészen igazságtalan váddal is támadta az udvart. Ha ugyanis az udvar és a hazafias magyar ellenzék kölcsönösen és egyformán szegte meg a magyar alkotmányt, akkor nekünk az udvarral szemben már nem lehet semmi jogos szemrehányani valónk. Azt ugyanis józan ésszel semmiképpen sem kívánhatjuk, hogy az udvart olyan alkotmány megtartására kötelezzük, amelyet mi magunk se tartunk meg. A király koronázásakor nem ilyen alkotmányra s nem ilyen értelemben tett esküt.

Széchenyi 1823-ban ezt a mentséget még nem hozta fel I. Ferenc javára. Talált azonban számára mentséget teljes jóhiszeműségén kívül is már akkor is. Azt írja ugyanis naplójában már ekkor is, hogy az uralkodó azon meggyőződésének, hogy ő sohasem szegte meg az alkotmányt, annál kevésbé esküjét „jórészt maguk a magyar urak voltak az okai, mert ha lett volna is erre alkalmuk, nem beszéltek nyíltan a királlyal”.

Mikor első Ferenc 1822-ben Budán járt – írja Friedreich (I., 128. o.) –, gróf Dessewffy József elkeseredetten írt Kazinczynak a magyar urak viselkedéséről. „A magyarok viselete Budán – írta – az egész nemzetet nevetségessé tévé Európa előtt... Gróf Teleki Samu fia (tehát egy nem is katolikus, hanem kálvinista mágnás) felesége gyöngyeivel paszománoztatta ki mentéjét. Az egyik báró Prónaynak drapp d'orból [aranyból] valának sarui” (érdekes, hogy

ez is protestáns). 48-ban mégis mind a Telekiek, mind a Podmaniczkyak nagy hazafiak, míg a katolikus Dessewffyek konzervatívok, tehát „hazaárulók” voltak.

„Mások temérdek portékát szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhessenek. Ez mind azért volt, mert nimbusszal (azaz sugárfény alatt) akartuk őfelségét Troppauba küldeni, és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet (bizonyára a túl sok adóteher és a magyarok nemfizetésének eltűrése miatt), mi melegen akartuk és így az árnyékot elvetni Vrnbárára és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és sugarait. Őfelsége soha sem volt kegyesebb... Gróf Teleki Lászlónét (érdekes, hogy egy újabb kálvinista) megcsókolta a királyné. Valamennyi dáma a grófnéhoz tódult és meg akarta ajkaival érinteni azt a szent helyet, ahová a fejedelmi csók tapadt... Csak Vurm, a fehérvári püspök szólott úgy, amint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való igaz bizalom és hűség megkívánja, azt mondta tudniillik: „Remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután őfelsége pátensek által igazgattatni”. A magyarok viselkedése Budán káros és hazug viselkedés volt, mert megelégedést színlelt és megcsalta a jószívű, de nem messze látó, jámbor fejedelmet.” (Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferencsel, 1793-1831, Pest, 1864., III., 87. o.)

Aki azonban mindezekből csak a főurak alacsony lelkületét állapítja meg, azt azonnal ki-
jőzanítja még az egyébként főürelles Friedreich is, aki rögtön ezt teszi hozzá: „Az ilyenfajta hízelgések dolgában azonban, ha a király közelébe férhetett, a köznemesség is vetekedett a nagyurakkal.” Ugyancsak Dessewffy írja, hogy a Pest vármegyei deputátusok [küldöttek] 1820-ban, amikor tehát már nyolc éve nem tartottak országgyűlést, a királynak „csaknem nyakába, lábaihoz borultak, vivátot kiáltottak az audiencián, midőn őfelségét úgy hallák szólani, ahogy a király még soha sem szólott a maga jobbágyaihoz. De ha én király volnék, az ilyen vivátozó, nyakba s lábhoz boruló jobbágyoknál inkább szeretném a nem vivátozókat”. (Ugyanott, 73. o.) Láttuk azonban, hogy ezeknek az 1820-ban és 1822-ben I. Ferenc királyért annyira lelkesedő magyar főuraknak és köznemes vármegyei kiküldötteknek ugyancsak okuk volt arra, hogy I. Ferenc nyakába boruljanak, mert hiszen adót még ekkor se kellett fizetniük.

Nem lehetett általános a bécsi kormánnyal való elégedetlenség, mert Széchenyi az 1827-es országgyűlésen szerzett tapasztalataival kapcsolatban kedvetlenül jegyezte fel naplójába, hogy a felsőházban az elnök (a nádor) tekintélye mindent magával sodor.

Ha pedig tapasztalunk elégedetlenséget is s Bécs részéről irántunk való ellenszenvet, vagy legalábbis a jóakarát hiányát állapítják meg egyes (elég sűrű) adatok, igazságosan akkor se kereshetjük csak Bécsben a hibát. Idézzük majd Széchenyi naplóját (201. o.), hogy a dús-gazdag bécsi Sina bankárnak is milyen lesújtó véleménye volt a magyarok gögjéről. Még azokéről is, akik csak köznemesek voltak. E nyilatkozatával a bankár szinte tört döfött Széchenyi szívébe. A naplóból jól láthatjuk, hogy azért, mert érezte, hogy igazat mond.

Ezzel szemben mikor a király a két évig tartó 1825-ös országgyűlést bezárta, Széchenyi ellenszenvvel látta a rendek részéről az „adulation und Schmeicheley zum Ekel”-t (az egész az undorodásig menő hízelgést és álnokságot). Ez sem vall éppen elégedetlenségre. Az 1830-as párizsi forradalom tanulságaként pedig az 1831-ben összehívott országgyűlésen még a régi ellenzék „legtüzesebb tagjai is csendesén viselkedtek, s ha egyben-másban a sarkukra álltak is, nagyon vigyáztak”. (Friedreich, I., 263. o.) Ők is belátták, milyen káros a túlságos izgatás.

Magyar nemzeti érzés és nemzeti nyelv

Minden magyar meg van róla győződve, hogy 48-at megelőzőleg nálunk a nemzeti érzést és vele a magyar nyelvet is elnyomták. Enélkül nem robbant volna ki fegyveres harcban a nemzet elkeseredése.

Mindenekelőtt ki kell tehát emelnünk, hogy az a felfogás, mintha nálunk ez időben németesítés folyt volna vagy a magyarságot elnyomták volna, a történelem és az akkori magyar viszonyok tökéletes félreértésén vagy nem ismerésén alapul. Pedig a mi ifjúságunk és közvéleményünk szentül azt hiszi, hogy 48-at megelőzőleg nálunk a Habsburgok németesítettek. Száz magyar közül 99,9 ezt hiszi.

Nem igaz. Nemzeti elnyomásról legfeljebb olyan értelemben lehetne szó, hogy ez időben mi nyomtuk-e el nemzetiségeinket, de nem arról, hogy a bécsi kormány tette ezt a magyarsággal. Ennél mi sokkal, de sokkal nagyobb urak és sokkal függetlenebbek voltunk, mi, ha akartuk volna, szabadon megtehettük volna, hogy nemzetiségeinket (köztük természetesen a bécsiek fajtestvéreit, az itteni németeket) elnyomjuk, illetve erőszakosan magyarosítsuk, mert hiszen a hatalom a kezünkben volt s így a lehetőség megvolt hozzá. A külügy, a hadügy, a pénzügy és a gazdasági élet vezetése volt Bécs kezében (de természetesen az se úgy, hogy mi bele se szólhattunk), de a közigazgatás, az adminisztratív intézkedések (melyekkel egyes népfajokat és nyelvüket háttérbe lehet szorítani és a magyar nyelvet kedvezményekben lehet részesíteni) mindig a mi kezünkben voltak, sőt e tekintetben a megyék intézkedtek, melyeket legtöbbször egyenesen a Bécs ellen izgató „hazafias” ellenzék tartott a kezében. Más országokban a megyéket is a kormány igazgatja, azok vezetőit is a kormány nevezi ki, sőt ma már ez nálunk is így van, de a Habsburgok idejében még nem így volt. A megyéket akkor még azok igazgatták, akiket a megyék Habsburg-gyűlölő nemessége megválasztott.

Említettük, hogy mi már I. Ferenc alatt egyenesen olyan törvényt hoztunk s ennek szentesítését a királytól is megkaptuk, hogy minden iskolában magyarul kell a gyerekeket tanítani (VI. törvénycikk). A királynak aligha állt érdekében, hogy a vele állandóan ellenzékiiségben lévő, sőt a vele ujjat húzó rendek kedvéért még az addig iránta hű nemzetiségek rokonszenvét is elveszítse, de mi olyan urak voltunk a királlyal szemben is, hogy még ilyen törvény szentesítésére is kénytelen volt elszánni magát a kedvünkért. Pedig hát alig volt valami értelme az új törvénynek, mert a legtöbb nemzetiségi falu iskolájában egyenesen lehetetlenség volt magyarul tanítani, hiszen senki sem tudott ott egy szót se magyarul. Hogy milyen állapotok uralkodtak ekkor nálunk, arra nézve jellemző adat, hogy mikor a Fiumében letelepedő Harisson papírgyárost figyelmeztették, hogy tanulja meg az ország nyelvét, ezzel a kérdéssel felelt: Melyiket? A németet, a horvátot vagy az olaszt? Mint látjuk, a kérdezett nyelvek között a magyar még csak ott sem volt. Valóban ki tudott ekkor Fiumében magyarul?

Az 1833-ban a horvát gróf Draskovichtól kiadott „Sollen wir Magyarren werden?” [Magyarok akarunk lenni?] című irat Magyarországon nem németesítésről, hanem erőszakos magyarosításról panaszkodik. Szemünkre hányja, hogy Patasich György kalocsai érsek már 1744-ben is megbotoztatta jobbágyait azért, mert nem tudtak magyarul, pedig akkor még nem volt divat a nemzeti nyelvért lelkesedni. 1828-ban pedig a Veszprém megyei Lajoskomáromban botoztatták meg és csukták le a jobbágyokat, mert tót nyelvű istentisztelet érdekében forrongtak.

Világos, hogy ez így nem igaz, mert nekünk botoztató s kivált igazságtalanul botoztató érsekeink sohasem voltak. De még ha az érsekekben és még a földesurakban meg is lett volna hozzá a hajlandóság, láttuk már, hogy a jobbágyok sokkal nagyobb urak voltak annál, semhogy csak úgy okkal, ok nélkül botoztatni lehetett volna őket. Hanem – ha ugyan egyáltalán igaz volt a dolog (mint ahogy Lajoskomáromban, ahol nem egyházi ember volt a földesúr, igaz volt) – maga a németül író horvát szerző is kénytelen megmondani, hogy minden

azért történt, mert a jobbágyok „forrongtak”, azaz lázadásban törtek ki. Ezért kellett az izgatókat megbüntetni. Nem azért tehát, mert magyarul nem tudtak, nem is azért, mert tót istentiszteletet kértek, hanem azért, mert követeltek, mégpedig forradalmi módon és eszközökkel követeltek. (Jellemző, hogy ezek a tótok is lutheránusok voltak, nem pedig jámbor katolikusok.)

Ezek és hasonló esetek azonban annyit feltétlenül bizonyítanak, hogy 48 előtt is volt a magyarnak a maga hazájában akkora hatalma, hogy nemcsak nemzeti érzésének vagy nyelvének elnyomásáról nem lehetett szó, hanem büntetéssel is sújthatta azokat, akik itt nemzetiségi követelésekkel álltak elő. A főpapok itt még akkor se lehettek volna az udvar „vak eszközei” e tekintetben, ha az udvarnak valóban ilyen szándékai lettek volna és ha a főpapokban is meglett volna a hajlandóság kiszolgáltatásukra. Patacsich érsek állítólagos esete ennek annyira éppen az ellenkezőjét bizonyítja, hogy egyenesen meg kell rajta botránkozunk, ha igaz volt.

Takáts Sándor „Magyar küzdelmek” című művében (388-391. o.) olvashatjuk, hogy I. Ferenc titkosrendőrsége már 1825-ben azt jelentette Say veszprémi városbíróról, hogy „olyan nyakas hazaszeretettel van telítve, hogy a németekben a magyar nemzet kiirtóit látja”. Természetesen ennek a veszprémi városbírónak a titkosrendőri jelentés miatt sem görbült meg a haja szála s tisztéről lemondania sem kellett. Először, mert nem Bécsből függött, ki legyen a veszprémi bíró, másodszor, mert ha tőle függött volna, akkor sem akarta volna ezért megbüntetni, harmadszor, mert ha akarta volna, akkor sem merte volna.

Egy régebbi kötetben láttuk már, hogy az ellenreformáció legádázabb „dühöngése idején” is milyen kesztyűs képpel bánt a „fanatikus” és „bigott” II. Ferdinánd és Pázmány a pozsonyi protestáns városi vezetőkkel és tanácstagokkal, pedig ugyancsak sok borsot törtek a király s az érsek orra alá.

Azt is jelenti a titkosrendőrség, hogy a váci püspök a váci német iskolát magyarra alakította át, sőt még a német nyelv tanítását is megszüntette benne. Ilyesmivel tehát I. Ferenc uralma alatt is nemcsak hatalmában állott egy püspöknek, hanem élt is a hatalmával. Ezért Bécsből nemcsak felelősségre nem vonták, hanem még csak azt sem merték tudtára adni, hogy ez Bécsben tetszik-e vagy sem. Tessék átkutatni az egész váci püspöki levéltárt. Találnak-e ott valami nyomát annak, hogy a titkosrendőrség jelentése miatt a püspököt megdorgálták vagy akár csak felvilágosítást kértek volna tőle a dolog felől? (Ha csak szóban figyelmeztették volna, mert nem akarták, hogy nyoma maradjon, az már annak a bizonyítéka volna, amit én állítok, azaz hogy nem mi féltünk Bécsből, hanem az félt mitőlünk. De hogy a püspökök ilyesmivel meg mertek tenni, már annak is bizonyítéka, hogy szóbeli intésben se részesültek érte.) Az is feltűnő, hogy Draskovich is és a titkosrendőrség is elsősorban a püspökök túlzott magyarkodása miatt panaszkodik. Gondolhatjuk hát, mit csinálhattak akkor a kálvinista megyék tisztviselői? Vagy csak nem gondolhatunk komolyan arra, hogy a magyarság érdekében komolyan tenni is csak püspökök szoktak, de a „hazafiak” csak beszéltek?

A titkosrendőrség a váci püspök e hazafias tevékenységéhez csak ezt a keserű megjegyzést fűzi: „Es liefert einen neuen Beweis, dass die höhere Geistlichkeit in Ungarn von ihrem Haupte angefangen, die grössten Beförderer der Magyarisierung sind”.

Pedig míg a váci püspök a német iskolát és a német nyelv tanítását legalább olyan városban szüntette meg, melyben csak a katonatisztek, fináncok és iparosok egy része volt német (de bizonyára ezt sem lehetett volna megtenni olyan országban, mely német elnyomás alatt van, mert ott nem a németek gyermekeit kényszerítették volna magyar iskolába, hanem megfordítva), Böle szombathelyi püspök – a magyar nyelv állítólagos elnyomása korában – még tisztá német helységben is megcselekedte ezt.

„Bischof Böle – mondja a titkosrendőri jelentés – mit dem Comitatus den Unsinn begangen, dass er in Güssing die deutschen und kroatischen Kindern ungarisch beten und katechisieren lässt.” („Böle püspök a Vas megyei hatóságokkal egyetértésben már arra az örülségre vetemedett, hogy még Németújvárott is magyarul imádkoztatja és magyarul részesíti hitoktatásban a német és horvát gyermekeket.”)

Hát ez bizony már valóban „örültség” volt Böle püspöktől, mert Németújvár neve akkor még csakugyan Gissing volt, s nemcsak maga volt német, hanem még a környékén se volt s nincs még ma se sehohol egyetlen magyar falu. Ma pedig, hogy már sikerült „felszabadulnunk” a Habsburgok átkos, elnyomó uralma alól, már se maga Németújvár, se a környéke nem is tartozik Magyarországhoz, hanem Ausztriába van bekebelezve. 48 előtt, az állítólagos erőszakos németesítés idején azonban nemcsak a Vas megyei táblabírák és a szombathelyi püspök parancsolt még Gissingben, hanem még azt is hatalmukban állt megtenni, hogy ilyen erőszakosan magyarosítsák egy tiszta német város fiatalságát.

Látni fogjuk, hogy gróf Zichy Domonkos, veszprémi püspök, annyira hírhedt aulikus és veszedelmes „hazaáruló” volt, hogy 48-ban menekülnie kellett az országból, hogy fel ne akasszák, de a vagyonát a magyar kormány így is elkoboztatta, mint hazaárulóét. A szememet kell tehát dörzsölnöm, mikor Szabó Imrének, egy másik szombathelyi püspöknek, Füssy Tamás írta életrajzában azt olvasom, hogy ugyanez a „hazaáruló” Zichy veszprémi püspök 48 előtt, tehát akkor, mikor még szabadon „garázdálkodhatott” nálunk „az elnyomó” osztrák uralom, mert dicső Kossuth apánk még nem szabadított fel alóla bennünket, Balatoncsicsóban, ahol akkor Szabó Imre, a későbbi püspök, plébános volt, Szabó felterjesztésére elrendelte, hogy ezután a csicsói templomban csak a magyar nyelvet szabad használni.

Balatoncsicsóban a falu mindössze 452 lakója közül azon az egyébként színmagyar vidéken még 1930-ban is 206-an német anyanyelvűnek vallották magukat. Ez a püspöki rendelet tehát erőszakos magyarosítás és a németek nyílt elnyomása volt. Az életrajz jelzi is, hogy a csicsóiak nem is tudták ezt Szabó Imrének soha megbocsátani, noha kiváló egyéniségéért és nagy szónoki képességeiért egyébként szeretniük kellett volna.

Igen sok tanulság levonására alkalmas, hogy mindezt nálunk az osztrák „elnyomás” és „németesítés” (!) idején csinálta egy plébános, ráadásul olyan püspök engedélyével, sőt pártfogása alatt, akit 48-ban a legfekete-sárgábnak tartottak az összes, hazafias szempontból egyébként is rosszhíreűeknek tartott magyar püspökök között! Nem kell-e még a vaknak is látnia, hogy csupán az Egyház elleni „hazafias” rágalomhadjáratról van itt szó, s hogy a magyar püspököknek és a papságnak e korban is inkább az ellenkező szempontból voltak bűneik?

„Azért türtük az üldöztetést és sanyargatást, küldték ránk az osztrák-ház hóhérait, az inkvizíció (!) minden fajta eszközeit, hogy itt magyarul ne beszéljük” – írja Gelsei Bíró Zoltán már régebben tárgyalt pamfletjében. De maga Kossuth is azt állítja, hogy „ötvennégy éven át (1790-1844-ig) kellett küzdenünk csak a magyar nyelv birtokáért a Habsburgok ellen”.

Persze ő a latin helyett a magyarnak hivatalos nyelvvé tevésére folytatott küzdelemre gondol, amelyet az osztrák kormány nemcsak azért nem támogatott, mert az ország több mint fele nem is tudott magyarul, hanem ennél sokkalta inkább azért, mert azok, akik ezt követelték, túlzók, izgatók és a francia forradalom bámulói és utánozni törekvői voltak, azé a forradalomé, mely királyunk nagynénjét a vérpadra küldte. A magyar közvélemény, főként pedig a magyar fiatalság azonban szentül meg van róla győződve, hogy Kossuth szavai az osztrák kormány és a bécsi udvar itteni erőszakos németesítését jelentik.

Hogy mennyire „üldöztek” és „sanyargattak”, „inkvizicionáltak” és „hóhéroltak” bennünket a Habsburgok németjei a 48-at megelőző évtizedekben, azt nagyszerűen ellenőrizhetjük Déryné híres naplójából is, mely éppen e kor állapotait festi, hiszen írója 1793-ban született.

Déryné nem politizál, nincsenek politikai célzatai, csak életét írja le, melyből azonban jól meg lehet ismerni az akkori Magyarország állapotait, mert hiszen mint színész, szinte az egész országot bejárta. Déryné nem Gelsei Bíró vagy Kossuthot akarja megcáfolni, hanem egyszerűen az életét beszéli el és eközben kora állapotait akaratlanul is lefesti. Mivel mint magyar színésznő és magyar énekesnő, egyúttal a magyar nyelv papnője is volt, korát elsősorban természetesen ebből a szempontból festi le.

A naplóban a legkisebb nyomát se találjuk sem sanyargatásnak, sem üldözésnek, sem inkvizíciónak (hogy hóhérról ne is beszéljünk) azért, „hogy itt magyarul ne beszéljünk”. Ilyesminek a legkisebb nyomát is hiába keressük Déryné háromkötetes hosszú naplójában, de azt határozottan kimondhatjuk, hogy az ő naplója mindennek éppen az ellenkezőjét ugyancsak bizonyítja. A naplóból az tűnik ki, hogy mindazok, akik ebben a korban az örökös tartományokból hozzánk jöttek, tehát állítólag a bécsi kormány, a bécsi „ármány” megannyi ügynökei voltak, kulturális missziót teljesítettek itt s nagy részük volt abban, hogy szép hazánk már akkor sem volt egészen Balkán. Hiszen maga Déryné is egy ilyen Osztrákországból ide szakadt vagy ide „küldött” „ügynöknek” a lánya volt, mégpedig nemcsak az apja, hanem még az anyja révén is. Még azt is világosan láthatjuk Déryné naplójából, hogy ezek a németek nemcsak nem németesítettek, hanem olyan szeretettel és rokonszenvvel viseltettek a magyarság és a magyar nyelv iránt, hogy hamarosan nemcsak nyelvükben, hanem még a nevükben is magyarok lettek. Dérynének, az osztrák „ügynök” leányának, nemcsak az ura lett Déry, hanem ő maga is magyar nevet vett fel és használt.

Dérynének, az első nagy magyar színésznőnek Széppataki Róza volt a neve, de Schembachnak született. Az apja Jászberényben volt gyógyszerész, a lánya már e híres színmagyar városban született, de maga az apa, a gyógyszerész még Bécsben. Tehát egy olyan embernek a lánya lett a magyar nyelv és a magyar dal népszerűsítője, akit Bécsből állítólag azért küldtek ide, hogy minket megrontson, elnémetesítsen, ellenünk kémkedjen, bennünket az „inkvizícionál” feljelentsen és „a hóhérok” kezébe adjon.

Pesten Déryné idejében nemcsak magyar, hanem német színház is volt és akkor még a német színház volt az előkelőbb és látogatottabb. S lám, a Bécsből ide gurított Schembachnak a lánya, mikor színésznő lesz, nem a német, hanem a magyar színházhoz megy. Egyébként ha akart volna, akkor se mehetett volna az előkelőbb német színházhoz, mert Schembach Róza akkor, mikor pályáját megkezdte, még nem is tudott semmit németül. (Később természetesen jól megtanult, mert hiszen akkor még Pesten német nélkül létezni sem lehetett: Pesten akkor még csak azok nem tudtak németül, akik csak a minap jöttek fel Jászberényből.)

Azon azonban csodálkoznunk kell, sőt egyáltalán meg sem értjük, hogy nemcsak a papája volt bécsi ügynök, hanem még a mamája is. Anyja a hatvani orvosnak volt a lánya, de annak is Riedl volt a neve. Láthatjuk, mennyire nem voltak akkor még magyarok az orvosok és a gyógyszerészek még Jászberényben és Hatvanban sem, s hogy a kultúra és a műveltség mennyire Ausztriából jött akkor még hozzánk. De viszont jól láthatjuk azt is, milyen furcsa ügynökök lehettek ezek a mi megrontásunkra és elnémetesítésünkre küldött osztrák ügynökök. Olyan fanatikusan belefeküdtek a magyarok németesítésébe, hogy még a saját lányukat is elfelejtették németül beszélni megtanítani, sőt egyenesen a magyar szó és dal apostolát nevelték belőle.

Ott a színmagyar Jászberényben Déryné legelső tanítója egy tót volt. Jellemző, de hát a magyarok akkor még olyanok voltak, hogy az ökreikre voltak büszkék és ezért földjeik művelését fontosabbnak tartották, mint a betűvetést. Olyan embert, aki ebből élt, még Jászberényben is inkább csak tótot lehetett találni. De viszont akkor, az osztrák elnyomás alatt, még ez a tót is annyira magyar akart lenni, hogy még ő kifogásolta a jászberényieket, hogy nem elég szépen beszélnek magyarul, mert hát szalma helyett az mondják „szóma”, asztal helyett pedig „asztó”. Szóval a jászberényi tót tanítóra sem illik rá túlságosan az inkvizítori vagy hóhérszerű a magyarok és a magyar nyelv ellenében. Legalábbis az akaratot illetően nem. Pedig hát ez a tót tanító az állítólag mindig fekete-sárga papok alkalmazottja volt, s ha akár részükről, akár a mindenható állam részéről csak a legkisebb nyomát vette volna észre a magyarellenességnek vagy a németesítő hajlamnak, nem valószínű, hogy ilyen nagy magyar önértetre nevelte volna a tót létére is a jászberényi gyerekeket s még náluk is nagyobb magyar akart volna lenni.

A kis Schembach Róza (a bécsi kém lánya) tehát nemcsak magyarul beszélt gyerekkorában, hanem egyenesen azt mondta, hogy „szóma”, meg hogy „asztó”. Biztosítok róla min-

denkit, hogy ha a mi elnyomóink nem katolikus Habsburgok, hanem például a protestáns német Hohenzollernek lettek volna, a Schembachok és Riedlek pedig nem jámbor katolikus osztrákok, hanem protestáns poroszok vagy például lutheránus erdélyi szászok, akkor Jászberény és környéke német gyógyszerészei, orvosai, postamesterei és kereskedői külön német iskolát állítottak volna Jászberényben, a gyerekeiket mind oda küldték volna, s úgy beléjük nevelték volna a német gögöt és felsőbbrendűségi érzést, hogy meg se tanultak volna soha magyarul s nemcsak német színész is lett volna belőlük Pesten is, hanem egyenesen Bécsben, Berlinben, Frankfurtban lett volna belőlük a német kultúra apostola.

Mikor a kis Schembach Róza legelőször lábatlankodni kezdett a pesti Magyar Színházban a színpad között, még az a magyar színész is, aki kikergette onnan, németül káromkodott rá (azt mondta neki: „Josef, sakkerment!” [József, a szentségit!]). Láthatjuk belőle, hogy nemcsak Déryné volt a magyar nyelv német származású apostola, hanem más magyar színészek is hasonló származásúak voltak abban az időben még.

Úgy látszik, mintha ez egyenesen szabály lett volna, azaz ha nem lett volna akkor nekünk elnyomó Ausztriánk és annak hozzánk küldött ügynökei se lettek volna, még a magyar színészet és nyelvi kultúra is sokkal később és lassabban indult volna fejlődésnek. Ennyi mindent lehet megtudni abból a „Josef sakkerment”-ből. Pedig Déryné gyerekkori visszaemlékezéseiben természetesen nem azért említi meg, hogy azt bizonyítsa, hogy I. Ferenc idejében még az osztrákok is magyarosítottak, illetve még belőlük is magyar színészek lettek.

Ennek a magyar színésznek egyébként Láng volt a neve. Bizonyára ő is Langból lett az (Láng, mint eredeti magyar név, alig fordul elő, az én egyik tanárom is Langból lett Láng volt), tehát ő is csak olyan „Láng” volt, mint amilyen „Széppataki” volt az a kislány, akit még sakkermentezett. A karmester viszont Pacha volt az akkori magyar színházban is. (Ki is tudott volna elképzelni akkor szegedi vagy kecskeméti származású karmestert?)

Ez a Pacha már csak azért se származhatott a Hortobágyról, mert belőle nemcsak akkor tört ki német vagy cseh anyanyelve, mikor az ést háttérbe szorította a hirtelen indulat, azaz káromkodáskor, hanem Déryné világosan megmondja róla, hogy még akkor is kerékbe törte a magyar nyelvet, mikor a legnyugodtabb lelkiállapotban beszélt. Ő tehát még a legelső nemzedékébe tartozott azoknak az „inkvizitoroknak” és „hóhéroknek”, akiket az az átkozott bécsi ármány a mi kigyilkolásunkra vagy legalábbis nyelvünk és kultúránk kigyilkolására ide küldött. S lám mégis éppen a pesti magyar színház karmestere lett, s noha beszélhetett volna németül is, mert hiszen azt Pesten akkor mindenki értette s még a jászberényi Schembach Róza is hamarosan megtanulta, még annak ellenére is magyarul beszélt, hogy akik hallották, a hasukat fogták hallatára neveltükben. Furcsa egy német ügynök lehetett!

Pedig hát mit csinált volna a magyar színház, ha ezekben a bécsi inkvizitorokban és hóhérokban csak annyi német öntudat (hogy magyargyűlöletről ne is szóljunk) lett volna, hogy elvből nem szegődtek volna el magyar színházhoz? Hol voltak ugyanis akkor még a magyar karnagyok? Ne felejtjük el, hogy még Liszt és Erkel is német volt, pedig ők jóval később éltek.

Déryné, mint kislányt, anyja a pesti nagytemplom karnagyához adta ellátásra. Ennek egyenesen Rothkrepf volt a neve, tehát szintén inkvizitornak és a magyar nyelv hóhérolására jött be az országba. Sajátságos azonban, hogy hóhéri tisztét ez is úgy gyakorolta, hogy a gyermekei már németül alig tudtak (nem is Jászberényben, hanem az akkor még teljesen német Pesten), sőt a fia már Mátray Gábor néven lett híres magyar zeneszerző.

Schembach Rózát Pesten kézimunkázni is taníttatta az anyja, de persze ez a kézimunka tanítónő is német volt. Ilyesmihez ugyanis akkor még a magyar nők nem értettek. (Aki értett, az úr volt, tehát nem tanította.) Erre is hóhéraink tanították meg a magyar nőket épp úgy, mint a férfiakat az orvostudományra, gyógyszerészetre, mérnöki tudományokra, építészetre, zenére (ezért volt ellene Széchenyi és Wesselényi, hogy a hadseregben különválasszák a magyar tisztakat az osztrákoktól). Az építészetben Lippert, Hild, Pollák, Ybl, Steindl, Schulek,

Lechner voltak a „hóhéraink”. Érdekes, hogy ezt a kézimunka tanítónőjét Déryné csak úgy emlegeti, hogy a „svábné”. Az tehát még csak eszébe sem jutott, hogy a Rothkrepfék is, meg Pacháék is svábok, sőt még Schembachék is azok, tehát az ő maga is, apja is, anyja is. Hát még ha azt is tudta volna, hogy nemcsak svábok ők, hanem még a magyarok sanyargatói, sőt hóhérai is!

Pedig hát mi lett volna a mi zenekultúránkkal, festőművészetünkkel, építészetünkkel, ha ezek a bécsi inkvizítorok és hóhérok nem jöttek volna ide hozzánk, bennünket sanyargatni, vérünket megfertőzni és nyelvünket megrontani, sőt kiirtani? Hiszen Déryné idejében még nem magyar építőművész, hanem még csak egy tisztességes magyar pallér sem akadt egész Pesten-Budán, sőt egész Magyarországon. Tessék áttanulmányozni bármely templom, kastély vagy középület létrejöttének történetét s megfigyelni az ott szereplő iparosok nevét. Mi lett volna belőlünk, ha nem nyugat, nem Ausztria, hanem kelet felé tájékozódunk volna?

Mikor Széchenyi a szabályozás érdekében ez időben az Al-Dunánál járt, felkereste Szerbia fejedelmét is. Imponált Széchenyinek, nem győzi hangsúlyozni, milyen józan, okos ember, de megjegyzi mellesleg azt is, hogy írni-olvasni azonban nem tud!

De mi lett volna osztrák „hóhéraink” nélkül a közegészségügyünkben is? Nem véletlen vagy kivétel ugyanis, hogy a jászberényi gyógyszerész Bécsben született és nem véletlenül hívták Schembachnak. Feleségének, a hatvani orvos leányának sem véletlenül volt Riedl a neve. Schembachnének például a második ura volt már ez a Schembach. Az első ura neki is orvos volt, s annak ellenére, hogy hatvani lány volt, első férjének Prosan volt a neve, ami talán még jobban inkvizítorra vagy hóhérra vall. Aztán még egy orvost említ naplójában Déryné, aki őt gyógyította. Ezt az orvost „érdemesnek” nevezi. Ennek Scuttek volt a neve, tehát szintén bécsi, inkvizítor- vagy hóhérszagú.

Hát még a nagyapját, a hatvani doktort, mennyire éjig magasztalja Déryné. Az után ítélve, amit ő elmond róla, valóságos szent lehetett ez a mi egyik hóhéruk. Háza udvarában ugyanis egy egész külön kis kórházat építtetett a szegény sorsú betegeknek, az ételt pedig a felesége főzte nekik. Erről nem tudjuk, ki volt, de nem valószínű, hogy magyar származású lett volna, hiszen még két nemzetekkel régibb volt, mint Déryné.

De a lánya Schembachné, Déryné anyja is átvette anyja szokását s jászberényi házában ő is meg szokta vendégelni a szegényeket (akik Jászberényben szintén csak magyarok lehettek). Ilyenkor ő maga szolgálta fel nekik az ételeket. Ezt a szokását csak Bécsből hozhatta. Láttuk, hogy a bécsiek meg a Habsburgoktól, elsősorban I. Lipóttól, a mi fő „hóhéruktól” tanulták. Láttuk, hogy gyakorolták ezt a szokást Lipót fiai és lányai is egyaránt. Lipót meg azoktól a papoktól tanulta, akik „uralkodtak fölötte”, s amiért a mi történetíróink annyira lenézik s aminek alapján megállapítják, hogy „tehetségtelen” volt, mert országait úgy kormányozta, mint egy püspök az egyházmegyéjét.

De nemcsak a mienk, hanem a külföldi történetírás is éppen ennek a papi uralomnak a túrését tartja Lipót legnagyobb fogyatékoságának. Pedig hát láthatjuk, hogy ennek a nagy fogyatékoságnak az áldásait még utána 150 évre is jólesően érezték még a jászberényi és a hatvani szegény magyarok is.

Hogy nemcsak a magyar nép egészségét ápoló orvosok, hanem a gyógyszerészek között is mennyire túltengtek ezek az idegen inkvizítorok és hóhérok, azt láthatjuk onnan, hogy Jászberényben Déryné apja Schembach volt. Mikor meghalt, anyja „provizort” (üzletvezetőt) fogadott. A nevét nem közli Déryné, de hogy magyar semmiképpen sem lehetett, azt láthatjuk onnan, hogy csak így emlegeti: a „mosszió”. Mikor ez – elég dísztelenül – elment, utóda egy Gruber nevű másik „színmagyar” lett. Utána nem provizort alkalmaztak, hanem bérbe adták a gyógyszerertárat. A bérlő Spatz úr volt. Végül eladták. Ekkor egy Edelsbacher nevű gyógyszerész vette meg. Tehát egymás után öt idegen a színmagyar Jászberényben. Pedig hát józan ésszel bizonyára nem gondolhatjuk, hogy ezek az idegenek talán a magyar gyógyszerészek elöl vették el a kenyeret, hanem nyilvánvaló, hogy ha ők nem jöttek volna (pedig ha Tö-

rökörszázhoz, a Balkánhoz vagy Oroszországhoz tartoztunk volna, akkor nem jöttek volna), akkor a magyarokat helyettük kuruzslók és javasasszonyok orvossága „gyógyította” volna.

Déryné színpadi működése elején új német színház épült Pesten. Mikor ez elköltözött új helyiségébe, a régit megkapták a magyar színészek. Ez ismét csak nem azt mutatja, mintha a nálunk élő németek ellenségei lettek volna a magyar színészetnek vagy a magyar nyelvnek, sőt éppen ellenkezőleg azt, hogy barátai, támogatói. Pedig hát ugyanakkor – ezt nem tagadhadjuk – mi, magyarok, ellenségei voltunk mindennek, ami német volt.

A naplóból megtudjuk azt is, hogy még a nagy aulikus Mérey és családja is otthagya a német színházat a magyar kedvéért. Eddig is csak azért jártak a német színházba, mert a magyart akkor még színvonal tekintetében nem is lehetett a némethez hasonlítani. Déryné aztán Méreyék úgy megszerették, hogy mindennapi vendég lett náluk. Mivel ez a Mérey a magyar hazafias ellenzék körében úgy szerepelt, mint hazaáruló és Bécs mindenre kapható eszköze, ez is mutatja, hogy a valóságban milyen gonosz és rosszakaratú lehetett a XIX. század sovizmusa.

Az új német színház megnyitására a magyar színészeket is meghívták. De ezek a szegény agyoninjekciózott, sőt agyonhóhérolt páriák még itt is tüntetőleg magyar ruhában jelentek meg és ott, a német színházban, vendég létükre tüntetőleg elénekelték a magyar himnuszt. Természetesen egész nyugodtan el is énekelhették. Déryné, a Schembach Róza, a bécsi „ügynök” leánya azonban, még magyar ruhában és még a himnuszt elénekelni sem volt hajlandó a német színházban. Ő hazafiságból otthon maradt.

Úgy el voltunk akkor a németektől nyomva, hogy Déryné e kuruckodásának még Mérey konziliárius [tanácsos] úrékkal való benső barátsága se volt akadály a Méreyéknek se jutott eszükbe, hogy emiatt megharagudjanak rá, s megszüntessék miatta iránta való jóindulatukat és kedvességüket. Lehetséges lett volna-e ez, ha a bécsi kormány németesíteni akart volna? Annyira nem vették tőlünk zokon a hazafias tüntetést a német színház művészei se, hogy a legkiválóbbjuk (egy Katzianer nevű) utána nem sajnált három szerepet is magyarul megtanulni, hogy a magyar színházban is felléphessen.

A magyar színészek egyébként Kolozsvárról kerültek 1807-ben Pestre, mégpedig Déryné naplója szerint (I., 273-274. o.) azért, mert ott Wesselényi Miklós (az öreg, a híres Miklós apja) „kínozta” őket. Noha ugyanis a magyar színészek majdnem mind nemesek, s a nők is mind jó házból valók voltak, mégis úgy bánt velük, hogy például még az is előfordult, hogy a kis termetű Simonfinak ezt mondta: „Eredj, te majom, csípd fülön azt a Góliátot (egy hatalmas termetű, Magyar nevű színészt), vezesd a nagy tükör elé, hadd lássa azt a gyönyörű po-fáját”.

Simonfi annyira kicsi volt, Magyar meg annyira hatalmas termetű, hogy fel kellett ugrania, hogy fülét elérje, de azért a parancsra mégis odavezette fülénél fogva a tükör elé és ezt a hatalmas Magyar is tűrte, mert Erdélyben ilyen nagy úr és ilyen durva kényúr volt egy kálvinista báró és ilyen senki egy magyar művész még akkor is, ha nemes volt. (A magyar nemesi jogok tiszteletét mi csak a császártól követeltük meg.) Wesselényi ugyanis annyira vad ember volt, hogy nem engedelmességre szó sem lehetett. Nem csoda hát, hogy ezek a szegény színészek eljöttek Erdélyből, hogy legalább Bécshez (és a kultúrához) közelebb legyenek osztrák elnyomás alatt.

Vajon el lehet-e akár csak képzelni is, hogy egy osztrák gróf vagy egy bécsi miniszter tegye le és alázza meg így a magyar nemes, vagy akár egy nemes származású magyar színészt, vagy akár csak egy olyan magyar úr tegye ezt, aki felcsapott „hazaárulónak” és a bécsi kormány szolgálatába állt, például, hogy egy Cziráky, egy Eötvös Ignác, egy aulikus Apponyi vagy Majláth viselkedjék ilyen gőgösen és ilyen durván. Pedig hasonló dolog, például a Wesselényieknél annyira nem volt ritka, hogy az ifjú, a híres Wesselényi is úgy bánt a szolgájával, hogy Széchenyi megbotráncozott rajta. „Mi beszélünk – kiált fel naplójában (341. o.) – az emberiség emancipálásáról, szabadságáról, liberalizmusról, keresztény filozófi-

áról! Nem, mi nem születtünk reformátoroknak, előbb önmagunkat kell megreformálnunk. Nekünk az alázatosság, az önmegtagadás iskolájába kell még járnunk.”

De láttuk már, hogy egy Bethlen is hogyan bánt Erdélyben egy nemes emberrel, akire megharagudott.

De még nem fejeztük be a Wesselényi-féle zsarnokságot és komédiát. Mikor ugyanis a kis Simonfi a nagy Magyarral a tükör elé ért, azt mondta a báró:

„Na, látja kend magát?”

„Látom, nagyságos báró úr.”

„No hát mihez hasonlít kend?”

„Nem tudom, nagyságos úr, mihez tetszik parancsolni” – felelte példátlan szolgálalkúsággal a jármot úgy látszik csak Bécsből nem tűrő kálvinista magyar nemes.

„Ugye urak, felelte neki Wesselényi, egy nagyszájú, tengeri harcsához?”

„És így folyt ez mindig” – fejezi be elbeszélését Déryné.

En meg azt kérdem: Vajon ki lehetett a hibás abban, ha ezek a Wesselényi-féle erdélyiek nem fértek össze Béccsel, hanem minduntalan fegyvert fogtak, törökkel, osztrák vagy cseh protestánssal, franciával, porossal, oroszral szöveterkeztek a haza ellenében? A Habsburg király-e vagy talán inkább ők maguk?

Vajon mi lett volna belőlünk, magyarokból, ha Bécsben nem papoktól irányított jámbor Habsburgok, hanem ott is ilyen féktelen és gögös Wesselényiek viselték volna a magyar koronát s ők lettek volna itt az élet és halál urai? Amit Wesselényi Erdélyben csinált, az valóban hóhérolása volt a magyar színészetnek, tehát a magyar nyelvnek és kultúrájának is. Az csakugyan lábbal taposása volt a magyar nemesség jogainak, a magyar alkotmányának, a kultúrájának, sőt az emberi önértéknek is. De Gelsei Bíró Zoltánnak, Baráthosi Balogh Benedeknek és társaiknak ez ellen egy szavuk sincs. Ők nemcsak az ifjú Wesselényit imádják, akinek, mint látni fogjuk, nem sokkal kevesebb bűne volt, mint az öregnek, hanem még az öreg is hasonlóan bírja a rokonszenvüket. Nem a durvaságot, önkényt és törvénytírást látják bennük, hanem csak az erélyt és a büszkeséget, s ezért imponál nekik. Ők még gögösnek is nem a Wesselényieket, hanem az I. Lipótokat tartják.

Tehát a magyar színészek egy nagy „hazafi” zsarnokságát Kolozsvárott már nem bírták tovább s ezért egy részük Debrecenbe ment, más részük Pestre. Arról azonban szó sincs, hogy ezt az áttelepedést a „magyarellenes” vagy „németesítő” bécsi kormány akadályozta volna, sőt még csak arról se, hogy ehhez a költözködéshez valamiféle bécsi engedély kellett volna. (Nem kellett engedély, de ha kellett volna, akkor se Bécsből, hanem a magyar hatóságtól kellett volna kérni.) Nem tudom hát, hol volt az a sok „inkvizítor”, hogy „hóhérokról” ne is beszéljek.

Később aztán ezek a magyar színészek újra elhagyták Pestet, de ez most sem azért történt, mintha itt az osztrák zsarnokság alatt szintén a fülüknél fogva húzták volna őket a tükör elé, sem mintha az itt működő bécsi hóhérok eltiltották volna, vagy akár csak bármiben is akadályozták volna működésüket, hogy „németesítésüknek” ne legyenek akadályai (mert hiszen láttuk, hogy annyira pártul fogták őket, hogy még Méreyék is abbahagyták a kedvükért a német színház látogatását), hanem csupán azért, mert Kultsár István úr, az „intendáns”, „egy napon értésére adta a társaságnak, hogy csak ennyi meg ennyi ideig játszhat, azért úgy igyekezzenek, hogy minden ember rendezze addig el a dolgait, mert ő a társaságot Pestről végeképpen elutaztatni szándékozik”. (Déryné naplója, I., 275. o.)

Hóhérokról és inkvizítorokról tehát nincs szó. A magyar színészeket magyar ember küldte el Pestről. Az ok ugyan Kultsár intézkedésére az volt, hogy a pesti szépirodalmi bizottság le akarta bontatni a Rondellát, melyben a magyar színház játszott, de hogy nem ez volt az igazi ok, mutatja, hogy a társulat sokkal előbb távozott, mint az épületet lebontották, úgyhogy más, de alacsonyabb színvonalú magyar színészek még a társaság távozása után is sokáig játszottak benne.

Aztán ha csakugyan lebontották volna az épületet, akkor is kereshettek és találhattak volna a magyar színház számára másutt is helyet, sőt még építhettek volna új, akár világraszóló színházat is, ha lett volna közönségük, mely pénzt adott volna rá. Hogy mindezt Bécs miatt egész nyugodtan megtehették volna, mutatja, hogy mikor megérkeztek, a magyar hatóságoktól megkapták a Rondellát, és mutatja Mérey viselkedése. Hogy maga a bécsi kormány nem építtetett nekik színházat, az sem jelent részéről rosszakaratot velük szemben, hiszen a német színházat se a kormány építtette nálunk. Akkor még ilyesfajta dolgokra nem költött az állam. Nem is költhetett, mert akkor még nem vitte el polgárai jövedelmének nagy részét, mint ma már elviszi.

Déryné társulata Pestről Miskolcra ment és ott később Kultsár arra biztatta őket, hogy menjenek el Kassára is, mert az nagyon tót. Hadd magyarosodjék. Csakugyan Déryné azt írja, hogy akkor még csak az urak tudtak ott magyarul, az utcán azonban alig lehetett magyar szót hallani. Ennek ellenére a közönség mégis szerette a magyar színházat és szívesen látogatta a magyar színészek magyar előadásait.

Látjuk tehát, hogy németesítésről ugyan nem, de tervszerű magyarosításról joggal beszélhetünk. Az intendáns e célból küldi őket Kassára. De hogy ezért akár maga Kultsár, akár a színészek valami üldözésben részesültek volna, hogy kellemetlenkedtek volna nekik vagy akár csak hatósági engedélyt kellett volna kérniük arra, hogy Kassára mehessenek, annak semmi nyoma sincs a naplóban. De – ismétlem – ha engedély kellett volna, azt se a bécsi kormánytól, hanem a magyar hatóságoktól (Borsod megye köznemeseitől vagy a kassai városi hatóságoktól) kellett volna kérni, azok pedig (legalábbis az előbbieket) magyarosítani akartak, nem pedig németesíteni. Hogy az ő működésüket még akadályozni is lehetett volna, akár csak hogy működésükhöz engedélyre is szükség lehetett volna, az Dérynének még csak eszébe se juthatott. Hiszen maguk a hatóságok is Habsburg-gyűlölő kálvinisták voltak.

Igaz, hogy Kassán nagy katonaság is volt s ezek élén többnyire német katonatisztek voltak, de nekik se jutott eszükbe, hogy ők a magyarok és a magyar nyelv művelésének ellenségei. A napló szerint Miskolcon egyenesen a hatóságok voltak a magyar színház legnagyobb, sőt azt mondhatnám, hogy egyetlen pártfogói, sőt a színház ügyeit is ők maguk intézték. Déryné és társait a környék nagy állami (kamarai) erdeinek és uradalmainak tisztjei és jószágkormányzói karolták fel legjobban, tehát állami hivatalnokok. Olyan emberek, akik egyenesen a bécsi kormánytól függtek (illetve csak közvetve függtek tőle, mert Bécs a kincstári birtokokat is magyar hatóság (a magyar kamara) által igazgatta). Egyébként a napló azt mutatja, hogy ezeknek a kamarai tiszteknek mesés jó élete volt. Olyan mesés, mint amilyen egy gyarmati sorban tartott és kiuzsorázott nép körében csak lehetséges. Annyi egész bizonyos, hogy az osztrák, az udvari kamara tisztviselői az örökös tartományokban semmiképpen sem lehetnek ekkora urak s nem élhettek ilyen bőségben.

Érdekes, hogy Miskolcon még az orvosok is magyarok voltak. Egy Szatmári és egy Benkő nevű gyógyította ott Déryné. Igaz, hogy mindkettő el is fuserálta. Benkő Déryné torokgyulladását úgy gyógyította, hogy tizenkét piócát rakatott a nyakára, Szatmári pedig dühében, mert irigyelte Benkő hírnevét, olyan hirtelen és kíméletlenül tépte le onnan ugyanezeket a piócákat, hogy tizenkét mérges seb maradt ott utánuk, melyek nagyobb kellemetlenséget okoztak, mint maga a torokgyulladás. Végül is a katonaoorvos gyógyította meg Déryné, mégpedig bámulatos gyorsan. De a katonaoorvos természetesen Miskolcon is német volt.

Azok az önkéntes névmagyarosítások, melyeket Dérynével kapcsolatban említettünk, annyira gyakoriak voltak ebben a magyar nyelvet állítólag inkvizícióval és hóhérokkal pusztító korban, Kossuthtól pedig „szomorú”-nak mondott 54 évben, hogy egyáltalán nem túlzás, ha általánosnak mondjuk. Emlékszünk a Kassai (szintén felvett magyar név) Vidor gyermekkorában (Emlékezései, 13. o.) szintén a 48-at megelőző korban szereplő gazdag, igazi magyaros és rendkívül jólelkű kiszombori Rónay földbirtokos családra. Nemcsak a nevük, hanem Kassai leírása nyomán a jellemük és viselkedésük után is azt hinné az ember, ha vala-

ki, akkor ezek Árpáddal jöttek be a hazába, Kassai azonban melleleg megjegyzi, hogy „azelőtt Oexel” volt a nevük.

Hogy lehetett valaki Oexelből kiszombori Rónay már 48 előtt, mikor a nemességet Bécsben adományozták? S hogy lehettek itt az Oexelekből nemcsak névben és érzelemben, hanem még típusban is ennyire jellegzetesen jó magyar emberek, ha itt tüzzel-vassal németesítettek s nem az Oexeleket, hanem a magyarokat gyűlölték és nyomták el azok, akik kezében a hatalom volt s akiktől az érvényesülés függött?

De magam is ismerek Bodrossyakat, akik szintén e korban és szintén maguk vették fel ezt a szép magyar nevet, annak ellenére, hogy Horvátországban (a Szerémségben) laktak. Az én Zala megyei szülővárosom ősi gyógyszerész dinasztijájának is mindig élveztem (s irigyeltem) szép magyar nevét: Botffy. Később, már felnőtt koromban tudtam csak meg a család egyik leányági leszármazottjától – mert kihalt már a „szépnevű” család –, hogy ez is felvett név, s ha jól emlékszem, Stockermann volt az eredeti nevük. A két „f” és ipszilont akkor még szabadon lehetett felvenni, hiszen említettem, hogy az egész művelet minden hatósági beavatkozás nélkül folyt le.

Esztergomban is Keményffy K. Dániel volt papnövendék koromban a vízivárosi plébános. Később tudtam meg, hogy egy idegenből odaszármazott tekintélyes patrícius család sarja volt ő is, s ők is még a 48 előtti időkből lettek Hartmannból Keményffyek.

Deák Ferenc kedves sógorának is Oesterhuber volt a neve. Ő is rendkívül becsületes és rendkívül magyaros ember volt. Utódainak már rég nyírlaki Tarányi a neve. Fiúágon már ez a család is kihalt. Ezek a nyírlaki Tarányiak is épp oly 4000 holdasok voltak, mint a kiszombori Rónayak Csanád megyében.

Százszámra vannak azok a híres családok, amelyek az állítólagos németesítés, sőt magyarhóhérolás e gyászos korában lettek nemcsak németből magyarrá, hanem vettek fel a rémes inkvizítorok szeme láttára még külsőleg is magyar nevet. Minden baj nélkül tehették, hiszen láttuk, hogy tulajdonképpen ők maguk voltak ezek az inkvizítorok. Rájuk fogták a hazafiak, hogy Bécs németesíteni és a hazafiakat kiirtani küldte ide őket.

Komáromban feltűnt Dérynének egy idős katonatiszt, aki egész feltűnően kiabálta a magyar színházban, ahol kivétel nélkül minden előadáson ott volt: „Bravo, Bravo!”

Mikor Déryné érdeklődött, hogy ki ez, azt a választ kapta, hogy „a Platzmajor”, azaz az egész komáromi helyőrség parancsnoka. (Bécs – különösen I. Ferenc alatt – még sokkal jobban takarékoskodott az ország pénzével, mint ma tesz, mikor csak úgy nyüzsögnek a tábornokok. Akkor még Komáromban, a nagy katonavárosban is csak őrnagy volt a legmagasabb rangú tiszt.)

Ez a komáromi Platzmajor, de különösen a felesége, olyan zenekedvelők voltak, hogy minden pénteken zeneestély volt náluk. A színházban is ezért voltak ott mindig. Hogy a színházban magyarul énekeltek, nem volt akadály. Még az se, hogy ők maguk nem is tudtak magyarul. Hamarosan Déryné is meghívták házukhoz s mindennapi vendég lett náluk a magyar színésznő.

Csodálom, hogy a Platzmajorék nem félték, hogy megtudják Bécsben s kioktatják őket, hogy őket nem a magyar művészet és nyelv pártolására küldték Komáromba, hanem azért, hogy a magyarokat kiirtsák, vagy legalábbis elnémetesítsék, vagy legalábbis ezt megpróbálták. Mint látható, maguk a Platzmajorék erről mit sem tudtak. Ők ezt ennyire nem próbálták.

A magyar városokban állomásozó császári helyőrségek parancsnokai a császári hatalom képviselői voltak Magyarországon. Ha nyílt vagy akár csak titkos utasításaikban csak a leghalványabb nyoma is lett volna annak, hogy ha nem is erőszakosan, de legalább társadalmi szereplésükkel igyekezzenek a német nyelvet terjeszteni és a magyart háttérbe szorítani, vajon viselkedhetett volna-e a komáromi Platzmajor így a magyar színházzal és a magyar színésznővel?

Déryné azt mondja, hogy ez a Platzmajor, bár törve, de azért magyarul is beszélt. Vajon megtanult s annak ellenére, hogy nem tudott jól s így kellemetlen volt neki s bizonyára sok

mosolyt is kapott miatta, vajon beszélt volna-e mégis magyarul, ha a magyarellenességnek csak egy porcikája lett volna is benne s mikor Déryné tekintetében nem is lett volna szükség a magyar beszédre, mert ő akkor már tökéletesen beszélt németül. Nemcsak hivatalos utasítás nem lehetett tehát, hanem még egyéni ellenszenv se.

Maga a „majorné” egy szót sem tudott magyarul s Déryné azt írja, hogy mikor meghívásukra először jelent meg házuknál, kellemesen lepte meg, mert nem számított rá, hogy Déryné még németül is tud. (Hát még hogy csodálkozott volna, ha azt is megtudta volna, hogy Schembach?!) Látható tehát, hogy azt hitte, hogy nagy keservesen majd csak az ura tud vele beszélni. Mégis meghívta. Igazán nem magyargyűlölet jele, de egyúttal annak is bizonyítéka, hogy a városi idegen eredetű polgárságot és a külföldi műveltségű főurakat kivéve nem is tudott akkor itt nálunk németül beszélni senki.

Hogy az őrnagyné mennyire jól ismerte a helyzetet, mutatja az, hogy eleinte még maga Déryné se tudott németül, noha az apja még Bécsben született s az anyja is német származású volt. De lehet-e, hogy senki se tudott németül, ha a hatóságok németesítettek volna, vagy legalább törekedtek volna rá, hogy minél többen tudjanak? Láthatjuk, hogy az itt tartózkodó „hóhérok” és „inkvizítorok” mint magától értetődő és természetes dolgot vették tudomásul, hogy az emberek Magyarországon csak magyarul tudnak.

Déryné azt is kiemeli, hogy a magyar úri családok lukulluszi lakomáival szemben a Platzmajorék asztala feltűnően egyszerű volt. Ismét csak érthetetlen dolog. Hiszen köztudomású, hogy akkor mi Ausztria gyarmata voltunk s ki volt jobban kizsákmányolónk, ha még egy Platzmajor se? A mi közvéleményünk legalábbis azt hiszi, hogy mi ebben a „szomorú” 54 évben csak korpakenyéren éltünk, sőt talán fagyökéren, s minden kívánatos dolog, amit csak ez az áldott föld megtermelt, mind a Platzmajorok és társaik asztalára került. Déryné naplója éppen az ellenkezőt bizonyítja. Déryné a „kiszípolozott” magyar uraknál tapasztalt lukulluszi lakomákat s a Platzmajoroknál egyszerűséget. A magyarok részéről tapasztalt sokszor közönyt a magyar művészet és énekkultúra iránt, a Platzmajorok részéről pedig érdeklődést és megbecsülést.

Vajon mi lehetett az oka a Platzmajorok asztala egyszerűségének? Talán jobbra nem telt nekik? Vagy a természetük volt olyan? Valószínű, hogy mindkét okból. Ki látott azonban olyan sanyargatót, akinek nem telik, kivált mikor a sanyargatottaknak telik? Pedig hát mind ez 1819-ben volt Komáromban, tehát nem sokkal a devalváció után, mikor a szegény magyar urak állítólag minden vagyonukat elvesztették. Az azonban megfelel az igazságnak, hogy egy olyan helyőrség parancsnoka, akinek a gazdája csak imént volt kénytelen leszállítani a pénz értékét egy ötödére s így alattvalóit kénytelen volt megkárosítani, egyszerűségben éljen. Ez – látjuk – így is volt, de vajon miért éltek olyan bőségben azok a magyar urak, akik az állami kiadásokhoz való hozzájárulást azon a címen tagadták meg, hogy nincs miből?

Mikor Déryné Pozsonyban játszott (1820-ban), lakott ott egy híres, hajdani bécsi színésznő, aki akkor már rég visszavonult a nyilvános élettől, mert egy igen előkelő udvarlója akadt, egy bécsi herceg, sőt talán főherceg, s az így kívánta tőle. Ne botránkozzunk nagyon ezen a dolgon, s ne írjuk Bécs rovására, még ha az udvarló valóban nem herceg, hanem főherceg volt is. Ha kissé megnézzük a dolgot, még ez is a Habsburgok, de különösen a család feje, I. Ferenc javára üt ki. Emberileg ugyanis lehetetlen, hogy a főhercegek közül egy se legyen erkölcsstelen, kivált a művelt emberek vallástalanságának abban a korában, mely a francia forradalomra következett. Hiszen rámutattunk, hogy akkor olyan állapotok uralkodtak, hogy még magának I. Ferencnek a nevelője is vallástalan forradalmár volt.

De az még a bűnben is becsületére válik a bécsi udvarnak, hogy az az előkelő udvarló, akinek jóvoltából ez a színésznő, aki Déryné szerint rendkívül finom, művelt és jólelkű nő volt (az is jó jel arra a főhercegre, hogy ilyen nő tetszett meg neki, nem pedig egy félvilági), szeretőjét (bizonyára az ottani „papi uralom” miatt) nem merte otthon Bécsben tartani (hogy is merte volna, mikor Ferenc császárnak, mint láttuk, még az se tetszett, hogy Széchenyi bűn

nélkül udvarolt a más feleségének, Seilern Crescenciának), hanem az eldugott Pozsonyban helyezte el, s onnan járt le hozzá havonta egyszer meglátogatni, bizonyára azért, hogy a császár meg ne tudja, mert akkor jaj lett volna neki. Annyira óvták akkor a császári ház tagjainak erkölcsi tekintélyét, hogy mint láthatjuk, Pozsonyban nemcsak azt nem tudták, ki az az előkelő udvarló, hanem még azt se tudták, hogy főherceg-e vagy csak herceg.

Azt írja Déryné, hogy ez a nő példátlan luxusban élt ott Pozsonyban, de visszavonultan és szolidan, s annyira nemes lelkű volt, hogy inkább szenvedett, mint boldog volt ebben a nagy jólétben. Ez utóbbi megint csak arra vall, hogy őt is papok tanították fiatal korában az erkölcsre, s ha gyöngének bizonyult is, de annyi azért megmaradt nevelésükből, hogy nem tudta magát gátlástalanul átadni a tilos gyönyörnek. A lelkiismeret-furdalása nagyobb volt, mint a rosszasága.

Reméljük, hogy a főherceg is így volt, s hogy ennek ellenére is bűnös viszonyban élt, annak is csak az volt az oka, hogy az istentelenség korának volt a gyermeke. Milyen finomság jele büntetésében is, hogy nemcsak előkelő szeretőjének a nevét nem tudta s nem merte kimondani senki Pozsonyban, hanem még csak azt se tudták, hogy valóban főherceg-e? A természetes női hiúságnak milyen bámulatos legyőzése ez egy nőben! De Déryné természetesen még azt, amit tudott, azt se magától az illető hölgytől hallotta, hanem másoktól.

Pozsonyban – mondja Déryné – akkor még úgyszólván senki se beszélt magyarul s így, noha a közönség emiatt a magyar színházban úgyszólván csak az énekszámokat élvezhette, mégis nagy számban látogatták az előadásokat. Újabb ékes bizonyosság arra, mennyire nem gyűlöltek akkor a németek a magyarokat és a magyar nyelvet és mennyire nem akartak bennünket elnémetesíteni. Bécsi főherceg-udvarlójától az említett hölgy se tanulhatott magyargyűlöletet s udvarlója őt is aligha azért tartotta Pozsonyban, hogy ott németesítsen, mert ő se mulasztotta el a magyar színház egyetlen előadását se, noha egy szót se értett belőle. Ő is meghívta magához Déryné, nála is mindennapos vendég lett utána, sőt gyönyörűsége szép színpadi ruháit is odaajándékozta neki, mint amelyekre neki már többet úgyse lesz szüksége.

Az is jellemző az állítólagos nagy magyargyűlöletre és németesítésre, hogy miközben Déryné Székesfehérvárott játszott, levelet kapott Mérey Antóniától, annak a híres „svargelb” Mérey „konziliárius”-nak a nevelt leányától, hogy azonnal jöjjön Pestre és mentse meg a magyarok becsületét. Kisült, hogy a levél megírására az adott okot, hogy Mérey Antóniának a németek azt mondták, hogy nincs olyan magyar énekesnő, aki a német színház igényeit is ki tudná elégíteni s így ott is felléphetne. A pesti német színház ugyanis akkor még színvonalban messze felette állt a magyaroknak.

Déryné ment. Mérey Antónia a német színház karmesterének, Kleinheitznek a jóindulatába ajánlotta. A karmester, „egy szíves, jóarcú öreges úr”, aki iránt Déryné azonnal bizalmat érzett, meghallgatta a hangját s azonnal tudtára adta, hogy felléphet. Azt mondta a hangjára, hogy „remarcable” [figyelemre méltó, rendkívüli]. Ehhez azonban, ha jóakarát talán nem is, de legalább tárgyilagosság feltétlenül kellett. S lám, a német konkurensben ez is megvolt, pedig tekintve, hogy vetélytársról volt szó, még akkor se csodálkozhatnánk a hiányán – kivált művészek közt –, ha mindketten magyarok lettek volna, tehát ha a nemzeti ellenszenv nem növelte volna a kartársi féltékenységet s így az elfogultságot.

Mivel Déryné attól félt, hogy magyaros német kiejtése a német közönség előtt ellenszenvet lesz, Kleinheitz nagy jóindulatában még azt is megtette, hogy a helyes német kiejtést megtanulni a színház egyik első színészehez, Raimboldhoz is elküldte órákra. Raimbold is a legnagyobb szívességgel fogadta. Láthatjuk tehát, hogy Kleinheitz szívessége nem kivétel volt. A zenekart azonban épp akkor nem Kleinheitznek, hanem Czibulkának kellett vezetnie. Mivel pedig a német színház első énekesnője az ő neje volt s így félni lehetett, hogy felesége hírért el ne homályosítsa, készakarva bajt fog csinálni Dérynének, a jó Kleinheitz még arra is vállalkozott, hogy külön megkérje Czibulkát, hogy ez esetben kivételesen ő vezethesse a ze-

nekart. Czibulka meg is engedte. Ennyire gyűlölték a magyar nyelv hóhérolására ide küldött német színészek a magyar énekesnőt!

Déryné fellépte előtt több magyar levelet kapott, melyekben megfenyegették, hogy fel ne merjen lépni, mert bizonyosan kifütyülik s így csak szégyent hoz a magyarokra, nem pedig dicsőséget. Déryné az egyik levelet megmutatta Kleinheitznek. Az ezt válaszolta: „Pah, pah! Ezt magyar írta. Kár. De ha a magyarok fütyülni találnának is, higgye meg, a német publikum elégtételt fog adni, mert engedje meg, a német publikus értelmesebb és tudja méltányolni az érdemet”.

Úgy is lett. Már rögtön Déryné éneke elején „olyan szörnyű tapsvihár tört ki, hogy velem sem történt meg máshol, még Pozsonyban sem (ahol pedig szintén német volt a közönség), pedig már ott is értelmes nézők valának” (hiszen ott is német volt a közönség).

Déryné a nagy sikertől kedvet s bátorságot kapott s a nagy taps után magyarul kezdett el énekelni a német színházban. „Most még nagyobb lett a zaj – írja – mint eddig volt. Tomboltak, megint újrátak.” Aztán kérték, hogy maradjon náluk három hónapig. A karmester, a jó öreg német, még azt is felajánlotta neki, hogy „ő énnékem három hónapig minden nap egy órát adna és tanítana minden fizetés nélkül”. Déryné tehát maradt, bár nem három hónapig, mert ezt a székesfehérvári igazgató semmiképpen se engedte meg neki. Amíg azonban felléphetett, mindig első fellépéséhez hasonló sikerrel játszott. A német nyelvű lapok kritikái is magasztalják, a jó Kleinheitz pedig minden fellépése előtt való délután ingyen átp próbálta vele az egész szerepet. „És csakugyan is – írja utána – neki köszönhetem leginkább további fejlődésemet és haladásomat.”

Szerződést is felajánlottak neki a német színpadra, de a hajdani Schembach Róza, a Bécsből ide származott osztrák „ügnök” leánya, erre így elmélkedik: „Ej, hát aztán a magyar nyelvet hagynám el? Aztán sohasem énekelnék magyarul, amely nyelven oly szépen hangzik az ének? Amely engem eddig táplált, melyben eddig felnőttem s melyben tölem kedvelte meg a magyar a dalt? És én vagyok egyes egyedül az egész honban első énekesnő. Aztán én szereztem ezen névnek, Déryné, egy kis dicsőséget máris, aztán most meg az álljon előtte a színlapon: „Madame Déry”? Istenem, ne vigy a kísértésbe!”

Mivel azonban a három hónapot mégis szerette volna ott tölteni, a „konziliáriusné”, az állítólag oly rossz Mérey felesége, ezt mondta neki: „Maga csak menjen haza. Még utoljára reá tudnák venni, hogy elhagyja a magyarokat. Azt nem szabad tennie.” Déryné ment tehát, de búcsúzóul a német karmester még ezt mondta neki: „Ha alkalom adja magát elő, hol az öreg maestro segíthet, őrá mindig számíthat.”

Hát csak ilyen németesítés folyt Magyarországon abban a „szomorú” 54 évben, mely 48-at megelőzte. Így hóhérolták a magyarságot és a magyar nyelvet a Bécsből idetelepedett németek és a hazájukat Bécs kénye-kedvének állítólag kiszolgáltató, az udvar zsoldjában álló konziliáriusok és konziliáriusnék és konziliáriusleányok!

Déryné, naplója bizonyossága szerint, erősen magyar érzelmű és németellenes. De ez magyar színész voltából is már következik. Másképp nem magyar színésznő lett volna belőle, s ha már az lett, mint ilyen, erősen nemzeti környezetben is élt s a némettel szemben szolgálta a magyar nyelvet és kultúrát. Naplójából úgy látszik, hogy színésztársai vagy fele részben még kálvinisták is voltak, noha maga Déryné még tiszteletreméltóan vallásos. Például minden nap szentmisét hallgatott, minden fellépése előtt elmondta az Úrangyalát és – ami a legtöbbet jelent – mivel akkor még nem volt polgári házasság, s így – ő már Déry felesége lévén – lutheránus szerelmével csak akkor kelhetett volna egybe, ha maga is protestánsná lett volna, ennek a tervnek még a gondolatát is visszautasította. Pedig szerelmét jobban szerette még az életénél is. Sajnos, ez a vallásossága is bécsi eredetű volt.

Azonban a korszellem hitközönyössége rajta is annyira meglátszott, hogy naplójában vallásról vagy olyan dolgokról, melyek a vallással vonatkozásban vannak, alig van szó. Hogy ki milyen vallású volt, az neki nem volt fontos. Erről legtöbbször nem is beszél, ha pedig

templomi éneklésre kérték meg, neki mindegy volt, milyen vallású volt, az neki nem volt fontos. Erről legtöbbször nem is beszél, ha pedig templomi éneklésre kérték meg, neki mindegy volt, milyen vallású volt az a templom. Ebben a korban minden művelt katolikus ember szégyennek tartotta, hogy a maga vallását többre becsülje, mint a másnak a vallását. Ezt vakbuzgóságnak vagy bigottságnak tartották. Még Széchenyi és Deák is. Így gondolkodott azért Déryné is a protestantizmusról. Annál nagyobb volt azonban az ellenszenv a németiséggel szemben. Hiszen a túlzott nemzetiségi érzelem is a kor ismertetőjele volt.

Feltűnő azonban, hogy Déryné egész háromkötetes hosszú naplójában, melyben részletesen leírja egész életét, mely alatt oly sokat utazott az ország minden részében, oly sokat látott, tapasztalt, oly sok mindenfajta emberrel érintkezésbe került, egyszerűekkel és főrangúakkal egyaránt, egyáltalán a legkisebb nyoma se vehető észre, mintha ő egy olyan magyar hazában élt volna, melynek népe s magyarsága elnyomás alatt sínylődött, melyben németesítés folyt, vagy ahol idegenek parancsoltak volna a magyaroknak.

Déryné Mária Teréziát úgy emlegeti, mint egy majdnem emberfeletti lényt, Ferenc császárt pedig, aki az ő idejében uralkodott, mint népeinek jó atyját. Császárnak nevezi, nem pedig királynak, de ebben nem látott semmi sértőt Magyarországra. Hiszen mindenkit a legmagasabb rangján szokás és illik emlegetni s a mi királyunk egyúttal császár is volt, a császár pedig több, mint a király. Hogy a mi királyunk Európa legelőkelőbb uralkodója, az ránk csak megtisztelő, tehát a magyar csak büszke lehet arra, hogy az ő királya császár is. Dérynének eszébe se jut az a másik, hazánkra sértő felfogásmód, hogy ha a királyunkat császárnak mondjuk vagy ő maga annak mondja magát, ez azt jelenti, hogy Magyarország nem számít, hogy Gesamtmonarchie [összmonarchia] van. Dérynének volt igaza.

Igaz ugyan, hogy az angol király is király volt (Nagy-Britanniáé) és császár is (Itáliáé), mégis elsősorban volt király s csak másodsorban császár, de a két esetet nem lehet összehasonlítani. India ha császárság is volt, semmi volt Nagy-Britannia mellett, ami azonban – kivált még I. Ferenc idejében –, ha Magyarországot még oly független és önálló országnak tartottuk is, semmiképpen se mondhattuk, hogy az akkori Magyarország többet, vagy akár csak ugyanannyit jelentett, mint a Habsburgok egyéb országainak összessége, melyeknek I. Ferenc a császára volt, elődei azonban s egy ideig ő maga is, még a Német-római Birodalomnak is császára volt.

Déryné a szerződésében kikötötte, hogy ha társulata majd Bécs közelében Nyugat-Magyarországon jár, akkor az igazgatót őt Bécsbe felvigye, hogy azt is láthassa. Természetesen nem Bécs iránti rokonszenvből, mert ilyesmi nem lakozott Déryné lelkében, hanem tudásvágyból volt Bécsre kíváncsi. De viszont az se jutott eszébe, hogy Bécs iránt magyar embernek szükségképpen ellenszenvvel kell viseltetnie. Bécsben először – mikor még csak a külvárosokat látta – ellenszenv ébredt lelkében s Béccsel szemben az ő kedves Pestjét dicsérte. De aztán mikor a város belsejét is meglátta, már nagyon tetszett neki minden. Még a bécsi színjátszás is.

A Burgot szemkápráztatóan fényesnek találta. Jellemző életrevalóságára, hogy még azt is sikerült megállapítania, hogy még az árnyékszékek is párnáztak. Ez egyúttal a nagy demokráciát is bizonyítja, mert mint láthatjuk, éppen azon császár idejében, akit ma a reakció megtestesülésének tartanak, a látogatók fesztelenül járkálhattak a császári palotának még a legintimebb részeiben is, s hogy megnézhatték ott még a legdiszkrétebb dolgokat is. Magát Ferenc császárt is látta Déryné, mikor kikocsizott. Erre vonatkozó felemelő véleményéről már szó volt más helyen.

Láttuk, hogy Déryné a Magyarországon lakó németek részéről, akár magyar állampolgárok voltak már, akár osztrák születésűek, akár művészek, akár tisztviselők, sohasem tapasztalt rosszindulatot, se a magyarok, se a magyar nyelv iránt. Erőszakos németesítésről nem tesz soha említést, de irántunk és kultúránk és művészetünk iránti jóakaratról annál többször.

Ellenben az erdélyi szászokat, tehát azokat a németeket, akiket nem a Habsburgok hoztak be ebbe az országba, hanem az Árpádok, s akik mint protestánsok, egyébként se tekinthetők semmiképpen se a Habsburgok magyarországi ügynökeinek, hanem inkább politikájuk ellenségeinek, Déryné is ellenszenveseknek találta. Gögösek, fukarok, hidegek voltak szerinte is. Nemcsak magyarul nem tudtak, mint ahogyan nem tudtak akkor még a pozsonyiak, a soproniak vagy a kassaiak se, hanem velük ellentétben ők nem is akartak, nem is próbáltak magyarul beszélni. Ők nem olyanok voltak, mint a Habsburgok komáromi Platzmajorja és felesége, vagy a főherceg pozsonyi szeretője. Sem Szebenben, sem Brassóban nem érdekelte az egyébként művelt és jómódú szászokat a magyar színház vagy Déryné éneke. Még az operák meghallgatására se mentek el, mikor magyar színészek játszottak.

Az erdélyi „gubernátor” [kormányzó] Bécs képviselője volt Erdélyben, tehát az udvar embere s természetszerűleg aulikus, ami nálunk akkor azt jelentette, hogy „hazafiatlan”, az idegen uralom kiszolgálója. Déryné naplójában ennek a nyomát se lehet észrevenni. De azt se, hogy a gubernátor és a magyar lakosság között (mely pedig Erdélyben köztudomásúlag protestáns többségű) szakadék vagy akárcsak a legkisebb ellentét is lett volna. (Déryné idejében báró Jósika volt a gubernátor, tehát katolikus.) Éppen ellenkezőleg, olyan tekintélye volt és olyan tisztelet övezte, hogy még a színházban is csak annak a színésznek tapsoltak, akinek a gubernátor felesége s míg ő meg nem kezdte a tapsot, addig más se tapsolt. Ez is bizonyítja, hogy egyáltalán nem volt általános ellenszenv vagy elégedetlenség a kormányzat ellen még a protestáns Erdélyben sem.

Ez a Bécsből kinevezett és Bécset képviselő gubernátor annyira nem németesített és nem is akart németesíteni Erdélyben, hogy például még abban a Szebenben is, mely a szászság fellegvára volt és tüntetőleg mellőzte a magyar színészeket, a gubernátor nemcsak megjelent a magyar színház tiszteletére rendezett előadáson, hanem utána a magyar színészeknek még 500 forintot is küldött, ami pedig abban az időben igen nagy pénz volt. Mikor pedig másnap a német színház rendezett előadást, ugyancsak az ő tiszteletére, a német színészeknek nemcsak nem küldött semmit, hanem még magán az előadáson sem jelent meg. Ez pedig azt jelentette, hogy füttyült az erdélyi németekre s ezt egész nyíltan tudtukra is adta, tehát még az se igen érdekelte, hogy megsértődnek-e vagy nem. És a mi történetírásunk és „hazafias” nevelésünk ezt nevezi németesítésnek!

El se hinném mindezt még én se, ha Déryné nem írná, de hát ő csak tudhatta. (Naplója, II., 240. o.) Mivel a gubernátor ezt éppen a németiség fellegvárában tette meg az erdélyi németekkel, azt kell mondanom, hogy ezt sem Horthy nem merte volna megtenni, sem a szabadsághős kálvinista erdélyi fejedelmek. Hiszen láttuk, hogy azokat sokszor még be se eresztették városukba az erdélyi szászok. El lehet-e hinni, hogy I. Ferenc erdélyi gubernátora meg merte volna tenni ugyanezt, ha a bécsi udvar csakugyan olyan magyarellenes lett volna s olyan németesítő szándékkal bírt volna, mint a mi „hazafiaink” rágalmazták? Hát még hogy lehet ezt a tényt azzal az állítással összeegyeztetni, hogy Bécs emberei a magyar nép és a magyar nyelv ellenében valóságos inkvizítorok, sőt hóhérok voltak?

A gögös szászoknak a gubernátor sértő viselkedése annyira rosszul esett, hogy nem is állhatták meg, hogy vissza ne vágjanak. El is kell ismernünk, hogy a gubernátor eljárása valóban végig sértő volt rájuk, ezért nem is volt okos dolog, mert valóban az erdélyi magyarság elbizakodottságának jele volt, az elbizakodottság pedig sohasem helyes. Legfeljebb abból a szempontból tette ezt jól a gubernátor (aki mellesleg „hazaáruló” magyar volt), hogy eljárásával ugyancsak nevetségessé tette Bécs elleni panaszainkat és a Gelsei Bíró- és Baráthosi Balogh-féle „hazafias” őrjöngéseket.

A szász színészek a gubernátor sértésére azzal feleltek, hogy igazgatójuk, akit Déryné Hirschfeldnek mond, kiadója azonban azt mondja, hogy rosszul emlékszik, mert Slawik volt a neve (Déryné ugyanis csak öreg korában, mikor már nyugalomban élt, írta meg naplóját), másnap a színpadon mint komikus, kitért arra, milyen víg és boldog most a város, hogy a gu-

bernátort falai között üdvözölheti, mint vendégét, „aber – tette hozzá – der Schmutzige Gouverneur hat der deutschen Gesellschaft weder etwas geschickt, noch ist er erschienen”. („De a fukar gubernátor a német színésztársaságnak se nem küldött semmit, se az előadáson meg nem jelent.”)

Erre a gubernátor azzal felelt, hogy büntetésül néhány napra lecsukatta a szegény német színigazgatót. Ilyen német uralom volt I. Ferenc alatt Magyarországon! Így nyomták el a magyart, így irtották I. Ferenc uralma alatt a magyar nyelvet!

Bécs, ha akart volna, akkor se németesíthetett volna, mert belügyeinkben nem ő parancsolt, a magyar közigazgatás egyedül csak „a legrokonszenvesebb Habsburg” alatt volt Bécs kezében. Csak a legfőbb vezetőket nevezte ki a király, de viszont ők is kénytelenek voltak a közvélemény kedvében járni, hozzá alkalmazkodni, sőt mint most is láthatjuk, még túlzásai-ban is kiszolgálni. Ezért Bécsnek nemcsak azt kellett eltűrnie, hogy mi magyarosítsuk meg a hazánkban lakó németeket, hanem le kellett nyelnie, sőt jó arcot kellett vágnia még a németek elleni magyar túlkapasokhoz is. Látni fogjuk, hogy emiatt még a Bach-korszakban is magyar ruhában járaták az ide küldött osztrák és cseh tisztviselőket, de őket is csak azért küldték ide, mert a passzív rezisztencia miatt a magyar urak nem vállaltak tisztséget.

Azt írja Déryné, hogy társulatuk erdélyi körútja tartamára négy zenészt szerződtetett, mert számítani kellett arra, hogy nem talál majd mindenütt zenekart, sőt attól kellett félni, hogy talán még zongorát sem. A négy szerződtetett zenész a prágai konzervatóriumban végzett és jól értette a mesterségét. Mindegyik cseh volt. Az egyiknek Wesseli, a másiknak Schlesinger volt a neve, a másik kettőnek nevére Déryné már nem emlékszik.

Ezt is bajosan lehet összeegyeztetni az „inkvizítor”-elmélettel, annál kevésbé a „hóhér”-elmélettel, sőt még Kossuth magyarellenes „szomorú” korszakával se. A tények éppen ellenkezőleg azt mutatják, hogy Bécs az „ügynökeik” nem magyarirtásra, hanem a magyar kultúra támogatására küldte ide, sőt sokszor nem is ő küldte, hanem mi hívtuk őket ide a kultúrát magyar nyelven terjeszteni olyan szerepre, melyre akkor még nem volt magyar ember. Ez a minden ízében magyar társulat bizonyára nem hívott volna kebelébe cseheket, ha hasonlóan alkalmas magyar embereket is talált volna. Látjuk azt is, hogy a meghívott csehek vállalkoztak is. Nem mondták azt, hogy Magyarországon, s különösen magyar színészeknek nem segítetek, mint ahogyan a magyarok, sőt maga Déryné is így beszéltek és így cselekedtek a német színház ellenében.

De a következő, Déryné beszélte eset is jól mutatja az akkori tényleges magyar állapotokat s azt, hogy ki volt itt akkor elnyomva:

Mikor a magyar színésztársulat erdős vidéken keresztül Brassó felé közeledett, egy Vladek nevű oláh falu mellett az egyik oláh egyik lovukat el akarta vinni zálogba, mert pihe-nés közben tilosban legeltettek. Mivel Szentpéteri (egy kálvinista lelkész fia) emiatt rálőtt (!) az oláhra, felriadt az egész falu, fejszékkal jöttek a színészkaraván ellen, s iszonyú verekedés keletkezett.

„A legelső ház előtt, melyen a kétfejű sas volt kifestve, mert a postaház volt, elmúlt a félelmem – írja Déryné – s gondolám: No, itt mégis civilizált ember van, az majd igazságot teszen.”

Így gondolkozott Déryné, aki ismerte az akkori magyar viszonyokat. Egy mai „hazafiasan” nevelt magyar a kétfejű sas láttára nem megörült, hanem megrémült volna, s elkiáltotta volna magát: Végünk van! Itt inkvizítor, sőt a magyarok hóhéra lakik. Ha pedig a magyarok még magyar színészek is, tehát a magyar nyelv művelői, annak százszerosan jaj. Meneküljünk az erdőbe!

Déryné számára azonban a kétfejű sas nem a magyar elnyomást, hanem a kultúrát képviselte Magyarországon. Őt nem sértette, hogy Magyarországon osztrák felségjelvényt talált, mert tudta, hogy az a kétfejű sas nem az osztrák, hanem a Habsburgok jelvénye volt. De most egyébként se állami szuverenitást jelentett, hanem a postát, mely akkor osztrák magánintézmény volt.

mény volt. Olyanformán, mint Horthy Magyarorszában is az angol Oil Company is angol felírásokkal és angol mérnökökkel kutatta fel, fúrta meg és aknáztta ki a lispei olajforrásokat. Ahogyan mi ezt akkor nem tartottuk sértőnek a magyar függetlenségre, mert angolok nélkül akkor még nem tudtunk e téren boldogulni, úgy nem volt 150 évvel ezelőtt még magyar királyi posta se, s ha a kétfejű sasos posta nem lett volna, akkor semmilyen posta se lett volna. A Balkánon akkor még semmilyen se volt. Ez se elnyomás volt tehát, hanem kultúra, mely természetesen nyugat felől, Ausztriából jött ide.

Déryné most kivételesen tévedett, mert a kétfejű sas, a kultúra jelvénye, nem a magyar színészek, hanem az oláhok mellé állt. Természetesen egyedül azért, mert az igazságosság és méltányosság is ott állt. A magyaroknak nem lett volna szabad az oláhok tilosában legeltetni, s mivel mégis így tettek, joguk volt lovukat befogni s 50 forintot kérni kiadása ellenében. Szentpéterinek azonban még akkor se lett volna joga az oláhra rá is löni, még ha az oláhokkal szemben a magyar színészeknek lett volna igazuk. Itt tehát a magyarok léptek fel balkánilag.

Sajátságos azonban, hogy ez a kálvinista Szentpéteri s magyar színésztársai annyira nem érezték magukat német elnyomásban sínylőddé szolgálknak, hogy eszük ágában se volt megijedni a kétfejű sastól. Nemcsak az oláhhallal, hanem a postamesterrel is szembeszálltak. Elővették és meglöbögötték előtte magyar nemesi levelüket, azonnal Brassóba küldték s megfenyegették, hogy jaj lesz neki. Csakugyan látni lehetett, hogy erre a kétfejű sas, akarom mondani: a postamester kezdett begyulladni, s addig maga állított öröket minden szekeréhez, nehogy ezeknek a nagy uraknak vagy holmijuknak bántódása essék.

A színészek panaszára aztán Brassóból – pedig Déryné azt írja, hogy magyar ember akkor még alig lakott benne – úgy rájuk ijesztettek az oláhokra, hogy a vladekiek nemcsak a követelt ötven forint büntetésről mondtak le, hanem még „csékély” 3000 forintot is felajánlottak a magyaroknak kárpótlásul. (Déryné azt írja, hogy lehet, hogy talán még ennél is nagyobb összeg volt, mert régen volt, nem emlékszük már a dologra pontosan.)

Mindezt – úgy látszik – azért kapták a magyarok, mert méltóztattak tilosban legeltetni s aztán még az oláhokra rá is löni. A magyar színészek azonban – szegény elnyomott gyarmati bennszülöttekhez illően – túltengő önértetükben azt felelték az ajánlatra, hogy nekik nem pénz kell, hanem elégtétel. Ezért mikor Brassót elhagyták, ott „egy igen derék magyar” ügyvédet, Kontz nevűt bíztak meg az ügy képviselésével. Ilyen urak voltunk mi magyarok (akkor is, ha kálvinisták voltunk) a Habsburgok elnyomta oláh Erdélyben akkor, mikor ennek az elnyomásnak Kossuth szerint legszomorúbb 54 éve volt.

Az már nem a Habsburgok szégyene, hogy ezek a magyar színészek ennek az „igen derék magyar” Kontznak még évek múlva is fizették az ügyvédi költségeket s a dolog vége mégis az lett, hogy nem kaptak semmit. Azt beszéltek, hogy az ügyvéd az oláhoktól nagy kártérítést kapott, de ezt maga az ügyvéd vágta zsebre, megbízóinak azonban azt jelentette, hogy elvesztette a pert. Mint láthatjuk, olyan nagy volt a magyarelnyomás, hogy a színészek a perveztetést nem voltak hajlandók elhinni. Inkább elhitték helyette azt, hogy egy „igen derék magyar” volt gazember és csapta be a másik magyart.

De még a magyar színészek e nagy önérteténél is tanulságosabb a velük lévő említett négy cseh zenész viselkedése az oláhokkal való háborúság idején. Ha még az elnyomott, gyarmati sorsban élő, sanyargatott, sőt hóhérolt magyarok is ilyen nagy uraknak érezték magukat, gondolhatjuk, hogyan viselkedtek akkor – ott, a kétfejű sas árnyékában! – a cseh zenészek! Kivált, mikor ők még bűnösök se voltak, mert hiszen nem ők legeltettek a tilosban, főként pedig nem ők löttek az oláhokra. Ők a gyarmatosító fehér faj büszke szerepét játszották itt a magyar gyarmatokon s a mi „hazafias” propagandánk szerint ők a monarchia egyébként is legelkényeztetettebb nemzetiségéhez tartoztak s csak inkvizítoroskodás, sőt hóhérolás céljából szoktak időnként hozzánk ruccanni.

Hát kérem, ez a négy cseh a magyarokkal ellentétben némán, ellenállás nélkül hagyta magát az oláhoktól elvezettetni és egy libaólba zárni. Még akkor is nagy csendben lapultak

ott, mikor már a magyarok régen diktáltak, mert attól féltek szegények, hogy ha mukkanni mernek, akkor azonnal meg is ölik őket és az természetesen még nagyobb baj, mint lúdketrecben lenni.

Nem értem, miért nem tudtak ők maguk semmit se arról, amit nálunk minden kis iskolásgyerek tud, hogy itt az urak akkor ők voltak, nem pedig mi, hogy ez az ország csak nekik termelt, őket szolgálta, nem pedig minket, hogy ők voltak a gyarmatosító urak, nem pedig a kizsákmányolt bennszülöttek.

Sajátságos, hogy ezt ők épp úgy nem sejtették, mint ahogyan Szentpéteri és társai sem sejtették, hogy ők a páriák és hogy ők ebben az országban elégtételt még akkor se kaphatnak, ha igazuk van.

Persze mindegyre a magyar hazafi nagy fölényrel azt válaszolja, hogy a cseheknek a magyarokkal annyira ellentétes viselkedésének a magyar és cseh temperamentum közti nagy különbség az oka. Az nem lehet mentsége a bécsi udvarnak, ha a cseh ennyire türelmes, szerény és gyáva. Igaz, feleljük nekik, de lehetett-e 300 év óta rossz dolga annak a magyarnak, akinek „büszke” temperamentuma még évszázadokon át is annyira csorbítatlanul megmaradt és lehetett-e nyomasztó az az elnyomás, melynek inkvizítorai, sőt „hóhérai” olyan temperamentumú emberek voltak, mint amilyen ez a két cseh vagy osztrák volt?

A következő eset is nagyszerűen mutatja, milyen németesítés folyt nálunk I. Ferenc korában s mennyire nem lelte a magyar akkor honját e hazában. Pedig a dolog még az 1820-as években történt, tehát még a nagy nemzeti ébredés előtt.

Mikor Déryné és társulata Dél-Magyarországról Pesten át Kassára tartott, magyar színe-szeinknek kedvük kerekedett Pesten megállapodni, ahol ekkor, mint láttuk, csak német színház működött. Csak arról lehetett tehát szó, hogy a német színházban játszanak, ezt pedig világos, hogy Grimm, a német színház igazgatója, még akkor is mindenáron megakadályozni igyekezett volna mind anyagi, mind erkölcsi okokból (művészféltékenységből), ha a legjobb magyar emberről, nem pedig egy németről lett volna szó.

Kilyéni, a magyar színiigazgató, csak annyira emlékezett, hogy Pest vármegye a német színházzal kötött szerződésében kikötötte, hogy ha magyar színtársulat utazik át Pesten, köteles neki három fellépést megengedni. (Ebből is láthatjuk, mennyire nem Bécs parancsolt e tekintetben, hanem Pest vármegye). Három előadás kedvéért azonban nem volt érdemes a magyar színtársulatnak megállapodni. Ők egész télen át játszani akartak.

Mikor megérkezésük után megjelentek a német színház előadásán s ott maguk közt ezt a kérdést tárgyalták, a nézőtéren szomszédaik megkérdezték tőlük, kicsodák, s megtudva, hogy magyar színészek, ezt mondták nekik: „Arról ne is kételkedjenek az urak, hogy meg ne engedjék. Összetörnénk mindent”.

Láthatjuk tehát, hogy nemcsak a magyart, a magyar nyelvet vagy a magyar színészetet nem lehetett akkor itt elnyomni, hanem a magyarok csak olyan „elnyomottak” voltak, hogy magától értetődőnek tartották még azt is, hogy a német nyelvet és kultúrát lehet elnyomni a magyarnak. Ezek az emberek ott a német színház nézőterén igazán nem úgy viselkedtek, ahogyan elnyomott, jogtalan népek vagy nemzetek szoktak. Kétségtelen ugyanis, hogy a német színház lefoglalása a magyar színészet számára ellenkezett a magánjoggal, a német színtársulatnak szerződésben biztosított jogával. Ebben az ügyben minden független bíróság nem Kilyéni, hanem Grimm javára döntött volna.

Kilyéni eljár a hatóságoknál és amint kívánta, egész télre megkapta a jogot, hogy társasága minden héten két napon át játszhasson a német színházban. Érdekes, hogy azt, hogy még csak az kellene, hogy meg ne engedjék, hiszen akkor összetörnek mindent, nem is magyarok, legalábbis nem öntudatos magyarok mondták. Hiszen azok csak nem jártak a német színházba!? Ezt pedig – láttuk – a német színház nézőterén ülő emberek mondták. Csak azt nem tudom, hol lehettek ugyanekkor a német inkvizítorok és hóhérok és hogy miért nem tekerték ki érte a nyakukat.

Az első magyar előadáson aztán „a ház oly tömve, hogy mint szokás mondani: egy almát se lehetett volna ledobni” s a magyar színészeknek és Dérynének olyan tapsal adóztak, mint még soha a magyar színházban se. Déryné azonban külön hangsúlyozza (II., 37. o.), hogy „a német publikumbeli férfiaktól, kik ott szoktak állni az orchestrumhoz [zenekari árokhoz] támaszkodva, hallatszott fel a zaj és a charmant [tetszésnyilvánítás]!” S mikor kihívták és éljeneztek, akkor is „német magyar zajos tapsok közt” történt.

Az eddigi sok mellett újabb bizonyíték, mennyire nem voltak ellenségesek a magyar nyelv, kultúra és színészet iránt nemcsak a Pest vármegyei hatóságok, akik magyarok voltak, hanem még a pesti németek se, s mennyire nem érezték ők itt magukat egy más faj és más kultúra híveinek. Lehetséges-e ez, ha a bécsi kormány e tekintetben propagandát kifejteni akár csak megpróbált volna?

Egyszer Déryné egyik éneke közben a nézőtérrel éles fütty hallatszott. Kisült, hogy még ez is csak azért történt, mert a német színház egyik táncosnője ült ott Belgrádi nevű udvarlójával s a leány állandóan azzal zaklatta, hogy ha szereti és nem gyáva, akkor füttyüljön bele a kedvéért. A fiatalember nagy szerelmében végül megtette. Erre aztán a közönség olyan dühbe jött, hogy Belgrádit a nézőtérre való ledobástól csak nagy nehezen lehetett megmenteni. De nemcsak véresre verték, hanem melléje még a rendőr is elvitte és lecsukta. Utána barátai is kiközösítették maguk közül, mint a bélpoklost, állásából pedig azonnal elbocsátották. Még a táncosnő is elvesztette kenyerét. A német társulat őt is azonnal elbocsátotta.

Hát meg kell hagyni, hogy rémesen el lehetett nyomva ekkor, az 1820-as években, Metternich önkényuralma alatt, itt a sok német meg cseh inkvizítor és hóhér között az a szegény üldözött magyarság és árva magyar nyelv. Így németesítettek nálunk ebben a sötét, magyar ember számára Kossuth szerint oly szomorú korban, melybe csak 48 hozott aztán világhosszúgot.

Pedig hát még mindig nem mondtunk meg mindent. Alighogy a rendőrök elvitték a véresre vert Belgrádit, a tömeg ment Grimm, a német színigazgató lakása felé, hogy őt is felelősségre vonja. Eleve biztosra vette ugyanis, hogy csak ő lehetett a felbujtó. Hiszen neki volt érdeke a magyar színészek lejáratása. Grimmnek már lehettek némi tapasztalatai e téren, mert annyira tisztában volt a helyzettel, hogy amint a fütty a színtéren elhangzott, azonnal rohant haza a színházból, bekiáltott feleségének, hogy hivatalos ügyben Bécsbe utazik s már rohant is tovább fiákeren, hogy a felesége mondhassa majd az őt kereső tüntető tömegnek, hogy férje elutazott.

Csodálom, hogy ennyire megijedt, mikor köztudomású, hogy nem a hóhérok szoktak félni az áldozataiktól, sem az inkvizítorok a kínpadra húzottaktól. Pedig hát Kossuth apánk (akinek a papája egyébként tót volt, a mamája pedig német) azt mondta, hogy éppen abban a korban, amikor ez történt, akkor nyomta el Bécs legjobban az ő édes magyar anyanyelvét, sőt egészen ki is irtotta volna, ha ő 48-ban oly hősiiesen meg nem védi mindenre elszánt ellenségei ellen.

Erőszakos németesítésről nemcsak Pesten, hanem még eldugott falvakban se lehetett szó. Lehet, hogy kivételesen akadtak ott olyan német plébánosok is, akik épp úgy buzogtak a német nyelvért, mint amennyire a magyarért a már említett magyar plébánosok buzogtak, de annyi bizonyos, hogy ha ilyenek voltak, azok csak titkon és magukban buzogtak, de ennek megfelelően cselekedni már nem mertek. Lehet, hogy Bécs talán nem haragudott volna érte (nem biztos, hogy a magyaroktól az is félt), de Bécsnek e tekintetben nálunk nem volt hatalma. Egyébként is messze volt. A magyar hatóságok azonban, akiknek volt itt hatalmuk, közel voltak s ezek: a megye, az alispán, a főszolgabíró annál jobban haragudtak volna érte. Hiszen láttuk, hogy még a pesti német színház közönsége is azonnal törni-zúzni akart nem is a magyar nyelv háttérbe szorítása, hanem még a német színház szerződésének tiszteletben tartása miatt is, ha az a magyar színészek munkájának állt útjában. „Szeretnénk mi azt látni”, mondták, hogy útjában legyen. S nem is volt útjában.

De nemcsak az alispán vagy a szolgabíró, hanem még a püspök se túrt volna a plébánosoktól ilyesmit. Még akkor se, ha az érzelmei egyébként nem nagyon buzogtak volna a ma-

gyar nyelvért. Az ilyen püspök a magyar közvéleményt hívta volna ki maga ellen, s az ilyesmi mindig végzetes dolog. Hát még olyan korban, melyben a főpapoknak egyébként se volt nagy becsületük! Minden megyegyűlésen, utána pedig az országgyűlésen heves támadásoknak lett volna kitéve s gyűlöltté vált volna a neve az egész országban. Még Bécs se mert volna pártjára állni. Látni fogjuk, hogy nem elég „hazafias” viselkedését még a zágrábi érsek se tudta megúszni egész életét elkeserítő büntetés nélkül, pedig még ő se a magyarság vagy a magyar nyelv, hanem csak a magyar ellenzék egyházellenességével szállt szembe.

Annyira nem volt ebben az országban németesítés, hogy a mi iskoláinkban a német nyelvet egész Mária Teréziáig még csak nem is tanították, pedig ez bizonyára még semmiképpen se lett volna németesítés. Még a magasabb iskolákban se tanították a német nyelvet még a jezsuiták se. Kölcsey és Kazinczy, akik magánszorgalomból németül is megtanultak s a német irodalmat is élvezni tudták, egyenesen fehér holló számba mentek, pedig hát jóval Mária Terézia után éltek. Mikor ugyanis Mária Terézia megpróbálkozott – természetesen nem németesítés, hanem a magyar értelmiség kiművelése céljából – a német nyelvnek, mint tantárgynak a magasabb iskolákba való bevezetésével, mi éppen elkényeztetett voltunk miatt e tekintetben olyan érzékenyek voltunk, hogy még ezt is magyarságunk elleni merényletnek tartottuk és felháborodva tiltakoztunk ellene. Csupán Mária Terézia e tanügyi reformjából származik például az a balhiedelem, mintha Mária Terézia finoman bár, de mégis csak németesíteni akart volna.

Pedig hogy valójában mennyire semmit se tett Mária Terézia még a német nyelvnek, mint tantárgynak a magasabb iskolákba való bevezetése terén se, mutatja, hogy Kölcsey és Kazinczy németül tudása milyen feltűnő dolog volt még I. Ferenc idejében is. Pedig hát ma már talán nem kell bizonyítani, hogy nálunk a németet, mint tantárgyat, legalább a középiskolákban tanítani nem németesítés, hanem a magasabb műveltség megszerzésének úgyszólván elengedhetetlen feltétele s ezért tanították a középiskolákban még a kommunizmus alatt is annak ellenére, hogy Ausztriával való közösségünk akkor már rég megszűnt, sőt éppen akkor – a második világháború elvesztése után – Németország hatalma semmivé vált s németnek lenni szégyen volt. Ekkor se lehetett ugyanis tudomásul nem venni azt a tényt, hogy a mi német szomszédunk egy százmilliós, művelt és tehetséges nép, mellyel Európában mindenképpen számolni kell. Ezt egyébként Sztálin is hangsúlyozta már akkor is, mikor még Hitlert nem sikerült legyűrnie.

Gondolhatjuk hát, milyen szükségszerű volt egy művelt magyar ember számára, hogy németül tudjon, még Mária Terézia és I. Ferenc korában! Ezért próbálkozott meg vele az okos és gyakorlati érzékkel megáldott királynő. Előfeltétele volt ez ugyanis annak, hogy a magyarokat ne csak itthon, hanem az egész monarchia ügyeinek intézésében, a hadseregben és a diplomáciában is használni lehessen. Kísérlete tehát egyenesen a magyarok iránti szeretet jele volt. Mi pedig milyen bünt csináltunk belőle! Pedig hát diplomata még a mai csonka Magyarországon se lehet abból, aki csak magyarul tud.

Az azonban igaz, hogy éppen a 48-at megelőző évtizedekben Bécs, sőt maga az ott lakó király sem nézte jó szemmel a magyarság öntudatosulását, a nemzeti nyelvért való túlságos rajongását s a latin (nem pedig a német) helyett (mert a német sohasem volt nálunk hivatalosan vagy akár általánosan használt nyelv) a magyar nyelv előtérbe tolulását. A bécsi titkosrendőrség irattára például bizonyítja, hogy még a magyar beszédet se nézték jó szemmel ott, ahol azelőtt a latin járta s a titkosrendőrség az ilyen embereket nem tartotta államilag megbízhatóknak.

Hogy azonban ez az ellenzés nem a nyelvnek, mint ilyennek szólt, hanem azoknak az új forradalmi eszméknek, melyekkel együtt járt, mutatja, hogy az akkor divatba jött magyar viseletet is, mint veszedelmes jelenséget tüntették fel ezek e jelentések. Pedig hogy nem a magyar viseletet, nem a magyar ruhát kifogásolták, mutatja, hogy az országgyűléseiken maga a királyné, sőt az egész udvar is magyar ruhában jelent meg, sőt az imént láttuk, hogy még maga Metternich is.

Hogy az udvar viselkedése és a titkosrendőri jelentések közt látszólagos ellentét van, nem azt bizonyítja, hogy az udvar csak kénytelenségből, sőt kétszínűségből öltötte magára a magyar ruhát, mikor a magyarok közé jött, hanem egészen könnyű megmagyarázni mi a látszólagos ellentmondás oka. A XIX. század első fele a nemzeti forradalmak kora volt és ezek a nemzeti forradalmak szerves folytatásai voltak annak a francia forradalomnak, melytől ugyancsak volt oka félni minden akkori uralkodóháznak, sőt az egész akkori állami rendnek. Ezek a forradalmak titkon mind a köztársaság hívei és az Egyháznak is egytől egyig ellenségei voltak. Mindnyájan túlzók voltak, fanatizmus fütötte híveiket. Olyanfajta hazafiság volt ez, mely nem nyugodtan, megfontoltan, tehát ésszel, hanem szinte mámorosan volt hazafias, vallási kultuszt csinált a hazafiságból, elválaszthatatlan volt tőle a gyűlölet és az izgatás. Az ilyen lelkület állandó nyugtalanságok csírája, s ha emiatt minden, a békéért és a meglévő rendért felelős államférfinak félnie kellett tőle, százszorosán félnie kellett tőle annak a Habsburg-birodalomnak, melynek alapja a katolicizmus volt, s gazdasági és politikai egységet alkotott annak ellenére, hogy különböző fajokból állt. Önvédelem, az életösztön megnyilvánulása volt ez a bécsi kormány részéről, nem pedig magyarellenesség.

Eddig a Habsburgok monarchiája Istent szolgálta s őt kellett szolgálnia minden Habsburg alattvalónak is. Mivel most Isten helyett a hazát, a fajt, a nemzeti nyelvet helyezték előtérbe, a katolicizmus helyett ezek lettek azok az eszmék, melyek az embereket éltették, melyek életük céljává váltak. Ez a kor megkövetelte még a papságtól is, hogy a magyarosítást előbbre valónak tartsa, mint a katolikus hit terjesztését. Nem azt tartotta jó papnak, aki példás életű volt s híveit a mennyországba vezette, hanem azt, aki tót vagy német faluban is magyarul prédikált s aki templomában nem tűrte meg a tót vagy német népéneket akkor se, ha a nép tót vagy német volt. Ez a kor még nem ismerte a faji türelmet, nem volt érzéke a kisebbség jogai iránt. Olyan hazafiság volt ez, mely az ellenfelet elsöpörni akarta s az e téren elért sikereket tartotta nemzeti dicsőségeknek. E kor emberei csak lelkesedtek, de nem gondolkodtak. Valóban bálványuk volt a haza vagy a nép vagy a nemzeti nyelv. Előbbre való volt, mint az igazság, a méltányosság vagy az emberi jog. Mindent feláldoztak a haza oltárán, még az igazságosságot és a szeretetet is.

A titkosrendőrség tehát (s ha a kettőt egynek vehetjük, az udvar is) azért nem nézte jó szemmel a túlzott magyarkodást, a magyar nyelvért és a magyar ruháért való túlfűtött rajongást, mert a kor veszedelmes, egyház- és királyellenességgel kapcsolatos eretnekségét látta benne, melynek uszályában mindig belső nyugtalanság, sőt véres, felforgató és egyházellenes forradalmak voltak. Ebben teljesen igaza is volt. 48-tól akarta megkímélni az országot és a magyarságot, s ma már elmondhatjuk, hogy ezzel is jót akart még magyar nemzeti szempontból is, mert ma már senki sem mondhatja, hogy függetlenség szempontjából 48 nélkül is ne lennének ott, ahol vagyunk, de az nagyon valószínű, hogy a mainál sokkal előbbre lennének.

A történelem szekerének a kerekét megállítani nem lehet. A mai nemzeti államok forradalmak nélkül is kialakultak volna, s ha békésen és felfordulások nélkül alakultak volna ki, sokkal több hasznunk lett volna belőle. Kétségtelen, hogy a jobbágság is felszabadult volna a 48-as vérontás nélkül is. Pedig hát vért ontani még akkor se lett volna szabad, ha másképpen nem lehetett volna megvalósítani a jót. A cél nem szentesíti az eszközt.

A XIX. század sovinizmusának épp oly ismertetőjele volt a forradalmi túlzás és az egyházellenesség, mint Hitler mozgalmának a horogkereszt vagy a kommunizmusnak a sarló és a kalapács. Aki a kommunizmusnak elvi ellensége, az nem a sarlótól és a kalapácstól, tehát a földműveléstől és az ipartól fél, sem pedig a kettő testvéries egyetértésétől. De aki a hitlerizmust helyteleníti, az sem a német népet gyűlöli, hanem azt az eszmét, azokat a tanokat ítéli el, melyeket ezek az irányzatok képviselnek. 48 előtt a nacionalizmussal és a nemzeti nyelvnek jelszóvá választásával együtt járt az egyház- és trónellenesség, sőt – mint látni fogjuk – már akkor is megjelent végső fejleményként már a kommunizmus réme is, mert hiszen Marx is e kor gyermeke.

Ezért idegenkedtek tőle annyira Bécsben s ezért nem lehet ezt az idegenkedést magyarellenességeként megbélyegezni. Éppen ellenkezőleg: ez megint csak annak bizonyítéka, hogy a Habsburgok s miniszterei közel se voltak olyan ostobák, mint nálunk az ostoba magyarok felteszik. Sokkal előbbre látók, sokkal szélesebb látókörűek voltak, az események távolabbi következményeit sokkal tisztábban látták ők, mint az akkori magyar „hazafiak”. Több joggal nevezhetnénk ezt az ő állásfoglalásukat magyarellenesség helyett magyarvédelemnek, mert hiszen a tekintély elvének, az állami rendnek és a katolicizmusnak védelmezésével annak a magyarságnak akartak szolgálatot tenni (és ha hallgattunk volna rájuk, tettek volna is szolgálatot), amely ellen a felületes, kis látókörű szemlélő törekvésüket irányulni gondolta.

Semmiképpen sem ártott se nemzetünknek, se nemzeti nyelvünknek ez a bécsi mérséklés. Hiszen azt, ami jó volt benne, még ha akarta volna, azt se tudta volna megakadályozni senki. Nem volt akkor olyan földi hatalom, amely a latint továbbra is meg tudta volna őrizni az állam hivatalos nyelvének, de olyan se, mely a magyar nemzeti öntudat felébredését akkor meg tudta volna akadályozni vagy hosszabb időre elodáztatni. Hiszen a nemzeti érzés ekkor már még az analfabéta moldvai és havasalföldi oláhokban is felébredt, sőt ott is véres zavarokban nyilvánult meg, olyan erőszakos és heves volt. Nem szítani kellett volna tehát akkor ezt a tüzet, hanem inkább mérsékelni és irányítani, hogy csak izzék, tehát melegítsen, de ne lobogjon és ne gyújtson s így kárt ne csináljon. (48-ban aztán ugyancsak kárt csinált s a kárt nekünk csinálta, hiszen a mócok, oláhok és rácok ezerszám gyilkolták a magyarokat. Sokkal okosabbak voltak tehát azok a papokra nálunk sokkal jobban hallgató bécsiek, semmint mi gondolnánk.)

De ha mindez még elméletben és általánosságban is igaz, mennyivel inkább igaz a gyakorlatban éppen a mi viszonyaink közepette! Ha van ország, nemzet és nép, amelynek nem volt érdeke, hogy a XIX. század első felében divatos rajongó, fanatikus s szinte vallásos jellegű nemzetöntudat és nemzeti érzés teljesen szabadon tomboljon, akkor mi voltunk az. Mert ha a három nemzetiségtől lakott Svájcban nem az az érdeke, hogy a németben is, meg a franciában is, meg az olaszban is felszítsák a faji öntudatot, hogy mindegyik szinte istenének tekintse azt, hogy ő német, illetve francia vagy olasz s kötelességének tartsa, hogy a másik két nemzetiséget minél jobban gyűlölje s így az egy állam háromféle polgára úgy álljon egymással szemben, mint halálos ellenség, akkor még inkább áll ez hazánkra.

Nálunk ugyanis 48 előtt nem három nemzetiség élt együtt, hanem annyi, hogy csak azok tettek hetet, akik számosabbak voltak köztük (magyar, német, tót, oláh, horvát, szerb, rutén), hogy a fiumei olaszokról, Árva megyei lengyelekről, a Vas és Zala megyei vendekről, a délvidéki sokácokról és bunyevácokról, végül a cigányokról ne is szóljunk. Azonkívül még a svájcban is kényesebbé tette nálunk a helyzetet az, hogy míg ott a három nemzet egymással egyenrangú volt, s ezért nem volt annyira ok egymás gyűlöletére vagy irigylésére, addig nálunk a magyar, annak ellenére, hogy az országnak csak 40%-át tette ki, uralkodó volt, míg a többi nemzetiség jogtalan, vagy ha bírt is bizonyos jogokkal (mint a horvát és a szász), nem a magyarral egyformákkal. (Svájcban 70%-a német, a németeknek ott még sincs semmivel se több joguk, mint a franciáknak vagy a még kisebb számú olaszoknak.)

Olyan országra nézve, mint Magyarország volt, egyenesen a fölbomlással, tehát bukással egyenlő, ha lakóiban felélesztjük, sőt a végsőkre korbácsoljuk a nemzeti vagy nemzetiségi öntudatot, a fanatizmusig menő sovinizmust s a más népek iránti gyűlöletet. Még gondolatnak is képtelenség ugyanis annak lehetősége, hogy csak a magyarban ébredjen fel ez az öntudat, de ugyanakkor az oláhban, tótban, horvátban, rácban nem. Nálunk a nemzetiségért és a nemzeti nyelvért való lángolás egyet jelentett Magyarország felrobbantásával, a belső békeség egyszer s mindenkorra való tönkretetésével s végeredményben az országrészekre szakításával. Hogy ez csak 1918-ban következett be, nem pedig már 1848-ban, azt csak annak köszönjük, mert 48-at leverte a Habsburg-ház. Most látjuk csak, mennyire okos, mennyire magyar szempontból is hasznos és így a szó szoros értelmében magyar hazafias dolog volt az a mérséklő szerep, melyet e tekintetben a bécsi kormány megkísérelt.

De szintén magyar szempontból volt helyes az a 48 előtti magyar szokás is, hogy mivel az országnak csak 40%-a (akkor még csak ennyi, de – sajnos – ma már oda jutottunk, hogy ismét már csak ennyi) magyar, de az országban mégis egyedül ez parancsol, legalább ne élezzük ki s ne tegyük sértővé a többire a tőlük nem értett magyar nyelv hivatalos használatával a tényleg ügyis meglévő magyar uralmat, hanem egy semleges, a nemzetiségek egyikére se sértő, mindegyiknek egyformán idegen vagy egyformán nem idegen latin nyelv használatával tompítsuk azt a valóságot, mely magában véve így is sértő a nem magyarokra.

Mivel az idő haladását s a vele megjelenő új eszmék érvényesülését és térfoglalását embernek úgy se áll hatalmában megakadályozni, a latin hivatalos nyelvet végleg megtartani úgy se lehetett volna. De a jövőre gondolás és a politikai éleslátás mégis elsősorban tőlünk, magyaroktól, azt követelte volna, hogy mi karoljuk fel legkésőbb és legkevesbé ezt az új nemzeti eszmét s ne éppen mi tartsuk tűrhetetlennek, ránk nézve sértőnek, tehát minél előbb megszüntetendőnek ezt a régi, latinos és a mi hegemoniánkra annyira előnyös állapotot, hogy türelmetlen nemzeti lángolásunkkal ne éppen mi kezdjük el a nemzetiségi türelmetlenséget, sőt gyújtogatást, s éppen mi kényszerítsük rá nemzetiségeinket arra, hogy a mi izzó latin- és németgyűlöletünk lángjánál végre ők is vegyék már észre a nálunk uralkodó, rájuk még tűrhetlenebb nemzetiségi állapotokat.

„Hazafiaink” jóvoltából azonban éppen mi gondoskodtunk arról, hogy ők ezt minél jobban észrevegyék, minél tűrhetlenebbnek tartják. Az eredmény aztán a Habsburg ház hatalmának megdöntése, de vele egyúttal a történelmi Magyarország sírba tétele is lett. Mi pedig még most se látjuk, hogy Trianon bölcsőjét a nemzeti eszme XIX. századi felfokozása ringatta s legjobban éppen azok, akik szűk látókörük miatt azt hitték magukról, hogy egyedül csak a nemzetnek élnek, hiszen istenük, bálványuk volt a haza.

Tapasztalat- és ítélőképeség-hiányukon kívül minden bajnak az volt az oka, hogy valójában nem is a hazájuk volt az istenük ezeknek a 48-as és 48 előtti hazafiainak, hanem ennél egy még nagyobb bálvány uralkodott lelkükön: a dicsőségvágy, a népszerűség-hajhászás, az érvényesülésvágy, tehát az önzés ördöge. Csillapítani ugyanis sohasem volt népszerű dolog, hát még a nemzeti eszme ezen egzaltált, mámoros, lelkesedő korában! Az emberek akkor égni, lelkesedni akartak. Aki csillapítani akarta őket, arra rá se néztek vagy unottan félretolták őket, sőt rájuk fogták, hogy reakciósook és Bécs megfizetett bérencei vagy a főpapok talpnyalói. Azok azonban, akik még jobban tudtak rajongani, mint a tömeg, akik még fokozni is tudták az ütemet, híres, nagy emberek lettek, fürödhetek a népszerűség, a dicsőség, a siker fényében, szerephez és hatalomhoz juthattak, s ráadásul még maguk is szentül elhitték, hogy őket nem a nagyravágyás, nem a hiúság, nem a dicsőségvágy juttatta szerephez és hatalomhoz, hanem egyedül csak a lángoló hazaszeretet.

Pedig a hazát is elsősorban ésszel kell szeretni. Akik tehát azzal nem rendelkeznek, azoknak a háttérben kell maradniuk. Az ész akkor azt mondta volna (ha lett volna), hogy a túlságos lelkesedés ostobaság s nem boldogítani, hanem tönkretenni fogja az imádott hazát. Önmérséklésre, önmegtágadásra van tehát ilyenkor szükség, nem izgatásra. Érzelmünket az ész kormányra alá kell helyeznünk akkor is, ha ez népszerűtlenséggel jár és a hírről, dicsőségről, szerepvitelről s így a hatalomról való lemondást is hozza magával. Aki ilyenkor ezt nem tudja megtenni, az magát szereti, nem pedig a hazáját.

Lehet, hogy ezt a mi 48-as szereplőink nem tudták, sőt valószínű is, hogy nem tudták, hiszen Széchenyi kivéve egyikük se járt a Krisztus iskolájába, sőt még Széchenyi is már gyerekkorában kimaradt onnan. De ha tudták volna, vajon akkor lett volna-e elég lelkierejük az alázatosság és az önzetlenség gyakorlására, mint ahogyan Apponyi Albert apjának volt (neki magának már kevésbé), mert nemcsak a közvélemény tapsait tudta megvetni, hanem még a hazaárulás rásütött bélyegét is képes volt viselni hazája igazi javáért? Nem tudom, de nem hiszem.

Nem voltak tehát ezek a reformkori és 48-as lángolóan nagy hazafiak olyan veszedelmesen nagy emberek, illetve éppen az volt a baj, hogy „veszedelmesen” voltak nagy emberek. A

velük nem rokonszenvező, eljárásukat nem helyeslő Bécs pedig közel se volt annyira gonosz és annyira magyarellenos, de mindenesetre sokkal okosabb, szélesebb látókörű, tisztábban látó és jövőbe tekintőbb, mint a mi annyira ünnepeelt akkori „hazafiaink”.

Egy cseppet se ártott volna se nemzetünknek, se népünknek, ha nem tartottuk volna magunkat se jobbainknak, se okosabbnak náluk, s ha hallgattunk volna rájuk. Még a nemzeti nyelv is hamarosan hivatalos lett volna a latin helyett így is, éppen csak nem olyan lelkesen, nem olyan zajosan, nem olyan görögütözesen, nem olyan gyűlölködően s a nemzetiségekre nem olyan sértően. Ebből pedig megint csak a magyarságnak lett volna haszna.

De persze akkor sok magyar „hazafi” híre-neve, népszerűsége, dicsősége, fényes szereplése és hatalomhoz való jutása is elmaradt volna. De éppen ez volt az, aminek nem lehetett elmaradnia, mert túl nagy önzetlenséget kívánt volna. Lemondani, hallgatni, csöndben lenni, engedelmeskedni, az egyszerű polgár szerepével megelégedni annak, aki tehetséges, rendkívül nehéz dolog. Ezt éppen azok tudták a hazájuk kedvéért megtenni a legkevésbé, akiknek 48-ban állítólag egyenesen istenük lett ez a haza. Igaz, hogy lelkükben a haza rögtön önmaguk után következett, de mi haszna, ha az én mégiscsak megelőzte? Ezen csak a Krisztus iskolájába járással lehetett volna (és lehetne még ma is) segíteni, s még így is csak akkor, ha valaki ebbe az iskolába szorgalmasan eljár egész az érettségi bizonyítványig.

Nem magyarellenesség, nem elmaradottság, nem is a nemzeti érzület beteges gyöngeségének jele volt tehát nálunk a latin nyelvnek a közéletben s különösen az állami életben más nemzeteknél hosszabb ideig megőrzött és nagyobb fokú uralma, hanem a szükséges önmérséklésnek politikailag rendkívül bölcs gyakorlása. S ezt is elsősorban az Egyháznak köszönjük, hiszen az ő nyelve volt ez a latin nyelv, főként pedig ő oltotta belénk is és nemzetiségeinkbe is, hogy elsősorban az égi hazáért kell lángolnunk s csak aztán következhet a földi haza.

Ezáltal elérte, hogy egyrészt mi is ebben a szellemben gyakoroltuk az országban népünk vezető szerepét s így nemzeti önérzetünk mérséklése nem kívánt részükről túl nagy áldozatot, másrészt maguk a nemzetiségiek is elsősorban az égi hazán tartották szemüket s így nem érezték annak annyira bántó voltát, hogy egy másik nép uralkodik felettük és hogy olyan hazában élnek, melyben nem ők az urak. Lényegében véve ugyanis nem mi voltunk az urak, hanem a kereszténység és annak szelleme. A Habsburg-monarchia katolikus monarchia volt, nem pedig német vagy magyar. Nem véletlen tehát, hogy a görögkeleti oláhok és rácok voltak azok, akik legkevésbé érezték magukat benne jól, a németek közül pedig a lutheránus szászok és a tótok közül szintén a lutheránusok voltak azok, akikben legerősebb volt a nemzeti dac, gőg és elégedetlenség.

Micsoda képtelenség itt német részről gyakorolt magyar nemzeti elnyomásról beszélni és németesítést emlegetni, mikor sok nemzetiségünk között éppen a német volt az, melynek a legkevésbé volt nálunk faji vagy nemzeti öntudata annak ellenére, hogy nemcsak az uralkodóházzal és így a hatalommal voltak közös fajúak, hanem valamennyi nemzetiségünk között a legműveltebbek és gazdaságilag legerősebbek is voltak, tehát mindenképpen köztük lett volna a legmegokoltabb a nemzeti gőg s a belőle folyó követelődés.

Még tisztábban látjuk állításunk igazságát, ha arra is rámutatunk, hogy ez a faji szerénység és nemzeti öntudathiány egyedül csak a katolikus németekre, tehát azokra vonatkozik, akik világnézetiileg is a Habsburgokhoz tartoztak, de viszont akiknek, mert legjobban voltak a hatalom pártoltjai, éppen a legelbizakodottabbnak és legkövetelőzőbbeknek kellett volna lenniük. A Magyarországon lakó kétmillió katolikus németnek egész Trianonig egyetlen gimnáziuma sem volt e hazában (de bezzeg volt a csak 200.000 lutheránus s így Habsburgellenes szászoknak Erdélyben), sőt a végén már elemi iskolájuk is alig. Annyira nem féltették ők a beolvadástól fajukat s annyira nem akartak elkülönülni tőlünk. És mi mégis azt hisszük, hogy nálunk németesítetek!

Köztudomású, hogy ezek a katolikus, tehát Habsburgok pártolta németek még 48-ban is teljesen a szabadságharcosokkal tartottak a német uralkodóház ellenében s ezért délen a rá-

cok, Erdélyben az oláhok őket is épp úgy gyilkolták, mint a magyarokat. Kell-e ennél csattanósabb bizonyíték a Habsburgok németesítési vádjára? De az is érdekes, hogy a Habsburgok négyszáz éven át tartó „németesítése” alatt egy magyar falu se vált németté (tessék csak egy ilyet megnevezni), de viszont olyan német falu, mely magyarrá lett, talán száz is van. Tagadhatatlan, hogy egy nemzetiségünk soraiban se történt olyan tömeges megmagyarosodás, mint éppen a németekében.

Ha a Habsburgok magyarellenesek lettek volna vagy germanizálni akartak volna bennünket, lehetséges volna akkor mindez? Vajon ha akarták volna, legalább azt nem tudták volna könnyen elérni, hogy legalább valami kis német öntudatot öntsenek itt lakó testvéreikbe?

Hogy lehet, hogy még a városokat, melyek száz éve még majdnem mind németek voltak, azokat se tudták megtartani németeknek? Hogy lehet, hogy e célból nem látták el őket német középiskolákkal, s hogy lehet, hogy német egyetem alapítására se tettek soha még kísérletet se? Pedig lett volna itt hozzá kétféle millió német.

Ha az egyetemet kivéve meg tudták ezt tenni nálunk a szerbek és az oláhok (hogy az egyetem kivétel, természetes, hiszen ők nem voltak olyan műveltek, mint a németek, se olyan gazdagok), mégpedig önjelöltül tudták megtenni a náluk sokkal műveltebb és vagyonosabb németek, ha az uralkodóház támogatni akarta volna őket vagy lett volna valami terve velük ellenük? Az uralkodóháznak azonban ilyesmire még a Bach-korszakban sem volt gondja. Nemcsak a magyarországi németiség nemzeti öntudatának felélesztése nem jutott eszébe, megszervezésére, kulturális támogatására nem volt gondja, hanem 400 hosszú éven át még csak azt sem vette észre, hogy Nyugat-Magyarország (Burgenland) német lakosságú s mindig is az volt, s így inkább Ausztriában volna a helye, mint Magyarországon. Négyszáz év alatt a legkisebb nyomát se találjuk annak a törekvésnek, hogy ezt a német lakosságú és egyébként is velük határos, sőt Bécs környéki országrészt Ausztriához csatolják. Még a Bach-korszakban sem törekedtek erre. Bezzeg Hitler milyen gyorsan tudta fanatizálni ezt a német szempontból 400 éven át mindig közönyös magyarországi németiséget, a Burgenlandot pedig már előtte az osztrák szociáldemokraták is milyen gyorsan Ausztriához csatolták, noha mint szociáldemokraták, nem is álltak német nemzeti alapon.

E feltűnő jelenség oka az volt, hogy a Habsburgok úgy nevelték népeiket, köztük a németeket is, hogy elsősorban katolikusok legyenek, csak azután németek. (Haragudott is emiatt rájuk Hitler.) Ellenben a nem katolikus szerbek és oláhok és a Hitler nevelte németek, elsősorban szerbek, oláhok és németek voltak, s a vallásuk se volt más, mint nemzeti miveltségük kiélését segítő egyik tényező. Az a Hitler, aki messzebb volt innen, mint annak idején a Habsburgok, s akinek nem 400 évig, hanem még egy napig sem voltak alattvalói a magyarországi németek, meg tudta őket szervezni, fel tudta bennük ébreszteni a német öntudatot már néhány év alatt is annyira, hogy épp oly, vagy még lelkesebb hívei lettek, mint a birodalmi németek.

Vajon a Habsburgok, akiknek 400 éven át voltak alattvalóik, nem tudták volna ugyanezt elérni, ha akarták volna? S vajon nem elsősorban ezért írja Hitler a „Mein Kampf”-ban, hogy a Habsburgok a németek árulói voltak, sőt a német népnek nem is volt náluk nagyobb ellensége?

De ha így áll a dolog, miért van mégis minden magyar szentül meggyőződve, hogy a Habsburgok négyszáz éves uralmának egyetlen célja volt a magyarság beolvasztása és a német imperializmus szolgálata? Ők így csinálták volna a Habsburgok helyében, de a Habsburgok nem, mert ők nemcsak az anyakönyvben voltak katolikusok. S ez ha még mindig nem elég, mondják meg a Habsburgok magyar ellenségei, miért éppen a lutheránus többség volt nálunk a pánszlávság fészke, tehát miért azok a tótok, akik Habsburg-ellenesek voltak, azok voltak nálunk a pánszlávságnak is a termőtalaja, s mi az oka, hogy maguk a németek is mindig öntudatos németek és a magyarság ellenségei voltak, mihelyt nem voltak katolikusok, az-az mihelyt Habsburg-ellenesek voltak (erdélyi szászok)? A Habsburgok betelepítette németek csak 2-300 éve laktak Magyarországon s ez az idő mégis elég volt arra, hogy magyar érzel-

műekké váljanak, az erdélyi szászok már 700 éve magyar állampolgárok s még az Árpádok hozták őket ide közéink. Mi az oka, hogy nekik mégis német gimnáziumok, német tanítóképzők kellettnek és csak nekik kellettnek azok, s hogy 48-ban is ők voltak az egyedüli németek, akik nem a magyarsággal, hanem a nemzetiségekkel tartottak?

A Habsburgokban tehát nem kereshetünk magyargyűlöletet, de németesítésre való törekvést se. Még a 48-at megelőző évtizedekben sem, sőt ekkor legkevésbé. Az ő törekvésük csak kettőre irányult: alattvalóik hitének és erkölcsi érzékének védelmére és a törvények uralmának, a tekintélytisztletnek, tehát az állami rendnek megőrzésére. Csak azt üldözték, ami erre a kettőre volt veszélyes. 48 előtt a nemzeti mozgalmak ilyenek voltak, vagy legalábbis e tekintetben bizalmatlannak kellett lenni velük szemben. Csak ezért nem nézte őket az udvar jó szemmel.

Egész jól láthatjuk ezt például a titkosrendőrségnek az ez időben divatosná vált magyar ruha (atilla) viselésével kapcsolatban küldött jelentéséből:

„Eleinte az Árpádok és a hunok viseletének utánzása a könnyelmű ifjúság átmeneti mulatságának látszott, de kezd a dolog komoly fordulatot venni: mert ez az ősi magyar viselet már több megyében terjed és valóságos testvéresülést jelent ez a viselet. Az egész idea a német népszerű viseletnek utánzása, ami azonban romlott forradalmi tervekkel volt összekötve s amit aztán Württemberg kivételével a német államok a tisztviselőknek és a diákoknak eltiltottak. Most még nem lehet eldönteni, hogy az Árpád-viselet mögött nem rejtőznek-e államveszélyes tervek, de tagadni sem lehet ezt. Egyelőre nem kell túlságos jelentőséget tulajdonítani a jelenségnek. Az okosság és az előrelátás azonban azt parancsolja, hogy szigorú felügyelet alatt tartassanak ezek az egyesületek.”

„Elsősorban meg kell tudni, hogy vajon az egyesületek formális testvéresülések avagy kötelezettségekkel való társulások-e. Az egyetlen igyekezete e társaságoknak, hogy az egyesületek tagjai az ősmagyar viseletben jelenjenek meg a leendő országgyűlésen. Ha ez csakugyan így volna, őfelségének titkos kéziratot kell a nádorhoz intéznie s őt figyelmeztetni, hogy titokban, feltűnés nélkül kutassa ki, mi történik ez egyesületekben.” (Takáts Sándor: Magyar küzdelmek, 385-386. o.)

Aztán: „Minden jel arra mutat, hogy ez ősrégi viselet behozatala nem a véletlen műve, hanem holmi gonosz célzattal (börsartige Tendenz) van összekötve. Ez a szellem hozta be a német egyetemeken az ősi német viseletet s a gyászos tanulság szerint népszerű, de államveszélyes tanok terjesztésére szolgált.”

Jól láthatjuk tehát, mennyire nem magyarüldözésről vagy magyar ellenszenvről van itt szó. Láthatjuk, hogy a magyar viselet, az atilla felkapását csak azért tartották veszélyesnek, mert előtte már Németországban is divatba hozta az ifjúság az ősi német viseletet s ott forradalmi, vagy legalábbis a Habsburgoknak (és a katolikus Egyháznak) nem kívánatos elveket képviselt. Épp úgy az elpogányosodás jele volt, mint száz évvel később Hitler jelvénye, a horogkereszt.

Láthatjuk tehát, milyen alaptalan az atilla-ellenességből magyarellenességre következtetni, sőt láthatjuk még azt is, hogy nem is magyar eredetű volt a dolog, hanem mint minden új eszme, ez is külföldről jött hozzánk, sőt éppen Németországból. A németeket utánoztuk benne, de nem a törvénytisztelő és nem a katolikus érzelmű németeket.

Abból, hogy ez az ősi német viselet, mely a német sovinizmus hajtása volt, a Habsburgoknak még kevésbé tetszett, mint a magyar sovinizmus, világosan láthatjuk, hogy a magyar sovinizmusnak sem azért volt ellensége uralkodóházunk, mert maga a magyar nép volt neki ellenszenves. Ha ez a feltevés igaz lenne, akkor a Habsburgok a német népnek épp úgy, sőt talán még jobban ellenségei lettek volna, mint a magyarnak, amit – mint láthatjuk – Hitler valóban fel is tett róluk. Valójában azonban nem a németiségnek voltak ők ellenségei, hanem annak a német világnézetnek, melyet Hitler képviselt. Mivel ők ezt a világnézetet kárhazatosnak tartották, valójában a német népet szerették akkor, mikor ezt a világnézetet üldözték.

De ha ez igaz, akkor a magyar atilla-viselet gyanús szemmel nézése is nem a magyarellenesség, hanem a magyar nép szeretetének a jele. Ma már azt is láthatjuk, hogy a Habsburgok ebben nemcsak jóakaratóiak, hanem okosak is voltak, mert Hitler valóban tönkretette világnézetével a német népet, nem pedig felemelte.

A Habsburgok e nagy okosságának az volt az egyszerű titka, hogy hallgattak az Egyházra. Az Egyház volt ugyanis az, amely ezt a sovinizmust, a hazafiságnak vallássá tevését kárhóztatta és végzetesnek tartotta. Azért az effajta magyar hazafiság is nemcsak Habsburg-ellenes volt, hanem egyházellenes is. Az értelmiség ezen elvallástalanodásának korában ezt kevesen látták tisztán, de ez igen gyenge mentség számukra, mert azt akkor is mindenki tudta, hogy a papok ezt a világnézetet elítélik. Miért nem hallgattak hát rájuk épp úgy, mint ahogyan a Habsburgok hallgattak rájuk. (Ebben az időben a Habsburgok is sokkal kevésbé hallgattak az Egyházra, mint más korokban, mert a korszellem természetesen rájuk is hatással volt. Azonban az, amiért legjobban gyűlölték őket, ekkor is az Egyház felfogásának képviselője volt.)

Nem véletlen tehát, hogy 48-ban a katolikus német volt az egyetlen nemzetiségünk, mely nem volt ellenségünk. A magyarországi katolikus németek is a kor eszményeinek hatása alatt álltak épp úgy, sőt talán még jobban, mint a magyarok, mert hiszen a dolog nyugatról jött s így a németek már csak nyelvük miatt is a magyaroknál hamarabb megismerték ezeket az eszméket.

Bennük is megcsappant tehát a katolicizmus és felébredt a nemzeti öntudat, de – érdekes – nem a német, hanem a magyar öntudat ébredt fel bennük. Mindez csattanós cáfolat a vádra, hogy Bécs itt németesíteni akart!

A reformkor „hazafiainak” jellegzetessége a népszerűség-hajhászás

A titkosrendőrség azért gyanakodott arra, hogy azoknak az egyesületeknek, melyek tagjaikra az atilla-viselést kötelezővé tették, titkos politikai felforgató céljaik vannak, mert erőszakosan, terrorisztikus eszközökkel léptek fel. Nemcsak maguk jártak atillában, hanem rossz magyaroknak, idegen érdekek szolgáloinak becsmérelték, csúfolták, lenézték azokat, akik őket e tekintetben nem követték. Az ilyen viselkedés nemcsak egyszerű hazaszeretet, hanem egyúttal erőszakosság is, forradalmi jellegre mutat, felforgató törekvésekben gyanús és jövőendő zavarok csíráját hordja magában.

Pedig hát annak a reformpártnak, mely a 48-at megelőző évtizedekben a fegyveres szabadságharc előkészítője volt, s melynek hangadóiból kerültek ki később a szabadságharc vezetői is, egyik fő jellegzetessége ez az ellenpárttal, a konzervatívokkal való fölényes, gúnyos, sőt erőszakos, igazi forradalmi fellépés volt. Úgy viselkedtek, mintha egyedül ők képviselnék Magyarországon a szabad gondolatot, a haladást, az emberszeretetet, a magyar függetlenséget és önértet, de az önzetlenséget, a meg nem alkuvást, a bátorságot és az igazsághoz s becsülethez tűzön-vízen keresztül való ragaszkodást is. Azt állították, hogy aki nem velük tart, az elvtelen s jellemtelen, sőt Béctől megvásárolt ember. Áruló, aki pénzért, állásért, érdekért eladta a hazáját s így még azt sem érdemli meg, hogy leköpjék.

El is hitették ezt a magyar közvéleménnyel annyira, hogy még ma is mindenki meg van nálunk győződve, hogy az a magyar, aki ekkor a régi intézményekhez ragaszkodott és az Egyházra is hallgatott, egyedül csak a nemzeti öntudat hiánya, gyávaság, megalkuvás vagy együgyűség és elmaradottság, sőt – ami még ennél is rosszabb – a jellemtelenség, a hazának pénzért vagy érdekért való elárulása, a hatalom jellemtelen szolgálata miatt, tehát mint hazaáruló viselkedett így. Látni fogjuk, hogy megvető nevekkel ruházták fel ezeket a szerintük szánandó alakokat, s mindenki szentül meg volt győződve róla, hogy ha csak együgyűség nem menti a dolgot (amit természetesen szánandó mosollyal kísértek), ez a megbotránkozató hazaárulás csakis piszkos önérdékből történhet.

Olyan izzó, olyan türelmetlen közhangulatot, olyan forradalmi léghőrt tudtak teremteni, hogy az emberek valóságos erkölcsi szörnyetegeknek tartották azokat, akiknek még annyi önértetük sem volt, hogy noha „aljasságuk” köztudomású volt és ujjal mutattak rájuk s valahányszor a nyilvánosság előtt mutatkoztak, mindig érezniük kellett a közvélemény megvetését, mégis vállalták hitvány szerepüket.

Ennek bizonyítására íme néhány szemléltető adat:

Mikor Kossuthot elfogták, a fiscus (ügyész), aki báró Eötvös József nagyapja volt, „keservesen panaszkodott, hogy miért bízták reá (ezt az ügyet). Ez tíz évvel megrövidítette az életét. Az elfogás után való éjjel az ifjúság óngolyókkal bezúzta ablakait, az utcán csúfolják, a megye gyűlésére sem mer elmenni” (Pompéry: Kossuth Lajos hűtlenségi perének története, 145. o.). Látni fogjuk majd, hogy emiatt még unokája mellől is elültek az iskolában a fiúk, mert nem voltak hajlandók hazaáruló ivadékaival egy padban ülni, noha ez a „hazaáruló” egyébként báró volt, aki mellé egyébként kitüntetés lett volna odaülni. Látni fogjuk majd azt is, hogy ugyanezt a szerencsétlen gyereket még a nevelője is, akit apja fizetett, lehazaárulózza apjával és nagyapjával együtt a saját házában és kenyerének evése közben.

Nem emiatt volt kellemetlen Eötvös Ignác számára, hogy Kossuthal szemben a kormány vádját képviselje, mert Kossuthot ártatlannak tartotta (látni fogjuk, hogy Kossuth bűnös volta annyira nyilvánvaló volt, hogy bírái közt egy sem volt, aki ártatlannak tartotta), hanem amiatt a terror és megvetés miatt, mellyel a közvélemény sújtotta, s melyet mindig kínosan kellett éreznie, valahányszor az utcára kiment. Ma már oszlóban van ez a forradalmi, egyházellenes

közhangulat, azért a mai nemzedék nem is igen tudja már megérteni, de például az én diákoromban még megvolt és én még jól emlékszem, hogy az országgyűlési választáson, mikor a katolikus néppárt jelöltje állt szemben a 48-as párti jelölttel, a néppárt összes plakátja még a tiszta katolikus Keszthelyen is már másnap mind le volt tépve (a 48-as pártét még hónapok múlva sem bántotta senki), a népgyűlésen pedig záptojások röpködtek s a néppárt szónokai szóhoz sem tudtak jutni. S mindezt olyan gyöngé, de annál nagyobb szájú és erőszakosabb kisebbség csinálta, hogy mindezek ellenére is a néppárt győzött. Arra is emlékszem, mikor egyszer nagybőjtben zászlaja alatt, testületileg ment a templomba a katolikus legényegylet kisdud csapat a húsvéti gyónását elvégezni. Ezek is olyan félszegül vonultak, mintha minden pillanatban inzultust várnának az utca népétől, bár ekkor – legalábbis addig, míg én láttam őket – ilyesmit nem kaptak.

Az országgyűlési ifjak, Lovassy és társainak egyik (egyébként kálvinista) bírása, Földváry, még a bírói titkot is elárulta, csak hogy kedvében járjon ennek a terrorral fellépő közvéleménynek s így a borzalmas bünt, hogy részt vett a „hazafiak” elítélésében, némileg enyhítse. Mert természetesen még ő is kénytelen volt elítélésükre szavazni, bűnösségük annyira nyilvánvaló volt. (Pompéry, 146. o.) Akkor volt a terror, hogy még maga József nádor is megijedt tőle. Mikor ugyanis Pest megye a Kossuth-ügyben sértő feliratot intézett a királyhoz s ő erre kemény választ adva azzal küldte le válaszát testvéréhez, a nádorhoz, hogy elvárja tőle, hogy azon a megyegyűlésen, amelyen ezt a királyi választ felolvassák, mint a megye örökös főispánja, személyesen elnököl és mindent elkövet a választ hatásának emelésére (Pompéry, 136. o.), az eredmény az lett, hogy azon a kérdéses megyegyűlésen ennek ellenére sem elnökölt személyesen a főherceg-nádor s így semmit se tett a választ hatásának emelésére.

Aki ismeri József nádort, tudja, hogy ő még Széchenyi működését sem helyeselte, még azt is túlzónak és veszedelmesnek tartotta, nem hogy a Kossuthét ne tartotta volna annak. Tehát meggyőződése ellenére, tisztán félelemből, illetve népszerűsége féltése miatt nem engedelmeskedett királyi bátyja óhajának. Pedig hát királyi bátyjától is éppen eléggé félt, mert az nem egyszer odamondogatott neki. De láthatjuk, hogy tőle közel se félt annyira, mint a magyar közvéleménytől, illetve azoknak a „hazafiaknak” a lárámájától, akik szavukat a magyar közvéleménynek tartották.

Hogy ez a „hazafias” terror még az országgyűlésen is (ahol ma a vendégeknek, a karzat közönségének mukkannia sem lehet) mennyire ijesztő módon érvényesült, arra vonatkozólag idézem Zichy Antal Széchenyi-életrajzát (II., 86., 87. és 100. o.), ismét figyelmeztetve az olvasót, hogy ez a Zichy nem gróf volt, nem is az udvar híve, hanem az élesen egyházellenes és papgyűlölő Zichy Mihály festőművész testvére és a 48-as országgyűlés egyik egyházellenes tagja. Itt említem meg azt is, hogy Pompéry is „hazafias” szellemű író. Csak az adatai, melyeket idézek, azok szólnak a „hazafiak”, Kossuth és az országgyűlési ifjak ellen, de maga a szerző éppen nem annak kimutatására törekszik, amit mi itt bizonyítunk.

„Volt valami a levegőben (1847 decemberében vagyunk). A magyar ellenzék nem értve annak hivatalos képviselőit s gondolkodóbb részét, hanem vak szenvedély és ösztön által vezérelt zömét, ez s bálványozott vezére, Kossuth, át meg át voltak hatva közelgő végleges győzelmük előérzetétől. Minden kérdést élére állítottak, mindenből pártkérdést csináltak, minden közvetítő kísérletet előre szinte lehetetlenné tettek és eszközül használták ellenfeleik megfélemlítésére, a karzat elnémitására.”

„A parlamentarizmus őszinte barátainak ma lehetetlen megütközés nélkül olvasni az akkori hírlapi és magántudósításokat amaz utolsó pozsonyi országgyűlésről. Az úgynevezett hallgatóság, mely nevének éppen ellenkezőjét művelte, mint egy szervezett jakobinus csapat lépett fel, mely erkölcsi élet és halál felett rögtön ítéletet tart és ítéletét áldozatain fellebbezés nélkül azonnal végre is hajtja.”

„Minden tiltakozás e zsarnokhatalom (ti. a karzat zsarnokhatalma) ellen hasztalan volt. Sokan nyíltan kijelentették, hogy ez egy rossz kormányzatnak egyedüli ellensége s hogy

mindaddig, míg szabad sajtónk nem lesz, a karzatok, illetve utcai tömegek féken tartását követelni sem lehet. Azt hinné valaki, hogy sem gyorsírók, sem országgyűlési naplók, sem hírlapok nem voltak, pedig mindenki szabadon olvashatta a legtúlzóbb ellenzéki szónoklatokat s kedvére lelkesedhetett mellettük.”

Megint csak eszünkbe jut ennek a „hazafiságnak” a későbbi bolsevizmushoz való nagy hasonlósága. A bolsevizmus alatt a sajtószabadságnak még a paródiája sem volt meg, a propagandában mégis (vagy talán éppen ezért), azt hirdették és a tömegek – úgy látszik – el is hitték, mert hiszen még az „alkotmányban” is benne volt, sőt úgyszólván minden lap címében is ott volt a „szabad” szó. Ezzel szemben a 48-at megelőző években, Metternich alatt – többek közt Zichy Antal a bizonyíték rá, de bizonyítják majd 48 után maguk a legtúlzóbb 48-asok is – úgyszólván teljes volt a sajtószabadság.

A „hazafiak” azonban azt híresztelték, hogy ennek még a nyoma sincs meg s éppen ezért nem szabad eltiltani, hogy az ifjak és a tág lelkiismeretű izgatóktól becsődített karzati közönség terrorizálja, inzultálja, gúnyolja, megfélemlítse a konzervatív vagy az udvar pártján levő követeket. Mindenki szentül meg volt ugyanis róla győződve, hogy sajtószabadság nincs s ezért szabad sajtó hiányában ez az egyetlen mód a közvélemény és a magyar hazafiaság megnyilvánulására.

Azért gondolták, hogy nincs sajtószabadság, mert hivatalosan valóban cenzúra volt (csak rendkívül enyhén gyakorolták s az ország- és megyegyűlési beszédekre nem vonatkozott). A kommunizmus alatt meg azért hirdették, hogy sajtószabadság van, mert hivatalos cenzúra ugyan nem volt, de a valóságban annyira nem volt sajtószabadság, hogy Metternich cenzúrája aranyállapot volt hozzá képest.

Arról az 1848. július 11-i híres országgyűlési ülésről, melyen Kossuth élete egyik legnagyobb sikerét aratta, hiszen az egész ház szavazás nélkül egy emberként ajánlotta meg neki a kért 200.000 újoncot és a költségvetést, az országgyűlés egyik tagja, mégpedig olyan tagja, akinek neve még a hazafiak előtt sem rosszhíru, továbbá olyan tagja, aki még a lelkesedésben is részt vett (mert hiszen az „egyhangú” volt), ezt írja haza közvetlenül az ülés előtt írt levelében:

„Ma fogja Kossuth régen előre jelzett beszédében a birodalom (természetesen csak Magyarországot érti rajta) állapotait jellemezni s a szükséges eszközök megajánlását javasolni, ecclatás [meggyőző] demonstráció készül, hogy egy csapásra minden ellenfél meg legyen döböntve.”

Utána pedig, július 15-i kelettel így ír ugyanő: „A keddi nagy gyűlés, melyet utolsó levelemben említettem, nézetem szerint nem volt valami rendkívüli. Kossuth beszéde mind oly, amit már hallottunk, s miután előre ki volt csinálva, reám legalább kevés hatást tett.” (Bezerédi László emlékezete Bezerédi Istvántól, 41. o.) E tanúság értékelése szempontjából megjegyzem, hogy Bezerédi László, bár nem volt Kossuth híve, aulikus se volt.

Vallásos, vagy vallásilag művelt katolikus pedig semmiképpen se. Mint korának többi gyermeke (így Zichy Antal is), Bezerédi István is Voltaire és Rousseau művein nevelődött. S lám, Kossuth legnagyobb „hazafias” sikeréről még neki is csak ilyen véleménye volt.

Hogy szemléltetően láthassuk, milyenek voltak ezek az „előre való kicsinálások”, folytassuk Zichy Antalt, egy másik 48 előtti országgyűléssel kapcsolatban:

„A zsigongó tömeg már az ülés megnyílta előtt elfoglalta a helyeket és azzal mulatta magát, hogy az egyenként belépő pecsovicsokat pisszegéssel és mindenféle gúnyos megjegyzésekkel, az ellenzékieket pedig buzgóságukhoz mért csendesebb vagy hangosabb éljenzésekkel üdvözölte. Gróf Dessewffy Emil (az egyik „pecsovics”), kinek erkölcsi bátorságát oly nagyra becsülte Széchenyi, finom hajlongásokkal és kezével szórt bókokkal szokta ironice [gúnyosan] viszonzni az ilyen köszöntéseket, míg némelyik (mert mindenkinek természetesen nem voltak ilyen jó idegei) az ellenzéki nevezetességek közé furakodva, mintegy ezek védszárnyai alatt keresett és talált oltalmat ellenük.” (De hányan lehettek érzékeny, finom lelkű emberek, akik emiatt meg se jelentek az országgyűlés ülésein, sőt a közszerepléstől is teljesen

visszavonultak s a haza sorsának intézését átengedték azoknak, akiknek a bőre hasonló vastagságú volt azokéhoz, akik ezt a karzati közönséget odacsóditették.)

„A dacosabbaknak az elnökséghez intézett bátor felhívásaik a rend és csend, vagyis a szólásszabadságnak helyreállítása iránt többnyire eredmény nélkül hangzottak el. Valóban nem csekély erkölcsi erőnek, hazafiságnak (nem pedig hazaárulásnak) tanúsága az, hogy utóbb, a válság napjaiban, az ilyképp lábbal tiport, vesszőt futtatott konzervatívoknak vajmi kis töredéke szegődött csak a reakcióhoz, legnagyobb része pedig a nemzethez állott.” Valóban nagyszerűen mutatja, milyen nagy jellemek voltak ezek a „hazaárulók”. Mert az, aki még bosszút állni sem tud, illetve nem akar, s még azt az emberileg természetes lelki folyamatot is, hogy no most visszaadom a kölcsönt s visszafizetem ezeknek az aljasoknak azt, amit ellenem vétettek, el tudja fojtani lelkében s úgy tesz, mint az almafák, mely a vásott gyerek feldobott kövére érett almák lepottyantásával felel, csak igen nagy jellem lehet.

„A laptudósítók néha csak az illető szónokok száj- és tagmozgásairól tesznek kárörvendve is említést a folytonos zaj közepett. A cukorkák hajigálása olykor jégesőhöz hasonlított (ez is mutatja, milyen rossz dolga lehetett ez időben a magyar hazafiaknak). E divat ellen a komolyabb követek sokszor tiltakoztak.”

Ha mindezeket tudjuk, egészen másképpen kell felfognunk és magyaráznunk a 48 előtti helyzetet. Láthatjuk belőle, hogy ez a dicső „reformkor” közel sem volt olyan dicső, mint tanítják s mint mi gondoljuk. A „haladóknak” és a „hazafiaknak” a kormánnyal való szembezálláshoz éppen nem volt szükségük „legendás” bátorságra. A „pecovicsoknak” sokkal inkább. Hiszen egészen Világosig, vagyis egész addig, míg ki nem sült, hogy házardörökök voltak, akik a nemzet sorsát tették fel könnyelműen a játékra, a haja szála sem görbült meg egyiknek se s Világos után is szabadon mehetett külföldre, aki akart és ott újra ünnepeltethette magát. Akik maradtak, csak azért maradtak, mert annyira ostobák voltak, hogy azt hitték, hogy a cár fogja majd megtiltani Haynaunak, hogy őket bántsa.

Közülük az a néhány, aki már 48 előtt is kissé túl messze ment, s így börtönbe jutott, mint Lovassy, Kossuth vagy Wesselényi, részint még a börtönbe is alig került be (Wesselényi), részint a börtönben is úri bánásmódban részesült. Kossuthnak a börtönben „két csinos szobája volt” (Szilágyi: A magyar forradalom férfiai 1848-49-ből, 166. o.), a nemzet pedig olyan jerikói lármát csapott mellettük, hogy hamarosan szabadon kellett őket ereszteni s majdnem bocsánatot kérni tőlük azoknak, akik börtönbe juttatták őket (majd látni fogjuk).

De nemcsak az ország, hanem Európa, sőt az egész világ közvéleménye is mellettük volt, mégpedig szintén erőszakos és forradalmi módon. Részint, mert protestáns volt (Anglia, Hollandia, az Egyesült Államok), részint, mert ha katolikus volt, akkor forradalmár volt s éppen ez időben tetőzött az egyházgyűlölet a legjobban. Hiszen Anglia, Amerika, Olaszország, Franciaország szinte tüntetőleg fogta pártját az elmenekült Kossuthnak, s mint hősnak és vértanúnak rendezett neki világraszóló ünnepélyeket, kivégzett társai miatt pedig valóságos becsületsértéseket kellett zsebre vágnia az osztrák kormánynak például az angol külügyminisztertől, aki természetesen azért adta annyira a művelt „gentlemant”, mert ő maga túlságosan sem volt az, mint majd látni fogjuk.

Természetesen 48 szereplői is nagyon jól tudták, hogy ők olyan eszméket szolgálnak, melyek népszerűek, sőt dicsőséggel járnak, mert koruk eszméi s ezért „kiállásukhoz” nem is volt semmi szükség bátorságra vagy önzetlenségre, csak hiúságra és más emberi gyarlóságokra.

Dancs Lajos, 48-as honvédtiszt „Töredékek tízéves emigrációs élményeimből” című megemlékezéseiből megtudhatjuk, hogy mikor a szabadságharc bukása után társaival Törökországba érkeztek, „a török tiszték nagyon kimutatták rokonszenvüket irántuk, „kardas”-nak, testvérnek szólítottak, szidták a „nyamcut” (az osztrákok) s tiszteletünkre bankettet adtak”. (7. o.)

Aztán (a 18. oldalon) leírja, hogy mikor Konstantinápolyban Nagy Imre és Mészáros Imre barátaival mennek az utcán, véletlenül szembe jön velük Jazmadzsi úr, osztrák tisztviselő, akit ők Kossuth meggyilkoltatására való törekvéssel gyanúsítottak. „Nagy Imre mindjárt elé-

be sietett s rossz németiséggel azzal állította meg: „Halt, du verfluchter Spitzbube! [Állj, te átkozott gazember!] Ha Kiutahiában Kossuthnak vagy bármely magyarnak vagy itt is Konstantinápolyban csak a haja szála meggörbül, úgy tudd meg, hogy tégedet, mint dühös kutyát úton-útfélen lelövünk”, s fenyegetésének nagyobb súlyt adandó sétapálcájával az orrára kop-pintott. Jazmadzsi felénk szaladt s az én társam, Zágonyi Károly szembe köpte, nem tartván őt érdemesnek, hogy kezét beszennyezze.”

Látjuk tehát, milyen szelíd és milyen jámbor emberek voltak ezek a 48-asok s milyen igazságosak is. Ők a mendemondát, a gyanút már ténynek is vették, s noha csak arra az esetre fenyegetőztek, ha Kossuthnak baja lesz, illetve a haja szála is meggörbül (ami még nem is baj), a valóságban már akkor is büntettek, mikor még nem görbült meg az a drága hajszál, amelynek tulajdonosára egyébként, mint látni fogjuk, hamarosan – mihelyt megismerte – maga Dancs is megharagudott.

Igaz, hogy Dancs és társai e tette miatt Jazmadzsi feljelentésére a merénylők földalatti börtönbe kerültek, ott Konstantinápolyban, de 48 befolyása még ott is oly nagy volt, hogy még ez sem jelentett bajt rájuk nézve. Nemsokára megjelent ugyanis a börtönben gróf Vay, Kossuth megbízottja (a szárd követség titkárának kíséretében) és azonnal kiszabadította őket onnan. A basa, akihez Vay vitte őket, „jót nevetett”, mikor elbeszélte neki, hogy bántak Jazmadzsival. „Jól cselekedtétek – mondta nekik –, csak azt tettétek rosszul, hogy a köpek (kutya) nyancut jól meg nem vertétek. Ne búsuljatok semmit, ti az én vendégeim vagytok.”

Az ezután következő 22 nap „törökországi tartózkodásunk fénynapjai voltak, amennyiben nélkülözést nem szenvedtünk, mert eltekintve a pasa vendégszerető szíves látásától, a francia, olasz és más nemzetiségű menekültek versenyeztek minden jóval való ellátással: borok, tea, rum, szivar, finom törökdohány, likőrök és többféle nyalánkságokkal annyira elhalmoztak, hogy tengeri úti szükségleteinket jó ideig ezzel pótoltuk”. (22. o.)

Törökországból Amerikába mentek. Útközben Angliában Southamptonban „a városi hatóság fogadott igazi angol vendégszeretettel. Mindnyájunkat beszállásoltak legelőkelőbb hotelekbe, hol ingyen ellátásban részesültünk”.

Az is érdekes, hogy az óceánon a hajón istentisztelet is volt, de persze protestáns istentisztelet, s alatta ezek a magyar emigránsok énekelték a zsoltárokat, illetve csak akarták énekelni, de nem tudták. Közben istentisztelet alatt egy cethal bukott ki a tengerből, mire aztán egyszerre „oda lett a buzgóság, mind oda hagyta az isteni tiszteletet, még a pap is és siettünk a hajó oldalához” (26. o.).

Tehát ilyen protestánsok meg mohamedánok voltak azok, akik annyira rokonszenveztek a mi 48-asainkkal. Az is sajtáságos, hogy noha a magyar nemzet katolikus, a mi 48-asaink is protestánsok voltak s ezt olyan természetességgel írják, mintha mások nem is lehettek volna. De viszont csak olyan protestánsok, akik még a zsoltárokat is elfelejtették már. De hát ez nem volt baj, mert az őket ünneplő angolok ezt nem vették tőlük rossz néven, mert hiszen ők még olyan protestánsok se voltak. Mint láthatjuk, a lelkészüket is jobban érdekelte a cethal, mint az istentisztelet.

Elbeszéli aztán Dancs azt is, hogy egy másik magyar emigráns, Koszta Márton százados, még nála is feltűnőbb mértékben élvezte a világ rokonszenvét a 48-asok iránt. Őt Szmirmában elfogták az osztrák konzul fogdmegeji és az ott horgonyzó osztrák fregattrá szállították, hogy hűtlenségéért és felségsértésért otthon felelősségre vonják. De épp akkor ott volt egy amerikai hadihajó is, melynek kapitánya meghallotta az esetet s azon a címen, hogy Koszta amerikai állampolgár (természetesen hazudott a hős kapitány), akit jogtalanul hurcoltak el, kierőszakolta, hogy beszélhessen vele. Azonban Koszta még kiszabadulása kedvéért sem volt hajlandó elfogadni az állítást, hogy ő amerikai állampolgár, hanem azt felelte Ingraham kapitánynak, hogy ő magyar s mint magyar akar meghalni is. (Szép volt tőle, de talán nem is kellett a dologhoz olyan nagy hősiesség. Bizonyára jól tudta, hogy az osztrák csak olyan zsarnok, akitől nem kell túlságosan megijedni. Hiszen Teleki nagyobb felségsértő volt, mint

ő, szintén osztrák kézre került s Ferenc József kivégzés vagy más bosszú helyett kihallgatáson fogadta, s mikor szavát adta, hogy itthon nem fog ellene politizálni, semmiféle büntetésben nem részesítette, s mikor utána – szava megszegésével – még politizálni is elkezdett, ekkor se tett ellene semmit (csak bizonyára gondolt valamit) s ezért Teleki maga érezte annyira a becstelenséget, mit elkövetett, hogy öngyilkos lett.)

Ingraham kapitány azonban, mint büszke angolszász és protestáns, nem tűrte, hogy ne neki legyen igaza, s mikor Koszta nem vállalta a felkínált amerikai állampolgárságot, ezt kérdezte tőle: Do you claim the protection of the United States? (Igényt tart az Egyesült Államok védelmére?) Yes, I do (igen, igényt tartok) – felelte Koszta. Then you shall have it (akkor hát meg is kapja) – volt a válasz.

Ingraham ekkor elővette zsebóráját s ezt mondta az osztrák fregatt kapitányának: Ha ennyi meg ennyi perc múlva nem lesz ez az ember az én hadihajómon, összelövetem fregattját. Ezzel visszament hajójára, készenlébe helyeztette az ágyúkat, aztán a fedélzeten állva, s zsebóráját kezében tartva fagyos nyugalommal figyelte az idő múlását. Koszta a kitűzött idő lejárta előtt természetesen az Egyesült Államok hadihajójának fedélzetén volt, mely elvitte Amerikába.

Az Egyesült Államok részéről mindez természetesen az osztrák szuverenitás és a nemzetközi jog felháborító megsértése volt. Ingraham kapitány természetesen ezt tudta is. Nem is azért cselekedett így, mintha Kosztát vagy általában a magyarokat szerette volna olyan nagyon, hanem egyszerű önző számításból, tisztán azért, mert jól tudta, hogy ezek a 48-as magyarok jelenleg az ő honfitársai körében népszerűségnek örvendő ügyet képviselnek s így a dolog köztudomásúvá válta belőle is hős lesz. Szenzáció lesz belőle, a dolog hízelegni fog az amerikai gögnek és szenzációéhségnek s így ő nemcsak az amerikai, hanem az egész világ közvéleményének középpontjába kerül... Imponál majd okossága, ötletessége, hidegvére s humora s mindenki az osztrákon fog majd nevetni, melyet úgy megszegyenített.

Mindjárt gondoskodott is az önreklámról. Vezércikkek jelentek meg bátorságáról s a hetilapok címlapjain az ő képe volt látható. Aztán hol az a jelenet, amint a büszke, öntudatos kapitány a szegény, megláncolt Kosztával beszél, alája írva (hatalmas betűkkel): Do you claim the Protection of the United States? Hol, amint órával kezében a fedélzeten áll s várja, hogy megtörténjék, amit egy másik független állam, sőt nagyhatalom képviselőjének békeidőben ultimátumként meghagyott.

Akik ezeket a lapokat olvasták és ezeket a képeket nézték s élvezték, azok egyikének sem jutott eszébe, hogy Ingraham kapitány tulajdonképpen csak azt bizonyította be, hogy most nem a Habsburg-monarchia szokta lábbal tapodni a törvényt s az igazságot (mint – úgy látszik – máskor mindig), hanem az Egyesült Államok csinálta ugyanezt. A hős Ingraham kapitány ugyanis semmi mást nem csinált, mint amit a hajdani kalózok. Jogtalanul és igazságtalanul visszaélt a szerencsével, hogy egy olyan hajóval találkozott, mely kisebb volt, mint az övé, ágyúit se vetekedhettek az övéivel, de viszont a tengeren való szabad közlekedéshez épp oly joga volt, mint az ő hajójának. Az osztrák fregattnak joga volt uralkodója egy bűnös alattvalóját, ha kezébe tudta keríteni, hazaszállítani, hogy ott törvényesen megbüntesék, de az Egyesült Államok hajójának nem volt joga idegen országban erőszakkal fellépni egy olyan másik állam hajójával és alattvalójával szemben, amelyen ő nem állt hadilábon, sőt barátságos összeköttetést tartott fenn.

Azonnal el is csapták utána Ingraham kapitányt állásából. Mihelyt otthon kikötött, azonnal elvették hajóját és szolgálaton kívüli állományba tették. Ő azonban ezt is mind előre bevette számításába. Tudta, hogy ezt a tőle elkövetett jogtalanságért meg kell tenni, de viszont azt is tudta, hogy ezzel a jogtalansággal olyan nagy becsületet szerzett az amerikai önrzethez és hírnévnek, hogy ez a büntetés nem lesz őszinte, hanem csak látszólagos.

Csakugyan, mihelyt az ügy lekerült a napirendről s kissé feledésbe ment, egyenesen viceadmirálisnak [altengernaggyá] nevezték ki s így nemcsak világhírű emberré vált, hanem

még katonai rangjában is emelkedett. Jogtalanságot követett ugyan el, de ügyesen követte el. A mai közvélemény szemében ugyanis, melynek előfutára volt a 48-as közvélemény, ha valamit ügyesen és bátran, különösen pedig sikerrel csinálnak, olyan sokat ér, hogy teljesen mellékessé válik, hogy amit csinálnak, magában véve jogos-e vagy jogtalan, helyes-e vagy helytelen, morális-e vagy immoralis.

De nemcsak Ingraham, hanem még Koszta is világhírű lett miatta. Az ő képével is tele voltak az amerikai lapok, mert az olvasókat természetesen a mellékszereplő is érdekelte, sőt mivel ő volt a szenvedő alany, a jóságos közvélemény (mely az ügyesség kedvéért a rosszat is megbocsátja ugyan, de azért mégis rendkívül jószívű) elsősorban feléje fordult szeretetével. Ingraham kapitányra büszke volt, a bujdosó Kosztát megsajnálta. Egy guatemalai dúsgazdag hölgy még bele is szeretett miatta (természetesen csak fényképébe) s mindjárt meg is kérte a kezét. Ezt nem a nők szokták ugyan megtenni, hanem a férfiak, de mit számít az, mikor emiatt a hölgy is világhírű lehet. Koszta kapitány természetesen igent mondott s talán még ma is élnek, ha azóta meg nem haltak. Sajnos, tudjuk, hogy Koszta már 1858-ban meghalt, de élettapasztalatunk alapján mégis annak a véleményünknek kell kifejezést adnunk, hogy még ily rövid ideig is bajosan élhettek egymással boldogul.

Ennyire nem volt tehát veszélyes, sőt még csak kellemetlen sem magyar 48-asnak lenni se itthon, se külföldön. Míg itthon volt, ünnepelték mint nagy, önzetlen és bátor hazafit, az emigrációban pedig még jobban ünnepelték, mint bujdosó hazafit. De ezek a híres 48-asok még a protestáns külföldön is csak az átlagember, a kevésbé művelt és kevésbé kényes erkölcsű tömegek előtt voltak ünnepeltek. Az igényesebbek még protestáns létükre is észrevették bennük a szépséghibákat (sőt mint említettem, maga Dancs is észrevette ezt még Kossuthban is, mihelyt érintkezésbe került vele).

Ezért kellett Kossuthnak Törökországból hamarosan Angliába, Angliából Amerikába, Amerikából Olaszországba távoznia. És számtalan adatunk van rá, hogy Kossuth valóban csalódottan jött haza Európába Amerikából. De Olaszországban is csak olyan kevés becsléte volt, hogy ott meghalt katolikus feleségét, mint erre nem méltót, a katolikus Egyház még katolikus temetésben sem részesítette, mint ahogyan Amerikában a New York-i érsek még a szobrát sem engedte megkoszorúzni Nemes Antal címzetes magyar püspöknek.

Az azonban még engem is meglepett, hogy W. Somerset Maughamnak, korunk legolvasottabb angol írójának, „Cosmopolitans” [Világpolgárok] című novelláskötetében a „The Portrait of a Gentleman” [Egy úriember portréja] című novellában a „gentleman” szájából ezt hallom: „A dél, az ország konzervatív része. Nyugodtan megbízhatunk benne, mint szociális kérdésekben a józan ész utolsó mentsvárában. A forradalmár Kossuthnak nem volt sikere Richmondon alul, de a spiritizmust, a szabad szerelmet vagy a kommunizmust sem fogadta soha a legkisebb rokonszenvvel se a déli lélek”.

Látjuk tehát, hogy Kossuth látogatásának emléke még ma is él az angolok körében, de nem úgy, mint a gentlemanké. Nekik Kossuth a spiritizmustal, a szabad szerelemmel, sőt a kommunizmustal kapcsolatban jut eszükbe, tehát vele rokon dolognak tartják. Protestáns létükre is épp olyan véleményük van tehát róla, mint nekünk.

De ha még bukásuk után, mint szánandó hontalanok se voltak a 48-asok valami védtelen páriák, gondolhatjuk, milyen nagy lehetett az ázsiójuk addig, míg itthon voltak és sikerrel vitézkedtek, s milyen a reformkorban, amikor még nem járatták le magukat és mikor az emberek előtt még rózsásnak hitt jövő állott. Nem volt tehát akkor még szükség ehhez a „hazafisághoz” se bátorságra (de – igenis – kellett bátorság ahhoz, hogy valaki ellenük beszéljen), se önzetlenségre, se áldozathozatalra, se bármilyen érték kockáztatására. Elég volt hozzá az, hogy valaki átlagember legyen, hogy mindig úgy gondolkodják, ahogyan az átlag gondolkodik, úgy beszéljen, ahogyan hallgatóságának tetszik. Elég volt hozzá, hogy valaki szeresse a népszerűséget, a tapsokat.

Egyszerűen az árral úsztak ezek a hazafiak. Olyan elveket vallottak, amelyek nem voltak veszélyesek, amelyekért nem járt üldöztetés, de nem jár velük még félreértés se. Aki akkor a

haladás érdekében beszélt, a nemzeti nyelv használatát, a nemzeti függetlenséget követelte és az önkényuralom vagy Bécs ellen szónokolt, azt az a jó érzés tölthette el, hogy bizonyos helyen vagyok, jó utat választottam, a jövő embere vagyok. Mindenki velem van, mindenki úgy gondolkozik, mint én. Én is úgy fogom fel hazafias kötelességemet, mint mindenki más fel fogja, tehát egy olyan nagy szolidaritásba testesültem bele, mely minden veszély, baj vagy támadás ellen megvéd.

A XIX. század első felében Bécs ellenségének s reformpártinak lenni annyit jelentett, mint az árral úszni, önálló véleménnyel nem bírni, a divatos felfogásnak hódolni, a tömeggel egyetérteni, tehát a könnyebbet, a kényelmesebbet választani. Például a bolsevizmus uralma alatt is milyen boldog volt az az ember, akinek nem volt különvéleménye, hanem belül is meg volt győződve róla, hogy valóban ez a legtokéletesebb társadalmi rendszer, vezetői pedig a legokosabb és legnemesebb lelkű férfiak. Ekkor ugyan nem a közvélemény gondolkodott így, hanem csak azok, akiknek kezében a hatalom volt, de a hatalom viszont olyan erőszakos és annyira kíméletlen volt, hogy a közvélemény legfeljebb kettesben mert ellenében megnyilvánulni, s ezért a párt emberei nem is tudhatták (s sokszor nem is tudták), hogy van.

A reformkorban viszont a hatalom a „reakció” kezében volt ugyan, de a reakciónak nemcsak kínzókamrái s ávósai nem voltak, hanem olyan szerény, olyan félnék, olyan aggályos volt, hogy az országgyűlés, az utca, a sajtó, a tömeg, azok, akik beszéltek, vezettek, tevékenykedtek, mindent egész nyíltan és szabadon csinálhattak s így mindenki azt hitte, hogy a „haladásnak”, melyet ők képviselnek, más ellensége nincs is, mint csak a főpapok és néhány gróf. Még ez utóbbiak között is haladó volt mindenki, akinek csak egy csepp tehetsége vagy ambíciója volt.

Ezért aztán a haladó hazafi a reformkorban épp oly nyugodtan alhatott, mint a kommunizmus uralma idején a párttag. A pártagnak nem kellett félnie, hogy éjszaka felkeltik álmából s elviszik, a 48-as magyar hazafinak szintén nem, mert az ő „zsarnokai” egész más természetűek voltak, s ha kivételesen meg is tették ezt, mint Kossuthal, Wesselényivel és Lovassyval, akkor is évekig tűnődtek, mire nagy félve rászánták magukat, s ha megtették, akkor se kínzókamrába, hanem „két csinos szobába” vitték, de még onnan is hamarosan szabadon bocsátották.

Akkor nem volt szólásszabadság, a szenvedélyes, a zsarnokságot ostorozó szónoklatok mégis egymást érték érdekükben a megyegyűlésen, nem volt sajtószabadság, mégis egyik lázító cikket a másik után írták érdekükben, hazudva, kiszínezve, mintha – mint látni fogjuk majd – a hősök nedves és piszkos földalatti lyukakban sínylődnének. A bolsevizmus alatt azonban, noha az alkotmány biztosította a teljes sajtó- és szólásszabadságot, mukkanni se mert az ávósok foglyai érdekében senki s még azt se merte kérdezni, hogy élnek-e, nem azt, hogy hol vannak. Ugyanakkor a reformkor reakciós, a hatalom mellett levő szereplői rettegve léptek ki az utcára vagy jelentek meg nyilvános helyen, mert sohasem tudták, mikor éri őket sár vagy záptojás, mikor és honnan kiáltják feléjük a „hazaáruló” díszjelzőt vagy mikor zárja fel őket álmukból az ablakuk alatt felhangzó macskazene.

Elismerjük, előfordulhat az életben az is, hogy a helyes irányba menőknek és a jellemeseknek is jó dolguk van és megbecsülésben részesülnek, de – sajnos – a tapasztalat az, hogy ez meglehetősen ritka. A nagyszájúak, erőszakosak, terrorral fellépők nem a jók szoktak lenni. A nagyszájúak támogatásában tehát többnyire a téves, a rossz eszmék képviselői szoktak részesülni, gyalázkodásokkal pedig csak a jókat sújtják. Az ő embereik, az ő támogatóik többnyire kevés beszédűek, visszavonulók, szerények. Támadásra, agresszivitásra csak azok kaphatók, akik gyűlölnek, akiket szenvedélyek vezetnek.

Mivel nálunk a Habsburgok jóvoltából azok, akik a rend, a törvény, az alattvalói engedelmesség és az egyháziasság védelmezői voltak, a hatalom védelmében részesültek s így bizonyos szempontból előnyük is volt, ezért fogták rájuk a „hazafiak”, hogy érdekemberek s ezért teszi ezt fel róluk még a mai magyar közvélemény is.

Néznünk kell azonban az érem másik oldalát is, mely a sajtó, a népgyűlés és az utca terrorját mutatja, s amely azt bizonyítja, hogy az ellenzékiesség volt a sokkal kényelmesebb. Aho-
gyan aulikus lehetett egy mágnás azért is, hogy vezető állást tölthessen be s így a hatalom birtokosa legyen, épp úgy lehetett hazafias és ellenzéki akár főúr, akár egyszerűbb állású va-
laki, szintén érdekből, azért, hogy népszerű legyen, fáklás felvonulásokat rendezzen tisztele-
tére az egyetemi vagy országgyűlési ifjúság, hogy nevétől legyen hangos az egész ország, s
mivel jól tudta mindenki, hogy a jövő a „haladó” eszméjé, azért is, mert végeredményben
még érvényesülni, hatalomhoz jutni és díszes állásokat szerezni is így lehetett.

Batthyány például sohasem lehetett volna az ország miniszterelnöke, ha aulikus vagy
akár csak konzervatív lett volna, sőt még akkor se, ha nem lett volna egyenesen túlzó ellenzé-
ki. A nála százszorta tehetségesebb és honszeretőbb Széchenyi például csak miniszter lehe-
tett, nem miniszterelnök, mégpedig egyedül azért, mert ellenzékieskedett ugyan, de közel se
annyira és oly zajosan, mint Batthyány. Hát Kossuthból, a „proletár” köznemesből lehetett
volna-e még Batthyánynál is több, egyenesen az ország kormányzója, tehát államfő, ha ő is
az udvarnak vagy az Egyháznak politizált volna, sőt ha mint ellenzéki is, nem lett volna még
Batthyánynál is sokkal túlzóbb? Ez esetben mit nyert volna nagy agitatori s tüneményes szó-
noki képességével?

Látni fogjuk majd, mennyire meglátszik 48 szereplőinek jellemén, hogy elsősorban eze-
kért az előnyökért lettek ők „hazafiak”, ellenzékiek és „haladók”, hogy politikai pályájuk fo-
lyamán nem ők irányították (akár áldozatok és egyéni kockázat árán is) a közvéleményt és az
országot, hanem ők alkalmazkodtak a tömeghez, azt mondták neki, amiről tudták, hogy szí-
vesen hallgatja, együtt úsztak az árral s csak azért vetették bele magukat, hogy céljukhoz, az
érvényesüléshez eljussanak. Ezért van, hogy ha tehetsége volt is közülük soknak, jelleme,
önuralma, önzetlensége alig volt közülük egynéhánynak.

Ezzel szemben nem szabad elfelednünk, hogy azok, akik velük szemben az udvar és az
Egyház pártján álltak, akár azért, mert hívő és vallási műveltséggel bíró emberek voltak, akár
mert vallási műveltségük s nagy hitük nem volt ugyan, de mégis tisztában voltak vele, hogy
erőszakos, forradalmi, gyűlöletet szító módon a hazát nem felszabadítani, hanem csak tönk-
retenni lehet, elszigetelve álltak a tajtékzó politikai hullámok közepette, mint egy elsüllyedt
és soha többé már vissza nem hozható múlt csökönyös maradványai, sőt mint gonosz haza-
árulók, akik eladták magukat a zsarnokságnak s a papok megfizetett bérencei és saját vérük
árulói.

Láttuk s látni fogjuk, hogyan bántak velük hazájukban, ahol élniük kellett és éppen az
országgyűlésen vagy a megyegyűlésen, ahol a szólásszabadságnak és ahol a törvényhozókat
megillető immunitásnak védeni kellett volna őket (nálunk a megyegyűlések tagjait is
immunisoknak tekintették). Hogy kapták a füttyöket, pisszegéseket, utcai inzultusokat, macs-
kazenéket s hogy szenvedett magatartásuk miatt még az unokájuk is és már ártatlan gyerek
korában is. Milyen bélpoklosoknak tekintették őket már akkor is, ha gazdagok és főnemesek
voltak s hogy nézték le őket még saját alkalmazottaik is és a saját házukban is.

Hogy valaki ilyen sorsot, ilyen megvetést vállaljon, az csak két esetben lehetséges: Ha
moral insanityben [az erkölcsi gátlások teljes hiányában] szenved, azaz az emberiség sőpre-
déje s a sok bűn és becsstelenség közepette már egészen kutyatermesztévé vált, s az emberi
önérzetnek már nyoma sem maradt meg benne (s a „hazafiak” természetesen ezt vették bizo-
nyosnak róluk), vagy pedig jellemóriás, hős, aki elveiért, meggyőződéséért mindent vállal,
mert a másvilágért él. Még a halálnál is terhesebb ugyanis a lassú halál, a lassú vértanúság, a
gyalázat, a becsstelenség vállalása. Ilyen a büszke tölgy is, mely meghajolni nem tud a vihar-
ban, hanem csak megtörni, ilyen a legtökéletesebb férfi és jellem, aki sohasem azt nézi, mit
tesznek és merre járnak a többiek, hanem csak azt, mi az igazság és mit kíván a becsület, s
aki becsületen nem egyszerűen az emberek megbecsülését, tehát azt a tiszteletet érti, melyet
az emberektől lehet megkapni, hanem az objektív jó és igazság szolgálatát, melytől el nem

tántorodik, melyet el nem árul még akkor se, ha azt kell látnia, hogy már csak egyedül tart ki mellette, azok pedig, akik már elárulták vagy felemelkedni hozzá nincs elég tehetségük vagy akaraterejük, annál nagyobb hévvel gyűlölik és beszennyezik, hogy a maguk lelkiismeretét vagy becsületérzését megnyugtassák.

Világos, hogy a 48-as eszmét ellenző konzervatívok s általában a régi rendszer hívei között lehettek az első csoportba tartozók is. Hisz kétségtelen, hogy addig, míg a hatalom Kossuthék kezébe nem került, a régi rendszer szolgálata volt az, mellyel érvényesülni, rang és hatalom birtokába lehetett jutni. Azonban ha voltak köztük ilyenek is, inkább csak az alacsonyabb kategóriákban lehettek. Ami a vezető embereket illeti, akiknek állása is megkívánta a közepesnél nagyobb tehetséget, majdnem kivétel nélkül bizonyítékaink vannak rá, hogy a második csoportba tartoznak, tehát hogy jellemileg hősök voltak.

Láttuk, hogy maga Ferenc császár olyan tiszteletreméltó egyéniség, hogy mindazok, akik közelebbről ismerték, mint például felesége, Karolina császárné vagy Metternich és felesége, egyenesen szentnek tartották. Pedig nemcsak Metternich maga, hanem felesége és Karolina császárné is egyformán nagytehetségű emberek voltak, akiknek ítéletére adni lehet. De rajongott Ferenc császárárt egész Bécs is, sőt mikor még el nem vették a kedvét s még az országgyűléseket személyesen nyitotta meg és zárta be, még a magyar országgyűlések is.

A történelem ma már Metternichet is magasztalja, sőt bámulja, mégpedig nemcsak az eszét, élettapasztalatát, emberismeretét, jövőbe látását, hanem a jellemét is. Magyar felesége, Zichy Melanie grófnő olyan kedves előtte, hogy lelke jobb felének nevezi s azt írja, hogy viszontlátását többre becsüli egy egész országgyűlésnél. Okos felesége pedig őt úgy bámulja, mint a világ fenntartóját, s úgy imádkozik érte, mint az emberiség megváltójáért. (Zichy: Széchenyi, I., 389. o.) Ezt nem pogány, keresztényellenes értelemben írja. Zichy Melanie ugyanis nem 48-as pogány volt, hanem nagy műveltsége és okossága mellett igazi keresztény nő is, aki mindenben elfogadta az Egyház tanítását, jámbor lelkiatyákra hallgatott s vallási szempontból is mindig nagyobb hatást gyakorolt vallásilag kevésbé művelt férjére.

Magára Széchenyire is rendkívüli hatással volt Metternich egyénisége, valahányszor beszélt vele, mindig. De nemcsak az esze és jelleme, hanem az igazsága is. Megőrüléséhez az az önvád is nagyban hozzájárult, sőt fő oka volt, hogy annak idején miért nem hallgatott az okos Metternichre. Hiszen az figyelmeztette és mindent előre megmondott neki. (Zichy, I., 218. o.)

Hogy Apponyi György, az Albert atyja, aki 48-at megelőzően a „hazafiak” szemében a „hazaárulás” valóságos megtestesítője volt (többek közt ő vállalta a megyei ellenzék letörését is azzal, hogy főispánok helyett adminisztrátorokat küldött a rebellis megyék élére), jellemileg milyen ember volt, látni fogjuk majd fia emlékirataiból. Fia ugyanis – akit jelenkori történelmünk egyik legtiszteletreméltóbb szereplőjének tart mindenki – nemcsak tiszteli, hanem egyenesen olyan tiszteletreméltó jellemnek tartja, akinek még gyarlóságai sem voltak. Különösen bámulja benne azt az önzetlenséget, hogy elveiért a népszerűtlenséget, sőt a megvetettséget is szó nélkül vállalta. Külön megjegyzi, hogy apjában ezt bámulja legjobban, mert politikai pályája folyamán ő maga már nem tudta volna ennyire figyelmen kívül hagyni a népszerűséget és annyira legyőzni az egyéni hiúságot. (Ezért lett tehát ő aulikus atyjával elentétben 48-as párti.)

Erdélyben báró Jósika Samu játszotta azt a szerepet, melyet az anyaországban Apponyi György. Ő is annyira ment Bécs kiszolgálásában, hogy egyenesen ő ajánlotta V. Ferdinándnak, hogy Jellasicsot tegye horvát bánná. Jósika igen okos ember volt, de hogy okossága mellett mekkora jellem is, arra kell-e nagyobb bizonyíték, mint Széchenyinek, a legnagyobb magyarnak a nagybecsülése. Széchenyi Wesselényitől lélekben annál jobban eltávolodott, minél jobban megismerte (mégpedig elsősorban éppen Wesselényi hiúsága és népszerűség-hajhászása, tehát az önzetlenség hiánya miatt).

Jósika Samut azonban annál jobban megszerette, minél jobban megismerte. A végén már olyan benső barátok voltak, hogy Széchenyi minden életrajza kiemeli, hogy Jósikának az ő

öngyilkossága előtt kevéssel előbb bekövetkezett halála is egyik jelentős oka volt tettének. „Régi jó barátja halála” – írja Zichy (II., 303. o.) –, mely 1860. március 29-én váratlanul történt, „egyik legsúlyosabb csapás volt részére”, tehát bizonyára nagyban hozzájárult ahhoz a kétségbeesett hangulathoz, mely április 8-án öngyilkosságra vezetett. Még Kacziány Géza irányzatos fércműve („Széchenyi meggyilkoltatása”) is „Széchenyi régi barátjának” nevezi Jósikát (8. o.), majd pedig „legjobb barátjának” (13. o.) mondja. Hogy lehet az, hogy „a legnagyobb magyar”-nak az egyik legnagyobb magyar „hazaáruló” volt és maradt haláláig a „legjobb barátja”? Hiszen köztudomású, hogy madarat tolláról, embert barátjáról lehet legjobban megismerni. Vagy Széchenyi nem volt tehát a legnagyobb, sőt még jó magyar se, vagy pedig Jósika s Bécs hozzá hasonló kiszolgálói nem voltak nemcsak hazaárulók, hanem még csak rossz magyarok sem.

Egyébként Jósika Samut a kálvinista és 48-as kérdésekben a legnagyobb szakteknitély, Károlyi Árpád, is „jó magyarnak” mondja (Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre, 380. o.). Apponyi Albertről is barát és ellenség egyaránt elismerte, hogy jó magyar volt, s lám, ő is azt írja élete végén, hogy mindent, ami jó, ami érték őbenne van, apjának köszöni, aki olyan jellem volt, amilyent ő magában nem megvalósítani, hanem csak áhítani tudott. Pedig hát apja kora egyik legnagyobb „hazaárulója” volt.

De még Apponyi Györgynél és Jósika Samunál is „aljasabb” és megvetettebb alakja volt e kornak gróf Széchenyi Antal, aki egyébként a „hazaárulásáért” a pesti utcán meggyilkolt gróf Lamberg veje volt. Jellemző, hogy róla is azt írja Károlyi Árpád, hogy „jellemes ember” (582. o.) volt. Bartal Györgyről, aki szintén mindig az udvar embere volt, hogy „az öreg konzervatív, de nagy magyar” (483. o.).

Hogy Eötvös József nagyapja, Eötvös Ignác, aki miatt diák korában az iskolában nem akartak melléje ülni a budai sváb gyerekek, mert olyan hazaáruló híre volt, szintén tisztességes ember és jó magyar volt, majd szintén látni fogjuk. Bécs egy további ekkori kiszolgálóját, Szőgyény Lászlót Károlyi Árpád szintén a „jellemes” jelzővel tiszteli meg, amit soha nem adott meg (s nem is adhatott) például se Kossuthnak, se Görgeynek.

Az pedig, hogy az a Habsburg, aki ellen mi 48-ban fellázdunk, V. Ferdinánd, még I. Ferencnél is jobb, valóságos szent ember volt, még nálunk is köztudomású és általánosan elismert dolog. Vele is foglalkozunk majd bővebben, azt azonban – mert ez már éppen nem köztudomású – itt említjük meg, hogy I. Ferenc még Wesselényire is olyan hatással volt, hogy mikor elbeszélte audienciáját [fogadását, kihallgatását az uralkodónál], könnyekre fakadt a meghatódástól. (Friedreich: Széchenyi, I., 413. o.)

De hogy e kor „pecsovicsai” között még a kisebbek se voltak akárcik, utalunk arra, amit Kisfaludy Sándor és Károly ősmagyar apjáról mondtunk, aki szintén ellensége volt a 48-as hazafiságnak s szívvel-lélekkel mindig az udvarral tartott. Pedig olyan kemény nyakú ember és oly hajlíthatatlan magyar alig volt még, mint ő.

Láttuk, hogy Zichy Antal kiemelte, hogy a 48-as és 48 előtti „hazaárulók” többnyire milyen nemes lelkű és jó magyarok módjára viselkedtek a Bach-korban, mikor az idő az ő eljárásukat igazolta s mikor bosszút állhattak volna azokért a gyalázkodásokért és inzultusokért, melyekben a „hazafiak” részéről részesültek. Hogy nemes viselkedésük mennyire általános lehetett, következtethetjük onnan, hogy Kassai Vidor, a színész Jászai Mari volt férje, gyermekkorra idejéből ugyanerről tesz említést, pedig egyébként – mert istentelenségét „Emlékezései”-ben nemegyszer elárulja – aligha lehet e „hazaárulók” javára elfogultsággal vádolni.

„Mikor a nemzet már – írja (36. o.) – az osztrák kezei között nyögött, szüksége volt kormányának olyan elemekre, akik helyi ismeretekkel bírtak, s általa megrovás alá nem estek. Ezeket, mint ilyeneket, különböző hivatalokba helyezték. A többi közt arra is alkalmazták, hogy az álöltözetekben rejtőzködő vagy bujdosó honvédek felkutatásában nekik segédkezzenek. Kezeikbe névsort adtak, melléjük pedig szuronyos katonákat, hogy ezekkel itt vagy ott, nyilvános helyeken vagy magánlakásokban, éjjel vagy nappal felkutassák és elfogják őket.

Kényes feladat volt ez nekik, nem örültek neki egy cseppet se. De éppen ebben a minőségükben tehették meg azt, amit megettek. Megálltak egy-egy kocsmá ajtajában és pedig éppen ott, ahol sejtették vagy tudták, hogy honvédek rejtőzködnek. Ekkor az idegen ajkú szuronyos katonák előtt nagy hangon elkezdtek szidni a Kossuth betyárok. Sokat fel is ismertek a keresztettek közül, s éppen ezeknek neveit felsorolva emlegették, hogy csak reájuk akadhatnak, majd így meg úgy. Így név szerinti adták tudtukra a bujdosóknak, hogy kiket keresnek, hogy meneküljenek. Megható volt ez nem egyszer. Űgyesség kellett hozzá, sőt bátorság is”.

„Ezek voltak azok a magyarok, akiknek, ha a nemzet győz, osztályrészüik csak gúny vagy még ennél is súlyosabb lett volna. Tetteikért pedig hálát nem vártak, de nem is várhattak, mert esetleg az csak bajt hozhatott volna reájuk. Voltak, akikre hozott is.”

Vajon tudtak volna-e így bánni, ilyen nemes lelkűen viselkedni a „hazaárulókkal” a 48-as „hazafiak” is, ha ők győztek volna? Zichy Antalt is az hatotta meg, hogy ezek az emberek, akik évtizedeken át viselték a hazaárulás megbecstelentető vádját, a gúnyt, a lenézést, a megvetést és a gyűlöletáradatot, az állandó rágalmozást, becsületük sárba tiprását: akkor, mikor kiszült, hogy nekik volt igazuk, mikor ők kerekedtek felül és módjukban állt volna, hogy a sok bántalmat visszafizessék, nem éltek vele, nem fizettek rosszal a rosszért s gyűlölettel a gyűlöletért, hanem nemes lelkűen megbocsátottak s így ugyancsak bebizonyították, mennyivel jobb emberek és jobb hazafiak voltak ők, mint ellenfeleik és rágalmozók.

Azoknak istenük volt a haza, mégis még a hazájuk kedvéért se tudtak szeretni, hanem csak gyűlölni, a hazájuk kedvéért se tudtak önuralmat gyakorolni. Ezek tudtak, mert nekik nem bálványuk volt, hanem Istenük. Ahogyan az üldözés korában tudták vállalni a megvetést, a gyalázatot és a gúnyt azért, mert ők nem úgy szerették a hazájukat, ahogyan a „hazafiak” nekik előírták, épp úgy tudtak ellenségeik porul járása és megaláztatása után – mely sajnos, hazájuk porul járása és megaláztatása is volt – önuralmat gyakorolni s vak vagy bünnös honfitársaiknak megbocsátani. Ők el tudták tűrni, hogy büntetlen maradjon a sok „hazafias” bűn és ne bűnhődjék ellenfeleik gyűlölete, nagyravágyása és hiúsága. Nem akarták még ezzel is növelni nemzetük bűnhődését.

Ekkor mutatták csak meg, milyen nagy magyarok voltak ők és mennyire szerették a fajtájukat. Csakugyan megmutatták, hogy még önmaguknál, az önérzetüknél, a becsületüknél is előbbre való volt nekik. A 48-asok azt hirdették, hogy nekik még a vallásuknál, sőt istenüknél is előbbre való a haza, valójában azonban nekik ez a haza csak az istenüknél volt előbbre való, önmaguknál azonban éppen nem, mert valójában minden cselekedetük, sőt gondolatuk önmaguk körül forgott. Hiúságukat, gögjüket, gyűlöletüket, érvényesülésüket például egyszer se törték meg a haza kedvéért. Nem is törhették volna meg, még ha akarták volna se, mert mindent, az önuralmat pedig különösen, csak állandó gyakorlással lehet elsajátítani. Őket pedig ki tanította erre? Hiszen a hazafias szónokok csak szenvedélyeiket legyezték s mindig csak azt mondták nekik, amiről tudták, hogy szívesen hallgatják.

A „pecsovicsoknak” csúfolt okosak és igazi katolikusok előtt azonban a haza ugyan csak az Isten, tehát az Egyház után következett, de mégis – vagy inkább éppen ezért – minden földi dolognál előbbre való volt, még önérzetüknél, tehát önmaguknál is. A 48-asok azt hitték, hogy nekik Istenük a haza, valójában azonban az énjük volt az istenük, a vallásosságból 48-ellenesek nyíltan kimondták, hogy a földi haza csak az égi haza után következik, de elvüknek megfelelően a földet és minden földit, tehát önmagukat is, feláldozták érte. Az ég azóta már bizonyára az övék is lett, de a föld – sajnos – ma is ellenségeiké, s ebben az országban még mindig azt hiszik, hogy ők voltak a hazafiatlanok, a jellemtelenek és önzők, a 48-asok pedig az önzetlenek és a jó hazafiak.

Hogy mennyire minden porcikájában hiúság és emberi gyalórság volt ez a 48-as hazafiság, idézek egyik vezető alakjának, Perczel Mórnak az Emlékirataiból. „Irigylék ők (48 egyéb szereplői) hadvezéri diadalom és tehetségem, irigylék politikai vezéri pályám, irigylék, hogy mint nagy úrbéri birtokú atyának magzata és tizenöt élő testvér között hetedik (azért

említi ezt is, mert tudvalevő néphit, hogy a hetedik gyerek szerencsés szokott lenni), oly ropant áldozattal tudám és merém nyíltan a jobbágy felszabadítását hirdetni, hogy egyik legelőkelőbb nemesi család fia, merém az osztrák elleni élethalálharcot éveken át hirdetni anélkül, hogy ez mert és tudott volna bántani, hogy az ellenzéki konferenciát, a védegyületet én indítanám, kezdém, nem Kossuth, hogy 1843-ban már oly lényeges törvények alkotását eszközlém és én már ekkor valék a radikális párt vezetője vagy inkább alkotója, míg Kossuth ezzé csak 1847-ben lőn.” (Éppen ez mutatja, hogy nem kellett hozzá semmi különös bátorság. De vajon mert volna-e Perczel a bolsevizmus alatt a bolsevizmus ellen (vagy Hitler alatt a hitlerizmus ellen) élethalálharcot hirdetni és folytatni, s mertek volna-e neki honfitársai harc közben ekkor is úgy tapsolni, mint 48 előtt, az osztrák uralom alatt mertek?)

„Irigylék az 1839 és 1843 közti Tolna, Baranya és Fejér megyékbeni fényes és páratlan működésem, izgatásom, irigylék az 1839-es tolnai pártoskodásokban rendkívüli szereplésem, és azt, hogy ennek végén torokszorvó betegségbe esvén magam tudám éltem megmenteni három holnapon át megtagadva hangejtést, és hogy hűtlenségi perbe vonatván a felség által, még ugyanazon évben ellenpártom közbevetésére ez megszüntetteték.” (Újabb bizonyíték, mennyire nem volt veszélyes akkor se az „izgatás”, se az érte megindított hűtlenségi per.)

„Irigylék, hogy 1831-ben, míg sokan szóval küzdtek a lengyel ügyért, én valék az egy, ki azok számára sereget toborozva, befogatók és több holnapon át rabságot szenvedék. (Majd ezt az esetet is látni fogjuk s egy újabb bizonyítékát találjuk majd benne annak, mennyire veszélytelenek voltak akkor az effajta „vakmerőségek”). Irigylék, hogy már 1825-ben, az ébredő mozgalomkor, mint 14 éves fiú szereplék, egy társaságot alakíték lakásomon Vörösmarty aegidima alatt „Tudományos Társaság” címe alatt, ami lőn eredeti indítója az igaz nagy Aca-démiának és hogy ezt a kormánytisztviselők erőszakosan feloszlatván, egy politikai egyület képezék „Res Publica” alakítása által, miért 27 jelen családbeli egyénnel több hétre az universitas vérhatalommal bíró bírósága által elzáraték és elimináltaték [eltávolítottak].”

„Szemere és Vukovics nem merhet többé dicsekedni, hogy ők voltak az első republikánusok Magyarhonban. Irigylék, hogy Vörösmarty Mihály, a magyarok legjelesebb költője és legtisztább hazafia volt nyolc évig nevelőm s tőle tanulám a hazafiságot, hűséget. Irigylék, hogy 1811-ben születék, midőn ég és föld dicsőíté érkezésem, égen a híres cometa (üstökös), földön az feledhetetlen zamatú és erejű 1811-es bor.” (Perczel Emlékiratainak e részét Salacz Gábor közölte először a Vigília 1938. áprilisi számában.)

Ki meri azt mondani, hogy ez az ember nem elsősorban magát és a maga hiúságát szolgálta, nem pedig a hazát? Pedig hát tagadhatatlan, hogy Perczel Mór minden gyarlósága ellenére is egyik legönzettelenebb és legmeggyőződéseesebb politikusa és katonája volt 48-nak? A többiek nála sokkal önzőbbek voltak.

A király és kormánya törvénysértései és a „hazafiak” törvénysértései 48 előtt

Említettük már I. Ferenc megjegyzését, hogy a magyarok túlságosan szigorúan veszik az ő állítólagos törvénysértéseit, melyek pedig csak formaiak, s csak akkor fordulnak elő, mikor a törvény betűje az ország legfontosabb érdekeivel és az uralkodó elsősorú kötelességeivel ellenkezik, ellenben ők maguk minden kényszerűség és minden lelkiismereti aggály nélkül szegik meg az alkotmány legfontosabb előírásait is, ha pártérdekük azt követeli.

Azt már láttuk, hogy a kerületi ülésekkel és oda a káptalani és városi követek meg nem hívásával az országgyűléseket úgyszólván teljesen kivették a király és a kormány irányítása és befolyása alól, noha ezek a kerületi gyűlések teljesen alkotmányellenesek voltak, a törvény mit sem tudott róluk, sőt kifejezetten tiltotta őket, mert minden ország alkotmányos életének lényege az, hogy az ország képvisellete az uralkodó és kormányának befolyása, sőt vezetése alatt álljon. Nálunk azonban – az ország igen nagy kárára – e kerületi ülések meghonosítása által a kormánytól olyan függetlenekké tették az országgyűléseket, hogy a gyakorlatban az alkotmány meghiúsítását eredményezték s Lengyelországot kivéve egy országban sem voltak meg. Pedig hogy az állami életre és rendre mennyire károsak voltak ezek az állapotok, azt éppen Lengyelország szomorú sorsa mutatja. Ez a szomorú sors, ha megkésve is, de Trianonban minket is utolért.

Azt is láttuk már, hogy hamis portaszámok kimutatásával és a megszavazott adónak ezek alapján való kivetésével állandóan becsaptuk és megkárosítottuk a Habsburg-királyt, tehát szintén nem teljesítettük iránta az alkotmányban előírt kötelességeinket.

Azt is szintén láttuk már, hogy a reformkor „hazafias” ellenzéke az országgyűlési tárgyalások alatt a karzatra „hazafias” elemeket gyűjtött össze, ezek beleszóltak a tárgyalásokba, megzavarták azokat, megfélemlítették, kigúnyolták a kormány pártján lévő követeket és már a gyűlés megkezdése előtt olyan hangulatot teremtettek, mely a velük más véleményen lévő többségre nézve valóságos vesszőfutással tette az országgyűlésen való megjelenést s szinte lehetetlenné az elveiknek megfelelő felszólalást s szavazást, tehát alkotmányos jogaik és kötelességeik gyakorlását.

Ezzel szintén az alkotmány ellen vétkeztek, mégpedig nemcsak formailag, a betű megsértésével, hanem lényegileg is, az alkotmány tökéletes lábbal tiprásával s azok szólásszabadságának megsértésével, akiket a nemzet azért küldött oda, hogy beszéljenek s küldőik akaratát közöljék.

Így ugyanis nem a követek, tehát nem a nemzet alkotmányos képviselői döntötték el a törvényjavaslatokat, tehát az ország sorsát, hanem az országgyűlésen kívül álló, az alkotmányban erre semmi joggal nem bíró, felelőtlen tényezők, akik az olyan követeket, akik nem az ő módjukra akarták szolgálni a hazát – pedig ezek alkották a többséget –, a hazaárulással és a jellemtelenséggel azonosították s az országgyűlés, sőt az egész ország nyilvánossága előtt így is bántak velük. Ezzel egyenesen rákényszerítették őket, hogy vagy elnémuljanak, vagy elvet változtassanak. Világos ugyanis, hogy ilyen körülmények között csak egyes kivételes erkölcsi nagyságok vagy kötélidegzetű emberek tudtak elveik mellett továbbra is kitartani.

De ezek a „hazafiak” nemcsak abban szegték meg az alkotmányt, hogy a városi követeket a kerületi gyűlésekre egész 1825-ig nem hívták meg s abban, hogy a hivatalos országgyűlésen is valamennyiük szavazata csak egy szavazatnak számított, hanem még abban is, hogy városi követet felszólalni is csak akkor engedtek, ha megyei követ már nem jelentkezett szólásra. Az 1832-es országgyűlésen pedig Jekelfalusy József, „hazafias” követ, Kassa város követét nyilvános ülésen elmondott beszédében gúnyosan úgy említette, hogy mint „Kassa város érdemes vagy nem is igen érdemes követét”.

Hol van itt a jogtiszelet, az egymás megbecsülése és az alkotmányos jogok tiszteletben tartása? Pedig ugyanezek a „hazafias” követek milyen kényesek voltak s mily fölényrel hivatkoztak a törvényre, mikor úgy látták, hogy a kormány az ő valamely jogukat nem tiszteli eléggé. Nem csoda, hogy ugyanezen országgyűlés utolsó előtti országos ülésén Eperjes követe a városok nevében óvást tett az összes meghozott törvény ellen, mint amelyeknek megalkotásában „az önkényesen divatba hozott törvénytelen szokás következtében” a városok nem vettek részt (Szilágyi, IX., 275. o.). Tehát olyan országgyűlés mert szemrehányásokat tenni királyának, hogy nem tartja meg a törvényt, amely ellen ilyen vádat lehetett emelni!

Ahol a megyei követek, csak azért, mert többen voltak és erősebbek voltak, így bántak a kisebb számú és hatalomban gyengébb városi törvényhozókkal, ott nem volt semmi törvényes jogcím arra, hogy a király ennél sokkal kisebb jelentőségű törvénysértései ellen panaszkodjanak, melyek egyébként nem a viszonyok kényszerűségéből fakadt, mint például a devalváció vagy az országgyűlés egy ideig való szüneteltetése. De ha egy nemzet országgyűlése annyira szabad és független, hogy már felelőtlenségbe és anarchiába csap át s még annyira szükségzerű, elkerülhetetlen és a válság megoldására egyedül alkalmas törvényjavaslatnak is, mint a devalváció, még csak megtárgyalására sem hajlandó s az adót sem hajlandó emelni még csak egy fillérrel sem, még akkor se, mikor már az ország pénzügyi csődbe jutott, akkor senki sem nevezheti megbotránkoztató önkénynek, ha a királynak utána egy ideig nincs kedve összehívni ilyen országgyűlést. Minek hívja össze, mikor úgyis tudja, hogy a válságot nem tudja megoldani, hanem csak még jobban elmérgesíti? Mikor ott a józanokat és önmérséklőket gúnyba fullasztják s úgy megfélemlítik, hogy egyenesen rá vannak kényszerítve a színlelésre és valódi meggyőződésük elrejtésére.

Az országgyűlés 1812–1825-ig tartó szüneteltetését annál kevésbé tarthatjuk olyan nagy alkotmányos bűnnek, mint a „hazafiak” feltűntették és feltűntetik, mert hiszen egyáltalán nem jelentette az alkotmányos élet teljes szüneteltetését is egyúttal. A megyék alkotmányos élete ugyanis ez idő alatt is zavartalanul folyt. A király az országgyűlés össze nem hívásával csak azt nyerte, hogy egy országgyűlés helyett egy egész sereg megyegyűlés bírálatait kellett eltűrnie, hogy egy helyett hatvanhárom helyen vonták felelősségre a törvény meg nem tartása miatt. Mivel itt a szónokok felelőtlenebbek is voltak, mint az országgyűlésen, hangjuk még sértőbb, még féktelenebb volt, mint az országgyűlésen lett volna.

A főispáni adminisztrátorok intézményének behozatalát se tekinthetjük az alkotmány olyan túrheterlen megsértésének, mint amilyenek a „hazafias” korteskedés elhíresztelte. A király ugyanis ezeknek az adminisztrátoroknak kinevezésére csak azért szánta el magát, mert a megyék megtagadták az adó behajtását és az újoncok kiállítását, s olyan hangot engedtek meg maguknak az udvar, a kormány és a hatóságok ellen, amelynek további türeése egyet jelentett volna minden rend és tekintély felbomlásával. Köztudomású ugyanis, hogy a forradalmi szellem annál tovább megy, minél többet engednek meg neki, s a büntetlenségtől csak vérszemet kap. A megyéknek, ahelyett, hogy belelovalták magukat abba, hogy ők képviselik a törvényt, a kormány pedig a jogtalanságot és önkényt, s hogy őket azért üldözik, mert a törvény alapján állnak, inkább arra kellett gondolniuk, hogy az örökös tartományok népéhez képest alig járulnak hozzá a birodalom terheihez, s ráadásul a kormány még azt is eltűri tőlük, hogy még nekik álljon feljebb, még ők használjanak felháborodott és izgató hangot, mert hiszen szónokaik közül még egyiket se vonták felelősségre vagy büntették meg.

Az adminisztrátoroknak a kormányba való kinevezésére joga volt, mert minden állam alkotmánya, s így a mienk is jogot ad a kormánynak arra, hogy akár az ország, akár egy megye képviselőit tanácskozásait és működését irányítsa. Ez az irányítás a megyékben a főispánok révén történt, akiket a király nevezett ki és akik a király akaratának megfelelően jártak el. Nálunk azonban a legtöbb megyének „örökös főispánja” volt, azaz a főispánságot örökölni lehetett s a megye egy-egy vagyonos s tekintélyes földbirtokosa bírta ezt a méltóságot haláláig. Világos, hogy ezek a nagyurak kényelmesek voltak, sokszor kiskorúak vagy már aggas-

tyánok is, vagy egyáltalán nem rendelkeztek azokkal a képességekkel, melyek ilyen állás eredményes betöltéséhez elengedhetetlenek.

A gyakorlat tehát az volt, hogy sok megye épp úgy vezetés, ellenőrzés és a kormány minden befolyása nélkül élte életét, mintha nem is lett volna főispánja, azaz mintha ott a kormánynak nem is lett volna képviselője. Egy erélyes és rátermett főispán ugyanis kezében tudta volna tartani a megyét s gondoskodni tudott volna arról, hogy olyan adókat és újoncokat, melyek megszavazása a birodalom fennállása szempontjából feltétlenül szükségesek voltak, törvényesen be is hajtsanak, illetve kiállítsanak. (Az imént láttuk például, hogy József nádornak e tekintetben olyan nagy volt a tekintélye a rendek előtt, hogy még Széchenyi is sokallotta. Ilyen vezetés alatt az országgyűlések s még inkább a megyegyűlések mindig törvényesen szavazzák meg vagy hajtják végre azt, amit az ország érdeke kíván.)

A püspökök is többnyire örökös főispánok voltak megyéinkben. Ők azért nem voltak alkalmasak erre a méltóságra, mert mint egyházi embereknek, más volt a fő kötelességük, s egyébként se vállalhattak ilyen, sokszor gyűlöletes szerepet, híveik ellenében. A megye esetleg protestáns része pedig már egyházi méltóságuk miatt is ellenszenvvel viseltetett irántuk.

A világi örökös főispánok lehettek még egész gyerekek, lehettek aggastyánok és lehettek egyszerűen csak kényelmes emberek, akik nem törődtek a közügyekkel s tétlen nyugalomból nem hagyták magukat semmi által kimozdítani. Békés időben, mindennapi viszonyok között talán így el is lehet kormányozni egy országot, de Napóleon világuralomra törekvése, a birodalom pénzügyi összeomlásának veszélye idején s általában a magyarországi túlságos nemesi szabadság ellenében nem. Ezért volt elkerülhetetlen, hogy minden megye élén tetterős, ügyes, kényes szerepe betöltésére alkalmas ember álljon, aki a megye vezetését kezében tartja és rendkívüli helyzettel is meg tudja birkózni.

Kétségtelen, hogy olyan főispán helyett, aki állásának feladataival a fennforgó rendkívüli körülmények miatt nem tud megbirkózni, arra az időre, míg a különleges nehézségek fennállnak, helyettest kinevezni nem ellenkezik az alkotmány szellemével, mely egyenesen megkívánja a rendről és az ország javáról való gondoskodást. Nem ellenkezik még az alkotmány betűjével se, mely a gondoskodást egyenesen előírja. I. Ferenc főispáni adminisztrátorai sokszor fegyveres erővel voltak kénytelenek működni, némely megye olyan erőszakkal lépett fel, ha nem is fegyveres erőszakkal, hanem a békés többség megfélemlítésével, melyet gúny, nevetség tárgyává tett, becsmérelt, rágalmazott. Ezért nagyon kétséges, hogy az a „hazafias” többség, mely az ilyen megyékben a megye feletti uralmat kezébe kerítette, valóban többség, illetve hogy törvényes többség volt-e. Köztudomású ugyanis, hogy nagyszájú, erőszakos, mindenre kész emberek ellenében a komolyabb, értelmesebb, jobb érzésű emberek vissza szoktak vonulni a közügyektől, sőt ha politikájukat a tömeg előtt már sikerült a hazaárulással azonosítani, csak kivételek tudnak közülük elveik mellett kitartani.

De még ha valamely megyében igazi többség is lett volna az ellenzék többsége, az adminisztrátorok erőszakos fellépését még akkor is védi s így törvényessé teszi a rendkívüli helyzet. Ha ugyanis az országgyűlés megtagad minden adót és minden újoncot, az állam fennállásáért felelősek nem nézhetik ölbe tett kézzel a dolgokat s nem várhatják tétlenül azt az időt, míg az állam felbomlása bekövetkezik. Rendkívüli idők rendkívüli eszközöket engednek meg, sőt írnak elő.

I. Ferenc kormányának csak az volt a hibája, hogy az adott válságos helyzetben csak félig volt erőszakos s így nem végzett egész munkát (mint például Bocskai, Hitler vagy Sztálin azt végzett). I. Ferenc – éppen lelkiismeretessége s törvénytisztelete miatt – csak annyira tért le a törvény betűjének útjáról, amennyire feltétlenül szükséges volt. Emiatt csak félrendsabályokat alkotott: csak az országgyűléseket nem hívta össze, a megyék önkormányzatát, a megyegyűlések megtartását s azokon a szólásszabadságot érintetlenül hagyta és erre a forradalmi alapon álló megyére bízta, hogy behajtsa az adót, melyet az országgyűlés megtagadott. Világos, hogy így nem érhetett el eredményt.

Ha I. Ferenc is olyan nyíltan az alkotmánytalanság álláspontjára helyezkedett volna, mint nagybátyja, II. József, akinek nem kellett se koronázás, se országgyűlés, se megye, akkor sokkal simábban ment volna a dolog. II. József alkotmányellenes központosító intézkedései aránylag simán is mentek, sőt a „legrokonszenvesebb Habsburg” megállapítást érdemelte ki éppen azoktól, akik I. Ferenc halálos ellenségei voltak s ma is azok.

Igaz, hogy II. József ezt a dicsérő jelzót nem az alkotmány eltiprásáért, hanem az Egyházzal való szembeszegüléséért kapta, de tagadhatatlan, hogy az alkotmány teljes eltiprása ellenére is megkapta. A mi „hazafias” ellenzékünknek tehát kétségtelenül ellenszenvesebb volt a Habsburgok katolicizmusa, mint alkotmányellenessége. Úgy látszik, a teljes erőszakot is sokkal jobban megbocsátották, mint a félerőszakot, azaz azt, ha alkotmányunkat elvben tiszteletben tartották s gyakorlatban is csak annyira és csak addig szegték meg, míg ezt a rendkívüli viszonyok, a kényszerhelyzet szükségessé tette. Hogy a mi „hazafias” ellenzékünk csak ilyenkor emlegetett törvénysértést, mutatja, hogy elsősorban kortes célok vezették, nem pedig – mint állította – a haza.

Vagy pedig I. Ferencnek is úgy kellett volna eljárnia, mint annak idején Mátyás királynak, a külső formát teljesen megtartani, csak a lényegét játszani ki, de azt aztán teljesen. Hízelgésekkel és megvesztegetésekkel befogni az országgyűlés egyes hangadóit s velük meglepetésszerűen a többséget kényszerhelyzet elé állítani. A kormánynak kellett volna tehát használnia azt a taktikát, amelyet a 48-at megelőző évtizedekben a „hazafias” ellenzék használt: nagyszájú embereket szolgálatába fogadni, jelszavakat dobni a közéletbe, megfélemlíteni az embereket, meglepetések elé állítani, államcsínyekkel érni el eredményt.

Ferenc azonban becsületes, egyenes ember volt (ezt még ellenségei is elismerik róla). Ő nem tudott, de nem is akart mást mondani, mint amit gondolt és mint amit valóban elérni törekedett. Ő nem akarta a nemzetet becsapni, félrevezetni s vele szemben egy olyan országgyűléssel operálni, mely látszólag szabad, de valójában nem, mely látszólag a nemzet képviselője, de valójában a király lekenyerezettje, sőt megfélemlítettje. Ő nem élvezte azt, hogyan tudja alattvalóit becsapni, mint a spanyol Ferdinánd I. Ferenc francia királyt, aki mikor a francia király panaszkodott, hogy Ferdinánd őt becsapja, azt felelte, hogy sokkal többször becsapta, mint gondolja. Miért volt hozzá buta, hogy észrevegye? A mi I. Ferencünk olyan országgyűléssel akart megszavaztatni az ország számára kellemetlen dolgokat, melynek szabadságát meghagyta, s mikor az országgyűlés nem szavazta meg, olyan megyékkel akarta behajtani a meg nem szavazott adót, melyeknek szintén teljes szólásszabadsága volt.

Mivel világos, hogy ez a teljesen szabad országgyűlés nem vállalt önként terheket, feloszlatta, de viszont még ekkor is annyira tisztelte a magyar szabadságot, hogy egyedül csak az országgyűlést oszlatta fel, a megyék önkormányzatát ekkor is érvényben hagyta s így egy országgyűlés helyett hatvanhárommal találta magát szemben, s ráadásul olyan országgyűlésekkel, melyek nem is Pozsonyban, azaz Bécs közelében ülészttek, ahol mégis jobban ellenőrizni lehetett, mit mondanak a szónokok és hogy ki izgat és ki lázít, hanem az ország messze fekvő, eldugott részeiben, ahol a felszólalók ítélőképessége és felelősségérzete is kisebb volt s így még izgatóbban, még tiszteletlenebbül, még túrheterlenebb hangon léptek fel, mint Pozsonyban, az országgyűlésen mertek volna.

Érthető tehát, hogy I. Ferenc végül a megyék ellen is kénytelen volt fellépni. Hiszen olyan uralkodó, aki szólanul túri, hogy gyalázzák, nem viselheti sokáig koronáját. Vagy rendet kell csinálnia, vagy távoznia. Mivel azonban ekkor is megelégedett a legszükségesebbel s csak adminisztrátorokat nevezett ki, akik a fegyveres hatalmat ott, ahol szükség volt rá, csak mutatták, de meg nem büntettek senkit, érthető, hogy az eredmény nem lett halálos csönd, hanem a király alattvalói emlékében úgy maradt meg, mint aki az alkotmányt és a magyar szabadságot eltiporta.

Láttuk, hogy Bethlen Gábor – az alkotmánnyal éles ellentétben – még azt is megtiltotta a megyéknek, hogy követeiknek az országgyűlésre utasításokat adjanak s ő is, Thököly is, még

akasztófával is megfenyegette őket, ha makacskodnak s megfelelő adóval és kellő számú katonával, lóval, marhával, takarmánnyal nem támogatják. Ennek ellenére, illetve éppen ezért rend volt s természetesen az elvárt támogatás is megtörtént. Mivel akkor beszélni nem lehetett, azokat a sérelmeket és erőszakosságokat, melyeket akkor nem mertek ellene hangoztatni, ma se hangoztatja senki s ezért csak az tud róla, aki az egykorú kútfőket látja. I. Ferenc alatt azonban tele volt az ország panasszal (mert alatta lehetett panaszkodni, sőt még ordítózni és izgatni is), ezért az ő uralkodása alatt történt törvénysértésekről és elnyomásról ma is tud mindenki.

Ha I. Ferenc se félt volna a törvénytelenégektől s ő is minden lelkiismereti gátlás nélkül egész munkát végzett volna és – mint ilyenkor szokás – még arról is gondoskodott volna, hogy az igazság szavát is elnémítsa, ma esetleg úgy magasztalnánk, mint az angolok az ő Erzsébetjüket, a poroszok az ő Nagy Frigyesüket, az oroszok Katalinjukat, a svédek Gusztáv Adolfjukat, a franciák Bourbon Henriket, a magyarok Mátyást, Bocskait, Bethlent, sőt többekévéb még Thökölyt és II. Józsefet is. Hiszen még Sztálint is magasztaltuk még mi is, s még a „Kereszt” című lap, a „békepapok” lapja is azt írta róla (Horváth Richárd), hogy ő istentelen ugyan, de mégis sokkal erkölcsösebb, mint mi, a keresztények.

Mikor mi I. Ferenc törvénysértéseit elítéljük, egészen elfelejtjük, hogy az ő „esküszegéseivel” szemben részünkről ott vannak ellensúlyul a kerületi gyűlések (s onnan ráadásul a városi és káptalani követek kizárásának) sokkal alkotmányellenesebb rendszere és a karzat szintén teljesen alkotmányellenes terrorja. De ezektől eltekintve is elmondhatjuk, hogy a reformkor országgyűléseinek sokkal kisebb volt a törvénytisztelete, mint I. Ferenc királynak.

Az 1832-ben megnyílt országgyűlésen történt, mégpedig a protestáns sérelmek tárgyalása közben. A protestánsoknak ugyanis még ebben a szabadelvű és a vallást már meghaladott kérdésnek tekintő korban is voltak sérelmeik, mégpedig olyan nagyok és az országgyűléstől olyan fontosaknak tartottak, hogy – akár a hajdani ellenreformáció korában – az egész országgyűlésen semmi sem keltett akkora vihart, mint éppen ezek tárgyalása.

Tehát az ekkori „hazafiaknak” a katolikus vallás nem volt fontos, azonban a protestantizmusnak az Egyház ellenében való megvédése nagyon is fontos volt. Annyiban logikus is volt ez az eljárás, mert láthatjuk belőle, hogy olyan vallásnak, amely ellen harcolni kell, csak a katolikus Egyházat tekintették, csak ezt a vallást tartották meghaladottnak, csak ennek az Egyháznak nem lehettek sérelmei, csak ebben hinni volt szűgyen. Protestánsnak lenni ekkor is büszkeség volt, a protestánsok sérelme a haladó katolikusoknak is sérelmei voltak, mert akkor minden művelt katolikus haladó katolikus volt, akkor mindenki jó katolikusnak tartotta magát, de a bigottság, a klerikalizmus, a jezsuitizmus vádjá ellen mindegyik hevesen tiltakozott, mert a protestantizmusban senki se a vallást, hanem csak az Egyház ellenzékét látta, tehát jó dolgot.

Az 1790-es országgyűlés már egy sorba állította a katolikus vallást a többi bevett vallással, azonban néhány külsőségben és mellékes dologban még meghagyott neki néhány kiváltságot. Például a katolikusoknak csak úgy engedte meg a hithagyást, ha előtte hat hétig hittanra jártak a plébánoshoz s utána is ragaszkodtak még hithagyó szándékukhoz. Továbbá, hogy olyan vegyes házasságokban, melyekben az apa katolikus volt, minden gyermeknek katolikusnak kellett lennie, de ha az apa protestáns volt, akkor csak a fiúk lettek protestánsok.

Igaz, hogy ezek még mindig kiváltságok voltak a katolikus vallás számára s így ellenkeztek a törvény előtti teljes vallási egyenlőség elvével, ámde az egyenjogúság katolikus dogmatikai szempontból túrhetetlen is, s tekintettel arra, hogy 1790-ben egy minden tekintetben katolikus többségű országgyűlés volt az, mely a katolicizmus addigi kiváltságairól annyira lemondott, hogy csak ezt a két kis jelentéktelenséget tartotta meg belőlük, tehát mivel katolikusok tették egyenrangúvá a protestantizmust a katolicizmussal, protestánsaink nagyon meg lehettek volna elégedve. Ott, ahol protestánsok parancsoltak (Angliában, Hollandiában, Németország nagy részében), bezzeg nem voltak a katolikusok egyenrangúak a protestánsokkal!

De hát a mi protestánsaink nem voltak megelégedve. A katolicizmus még e két kis meghagyott kiváltsága miatt is rettenetesen megalázva érezték magukat. Ebben a papokat kivéve még a katolikus követek is úgyszólván kivétel nélkül egyetértettek velük, még Eötvös József, Deák és Széchenyi is, sőt protestáns honfitársaik e sérelmeit még ők is annyira átérezték, hogy éppen ők tartották a protestantizmus mellett a legmegértőbb és legátértettebb beszédeket.

Ha feltesszük, hogy hittek a vallásukban, olyan furcsa dolog volt ez, mintha egy orvos, aki meg van győződve, hogy orvostársa tüdővészellenes gyógymódja teljesen hatástalan, míg az övé jó (ha ugyanis a katolikus vallás igaz és jó, akkor a protestantizmus se igaz, se jó nem lehet), maga adna be kérvényt az irányban, hogy az orvosi összetartás és kartársi megbecsülés nevében társa helytelen gyógymódját is engedélyezzék és így azt se nyilvánítsák kuruzslásnak.

Még kevésbé érthetjük meg a mi Deákunk, Széchenyink, Eötvös Józsefünk viselkedését, ha azt is meggondoljuk, hogy noha a protestantizmus nem tartja magát egyedül üdvöztetőnek, tehát részéről ugyancsak nem ellenkezett volna a logikával, hogy a katolicizmusnak ugyanazokat a jogokat adja meg, melyeket ő élvez. A protestáns Angliában, Poroszországban, Hollandiában, a Skandináv államokban, sőt még a protestáns svájci kantonokban is aránytalanul több kiváltságot hagytak meg a protestánsoknak a katolikusokkal szemben, mint amennyit nálunk 1790-ben a katolicizmusnak meghagytak. Hisz az angliai katolikusok még polgárjogot is csak 1829-ben kaptak, ott az anglikán vallás még ma is államvallás és a lordok házának még ma is egyedül csak az anglikán püspökök a tagjai. Katolikus püspök oda be nem teheti a lábát, még a westminsteri bíboros érsek se, még ma se, s ott a katolikusok ezt még kérni se merik.

Lehetetlenség, hogy mindezt az okos és nagyműveltségű Eötvös vagy Deák ne tudta volna, de különösen lehetetlen, hogy az Angliába annyit járó s ott annyira ismerős Széchenyi ne tudott volna róla. Mít szólunk tehát ahhoz, hogy mindez nekik nem fájt s egy cseppet se akadályozta őket angolimádatusban. Nekik csak a magyar katolikus Egyház néhány megmaradt kis kiváltsága fájt, ezt összeegyeztethetetlennek tartották a haladással és tűrhetetlenül sértőnek találták a magyar protestáns önértetre.

Ezt bizony másképp nem lehet megmagyarázni, mint csak azzal, hogy a protestantizmusban ők is haladást, a katolicizmusban pedig elmaradottságot s ráadásul zsarnokságot láttak, mely azért volt tűrhetetlen, mert az elmaradottság, tehát a meghaladottság zsarnoksága volt. Másképp Angliában a protestáns zsarnokságon is – mely nagyobb volt, mint a magyar katolicizmusé – felháborodtak volna s azt is tűrhetetlennek tartották volna a katolikus önértetre. Mivel látniuk kellett, hogy ez a protestáns zsarnokság az angol protestánsokat egyáltalán nem bántja, meg kellett volna állapítaniuk, hogy akkor a magyarok haladására se lehet sértő a még meglevő néhány katolikus kiváltság s emiatt még mi is nyugodtan tarthattuk volna magunkat művelt és haladó nemzetnek.

A protestánsok s velük együtt a katolikusok is azzal érveltek a hat heti kötelező hitoktatás ellen, hogy annak, aki művelt, sok ez a hat hét, hiszen műveltsége egyenrangú azzal a papéval, aki oktatja (azt elfelejtették, hogy nem vallásilag olyan művelt és itt vallási ismeretéről volt szó), aki pedig műveletlen, annak a hat hét is kevés, az egésznek nincs tehát semmi értelme.

Furcsa okoskodás, de most nem ezen van a lényeg, hanem azon a módon, mellyel az országgyűlésen ezt a kérdést tárgyalták, s arról az egyenesen tomboló sátáni gyűlöletről, mely a katolikus és protestáns követeket egyaránt elfogta az ellen a papkövet ellen, aki a kérdés tárgyalása közben az Egyház védelmére felszólalni merészelt és az a törvénytelen terror, melyet ellene emiatt az országgyűlésen katolikusok és protestánsok egyaránt kifejtettek. Azon az országgyűlésen, mely I. Ferencnek azt hányta szemére, hogy nem tartotta meg az alkotmányt és a törvényt.

Csak melleleg jegyezzük meg azt a jellemző dolgot, hogy erre az országgyűlésre 26 megye küldött protestáns követeket. Ez ugyanis azt bizonyítja, hogy a protestánsok mind

felekezetieskedtek, azaz a választáson mind azt nézték, ki katolikus és ki protestáns s ők természetesen csak protestánsra szavaztak, míg a katolikusok között alig nézte valaki ezt. A katolikusok nemcsak hitték és mondták azt az akkor divatos jelszót, hogy mindegy az, ki hogyan imádja az Istent és hogy az embereket nem a vallásuk szerint kell megítélni, de a protestánsok ezt a jelszót csak maszlagnak használták a katolikusok felé, de akkor is megtartani, mikor a katolikusok javára érvényesült volna, eszük ágában sem volt. Pedig hát ők felekezeti szempontból is könnyen megengedhették volna maguknak ezt a fényűzést, mert hiszen ebben a reformkorban, ha katolikust választottak, az is épp úgy velük érzett és mellettük szónokolt, mintha protestáns lett volna.

Ebben a vitában például a katolikus Beöthy Ödön volt a protestáns ügy egyik legbuzgóbb, sőt legszenvedélyesebb, legindulatosabb szószólója. Akkor úgy fogták fel a dolgot, hogy úgy szép, ha katolikus védi a protestáns ügyet. (Megfordítva azonban nem lehetett ezt kívánni, mert hiszen a katolicizmust bigottságnak, vakbuzgóságnak, klerikalizmusnak, reakciónak nevezték, azt pedig művelt és haladó ember még akkor se támogathatta, ha katolikusnak született, hát egy protestáns!) Ha azonban egy katolikus protestáns ügyet véd, ezzel kimutatja, hogy felül tud emelkedni a „kicsinyes” felekezeti szempontokon. Az senkinek se jutott eszébe, hogy a katolikus szempont egyúttal helyes, a protestáns pedig helytelen szempont is lehet.

A katolikus Beöthy erre a dicséretre és a vele járó népszerűsége pályázott, tehát állásfoglalásában tisztán a hiúság vezérelte. El is érte célját, mert történetkönyveink még ma is vallási türelméért magasztalják a legjobban. Ha logikusabbak lennénk, inkább azt kérdeznénk meg tőle, miért maradt meg akkor mégis katolikusnak.

Ha valaki magyar létére az oláhokkal tart, ha csak az ő jogaik elismerésére van érzéke, ha csak az oláhokért síkra szállni van ambíciója, azt mint magyarok megvetjük és hazaárulónak tartjuk. Pedig ezt az eljárást sokkal jobban lehetne menteni, mint Beöthyét. Az oláh is ember ugyanis, nemcsak a magyar, s ha a magyar ember csak azért lenne magyar létére is mellettük, mert nekik van igazuk, akkor valóban helyesen is cselekszik, sőt még magyar népének se árt vele. Hiszen az ilyen igazságosság még vizontszolgálatot is eredményezhet, melyből majd a magyaroknak lesz haszna. De még ha az oláhok még ilyen szép példaadások ellenére se lesznek soha ilyen nemes lelkűek, az igazságosság akkor is igazságosság marad, értékét soha el nem veszti s mindig lehet majd rá hivatkozni akkor, amikor magyar jogot és magyar becsületet kell védeni.

Azonban két különböző vallás egész más viszonyban van egymással, mint két különböző nemzetiség vagy nép. Nincs ugyanis jó nép és rossz nép, hanem csak olyan nép van, melyhez mi tartozunk, s olyan, melyhez mi nem tartozunk. Emiatt szabad, sőt kell az egyiket jobban szeretnünk, mint a másikat, de gyűlölnünk ezért mégse szabad, mert mindenkihez igazságosnak kell lennünk.

Ámde ha nem az embert, hanem magát a vallást nézzük, akkor lehet igaz vallás és lehet téves, tehát helytelen vallás. A helytelenséget azonban szabad, sőt kell is gyűlölnünk, sőt minden nemes lelkű ember élete célja csak az lehet, hogy az igazságért és a valótlanúság, a rossz, a helytelenség ellen küzdjön. Ez akkor is kötelessége, ha vannak emberek, akik jóhiszeműen az ellenkező mellett harcolnak. Maga az elv, az igazság ugyanis előbbre való, mint az az ember, aki ellene küzd.

Az igazság és a jó nem egyforma jogokkal bír a valótlanúsággal és nem egyenrangú a rosszal, sőt létjoga egyedül csak az igazságnak és a jónak van. Az embereket is úgy szeretjük legjobban, ha az igazság birtokába juttatjuk őket, azaz a jót megismertetjük és megszerettetjük velük. Katolikus ember csak akkor védhetné a protestáns vallást, ha egyiket se tekintené igazságnak, hanem csak érzelemnek és családi tradíciónak, azaz ha már szakított azzal a felfogással, hogy azt, amit a vallás tanít, komolyan hinni is kell vagy lehet mint igazságot. Aki a katolikus vallásban mint igazságban hisz, az nem beszélhet a protestáns vallás jogairól, még

kevésbé védheti. A protestáns vallásnak a katolikus vallással szemben jogai csak akkor lehetnének, ha nem lehetne tudni, melyik igaz a két vallás közül, vagy ha igaz voltára egyik se tartana számot, hanem megelégednének azzal, hogy mindegyik csak családi tradíció, tehát mindegyiknek a magáé tetszik.

Azonban a katolikus Beöthy protestánsvédelmét nemcsak egyszerű népszerűség-hajhászásnak kell tekintetnünk, hanem közönséges önzésnek és érdekhajhászásnak is. Beöthy ugyanis az országgyűlési katolikus követek azon kevesei közé tartozott (vagy talán kivülről nem is volt ilyen senki más), akit katolikus létére protestánsok küldtek az országgyűlésre. Bihar követe volt s Bihar megye magyar felében az ország legkálvinistább megyéje. Beöthy tehát érdekből beszélt katolikus létére is a protestánsok mellett, mert hiszen a gazdái, a megbízói protestánsok voltak, akik nem azért küldték oda, hogy ellenük beszéljen. Az ő száját tehát nemcsak gyerekes virtuskodás, vallási tudatlanság vagy hiúság, a közvélemény tapsaira, az országgyűlési ifjúság fátklyásmeneteire való pályázás, vagy esetleg a saját vallása vagy papjai elleni gyűlölet vezette, hanem az önérték, az érvényesülés is.

Ezért aztán a hat heti hitoktatás kényszere ellen a maga megyéjéből nagy hangon azt hozta fel, hogy egy 70 éves embert akartak erre a hat heti hitoktatásra kényszeríteni s csak azért volt rá szükség, hogy élettársával egybekelhesen. Ezt csak úgy lehet megérteni, hogy elvált ember lehetett s ezért mivel a katolikus Egyház nemcsak hirdeti, hanem meg is tartja a Szentírást, új élettársával nem esküdhette meg. De úgy látszik, beteg is volt már, ezért nem tudott hitoktatásra eljárni s így volt kénytelen meghalni, mint vadházas. Beöthy ebből az esetből országos ügyet csinált és katolikus létére úgy fejezte ki magát, hogy ez a szegény ember „lelkiismeretének megnyugvását a sírig nem érthette el” amiatt a hat heti hitoktatás miatt, amit a magyar törvény előírt.

Ha a szónok kálvinista lett volna, még akkor is a képmutatás netovábbja lett volna tőle itt „lelkiismeretről” beszélni. Hiszen a vak is látja, hogy annak a hetvenéves katolikus embernek nem hitre volt szüksége, mikor áttért, hanem esküvőre. Neki csak azért kellett áttérnie, mert a Szentírás világos parancsa ellenére, mely előírja, hogy aki elbocsátotta feleségét, „maradjon házasság nélkül” (1Kor 7,11), más nővel élt, s mivel katolikus vallása ezt nem tekintette házasságnak, hanem csak vadházasságnak, át akart térni olyan „keresztény” vallásra, melyben a Szentírás szava nem akadályozta annak, hogy vadházas létére is „törvényes” házas lehessen.

Az az öreg bácsi tehát egyedül csak azért akart áttérni, mert ki akart babrálni azzal az Egyházzal, mely szenvedélyei kiszolgálásában nem volt elég előzékeny (de természetesen csak azért nem volt előzékeny, mert Krisztus urunk megtiltotta neki, hogy előzékeny legyen), vagy pedig – s ez a valószínűbb – azért, mert az a nő, akivel élt, halála után élvezni akarta az özvegyi jogokat, köztük a vagyon hasznélvezetét, melyhez csak e révén tudott hozzájutni. Ennek az áttérésnek tehát se a hithez, se a meggyőződéshez, se a lelkiismerethez nem volt semmi köze.

Azonban mégis nagyon valószínű, hogy az öreg nem azért halt meg „esküvő” nélkül, mert ebben a hat heti hitoktatás akadályozta meg, hanem csak azért, mert öreg és tehetetlen volt már. Vadházastársa, aki szerette volna a férfi halála után vagyona hasznélvezetét élvezni, elment kálvinista lelkészéhez és elpanaszkodott neki miatta. A lelkész aztán tovább adta a panaszt a megyei kálvinista uraknak, azok a megye követének, aki aztán katolikus létére, sőt éppen azért, mert katolikus volt, igyekezett minél jobban megérdemelni megbízói bizalmát.

Egyébként a baj igazi oka egyedül csak az lehetett, hogy az öregnek, illetve kálvinista élettársának csak közvetlenül halála előtt jutott eszébe az áttérés s így már nemcsak a hat heti oktatásra, hanem még az áttérés törvény előírta formáságainak elvégzésére sem maradt elég ideje.

A hat heti hitoktatás akadályozta legfeljebb csak egy katolikus többségű nyugati megyében fordulhatott volna elő, nem pedig a kálvinistának is kálvinista Biharországban, ahol a kálvi-

nista tengerben működő néhány katolikus pap még ma is örül, ha békében hagyják és nem inzultálják, nem pedig ő meri a kálvinisták haragját külön magára zúdítani. Még a Horthy-korszakban is előfordult, hogy a kivételesen tiszta katolikus Hajdúdorogon egy nagyon buzgó fiatal görög katolikus káplánt a megye és a csendőrség elbizakodott emberei kormányzósértésbe ugratták bele vagy talán ezt is csak ráfogták s utána fegyveres csendőrökkel hurcoltatták végig a falu utcáin s kísérték be a debreceni ügyészség börtönébe. (A felsőbb hatóságok hamarosan s minden törvényes eljárás nélkül hazabocsátották, de természetesen azért a csendőrök ellen se indítottak eljárást.)

Így nem csoda, hogy Tagen váradi nagyprépost, a nagyváradi káptalan követe (aki egyébként esztergomi születési magyar ember volt) s aki a bihari vallási viszonyokat igen jól ismerte, felszólalásában Beöthy állításával szemben „kerekén tagadta”, hogy a Beöthy felszólalásában említett dolgok Biharban valóban megtörténhettek. Azonban tisztán csak az, hogy ezt kétségbe vonni merészelt, annyira felháborította az elbizakodott, magukat túlságosan is nyeregben levőknek érző és a jog és törvényesség iránt semmi érzékkel se bíró „hazafias” követeket, hogy a nagyprépost „kerekén tagadom” kifejezéséből az egész ezeréves magyar alkotmányos élet legnagyobb országgyűlési vihara lett. Az egész kérdést is egyedül ezért hoztam itt most elő.

A követek túrhetetlenül sértőnek találták magukra, hogy az ő követtársukat valaki „meghazudtolja”. Vagy azért háborodtak fel annyira, mert a logikus gondolkodás részükre túl magas volt, vagy pedig mert egyáltalán nem is akartak gondolkodni, azaz az ész szavára hallgatni, mert a szenvedélyek fellobbanására volt szükségük, hogy annak lángjánál érhessék el azt, amit a józan ész alapján nem remélhettek. Az eset ijesztően mutatja azt a féktelen gyűlöletet, melyet ezek a „hazafiak” a papság irányában éreztek.

Abba kapaszkodtak, hogy a nagyprépost Beöthy s az ő személyében az összes országgyűlési követet túrhetetlenül megsértette, mert hazugsággal vádolta. Pedig ha egy követet vádolnak hazugsággal, abból még igazán nem következik, hogy minden követ hazug, s egyébként is ha valakinek állítását kétségbe vonják, az még nem jelenti azt, hogy akár csak őt magát is hazugsággal vádolják. Hiszen nem igazat nemcsak tudatosan, tehát rosszhiszeműen lehet állítani (ez a hazugság), hanem lehet jóhiszeműen is, amit nem hazugságnak mondunk, hanem tévedésnek, az pedig annyira emberi dolog, hogy megállapítása senkire se lehet sértő. Azt kívánni pedig, hogy az Egyház vagy bárki egyenesen csalatkozhatatlanoknak tartsa az őt gyűlölő és támadó követeket, kissé talán mégiscsak sok a jóból.

Mivel józan ésszel nem tehetjük fel, hogy ezek a „hazafias” követek még ennyit se tudtak, világos, hogy viselkedésüket másnak nem tulajdoníthatjuk, mint csak annak, hogy mesterségesen törekedtek a botrányra, mert tudták, hogy csak úgy győzhetnek a vitában, ha az ész helyett a szenvedélyek és a terror lesz úrrá az ülésteremben. Tagen nagyprépost kijelentésére ezek annyira úrrá is lettek, hogy Mérey, az elnök, aki mint az udvar embere, „különben is népszerűtlen” (Szilágyi, IX., 308. o.) volt (akit és családját azonban mi Déryné naplójából egyenesen nagy magyar hazafinak ismertünk meg), úgy megrémült, hogy ijedtében azonnal feloszlatta a gyűlést, azt gondolván, ez a legjobb módja annak, hogy esetleges nemkívánatos dolgoknak elejét vegye.

A mindenképpen botrányt akaró és ezért mindig sérelmet kereső elbizakodott ellenzék most meg Mérey ellen fordult dühével és sértőnek, sőt túrhetetlennek tartotta, hogy egy követet az elnök az ülés hirtelen bezárásával megakadályozott „becsülete megvédésében” (melybe természetesen a nagyprépost gázolt bele). Beöthyt ugyanis Tagen hazugsággal vádolta (láttuk, hogy nem igaz) s az elnök nem engedte meg Beöthynek, hogy magát a sértő vád alól tisztázhassa.

Erre Mérey, hogy az előző ülésen elkövetett – úgy látszik – megbocsáthatatlanul nagy bűnét jóvátegye, a következő ülést azzal kezdte, hogy felszólította Tagent, hogy a múlt ülésen előadott súlyos vádját (!) magyarázza meg. Tagen azonban – hiába adott neki szót az elnök –

nem juthatott szóhoz, mert felpattant Beöthy s magából kikelve felelősségre vonta az elnököt, amiért a múlt ülést hirtelen felfüggesztette s így megakadályozta őt abban, hogy magát rögtön igazolni tudja.

Az elnök intézkedése az oka annak – mondta a műfelháborodásban pózoló követ –, hogy az ő szeplőtlen jelleme az azóta eltelt hosszú 24 órán át a hazugság megbecstelenítő vádját volt tűrni kénytelen. Az ő becsületére sár freccsent s ő azt ott 24 órán át tűrni volt kénytelen. (Még elképzelni is rossz, mit szenvedhetett ez a szeplőtlen jellemű hazafi ez alatt a 24 óra alatt!)

Kijelentette azután, hogy Tagen nemcsak őt, hanem személyében a nemzet egész törvényhozó képviselőjét megsértette (úgy látszik, addig még sohasem fordult elő, hogy az országgyűlésen az egyik követ a másiknak állítására azt mondta volna, hogy igazságát tagadja), ezért kéri, hogy az 1723. VII. tc. értelmében szolgáltatassanak igazságot a törvényhozásnak és helyezték Tagent vád alá. Utána Tisza Lajos, a másik bihari követ (ez természetesen már kálvinista volt, de jellemző, hogy a kálvinista sérelem előadását ravaszul mégis a katolikus követnek osztották ki) szintén csatlakozott Beöthy indítványához.

Mikor a „vádlott” Tagen a nagy viharban végre nagy nehezen szóhoz jutott, kijelentette, hogy sem Beöthyt, sem a törvényhozást nem akarta megsérteni. Hozzátette azonban azt is, hogy nincs abban a helyzetben, hogy azt is visszavonja, amit érdemben mondott, mert a Beöthytől felhozott eset valóságát még a történetek után se fogadhatja el. Erre, mintha csak egy tonna olajat öntöttek volna a már előzőleg meggyulladt tűzre, újra toronymagasságba csaptak a lángok. Beöthy felkelt és kijelentette, hogy ő annak az áttérésében megakadályozott 70 éves bihari embernek esetét megbízza, a megye nevében hozta elő. Aki tehát annak valóságát kétségbe vonja, az nemcsak őket, hanem egész Bihar vármegyét sérti meg. Utána pedig felkelt a kor „legzahafiasabb”, azaz legnagyobb szájú, legtöbbet párbajozó és így legnépszerűbb követe, Balogh János is (Bars megyéből) s indítványozta, hogy a nagyprépost ellen ezért a vakmerőségért indítsák meg a törvényes eljárását.

Az egész országgyűlésben csak egy ember akadt, aki védelmére mert kelni a gyűlölet árjától elárasztott nagyprépostnak, Trshtyenzky Imre. (Szégyen, hogy a neve után ítélve nem magyar ember volt.) „Nem állunk még a vesztőhelyen – mondta –, hogy ne lenne már helye a mentségnek és kérésnek.” Igazságtalanságról tehát ő se mert beszélni, hanem ő is csak bocsánatot kért a nagyprépost számára, mintha valóban vétkezett volna. Bocsássanak meg Tagennek – mondta – már csak az egyházi rend iránti tekintetből is (de hiszen éppen azért rontottak rá oly vadul, mert az egyházi rend tagja volt). Hiszen ez az egyházi rend csak a minap is, mikor Bémer László személyében sokkal nagyobb sérelmet szenvedett becsületében, nem követelt magának elégtételt.

De a követek hallani se akartak bocsánatról, mert egyenesen megbocsáthatatlannak találták Tagen bűnét. S ez érthető is, hiszen a kutya is annál jobban ugat, minél ijedtebb az előle menekülő gyermek. Itt csak az erő és a bot használhatott volna, nem pedig a kérések, azt pedig a Habsburgok sohasem merték használni. Így aztán Majthényi László (természetesen katolikus, mert ilyenkor mindig azoknak kell adni a jó példát a más vallásúak jogainak megítélésére és saját papjával szemben is „az igazság” megvédésére) felugrott és kijelentette, hogy ő a nagyváradí káptalan követével „ezen a szent helyen” együtt tovább egy perccig sem maradhat, s ha az elnök Tagent azonnal ki nem utasítja az ülésről, ő hagyja el a termet. Erre egymás után jelentik be a követek, hogy ők is csatlakoznak Majthényihoz, köztük természetesen a tőlünk oly nemes lelkűnek, sőt „szentnek” tartott Kölcsey is. (Hogy lehet, hogy még ennek az okos embernek se jutott eszébe, hogy Tagen kijelentésében semmi sértő nem volt, tehát büntetni se lehet miatta, s ha ezt nem vette észre, miért nem jutott eszébe legalább az, hogy a jelen esetben egy kálvinistának kellene igazságot szolgáltatnia, vagy legalább megbocsátania a katolikus Egyháznak, illetve főpapnak?)

Furcsa egy „szent” lehetett az a Kölcsey, aki még azt se látta be, hogy Tagen az országgyűlésen csak szólásszabadságát gyakorolta, mely mint követet, megillette, s ettől őt meg-

fosztani az alkotmány sérelme volt. Még ha valóban meg is sértette volna követtársát, akkor sincs joga sem az elnöknek, sem követtársainak ezért az ülésről kitiltani. Ez törvénysértés volt, melyet nem a király követett el, hanem a magyar „hazafiak”, köztük a „szent” Kőlcsey.

Erre a nagyprépost újra szólni akart, de kísérletére – pedig nem tudhatták, hogy nem az elégtételadás-e felszólalásának célja – újra felcsap a szenvedélyek lángja és a „hazafiak” fül-siketítően ordítazzák feléje, hogy vád alatt álló ember nem beszélhet. Pedig hát még senki se helyezte vád alá. De ha ez már megtörtént volna, akkor is joga lett volna beszélni, mert mindenki tudja, hogy a vád alá helyezés még nem elítélés, mert hiszen a vád felmentéssel is végződhet, s mindjárt látni fogjuk, hogy Tagennel szemben így is végződött. Azonban e kor „hazafias” ellenzéke is épp úgy tett, mint a kommunisták, akik szintén nem tudták megvárni, míg Mindszentyt és társait elítélték, hanem már vádlott korában is épp oly gyűlölettel gyalázták őket, mint elítélésük után. Az „alkotmányvédőknek” és a bécsi kormány „törvénysértései” kéréseivel bírálóinak ez is egy újabb törvénysértése volt tehát.

Tagent tehát nem engedték szólni, s Mérey, az elnök sem talált más mentséget számára, mint annak kijelentését, hogy önszántából el fogja hagyni a termet. Természetesen az elnök ezen kijelentése is a legdurvább törvénysértés volt, melyet Bécs embere követett ugyan el, de a „hazafiak” terrorjára, mert igaz ugyan, hogy ha meg akarták tartani az alkotmányt, Tagen csakis önszántából távozatott az ülésről, de hogy ez az „önszántából” való távozás mennyire nem önszántából történt, arról felesleges beszélünk. Egy törvényes országgyűlési követ, még akkor is, ha már vád alatt van (Tagen még nem volt az alatt), csak akkor kénytelen elhagyni az országgyűlést, ha ezt a kötelességét maga az országgyűlés állapítja meg, nem pedig az elnök jelenti ki.

Mivel azonban a király embere – nem úgy, mint a „hazafiak” (a közöttük található „szenteket” is beleértve) – bírt bizonyos érzéssel az alkotmány iránt és érzett bizonyos tiszteletet is iránta még akkor is, mikor terror hatása alatt állt s benne a józan ész szavát még ilyen válságos helyzet se tudta teljesen elnémitani, legalább a törvény látszatát próbálta megmenteni s ezért mondta azt, hogy Tagen követ úr „önként” hagyja el a termet. A hazafiak azonban vagy mert olyan műveletlenek voltak, hogy még azt se tudták, mi az a törvény vagy alkotmány, vagy mert annyira telítve voltak az Egyház és a király emberei iránti gyűlölettel, hogy az ész működését teljesen lehetetlenné tette számukra, akár mert készakarva hánytak fittyet a törvénynek: egyáltalán nem voltak hajlandók magukévá tenni az elnök alkotmánytiszteletét, mert a pap elleni gyűlöletük sokkal nagyobb volt, mint az alkotmány s a törvény iránti tiszteletük.

Ők a papot meg akarták alázni s az „önkéntes” távozást nem találták számára elég megsegyenítőnek. Azt követelték, különösen Péchy Ferenc és Balogh János, hogy ne szépszerével térjen ki haragjuk elől, hanem az elnök „parancsolja ki” az ülésteremből. Ők – látva, hogy ők az urak – nemcsak erkölcsileg akarták leszúrni ellenfelüket, a papot, hanem kéjjel megskalpolni és a beleit is kitiporni.

Ebben az elégtételben ugyan nem részesültek, mert csak a Balogh Jánosok olyan emberek, hogy ha az ajtón kidobják őket, az ablakon jönnek vissza, nem pedig a nagyprépostok. Tagen papi lelke nem bírta ezt a sötét „hazafiságot”, ezt a sátánilag megcsúfolt „szabadelvűséget”, ezt az ízléstelen szereplési viselkedésüket és eszközeként a ferdítést és a rágalalmazást, s nemcsak „önként” elhagyta a termet, hanem otthagya az egész országgyűlést is egyszer s mindenkorra. Arra a meggyőződésre jutott, hogy az akkori országgyűlés papnak nem való. Tényleg beszennyeződik tőle a reverendája. Az csak olyan „szenteknek” való, mint Kőlcsey. Bejelentette káptalanjának, hogy lemond követi megbízásáról, a káptalan elfogadta a lemondást és Kricsfalusy Ferencet választotta meg helyette. Gondolhatjuk, milyen örömmel vállalhatta ez is a megbízást.

Nem lett volna azonban okos, ha nemcsak Tagen, hanem maga a káptalan és az Egyház is lemondott volna jogairól és visszavonult volna a magánéletbe, mert a küzdőteret otthagyni és átengedni a sátánnak, árulás. A jóknak a sátán ellen küzdeniük kell (sőt mindig az ellen

kell küzdeniük), az pedig csak természetes, hogy a sátán sátáni módra küzd. Azért végezte életét Krisztus urunk is a kereszten s a tanítványnak mindig úgy kell viselkednie, ahogyan mestere viselkedik.

Tagen ellen aztán megindították az eljárást. Kőlcsey azt írja, hogy ilyesmi, vagyis az, hogy egy követ ellen amiatt, amit az országgyűlésen mondott, eljárást indítottak, emberemlékezet óta nem fordult elő. Tegyük hozzá azt is, hogy ez még megyegyűlésen elmondott beszéd miatt sem fordult elő. Láthatjuk, hogy nálunk a Habsburgok alatt ugyancsak teljes szólásszabadság volt. Ezt csak azok a „hazafiak” (köztük Kőlcsey) sértették meg, akik a „szabadságért” harcoltak. Mivel Kőlcsey a Tagen elleni eljárást hallatlan volta ellenére is helyeselte, sőt ő maga is oka volt, a dolgot csak úgy magyarázhatjuk meg, ha Tagen beszéde is olyan hallatlanul sértő és tűrhetetlen volt, mint amily hallatlan volt a magyar közéletben az, hogy valakit felelősségre vonjanak azért, amit az országgyűlésen követi minőségében mondott. Kőlcsey tehát tulajdonképpen azt mondja, hogy országgyűlési követ emberemlékezet óta nem vétkezett még szavaival akkorát, mint Tagen. Ha pedig megnézzük, mint mondott hát olyan borzalmasat ez a Tagen, kisül, hogy semmi mást, minthogy „kerekén tagadta” annak az állításnak igazságát, melyet az országgyűlésen egy másik követ mondott. Úgy látszik tehát, hogy Tagen előtt még sohasem történt meg a magyar országgyűléseken, hogy az egyik követ tagadta volna azt, amit a másik követ állított.

A királyi tábla 1834. január 23-án mondta ki ítéletét Tagen ügyében, s noha a vádat itt is egy Beöthy (de ez Sándor volt, nem Ödön) képviselte, az ítélet mégis úgy szólt, hogy „alperes a vád alól feloldoztatik”. De hát ez természetes is, hiszen nyilvánvaló, hogy az egész ügy mesterségesen felfújt dolog volt (ezért csodálkozunk annyira Kőlcseyen), s ha még azért is el lehetne ítélni egy magyar országgyűlési követet, mert ellenfele állítását tagadja, mi lett volna akkor a híres magyar szabadságból s mit érne akkor egyáltalán az országgyűlés? Láthatjuk belőle, hová jutott volna a magyar szabadság, ha ellenségei nem Habsburgok, nem is Méreyek, hanem magyar „hazafiak”, sőt akár ha Kőlcsey Ferencek lettek volna!

Mivel a végén a vád alól felmentett Tagennek ha „önként” is, de mégis csak el kellett már hagynia az országgyűlés termét azért, amit mondott, noha semmi különöset vagy szokatlant nem mondott, sőt tényleg vád alá is helyezték azért, amit mondott, fel kell hívnunk a figyelmet: Mivé tették a magyar szabadságot és a magyar alkotmányt azok a nagyszájú, gyűlölködő, sőt gyűlölni már akkor is egészen bolsevik módra tudó magyarok, akik még ma is mint mintahazafiak és éppen mint a magyar szabadság védői szerepelnek iskolai oktatásunkban és hazafias nevelésünkben, koruk pedig, mint a magyar történelem egyik legszebb kora!

Tagen esete természetesen nagy szégyene lett a magyar országgyűlésnek (nem győzők csodálkozni, hogy mégis még Kőlcsey is oka volt e nagy szégyennek) s a szenvedélyek csillapultával „a dolgot általában mindenki röstelli s részint szépíteni, részint korrigálni igyekszik” (Szilágyi, IX., 310. o.). Andrassy József, Esztergom megye követe kijelenti, hogy később inkább követi megbízásáról lemondani, semhogy még egy ehhez hasonló esetnek tanúja legyen (említettük, hogy Tagen esztergomi származású ember volt). Máriássy Antal, sárosi követ pedig vérével szeretné lemosni azokat a sorokat, melyek az országgyűlés jegyzőkönyvében a kérdéses esetre vonatkoznak (pedig a Máriássyak protestánsok).

Mivel azonban akkor, mikor a példátlan igazságtalanság a nagyváradi káptalan követét érte, még ez az utólag így beszélő Andrassy és Máriássy se kelt Tagen védelmére, láthatjuk, milyen terror uralkodhatott azon az országgyűlésen. Hiába volt valaki e „hazafiakkal” ellenkező véleményen, nemcsak szólni nem mert, hanem még ahhoz is bátorság kellett, hogy hallgasson s ne üvöltsön együtt a vad farkasokkal. S ezt a terrort azok fejtették ki, akik Bécs erőszakának ostromozásából éltek.

Lehet-e szó szabadságról, törvényességről, alkotmányról olyan országgyűlésen, ahol a terror, megfélemlítés uralkodik, ahol nem lehet az ellenfél állítását „kerekén tagadni”, s ahol azok se mernek a törvénytelenység, jogtalanság és igazságtalanság elítélésére szót emelni,

akik az igazságtalansággal és törvényességgel tisztában vannak? Pedig nálunk hányan, de hányan voltak még olyanok is, akik tisztában se voltak vele! De viszont törvényeseknek tekinthetők-e azok a határozatok és végzések, melyeket ilyen légkörben hoztak, és vádolható-e alkotmány sértéssel az a király, aki ilyen országgyűlést nem szívesen hív össze?

Pedig még csak azt se mondhatjuk, hogy Tagen esete kivétel volt, mert hiszen előbb láttuk, hogy 48-at megelőzőleg szabály volt, hogy a karzat és az országgyűlési ifjúság inzultálta, gúnyolta, kicsúfolta azokat a követeket, akik a kormány pártján álltak s ezt még az országgyűlés termében is büntetés nélkül cselekedhette, noha az országgyűlésen akkor még többségben voltak az olyan érzelmű és küldöiktől olyan megbízással jövő követek, amelyért a kicsúfolás járt. Az is tagadhatatlan, hogy 1848 márciusában ez az ilyen többségű országgyűlés lett egyszerre forradalmivá a párizsi és bécsi forradalom hírére és szavazta meg egyszerre egyhangúan a forradalmi törvényeket s még Széchenyi és Deák sem mert ellenkező véleményt nyilvánítani. Vajon szabad volt tehát ez az országgyűlés, s amit „egyhangúan” határozott, törvényes volt-e?

A Tagen-ügyben utólag azt a mentséget hozta fel az országgyűlés maga mellett, hogy Tagent hivatalosan nem utasították ki, hanem „önként” távozott. Mivel azonban tudjuk, milyen önkéntes volt az az „önkéntes” távozás, a megállapítás meglehetősen képmutatónak, hogy ne mondjam: hazugnak látszik. Ez az állítás csak formailag igaz, nem pedig a valóságban. De hogy legalább formailag igaz, azt is egyedül csak annak köszönheti a becsületére annyira büszke országgyűlés, hogy egy „hazaáruló” volt az elnöke, akinek több érzéke volt a szabadság és az alkotmány iránt, mint neki. Sajátságos, hogy Beöthy túrhetetlennek tartotta magára és társaira Tagen részéről a hazugság vádját, noha a vád el se hangzott, de utána azt a hazugságot, hogy Tagen önként távozott az országgyűlésről, egyikük se tartotta magára és az országgyűlésre sértőnek.

Azok a főbűnösök pedig, akiknek még Tagen ilyen „önkéntes” távozása sem volt elég, hanem nyílt kiutasítását követelték az elnöktől, utólag azzal mentették magukat, hogy Tagen kiutasítását valójában nem a követek kívánták, hanem azok, „kiknek szavuk nincs az országgyűlésen, hanem hallgatás a kötelességük”, azaz a karzat közönsége, főképpen pedig az országgyűlési ifjak. Az ő tetteik nem az országgyűlés tettei, tehát nem is lehet értük felelős az országgyűlés, mint ilyen.

Ezzel azonban ezek a hazafiak ismét csak egy nagy törvénytelenésre mutattak rá, mert elismerték, hogy a reformkorban tulajdonképpen nem az országgyűlés maga dönti el, hogy ott mi történjék, mit határozzanak, hanem nem alkotmányos, idegen, törvénytelen tényezők, olyan egyének, akiknek ott szavukat nem volna szabad hallatniuk. Ezt a törvényteleniséget, ezt az idegen beavatkozást, a törvényesség ezen kijátszását azonban éppen az országgyűlés hazafias ellenzéke nemcsak eltűrte, hanem egyenesen támogatta, sőt mesterségesen rendezte meg. Újra csak azt kell tehát kérdeznünk: Hol itt az alkotmányosság, hol itt a törvények uralma?

Ki szegte meg tehát jobban a törvényeket, az alkotmány előírásait: a király-e, aki ilyen országgyűléseket nem hívott egybe mindig olyan sűrűn, mint a törvény előírta, vagy az az országgyűlés, mely maga volt kénytelen elismerni, hogy amit neki utólag szégyellenie kellett, azt valójában nem maga csinálta, hanem oda nem való törvénytelen elemek?

Így festenek tehát az udvar „törvénytelenégei” és „alkotmány sértései”, ha nemcsak az érem egyik oldalát nézzük, hanem a másikat is, melytől azonban a mi történetírásunk s hazafias irodalmunk a magyar közvéleményt annyira elszoktatta. Ez a „hazafias” közszellem a magyar történelmet teljesen forradalmi szellemben fogja fel. Ezért a kommunizmus is teljesen magáévá tehetette. De eszközei is épp oly erkölcsstelenek voltak, mint a későbbi kommunizmusé.

A Tagen-ügy befejezéséül csak azt kell még megemlítenünk, hogy mivel Tagen törvényhozó jogának, szólásszabadságának és immunitásának megsértését utólag maga az országgyűlés is kénytelen volt elismerni, Andrassy György azt indítványozta, hogy az országgyűlés, mint amely ezeket a bűnöket vagy hibákat elkövette, tegye jóvá vétkét és adja

hivatalosan Tagen tudomására, hogy semmi akadályja sincs az országgyűlésre való visszatérésének. (Igazán nem nagy elégtétel.)

Azonban az országgyűlés „hazafias” része gögjének és papgyűlöletének Tagen akkora dicsősége sok lett volna. Ezért kimondták, hogy az országgyűlésen természetesen megjelenhet, de ezt az országgyűlés méltóságának megőrzése miatt külön tudtára nem adják.

Mikor az országgyűlés ezt a határozatot hozta, Tagennek a vád alóli törvényes felmentése még nem történt meg. Ezért akkor azt hozták fel érvelésként, hogy az országgyűlés egy vád alatt álló ember előtt nem alázkodhat meg. De az országgyűlés akkor sem alázkodott meg, mikor már a királyi tábla kimondta, hogy Tagen semmit se vétkezett (ez azonban egyúttal azt is jelentette, hogy az országgyűlés viszont vétkezett). Az országgyűlés azonban akkor se alázkodott meg előtte s akkor se hívta meg kebelébe, mikor a tábla ítélete már elhangzott. Tagen tehát az országgyűléstől elégtételt sohasem kapott. Csak a királytól kapta meg ezt olyan alakban, hogy címzetes püspökké nevezte ki. Az országgyűlés (annak ellenére, hogy elismerte, hogy a törvényt vele megszegte, tehát vétkezett ellene) olyan nagy már nem tudott lenni, hogy ezt Tagen előtt is elismerje.

Csakugyan annyira „reakciós” volt-e 48 előtt a Habsburgok uralma?

A reformkorban nálunk tényleg uralkodó állapotokról hű képet kaphatunk az egyébként egész az eszelősségig Habsburg- és papgyűlölő Eötvös Károlynak, tehát a Habsburgok iránti rokonszenv miatt ugyancsak nem gyanús kálvinista írónak, „A nazarénusok” című munkájából. A szerző itt Hencsey Lajosnak, a nazarénusok magyar „apostolának” történetét írja meg, aki hamarosan kivándorolt hittestvéreihez Svájcba s ott fiatalon meg is halt. Mivel az a Hencsey 1820-ban született és 1844-ben halt meg, életéből egy Habsburg- és egyházellenes író beállításában van alkalmunk megismerni a 48-at megelőző magyar állapotokat az akkori Habsburg kormány nagy „elnyomását”, reakciósságát és az állítólagos katolikus „vakbuzgóságát” (mint Mikszáth állítja ugyanezen korról a „Különös házasság”-ban).

Mivel pedig Hencsey élete utolsó éveiben Svájcba került, mindjárt össze is tudjuk hasonlítani a még Habsburg viszonylatban is különösen sötétnek tartott akkori magyar állapotokat a protestáns s egyébként is szabadságáról és haladott közszelleméről ismert híres köztársaság ugyanez időbeni állapotaival. Jól megállapíthatjuk belőle, csakugyan olyan nyomasztó gyarmatosítás, olyan felháborító gazdasági kiszipolyozás, olyan sötét reakció és olyan türelmetlen vakbuzgóság uralkodott-e ez időben nálunk, hogy 48-ra az elégedetlenségnek fegyveres felkelésben kellett kirobbannia.

Eötvös Károly szóban forgó könyvéből megtudjuk, hogy se Hencsey Lajost magát, aki a tiszta katolikus Zala megyéből származott s maga is katolikus volt, se pesti nazarénus hittestvéreit itt az 1840-es évek elején senki nem bántotta szektáságukért és furcsa, katolikusellenes tanáikért senki nem üldözte. Üldözésének vagy akár csak zaklatásának a hatóságok részéről Eötvös művében semmi nyoma. De Eötvös nemcsak nem beszél ilyesmiről, hanem külön ki is emeli, hogy ilyesmi nem történt. „Az fáj nekik éppen (Hencseynek, mikor már kint volt Svájcban) – írja Eötvös (279. o.) –, hogy hazájában nem üldözik az ő követőit és azok mégis lassan szaporodnak.” Ellenben „Svájcban nyakra-főre büntették az új hívőket. A büntetés a tanítókra nézve száműzetés volt, a közönséges hívőkre nézve pénzbeli bírság”.

„Éjjeli istentiszteletek!” – olvashatjuk Eötvös könyvében, mint egy külön fejezet címét, a svájci állapotokról.

„Az 1838. évben Zürich város hatósága már üldözni kezdte a nazarénusokat. Gyermeküket erőszakkal vitette a keresztségre, a kegyes gyülekezeteket megtiltotta, a felnőttek kereszttelését bírsággal büntette. Csakhamar Thurgau kantonban is elkezdődtek az üldözések. Az óvatosság az új hívek részéről már felette szükségesnek mutatkozott.”

„Ezét tartottak éjjeli istentiszteleteket” (237. o.). A nazarénusok svájci apostola ez időben Fröhlich Sámuel volt. Hogy tőle tanuljon, hogy őt megismerje, utazott ki Hencsey Svájcba. Halljuk erről a Fröhlichről Eötvöst:

„Nős volt már 1843-ban s volt négy gyönyörű gyermeke. Házasságát nejevel nem a helvét hitvallás (azaz Eötvös Károly hitvallása) szerint, hanem saját külön felekezete szabályai szerint kötötte meg. Példás és boldog volt családi élete.”

„Tanai miatt, tértitgetései miatt, de házassága miatt vizzályba bonyolódott Aargau kanton tanácsával, illetve az aargauai hatósággal. Fenyítő pert indítottak ellene. A vád az volt, hogy ő csábításban, neje pedig köztudomású, tehát botrányos ágyasságban bűnös. A pert letárgyalták, a védelem nem használt semmit, az ítélet sújtó lett. Őt elítélték örök száműzetésre, nejét 500 forint bírságra, de ezen kívül arra, hogy gyermekeitől megfosztassék. Gyermekeit fattyúgyerekeknek kimondták s mint gyámoltalanokat közintézetben elhelyezni határozták.”

„Ilyen ítéletet is keveset hoztak az újabb időkben.” (217. o.)

„Megtörtént a végrehajtás.”

„Odamentek házához a végrehajtók, a bíró, a jegyzőkönyvvezető és a karhatalom közegei. Fröhlichnek egy óra időt engedtek az útra készülődéshez, akkor vállon fogták, a házból kituszkolták, két erőteljes fogdmeg jobbról, balról melléje állt s kikísérték Strassburg felé az ország határáig.”

„Az asszony és a gyermekek ott sírtak mellette. Sírásuk hangját a szél elvitte messzire.”

„A végrehajtásnak ezzel nem volt vége.”

„Az anyától el kellett venni gyermekeit. A fattyúgyermekeket, amint szolt az ítélet. A gyermekek sírtak s anyjuk ruháiba kapaszkodtak. Egyik még ölbeli volt. Éppen aludt anyjának kebelén és karjain. Nem várták meg, míg felébredt. Lefeszítették anyjának kebeléről és elvitték a többit is.” (218. o.)

„A végrehajtók nem törődtek az anyaszívvel. Összeírták bútorát, ruháját, ágyneműit, hogy az ötszáz forint bírságot behajtsák. Ha szépszerével nem fizet, elkótyavetyélik mindejét. Ha mezítláb marad is.”

„Ez történt Fröhlichhel.”

„A honfit kiűzték hazájából. A hű hitvestársakat elszakították egymástól. A férjtől elvették családját, az anyától elvették gyermekeit. A becsületes, hű és jó asszonyt paráznának kiáltották. Van-e ezeknél gonoszabb büntett?”

„Mikor az állam ilyet cselekszik, megrendíti a társadalmat. Mikor a társadalom ezt szó nélkül tűri, önként görnyed szolgává s önként gyalazza meg magát.” (219. o.)

Sajátságos, hogy mindezt egy protestáns, tehát a lelkiismereti szabadság elve alapján álló, műveltségéről és a szabadság kivívása körüli érdemeiről híres ország, Svájc tette, s ráadásul a XIX. század közepén, akkor, mikor Magyarországon a „sötét” Habsburg-„elnyomás” alatt még azt is tűrhetetlennek tartották (még a katolikusok is!) hogy katolikus csak akkor lehet hitehagyottá, ha előbb hat hétig a plébánoshoz jár hittanra.

Még sajtószerűbb, hogy Zürich kantonban mégse rendült meg miatta a társadalom, s bár mindezt a zürichi társadalom szó nélkül tűrte, mégse „görnyedt önként szolgává”. A svájci protestáns társadalom sokkal többet kibírt, mint ugyanakkor a Habsburgok alatt a magyar társadalom. Néhány évre rá ugyanis nem Svájcban, hanem nálunk tört ki forradalom azért, mert az elnyomást és a szolgasságot tovább már állítólag lehetetlen volt tűrni.

Pedig nálunk Hencseyt senki sem bántotta, s még gondolatnak is képtelenség lett volna, hogy a nazarénusokat csak azért, mert vallásuk nálunk se volt törvényesen bevett vallás, olyan bánásmódban részesítsék, mint a kálvinista Zürichben, Aargauban vagy Thurgauban. Például, hogy kitoloncoljanak valakit az országból csak azért, mert nazarénus lett. Pedig Hencsey katolikusból, tehát a Habsburgoktól védett vallásból lett nazarénussá s tiszta katolikus szülőfalujában is hirdette a nazarénus tanokat. De senki se bántotta a jobban szem előtt levő pesti nazarénusokat se.

Pedig hát az üldözés Svájcban nem kivétel volt. Nemcsak Zürich kanton járt el így:

„Volt Svájcban és volt Aargau kantonnak – írja Eötvös (219. o.) – valami régi ostoba törvénye a paráznáról, az ágyasságról, a vadházasságról. Ezt a törvényt alkalmazta a bíróság Fröhlichre és nejeire. A polgári házasságot akkor még nem ismerte el Svájc. Követelték az egyházi házasságot (természetesen nem a katolikus, hanem a református). Fröhlich a maga felekezetének törvényei szerint nősült, de az ő felekezetét se ismerték el.”

„Így keletkezett az a borzasztó ítélet.”

„Thurgau kanton az 1838. évben a nazarénusok házasságát érvénytelennek mondta ki, s miként Aargau is, ágyasságnak minősítette. Meg kell jegyeznem, hogy az üldözések már Aargauban is megkezdődtek s nem sok idő múlva a hauptwyli telep nyugalma is felzavarták.” (244. o.)

„Fájdalommal panasztak el ama soknemű és rettenetes üldözést, melyet a híveknek régebben Thurgau, Zürich és Bern kantonokban (érdekes, hogy katolikus kanton egy sincs köztük) kellett, most pedig folytonosan Aargau és több más kantonban kell szenvedniük.” (250. o.)

„Amin legjobban csodálkoztak, hogy Hencsey a maga országában történt üldözésekről nem beszélhetett, s mindaz, ami ott vele és híveivel történt, csak annyiból állt, hogy a páhoki esperes neki erős szemrehányásokat tett és iratait elszedte.”

„A jó svájciak azt hitték, hogy ha náluk, a művelt helvét földön, házassági viszonyukat el nem ismerik, gyermekeiket erőszakkal elszedik, isteni tisztelet tartását meg nem engedik, összejöveteleiket a rendőrök szétverik, tanítóiknak az állandó lakást és a nyilvános tanítást minden kantonban megtiltják s nőiket az állam és az egyház (természetesen a református „egyház”) úgy tekinti, mint tilos ágyasság bűnrészeseit: akkor Magyarországon, abban a – mint közülük sokan hitték – vad, félig barbár, műveltség nélkül való országban a nazarénusokat legalábbis kerékbe törlik, ha megfoghatják.”

„Hiába, ők is csak németek voltak, akik Magyarországról semmit sem tudtak igazán, de annál több rémséges dolgot képzeltek el. Annál kellemesebb volt a csalódás, melyet Hencsey előadása után éreztek.” (251-152. o.)

Milyen bájosan játssza itt a sanda mészáros szerepét a kálvinista, egész az eszelősségig Habsburg-gyűlölő Eötvös Károly, a híres fiskális! Úgy tesz, mintha a svájci nazarénusok azért csodálkoztak volna annyira, hogy az ő felekezetüket Magyarországon közel se üldözik úgy, mint a ő hazájukban, a szabad Svájcban, mert ők hazánkat félbarbár országnak gondolták. Pedig hát ennek semmiképpen se gondolhatták, mert hiszen Hencsey svájci nazarénus hittestvérei egytől egyig volt kálvinisták voltak. Egy se volt köztük, aki katolikusból lett volna nazarénussá. Viszont köztudomású, hogy a protestánsok – szokott szerénységükben – minden országban azonosítják magukat a műveltséggel, míg a katolicizmust az elmaradottsággal. Olyan országot tehát, amelyben számottevő protestánság él (ezt pedig Magyarországról minden külföldi protestáns tudja, hiszen a külföldi protestáns propaganda mindig a Habsburgok magyarországi protestánsüldözése miatt jajveszékelt), egy protestáns se gondolja félig barbár országnak.

A svájci nazarénusok tehát nem azon csodálkoztak, hogy egy félbarbár országban van ennyire háborítatlan élete a nazarénusoknak, hanem azon, hogy egy katolikus, sőt egy protestánsüldözéséről híres országban. Azon csodálkoztak, hogy náluk a „szabad” Svájcban a kálvinisták még a más felekezetű protestánsokat is jobban üldözik, mint a vakbuzgóságukról hírhedt Habsburgok üldözik ugyanazokat a protestánsokat a maguk országában. De hogyan, hogy minderről ugyanakkor a bihari kálvinisták se tudtak semmit, nem tudott róla még a katolikus Beöthy Ödön se, sőt nem tudott még a Tagen beleit kitiporni akaró magyar országgyűlés se.

De nem volt hajlandó minderről tudni Eötvös Károly se, utána még egy fél évszázaddal se. Ő is szentül meg volt róla győződve, hogy más, felvilágosult országokkal éles ellentétben nyomtak el a mi Habsburgjaink nálunk minden szabad gondolatot és voltak vak hívei az egyedül üdvözítő Egyháznak.

Eötvös Károlynak máskor minden sora ennek a Habsburg-ellenes propagandának a szolgálatában állt, ezért amit most Hencsey életének ismertetése közben a svájci nazarénusok üldözéséről írni kénytelen, a legkirívóbb cáfolata mindannak, amit máskor mindig hirdet.

Ezért nem akarja észrevenni, hogy miről van szó és ezért tereli a beszédet arra, hogy a németek, s így a svájci németek is hazánkat valami félbarbár országnak gondolták s azért csodálkoztak annyira rajta, hogy nálunk mégse üldözték a nazarénusokat. Valójában nem hazánk félbarbárnak hitt volta volt oka ennek a nagy svájci csodálkozásnak, hanem a hazug katolikus- és Habsburg-ellenes protestáns propaganda, melynek hatására ezek a svájci protestánsok azt hitték, hogy Magyarországon a Habsburgok mást se tesznek, mint csak protestánsokat üldöznek.

De lássuk tovább a svájci protestáns elmaradottságot és a szűk látókörű fanatizmust (a Habsburgok adta szabadsággal és felvilágosultsággal ellentétben) az e tekintetben protestáns szempontból ugyancsak nem gyanús Eötvös Károly tolmácsolásában:

„Elment Hencsey távolabbra is.”

„Bernhez nem messze van Langnau az Emmenthalon. Népes és iparos városka.”

„Akkora gyülekezet (természetesen nazarénus) van ott, írja Hencsey, csak nénéink többen vannak kétszáznál, az atyafiak pedig még többen.”

„Kegyés és buzgó tanító volt itt is. Nevét nem jegyezte fel Hencsey. Azelőtt Bernben volt városi elemi iskolaigazgató. Áttért, új hívő lett és megkeresztelkedett. De nyomban bejelentette a feljebbvaló hatóságnak s egyúttal ajánlkozott továbbra is s még nagyobb buzgósággal a tanításra. A tanács ezt nem engedte meg, sőt állásától nyomban felfüggesztette. De minthogy kitűnő tanító volt, derék, buzgó embernek ismerték s a városban általában szerették, nem akarták elkergetni s kenyerétől megfosztani: egy évi időt engedtek neki, hogy megtevélyedett gondolkodásától megszabaduljon, s az egyházhoz (természetesen a kálvinista „egyházhoz”) ismét visszatérjen. Hiába volt. Nem tért vissza, sőt annál lelkesebben tanította az új hitet. A vége az lett: száműzték a városból. Mikor Hencsey ott járt, akkor Langnauban volt tanító-püspök.” (266. o.)

„A negyedik tanító az Aschmann-testvéreknél, talán még Fröhlichnél is nagyobb tanító volt Zürichben ekkor Debruner. Ezzel volt együtt legtöbbet Hencsey. Ennek életéről a következő adatokat jegyezte föl.”

„Debruner János Thurgauban született iparos szülőktől 1808-ban. Mint ifjú iparoslegény, Aargauba költözött s ott telepedett meg 1830 körül.”

„Tanításaira az első napokban nem ügyelt a hatóság. De amikor már öt gyülekezetet, öt istentiszteletet tartott, beidézték a városházához a tanács elé. Városi hajdú élőlőszóval hozta az idézést. Ott kihallgatták, maga igazolására felhívták, azután megpirongatták. Egyúttal kimondták határozatban s kiadták írásban is, hogy a tanítást, keresztelést, gyülekezettartást egyenesen megtilták, s ha a tilalmat megszegi: mind őt, mind azt, aki házában az istentiszteletet megengedi, száz forinttól négyszáz forintig terjedő bírsággal, mint büntetéssel sújtják. Egyúttal lelkére kötötték, hogy tévelygéseit hagyja abba, az Egyháznak jámbor bárányait tilos legelőre ne terelgesse, térjen vissza apáinak igaz hitére s legyen az Egyháznak hű fia.”

„Ő azonban ragaszkodott a maga mélyeséges hitéhez és tovább tanítgatott és térítgetett. Csakhogy most már nagyobb óvatossággal.”

„Ezután a város pandúrijai – így ír Hencsey – mindig keresték, mindig leskelődtek utána, hogy őt elárulhatnák, de az Isten megerősítette őt és ily módon két egész esztendeig tudta az Evangéliumot hirdetni. Míg végre Isten rábocsátotta a város pandúrijait.”

„Pandúroknak nevezi Hencsey a város közbiztonsági szolgálait. Más nevüket magyarul nem tudta.” (Mi azonban láthatjuk, hogy azok a svájci „pandúrok” sokkal cudarabbak voltak, mint Bécs pandúrijai akár a Bach-korban.)

„Debrunert és másik négy hívét 1836. év márciusában éppen istentiszteleten lepték meg a hajdúk és vitték a tanács elé. Azt az ítéletet kapta, hogy a város területéről kiutasíttatik, sőt örökre száműzetik, de az elköltözésre, műhelye és vagyona kimozdítására négyheti időt kap.”

„Felesége éppen várandós volt, a négy hét elteltével nem mozdulhatott. Nosza fogták fölön Debrunert és vitték a börtönbe. Mikor felesége szült, akkor kieresztették és a költözésre hét heti haladékot adtak neki. De akkor aztán feleségével és öt gyermekével kénytelen volt útra kelni. A két legkisebb gyereke a két ikerlányka volt: héthetes csecsemő.”

„Hova menjen? Hol hajthatja fejét nyugalomra?”

„Szülőföldjét, Thurgaut jelölték ki számára. Oda ment.”

„Ott se szívesen látták, mint új hívőt. Amint odaért, azonnal behívták fegyvergyakorlatra. Nem ment be. Feleségét és gyermekeit nem hagyhatta. Karhatalommal bevitték és börtönbe zárták. Innen hamar kiszabadult ugyan, de maradása még sem volt otthon. Ez év december havában Zürichbe költözött. Ez nagy város volt, a térítők ellen mégse fenekedett úgy, mint a kisvárosok.” (De előbb már láttuk, hogy mégis mennyire „fenekedett” ez a város is.)

„Lelke és buzgósága nem hagyta nyugodni. 1838-ban ellátogatott Aargauba régi híveihez. Két hajdú nyomban lefűlelte és vitte a tanács elé. Ötheti börtönt kellett emiatt szenvednie. Két év múlva, 1840-ben újra visszatért. Újra elfogták és a börtönbe kísérték.”

„Nem nyugodott meg az ítéletben. Fölvitte az ügyet a legfelsőbb bíróságig. Nyilvános tárgyaláson maga fejtette ki igazságát. Nem sértette a közerkölcsöt s a köztársaság törvényeit. Isten ígését hirdette csupán, ahogy azt a Szentírásban találta. Mi hát a bűne? Miért kell neki üldözést szenvednie?”

„Mind nem használt semmit. A legfelsőbb bíróság elítélte kilencheti fogságra s hetven frank pénzbüntetésre.”

„Utódai ma is élnek Svájcban.” (269-270. o.)

Ilyen különbség volt tehát a szabad Svájc és a köztudomásúlag szűk látókörű, a fanatikus papoktól állítólag orruknál fogva vezetett Habsburgoktól elnyomott Magyarország között az 1830-as és 40-es években, akkor, mikor mi olyan tűrhetetlennek tartottuk az osztrák jármot, hogy hamarosan fegyvert ragadtunk miatta. Ilyen volt a különbség a két ország között vallási türelem és politikai szabadelvűség tekintetében a Habsburgok javára.

De Hencsey leveleiből, aki svájci útja közben Bécsben is dolgozott, meg lehet állapítani a Habsburgok országai és Svájc közti különbséget gazdasági tekintetben s a munkások jóléte és életszínvonala szempontjából is, ismét csak Bécs javára.

„Bécsben a munkabérvizonyok jobbakk voltak, mint Pesten. (Csak nem azért, mert ott a Habsburgok önkényesen kormányoztak, azt tettet tehát, amit akartak, míg Magyarországon a rendekkel kellett megosztaniuk hatalmukat?) Ott az élelmézesen, lakáson, mosáson, apró költségen kívül a lakatoslegény szépen megtakaríthatott másfél váltóforintot naponként... Három hónapi (bécsi) munka és takarékoság után Hencsey mintegy hatvan ezüstofforinttal indulhatott Svájc felé.”

„A Bécsen túl nyugatra fekvő országokban (furcsa körmönfont kifejezés, hiszen Hencsey, aki Bécsből Svájcba ment, más nyugati országon Bécsen túl se mehetett át, mint csak Ausztrián. Világos tehát, hogy a most következő dicséret szintén a Habsburgok Ausztriájának dicsérete) már hatóságilag volt a vendégszeretet szabályozva. Ott úton-útfélen, boglyák tövében, kerti fák árnyékában ismeretlen utazó nem húzhatta át az éjszakákat. Ingyen hálólhelyet se adott senki. Rendőri felügyelet volt mindenütt s fizetni kellett mindenért. Igaz, hogy a segítő intézetek itt is megvoltak a vándorló iparoslegények számára.” (198. o.)

Svájcból pedig ezt üzeni haza Hencsey: „Ti pedig, kérlek az Istenre benneteket, hacsak lehet, megmaradjatok műhelytekben, mert erre szörnyen nehéz munkát kapni és amint halljuk, nagyon kevés a fizetés. Akinek két forintja van, annak igen jó legénynek kell lenni.”

A gazdasági helyzet tehát – a bécsi pompás állapotokról nem is szólva – sokkal jobb volt a Habsburgok „kiuzsorázott” Magyarországon, mint a „szabad” Svájcban.

Egy későbbi levelében pedig ezt írja Zürichből a pestieknek Hencsey: „Tudd meg azt, szerelmes atyámfia, hogy itt nincs császár, nincsenek mindenféle fejedelmek és hercegek, mint Bécsben, sem pedig palatinus és egyéb mágnások és fényűzésben tobzódó papi fejedelmek, mint Magyarországon, de még nemesek sincsenek”. (Vajon hol láthatott Hencsey Magyarországon „fényűzésben tobzódó papi fejedelmeket”? A szülőfalujában, Szentpéterúrban aligha. De Pesten se, mert hiszen ott katolikus püspök még ma sincs s nem is volt soha. Más magyarországi városban vagy helységben pedig Hencsey nem lakott. Vagy talán ezt a kifejezést már csak Eötvös Károly papgyűlölete hamisította bele Hencsey levelébe?)

„Itt minden ember egyenlő polgár s mindenki a munkája után él.” (Vajon Magyarországon nem voltak olyan gazdag emberek, akik nem munkából, hanem az apjuktól örökölt nagy vagyonból éltek, sőt talán „tobzódtak”?)

„A vármegyének a neve kanton, annak van egy tanácsa és a városi tanács is megvan és ezek végzik el a közönség dolgát. Nincsenek itt katonák se, csak bizonyos napokon katonászkodnak az emberek. Hanem van rendőrség, amit policájnak neveznek. Ez mindenre ügyel, s a jövők, menők, utazók az ő szemeit el nem kerülhetik. Otthon nálunk ilyen nincs, ott úti passzust sem kérnek senkitől. Azt sem keresik, kinek mennyi pénze van a zsebében, egészsé-

ges-e, beteges-e. Az én elmém sokat hánykolódik efölött. Azért van-e nagy vigyázás az emberekre, mert szeretik őket, vagy pedig azért, mert félnek tőlük?” (257-258. o.)

Látjuk tehát, hogy nemcsak vallási, hanem politikai és egyéni szabadság is nagyobb volt 48 előtt az „elnyomott” Magyarországon, mint a „szabad” Svájcban. Nálunk szabadon utazhattak az emberek, senki se kérdezte tőlük, hová és miért mennek. Az országot is akkor hagyta el valaki, mikor akarta, Svájcban ellenben már „passzus” kellett s mindent ellenőriztek. A Habsburgok nem féltek annyira rebellis magyar alattvalóiktól, mint a svájci hatóságok a svájci polgároktól. Ők jobban megbízhattak a magyarok hűségében, mint Svájc a maga szabad polgárainak hűségében.

De láthatjuk azt is, hogy mi sem féltünk a kormánytól annyira, mint amennyire a svájciak féltek kormányuktól. S mégis míg Svájcban a nazarénusok üldözése ellenére sem fogott fegyvert a szabadságért senki, mi annyira hiányoltuk a szabadságot, hogy 48-ban, tehát hamarosan Hencsey levélírási után, még fegyvert is fogtunk érte.

Wesselényi izgatásai, túrhetetlen viselkedése és pere

Tudvalevő, hogy a bécsi kormány Wesselényit perbe fogta és elítélte, és ezt szokás a 48-at megelőző idők egyik legnagyobb jogtalanságának és törvénytíráásának tartani. Mindenki úgy tudja, hogy Wesselényi egyetlen bűne az volt, hogy hazáját szerette. Ezért ítélte az önkény bírónak. Letartóztatni azonban addig, míg az ítélet el nem hangzott ügyében, akkor se lett volna szabad, ha bűnös lett volna. Őt a „piszkos” és „sötét” börtön mégis megfosztotta szeme világától és kora sírba vitte azt a férfiút, akinek testi ereje elpusztíthatatlannak látszott.

Természetesen egy szó sem igaz a mindenkitől tudott és mindenkitől elítélt nagy sérelmeiből. Wesselényit nem ártatlanul üldözték, nem jogtalanul ítélték el, hanem éppen ellenkezőleg, talán az volt az egyedüli baj, hogy túl sokat túrtek el tőle, túl nehezen és túl későn indítottak ellene pert és az illetékesek a mesterséges propagandától felizgatott közvéleménytől hagyták magukat megfélemlíteni. Ezért bűnéhez képest büntetése is túlságosan enyhe volt, hiszen a bírók, akik ítélték felette, mind meg voltak félemlítve a közvélemény terrorjától. Wesselényi szembaja már jóval pere megindulása előtt megvolt s állandó betegeskedése is jóval régebbi keletű. Börtöne nem volt sem piszkos, sem sötét, sőt tulajdonképpen nem is volt börtönben, csak államfogságban, de ott is csak egészen rövid ideig.

Wesselényivel nem azért történt igazságtalanság, mert ok nélkül üldözték vagy ártatlanul ítélték el, hanem azért, mert bűnéhez mérten aránytalanul kis büntetést kapott, de a magyar közvélemény terrorja miatt még ezt is el kellett neki engedni. A már akkor is teljesen bolsevik módszerekkel szított propaganda és a mesterségesen felkeltett nemzeti felháborodás megakadályozta ügyében a tárgyilagos igazságszolgáltatást, s nemcsak a bíróságot félemlítette meg, hanem még magát a kormányt is. Így aztán nagyobb bajok elkerülésére el kellett tűrni, hogy Wesselényi személyes bűnei megtorlatlanok maradjanak, mint ahogyan a tiszaezlári bűnperben is ugyanilyen okokból kellett eltűrni, hogy a valóban gyilkos és bűnpalástoló zsidók büntetlenül maradjanak. A két eset közt a különbség csak az volt, hogy a tiszaezlári zsidókat el sem ítélték, míg Wesselényit elítélték, csak a megérdemelnél sokkal kisebb büntetésre s még azt se hajtották rajta végre.

Ez az igazságtalan elnézés, mint a következő kötetben látni fogjuk, már Wesselényi apjával kezdődött. Ő is túl enyhe büntetést kapott szomszédja fegyveres megtámadásáért, melyet, mivel mesterséges krakélerségből [pimaszságból, kötekedésből], igazi huliganizmussal történt, emiatt a rendesen még szigorúbban kellett volna büntetni. Az engedékenységek következménye aztán az lett, hogy a magyar közvélemény egyenesen dicsérendőt, vagy legalább élvezni valót talált bűnében és nemzeti hőst csinált belőle. S noha tulajdonképpen csak próbaidőre bocsátották szabadon, teljesen megtorlás nélkül hagyták újabb hasonló bűnét, hogy nyilvános országgyűlésen fegyveresen rontott az elnök ellen, s őt életveszélyesen megfenyegette. Ez az újabb törvénytörő virtuskodás a megérdemelt országos felháborodás helyett újra a közvélemény bámulatának és élvezetének tárgya lett s büntetlenül maradt, noha olyan egyén követte el, aki már büntetett előéletű volt, sőt csak feltételeesen volt szabadlábon. Hogy megtörténhessen s ráadásul megtorlás nélkül történhetett meg második bűnbeesése, nem járult éppen hozzá a király tekintélyének növeléséhez.

Nem csoda hát, ha a fia, aki már úgy nevelkedett, hogy hasonló virtuskodásokban lássa élete célját s akitől az apjához hasonló viselkedést a közvélemény már egyenesen elvárta, de akinek nagy tehetsége, veleszületett szónoki képessége, nagy testi ereje és ügyessége miatt egyenesen adottsága volt hasonló népszerűségi babérok aratására s aki nemcsak apján, hanem önmagán is nemegyszer tapasztalta, hogy kihívásaira a kormány nem mer visszaütni, ezen az úton mindig tovább ment egész addig, míg csak olyan helyzet nem állt elő, hogy a kormány már egyenesen kényszerítve volt az ellene való fellépésre. Ha ugyanis még tovább túrte volna Wesselényi elbizakodott kihívásait, tekintélye semmivé vált volna.

Olyan kormány, hatalom vagy hatóság ugyanis, melyet büntetlenül lehet megszegényíteni s amely tűri, hogy alattvalói lenézzék és nevensenek rajta, nem kormány. Ha valamely kormány ezt maga nem látja be s nem távozik helyéről önként, akkor hamarosan úgy kergetik el. A hatóság ugyanis nem azért van, hogy bántalmakat, mint keresztényhez illik, békével tűrjön, hanem azért, hogy tekintélyt tartson, s ha kell, büntessen, s ez a jó keresztény kormánynak is kötelessége. Az olyan hatóságot, mely nem parancsol, hanem kér, nem igazságot szolgáltat és büntet, hanem mindig csak megbocsát, nem szeretik az alattvalók, hanem lenézik és megvetik. A forradalmi elemek pedig minél nagyobb elnézést és türelmet tapasztalnak részéről, annál kihívóbbak lesznek vele szemben s annál messzebbre mennek a vakmerőségben és a törvényt megvetésben.

Wesselényi nemcsak olyasmiket csinált, amikhez mint magyar nemesnek, joga volt. Izgatni, a hatóságokat nevétségessé tenni a magyar nemesnek sincs és nem is volt soha joga. Ilyen „joga” csak akkor volt, mikor olyan tehetetlen hatósággal volt dolga, mint II. Endre korában, akitől az Aranybullát lehetett kicsikarni, vagy Kun László korában, akit alattvalói meggyilkoltak vagy Zsigmond idejében, akit alattvalói egyszerűen lecsuktak, hogy megjavuljon.

Wesselényi azonban még többet is tett az izgatásnál. 1835. január 11-én Reviczky kancellár jelenti például, hogy Wesselényi és társai a váradi választáson Kölcsey (a „szent” Kölcsey) megválasztása érdekében olyan terrort fejtettek ki, hogy nemcsak a vendéglőkben és az utcákon szónokoltak a legizgatóbb hangon, hanem az oláh választókat fenyegetésekkel kényszerítették a választáson való megjelenésre, sőt egymás után háromszor is leszavaztatták őket. Mivel Kölcsey még így is kibukott, azokat, akiket helyette követekül megválasztottak, azzal fenyegették meg, hogy Pozsonyban majd macskazenével „tisztelik meg” őket. (Takáts Sándor: Magyar küzdelmek, 490. o.)

Takáts Sándor másik művéből, az „Emlékezzünk eleinkről” címűből pedig azt tudhatjuk meg (586. o.), hogy mikor a Wesselényi apjától és tőle magától is agyongyötört Nopcsa főispán testvére sok elkövetett nemtelen eljárás miatt Wesselényit végre párbajra hívta ki, hazánk e nagy fia így felelt neki:

„Az én életem a hazámé s nem az Öné.” (Mikor Wesselényi Hagen, a nem is magyar, hanem német színész nő miatt párbajozott, akkor élete nem volt a hazájáé, hanem csak a színész nőé. Ilyen következetlen volt Wesselényi izzó hazafisága s ennyit lehetett adni nagyhangú „hazafias” kijelentéseire.)

„Tőlem és pártomtól függ a jövő és a haza védelme az osztrák kormány törvénytelen támadásaival szemben. Én a haza támasza vagyok, Ön pedig csak Nopcsa főispán, aki méltatlan arra, hogy a szemem elé kerüljön. Még kevésbé méltó arra, hogy Önnek kiálljak. (A német színész nő, úgy látszik, méltó volt rá.) A kihívást nem fogadom el. Ne merje magát előttem mutatni. Az Ön életével keveset veszít az állam.” (De Wesselényi életével természetesen annál többet.)

Így festett nálunk az osztrák elnyomás a 48-at megelőző évtizedben! Ne feledjük, hogy báró Wesselényi nemcsak egy másik, az övénél sokkal ősibb és magyarabb családból származó másik báróval beszélt így, hanem a főispánnal, a hatalom birtokosával, a kormány képviselőjével (illetve a fiával, de a fiú az apja miatt hívta ki Wesselényit). De ha mindketten csak egyszerű magánemberek lettek volna, akkor is könnyű belátni, hogy ilyen hangot még egy paraszt sem tűrhet el a másik paraszttól, s nem is tűr el. Olyan társadalomban tehát, melyekben Wesselényiek garázdálkodtak, nem is lehetett soha társadalmi béke. (Láttuk már, hogyan bánt Wesselényi apja Kolozsváron a magyar színészekkel.)

Világos, hogy Wesselényinek nagy népszerűségére és dicsőséggel járó babérjaira mások is pályáztak, s nemcsak egyedül ő volt kihívó és nagyhangú. Az ilyen példa ragadós, s természetesen nem is csak ő volt egész Erdélyben gazdag, szép és erős ember. Kálvinista se egyedül csak ő volt Erdélyben.

Az 1830-as években Wesselényi után a leghíresebb magyarok egyike gróf Kendeffy Ádám volt. (Az ő lányát, Katinkát vette el később Andrássy Gyula.) Kendeffy is rendkívül szép férfi volt. Hogy ő se éppen erényeivel tűnt ki, láthatjuk abból, hogy fiatal korában még Takáts Sándor szerint is (Magyar küzdelmek, 406. o.) „úgy élt, mint második Alkibiades: kalandok után járt és mulatott”. „Ifjú korában, mikor még a kalandokon törte fejét, sok párbaja volt.” (Tehát neki is színésznőkkel kapcsolatban, mert „ifjúkoron” és „kalandokon” csak ilyesmiket lehet érteni.) „Heves véralkatának köszönhetette azt is, hogy Kolozsvárról egy időre távoznia kellett. Házasságáig csak szenvedélyeinek élt. Politikával nem sokat törődött, a tudomány után nem igen törte magát.”

Látjuk tehát, milyen jellemű emberek voltak e kor legnagyobb „hazafiai”. Ők beszéltetni akartak magukról. Eleinte, míg fiatalok voltak, színésznőkkel kapcsolatban beszéltek magukról, később, mikor már kitombolták magukat s a fiatalkori züllést nem bírták tovább vagy megelégtették már, a hazával kapcsolatban kerestek babérokot, de szintén hasonló módon. „Alkibiades” volt e kor másik híres, Béccsel dacoló főúri nagy magyarja, az utolsó Illésházy is. Az ő törvénytelen gyermekeinek száma is légiónyi volt, s noha családja utolsó sarja volt, törvényes utódról mégse gondoskodott. De jobb is, mert vagyont ügyis alig tudott volna már rá hagyni. Híres, szép ember volt Batthyány Lajos is.

Gróf Kendeffynél még Wesselényi is sokkal különb volt, mert ő nemcsak a nők, hanem a tudományok iránt is törte magát fiatal korában is. Mikor azonban már kellően kizüllötte magát, az érzéki gyönyörök után Kendeffy is magasabb élvezetek után vágyott: ő is a hazának szentelte életét. De persze ő is Wesselényi-módra, zajosan, munkája jutalmát rögtön akarva élvezni. Nálunk akkor népszerűséggel, tapsokkal, fáklyás zenével, a nép egyenes bálványozásával csak az a hazaszeretet járt, mely Bécsben látta ellenfelét. Nagyon olcsó és könnyű hazafiság is volt ez egyúttal, mert ott mindent eltűrték.

De ha Kendeffy olyan tehetséges nem is volt, mint Wesselényi, annyira gyarló sem volt, mint ő. Legalábbis megletebb korában már nem. Feltűnő, írja Takáts (Magyar küzdelmek, 401. o.), hogy noha Erdélyben páratlanul népszerű (vajon jó jel-e Erdélyre s általában a hazafiságra, hogy az Alkibiadesek lehettek körében „páratlanul népszerűek”?) és az ellenzék vezető embere volt, róla a titkosrendőri jelentések „meglehetősen elfogulatlansággal szólnak”. Takáts ebből azt a következtetést vonja le, hogy ezekre a titkosrendőri jelentésekre lehet építeni. Kendeffy azt bizonyítja, hogy nem rágalmaznak ezek a jelentések, s aki nem szolgált rá, arról nem írnak rosszat akkor se, ha egyébként nagy ellenzéki.

Ez a híres és példátlanul népszerű Kendeffy Ádám 39 éves korában hirtelen meghalt és ráadásul a katolikus és aulikus gubernátornak, báró Jósikának a báljáról való hazaérkezése után. A tőle és Wesselényiéktől állandó izgalomban tartott erdélyi kálvinista közvéleményben akkor futótűzként terjedt el a hír, hogy a pápisták és a Bécshez húzó hazaárulók tették el láb alól ezt a „szent” hazafit. Már halála után egy óra múlva tömegestől tódult a nép Kolozsvár külvárosaiból a Kendeffy-kastélyhoz és halált kiáltott a hazaárulók és méregkeverők fejére. (Mivel ők – úgy látszik – szemrebbenés nélkül meg tudták volna mérgezni a „hazaárulókat”, azt hitték, hogy Jósika gubernátor [nádor] se különb, mint ők, sőt – természetesen – sokkal rosszabb. Hiszen egy hazaáruló csak hitványabb, mint egy hazafi?)

Szerencsére mégis volt köztük egy józanabb ember, aki látszólag úgy tett, mintha egyetértene velük (másképp életveszély nélkül nem is szólalhatott volna fel), s miközben rohantak a gubernátori palota ellen, hogy földig lerombolják, élükre állt s azt mondta nekik: Ha igaz, hogy a grófot megmérgezték, én leszek az, aki Jósika meggyilkolására viszlek benneteket. De előbb menjünk megnézni a holttestet s szólítsuk fel a városi vezetőséget, hogy valamennyi orvos jelenlétében boncolják fel. Megtörtént és megállapították, hogy szívszélhűdés volt a halál oka. (Olyan viharos előélet és az élvezetek kelyhének oly sűrű üritgetése után, mint Kendeffy csinálta, nem is olyan meglepő ez már 39 éves korban sem.) Erre a tömeg kisé megnyugodott.

Mivel Wesselényi nem volt ekkor Kolozsvárott (ej, de sajnálhatta!), világos, hogy a hírre azonnal ott termett. Ilyen nagyszerű alkalmat a szereplésre, tömegirányításra, izgatásra, tündöklésre, szóval a „hazaszeretetre” ő nem mulaszthatott el.

A fellovált tömegtől és a mérgezés vádjától megijedtek a hatóságok s hogy a felizgatott nép előtt irgalmat találjanak, a vád igazságtalanságát is bizonyítsák és a hazafias gyászban való részesedésükről is bizonyosságot tegyenek, a ravatal mellé gránátos díszörséget rendeltek ki. (Ilyen nagy volt az osztrák önkény s a hazafiak kegyetlen üldözése!)

Mikor a frissen érkezett Wesselényi kardosan (mert ennek az önkénynek, sőt „rémuralomnak” idején minden „hazafi” karddal járt), lóháton, mint a büszke cézár, megérkezik a gyászházhoz, ő, a civil (ezt is csak a Habsburgok katonáival lehetett megtenni), felháborodva kardot ránt a díszörséget álló katonaság ellen s oroszlánhangjával így mennydörög rájuk: „Hát titeket, önkény jeleit, ki rendelt ide, a hazafi házához?! Eltakarodjatok, mert ha tüstént kiontom is vérem összekoncollak benneteket. (Dehogy ontotta volna ki! Annál sokkal okosabb és sokkal önzőbb volt.) Én mondom: Wesselényi Miklós. Hallottátok hírem”. (Pompéry Aurél: Kossuth Lajos hűtlenségi perének története, 34. o. Egy apja hagyatékában talált levél után mondja ezt így el Pompéry, de ugyanígy közli Takáts Sándor „Magyar küzdelmek” című műve is (412. o.), aki viszont a bécsi titkosrendőri jelentések alapján ír.)

Ezzel Wesselényi a kirendelt díszörséget a ravatal mellől „elkergette”.

Furcsa, hogy egy katonai őrséget csak így el lehetett „kergetni”. De hát Habsburg-őrség volt, tehát önmérséklő, szerény és illedelmes, akiknek parancsnoka nem feledte el (amit Wesselényi elfeledett), hogy a ravatal mellett állnak, hol nem illik harcolni, sőt még botrányt se csinálni. Ha a tiszt rohamot vezényelt volna Wesselényi ellen, nemcsak botrány lett volna a koporsó körül, hanem iszonyú vérontás is. (Mert a feldühödött s legalább részben szintén fegyveres tömeg is beleavatkozott volna a harcba (persze Wesselényi mellett) s ezzel a „hazafiság” egy minden eddiginél jobb érvet és izgató eszközt kapott volna a bécsi önkény ellen, mely belelőtt a könnyező, gyászoló tömegbe, mert a magyargyűlölet már orgiákat ült benne. Egész bizonyos, hogy Wesselényi mindezt előre kiszámította s tudta, hogy amiatt a katonák türelmesek lesznek. Ezért mert tehát ő annyira bátor lenni s kijelenteni, hogy vérét is kész „tüstént” kiontani.)

No meg hát akkor még a báróság is nagy tekintélyt adott Wesselényinek a császár katonái és parancsnokuk előtt, mert hiszen a báróságot a császár adta és természetesen az arra érdemeseknek. Bezzeg nem rántottak kardot, hogy „tüstént” vérüket ontsák a nagy Wesselényi unokái 1944-ben, mikor kastélyukat és birtokukat, melyet a császár katonái egész addig megőriztek számukra, a kommunisták elfoglalták. Tudták ugyanis, hogy azok nem néznek sem bárót, se telekkönyvet, se jogot, se gyászt, se temetetlen holttestet, de nem nézik a büntető perrendtartás előírásait se. De hát unokái éppen azért jutottak a nincstelenségre, mert őseik nem becsülték meg, sőt egyenesen ők ásták alá annak a tekintélyét, aki nekik a báróságot adta, s azt a jogrendet fenntartotta, mely nekik vagyont szerzését tette lehetővé, s azt a közbiztonságot megvalósította, mely a vagyont megvédte „a szemek kívánsága” elől.

Wesselényinek természetesen arra is gondja volt, hogy minél többen lássák, minél többen tapasztalják az ő nagy hazafiságát és talán még annál is nagyobb bátorságát. Hisz ha alig látja valaki, kárba vész az egész hőstett. Azért akkor rendezte meg ezt a hősi jelenetet, mikor már egész Kolozsvár ott volt a ravatal körül és néma csendben várta a kálvínista gyászszertartás megkezdését. Ezzel egy csapásra két legyet is ütött (természetesen nem a hazának, hanem magának). Minél nagyobb volt ugyanis a tömeg és minél elkeseredettebb a hangulat, annál bizonyosabb lehetett, hogy a kivezényelt díszörség az inzultusaira nem mer visszavágni. Részint, mert ilyen óriási tömeget nem volt tanácsos ingerelni, részint mert az aránylag kis díszörség, még ha fegyvere volt is, ekkora tömeggel nem tudott volna sikerrel szembeszállni. A díszmagyarral egyébként is együtt jár a kard, s így a gyászoló tömegben is igen sokan el voltak látva fegyverrel. Olyan elnyomás volt akkor ugyanis, hogy az viselt fegyvert, akinek volt, vagy aki akart.

Ezért aztán a kivezényelt díszőrség parancsnoka a „nagy” Wesselényi dörgő, büszke parancsára szó nélkül engedelmeskedett és hazavezényelte az őrséget. Így aztán, miután Wesselényi eddig is túl nagy tekintélye kétszeresére nőtt, megkezdődhetett a gyászszertartás.

Most utólag higgadtan meggondolva a dolgot, nekünk is azt kell megállapítanunk, hogy az őrség parancsnoka az adott helyzetben a leghelyesebb megoldási módot választotta. Azon azonban mégis rendkívül csodálkozunk kell, hogy a dolognak Wesselényi számára később se lett semmi következménye. Bécsben ugyanis mindent tudtak, hiszen láttuk, hogy a titkosrendőri jelentésben minden benne volt, sőt a hazafiak bizonyára szentül meg vannak róla győződve, hogy ezek a bécsi besúgók még ki is élezték a dolgot, hogy Wesselényit és általában a magyarokat még jobban bemárthassák.

Bécsben azonban a békesség kedvéért nem tartották fontosnak, hogy Wesselényinek s vele egész Erdélynek, vagy legalább a kolozsvári kálvinistaságnak megmutassák, hogy a császár katonasága még Wesselényinél is nagyobb úr és a császár tekintélye még az övénel is nagyobb, vagy legalábbis erősebb. Ezt azonban már semmiképpen sem helyeselhetjük, mert nagyobb engedmény volt annál, mint amennyit a józan ész és a politikai bölcsesség megengedett volna. Meg is bosszulta magát nemcsak a későbbi 48 kitörésével, hanem akkor azonnal is. Sohasem szabad ugyanis megengedni azt, hogy a tömeg erősebbnek gondolja magát a karhatalomnál, mert annak mindig vészes következménye lesz.

A temetés egyik szónoka, gróf Teleki Domonkos kijelentette, hogy amit a megboldogultnak megígértek, meg is tartják. Életükkel és vérükkel védik meg „a szabadságot” „a despotizmus ellen”. (De hát ki volt szabad, ha még ezek az erdélyiek sem, és ki volt despota, ha még Wesselényi sem?)

A másik szónok, gróf Bethlen János, már egyenesen zokogva beszélt (mert így hatásosabb), s olyan sikerrel, hogy a fanatizált tömeg is vele együtt zokogott. Aztán vallásos pózba vágta magát és kezét esküre emelve esküdött „az élő Istenre és mindenre, ami egy igaz hazafinak szent, hogy e kiváló hazafinak minden elvét híven követi és azokkal együtt él és hal. Isten ötlet úgy segítse. Amen.” (Mindezt természetesen az ismert kálvinista pátosszal.) Erre az óriási tömeg hajadonfővel szintén esküre emelte kezét, s mert meghatottsága még kálvinistaságánál is nagyobb volt, letérdepelt ott az utcán (a kálvinista ezt egyébként tudvalevőleg még a templomban sem szokta megtenni még az Istennek se) és úgy mondta utána az eskü szavait. S hogy a dolog még színésziesebb és a hatás még nagyobb legye, a szónok darabokra tépte a papírt, melyről beszédét és esküjét felolvasta és bedobta a koporsó után a sírba.)

Az eskü tehát előre le volt írva. Nem váratlanul, nem a túlradó érzelmek hatására tört ki a szónokból, hanem már otthon előre mindent józanul kitervezett. Temetésen és hallállal kapcsolatban lehet ugyanis a legnagyobb szónoki sikereket elérni. Így aztán most már még jobban megértjük azt is (amit majd a következő kötetből tudunk meg), hogy miért írt Wesselényi is olyan hosszú gyászjelentéseket anyja koporsója mellett virrasztva s böjtölve, s miért írt Bethlen Gábor is olyan hosszan és olyan szépen, mikor felesége temetésére meghívta a császárnét.

Ilyen túlfűtött szónoki jelenetek után nem lehet meglepő, hogy hamarosan e temetés után, február 11-én a gubernátor palotája előtt „pipázó” gróf Nemest az ott álló úr „leszúrta”. Mások szerint „ledöfte”. (Furcsa egy „pipázás” lehetett az, ami miatt még a császár erdélyi katonája is „leszúrt” és „ledöfött” s ráadásul éppen egy gróftot.) Erre a gróf egyik társa pofonvágta az őrt. Erre az őt is „leszúrta”. A már előbb „leszúrt”, sőt „ledöfött” gróf Nemes erre feltámadt és „beszaladt” (tehát nem bement, annál kevésbé bevánszorgott) a szomszédos kávéházba. Hrabovszky alezredes azonban kihozatta onnan és egyenest a vártára vitette (tehát nem a kórházba, hogy temetőről ne is szóljunk.)

De erre már – noha a református ifjúság professzorai által „a kollégiumba záratott” – az egész tanulóifjúság felfegyverkezett és úgy rohant a néppel a gubernátor palotájára, félrevertek a harangokat, a gubernátor „minden ajtait és ablakait összetörték”. „A katonák lövik golyóbisokkal az utcákon kint szorult ártatlan egyveleg népet.” (Pompéry, 35-36. o.) Csak azt

nem értem, hogy lehet, hogy halott mégsem találtak utánuk egy se, és hogy azok az ostoba katonák miért az ártatlan népet, nem pedig a fegyveres diákokat és a gubernátor palotáját romboló, tehát nagyon is ártalmas népet lötték. Azért, mert egészen bolsevik ízű hírverésről van szó csupán. Hiszen a „leszűrt” és „ledöfött” gróf Nemes is élne még ma is, ha később azóta már meg nem halt volna.

Világos, hogy Wesselényi ezt a borzalmas vérengzést nem hagyhatta szó nélkül. Hiszen ha úgy hagyta volna, egy nagyszerű alkalmat szalasztott volna el hazafisága s egyben bátorsága kimutatására s annak a hírességének még nagyobbá tételére, mellyel Kendeffy koporsója mellett a császári díszörségnek dicsekedett. Utána hamarosan 1834. március 10-én volt ugyanis Kolozs megye közgyűlése, melytől a kormány előre annyira félt, hogy zavartalanságát szükségesnek tartotta karhatalom kirendelésével biztosítani. Hogy azonban ez a fegyveres karhatalom mennyire nem volt akadály a „hazafiak” szólásszabadságának, sőt még legszemtelenebb demagógiájának és legvéresebb izgatásainak se, azt ugyancsak bizonyítja Wesselényi ekkor elmondott beszéde, amelynek teljes szövege megmaradt Pompéry Jánosnak, e kor egy szintén ismertebb nevű „hazafiának” hagyatékában:

„Gyilkolásra vetemedett zsoldosok betörték, berontottak ide (természetesen a közgyűlésre kirendelt karhatalom tagjai voltak ezek a gyilkosok) azon közvéleményen keresztül, melynek emberi jogok rakta falait csak elvetemedettség és önkény vezette durva lábak mérték tapodni. Ellenséges tábor van közöttünk béke közepette.” (Tehát saját királyának rendfenntartó közegeit „ellenség”-nek meri nevezni.)

„Láttam ma ugyanazon bajonéteket büszkén villogni, melyek csak most valának hazafiak mellének szegezve, melyek csak most valának polgári ártatlan vérbe mártva.” „Hát nem volt-e polgári hallatlan bűn és nemzeti megsértés elég? Nem volt-e elég gyalázatos megrongáltatásunk?”

„Miért árasztották ide ezen katonaságot?”

„Gessler kalapja ez.” (Azóta már rég kimutatta a történetírás, hogy maga Gessler se volt soha s így nem lehetett kalapja se.)

„Mint gyalázatosan megvert gyermekkel akarják a sújtó vesszőt megcsókoltatni.”

„Ha erre mernék a béketűrőt kényszeríteni (Wesselényi és béketűrés!), akkor a vad kényszerítőt, ha magával is, de a hetvenhetedik pokol legmélyebb fenekére sodorja.”

„Az elkövetett istentelenség eddigelé csak a katonaság bűne volt, de most már magáévá tette azt az uralkodás.”

„Gyalázatos, rágalmazó feladás ezt hitette el az uralkodással, hogy itt revolúció ütött ki.” (Látjuk, hogy „uralkodó” helyett mindig „uralkodást” mond, hogy beszéde mégse legyen egészen nyílt felségsértés, pedig hát a felségsértést bizonyára nem lehet elintézni azzal, hogy „dó” helyett „dást” mondunk. De hát mégis el lehetett, mert az elnöklő főispán és a karhatalom parancsnoka nem szakította félbe a beszédet. Megengedték, hogy Wesselényi így és ilyen hangon beszéljen. Akkor még utána eljárást se indítottak ellene miatta.)

„A katonaság tűzte ki a revolúció zászlaját, az háborította a közcsendet, az lett nemzet és felségsértővé s mégis ezt látszatik az uralkodás pártolni.” (Lehet-e ennél hazugabb, de egyáltalán szemtelenebb beszédet még csak elképzelni is?)

„Szomorú, veszélyes, ha az uralkodás nevetségessé lesz.”

„Katonákkal van ezen város belseje megtömve, erős katonacsoportok járnak a várost éj-jel, melyet csak a macskák illetlen nyávogása háborít.”

„Belső meggyőződés, hogy ha a fejedelem a dolog állásáról igazán lett volna értesítve, sem ily minket égető fájdalommal keserítő s meggyalázó, sem az uralkodást nevetségessé tevő lépéseket nem tett volna.” (S ez a Wesselényi később, mikor bíróság elé állították, azzal védte magát, hogy ő a királyt sohasem támadta, hanem mindig csak a kormányt.)

„Jaj azon országnak, ahol a katonaságnak kell a rendet fenntartani.” (Ez igaz, de éppen ezért kell idejében elbánni azokkal, akiknek izgatása, összeférhetlensége és hiúsága miatt katonaság nélkül nem lehet kormányozni.)

Még a természetesen szintén Wesselényi-párti Pompéry is (hiszen atyja, a János, akinek hátrahagyott iratai alapján dolgozik, teljesen a 48-as eszmék embere volt), kénytelen itt megjegyezni, hogy „februári zendülést leíró és szintén ellenzéki forrásból eredő levél mintha azt bizonyítaná, hogy a kolozsvári nép éppen nem viselkedett oly békésen és ártatlanul, mint ahogy azt itt Wesselényi feltünteti”.

Mi izgatás, ha még az sem, amit itt Wesselényi csinált, s volt-e valaha kormány elleni izgatás, melyre annyira nem volt semmi ok, mint amennyire erre nem volt?

Így aztán már azt se kell magyaráznunk, hogy az, amit nálunk olyan nagy alkotmányos sérelemnek tartanak, hogy ti. a király a most vázolt izgalom miatt az alkotmányos életet Erdélyben egy időre felfüggesztette (maga Wesselényi az izgató és kihívó, ekkor még semmit se bűnhődött, mert ellene ekkor még nem indítottak eljárást), az adott körülmények közt nemcsak megengedett, hanem egyenesen szükséges volt. Mikor aztán Erdélyben újra visszaállították az alkotmányos életet, Estei Ferdinánd királyi herceg, mint királyi biztos nyitotta meg újra 1834 júniusában az országgyűlést.

Az alkotmányos élet szünetelése alatt báró Vlassich volt a teljhatalmú királyi biztos Erdélyben. Ez időben Wesselényi Alsó-Fehér megye közgyűlésén (1833. november 28-án) így izgatott (szintén büntetlenül, sőt jutalommal, mert az alkotmányt hamarosan utána újra visszaállították):

„Tekintetes Rende! Tisztán merem mondani, hogy constitúciós [alkotmányos] ország fejedelmének a nemzet kérését ki nem hallgatni, sérelmet nem orvosolni – ki merem mondani: kegyetlenség! –, s ha tapodtatásakor kiáltását felemeli és jajait el nem titkolhatja, büntetni. még annál is nagyobb kegyetlenség! Ki ne borzadna, midőn valaki látná embertársát minden igaz ok nélkül kínozni? De ha a megverettet az ütések fájdalma miatt sírna, jajgatna s a megverő azért is újonnan kínozni akarná, már az emberiséget kivetkezett, undorodást szülő dolog lenne. S szinte (itt a „szinte” a „szintén” helyett van) így állánk, midőn reánk egy, törvényeink ellenére határtalan hatalommal, s ha akarja, bajonettek használására felhatalmazott izgatót küldenek, akkor, mikor egész bűnünk csak az, hogy jajgatni és kéréseinket a haza atyjához mertük utasítani.” (Kardos: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái, I., 188.)

Ez az izgatóan kihívó sértés – látjuk – már egyenesen a király címére van intézve, nem is a kormányéra. S jellemző, hogy az, aki így izgat, egyszerűen a király küldöttjét és teljhatalmú biztosát nevezi „izgatónak”. S azzal a hazug és álnok demagógiával akar hatást elérni, mintha éppen neki, Wesselényinek, egyedül csak az a bűne lenne, hogy mivel igazságtalanul és iszonyúan verik és kínozzák, már nem bírja tartóztatni a sírást s ezért jajgatni merészel. Mintha bizony el lehetne képzelni akár Wesselényit, akár az apját más szerepben, mint a kínozóban, s mintha nem ő maga hetvenkedett volna állandóan, hogy én vagyok a híres, én vagyok a nagy, én vagyok a bátor, én vagyok az, akinek minden szabad, akitől mindenki fél, akihez senki se mer nyúlni!

Ugyane beszédében ezt is mondja még: „Ma már tisztán tudjuk, hogy a fejedelem ugyan legfőbb, hivatalbeli személyére nézve, de mégis szolga”. Úgy látszik, hazafias hevében egészen elfelejtette, hogy beszéde elején még arról panaszkodott, hogy ez a szolga túlságosan kegyetlenkedik és ver, s nekünk nem is az a bűnünk, hogy ezt nem akarjuk tűrni, hanem csak az, hogy nem tudunk elég csendben tűrni s ezért a jajgatás néha hangosan tör ki belőlünk. Most bevallja, hogy nem azért kiabál, mert ütik-verik, hanem azért, mert azt akarja mindenáron és minden eszközzel elérni, hogy ő legyen az úr és a király a szolga.

Aztán beszédében még azzal is érvel, hogy a király azért nem ruházhatja rá jogait másra s azért nincs hatalma teljhatalmú királyi biztost küldeni, mert ő „mégiscsak első szolgája a státusnak [államnak]”. Tehát még azt a jogot is megtagadja királyától, mégpedig azon a címen, mert a király a legfőbb szolga, hogy maga helyett biztost küldhessen alattvalóihoz, de ugyanakkor azt is megállapítja, hogy neki csak az az egyetlen bűne, hogy királya kegyetlen verései miatt hangosan tör ki belőle a jajveszékélés.

Ugyane beszédében azt is mondta, hogy a nálunk dúló önkény Törökországra emlékezteti, ahol „épp úgy (mint nálunk) sokszor fegyver vagy csak egy kisdéd zsinórka küldetik a felség önkényének betöltésére”. Tehát kisül, hogy a mi hazafiaink is selyemzsinórt szoktak kapni Bécsből, hogy arra felkössék magukat. Van-e ezek után tárgyilagos ember, aki nem azon csodálkozik, hogy Wesselényi ellen évekkal később, végre-valahára és nagy nehezen mégis eljárást indítottak, hanem azon, hogy ezt az eljárást olyan soká és olyan nehezen indították meg, például e beszéde elmondásakor még nem?

Mikor az újabb zavaroktól félve a május 26-ra összehívott országgyűlés megnyitását júniusra halasztották (tehát a halasztás csupán heteket jelentett), Wesselényi és társai természetesen ezt se voltak hajlandók „megengedni”. Ők csak azért is megjelentek az eredetileg kitűzött időben s ott Wesselényi „hatalmas ökleivel döngetni kezdte” a bezárt ajtót. Tehát tüntetően, sőt erőszakosan mutatta meg, hogy fütyül az elhalasztó királyi rendelkezésre. Ő valójában nemcsak beszédében mondta, hanem a valóságban is megkövetelte, hogy a király az ő szolgája legyen. Nemcsak azt követelte tőle, hogy az alkotmánynak, a törvénynek engedelmeskedjék (amelynek éppen Wesselényi engedelmeskedett a legkevésbé), hanem azt is, hogy olyan értelemben engedelmeskedjék neki, ahogyan a törvényt ő is érti, tehát valójában neki engedelmeskedjék, az ő szolgája legyen.

Aztán – mivel a kaput természetesen betörni nem tudták – nagy dühvel átvonultak a Farkas utcai kálvinista templomba és ott tartották meg gyűlésüket, ott szidták az „önkényt”. Látjuk tehát, hogy nemcsak a debreceni kálvinista nagytemplom, hanem már a kolozsvári Farkas utcai templom is „hazafias” szentélyé vált. Ha a kormány nem tűrte volna el az elsőt, ezt a kolozsvárit, nem következett volna be a második, a debreceni trónfosztás se. Ezek az egyébként nagy kálvinisták tehát csak így tisztelték templomaikat. Nem tartották bűnnek a templomban izgatni, mert hiszen ez szerintük a legszentebb hazafiság volt, az pedig nem megszentelteleníti, hanem megszenteli a templomot. Azért nem is mentek katolikus templomba, mert azt nem akarták így megtisztelni. Az hazaáruló főpapjai miatt nem is érdemelte volna meg ezt a megtiszteltetést. No meg hát persze azért se tették ezt, mert ennek megszenteltelenítéséért a nemzet vérszopó szolgája, a bécsi király már jogosan bosszút állt volna s Wesselényi a bőrét minden nagy hangja ellenére is féltette.

Annnyira „csak azért se” vették tudomásul az országgyűlésnek május 26-áról júniusra halasztását, hogy továbbra is folytatták a zugországyűléseket és május 28-án a maguk szakállára és maguk közt még az országgyűlés elnökét is megválasztották annak a gróf Nemes Ádámnak személyében, akit az „önkény” – mint már láttuk – már rég „leszúrt”, sőt „ledöfött”, de aki – mint láthatjuk – ennek ellenére is nemcsak élt, hanem még az országgyűlés tárgyalásainak vezetésére is alkalmas volt, olyan viruló egészségnek örvendett.

Ez a gróf Nemes mindjárt el is mondta elnöki székfoglalóját. Mivel azonban ebben az új királyi biztos, Estei Ferdinánd főherceg nevét is megemlítette, s ezzel úgy tett, mintha az ő megbízását elismerné, sokan nem tartották még őt se elég hazafiasnak és lehurrogták. Erre a saját elnökük is otthagya őket s – mit tehettek ezek után okosabbat? – egyelőre ők maguk is eloszlottak. Az igazi ok erre az lehetett, hogy erre egy kissé észre tértek s megijedtek. Meg is ijedhettek, mert hiszen ha az alkotmány legfőbb szolgája, a király, meg is tartotta volna azt az alkotmányt, melynek szolgája volt, akkor ezeket a hazafiakat, akik az ő tudta nélkül, sőt rendelkezése ellenére országgyűléseket rendeztek, sőt maguknak még elnököt is választottak, egytől egyig a bakó kezére kellett volna bocsátania (természetesen törvényes ítélet után, de az ítélet csak halál lehetett volna, ha valóban törvényes lett volna).

Bizonyára az a gróf Nemes is erre gondolt és ettől félt, mikor úgy beszélt, mintha ő a királyi biztos nevében nyitná meg az országgyűlést. Ez hitvány hazugság volt, tehát méltán háboríthatta fel hallgatóságát, de viszont ha nem az ő nevében ülészetek, akkor mindnyájan felségsértők és pártütők voltak. Ettől ijedt meg az elnökük, s ettől ijedtek meg ők is, mikor tudtára jöttek, mit csinálnak (s a végén ezért oszlottak szét ők is).

Azt azonban ugyancsak megmutatták ezek a törvényt emlegető hazafiak, hogy mennyire nem volt igazuk, mikor azt állították, hogy nem volt nekik más bűnük, mint csak az, hogy a zsamok, akinek a törvény szerint az ő szolgájuknak kellene lennie, kegyetlenkedik velük, ők pedig – bármennyire igyekeznek csöndben túrni a kínzásokat – a nagy fájdalomtól néha akaratlanul is felsikoltanak. Látjuk, milyen égbekiáltó hazugság volt ez. A király azonban valóban annyira szolgájuk volt, hogy később közölte velük, hogy azt a gróf Nemest, akit ők ilyen forradalmi módon választottak meg az országgyűlés elnökének s aki egész zug-megválasztásáig együtt cimborált velük, ő is elfogadja elnöknek. Az olvasóra bízom annak eldöntését: Ki volt ekkor elnyomva? Az erdélyi rendek-e vagy a király?

De volt ez időben törvényes elnökválasztás is, mely nagy zavarokat okozott. A törvényes szokás az volt, hogy a rendek választottak, a három legtöbb szavazatot kapó jelöltet felterjesztették a királyhoz s azok közül nevezett ki ő egyet. Többnyire azt szokta kinevezni, aki a legtöbb szavazatot kapta, de világos, hogy ez nem volt kötelessége. Ha kötelessége lett volna, akkor mi szükség lett volna három jelölt felterjesztésére.

Most a három felterjesztett jelölt közül báró Bánffy László 122 szavazatot kapott, gróf Rhédey Ádám százat és báró Nopcsa Elek 79-et. (Csak a harmadik, Nopcsa, volt köztük katolikus.) Mivel a rendek szolgája, a király, most kivételesen meg merte tenni, hogy a legkevesebb szavazatot kapó harmadikat nevezte ki, az erdélyi rendek küldöttséget menesztettek Bécsbe. A király azonban most nem engedett, hanem tudtukra adta, hogy „ez az én változhatatlan elhatározásom, melyet valamint minden mostani szavaimat uraságtok mindenkinek és nyilván elbeszélhetnek”. (Látjuk, mennyire nem olyan hangot használt velük, amilyent zsamokok szoktak azokhoz, akiket kínoznak.)

A rendek természetesen így is felháborodtak s elhatározták, hogy „csak azért se” engedelmeskednek, sőt az új tisztikar eskütételét (tehát hivatalba lépését) is megakadályozzák. Agitáltak, izgattak tehát és készültek a „hazafias” harcra. Wesselényi az országgyűlésre nagy számmal odacsődített ifjúsághoz nagy beszédet intézett, noha ennek az ifjúságnak a törvény szerint semmi köze sem volt ahhoz, ami az országgyűlésen történik, annál kevésbé az ország ügyeinek vitelébe való beleszóláshoz. De az országgyűlés termében a száját semmiképpen se lett volna szabad kinyitnia.

Beszédében figyelmeztette az ifjúságot, hogy báró Nopcsa kinevezése törvénytelen. (Látuk, hogy nem volt az, de ha az lett volna, akkor is mi köze volt ehhez az országgyűlésen megjelent ifjúságnak? Hogy Wesselényi velük és az ő révükön akarta meghíúsítani a király akaratát, az már valóban teljesen alkotmányellenes és törvénytelen volt.) Kérte azonban őket, hogy az esemény fontosságához mérten csöndesen és komolyan viseljék magukat. (Milyen képmutatás! Előbb felizgatja őket, aztán figyelmezteti, hogy ne izguljanak. Ha Wesselényi komolyan vette volna ezt a csendes és komoly viselkedést, akkor az ifjakat nem csődítette volna oda. Ha ezek az ifjak az országgyűlésen törvényesen viselkedtek, tehát hallgattak volna, akkor Wesselényi semmi hasznukat sem látta volna.)

Mivel azonban ezt az ifjúságot már felizgatták, csak természetes, hogy izgult is. Hiszen nagyon jól tudták, hogy Wesselényi miért hívta őket oda és mit vár tőlük. Egyébként is aki nyugodt, megfontolt viselkedést akar, az nem ifjakat visz az országgyűlésre, hanem aggastyánokat. Így aztán csak természetes, hogy mikor Nopcsa, az új elnök, az országgyűlés termébe belépett s hívei éljenezni kezdték (joguk volt hozzá, mert ők nem ifjak voltak, hanem országgyűlési követek), az ott levő nagyszámú ifjúság, melynek a törvény szerint mukkannia sem lett volna szabad s melyet éppen ezért intett Wesselényi is látszólag a komoly és csendes viselkedésre, éktelen macskazenébe kezdett s ezt mindaddig folytatta, míg a „nagy” Wesselényi fel nem állt s jelt nem adott, hogy elég. Ezzel bebizonyította feltétlen hatalmát, sőt még Nopcsa iránti kegyes jóindulatát is. Csak azt nem értem, miért nem adott a csendre jelt akkor mindjárt az elején?

Wesselényi aztán nagy beszédet mondott, melyben például kárörvendően azt a jóságos királyt, aki – mint láttuk – még őt magát is megríkatta, jóságáért megalázva megállapította,

hogy „világosan ki volt a mostani előtti leírásban fejezve, hogy öfelsége sem maga, sem királyi biztosa által nem fog velünk traktálni, közösködni s ímhol mégis ennek ellenére egy hosszú írást, feleletet küld királyi biztosa által minékünk.”

Tehát maró gúnnyal hányja szemére királyának, hogy nem tartotta meg a szavát: Azt ígérte, hogy többet szóba sem áll velük s lám (illetve: „ímé”), mégis mennyire szóba áll! Micsoda hosszú királyi üzenetet olvastak fel most az országgyűlés megnyitásakor! Büszkén odavágta tehát a királynak, hogy miért állt övelük mégis szóba! (De közben természetesen amellett is kitart továbbra is, hogy az ő szava tulajdonképpen semmi más, mint a kegyetlenül és igazságtalanul vert rabszolga jajveszékélése csak azért, mert nem bírja már tovább a kínzást hangos jajveszékélés nélkül.)

Beszéde további folyamán kimondta aztán (természetesen csak azért, mert annyira ütök-ve-rik, hogy jajveszékélni kénytelen), hogy a király bármiféle „írományt” küld is hozzájuk királyi biztosa útján, el nem fogadják. (Furcsa egy „kínzás” lehetett az, ami miatt ők így jajveszékéltek.)

Világos, hogy lázítani vagy felségsértést elkövetni országgyűlésen sem szabad. A mai országgyűlési képviselőktől az elnök megvonja a szót, ha tilosat mondanak, de az országgyűlés határozatával a mentelmi bizottság elé is utalhatja őket s az megengedheti, hogy például izgatásért, nemzetgyalázásért vagy rágalmozásért a bíróság felelősségre is vonja és megbüntesse őket. A Habsburgok alatt azonban nálunk is és Erdélyben is olyan nagy volt még a szabadság, hogy azért, amit valamely követ az országgyűlésen (sőt akár csak a megyegyűlésen) mondott, nem lehetett felelősségre vonni. Nem volt ez törvény, hanem csak szokásjog, de a Habsburgok mégis tiszteletben tartották.

Erdélyben külön még az a joguk is megvolt az országgyűlési szónokoknak, hogy ha akarták, megkövetelheték, hogy beszédük teljes szövegét szóról szóra vegyék be az országgyűlési naplóba. Wesselényi, aki Széchenyi naplója szerint, mint láttuk, túl nagy jelentőséget tulajdonított a maga személyének, és akinek az önreklározása volt a legjellegzetesebb tulajdonsága, e jogához mindig a legszigorúbban ragaszkodott s minden beszédét olyan fontosnak tartotta, hogy szóról szóra való megörökítését tartotta szükségesnek.

Ez azonban még nem volt neki elég. Hogy lázításai és felségsértései ne csak az országgyűlés rendjeit és az oda nagy számban becsődített ifjúságot mételeyezték, hanem az egész országot, hogy ne csak az országgyűlésen jelenlevők győződhessenek meg az ő példátlan és izzó hazafiságáról, hanem az egész ország, az országgyűlési naplót ki is akarta nyomtatni és terjeszteni.

A legtermészetesebb dolog, hogy olyan lázítást, izgatást, kihívást és tekintélyrombolást, mint amilyent Wesselényi „bátor” beszédei jelentettek, még az országgyűlésen is sok volt el-tűrni, nemhogy abba egyezhetett volna bele a kormány, hogy a nagyközönség elé vigyék. Wesselényi azonban ragaszkodott hozzá, hogy neki ehhez joga van, mert nincs az országnak olyan törvénye, amely ezt neki megtiltana. Igaz, hogy nyomtatott művet már évszázadok óta csak előzetes cenzúra után lehetett közrebocsátani, de Wesselényi arra hivatkozott, hogy ezt a tényleg érvényben levő cenzúrát egy országgyűlés se rendelte el, tehát tulajdonképpen törvénytelen dolog.

Világos, hogy érvelése teljesen hamis volt. Ha ugyanis a cenzúra behozatala annak idején csakugyan törvénytelenül is történt volna, Wesselényi idejében már akkor is mindenképpen törvényes lett volna. Aki ugyanis csak belekóstolt a jogi tudományokba, tudja, hogy szokásjog is van és elévülés is van. Már maga az, hogy az országgyűlések olyan hosszú időn át eltűrték a tényleg meglévő és gyakorolt cenzúrát, kétségtelen bizonyítéka annak, hogy tudomásul vették. Bármely országgyűlésen bárki felszólalhatott volna ellene s indítványozhatta volna, mint törvénytelen dolog eltörlését. Az országgyűlés aztán ezt az indítványt vagy elfogadta, vagy elvetette volna. Ilyen indítvány és ilyen határozat sohasem történt, világos tehát, hogy törvényes volt a cenzúra már csak azért is, mert háborítatlanul hosszú időn át az országgyűlés ellentmondása nélkül érvényben volt.

Wesselényi okoskodásának tarthatatlanságát még jobban be kell látnunk, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy felszólalása idején nem volt a világon olyan ország, ahol nem cenzúrázták volna a nyomtatványokat. A cenzúrát csak a francia forradalom törölte el egy időre, de ugyanakkor nem ugyan cenzúrával, de véres terrorjával és rémuralmával sokkal nagyobb akadályt állított a magáéval ellenkező elvek terjesztése elé, mint ha cenzúrát gyakorolt volna velük szemben. A francia forradalom uralma alatt Franciaországban egyetlen egy könyv, sőt még röplap sem jelent meg a forradalmi eszmék ellen, annál kevésbé terjesztették vagy árulták őket nyilvánosan a könyvkereskedésekben. De a régi „zsarnokság” idején, a Lajosok alatt a tényleges cenzúra ellenére is meg tudtak jelenni Rousseau és Voltaire művei s úgyszólván minden művelt ember kezébe el tudtak jutni. Láttuk, hogy még nálunk is olvasta őket még a fiatal Széchenyi is, sőt olvasták őket még a papnövendékek is bent a világtól elzárt szemináriumokban. Martinovics pedig még a Ferenc-rendi kolostorban is, pedig hát a „reakciós” jó I. Ferenc cenzúrát alkalmazott, e hivatal papokra bízta s atyai gondossággal örködött, hogy országai határain át ne jusson be ide semmi mételty. És hogy bejutott!

Olyan tűrhetetlen és olyan tekintélyromboló izgatást azonban, amilyent Wesselényi fentebb ismertetett beszédei jelentettek, egyenesen örülség lett volna sokszorosítani és szerte az országban terjeszteni. Ilyen beszédeket még az országgyűlésen sem lett volna szabad megtűrni. Wesselényi azonban lázító, forradalmi hangon kijelentette, hogy „bármilyen következzék, bár akadjon meg az országgyűlés, bár kellessék hazamennünk, sokkal örömebb eltűrom, mint azt, akárhogy fájjon is szívemnek, hogysem ilyest tegyek. Örömebb megyek nemzeti méltóságomnak érzését szüzességében megtartva haza (mint látjuk, Wesselényi úgyszólván mindent (mert előbb meg a macskák éjszakai nyávogását emlegette) nemi vonatkozással hoz kapcsolatba), mint egy országgyűlésen legyek, melyen mint rabszolgák (?) egy parancsolat következtében vakon engedelmessédjünk”. „Mivel erőszak és önkény naplónkat meggátolta, mindezeket jegyzőkönyvbe iktatni kérem és kívánom” – fejezte be beszédét.

Wesselényi e tilalommal nyíltan szembeszegülve csak azért is ki akarta nyomtatni és terjeszteni az ő „hósi” beszédeit tartalmazó erdélyi országgyűlési naplót. Mivel azonban barátai ezen az úton mégsem merték követni, elkapatva attól, hogy eddig a kormány még mindent eltűrt tőle, még a katonaságnak Kendeffy ravatala mellől való elkergetését is, sőt azt a lázadást is, mely utána Kolozsváron elsősorban őmiatta kitört, végül annyira ment elbizakodottságában, „hazafisága” és bátorsága fitogtatásában, hogy maga vett egy könyvsajtót, azon száz példányban kinyomatta a naplót s ezeket a példányokat az országgyűlés alatt követársai között kiosztotta. Ez 1835. január 29-én történt. Azt írja naplójában, hogy „utána sajtómat az országgyűlésnek ajándékoztam”. „Nagy éljen és lelkesedés – teszi hozzá. – Csak majdnem az egész gyűlés hozzám jött.”

Megint elérte tehát, amire egész életén át mindig egyedül törekedett, a „nagy éljen”-t és hogy mindenki hozzá ment, de elérte végre egyúttal azt is (pedig ugyancsak nehezen tudta elérni), hogy végre valahára a kormány maga is „hozzá ment”. Megsokallta végre üzelmeit és megindította ellene az eljárást.

„A tett a férfi bélyege s a cselekvés a hazafi kötelessége”, jelentette ki büszkén a január 29-i ülésen, de végre a kormány is megértette ugyanezt s ő is a tettek mezejére lépett. Ha tehát Wesselényi csak magát nézte, akkor igen rosszul tett. De rosszul tett akkor is, ha csak a hazát nézte, mert a hazának nemcsak tettekkel lehet használni, hanem lehet azzal is, hogy nem teszünk túl sokat, hanem fűkezzük magunkat s ezt különösen a Wesselényi-féle embeereknek nem lett volna szabad elfelejteniük.

„Ezennel bejelentem a tisztelt rendeknek, hogy a napló folytatása jön” – mondta. Tehát addig ment a vakmerőségben, hogy a nyílt országgyűlésen jelentette be, hogy szembeszegült a törvényes rendelkezésekkel és szembeszállt a kormánnyal. „Igenis, Tisztelt Rendek, a naplót nyomtatom én, Wesselényi Miklós”, tette hozzá kihívó és visszataszító önteltséggel. Elvbarátja, gróf Teleki Domonkos pedig nála nem kisebb elbizakodottsággal azt állapította meg, hogy „szolgáljon ez a nap egy nemzete és önérdékeit nem értő kormánynak lecke gyanánt”.

A kormány önmérséklése miatt elkapott országgyűlés ugyanis a kormány tilalma ellenére felajánlott kősjátót elfogadta, Wesselényinek „nagylelkű ajándékaért” köszönetét fejezte ki s természetesen őt bízta meg a kősjátóval való rendelkezéssel.

Aznap este a felizgatott ifjúságtól nagy fáklásmenetet is kapott a nap hőse, a „rettenthetetlen hazafi”, aki ekkor elbizakodottságában ezt írta naplójába:

„A kormány a tegnapelőtti dolgokért a legnagyobb zavarba jöve. Nem tudta, mit tegyen. A Herceg elébb erőszakot akart elkövetni, a sajtót tölem elvetetni és a diétát feloszlatni. Meggyőződven, hogy ilyesmi nem lehet, azon ravaszgót határozták el, hogy híresztelik, miként ezen dolog mián vége lesz a diétának. És hogy e hírek nagyobb hitelességet adjanak, azért nem vala sem tegnap, sem ma ülés. Remélek, hogy az embereket megijeszti és még a protocollum [jegyzőkönyv] hitelesítése előtt meg fog a határozat változtatni.” (Látjuk tehát, hogy ha maga az országgyűlés is nem csatlakozott volna Wesselényi túrhetetlen kihívásához, a kormány – úgy látszik – Wesselényi kihívását még most is lenyelte volna.)

Azonban mivel az erdélyi országgyűlés azonosította magát vele, Wesselényinek csakhamar meg kellett győződnie, hogy „ilyesmi lehet”, s bizony most már végül mégis meg merik tenni azt, amit ő csak „ravasz” ijesztésnek tartott, az országgyűlés feloszlatását. Sőt most már ennél még többet is. Hamarosan már ezt kellett írnia naplójába:

„Péntek vala országgyűlésünknek kezdete és pénteken lón a vége. A vármegyei gyűlések (is) be vannak tiltva és így, mint szabad ország szabad fiai kelénk ma ki ágyainkból (azt kellett volna írnia „ágyunkból”), mert még bizonyára olyan hatalmas embereknek is, mint Wesselényi és általában a „hazafias” ellenzék volt, azért elég volt egy-egy embernek egy ágy) és mint önkény ostorozta nyomorultak kell a lehanyagló nappal lehanyaglott szabad életünket siratni.”

Wesselényi közben teljesen elfelejti, hogyan meghazudtolja itt önmagát. Eddig beszédeiben mindig azt mondta, hogy ő és honfitársai rabszolgák, akiket ütnek-vernek, de még jajveszékelnük sem szabad, most meg egyszerre ő hangsúlyozza, hogy milyen szabad emberek voltak ők akkor, mikor ő rabszolgaságot és kínzásokat emlegetett, s hogy csak most váltak szolgákká. Egyúttal tehát azt is elismeri, hogy miatta veszett el ez a meglevő, de tőle eddig el nem ismert szívörvendezettő magyar szabadság, sőt ő egyenesen úgy terrorizálta ki a kormányból, hogy végül elvegye, mert addig, míg megvolt, nem fért a bőrébe s minél többet túrt a kormány és minél nagyobb szabadságot adott, ő annál jobban hetvenkedett és annál magasabban ült a lóra.

Wesselényi – eddig izgatásaival éles ellentétben – maga is elismeri tehát, hogy eddig nem volt „önként”, nem volt elnyomás. Eddig szabad volt a magyar és szabad volt az erdélyi ember, eddig szabad ország fiai voltak ő és társai. Egyszerre felfedte tehát, milyen hamis színészkedés és rosszakaratú lázítás volt mindaz, amit eddig csinált. Hogy milyen álnokul és jobb meggyőződése ellenére hirdette eddig, hogy nem is szolgák, hanem rabszolgák vagyunk, akiktől még azt sem túrik el, hogy mikor már túrhetetlen a korbács suhogása a vállukon, legalább jajgathassanak. Önmaga ismeri el tehát, hogy eddig ferdített, csakugyan alap nélkül lázított s ezt egész addig folytatta, míg még a birkatürelmű kormány is rá nem kényszerült arra, hogy neki, akinek „nunguam retro” (egy tapodtat sem hátra) volt a jelmondata és ezzel lovalta magát bele a túlzásokba, végül „ne továbbot” kiáltson.

Erdélyi pere megindítása után most már Magyarországon is megindították Wesselényi ellen az eljárás hűtlenség és lázadás miatt, s mivel régebbi, büntetlenül hagyott izgatásait most már nem vehették elő újra, ha akkor rögtön nem büntették, elsősorban Szatmár megye közgyűlésén mondott újabb beszédét vonták vád alá.

Azonban olyan emberekkel, mint Wesselényi, s általában az izgatókkal és forradalmárokkal nem olyan könnyű elbánni. Mint ahogyan a Horthy bírósága kezébe került kommunista Rákosi Mátyást vagy a Franco üldözte kommunistákat Spanyolországban vagy a Rosenbergházaspárt vagy a halálraítélt „görög hazafiakat” tűzön-vízen védte a bajban az egész világ bolsevizmusa s többnyire sikerrel, úgy indult meg a roham akkor nálunk Wesselényi érdeké-

ben is az utca, az ifjúság és a megyék részéről. A megyei élet ugyanis csak Erdélyben volt felfüggesztve, de Magyarországon nem.

Azzal, aki igen sokat túrt már, mire végső elkeseredésében visszaüt, nagyon gyakran előfordul, hogy éppen az a bántalom, ami miatt végre visszaüt, sokkal kisebb, mint azok, amelyeket régebben már szólanul eltúrt. Mikor ugyanis végre elhatározta, hogy a mérték betelt s a legközelebbi újabb bántalomra már visszaüt, mivel most már vár a legközelebbi újabb bántalomra, világos, hogy ez a legközelebbi bántalom nem mindig lesz olyan nagy, mint azok, melyeket régebben kapott és eltúrt. Legtöbbször most már maga az ellenfél is vigyáz, hogy ne legyen olyan nagy a kihívás, mert most már ő is tudomást szerzett róla, hogy visszavágás készül.

Így volt a kormány Wesselényivel is. Az imént ismertetett szinte hihetetlen kihívásokat és nyílt lázításokat eltúrte addig, míg végre még ő is kénytelen volt belátni, hogy a további türelem a hatóságok tehetetlenné válásával és a tekintélyük teljes elvesztésével egyenlő. Wesselényi régebbi lázításait azonban, például azokat, melyeket előbb ismertettünk, most már nem teheték a vád tárgyává, mert elévültek s egyébként is furcsa dolog valakit lázításért akkor vonni felelősségre, mikor lázítása közvetlen hatása már elmúlt. Ezért kellett várni a legközelebbi újabb bűntényre, mely azonban természetesen nem volt olyan nagymérvű, mint azok a régiak, melyek miatt az eljárást tulajdonképpen megindították ellene.

Wesselényi védői aztán ebbe kapaszkodtak bele és kapaszkodnak bele még ma is s természetesen úgy tettek és úgy tesznek ma is, mintha Wesselényinek más bűne nem is lett volna, mint csak az, aminek alapján tényleg perbe fogták, s mintha régebben egyáltalán nem is izgatott volna, s csak most az egyszer s ekkor is csak ilyen kis fokban. A valóság azonban az, hogy Wesselényi azt, amit a bíróság a perében vád tárgyává tett, azután követte el, mikor már tele volt a mérték s ezek a régebbi viselt dolgai csak azért nem szerepeltek a vádban, mert már elévültek, mert nem tették őket idejében vád tárgyává. Wesselényinek Szatmár megye közgyűlésén mondott kifejezései már csak azokat a cseppeket jelentették, melyek az akkor már teljesen megtelt edény tartalmának kicsordulását eredményezték. Világos tehát, hogy nem ezek a cseppek voltak a tulajdonképpeni bűnei, hanem az, hogy ezek a cseppek egy akkor már végleg megtelt edénybe kerültek.

Wesselényi fő bűne és törvényszék elé állításának igazi oka az az éveken át folytatott dacos, kihívó, a kormány, sőt maga a király tekintélyét teljesen tönkretenni törekvő elbizakodott viselkedés, az a túrhetetlen hang és az az állandó izgatás és lázítás volt, ami miatt mind Erdélyben, mind az anyaországban már teljesen élére volt állítva a helyzet, túrhetetlenül izzóvá vált a hangulat, sőt Erdélyben – mint láttuk – már utcai harcokká is fajult. Közöltük az előbb Wesselényi ilyenkor elmondott beszédeit. Mindenki láthatja belőlük, hogy nemcsak „önként” vagy „zsarnokság” nem kell ahhoz, hogy egy kormány azt, amit Wesselényi művelt, ne túrje, hanem ma, a XX. század második felében sem találunk még a legmodernebb és legdemokratikusabb államok közt sem olyant, amely ilyen Wesselényi-féle beszédeket annyi ideig eltúrt volna, mint I. Ferenc és V. Ferdinánd kormánya eltúrt.

Tárgyilagos ember nem azon botránkozik, hogy Wesselényi ellen végül eljárást indítottak, hanem azon, hogy miért indítottak oly későn, miért túrt el tőle a kormány ennyire sokat, s tehetetlenül nagy türelmével miért adott neki bátorítást arra, hogy elbizakodottságában mindig tovább menjen. Wesselényi éppen a kormány hihetetlen türelme miatt, melyet joggal magyarázott gyöngeségre, mert mással nem tudta megmagyarázni, már annyira nyeregben levőnek érezte magát, hogy – mint láttuk – szentül meg volt győződve, hogy most már nem is fog ellene történni semmi s az ellenkező híreket csak „ravasz” megtevesztésképpen terjesztik.

De ha a Wesselényi ellen indított perben csak a legújabban elkövetett és a vádiratban megnevezett bűneire szorítkozunk, akkor se beszélhetünk vele szemben se törvénytelenégről, se igazságtalanságról, sőt még csak túlkapásról vagy a kelleténél nagyobb szigorúságról sem. Láttuk, hogy éppen ellenkezőleg, a kormány túlságos elnézése volt a baj oka. Akinek csak egy csepp ítélőképessége is van, annak nem kell magyarázni, hogy egy kormány sem

tűrheti el azt, hogy akkor, mikor cenzúra van, valaki mégis cenzúra nélkül nyomtathasson s ezt ráadásul még ne is titokban tegye, hanem ország-világ szeme láttára és dicsekedjék vele. Hogy a legzajosabb propagandát csapja és kérkedjék vele, hogy „én, Wesselényi Miklós” tettem ezt és éppen azért tettem, mert ti, király és kormány, megtiltottátok.

Egy kormány sem tűrheti el, hogy ha ő nyíltan megtiltja, hogy az országgyűlési naplóját kinyomassák (s láttuk, hogy ugyancsak oka volt rá, hogy ezt megtiltsa), akkor valaki mégis kinyomathassa s ezért aztán az országgyűlés köszönetet szavazzon neki, kivált mikor ez az országgyűlés egy olyan ország országgyűlése volt, mely teljesen sohasem volt független (mert hiszen akkor a gyakorlatban még Magyarország sem volt az), hanem még elméletben sem (melyben Magyarország az volt), mert hiszen mielőtt a Habsburgok uralma alá került, hűbérese és adófizetője volt a töröknek és a szultán nemegyszer úgy beszélt még fejedelmeivel is, mint a kutyával vagy a rabszolgával szokás. Ne felejtjük el azt se, hogy még az erdélyi országgyűlés is, mely Wesselényinek rebelligségéért köszönetet szavazott, annak ellenére, hogy többségében protestánsokból állt, egyáltalán nem bizonyos, hogy szabad akaratból, nem pedig csak a nagyszájúak terrorja miatt azonosította magát Wesselényivel.

Mikor az első kommunizmus bukása után először jelentem meg a Verseny utcai műszaki kocsijavító műhelyben újra hittant tanítani s ott 13 tanítványomat minden órán egyenként megkérdeztem, hogy volt-e vasárnap szentmisén, mivel az első órán megígértem nekik, hogy senkit sem fogok feljelenteni, majdnem egy éven át egytől egyig mindegyik azt válaszolta, hogy „nem!” De viszont a tanév vége felé, mikor működésem hatása már meglátszott rajtuk, többen négy szemközt bevallották, hogy ők már a tanév elején is jártak misére, de ezt a többiek előtt nem merték mondani, hanem ők is azt hazudták, hogy nem.

De ha az erdélyi országgyűlésen nem így lett volna, s az országgyűlés nem Erdély, hanem egy független ország országgyűlése lett volna, uralkodója ezt az inzultust akkor sem tehetné volna szó nélkül zsebre. Az országgyűlés egymaga, az uralkodó ellenére sohasem hozhat törvényt. Ha hoz, az még nem törvény, mert az uralkodó szentesítése nélkül nincs törvény. Az alkotmány szerinti ugyanis a király és a nemzet törvényes képviselője két egymással egyenrangú tényező. Az uralkodónak, ha az országgyűlés szembeszegül akaratával, joga van az országgyűlést feloszlatni és új nemzeti képviselőt választani, s így megpróbálni, hogy akaratát törvényesítse.

De olyan előzmények után és olyan körülmények között, mint ez a jelen esetben Erdélyben történt, egyenesen a nemzet érdeke volt, hogy a király magának elégtételt szerezzen, mert olyan király, akivel még azt is meg lehet tenni, amit Wesselényi V. Ferdinánddal akart, nem király, a királynak pedig kötelessége gondoskodni arról, hogy ha már király, akkor valóban az legyen s így az történjék, amit ő akar, nem pedig az, amit vele szemben Wesselényi. Még akkor is kötelessége lett volna ez, ha Wesselényi tízszer szerényebb lett volna, mint amennyire a valóságban volt s akaratát és a kormány, sőt a király iránti megvetését nem oly imperátor módra hirdette volna.

Ha már az ország királyság, akkor az ország érdeke az, hogy ne olyan királya legyen, akit büntetlenül meg lehet alázni és ezzel országgyűléseken lehet eldicsekedni. Ezt csak olyan királlyal lehet megtenni, akinek nincs már hatalma, tehát valójában már nem is király. Wesselényi is azt gondolta, hogy így van. Ezért volt olyan vakmerő. Az események azonban megmutatták, hogy V. Ferdinándnak volt még hatalma, tehát nála az engedékenység valóban csak jószágból, csak békeszeretetből és a „hazafiak” érveinek hatása alatt az alkotmány és törvényesség túlságos tiszteletéből folyt, nem pedig kénytelenségből.

Általában olyan pofonokat, mint amelyeneket Wesselényi és társai adtak a kormánynak, sőt magának az uralkodónak, semmiképpen sem lehetett elfogadni és eltűrni, mégpedig nemcsak a király, hanem még a nemzet érdekében sem.

A „salus rei publicae”-ről, a közérdekről írva vagyon, hogy „suprema leo esto”, vagyis hogy mindennél előbbre való, tehát minden másnál, még a törvény holt betűjénél is fontos-

sabb legyen, mert hiszen magát a törvényt is a kedvéért hozták. Ha tehát a közrendet fenntartani, az anarchiát elkerülni csak a törvény holt betűjének megsértésével lehet, akkor kivételesen a törvényt is meg lehet, sőt meg is kell sérteni.

A király nem a törvény holt betűjére tett és tesz esküt, s ha igen, akkor is kétségtelen, hogy a közjó szolgálatára is, s mivel a törvény is a közjóért van, erre jobban tett esküt, mint a betűre. Nincs olyan milliók sorsáért és életéért felelős ember, még ha acéljellem is, aki válságos helyzetekben meg ne szegné a törvény holt betűjét, s ha igen, ezt nem acéljellemeének, hanem kis szellemi kapacitásának, állása betöltésére való képtelenségének tulajdonítják. Olyan pofonokat, melyeket Wesselényi akart adni a kormánynak, csak forradalmak idején szoktak a kormányok elfogadni, de természetesen csak akkor, ha már kénytelenek, azaz ha a forradalom már győzött.

Wesselényi uszítását és elbizakodottságát tovább túrni egyet jelentett volna az akkori állami rend közelálló felbomlásával. Világos, hogy olyan uralkodó a trónon, olyan kormány a hatalmon hosszabb ideig nem maradhat, melyet szabadon lehet szidni, kigúnyolni, zsarnoknak, igazságtalannak, vérszopónak, tehetetlennek gyalázn.

Hiszzen ha mindezt büntetlenül hagyja, maga ismeri el, hogy igaz, amivel vádolják, tehát nincs joga a hatalomhoz. Világos, hogy ilyen izgatás ellen a kormánynak, ha tovább is kormány akar maradni, fellépni nemcsak joga, hanem kötelessége is. Ez a lényeg, s mellette teljesen mellékes, hogy erre a fellépésre van-e paragrafus is a törvényben vagy nincs.

Ne mondjuk azt se, hogy „zsarnok” ellenében mindent szabad, mert hiszen a zsarnoknak már a léte is törvénytelen. Világos ugyanis, hogy egy hatalom sem fogja magáról elismerni, hogy ő zsarnok. Olyan kormánytól azonban, melyről még maga Wesselényi is elismeri, hogy nem volt zsarnok, mert hiszen láttuk, hogy naplójába azt írta, hogy az erdélyiek egész eddig (az alkotmány felfüggesztéséig és az ő ellene való eljárás megindításáig) „szabad ország szabad fiai” voltak, azt kívánni, hogy elismerje magáról, hogy zsarnok, kissé túl sok lenne a jóból. Wesselényi volt a zsarnok, nem pedig V. Ferdinánd vagy kormánya.

Annak „bebizonyítását”, hogy a Wesselényi ellen indított per törvénytelen volt, megkönnyíti még az is, hogy csak magyarországi perét folytatták le, az erdélyit, ahol legtűrhetlenebb izgatásait folytatta, nem. Elmenekült ugyanis Erdélyből, s oda többet nem ment vissza, nálunk pedig akkora szabadság volt és a kormány a törvény betűjét is annyira tiszteltben tartotta, hogy nálunk csak magyarországi perét folytatta le, s abban is csak a Szatmár megyei gyűlésen elmondott beszédét tette vád tárgyává. Könnyű volt tehát védőjének és elbarátainak érvelni, hogy a vád hamis, izgatás nem történt.

De a Wesselényi elleni eljárás természetesen még így is és a törvénynek nemcsak szelleméhez, hanem holt betűjéhez szigorúan ragaszkodva is törvényes volt. Erdélyi perében, melyet – éppen a törvény holt betűjéhez való ragaszkodás miatt – nem lehetett lefolytatni, az volt ellene a vád, hogy a hatóság határozott tilalma ellenére sajtóterméket adott ki s mindezt izgatóan, egészen forradalmi külsőségek közt tette, továbbá, hogy birtokain s általában mindenütt, ahol módjában állt, erőszakkal akadályt gördített a katonafogdosás elé. (Voltak ellene más, nem politikai természetű s elképesztően szegénytelen vádak is, ezekkel majd külön foglalkozunk.)

Wesselényinek a katonafogdosás ellen kifejtett működése törvényesnek, sőt emberbarátinak látszik. Nagyon szépen ki is tudta ő fejteni, milyen igazságtalanság volt ez a katonafogdosás s az ő emberbarát, jobbgyvédő szíve miért nem tudta túrni.

Azokban először is látni fogjuk majd, hogy ez ellen az emberszerető, jobbgyvédő Wesselényi ellen egyúttal az is volt a vád, hogy jobbgyvait nagyon is elnyomta, sőt embertelenül sanyargatta. Ebben is éppen olyan volt tehát, mint a bolsevikok, akik nagyon védtek és sajnálták a munkást akkor, mikor a gyárosok, földbirtokosok és „kulákok” „zsákmányolták ki” őket, mikor azonban ők lettek a gazdái ezeknek a munkásoknak, akkor sokszor lelketlenebbek voltak irántuk és jobban kizsákmányolták őket, mint azelőtt a kapitalisták. Hát még a szabadságuk mennyivel kisebb volt, mint a kapitalista államokban!

Wesselényi is csak akkor sajnálta jobbágyait, mikor a császár iránti kötelességük teljesítéséről volt szó, s katonának akarták vinni őket, de nem akkor, mikor az ő földesúri „jogait” kellett velük szemben érvényesíteni. De viszont mivé lett volna az állam tekintélye, ha egy gazdag földesúr (s ráadásul olyan hetvenkedő, kihívó módon, mint Wesselényi szokta) nyíltan és büntetlenül léphetett volna fel és kergethette volna ki birtokairól a katonatoborzókat? Wesselényi emberbaráti fellépése tehát közönséges demagógia volt s csak azért történt, hogy azáltal, hogy jobbágyait az állammal szemben pártul fogta, feledtesse velük azokat a nagy sérelmeket, melyeket nekik tőle, mint földesúrtól kellett elszenvedniük s melyeket majd a következő kötetben ismertetünk.

Ma, amikor a különböző forradalmak és egyházellenes mozgalmak eredményeként már „szabadság” van, majdnem minden államban általános hadkötelezettség van, sőt legújabbban az államnak még ahhoz is paragrafusokban lefektetett törvényes joga van, hogy szükség esetén mindenkit munkaszolgálatra hívjon be egész 70 éves korig, még a nőket is. A középkorban, mikor még „zsarnokok” uralkodtak az országok felett, akik nem a néptől, hanem csak Istentől származtatták hatalmukat s nem a népnek voltak felelősek, hanem egyedül Istennek, nemcsak általános munkakötelezettség nem volt, hanem még általános hadkötelezettség sem, s nem volt ez nálunk még I. Ferenc és V. Ferdinánd uralma alatt sem (nálunk ezt csak a 48-as szabadságharc hozta be s attól kezdve aztán végleg meg is maradt). S emellett míg ma az emberek keresetének vagy a felét elviszi adóban az állam (a gazdagokénak 3/4-ed részét), addig még V. Ferdinánd korában is, ha valaki jövedelmének 5%-át az államnak kellett adnia, az már rendkívül súlyos adótehernek számított.)

Világos azonban, hogy I. Ferenc és V. Ferdinánd korában már igen messze voltunk a keresztény középkortól. Ekkor már állandó hadsereget kellett tartani. (Nem elmaradottság a Habsburgoktól, hanem kereszténység, hogy erre csak a legutolsók között s tisztán csak kényszerből szánták rá magukat.) Az önkéntes jelentkezés és toborzás ekkor már bajosan volt elég a szükséges ezredek feltöltésére s ezért a hajdani toborzás ekkor már inkább katonafogdosás jellegével bírt. Azt a jobbágylegényt, akit meg tudtak fogni, vitték. Világos, hogy ez a katonafogdosás igazságtalanság volt, mert a véletlentől függött, kinek kell katonáskodnia s kinek nem (persze az óriási többségnek nem kellett, s az igazságtalanság csak keveseket sújtott). Ezért látszott Wesselényi fellépése és agitációja emberbarátinak. Az is igaz azonban, hogy ezt az igazságtalanságot csak úgy lehetett volna megszüntetni, ha – mint sok „haladott” államban már akkor is megtették – helyette behozták volna az általános hadkötelezettséget.

Ekkor megszűnt volna a katonafogdosás „igazságtalansága” nálunk is, de csak úgy, hogy az a kellemetlenség és baj, mely a Habsburgok országaiban Wesselényi idejében még csak egyeseket és véletlenül sújtott, most már az egész lakosságot és bizonyosan sújtotta volna. Pedig hát bizonyára kisebb baj, ha csak egyeseket fosztanak meg szabadságuktól (azokat, akiket véletlenül el tudnak fogni), mint ha mindenkit. A modern államokban ugyanis 20-21 éves kortól kezdve néhány évig egy ép testű fiatalember sem szabad. Azt, hogy senkit se fogjanak meg, egy Wesselényi parancsa alatt álló kormány se tudta volna megtenni, sőt egészen bizonyosra vehetjük, hogy ha Wesselényi lett volna a hatalom birtokosa, akkor hazánkban is már régen általános hadkötelezettség lett volna, tehát az a sors, mely I. Ferenc alatt a magyar jobbágyok fiai közül csak egyes kivételeket ért, mindenkit elérte volna. Hiszen látni fogjuk majd, hogy ő még a saját jobbágyait (apja pedig – mint szintén látni fogjuk – még a saját fiát is) nemcsak elvitette, hanem bilincsekbe verette és börtönbe vetette. Pedig ő csak magánember volt törvényes karhatalom nélkül.

Wesselényinek a katonafogdosás elleni demagóg agitációja, sőt tevőleges ellenszegülése tehát igazságtalanság volt és ellenszenves hízelgés a tömegek felé. Olcsó népszerűség-hajhászás (persze a más számlájára) és a nép tudatlanságára való spekulálás. Jellemző azonban, hogy a jobbágyverő és jobbágyszipolyozó Wesselényit az erdélyitől független magyarországi perében a jobbágyok sorsa enyhítése mellett tartott szemfogató izgatása miatt kellett felelős-

ségre vonni, Szatmár megye közgyűlésén mondott beszéde miatt, ahol azzal vádolta a kormányt, hogy kilencmilliónyi köznépek „zsírját szívja”.

Tudvalevő, hogy Wesselényinek magyarországi perében Kölcsey volt az ügyvédje, aki mellette igazán hatalmas és nagszerű védőbeszédet tartott. Szegény bele is pusztult a nagy munkába, úgyhogy védettje sorsának eldőlését már nem is érte meg. De a feketéről természetesen még Kölcsey lángesze és buzgalma sem tudta kimutatni, hogy fehér s azért mosolyognunk vagy bosszankodnunk kell, mikor például azt, hogy Wesselényi nem lázított, a nagy Kölcsey többek között ezzel is bizonyítja: „Ha valaki képzelt vagy valódi tűz oltására vizet hoz, arról helytelen félelmet, felesleges gondoskodást s több effélét lehet állítani, de azt, hogy vize által gyújtogat, valóban nem.”

Eszerint tehát a jó Wesselényinek csak az volt a bűne, hogy vizet hozott, hogy eloltsa azokat a lángokat, melyeket mások idéztek elő. Vajon kik lehettek ezek a mások? Csak nem báró Nopcsa, Metternich vagy a jó V. Ferdinánd?

De Kölcseynek ez a másik érve sem kevésbé találó: „Felperes előtt alperes lázító, mert – úgymond – lázadásról szólt. Ez éppen annyi, mintha a jámbor éjjeli őrt gyújtogatónak kiáltanánk ki, mert gyulladástól óvakodásra int”. Szóval megint csak kisül, hogy Wesselényi volt az ország népének csillapítója, vagy pedig vádlói nem voltak épelméjük.

Ezzel is érvelt védőbeszédében Kölcsey: „Furcsa látni és hallani a kormánynak és a kormány embereinek nevetséges félelmét.” (Ebből is láthatjuk, hogy Wesselényi idejében milyen szabadság volt nálunk. Az igazgató Wesselényi védőügyvédje így beszélhetett a kormány ellen. Gondoljunk csak Hitler, Sztálin vagy Rákosi Mátyás kormánya politikai pereinek védőügyvédeire.)

„Még a kisebbek is rémképeket alkotnak maguknak – folytatja – s azzal ijesztik magukat is, egymást is. Ők makacsul háttal fordítanak a kelő napnak s árnyékukat iszonyú rémnek nézik. Pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és az embereket, szintűgy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen evolúciótól tartani, mint jelenleg nálunk. Csak majd ők féltükben oly balgatatag lépéseket ne tegyenek, melyek (nem zendülést), de zavart okozhatnak. De ők félnek s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik, pedig „est genus unum stultitiae nihilum metuenda timere” (ez az ostobaságnak az a fajtája, mely azt hiszi, semmitől sem kell félnie), mondja Horatius.”

Milyen kihívó a hang, pedig mennyire nem takar igazságot! Az a kormány, melyet Kölcsey itt gyávaással vádol, mert állítólag túlságosan és oktanul fél, ugyancsak bebizonyította, hogy mennyire nem fél. Az a kormány fél, amely politikai ellenfeleit mindjárt lefogatja. Ennek a kormánynak ellenben éppen az volt az egyetlen hibája, hogy nagyon türelmes volt. Jól tudta ugyanis, hogy itt nincsen elnyomás, nincs zsarnokság, a törvényt pedig – még akkor is, ha a kormánynak kellemetlen – talán a világon sehol sem tartják meg annyira, mint éppen itt. Ezért tudta, hogy itt forradalomtól nem kell félni s így Wesselényi izgatásai közel se annyira veszedelmesek, mint amilyeneknek látszanak.

Másképp nem tűrhette volna el ily sokat és ily hosszú ideig, s nem várta volna meg, hogy annyira elfajuljon a dolog, hogy Wesselényi már egyszerűen kiszabadítja az elfogott katonákat, becsmérlő szavakkal hazakergeti a „hazafiak” iránti kedveskedésből a temetésre kiküldött díszőrséget, a kormány tilalma ellenére sajtót vesz, azt az országgyűlésnek ajándékozza, az elfogadja tőle, sőt köszönetet mond neki érte s Wesselényi bizonyosra veszi, hogy mindez azért történik büntetlenül, mert nem mernek ellene fellépni. Azt ugyanis még ő is lehetetlennek tartja, hogy még ezek után se léptek volna fel ellene, ha nem féltek volna tőle.

Aztán azt a Kölcseyt, aki szerint egy európai országban sem annyira lehetetlen a forradalom vagy lázadás, mint nálunk, legalább utólag figyelmeztetnünk kell arra is, hogy éppen ellenkezőleg: nincs egyetlen állam se Európában, melyben Kölcsey idejéig annyi lázadás, sőt éveken át tartó fegyveres felkelés lett volna, mint éppen nálunk (Bocskai, Bethlen háromszor, Rákóczi György, a Wesselényi-összeesküvés, Thököly, Rákóczi Ferenc, Martinovics, bár e legutóbbi nem jutott el a fegyveres felkeléshez), és hogy e lázadások legtöbbször éppen Erdély-

ből, tehát Wesselényi izgatásainak színhelyéről indult ki és hogy éppen Kölcsey védőbeszédének elmondása után hamarosan ugyanazok robbantották ki a legveszedelmesebbet, akik Kölcsey bajtársai és védőbeszédének élvezői voltak. Kevés védőbeszéd kapott még oly gyors és olyan csattanós cáfolatot, mint Kölcsey védőbeszédének ez a megállapítása. 48 ugyancsak megmutatta, hogy olyanfajta izgatóknak, mint Wesselényi és Kossuth volt, még a legbékésebb és megelégedettebb társadalmat is sikerül fegyveres lázadásba vinniük.

De a „szent” Kölcsey nemcsak ilyen ostoba, hanem egészen ravasz és álnok érveket is felhasznált. Wesselényinek ugyanis egy Kossuthhoz írt és bűnjelként lefoglalt levelét is vád tárgyává tette az ügyész. Wesselényi azt írta Kossuthnak e levélben, természetesen helyeslőleg, hogy „minden lépése borstörés volt a német orra elé”. A vádló ebben felségsértést látott, mert a „német”-et a királyra vonatkoztatta. Kölcsey erre nagy hangon és fölénytel ezt kérdi:

„Kinek kellene jobban tudni, mint felperes királyi fiscusnak, hogy a magyar király nem német, hogy a magyar király, kinek kirekesztő joga van magyar nemest tenni, magyar nemesi javakat ajándékozni, magyar nemzettel együtt hozott törvényeket szankcionálni, nekünk magyaroknak soha sem lehet egyéb magyarnál? És nem bír-e a magyar király Magyarországon magános és koronai és kamarai nagy uradalmakat? Nem valóságos magyar földesúri jogokat gyakorol-e azokban?” Világos tehát, hogy mikor Wesselényi „a német” ellen beszél, akkor nem érti és nem is értheti rajta a magyar királyt.

Ez az érvelés – feleljük – nagyon szép és nagyon igaz, de éppoly ravasz és álnok is, mint amilyen igaz, s ezért Kölcseyt éppen nem mutatja olyan jámbornak, mint amilyen a híre. A magyar király magyar voltát ugyanis nem a királyi fiscusnak s nem is például nekünk kellett volna elmagyaráznia s ilyen szépen bebizonyítania, hanem magának, hitfeleinek, kuruckodó elvarátainak, főképpen pedig védettjének, Wesselényinek, s ha ő ezen érveket meg is szívelte volna, akkor most nem állt volna vádlóként bírái előtt. Mert hogy ő és ők minden igazság és Kölcsey érveinek minden meggyőző volta ellenére se tartották magyar embernek a magyar királyt és hogy éppen emiatt berzenkedtek, sőt lázongtak ellene állandóan hosszú évszázadokon át és álltak ellenségei mellé, mikor módjukban állott, azt nálunk mindenki tudja, Kölcsey és Wesselényi pedig különösen jól tudták.

Igy aztán Kölcsey meggyőző érvelése annak bizonyítására, hogy a magyar király mennyire mindenképpen magyar, éppen öellene, védettjei ellen, hitfelei és a „hazafiak” ellen a legmeggyőzőbb érvek. Ők voltak ugyanis azok, akik annak ellenére, hogy jól kellett tudniuk, hogy a magyar király mindenképpen magyar s nem is lehet más s annak ellenére, hogy – mint látjuk – ezt ők épp olyan jól tudták, mint mi, mégis mindig idegennek tartották, mindig „német”-nek nevezték s aszerint is bántak vele. A „németen” ők igenis mindig s elsősorban a Habsburg királyt értették s ezért vele (a saját királyukkal!) nem vállaltak soha közösséget, hanem ezen a címen mindig ellenségei voltak.

Ezt tudja nálunk mindenki, aki magyar iskolába járt vagy hazafias ünnepélyen részt vett. De viszont éppen ez az, amit a törvény és a magyar alkotmány hűtlenségnek és felségsértésnek mond és éppen Kölcsey megokolása címén mondja annak és sújtja fejvesztéssel és jószágelkobzással.

El se lehet tehát komikusabb vagy álnokabb dolgot képzelni, mint mikor Kölcsey Wesselényi nevében a király emberének magyarázza és bizonyítja, hogy a „németen” nem lehet a királyt érteni, mert hiszen a magyar király mindenképpen magyar ember. Igen, a király magyar ember, s éppen ez volt a legnagyobb bűne Wesselényinek s vele minden magyar kuruckodónak, hogy ennek ellenére is úgy kezelték és úgy gyűlölték, ahogyan egy idegent, sőt egy ellenséget szokás.

Még Deák, „a haza bölcse”, sem tudott jobb érvekkel harcolni Wesselényi mellett. Ő 1835. augusztus 5-i beszédében azzal bizonyította Wesselényi ártatlanságát, hogy „puszta szótól a kormány soha ne tartson, mert a valóságos elégedetlenség csak tettekből eredhet”. Mintha bizony a francia forradalom borzalmas tetteit nem a megelőző évtizedek szavai és be-

tűi idéztek volna elő s érlelték volna tettekké, mintha Kossuth is nem Pesti Hírlapjával és szép bariton hangjával hozta volna létre 48 fegyveres tetteit s mintha a marxizmus is nem azért győzött volna a XX. század közepén, mert a marxizmus száz év óta mindig csak lázított, beszélt és írt, a tömegek pedig elhitték, amit írt, beszélt és ígért nekik.

Világos, hogy ha a világon és az országok kormányzásában mindig minden a legjobban volna, akkor az izgatók hiába izgatnának, mert az emberek úgysem hinnének nekik s így az ő pusztaszaivaik és betűik nem árthatnának. De eltekintve attól, hogy még ez sem egészen igaz, mert az ember sohasem azt élvezi, ami van, hanem az után a jobb után áhítozik, ami nincs, mert még a legjobbnál is lehet elképzelni még jobbat. Hol van és hol lesz valaha is az a kormány, mely mindent annyira a legjobban csinál, hogy még olyan színes fantáziájú emberek, mint Wesselényi vagy Kossuth sem tudnak elképzelni és hallgatóik előtt megcsillantani és még a mesterséges rosszakarat sem tud kitalálni még jobbat? S ilyen ostoba érveket „a haza bölcse” hozott fel Wesselényi mellett! Egész bizonyosra vehetjük tehát, hogy Wesselényi igazát kimutatni azért nem tudták még a legokosabb magyar emberek se, mert a valóságban nem volt igaza.

Wesselényi, mikor pere Erdélyben megindult, idézést kapott személyes megjelenésre. Látjuk tehát, hogy nem hirtelen csaptak le rá éjnek évadján, mint ahogyan a zsarnokok szoktak, főképpen pedig az a bolsevizmus, mely a népeket „felszabadította”. Wesselényit nemcsak bilincsekbe nem rakták, hanem még csak le se tartóztatták. Furcsa egy önkényuralom lehetett tehát az a 48 előtti.

Wesselényi nem jelent meg az idézésre, hanem maga helyett jogi megbízottját küldte és orvosi bizonyítványt betegségéről. Kisült tehát, hogy Magyarország legtevékenyebb, legerősebb és legdörgőbb hangú embere annyira beteg, hogy még egy tárgyaláson való megjelenésre is képtelen. A kormány most már természetesen nem kukoricázott vele, hanem elrendelte letartóztatását. Emiatt is tele van irodalmunk annak hangoztatásával, hogy törvénytelenül jártak el vele szemben. Az idézést ugyanis a kezébe kellett volna adni, mivel azonban ő nem tartózkodott otthon, sőt akkor még Erdélyben se, az idézést ahelyett, hogy a kezébe adták volna, csak letették nála. Meg hát hogy az orvosi bizonyítványt is el kellett volna fogadni.

Esztergomban a bolsevizmus alatt szomszédom volt Reviczky Elemér, Esztergom megye nyugdíj nélkül nyugalmazott alispánja. Egyszer megbüntették száz forintra, mert háza előtt a gyalogjáró nem volt elsöpörve. Nem fizette meg, hanem megfellebbezte s nagy önbizalommal ment a tárgyalásra. Azzal érvelt, hogy őt nem lehet megbüntetni, legfeljebb a feleségét, mert a ház nem az övé, hanem a feleségéé (annak a nevéen állt a telekkönyvben). De viszont azt is tudta, hogy most már a feleségét se lehet büntetni, mert azóta már eltelt az a 30 nap, melyet a törvény az eljárás megindításának lehetőségére előírt. Ezért nagy önbizalommal, sőt derűsen várta a tárgyalás napját. A megtámadhatatlan jogi érvelés eredménye aztán az lett, hogy a rendőrbíró viszontérvek helyett rákiáltott, hogy nem száz, hanem kétszáz forintot fizet, de azonnal, mert tüstént elvitetem. Ezek után az csak természetes, hogy azonnal fizetett.

Minő más volt a Wesselényi ellen eljáró Habsburg állam!

Azok után, amiket Wesselényi addig csinált, a kormány pedig eltűrt tőle, nem kell már bizonyítanunk, hogy jogos, sőt szükséges volt-e Wesselényi letartóztatásának elrendelése. Kivált mikor a parancsot végrehajtani úgysem tudták. Olyan kormányt, mely még most is akadálynak tartotta volna azt, hogy Wesselényi az idézést kezébe vette-e vagy csak az asztalára tették, nem találunk még egyet a világtörténelemben. Kivált mikor a mellékelt orvosi bizonyítvány és a jogi képviselő elküldése világosan bizonyította, hogy az idézést a vádlott megkapta és tudomása van róla. Az azonban, hogy a mi „hazafiságunk” ilyesmikből csinál „törvénytelenéseket” és hazafias sérelmeket, csak azt bizonyítja, mennyire nem volt itt akkor se törvénytelenesség, se elnyomás, se önkény.

Ami pedig az orvosi bizonyítványt illeti, nem hiszem, hogy lenne ember Magyarországon, ha még oly kuruc és még olyan kálvinista is, aki elhinné, hogy Wesselényi csakugyan a

betegsége miatt nem jelent meg az idézésre. Az az orvosi bizonyítvány egyébként is magán-orvos bizonyítványa volt, melyre hivatalos helyen ma sem adnak semmit. Hogy Wesselényi a betegsége miatt mennyire megjelenhetett volna az idézésre, mutatja, hogy évekkel később, 1838-ban, a pesti árvíz alkalmával, mikor már csakugyan egyetlen betegség volt az egész ember, azzal reklámozták, hogy mégis 72 órán át egyfolytában, pihenés és evés nélkül bírta a mentést a jeges vízben. Jól tudta tehát az ügyészség, mit csinál, mikor betegségét nem veszi tekintetbe.

De Wesselényit még így sem érte baj a „törvénytelenység” miatt, mert letartóztatni úgysem tudták, s ő gondoskodni tudott róla, hogy később se tudják. Addig ugyanis nem ment haza Erdélybe, míg csak annak a nagy terrornak a hatására, melyet hívei kifejtettek, amnesztiát nem kapott s így az erdélyi pert is meg nem szüntették ellene. A végeredmény tehát az lett, hogy csak a bécsi kormány követett el miatta számtalan „törvénytelenséget”, maga Wesselényi azonban nem bűnhődött. Hogy a gonosz s szinte a törvénytelenésekből élő Bécsnek az a törvénytelenység még csak eszébe se jutott, hogy – hiszen Magyarországon is épp úgy ő parancsolt, mint Erdélyben – az Erdélyben körözött Wesselényit Magyarországon tartóztassa le s onnan szállítsa Erdélybe, azt a mi „hazafiságunk” észre se veszi. Ebben nem látja meg Bécs egészen az együgyűségig menő törvénytiszteletét.

Az országgyűlési ifjak pere

A 48 előtti időknek egy másik nagy „hazafias” sérelme volt az országgyűlési ifjak pere. Egy időben volt Wesselényi perével és össze is függött vele.

Amilyen tűrhetetlen volt Wesselényi izgatása, éppen annyira az volt az országgyűlési ifjúság viselkedése is. Szereplésük először is teljesen törvénytelen volt, mert hiszen ők nem voltak az országgyűlés tagjai. Ott nekik a követek és a főrendek, mint a nemzet törvényes képviselői, illetve törvényhozói iránt a legnagyobb tisztelettel kellett volna viselkedniük, nem is szólva arról, hogy mint fiataloknak is tisztelniük kellett volna a felnőtteket s mint a nyilvános szereplésben még tanulóknak, a már meglett politikai vezetőket. Az országgyűlési ülésteremben s különösen az ülések alatt megmukkanniuk se lett volna szabad, amint ma már nem is mukkanhat a karzat közönsége még a legszélsőségesebb szabadságjogokkal rendelkező ország, sőt még a kommunista államok parlamentjében sem (sőt éppen ott a legkevésbé).

Ezzel szemben a reformkorban nálunk a valóság az volt, hogy az országgyűléseken ez az ifjúság volt a hangadó, ők alakították ki azt a hangulatot, mely döntött a nemzet sorsa felett. Nemcsak csöndben nem voltak, hanem túlharsogtak mindenkit, már az ülés megkezdése előtt megfélemlítették az országgyűlés konzervatív többségét, zajosan ünnepezték az ellenzékét, legzajosabban köztük is a legtúlzóbbakat, úgyhogy akiben csak egy csepp hiúság is volt (pedig kiben nincs?), szinte csábítva érezte magát arra, hogy mindenkit túlcitáljon, mindenkinél többet követeljen, mindenkinél szélsőségesebb elveket valljon. Egy-egy ilyen szélsőséges szereplés után a hőst diadalmenetben vitték haza az országgyűlésről, este pedig fáklyás menetet kapott magasztaló, üdvözlő beszédek közepette. A hírnévszerzés és a népszerűség útja ekkor ez volt.

Akik azonban úgy látták, hogy ez a túlzott lelkesedés csak fiatalos éretlenség, akik azt tartották, hogy jaj annak az országnak, melynek életét és sorsát 18-22 évesek irányítják és döntenek el, akik úgy vélték, hogy ezek az ifjúság képviselte szélsőséges elvek csak lidércfények, melyek ingoványba és a halálba vezetnek, s akik emellett még olyan bátrak is voltak, hogy nem vonultak háttérbe s nem viselkedtek passzívvul, hanem felszólalni s a népszerűségekkel még vitát kezdeni is mertek, azoknak beszéde alatt hangos püsszegés, ülés után és a következő ülés előtt gúnyos, sőt meggyalázó megjegyzések, az utcán nem egyszer sárral vagy záptojással való megdobálás, este pedig maggyalázó macskazene volt a jutalmuk.

Még ennél is nagyobb baj volt, hogy a sajtó is ilyen szellemű volt. Ezért azoknak, akik ezen ifjakkal ellentétes elveket képviseltek, országos viszonylatban is rossz hazafi, nemzetáruló, jellemtelen lakáj, bécsi kém vagy legalábbis „pecsovics” lett a nevük. Ilyen becstelen bélyeggel megjelölve úgyszólván lehetetlen volt itthon élni, saját hazájukban és honfitársaik körében tartózkodni. Ezért ezt a fényűzést legfeljebb olyan dúsgazdag magánosok engedheték meg maguknak, akiket nagy palota és nagy szolgaszemélyzet választott el a tömegektől. A „hazafiak” azonban azt hitték, hogy a palota is, meg a nagy kényelem is az „árulás” jutalma. A nemzet áruló jólétnen élnek, a hazafiak nyomorognak. Világos, hogy ez újabb ok arra, hogy azokat utálni kell, ezeket szeretni.

A komoly vezetőkörök már kezdettől fogva tudták, hogy az országgyűlési ifjúságnak e teljesen törvénytelen s nemzeti szempontból is kétségtelenül káros, sőt végzetes befolyása, sőt terrorja ellen valamit tenni kell. De nagyon nehéz volt kezdeni valamit, mert ezek az ifjak a sajtó és ennek hatására a közvélemény kedvencei voltak. Aki beléjük harapott, a magyar közvéleménybe harapott bele. Ennek a közvéleménynek pedig olyan védői, olyan bajnokai voltak, akik semmitől sem riadtak vissza, mert tudatában voltak az erőnek, melyet jelentettek, ha többséget nem is jelentettek. Számuk jelentéktelenségét pótolta a nagy hangjuk és elelenségük (épp úgy, mint a kommunistáknál).

Látni fogjuk azonban, hogy tisztán rendőri szempontból is bele kellett már avatkozni a dologba. Ezek az ifjak – nem hiába Wesselényi rajongói voltak – épp olyan jellegű hazafiak voltak, mint ő, beszélni igen jól tudtak a hazáért, a haladásért és a jobbágysáért egyaránt, de viszont csak beszélni tudtak, no meg duhajkodni, pénzt költeni, inni meg kártyázni. (Itt jegyzem meg, hogy maga Wesselényi nem ivott, kártyázni pedig egyáltalán nem szokott. Ő ennél nagyobb stílus ember volt és éppen ezzel tévesztette meg kortársait és tudja megtéveszteni még az utókort is. Pedig hát kisebb baj lett volna, ha inkább kártyázott volna, minthogy lányokat ront meg, s ha néha inkább berúgott volna, mintha helyette jobbágyokat kínzott. Igaz, hogy ha az iszákosság is bűne lett volna, akkor valószínűleg fajtalanságai és botozásokból álló dühöngései is még gyakrabban lettek volna.)

Olyan garázdálkodást csaptak ezek az országgyűlési ifjak Pozsonyban, hogy – mint láttuk már – tisztességes polgárok este alig járhattak miattuk az utcán, mert mindenkibe belekötöttek. (Lányokról azért nincs szó, mert azok akkoriban még nem szoktak este kint járni az utcán.)

A rendőrségi beavatkozás úgy kezdődött, hogy ezek az ifjak legszélsőségesebbei önképző egyesületet alapítottak. Itt olyan királyellenes, lázító, forradalmi szellemű előadásokat tartottak, amilyeneket „még a leggonoszabb francia forradalmárok sem” (Beöthy királyi ügyész levele a nádorhoz). Egyesületük alapszabálya természetesen semmiféle hatósági jóváhagyásban nem részesült, tehát már csak emiatt is jogos volt ellenük a közigazgatási eljárás.

Az egyesület egyik tagja, Lapsánszky János, aki vagy már eredetileg a kormány megbízásából, mint kém lépett be közibük, vagy pedig csak utóbb meggyőződésből vállalkozott a rendőrségnek ilyen szolgálatokra, feljelentette őket s az ő leleplezései alapján tartóztatták le később őt, Lovassy Lászlót és unokatestvérét, Lovassy Ferencet és Tormássy Jánost, tehát mindössze csak négy ifjat. Mivel Lapsánszkyt nem számíthatjuk közibük, tulajdonképpen csak hármat.

A kormány tehát ugyancsak óvatosan és mérsékelten gyakorolta az „önkényt”. Lovassy László, a fő túlzó, még azért is vád alá került, mert Wesselényit akkor, mikor már folyt ellene az eljárás, az ifjúság nevében, mely tüntető felvonulást rendezett mellette, egy egészen lázító hangú beszédben üdvözölte, mint ártatlant, akit a gonoszság üldöz.

E letartóztatásokra, bármily kevés személyre terjedt is ki, épp oly forrongás lett az országban, mint Wesselényi vád alá helyezésekor. Most is jogtalanságot, törvényteleniséget, önkényt, zsarnokságot, elnyomást emlegettek, mint akkor. Az ifjak mellé állás egyet jelentett a hazafiság követelményével, a semlegesség, a hallgatás pedig (mert arról, hogy valaki egyenesen a kormány tettét helyeselje, szó sem lehetett) a hatalomnak való gyáva behódolással, a nemzeti ügy és az igazság elárulásával volt egyenlő. Pedig hát ezeknek az ifjaknak országgyűlési szereplése annyira törvénytelen s végül már annyira tűrhetetlen volt, hogy ha a kormány hibázott, legfeljebb az volt a hibája, hogy eddig hagyta menni a dolgot s nem lépett fel már sokkal korábban.

A rendőrség beavatkozásának igazi oka törvénytelen országgyűlési szereplésük volt. Az alkotmány helyreállítása volt a célja, tehát jogos, törvényes, helyes, sőt kötelességszerű volt. A hazafias izgatás azonban, mint Wesselényi esetében, itt is a formásokba igyekezett belekapaszkodni, hogy a kormányra az önkényt ráfoghassa. Az elfogás körülményeire igyekezett a törvénytelenéget rábizonyítani, hogy a részletek közt elszikkassa a lényegét.

Az ifjak ellen a rendőrség kezében közvetlen bizonyíték nem volt. Ezért küldték közibük Lapsánszkyt, hogy az ő révén tudják bizonyítani az igazat. Az ifjak azonban, akik már rég tudták, hogy készül ellenük valami, az írásbeli bűnjeleket idejében eltüntették. A fő bizonyíték Lapsánszky vallomása volt, őt azonban, hogy elleplezzék, hogy a rendőrség kémje volt (nem egész bizonyos, de valószínű, hogy az volt), épp úgy letartóztatták, mint a többit. A hazafiak tehát azzal érveltek, hogy vádlott nem lehet döntő tanú. Igaz, kívülre is volt még egy döntő tanú, de viszont vele szemben meg arra hivatkoztak, hogy egy tanú nem elég, legalább kettőre van szükség.

Ez azonban mind csak szörszálhasogatás. A lényeg az volt, hogy az országgyűlési ifjúság működése és viselkedése s általa az országgyűlés kormánypárti tagjainak (akik akkor még nagyobb többséget tettek) gyalázása, kigúnyolása és megfélemlítése mindenképpen törvénytelen, sőt már egyenesen türehtelen volt és feltétlen közbelépést kívánt. Azt viszont senki se tagadhatta, hogy a letartóztatott három ifjú valamennyi között a leghangosabb és legtúlzóbb volt. Kétségtelen tehát, hogy személyükben nem ártatlanokat tartóztattak le.

Szükség volt-e itt tehát további beszédre? De különösen milyen képmutatás volt, hogy noha nálunk mindenki úgy tudta, hogy önkényuralom van, hogy a kormány az ország törvényeit semmibe se veszi, mégis egekig ugráltak, mert „hallatlan törvénytelenységnek” tartották, hogy volt ugyan két tanú a letartóztatott ifjak bűnös voltának bizonyítására, de azok közül az egyik vádlott volt (bár mindenki tudta azt is, hogy csak művádlott), tehát vallomását nem lett volna szabad döntőnek elfogadni (pedig ha csak művádlott volt, akkor lehetett). De jó lenne, ha a később következő kormányokra is csak ennyi és csak ekkora törvényteleniséget lehetne rábizonyítani!

Aztán azt is mint törvényteleniséget kifogásolták, hogy az ifjakat a katonaság fogta el, mikor ezt a vármegyei karhatalommal kellett volna végrehajtani. Erre is azt kell mondanunk, hogy igen elkényeztetettek lehettünk mi akkor a törvények megtartását illetően, ha még ezen is annyira meg tudunk botránkozni. Pedig hát a szokástól való eltérésre ugyancsak megvolt az ok, mégpedig a közérdekben.

Ha az ifjakat a kormány a szokásos módon, a megyei karhatalom útján fogatta volna el, s így előbb a megyéhez intézett volna ez ügyben rendeletet, mire magára az elfogásra került volna sor, már egész Pozsony tudott volna róla, s így azoknak, akiket el akartak volna fogatni, arra már hűlt helyük lett volna, s mint kedvelt hazafiak, akiknek népszerűségét most még az is növelte volna, hogy ilyen sikeresen kibabráltak a kormánnyal, most más városból, más megye területéről folytatták volna izgatásukat. (Mivel ott is csak a megye révén tartóztathatták volna le őket, tehát letartóztatásuk céljából oda is újabb megkeresést kellett volna küldeni, mire a tényleges elfogásra került volna a sor, újra rég továbbáltak volna.)

De az is könnyen meglehet, hogy a megyénél már Pozsonyban is lettek volna olyan tisztviselők, akik pályáztak volna a „hazafisággal” és a „bátorsággal” járó nagy népszerűsége s országos hírnévre, s azon a címen, hogy törvénytelen, nyíltan megtagadták volna a letartóztatás végrehajtását. A dologból aztán olyan országos izgalom, felzúdulás és tüntetések lettek volna, hogy az ifjak letartóztatása a belső béke szempontjából nemcsak nem használt, hanem egyenesen ártott volna.

Az ilyen hirtelen és titkosan végrehajtott elfogás amiatt is célirányosabb, mert bizonyos megfélemlítő hatása is van. A fő cél pedig most éppen a megfélemlítés volt, mert hiszen minden baj oka az volt, hogy a hatóságoktól és a velük való szembehehelyezkedéstől már senki se félt. Láttuk, hogy Erdélyben Wesselényi is meg volt róla győződve, hogy a kormány nem meri feloszlanni az országgyűlést s az erre vonatkozó híreket csak ravaszsból terjeszti.

A ma embere ma már nem is érti, hogy lehetett abból olyan országos felháborodást csinálni, hogy az ifjakat nem hosszas hivatalos átírások és levelezések után és nem vármegyei hajdúkkal fogatták el, illetve szándékoztak elfogatni (mert kérdés, hogy ezen az úton sikerült volna-e egyáltalán a dolog), hanem váratlanul és éjszaka. Hogy ebből nálunk olyan türehtelen törvényteleniséget csinált a magyar közvélemény, mely bosszúért szinte az égbe kiáltott, ma már legfeljebb csak azt a tanulságot meríthetjük, hogy az akkori magyarok túlságosan is el lehetek kényeztetve, hogy még ebből is akkora hűhót csináltak.

Ma már a kultúra haladása, a dolgozók szabadságának állítólagos teljes kivívása és az emberi jogok mind szabatosabb kodifikálása [törvénybe foglalása] ellenére (vagy talán éppen ezért) oda jutottunk, hogy mindenki a legtermészetesebb dolognak tartja, hogy az összeesküvőket, izgatókat, vagy a meglevő állami rend más ellenségeit meglepetésszerűen és éjszaka viszik el, nem pedig a sajtóban hetekkel előbb való közzététel után és az elfogottakkal való egyetértésben gyanús hatósági közegek útján.

Az a panasz igaz, hogy magának a pernek a lefolytatása közben a hatóságok titkolóztak. Például a védőügyvédeknek meg kellett esküdniük, hogy a perrel kapcsolatban a titkot megőrzik. A korteskedés céljából üzött, lelkiismeretlen és gyűlölettől vezetett propaganda ezt arra magyarázta, hogy a titkolózásra azért volt szükség, hogy az igazságszolgáltatásban elkövetett jogtalanságok, visszaélések és törvénysértések nyilvánosságra ne juthassanak. Pedig hát láttuk, hogy az ifjak működése volt jogtalan s a kormány elsősorban abban hibázott, hogy nem hamarabb indította meg ellenük az eljárást.

Ahogy azonban a kormány az országgyűlési ifjúság terrorizmust eredményező fellépését éppen azért tűrte olyan sokáig, mert vele szemben, illetve a vele rokonszenvező közvéleménnyel szemben gyengének érezte magát, az eljárás megindulása után is egyedül csak ezért titkolózott. Nem azért, mert neki volt titkolnivalója, hanem a „hazafias” propagandától félt, az ország népének izgalmát igyekezett lehetőleg elkerülni.

Tudta, hogy minden lépésébe beleavatkoznak majd ezek a „hazafias”, még a kákán is csomót kereső prókátorok. Tudta, hogy minden lépésének a lehető legrosszabb magyarázatát adják, ezért célszerűbbnek tartotta, hogy ha a per fázisait a közvélemény nem tárgyalja. Ezt azonban csak olyan igazi terrorral és olyan törvénytelenséggel lehetett volna elérni, amilyent a hitlerizmusban vagy a kommunizmusban tapasztaltunk, de nem félrendszerrel és nem olyan aggályos, mindenben törvényességre törekvő lelkiismerettel, mint amilyen nálunk Czirákyban, Apponyi Györgyben vagy Jósika Samuban s általában I. Ferenc és V. Ferdinánd kormányában megvolt.

A társadalmi nyugtalanságnak akarták elejét venni, a hazafias szájhősök izgatásai elől akarták az anyagot elvonni, s azt gondolták, hogy ezt úgy érik el, ha minden titokban történik s a per anyagából semmi se szivárog ki. Ez a titkolózás egyébként már akkor se volt újdonság, mert a felségsértési perekben azelőtt is alkalmazták, a Martinovics-per pedig teljes titokban folyt le. Láttuk, hogy a jó I. Ferenc egyenesen saját kezűleg kötözte össze a per aktáit madzaggal és utána a maga szobájában őrizte, hogy senki kezébe ne kerüljenek s így a veszélyes mótelyt ne terjesszék.

Aki a dologgal tisztában van, még álmában sem gondolhat arra, hogy I. Ferencnek is maga miatt volt titkolnivalója Martinovics perében. Hiszen láttuk, hogy Martinovics annyira sötét lelkű ember volt, hogy a per aktáinak nyilvánosságra hozása Fraknoi által nem Martinovics ártatlanságát vagy bűnének a gondoltnál kisebb voltát tette nyilvánvalóvá, hanem ennek éppen az ellenkezőjét. Annyira I. Ferencre és kormányára volt előnyös a titok fátylának ez a fellebbentése, hogy Kossuth apánk mindarra, amit Fraknoi az eredeti akták alapján közölt, egyenesen azt mondta, hogy teljes lehetetlenség, hogy igaz legyen.

Nem lehetett a kormány titkolózásának oka az ifjak perében sem az, hogy letartóztatással és perbe fogással ő szegte meg a törvényt és ő követett el igazságtalanságot. Hiszen nemcsak az ifjak szereplése volt alkotmányellenes és teljesen túrhetetlen, hanem a szembesítéskor magának Lovassynak is a szemébe mondta Lapsánszky, hogy mikor egyesületük protektorát, Balogh János, barsi követet, a nagy „hazafit”, 40 ifjú üdvözölte, az üdvözlő beszédben, melyet Lovassy tartott, ez a kifejezés is benne volt: „a despotikus önkényű kormány szennyes lelkű fejedelmével együtt”. Az mondta Lapsánszky, hogy erre a kifejezésre egész bizonyosan emlékszik.

A hatóságok ezen kívül még azért is titkolóztak, mert Lapsánszkyt, aki az ifjakat feljelentette, meg akarták kímélni az ellenzék bosszújától. Valóban, a „hazafiak” olyan hangulatot keltettek, hogy ha Lapsánszky szerepe nyilvánosságra jut, az ő további élete itthon lehetlenné vált volna. Még ha láb alól nem is tették volna el, a megvetés és gyűlölet, ami környezte volna, akkor is pokollá tette volna az életét. Valószínű, hogy Lapsánszky nem is mert volna vallani, ha biztosítékot nem kapott volna rá, hogy minden titokban fog maradni. Arra azonban, hogy Lapsánszky valótlanul mondott, kitalált vádak alapján tette a feljelentést s tisztán csak azért vallott az ifjakra a felségsértés büntetést kimerítő dolgokat, mert ezért megfi-

zették, és hogy a kormány csak azért titkolózott, hogy ez az aljasság ki ne derüljön, nem is gondolhat az, aki a kormány embereinek lelkületét ismeri.

De egyébként is mi szükség lett volna hamis tanúra, mikor ma már mindenki nyíltan elismeri, hogy ezek az ifjak s általában ezek a „hazafiak” a Habsburgokat annyira gyűlölték, hogy egy kanál vízben megfojtották volna őket. Világos tehát, hogy még kivégzésük se lett volna sem igazságtalanság, sem a magyar alkotmány megsértése, mert hiszen ezek a Habsburgok akkor még Magyarország törvényes királyai voltak, megsértésük s az ellenük való működés felségsértés s hűtlenség volt, s éppen a magyar alkotmány volt az, mely ezt a bűnt, ha büntette, nem néhány évi úri államfogházzal, hanem halállal büntette. Nem a kormány volt tehát az, akinek hamis tanúkra volt szüksége, hogy „igazát” bizonyíthassa.

Hogy a titkolózásra mennyire szükség volt, mutatja, hogy Lovassy László apja a per folyamáról még így is olyan alaposan értesülve volt, hogy egyik beadványt a másik után adta be fia érdekében. Világos, hogy ezeket a beadványokat valójában nem a vádlott apja adta be, hanem a „hazafias” propaganda folytatói az ő nevében. Tudjuk, hogy maga Kossuth írta őket. Ezekkel a beadványokkal aztán olyan propagandát csinált Kossuth talán nem annyira a letartóztatott „hazafiak”, hanem inkább maga mellett (eredményeképpen nemsokára az ország kormányzója is lett, népszerűsége pedig még ma is nagyobb bármely más magyar emberénél), hogy szerte az országban úgyszólván minden megyegyűlésen felolvasták őket és utána a legszélesebb körben és a legszenvedélyesebb hangon megtárgyalták. Kossuth pedig mind a beadványokat, melyek az illetékesek szerint nem annyira a bíróságnak szóló beadványok, mint inkább a nagyközönségnek szóló proklamációk, mai nyelven: propaganda-iratok voltak, mind pedig a megyegyűlések „hazafias” szónokaitól hozzájuk fűzött szenvedélyes megjegyzéseket rendszeresen leköszölte a Törvényhatósági Tudósításokban s állandó izgalomban tartotta velük az egész országot.

A háttérben mindenütt ott volt Wesselényi Miklós is. Ő hívatta fel Pestre Lovassy apját, ő fizette az utazás költségeit, ő biztatta fel még arra is, hogy mikor majd fiát börtönében meglátogatja, lopja el a nála levő vádlevelet, vagy ha ez nem sikerülne, legalább alaposan olvassa el és jól jegyezze meg a tartalmát, hogy azután leírathassa s a „hazafias” propaganda a kormány minden titkolózása ellenére is mindenről pontosan tudjon. Wesselényi szervezte meg azt is, hogy a tanúkat, akiket a bíróság kihallgatásra Pestre idézett, ellenzéki férfiak kihallgatásuk előtt munkába vegyék és „hazafias kötelességeikre” figyelmeztessék. Láthatjuk tehát, hogy ha voltak e perben hamis tanúk, azok bajosan kerültek ki azok közül, akik az ifjak ellen vallottak. Nem is lehetett ez másképp, mert hiszen láttuk, hogy mikor hűtlenségről s felségsértésről volt szó, nem lehetett se az ifjak, se általában a „hazafiak” ártatlanságáról beszélni. Mint láthatjuk, különösen nem Wesselényieről.

Azzal is vádolták s vádolják még ma is az ifjak ügyében ítélező bíróságot, hogy a vádlottak nem választhatták szabadon védőiket s így védelmükben is korlátozva voltak. E vádból mindössze annyi igaz, hogy egyedül azt nem engedték meg, hogy Kossuth legyen a védőjük. Ez a tilalom ugyancsak érthető, mert hiszen Kossuth nem annyira a vádlottakat védte volna, mint inkább az országot szerette volna igazatni, a nyugtalanságot növelni, főképpen pedig a maga hírnevét és népszerűségét gyarapítani. Ha a bíróság elfogadta volna Kossuthot védőül, maga növelte volna a perrel azt az országos izgatottságot, melynek megszüntetése miatt a pert tulajdonképpen megindította. Senki se szokott olajat önteni arra a tűzre, melyet eloltani akar.

Még Kossuth kizárása ellenére is annyira túl szabadok voltak a vádlottak védőik megválasztásában, hogy két annyira „hazafias” védőügyvédet (Pergert és Inzselt) választották, hogy annak ellenére, hogy az egyiknek Perger, a másiknak Inzsel volt a neve, s bizonyára arra számítva, hogy e hősi bátorságukkal és „hazafias” eljárásukkal egyszerre országos hírnévre tesznek szert, védőügyvédi szerepüket azzal kezdték meg, hogy egyszerűen megtagadták annak a titoktartási eskünek a letételét, melyet a bíróság tőlük kívánt. Így aztán a bíróság hivatalból volt kénytelen védőügyvédeket kirendelni.

Hogy milyen „nagy” volt e korban a bécsi elnyomás, azt nemcsak az bizonyítja, hogy Perger és Inzsel így mertek viselkedni (természetesen azért mertek, mert a hajuk szála sem görbült meg miatta), hanem az is, hogy a vádlottak is egyszerűen kijelentették, hogy a hivatalból kirendelt védőügyvédek nem fogadják el.

Ha valaki azon a véleményen van, hogy az ügyvédektől a titoktartási eskü megkívánása törvénytelen volt, arra először azt felelem, hogy nem igaz, mert ez csak jelenleg van így, de akkor még ezt nem tiltotta a törvény. Másodszor pedig felhívom a figyelmet arra, hogy a kommunizmus alatt ilyen eskü kívánása már valóban törvénytelen volt. Ezért nem is kívántak ilyen esküt a kommunisták egy védőügyvédtől sem, de viszont gondoskodtak róla, hogy a védőügyvédek ne csak titkot tartsanak, hanem még a vádlottakat se merjék mással, mint üres szóvirágokkal védeni. Mertek-e a kommunistáktól (és nemzeti szocialistáktól) indított és lefolytatott politikai perek vádlottjai és védőügyvédei olyan önérzettel, sőt dölyffel viselkedni, mint az V. Ferdinánd kormányától gyakorolt „önkéntes” vádlottjai és védőügyvédei, s ha nem, nem tudja-e a kortársak közül mindenki, hogy miért nem?

Lovassy apjának harmadik beadványa amiatt is szemrehányást tett a bíróságnak, hogy késlelteti a tárgyalást, mégpedig szerinte azért, mert „az egész országban keresteti a tanúkat”. Ez a vád annyira igaztalan, hogy még Pompéry is (79. o.) kénytelen azt felelni rá, hogy „meg kell állapítanunk, hogy míg egyrésztől a király a legnagyobb sietséget óhajtotta az ifjak perében, másrészt az ítélet késéséért a fiscust sem érhetette semmi vád sem, mert ő minden dolgát halogatás nélkül végezte s ami késedelem volt, azt az ügyvédek miatt való huzavona és a szegények ügyvédjeinek lassú, lelkiismeretes munkája okozta”.

Pest megye közgyűlésén az a vád is elhangzott, hogy a hivatalból kirendelt ügyvéd (ezt hívták akkor szegények ügyvédjének) csak a fiscus (az ügyész neve volt ez) szobájában dolgozhat s csak azt iktathatja a perbe, amit az neki megenged.

Erre még a szintén „hazafias” családból származó Pompéry is megjegyzi (85. o.), hogy ezt az állítást már csak azért se lehet elfogadni, mert az ebbe való belenyugvás ellenkezik az ügyvédeknek „titoktartási esküt megelőzőt és minden körülmények között kötelező ügyvédi esküjével és az ilyen becstelenséget nincs jogunk feltételezni valakiről csak azért, mert szegények ügyvédje volt s mert a titoktartási esküt letévén, alkalmazkodott a felségsértési perekben fennálló törvényes gyakorlathoz”.

Látjuk tehát, hogy még megyei közgyűléseken is felhangzottak olyan vádak is, melyek teljesen alaptalanok s rágalmazók voltak. Kétségtelen ugyanis, hogy ha egy ügyvéd kötelezi magát arra, hogy nem fecseg és nem szolgáltat anyagot a kortes propagandához, ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy nem védi védettjét lelkiismeretesen és minden tudása latba vetésével még akkor is, ha az a védett nem állt volna a közvélemény és olyan mindenre kapható propagandisták oltalma alatt, mint amilyenek a 48-at megelőző idők „hazafiai” voltak. Éppen ellenkezőleg. Ez a titoktartási eskü megkönnyítette az ügyvédek számára azt, hogy hiúság és szereplési viselkedés nélkül egyedül hivatásuknak szentelhessék magukat.

A vád hazug voltát azonban tényekkel is megcáfolhatjuk. A per meglevő aktáiból ugyanis bizonyítani lehet, hogy „a védelem még a személyes támogatásával is perbe iktathatott a fiscusnak nem tetsző dolgokat. Ezt bizonyítja Lovassy István harmadik, a királyi táblához intézett beadványának három melléklete” (Pompéry, 85. o.). Ezekben Lovassy apjának neve alatt Kossuth amellel érvel, hogy Lapsánszky nem igazi vádlott, hanem a rendőrség embere. Ahol ilyen, a vád részére ennyire kényelmetlen dolgot elő mer és elő tud terjeszteni a védő, ott szó sem lehet irányított igazságszolgáltatásról vagy a védekezés szabadságának elnyomásáról.

Mikor Lapsánszkyt szembesítették Lovassyyal s szemébe mondta neki annak valóságát, mellyel vádolták, Lovassy tagadta a dolgot. Lapsánszky erre azt mondta neki: „Ne tegezz!” Lovassy fölényes göggel így válaszolt: „Micsoda? Még te mersz engem tegezni, gazember!? Veled semmiféle összeköttetésben nem állottam, hiszen te nem vagy más, mint kém.”

Csak a hitleri vagy a kommunista politikai perek vádlottjainak féreg módra való viselkedéséül kell összehasonlítani Lovassy ezen viselkedését s mindjárt tisztában lehetünk azzal is, mennyire más lehetett az a börtön, melyben Lovassy és társai „sínylödtek” és az a bánásmód, melyben ők részesültek s milyen igazságos és kifogástalan az a bíróság, mely sorokról ítélt. Úgy, mint itt Lovassy, csak olyan fogoly viselkedhetett, akivel nagyon is úri módon bántak.

József nádor 1836. december 11-én azt írta Beöthynek, a királyi jogügyek igazgatójának (mai néven főügyésznek) és a bíróság elnökének, Somsich personalisnak [személyének], hogy Lovassy István két első beadványa azt bizonyítja, hogy akár a fiával való találkozással visszaélve, akár más módon, de a per körülményeiről feltétlenül tudomást szerzett, holott azoknak titokban kellett volna maradniuk. Ezért legyen rá gondjuk, hogy ezután a per szereplői titkokat ne árulhassanak el. Kutassák ki továbbá azt is, ki a vakmerő beadványok tényleges szerzője s milyen alapon lehetne az illetőt megbüntetni.

Beöthy azt felelte a főherceg nádornak, hogy a beadványok szerzője Kossuth, s bár tartalmuk vakmerő, még sincs törvényes alap a miattuk való eljárásra ellene. Amit pedig Lovassy apja beadványában a vádlevél pontjairól mond, azt a fiától tudhatta meg, mikor börtönében meglátogatta. Nem lehet megakadályozni, hogy az apa fiával ilyenmiről beszéljen. (Mint láthatjuk, a főügyésznek még csak eszébe se jutott, hogy azt is meg lehetne tiltani, hogy az apa – kivált ilyen visszaélések után – fiát börtönében meglátogathassa, legalábbis addig, míg a bíróság ítéletét ki nem mondta.)

Bezzeg eszükbe jutott ez a kommunistáknak vagy Hitlernek. Az ő uralmuk alatt az apa vagy anya legtöbbször még azt sem tudta, hogy fia melyik börtönben van, sőt még azt se, hogy egyáltalán él-e. Meszlényi Zoltán, esztergomi felszentelt püspök anyja, ugyancsak sokat járt ez ügyben Rákosi nyakára (illetve Rákosi titkára nyakára, mert maga Rákosi sokkal nagyobb úr volt, semhogy egy püspök anyja elébe juthatott volna), de nem csak azt nem sikerült megtudnia, hogy fia hol van, hanem még azt se, hogy él-e. Később ki is sült, hogy már rég nem is élt.

De ebből az esetből azt is jól láthatjuk, mennyire nem volt szolgálalkúség a 48-at megelőző időkben a hivatalokban se. Látjuk, hogy a főügyész milyen egyszerűen kifizette a nádort, aki főherceg és a király nagybátyja is volt egy személyben s minden kívánságával milyen egyszerűen elutasította s természetesen nem az osztrák, hanem a magyar törvény alapján. Csak ilyen volt tehát akkor nálunk az „önkény”.

Kossuth a felháborító beadványok szerzője, de érte a főügyész szerint a törvények alapján megbüntetni nem lehet. Hogy az apa a vizsgálati fogságban is bejár fia börtönébe, az szerinte magától értetődő, de magától értetődő az is, hogy fia ilyenkor neki olyan közléseket tesz, melyek meghiúsítják a per egész célját: az országban a nyugalom helyreállítását.

Bezzeg nem tartották mindezt magától értetődőnek nemcsak a kommunisták, hanem még a francia forradalmárok se. Ez utóbbiak írásban törvénybe iktatták ugyan az emberi jogokat, de sem XVI. Lajosnak, sem Marie Antoinette-nek nem engedték meg akkor, mikor már vád alá helyezték őket, hogy akár csak egymással vagy gyermekeikkel is beszélhessenek. XVI. Lajos csak közvetlen kivégzése előtt s már elítélése után kaphatott egy találkozót feleségével és családjával. Marie Antoinette – mikor később az ő kivégzésére is sor került – még akkor sem. El is ért a francia forradalmi kormány mindent, amit csak akart s még egész Európával is sikerrel szállt szembe.

Az az Inzsel, aki már népszerűségi babérokat szerzett azzal, hogy mint védőügyvéd nem volt hajlandó titoktartási esküt letenni, Pest vármegye közgyűlésén úgy látszik, még további babérokra pályázott, mert igen édesnek találta a már megízlelt népszerűséget. Azt adta ott elő, hogy a vád alá helyezett ifjak nedves, bűdös szobában szenvednek és hogy elfogatásuk (tehát immár három hónap) óta (1836. augusztus 30-án történt megyegyűlési felszólalása), még csak friss levegőre se eresztették őket. Lovassy László apjának első beadványában pedig

az van, hogy mikor fia elfogatása után a negyedik hónapban elment fiát meglátogatni, elretentő dolgokat tapasztalt.

„Fegyveres örök csoportjain keresztülvergődve egy bűzhödt, dögletes szobában találta Lászlót... négy hónap óta friss levegőn sem volt. Négy hónap óta tömlőcét nem szellőztették. Örökös magányban tengeti hosszú napjait tömérdek bűdös férgek társaságában. Vallatóin kívül embert nem lát, kivéven a fegyveres őrt, ki hozzá záratva durva jelenlétével keseríti s egyedül lenni nem hagyja a magányban szenvedőt.”

Erre a nyilvánvalóan túlzó és erős propaganda jellegű leírásra még Pompéry is ezt válaszolja (70. o.): „Hogy a foglyok napjai börtönükben nem voltak valami kedvesek, azt bízást elhihetjük. Végre is a börtön az börtön. De hogy a helyzet természetében rejlő mizériákon túl szándékos kegyetlenkedésről, a foglyok felesleges kínzásáról nem volt szó, erről meggyőzhet bennünket József nádor jelleme s Lederer báró, valamint Beöthy Sándor lelkülete is, mely két utóbbi hogy miként fogta fel hivatását, kiviláglik a Kossuth Lajos fogva tartására vonatkozó okmányokból.”

De a panaszok megfogalmazásából is kiérezhető, milyen keveset lehet rájuk adni. Először is egyik panaszkodó se börtönről, hanem „szobáról” beszél, noha a hanghoz, melyet használnak, sokkal megfelelőbb lenne a „börtön” szó. Igaz, hogy ezt a „szobát” az egyik „nedvesnek és bűdösnek” a másik „bűzhödtnek és dögletesnek” nevezi, de például azt egyik se mondja, hogy sötét is volt.

Hogy ez a szoba miért volt „bűdös”, „bűzhödt”, sőt „dögletes”, úgyszintén hogy lakója miért nem volt négy hónapon át még friss levegőn sem (ha ugyan igaz), azt sejtethetjük abból a leírásból, mely Lovassy későbbi, Spielberg várában töltött rabságáról szól s melyben azt olvashatjuk (Pompéry, 111. o.), hogy „daczból azzal a kedvezménnyel sem élt, hogy hetenként két órát sétálhatott a vár udvarán”. A sétát tehát Spielbergben megengedték Lovassynak. El lehet-e képzelni, hogy mikor még csak vádlott volt, akkor viszont tilos volt neki? Ha tehát négy hónap óta nem volt friss levegőn, akkor daczból nem volt, azaz azért, mert durcásságból nem volt hajlandó kimenni. A hazafias propaganda azonban még ebből is az „önkény” bűnét csinálta.

Ha igaz, hogy a szobája is bűzös volt, ennek is csak maga lehetett az oka, mert hiszen az ablakot bizonyára kinyithatta volna, ha akarta vagy engedte volna, s bizonyára takaríthatott volna is, ha akart volna. Látni fogjuk, hogy Lovassy elmebeteg lett, az elmebetegség kezdetén pedig gyakori az önelhanyagolás, sőt hogy a beteg nem is tűri azt, hogy tisztaságot csináljanak körülötte. Mindez tehát nem rabtartóinak bűne volt, hanem a vádlott kezdődő elmebetegségének jele.

Egyébként látjuk, hogy abban a dögletes bűzben és a „tömérdek bűdös férgek” társaságában ott volt „hozzá záratva” az őre is, aki pedig nem követett el felségsértést. Őt azonban nemcsak meg nem sajnálták a „hazafiak”, hanem látható gyűlölettel írnak róla. Pedig hogy a szegény ártatlan őrnök is ilyen helyen kellett tartózkodnia, annak egyedül a „hazafias” Lovassy volt az oka. Miért nem engedett szellőztetni és takarítani legalább az őr iránti kíméletből?

S a haladó és a jobbagyok emberibb életmódjáért küzdő „hazafi” milyen gögös lenézéssel ír erről az őrről! Ahelyett, hogy örült volna, hogy mégis van, akivel beszélhet, mert hiszen apja legjobban amihatt panaszkodott, hogy „örökös magányban tengeti hosszú napjait” (ki nem ismer itt rá Kossuth virágos nyelvére, noha állítólag az öreg Lovassy beszél?), a legfőbb panaszja mégis az, hogy miért nem „hagyják egyedül lenni” és hogy az a szegény őt „durva jelenlétével keseríti” (ugyanakkor az „örökös magány” miatt panaszodik). Pedig ha az őt még szerinte is csak a „jelenlétével” keserítette, akkor ő is elismeri, hogy sem nem gúnyolta, sem durva nem volt hozzá. A szegény őt egyedüli bűne csak a „durva jelenléte” volt. Pedig hát hogy paraszt vagy a nép egyszerű fia volt, arról ő igazán nem tehetett. De arról se, hogy Lovassy annyira fent hordta az orrát s annyira nem volt demokratikus érzelmű, noha egyébként elvben a demokráciáért lelkesedett. Ha ezek a hazafiak csakugyan olyan népvédők és

haladók lettek volna, mint hirdették, akkor az őrt sajnálták volna meg s azon háborodtak volna fel, miért kell az elbizakodott úrfi hazafias fényűzése miatt még őrének is férgek közt és dögletes levegőben tartózkodnia. De e panaszokon, melyeknek igazságtalansága már a szövegükből is megállapítható, még jobban elámulunk, ha ismerjük a per ide vonatkozó okmányait is. Ezek azt mutatják, hogy az ügyészség – bizonyára a nagy „hazafias” propaganda miatt – a foglyoknak valósággal ízelgetett, s ha már azt a „bünt” elkövette, hogy ilyen nagy „hazafiakat” letartóztatott, legalább a velük való megkülönböztetett bánásmóddal akarta a haragos közvéleményt kiengesztelni.

Okmány van arról, hogy Hollósy királyi ügyész Aradon – onnan szállították Pestre – Lovassy részére elegendő és tisztességes reggelit, ebédet és vacsorát rendelt, hogy Lederer báró katonai parancsnok Pesten 1836. május 24-én kérdést intézett József nádorhoz, hogy a foglyok ellátására mennyi költhető, hogy József nádor (pedig láttuk, hogy még ő volt legszigorúbb a kérdésben) a tudakozódásra azt felelte, hogy a foglyok súlyos vád terhe alatt állnak ugyan, de még csak vizsgálati fogságban vannak, s így Lederer gondoskodjék tisztességes ellátásukról, hogy a nádor május 27-én Beöthyt, a királyi jogügyi igazgatót javaslatételre szólította fel a foglyok ellátását illetően, s hogy végül már május 30-án részletes utasítást ad Lederer bárónak, hogy a foglyok reggelit, négy tál ételből álló ebédet és két tál ételből álló vacsorát kapjanak, mégpedig tisztességesen elkészítve, s hogy a báró minden hónap végén nyújtsa be a számlát az ellátásról és a világításról. A nádor Ledererhez intézett május 31-i leveléből azt is megtudjuk, hogy a költségeket nem is az úri foglyokon hajtották be, hanem az állam fedezte.

Beöthynek a nádorhoz intézett és 1836. június 2-i leveléből pedig azt tudhatjuk meg, hogy mivel Lovassy beteg, Beöthy intézkedett, hogy orvos és gyógyszerész álljon rendelkezésére. Elképzelhető, hogy ez az orvos eltúrta Lovassy „szobájában” a „dögletes” bünt és „tömrék bűdös férget”? Altalában mindezekkel összeegyeztethető-e az, amit Kossuth (hogy a dolog annál hatásosabb legyen, a fogoly apjának szájába adva) izgatás céljából a magyar közvélemény elé tárt? Én mindezekből mást nem tudok megállapítani, mint csak azt, hogy a mi kommunista propagandánk legképtelenebb állításai sem újak a nap alatt, mert ezt több mint száz évvel előbb szóról szóra megcsinálták már – mégpedig a kommunistáknál egyenesen nagyobb sikerrel – 48 előfutárai.

Tudvalevő, hogy Lovassy László Spielbergben megőrült, s ezt a „hazafias” hírverés kelően fel is használta és használja még ma is az osztrák „önként” ostromozására. Pedig hát Lovassy nem a kínoktól örült ott meg, s ha igen, nem azoktól a kínoktól, melyeket az önkény okozott neki, hanem amelyeket saját gögje. Ő is szép fiú volt ugyanis és tehetséges, mint Wesselényi (de az volt Vasváry és Kossuth is) s a tapsok és a sok ünneplés őt is épp úgy elkényeztette, mint őt. Börtönében aztán bebeszélte magának, hogy ő az „önként” ártatlan üldözöttje és vértanú, s büszkeségében is, meg hogy a hazafias bámulatra még méltóbb legyen, börtönében is tovább játszotta – mert tudta, hogy elvbarátainak hírverése ezt is a hazafias közönség elé viszi – a gonosz zsarnokkal szemben mindig erkölcsi fölényben levő hazafias hős büszke szerepét.

Ha rosszabb dolga lett volna annál, mint ami volt, ha igazi rab lett volna, nem pedig úri államfogoly és ha börtönben lett volna, nem pedig szobában, aligha lett volna kedve hozzá, mint ahogyan a kommunizmus foglyai egyikének se jutott eszébe hasonló szerep ambicionálása. Aki ugyanis fizikailag szenved, sőt szenvedései egyenesen tűrhetetlenek, az nem szokott még önként is szenvedéseket vállalni, mint például Lovassy, akiről tudjuk, hogy dacból hanyagolta el magát és nem ment ki a szabad levegőre.

Pulzky Ferenc a Pesti Napló 1882-es évfolyamában megjelent cikkében azt írta, hogy Lovassy lábán kilenc hónapig vas volt, íróeszközt nem adtak neki, élelmezése fogyatékos volt stb. Ámde ezzel szemben Pompéry idéz Lovassy olyan irataiból, melyek börtönben töltött idejéből származnak. Tarthatatlan tehát az az állítás, hogy írószert nem adtak neki. Azt is tudjuk, hogy Lederer csak a Pestről Spielbergbe való szállítás idejére vasaltatta meg „könnyen”, s

még azt is csak azért merte megtenni, mert parancsa úgy szólt, hogy „biztos őrizet” alatt szállítsa, és félt, hogy ha esetleg útközben megszőkötetik, felelősségre vonják, miért nem tett rá bilincseket. Lovassy tehát olyan úr volt, hogy a katonai parancsnok még azért is mentegetni tartotta magát szükségesnek, amiért szállítás közben könnyen megbilincselte. (Azokat a teljesen ártatlan papokat, akiket a kommunista kormány tisztán ifjakkal való foglalkozásért több évi börtönrre ítelt, mind megbilincselve szállították a törvénszéki tárgyalásra.)

A nyilas magyar minisztereket még 1945-ben is, bár repülőgépen, de megvasalva szállították Németországból, ahova menekültek, Budapestre, s egyik volt tanártársamat még 1958-ban is megvasalva vitték pere tárgyalására, melyet azért indítottak ellene, mert az 1956-os szabadságharc idején felkereste Mindszentyt. Börtönében is olyan „elégleges” volt az élelmezése, hogy noha csak néhány hónapig tartott, minden foga kihullott és galambösszé vált, noha testi fenytésben őt nem részesítették. (A papok, akikkel beszéltem, ezt is mind bőven kaptak.)

Lovassy idejében még magától értetődő volt a rabok megvasalása. 48 áldozatai is többnyire vasban töltötték várfogságuk idejét, noha egyébként – mint bőven látni fogjuk majd – éppen nem volt ott rossz dolguk. Lederer mentegetőzése után azonban szinte lehetetlennek kell tartanunk, hogy Lovassy is vasban töltötte volna fogsága idejét. Akkor még jobban félt Bécs a hazafiaktól, mint Világos után, s velük nem mert úgy bánni, mint más politikai foglyokkal. Egyébként Lovassy Pulszky szerint se volt még egy évig sem vasban, s ha állításából valami egyáltalán igaz, akkor ez is csak dacos fegyelmezetlenségéért és féktelenségéért büntetésből és csak ideiglenesen történhetett. Hogy az ilyesmit nem kell mindjárt elhinni, onnan is láthatjuk, hogy mint láttuk már, a „hazafias” festményeken Zrínyi és Frangepán is vasban ül a siralomházban, mikor ott utoljára találkoznak, noha a történelmi kútfők egész világosan megmondják, hogy ekkor nem volt rajtuk vas. A „hazafias” propaganda azonban vasban sokkal hatásosabb.

Horváth Mihály azt írja, hogy Lovassy börtönében két-három napig nem evett semmit, de aztán az éhség ösztönétől legyőzve bámulatosan sokat evett. Jellegzetesen elmebeteg tulajdonság, de egyúttal megsemmisítő cáfolata Pulszky azon állításának is, hogy „az élelem kevés volt”. Ha kevés lett volna, akkor nem tudott volna időnként „bámulatosan sokat” enni. De még ha valaki kezdődő vagy akár valódi elmebeteg is, akkor se szokott időnként napokig nem enni akkor, ha egyébként se lakhat jól soha. Olyan raboknak éhségsztrájk se jut eszükbe, akiknek anélkül is és már kezdettől fogva koplalniuk kell. Az ilyen rab csakúgy remeg az ételért s még arról is álmodik.

Egyik volt tiszt tanítványom, aki a több évig tartó orosz fogságból végre hazakerülve sem kapta vissza szabadságát, hanem társaival együtt hosszú keserves hónapokon át Kazincbarcika felépítőjévé volt kénytelen válni, s akiknek ott sokkal rosszabb dolga volt, mint az orosz fogságban, nemcsak fizetést nem kapott munkájáért, hanem még élelmezést is csak olyant, hogy egyszer arra ébredt, hogy jóízűen eszik, s felébredve látta, hogy a pokrócát szopogatja.

Lovassyról azonban még Pulszky cikkéből is megtudhatjuk, hogy még Spielbergben is megengedték neki, hogy délelőtt is, délután is egy-egy pipa dohányt is elszívhasson.

Hogy amennyiben időnként keményebb sorsa is volt, ha volt, csak maga lehetett az oka, azt onnan következtethetjük, hogy dacos, kihívó, fegyelmezetlen viselkedését ismételtelen emlegetik a periratok. Láttuk, hogy a szembesítéskor legazemberezi Lapsánszkyt s kikéri magának, hogy őt tegezni merészelve akkor, mikor viszont ő maga tegezi Lapsánszkyt. Mikor közvetlenül az ítélet után e büntetés kegyelemből való elengedéséről volt szó, a nádor Lovassy Lászlóról azt írta a királynak, hogy nála enyhítő körülmény nem forog fenn, mert sem a vizsgálati fogságban, sem az ítélet után nem viselte magát úgy, hogy kiméletet érdemelne. (Jellemző, hogy mégis csak ugyanazt a büntetést kapta, amit Lapsánszky.)

Elszállításakor Lederer is azért tartotta lehetségesnek szőkését s így szükségesnek legalább könnyű vasba tevését, mert fogsága alatt sem nyugodtságot, sem bűnbánatot nem tanúsított. Pulszky cikke írja róla, hogy mikor spielbergi fogságában harisnyakötéssel akarták

foglalkoztatni (a testi munka tudvalevőleg a legjobb szer az izgatottság, tehát végeredményben a megőrülés ellen, de viszont láthatjuk, mennyire vigyáztak, hogy az a testi munka ne nehez, ne kimerítő munka legyen), egy párnál többet nem készített el.

„Ha uratoknak harisnya kell, kössön maga!” – mondta daccal (ha lustasága miatt megdorgálták). Magából Pulszky cikkéből is láthatjuk tehát, hogy még engedetlenségéért és dacáért is csak „megdorgálták” s még hasonló fölényeskedéseierért se kapott tulajdonképpen büntetést. (Látni fogjuk majd, hogy később a várfogságba került 48-as foglyok hasonló, sőt ennél sokkal sértőbb megjegyzéseit is szó nélkül túrték el az osztrák tisztak.)

Mikor a várfogságra való ítéletet kihirdették előtte, akkor is csak nehezen tudta aláírni vele apja a kegyelmi kérvényt. Igaz, hogy Kossuthék és Wesselényiék haragudtak is miatta, hogy mégis aláírta, mert ez bizony nem nagyon illett bele „hazafias” propagandájukba. De hát látjuk, hogy hiába volt Lovassy annyira hazafias és egész az elmeháborodásig gögös, annyi önzés azért mégis volt benne, hogy kiszabadulása előbbre való volt számára, mint a hazafias dicsőség. Ő és Lapsánszky egyébként tíz-tíz évi börtönt kaptak, Tormássy másfél évit, a másik Lovassyt pedig mindjárt szabadlábra is helyezték, mert büntetését a vizsgálati fogsággal már kitöltöttnek is vették.

Szinte lehetetlen nemcsak az, hogy a foglyokat sanyargatták, hanem szinte még az is, hogy akár csak a törvény előírta szigort is alkalmazták volna velük szemben. Hiszen egész jól látható, hogy a kormány, a katonai parancsnok és a bírák egyaránt valósággal rettegettek a „hazafiak” lelkiismeretlen propaganda-hadjárata miatt gyűlöletben tajtékozó magyar közvéleménytől.

Az ítéletnek a királyhoz való felterjesztésekor azt írta a nádor, hogy sokkal több ifjat kellett volna vád alá fogni, de csak ezzel a négygyel tették meg, mert az országos izgatottságot nem akarták még jobban növelni. (Hogy a bűnbánó, sőt az egész büntényt felfedő Lapsánszky ugyanakkora büntetést kapott, mint a hetvenkedő Lovassy, azt is csak így lehet megmagyarázni.) Válaszában V. Ferdinánd meg is jegyezte, hogy ezt nem tették jól, mert aki bűnös volt, azt mind vád alá kellett volna helyezni és meg kellett volna büntetni.

Lapsánszkyt kivéve, aki nem is illett közbük, mindegyik vád alá fogott ifjú kálvinista volt, sőt Tormássy egyenesen egy kálvinista püspök unokája. Nagypja, egy 83 éves aggasztján, külön kérvényt adott be az unoka érdekében. Azt kérte benne, hogy büntetését itthon, Pesten tölthesse ki s hogy ő börtönében sűrűn meglátogathassa s így oktatásaival bűnös lelkét megjavíthassa. Kálvinista lelkészről lévén szó, s különösen az akkori közhangulatot tekintve, alig láthatunk e kívánságban és ígéretben mást szelíd gúnynál.

Jellemző azonban, hogy József nádor komolyan vette a dolgot és igen ajánlotta királyi unokaöccsének a kérés teljesítését, sőt még azt is, hogy annak a kis másfél évnek a felét is jó lenne neki elengedni. Mivel József nádor jó emberismerő és igen okos ember volt, valószínű, hogy ő is teljesen tisztában volt annak a törekvésnek az értékével, melyet az öreg kálvinista prédikátor ígért, de mint jó politikus látta, hogy még így lehet legjobban a királyi tekintélyt is, meg a maga népszerűségét is megmenteni és a magyar közvéleményt is megnyerni, illetve – mert erről szó sem lehetett – legalább csillapítani.

Az pedig csak természetes, hogy a jó Ferdinánd, aki azt írta, hogy minden bűnös ifjat vád alá kellett volna helyezni, még ennek a néhánynak a büntetését is szívesen enyhítette. Tormássyt nem szállította Spielbergbe, hanem itthagya Pesten, hogy sűrűn bejárhasson hozzá az istenes nagyapa, hogy eltávolodott unokáját, akit mindenki (tehát minden valószínűség szerint ő maga is) hősnek tartott, a bűnös útról a helyes ösvényre újra visszavezesse. Ilyen befolyása volt az osztrák elnyomás és önkényuralom idején egy öreg kálvinista püspökfélének. Újabb bizonyíték arra, hogy egész más lehetett az az „elnyomás”, mint nagy hazafiságunkban mi gondoljuk.

Hogy egyenesen lélektani lehetetlenség, hogy a bíróság a letartóztatott ifjakkal olyan értelemben járt volna el törvénytelenül, hogy az igazságnál szigorúbb mértéket alkalmazott velük szemben, azt bizonyítja az a példátlan vihar, melyet az eset a magyar közéletben keltett

és az az alkalmazkodás és ijedt igyekezet, melyet a magyar hatóságok részéről a megsértett közvélemény kiengesztelésére tapasztalunk. Láttuk már, hogy a nagy titkolózás is, melyet a „hazafias” hírverés leginkább törvénytelennek tartott, tisztán csak a közvéleménytől való félelem és a rosszindulatú hírverés megakadályozására történt.

Ilyen körülmények között hogy lehet még csak elképzelni is, hogy ugyanezek a hatóságok még törvénytelenések elkövetésével is merték volna a már úgyszólván vérszesen háborgó közvéleményt ingerelni és a már szinte forradalomszámba menő „hazafias” izgatásnak még tápot adni? Mivel a letartóztatások fő célja annak megmutatása volt, hogy a kormány kezében megvan a hatalom, de az elszántság is a tekintélyromboló törekvések megfékezésére és az izgatók megbüntetésére, világos, hogy emiatt mesterségesen törekedtek arra, hogy minél erősebb kezű és minél nagyobb szigorúságot mutassanak. Épp oly világos azonban az is, hogy ugyanez miatt épp úgy vigyáztak arra is, hogy szigorúan törvényesen járjanak el és mindenben, eszközeikben is, a törvényes keretek között maradjanak. Nincs ugyanis joga a törvények megsértését büntetni annak, aki a törvényt maga is megsérti. A kormánynak pedig nagy népszerűtlensége közepette egyedüli fegyvere és érve a törvényesség volt. Ezért tárgyalt egyenesen a katonai főparancsnok, sőt maga a nádor főherceg még arról is, hogy mit kapjon Lovassy enni és legyen-e rajta vas vagy ne.

A megyék közgyűléseiken egymás után foglalkoztak a kérdéssel és még a letartóztatásokat is törvényelleneseknek és érvényteleneknek jelentették ki. A bíróságnak kétszeresen is vigyáznia kellett tehát, hogy mindenben szorosan a törvényes keretek között maradjon és a jogos emberi részvételre minél kevesebb okot, a rosszindulatú hírverésre pedig minél kevesebb tápot adjon. A hazafias propaganda így is gondoskodott azonban arról, hogy a megyei közgyűlések sorban tiltakozzanak, egymáshoz átiratokat intézzenek, az ügyet tehát újra meg újra megtárgyalják, nádorhoz, királyhoz küldöttségeket menesszenek, ott újra szónokoljanak. Pest megye közgyűlésén Kovács Lajos egyenesen odáig ment, hogy emiatt még a hűtlenségi per megindítását is indítványozta az ügyész (fiscus) ellen.

Mivel a királyhoz intézett feliratukra nem kaptak választ, illetve a választ nem kapták meg olyan hamar, mint elvárták, újabb felírást határoztak el és hogy ezt már egy külön választott küldöttség vigye fel Bécsbe. Közben az ellenzékiiségéről (akarom mondani: „hazafiságáról”) ez időben nagyon híres Bars megye küldöttsége (természetesen Balogh János vezetésével) is megérkezett, hogy a testvérmegyével ugyanez ügyben értekezzenek. Ez a barsi küldöttség – mint olyan nagy hazafiak, mint ők voltak, méltán meg is érdemelték – este és éjszaka folyamán fáklyásmenetet és éjjeli zenét is kapott az ifjúság részéről való megtiszteltésként. (Olyan nagy volt a bécsi kormány „önkénye”, hogy még ez is lehetséges volt.)

Pest megye újabb közgyűlésén (1836. november 15.) a megye bécsi küldöttségének útjáról való beszámolója újabb alkalom volt a kérdés előhozására és a „hazafias” izgalom ébrentartására. A küldöttség útjáról beszámoló előadták, hogy október 11-én reggel (tehát éppen nem látogatási időben) megjelentek gróf Pálffy Fidél kancellárnál. Az magyarul (tehát nem latinul) megkérdezte tőlük, mi járatban vannak. Mikor megmondták, akkor már latinul azt felelte, hogy kár volt ennyire bizalmatlannak lenniük, mert feliratuk eljutott a királyhoz, el is készült már rá a válasz, csak azért késett az elküldése, mert fontos dologról lévén szó, jól meg kellett fontolni.

Aztán törvénycikkkel bizonyította nekik, hogy mennyire nincs igaza feliratuknak akkor, mikor a letartóztatásokat törvénytelennek mondja. Közölte aztán velük, hogy öfelsége egyenes parancsából tudtukra kell adnia, hogy kihallgatást nem kaphatnak, mert ezt még országgyűlési küldöttségek is csak úgy kaphatnak, ha előre bejelentik, ők azonban ezt elmulasztották.

A küldöttség erre megütközését fejezte ki, hogy nem járulhat királya elé, a kancellár azonban udvariasan ajánlkozott arra, hogy átadja majd a királynak ezt az újabb feliratukat is. Ők azonban ezen udvariasságra azt válaszolták, hogy feliratukat neki, a kancellárnak nem adják át. A kancellár ezt a pofont is olyan udvariasan vágta zsebre, hogy ezt válaszolta nekik: „Tudom, hogy uraságtok kötve vannak küldőik által.”

Jellemző, hogy a magát teljesen nyeregben érző küldöttség mégis azt állapította meg, hogy a kancellár mindezt „dorgáló hangon” mondta. Azt mondták, hogy viselkedését csak azért túrték el szó nélkül, mert a kancellár magára öfelségére hivatkozott.

Azt is, mint nagy sértést emlegették, hogy a kancellár mindezt latinul mondta nekik. Mivel közben első feliratukra a király válasza is megérkezett, ezt is felolvasták, s noha a király megróttá őket bizalmatlan viselkedésükért, mégis azt határozták, hogy újabb feliratot intézzen hozzá, melyben kijelentik, hogy ragaszkodnak eredeti álláspontjukhoz.

Hol volt valaha vagy hol van jelenleg nem is az országgyűlés, hanem egy törvényhatóság megbízottjainak a legfőbb hatalommal szemben ekkora szabadságuk, függetlenségük és bátorságuk? Sehol és soha, mint csak forradalmakat megelőzően, vagyis akkor, mikor a régi rend és annak hatalma már végoráit éli s a bomlasztó erők már olyan erősek, hogy egész nyíltan mernek a hatalommal szembeszállni, az pedig ezt azért tűri el, mert tekintélye megőrzésére és a lázadó erők megfékezésére nincs már elegendő ereje.

Ezt a Habsburgokról s kivált 1836-ban még nem mondhatjuk. Nekik ekkor még egyébként is olyan nagy birodalmuk és oly nagy hadseregük volt, melynek Magyarország és a belőle származó hadsereg csak egy kis része volt. Az ő nagy türelmük tehát nem kényszerből, hanem jóságból folyt. Ők csak azért túrtak el tőlünk olyan sokat, mert abban, hogy elméletben függetlenek voltunk, igazunk volt, a valóság azonban – nem a császár, hanem a viszonyok miatt – nem volt egyező az elmélettel. Ezt olyan nemes lelkű ember, mint amilyen I. Ferenc, V. Ferdinánd, sőt maga Metternich is volt, érezte és eljárásában feszélyezte.

Világos, hogy az akkor olyan nagy hazafias hírű Bars megye nem akart dicsőségben elmaradni Pest mögött, sőt – mint az ilyenkor már szokás –, ha lehet, még igyekezett túltenni is rajta. A barsi közgyűlésen tehát egymás után hét felszólalás is elhangzott Pálffy kancellár ellen, melyek közül az egyik többé, a másik kevésbé volt goromba, de természetesen mindegyik „hazafias”. Aztán azt is indítványozták, hogy a megye alispánja levélben dorgálja meg viselkedéséért a kancellárt, de a többség azért mégse volt annyira „hazafias”, hogy még ezt az indítványt is elfogadták volna.

Az az indítvány azonban többséget kapott, hogy Bars megye is intézzen a már felküldött felirat mellé még egy újabbat is a királyhoz, s úgy látszik, éppen ezért, mert ekkor már jól tudták, hogy a király elé a Pest megyei küldöttség nem tudott eljutni, ezt az újabb feliratot ők is csak azért is szintén küldöttséggel juttassák el hozzá. A többség azt is kimondta, hogy a küldöttség a kancellárral szóba se álljon, hogy egyenesen a királytól követeljen bebocsátást. A küldöttség vezetőjévé az első alispánt választották meg, de annak természetesen volt annyi esze, hogy nem vállalta.

Ekkor megválasztották a második alispánt, de az is kijelentette, hogy inkább lemond állásáról. Így lett aztán a küldöttség vezetője a hites nagy hazafi, Balogh János, aki természetesen vállalta a nagy megtiszteltetést, sőt vágyai netovábbja volt, mert jól tudta, hogy „sic itur ad astra” [ez a nagyság útja], így lehet hazafias érdemeket szerezni és még híresebbé válni.

Ha most meggondoljuk, mibe kerül, különösen pedig mibe került abban az időben, mikor még vonat nem volt, egy ilyen nagyszámú úri küldöttség Bécsbe utaztatása s ott heteken át való úri tartózkodása, szállodai és vendéglői számlája (olyan borraivalokat adtak a személyzetnek, hogy Bécsben csak úgy hívták őket: „die ungarische Magnaten” [a magyar magnások]), akkor meg kell állapítanunk, hogy nem ok nélkül volt például ez a Balogh János is (noha eredetileg igen gazdag földbirtokos volt) torkig eladósodva, de egyúttal azt is, hogy irigylendően jó dolga s rendkívül sok pénze lehetett az elnyomott kálvinista (természetesen Balogh János is az volt) köznemességnek a keserves osztrák elnyomásban és gyarmati kizsákmányolásban.

Nekik nemcsak anyagi lehetőségük, hanem kedvük is volt ennyi pénzt hiába elkölteni, mikor előre tudták, hogy hiába költik. Nekik már a dac, a „csak azért is” megért ennyit, meg az, hogy a kancellárral (nem akarom azt mondani, hogy magával a királlyal) kibabráljanak.

Ha pedig azt is meggondoljuk, hogy a költségekből csak a borraivalót és az egyéni költségeket fizették maguk, a hivatalos kiadásokat azonban a megye házipénztárából fedették, azt pedig a jobbágyok fizették, akkor azt kell mondanunk, hogy vagy ezek az ünnepektől nagy hazafiak voltak példátlanul lelkiismeretlenek és embertelenek, vagy pedig jobbágyaik voltak abban a gyarmati kizsákmányolásban olyan gazdagok, hogy mindezt a lájblíjuk [mellényük] zsebéből könnyen kirázták, mert hiszen az államnak még kevesebbet fizettek, mint a háziadóra, sőt a háziadó már egyenesen kétszerese volt a hadi (kincstári) adónak.

Zokon vehetjük hát I. Ferencről, hogy nem volt kedve 13 évig összehívni olyan országgyűlést, mely az adót nem volt hajlandó emelni még a napóleoni háborúk óriási költségei ellenére se, de olyan bécsi küldöttségek kiadásainak fedezésére volt pénze, melyek egyedül csak dacból utazgattak, mert előre tudták, hogy útjuk meddő lesz, tehát felesleges.

Ez a barsi küldöttség január 12-én érkezett Bécsbe.

Ha a bécsi kormány nem lett volna puha és félnék és meg tudta volna óvni a tekintélyét, be se eresztette volna őket a városba. Meg is állították őket a bécsi vámnál, de amikor elővették a kormány ellen lázongó megye megbízóleveleit, azonnal feleresztették előttük a sorompót. Úgy látszik, a bécsi nagy törvényiszteleten még ezek a „hazafiak” is csodálkoztak, mert utána otthoni beszámolójukban ők maguk hangsúlyozták, hogy a bécsi vámnál beeresztették őket. Ezt tehát még ők maguk se tartották magától értetődőnek.

Mivel utasításuk szerint a kancellárral szóba se állhattak, báró Malonyayhoz, az alkancellárhoz mentek. (Úgy látszik, arról megfélemlítettek, hogy ez nem önértet volt tőlük, hanem önmegalázás.) Ő azonban nem fogadta őket azonnal, mint a Pest megyeieket Pálffy, hanem kiüzente nekik, hogy a báró úr 14-én reggel 9 órakor „szívesen” fogadja őket. De mikor a jelzett időben pontosan megjelentek nála, akkor is csak a titkára fogadta őket (Duschek Ferenc volt ez a titkár, Kossuth későbbi pénzügyminisztere), s tudtukra adta, hogy őexcellenciája (Malonyay) éppen most vette őfelsége parancsát, hogy a küldöttséget ne merje fogadni. (Az „önként” tehát olyan nagy volt, hogy – mint láthatjuk – Malonyay ezt a maga nevében nem merte mondani, hanem a király háta mögé bújt.)

Erre a küldöttség szemtelenül beüzente őexcellenciájának, hogy ezt a saját szájából akarja hallani. Még szép volt Malonyaytól, hogy annyi bátorság azért mégis volt benne, hogy ennyire azért mégse engedte magát megaláznai és saját excellenciás száját nem bocsátotta a küldöttség göggyének rendelkezésére. A küldöttség erre szállására visszatérve ott órákon át pattogott és káromkodott, hogy hogyan mernek egy megye küldöttségével ilyen udvariatlanul bánni, s elhatározták, hogy sérelmeik orvoslása céljából felkeresik a másik alkancellárt, gróf Majláth Antalt.

Majláth úgy begyulladt a hírre, hogy kétszer is elbújt előlük, hogy a döntés elől, hogy fogadja-e őket vagy nem, kitérhessen, és sikerült is elérnie, hogy nem találták otthon. Ha ugyanis fogadta volna őket, a király parancsát szegte volna meg, ha meg elutasítja őket, akkor meg „hazafiúi” hírnevét teszi tönkre, ebből pedig esetleg még az előbbinél is nagyobb baj származhat még valamikor.

Azonban végül harmadszor reggel fél nyolckor mégiscsak otthon találta a barsi küldöttséget, s hiába mondta az inas, hogy még nem lehet bemenni, mert még korán van és e címen hiába tagadta meg bejelentésüket is, ők bejelentés nélkül is bementek az alkancellár lakostályaiba. Jellemző azonban a helyzetre, hogy ő mindezek ellenére még a barsiak megállapítása szerint is „igen nyájasan” bánt velük, de viszont ő is azt közölte, hogy a felség tilalma folytán nem fogadhatja őket. Arra tehát neki se volt bátorsága, hogy megmondja, hogy a maga véleménye is egyezik a felségével. Így nyomtak el minket 48 előtt!

Persze a felségnek sokkal könnyebb dolga volt, mint nekik, mert ő Bécsben lakott s ott is maradhatott. Szegény Pálffynak, Malonyaynak, Majláthnak azonban csak ideiglenes lakása volt Bécs. Nekik előbb-utóbb haza kellett jönniük, s jaj volt nekik akkor, ha előtte „hazafiatlanul” viselkedtek! Mivel itthon a kellő hírverés és propaganda gondoskodott róla, hogy a te-

kintély védelme és a rend fenntartása, mely pedig annyira hazafias dolog, honárulásnak számítson, vajon Bécs volt-e az oka, hogy ez időben nálunk csak félig tartották fenn a hatóságok tekintélyét és a vele járó rendet s így már 48 előtt is már félforradalom volt?

Bars megye feliratára a történetek után már keményebben felelt a király, mint Pest megyéjére. Az 1837. február 27-i közgyűlésen olvasták fel a leiratot, melyben a király megsemmisíti a megye végzését és tudatja, hogy a vakmerő határozat szerzői és előmozdítói ellen vizsgálat megejtésére gróf Vay Ábrahám máramarosi főispán személyében királyi biztost küld a megyébe és megparancsolja, hogy a megye tisztviselői és rendjei mindenben szolgáltatára legyenek. A látszólagos nagy szigorúság azonban itt is féltékenységet s megalkuvást takart, mert bizonyára nem véletlen volt, hogy a király e tisztségre nemcsak magyart, aki nem léphetett fel teljes szigorral, hanem egyenesen kálvinista magyart nevezett ki.

Így aztán természetesen a királyi biztostól se ijedtek meg a Bars megyei rendek, mert azon a közgyűlésen, melyen a király leiratát felolvasták, mindjárt ki is jelentették, hogy ők azt a december 12-i végzésüket, melyet a király megsemmisített, továbbra is érvényesnek tekintik, a megye tisztikarának pedig egyenesen megtiltották, hogy a királyi biztossal érintkezésbe lépjen (!).

Hát csak ilyen volt nálunk a 48 előtti, már-már tűrhetetlenné váló elnyomás. Hogy a dolog vége mi lett, mindjárt meglátjuk. Az olvasó azonban előre is tudhatja, hogy mi. Amnesztia.

A hazafiságban vezető két megye példáját ugyanis követték a többiek is (mert azt, amit az olvasó előre tudhat, az amnesztiát, természetesen a megyék is előre tudták), mert az csak érthető, hogy ők is tartották magukat olyan hazafiaknak, de olyan „bátraknak” is, mint ez a két megye. De nem akartak mögöttük népszerűségben se elmaradni, mert a fő természetesen ez volt. A hatvanhárom vármegyében egész éven át országszerte zajlott a heves politikai élet (az az élet, amely miatt nálunk közmondás lett, hogy a politika „piszkos mesterség” és éppen emiatt nem való például papoknak).

A zajos tárgyalások, nyilatkozatok, bírálgatások, felzúdulások, tiltakozások, feliratok, átiratok, körlevelek, csatlakozások egymást követték. Mennyi kárba veszett idő, elpocsékolott energia és pénz! Mennyivel előbbre lennénk, ha mindezt az iparosításra, a közlekedés javítására, a nép anyagi és kulturális felemelésére fordították volna.

Csanád megye például nemcsak feliratot, hanem küldöttséget is küldött, mert – úgy látszik – náluk is sok volt a kidobni való pénz és mert náluk is volt akkora hazafiság is, virtus is, mint másutt. Ők, hogy híresek legyenek, még azt is elhatározták, hogy átírnak minden megyéhez, hogy ők is ne csak feliratot, hanem küldöttséget is küldjenek Bécsbe és menjenek az összes megyék küldöttségei egyszerre és együtt. Így majd bizonyára jobban megijednek tőlük s nem merik őket nem fogadni.

A tót, de erősen lutheránus Liptó megye is felírt egymás után háromszor is. A tótok mögött természetesen nem maradhatott el a magyar Zala megye se, ha még oly tiszta katolikus is volt. Ezért ő még küldöttséget is menesztett, melynek vezetője természetesen a katolikus megyében is a kálvinista Kerkápoly lett. Egyébként tanulhatott volna tőlük vallási türelmet a „nagy” Wesselényi, mert ezek a zalai katolikusok olyan halálos komolyan vették azt, ami Wesselényi ajkain csak üres szólam volt, hogy a 90%-ban katolikus megyének még az alispánja is ez a kálvinista Kerkápoly volt. A király elé természetesen ez a zalai küldöttség se juthatott, de Pálffy kancellár ezeknek is „nyájasan” adta mindezt tudtukra.

Olyan megyében, ahol a többség meg tudta őrizni higgadságát s nem fogadta el a felirat vagy küldöttség indítványát, a kisebbségben levő „hazafiak” újra meg újra erőszakoskodtak s nem nyugodtak addig, míg a mérséklőket megfélemlíteniük és így céljukat elérniük nem sikerült. A hazafias dicsőséget ugyanis minden megye meg akarta magának szerezni. Esztergom megyében például először 1836. július 4-én próbálkoztak, de ekkor még a papság befolyása miatt hiába. A kísérlet azonban itt se merik határozottan elutasítani, hanem csak elhalasztják a döntést. Október 17-én azonban már itt is elfogadják a felírást. Fejér megyében

1836. október 25-én nagy nehezen sikerült annyit elérni, hogy egyelőre nem döntöttek, de 1837. március 14-én mégiscsak felírtak ők is. Egyedül csak Szepes megye volt az, mely nem írt fel.

Az amnesztia, a bocsánat, a kegyelem szép, de csak akkor, ha a bűnös bűnbánatot mutat. De az országgyűlési ifjak esetében, különösen pedig vezérük, Lovassy László személyében nem a bűnbánat, hanem a bűnben való megátalkodás, a hetvenkedés és a gög kapott kegyelmet. A „hazafias” korteskedésnek is az volt a lényege, hogy nem kegyelmet kértek az elítélteknek, hanem elégtételt. A „hazafiak” szerint nem az elítéltek voltak bűnösök, hanem azok, akik elfogták és elítélték őket.

A kormány természetesen nem elégtételt, hanem bocsánatot, amnesztiát, kegyelmet adott, de viszont olyan hazafias mozgalom hatására adta a bocsánatot, melynek éppen a lényege volt az, hogy elégtétel, az igazságtalanság jóvátétele kell neki, nem pedig bocsánat vagy kegyelem. A kormány tehát bűnbánat nélkül adott kegyelmet. Így aztán nem csoda, hogy tíz évre rá, 48-ban már nyílt lázadás, nyílt forradalom tört ki a kormány ellen. Az olyan kormányoknak, melyeket meg lehet alázni, előbb-utóbb ez a sorsuk.

Lovassyt rengeteg ember ünnepelte Pozsonyban (pedig akkor még alig laktak ott magyarok), mikor 1840-ben börtönéből hazajöhetett, s bár örült volt már, annyira örült mégse volt, hogy a dölyf megszűnt volna. (Hogy is szűnt volna meg, mikor abba örült bele s mikor a dölyf az örültség egyik velejárója?)

„A t. királyi táblának ügyemben elkövetett bűne nagy” – írta a már kiszabadult örült. S mint örült is és mint a nemzet elkényeztetett kedvence is, bátran adhatta ezt a kihívó választ a király kegyelmére. Nem kellett félnie, hogy újra visszaviszik börtönébe. Hiszen elvarátai olyan izgatást csaptak mellette s az egész ország olyan lázban volt miatta, hogy a kormány örült, hogy ráfoghatta, hogy örült s így tekintélye teljes tönkretétele nélkül lenyelhette hetvenkedését s nem volt kénytelen újabb pert indítani ellene s újabb tiltakozás-, felirat- és küldöttség hullámot zúdítani vele a nyakába.

„Én védtem jogait a nemzetnek – folytatta pöffeszkedését a bocsánatban részesített – mint rab, én remegés nélkül adtam napjaimat a hon közjávára. Én alávaló koldusként nem nyaltam meg a tirannkezet, mely engem hazám fennálló alkotmánya legnagyobb sérelmére messze túl hazám határain kínos hóhéri börtönbe ördögi alatomossággal beleplezett.”

Láttuk, hogy Tormássyt itthon hagyták, tehát vele nem szegték meg „hazánk fennálló alkotmányát”. Hogy az örülten dacos Lovassyt nem tartották tanácsosnak a forrongó országban itthon hagyni, érthető. Mikor a cár Szibériába, az angolok Ausztráliába, a franciák a messze Amerikában fekvő Ördög-szigetekre szállították politikai foglyaikat, nem szegték meg a törvény betűjét, mert Szibéria Oroszország, Ausztrália Angolország, az Ördög-szigetek Franciaország része volt, Spielberg azonban nem tartozott Magyarországhoz. Kétségtelen azonban, hogy a fogoly Lovassyt, hogy az állam szempontjából biztonságban legyen, mégis sokkal kevésbé szakították el hazájától és szülőföldjéről, mint az oroszok az ő szibériai, az angolok az ő ausztráliai vagy a franciák az ő ördög-szigeti foglyaikat, és az emberiség törvényeit is sokkal jobban megszegték velük ők, mint az osztrák kormány Lovassyval. Az örült Lovassy kiszabadulása után még több mint félszáz évig élt s csak 1890 körül halt meg. Hogy a kegyelmet milyen bűnbánattal és tiszteletlen hálával fogadta, mutatja nyilatkozata: „A kegyelem, mi felnyitotta törvénytelen börtönöm ajtaját, nem volt kegyelem, csak a nemzet négyévi hatalomteljes, de következtében határtalan gyenge sikoltása által kicsikart kötelesség”.

Látjuk tehát, hogy valójában nem is volt örült. Legalábbis „hazafias” szerepét örültsége ellenére is egész jól tudta tovább is játszani. De ahhoz a hazafisághoz, mely Lovassyban és azokban, akik a propaganda-hadjáratot csinálták mellette, nem is volt szükség józan észre, hanem csak izgulásra, dacról és hiúságra, arra pedig örültek is képesek, sőt elsősorban nekik való.

Ellenben az önzetlenséghez nagyon szükséges az egészséges idegzet, mert arra idegbetegek különösen nem képesek. Lovassynek az önzetlenség elsajátítására nem is volt szüksége.

Ő ugyanis nemcsak dicsőségvágyát elégíthette ki bőségesen hazafias szerepe sikerült eljuttatásával, hanem az ünneplésen és a hírnéven kívül még tekintélyes „hazafias” nyugdíjat is kapott az egész hosszú félévszázadon át, míg élt. Akadt ugyanis másik hazafi, aki szereplési és magáról beszéltetni akaró vágyát abban élte ki, hogy a 67-ben felszabadult Magyarország országgyűlésén nyugdíj megszavazását indítványozta Lovassy számára. Bizonyára nem lepődik meg az olvasó, hogy az indítványozó számításában nem is csalódott s az indítványt egyhangú lelkesedéssel elfogadták.

Befejezésül az jut eszembe, hogy ezt a Lovassyt 48 egyik legnemesebb alakjával, a vértanú báró Perényi Zsigmonddal hasonlítsam össze. Perényi nemcsak neve és ősi családja, hanem testi alkata, lelkülete révén is „testestől-lelkestől” (Szilágyi Sándor megállapítása róla) „magyar ember volt”. „Jelleme páratlan szilárd, férfias vala.” A szabadságharc bukása után „vallomásait rettegés nélkül, szokatlan hidegséggel tette meg s önként bevallá, hogy a detronizálást [a Habsburgok trónfosztását] sok részben előmozdítá”. „Hidegen, szivarozva lépett a bitófa alá.” „Haja, szakálla ősz, ő maga testes ember vala, aki mintegy Vergniaud, büszke öntudattal lépett a bitó alá.”

„A perctől fogva, hogy a forradalmi párt főnökei közé soroztaték, mindvégig hív maradt s a visszalépésre soha még álmában se gondolt.” (Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848–49-ből, 310. o.)

Mindenki elismeri, hogy Perényi a szabadságharc legnagyobb jellemei közé tartozik. Mivel idős volt már 48-ban, életét tulajdonképpen I. Ferenc és V. Ferdinánd uralkodása alatt élte le. Feltűnő, hogy ez a kiváló Perényi egész 48-ig nem tartozott a „hazafiak” közé. Szilágyi írja róla, hogy „a forradalom kiütéséig a mérsékelt párttal tartott”, tehát a bécsi kormány hívei közé tartozott. Lehetséges lenne ez, ha az a kormány magyarelles és elnyomó lett volna? Abban az időben ugyanis, mikor Lovassy így hazafiaszkodott, Perényi, a nagy jellem, a bécsi kormányt szolgálta.

Kossuth Lajos pere

Ez a per hasonló jellegű volt Wesselényi és az ifjak peréhez, velük egy időben is volt s szintén kegyelemmel végződött (szintén 1840-ben). Kossuth elsősorban vele szerezte népszerűségét, mert a „hazafias” ellenzék épp oly, vagy még nagyobb izgatást csinált miatta, s talán még jobban volt oka a szabadságharc hamaros kirobbantásának, mint a másik két per.

Mint Wesselényi Erdélyben, Kossuth is az úgynevezett Országgyűlési Tudósítások miatt került eljárás alá, de ő természetesen Magyarországon. Kossuthnak ez az Országgyűlési Tudósítások kiadása eleinte kenyérkereset volt, de később ez a cél egészen háttérbe szorult nála, mert hiszen ez adott neki országos nevet és jelentőséget. Kezdetben azonban még szegénységével és megélhetésével érvelt és kért a maga számára kíméletet.

Eleinte fizetett írnokokat szerződtetett s kéziratban adta ki e tudósításokat, később azonban már litografálni kezdte. Amíg kézzel írták, nem avatkozott a dologba a kormány, noha e tudósítások tartalma sokszor rendkívül izgató és rosszindulatú volt. Mivel azonban a cenzúra csak a nyomtatás által terjesztett írásokra volt kötelező, a törvényt szigorúan megtartották. Ezért kiadási engedélyt se kívántak hozzá s postai szétküldése elé se állítottak akadályokat. No meg hát eleinte nem is gondoltak arra, hogy milyen károsan hat majd ez a vállalkozás a hatóságok tekintélyére és a társadalmi békére.

Mikor azonban Kossuth kézírás helyett már litografálással kezdte terjeszteni folyóiratát, már törvényes alap lett a beavatkozásra és Kossuth 1833 októberében udvari letiltó parancsot kapott, sokszorosító készülékét elkobozták tőle, de – megint csak a féltékenység és túlzott kímélet bizonyítékaként – az elkobzott készülék árát megtérítették neki (mert, mint említettük, eleinte a megélhetésére hivatkozott). Utána Kossuth tovább folytatta a Tudósítások kiadását, de ismét kézírásban, s munkája elé továbbra se gördítettek akadályt, noha akkor már rég látták veszélyes voltát.

Mikor az országgyűlés véget ért, Kossuth elesett a jó jövedelemtől, s ami még ennél is sajnálatosabb volt számára, a közszerepléstől és személye fontosságától. Hogy mindkettőt továbbra is megtarthassa, elhatározta, hogy országgyűlésiek helyett most majd Törvényhatósági Tudósításokat ad ki, azaz a megyegyűlések lefolyását ismerteti rendszeresen. Ez a hatóságok tekintélye és a társadalmi béke szempontjából még veszélyesebb volt, mert megyegyűlések állandóan voltak, nem pedig csak időnként, mint országgyűlés; főként pedig, mert a megyegyűléseken sokkal felelőtlenebb, alacsonyabb színvonalú „hazafias” szónoklatok hangzottak el, mint az országgyűlésen. Ezeket tehát még károsabb volt terjeszteni, megörökíteni és kommentálni. Igaz, hogy Kossuth ezeket az újabb tudósításokat is kézírásban adta ki, de előfizetőinek száma mindig több lett, a vállalkozás tehát mindig jelentőségesebbé és a kormány tekintélye és vele a közrend szempontjából mindig veszélyesebbé vált.

Kossuth e folyóirata ugyanis nem volt tárgyilagos és szenttlen tudósítás mindarról, ami a megyegyűlésen történt (így ugyanis a szerkesztő nem válhatott volna híressé és népszerűvé), hanem az ellenzéki, a kormányellenes, a lázító és túlzó beszédek (melyek természetesen mindig érdekesebbek s az olvasókat is jobban érdeklik még akkor is, ha maga az olvasó nem hasonló érzelmű) sokkal bővebben és részletesebben közölte, mint a kormány mellett szólókat, s egyébként is nyugodt, tárgyilagos hangúakat s ezért a kiadvány határozottan ellenzéki irányúnak volt tekinthető.

Mind veszélyesebbé is vált. Hiszen azokat a beszédek, melyeket a Tudósítások közölt, csak azért lehetett elmondani, mert a szónokot bizonyos fokú (nem törvényes, hanem csak szokásjogon alapuló) immunitás védte, s noha ez az immunitás csak az országgyűlés szónokainak járt volna, a kormány csak azért engedte létrejönni azt a szokásjogot, mely a megyegyűlés szónokainak is immunitást adott, mert aránylag kisszámú és értelmileg is magasabb fokon álló közönség hallgatta ezeket a megyegyűlési beszédek.

Most Kossuth vállalkozása eredményeként ezeket az igazításokat szinte az egész ország olvashatta, tárgyalhatta, utánozhatta. Ezért érthető, hogy a kormányt igen bántotta, izgatta, aggasztotta a dolog, s végül annak ellenére, hogy nem nyomtatásban terjesztették a folyóiratot, végül mégis eltiltotta. Világos, hogy ezzel nem követett el törvénysértést, mert az előzetes engedély és a cenzúra kétségtelenül azért vonatkozott csak a nyomtatásban terjesztett iratokra, mert a nyomtatott írás sok példányt jelentett, a kézzel írt pedig csak egyet, s így természeténél fogva nem lehet veszélyes. Ha tehát Kossuth kiadványa nagy példányszámban jelent meg, vonatkozott rá az előzetes engedély is, meg a cenzúra is, akár nyomtatással, akár kézzel írva állították elő ezt a sok példányt. A kettő közti különbség legfeljebb Kossuthnak számított (annyiban, hogy a kézírás neki sokkal többbe került), de nem a kormánynak, mely egyedül azt nézte, hogy a kiadvány sokak kezébe kerül és így veszélyes-e vagy nem.

Kossuth azonban – hazafias szokás szerint – belekapaszkodott a törvény betűjébe, azon kívül mást nem volt hajlandó nézni. Ennek alapján megállapította, hogy a tilalom törvénytelen s tovább folytatta a Tudósítások kiadását, mely számára a tilalom kiadása csak reklám volt, mert annál többen vették és olvasták. Ez időben „hazafiasnak” lenni tehát mindig hasszonnal járt.

Valami nagy bátorság se kellett hozzá, mert hiszen a nagyobb szabadság követelése a kor velejárója volt. (Mint ahogyan a kisebb szabadság a mi korunk velejárója, mely mint Hitler, Mussolini és a kommunizmus, Franciaországban pedig De Gaulle esete mutatja, inkább a közszabadságok megnyirbálása, sőt a diktatúrák felé hajlik.) Ezért a közvélemény helyeslése, sőt lelkesedése kísérte. E kor „hazafiai” nagyon jól tudták, hogy a korszellem, a közvélemény, a tömeg, az utca velük van, a győzelem előbb-utóbb az övék lesz, bajuk aligha lehet, s ha lesz is, a baj nem lesz nagy baj és nem is tart sokáig.

Világos azonban, hogy az igazság nem Kossuth oldalán állt, mert hogy mi törvényes és mi nem, hogy a törvényt így kell-e érteni vagy úgy, azt mindig a hatóság szokta eldönteni s az dönti el ma is (ma még jobban az dönti el, mint hajdan), nem pedig az, aki a hatósággal szembeszáll. Ha a hatóság rendelkezik, akkor önmaga iránti kötelessége, hogy megkövetelje az engedelmességet, s ha eltűri, hogy azt állapítsák meg, hogy nem áll a törvény alapján, alkalmatlanná teszi magát a hatalom további birtokára.

Hogy Kossuthnak nem lehetett ebben a kérdésben igaza, azt mutatja a dolog egészen mellékes jelentősége is. Hogy fogadhatnánk el, hogy egy kormány igazát vagy jogtalanságát, bukását vagy megmaradását az döntse el, hogy egy ügyvéd nyomda felhasználásával keresi-e a kenyerét s szerez magának hírnevet vagy írnokok alkalmazásával? Ilyen csekély jelentőségű dolgot országos ügyvé felfűjni csak hamis, álnok szándékkal lehet.

Kossuth első letiltása József nádortól indult ki. Hogy mennyire igyekeztek nemcsak a törvényt, hanem még a szokást is tiszteletben tartani, sőt hogy mennyire féltek a „hazafias” közvélemény megbántásától, mutatja, hogy okulva az országgyűlési ifjak letartóztatásának kifogásolt módján, most a megye útján küldték el Kossuthnak a letiltó rendeletet. 1836. június 2-án az alispán megbízásából a Pest megyei központi főszolgabíró jelent meg személyesen Kossuthnál s adta tudtára, hogy a Tudósítások további kiadását a nádor megtiltotta. Annyira ment a főszolgabíró a kínos törvényességben, hogy mindjárt elismervényt is kért Kossuthtól, hogy a közlést tudomásul vette.

Kossuth megtagadta a parancsnak való engedelmeskedést. A Tudósítások szerkesztését és szétküldését utána is tovább folytatta. Egyúttal azonban mindjárt megkereste a megyéket is, hogy álljanak „jogos” ügye mellé. Tehát nemcsak szembeszegült a nádor rendeletével, hanem arról is gondoskodott, hogy országos mozgalom és tiltakozásradat legyen belőle. Ilyen „elnyomás” alatt éltek a magyarok ebben az időben!

Világos, hogy jogállamban ilyesmit eltűrni nem lehet. Nem lehetne még akkor se, ha a tiltakozónak igaza lenne. Ha egy nádor, a legfőbb magyar hatóság parancsol, az pedig, akinek a parancs szól, kijelenti, hogy nem engedelmeskedik, mert megállapítja, hogy a parancs jog-

talán, a nádornak még akkor is le kell az illetőre sújtania, ha ez neki a legkellemetlenebb. Ha ugyanis eltűri, hogy ne engedelmeskedjenek neki s ezt ráadásul az egész ország tudja (Kossuth, mint láttuk, külön gondoskodott róla, hogy tudja), akkor utána már többet felesleges rendeleteket kiadnia. Az ilyen nádor nem maradhat továbbra is nádor. Hát még ha – mint a jelen esetben is történt – utána egymás után 63 hatóság állapítja meg hivatalosan is, hogy a nádor törvénytelenséget csinált és hősnak teszi meg azt, aki rendeletének nem engedelmeskedik!

Ha Kossuthnak igaza lett volna, az se mentette volna cselekedetét, mert a hatóságok tekintélyének megsértése nagyobb kár az országra, tehát nagyobb hazafiatlanság, mint egy kézzel írt folyóirat törvénytelen betiltása. De egyébként is, hogy mit tilt és mit enged meg a törvény, azt a hatóság, mint a törvény és törvényesség képviselője és a törvény egyedül illetékes magyarázója dönti el, nem pedig a megszegésével vádolt alattvaló. Ha kivételesen mégis nem a hatóságnak, hanem az alattvalónak van igaza, jogállamban erre is van orvoslás, mert vannak hasonló esetek eldöntésére szolgáló hivatalos közegek, de azokhoz nem a közvélemény izgatásával, kihívó és tekintélyromboló hang használatával, hanem szerény, törvénytisztelő módon kell fordulni, s addig is, míg az dönt, köteles az állampolgár a törvénynek a hatóság által adott magyarázatához tartani magát. Ezért érdemelt volna Kossuth büntetést még akkor is, ha egyébként igaza lett volna.

De Kossuthnak nem is volt igaza. Két érve volt. Az egyik, hogy nemrég kiadott országgyűlési tudósításainak csak a litografálását tiltották meg, de kéziratban való terjesztését nem. Világos, hogy ez nem volt érv. Ha a hatóságok egyszer már elnéztek valakinek valamit, abból még egyáltalán nem következik, hogy ugyanazt másodszor már kötelesek elnézni, tehát ekkor már nincs is joguk megtiltani. De először egyébként is csak azért nézték el, mert tudták, hogy az országgyűlésnek ügyis hamarosan vége lesz, s mivel tudták, hogy az eltiltás miatt Kossuthék ezt országos izgatásra fogják felhasználni a kormány ellen, a kis haszon kedvéért nem tartották megokoltnak a nagy vihar előidőzését. A türelem oka tehát az volt, hogy a kormány félt. De ha egy kormány egyszer fél, hol van az megírva, hogy most már mindig köteles félni?

Aztán láttuk, hogy a Törvényhatósági Tudósítások sokkal veszedelmesebbek voltak, mint az országgyűlésiek. Meg is okoltuk, miért. A kormány először azért gyakorolt türelmet, mert azt hitte, hogy az izgatásnak anélkül is vége lesz. Most azért nem gyakorolt, mert ahelyett a baj helyett, amelynek vége lett, jött másik, sokkal veszedelmesebb, és mert a türelemtől az izgatók vérszemet kaptak s mindig vakmerőbbek lettek. A kormánynak tehát azt kellett látnia, hogy addigi türelme nem volt helyes.

Kossuth második érve az volt, hogy csak nyomtatásban megjelenő folyóirat megindításához kell kormányengedély és előzetes cenzúra. Ő azonban nem folyóiratot ad ki, hanem csak barátainak küld leveleket, s ha e levelekért pénzt kér is, azért azok ezzel nem változnak át nyomtatványokra. Világos, hogy ebben éppen úgy nem volt igaza, mint előbbi érvelésében. Levelekért nem szokás pénzt kérni, leveleket nem szokás rendszeresen és százával küldeni, de nem szokás előre hirdetni se, rájuk előfizetőket gyűjteni pedig még kevésbé.

Aki így jár el, az nem levelezést folytat „barátaival”, hanem folyóiratot ad ki. Ez a lényeg, s emellett teljesen eltörpül az, hogy a sokszorosítás nyomtatás által történik-e vagy kézírással. A cenzúra intézménye is bizonyára nem a könyvsajtó, mint ilyen ellen irányult, hanem csak azt akarta, hogy a közvélemény irányítása ne legyen szabad préda tárgya, hanem abba az ország sorsáért felelős kormány is beleszólhasson. Kossuth kézzel írt lapja a közvélemény irányítója volt.

Még a legrosszabb esetben is legfeljebb azt mondhatnánk, hogy a dolog kétes volt, azaz még döntésre szorult, hogy a kézírásban küldött, de egyébként sok példányban készített folyóíratra is vonatkozik-e a lapengedély és az előzetes cenzúra kötelezettsége vagy nem. De ezt a kételyt bizonyára nem egy magánegyén, még kevésbé éppen maga az, aki a lapot kiadja és sokszorosítja, az dönti el, hanem a hatóság. Az pedig ezt éppen most döntötte el azzal,

hogy Kossuthal tilalmát közölte. Nem is amiatt vonták Kossuthot felelősségre, amit a tilalom kiadása előtt tett, hanem amit utána, azaz az engedetlenségért.

Hogy kellően értékelni tudjuk Kossuth érvelésének együgyűségét, illetve vakmerőségét, gondoljunk csak arra, mert volna-e valaki a kommunizmus alatt gondolni arra, noha már törvénybe volt iktatva a sajtószabadság, hogy előfizetési felhívást küldjön szét egy kézzel írott kommunistaellenes folyóirat megrendelésére, abban bízva, hogy mivel nem nyomtatni fogják, hanem kézzel írnák, nem esik tilalom alá, mert hiszen magánlevelezés. Akkor, noha elméletben sajtószabadság volt s a törvény előzetes cenzúráról még a nyomtatott iratok ügyében se tudott, még a magánlevelezés is tilos volt, ha az uralkodó rendszer ellen irányult. Milyen rosszindulatú rágalom tehát nálunk Kossuth megbüntetése miatt önkényről és törvényszegésről beszélni! De Kossuth Tudósításait egyébként is csak azért tiltották el, mert izgatást tartalmaztak, s vajon a törvény csak a nyomtatásban való izgatást tiltja?

Kossuth azonban füttyült a nádor tilalmára és folytatta a Tudósítások szétküldését, melynek előfizetői a tilalom és a vele való „bátor” szembeszegülés szenzációjának hatása alatt megháromszorozódtak. A vármegyék pártfogásának kikérésével egyúttal gondoskodott arról is, hogy a nádorral való harcban ne legyen egyedül, hanem az egész ország zajos helyeslése és ügyének az ország ügyével való azonosítása legyen segítségére. Ezzel azonban a kihágás, mely az eltiltott lapok tartalma miatt már eddig is tulajdonképpen az izgatás bűne miatt történt, most már egyenesen a lázadás jellegét kezdte magára ölteni.

Valóban azonnal meg is indult a tiltakozásáradat. Pest megye – úgy látszik – tisztán emiatt hívta össze közgyűlését, mert már június 13-án (június 4-én közölték a nádori tilalmat Kossuthal) felír a nádorhoz, hogy vonja vissza tilalmát. Akár úgy adta ki ugyanis, mint nádor, akár mint Pest megye főispánja, akár mint egy udvari rendelet végrehajtója, tilalma szerintük mindenképpen törvénytelen. Egy hónap múlva, a július 4-i közgyűlésen Pest megye újra tiltakozik a Tudósítások betiltása ellen. Mikor pedig az augusztus 30-i közgyűlésen felolvassák a nádornak feliratukra adott válaszát, hogy Kossuth érvei semmiképpen se helytállóak, a tilalom törvényes, s másról tulajdonképpen nincs is szó, mint csak arról, hogy Kossuth a törvényt tartsa meg és lapja kiadása előtt szerezzék meg hozzá a törvényben előírt engedélyt, a megye képmutatóan egy sereg törvénycikket idéz, amely szerint a sajtószabadság szabályozása az országgyűlés hatáskörébe tartozik.

Mintha bizony a magyar országgyűlések hallgatólagosan nem vették volna már rég tudomásul a már évszázadok óta nálunk is éppúgy, mint más államokban érvényben lévő előzetes cenzúrát, s mintha még a nádornak se lenne törvényes joga ahhoz, hogy egy egyszerű rendőri intézkedést az országgyűlés nélkül is végrehajthasson. Idéznek más országgyűlési határozatokat is, melyek arra vonatkoznak, hogy a magánlevelezés minden polgárnak szabadságában áll. Pedig hát a kiadott tiltó rendelet éppen azon alapult, hogy Kossuth lapkiadó, nem pedig magánlevelező. Végül kimondják, hogy a nádor rendeletét továbbra is törvénytelennek s így sérelmesnek tartják.

Pest megye után aztán sorban jött a többi megye. S ez természetes, hiszen nincs olyan vidék, ahol ne lennének szónokolni, szerepelni szerető és tapsokra vágyó emberek. Mivel meg nem alkuvó hazaszeretetüket és hősiességeküket – no meg hát természetesen nagy elme-élüket is – bizonyító ékes beszédeiket most már a betiltott, de mégis megjelenő Tudósításokban az egész országban olvashatták, ezeket a beszédeket csak annál érdemesebb volt elmondani. Így aztán nem csoda, hogy egyedül csak Pozsony, Fejér és Esztergom megyében tudta a többséget megszerezni a komolyabb és mérsékeltabb elem s csak e három megyében (melyek egyike Bécs szomszédságában volt, a másik pedig a primás székhelye volt) tudtak lemondani a hazafias dicsőségről. Meg is kapták érte a gyávaság, a meghunyászkodás s a hazafiatlanság nem éppen megtisztelő vádját azoktól, akik rendkívüli agitálásuk és nagy szájuk miatt a magyar közvéleményt jelentették.

Jellemző azonban az akkori „példátlan” „önkéntes”, hogy Kossuth népszerűségében rendkívül megnövekedve és „rettenthetetlen” bátorságáért kicsinytől-nagytól egyaránt bá-

mulva, minden nádori rendelet ellenére is háborítatlanul folytatta és folytathatta népszerűvé vált és mind jobban terjedő Tudósításainak kiadását. Akkora volt az országban a „zsarnokság”, hogy a legtöbb megye ugyanakkor, mikor a betiltást törvénytelennek bélyegezte meg és tiltakozott ellene, egyúttal azt is kimondta, hogy ezeket az eltiltott Tudósításokat ő is hivatalból megrendeli, csak azért is.

A hitlerizmus és bolsevizmus erős kezét egyaránt megtapasztalt olvasók közül nem egy most bizonyára nem is tud másra gondolni, mint csak arra, hogy az a kormány, mely még ezt is eltúrte, csakugyan annyira tehetetlen, élheteretlen és gyáva volt, hogy méltán megérdemelte sorsát. Ugyanebben a nyilas vagy kommunista sajtóban s rádióban azonban nem telhetett el még egy nap se anélkül, hogy ennek a tehetetlen osztrák kormánynak nem a tehetetlenségét, hanem önkényét és zsarnokságát ne ostorozták volna. Például így van ez azon a napon is, mikor e sorokat írom, 1952. március 28-án.

Kossuth 1836. június 2-ától, a nádori eltiltás napjától, egészen október másodikáig haja szála meggömbülése nélkül háborítatlanul folytatta Törvényhatósági Tudósításai kiadását, akarom mondani magánlevelezését. Ennyi ideig gondolkozott, habozott a kormány, hogy mit tegyen, vagy hogy egyáltalán merjen-e valamit tenni. Világos, hogy végül arra az eredményre jutott, hogy ha már a tilalmat kiadta, érvényt is kell neki szereznie, mert másképp nevetség tárgyává lesz, rendeletei pedig még azt a tintát se érik meg, mellyel megírják őket.

De még október 2-án is csak annyi történt, hogy a nádor – újra csak a szokásban levő „törvényes” út szigorú megtartásával – ismét elküldte Kossuthhoz annak a Pest megyének egyik szolgabíróját, melyben Kossuth feltétlen úr volt és amely csak az imént babrált ki oly csúfosan a főherceg nádorral. A szolgabíró újra felszólította a nagy hazafit, hogy büntetés terhe mellett azonnal hagyja abba a Törvényhatósági Tudósítások kiadását. Parancsát most már nem is a nádor, hanem maga a király nevében közölte. Ezzel szégyenszemre szinte a nádor maga is elismerte, hogy az ő szava nem elég. Ennek megvetését – úgy látszik – még el is túrték volna a magyar „hazafiaktól”. Most csak azt akarták megpróbálni, hogy vajon maga a koronás király szava elég lesz-e a törvényre és alkotmányra hivatkozónak.

Kossuth, akinek bátorsága a történetek s eddigi sikerei után joggal még nagyobb lehetett mint volt, illetve aki most már még bizonyosabban meggyőződhetett arról, hogy bátorságra tulajdonképpen nincs is szükség: most már a királynak se engedelmeskedett, sőt kihívóan felszólította a parancsot vele közlő főbíró, hogy mutassa azt a királyi parancsot. Letartóztatni, mégpedig váratlanul s éjszaka letartóztatni, mint az országgyűlési ifjakat, még most se merték, éppen azon a heves tiltakozásáradaton okulva, mely Lovassyék letartóztatását követte. A főszolgabíró nem mutatta meg a királyi parancsot Kossuthnak, mert ez túlságos megalázása lett volna a hatósági tekintélynek. De valószínű, hogy ha akarta volna, akkor se mutathatta volna meg, mert nem vitte magával. Alig is lehetett ilyen írásbeli királyi parancs, mert Magyarország királya bizonyára nem szokott minden ügyvédnek külön írásbeli parancsot küldözgetni. Sztálin, Hruscsov, sőt Rákosi és Kádár se szokott minden ellenforradalmárnak személyes aláírásával küldeni elfogatóparancsokat, attól féltve, hogy hátha másképp nem engedelmeskednek s nem hajlandók bevonulni a börtönbe, illetve abbahagyni addigi „magánlevelezésüket”.

Engedelmesség helyett Kossuth most újra felszólította a megyéket, hogy őt igazságos és a magyar szabadságot védelmező ügyében továbbra is támogassák. Azt hinné az ember, hogy a megyék már unni kezdték ezt a sok egy kaptafára menő állandó tiltakozást, mely a jelenlegin kívül úgy is már a Wesselényi- és Lovassy-ügyben is igénybe vette idejüket. De nem, egyáltalán nem. Hisz a jó táblabíráknak a pipázáson és a hazafiaskodáson kívül egyéb dolguk úgysem volt. Most legalább megmutathatták, hogy ők se vannak hiába, sőt hogy milyen nagy az ő hazafiságuk és közéleti befolyásuk.

Hogy a dolog ne legyen annyira egyhangú, most abba kapaszkodtak bele, hogy a királyi parancsot nem mutatták meg Kossuthnak, tehát az engedelmességet se követelhetik meg tőle,

mert ő joggal vonhatja kétségbe ilyen parancs létezését. Ezt a királyi parancsot az alkotmány előírásai szerint (!) előbb egyébként is ki kellett volna hirdetni annak a megyének a közgyűlésén, melyben Kossuth lakik (tehát a Pest megyein), de ez nem történt meg.

Kérdem: Vajon Mátyás királynak azt a parancsát, mely Szilágyi Mihályt, a király nagybátyját (azt, aki királlyá tette), vagy amely Vitéz János esztergomi érseket (másik királlyá tevőjét), vagy Váradi Péter, kalocsai érseket nem figyelmeztette és fel nem szólította, mint most a király Kossuthot, hanem azonnal börtönbe is szállíttatta, melyik vármegye közgyűlésén hirdették ki előbb? Pedig kissé talán jelentősebb egyéniségek voltak mint Kossuth, az akkor még egyszerű, vagyontalan köznemes. S ha ez nem történt meg, e törvénytelenések ellen miért nem tiltakozott mégse az ország? Bizonyára azért nem, mert nem mert? S vajon miért nem mert? Bizonyára nem azért, mert Mátyás uralkodása alatt kisebb elnyomás és nagyobb szabadság volt, mint a Habsburgok alatt 48 előtt. De ha akkor nem mertek tiltakozni még a legnagyobb törvénytelenések miatt se, mert nem lehetett, miért nem tiltakozik legalább az utókor vagy a történetírás? Megadhatjuk a választ. Azért nem, mert Mátyás valódi zsarnok volt, akivel nem lehetett kukoricázni, a történetírás és az utókor pedig azért nem, mert gyűlöletesekké mindig csak a félzsarnokok, a féltörvénytelenek lesznek. Nekik ugyanis nem szoktak sikerülni féltörvénytelenéseik, mert fél rendszabályokkal az ellenfelet nem lehet elnémitani. Az ilyen ellenfél beszélni, rágalmazni, vádakot emelni tud és mer, s ezért a félzsarnok neve e vádakkal és rágalmakkal befeketítve marad az utókorra, míg a gátlástalan zsarnokról, mert nem tűri az ellenkező hangot, a maga melletti hírverésről viszont gondoskodik, a jó marad fenn a történelem számára.

A legfőbb ok pedig az, hogy az igazi zsarnok, a gátlástalan törvénytörő, az, aki egész munkára törekszik, nem pedig csak félig tiporja el ellenségeit, többnyire teljes sikert is arat és a siker az, ami az embereknek, az utókoroknak és a történelemnek imponál, míg a bizonytalanokodók, a félrendszabályok emberei, akik tesznek, de azért mégse tesznek, mert mindig attól félnek, hogy törvénytelen találnak tenni, többnyire alulmaradnak a küzdelemben, kudarcot vallanak és egyedül a kudarc, egyedül a sikertelenség az, amit az emberek és a történetírás soha meg nem bocsát, mert az előbbi tehetségnek hívja, ezt pedig tehetetlenségnek.

Ha a „tehetetlenség” igazi oka a lelkiismeretesség, mint a Habsburgok esetében majdnem mindig, az se számít. Az emberek elsősorban nem azt nézik, hogy valami miért nem sikerült, hanem csak azt, hogy nem sikerült. De el se hiszi, hogy a sikertelenség oka a becsületesség volt, mert az emberek nem is hisznek emberi becsületben. Legalábbis a politikusok becsületében nem. Kossuth és hazafias elvarázsolói kíméletlenül végiggázoltak volna mind József nádoron, mind Metternichen, mind V. Ferdinándon, ha hatalmukban és módjukban állt volna. (Valószínűleg megtette volna ezt Kossuthtal József nádor is, ha teljesen a maga ura lett volna, mert ő se nagyon volt vallásos alapon álló ember.) S mivel ők maguk ilyenek voltak, nem hittek el V. Ferdinándról sem, hogy ő nem ilyen.

Kétségtelen tehát, hogy a Habsburgok is törekedtek ellenségeik megalázására, sőt tönkretételére. Kétségtelen még az is, hogy ha jól álltak, ők is elbizakodottabbak voltak és nagyobb megalázást követeltek ellenségeiktől, mint egyébként követeltek volna. Tehát ha Kossuth mögött nem állt volna olyan veszedelmes hatalom, vele szemben ők se lettek volna ilyen kesztyűs kezűek. Mindezek ugyanis emberi dolgok és a Habsburgok is emberek voltak. De nem is csak maguk kormányozták, hanem miniszterei is, azok pedig nem álltak oly erkölcsi magaslaton, mint ők.

Egészen kétségtelen azonban az is – ezt nemcsak a történelmi kútfők, hanem egész magánlevelezésük is bizonyítja –, hogy a Habsburgoknál a maguk, a családjuk és a birodalmuk érdekein kívül a becsület, a magyar jogok és az alkotmány s az arra letett esküjük is sokat számított; hogy ők visszautasították azokat a sikereket, melyeket csak becstelenség árán lehetett volna elérni (olyan Habsburg, aki nem ilyen lett volna, talán csak egy volt a magyar trónon, II. Lipót, ő azonban csak egy jó esztendeig uralkodott), és az is bizonyos, hogy az

álnokságot, hitszegést, becsapást sose használták fel sikerek elérésére. Elsősorban ebben állt az ő tehetségtelenségük; sikertelenségük fő oka ez volt.

Csak ezért volt lehetséges és járt sikerrel a Kossuth-, Wesselényi- és Lovassy-per idején a megyék ellenállása. Ezzel a lehetőséggel ők ugyancsak bőségesen éltek. Pest megye 1836. november 15-i közgyűlésén a kálmínista Patay József felszólalásában arra biztatta Kossuthot, hogy csak folytassa a tudósításokat. (Melyik országban volt, sőt van akár csak ma is ilyen igazi szólásszabadság, mint nálunk 48 előtt volt?) Kossuth erre nyilvánosan azt válaszolta (mégpedig ezekben az eltiltott Tudósításokban), hogy „fogom is”. „Erős váram nekem a törvény, és hazám törvényes oltalma. E kettőnek szárnyai alatt „nec minae me terrebunt, nec aurum me movebit” (azaz se a fenyegetések meg nem rettentenek, se a pénz meg nem ingat).”

E tapsokra pályázó szóvirágai természetesen ki is váltották részére az annyira áhított tapsokat. Példátlan, az egész világtörténelemben párját ritkító népszerűségét a magyar nép körében tulajdonképpen ekkor szerezte. Mert a közönség ezeket a szóvirágokat természetesen halálosan komolyan vette. Szentül elhitték, hogy V. Ferdinánd kínálja a milliókat, a puritán Kossuth azonban hajthatatlan, ő nem hajlandó a bűn útjára lépni.

Láttuk, hogy október 2-án volt a második, a királyi eltiltás, s Pest megye már október 5-én újra kisülést tart. Ebben a királyi eltiltást is törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánítja. A november 15-i közgyűlésen pedig, melyen Patay már említett felszólamlása is történt, jóváhagyják a kisülés végzését, s amit eddig ők még nem tettek meg, tüntetőleg most rendelik meg hivatalból a már kétszeresen betiltott Tudósításokat.

Emiatt történt az, amit más kapcsolatban már említettünk, hogy a király szigorú megrovásban részesítette a megyét. Ekkor írta a főherceg nádornak, hogy elvárja tőle, hogy azon a közgyűlésen, melyen a királyi megrovást fel fogják olvasni, mint a megye főispánja, személyesen fog elnökölni, de a nádor ennek ellenére se elnökölt ott személyesen. Hiába volt tehát főherceg a nádor, hiába volt Kossuthnak meggyőződésből megvetője s így ellensége, a hazafias terror olyan nagy volt, hogy inkább magára haragította királyi nagybátyját, mint azt a nemzetet, melynek körében élt. Bizonyára azért, mert jól tudta, hogy jóságos nagybátyja könnyen megbocsát majd neki, de ezek a gyűlölködő, kereszténytelen magyar „hazafiak” soha.

A többi megye „hazafiasságban” most is hűséges követője lett az ország első megyéjének. A tiltakozó megyékhez most már az a Fejér is csatlakozott, mely előbb még semleges mert és tudott maradni. Most már azok a megyék is megrendelték a Tudósításokat, melyek Kossuthot eddig még ebben a kitüntetésben nem részesítették. Most már még olyan megye is több akadt, amely – hogy a többin „bátorságban” és „hazafiságban” túltegyen – Kossuthot most már egyenesen hivatalos tudósítójává is megválasztotta.

A kormány – zavarában, sőt fejvesztett rémületében – még mindig nem mert semmit se csinálni, s egy ideig még ennek a második (királyi) parancsnak semmibe vevését is tétlenül tűrte. Hogy valamit mégis tegyenek, először azzal próbálkoztak, hogy a postának, amely tisztán osztrák vállalkozás volt s így nem függött a magyar alkotmánytól, megtiltották, hogy Kossuth ezen „magánlevelezését” továbbítsa. A kormány tehetetlenségétől vérszemet kapott Kossuth azonban most már odáig ment, hogy a pesti és budai postatiszteket a Pest vármegyei törvényszéknél egyszerűen beperelte. A megye egyik szolgabírája, aki nagy és rettenthetetlen bátorságáért és hazafias érzületéért bizonyára már előre élvezte magában a hazafias dicsőséget, ebben az ügyben már meg is idézte a vádlottakat. Mivel a törvényszék, mely ez ügyben ítelt, Pest megye törvénzszéke volt, s mivel, mint meggyőződhettünk már róla, ha valahol, akkor e korban nálunk akkora szabadság volt, hogy ma ekkorát még elképzelni se tudnánk, Bécsben bizonyosra vették, hogy el is ítélik majd ezeket a postatiszteket. Hogy ezt a nagy szégyent elkerüljék, de a törvényt se sértsék meg, úgy oldották meg a dolgot, hogy a királyt felkérték, hogy kancelláriája útján kértesse fel magához a per iratait (azt a jogot bizonyára még a magyar alkotmány is megadja a magyar királynak, hogy egy per iránt érdeklődhessék, hiszen az ő nevében tárgyalják és hoznak benne ítéletet) s aztán ne küldje mindjárt vissza,

hogy addig ne lehessen a tárgyalást megtartani és az ítéletet kimondani, míg a kormány valami döntésre el nem határozza magát. Ilyen urak voltunk mi akkor! Igazán elmondhatjuk, hogy az egész bécsi kormány, sőt vele együtt még maga a császár is valóságos rabja volt a magyar törvényeknek, s mint ilyen, egyszerű Pest megyei köznemesektől, táblabíráktól fügött kormányával és kancelláriájával egyetemben, nem pedig azok függtek tőle.

Most azonban már, ha el akarták kerülni a teljes anarchiát, végre mégiscsak cselekedni kellett. Még mindig sokáig gondolkoztak, mit és hogyan cselekedjenek, mert mindenképpen törvényesen akartak eljárni. Márpedig úgy cselekedni, hogy még olyan fifikus és olyan „hazafias” fiskális is, mint amilyen Kossuth volt, ő se találjon eljárásukban semmi „törvénytelenséget”, ugyancsak nehéz dolog volt.

Először tehát megkérdezték a nádort. A nádor – mert a magyar közvélemény előtt jó fiú akart maradni – azt ajánlotta, hogy Kossuth ellen a megye által levezetendő fiskális pert kelle-ne indítani. Ez magyarul azt jelentette, hogy Kossuth bűnét és büntetését a büntársai döntsék el. Hiszen a megyék, de különösen éppen Pest megye, eddig már ugyancsak nyíltan kimutatták, hogy Kossuthal tartanak, pártolását hazafias kötelességüknek tartják, elítélését pedig hazaárulásnak tekintik. Világos tehát, hogy József nádor tanácsát nem vették komolyan.

Ezért 1837. január 30-án maga Metternich is levelet írt a nádornak, melyben közli vele, hogy most már valamit feltétlenül tenni kell. A király – írja – országos izgatás helyett békeséget akar s joga és kötelessége is, hogy ennek elérésére minden törvényes eszközt felhasználjon. A nádor – folytatja – nagyon jól tudja, hogy „a mi kormányunk” csak a törvényes téren keresi erejét, de azok a királyok, akik kötelességüket nem tudják teljesíteni, megrontják az államot és vele együtt elpusztulnak. Azok a királyok pedig, akik kötelességüket nem akarják teljesíteni, legjobb, ha a koronát leteszik. Titkosan kell azonban eljárni Kossuth ellen, mert a nyilvánosság az izgatottságot növeli s ezért kerülendő. József nádor sokkal okosabb ember volt annál, semhogy ezen érvelés helyességét be ne látta volna. Hiszen ő még Széchenyi működését is sokszor károsnak látta, mert izgatónak találta, nemhogy Kossuthét helyeselte vagy akár csak tűrhette volna. De viszont népszerűségét is féltette. Gróf Cziráky Antal Mózes országbíró, mint a kérdésben legilletékesebb ember véleményét kérte tehát az ügyben. Cziráky sokkal bátrabb volt, mint a nádor, s a népszerűséggel se törődött oly sokat, mert a nádornál sokkal katolikusabb volt. Ezért sokkal erélyesebb eszközöket ajánlott s ezeket törvényteleneknek se tartotta.

Azt válaszolta, hogy Kossuth ellen hűtlenségi pert lehet és kell is indítani. (Ki „hűtlen”, ha még az se, aki a király egyenes parancsának se engedelmeskedik?) Mivel nemes, bár vagyontalan, vagyontalansága címén (mert csak azt a nemest tekintették igazi nemesnek, akinek vagyona is volt s így a föld is hazájához kötötte), és mivel tettenérés esete forog fenn, hiszen még jelenleg is szerkeszti a már a királytól is eltiltott Tudósításokat, azonnal le is lehet tartóztatni. Ha tehát Kossuth birtokos nemes lett volna s a tettenérés esete nem forgott volna fenn nála, még most se lehetett volna letartóztatni. Ilyen úr volt az osztrák „elnyomás” alatt egy magyar köznemes akkor is, ha protestáns volt.

A nádor azonban, mivel nem az esze, annál kevésbé az igazságszeretete, hanem a félelme tette habozóvá (természetesen csak attól félt, hogy a magyarok közt elveszti már megszerzett jó hírnevét), tovább is aggályoskodott s arra kérte a királyt, hogy várjon még és gondolja meg jobban a dolgot. A nádor szemében tehát a magyar köznemes még annál is nagyobb úr volt, mint Cziráky gondolta. A király várt is és meg is gondolta a dolgot, de végül mégiscsak elfogadta Cziráky tanácsát és Kossuthot 1837. május ötödikén éjjel a Zugligetben letartóztatták. Természetesen most nem a vármegye embereivel, mert hiszen akkor Kossuth tudott volna az elfogató parancsról és így már régen nem lett volna ott, ahol le akarták tartóztatni.

Meg kell tehát állapítanunk, hogy Kossuth a nádori tilalomnak való ellenszegülése után még majdnem egy évig, sőt még a második, a királyi tilalom semmibe vevése után is egy fél évig büntetlen maradt. Józan eszű és tárgyilagos embernek tehát nem azon kell csodálkoznia,

hogy Kossuthot végül mégiscsak letartóztatták, hanem azon, hogy ez csak egy évi késedelemmel történt meg. Ha a végén se bűnhődött volna, hanem tétlenül nézték volna, mint dacolnáddal és királlyal egyaránt, sőt mint csinál e dacából dicsőséget, akkor végleg nevetségessé hagyták volna itt tenni minden tekintélyt. De hogy egy évig valóban nevetségessé hagyták tenni, azt is feltétlenül el kell ítélnünk. Ennek se lett volna szabad megtörténnie. Hamarosan meg is lett a következménye: a fegyveres 48.

Kossuth László, Kossuth apja, fia letartóztatása után Wesselényi felbujtására és támogatásával minden megyének, sőt a Törvényhatósági Tudósítások minden előfizetőjének már május 6-án, tehát az elfogás éjjele után felvirradt napon levelet írt (világos, hogy mindezt nem ő, hanem egy megszervezett és készenlétben álló szervezet csinálta helyette), melyben bejelentette nekik, ami fiával történt és ügyében pártfogásukat kérte.

Ezért már Pest megye 1837. június 4-i közgyűlésén nyíltan elpanaszolták, hogy mikor Eötvös József királyi ügyész Kossuth lakásán az irományokat bűnjelként lefoglalta (egyébként alig találtak valamit, hiszen Kossuth erre a házkutatásra nem most, hanem már egy évvel előbb számított), az üldözött hazafi öreg édesanyja elájult. Az ügyész azonban még ezzel is édeskeveset törődött s addig, míg az iratokat össze nem szedték, még orvosért se engedett küldeni. (Mi a XX. században már természetesnek tartjuk az ilyesmit. Hát még ha tudjuk azt is, hogy Kossuth anyja valóságos mester volt a műajulások rendezésében!) Világos azonban, hogy a közgyűlésen az eset elmondása a legnagyobb felháborodást és részvétet keltette fel.

Ugyanezen a közgyűlésen azon is rendkívül felháborodtak, hogy Kossuthtól letartóztatásakor még egyetlen vidámítóját, a furulyáját is elvették. Meg is volt az eredménye a felháborodásnak. Szegény Eötvösnek, a fiscusnak (ügyésznek), már a letartóztatást követő éjjel – mert ekkor történt az, amit már említettünk – öngolyókkal bezúrták az ablakait, az utcán pedig inzultáltak. Utána panaszkodott, hogy még a megyegyűlésre se mer elmenni s az izgalmak tíz évvel megrövidítették az életét. Láttuk, hogy később még a fiát is bélpoklosnak tekintették miatta az iskolában, aki mellé senki se akart odaülni, sőt (mellesleg tót) nevelője még saját házában is hazaárulózta őt is, apját is, nagyapját is.

Egyébként Kossuthnak e házkutatáskor lefoglalt naplójából derült ki az, amit már megemlítettem, hogy a kálvinista Földváry királyi táblabíró népszerűség-hajhászásból még a bírói titoktartást, tehát esküjét is megszegte. Ezért természetesen semmiféle büntetésben nem részesült, mert szegény kormánynak éppen elég baja volt Kossuth miatt, egyáltalán nem volt célja tehát, hogy még egy Földváry-perrel is maga ellen zúdítsa a magyar közvéleményt.

Az országgyűlési ifjakat felségsértés címén fogták perbe, Kossuthot csak hűtlenség címen. Kossuth Tudósításait is ezek az országgyűlési ifjak másolták (természetesen nem ingyen). Mikor Kossuthot eltiltották a kiadás folytatásától, ezeket az ifjakat is felszólították, hogy tagadják meg további közreműködésüket. Ők az engedelmességet épp úgy megtagadták, mint ő. Hiszen senki se ismerheti el, hogy ő nem hazafi, sőt még azt se, hogy nem hős.

Nemesembert ítélet előtt letartóztatni csak felségsértés, de nem hűtlenség esetében volt szabad. A magyar főurak egyáltalán nem tartották meg ezt a törvényt, mert hiszen láttuk, hogy régebben talán egy se volt köztük, akinek várbörtöneiben olyan köznemesek ne sínylődték volna, akikre valamiért megharagudtak. A királyuktól azonban szigorúan megkövetelték (mert másképp ráfogták, hogy esküszegő), hogy felségsértésen kívül egy nemes se tartóztassanak le addig, míg bűnében az ítéletet ki nem mondták. Így aztán az a fonák helyzet állt elő, hogy az egyik magyar nemes részéről mindennapos volt, hogy letartóztatta a vele egyenrangú másik magyar nemes (a magyar alkotmány nem ismert hivatalos különbséget a köznemes és a főnemes között), de a magyar király viszont ugyanezt nem tehette meg nemes magyar alattvalójával. Ő „esküszegést” követett el, ha megtette.

Láttuk azonban, hogy Cziráky országbírónak az volt a jogi felfogása, hogy tettenérés esetén, s kivált ha vagyontalan nemesről van szó, mint Kossuth, nemcsak felségsértés, hanem hűtlenség esetén is le lehet tartóztatni.

Most azonban, hogy Kossuthal megtörtént ez a dolog, Eötvös ablakainak beverésétől és az ellene irányuló nagy gyűlöletről egyszerre Cziráky is megjedte s azt, amit előbb maga ajánlott, most mégis szeretne volna elkerülni, s ezért Beöthy Sándornak, a jogügyi igazgatónak azt írta, hogy nem lehetne-e mégis mint az országgyűlési ifjakat, Kossuthot is felségsértés, nem pedig hűtlenség miatt perbe fogni, hogy a megyék „törvénytelen” letartóztatása miatt ne zúghassanak. Ámde Beöthy se volt bátrabb nála s ő meg viszont ezt nem merte megtenni, s visszaírt, hogy Kossuth csak hűtlenséget követett el, nem pedig felségsértést, ez utóbbi miatt tehát nem lehet perbe fogni.

Hiú, szereplésre vágyó, izgága, forradalmár hajlamú és az utca népétől, a sajtótól és a prókátoroktól pártfogásba vett embereket csak határozottsággal, szigorúsággal, kíméletlenséggel lehet megfélemlíteni s így ártalmatlanokká tenni. Most azonban egy évig vártak az illetékesek, míg el tudták magukat határozni az eljárás megindítására s a vádolt letartóztatására, s mikor ez végre megtörtént, akkor meg megjedtek a saját tettüktől. Előre lehetett tehát látni, hogy siker aligha koronázhatja eljárásukat. Az utcát nem lehet megfélemlíteni, ha látja, hogy azok félnek, akik megfélemlíteni akarnak. Pedig láttuk, hogy mindenki félt, akinek megfélemlítenie kellett volna, s féelme miatt mindegyik mást akart. A nádor csak fiskális pert, az országbíró hol hűtlenség, hol felségsértés miatti vádemelést, s hol törvényesnek tartották az előzetes letartóztatást a második esetben is, hol csak az elsőben. Pedig itt nem arra lett volna szükség, hogy apró paragrafusok közt bolházzanak, hanem rögtön, tehát még egy évvel előbb keményen kellett volna sújtani arra, aki vakmerően szembeszegült a nádori tilalommal.

Bezzeg nem kérdezte Mátyás király senkitől, szabad-e nemes embert előzetesen letartóztatni, mikor Szilágyi Mihályt, Vitéz Jánost, Váradi Pétert börtönbe vetette s legalábbis Váradi érseket csak azért, mert nem viselkedett iránta elég alázatosan. S ki vádolta meg ezért Mátyást esküszegéssel?! S melyik volt az a megye, mely emiatt felírt ellene?!

Hogy ebben az ügyben nem a kormány lesz az, amely győz, előre lehetett látni már abból is, hogy a fogoly Kossuthal valóságos primadonnaként bántak a fogságban, nehogy a hazafiak valami újabb törvénytelenéget tudjanak miatta a kormányra fogni. Beöthy Sándor, a főügyész és báró Lederer, a katonai parancsnok, akiknek hatásköre alá a fogoly tartozott, majdnem úgy összevesztek miatta, mint ahogyan az aranyifjak szoktak a primadonnákon. Lederer ugyanis kellemetlennek találta magára, hogy Kossuth anyja egyik levelében (melyet a „hazafias” hírverés természetesen az ország közvéleménye elé vitt) azt írta, hogy fia helyzetét a katonai parancsnokság nehezíti meg s Lederer azt tartotta, hogy ez a panasz Beöthy információján alapulhatott. Panaszodik, hogy Kossuth anyja azt írja, hogy Beöthy mondta neki, hogy Tormássytól is a katonai parancsnokság vetette el a gitárját. Pedig – mondja Lederer – ez felsőbb parancsra történt, nem pedig a katonaság kezdeményezéséből.

Azt is írta az asszony, hogy azt is „a méltóságos fődirektor úr” mondta, hogy a könyveket is a katonai kormány tiltotta el fiától, noha az igazság az, érvel Lederer, hogy a könyveket ők vették el ugyan tőle, de csak azért, mert ezekkel rútol visszaélve, levelek kicsempészésére akarta őket felhasználni. De mikor ez a könyvelkobzás megtörtént, akkor is azonnal jelentették Beöthynek, aki az intézkedést helyeslőleg jóváhagyta. Látjuk tehát, hogy a magyar főügyész és idegen katonai parancsnok szinte vetélkedik abban, melyik legyen előzékenyebb a kormány ellen izgató magyar politikai fogoly iránt s hogy annyját s vele az annyira félt magyar közvéleményt megnyerjék maguknak, szinte egymásra árulkodnak előtte s egymást túlcitálják annak bizonyítására, hogy melyikük a jobb fiú.

Megtudjuk aztán azt is, hogy mivel Kossuth anyja azt is kifogásolta, hogy a heti két levél, melyet a szülők fiukkal válthatnak, kevés (!), a katonaság szívesen megengedi azt is, hogy naponta írhasanak egymásnak, ha ebbe a főügyész is beleegyezik. (Milyen jó fiú lehetett az a Kossuth s szülei milyen mintaszülők.)

Megtudjuk, hogy Beöthy még azt is megengedte a fogolynak, hogy furulyázhat is börtönében (úgy megjedte Pest megye közgyűlésétől, ahol a furulya elvevését is szóvá tették), de a

katonai parancsnokság újra eltiltotta neki azzal a megokolással, hogy ezzel esetleg jeleket adhat az utcára. (Melyek jelentését a börtönbe rendszeresen bejáró szülők közölhették a külvilággal, illetve azzal a szervezettel, mely az egész propaganda-hadjáratot irányította, s mellyel a szülők nemcsak összeköttetésben voltak, hanem úgyszólván alkalmazottjaiknak tekinthetők, hiszen látni fogjuk, hogy még pénzt is kaptak tőle.)

Megtudjuk, hogy az „ártatlanul” letartóztatott Kossuth már fogsága első napján titkos leveleket akart kicsempészni, mégpedig kettőt szüleihez, egyet pedig egy M. V. kezdetű hölgyhöz. (Mint láthatjuk, ezek a nagy és önzetlen hazafiak hazájuk imádata közben nem lánghoztak hazájukért annyira, hogy a lángokat egyedül csak a haza foglalta volna le a maga számára. Hazafias keserűségüket női bájok is enyhítették. Enélkül talán ki se bírták volna szegények a nagy hazafias bánatot.)

Annak ellenére, hogy a könyveket (mivel azokban akarta Kossuth kicsempészni a leveleket) elvették tőle, hamarosan mégis újra kapott könyveket, hogy börtönében ne unatkozzék. De hogy vissza ne élhessen velük s a külvilággal való összeköttetésre ne használhassa őket, a könyveket, melyeket olvasásra kért, mindig a kincstár szerezte be, mégpedig mindig más könyvkereskedésben. Mikor aztán Kossuth már befejezte olvasásukat, lepecsételve őrizték őket egész a per befejezéséig. Tehát ilyen bonyodalmas eljárásokra és ilyen költségekre vállalkoztak ennek az undok elnyomó kormánynak közegei, csak hogy foglyuknak ne kelljen unatkoznia. Az ítélet elhangzása után már természetesen egész szabadon olvashatott. Hiszen angolul is börtönében tanult meg.

Addig, míg vizsgálati fogságban volt, ennyire féltek, hogy valami bajt csinál a kapott engedéllyel. De azért az olvasást mégis megengedték neki már vizsgálati fogsága alatt is, mert attól, hogy valami panasz lesz bánásmódja ellen, még jobban féltek. Még újságot is járattak részére a börtönbe, az Allgemeine Zeitungot, melyet minden nap kézhez kapott. Ki gondolta volna mindezt azok után, amit „a kamarilla” gonoszágáról, ármányáról és hitszegéseiről olvasott?

Megemlítjük azt is, hogy Pest megye 1837. május 22-i közgyűlésén bejelentették, hogy Kossuth letartóztatása szüleit és testvéreit egyedüli kenyérkeresőjüktől fosztotta meg. Elhatározták, hogy gyűjtést rendeznek érdekében. E gyűlésen Dercsényi Pál olyan vakmerő és annyira hazafiatlan volt, hogy Kossuthról azt merete állítani, hogy valóban bűnös. Jellemző, hogy a megyegyűlés szavai visszavonására kényszerítette. Ilyen nagy volt ugyanis a vélemény- és szólásszabadság tisztelete ezek között az alkotmányvédő hazafiak között. Szakaszottan úgy, mint a kommunizmus alatt.

Ha igazuk lett volna, akkor nyugodtan eltűrhették volna a különvéleményt, mert hiszen egy fecske nem csinál nyarat. Ha igazuk lett volna, a kommunistáknak se kellett volna annyira félniük annak a pár papnak, „kuláknak” és „levitézlet” földbirtokosnak a szavától, melyet mint a tőlük nagyon jól ismert igazsággal ellenkezőt, úgyis csak nevetve vagy megvetve hallott volna a felszabadult, boldog dolgozók milliós tömege. Hogy mégse tudták hallgatni s oly veszedelmesnek tartották, csak az lehetett az oka, hogy maguk is tudták, hogy nem nekik, hanem azoknak van igazuk.

De szegény Dercsényi is épp úgy járt a Pest megyei közgyűlésen, mint mai kulák és osztályidegen utódai: Úgy begyűlt, hogy utána bűne jóvátételére nem győzte hangsúlyozni, hogy ő Kossuth szüleit mennyire sajnálja, és hangsúlyozta, hogy éppen ő ajánlotta nekik, hogy adjanak be kérvényt a királyhoz. Aztán a gyűjtőivre azonnal ráírt száz forintot. (Gróf Ráday és báró Jósika azonban ezret-ezret írtak. Pedig mekkora összeg volt akkor száz forint!)

Így aztán Kossuth szülei fiuk rabságával csak nyertek, fiuk azonban kiszabadulása után stílusosnak találta, hogy szégyenkezzék miatta. Kijelentette, hogy szülei segélyezése ránézve megalázó, s felajánlotta, hogy az adott összeget visszatéríti. Forrásaink azt mondják, hogy ezt meg is tette. Más forrásaink azonban – mint ezt majd látni fogjuk – azt bizonyítják, hogy azokat az összegeket, melyeket nem ajándékoztak, hanem csak kölcsönbe adtak neki, melyeket tehát becsületbeli kötelessége lett volna visszafizetnie, sose lehetett Kossuthon behajtani.

Még akkor se, mikor már kétszázezer forintos fizetéssel az ország kormányzója volt. Igaz, hogy kormányzó korában már nem merték tőle kérni, de azt, amit Kossuth, az ügyvéd, még akkor se fizetett meg, mikor kérték, Kossuth, Magyarország kormányzója, akkor is megfizethette volna, ha már nem kérték. Jól tudhatta ugyanis, hogy most már miért nem kéri.

Nem szép, hanem ellenszenves, mert színészi dolog tehát, hogy viszont azt, amit szüleinek önként adtak és nem kölcsönbe, hanem örökbe adtak, mégis visszafizette. Azt bizonyítja ugyanis, hogy Kossuth nem a belső, a tényleges becsület embere volt, hanem a látszaté. Mindent reklámból csinált. Szomorú közéletünkre, hogy olyan sikerrel, hogy se előtte, se utána nem volt még magyar ember, aki annyira népe szívébe férközött volna, azaz akinek honfitársai előtt akkora becsülete lett volna s lenne még ma is, mint éppen neki, a nagy színésznek. Így be lehet csapni a magyar népet!

Mikor perében kihallgatták, Kossuth ezt mondta: „Nevem Kossuth Lajos, Zemplén megyei születésű, 35. évét élem életemnek, vallásom evangélica, ügyvéd vagyok és több nemes vármegyének táblabírája”. Bizonyára azzal is a magyar közvélemény számára akart pózolni, hogy noha az ügyész a kérdéseket latinul tette fel, ő magyarul felelt.

Aztán tiltakozott szerinte törvénytelen letartóztatása ellen, s tiltakozása kifejezésére nem is volt hajlandó addig a perbe belebocsátkozni vagy magát védelmezni, míg szabadlábra nem helyezik. Ügyvéde, Ágoston József is kijelentette, hogy ha védettjét nem helyezik szabadlábra, lemond tisztéről. Le is mondott. Utóda Benyovszky Péter lett.

Kossuth kitarzott amellest, hogy a tőle kiadott Tudósításokban semmi lázítás, semmi izgatás nincs, sem más rossz, tehát joga volt őket kiadni. Az eltíltó parancsnak való ellenszegülése se volt hűtlenség, mert ő nem királyi, hanem szolgabírói parancsnak szegült ellen. Nem hiszem azonban, hogy olvasóim között lenne akár csak egy is, aki elhinné, hogy Kossuth, mivel magát a királyi parancsot írásban nem mutatták meg neki, csakugyan azt hitte, hogy nem is volt ilyen királyi parancs, tehát az illető szolgabíró hazudott neki. Világos tehát, hogy Kossuth védekezése nemcsak alaptalan, hanem egyúttal rosszhiszemű is volt.

Hogy pedig a Tudósítások mennyire rászolgáltak az eltíltásra, azt majd látjuk, mikor az ítélet indokolását ismertetjük. De az alattvalónak akkor is engedelmeskednie kell a hatóság parancsának, ha neki van igaza, mert hogy kinek van igaza, azt nem döntheti el maga az, akit vádolnak, hanem engedelmesen meg kell várnia, míg az illetékes szervek, a bíróságok eldöntik. Azt ugyanis mindenki mondhatja, hogy neki van igaza, sőt még hiheti is, mert az már együtt jár az emberi gyarlósággal, hogy arra, ami érdeke, igen könnyen ráfogja, hogy igazság is egyúttal.

Hogy pedig letartóztatása mennyire törvényes volt, azt láthatjuk abból, hogy e tekintetben még Pompéry is az ügyészségnek ad igazat. (Czirák nem azért kezdett e tekintetben habozni, mintha az eset jogi helyességében kezdett volna kételkedni, hanem azért, mert félt következményeitől, s ha nem volt kénytelen, nem szívesen tette ki magát az idegfejsítő meghurcolásoknak.) Pompéry még azt is nyíltan kimondja, hogy a hatóságoknak ahhoz is joguk volt, hogy Kossuthot vagy az ifjakat titokban tartóztassák le.

„Ki kell mondanunk – írja –, hogy ezekre nézve („Kossuth perében a bírói ítélet előtti elfogásra, az ifjakéban a katonai erővel való letartóztatásra és a titkos eljárásra”) nem a védelem, hanem a vádnak volt igaza.” (205. o.) Azok a törvénycikkek ugyanis, melyekre a védelem és az egész országban szinte a dühöngésig menő mozgalom hivatkozott, több száz évvel előbb keletkezett olyan törvények voltak, melyeket már évszázadok óta nem tartottak meg s így jogi hatályukat már rég elvesztették. A rájuk való hivatkozás ebben az ügyben teljesen rosszhiszemű volt, álnokságával és képmutatásával pedig ellenszenves is.

Láttuk, hogy már a régi korban se volt Árpád-házi király vagy később nemzeti erdélyi fejedelem, aki százszor is meg ne szegte volna ezt a törvényt, hogy Mátyás királyról ne is beszéljünk. Kun László nem egy vagyontalan magyar köznemest, hanem még a pápa követét is börtönbe vettette csak azért, mert őt korholta, pedig mindenki tudta és tudja, hogy ez a kor-

holás ugyancsak megokolt és igazságos is volt. De a pápai követ börtönbe vetése bizonyára nem törvényes ítélet után történt. A pápa vagy bármely más fejedelem követe felett egyébként se ítéltettek törvényesen magyar bíróságok. Főuraink még Zsigmond császárt is előzetes törvényes ítélet nélkül vetették börtönbe. Ha akarták volna, se állíthatták volna Zsigmondot bíróság elé, mert a bíróság nem illetékes a király fölött, hiszen az ő nevében mondta ki ítéleteit. Hát akkor a koronás magyar királynak ne lett volna joga egy vagyontalan ügyvédet és magyar (tót) köznemeset ítélet előtt letartóztatni?

Az ügyészség azonban mégis bedőlt az ügyvédi fogásnak (tudjuk, miért). Elfogadta érvényben levőnek, s így még a XIX. században is kötelezőnek a már rég berozsdásodott ősi törvényt, de még ilyen alapon állva is bizonyítani tudta, hogy Kossuth letartóztatása törvényes volt. Kossuth ugyanis vagyontalan nemes volt, s mint ilyent, nem illette meg ez a kiváltság. Ezerszám éltek akkor olyan vagyontalan köznemesek az országban, akik jobbágytelken, sőt zsellértelken éltek, parasztszámba mentek és parasztmód is bántak velük. Láttuk, hogy a csallóközi Ekecs katolikus anyakönyvei beszélnek jobbágytelken élő nemesekről és nemesi telken élő jobbágyokról. (Őseink azt, akinek nem volt nemesi telke, nem tekintették nemesnek. Annyira a nemesi telek birtoklását tekintették a nemesi jognak, hogy láttuk már azt is, hogy a nemességet sokan azon a címen kérték, hogy már ügyis mindenki annak tekinti őket.)

Ezenkívül a nemesi jog csak olyan megyében illette meg a nemeset, amelyben nemességét kihirdették. A Kossuth-család nemességét sose hirdették ki Pest megyében, így nem is követelhette, hogy nemes módra bánjanak ott vele.

De ha tetten érték, akkor még a birtokos nemeset is le lehetett tartóztatni. Kossuth esetében azonban ez a feltétel is fennforgott, mert éppen letartóztatása napján adta ki lapjának 23. számát.

Kossuth az ügyészségnek arra az érvére, hogy nemessége Pest megyében nincs kihirdetve, azzal válaszolt, hogy nincs megyei nemesség, hanem csak országos. Aki nemes – mondta –, az az egész országban az. Ez se volt helytálló érvelés. Akkor, amikor Kossuth élt, már rég érvényben volt az a szokásjog, hogy a nemes csak olyan megyében gyakorolhatta nemesi jogait, amelyben nemességét hivatalosan elfogadták, s mint ilyent, kihirdették. Mindenki, aki családörténelemmel foglalkozik, jól tudja, mennyire gondja volt erre a kihirdetésre minden olyan nemesnek, aki elkerült szülőhazájából és más megye területén kezdett szerepelni. Ha a kihirdetésre nem lett volna szükség, miért lett volna minden nemesnek olyan nagy gondja erre?

Igen, a nemesség országos volt, s ezért aki be tudta bizonyítani, hogy nemes, annak nemesi jogait más megyében is elismerték és ki is hirdették. De aki nemessége hivatalos kihirdetéséről nem gondoskodott, azt olyan vidéken, ahol azelőtt családját nem ismerték, nem ismerhették el nemesnek. Hiszen akkor ott, ahol nem ismerték, bárki mondhatta volna magáról, hogy nemes. A nemességnek ez a kihirdetése is törvény volt, mégpedig éppen nem volt elavult törvény. S felesleges vagy ostoba törvény se volt, mert hiszen kétségtelen, hogy kiváltsága csak annak lehet, aki meglevő kiváltságát bizonyítani is tudja. Látjuk tehát, hogy azok a nagy magyarok, akik mindig a törvényre hivatkoztak, mennyire nem törődtek a törvénnyel akkor, mikor az céljaikat nem szolgálta, hanem keresztezte.

Ami a vagyontalanságot illeti, Kossuth bizonyította, hogy ő nem vagyontalan, mert apjának Túróc megyében vagyona van. Mikor erre az ügyészség figyelemztette, hogy az ímént ő maga jelentette ki, hogy a betiltott Törvényhatósági Tudósításokból tartotta el magát és szüleit, Kossuth példátlan körmönfonsággal azt felelte, hogy Eszterházy hercegnek bizonyára több földje van, mint az ő apjának, mégse tudott megélni birtoka jövedelméből, de emiatt senkinek se jutott eszébe, hogy ráfogja, hogy nincs birtoka s így a nemesi jogok nem illetik meg. (Az egymillió holdas Eszterházy ugyanis akkor nemrég került csődbe.) Erre az ügyészség azt válaszolta, hogy jól van, legyen Kossuth apja vagyonos. Ebből azonban még nem következik az, hogy a fia is az. Hogy neki nincs birtoka, azt ő se tagadja. Ő azonban nem Kossuth apját, hanem magát Kossuthot tartóztatta le vagyontalansága címén, ehhez tehát joga

volt. De egyébként nem lehet vagyona apjának se, hiszen éppen most indítottak gyűjtést részére, állítólag azért, hogy éhen ne haljon.

Jellemző Kossuth körmönfonságára, hogy többek közt azt is felhozta védelmére, hogy ő, ha izgatott, nem az egész országot, hanem csak 140 előfizetőjét izgatta, azok közül azonban egy se kelt fel. Mintha az izgatás csak akkor lenne bűn, ha az izgatottak már fel is lázadtak. Hiszen az izgatókat éppen azért szokták letartóztatni, hogy a lázadás meg ne történjék. Egyébként pedig Kossuth izgatottjai ugyancsak fellázkodtak s ugyancsak nem 140-en. Erre mindössze csak néhány évet kellett várni s akkor éppen Kossuth vezérletével lázadtak fel.

A kommunizmus féregként viselkedő, megtört, alázatos „mea culpázó” [én vétkemező] politikai foglyaival ellentétben az osztrák kormányt képviselő ügyészségnek ugyancsak becsületére válik, mert ugyancsak a szabadságot bizonyítja Kossuth egyik beadványának ez a befejezése: „Költ 620 napos katonai törvénytelen fogságomban Budavárában januárius 15-én 1839. Kossuthi és udvardi Kossuth Lajos m.s.k. mint alperes”. Ilyenek voltak az osztrák kormány elnyomottjai, foglyai, vádlottjai. De azért mégis a kormány volt dölyfös, nem az „üldözöttjei.

A királyi táblán, mely Kossuthon első fokon ítelt, egyetlen olyan bíró se volt, aki a vádlott bűnös voltát meg ne állapította volna. Ezt az eddig közöltek után természetesnek is tartja mindenki, akinek csak egy csepp ítélőképessége van és tárgyilagos tud lenni. Legtöbb mentesítést talált még Kossuth számára a kálvinista báró Vay Miklós, de azért még ő is a bűnösség mellett és három évi börtönre szavazott. Az ítélet lényege az volt, hogy a „vád – a hűtlenség – bizonyítva van, de enyhítő körülmények vannak”. Ezek az enyhítő körülmények természetesen csak azért voltak, mert – mint láttuk – Eötvösnek már Kossuth letartóztatása miatt is bevették az ablakait s kínossá tették az utcára való kilépését. Érthető tehát, hogy a bírák nem mertek szigorúak lenni, s ugyancsak igyekeztek, hogy enyhítő körülményeket is találjanak. Olyan vádlottal szemben, aki egy évig dacol a nádor parancsának, sőt országos mozgalmat indít ellene, akinek a nádor után magának a királynak kell parancsolnia, de arra is fütyül, s az ellen is országos mozgalmat indít, bajosan lehet szó enyhítő körülményekről.

A bíróság mégis talált ilyeneket, mégpedig a következőket:

1. Hogy a királyi parancsot nem mutatták meg az alperesnek. (Egyenesen súlyosbító körülmény, hogy Kossuth ezt kérte, mert ezzel a hatóságok állításának igazságát vonta kétségbe.)

2. Hogy Pest megye közgyűlése is ellene volt Kossuth lapja betiltásának s ilyen esetekben öfelsége már nemegyszer megkegyelmezett.

3. A megyék pártolták. (Ez az „enyhítő körülmény” azonos a másodikkal. Csak azért vették külön, hogy eggyel több legyen. Ezzel egyébként elismerik, hogy az egyetlen enyhítő körülmény tulajdonképpen az, hogy Kossuth mögött nagy erő áll. Ez azonban nem a vádlott mellett szóló enyhítő, hanem a bírakat megfélemlítő körülmény. Valójában azonban nagyon is súlyosbító körülmény, mert hiszen a megyéket maga Kossuth kérte fel a maga melletti és a kormány elleni fellépésre, azaz az ő engedetlenségének támogatására.)

4. Az alperes tüzes fiatalember. (De hisz éppen azért van szükség szigorúbb büntetésre, hogy tüzesége lelohadjon. Ha azonban kisül, hogy tüzesége egyenesen enyhítő körülmény, akkor csak még tüzesebb lesz. Tüzes is lett tőle Kossuth annyira, hogy nemsokára az egész ország lángba borult, sőt el is égett tőle. A bíróság feladata éppen az lett volna, hogy ezt a tüzet megakadályozza.)

5. Lapjaival kenyerét kereste. (Sajnos, a közvélemény éppen ellenkező nézeten volt, mert másképp nem csinált volna az egyszerű kenyérkeresőből nemzeti hőst és hazafias példaképet.)

6. Sokat tömjéneztek neki s ez kapatta el. (Éppen ezért kellett volna leszállítani az ugor-kafáról.)

7. Hiúságát legyezték. (Ez megint azonos az előbbi ponttal. A hiúság egyébként nem enyhítő, hanem súlyosbító körülmény.)

Érdekes, hogy a bíróság öt súlyos enyhítő körülményt is talált, s hogy még ennél is több legyen, hetet csinált az ötből. Annak megvizsgálásáról azonban, hogy nincsenek-e súlyosbító

körülmények is, egészen megfélemezett. Így aztán nem csoda, hogy a hűtlenségnek egyébként járó halál helyett csak háromévi börtön (államfogház) lett a büntetése.

Ha a bírák nem a szívükre, illetve idegeikre, féltékenységükre, hanem az eszükre hallgattak volna és halálra ítélték volna, elmaradt volna 48, a sok hősi halott, kivégzett vértanú és lemészárolt délvidéki és erdélyi magyar, de ki mondhatja azt, hogy ezzel együtt az ország függetlensége és a jobbágyok felszabadítása is elmaradt volna, s hogy ha 48-ban Kossuth szavára nem fogunk fegyvert, akkor Magyarország még ma is „feudális” ország és Ausztria elnyomott gyarmata volna? Hiszen ma már rég nincs meg se a hajdani nagy Ausztria, se a Habsburg-dinasztia, de ki meri azt mondani, hogy 48 miatt nincs meg?

Hogy Kossuth a nádori, majd utána még a királyi parancsnak is ellenszegült, s hogy ellenszegülése támogatására országos mozgalmat is indított, az vitathatatlan. Hogy maga a tilalom is törvényes, sőt szükséges volt, az is kétségtelen, hiszen ha Kossuth Tudósításainak izgatató hatását, melyhez ugyanakkor Wesselényi már vázolt izgatásai és az országgyűlési ifjúság féktelenkedései is csatlakoztak, továbbra is tűrik, teljesen elveszett volna Magyarországon a kormány tekintélye. Hogy pedig ez mire vezet, azt megmutatta a francia forradalom, mely akkor még egész frissen élt az emberek emlékezetében.

Hogy a Törvényhatósági Tudósítások kiadásával Kossuth célja nem az olvasók tájékoztatása volt mindarról, ami a megyegyűléseken történik, hanem a kormány elleni izgatás, bizonyítja, hogy még abban a felhívásban is, melyet lapja megindításakor szétküldött, maga megmondja, hogy lapjával a jövő országgyűlésre akarja előkészíteni a közvéleményt. (Pompéry, 139. o.) Nem is lehetett volna ez a lap annyira népszerű és keresett, ha egyszerűen és tárgyilagosan csak a történeteket, a megyegyűlés eseményeit ismertette volna meg olvasóival.

Kossuth betiltott lapja „azokkal – mondja a vádlevél –, akik a törvényes rendet pártolták, kicsinylően bánt el; őket megvetésnek és gyűlöletnek tette ki. Azokat ellenben, akik az ő szája íze szerint beszéltek, dicsérte, még jobban tüzelte s így a polgárok kedélyét ingerelte s a közbékesség kötelékének, a jó rend kapcsának meglazítására törekedett.”

Az ítélet megokolásából is közlünk néhány szemelvényt annak bizonyítására, milyen „ártatlan” volt ennek a „törvénytelenül” betiltott Kossuth-féle irodalmi vállalkozásnak a tartalma:

A 18. oldalon ezt olvashatjuk: „Magyarországon, hol annyi érdek, annyiféle egymással ellenkező rend, annyi vallás és nyelv van, felkelés nem támadhat”. (Tíz év alig telt el e kijelentés után s már támadt. De ha Kossuth a jövőbe nem látott, miért nem nézett legalább a múltba. Abból is láthatta volna, hogy volt úgy, hogy egy évszázadban hét támadt. Bocskaié, Bethlené (három), Rákóczi Györgyé, a Wesselényi-féle és Thökölyé.)

„Mit fél annyira az ausztriai ház? Azonban ha ő oly féltékenyen, maguknak a törvényeknek megtapodásával (nem izgatás ez?!) tudja őrizni bátorságát, nekünk is kötelességünk mindent elkövetni, személyes bátorságunk biztosítására, és miután ennek garanciáját a kormányban nem találjuk, keressük azt önlelkierőnkben.”

A 19. oldalon: „Különös par force [erőszakos] vadászat ez, s annál különösebb, hogy itt megfordítva, róka és farkasok kergetik az embereket, úgyhogy valóban ez inkább bármely napkeleti, zsarnoki tartományban, mint szelídséggel kérkedő kormányunkhoz illenék”. (Az izgatáson kívül milyen igazságtalanság is volt a szelíd, még a légynek ártani se tudó V. Ferdinándot és azt a kormányt hasonlítani a keleti zsarnok kényurakhoz, mely Kossuth, Wesselényi s az ifjak ellen oly nehezen és akkor is oly féltéken és oly bizonytalanul lépett fel, s legfőbb gondja arra volt, hogy meg ne sértsen semmiféle magyar törvényt, sőt még csak szokást se!)

A 93. oldalon egyenesen Néróhoz hasonlítja a bécsi kormányt.

A 104. oldalon az elfogott országgyűlési ifjakról írja: „Mondhatom, gyönyörű fabrikája az igazságnak! Minek ez a komédia? Csak állítsanak hóhérintézetet a pesti piacon, csapassák el minden figurázás nélkül a szabadon szólók vagy gondolkozók fejéit s építsenek azokból egekig nyúló halmokat, de vigyázzanak, hogy a párolgó gáz a nemezis [végzet, sors] orrát ne

érje, mert az rettentően szokta megbosszulni az ily szenvedelmes játékokat”. Kossuth lapja ezt az egyenesen vérgőzös lázítást a „hóhérintézet”-ről, a szabadon beszélők, sőt csupán gondolkodók fejeiből rakott égig érő halmokról az ellen a kormány ellen követi el, melynek a Martinovics-összeesküvés óta, mely akkor már egy fél évszázada volt, tehát már csak az öreg emberek emlékeztek rá, egyetlenegy politikai bűnöst se ítél halálra; mely az országgyűlés alkotmányos munkáját évtizedek óta akadályozó, a mérsékeltbb rendeket terrorizáló és nevetéssé tevő ifjak százaiból még az évtizedes türelem után is csak négyet (illetve hármat) tartóztatott le végre-valahára, s még azok közül is csak kettőt ítél fogságra, de az egyiket még közülük is csak másfél évre, de a másikat is már büntetése felének letöltése után kegyelemben részesítette, noha a bűnbánatnak éppen az ellenkezőjét mutatta.

Mi volt izgatás, mégpedig a leggyalázatosabb és legrágalmazóbb izgatás, ha még az sem, hogy Kossuth lapja ebből csinált a szabadon szólók fejeiből rakott olyan halmokat, melyek egész az egekig érnek? A 145. oldalon, mikor azt tárgyalja, hogy a király nem volt hajlandó Pest megye tiltakozó küldöttségét fogadni, azt mondja, hogy bár távolról sincs szándéka ezt felséges urunkra alkalmazni, eszébe jutott, amit Plutarchos ír, hogy mikor Macedóniai Fülöp nem akart kihallgatásra maga elé eresztetni egy asszonyt, az ezt mondta neki: Fülöp, ha kihallgatni és igazságot szolgáltatni nem akarsz, hagyj fel mesterségeddel. Lesz más, aki folytatja.

A kiváló szónoknak természetesen csak azért nem volt „távolról se szándéka” mindezt a mi „felséges urunkra” vonatkoztatni, mert ha ezt nem mondja, nyílt felségsértést követ el. A vak is látja azonban, hogy szavait másra nem is vonatkoztathatta, mint csak V. Ferdinánd öfelségére. Hiszen ő maga mondja, hogy akkor és azért jutott eszébe, amikor és amiért a király Pest megye küldöttségét nem fogadta.

S a jelen esetben még azt se mondhatjuk, hogy az izgatás, illetve a nevetéssé tevés nem a királynak, hanem csak a kormánynak szólt, melyet nem véd a „szent és sérthetetlen” jelleg, mert hiszen nyilvánvaló, hogy a küldöttséget nem a kormány nem fogadta (hiszen a kancellár még annak ellenére se dobta ki őket, hogy reggel fél nyolckor mentek a nyakára), hanem öfelsége. Az a bizonyos asszony is magának Fülöpnek, tehát a királynak mondta, amit mondott, nem pedig a miniszterének. S a gúny igazságtalanságát növeli még, hogy azt az V. Ferdinándot illették vele, aki jóságával még Kossuthékat is lefegyverezte, s aki előtt még a legegyszerűbb ember is megjelenhetett és előadhatta panaszát, akit azonban itt nálunk azok, akik Kossuth lapját olvasták, nem ismertek személyesen s így elhitték róla a rágalmat.

Ezeket a szörnyűségeket Kossuth természetesen nem mint a maga véleményét írja, hanem csak mint egy-egy megyegyűlésen elmondott beszéd szövegét közli. Annál jobban bizonyítja azonban azt, micsoda örült szabadság volt e korban nálunk. A megyegyűléseken nálunk ebben az időben ilyen beszédeket lehetett elmondani. Ha azonban Kossuth kenyérkeresetből is, meg hírnév szerzése céljából is nem alapítja meg Törvényhatósági Tudósításait, akkor mi most nem is tudnánk, hogy nálunk még ilyesmi is lehetséges volt s nálunk az osztrák „elnyomás” alatt ilyen nagy volt a vélemény- és szólásszabadság. Azok ellen a szónokok ellen ugyanis, akik a megyegyűlésen ilyen beszédeket mondtak, nemcsak senki nem indított eljárást, hanem mint láthatjuk, még az elnöklő főispán (aki pedig tudvalevőleg a király embe-re volt), se szakította őket félbe s az eljárás akkor se indult meg ellenük, mikor már felségsértéseiket és lázításaikat Kossuth az egész országban ismertté tette s így Bécsnek is írásbeli bizonyítéka volt arról, hogy „hűséges” magyar alattvalói miket szónokolnak.

A kormány az ilyen beszédeket eltűrte, de azt már csakugyan nem tűrhette el, hogy még reklámozzák és sokszorosítsák is és így az egész ország előtt ismertté válnak. Milyen mérsékelttség és a szólásszabadság milyen nagy fokának jele azonban, hogy ha nem lett volna Kossuthunk, aki az ilyenfajta beszédek nyilvánossá tételéről gondoskodott, még ezekért se büntettek volna meg senkit.

Először még őt is csak arra szólították fel, hogy az effajta lázítások terjesztését hagyja abba. S mikor csak azért se hagyta abba, még akkor se ütnek rá, hanem újra felszólítják, hogy

hagyja abba, s most már nem a nádor, hanem a király nevében, abban bízva, hogy legalább annak bizonyára engedelmeskedik. S mikor még erre is fűtyül, csak akkor lépnek fel ellene, de akkor is országos sérelem lesz belőle, hogy hogy merték letartóztatni, mert hiszen magyar nemes. A felette ítélő bíróság pedig még ekkor is enyhítő körülménynek számítja be neki, hogy mikor engedelmeskedés helyett kihívóan azt mondja, hogy mutassák meg neki azt a királyi parancsot, a szolgabíró nem mutatta meg neki.

Kérdek minden józan eszű embert: Miben kell bűnösnek nyilvánítanunk az ilyen kormányt: Az együgyűségben-e inkább, vagy az „önkényességben” és a „zsarnokságban”?!

A 171. oldalon ilyen kedélyes forradalmi fenyegetéseket olvashatunk ezekben a Tudósításokban: „Sokat szenvedett már a magyar. S legtöbbet az ausztriai ház alatt. (Tehát a török vagy tatár okozta szenvedés sem volt akkora.) És mégis mi tisztán áll előtte, mi tisztán áll a világ előtt nemzetünk! Vannak népek, kik fejedelmüket földönfutóvá teszik, kik a minisztereket börtönbe vetik, kiknél a fejedelem nem mer másképp, mint vassal bélelt kocsikon kimeneni”. (Ezzel szemben tehát mi milyen jók vagyunk. Mi (oktalan béketűrűsünkben) még csak nem is bántjuk királyainkat, akik pedig annyit vétkeztek már ellenünk, hogy ahhoz képest, ami kint nekünk okoztak, még a tatárok és törökök kegyetlensége is semmi.)

Természetesen ezt se Kossuth írta, hanem egy megyegyűlési szónok mondta, akinek ez még csak bűnül se számított a szédületes nagy magyar szólásszabadság közepette. Maga a szónok ellen még akkor se indítottak pert vagy küldtek hozzá akár csak figyelmeztetést, mikor beszéde szövegét a Törvényhatósági Tudósításokban már a bécsi udvarban is olvasták.

Kossuth gondoskodott róla, hogy az ilyen túrhetetlen beszédeket az egész ország olvashassa. Világos, hogy ezt túrni már nem lehetett, s még világosabb az, hogy túrják-e vagy nem, abban nem számíthatott az, hogy azt, ami túrhetetlen, nyomtatásban sokszorosítják-e vagy csak kézírással. Ez legfeljebb Kossuthnak számított, mert lapját emiatt drágábban kellett adnia, mint akkor adhatta volna, ha nyomtathatta volna (viszont az országgyűlési ifjúságnak meg így volt hasznosabb, mert a szegényebbje a másolásán pénzt kereshetett), a kormány számára azonban mindez szükségképpen mellékes volt. Neki mindegy volt, sajtó vagy kézírás útján botránkoztatják-e az országot. Neki a fontos az volt, hogy tovább már ne botránkoztassák s ne nevehessenek azon a kormányon, sőt királyon, amelynek és akinek rendezett viszonyok közt élő országban az alattvalóktól tisztelet járt, s tegyük hozzá azt is: nem volt még egy kormány és még egy király, aki ezt a neki hivatalból kijáró tiszteletet személyesen is úgy megérdemelte volna, mint Metternich kormánya, I. Ferenc vagy V. Ferdinánd személye.

Kossuth nemcsak közölte ezeket a túrhetetlen beszédeket, hanem jól lehetett látni, hogy szinte kéjelegve közölte. Éppen nem lett volna ugyanis hamisítás, ha az effajta beszédeket megrövidítve, a sértő, a tekintélyromboló, a törvénybe ütköző részeket kihagyva, sőt ha az egészet akár csak néhány összefoglaló szóban említette volna meg. Az ő Tudósításai ugyanis nem olyanok voltak, mint a mai gyorsírók parlamenti naplója, ahol minden elhangzott szó meg van örökítve. Nem. Kossuthnak minden beszéd szóról szóra való közléséhez nem is volt helye. Ő a kormány mellett szóló vagy kevésbé szenzációs, tárgyilagos hangú vagy elméleti fejtegetéseket tartalmazó beszédeket közölte csak néhány összefoglaló sorban, viszont azokat, amelyeket meg kellett volna rövidítenie, mert izgattak, rágalmaztak, lázítást, sőt felségsértést tartalmaztak, azokat közölte teljes terjedelmükben. Ez tette lapját a törvény örei számára túrhetetlenné.

Nem éppen hízelgő Kossuth személyére, hogy a királyi tábla ítélete azt állapítja meg róla, hogy „cselekvésének oka a mások által benne táplált ingereltség, hiúság és elragadtatás is volt”.

A hétszemélyes tábla előtt, ahova az ügy második fokon került, az a báró Perényi Zsigmond is Kossuth bírái közt volt, aki később 48-as, sőt 48 egyik legtisztéletreméltóbb vértanúja lett. (Sokkal tisztéletreméltóbb, mint Kossuth, mert ő nemcsak el nem menekült az országból, hanem a vértanúságot is öntudatosan vállalta, aki azonban, mint már rámutattunk,

ekkor még ennek az osztrák kormánynak a szolgája volt, noha egész életében mindig, tehát már ekkor is, igazi magyar és jellemes férfi volt.)

Ez a Perényi Zsigmond is megállapította Kossuth bűnösségét, előzetes letartóztatását is törvényesnek találta, csak ő nem hűtlenségben találta bűnösnek s ezért csak két évi börtönre szavazott. Ebből is láthatjuk, milyen rosszhiszemű és mennyire törvényes alappal nem bíró volt az az eszeveszett „hazafias” hírverés, mely a Kossuth elleni eljárást a törvénytelen ségek törvénytelen ségének és a túrhatalmi hatalmi túlkapások netovábbjának állította be, s mely még ma is a magyar közvélemény meggyőződése.

Maga a hétszemélyes tábla, mely természetesen tekintélyesebb és okosabb emberekből állt, mint a királyi tábla, az első fokon kiszabott háromévi börtönt kevésnek találta Kossuth bűnének méltó megbüntetésére s felemelte négy évre. Ezenkívül azt is kimondta, hogy a vizsgálati fogságban eltöltött időt se szabad ebbe a büntetésbe beleszámítani. Ez a végső ítélet 1839. március 2-án kelt.

Kossuth még 1837. június végén a királyhoz folyamodott szabadlábba helyezéséért. Kérelmét azzal okolta meg, „hadd bizonyíthassa be a törvény által rendelt szabadságából, hogy mily hű volt királyához”.

Lehet, hogy vannak olvasók, akiknek még ez is tetszik Kossuthban s meghatva olvassák e fogadkozását. Az illetőket azonban figyelmeztetem arra, hogy Kossuth ezt az ígéretét már egy évtized múlva milyen fényesen megcáfolta. Akkor, mikor már erre is „szabadsága” volt, detronizációval bizonyította be „hűségét”, végül pedig kijelentette, hogy őtöle sok mindent kívánhatnak, kényszeríthetik arra is, hogy kiürítse a méregpoharat, de arra soha, hogy ő még egyszer a Habsburgok alattvalója legyen.

Látni fogjuk majd, hogy a Habsburgok utána se adtak semmi okot arra, hogy később Kossuth ennyire megváltozzék irányukban. Kossuth ezt állította ugyan, de látni fogjuk, mennyire nem követtek el ők Kossuthal, annál kevésbé a nemzettel szemben később se semmiféle „hítségét”.

Kossuth már 1837-ben is ugyanolyan Habsburg-gyűlölő volt, mint amilyen később lett. Sem ő, sem a Habsburgok nem változtak meg tehát, hanem csak a viszonyok. Változás csak annyiban történt, hogy mikor Kossuth még „hű”-nek mondta magát, akkor még csak ügyvéd volt, sőt a Habsburgok foglya, s börtönéből akart kiszabadulni. Akkor pedig, mikor álarcát már levetette és a detronizálást indítványozta, már azt gondolta, hogy egyenesen ő léphet a Habsburgok helyébe. A végén pedig azért kellett neki inkább a méregpohár, mint a Habsburgok uralmának elismerése, mert akkor ő már Magyarország kormányzója volt, megízlelte a hatalom édességét, s akik azt egyszer már megízlelték, többé nem tudnak már lemondani róla. Ezért nem tudta elfeledni Bethlen Gábor se többé soha, hogy őt egyszer már Magyarország királyává is megválasztották s ezért ment Rákóczi Ferenc is, aki már egyszer Magyarország vezérlőfejedelme és Erdély fejedelme volt, inkább Rodostóba, mint újra magyar alattvalónak, még ha egymillió hold földdel is.

Láttuk, hogy Kossuth reklámból olyan nagy magyar volt, hogy még az ügyész latin kérdéseire is magyarul válaszolt. Szülei azonban 1837. május 10-én németül folyamodtak a királyhoz, pedig erre igazán senki se kényszerítette őket, sőt ha nem így tesznek, még csak dacra se magyarázhatták volna Bécsben, mert hiszen bár az anyja német volt, nálunk csak a talpnyalók írtak Bécsbe németül (a szokásos kérvényezési nyelv a latin volt). Apjáról, a szegény tót köznemesről egyébként is mindenki joggal gondolhatta, hogy nem tud németül.

A kérvényben a jóságos királynak is elpanaszolták, hogy a szegény beteges anya elájult, mikor a gonosz fiscus a házkutatást végezte náluk, de az mégse engedett addig orvoshoz küldeni, míg munkáját be nem fejezte. (Bizonyára azért, mert attól félt, hogy nem orvoshoz vagy nemcsak az orvoshoz, hanem előre megszervezett pártjukhoz mennek, esetleg talán az országgyűlési ifjak segítségével még zendülést is csinálnak és a letartóztatást erőhatalommal próbálják megakadályozni.) Folyamodványukban azt kérik, hogy fiukat börtönében látogat-

hassák. Láttuk, mennyire nem kérvényeztek hiába, de láttuk azt is, hogy az engedéllyel mennyire visszaéltek. A felségfolyamodvány aláírása: „Ladislaus Kossuth und Karolina Weber”.

Ez a „Karolina Weber” 1837. július 9-én (tehát már két hónap múlva fia letartóztatása után) levelet írt Benyovszky Péternek, Kossuth védőügyvédjének, melyben elpanaszolja, „hogy fia szenved, még szabad levegőre se eresztik, és hogy az ő anyai szíve majdnem meghasad miatta a fájdalomtól. (Egész jól látható a levélből, hogy nem az ügyvédnek, hanem a nyilvánosságnak szól.) A múlt éjjel is erős görcsei voltak. De azért azt is megkérdi a levélben, hogy mit végzett Wesselényi báróval az anyagi segélyezés ügyében. Tudhatja, hogy nagy szükségben vannak. (Pompéry, 182. o.) Az egész azt a benyomást kelti az emberben, hogy az egész gyűjtési akció egyenesen Kossuthné kérésére történt. Ugyanekkor fia az ügyésznek azt bizonyítja, hogy vagyonuk van. Kiszabadulása után pedig sértőnek találja magára, hogy szüleinek gyűjtöttek.

Horváth Mihály a Kossuth mellett indított reklámhadjárat hatása alatt azt írja, hogy „az ítélet, bár súlyos volt, valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontúl olvasmányt és írószereket is adtak neki”.

„Hogy ez nem így volt, azt tudjuk az okmányokból – írja Pompéry (183. o.). – Kossuth mindjárt befogása után kapott olvasmányt és ha írni akart, írószert is. Nemcsak leveleket, hanem a védelmére szolgáló szóváltásokat is megírhatta fogságában.” Pompéry mindjárt idéz is egy részt Kossuth olyan írásából, melyet még a hétszemélyes tábla ítéletének kimondása előtt írt.

Kossuthot négy évre ítélték. Láttuk, hogy 3 évi büntetését a hétszemélyes tábla négyre emelte, de nem volt fogva még három évig se. Vizsgálati fogságban 22 hónapig volt ugyan, de négyéves büntetéséből csak 13 hónapot töltött ki, mikor már megjött az 1840-es kegyelem, mely őt is, Wesselényit is és az ifjakat is (illetve az ifjat, mert – jellemző! – akkor már csak egyedül Lovassy volt még börtönben) szabadlábra helyezte. Olyan nagyok voltak az erők, melyek mögöttük álltak s olyan kicsiny volt az a bécsi „gyűlölet” és „bosszúszomj”, mely ellen a nemzetnek küzdenie kellett, hogy a bocsánat ilyen hamar bekövetkezett. Nem hiába tette az őrtült (vagy nagyon is józan?) Lovassy előbb idézett elbizakodott kijelentését kiszabadulásakor.

Érthető azonban, hogy mikor a kormány Kossuth Tudósításaiból megtudta, hogy a vidéki magyar köznemesek milyen lázító és felségsértő beszédeket szoktak tartani a megyegyűléseken, úgy érezte, hogy ha már felségsértéseik s izgatásaik a nagy nyilvánosság elé kerültek, ezek ellen is meg kell indítania az eljárást. Ugyancsak meg is érdemelték. Ezeket a szónoklatokat valóban csak addig lehetett eltérni, míg az ismeretlenségben lappangtak. Mikor már az egész ország tudomást szerzett róluk és Bécsben is olvashatták, valóban lehetetlenség volt szótlanul és büntetlenül túrni őket. Le nem tartóztatták azonban e szónokok egyikét se, mert ezek már birtokos nemesek voltak. Igaz, hogy a felségsértőket így is le lehetett volna tartóztatni, ámde a „gonosz” kormány annyira félt mindattól, amire a hazafias propaganda ráfoghatja a törvényteleniséget, hogy még a felségsértő szónokokat is szabadlábon hagyta s csak az eljárást, a per előkészítését indította meg ellenük, hogy legalább láthassák és láthassa a magyar közvélemény is, hogy minden azért mégse szabad.

Azonban ezekkel is annyira nem siettek, hogy mire az ügy a tárgyalásra megérett s így valami érdemleges történhetett s ezeknek az izgatóknak, sőt felségsértőknek csak a hajuk szála is meggömbült volna, már megjött az 1840-es általános bocsánat ideje s így ellenük is minden eljárást megszüntettek. Sőt éppen annak a Lipovniczky Vilmosnak, aki azt a Fülöpnek szóló felségsértő megjegyzését a mi királyunkra vonatkoztatta (természetesen anélkül, hogy szerinte rá akarta volna vonatkoztatni), már előbb külön megszüntették perét, tehát ő akkor se bűnhődött volna, ha közbocsánat nem lett volna. (Talán azért, mert külön megmondta, hogy nem akarja öfelségére vonatkoztatni.) Az is jellemző, hogy – legalább a neve után ítélve – még ez a fő kuruc se volt magyar ember. Nem is magyar természet a lázítás és az iz-

gatás. A királytisztelet már inkább. Nem tekinthetjük tehát véletlennek, hogy maga Kossuth is tót családból származott, meg ez a Lipovniczky is.

Magát a közkegyelmet úgy szövegezték meg, hogy majdhogynem bocsánatot kér benne a kormány minden eddigi politikai per és letartóztatás miatt. Pedig hát láttuk, hogy nemcsak a bakó nem működött egyszer se, hanem még börtön is alig jutott néhánynak, azoknak is csak rövid ideig s azoknak is micsoda úri börtön!

„Legkegyelmesebb urunk, jelenti be az országgyűlésen a nádor, folyó évi április 29-én kiadott rendeletével legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott, hogy mindazon egyének, akiket a múlt országgyűlés kezdete óta az 1715. 7. tc. és az 1723. 9. tc. 2.§-a alapján perbe fogtak és tényleg elítéltek, visszanyerjék teljes szabadságukat, az összes perek pedig, melyek akár az idézett törvények, akár az 1486. 54. vagy 1492. 70. tc. alapján bárki ellen folyamatban vannak, szűnjenek meg végre: a jövőben oly cselekedetek miatt, melyek az idézett törvények körébe esnek s melyeket a jelzett idő óta máig elkövettek, pert ne indítsanak.”

Ezenkívül: „A király ígéri, hogy a jövőben a szólás szabadságát sértetlenül fenntartja (tehát elismeri, hogy eddig nem tartotta fenn s így ő hibázott, nem pedig a perbe fogottak), elismeri, hogy e szabadságot az ősi törvény biztosítja, és hogy azokat, kik ellen bírói eljárás válik szükségessé, a törvény rendes útján kell feleletre vonni”. (Eszerint tehát Kossuthot, Wesselényit és az ifjakat nem „a törvény rendes útján” vonták felelősségre.)

És ezt a kortartja közvéleményünk az önkény és alkotmánytiprás korának. Nem csoda, hogy a hatalomnak az izgatás és lázítás előtti ilyen szolgálai megalázkodása már néhány évvel utána 48 nyílt fegyveres lázadását eredményezte.

Maga Kossuth kiszabadulásakor eleinte igen megtörtnek látszott, apatikusan és alázatosan viselkedett, sőt oly siralmas hangon panasolta börtönbeli szenvedéseit, hogy a közönségben nem a „zsarnok” elleni harag felkeltésére, mint inkább csak az összetört vádlott iránti szánalom felkeltésére volt alkalmas. (Hiába, három évig ülni, kivált olyan eleven és élvvágó embernek, mint Kossuth volt, még akkor is kellemetlen, hogyha olyan primadonna módra bánnak vele a fogságban, mint Kossuthtal bántak.)

Mivel azonban az effajta siralmas hangok hírnév szerzésére, ünnepeltetésre és politikai érvényesülésre nem alkalmasak, Kossuth siránkozása hamar megszűnt. Rögtön észrevette, hogy ez a meghurcolás az ő érvényesülése szempontjából csak haszon volt, s most, mikor úgyszólván baj nélkül végződött, csak örülnie kell, hogy megtörtént. Záloga és előmozdítója jövőbeli érvényesülésének. Felhasználta hát a glóriát, melyet „a hazáért” vállalt szenvedései fontak feje köré, még nagyobb hévvel folytatta az abbahagyott izgatást s hamarosan kirobantotta azt a forradalmat, melynek révén a felizgatott ország államfője és egész ezeréves történetének legnépszerűbb embere lett.

Vele együtt érvényesült volna természetesen Wesselényi is, ha meg nem vakul, és Lovassy is, ha neki is olyan jó idegei lettek volna, mint Kossuthnak, s meg nem örül. Hiszen más országgyűlési ifjak, akik se oly szépek, se oly okosak nem voltak, mint Lovassy, például Szemere, Klauzál, Vukovics miniszterek lettek 48-ban, illetve 49-ben. Pedig például Vukovics még magyarul is csak akkor kezdett el tanulgatni, mikor már a „hazafias” ifjúság egyik vezetője lett. Csak természetes tehát, hogy Kossuth, a fő izgató és fő mártír, aki már a bölcsőben is megtanult magyarul, mert már régebben lekerült túróci fatornyos hazájából Zemplén déli, magyar részébe, egyenesen az ország kormányzója lett.

Ez az igazság Wesselényi, az országgyűlési ifjak és Kossuth perében, melyek állítólag legjobban bizonyítják, hogy a 48-as szabadságharcot megelőző években a bécsi kormány önkénye és törvénytisztessége már egyenesen tűrhetetlenek voltak.

Negyvennyolc a haza szempontjából

Szükség volt-e 48-ra nemzeti szempontból?

A sok, imént felhozott, éppen az ellenkezőt bizonyító jelenség ellenére az mégis vitathatatlan, hogy hazánk a 48-as forradalom kitörésekor nem volt független ország. Az egész Habsburg-birodalomnak ugyanis közös volt a pénzügye, közös a hadserege, közös a külügye, de mindegyiket Bécsben intézték, s természetesen nem Magyarország, hanem az egész birodalom érdekeinek figyelembevételével, s nem is csak magyar emberek intézték. Az intézők, a miniszterek között a magyarok még akkora szerepet se játszottak, amennyi számarányuk, sőt amennyi a birodalom terheihez való hozzájárulásuk arányában (pedig ez, mint rámutattunk, még számarányukhoz mérten is ugyancsak kevés volt) megillette volna őket.

Ismételten bebizonyítva láttuk azonban azt is, hogy ez nem az osztrák „ármány”, annál kevésbé gonoszság eredménye volt, hanem a viszonyoké, a természetes fejlődésé, a tények logikájáé, az anyagi erők egyensúlyáé és a mi múltban elkövetett hibáinké, például a sok felkelésé. Mi nem abban láttuk ugyanis hazafias hivatásunkat, hogy beleilleszkedjünk az adott helyzetbe s így egyelőre a Habsburg-birodalom keretei között igyekezzünk minél nagyobb súlyt és befolyást elérni, hanem a birodalom gyengítésével, sőt ellenségeihez való csatlakozással. Mivel pedig felkeléseinkkel se tudtuk magunkat kiszakítani a Habsburg-birodalom kötelékéből, ez az ellenséges magatartás végeredményben csak a birodalom ügyeinek vezetésére való befolyásunk csökkentését eredményezte.

Ha mi állandó felkeléseink alkalmával mindig a birodalom ellenségeivel szövetkeztünk, világos, hogy szabadságharcaink befejezése után királyaink nem tölthettek be fontos diplomáciai állásokat azokkal a magyarokkal, akik az imént még a birodalom ellenségeinek szövetségesei voltak. Világos, hogy a birodalom hadseregének vezető állásait se tölthették be olyan magyarokkal, akik tegnap még ugyanezen hadsereg ellen harcoltak és az ellenséggel cimboráltak. Világos, hogy a birodalom pénzügyeit se irányíthatták azok a magyarok, akik a nemesség adómentességi kiváltságába burkolózva s abból egész az utolsó pillanatig semmit se engedve, sőt még görcsösebben ragaszkodva hozzá, mint a középkorban, a birodalom szükségleteihez alig járultak hozzá.

A mi hazafias politikánk a Habsburgok egész 400 éve alatt a Habsburgok birodalmától való elszakadásra irányult. Ismételten rámutattunk, hogy még akkor is ráfizettünk volna erre, ha szabadságharcaink teljes sikerrel jártak volna.

Az elszakadáshoz egymagunkban mindig gyöngék voltunk, a fegyveres felkeléshez is mindig szövetségesre volt szükségünk. Ez eleinte a török volt, később a francia. A török segített is bennünket, de szolgaság, adófizetés ellenében, tehát függetlenségünk még nagyobb feláldozása kellett hozzá, mint a Habsburgok alatt.

A francia szövetség nem lett volna ilyen veszélyes, mert Franciaország messze volt. De éppen azért, mert emiatt ő se sokat nyert volna velünk, nem is támogatott nagyobb fokban bennünket, mint amennyire ideiglenesen, a Habsburgok erejének pillanatnyi megosztása szempontjából szükségük volt. Ezért már Rákóczi Ferenc is inkább a porosz király támogatására (aki Szilézia révén szomszédunk volt) pályázott, a fegyvert letevő negyvennyolc pedig a cárral próbált szövetkezni (Rákóczi is megpróbálta már ezt is), aki a szlávok, illetve a görög-keletiek protektora volt. Könnyű belátni, hogy ha akár a porosz, akár az oroszok szövetségében győzünk, még kevésbé maradhattunk volna függetlenek, mint a Habsburgok alatt. Így aztán még szerencsénk, hogy egy szabadságharcunkban se győztünk s így végig a Habsburgok hatalma alatt maradtunk.

Világos azonban, hogy így viszont teljesen elhibázott volt a szabadságharcos, illetve a Béccsel dacoló politika, mert végeredményben önmagunk okozta kinullázásunkat, a birodalom vezetéséből való kiszorításunkat, a közös hadseregben való háttérbe szorulásunkat ered-

ményezte. Ezért talált a XIX. század itt egy olyan Magyarországot, melynek a közös pénzügyre, hadseregre, diplomáciára befolyása alig volt.

Történelmi analfabetizmus azt mondani, hogy emiatt németesítés is folyt, hogy önkényesen bántak velünk, vagy hogy kiszipolyoztak bennünket. Éppen ellenkezőleg: úgy bántak velünk, mint a tojással, féltékenyen vigyáztak, hogy meg ne sértsenek bennünket. (Láttuk, hogy még Metternich is díszmagyarba volt kénytelen öltözni, ha közénk jött.) Eltúrték, hogy a meggyűléseken olyan beszédeket mondjunk el, melyeket a Kossuth elleni vádiratban az ímént láttunk. Eltúrték a nemesség adómentességét akkor is, mikor az már a művelt Európában s a Habsburg-birodalomban is már rég anakronizmus volt. Azt is elnézték, hogy a birodalom terheinek viselésében alig vegyünk részt. Ezzel szemben azonban természetesen kiszorultunk a hatalomból és azokból a magas állásokból is, melyekkel az ügyek intézése járt.

Sőt nem is volt kiszorításra szükség, hiszen magatartásunkkal ez természetesen együtt járt, és mert hazafias gőgünkben mi azokban nem is nagyon akartunk részt venni. Ez ellenkezett a jó magyarsággal, de akkor még egyébként is csak a főnemesség joga volt, az pedig nem érezte jól magát olyan környezetben, ahol ő se volt több, mint azok, akikkel érintkezett, sőt ahol alkalmazkodnia is kellett, ha más előtt nem, a császár előtt.

De a felvilágosultság kora előtt a magyar főnemesség még nem is tudtak németül. Nem tudtak még főpapjaink se (hacsak Rómában nem tanultak, de akkor is inkább olaszul és franciául tudtak, mint németül). Nemcsak azért nem tudtak, mert nem volt alkalmuk megtanulni, hanem főként azért, mert nem is akartak megtanulni. Megalázónak tartották volna ezt s szégyellték volna. Ők többnek tartották magukat a németnél.

Széchenyi, mikor nagy adósságai szanálására eladta csokonyai (somogyi) uradalmát, először báró Sinát, a dúsgazdag bécsi bankárt kínálta meg vele. De az, mint Széchenyi naplójából meg tudjuk (201. o.), „egy csepp kedvet sem mutatott ott lent, csupa goromba, előítéletes emberek társaságában eltemetve lenni, mert könnyebben beszél – úgymond – egy főherceggel, mint egy magyar nemes emberrel”. (A birtokot végül Széchenyi bátyja, Lajos vette meg.)

Sina nem volt osztrák, még csak német se (tudvalevőleg görög származású volt), tehát még a Habsburg-gyűlölők se mondhatják rá, hogy ezért nem szeretett bennünket. Ő csak azért beszélhetett így, mert valóban így volt, vagy legalábbis ő így tapasztalta. Ő nem azt a benyomást szerezte, mintha a magyarok iránt részvétellel kellene lennie az idegennek, mert az osztrákok lelketlenül elnyomják és kiszipolyozzák őket, hanem éppen ellenkezőleg azt, hogy a magyarok túl nagy urak, elbizakodottak, sőt magasabban hordják a fejüket, mint egy főherceg.

Azt a tagadhatatlan ténytet tehát, hogy nem mi intéztük sorsunk irányítását, ha tárgyilagosak akarunk lenni, legfeljebb fájjalhatjuk, de Ausztriával szemben igazságtalanság emlegetésére semmi okunk se volt, annál kevésbé bosszúért lihegésre. Ami baj volt, annak mi voltunk az oka, vagy legalábbis épp úgy okai voltunk mi is, mint Bécs. Az első Habsburg, akit a mohácsi vész után királyunkká választottunk, egy katasztrófába zuhant, történelme legszomorúbb korszakát élő, ellenségétől földre tiport országot kapott, amely akkori amúgy is kétségbeejtő helyzetét még polgárháborúval is tetézte s ő maga szakította ketté hazáját és tette keleti felét a török adófizetőjévé.

A hajdan híres nagy Magyarországból tulajdonképpen csak egy keskeny nyugati és északi határsáv lett akkor a Habsburgoké, de viszont olyan teherrel, mely még egy világbirodalomnak is sok volt: meg kellett védenie ezt a kis nyugati határsávot is, meg a törökhöz pártolt keleti részt is a török világhatalom ellen éppen akkor, mikor a török hatalom fénykora következett (Szulimán).

Azt a török birodalmat kellett a mi Habsburgjainknak sakkban tartaniuk és végül az országból kiverniük, amellyel való megmérkőzést akkor, mikor még a török hatalma sokkal kisebb volt, még a mi leghatalmasabb, legtehetségesebb és legkörmönfontabb királyunk, Mátyás, nemcsak végrehajtani, hanem még csak megpróbálni se tartotta érdemesnek. „Bús hadát Bécsnek büszke vára nyögte” ugyan s azt el tudta foglalni, de éppen az ő uralkodása

alatt történt, hogy ugyanakkor a török szabadon és büntetlenül tört be az országba egész Nagyváradig és rabolta ki.

Ezeknek a tőlünk annyira lenézett osztrákoknak letagadhatatlan érdemük, hogy a törökkel szemben itt nemcsak tartani tudták magukat, hanem ha késedelemmel is, de győzni is tudtak s azt a kis keskeny határsávot (melyre uralmuk kezdetben kiterjedt) a történelmi Nagymagyarországra szélesítették ki Erdéllyel, a Székelyfölddel (egész a moldvai havasokig), az Al-Dunával és az Adriai tengerrel egyetemben. S ezt a nagy magyar hazafias teljesítményt a Habsburgok el tudták végezni annak ellenére, hogy ez irányú tevékenységükben őket a magyarság zöme nemcsak nem támogatta, hanem egyenesen az ellenséggel tartott s ezt más alkalmakkor is már nemegyszer tette, sőt uralkodóházunk minden bajában előre tudhatta, hogy már meglevő sok ellensége mellé ráadásnak még a magyarok is oda sorakoznak majd.

Tagadhatatlan, hogy a történelmi, az egész Magyarország visszaállítása nem a magyarság vérével, annál kevésbé pénzével vagy gazdasági erejével történt. Hiszen még Széchenyi is csak mindössze négymillió magyarról tud, akkor pedig, mikor a török kiűzése és az ország területi integritásának visszaállítása történt, még csak másfélmillió magyar volt. Királya oldalán azonban ebből se volt több 200-300.000-nél (természetesen nem katonákat értve, hanem nőket, csecsemőket és aggokat is beleértve).

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a visszaszerzett ország utána nem lett független, önrendelkező vagy szabad, hanem – bár elméletben megmaradt függetlensége, sőt királyai ezt mindig esküvel is megerősítették – továbbra is olyan hadsereg védte, mint amilyen a török alól felszabadította, azaz olyan, mely csak részben állt magyarokból, melyet csak egészen kis részében állítottak ki és tartottak fenn magyar pénzből s ezért nem is állt magyar irányítás alatt, bár befolyása azért természetesen a magyarnak is volt rá.

Hogy lehetett volna azonban magyar vezetés alatt, mikor olyan hadsereg szerves folytatása volt, amely ellen a magyarság egy tekintélyes része ellenségként küzdött. (Hogy Thökölyt a magyarság a magáénak és a maga törekvései képviselőjének tekintette, azt bizonyítja még mai történetírásunk, mai hazafias nevelésünk is és például az, hogy Thököly hamvait mint nemzeti hős hamvait szállítottuk haza és helyeztük el hazai földben, illetve hazai templomban nagy ünnepségek és fény közepette.) Idegenben lakott és idegennek maradt meg uralkodóházunk is, mely becsületből és irántunk való kedveskedésből néha átrándult ugyan Pozsonyba, de nem tekintette magát magyarnak, mert nagyon is érezte és tudta, hogy hatalmának alapja nem Magyarország. Nemcsak lakóinak érzelmei miatt nem, hanem főként akkor még kis és jelentéktelen gazdasági erőforrásai miatt sem.

Demagóg és teljesen igazságtalan dolog emiatt akár magára az uralkodóházra, akár Ausztriára haragudni, részéről ebben rosszakaratot látni, mert hiszen mindazok után az előzmények után, melyeket röviden most vázoltunk, ez nem is lehetett volna másképp, illetve lehetett volna annál, ahogyan lett, még sokkal rosszabbul is.

Azonban ha emiatt az Ausztria vagy az uralkodóház elleni gyűlöletszítást mint rosszhiszemű és igazságtalan propaganda-hadjáratot el is kell ítélnünk, ebből még egyáltalán nem következik, hogy megváltoztathatatlanok kellett tartasuk a már kialakult, ránk nézve sérelmes állapotot, s mintha egyszer s mindenkorra bele is kellett volna nyugodnunk abba, hogy Magyarországnak az önállósághoz nincs joga, s az idők végtelenségéig tűrnie kell, hogy mások intézzék sorsát és például tőle függő külön hadserege ne lehessen.

Igaz, hogy az a követelés, tehát a mi teljes függetlenségre való törekvésünk ellenkezett azzal a hálával, mellyel a minket töméntelen fáradsággal, vérontással és pénzzel felszabadító uralkodóház és azon alattvalói iránt tartoztunk, akiknek vér- és pénzáldozata nekünk ezt a felszabadulást lehetővé tette. Az is igaz, hogy az igaz hit és a rajta alapuló erkölcs, melyet szintén az uralkodóháztól kaptunk (illetve az szerezte vissza újra részünkre, miután mi eltökoztunk), végeredményben a magyarság életerejére és jövőjére nézve is fontosabb, tehát töb-

bet ér, mint akármilyen szabadság és függetlenség, mely úgyis kárba vész, mihelyt a nemzet erkölcsi életeréje megroppan.

Hogy katolikus szempontból mennyit köszönünk a Habsburgoknak, annak érzékeltetésére elég arra rámutatnunk, hogy még az újra katolikusá tett Magyarország is, mihelyt önrendelkezővé, vagy legalábbis a Habsburgoktól függetlenné vált, azonnal egy lutheránust (Kossuth) tett meg az állam fejévé, mikor pedig másodszer rázta le a Habsburgok „igáját”, egy kálvinistává keresztelkedett zsidót (Kun Béla), majd újra egy kálvinistát, mégpedig kálvinista lelkesek ivadékát (Horthy), aztán egy kálvinista lelkeszt (Tildy Zoltán) tett köztársasági elnökké, majd egy félzsidó-féllutheránus szociáldemokrata agitátort (Szakasits Árpád), aztán egy felekezetenkívülivé és ráadásul orosz állampolgárrá lett zsidót (Rákosi Mátyás) vagy egy alkoholista, de szintén kálvinista parasztot (Dobi). Csak ilyen katolikusok tudunk mi lenni Habsburgok nélkül!

E tekintetben még kivételről is alig beszélhetünk, mert a már Habsburgok nélküli, tehát „felszabadult” és „független” Magyarországon, annak ellenére, hogy törvény volt, hogy király csak katolikus lehet, a felsorolt számtalan eset közül csak egyetlenegy esetben (Károlyi Mihály) lett katolikus ember az államfő, de Károlyi is csak rövid hónapokig volt köztársasági elnök, de ő is csak az anyakönyvben, nem pedig úgy volt katolikus, mint ahogyan Bocskai, Bethlen, Rákóczi György, Thököly, Kossuth, Görgey, Kun Béla, Horthy Miklós, Rákosi Mátyás, Tildy Zoltán, Szakasits Árpád, Rákosi Mátyás, Dobi István protestáns vagy zsidó. Ezek ugyanis egytől egyig hangsúlyozták és büszkéek voltak, hogy ők nem katolikusok, Károlyi Mihály azonban szégyellte azt, hogy katolikus. Lélekben nem is volt az.

Olyan ember szemében tehát, aki nemcsak anyakönyvileg, hanem lélekben és meggyőződésben is katolikus, még önrendelkezés nélkül is sokkal előnyösebb volt Magyarországra a Habsburg ház, mint nélküle az önrendelkezés és a teljes függetlenség. Pedig hát azt is nagyon jól tudjuk, milyen nyomorult volt nemcsak a katolicizmusunk, hanem a függetlenségünk és önrendelkezésünk is a Habsburgok elnyomása alóli „felszabadulásunk” után. Hiszen mikor már „függetlenek” voltunk, mégis annak ellenére is kénytelenek voltunk beleavatkozni a második világháborúba (természetesen most is a németek mellett), hogy ezt itt úgyszólván senki se akarta, mert majdnem előre mindenki tudta, hogy a németek lesznek a vesztesek. Hiszen a németek – épp úgy, mint az első világháborúban – ekkor is úgyszólván az egész világ ellenében harcoltak. Pedig hát nemcsak Horthy alatt voltunk így, hanem már Rákóczi alatt is, akit a francia király felhasznált ugyan céljaira, de szerződést, szövetséget (mint független néppel szokás), sose kötött vele. Aztán így voltunk 49-ben is, amikor Kossuth és Görgey az orosz cárnak kínálta a magyar koronát. A Habsburgok alól „felszabadított” Magyarország mindig csak ilyen „független” volt. Hát még milyen független és önrendelkező volt Rákosi Mátyás vagy Kádár János és Dobi István idejében!

A történelem eddig a példák egész seregével azt mutatja, hogy mi a Habsburgok bukása után is csak a függetlenség paródiáját tudtuk kivívni. A „felszabadulás” után még nagyobb szolgák lettünk, mint voltunk. Ha pedig a dolgot katolikus szempontból tekintjük, akkor azt kell mondanunk, hogy még ha a Habsburgok elűzésével valóban fel is szabadultunk volna, akkor is sokkal előnyösebb lett volna számunkra a félszabadság az ő uralmuk alatt, mint az egész szabadság a Kossuthok, Horthy Miklósook, Károlyi Mihályok, Kun Bélák, Tildy Zoltánok, Rákosi Mátyások vagy Dobi Istvánok alatt. Csak azok nevezhetik a Habsburgok uralmát „elnyomásnak”, a Kossuthokét, a Kun Bélákét vagy Rákosi Mátyásokét pedig „felszabadulásnak”, akik valójában csak a Krisztus igája alól akarnak szabadulni, de e célból még az ördöggel is hajlandók szövetkezni.

Igaz ugyan, hogy elméletben a Habsburgok nélkül is lehetnénk katolikusok, sőt lehetnénk nélkülük még nagyobb katolikusok is, mint alattuk voltunk, de a gyakorlat, a valóság, a történelem azt mutatja, hogy nélkülük mi csak olyan katolikusok tudunk lenni, mint amilyenek Erdélyben voltunk vagy 48-ban, 1918-ban és 1945-ben lettünk. De régebben is, mikor

„szabadságharcot” vívtunk, mindig csak a kálvinista Bocskait Bethlen Gábort, Rákóczi Györgyöt, a lutheránus Thökölyt vagy a szintén lutheránus Kossuthot, de még a legjobb esetben is csak azt a Rákóczi Ferencet tettük országunk fejevé, aki katolikus létére akadályozta az oláhoknak és a rácoknak az Egyházba való visszatérését, illetve azoknak, akiket a Habsburgok már oda visszahoztak, az Egyházban való további megmaradását, és aki katolikus létére is maga volt kénytelen hazánkból kiűzni a jezsuitákat, s így ha a majtényi fegyverletétel nem lett volna s hosszabb ideig maradt volna kezében az ország kormányzása, ő maga tette volna lehetlenné, hogy ebben az országban katolikus értelmiség is lehessen. Akkoriban ugyanis minden katolikus közép- vagy főiskola a jezsuiták kezében volt. Kiűzésük ezek megszűnésével volt egyenlő. Mi lett volna hát a magyar katolicizmusból, ha a katolikus Rákóczi Ferenc győz?

Így aztán nem csoda, hogy főpapjaink – akik, úgy látszik, nálunk akkor egyedül voltak katolikusok – valahányszor „függetlenségünknek” a Habsburgokkal szemben való kivívásáról volt szó, mindig velük, nem pedig az állítólagos szabadságharcosokkal tartottak. De velük tartott minden komoly és igazi katolikus is, bár ezek száma mindig kevés volt. Láttuk, hogy nem is volt sose szó igazi, komoly függetlenségről vagy önrendelkezésről se, hanem mindig csak ennek reklámjáról. Egyik küzdelem se nemes indítókokból, a haza kedvéért indult meg, hanem a haza ürügye alatt mindig emberi gyarlóságból, sőt sokszor gonoszságból.

Arról is vitatkozni lehet, hogy melyik előbbre való: az-e, hogy minden nép vagy népcsoport feltétlenül és minden körülmények között külön államot alkosson s addig ne nyugodjék, míg el nem érte teljes függetlenségét, bérmennyi vérbe, harcba, szenvedésbe és évszázadokon át eltartó, sokszor egészen reménytelen küzdelmekbe is kerüljön, vagy pedig inkább az, hogy egy nagyobb gazdasági és politikai egységben békében, jólétben, megelégedésben, lelki és anyagi kultúrában éljen. A sovinizmust, a nemzeti érzésnek ezt a mindenképp elé helyezését, ezt a mindenáron való ún. szabadságkövetelést tulajdonképpen csak a francia forradalom után fellépő XIX. századi fiókkoradalmak termelték ki, hogy pótolja és helyettesítse azt a hitet és vallásos eszményt, melyet ezek a forradalmak irtottak ki a tömegek lelkéből, abból az emberi lélekből, mely eszmények, ideálok nélkül nem tud élni, mert a test kenyere mellett erre is szükség van.

Például, noha egészen kétségtelen, hogy igazságtalanság, jogtalanság és egyúttal ostobaság is volt egymillió magyart számláló területet Csehszlovákiához, kétmilliót Romániához, félmilliót Jugoszláviához csatolni, s bár kétségtelen, hogy ezeknek joguk, sőt kötelességük is mindent elkövetni, hogy a jogtalanságot és az ostobaságot jóvátegyék s ők újra visszakerülhessenek Magyarországhoz, az azonban már nagyon is kérdéses, hogy előnyös és célszerű volna-e rájuk s a magyarságra nézve általában, ha ezeknek az elszakított területeknek a magyarsága e célból azóta állandóan forrongna új, törvénytelen hazája ellen; ha azóta állandóan partizánok tevékenykednének ott, ha hidakat robbantanának fel, vonatokat röpténe a levegőbe, ha minduntalan bombák robbannának, tehát pusztulna még az a kevés megmaradt magyarság is és senkinek az élete és vagyona nem volna azóta ott biztonságban.

Vajon megérné-e mindezt az a szabadság, melyet mondjuk, ötven vagy száz év múlva ilyen elkeseredett eszközökkel végül mégis sikerülne kivívni? Főképpen pedig érdemes volna-e így eljárni, mikor még azt se tudjuk, hogy egyáltalán lesz-e valaha eredménye? Ne feledjük azonban, hogy ha lesz is, tulajdonképpen akkor se ezeknek a terrorcselekményeknek lesz az eredménye, hanem a világpolitika fejleményeie, melyekhez ezek a terrorakciók vagy egyáltalán semmivel se járultak hozzá, vagy pedig csak egész kis mértékben. Például ezeknek az elszakított magyaroknak nagyobb része a Horthy-korban néhány évre visszatért, fegyveres küzdelmek és terrorcselekmények nélkül is.

Ha pedig nem a dolog gyakorlati hasznát, hanem az erkölcsi oldalát nézzük, akkor a megengedettséget illetően már a leghatározottabban tagadólag kell válaszolnunk, mert hiszen a cél nem szentesíti az eszközt. Nemcsak terrorcselekményekkel, hanem még háború indításával se szabad a jót (jelen esetben a függetlenséget) kivívnunk, mert hiszen a jogos háború is

tömegyilkossággal jár, hanem csak jó, vagy legalábbis erkölcsileg közömbös eszközökkel. A fegyveres szabadságharc tehát mindenképpen a gonoszok eszköze, akármennyire hangsúlyozzák is, hogy a céljuk jó és nemes, akármennyire igazuk is van akkor, mikor ezt hangsúlyozzák. Bűnös eszközökkel (a jelen esetben egyenesen tömegyilkossággal) még jót kivívni is gonoszság.

De ugyancsak a mi idegen megszállás alá került magyarjaink esete még azt is bizonyítja, hogy sokszor hazafias szempontból is sokkal jobb lenne, hogy ha nem lettünk volna annyira hazafiasok, mint voltunk. Az egész XIX. század folyamán a hazánk volt az istenünk. Vallásosságra csak hetenként két órán át, a hittanórán tanítottak bennünket, de még abban is sokszor több volt a hazafiság, mint a szorosán vett hittan, míg hazaszeretetre minden órán. Csak ezt szolgálták aztán az énekórák, a kirándulások, a sűrűn rendezett hazafias ünnepélyek, szavalatok, iskolai dolgozatok, házi olvasmányok, versek, regények, festmények, utcai szobrok, népénekek, színdarabok, az egész irodalom, nagyjaink kultusza stb.

Szomorúan láttam például (bár azért tetszett is) egyik eucharisztikus körmeneten a főváros kirendelt katolikus diákságát, mely unta már a sok vallásosságot, s annak ellenére, hogy a kitett legméltóságosabb Oltáriszentség előtt volt, nyugtalankodott, hancúrozott, egymással ingerkedett, tréfált, csínyeket követett el az Országház téren. Mikor aztán végül a végén jött először a pápai, majd a nemzeti himnusz, az előbbit fele se énekelte s az is elég közönyösen, de a magyar himnusz alatt azonnal abbahagyta a rendetlenkedést, vigyázállásba merevedett és lelkesen énekelt mindenki, noha senki se vezényelt neki s senki se kényszerítette rá.

Tetszett s örültem neki, csak akkor szomorodtam el, mikor észrevettem azt a nagy ellentétet, melyet ugyanez a katolikus magyar ifjúság az Oltáriszentség iránti viselkedésében tanúsított. Mentsége, hogy a vallásos szertartás sokkal tovább tartott, mint a himnusz, s ha az egész ünnepély hazafias lett volna, akkor bizonyára a hazára is kiterjedt volna a tiszteletlenség. De ha nem is oly éles fokban, de a pápai és a nemzeti himnusz éneklése alatti viselkedésben is megnyilvánult a nagy különbség. Természetes is, hiszen ez az ifjúság a hazáról százszor annyit hallott, mint a vallásról. Ha megfordítva lett volna, a magyar haza is sokkal többet nyert volna vele, mert akkor a hazafiasság nem frázishazafiság lett volna.

E nagy hazafias nevelés hatására nem csoda aztán, hogy mikor az ország 1918-as összeomlása után a Dunától északra eső terület cseh, a keleti rész román, a déli pedig szerb uralom alá került s az ott levő magyar állami alkalmazottaktól természetesen megkívánták az új állampolgári esküt a további alkalmazás és fizetés fejében, majdnem minden vasutas, postás, finánc, vámőr, közigazgatási tisztviselő és altiszt, bíró, tanító, tanár megtagadta s – mert ezek után mást nem tehetett – jött haza az anyaországba s természetesen itt követelt állást, fizetést vagy legalább nyugdíjat.

Borzasztó csapás és szenvedések forrása lett ez nemcsak számunkra, hanem magára a megmaradt országra is. Lakást nem tudott nekik adni a haza, ezért éveken át vagonokban laktak s a hazátlanság kínjai és szülőföldjük elhagyásának kényszere mellett még az otthontalanság kínjait is szenvedniük kellett. A kis nyolcmillióos ország természetesen képtelen volt eltartani az előbbi húszmillióos ország egész állami szervezetét, s természetesen nemcsak állást nem tudott adni a hontalanoknak, hanem még nyugdíjat se, mert hiszen éppen akkor még ez a nyolcmillióos ország is le volt rongyolódva, inflációval küzdött, vasúti kocsijait elrabolták a Pestre bevonult románok, ami megmaradt belőlük, azokban pedig a menekültek laktak.

Nem lett volna ilyen nagymérvű a baj, ha ezeket az akkori menekülteket nem neveltük volna mindig és egyedül csak hazafiságra; ha nem állandóan azt hallották volna, hogy „a haza minden előtt!”, ha az iskolai olvasókönyvben nem Garay „Zarándok”-át tanulták volna:

Ott volt Palesztinában, mint bűnbánó barát,
Fejére hinte hamvat és ölte szőrcsuhát;
Saruját elvetette, hogy merre tévelyeg,

Kő és útszéli tüske lábát tépdezza meg.
A Szentföldről Rómába ment új sanyar között.
A pápa szent székénél két térde megtörött.
Sírván borult lábához: ó, mondd meg szentatyám,
Nagy bűnömért bocsánat, ha száll-e énréám.
S meggyónja borzalommal és súgja nagy bűnét.
A pápa összecsapja imára két kezét,
A kegy sugára arcán haragra változó,
S ajkain mint az égnek dörgése zeng a szó:
Istennél a bocsánat s bűnért irgalmazás,
Csak egy, mit meg nem bocsát: a hazaárulás.

Pedig hát látjuk, hogy ez ráadásul még vallásos vers is volt, sőt még katolikus is. (Szellemben nem.) Csoda-e hát, ha ezek a szegény megszállt területi magyar hivatalnokok és tanítók annyira visszariadtak a hazaárulástól. (Mert mi volt hazaárulás, ha még az se, ha egy idegen bitorló hatalomnak esküdtek volna örökre hűséget és ünnepélyesen elfogadták volna hazájuknak az új, bitorló hazát csak azért, mert kenyérre volt szükségük?) Jöttek tehát mind haza, az édes magyar haza anyai keblére.

Mennyivel jobb lett volna nekik is, meg a szegény csonkaországnak is, ha fiait nemcsak magyar önérzetre, hanem még csak hazaszeretetre se tanította volna, s így lelkükben csak az lakott volna, ami külön nevelés és mesterséges tanítás nélkül is minden ember lelkében ott van: a szülőföld szeretete, a falujához és ott anyja sírjához való ragaszkodás. Akkor ez a ragaszkodás győzött volna bennük, maradtak volna és sírva bár, de letették volna még az új hűségesküt is.

Nyertek volna vele ők is, mert megmaradtak volna szülőföldjükön, az anyjuk sírja mellett, megmaradt volna az otthonuk, a megélhetésük is biztosított lett volna s a nyugodt öregségük. Nyert volna vele az ottani magyarság és a földhöz kötött magyar parasztság is, mert nem maradt volna vezetők, irányítók nélkül, nem gyöngítette volna ott saját magát (mert hiszen az elköltözés félig-meddig már az arról a földről való lemondást is jelenti, melyről elköltözünk), de nyert volna vele a megmaradt csonkaország is, mert nem zúdult volna a nyakába a sok menekült, a sok elhelyezhetetlen hivatalnok és a nagy nyugdíjteher.

Minderre csak azért mutattam rá, mert a mi hazafiaink el se tudják képzelni, hogy még kára is lehessen a kelleténél nagyobb hazafiságnak, vagy hogy a hazafiság egyáltalán lehessen kelleténél nagyobb. Ők azt gondolják, minél nagyobb az, annál jobb. Pedig dehogy! Ami túlságos, az sose jó, a hazafiság pedig különösen nem, mert akkor szükségképpen igazságtalanságot, elfogultságot jelent, az pedig sose jó. De a túl nagy, az egyoldalúvá váló hazafiság egyenesen mindig rossz, mert gyűlölettel, az pedig háborúval jár, a gyűlöletnél és tömeggyilkosságnál pedig lehet-e elképzelni nagyobb rosszat?

A XIX. század sovinizmusával természetesen együtt járt a nemzeti nyelvnek nemcsak szeretete, hanem az érte való rajongás is. Az ilyen lelkiület a régi magyar pogány népmondák és szokások megőrzését nagyobb értéknek tartja, mint a keresztény vallást, s ezért nem annak örül, hogy a magyar nép keresztény lett, hanem a kereszténységre haragszik azért, mert ezeket a pogány magyar szokásokat, népmondákat, virágénekeket kiirtotta. Neki e kár ellenében nem elég ellenérték a Krisztus evangéliuma, pedig azt nem is mondja, hogy abban nem hisz. (De hát viselkedése nem ezt mutatja-e, még ha nyíltan nem is mondja? Nem a szavak számítanak, hanem a tettek.)

Hogy ez a nemzeti nyelvért való mámoros rajongás is lehet túlzott és helytelen, azt már ennyiből is láthatjuk. E téren azonban csak akkor tudunk tárgyilagosak lenni, ha nem a magunk nyelvét nézzük (mert akkor képtelenek vagyunk nyugodtan és szenvtelenül megítélni a dolgot), hanem más népekét. Azt például bizonyára furcsálljuk, sőt elhibázottnak tartjuk,

hogy az írek vagy walesiek minden áron fel akarják éleszteni és az angol világnyelv helyett újra népük nyelvévé akarják tenni az ősi kelta nyelvet, vagy hogy a katalánok vagy a baszkok nem akarnak azon a spanyol nyelven beszélni, mely nemcsak hazájuknak, hanem Közép- és Dél-Amerikának is nyelve s egy százmillió világnyelv részesévé teszi őket, vagy mikor a baszknak inkább kell a baszk nyelv, mint a francia.

Szép az idealizmus, a múlthoz és a fajtához való ragaszkodás, de másrészt nem lenne- e ostobaság – csak az a szerencse, hogy úgyse sikerül megvalósítani –, ha az írek vagy walesiek a családi körben nem tudnának megtanulni angolul, a katalánok vagy baszkok spanyolul, hanem ezt külön fáradsággal, könyvből kellene egyeseknek nagy keservesen elsajátítaniuk? (Már aki elsajátítaná.) Milyen sok szellemi gyönyörtől (a nagy angol, illetve spanyol irodalom élvezetétől) fosztaná ez meg őket s milyen érvényesülési és boldogulási lehetőségektől is egyúttal. Ezek sokkal nagyobb értékek és sokkal fontosabb dolgok, mint bizonyos tiszteletreméltó érzelmek és a múlt nosztalgijája. Fonák, nem normális dolog tehát, ha velük szemben mégis a második helyre kerülnek.

Persze ha nem az ír vagy a baszk, hanem a magyar nyelvről van szó és magyar embereknek érvelünk, akkor nem tudjuk a dolgot ilyen hidegen vagy akárcsak tárgyilagosan nézni. Ne feledjük azonban, hogy az írek és a baszkok viszont csak akkor tudnak tárgyilagosak lenni, ha a magyar nyelvről van szó a német ellenében.

Nekik nem is lenne igazuk, mert először is mi nem olyan jelentéktelen kis népcsoport vagyunk, mint a baszkok (az írek azonban, kivált észak-amerikai és ausztráliai testvéreikkel együtt legalább annyian vannak, mint a magyarok), másodsor pedig a magyar nyelv nem pusztult még ki, mint a baszk és az ír már kipusztult, sőt a magyar még csak kipusztulóban sincs.

De vajon lett volna-e sok értelme még baszk szempontból is külön baszk államot alapítani és a baszk nyelvet így fenntartani? Nyert volna-e vele a baszkság és boldogabb lett volna-e tőle, mint így? Aligha, mert hiszen az is kétségtelen, hogy egy nép csak addig bolondul a szabadságáért, míg ki nem vívta. Mikor megtörtént, utána nemsokára már a régi állapot előnyeit kezdi észrevenni, az újnak pedig a hátrányait. Kétségtelen ugyanis, hogy az önállóságnak igen sok hátránya is van, kivált ha kis népről van szó.

A magyar nyelvet tehát nem úgy kell megítélni, mint a baszkot. Annyi gyakorlati haszna azonban feltétlenül van az összehasonlításnak, hogy figyelmeztet bennünket arra, hogy a nemzeti nyelv nem egyedüli kincs a világon, főként pedig nem lehet bálvány vagy fanatizáló eszköz, és hogy nála sokkal nagyobb értékek is vannak, például a vallás mindenképpen az, ha tényleg igazság, nem pedig az is csak olyanforma nosztalgia, mint a nemzeti nyelvért való rajongás vagy faji miszticizmus.

De nemcsak a vallás, mely már a természetfölöttibe és a végtelenbe torkollik, hanem a földi békeség, kultúra és anyagi jólét is nagyobb kincs a faji boldogulásnál és a nemzeti nyelvénél. Ha a svájci német, francia és olasz nem árulója németiségének, franciaságának vagy olaszságának, ha nem kívánczik fajtestvéreinek nagy, hatalmas és büszke országába, noha mind a három ilyen ország közvetlenül határos vele s a svájci németet, franciát vagy olaszt ottani fajtestvéreitől csak a politikai határ választja el, melyet akkor távolít el, mikor akar: akkor azokat a magyarokat se lehet egyszerűen csak nemzetünk és népünk elárulóinak nevezni, akik a katolikus hiten és erkölcsön kívül, mely a fő ellenérték volt számukra, akár csak amiatt a nagy gazdasági egység és nagyhatalmat jelentő erő miatt is jól érezték magukat abban a nagy Habsburg-monarchiában, mely nekik nemzeti önrendelkezést egyelőre ugyan még nem, de szabadságjogokat, kényelmes életet és gazdasági jólétet adott (a magyar gazda részére például mindig biztos piacot). No meg amiatt a békés szellem miatt is jól érezhette itt magát minden kultúrember, mely ezt az uralkodócsaládot minden trónra került tagjában kivétel nélkül mindig eltöltötte annyira, hogy nemcsak kalandor, hanem még csak hódító politikát se űzött soha, mely soha támadó háborút nem indított, s ezért, ha szomszédai is olyanok lettek volna, mint ő, alattvalóit az örök béke áldásaiban részesítette volna.

A Habsburgok protestáns német ellenfelei, a Hohenzollernek sok nagyszerű hadi és politikai teljesítménnyel kápráztatták el alattvalóikat és a történelem szemét, de viszont végül ugyanez miatt meg is utáltatták magukat és tönkre is tették vele magukat is és alattvalóikat is. Igaz, megbuktak végül a Habsburgok is és velük monarchiájuk is, de ők nem azért, mert sose férték a bőrükbe és mindig a másét is akarták, hanem elsősorban azért, mert a forradalmárok a katolikust utálták és gyűlölték bennük, és mert ők becstelen úton sose akartak gyarapodni, sőt még létüket meghosszabbítani se.

Azonban az is igaz, hogy nemcsak örökkévaló célokért él és küzd az ember (még a hívő ember se), hanem földi, mulandó dolgokért is, s ezek között egyik legmagasabb rendű, legideálisabb és így a legtiszteletreméltóbb a hazáért, a népért és a nemzeti nyelvért való lelkesedés. Lehet tehát ezekért is lelkesedni egy igazi kereszténynek is s okosan és kellő mérséklettel úgy is, hogy azért a béke és a gazdasági jólét is megmaradjon.

Az is igaz, hogy a katolikus hit sincs azért nálunk se annyira mindenképpen a Habsburgokhoz kötve, hogy nélkülük elképzelhetetlen legyen, vagy hogy az ő kiküszöbölésük feltétlenül ártalmas legyen rájuk. (Sajnos, ezt egyelőre csak elméletben mondhatjuk, mert a gyakorlatban ennek eddig még mindig az ellenkezője bizonyosott be.)

Vizsgáljuk meg tehát 48-at ebből a tisztán földi szemszögből, vagyis azon magyarok szempontjából is, akik nem katolikusok, tehát a kérdés vallási oldala egyáltalán nem érinti őket, vagy akik katolikusok ugyan, de logikátlan, következtelen, csak olyan félhitű katolikusok, akiknek első, sőt egyedüli eszményük csak a magyar haza és annak függetlensége, s így 48-ért még annak ellenére is lelkesednek, hogy egyházellenes volt. (Sajnos a műveltséggel bíró magyar katolikusok nagy része ilyen. Igaz, hogy azért, mert 48 katolikusellenes oldaláról nem tud, de kétségtelen, hogy nem is akar tudni róla, s ha a kérdésnek ezt az oldalát is megismeri, akkor is megmarad 48 hívének, ha talán már nem is egészen olyan lelkesen, mint eddig.)

Ha valaki azt kérdi, hogy vajon így fogva fel a dolgot, helyeselni kell-e vagy legalább szabad-e Kossuth művét, a 48-at, a leghatározottabban azt kell felelnünk, hogy semmiképpen se. 48 tisztán nemzeti szempontból is helytelen cselekedet és nagy baklövés volt. Könnyű rá megfelelni, miért.

A nemzeten, a nemzet ügyén sokféleképpen lehet segíteni. Ezért valakit csak azért, mert a nemzeten akart segíteni, illetve ő maga azt állítja, hogy a nemzeten (s egyedül csak a nemzeten) akar segíteni, még nem kell feltétlenül megdicsérni s a nemzet jótevőjének, hazafias hősnek tekinteni. Éppen ellenkezőleg. Az ilyen ember még egyenesen nemzete tönkretevője, sírásója is lehet. Szélhámosok kezében bizonyára rossz helyen van a nemzeti ügy, de rossz helyen van olyanok kezében is, akik nem szélhámosok, hanem csak ostobák vagy meggondolatlanok. A hiúság, a nagyravágyás és a szereplési viselkedés se képesít bizonyára erre a dicső szerepre senkit. A gátlástalanság se, legalábbis keresztény szempontból nem, bár egyesek szerint igen, mert ők a véres, sőt becstelen eszközökkel visszaszerzett függetlenségnek is örülnek, mert nekik csak az a fontos, hogy meglegyen, de az nem, hogy hogyan. Szerintük tehát az egyedüli kellék a siker. Szerintünk is ez a legfontosabb, de nem egyedül csak ez a fontos.

A kettőnk közötti morális eltérés azonban a jelen esetben nem fontos, mert hiszen az egészen kétségtelen, hogy 48, Kossuth műve, nem járt sikerrel. Világos tehát, hogy emiatt nemzeti szempontból el kell ítélnünk szereplőit, főképpen pedig kirobbantóit, kivéve azt az esetet, ha a sikertelenség nem az ő hibájuk következménye volt. Dicsérni azonban még ez esetben se lehet őket, mert kétségtelen, hogy a fő dolog a siker, s ha ez hiányzik, akkor már csak legfeljebb megbocsáthatunk, de semmiképpen se dicsérhetünk.

Aki ügyetlenül segít, az nem jól segít, mert hiszen ügyetlensége miatt nem tudja elérni azt, amire törekszik. Az ügyetlenség, a tehetségtelenség természetesen nem bűn. A rossz számítás se az. Aki azonban fogyatékos, ügyetlen, tehetségtelen, rossz számító léte is vezető szerepre, hazafias teljesítményre, milliók sorsának irányítására vállalkozik, az már bűn, mert

az oka mindig az elbizakodottság, az önteltség, a hiúság, a maga túlbecsülése, az érvényesülési és hírnév utáni vágy. Aki emiatt katasztrófabá dönti nemzetét, nemcsak szerencsétlen s így szárandó, hanem bűnös és így elítélendő is. Hiszen az nem a hazáját szerette, hanem a dicsőséget, azaz önmagát, s ennek áldozta fel hazáját. Pedig hát ez szokott a legtöbb nemzeti szerencsétlenség oka lenni, különösen pedig a forradalmaké.

Adva van például egy polgár, aki imponáló külsővel, a tömegek rokonszenvét megnyerő fellépéssel, nagy agitátori képességgel és ragyogó szónoki tehetséggel van megáldva. (Például mint Kossuth, majdnem minden 48-as szereplő szép ember volt, vagy Rákóczi, aki amellett, hogy szép férfi volt, még igen nagy vagyonnal és népszerű ősökkel is meg volt áldva.) Emiatt honfitársai közt nagy a népszerűsége, nagy politikai sikerei vannak, melyek miatt a nép bálványa lesz. A népszerűség és a sikerek elkapatják, s mivel a bel- és külpolitikai helyzet is olyan, hogy reménnyel kecsegtet, beleviszi népét egy úgynevezett szabadságharcba, melynek természetesen ő lesz a vezére, s ha sikerül, ő (esetleg még utódai is) a fő nyertese.

Dicsőségvágyában és a ragyogó jövőtől elkápráztatva (mind Kossuth, mind Rákóczi túl színes fantáziával rendelkezett s túl rózsásan látta a jövőt) meglepedezik arról, hogy a szabadsághősi szerephez más, sokkal fontosabb képességek kellenek, mint egy-egy politikai agitációhoz. Ez utóbbihoz elég a népszerűség, a szép külső, erős, egészséges testalkat és a szónoki képesség, az előbbihez hadvezérnek és államférfinak, továbbá tiszteletre méltó jellemnek és ellenszenvet keltő lelki tulajdonságoktól mentesnek is kell lenni.

Az illető legtöbbször nem veszi észre, hogy ez utóbbiakból benne semmi sincs meg s a nagy népszerűség, lelkesedés, mit szónoklatai keltenek, no meg az eleinte kedvezőknek látszó körülmények még abban is félrevezetik, hogy a nemzet erőforrásait sokkal nagyobbaknak, a „zarnok” rendelkezésére álló erőket pedig sokkal gyengébbeknek gondolja, mint amilyenek azok a valóságban. Természetes, hogy a végeredmény a sok anyagi és véráldozat ellenére is a bukás lesz.

Világos, hogy az ilyen szabadsághőst csak azért, mert szabadsághősnek mondta magát s a nemzet is annak tartotta és mert az emberi gyarlóság és hiúság is csak tudat alatt vezette, de ő maga meg volt győződve, hogy őt mindenben csak a hazaszeretet irányítja, nemcsak hősnak nem tekinthetjük, hanem vele szemben ítéletünknek elmarasztalónak kell lennie. Minden szabadságharc annyi szenvedéssel, annyi vérrel, könnyel, áldozattal, megpróbáltatással, kockázattal, halállal jár, hogy még akkor is meggondolandó, ha a kedvező eredmény emberileg bizonyos. Hát még akkor, mikor nyugodt, tárgyilagos megfontolással előre lehetett volna tudni a biztos kudarcot?!

* * *

Ahogy annak, hogy idegen erőnek köszönhetjük, hogy felszabadultunk a török iga alól és visszaszereztük hazánk eredeti határait, az volt az oka, hogy a Habsburgok akkori erejéhez képest a mi kis elvérzett országcsónkunk teljesítőképessége igen csekély volt (s még annak nagyobb része sem a szent ügyet támogatta, hanem az ellenséget), éppen úgy annak is, hogy Ausztria a törökvilágban emiatt szerzett gyámságát felettünk még a törökvilág megszűnte után is oly sokáig meg tudta tartani, ugyanez volt az oka.

Kétségtelen azonban, hogy ez az osztrák erőbeli túlsúly évről évre csökkent. Nemcsak azért, mert mi mindig jobban kihevertük a török megszállás és harcok okozta vérvesztés-günket s az elpusztult országrészeket is benépesítve azokat is képesekké tettük az állam terheinek viselésére, hanem azért is, mert másrésről Ausztria hatalma meg mindig kisebb lett: egymás után veszttette el leggazdagabb tartományait: Sziléziát, Belgiumot, észak-olaszországi birtokait, s amit helyettük szerzett (Galícia, Bukovina, Velence), az nem tudta pótolni azt, amit elveszített. 1806-ban Ausztria már a német-római császári címet s vele a német birodalom feletti, addig is inkább csak névleges uralmát is elvesztette. Világos, hogy ahogyan erősödünk mi s gyöngült Ausztria; ahogyan hozzá képest mindig nagyobb erőt jelentettünk a

Habsburg-birodalomban, aszerint nőtt a mi önérzetünk is és annál tűrhetlenebbnek éreztük azt, hogy Bécsben rólunk nélkülünk döntsenek.

Azonban még 48-ban is nemcsak gazdasági erőben, hanem még számbelileg is messze voltunk az Ausztriával való egyenrangúságtól. Hiszen 48-ban is az övé volt még Észak-Olaszország, s mi mégis még aránylag is sokkal kevesebb adóval járultunk hozzá a birodalom szükségleteihez. Hiszen még 1910-ben is, mikor már Milánó, sőt Velence is rég elveszett, Ausztriának még mindig 27 millió lakosa volt a mi 21 milliónk mellett, a közös kiadásokhoz pedig még akkor is majdnem kétszer annyival járult hozzá Ausztria, mint mi. Gazdaságilag ugyanis még ekkor is ennyivel erősebb volt.

A 48 előtti évtizedekben azonban az évről évre növekvő és a nemzetiségi eszme akkori virágzásában tőlünk különösen érzett nemzeti erő már nagyon feszegette azokat az önrendelkezésünket gátló akadályokat, melyeket az elmúlt évszázadokban az osztrák túlsúly és túlerő elénk állított, 48-ban pedig az akkor sok helyütt már diadalmaskodó nemzeti eszme forradalmi ereje különös erőt és hevet adott ezeknek a nemzeti törekvéseknek. Világos, hogy mindezt magyar embernek örömmel kellett látnia, ma is örömmel kell néznie, akkor pedig kötelességének kellett tartania, hogy a kedvező alkalmat felhasználva, az idők haladását és vele a nemzeti önrendelkezés visszaszerzését meggyorsítsuk.

Hogy mind Ausztria, mind az uralkodóház ennek ellenállt, az egészen természetes. Hogy mi ezért annyira haragudtunk és haragszunk még ma is, az csak propaganda volt a nemzet akarátának és eleven erejének ébrentartására és élesztésére, de kétségtelen, hogy igazságtalan és rosszhiszemű propaganda volt. Amilyen természetes és jogos volt mibennünk a nagyobb szabadságra és jobb állapotokra való törekvés, éppen olyan természetes és jogos volt az osztrákokban is a mi törekvésünk elleni reakció, azaz a régi helyzetnek, a már megszerzett előnyöknek további megtartására való törekvés.

Jogos, természetes volt ez még a Habsburgok részéről is, hiszen ők is osztrákok voltak, de ha nem lettek volna azok, akkor se lehettek volna ellenségei birodalmuk azon részének, mely elsősorban Ausztria gazdasági erején alapult. Ők nem követelheték Ausztriától, hogy mondjon le olyan előnyökről, melyeknek már századok óta birtokában volt. Még akkor se teheték volna ezt, ha Ausztria jogtalanul szerezte volna meg magának ezeket az előnyöket. Pedig a Habsburgok örökös tartományai ezeket a felettünk való jogokat nem támadó háborúval, tehát nem rablással, hanem önfeláldozással, a mi felszabadításunkért és területi integritásunk visszaszerzéséért életüket, vérüket és pénzüket másfél évszázadon át értünk áldozva szereztek.

Ha nem országokról, hanem magánszemélyekről lenne szó, azt kellene mondanunk, hogy nem az örökös tartományok részéről volt gonoszság a mi függetlenségi törekvéseinkkel való ellenállás, hanem részünkről volt hálátlanság a kapott segítséget úgy megköszönni, hogy a mór megtette kötelességét, a mór elmehet. Azonban Ausztria nem érvelhet így velünk szemben, mert a nemzetek és a népek életében nincs hála vagy méltányosság, hanem csak önzés. Itt nem olyan bűnös és elítélendő az önzés, mint az egyének életében, mert azok, akik az ilyen „hálátlanságot” képviselik, nem a maguk, hanem honfitársaik, tehát milliók érdekeiért harcolnak, s bár az igazságosság a nemzetek életében is kötelező, e hazafias (most nem idézőjelben) mozgalom vezetői joggal mondhatták volna 48-ban már azt is, hogy az örökös tartományok lakói immár százötven éve élvezik azt a hatalmi előnyt, melyet a mohácsi vész óta bírtak, de a mi török alóli felszabadításunkkal 1700 körül még inkább megszerezték. (Rákóczi azonban ezt még nem mondhatta volna, mert ő rögtön a felszabadítás után támadta hátba a spanyol örökösödési háborúban a minket csak az imént felszabadított Ausztriát.)

Azt a nálunk annyira elterjedt és magyar ember számára szinte kötelezővé tett észjárás azonban, mely osztrák ármányt, gonoszságot, becstelenséget emleget csak azért, mert önként nem adta vissza nekünk azokat a jogokat, melyeknek birtokában volt, mindenképpen igazságtalannak kell minősítenünk. Két ország, két közösség állt itt egymással szemben, s az csak természetes, hogy mindkettő ragaszkodott a maga előnyéhez. Ausztria ahhoz, hogy továbbra

is megtarthassa azt, ami az övé, Magyarország pedig, hogy elérje azt az addiginál jobb helyzetet, melyre a viszonyok lehetőséget adnak neki. Egyik fél se volt ebben a küzdelemben se nemes, se aljas. Az is csak természetes, hogy az uralkodó, aki nemcsak nekünk volt királyunk, hanem Ausztria császára is volt, e küzdelemben nem lehetett a mi oldalunkon. Még az is természetes, ha még semleges se volt egészen, hanem inkább Ausztria, mint a mi oldalunkon állt.

Nemcsak azért természetes ez, mert 48 nemcsak Ausztria-ellenes, hanem egyházellenes és királyellenes is volt, hanem azért is, mert a két fél közt Ausztria volt a politikailag, gazdaságilag és hadászatiilag erősebb, csak természetes tehát, hogy a közös uralkodó is elsősorban hozzá alkalmazkodott. Ha mindkét félnek egyformán van vagy nincs igaza, akkor a gyengébb fél mellé állni csak pártosságból, csak elfogultságból, csak az egyik iránti különösebb szeretetből lehet. Mi ezt azoktól a Habsburgoktól, akiket sose tartottunk magyaroknak, s akiket addig minden bajukban fegyverrel támadtunk hátra, még azt se várhattuk, hogy örökös tartományaikkal egyformán szeressenek, annál kevésbé azt, hogy jobban.

Aztán 48-ban a mi nemzeti jogaink kivívása az örökös tartományok megszerzett, sőt már évszázadok óta bírt jogainak megcsorbításával járt. Ahogyan mi ragaszkodtunk a mi, gyakorlatban még meg nem levő jogainkhoz és igyekeztünk magunknak minél több előnyt szerezni s ezt lelkiismeretünkben nemcsak megengedettnek, hanem egyenesen kötelezőnek ismertük, épp úgy joga, sőt kötelessége volt az osztráknak is, hogy népe és honfitársai részére, ha már új jogokat szerezni nem tud, legalább a már meglevőket megtartsa.

Nem ármány, lelkiismeretlenség és gonoszság állt tehát szemben a mi hazafias önfeláldozásunkkal és idealizmusunkkal, hanem hazaszeretetet a hazaszeretettel, vagy ha tetszik, nemzeti önzés a nemzeti önzéssel. Két szomszéd nemzet harca volt ez a saját érdekeiért, amely harcban egyedül az győz, aki ügyesebb, okosabb, bátrabb, önfegyelmzőbb vagy szerencsésebb. Mindkét küzdő félnek egyedül csak azt kellett néznie, hogy ne ő maradjon alul. Azt, hogy a harcban mi képviseltük az erényt és az idealizmust, Ausztria pedig a bünt és az ármányt, csak gyerek hiszi el. Gyerekekkel pedig kockázatos felnőttek ellenében érvelni.

De azon se szabad csodálkoznunk, annál kevésbé megbotránkoznunk, hogy ebben a harcban az uralkodóház se volt mellettünk, tehát hogy az is ellene szegült nemzeti törekvéseinknek. Először is ne feledjük el, amit már bebizonyítottunk, hogy a mi 48-unk nemcsak magyar szabadságharc volt, hanem egyházellenes irányzat és vallástalan forradalom is. Ha győzött volna, nemcsak a magyar nemzet lett volna független, hanem vele együtt az egyházellenesség is uralomra jutott volna. Láttuk például, hogy a 48-as „hazafias” papok még sokkal amolyanabbak voltak, mint a kommunizmus alatti úgynevezett békepapok (akik egyébként szintén „hazafiságot” emlegettek és 48-nak is nagy magasztalói voltak). Ennek megakadályozására a Habsburgoknak, mint családi hagyományként jó katolikusoknak és elsősorban alattvalóik örök üdvösségével törődő uralkodóknak, minden tőlük telhetőt el kellett követniük.

Ezt a „hazafias” hírverés természetesen elhallgatta és úgy állította be a dolgot, mintha az uralkodó ellenszenve nem az egyházellenességnek és a forradalomnak, hanem egyedül csak a magyar nemzeti függetlenségnek szólt volna. Pedig hát a 48-asok legnagyobb bűne ez az egyházellenesség volt, ezzel pedig nemcsak az Egyháznak ártottak volna, ha győztek volna, hanem a magyar népnek és a nemzet életerejének is.

Ha a 48-asok csak a magyar hazáért harcoltak, akkor hazafias mozgalmukat nem lett volna szabad összekötniük az egyházellenességgel, melyet magukévá téve megnyerték ugyan maguknak az akkor magát „felvilágosultnak” nevező értelmiséget, városi polgárságot, zsidókat és protestánsokat, de elidegenítették maguktól az uralkodóházat, a főpapságot, a papság javát és a vallásos katolikus népet. Az pedig egyik fő lelkiismeretlenségük volt, hogy a papság irántuk való szükségképpen és tőlük kényszerrel előidézett ellenszenvét álnokul úgy állí-

tották a nemzet szeme elé, mintha ez az egyháziak részéről a nemzet ügye iránti ellenszenv vagy közöny lett volna.

A kommunisták is ugyanígy tettek. Rettenetesen meg voltak sértve, ha valamely pap részéről „reakciót” tapasztaltak (egyébként ezt a szót is a 48-asoktól vették át) s nem tudták megérteni, hogy lehet egy pap „a nép ellen”. Azt nem voltak hajlandók tudomásul venni, hogy ők nemcsak a dolgozó népet akarják boldogítani, hanem istentelenek is és a dolgozó népet is istentelenné akarják tenni. Ha azonban ez így van (s ők nyíltan hirdették, hogy így van), akkor nem természetes-e, ha egy pap nem támogatja őket, sőt így nem kötelessége-e minden papnak, hogy egyenesen ellenségük legyen? Nekik ezt azzal, hogy az istentelenséget nyíltan és hivatalosan vállalták és hirdették, sőt erőszakolták, már előre tudomásul kellett volna venniük. Tudomásul is vették, mert hiszen papot nem vettek be a pártba. Pedig hát olyan papot, aki még erre is kapható lett volna, nyugodtan bevehettek volna. De hát ők még az ilyen papban se bíztak. Azt viszont elvárták, hogy a papok bízzanak bennük.

48 nem istentelen volt, csak egyházellenes. Vallásilag művelt katolikus ember számára azonban a kettő ugyanaz, mert mit ér az olyan mozgalom, mely nem vallásellenes, hanem csak az igaz vallásnak van ellene? Ez még nagyobb baj, mintha általában a vallás ellen lenne. Az ilyen „nemzeti” mozgalom még veszedelmesebb, mint az, mely nyíltan hirdeti, hogy minden vallás ellen van, sőt Istenben se hisz, mert ez utóbbi legalább annyira magyarul beszél, hogy még az analfabétákat se tévesztheti meg, ellenben 48, mely csak az ellen volt, hogy a pápa Magyarországon is parancsolhasson vallásilag és csak az úgynevezett „papi uralomnak” és „papi vagyonnak” meg a papi nőtlenségnek volt ellene s a papság salakját tette volna az Egyház vezetőivé, még olyan nagykoponyájú magyarokat is megtévesztett mint Széchenyi, Deák Ferenc vagy Eötvös József.

A Habsburgoknak tehát, mint vallásilag művelt katolikusoknak, mindenképpen ellene kellett volna lenniük 48-nak. Még akkor is így kellett volna ennek lennie, ha nemzeti követeléseinket örömmel nézték volna.

De nemzeti céljaink következtében is ellene kellett lenniük örökös tartományaik miatt. Ezt is be kell látnia minden elfogulatlan embernek akkor is, ha magyar az illető. Egy uralkodó se független attól a néptől, melynek uralkodója, hiszen nem lehet független alattvalói érdekeitől. Amelyik uralkodó független tőle, az rossz uralkodó, sőt nem is maradhat sokáig uralkodó. Ami az örökös tartományokra hátrányos volt, az szükségképpen hátrányos volt császárukra, a Habsburgokra is. Hiszen az ő adójuk volt az alapja birodalmuknak s így természetesen mindent el kellett követniük, hogy mindazt, ami alattvalóiknak kárukra volt, ők is megakadályozni igyekezzenek. Ami Ausztria hatalmát csökkentette, a Habsburgok hatalmát csökkentette, sőt – tekintve a magyarok megbízhatatlanságát – egyenesen kockáztatta.

Igaz, hogy mi is alattvalói voltunk a Habsburgoknak, tehát a mi boldogulásunk is uralkodói érdekük volt. Ámde ők az örökös tartományokban laktak, az ő nyelvüket beszélték, azok népei régebbi alattvalóik voltak, mint mi és – ami a legnagyobb súllyal esik latba – többen voltak, nagyobb súlyt jelentettek, nagyobb terhet viseltek birodalmukban, mint mi, tehát az egyszeregy törvényeinél fogva is nagyobb tekintettel kellett lenniük az ő érdekeikre, mint a mieinkre. Nem szabad aztán elfelejtenünk azt se, hogy a mi teljes függetlenségünk azért is gyengítette az ő birodalmukat, mert világos, hogy egy egységes és közös hadsereggel bíró birodalom mindig erősebb, mint egy olyan, mely két, egymástól teljesen független részből áll.

A Habsburgoknak a mi függetlenségünkötől való idegenkedése olyan természetes dolog, mely a józan észből következik; gyűlöletre tehát semmiképpen se szolgáltathat okot, legfeljebb védekezésre. Gyűlölhetünk-e egy parasztot azért, mert a maga lovait jobban sajnálja és jobban kíméli, mint a másét? Lám, a magyar főurak is milyen késhegyig menő harcokat vívtak az adóemelés ellen, pedig nem az ő, hanem a jobbágyaik adójáról volt szó. Ha a maguk adója lett volna, még jobban küzdöttek volna ellene, de így is küzdöttek, mert az is érdekük volt, hogy jobbágyaiknak is kedvükben járjanak. Nem gyűlöljük – hacsak a dologban érde-

kelve nem vagyunk, például ha vetélytársunkról van szó s emiatt nem tudunk tárgyilagosak lenni – azt a diákot se (sőt dicsérjük), aki minden erővel arra törekszik, hogy az ő dolgozata, az ő felelete legyen a legjobb, nem pedig a szomszédjáé. Mindez az élet törvénye, az önfenntartási ösztön megnyilvánulása és követelménye, melyen megütközni vagy melyet zoknon venni a képzelhető legnagyobb elfogultság és igazságtalanság jele. Ezek a jelenségek mind szükségképpen velejárói voltak annak, hogy királyunk idegen volt, külföldön lakott és kívülről még más országok felett is uralkodott és ezek a más országok nagyobb gazdasági erőt, nagyobb politikai hatalmat jelentettek, mint mi. Ez volt az oka annak is, hogy nem körünkben, hanem közöttük lakott.

Ha pedig valaki e megállapításunkra azt feleli, hogy éppen azért, mert ilyen nagy hátrányokkal járt, nem kellett a 48-asoknak és általában az igaz magyar hazafiaknak az ilyen közös király; hogy ezért akartak tőle vagy teljesen elszakadni, vagy legalább Ausztriával a perszonáluniónál nem szorosabb kapcsolatba lépni, akkor figyelmeztetünk arra, hogy a közös uralkodónak és az Ausztriával való reálunióknak nemcsak hátrányai voltak (melyekről most volt szó), hanem előnyei is, sőt az előnyök sokkal nagyobbak voltak, mint a hátrányok. Ha mi a nagy előnyöket (többek közt a török alóli felszabadítást és az ország területi integritásának visszaszerzését) már elfogadtuk (és 48-ban is élveztük), akkor világos, hogy vállalnunk kellett a hátrányait is.

Ha mi az örökös tartományokkal csak perszonálunióban lettünk volna, akkor Lipót sose tudta volna megindítani a török felszabadító háborút, különösen pedig nem tudta volna sikeresen befejezni. Akkor III. Károly se tudta volna visszafoglalni azt is, ami Lipótnak még nem sikerült. Akkor ugyanis csak olyan anyagi erőforrásokra támaszkodhatott volna, melyeket Magyarország tudott volna adni. Az örökös tartományokéira csak akkor, ha ezért nekik Magyarország megfelelő ellenszolgáltatást tudott volna adni.

Hogy nekünk nemcsak a magunk, hanem az egész Habsburg-monarchia ereje is rendelkezésünkre állt, tisztán annak köszönjük nemcsak azt, hogy országunkat a török alól fel tudtuk szabadítani, hanem azt is, hogy ezt az 1700 körül visszaszerzett Nagymagyarországot egész 1918-ig, azaz egész addig, míg Habsburgok voltak az uraink és az ő örökös tartományaikkal közös háztartásban voltunk, meg tudtuk tartani. Ennél tovább nem is tudtuk egy percre se megtartani. Mikor például Szerbia a mi országunkban lakó szerbek „felszabadítására” tört (ezért gyilkolták meg Ferenc Ferdinándot) még világháború tört ki miattunk, Horthy csonkaországa azonban már annyira nem számított a világpolitikában, hogy a második világháborúba már akkor is bele kellett avatkoznunk, mikor nem akartunk, s most már tisztán csak német érdekekért is ki kellett menniük katonáinknak a messzi orosz hómezőkre. Csehországgal, Romániával és Szerbiával szemben az akkor már kommunista Csonkamagyarország is annyira nem számított semmit, hogy a felszabadult színmagyar Kisalföld és Székelyföld, a Bácskának és az Alföldnek még magyar részei is úgy mentek vissza újra Csehország, Románia és Jugoszlávia kezébe, hogy a mi kommunistáink a béketárgyaláson nem megmenteni, hanem még előhozni, még kérni se merték őket. Lehet, hogy ez a magyar kommunistáknak nem is fájt úgy, mint nekünk fájt, de az kétségtelen, hogy megmentésüket ők is megkísérelték volna, ha nem érezték volna gyöngeségüket. Magyarország azonnal csonkaország lett, mihelyt önálló lett és azonnal a nagyhatalmak és szomszédai játéklabdájává lett, mihelyt „független” és „önrendelkező” lett.

A mi „hazafias” hírverésünk idegenen mindig csak németet, németen pedig egyedül csak a Habsburgot értette, a porosz például már nem (azzal egyenesen szövetségni akart, Bécsen is csak a katolikus Bécsset értette, a protestáns Bécsset nem; a protestáns bécsiek fegyvertársai voltak Bethlennek). Függetlenségen és önrendelkezésen is csak a Bécsből való függetlenségét értette. A töröknek adót fizető Erdély neki „független” volt és szerinte a magyar függetlenséget képviselte a bajor választónak, a porosz királynak és a cárnak hízogató Rákóczi is, akivel a francia király még szerződést se volt hajlandó aláírni, noha egyébként szüksége volt a se-

gítségére. Nem csoda aztán, hogy a Habsburgoktól ekkor már csakugyan független Horthy-Magyarország olyan nagy megalázásokban részesült Hitler Németországtól, a már kommunista Magyarország pedig a kommunista Szovjetuniótól.

Joggal feltehetjük, sőt egészen bizonyosra vehetjük, hogy csak így lettünk volna függetlenek már régebben is, ha sikerült volna „függetlenségünket” Béccsel szemben kivívnunk. Még például is szolgálhatunk rá. Erdélynek például sikerült Bécsből függetlennek lennie, de a töröknek viszont adót fizetett. Bocskai Magyarországnak is sikerült, de szintén adót fizetett a töröknek, Bethlennek is sikerült, de ő is fizette az adót s még ahhoz is a török engedélyét kellett megszereznie, hogy a Habsburgokat megtámadhassa. Rákóczi Györgynek is sikerült, de ő is fizette – fukar létére is – az adót s szabadságharcát is azért hagyta abba és protestáns szövetségeseit is azon ürüggyel hagyta cserben, hogy a török nem engedi meg, hogy harcoljon.

II. Rákóczi Györgynek még a töröktől is sikerült kivívnia függetlenségét, de bele is pusztult ő is, Erdély is. A Wesselényi-összeesküvők is előre adót ígértek a töröknek Erdélyen kívül most már Magyarország után is, de a magyar függetlenséget kivívnuk mégse sikerült. Thököly még az eddigiekénél is jobban török cseléd volt. Rákóczival még szerződést se volt hajlandó kötni a francia király. Kossuth és Görgey pedig úgy ajánlották fel a magyar koronát 1849-ben a cárnak, hogy még azt is őrá bízták, hogy a nagyhercegek közül melyiknek adja. Az is jellemző, hogy míg a Habsburgok végig meg tudták tartani számunkra nemcsak Horvátországot, hanem még Fiumét is, 48 nagy hazafiai már alig néhány hónapos uralmuk után belenyugodtak Horvátország esetleges elvesztésébe s így a magyar tengerpartról is lemondtak volna.

Látjuk tehát, hogy annak, hogy nekünk idegen királyunk volt, olyan királyunk, akinek Magyarországon kívüli és nála nagyobb országai is voltak, haszna is volt, nemcsak kára, és a haszna sokkal nagyobb volt, mint a kára.

De nemcsak annyi hasznunk volt a közös uralkodóból, hogy szükség esetén az egész Habsburg-monarchia ereje mellettünk állt és védett bennünket. Hasznunkra volt még az is, hogy az örökös tartományok igényeivel szemben, melyeket velünk szemben természetesen egyedül csak a nemzeti önzés vezetett (mint minket is övelük szemben), a Habsburgoknak nemcsak ők, hanem mi is alattvalói voltunk s így a Habsburgoktól az önfenntartó ösztön nem csak azt kívánta, hogy nekik járjanak kedvükben, hanem azt is, hogy nekünk. Hiszen jogaink tiszteletben tartására még esküt is tett minden Habsburg király (kivéve azt, aki a magyar protestánsoknak éppen a „legrokonszenvesebb” volt, II. József).

Mi úgy tudjuk, hogy a Habsburgok e kötelességüknek nem tettek eleget, sőt esküjüket is mindig megszegték. Pedig ennek az állításnak éppen az ellenkezője az igaz. Igaz, hogy a Habsburgok arra esküdtek meg, hogy Magyarország független ország, s igaz az is, hogy addig, míg az ő fejükön volt a magyar korona, mégse volt az. De hát látjuk, hogy azóta se az, mióta nem az ő fejükön van a korona. Láthatjuk tehát, hogy nem ómiattuk, nem az ő mulasztásuk, nem az ő bűnük miatt nem volt hazánk független, hanem tőlük független tényezők s ránk hátrányos erőviszonyok miatt.

Ebben a tekintetben nem is szeghették meg esküjüket a Habsburg-királyok, mert hiszen Magyarország akkor se volt független, mikor ők ezt az esküt letették.

Ezt nemcsak ők tudták, akik az esküt letették, hanem tudták azok a magyarok is, akik az esküt letették velük. Azt is nagyon jól tudta mindkét fél, hogy Magyarország épp oly függő viszonyban marad Ausztriától az eskü letétele után is, mint letétele előtt volt. Világos tehát, hogy senki se érthette ezt az esküt úgy, hogy a király mihelyt ezt az esküt letette, azonnal visszaadja Magyarország teljes függetlenségét.

Itt csak elvről volt szó, melyet a király elismert; egy olyan elméletről, mellyel a gyakorlat, a valóság ellenkezett. De ezt mind a király, mind a nemzet egyformán tudta.

Józan ésszel azt se várhatta senki, hogy ebből a valósággal egyelőre még ellenkező elméletből a király talán majd éppen az örökös tartományok pénzével és haderejével csinál való-

ságot. A józan észből következett, hogy Magyarország függetlenségét még a Habsburg- király is csak Magyarország pénzével és vérével szerezheti vissza. Azt meg tudta ugyanis tenni ez a király, hogy ezt a magyar függetlenséget a töröktől az örökös tartományok erejével szerezte vissza, de azt kívánni, hogy még az örökös tartományoktól is az örökös tartományok vérével és pénzével szerezze vissza, talán kissé mégiscsak sok lenne a komikumból és a képtelenségből. Esküszegés volt tehát a Habsburgoktól, hogy megesküdtek az ország függetlenségére, de az ország mégis még 1848-ban is Béctől függő volt? Nem.

Az azonban egész kétségtelen, hogy amennyiben az eskü megtartása lehetséges volt, az az tőlük függött, senki se tartotta meg annyira, mint éppen a Habsburgok (és senki se kevésbé, mint a magyar „hazafiak”). Az örökös tartományok igényeivel szemben, akiket velünk szemben természetesen egyedül a nemzeti önzés vezetett (mint ahogyan minket is az vezetett velük szemben), magukat a Habsburgokat az is kötötte, hogy ők nemcsak az osztrákoknak, hanem nekünk is uralkodóink voltak s így nemcsak az osztrákokat, hanem minket is kötelesek voltak szeretni, sőt jogaink tiszteletben tartására még eskü is kötötte őket. Arra pedig már számtalanszor rámutattunk, hogy ők nem olyanok voltak, mint a „tehetséges” politikusok, akik számára a politikában nem volt se eskü, se erkölcs. Hiszen most láttuk csak, hogy Ferenc Józsefet is egyenesen azért róttá meg egy nem magyar és nem vallásos alapon álló történetíró, mert a politikában is épp úgy a becsület volt számára irányadó, mint a magánéletben.

A Habsburgoknak a mi javunkra letett koronázó esküje miatt nem volt és nem is lehetett szó addig, míg ők királyaink voltak, soha arról, hogy például Ausztria a vele határos, ma „Burgenland” néven ismert teljesen német (kis részben horvát) területet tőlünk elhódíthassa. Az erre irányuló osztrák igények kielégítése nem jutott eszébe még annak a II. Józsefnek se, aki állítólag németesített és aki nem is tett esküt Magyarország jogai megtartására, mert éppen azért meg se koronáztatta magát, hogy semmiféle eskü ne kösse. De még a Bach-korban, mikor egyenesen büntetni akartak bennünket, és mikor már ugyancsak lángolt a német nemzeti érzés, akkor se szakították el tőlünk „Burgenlandot” azon a címen, hogy az német, és egyébként is Ausztriával határos, sem egyetlenegy akár német, akár nem német falut, pedig akkor még Ferenc Józsefet se kötötte irányunkban semmiféle eskü, mert hiszen ő is csak 1867-ben koronáztatta meg magát.

Mi erről soha nem beszéltünk, mert a mi szemünk csak a Habsburgok „bűneinek” észre-
vevására volt alkalmas, de érényeikre nem. Mi ezt egyszerűen magától értetődőnek tartottuk. Pedig hogy ez mennyire nem volt magától értetődő, hanem egyedül csak a Habsburgok érénye és személyes érdeme, azt azonnal megláthattuk, mikor 1918-ban a Habsburgok megbuktak s elkergettük őket mi is, meg az osztrákok is. Ausztriában ekkor a szociáldemokraták kerültek uralomra, de olyan szociáldemokraták, akik akkor még a kommunistákat is magukba foglalták, mert még nem szakadtak két külön pártra. Ezek a szociáldemokraták akkor még a nacionalizmus határozott ellenségei, sőt nemzetköziesek voltak, mégis első dolguk volt, hogy az első világháború nyugati győzőitől Magyarországból a Burgenlandot maguknak követelték azon a címen, hogy német. S noha az akkori győzők számára Ausztria épp úgy ellenség volt, mint mi, sőt talán még jobban, mert hiszen német volt, mégis annyira igazságosnak találták kérélmüket, hogy ez a „Burgenland” a mi minden kétségbeesett ellenállásunk ellenére is Ausztriáé lett s ma is azé.

Láthatjuk belőle, hogy 400 hosszú éven át a Habsburgoknak irányunkban nemcsak az az érdemük volt, hogy ők maguk területileg nem csonkítottak meg bennünket soha még akkor se, mikor ez a területi megcsonkítás nemzeti és faji alapon állva igazságos lett volna, hanem még azt is megakadályozták, hogy ezt alattvalóik, az osztrák politikusok vagy politikai pártok megtehessek, vagy akár csak programjukba vegyék. Ilyen politikai párt Ausztriában a Habsburgok uralma alatt sose volt.

És hogy Habsburg királyaink milyen őszinték voltak irányunkban e tekintetben, mutatja az, hogy ez az eszme annál kevésbé a megvalósítására való törekvés, még 48-ban a nemzeti

eszme szinte mámoros virágzásának korában se merült fel a magyarországi németiség körében még Burgenlandban se. Mindenki a nemzetiségéért lángett akkor ebben az országban; magyarok, tótok, románok, horvátok, szerbek egyaránt, egyedül csak legműveltebb nemzetiségünk, a németek nem követeltek maguknak jogokat, annál kevésbé azt, hogy legalább ott az osztrák határon lakókat csatolják fajtestvéreik államához.

Pedig ez a törekvés az akkori németiség részéről nemcsak azért lett volna sokkal megokoltabb, mint akármelyik más nemzetiségünk részéről, mert ők voltak köztük a legműveltebbek, a nemzeti eszme pedig akkor a haladással járt együtt s ezért annál jobban divat volt, minél műveltebb volt egy nép, hanem azért is, mert hiszen az akkor hazánkban maguknak jogokat követelő románoknak, horvátoknak, szerbeknek, tótoknak nem volt olyan hatalmas protektoruk, mint a magyarországi németeknek Ausztria (sőt maga a császár is, aki német fajtestvérük volt) lett volna, ha nem lett volna egyúttal magyar király is.

Láthatjuk azonban, hogy a Habsburg-király csak vérségileg volt a németek fajtestvére, érzelemben, gondolatvilágban s eszmeileg azonban nem, mert kitartott kötelessége mellett s még olyan korban, melyben mindenki csak a népéért rajongott, akkor se felejtette el azt, hogy ő nemcsak az osztrák németeknek a császára, hanem a magyaroknak is királya, s így irányukban is kötelezettségei vannak.

Hogy a mi németjeink 48-ban s általában a Habsburgok egész 400 éves uralma alatt annyira csöndben voltak és sohase léptek fel nemzetiségi, például önkormányzati igényekkel, sőt még német tannyelvű iskolák felállításának igényével se, ebben is feltétlenül a Habsburgok érdemét kell látnunk. Az ugyanis, hogy fellépjenek-e velünk szemben igényekkel vagy ne, az tisztán csak azoktól a vezető köröktől függött, akik német nemzeti életüket irányították.

Lám, mihelyt a német birodalomban Hitler került uralomra, azok az osztrákok és cseh (szudéta) németek, akik a Habsburgok alatt talán az egész föld legjámborabb, legkedélyesebb és legcsöndesebb nácója volt, rögtön lázba jöttek, tüntetéseket rendeztek, utcai harcokat vívtak, vonatokat és viaduktokat robbantottak, bombákat és pokolgépeket hajigáltak, Dollfussokat gyilkoltak egész addig, míg csak az Anschluss (a Német Birodalomhoz való csatlakozás) be nem következett. Ugyancsak hamar be is következett, pedig mindenki úgy tudta, hogy ezt Európa akkori urai semmiképpen sem tűrik el.

De ugyanakkor egyszerre a mi németjeink, a mi „svábjaink” is mennyire önértetekesek lettek! Hogy alakultak egymás után Volksbundjaik, külön német iskoláik! Hogy megszűntek az addig annyira divatos névmagyarosításaik, sőt hogy megkezdődött még nevük visszanevetésítése is! Ha ezt a Habsburgok „németesítése” alatt merték volna nálunk megpróbálni, olyan magyar felzúdulás keletkezett volna, hogy talán még magát Bécs is eltörölte volna a föld színéről. Ekkor azonban, mert már „önrendelkezők”, „függetlenek” lettünk, mert nem német volt már a királyunk, hanem egy kálvinista magyar a kormányzónk, még ezt is el kellett tűrnünk, sőt olyan „szabadok” is lettünk, mert hiszen „felszabadultunk”, hogy hiába kutatjuk át az egész akkori magyar sajtót, nem találunk benne svábjaink kihívó német öntudata ellen nemcsak felháborodást, hanem még egy szerény hangú tiltakozást se.

Vajon amit Hitler meg tudott itt csinálni ügynökeivel a messze távol Németországból, nem tudták volna megtenni a Habsburgok is, kivált 48-ban, mikor már egyenesen a trónjukat fenyegettük? S mi mégis hogy hisszük s mily rendületlenül szajkózzuk még ma is azt a 48-as propagandát, hogy a „perfid” [hítségő, szőszegő] uralkodóház 48-ban ellenünk lázította a nemzetiségeket. Ha ez igaz, hogy lehet, hogy éppen csak a németeket, éppen csak a maga felenyáját nem lázította ellenünk, sőt egyenesen ők haltak meg értünk Aradon?

Ha a Habsburgok „kamarillája” meg tudta tenni azt, hogy még a rá haragudó görögkeleti oláhok, rácok és lutheránus tótok is felkeltek mellette ellenünk, hogy lehet az, hogy éppen a katolikus tótokat nem tudta fellázítani ellenünk, noha azok papjai katolikusok voltak? De különösen hogy lehet, hogy éppen a saját németjeit nem tudta fellovalni ellenünk? Ezt mással nem lehet megmagyarázni, mint csak azzal, hogy nem is akarta, s ha ezeket nem akarta, ak-

kor bizonyára a románokat, a rácokat és a horvátokat se ő lázította fel. (Ezt a kérdést egyébként majd külön és bőven megtárgyaljuk.)

De – hogy visszatérjünk tulajdonképpen tárgyunkhoz – a vallási okokon, Ausztria érdekében (melyet az osztrák császárnak kötelessége volt támogatni) és a birodalmukat minél egysegebbé tenni törekvő dinasztikus érdekeken kívül még azért is 48-ellenesnek kellett lennie uralkodóházunknak, mert nemcsak Magyarországnak Ausztriától való különválasztása, hanem – félig titkon, sőt elég nyíltan is – magának a királyságnak a megdöntése is célja volt 48-nak. Kívánhattuk-e hát, hogy éppen a király legyen az, aki támogassa, vagy akár csak semleges legyen egy köztársasági mozgalom irányában?

Nem helytálló ellenvetés itt, hogy 48 eleinte nem volt királyságellenes, s hogy később részben azzá vált, annak egyedül az uralkodóház „hítségesei” voltak az okai. A mindig többet követelés, a mindig nagyobb radikalizmus ugyanis általános forradalmi tulajdonság. A francia forradalomban is eleinte még Robespierre és Danton is, sőt Marat is, tehát mindenki királypárti volt (csak alkotmányos királyságot akartak) s a végén mégis mi lett belőle!

Tudvalevő aztán az is, hogy mi 48-ban nemcsak a magunk, hanem még az örökös tartományok számára is alkotmányt követeltünk. Ha itt ellenvetésül azt halljuk, hogy ez teljesen jogos követelés volt és az örökös tartományok népének is jót akartunk vele, de egyébként is a haladással járt, azt feleljük, hogy az uralkodóháztól akkor se vehetjük rossz néven, hogy ezek a törekvések nem voltak ingyére, még ha 48 nem lett volna egyházellenes eszmékkel is kapcsolatos, mert jogról, előnyről önként és ok nélkül még soha senki se mondott le a történelemben. Vannak esetek, mikor ez gyarlóság és a józan megfontoltsággal, sőt igazságérzettel ellenkezik (mint a jelen esetben is), de sajnos mégis olyan gyarlóság, mely vele jár az emberi természettel s csak szentek tudják legyőzni, nem pedig uralkodók.

Ne feledjük, hogy a mi szabad királyválasztó jogunk is olyan gyakorlatot valósított meg, mely a királyságból és a köztársaságból éppen azt egyesítette magában, ami káros volt mindkettőben, s azt küszöbölte ki mindkettőből, ami előnyös volt benne. A mi őseink mégis körömszakadtukig ragaszkodtak hozzá és önként nem is tudtak volna lemondani róla soha. Számukra ugyanis ez előnyt jelentett, mert a királyt függő helyzetbe hozta tőlük, s megválasztása címén sok előnyt csikarhattak ki tőle a maguk számára. Miért lenne tehát olyan nagy bűne a Habsburgoknak, ha ők is jobban szerették a több uralkodói jogot, mint a kevesebbet?

De az a túlságos nemesi szabadság is, mely az adómentességben, a király elleni fegyveres felkelés és az ítélet kimondása előtti le nem tartóztathatás jogában állott, sőt hogy nemes ellen a bíróság előtt se lehetett elfogadni nem nemesnek, sőt nem magyar nemesnek a tanúságát, szintén teljesen idejétmúlt, a közre feltétlenül káros, a nem nemesekre pedig rendkívül sértő és igazságtalan jog volt, mégis egész ezeréves történelmünk úgyszólván tisztán e jogokért való küzdelemből áll s önként a végén se mondtak volna le róla azok, akik azt állították, hogy megilleti őket.

Helytelen dolog volt mindez, de nem gonoszság, hanem csak emberi gyarlóság, mert hiszen az önfenntartás ösztönéből folyik. De hát ugyanígy abból folyik az is, ha egy uralkodó is csak akkor ossza meg hatalmát a nép képviselőivel, ha erre a nép rákényszeríti. Aki felháborodik azon, hogy az uralkodó ezt megvárja, az teljesen híjával van az élettapasztalatnak és az emberismeretnek. A történelem azt mutatja, hogy még azok is, akik mint a nép vezetői, az uralkodókat jogaiknak alattvalóikkal való megosztására rákényszerítik, illetve egészen elűzik, az utána kezükbe került hatalmat még úgy se osztják meg a néppel, mint azok az uralkodók, akiket ők emiatti felháborodásukban elkergettek. (A francia forradalom rémuralma és embermészárlásai, Kossuth hallatlan alkotmány sértései, melyekre majd bőven rámutatunk s amelyekre hivatkozva Szemere, a miniszterelnök még lemondását is beadta, Hitler terrorja és a politikai foglyokkal szemben elkövetett kínzásai, Sztálin e tekintetben még nagyobb bűnei, tömegmészárlásai és vádlottkínzásai. Meg az a Hruscsov, aki mindezt elítélte és többé-kevésbé megszüntette, ő se tűrt ellenzéket vagy sajtószabadságot, sőt alatta és semmiféle más kom-

munista kormányzat alatt nem volt soha választás, hanem csak szavazás (mégpedig nem ugyan a törvény, hanem a terror miatt kötelező szavazás) a párttól kinevezett jelöltekre.)

Pedig 48-ban nemcsak az emberi gyarlóság vezette a Habsburgokat abban, hogy meglevő uralkodói jogaikhoz ragaszkodjanak, hanem az okosság és az éppen nem alaptalan meggyőződés is, hogy jelenleg az ő érdekeik összesnek nemcsak az egyedül üdvözítő Egyház, hanem még a népek érdekeivel is. Ott volt ugyanis előttük a francia forradalom képében a friss példa, hogy mi lesz, mit eredményez az, ha a műveletlen és lelkiismeretlen vezetőitől izgatott tömeg követeléseinek engedünk s megadjuk neki azt az alkotmányt, melyet követel, s mely annyira igazságosnak és ártalmatlannak látszik – elméletben.

Pedig hát kétségtelen, hogy az a forrongó és mámoros nép, mely 48-ban az uralkodói jogoknak vele való megosztását követelte, egyházellenes eszméktől áthatott, vagy legalábbis ilyen emberektől felizgatott nép volt (tulajdonképpen nem is a nép követelt, hanem csak az akkor teljesen vallástalan értelmiség és ugyanilyen felfogású városi lakosság). A Habsburgok tehát 48-ban tulajdonképpen az egyházellenesség ellen és a törvényes rendért küzdöttek, mikor jogaiknak a néppel való megosztásának ellenszegültek. Valójában ugyanis nem a néppel kellett volna jogokban osztozniuk, hanem a nép vallástalan és egyébként is önző és jellemtelen, vagy a legjobb esetben gyarlóságokkal tele, hiú és önkritika nélküli vezetőivel.

A francia forradalomban is csak szerény és igazságosnak látszó követelésekkel kezdték a dolgot, s mivel engedékenységre találtak, az lett belőle, hogy a hatalmat kezébe kerített csőcselék, illetve lelkiismeretlen vezetői véresebb és erőszakosabb rémuralmat csináltak, mint a régi zsarnokok közül akár a legkegyetlenebb.

Aztán mi, akiknek azóta már száz év tanulsága áll rendelkezésünkre, azt is rég megtanultuk már, hogy az alkotmányosság, a népképviselő és a népek a maga sorsa intézésébe való beleszólása a valóságban közel se olyan hasznos, eszményien szép vagy igazságos, mint a 48-asok tapasztalatlanságukban még elképzelték. Még ha el is tekintünk attól, hogy mikor uralomra jutott, az a marxizmus csinálta az ő 99,7%-os győzelmével járó szavazásokat, amelynek addig, míg a hatalmat meg nem szerezte, az általános és titkos szavazati jog volt a legfőbb politikai jelszava (lám, hova torzította a jelszavát!), kétségtelen, hogy még olyan kultúrállamok is, melyekben valóság lett a politikai demokrácia és a nép tényleg szabadon szavazhatott arra a jelöltre, amelyikre akart, úgy megutálták már ezt a szabadságot és ennek a népképviselőnek az áldásait, hogy utána és helyette inkább a diktatúráért lelkesedtek (Hitler Németországa, Mussolini Olaszországa s végül – a teljes politikai csőd, a nemzet tekintélyének teljes lejáratása és gazdasági tönkretétele után – De Gaulle Franciaországa), mert kénytelenek voltak belátni, hogy a demokráciában se a nép maga intézi a sorsát, hanem azok, akiknek sikerül a nép tetszését megnyerniük (és éppen nem azoknak sikerül, akik alkalmasak is a vezetésre s még inkább nem azoknak, akik méltók is a nép bizalmára).

A tömeg, mint Napóleon, Mussolini és Hitler esete bizonyítja, még nagykulturájú országokban is, még ma is éretlen és úgy látszik, mindig is éretlen lesz arra, hogy önmagát kormányozza. Ma is vezetőik kormányozzák őket s a régihez képest csak az a különbség, hogy régen még őszinték voltak egymáshoz az emberek, a hazudozás és képmutatás nem volt még a politikai szereplés elengedhetetlen eszköze. Ezért régen még nem hazudták a népek azt, hogy ő kormányoz, mikor nem ő kormányzott, hanem megmondták neki becsülettel az igazat, hogy nem ő kormányoz, nincs is hozzá képessége, de joga se. Minden ember nem lehet egyforma és azok kormányoznak közülük, akiket Isten erre kiszemelt s hatalommal felruházott.

Ma már azok, akik tényleg kormányoznak s a maguk akaratát a népre rákényszerítik, ezt csak akkor tehetik, ha el is tudják hitetni a néppel, hogy ők az ő akaratának képviselői és az ő megbízásából kormányoznak. Ezért ma már minden kormányrendszerben külön nagy apparátus szolgálja a közvélemény irányítását. Ma már külön propagandaminisztérium van (s ha nyíltan nincs, akkor van csak igazán a valóságban). Mindez mérhetetlen költséggel jár és természetesen az a nép fizeti, melynek megoldozása a célja. Ez a rendszer kötelezővé teszi

minden politikus részére az állandó hazudozást, annak állandó hangsúlyozását, hogy a nép irányít, a nép akaratának végrehajtása történik.

Ez lett a népuralom bevezetéséből a gyakorlatban. Leplezett, emiatt állandó hazudozásra kényszerülő s így rendkívül költséges önkényuralom. Gondoskodás arról, hogy a nép is azt akarja, amit vezetői; hogy ő is úgy gondolkodjék, ahogy ők, hogy ezért ilyen irányú nevelést kapjanak fiai, ilyen sajtó jusson a kezébe, ezt lássa a moziban, ezt hallja a rádióban és ezt hallja is és lássa is egyszerre a televízióban. Ugyanakkor gondoskodás arról, hogy az ellenkező vélemény ne tudjon hozzá eljutni.

Ezért ezermilliókba kerülő apparátusokkal kell a határokat légmentesen elzárni, az embereket meg kell fosztani attól az emberi joguktól, hogy olyan országba költözzenek, amelybe akarnak, sőt még attól is, hogy külföldre utazhassanak. Mivel pedig azok az átkozott rádióhullámok az országhatárokon is átmennek, ismét csak ezermilliókba kerülő költséggel – melyet természetesen szintén azokkal fizettetnek meg, akiket a tárgyilagos tájékoztatóban megakadályoznak – technikai berendezéseket állítanak fel a külföldi rádióadások zavarására. Otthon pedig – ugyanezen célból – a sajtószabadságot, mely pedig ugyanannak a forradalomnak „dicső” vívmánya, melyből a kommunista állam is fakadt, úgy elnyomják, hogy elméletben ugyan nincs már cenzúra, de a valóságban akkora van, amilyent a régi zsarnokok még álmodni se tudtak; nemcsak nyomtatni, hanem még hektografálni [sokszorosítási eljárás] se szabad külön engedély nélkül, s nemcsak olyat nem szabad írni, ami az állam urainak (akik egyébként nem urak, hanem elvtársak) véleményével ellenkezik, hanem még bírálni se.

A szovjet 50 éve és a magyar kommunizmus 20 éve alatt még nemcsak egyetlenegy olyan könyv, folyóirat, újság vagy röplap nem jelent meg, hanem még olyan képviselői beszéd se hangzott el az országházban, melyben a nép valamelyik képviselője valaha akár csak egy minisztert is bírálni merészelt volna. Érthető is, hiszen egyikük se a nép képviselője, hanem az uralmon levő rendszer, a párt kiküldöttje. De azért az alkotmányban benne volt a sajtószabadság is, a szólásszabadság is, a gyülekezési szabadság is, a politikai szabadság is és minden egyáltalán elképzelhető szabadság.

Ennél bizony sokkal jobb volt a régi önkényuralom, mert hiszen abban, hogy önkényuralom, megegyeznek, de a régi önkényuralom legalább olcsó volt és legalább nem volt hazug. De bizonyára sokkal jobb volt annál a francia népuralomnál is, mely nem volt hazug, mert valóban a nép akarata döntött benne, de szinte havonként buktak benne a kormányok, ezermilliókra ment az állami deficit, de azért az adókat mégse lehetett emelni, se a fizetéseket csökkenteni, mert azt a nép nem tűrte, és amelyben, mert a szabadság valóban megvolt benne, egymást érték az általános sztrájkok.

Ezért a régi önkényuralmat, míg csak mesterséges rágalmakkal alá nem aknázták, tisztelték az emberek és hittek benne, a mai állítólagos népuralomnak azonban – hiába költi az állam minden pénzét a közvélemény irányítására – senki se hisz, még kevésbé tiszteli valaki.

Nem azt mondom, hogy „a priori” [előzetesen], azaz szükségképpen jutott erre a sorsra az alkotmányosság, illetve a népképviseleti rendszer, hanem csak azt, hogy a gyakorlatban, azaz „a posteriori” [tapasztalati]. Ebből az következik, hogy nem feltétlenül kellett ennek így történnie. Lehetnek tehát kivételek s vannak is. Ahol ilyen kivételesen jól van a dolog, ott jobb az új rendszer, mint a régi. Ott eszményi dolog a népképviselet s ott dicséretreméltó igyekezet lehet az ilyen kormányzat megvalósítására való törekvés. Ámde hogy 48 szelleméből ilyen áldásos alkotmányosság nem születhetett volna, azt módszereiből (elsősorban a túlzás izgatás és gyűlöletszítás miatt) és azok jelleméből, akik élén álltak, a vaknak is látnia kellett. Az uralkodóház éppen azért volt ellene, sőt rettegett tőle, mert vezetőinek nagy emberi gyarlóságával tisztában volt.

48 a francia forradalom magyar fiókkiadása volt, vagy legalábbis abból is volt benne egy jó adag. Vezetői mind a francia forradalom eszméin nőttek fel. Petőfi pedig egész nyíltan annak legszélsőbb követőjének vallotta magát. Látni fogjuk, hogy még Görgey is ilyen eszmé-

kért lelkesülő ember volt addig, míg Világos ki nem józanította és szerényebbé nem tette. Ilyen emberektől azonban se önmérséklést, se termékeny alkotómunkát nem lehetett várni. Amit az eszük alkotott volna (mert tagadhatatlan, hogy volt eszük is), azt lerontotta volna a mámoruk. Hasznosat, maradandót alkotni csak ésszel lehet, 48 pedig a szíven alapult s vezetői hangsúlyozták is, hogy ész és a józan megfontoltság csak akadály ott, ahol elsősorban szívre, lelkesedésre, ösztönösségre, sőt mámorra van szükség.

Azt mondták, hogy nagy veszély idején (pedig hát nem lett volna itt semmi veszély, ha nem idézték volna elő s ők maguk nem akarták volna, hogy legyen) az ember is, épp úgy, mint az állat, ösztönszerűen megérzi, mivel és hogyan kell magán segítenie. Ezek az okosnak látszó érvelők csak azt felejtették el, hogy minket nem fenyegetett akkor itt senki; nem volt itt akkor veszély, különösen nem nagy veszély. Veszély csak azért lett, mert ezt a 48-asok készakarva előidéztek, tudatosan belerohantak.

Bolond egy logika olyan veszélyes helyzetet felidézni, melyben az ész már csak akadály, csak azért, hogy alkalmat adhassunk buta állati ösztöneinknek arra, hogy kivághassa magát belőle s csak azért is eligazodjék. Pedig hát ezek az emberek nemcsak a maguk és családjuk életét és vagyonát tették ily botor vakmerőséggel kockára, hanem magukkal rántották az egész nemzetet is. Azt, melyet ők állítólag annyira szerettek.

Mindent mesterségesen és mindent ösztönösen csináltak akkor ezek a 48-as vezetők. Mámort idéztek elő a közvéleményben, hogy ne lásson, ne legyen nyugodt és tetteiben az esze minél kevesebbet szerepeljen. Netovábbjára fokozták benne a lelkesedést, hogy ne gondolkodhasson. Ármányt, gonoszságot, becsapást, hitszegést emlegettek előtte állandóan, hogy rettegjen attól a veszélytől, mely állítólag fenyegeti s így ne mérsékelhesse magát. Gyűlöletet szítottak benne, hogy ne tudjon megbocsátani az „ellenségnek” s így valamiképpen még békeken ki ne egyezzen vele. Elhitették vele, hogy neki és nemzetének nincsenek, sőt nem is lehetnek hibái, az ellenség viszont merő bűn, gonoszság, rosszakarat és elvetemültség.

Minden józaneszű embernek látnia kellett, hogy mindebből okos, célszerű megoldás nem lehet, mert hiszen még ha véletlenül lett is volna, akkor is feltétlenül el kellett rontaniuk a dolgot azzal, hogy a szereplők nem voltak józanok, hogy nemcsak nem tudták, hanem még csak nem is akarták magukat mérsékelni, sem megállni akkor, mikor szükséges. A sikerrel mindig együtt növekedett önérzetük és étvágyuk s az az öntudatuk, hogy ők igazságot szolgáltatni és a nemzet ellenségeit megbüntetni hivatottak, s mert ütött a bosszú és a „világszabadság” órája.

Kassai Vidor, a színész, mint kisgyerek élte át ezeket az időket. Kiszombori volt (a Maros alsó folyásánál) s azt írja öregkori visszaemlékezéseiben, hogy mikor a honvédek jöttek vissza a szerbek közti rendcsinálásból, „visszajövet némely honvéd szuronyán 8-10 fület is láttam föltűzve, hogy a macska rúgja meg!” (Visszaemlékezések, 31. o.)

A 48-as hangulatot így festi le (34-35. o.):

„1848-49-ben az emberek általában nem olyanok voltak, mint azelőtt meg azután. A nép sokkal vígabb (a nagy önérzettől és optimizmustól, melyet az izgatók beléverték), az emberek úgyszólván nem is házaikban laktak, hanem az utcákon. Folytonos volt a csoportosulás; csapszékben folytonos volt a zene és a tánc (ezek valóban előre ittak a medve bőrére; jobb lett volna a nagy örömet a végére hagyni), nemcsak ünnepnap, hanem hétköznapiokon is. Olyas volt, mintha senki se dolgozott volna.” (Ezek – úgy látszik – nem munkával, hanem munkátlansággal akarták a hazájukat felszabadítani.)

„Az iskolák szüneteltek. Az a sok gyerek folyton méregette egymást, hogy mekkora, hogy mehetnek-e már honvédek; némelyikkel alig lehetett bírni. (Látni fogjuk majd, hogy a felnőttek ennek éppen az ellenkezőjével tűntek ki, bár a magyar közvélemény éppen nem ezt gondolja.) Egyre háborúztak (már ti. a gyerekek). Remény, várakozás és bizonytalanság uralta meg az embereket. (Ez már egy kicsit sejteti, hogy a felnőttek mégse voltak egészen gyermekek.) Sok házasság kötöttetett. (Ez meg már megint azt mutatja, hogy – mivel okosabbat

nem tehetek – a felnőttek is vigassággal akarták „felszabadítani” a hazát.) Senki se volt biztos, hogy a holnapot megéri; az időt, az alkalmat nem akarta elszalasztani – kivált –, ha szerelmes volt. Igen sok eset fordult elő, hogy az ifjú férj házassága után már egy hónap múlva a csatatéren lelte sírját, vagy egy-egy vitéz iparoslegény századossá lett és szerencséje mámorában sietett szíve választottját oltárhoz vezetni, mit se törődve múlttal, jövővel, mely ügyis bizonytalan; lesz, ami lesz.”

„A városok ünnepélyes kivilágításai napirenden voltak. (Szintén még a győzelmek előtt.) Lelkes szónoklatok és lelkes vidámító vaklővések váltakoztak egymással. (Látni fogjuk majd Mészáros, a 48-as és 49-es hadügyminiszter emlékirataiból, hogy hihetetlen, micsoda tömegű löszert pazaroltak el a honvédek.) A naponta váltakozó győzelmek vagy vereségek hírei csak úgy nyüzsögtek a levegőben és az egész nemzetet üstökénél fogva tartotta lehatalmító erejével a szédületes mámor.” (Látjuk tehát, hogy Kassai mennyire épp úgy beszél, mint mi! Pedig egyébként micsoda nagy 48-as!)

„Oly nagy volt a gyerekekben a lelkesedés, hogy még 1852-ben is Parádon Hermin nővérem és Lajos fivérem poharaikból mindig háromszorra itták ki a vizet, mondván: Éljen a haza, éljen Kossuth, éljen a szabadság! (Pedig akkor már rég meghalt a haza is és a szabadság is és éppen csak maga Kossuth élt, de az aztán annál tovább, egész kilencvenes éveigi.) Azon kérdésemre, hogy leugranának-e a toronyból (sajnos a nemzet is leugrott), ha ezzel Kossuthot megmenthetnék, minden késedelem nélkül azt felelték: le bizony! (Jellemző, hogy nem a nemzet szabadságáért ugortak volna le, mely elveszett, hanem Kossuthért, aki nem veszett el. De hát azért természetesen a hazára és szabadságára is volt gondjuk, mert hiszen azt hitték, hogy csak Kossuthot kell újra hazahozni s rögtön meg van mentve a haza is, meg a szabadság is.)

Nemcsak az általános mámor, de – úgy látszik – még a mámor hazug, mesterkélta volta is úgy hatalmába kerítette még a gyerekeket is, hogy mikor Kassainak hancúrozás közben a társai egyszer betörték a fejét, otthon anyjának azt mondta, hogy az utcán egy német katona megszólította, s mivel nem tudott neki németül felelni, a puskatussal úgy vágta fejbe, hogy betörtött. (Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy úgy gyűlöltük a németet s arról is szentül meg voltunk győződve, hogy nálunk a Habsburgok németesítettek?)

Kassai öregkorában, mikor megemlékezéseit írta, már csodálkozott, hogy amit mondott, „elhitték”. „Szegény anyám – írja –, ha élne, ma is azt hinné.” (34. o.) Hozzáteszi, hogy később a rokonoknak és ismerősöknek is számtalanszor elbeszélte ugyanezt és azok is mind elhitték, s természetesen fel is háborodtak rajta, hogy mennyire aljas az a német. Annyi azonban még öregkorában is megmaradt Kassai Vidorban 48 emlékéül, hogy (noha paptestvére is volt) annyira egyházellenes, sőt istentelen volt és maradt egész életében (de azért öregkorában emellett azért spiritizta is volt), hogy Emlékezéseiben minden istentelen kiszólását nem is merte kinyomatni a kiadója. Kassai, a már megcsontosodott öreg, azt hitte, hogy még ma is épp úgy a felvilágosodottság jele s így dicsőség vallástalannak lenni s a papokat lekicsinyelni, mint még 48-ban dicsőség volt.

Ne zavarjuk hát össze a magyar nemzetnek a függetlenségre való igényét vagy jogát 48 mámorával, és ne azonosítsuk a kettőt. Ha elismerem nemzetemnek az önrendelkezéshez való jogát, sőt megszerzésére és érvényesítésére magam is mindent elkövetek, ebből még egyáltalán nem következik, hogy 48 mámorát is helyeselnem kell, azaz hogy arra a módra is, ahogyan 48 a magyar függetlenséget meg akarta valósítani, esküdnöm kell, sőt bírálnom se szabad. Viszont ha ezt a mámort helytelenítem, mert egyáltalán nem tartom alkalmasnak hazám függetlenségének visszaszerzésére, sőt éppen akadályának látom és emiatt 48 előidézőit és vezetőit elítélem, abból még egyáltalán nem következik, hogy hazám függetlensége kivívásának is ellensége vagyok, sőt ebből ennek éppen az ellenkezője következik. 48 „eredménye”, a világosi fegyverletétel igazolja. Csak az ész, a józan megfontolás és önmérséklés állandó szem előtt tartásával lehetett volna éppúgy, mint máskor, 48-ban is felszabadítani a hazát, nem pedig a mámorosok, a csak lelkesedni tudók módszereivel.

Mi, akik nemcsak 48 elején tartunk, hanem a végén is régen túl vagyunk, ma már tisztán látjuk, hogy a 48-as mámor, a 48-as gyűlölet, lelkesedés és a kérdés megoldásának a vak ösztönökre bízása nem vált be. A nemzet állítólagos életösztöne nem az életre, hanem a halálba vitt bennünket. De ugyanezt meg lehetett, sőt meg is kellett volna látni már „a priori” is tisztán okoskodás és számítás alapján is, s volt is a nemzet akkori fiai közt is nem egy, aki látta mindezt, de szava a pusztában kiáltóé volt. Ráfogták, hogy ez a szó a gyávaság és a hazaárulás szava.

Hogy népünk ne hallgasson rájuk, még a szót is belefojtották ezekbe a józanokba. Látni fogjuk majd, hogy nemcsak Deák, Széchenyi és Eötvös, hanem később már még a vértanú és eleinte szélsőséges Batthyány is menekülni akart ez elől a hazafias mámor elől, illetve Kossuth és társai számukra visszataszító demagógiája elől. A 48-as kormány minden tagja már a mozgalom elején ellenfelévé lett Kossuthnak. De mi haszna, mikor Kossuth sokkal többet számított, mint ők együttvéve, mert a tömeg csak érte lelkesedett, a „hazafias” terror pedig akkora volt, hogy Kossuth minisztertársai még hangosan szót ejteni se mertek ellene, hanem csak titkon s magukban dohogtak. (Mégis számtalan adattal bizonyíthatjuk és bizonyítjuk is majd ezt.)

Pedig kétszer kettő négynyi bizonyossággal mondhatjuk, hogy ha a nemzet ezekre a józanokra, nem pedig a túlzókra, a forradalmárookra, a mindent egyszerre megvalósítani akarókra és a várni semmit se hajlandókra hallgatott volna, néhány év múlva nemcsak a tervezett reformok valósultak volna meg, hanem a teljes magyar függetlenség is. Hogy kételkedhettünk ebben, mikor 48 után alig két évtizeddel, 1867-ben még Kossuth kontármunkája és a 48-as kudarc és következményei ellenére is meglett a függetlenség, a népképviselő, minden. Mennyivel hamarabb meg lehetett volna hát mindez akkor, ha a 48-as baklövés és annak következménye, a Bach-kor elnyomása, nem vet vissza bennünket!

Metternich megmondta Széchenyinek, hogy ő nem a világosságtól fél, hanem csak a gyújtogatástól (Zichy: Széchenyi, I., 378. o.), s hogy ő nem a reformok ellen van, hanem csak az ellen, hogy a reformok alulról jöjjenek, ne pedig felülről. A francia forradalom tanulságai ugyanis megmutatták, hogy minél több alulról jött reformot fogadnak el, annál többet követelnek, a vége a dolognak nem lehet tehát más, mint az az anarchia, amibe a francia forradalom is fulladt. Ennek a bajnak csak úgy lehet elejét venni, ha maga a kormány lép a reformok útjára, ha ő valósítja meg a kor eszméi közül azokat, melyek hasznosak és így kívánatosak.

Ami pedig függetlenségünket illeti, Széchenyi már a Világban, amely 1831-ben jelent meg, megállapítja, hogy bennünket „eltiporni többé senki se akar, s ha akarna, se tiporhatna el”. S ha most mindehhez hozzávesszük azt a nagy lököerőt, melyet a XIX. század első felének forradalmi adtak ügyünknek, s azt a megfélemlítő erőt, melyet ezek a forradalmak a kormányokra mindenütt gyakoroltak, könnyű belátni, hogy ha Bécsben látják bennünk az elszánt, jogainktól nem tágító akaratot, de viszont látják az önmérséklést, a higgadt, okos, ahol kell, méltányos eljárást is, azaz ha látják, hogy itt nem az utca, nem a demagógtól felizgatott csócselék, hanem egy államférfiaktól vezetett nemzet áll vele szemben, attól az udvartól és attól a bécsi kormánytól, melynek épp úgy érdeke volt, hogy minket leszereljen és ellenség helyett barátáivá tegyen, mint nekünk az, hogy célunkat elérjük, minden bizonnyal egészen rövid idő alatt ki tudtuk volna vívni függetlenségünket.

Idő múltával – minden fegyver nélkül – még azt is elérhettük volna, hogy a Habsburgok monarchiájának súlypontja az örökös tartományokból egyenesen hazánkra toldott volna át. Nemcsak azért, mert a mi gazdasági erőnk fejlődése sokkal erősebb ütemű volt, mint azoké, és nemcsak azért, mert mi egységesebb ország voltunk, mint Ausztria, hanem még az udvar részéről érzelmi okokból is.

A forradalmi irányzatok e korban nemcsak nálunk, hanem Bécsben és Csehországban is megvoltak, s mert itt a tömegek műveltebbek voltak és közelebb is estek ahhoz a nyugathoz,

ahonnan ezek az eszmék jöttek, körükben még jobban tért foglaltak, mint nálunk. Emiatt a csehek és az osztrákok elvesztették az udvar rokonszenvét, mert a trónnak nem voltak már olyan megbízható támaszai, mint egy olyan egységes magyar nemzet, mely királyhű. Említettük, hogy emiatt I. Ferenc a napóleoni háborúk idejében egyszer már hozzánk (Kassára, tehát az ország keleti, biztosabb felébe) küldte trónörökös fiát, s hozunk fel majd adatokat arra is, hogy 48-ban, mikor már Bécs se volt biztos hely számára, az uralkodóház azzal a tervvel foglalkozott, hogy hozzánk költözik.

Mi magunk is nagyon hívtuk akkor hozzánk az udvart és éppen azok hívták legjobban, akik az uralkodóház legnagyobb ellenségei voltak. Ha idejött volna közénk, ez az akkori viszonyok között valóságos főnyeremény lett volna a magyar nemzeti ügyre. Ha ugyanis a király, aki egyúttal császár is volt, itt lett volna közöttünk, magyar befolyás alatt is állt volna, tehát a mi emberünk is lett volna egyúttal. (Még jobban, mint amennyire az osztrákoké volt akkor, mikor Bécsben lakott, mert hiszen éppen azért akart hozzánk jönni, mert osztrák alattvalói nem voltak megbízhatóak.)

De a király ideköltözése az akkor függetlenségre törekvő Magyarország számára ártalmatlanokká tette volna mindazokat az osztrák, cseh és egyéb külföldi erőket, melyeket a császár külföldi, hozzá hű alattvalói és a mi nemzetiségeink közül is a királyhűek jelentettek volna részünkre. Világos ugyanis, hogy ezek nem lettek és nem is lehettek volna ellenségei egy olyan magyar nemzetnek, mely királya és az ő császáruk köré tömörül. Kétségtelen, hogy ezek az erők azon ügy mellett lettek volna, amely mellett a császár volt. (Illetve ha a magyarországi nemzetiségekre, tehát a horvátokra, katolikus tótokra és a románok Rómával egyesült harmadára, meg a nem forradalmár érzelmű magyarországi németekre gondolunk.) A király erre a sok hívásra (és mert bizony örökös tartományaikban se igen bizhattak, mert ott is nagy volt a forradalmi izgatás) kezdtek is az udvarban komolyan foglalkozni azzal a gondolattal, hogy Bécsből Magyarországra költözzenek. Pálffy János már többször idézett emlékezéseiben, mely „Magyarországi és erdélyi urak” címen jelent meg a Horthy-korban, találunk erre vonatkozólag igen értékes adatokat (284-285. o.), melyeket annál hitelesebbeknek kell tekintenünk, mert az unitárius erdélyi Pálffy először is a legtúlzóbb Habsburg-gyűlölő volt, tehát ha elfogult, akkor csakis az uralkodóház ellenében lehetett elfogult, ami pedig a jól értesültségét illeti, szintén alig találhatnánk nála megbízhatóbb forrást, mert hiszen a 48-as nemzetgyűlés alelnöke és a Honvédelmi Bizottmány, tehát az akkori magyar kormány tagja volt, állandóan személyesen érintkezett Kossuthal s hivatala révén személyes környezetébe tartozott. (A Honvédelmi Bizottmány – mint szintén Pálffytól tudjuk meg – Kossuth lakásán tartotta üléseit, amelyekre – mint szintén Pálffy említi –, mivel az igen kíváncsi természetű Bezerédi nem vehetett bennük részt, oda igen sokszor bekukkantott.)

Nos hát Pálffy írásának idézett helyéből megtudhatjuk, hogy mielőtt V. Ferdinánd és az udvar Bécsből Innsbruckba „menekült”, komolyan gondoltak arra, hogy Innsbruck helyett ne inkább Magyarországra jöjjenek-e, mert számukra Innsbrucknál esetleg biztosabb is lehet. Tekintve azonban azt a sok hűtlenséget, lázadást és rebelliót, amit ellenük Magyarország addig már produkált, mielőtt ebben a válságos helyzetben idejöttek, előbb meg akarták tudni, milyen nálunk irányukban a hangulat, mert természetesen nem akartak csöbörből vödörbe kerülni.

A sok régi lázadás ellenére most teljes joggal gondolhattak arra, hogy nálunk megbízható helyre kerülnek, mert hiszen V. Ferdinánd akkor megadta már a 48-as alkotmányt; kinevezte a hazafiakból álló kormányt, tehát a nemzet minden kívánságát teljesítette. Minden oka megvolt hát arra a feltevésre, hogy boldog, megelégedett és iránta hálás nemzet körébe jön.

Mivel azonban mégis egész bizonyosra akartak jönni, mielőtt a nagy lépést megtették, előbb egy titkos megbízottat küldtek ide, hogy a helyzetet és a hangulatot kipuhatolja.

Ez a megbízott mint külföldi jött ide és Vernier névre kiállított szabályszerű francia útlevele volt. Titokban és bizalmasan felkeresett egyes magyar hazafiakat, s mint a francia kor-

mány titkos megbízottja mutatkozott be náluk, s állítása szerint az volt a feladata, hogy kipuhatólja a magyar vezető emberek igazi felfogását és titkos szándékait. A francia kormány az új eszmék képviselője, a Habsburgoknak pedig mindig ellensége volt, ha tehát a magyarok még előtte is a Habsburgok meggyőződéses alattvalóinak mondják magukat, akkor az udvar bizton jöhet valóban „hűséges magyar hívei” körébe.

Az ál-Vernier Pálffy szerint legelőször Deák Ferencet kereste fel. Azt mondta neki, hogy Cavagnac megbízottja s ura azért küldte, hogy bizalmasan kipuhatólja a magyar állam vezetőinek felfogását Ausztriával való viszonyukat illetően. Ha hajlandók Ausztriától teljesen elszakadni (azaz a Pragmatica Sanctio érvényes magyar törvényét megszegni), ő fel van hatalmazva annak a biztosítására, hogy az önálló és független Magyarországot, mint Európa keleti védőbástyáját (az ördög mindig hízeleg) az Orosz birodalom ellenében (Oroszország akkor tudvalevőleg Ausztria szövetségese volt) nemcsak erkölcsileg, hanem katonailag is támogatná.

Deák úgy válaszolt a puhatolózásra, mint becsületes magyarhoz és bölcs államférfihoz illik. Megmondta az ál-Verniernek (pedig nem tudhatta, hogy ál), hogy igen rosszkor jött, mert hiszen Magyarországnak sose volt kevesebb oka arra, hogy Ausztriától elszakadjon, mint éppen most, mikor minden nemzeti törekvését sikerült elérnie. De egyébként is – és a becsületes ember után most a bölcs államférfi jelentkezett – mielőtt tárgyalásokba bocsátkozhatnánk, mutassa előbb Cavagnac megbízólevelét. Az illető e kívánságra kitérően válaszolt. Azt felelte, hogy megbízólevelét csak akkor mutathatná meg, ha legalább általánosságban kedvező választ kap s ez esetben mindjárt Pesten is marad, mint a francia kormány megbízottja az immár független Magyarország mellett. Deák erre végleg kiadta az útját.

Eddig tehát a bécsi udvarra előnyösek voltak titkos megbízottjának tapasztalatai. Mivel azonban az ügynök az egy Deákkal nem elégedett meg, tudakozódni kezdett, kik jelenleg a legbefolyásosabb emberek Magyarországon. Szinte mindenünnen azt a véleményt hallotta, hogy itt úgyszólván senki másnak a véleménye nem számít már, mint csak Kossuthé. Felkereste hát Kossuthot. Mikor előtte is feltárta titkos küldetése célját, annak eszébe se jutott, hogy megbízólevelét kérje, hanem azonnal kijelentette neki, hogy Cavagnac biztosítása ellenében Magyarország kész örömmel hajlandó elszakadni Ausztriától és Franciaország oldalán és támogatásával ellenségévé lenni.

Természetes, hogy az ál-Vernier ezek után már feleslegesnek tartott minden további tudakozódást, s mihelyt feltűnés nélkül tehetette, azonnal visszautazott megbízóihoz, a titkosrendőrséghez Bécsbe, ott jelentette az eredményt s az udvar természetesen az Innsbruckba való költözés mellett döntött. De természetesen azonnal teljesen tisztába jött a magyar szabadság vezéreinek megbízhatóságával és jellemével is, s már megbánta, amit nekik az imént megadott. Kénytelen volt ugyanis tudomásul venni, hogy bennük nem alattvalóival, hanem ellenségeivel van dolga. Mert mit ér, ha Deák, sőt az egész kormány becsületes, csak Kossuth nem, mikor Kossuth egymaga több mint az egész kormány, s a nemzetet nem a kormány, hanem egyedül Kossuth irányítja.

Nekünk a 40-es években biztos reményünk volt arra, hogy mind az akkor időszerű reformok békés úton megvalósíthatassuk, mind pedig teljes függetlenségünket kivívhatassuk fegyver és forradalom igénybevétele nélkül is, tehát békés és törvényes úton, fokozatosan. A fokozatos szó nem is jelentett többet néhány rövid évnél, hiszen 18 év alatt még a 48-as baklövés és a világosi katasztrófa ellenére is ki tudtunk vívni mindent, szintén forradalom és vérontás nélkül. De az az ember, aki ezt görögtüzek nélkül is meg tudta csinálni, sokkal kisebb volt előttünk, sőt kisebb még ma is, száz év tanulságai után is, mint a nemzetet görögtüzes katasztrófába taszító Kossuth, akinek látványos görögtüzeit a katasztrófa ellenére is még ma is élvezzük, sőt a nagy látványosság élvezete közben még azt is elfeledjük, hogy a görögtűz mellett mellesleg katasztrófa is történt.

Tudvalevő, hogy az 1848. év elején a régi kormány úgyszólván már mindent bevett programjába, ami Kossuth kortesszólamai között komoly volt s Kossuthnak és társainak a

kormány ellen már nem volt más érvük, mint csak az, hogy nem járja, hogy a kormány kisa-játítsa az ő elveiket és ő szerezzon babérokat azzal, amiért az elmúlt évtizedek folyamán ők annyit fáradtak. Pedig hát erről az évről a vak is láthatja, hogy nem a hazaszeretet és a köz-érdek mondatja velük, hanem az önzés, az egyéni érvényesülés.

Aki csak a hazát nézi, annak teljesen mindegy, ki adja a jót a nemzetnek és a millióknak. Annak csak egy a fontos, hogy valóban megkapják azok, akiket illet és akiknek szánják. A 48-asoknak – látjuk – nem ez volt a fontos, hanem az, hogy a reformok megvalósításának di-csősege ne a kormányé, hanem az övék legyen. Ez fontosabb volt nekik, mint a haza, mert ha nem így lett volna, akkor, ha kelletlenül is, de mégis elhallgattak volna, látva, hogy kiabálá-sukra már nincs többé szükség. Ők azonban csak most kezdtek el igazán kiabálni.

Szerencsések is voltak (természetesen csak ők, de nem a haza), mert akkor, mikor már majdnem ott tartottak, hogy végleg elesnek a hatalomtól s elvesztik befolyásukat s vele népszerúségüket, kitört Párizsban, majd Bécsben, Prágában és Pesten a forradalom pusztító, erő-szakos vihara, megfélemlítette, sőt elsodorta a király, az udvar, a főrendek tekintélyét és mérséklő, a mozgalmat a törvényesség keretei közt tartani igyekvő befolyását, Kossuthék pe-dig ezt az érvényesülésükre alkalmas utolsó lehetőséget felhasználták arra, hogy beugrottak a forradalom vágató szekerébe és az addiginál még veszesebb, még fenyegetőbb, még erősza-kosabb lett a hangjuk, még szélsőségesebb a programjuk.

Igaz, hogy ezt a nagy forradalmi lelkületet csak arra használták fel, hogy a hatalmat ke-zükbe kerítsék és eddigi birtoklóit útjukból félretolják, s mikor ezt elérték, ők is látták, hogy jobb lenne már abbahagyni ezt a vészes rohamot, de akkor már nem lehetett. Forradalomban ugyanis csak addig van hatalmuk a vezéreknek, míg előre löknek, míg erősebb iramot diktál-nak. Mihelyt mérsékelni kezdenek, szavuk hatástalanná válik, sőt maguk is népszerűségüket veszítik. Ezért lett semmivé Deák, Széchenyi, Eötvös, Klauzál, sőt Batthyány addigi nagy te-kintélye s vált a helyzet egyedüli urává az a Kossuth, aki fennmaradt a rohanó szekéren, s ezért lett a dologból háború nemcsak Ausztria, hanem még Horvátország és hazai oláhjaink és rácaink ellenében is, végül pedig a nemzetnek a világosi sírba temetése.

Azonban a XIX. századnak a forradalmakkal rokonszenvező és egyházellenes sajtója és irodalma (segítve attól is, hogy az ország egyharmada protestáns, sajtója pedig zsidó volt) gondoskodott róla, hogy ezt a nemzet érdekei ellenére, tisztán a vezetők érvényesülése céljából mesterségesen kirobbantott forradalmat és fegyveres küzdelmet, mint hazafias teljesítményt és a nemzet érdekei szempontjából egyenesen szükségszerűséget állítsa a magyar közvéle-mény szeme elé, bukását pedig nemzeti vértanúságként őrizze meg népünk emlékezetében.

Célját teljesen el is érte, hiszen ha már valaki áldozat lett, alulmaradt és szenved, már csak e címen is bírja minden nemesen érző ember rokonszenvét, mi pedig 48 bukása után ilyen sajnálatraméltó nemzet voltunk. De az is igaz volt, hogy mi 48 előtt nem voltunk füg-getlenek. Lehet-e hát természetesebb következtetés, mint az, hogy szabadságunkért, igaz ügyért vívott küzdelemben buktunk el?

Lehetett-e megkívánni a nagy tömegtől, hogy a dolgok mélyére hatoljon, hogy önállóan tudjon gondolkodni, tisztábban lásson, mint az újság vagy a regény szerzője, amelyet olvas, és észrevegye, hogy lehet nagyon hibás, nagyon bűnös, nagyon felelős és nagyon elítélendő az is, aki nemes ügyért harcol, de helytelen, elhibázott, rosszul megválasztott módon teszi s emiatt rontja el teljesen az alapjában véve nemes célt és teszi elítélendővé az érte folyó jogos küzdelmet. Hogy ebben az esetben tulajdonképpen ő az oka mindannak a bajnak, ami így a milliókat éri, s ha eközben és emiatt esik áldozatul, már nem a nemes célnak, hanem annak a helytelen vagy egyenesen bűnös módnak az áldozata, mellyel a nemes célt elérni próbálta és annak az önzésnek, hiúságnak és szereplési viszketegségnek, ami miatt ezt a helytelen és bű-nös módot választotta, azt a tömeg nem veszi észre.

Aki azonban emiatt követ dob a szereplőkre vagy bírálattal illeti őket, az nem kíméletlen, annál kevésbé halottgyalázó vagy kegyeletsértő, hanem a nemzet iránt teljesít kötelességet

azzal, hogy a történelem tanulságait levonja és így lehetővé teszi, hogy a jövőben a hazafi okosabb, szerényebb, önzetlenebb legyen.

Szereplési viselkedésében szenvedő emberek mindig voltak és lesznek is. De ha ezek látják azt a szigorú kritikát, melyben az elhibázott mozgalmak vezetői részesülnek még akkor is, ha maga a mozgalom célja nemes volt, csak eszközei voltak rosszul megválasztottak, sőt bűnösök, akkor jobban átérzik a felelősséget, mely terheli őket, és jobban meggondolják, mielőtt izgatni kezdenek és forradalmakat robbantanak ki.

Ha a helytelenül alkalmazott harcmód, mely a kudarcot okozta, csak politikailag volt helytelen, erkölcsileg nem, akkor is el kell ítélnünk a mozgalmat és szereplőit, mert a történelem csak a siker iránt lehet elismeréssel, a meddő erőfeszítés iránt nincs megértéssel. Még jóhiszeműség esetén is megvan ugyanis a szereplőknek az a bűnük, hogy nem voltak szerények, túlbecsülték tehetségeiket, nem gyakoroltak önbírálatot, olyasmire vállalkoztak, amihez nem volt meg a kellő tehetségük, vagy meggondolatlanul olyan vállalkozásba fogtak, melyhez nem volt meg a szükséges erejük.

Ez magában véve is igen nagy bűn akkor, mikor a kudarc nemcsak a maguk és családjuk tönkretévését, esetleg halálát jelenti, hanem milliókét, egy egész országét. Mikor ilyen nagy tétre megy a játék, akkor a vállalkozónak illenék lelkiismeretesnek lennie és szigorúnak lennie önmagához, nem pedig hübelebalázs módjára kockáztatni egy nemzet jövőjét, sőt talán életét. Ezért bizonyos szempontból igaza van a történetírásnak akkor, mikor a történeti eseményeket a siker alapján értékeli s csak azok felé osztogatja a dicséző jelzőket, akik eredményt érnek el; ha neki csak az a nagy, aki el is érte azt, amire törekedett, nem pedig csak az az érdeme van meg, hogy ha nem elég okosan is, de jót akart.

Pedig, hogy egy kis magukba szállással, egy kis önbírálattal, egy kis szerénységgel ezek a 48-at csinálók könnyen láthatták volna, hogy vállalkozásuk nem lehet sikeres, hogy derűlátásuk nem megalapozott, s hogy céljaik elérésére gyenge az erejük, azt láthatjuk Széchenyin, aki mindent előre megmondott. Pedig ha ő a jövőbe látott, ha akartak volna, oda láthattak volna azok is, akik a vele ellentétes utat járták. Rá is mutattunk már, később pedig részletes adatokkal bizonyítjuk, hogy nemcsak Széchenyi, hanem Kossuthékát kivéve mindenki látta ezt. Hiszen Deák is mindjárt az elején visszavonult, Eötvös egyenesen megszökött az országból, pedig mindkettő 48-as miniszter volt. Még az elején visszavonult még a kálvinista Pázmándy, a 48-as nemzetgyűlés elnöke is, sőt még az 1848-as év folyamán maga Batthyány is, a főrendek közt a leghevesebb izgató, Kossuthnak az országgyűlésbe mindenáron való beválasztatója és a 48-as kormány elnöke.

Azonban azoknak, akik 48-ban egyszerre és erőszakos módon akartak szabadságot és teljes függetlenséget alkotmányos munka és fokozatos haladás helyett, nemcsak az volt a bűnük, hogy tévedtek és hogy tehetségüket meghaladó feladatra vállalkoztak, vakmerően kockára téve a nemzet jövőjét, hanem kudarcuk, mely a nemzet kudarcát is jelentette, elsősorban nem értelmi, hanem erkölcsi fogyatékoságokra vezethető vissza. Láttuk ugyanis bőven és látni fogjuk később még bővebben, hogy az ő hirtelenkedésük, erőszakosságuk, forradalmiságuk és elbizakodottságuk elsősorban hetvenkedési vágyukból eredt, ennek pedig egyedüli oka az volt, hogy a tömegnek ez tetszett, ez imponált; népszerűséget, tapsokat, hírnevet, dicsőséget akkor lehetett szerezni.

A tömegnek se értelmi fejlettsége, se türelme nincs ahhoz, hogy a csendes, lassú, fokozatosan előrehaladó tevékenységet méltányolni tudja. Pedig hát nagyot és marandót alkotni csak ilyen módon lehet. Aki azonban ilyen munkára vállalkozik, annak egyelőre le kell mondanania az ünnepeltetésről, sőt a tömegek éretlensége és türelmetlensége miatt hígvelejű és gyarló vetélytársaival szemben még a „Le vele!” kiáltásokra, a macskazenékre is el kell készülnie lennie. Még Széchenyi is kapott macskazenét és sarat, sőt a végén már az életét is féltetnie kellett még Batthyáynak is, mint Pálffy bizonyítja.

Nagy államférfi tehát csak az lehet, aki nemcsak a jövőbe lát, hanem önzetlen is tud lenni, sőt a megvetetést és a gyűlöletet is vállalni tudja célja elérésére és a köz érdekében. Akinek rögtön kell a taps, aki ünnepeletetés nélkül még ideiglenesen se tud ellenni, aki a népszerűségről még abban a reményben se tud lemondani, hogy jól tudja, hogy később annál több lesz a taps és annál jobban fog harsogni az „Éljen!”, az nem alkalmas a köz szolgálatára. Az igazi nagyoknak éppen az a jellegzetességük és éppen nagy szellemi képességeikből folyó erényük, hogy várni tudnak. Aki mindig úgy beszél, ahogyan tudja, hogy hallgatóságának tetszik; aki nem irányítója, vezetője, megnevelője a tömegeknek, hanem kiszolgálója, az törpe ember.

Részben ilyen államférfiúi szerepet játszott 48-ban Deák és Széchenyi, sőt később már Batthyány is, bár ezt a nemes hivatást ténylegesen egyedül csak Széchenyi töltötte be. Pályája elején még ő se. Deák szerepe mindössze csak abban állt, hogy passzivitásával, visszavonulásával mutatta, hogy nem helyesli a dolgokat, Batthyány pedig még a passzivitásra is csak a legvégén szánta rá magát, de ezt is csak bizalmas beszélgetésekben hozta nyilvánosságra. Pedig igen bátor embernek tartotta magát s az is volt, mert akik ismerték, azok is annak tartották. A „hazafias” terror azonban akkora volt, hogy az „áruló” jelzőt ő se merte vállalni. Ehhez szentnek kellett volna lenni. 48 szereplői közül azonban még a legkiválóbbak is hol voltak még csak a vallásosságtól is, nem az életszentségtől! Láttuk, hogy még Széchenyi is milyen messze állt ettől!

Egyikük se mert nyíltan szembeszegülni azokkal, akik rögtön kapták az éljent és csóstitól, és akik mindig olyan módon szolgálták a hazát, ahogyan a tömegnek volt inyére. Mivel a tömeg azt tartotta, hogy az a hazafi, aki mer, Kossuth mindig mert. Természetesen a Madarászok is mertek, sőt ők még jobban. Csak nekik nem volt se olyan szép baritonjuk, se olyan tehetségük, mint Kossuthnak, azért az ő irányítása alatt és neki dolgoztak.

Mivel a „hazafias” tömegnek az volt a meggyőződése, hogy Bécsnek csak az enged, Bécshez csak az alkalmazkodik, aki rossz hazafi, sőt Bécs megfizetett bérence, Kossuthnak gondja volt rá, hogy ő mindig jó hazafi s így Bécsnek legnagyobb ellensége legyen. Mivel a nemzet hevének fékezőit, a lassan haladni akarókat az utca azzal gyanúsította meg, hogy a bécsi pénz rontotta meg őket, Kossuth mindig úgy viselkedett, hogy mindenki láthassa: neki nem kell Bécs pénze, sőt még Bécs hízelgése, csábítása és állásígéretése se fog rajta.

Aki gazdag volt s így bajosan lehetett ráfogni, hogy pénzért adta el magát, arról azt tartották, hogy fényes állás, kitüntetés, tehát végeredményben szintén önzés miatt választotta el magát magyar ember léte a magyar ügytől. Mert hogy az az ügy, melyet az utca és az uszító sajtó képvisel, valóban a nemzet ügye, abban akkor senki se kételkedett. A tömeg fejébe még az se ütött szeget, hogy a német nyelvű lapok hazafiság tekintetében még jobban túltettek a magyarokon. (Mivel nem a parasztság olvasott (az akkor még több mint fele részben nem is tudott olvasni), hanem a műveltebb városi nép, az pedig akkor még többnyire német volt, ezért ekkor még Magyarországon is több volt a német nyelven megjelenő lap, mint a magyar.)

Éppen az mutatja legjobban, hogy a bécsi kormány mennyire nem németesített, hogy a maga érdekében még hírverést se fejtett ki. Olyan korban, melyben minden nép a maga nemzeti életéért lelkesedett, a magyarországi németekben a német érzés felkeltéséről Bécs teljesen megfeledkezett. A magyarországi német lapok 48-ban nem német, hanem magyar és nemzeti érdekért lánogtak s ebben egyenesen túltettek a magyarokon. Bécs, illetve a kormány és az udvar ellen is jobban uszítottak, mint a magyarok. Az igazi ok a „felvilágosultság” egyházellenessége és az volt, hogy csupa zsidó szerkesztette őket, de hát nem tudott volna el a zsidókat egészen a tollforgatástól, mint Horthy kormánya eltiltotta? Hiszen ez a bécsi kormány tudvalevőleg úgy is „önkényességéről” volt híres!

Míg még a leggazdagabb mágnásokról is úgy látta a tömeg, hogy az udvar kitüntetései többet érnek számára, mint a haza, Kossuth úgy viselkedett, mint akinek kitüntetések se kel-

lenek. Ő messzebbre nézett, mert úgy látszik, előre tudta, hogy csak egy fél évig kell várnia s már Magyarország kormányzója lesz és kétszázezer forint évi fizetést kap. Ezt a Habsburgoktól sose érhetne volna el, hiszen még a király unokatestvérének, István nádornak se volt kormányzói hatalma. Látjuk tehát, hogy Kossuth se csak a jelent nézte, ő is a jövőbe látott, de sajnos csak egy fél évre nézett előre.

Ha távolabb nézett, illetve látott volna, például akár csak másfél évre, akkor már más-képp cselekedett volna. Igaz, akkor is csak akkor, ha nem magát, hanem a hazát és a hazafiakat nézte volna. A haza ugyanis akkor már a cár és Bécs lábainál hevert, a hazafiak pedig az akasztófán lógtak, Kossuth azonban akkor is Magyarország kormányzójának mondta és írta magát és száműzetésében is annak megfelelő jövedelemmel bírt és ahhoz illő ünneplésben is részesült. Ő, a hajdani ügyvéd, tehát mindenképpen jól járt s még a távolabbi jövőt nézve is érdemesebb volt neki a túlzókkal, mint a mérséklőkkel tartani. Az ő esete azt bizonyítja, hogy a népszerűség és a tömeg kegye olyan nagy erő, hogy még akkor is jutalmazni tud, ha az, aki ezt a nagy erőt maga mellett tudja, elbukik.

A tömeg természetesen azért lelkesedett Kossuthért, mert szentül meg volt róla győződve, hogy benne a hazáért lelkesedik. Pedig hát a forradalmi szenvedélyesség, a viharszerűen gyors eljárás nem az egyedüli módja egy nemzeten való segítségnek, sőt könnyen lehet a nemzeti ügy tönkretévője is. A történelem azt bizonyítja, hogy a villámgyorsan elért eredmény legtöbbször épp oly villámgyorsan meg is semmisül és hogy majdnem mindig többet lehet elérni okos várakozással, ügyes taktikázással, ideiglenes megalkuvással és általában lassú, szívós munkával, mint nyílt erőszakkal vagy fergeteges gyorsasággal. Ez csak a hadászatban hasznos, nem pedig a politikában.

Aztán az is tagadhatatlan, hogy ezt a mérséklő hatást kifejtteni, a vad szenvedélyek útjába állni nemcsak pénzért vagy érdekből lehet, hanem azért is, mert valaki okos és mert a hazáját szereti. Az is tagadhatatlan, hogy hiúságból, a népszerűségért s vele a jövőendő hatalomért dolgozni éppoly önzés, mint ugyanezt állásért vagy pénzért tenni és a fáklós felvonulás (melyről az egész város szükségképpen tud s így tudja azt is, kinek a tiszteletére történik), aztán az éjjeli zene s az ilyenkor elmondott magasztaló felköszöntő beszédek is lehetnek olyan kedvesek egy hazafias kebelnek, mint „hazaárulás” révén országbíróvá, kancellárrá, perszónálissá lenni, kivált mikor melléje – ellensúlyozásul – macskazenéket és záptojásokat is kap az ember, ólomgolyókkal verik be az ablakát, sárral dobálják meg a kocsját s éppen ugyan-akor, mikor a felesége is ott ül mellette, az iskolában pedig még az unokája mellé se hajlandók odaülni a gyerekek, még akkor se, ha báró unokája.

Tehát csak azért, mert a nemzet függetlenségéért küzdött, még nem feltétlenül dicsérendő Kossuth vagy 48. Mert nemcsak az fontos, hogy ki miért küzdött, mit tűzött zászlajára, mi volt a programjában, hanem az is, hogy hogyan akarta célját, programját megvalósítani; okosan-e vagy okatlanul és erkölcsileg megengedett eszközökkel-e vagy tilosakkal, például háborúval, tehát szabadságharccal. Világos ugyanis, hogy ha a háború tömeggyilkosság, akkor a szabadságháború is az, tömeggyilkosságot pedig még a haza kedvéért se szabad rendezni. Még akkor se, ha a sikerrel rendezzük el elérjük vele a célunkat. Hát még ha – mint 48 is – hiába gyilkolunk!

Ha pedig egy nemzeti mozgalom kudarcba fullad, akkor nem kell szükségképpen csak azt megállapítanunk, hogy a kudarc csak azért következett be, mert a nemzetnek túl sok volt az ellensége, köztük még a haza sok fia is, hanem azt is, hogy a szabadságharc megrendezőinek ezt már a harc megkezdése előtt is tudniuk kellett volna és így a harcot nem lett volna szabad elkezdniük, hanem már csak emiatt is a lassú, a fokozatos előhaladást kellett volna választaniuk.

Mivel mégis a gyors módszert választották, önkéntelenül is arra kell gondolnunk, hogy a harc megindítói sem hazafiak, sem hősök nem voltak, hanem egyszerűen csak gyarló, hiú emberek, akiket tetteikben jobban vezetett ez a gyarlóságuk, mint a hazaszeretet. Emiatt tör-

tént, hogy csak olyan eszközöket használtak fel hazájuk szolgálatára, melyek uruknak, a közvéleménynek is tetszetek s ezért számukra csábító hatású eszközök voltak, míg azokat, melyek biztos eredményre vezettek volna, azért hanyagolták el, mert a tömeg előtt nem voltak kedvesek s így hirdetésük számukra is önmegtagadással és áldozatokkal járt volna.

Még nagyobb megrovást érdemelnek azért, hogy az ő eszközük, a fegyver, nemcsak ostoba és célszerűtlen, hanem bűnös eszköz is volt, amelyet megoldásul semmiképpen se lett volna szabad választaniuk. Háborút indítani ugyanis nemcsak a zsarnokoknak, a kapitalistáknak vagy a nép más kizsákmányolóinak nem szabad, hanem a szabadsághősöknek, a nép barátainak, a munkásoknak és a dolgozóknak se. Nekik is büntelen eszközökkel kell elérni céljaikat, ha becsületes emberek.

A 48-asoknak még külön bűnük, hogy mivel a hazafias cél elérésének ezek a nem forradalmi, tehát nem bűnös eszközei, mint nekik egyénileg kellemetlenek, ellenszenvesek voltak, hírverésükben még arról is gondoskodtak, hogy a közvélemény előtt is ellenszenvesek legyenek. Ez az oka, hogy a mérséklők, az ügyet fegyver nélkül megoldani akarók teljesen lehetlenné váltak és még ma is úgy szerepelnek szemünkben, mintha nem a kommunistáktól most annyira reklámozott békét, józanságot és emberiséget, hanem a szégyenletes elmaradottságot, az egy helyben topogást, a nemzet érdekei irányában való érzéketlenséget képviselték, sőt egyenesen az önzést, sőt a hazaárulást jelentették volna.

Ez az oka, hogy a magyar közvélemény még ma is azt hiszi, hogy 48-ban forradalmárnak, szabadságharcosnak lenni, meg nem alkuvást követelni, mindenkinek, még a papoknak, sőt a nőknek és a gyermekeknek is fegyvert ragadni és harcba vonulni azonos volt a hazafisággal, ezt nem tenni pedig a hazaárulással és a becstelenséggel. Ez a „hazafias” felfogás még azt se engedi meg, hogy még csak a lehetőségére is gondolhassunk annak, hogy nem lehetett volna-e a hazán másképpen, fegyver nélkül is segíteni. A hazaárulás bűnének vádjával még azt se engedték meg, hogy valaki 48 egyedül üdvözítő voltának igazságát bíráló tárgyává tegye.

Nem is jelent meg még eddig könyv a magyar irodalomban, mely 48-at helyteleníteni merte volna. Ilyesmire eddig még gondolni se volt szabad éppúgy, mint ahogyan lehetlenség volt, hogy valaki a kommunizmus alatt a kommunista rendszert részesítse bírálóban. Még a kommunista vezetőkkel se lehetett ezt megtenni (legalábbis addig, míg éltek és vezető szerepük volt, nem, sőt Sztálin bírálhatatlanságát csakhamar még halála után is újra visszaállították), nemhogy magával a rendszerrel lehetett volna megtenni. Abban minden a legjobb volt, s ha valami mégse sikerült, a hibát mindig abban kellett keresni, hogy az egyedül üdvözítő módszert helytelenül alkalmazták, azaz eltértek az igazi marxista-leninista elvektől.

Pedig akár 48-ról, akár a kommunizmusról nem bizonyítja-e már a bírálóknak ez a szigorú tilalma egymaga is, hogy itt nem az abszolút jóról van szó? Hiszen tudvalevő, hogy haragudni azok szoktak, akiknek nincs igazuk. Ha 48-nak annyira igaza van, akkor miért nem bírja el a szabad kritikát? Akinek igaza van, az egyenesen örül a bírálóknak, mert tudja, hogy igazsága csak annál világosabb és tündöklőbb lesz tőle. Hiszen a gáncsoskodók álérveit oly fényesen megcáfolhatja és oly fölényesen mutathat rá, hogy ellenérveik mennyire nem az igazságból, hanem az irigységből, pártosságból, ellentmondási viszketegségből vagy más emberi gyarlóságból folynak. A birkózástól nem a vasgyúrók szoktak félni. De a szellemi párviadaloktól se azok, akiknek igazuk van.

Széchenyi és negyvennyolc

Számtalan példát és adatot hoztunk fel már arra, hogy a 48-at megelőző reformkorban milyen fennhéjázó és erőszakos volt és milyen féktelen terrort fejtett ki az a forradalmi párt, melynek vezetői később 48 okozói lettek s hogy viselkedésük a komoly, jellemes és önzetlen szemléltre mennyire nem az eszményi hazafiság benyomását teszi, hanem a mindenáron való szereplését és érvényesülni akarását, az egyéni hiúságát és a tömeg tetszésére való pályázását. Például egyszerűen a „patrióta” (hazafi) nevet adták maguknak, tehát egyszerűen kisajátították a hazafi szót. (Egyébként a kommunista sajtó és rádió is így nevezte azokat a kommunistákat, akik nem kommunista országokban működtek.)

A következőkben ugyanezt a kérdést Széchenyi István, sőt egyes 48-as szereplők megvilágításában is bemutatjuk, hogy láthassa mindenki, hogy nem hazafiatlan, sőt még csak nem is papi felfogása ez a dolgoknak, hanem egyszerűen a józanság és a becsületességé. Láthatjuk belőle, hogy az, akit a legnagyobb magyarnak hívunk, éppen úgy vélekedett ebben a kérdésben, mint mi. Nemcsak hazafiasnak nem tartotta Kossuth és társai szereplését, hanem a házára egyenesen végzetesnek. Annyira veszélyesnek látta ő ezt a „hazafias” működést, hogy egyenesen az örületbe vitte.

48-at kárhoznatni és elítélni tehát nem szükségképpen hazafiatlanság, sőt még azzal is nagyon szépen összefér, hogy vele egyidejűleg „a legnagyobb magyar” legyen és maradhasson az ember. „A legnagyobb magyar” Kossuth kortársa volt, de nem úgy akart hazáján segíteni, mint Kossuth, hanem éppen a vele ellenkező módszerrel. Kétségtelen tehát, hogy hamis az a beállítás, hogy ma, száz év múlva, 48-at már egyszerűen a hazafisággal azonosítjuk s nem tőrjük, hogy valaki bírálja, annál kevésbé, hogy elmarasztalja.

Howy Széchenyinek Wesselényi izgatása mennyire ellenszenves volt s mennyire nem hazaszeretetet látott benne, hanem ellenszenves egyéni tulajdonságot, elsősorban hiúságot, már láttuk. Bizonyára az is lenézésének megnyilvánulása, hogy Wesselényit naplójában úgy emlegeti: „a vastag”, azaz a csak fizikailag erős, de nem lelkileg, nem erkölcsileg. Ezzel szemben azokat, akiket e korban történetírásunk hazaárulókként kezel (csak népszerű történetírásunk teszi ezt, mert hiszen azokat a dicsérő jelzőket, melyeket már közöltem róluk, szintén történetíróinkból idéztem, mégpedig legnevesebb (és többnyire nem is katolikus) történetíróink legújabb műveiből), Széchenyi értékes embereknek és rokonszenveseknek találja. Reviczky kancellárról például ezt írja (Zichy, I., 260. o.): „Un homme fort médiocre, mais assez juste, diu é d'un bonsens peu communs en Hongrie”, azaz „Nagyon közepes ember, de eléggé igazságos és olyan természetes ésszel megáldva, mely Magyarországon nem éppen mindennapi”. Ilyen volt Széchenyi szemében Bécs egyik legismertebb akkori magyar kiszolgálója.

„Apponyi jellemét és tehetségét már rég felismerte”, írja Zichy (I., 584. o.), majd pedig (II., 16. o.): „Apponyit, látva önzetlen, jó szándékát, mindinkább becsülni és szeretni kezdi”. Pedig hát Apponyi és reakció, meg Bécshez húzás és mindig a legmagyarellenesebb irányzat-hoz való tartozás a 48-asok szemében egyet jelentett.

A „hazafiakat” azonban ahogy se bírta „a legnagyobb magyar”. Nagyon is látta ugyanis, hogy valójában nem a haza ügye vezérli őket, hanem hiúságuk és szereplési viselkedésük.

„A magyarság nagyobb részét a politikában (e korban) nem a valónak higgadt felismerése, hanem inkább a csillogó frázisok és ábrándképek vezetik.” (Zichy, I., 120. o.)

„Egyiknek az udvari tömjén kellemesebb, másoknak a populáris illat; cselekvényük egyaránt zavaros forrásból ered, csakhogy ízlésük különböző. Fényelni soknak legfőbb célja, nem használni.” (I., 254. o.) Mindezt természetesen nem Zichy mondja, hanem Széchenyi.

Fentebb vázoltuk a megyéknek azt a túrhetetlen viselkedését, mellyel a vád alá vont Wesselényit, Kossuthot, Lovassyékát pártul fogták, sőt ügyükkel magukat azonosították. A viselkedésükkel erre egyenesen rákényszerített kormány a megyék legtúlzóbb vezetői közül

egyeseket vád elé helyezett, köztük Pest megyében a kálvinista Ráday Gedeont. Az elbizakodott megye erre azzal válaszolt, hogy Szentkirályi mellé csak azért is őt választotta meg az országgyűlésre követének. A kormány ezért természetesen semmisnek nyilvánította a választást, hiszen ez volt a legkevesebb, amit tönkretett tekintélye némi megfoltozására tenni kötelessége volt. Óriási felháborodás követte a kormány „merényletét” s a tiltakozások egész vihara indult meg a „törvénytelenység” megtorlására.

József nádor erre úgy megalázkodik, hogy magához kéreti Rádayt és szinte könyörög neki, hogy mondjon le a követéséről önként, hogy a kormánynak ne kelljen az erőszakos fellépés útjára lépnie, de azért a tekintélye se menjen egészen tönkre. Ráday azonban kijelenti, hogy nem mond le. (Nem tehetette szegény, mert akkor meg őt tartják gyávnak s ő veszti el egész eddig szerzett nagy népszerűségét.) Meg is kapta jutalmát. Május 25-én a lakása előtt egész éjjel lármáztak, éljeneztek, muzsikáltak „a patrióták”.

Széchenyi azonban annyira nem velük érez, hogy a kaszinóban indulatosan kifakad ezen ünneplés ellen, naplójába pedig ezt írja: „Rádayra dühös vagyok. Mindent feláldoz hiúságának. Szeretnék egy pár golyót váltani vele”.

Széchenyi tehát annyira nem hazafiságot lát mindebben, hogy egyenesen szeretné lelőni érte ezt a nagy „hazafit”. Széchenyi tehát még rajtunk is messze túltett e „hazafiság” elítélésében. Mi ugyanis nem lőttük volna le ezt a Rádayt még akkor se, ha a párbaj nem járna az Egyházból való kiközösítéssel.

„Ekkor gyülemlert fel benne – írja Zichy (I., 414. o.) – Fáy enyhítő befolyása ellenére az a nagy epe, melyet később a börtönéből szabadult Kossuth, az ellenzék legfőbb bajnoka ellen a Kelet Népében és az utána következő polémiákban kiöntött, egy cseppet sem kímélve neve tekintélyét és egykori népszerűségének még hátralévő maradványait.”

„Én idéztem fel ezt a mozgalmat, de féken tartani nem tudom” – írja Széchenyi (Zichy, I., 418. o.). „Ha két rossz között kell választani, inkább az abszolutizmust választja, mint az anarchiát” – mondja róla életrajzírója (I., 419. o.). Az anarchián természetesen a 48-as „hazafiak” uralmát érti.

„Szíve az ellenzékkel tart, míg esze a mérsékeltségre inté. Egy Deák, egy Klauzál rendkívüli szónoki tehetsége által sokszor elragadtatta ugyan magát, de lehűlvén, ismét csak szofistákat lát bennük.” (I., 424. o.) Tehát még Deákban is, aki akkor még szintén 48-as volt, de az elvet bizonyára ekkor se olyan szellemben képviselte, mint Kossuth. De Széchenyi még Deákot is túl 48-asnak tartja.

„Nemes önmegtagadással nem késett kezét fogni az alsóházzal, bár annak legkiválóbb tagjait rabbulisztáknak [szórszálhasogatóknak] tartotta” (I., 429. o.). Ezek a „legkiválóbb” alsóházi tagok természetesen 48-asok voltak s a velük való összefogásra bizonyára Széchenyit se annyira a „nemes önmegtagadás”, mint inkább az vitte rá, mert népszerűségét természetesen ő is féltette s ő se örömmel lépett arra az útra, mellyel a megvetettség és a macskazenéssel való „megtiszteltetés” járt.

„Igazat ad némileg Apponyinak, aki iránt különben is vonzódni kezdett, hogy az ékes-szólásnak, ha visszaélnék vele, sokszor az árulásnál is veszélyesebb és kiszámíthatatlan következményei lehetnek.” (Országgyűlési beszéde, Zichy, I., 433. o.)

„Fel kell hagynunk mindazon violenciákkal [erőszakkal], melyekkel sokan popularitást [népszerűséget] hajhásznak, meg kell szüntetnünk a popularitásért való licitációt [ígérgest].” (Országgyűlési beszéde, Zichy, I., 436. o.) Látjuk tehát, hogy Széchenyi mennyire másként fogta fel ezt a hazafiságot, mint a mai magyar közvélemény. Látjuk, hogy egyenesen undort keltett benne, epeömlést okozott nála, s most már tudjuk, miért akart Rádayba egyenesen golyót röpíteni.

„Megbotránkozik a fogságából kiszabadult Lovassy felléptén, aki a törvényszentesítés napján úgy mutatta be magát Pozsonyban, mintha ő mentette volna meg a hazát. Akiktől Széchenyi fél, azok Balogh, Somsich, de leginkább Batthyány Lajos, kit, ha az agitáció terére

lép, bizonyos legveszélyesebbnek tartott.” Il veut faire son chemin d’ ambition (Érvényesülni, karriert csinálni akar). (Zichy, I., 444. o.)

Széchenyinek semmi oka se volt arra, hogy Kossuthra haragudjék. Éppen ellenkezőleg. Kossuth őt tartotta a hazafiságban mesterének, vagy legalábbis úgy beszélt, mintha annak tanára, s még akkor is megtisztelő megkülönböztetéssel, sőt hízelgően bánt vele, mikor Széchenyi már nyíltan támada, s nemegyszer adta tudtára, hogy működését nem előnyösnek, hanem egyenesen végzetesnek tartja a hazára. Kossuth mint laptudósító is, mindig feltűnően kiemelte Széchenyi szereplését. Országgyűlési Tudósításaiban ünnepnek nevezte a napot, melyben felszólalt, a nevét pedig csupa nagybetűvel íratta. Szavaiban mindig talált dicsérvivalót, s tudvalevő, hogy Pest megye 1840. november 18-i gyűlésén ő volt az, aki „a legnagyobb magyar” jelzővel tisztelte meg, ami aztán szállóigévé vált.

Pedig Kossuthnak nem ez volt vele a célja, mert nála ez a dicsérgetés akkor már tudatos hízelgés volt, nem pedig őszinte meggyőződés. Kossuth haragudott Széchenyire (még száműzetésében is fájt neki az a nagy nemzeti gyász, mely Széchenyi halálakor a nemzetet elfogta), s ez természetes is, mert hiszen Széchenyi is haragudott őrá. Csak Széchenyi haragja, mint láthatjuk, elvi eredetű volt, míg Kossuthé csak Széchenyi elvi lenézésének és ellenségeskedésének személyi viszonzása volt. A nyilvánosság előtt csak azért tömjénezett neki, mert tudta, hogy Széchenyi már sokkal nagyobb annál, semhogy kisebbitése Széchenyinek ártana, nem pedig neki. Mint rendkívül jó színész és az emberi lélek kiváló ismerője, azt is jól tudta, hogy mi sem kelt a közvéleményben nagyobb rokonszenvet, mint mikor valaki dicsőítéssel felel a becsmérlésekre, ha a becsmérlő olyan nagy ember, mint Széchenyi.

Hogy azonban Kossuth őszinte érzelmei milyenek voltak Széchenyi iránt, kivált akkor, mikor már ő is vele egyenrangú híres ember lett, mutatja, hogy mikor egyszer Széchenyi bizalmas megbeszélésre hívta, naplójába ezt írta: „Ki mondja meg, mit akar e kígyó velem? És e kígyót embernek hívják” (lásd „Hóman-Szekfű” történelmét). Ez a kis rövid mondat nagyobb gyűlöletet és megvetést takar Kossuth részéről, mint Széchenyinek akármely ellene szóló nyilatkozata. De hogy Széchenyi iránta való megvetése se volt azért kisebb, mutatja Lajos főherceghez írt kijelentése: Kossuthot „utilizálni” [kihasználni] kellene vagy „felkötni” (Szekfű ugyanott). Széchenyi tehát Kossuthról még azt is feltételezte, hogy meg is lehetne a tollát és a száját vásárolni. Ha pedig ez nem sikerül, akkor az akasztófára szánta.

Se a gyűlöletben, se a megvetésben egyik se maradt tehát el a másik mögött, csak – hangsúlyozom – a kettő közt az a különbség, hogy Széchenyi megvetése tisztán elvből folyt, mert őt Kossuth sose bántotta volna, s mikor ő már bántotta, akkor is hízelgett neki, az ellenben egész nyilvánvaló, hogy Kossuthban csak az ébresztette fel a titkos gyűlöletet Széchenyi iránt, mert minden igyekvése és hízelgése ellenére is látnia kellett, hogy ez a nagy ember és köztisztviselő álló hazafi őt mennyire nem tartja hazafinak, sőt mint embert is mennyire lenézi s megveti. Éppen azért, mert a hazáját félti tőle.

Mikor Kossuth a fogságából (mely egyébként Szilágyi Sándor szerint (A magyar forradalom férfiai 1848–49-ből, 166. o.) nem börtönből, hanem „szobából”, nem is szobából, hanem „két szobából” és nem is két szobából, hanem „két csinos szobából” állt) 1840 májusában kiszabadult, „a nádor nem minden aggály nélkül mutatta Széchenyinek azoknak a könyveknek a jegyzékét, melyeket börtönében olvasgatott”. (Jellemző a „túrhetetlen” osztrák „elnyomásra”, hogy még börtönében is megkapta ezeket az aggályt keltő könyveket.) Szükségesnek is tartotta Széchenyi, hogy kirekessze Kossuthot nemcsak az Akadémiából, hanem még a nemzeti kaszinóból is. (Zichy, I., 460. o.)

Ki tud nálunk arról, hogy Kossuthot ez a példátlan megszegyenítés érte? Hiszen a kaszinóból csak bectelen embereket szokás kizárni. Vajon miért titkolták ezt el annyira a magyar közvélemény elől? Bizonyára azért, mert nem Haynau akarta kizárni onnan, hanem az, akit éppen Kossuth nevezett el „a legnagyobb magyar”-nak és az elnevezés, noha az elnevező részéről csak hízelgés volt, annyira találó volt és annyira megfelelt nemcsak az igazságnak, hanem

még a magyar közvélemény felfogásának is, hogy szállóigévé vált s az még ma is. Ha ilyen ember akar kizárni valakit a magyar úriemberek sorából, az már valóban igen nagy szegény.

1841. február elsejei levelében, melyet Kossuth egyik legodaadóbb hívével, Pulszkyval küldött Széchenyi Deáknak, ezt írja: „Kimondhatatlan bú nyomja lelkemet. Kárhozatot látok folyni nemzetünkre. Ön tudja, céloom nem egyéb, mint honunk nemesb kifejtése. De valamint elég erőt érzek magamban homlokegyenest állítani a legfőbb önkény ellen, úgy kész vagyok és váltig elhatározott – ám induljanak holttestemen keresztül – ily mindent felzavaró terrorizmusi irányok ellen szegülni, melyek jóllehet csak kezdetben még, máris telvék sansculotte-i szellemmel”. (Hogy Széchenyi e megállapítása nem túlzás, annak bizonyítására elég megemlítenem, hogy nemegyszer előfordult, hogy a közönség a színházi előadás után a Marseilles hangjai mellett oszlott szét. A színház zenekara zendített rá és Széchenyit az a forradalmi láz keserítette el legjobban, amely ilyenkor a közönséget elfogta.)

„Nem tudom még, mit teszek, de ha Kossuth más irányt nem veszzen..., akkor ne csodálkozzék Ön... Széchenyi Istvánt nemsokára elgázolja a közvélemény vagy legalább a Kossuth-párt. Senki nem hátráltatott, mikor több évvel ezelőtt a Hitelt írtam... Semmi sem fog hátráltatni, hogy ilyféle és egyoldalú tendenciáknak, hamis profétáknak le ne rántsam az álarcát. Csépeknek én oly kevéssé hódolok, mint bajoneteknek. Vérzik szívem, nem magamért, de szegény nemzetünkért.” (Zichy, I., 465. o.)

Az 1841-ben Kossuth miatt és Kossuth ellen írt Kelet Népében írja Széchenyi bevezetésül: „Epedő kebellem és kimondhatatlan belküzdelmek közt írom e sorokat. De nem azért epedez kebellem, nem azért küzd lelkem, mintha magammal tisztában nem volnék. Valóban nem; kínjaim oka: látni, mint borult hazánkra vész és nem lelni magamban annak elmellőzésére váltig erőt”.

Naplói bizonyítják, hogy „soha nagyobb hányattatások között nem láttuk, mint ezen egész idő alatt” – írja Zichy. (I., 468. o.)

„Öngyilkosság és örület egymást kergetik beteg képzeletében. A Pesti Hírlap (Kossuth lapja) izgatása Magyarországot úgy tönkre fogja tenni, hogy a mai zavargók sírkövére írhatjuk: „Nessun maggior dolore, che ricordarsi el tempo felice nella miseria” (Dante).” [Semmi nagyobb fájdalom, mint visszaemlékezni boldog nyomorúságra.] Széchenyi tehát az elmúlt évszázadok osztrák „elnyomását” az elmúlt s visszakívánt jó időkként emlegeti a Kossuth izgatása okozta jelenlegi „nyomorúsághoz” képest!

De beteljesült ez a jövendölés már pár évre rá, a Bach-korban! Jellemző azonban, hogy Friedreich István, Széchenyi másik, újabb történetírója, éppen ellenkezőleg, úgy látja, hogy Széchenyinek nem lett igaza. Mikor elképedtem ezen állításon és kíváncsian vártam, hogy lehet ezt az állítást megokolni, kisült, hogy Friedreich arra gondolt, hogy Kossuth működéséből nem a Széchenyi megjósolta anarchia lett, hanem dicső szabadságharc, mely elbukott ugyan, de csak a túlerő miatt, mely azonban amiatt a hősiesség miatt, mely benne megnyilvánult, így is örök értéke és büszkesége marad a magyar nemzetnek.

Látni fogjuk majd, hogy 48-at nem az oroszok verték le, hanem Haynau, azaz az osztrákok. Nem a túlerő győzte le, hanem önnön bünei és vezetői egymással való veszekedése és baklövésai. De ha ettől el is tekintünk s valóban csak a túlerő miatt bukott volna el a nemzeti küzdelem, akkor is nem joggal vonhatnánk-e felelősségre azokat, akik nem gondolták meg jól a dolgot, hűbelebalázs módjára fogtak hozzá és nem látták azt, amit látniuk kellett volna; hogy olyan túlerővel szemben vitték küzdelemben a nemzetet, mely ellen még az állítólagos nagy 48-as hősiesség se használhatott?

De háborút, tömeggyilkosságot (melyhez ezen kívül még az oláhok és a rácok tömeges magyargyilkolásai jártak) még akkor is lelkiismeretlenség lett volna felidézni, ha az izgatók mindent jól számítottak volna ki és minden jól is sikerült volna, de viszont egy-két évvel később mindent békés úton, vérontás nélkül is el lehetett volna érni. Sőt keresztény szempontból (sőt már most elmondhatjuk, hogy csupán a humanizmus szempontjából is) a háborúhoz még akkor se lett volna szabad folyamodni, ha békés eszközökkel nem lehetett volna

célt érni, viszont a háború sikere meg bizonyos lett volna. A cél ugyanis semmiképpen és semmiféle körülmények közt se szentesíti az eszközt. Ezt, mint elvet – a gyakorlatban bármennyire ellenkező módon cselekszenek is –, még a kommunisták is vallják. A Népszabadságban, a párt hivatalos lapjában is olvastam olyan cikket, melyben a szerző, mint rágalmat utasítja vissza azt az állítást, hogy a kommunista párt „a cél szentesíti az eszközt” elve alapján áll. Figyelmezteti a párttagokat, hogy a jó célt se szabad bűnös eszközökkel elérniük.

Széchenyi – írja Zichy (I., 478. o.) – „Kossuthot élesebben kárhoztatta, mint politikában valaha elv küzdött elv ellen”. Az eredmény azonban az lett, hogy a pesti ifjúság fátklyászenét rendezett Kossuth tiszteletére. Kossuth pedig – a bámulatos színész –, mikor Széchenyi elne felszólalt, Széchenyi iránti bókkal viszonzá a gáncsol, sőt a nyilvánosság előtt ünnepelesen felkínálta neki a vezérséget. Csak rajta áll – mondá –, hogy elfogadja s ő lesz az első, aki követi. Persze könnyű volt neki, mert nagyon jól tudta, hogy hiába fogadná el Széchenyi a vezérséget (hiszen el is fogadta a 48-as kormányban a miniszterséget), akkor is Kossuth, nem pedig ő tetszene a tömegnek (és Kossuth ugyancsak el is követne mindent, hogy ő tessenek, ne pedig Széchenyi).

Egyébként is hogy lehet ekkora önzetlenséget elhinni Kossuthról, aki maga volt a megtestesült hiúság és aki éppen emiatt vetélytársat nem ismert! Hiszen hamarosan még annak a Batthyáynak a helyzete is lehetetlenné vált mellette, akinek politikai érvényesülését köszönte. Nem csoda, hogy ilyen hajmeresztő színészi produkciók Széchenyinek epeömlést okoztak, mert hiszen ő Kossuth igazi énjével teljesen tisztában volt, de ugyanakkor azt kellett látnia, hogy a naiv tömeg még ezt a hajmeresztő színészetet is komolyan veszi és hazafias önzetlenségnek gondolja.

„Ismét egy gravamenális [séreelmes] diétánk lesz. Én nem vettem részt e bűnben” – írja Széchenyi (Zichy, I., 486. o.). Ezzel ugyancsak világosan tudunkra adja, hogy a Bécs elleni sérelmi politikát, azt, ami nálunk még most is egyedül számít „hazafias” politikának, ő egyenesen „bűnnek” tartotta a haza ellen.

Szükség lehetett-e hát Széchenyi szerint szabadságharcra, mikor ő nem a fegyverfogást, hanem még a sérelmek emlegetését is „bűnnek” tartotta s természetesen nem Bécs, hanem a haza elleni bűnnek?

1840. március elsején így ír Batthyány Lajosnének: „A kormány legforróbb óhajításaimhoz közeledett, ez tény; már most mi az Istenért opponáljak [ellenkezzek]?” (Zichy, I. 520. o.) Jellemző azonban, hogy azért arra, hogy nyíltan a kormánypárthoz csatlakozzék, mégse tudta magát elszánni. Megvetette a mindent a népszerűségért tevőket, de a népszerűséget annyira lábbal taposni azért ő se merte, hogy nyíltan azokhoz mert volna csatlakozni, akiket a közzvélemény hazaárulóknak tartott. Pedig a belső meggyőződése mindinkább ezt sugallta neki.

Akkortájt azt a vadászfüllesztést kezdték az országban terjeszteni, hogy Ozorán ezer szarvast ejtettek el. Széchenyinek még eme ostoba hír hallatára is rögtön Kossuth és pártja szónoklatai jutottak eszébe s az a naivság, ami ezek elhívéséhez kellett. (Zichy, I., 524. o.)

Az 1845-ös országgyűlésen Széchenyi hiúsága, illetve emberi gyarlsága legyőzésében már addig jutott, hogy a főrendiházban a kormánypárt soraiban foglalt helyet, pártértekezleteiken is megjelent, sőt ott a szót vitte. Az országgyűlésnek mindjárt az első ülésén határozottan a kormány emberének vallotta magát és kijelentette, hogy mindenekelőtt a karzat megrendszabályozását fogja követelni. (Zichy, I., 537. o.)

„A papi javadalmak (egyházi javak azok, nem pedig papiak) államosításának tervét mint a forradalmi szellem egy veszélyes megnyilvánulását Széchenyi felháborodással fogadta.” (Zichy, I., 544. o.)

Kossuthék ugyanis, akik állítólag egyedül csak a hazával törődtek, már akkor követelték ezt is, s ezeket a javakat egyháziak helyett azért mondták papiaknak, hogy követelésük ne lássék annyira szentségtörőnek. Láthatjuk azonban, milyen bölcs és jövőbelátó ember volt Széchenyi. Ő már akkor látta azt (amit a vak „hazafiak” nem láttak), hogy száz év múlva a

„haladók” már nemcsak a „papi” javakat fogják követelni, hanem már a „kulákokét”, tehát még a jobb módú jobbgyivadékokéit is, sőt a termelőszövetkezetekbe való kényszerű belépés miatt még a szegény őtholdasokéit is, a földbirtokosokra és kulákokra pedig még jobban rájár majd a rúd, mint a papokra. A papoknak ugyanis némi ellenértéket mégis fizetett a kommunista rendszer, de a földbirtokosoknak és a kulákoknak semmit. Őket tökéletes anyagi kifosztásuk mellett még lelki bélpoklosoknak is nyilvánította, a pestieket pedig még a lakásukból is kivetette. A papokkal ezt nem tette meg. Ki mivel vétkezik, azzal bűnhődik, mert hiszen ezek a nagy 48-as hazafiak úgyszólván egytől egyig nemesek és földbirtokosok voltak, tehát az ő utódaikkal bánt el még jobban mint a papokkal az a rendszer, melynek útját ők 48-as működésükkel elősegítették.

Széchenyi július 13-án mint régi katona, még a kétfejű sasnak is védelmére kelt, mikor báró Mesnil (milyen nagy színmagyar lehetett!) valami rossz élcet mondott rá. Egyébként azt mondta Mesnilre, hogy az ő túlzásai már nem is vakmerőek, hanem merő vakságok. (Zichy, I., 546. o.)

November 23-án a főrendiházban bevallja, hogy ha az ellenzék gróf Teleki László felhívására vagy szellemidézésére az országgyűlésen és a megyékben egyszerre többségre jutna, ő rettegne az alkotmányért és a nemzetiségért és azért örvend, hogy olyan lojális kormánnyal van dolgunk, mellyel meg lehet élni. (Zichy, I., 549. o.) Olyan kormányra mondta ezt Széchenyi, melyet a hazafias ellenzék a bűn, a butaság és a becstelenség, magyar szempontból pedig a hazaárulás képviselőjének tartott, „hazafias” történetírásunk pedig még ma is annak tart, a hazafiaktól ellenben, mint láthatjuk, nemcsak a magyarságot, hanem még a magyar alkotmányt is féltette. Forradalmárok lévén lehetett is tőlük még ez is féltetni.

Széchenyinek a Védegyleti agitáció is álmatlan éjszakákat okozott, mert hadüzenetet látott benne a „birodalmi kapocs” ellen (Zichy, I., 559. o.). Széchenyi tehát nemcsak nem törekedett e birodalmi kapocs megszüntetésére, tehát arra, amit a „hazafiak” úgy hívtak, hogy Magyarország függetlensége, hanem ezt a kapcsot számunkra – láttuk már, mennyire helyesen – olyan nagy kincsnek tartotta, hogy veszélyeztetése még éjszakai nyugalma is lehetlenné tette.

Gróf Batthyány Lajos jóakaratóan figyelmeztette Széchenyit, hogy egy idő óta a népszerűséget, amely nélkül pedig alig lehet valamit megvalósítani, nagyon is megvetni látszik, és hogy sokan ezt is a hiúság bizonyos nemének tartják. (Inkább büszkeség volt ez, mint hiúság, de valljuk be azt is, hogy nemes büszkeség.) Széchenyi elutasítóan válaszol neki. (Zichy, I., 560. o.)

Ember – feleljük Széchenyi nevében Batthyáynak mi – bajosan lehet gyarlóság nélkül. Cselekedeteit azonban még akkor is lehet gyarlóságból eredeztetni, ha a legönzletlenebbül cselekszik. Mikor Széchenyi sarkon fordul és otthagyja az őt ünneplő megyegyűlést, valóban ez is a hiúság egyik neme, de – tegyük hozzá – a hiúság legkritikább és legnemesebb neme. Az azonban, hogy végül mégis volt bátorsága elveit annyira követni, hogy kiteve magát népszerűsége teljes elvesztésének is, külsőleg is mert ahhoz a kormánypárthoz csatlakozni, amellyel lélekben már régen egyetértett, abban semmi hiúság se volt, még a gyarlóság legenyhébb fajtájából se. Ez teljes egészében jellem, bátorság és önzetlenség volt tőle.

Ezt az elhatározását nem hirtelen indulatból tette, mint a megyegyűlésről való említett távozását, hanem alapos megfontolás, sőt hosszú habozás után, melyet az emberi gyarlósággal vívott s melyben a döntés azt jelentette, hogy meggyőződéséért és hazájáért hiúságát, sőt önértetét is áldozatul hozta. Ezért tartott oly sokáig az önmagával való küzdelem s ezért nem tudott sokáig nyíltan színt vallani a kormány mellett még akkor se, mikor belül, a meggyőződésével, már rég mellette döntött.

„Mikor a rendeknél a Védegylet ügye tárgyalatott, Széchenyi betért, mint hallgató. A szónokok: Pázmándy, Szentkirályi, Bezerédi felkavarták az epéjét, akár az elv, akár a modor miatt, melyet érvényre emeltek. Utána mondott beszédében emlékeztetett Photionra: „Tán valami rosszat mondottam? Mert a nép igen tapsol”. (Zichy, I., 562. o.)

Szegeden szeptember elején egy szép holdas estén üdítő sétát tesz. Kihallatszik az utcára, amint az egyik kávéházban dühösen húzzák a Marseilles-t. (Tehát még Szegeden is!) „Bravó!” – mondja hozzá Széchenyi méltán elkeseredve. (Zichy, II., 27. o.)

A tervezett pesti kikötőt egyelőre nem látja megvalósíthatónak s ezért leveszi a napirendről. Az eddig ez irányban tett költségeket a maga erszényéből fizeti (II., 31. o.). S őt gyanúsították meg azzal, hogy a Lánchidat csak azért csinálja, mert keres rajta!

1847-ben jelent meg Politikai Programtörvények című munkája. Jellegűl ezt választotta: „Error being showy, vorward and plausible attracts many followers, while truth on account of her unobtrusive simplicity is neglected or despised”, azaz „A tévely, mivel mutatós, erőszakos és tetszetős, csak úgy húzza a követőket, míg az igazságot, mert szenttelen és egyszerű, elhanyagolják, sőt megvetik”.

Beszámol Széchenyi e művében, miért volt egykor ellenzéki s miért lett félig-meddig kormánypárti, amikor a kormány jobb útra tért és az ország önállóságát tiszteletben tartja.

Az igazság azonban az, hogy nem annyira a kormány „tért jobb útra”, hanem Széchenyi. A kormány inkább csak abban változott meg, hogy most már nem félt annyira a reformoktól, de nem Magyarország önállósága irányában. E tekintetben a jóakarásban előbb se volt hiány, a tényleges és rögtöni függetlenségről azonban még szó se lehetett. Hogy Széchenyi végül mégis kormánypárti lett, annak az volt az oka, hogy ő lett idősebb, tapasztaltabb, s ő lett képes meggyőződéséért mindig nagyobb áldozatokat hozni (értem elsősorban a népszerűséget). Nagyon sokat használtak neki Metternichkel való tárgyalásai és ekkor hallott érvei is. Viszont mint meglett, tapasztalt ember, észrevette az ellenzék azon fogyatkozásait, melyeket fiatal korában még nem látott meg.

A Politikai Programtörvényekben szemére hányja az ellenzéknek a „pecsovicsok” elleni minden téren gyakorolt terrorizmusát. „Legyen az úr ma egy fejedelem – írja továbbá –, legyen holnap a fölséges nép, bajos elhatározni, a zsarnokságnak és a gyávaságnak melyik faja utálatosabb.”

Azok az emberek, akik nem voltak olyan lángelmék, mint Széchenyi, akkor még szentül meg voltak róla győződve (a legjobban például Petőfi, de ő nem is politikai lángelme volt, hanem csak művészi lángelme), hogy zsarnokok csak uralkodók tudnak lenni, de maga a nép nem (illetve talán inkább azok, akik a nép nevében beszélnek és intézkednek). Pedig már öklöttük is volt a francia forradalom elrettentő példája. Széchenyi – látjuk ezt – már akkor is épp oly tisztán látta, mint mi most, a kommunizmus tanúságai után.

Ugyancsak a Politikai Programtörvényekben írja Széchenyi Kossuthnak címezve: „Emberköny, embervér égre kiált; legyen az készakarát vagy vezetői hiúság okozatja. Ön éppen oly kevésbé való politikai vezérnek, mint én. Ha azonban egykor, midőn már későn lesz, érezni és átlátni fogja és megvallani lesz kénytelen, hogy midőn profétának tartotta magát, nem látott semmit is előre; midőn népeket gondolt boldogítani, csak felizgatójuk volt; midőn honunkat rendezni, szilárdítani vélte, végképp zavarba bonyolítja azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálba állapotba süllyeszté, nemzetiségünket pedig végképp el ejtette lábáról... Szóval, hogy átok volt, amit fejünkre hozott és nem áldás, akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű, aki Önnek csak álmait még idejében kettőtörni elég elszántsággal bírt s tehetsége szerint igyekezett volna”. (Zichy, II., 37. o.)

„Tudom, ennyi igazságot Kossuth úr soha sem hallott egész életében. Éppen ez szerencsétlensége. Zsenge korától kezdve mindig dicsértetve, elkényeztetve, alig volt másoktól környezve, mint tömjénezőktől. Ily körülmények közt lehetetlen, hogy egy hegy, melyre a sok domb, mely környékezi, szüntelen bámulással fel-feltekint, elvégre magát ugyancsak valami nagy magasságnak, valami kitűnő Alpesnek ne tartsa. Mirabeau csakhamar pecsovicsá válik Camille Desmoulinhez mérve, ez pedig Dantonhoz állítva lesz azzá; de végre ő sem kerül el – Robespierre-hez hasonlítva – e kvalifikációt, míg berekesztésül a forradalmi hagymázszabadság (boldond, esztelen szabadság) illúzióit az önkény zsarnokkeze törli ketté. Mi csak kezdetén vagyunk egy ilyféle forradalmi láznak.”

Mikor szeptember elsején felavatták a pest-szolnoki vasútvonalat, Kossuth az asztal tetején állva intéz üdvözlő beszédet István nádorhoz, de beszéd közben igen sokat füttyül a vonat s Kossuth rekedtté kiáltja magát, hogy túlharsojga. Széchenyi rendkívül komikusnak találja a dolgot, mert Kossuth egész egyéniségének és politikai pályájának képét látja benne. „Mint ember – jegyzi meg –, nevetem ezt a tréfát, de mint magyar honfi: sírhatnám felette. Ez az ember minket belezavar a legkigázolhatatlanabb bajokba.” (Zichy, II., 44. o.)

Mikor Kossuth Pest megyei követsége szóba kerül, Széchenyi így kiált fel: „Az volna szép!” (Tehát akkor még lehetetlennek tartotta a dolgot.)

A gondolattal, hogy Kossuth az országgyűlés tagja lesz, igen nehezen tud megbarátkozni, s hogy ott is szembeszállhasson vele s káros működését lehetőleg ellensúlyozza, csak ezért határozza el, hogy ő is követté választatja magát. Ő is tagja akart lenni annak az alsóháznak, hol majd Kossuth fog működni.

Sajnos, akkor még Batthyány Lajos is azok közé tartozott, akik Kossuth jelöltségét pártolták – sőt, mint láttuk már –, s nem sajnált százezer forintot elkölteni (amit természetesen nem kell éppen szóról szóra érteni, mert akkora összeg volt ez akkor, hogy talán nem is lehetett volna egy választásra elkölteni), csakhogy Kossuth legyen Pest megye követe. Furcsa egy ember lehetett – akkor még – ez a Batthyány, mert ugyanakkor, mikor ilyen erőfeszítéseket tett és ekkora áldozatot hoz Kossuth érvényesülése érdekében, Széchenyit biztosította arról, hogy ő Szentkirályival és Kossuthal „sohase fraternizált [barátkozott]”, mert ezek „a destrukció emberei”. De most már – teszi végül hozzá – történjék, aminek történnie kell (azaz Kossuth mégiscsak jusson be az országháza, akár százezer forint árán is).

Kossuth megválasztását Batthyány „malum necessarium”-nak, szükséges rossznak tartja és azért tartja kívánatosnak, hogy Kossuth országgyűlési követ lehessen, hogy alkalma legyen magát lejáratni (!). Ezért még Rádaytól is becsületszavát vette, hogy nem fog Kossuth ellen fellépni, hogy Kossuth érvényesülését ne akadályozza. Ezért haragudtak ettől kezdve Batthyányra annyira Bécsben s ezért határozták el már akkor, hogy ha a felforgatás győzedelmeskedik, akkor elsősorban Batthyánynak kell miatta bűnhődnie. Ezt kívánja az igazság.

Valóban: nem kellett-e szükségképpen tönkremennie annak az országnak, melynek olyan vezetői voltak, hogy bűnös eszközöket használtak a „jó” cél érdekében? Világos ugyanis, hogy százezer forintot csak úgy lehet elkölteni egy választásra, ha ott nemcsak etetnek-itatnak, hanem vesztegetnek is (sőt most mondtuk, hogy még így sem). De aztán ráadásul még a „jó” célról is kisül, hogy csak úgy jó, hogy ezt a jót még az, aki a százezer forintot adja, ő is destrukciónak nevezi, amelynek támogatása úgy válik a haza számára jóvá, hogy támogatásával tulajdonképpen csak arra akar neki alkalmat adni, hogy lejáráthassa magát.

„Bravó, Lajos gróf! – kiált fel ennek láttára méltó elkeseredésében Széchenyi. – Jól van kiszámítva. Becsülöm az eszét még egy ördögnek is, aki csak kápráztatni és csábítani tud, de üdvözíteni nem.”

Pár nap múlva Trefort és vele – úgy látszik – Eötvös és Kemény is azzal vigasztalják Széchenyit, hogy Kossuth a saját nyilatkozatai szerint nem akar a valóságban is követ lenni és nem is megy fel Pozsonyba, hanem megválasztásával csak azt akarja, hogy a megye ezt az elégtételt, mellyel még tartozik neki, végre megadja. (Zichy, II., 46-48. o.) Erre Széchenyi is elhatározza, hogy „nem fog ellene intrikálni, de nyíltan akar föllépni, hogy pártot alakítson szembe vele, hogy ellensúlyozza vérszes hatását”.

Közben Budán protestáns kápolnát avatnak Mária Dorottya, József nádor protestáns neje részére. Kossuth természetesen itt is jelen van. Hogyne lenne ott, mikor itt is szerepelni lehetett s ráadásul még protestáns ügyben. Ekkor is olyan nagyszerű beszédet mond, hogy mindenki arról beszél (mert természetesen – 48-as módra – a protestáns kápolna avatásán a katolikusok is mind ott voltak). „A trójai lovat viszitek be váratokba – mondta erre Széchenyi Batthyánynak s természetesen a falovat nem a protestáns kápolnára, hanem a Kossuthot

dicsérő politikusokra értette, akik Kossuth szép baritonja s még szebb frázisai kedvéért az elveit is megbocsátották neki.

Akkora bátorság, hogy ne csak Kossuth, hanem még a protestáns kápolna ellen is nyilatkozzék, még Széchenyiben se volt, mert ez ellen szót emelni valóban még a Kossuth elleni szóemelésnél is nagyobb bűn lett volna abban a világban. De hát Széchenynek e tekintetben nem is volt szüksége bátorságra, mert hiszen az ő vallási elvei is épp olyan hitközönyösek voltak, mint Batthyányéi vagy Eötvöséi. Batthyány azonban Széchenyi „trójai lovára” így vág vissza: „Te voltál a trójai ló”. Arra céloz vele, hogy mivel Széchenyi elárulta az ellenzékét, azért voltak ők kénytelenek védekezésül még a kossuthi segítséget is elfogadni ellensúlyozásul.

Minősíthetetlen az a perfidia [szószegés] és machiavellizmus [céljai elérésére semmitől sem visszariadó politika], melyet az ellenzék s általában a destruktív erők Széchenyi irányában tanúsítottak, mikor valóra váltotta kijelentését és Kossuth országközi működésének ellensúlyozására valóban fellépett követjelöltnek. Pedig hát ha Kossuth működését maguk is destruktívnak tartották volna, vagyis ha szavuk őszinte lett volna, akkor tulajdonképpen örülniük kellett volna ennek az ellensúlyozásnak. Sopronban, ahol fellépett, a leglelkismeretlenebb rágalomhadjáratot indították ellene. „Széchenyit akarjátok megválasztani? – kérdezték a soproniakat. – Azt, aki meg akarja adóztatni a nemes embert?”

Ez nem volt rágalom, mert Széchenyi valóban azt akarta, hogy a nemesség is járuljon hozzá az ország fenntartásához. Annál perfidebb és álnokabb volt azonban maga az érvelés, mert ezt azok hányták Széchenyi szemére, akik a nemest éppúgy meg akarták adóztatni, mint ő. Ámde éppen emiatt volt lehetetlen Széchenyi helyzete, mert hiszen a haladók az ellenzék emberei voltak s így az ő szavazói csakis a maradiak, tehát a nemesi jogokhoz ragaszkodók közül kerülhettek volna ki, de viszont ők meg e nemesi adózás miatt nem szavazhattak rá.

„Azt akarjátok megválasztani, aki 400 milliót akar az osztrák adósságból az országra róni és aki ezért a bécsiektől egymilliót kap majd jutalmul?”

Ez aztán már nemcsak perfidia volt, hanem a legaljasabb rágalom is.

Aztán miért akar ő mindenáron követ lenni – folytatták –, mikor úgyszólván meg van neki a biztos helye a főrendiházban? Ha jót akar, nem művelheti azt éppoly jól ott is? Csak azért áhítja a követséget, hogy Kossuthot ledorongolhassa.

A bécsiek miniszterét akarjátok követeteknek?

Emiatt aztán Széchenynek is túl sokba kezdett kerülni a választás, mert korteseit is arra bujtogatták, hogy kérjenek csak tőle szemtelenül minél többet. Van miből: megadja a bécsi kormány.

Széchenynek emiatt már a választások alatt elment a kedve, mert előre számított arra, hogy ha sikerül is bekerülnie, rá fogják majd, hogy piszkos úton szerezte megbízását. Valóban kevés választás volt olyan költséges, mint az övé (csak Kossuthé került sokkal többbe). Szerencsére azonban Széchenyi a nagy költség ellenére is megbukott Sopronban. (Helyette azonban megválasztották Mosonban, melyre nem költött annyit, mert az ellenzék ott nem indított ellene olyan késhegyig menő küzdelmet.)

Jellemző, hogy soproni bukását Kossuth lapja, a Pesti Hírlap, igazi álnok, szemforgató módon, mint sajnálatos dolgot kezeli és a konzervatív pártnak tulajdonítja (mely Széchenyit a nemesi adófizetés követelése miatt nem támogatta). Azt írja, hogy a konzervatívoknak sikerült „különböző ürügyek alatt” céljukat elérniük az alkotmányos ügy nagy veszteségére.

Hogy Kossuth a maga Széchenyitől való lenézését és kíméletlen elítélését szemrebbenés nélkül tudta bókokkal és a legönmegalázóbb tiszteletnyilvánításokkal viszonzni, megint csak a kommunistákhoz való feltűnő hasonlóságát juttatja eszünkbe. Ők is képesek voltak önérzetük teljes megtagadására is, csakhogy céljaikat elérik. Uralmuk elején például, mikor még a velük teljesen szembenálló közvélemény megnyerésére törekedtek s még azt bizonyították, hogy ők egyáltalán nem vallásellenesek, még templomépítéseiket és templomtatarozásaikat is reklámozták, sőt olyan plakátokkal ragasztották tele a Józsefvárost, hogy báljukat

a Szent Rókus egyházközséggel együttesen rendezik, noha az egyházközség erről nem is tudott semmit, sőt az Új Emberben a nyilvánossággal is közölte (akkor még meg lehetett ezt tenni). Egyik devecseri gyűlésükön Rákosi Mátyás az ajkai bányalelkész levelét is felolvasta (az illető lelkész megnevezésével), melyben a párt működése iránti elismerését fejezi ki. Én pedig utána magától az illető lelkésztől hallottam, hogy nemcsak elismerését nem fejezte ki a párt működése iránt, hanem soha életében nem is intézett a párthoz semmiféle levelet; nyilatkozatot se adott senkinek erről. (Pedig ilyesmit szinte lehetetlen volt megtagadni, ha kérték, mert olyan alázatosan és olyan körmönfontan kérték.)

Széchenyi naplójának október 16-i (1847) bejegyzése szerint az akkor nálunk járó fiatal Ferenc József főherceg jó benyomást tesz a legnagyobb magyarra, ellenben az akkor nálunk rendkívül népszerű s az ellenzéknek hízelgő István nádort „kissé színészes”-nek találja. (Úgy látszik, nálunk csak úgy lehetett valaki akkoriban népszerű, ha egyúttal színész is volt.) Azért volt Kossuth még István nádornál is népszerűbb, mert ő nemcsak „kissé” volt „színészes”, hanem Pálffy János könyve szerint „ő tökéletesen kiképzett színész” volt. (Magyarországi és erdélyi urak, 256. o.)

Mikor a két főherceg eltávozott, utána a kálvinista Nyáry Széchenyi szerint „brutális lett”. (Bizonyára káromkodott egypárat és szidta a Habsburgokat.) Az utána a budai országában rendezett ebéd alatt is visszatetszik Széchenyinek, hogy István nádor ott is méltóság nélkül nyájaskodik Szentkirályival (családja egyik legkíméletlenebb ellenségével) és Nyáryval (aki a háta mögött csak az imént „brutáliskodott”). „Toastot akarék mondani, de okosabb volt hallgatni” – mondja erre Széchenyi (Zichy, II., 55. o.). Bizonyára azért, mert abban a toastban olyasmi is lett volna, ami ünneprontó lett volna.

Másnap, 17-én, egy nappal a választás előtt nagy ünnepélyességgel vonultak a városba Pest megye választói. A Kossuth-pártiak, két gróf (s még azt mondják, hogy főnemességünk nem volt eléggé „hazafias”!): Batthyány Lajos és Kázmér, lóháton mentek eléjük. Úgy látszik, azt akarták, hogy a „malum necessarium” minél ünnepélyesebben következzen be és a „destructio” [bomlasztás] (láttuk, hogy maga Batthyány Lajos nevezte annak) minél ünnepélyesebben győzzön.

Mosonban, ahol Széchenyi mégis bejutott, Szucsich kanonok üdvözölte megbízólevele átvételekor. Széchenyi így válaszolt az üdvözlő beszédre: „Magyarország, mely a civilizált népek sorában oly sokban hátra van még – vajha előbbre volna már – s vajha ne haladt volna annyira némely eszmék túlhajtásában, melytől csak egy lépés a vészörvény, honnan nincsen menekvés. Én feladatul tűztem ki magamnak csekély erőmmel oda munkálni, hogy ide ne juthasson a hon, de menjen tovább a haladás ösvényén anélkül, hogy akár a vadul rohanás, akár a bűnös tespedés által kockáztassa jövőjét. Úgy vagyok meggyőződve, hogy én, mint édes hazánknak egyik vagyonosabb és függetlenebb állású polgára, ezt nagyobb sikerrel eszközölhetem, mint azok, akiket részint a szédítő népszerűség, részint a magas bak kegyelemreménye lebilincselve tart. Az igaz, vannak sokan, akik ezen politikámat nem akarják érteni és valami arcanumnak [csodaszernek, gyógyírnek] tartják azt, melynek iránya gyanús. De az nem tántorít. Vannak ugyanis emberek, kiknek hazafiságuk részint nem a legtisztább forrásból származik, részint kiket, bár jóakarátát senkinek se vonom kétségbe, inkább a kor divat-eszméinek szenvedélyes tisztelete, mint a körülmények helyes ismerete vezérel. S jaj a nemzetnek, ha őket követi.”

„Jól tudom, hogy létezik a hazában bizonyos minoritás, mely minduntalan zsarnokoskodik a többség felett s mely erőszakos modorával minden ügyet megtámad, mi nem pártönzés és piszkos érdekének szolgál. De én ezen minoritás rakoncátlankodásaira mit sem figyelek, hanem új pályámon is azon leszek, hogy azt lehetőleg megtörjem s visszariasszam azon tőről, melyre sem képességgel, sem hivatással nem bír.”

Nem lehet vita tárgya, hogy Széchenyi itt 48-ra és a 48-asokra gondolt, tehát ezek voltak azok, akiket ő a hazára veszedelmeseknek tekintett, a vezetésre alkalmatlanoknak, hiúknak és

nemtelen céloktól vezetetteknek gondolt, akiket azonban közvéleményünk még ma is nemcsak a legkiválóbb és legönzletlenebb hazafiaknak tart, hanem akik ellen még a legkisebb bírálatot is hazafiatlanságnak, sőt szentségtörésnek bélyegez.

Már akkor is, mikor Széchenyi ezt a beszédet elmondta és utána a tiszteletére rendezett fáklyászene alatt is hallatszott az éljenek mellett fütty is. Megértették tehát, hogy a beszéd kikkre céloz.

Széchenyi ostorozta, mert tűrhetetlennek tartotta azt a viselkedést is, melyet az országgyűlésen az ifjúság és a karzat közönsége tanúsított és ebben a népakarattal szemben ugyanolyan önkényt és zsarnokságot látott, mint a régi hatalom visszaéléseiben, csak hogy most a zsarnokság nem felülről, hanem alulról jött, tehát még tűrhetetlenebbnek tekinthető, mint amaz, mert hiszen ez a műveletlenség zsarnoksága volt (Zichy, II., 67. o.).

Széchenyi értesülése szerint az ellenzék vezérééről, gróf Batthyány Lajosról, rég tudva volt, hogy Apponyit, a kormány magyar fejét „gyűlöli”, mégpedig – úgy mondják – „jobban, mintsem szereti hazáját” (Zichy, II., 72. o.). Az olvasó tájékoztatására ehhez csak azt tesszük hozzá, hogy Apponyi mintakatolikus volt (lásd fia, Apponyi Albert jellemzését apjáról és végtelen tiszteletét személye iránt), míg Batthyány Lajos mindig az Egyház ellenségeivel tartott s még a siralomházban írt levelében se fordul elő az Isten neve s a legkisebb utalás se arra, hogy másvilág is van.

Széchenyi az ellenzék kegyetlen terrorja bizonyítására megemlíti, hogy Kossuth a kormány rendelkezésére állt főispáni helytartóknak a „Kreishauptmann” [járási főnök] csúfnevet adta, mely azután rájuk is ragadt és nem volt az a gyalázat, melyet ez áldozatokon úton-útfélen el nem követtek. (Zichy, II., 96. o.) Látjuk tehát, hogy Széchenyi ezekkel a „Kreishauptmannokkal” rokonszenvezett, nem pedig azokkal, akik elítélték őket. „Az ellenzék a fejünkre nőtt – írja Széchenyi. – Batthyány, a rombolás démona, és Kossuth, az entuziaszta [a rajongó], kezükben tartják az országot.” (Látjuk tehát, hogy Széchenyi Batthyányt még Kossuthnál is alantasabbnak tartja!) Egy Kossuthtal való személyes összefüvetele után titkos nagyravágyását és „bámulatos színlelő tehetségét” veti papírra. (Zichy, II., 96. o.) Kossuth tehát Széchenyire csak a karrierista és a színész benyomását tette. Azt is írja, hogy „a politikai dolgok ezen legfontosabb részében Kossuthnál Európa-szerte felületesebb pártvezér nem létezik”. (Zichy, II., 99. o.)

Kovács Lajos, Széchenyi bizalmas protestáns munkatársa, akit az ellenzék táborából hódított meg a maga számára, „Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve” című művében (II., 45. o.) azt írja, hogy Széchenyi még 1848 márciusának forradalmi hangulatában is olyan feliratot indítványoz, hogy „félretéve egyéb gondjainkat, mint egy ember gyülekezzünk a trón körül és annak védelmére egész erőnket felajánljuk”. De az indítvány természetesen „senki által se pártoltatott”.

A trón mellett akkor már mukkanni se mert senki. A legnagyobb magyar azonban ugyancsak kimutatta vele, mit tart ő a haza érdekének. Mivel pedig ezt az indítványt 1848 márciusában, tehát egyenesen a forradalmi mámor tombolása idején merete tenni, ugyancsak bebizonyította, mennyire egyedül csak meggyőződése és a haza üdve vezet. Hiszen ekkor az a trón, amely köré ő „gyülekezni” akart, nem erőt és hatalmat jelentett már számára, hanem gyalázatot. De éppen azért az, hogy indítványát senki se támogatta, még egyáltalán nem jelent azt, hogy belül, a lelkeben se értett vele egyet senki, sőt akár a többség is, hanem csak azt, hogy senki se volt olyan bátor és meggyőződéséhez olyan hű, mint ő. Ez meg nem is csoda, hiszen ehhez jellemhősök kellett volna, azok pedig nem teremnek minden borkorban.

„Én azt hirdettem – írja Széchenyi ez időben –, tatarozzátok ki az ódon házat... Az illetők ezt nem tették... Kossuth és Comp. pedig jobbnak látták azt felgyújtani.” (Zichy, II., 116. o.)

Március 18-án így ír naplójában: „A hajó süllyedését érzem”.

Milyen másképpen gondolkodott tehát ő 48-ról, mint hazafias történetírásunk, mely azt állítja, hogy ekkor nem a magyar nemzet hajója süllyedt, hanem a nemzet ekkor érte történel-

mének legdicsebb napjait; hogy fiai sose tettek akkora hazaszeretetről és olyan lelki nagyságról tanúságot, mint ezekben a napokban.

Vajon kinek lehetett inkább igaza? Nem annak-e, akinél hűségesebb fia nem volt még ennek a hazának és aki ráadásul még – nem úgy, mint ezek a történetírók – szemtanúja is volt a 48-as eseményeknek és előzményeiknek és személyes ismerője a szereplőknek? Aztán nem feltűnően gyanús dolog-e, hogy ezzel a „hazafias” magyar történetírással a kommunista propaganda is annyira egyetértett, sőt 48-at talán még jobban minden bírálaton felülállónak tartotta, mint az.

A magyar nemzet hajójának ezt a 48-as vészes süllyedését Széchenyi tündöklően szellemes szójátékkal így fejezi ki: *Nous avons vendu le pays pour deux Louis*: Két Lajosért (Batthyány Lajos és Kossuth Lajos) eladtuk a hazánkat. Mert tudvalevő – s éppen ez a legszemlemesebb a szójátékban – hogy a „Louis” (a Lajos) franciául nemcsak Lajost jelent, hanem aranyat is. Mindegy tehát, akár két Lajos, akár két arany kedvéért adtuk el.

„Akárkivel találkozom – így beszél Széchenyi már 48-as miniszter korában –, azt hallom, hogy veszélyben van a haza. (Ezt ő maga is aláírta egy minisztertársaival együtt kiadott május 19-i kiáltványában.) Magam is kezdem elhinni. De nem azért gondolom, hogy veszélyben van a haza, mert ellensége támad odakünt, hanem azért, mert ellenségei vannak idebent.” (Zichy, II., 208. o.) A mondottak után már nem kell magyarázni, hogy a belső ellenségeken Kossuthot, Batthyányt és általában a szabadságharc előkészítőit és kiobbantóit értette.

Széchenyi szerint tehát 48-ban csak a 48-asok részéről és csak miattuk volt veszélyben a haza, nem pedig Bécs vagy Jellasics miatt. Lehetne-e ennél felháborítóbb „hazafiatlanságot” mondani, illetve ennél megsemmisítőbben pálcát törni 48 felett?

„Gyakran az országgyűlési teremben Kossuth fényes szónoklataira felharsanván a közheyleslés rengeteg zaja, midőn minden arc az elragadtatás hevétől sugárzott, a gróf (Széchenyi) felkelve helyéről, kisietett az erkélyre, mintha szabad levegőt keresne forró agyának nyomása ellen. Kezeit fejéhez szorítva mondá: „Istenem, mintha örültek házába jutottam volna; mintha pokoli büvölet üznél velünk gonosz játékát, hogy veszünk felett tomboljunk. S ezt senki, de senki nem akarja látni, csak én, szerencsétlen! Ennyi okos, belátó ember mind vak legyen és ne lásson?! Nem! Nem! Nekem kell örülnem lennem.” (Zichy, II., 220. o.) Pedig hát mind ezt látták mások is (különösen néhány hónap múlva). Nem észben volt hiány, hanem jellemben és bátorságban.

Egyik nap arról értesül, hogy Kossuth hirtelen megrohanással el akarja foglalni („a nemzet számára biztosítani”) Buda várát. Aznap Kemény Zsigmonddal találkozáva elmondja neki a hírt. Kezének ütőerei kidudorodtak és könnyezve kiáltott fel: „Pest odavan! Ah, az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig Kossuth neve, flagellum Dei! [Isten ostora]” (Magyar szónokok és államférfiak könyve, 185. o.) Széchenyinek még ez a rémlátása is beteljesült, mert tudvalevő, hogy mikor Görgey Buda várát ostromolta, a vár védői az egész pesti Duna-partot lángba borították lövedékeikkel és az ott sorakozó paloták úgy égtek, hogy borzalom volt nézni.

Annyira köztudomású volt akkor, hogy Széchenyi a Kossuth elleni irányzat képviselője, hogy – aszerint, hogy melyik párthoz tartoztak az illetők – állandóan vagy arról sottogtak, hogy Kossuth, vagy arról, hogy Széchenyi ellen készülnek merényletek. (Zichy, II., 227. o.)

Széchenyi egymás után kapta emiatt a névtelen leveleket. Hatásukra el is hitte, hogy élete veszélyben forog s emiatt gondoskodott is élete védelméről. Természetesen azért maga Kossuth nem olyan ember volt, akinek részéről orgyilkosságtól kellett volna félni, kivált olyan embernek, akit ő a legnagyobb magyarnak nevezett. Széchenyi azonban – úgy látszik – még ezt is feltette róla vagy legalább pártjáról. De a szenvedélyek heve viszont annyira elhomályosította az észet, hogy Kossuth is elhitte ugyanezt az ellenpárttól, s ő is állandóan életéért rettegett.

Hogy maga a közvélemény ezt a rettegést mennyire feleslegesnek tartotta, mutatja, hogy mikor Széchenyi egyszer szivarral kínálta meg Kossuthot s az habozott, hogy rágyújtson-e,

mert azt hitte, hogy mérgezett a szivar és Széchenyi ezzel akarja eltenni láb alól, a józan Nyáry annak ellenére, hogy még Kossuthnál is élesebb ellenzéki volt, kikapta Kossuth reszkető kezéből a „veszedelmes” jószágot, rágyújtott ő és jóízűeket nevetve szívta el előtte. Ő nagyobb magyar volt, mint Kossuth, de sokkal okosabb is.

„Nem tűröm, hogy valaki a nemzet két legnagyobb fiát: Széchenyit és Kossuthot szembeállítsa egymással” – mondta nekem egy kálvinista, mikor hangsúlyoztam neki, hogy Széchenyi mennyire elítélte, sőt megvetette Kossuthot. Egész jó lett volna ez a nagyhangú válasz, csak az volt a baj, hogy Széchenyit Kossuthtal szembe nem „valaki”, még csak nem is én, hanem maga Széchenyi állította, s ha valaki erre mondja, hogy nem „tűri”, ezzel csak magát teszi nevetéssé.

Letagadhatatlan tény, mert hiszen Széchenyi naplója, művei, szónoklatai és az egykorú sajtótermékek tele vannak vele, hogy Széchenyi Kossuth izgatását, tehát a 48-as szellemet nemcsak nem helyeselte, hanem nemzeti szempontból is a legkárosabbnak tartotta, sőt nem volt közszereplő, akit annyira megvetett, a nemzetre annyira károsnak tartott, mint Kossuthot, noha az állandóan hízelgett neki.

Aki nem „engedi meg”, hogy valaki erre rámutasson, az az igazság megállapítását nem engedi meg. Ezt azonban egyedül csak a maga elfogultsága vagy fanatizmusa miatt, nem pedig a nemzet érdekében teszi, mert az igazság a nemzetre semmiképpen se lehet káros. Éppen ezért hívjuk fanatikusként azokat, akik az igazság ellenére lelkesednek s magukat felvilágosítani, azaz az igazsággal megismertetni nem hagyják.

Kétségtelen történelmi igazság, hogy ez a két híres ember egymással szemben állott vagy – helyesebben kifejezve – legalábbis Széchenyi megvetette Kossuthot és elítélte egész működését. Ebből az, hogy aki 48-ellenes, emiatt még lehet nagyon jó magyar ember, még akkor is logikusan következik, ha Széchenyi ebben tévedett volna s nem neki, hanem Kossuthnak lett volna igaza.

De hallottam Széchenyi és Kossuth ellentétének megmagyarázására ilyen magyarázatot is: Azért voltak mindketten más véleményen, mert Széchenyi arisztokrata volt, Kossuth pedig demokrata. Ez a megállapítás szerintük azt jelenti, hogy Széchenyi e tekintetben nem számít, mert mágnás volt és osztálya érdekeit képviselte.

Az effajta érvelés azonban csak annak bizonyítására jó, mennyire előfutára volt 48 a bolsevizmusnak s mennyire rokon egymással a kettő. Az ugyanis a kommunizmus észjárásának jellegzetessége, hogy a gróf, a kapitalista, a földbirtokos, a katonatiszt, a pap, a kulák csak rossz ember lehet, az szűkkeblűen mindig a maga „osztályát” képviseli s ezért az, amit tanácsol, szükségképpen kerülendő. Meg akkor is, ha gróf Széchenyi Istvánnak hívják az illetőt. Széchenyinek tehát csak azért, mert gróf volt, nem is lehet Kossuthtal szemben, aki nem volt mágnás, igaza.

Aki azonban ezt az érvet elfogadja, ne felejtse, hogy egyúttal azt is állítja, hogy Széchenyi nem volt és nem is lehetett a legnagyobb magyar, sőt még jó magyar se. Milyen jó magyar ugyanis az a politikus, aki csak a mágnások érdekeiért küzd, vagy legalábbis ott, ahol mágnás érdekekről van szó, már nem tud tárgyilagos lenni, hanem szükségképpen a nemzet 95%-át kitevő „dolgozók” ellensége! Ezt a felfogást maga Kossuth cáfolja meg, mert „a legnagyobb magyar” nevet ő adta Széchenyinek. De Széchenyi érdemeit halála századik évfordulóján, 1960-ban, még az irányított bolsevista sajtó és hírverés is elismerte. Még ez se szólt semmit Széchenyi arisztokrata voltáról vagy érzelmeiről, vagy a dolgozóktól való elkülönüléséről.

De az ilyen 48-as vagy kommunista felfogású hazafi azt se állíthatja, hogy Kossuth nem őszintén ruházta fel Széchenyit ezzel az annyira megtisztelő jelzővel, mert aki ezt a mi állításunkat magáévá teszi, az már Kossuth irigy s álnok voltát is magáévá teszi s így vele szemben mindenképpen Széchenyinek ad igazat. Aki Kossuth pártján van, annak Széchenyit őszintén kell a legnagyobb magyarnak tartania. De egyébként is, ha még a kommunisták is az egész nemzet egyik legnagyobb fiának tartják Széchenyit, akkor Széchenyit semmiképpen se

tarthatjuk egyszerűen csak az arisztokraták képviselőjének, de azt se gondolhatjuk, hogy éppen csak Kossuth dicsérte színlelésből Széchenyit.

Széchenyivel semmiképpen se lehet olyan könnyedén elbánni, hogy egyszerűen csak mágnásnak minősítsük mindazzal a kellemetlen mellékizzel, melyet ez a szó manapság a sok forradalom eredményeként, melyet megértünk, jelent. Kossuth ugyanis semmit se csinált, csak forradalmat, mely ráadásul még rosszul is volt megcsinálva, mert kudarcban végződött. Kossuth semmi mást se csinált, mint csak izgatott, s mikor a nemzet szót fogadott neki, pórul járt. Ezt nem lehet tagadni.

A forradalom és a forradalmi lelkület gusztus dolga. Van, akinek tetszik: van, akinek nem tetszik. De a 48-as forradalom az olyan forradalom, mely elhibázott vagy rosszul vezetett volt s ezért elbukott, senkinek se tetszhet. Ha tudta volna, hogy bukás lesz a vége, egészen bizonyos, hogy Kossuthnak se tetszett volna. Mikor már látta, hogy bukóban van, már neki is annyira nem tetszett, hogy még főbe is akarta magát miatta lőni.

Egész más az eset Széchenyivel. Neki először is maradandó irodalmi alkotásai vannak. Ő Hitelt, Világot és Stádiumot írt. Neki maradandó társadalmi és gazdasági alkotásai vannak. Ő Tudományos Akadémiát, Lánchidat, Vaskapu-szabályozást, gőzhajót, kaszinót, lóversenyt és ki tudná elsorolni, hogy még mi mindent csinált. Ezek egyike se csak gusztus dolga, hanem mindegyik objektív érték, s mivel majdnem mind mechanikus jellegű vagy vele összefüggő dolog, a ma embere, különösen pedig egy kommunista szemében igen nagy dolog. Széchenyi ezeket nemcsak tervezte, hanem meg is valósította. Nem úgy, mint Kossuth, aki csak ígért, de semmit se valósított meg.

Kossuth legnagyobb ígérete a nemzeti függetlenség és a jobbágyság felszabadítása volt. A függetlenséget nem megvalósította, hanem tönkretette, mert hiszen a Bach-korszak egyedül az ő tevékenységének eredménye lett.

De a jobbágyszabadság, melyet egyébként akkor már majdnem mindenki akart, Széchenyi különösen, az se Kossuth műve. Abból nem azért lett valóság, mert Kossuth izgatott mellette, hanem azért, mert az a Bach-korszak, mely Kossuth végzetes baklövése után és miatt jött, s melytől, mivel a hatalom Kossuth kudarcra miatt a kezébe került, egyedül függött minden: a jobbágyszabadság eszméjét magáévá tette, sőt ennek terhére, a földbirtokosok kártalanítását, melyet Kossuth ismét csak ígért, megvalósította. A magyar jobbágyok felszabadítása a Bach-kor érdeme.

Hogy a jobbágyok felszabadításában mennyire nincs Kossuthnak semmi érdeme, mutatja az, hogy az osztrák jobbágyok is felszabadultak (az osztrák földbirtokosok kártalanítása még előbb megtörtént, mint a magyaroké), pedig hát ők Kossuth izgatásainak „áldásaiban” nem részesültek, sőt ők jöttek ide annak eredményét levérni. Rámutattunk már arra is, hogy a jobbágyokat 47-48-ban már az az aulikus magyar kormány is fel akarta szabadítani, amely ellen Kossuth küzdött, s Kossuth csak azért csinálta a forradalmat, hogy ezt a felszabadítást ő csinálhassa meg, ne pedig a tőle annyira gyűlölt „hazaáruló” kormány. Mivel azonban a forradalma megbukott, mégse ő csinálta meg, hanem egy még a 48 előttinél is „hazaárulóbb”, sőt teljesen idegen kormány. Amit Kossuth e téren csinált, nem számít, mert hiszen csak egy évig volt a kezében Magyarország sorsa. Mi haszna volt és mi haszna lehetett hát ebből a magyar jobbágyoknak, kivált mikor éppen ez alatt az egy év alatt Kossuth miatt a rációk és az oláhok gyilkolták őket, aki pedig életben maradt, azt katonának vitték, terményeit is a hadseregnek kellett adnia s értéktelen Kossuth-bankókkal fizetett érte a „felszabadított” haza?

A kálvinista Rakodczay Pál „Egressy Gábor és kora” című művében még a kommunistákon is túlsz, illetve velük is szembehegyezkedik és Széchenyit szinte korholja és gúnyolja, annyira nem tartja kifogástalan hazafinak. Nagynak mondja, de gúnyosan idézőjelbe teszi neve előtt a „nagy” szót. „Ha Széchenyi – írja – tősgyökeres magyar és nem gróf (micsoda tökéletes kommunista volt ez a nagy magyar Rakodczay; ő a rosszban igazán megelőzte korát), amely óriási szellem és honszerető férfiú volt, valószínűleg egészen más politikát követett volna (I., 72. o.). Igen, feleljük neki, ha nem

lett volna az, aki volt, azaz ha nem lett volna Széchenyi István, akkor nemcsak valószínűleg, hanem minden bizonnyal más politikát követett volna. De hát mi szükség ezt megállapítani?

Aztán azt írja róla, hogy nem volt született magyar (I., 86. o.), majd még ennél is továbbmegy s azt mondja: „hiába, nem volt magyar az anyanyelve” (I., 119. o.). „Széchenyi ezen nézetét – folytatja – mágnási voltának kell tulajdonítanunk. Az osztályérdek e rend előtt fellette áll mindennek.”

Újra csak meg kell állapítanunk, hogy ez a kálvinista Rakodczay fanatikus magyar képében olyan tökéletes kommunista volt, hogy még Rákosi Mátyás se vádolhatta volna „revizionizmussal” vagy „elhajlással”. Félszáz évvel ezelőtt ő már „osztályérdeket” emleget, de igazi kommunista módra szerinte is egyedül csak a mágnásokat vezeteti osztályérdek, vagy őket legalábbis sokkal jobban, mint akármely másik „osztályt”. Ebben a nagy bűnben még akkor is nyakig vannak, ha egy Széchenyi István képviseli őket.

Rakodczay gyűlölni is annyira tudta ezeket a mágnásokat, még akkor is, ha „a legnagyobb magyar” lett belőlük, hogy fanatizmusában – tisztán csak azért, mert mágnás – nemcsak azt állapítja meg Széchenyiről, hogy nem volt „tősgyökeres magyar”, hanem még azt is, hogy „nem volt magyar” még az „anyanyelve” se. Ezt ugyanis csak fanatizmusa (vagy e téren való tudatlansága) mondatja vele, mert hiszen rámutattunk már, hogy Széchenyi anyanyelve a magyar volt, ismerjük gyerekkori magyar leveleit is.

Csak később lett nagyobb a francia és német nyelvtudása a magyarnál, mert hát természetesen, hogy nevelésében nem arra törekedtek, hogy magyarul tudjon, mert hiszen az, még ha megtiltották volna neki, akkor is ráragadt volna a cselédektől (de természetesen apja és anyja is tökéletesen tudtak magyarul), hanem arra, hogy inkább németül és franciául megtanuljon.

Hogy egy időben nem beszélte egész tökéletesen a magyart, annak oka elsősorban az volt, hogy mint katona, éveken át külföldön tartózkodott. Művein azonban egész jól látszik, hogy nem könyvből tanult meg magyarul, mert egész törzsökös, népi kifejezéseket is sűrűn használ.

De azt is, hogy nem volt tősgyökeres magyar, azt is csak abból a téves rögeszméből meríti Rakodczay, hogy a mágnásaink idegen vérűek. Rámutattam már ugyanis, hogy nemcsak maga a Széchenyi-család volt törzsökös magyar eredetű, hanem a Széchenyiek ősanyjai is, sőt – annak ellenére, hogy Festetich volt a neve – ősanyjai révén színmagyar volt még Széchenyi anyja is. (Annak idején említettük, hogy még Béri Balogh Ádámnak is Festetich-lány volt a felesége, s hogy ősanyái révén már ez a Festetich-lány is színmagyar volt.)

Primitív hazafiságában és kommunista osztálygyűlöletében így bánik tehát Rakodczay „a legnagyobb magyar”-ral csak azért, mert Kossuthnak és 48-nak a legnagyobb ellensége volt. Szerinte ugyanis ennek nem lehetett más oka, mint az idegen vér és a nem magyar anyanyelv, erre pedig az egyedüli, de éppen elégséges bizonyíték az, hogy mágnás volt. (Az egy cseppet se zavarja, hogy tót apja és cipszer [szepességi német, szász] anyja ellenére Kossuth mégis milyen lángoló magyar tudott lenni, 48 lángoló hazafiságát pedig senki más nem tudta úgy átérzeni s olyan törzsökös magyarosan kifejezni, mint az a Petőfi, akinek nemcsak az apja volt Petrovics és az anyja Hruz, hanem aki maga se lehetett magyar anyanyelvű, mert a mamája csak törte a magyar nyelvet.

A logika és a tárgyilagosság ellen sokkal kevesebbet vétett volna Rakodczay, ha inkább a törzsökös magyarság és a Kossuth-gyűlölet között látott volna összefüggést. Széchenyi is színmagyar volt, ugyanígy Deák is, Apponyi is, Cziráky is, Majláth is, Kisfaludy is (láttuk, hogy a Kisfaludyak apja milyen nagy aulikus volt), Jósika is, Eötvös Ignác is, Mérey is és a Dessewffyek is, ellenben Kossuth, Görgey, Petőfi, Klauzál, Klapka, Perczel, Bem, Damjanich s általában az aradi vértanúk ugyancsak nem voltak azok, sőt nem volt olyan törzsökös magyar, mint aulikus ősei az a báró Eötvös József se, akinek Habsburg-gyűlölő protestáns nevelője (vagy talán inkább a beléje került idegen vér hatására) már 48-as lett. Az ő anyja már ugyanis báró Lilien volt.

A következetlenségét Rakodczay még növeli azzal, hogy ő Egressy mellett (akit imád) minden idők legnagyobb magyar színészenek a Petőfi megénekelte Megyerit tartja. Ez a Me-

gyeri ugyanis bajosan lehetett Széchenyinél tősgyökeresebb magyar, sőt még nála magyarabb anyanyelvű is bajosan lehetett, mert a tiszta tót Tótmegyeren született, a neve is felvett név, s eredetileg a magyar szempontból nem éppen kívánatos „Stand” névre hallgatott. De még az anyja neve is Michnovics volt. (Érdekes, hogy mindezt éppen Rakodczaytól tudhatjuk meg.)

A legnagyobb magyar színésznőnek meg Kántornét tartja Rakodczay, akinek meg Engelhardt volt a családi neve, s anyyira nem volt magyar anyanyelvű se, hogy csak felnőtt korában tanulta meg azt a nyelvet, melynek aztán anyyira kiváló papnöje lett. Ezt is Rakodczaytól tudjuk meg (bár Déryné naplójából én már előbb is tudtam). Következetlenségét csak növeli Rakodczay azzal, hogy neki a legnagyobb költő Petőfi-Petrovics, a legnagyobb magyar hazafi Kossuth, a legnagyobb magyar hadvezér Görgey. (Szintén cipszer anyával s anyyira nem magyar anyanyelvvel, hogy egyik testvérenek „Hermann” volt a keresztnéve s a Görgey-testvérek egész életükön át anyanyelvükön, németül leveleztek egymással.)

De hát az az átkozott mágnásság s az ellenük irányuló kommunista irigység és gyűlölet úgy megzavarta a jó Rakodczay agyát, hogy Széchenyi neve hiába Széchenyi, hiába magyarok az ősanái is, hiába adja egyévi jövedelmét nem a papoknak, hanem az Akadémiára, hiába nevezi éppen a szerinte legdicsőbb magyar hazafi „a legnagyobb magyar”-nak, ez az átkozott mágnásság akkor is leront mindent. Mágánás ugyanis törzsökös magyar nem lehet, sőt még magyar anyanyelvű se.

Aztán hiába tud idegen vérrel, sőt idegen anyanyelvvel Petőfi a legnagyobb magyar költővé, Kossuth a legnagyobb magyar hazafivá, Görgey a legnagyobb magyar hadvezérré, Megyeri a legnagyobb magyar komikussá, Kántorné (és Déryné) a legnagyobb magyar színésznővé, a magyarosított nevű Munkácsi a legnagyobb magyar festőművésszé, Fadrusz a legnagyobb magyar szobrásszá, Jedlik a legnagyobb magyar fizikussá és feltalálóvá, Liszt és Erkel Ferenc a legnagyobb magyar zenésszé lenni, Széchenyire színmagyarsága ellenére is rá kell fogni, hogy ő csak azért lehetett 48 és Kossuth ellensége, mert nem volt magyar (mikor Kossuth sokkal kevésbé volt az).

Pedig hát Zrínyi Miklós is mágnás volt és Rákóczi Ferenc is, színmagyarságban pedig olyan messze álltak Széchenyitől, mint Makó Jeruzsálemtől. És a reformkorban is csak úgy nyüzögnek a mágnások, mint 48 lelkes előfutárai: báró Wesselényi, báró Kemény Dénes, több gróf Bethlen, gróf Kendeffy Ádám, gróf Teleki László és Sándor, aztán gróf Szapári, gróf Batthyány (kettő is; Lajos és Kázmér, s az ő anyjuk is Skerlecz volt), gróf Károlyi, gróf Eszterházy (több is) a Zichy grófnők (a még Petőfitől is megdicsért lelkes honleányok), gróf Andrássy Gyula, báró Eötvös József, báró Jósika Miklós, báró Perényi Zsigmond stb., sőt még gróf Degenfeldek, báró Wenckheimék, báró Mesnilék is. Ezek között sok katolikus (tehát igazi „echt” mágnás) is kitartott Kossuth mellett még bukása után is. Még az aradi és egyéb vértanúk közt is nem egy a mágnás és köztük csak az egy Leiningen nem volt katolikus.

Egressy Ákosnak, a híres színész fiának az emlékirataiban olvashatjuk, hogy az egész szabadságharc legelső hősi halottja is egy mágnás volt, báró Orczy István, mégpedig nem is véletlenül, hanem vitézsége és bátorsága miatt (17-18. o.). Viszont Kossuth irányának kárhóztatói nemcsak mágnások voltak, hanem ott látjuk köztük a Kisfaludyak ősmagyar közneemes apját; az a közneemes Deákot, akit mind külsejében, mind pszichéjében a magyar nép megtettesülésének szokás tartani; Kazinczy Gábort, aki szónoki tehetségben Kossuthal vetekedett, Kovách Lajost, Pálffy Jánost, a sokszor idézett unitárius köznemest stb.

A kommunista előfutár hazafiság azonban mindezt képtelen meglátni s még a legnagyobb magyarról is azt állapítja meg, hogy nem volt törzsökös magyar, sőt még magyar anyanyelvű se, s hogy azért volt 48 ellensége, mert mindent osztályérdek alapján nézett. Csak mágnás volt, semmi más, vagy mágnás legalábbis sokkal jobban volt, mint magyar. Csak ezért volt pap-párti, aulikus, megalkuvó, Kossuth-ellenes, tehát nem jó magyar. Hát még mit kiabálnának rá akkor, ha még klerikális is lett volna s az évi jövedelmét templomok építésére (mint ők mondanák: a papoknak) adta volna!

Még a negyvennyolcasok is hamarosan negyvennyolc-ellenesek lettek

Nemcsak Széchenyi volt 48 ellensége és kárhóztatója a kortársak és elismerten kiváló magyarok közül. Hiszen láttuk, hogy még az eszme hajdan legtúlzóbb képviselője, az egyébként is kálvinista Wesselényi is milyen aulikus beszédet mondott, mihelyt megégette a száját! De hogy nemcsak félelmében beszélt így (Wesselényi és félelem?), hanem csakugyan az esze is kinyílt és a felfogása is megváltozott, bizonyítja, hogy mikor győzött a „hazafias” eszme, Wesselényi nagy ideálja, mikor kitört 48 és Wesselényi hajdani elvbarátai kezébe került az ország, Wesselényinek eszébe se jutott, hogy élvezze az annyira sóvárgott „szabadságot”, melynek megvalósulásában pedig neki is volt néminemű érdeme. Ő 48 alatt, mikor már nem nehezedett az országra az az osztrák zsarnokság, mely neki olyan terhes volt és amely ellen ő annyit hadakozott, és mikor annyira szükség lett volna a jó hazafiakra, mert hiszen az ország halálküzdelmét vívta, ő nemcsak kardot nem kötött, hanem feléje se nézett az országnak s végig szépen ott maradt idegenben, Graefenbergben, annak a császárnak a fennhatósága alatt, akinek igáját itthon nem kellett volna akkor éreznie. Ő nem kívánczolt Graefenbergből a felszabadult hazába.

Igaz, hogy beteges volt, a szeme is rossz volt, gyógyíttatnia kellett magát, de hát az ember éppen ilyenkor kívánczolt legjobban haza. Beteg volt ő már a nagy árvíz idején is, a szeme is rossz volt már akkor is, s mégis akkor végezte el élete legnagyobb teljesítményét és betegen is el tudta végezni. Világos tehát, hogy 48-as távolban maradásának s megtestesült aktivitása passzivitássá válásának egész más volt az igazi oka. Az, hogy lélekben akkor már rég nem azonosította magát az ügyel. Azt is tudjuk, hogy Kossuthal is elhidegültek már egymástól. Úgy, mint Petőfi is, akinek közöljük majd erre vonatkozó elkeseredett kifejezéseit. Wesselényi is, most, mikor már közelebbről megismerte, már jobban gyűlölte őt, mint a császárt vagy a főhercegeket. Múltja – mint Petőfi múltja is – egyelőre lehetetlenné tette ugyan számára, hogy az ellenpárthoz álljon, de annyi bizonyos, hogy a kiábrándulás már tökéletesen megtörtént.

Báró Eötvös József, kit a kor egyik legeszményibb lelkű magyarjának tartanak, egész 1848-ig teljesen ellenzéki érzelmű volt. Ezért miniszter is volt 48-ban. Hamarosan azután azonban, hogy a hatalom Kossuth kezébe került, egyenesen eszeveszetten menekült ki az országból. Pálffy írja, hogy őt is hívta magával, de ő nem utálta meg 48-at annyira, hogy miatta még hazáját is képes lett volna elhagyni. Eötvös ennyire megutálta. Láttuk és látni fogjuk, hogy Batthyány Lajos is.

Báró Eötvös József is külföldön és hamarosan éppen osztrák uralom alatt várta be hazánk ezen állítólagos legdicsebb korszakának a végét s tette ezt annak ellenére, hogy közben itthon fel is szólították arra, hogy jöjjön haza, mert másképp hazaárulónak nyilvánítják. Ő inkább vállalta a „hazaárulást”. Tette okát másban nem kereshetjük (aki talál más okot is, nyilatkozzék, mert nagyon kíváncsiak vagyunk rá, vajon mi lehet az), mint csak abban, hogy ha azok a hazafiak – gondolta –, akik akkor itthon a haza sorsát intézték, akkor nem megszegyenítő hazaárulónak lenni. Eötvös József éppen olyan keveset adott a 48-asok hazaárulónak bélyegzésére, mint amennyit „népi demokráciánk” nyugatra menekült magyarjai magyar állampolgárságuknak Rákosi Mátyástól való megvonására adtak.

De Eötvös Zichy Antal Széchenyi-életrajza szerint (I., 590. o.) már 48 kitörése előtt is arra a „keserű panaszra” fakadt, hogy már tíz éve szolgálja az ellenzékot, de azt, hogy mit akar tulajdonképpen, még most se érti. (De hát akkor miért csatlakozott hozzá s miért szolgálta már tíz éve? Más választ nem találunk a kérdésre, mint csak azt, hogy mert félt, hogy ha sza-

kít vele, macskazenét kap.) Úgy látszik, a szabadságharc kitörése elől azért menekült el, mert ekkor már végre megtudta, mit is akar ez az ellenzék, melynek ő tíz éven át tagja volt, de viszont itthon akkor se merte kimondani a véleményét.

De – úgy látszik – a kálvinista Fáy András se gondolkodott másképpen, mert mikor Wesselényi a Nemzeti Kaszinóban tagnak ajánlotta Kossuthot, mint jóbarátját, az Akadémiába pedig, mint kitűnő író, Fáy András Wesselényi kívánságának teljesítésében mindkét intézmény halálos veszedelmét látta és el is követett mindent „ily csapás” elhárítására. (Zichy, I., 390. o.)

49-ben Debrecenben Kazinczy Gábor volt Kossuth legnagyobb politikai ellenfele. Nagyon népszerűtlen is lett emiatt, noha azelőtt, mint nagy ellenzékit és híres szónokot, őt gondolták az egyik leglelkesebb magyarnak. Lángelmének tartották. Valóban sokkal képzetesebb és mélyebb gondolkozású is volt, mint Kossuth, csak mint színész és mint agitátor maradt el messze mögötte. Ez a Kazinczy Gábor azelőtt Kossuthnak olyan túlzó híve volt, hogy miatta még Széchenyit is megsértette, s mikor csak tehette, borsot tört az orra alá.

Mint Zichy Széchenyi-életrajzából megtudhatjuk (II., 6. o.), a Pesti Hírlap munkatársa s Kossuth barátja volt (egy vidékről valók voltak) s Kossuth kedvéért még azt is megtette, hogy a kaszinóban felolvasta Kossuth egy olyan levelét, melyben Széchenyi „ármánykodásairól” és „sületlenségeiről” volt szó. (Titokban így tisztelte Kossuth azt, akit ő a nyilvánosság előtt a legnagyobb magyarnak nevezett!) Mikor pedig Széchenyi Sátoraljaújhelyen járt s ott fáklászenét akartak rendezni tiszteletére, Kazinczy Gábor ez ellen is felszólalt és azzal a kijelentésével hiúsította meg, hogy ha ti zenéltek, mi meg majd füttyülünk. Ugyanitt Széchenyit azzal sértette meg, hogy jelenlétében nem az ő, hanem egy Szerencsy nevű ottani úr tiszteletére mondott felköszöntőt, természetesen nem véletlenül. (Zichy, II., 20. o.)

S lám, még ez az ember is Kossuth, illetve a tőle képviselt „hazafias” irányzat ellenfele lett. S nem is csak a mozgalom bukása után, hanem már előtte is, akkor, mikor Kossuth hatalma tetőpontján állt s Madarász miatt egyenesen életveszéllyel járt az ellenzékieskedés. De tudjuk, hogy ugyanekkor még az a Jókai is Kazinczy békepártjába tartozott (sőt annak lapját szerkesztette), aki 1848. március 15-én még Petőfi társa s az egyik legfontosabb „hazafias” szereplő volt.

De még a Széchenyitől „a rombolás démonának” nevezett Batthyány is, aki százezer forintot költött Kossuth követé választására és egyike volt a Széchenyi emlegette két „Louis”-nak, ellensége lett Kossuthnak, tehát a meg nem alkuvó 48-as politikának. Még az ő szeme is idejében kinyílt annak meglátására, hogy ez az irányzat nem a haza hasznára, hanem romlására van, és hogy nem a túlzás és mindennek egyszerre való követelése, hanem a mérséklés és a túlzók megfékezése a nemzet érdeke és a helyes politika követelménye.

Mikor a 48 elől külföldre menekült Eötvös József megtudta, hogy Batthyány börtönbe került és felségárulásért eljárás folyik ellene, gróf Cziráky Jánoshoz levelet írt, melyben közli, hogy Batthyány annyira nem volt a 48-as túlzásoknak és Kossuthnak híve, hogy már a mozgalom elején, Eötvösnek külföldre menekülése után hamarosan, szintén el akarta hagyni az országot és a Bodeni-tó mellé akart költözni. Ő Batthyánnyal – írta – október első napjaiban (1848) naponta kétszer-háromszor is találkozott Bécsben, bizalmas viszonyban voltak egymással s ezért tudja Batthyánynak ezt az elhatározását. Batthyány már a szükséges útlevelet is megszerezte (mindezek kútfői bizonyítékai csak újabban, perének feldolgozása révén váltak ismeretessé).

Hogy aztán a végén mégis itthon rekedt, annak csak az volt az oka, hogy a felesége nem volt Bécsben, hanem itthon, Ikervárott tartózkodott. Batthyány még gyorsfutárt is küldött érte és gyermekeiért, azonban ez nem tért vissza s ezért Batthyány, aki nem tudta, mi történt, nyugtalanságában Bécsből nem Svájcba, hanem helyette (október 5-én este) feleségéhez és családjához Ikervárra utazott s így maradt végleg itthon. Világos, hogy a hírt, hogy ő is ki akart szökni a Kossuth boldogította országból, utána titokban tartotta. Ezért nem tudott a dologról itthon senki egész Károlyi Árpád műve (Batthyány Lajos főbenjáró pöre, I., 40-41. o.) megjelenéséig.

48-at épp úgy megvetette minden tisztességesebb és józanabb magyar (még az is, aki szolgálta), mint ahogyan a „népi demokráciát” megvetette.

Aki például a kisgazdapárti Nagy Ferenc miniszterelnök beszédeit olvasta, fel volt ellene háborodva, olyan oroszpárti volt minden beszéde s annyira dicsőítette Sztálint. Mikor aztán ő is Svájcba szökött, megtudtuk, hogy ő is mennyire nem szívből beszélt és mennyire épp úgy gondolkodott, mint azok, akik beszédein megbotránkoztak (de ez természetesen nem valami előnyös Nagy Ferenc jellemére).

Kossuth természetesen nem Sztálin vagy Rákosi Mátyás volt s természetesen nem volt kommunista vagy ateista se. Hogy a rendesebb emberek mégis épp úgy megbotránkoztak rajta, mint mi Rákosi Mátyás magyar kiszolgálóin megbotránkozunk, annak az az oka, hogy Kossuth száz évvel ezelőtt élt s így akkor még nem haladtunk ennyire előre a forradalomban és istentelenségben. Akkor még az a viselkedés, melyet Kossuth tanúsított, az volt a legnagyobb túlzás és annyira megbotránkoztató, mint amennyire ma a nyílt nemzetköziség és a nyílt istentelenség.

Ezért akart külföldre menekülni miatta még Batthyány Lajos is (érdekes, hogy ő is épp úgy Svájcba akart előle menni, mint száz évvel később Nagy Ferenc Sztálin elől oda ment). Mivel azonban Batthyány a feleségét és családját rendkívül szerette s velük együtt nem sikerült a szökés, tovább húzta itthon az igát és ette azt a keserű levest, melyet egyébként maga főzött magának és az országnak. De a nyilvánosság előtt épp úgy mint Nagy Ferenc, míg itthon volt, jó képet vágott hozzá és úgy szerepelt, mintha Kossuthnak ő is olyan megértő társa lenne, mint Nagy Ferenc Sztálinnak és Rákosi Mátyásnak. Mivel pedig Batthyánynak bűnhődésül szerencsétlenségére meg is kellett halnia mindazért, amit 48 bölcsőjénél tett, egész máig eltitkolta a történetírás, az irodalom és a képzőművészet azt a nagy megvetést, melyet ő Kossuth és műve iránt belül érzett.

De Eötvösön kívül a reakciós Zsedényi is bizonyítja ugyanezt. Ő ugyanakkor, mikor Eötvös Czirákyhoz, Batthyány Lajosnéhoz intézett levelet, melyben megírja, hogy ő volt az, aki Batthyány útlevelét a bécsi külügyminisztériumban megváltotta. Ő is bizonyítja, hogy Batthyány nem azért utazott haza családjához, mintha külföldi útjáról már lemondott volna, hanem hogy családját is magával vigye és ezért családja számára a bécsi Frankfurt városához címzett szállodában szállást is foglaltatott arra a pár napra, melyet végleges elutazásuk előtt majd Bécsben eltöltenek (Károlyi Árpád, 45. o.).

S hogy Batthyánynak az ország elhagyására való ezen szándéka nemcsak a hasonlóan cselekvő Eötvös József hatására s nem is hirtelen keletkezett, bizonyítja, hogy már október 2-án egy keserű, kiábrándult és a „hazafias” izgatokat élesen elítélő levélben jelentette be lemondását a ház elnökének, Pázmándy Dénesnek. Jellemző, hogy ez a hajdan szélsőséges és protestáns Pázmándy Dénes (pedig hát nem is volt mágnás) ettől kezdve szintén otthagya a „hazafias” ügyet és Windischgrätznek a fővárosba való bevonulása óta nem szerepel többé a politikában.

Pedig hát ez – ha mindenáron ki akarunk tartani a „hazafias” felfogás mellett – azt jelenti, hogy Batthyány, a 48-as miniszterelnök is hazaáruló lett, meg Pázmándy, a 48-as nemzetgyűlés elnöke is. De hát ki volt akkor – kérdezhetjük joggal – igazi 48-as és igazi hazafi? Hiszen láttuk, hogy Batthyány az egész 48-as mozgalom talán legfőbb tényezője volt s ma is mint az eszme legnagyobb és leghíresebb vértanúja szerepel. De hogy lehet valaki vértanúja egy olyan ügynek, melyet szívből utált s ezért menekülni akart előle? Az ugyanis egész kétségtelen, hogy Batthyány szívből utálta mindazt, amit Kossuth csinált és az is kétségtelen, hogy 48-at Kossuth csinálta.

De mivel azt látjuk, hogy a miniszterelnökön és az országház elnökén kívül „hazaárulók” voltak a miniszterek: Széchenyi, Eötvös, Eszterházy, Deák, sőt Klauzál is, meg kell állapítanunk, hogy a forradalmi 48-at, a fegyveres szabadságharcot még azok se akarták, akiknek a neve alatt csinálták. Nem azok csinálták, akiknek a nevében csinálták, hanem egyedül Kos-

suth a felelőtlen fiatalokkal, az utcával és az országgyűlés karzatával. A neves emberek nem irányítottak, hanem az áramlat sodorta őket, mert nem tudtak már parancsolni annak a vihar-nak, melyet fiatalos hevükben és meggondolatlanságukban, no meg hiúságukban felidéztek, mert tapsokkal járt, s melyet később, mikor már maguk is megjedtek tőle, megfékezni nem tudtak, de amelyet akkor már nyíltan megtagadni se mertek. A fiatalkori túlzás és a felnőttkori féltékenység (mindkettőnek az emberi gyarlóság hiúsága volt az oka) volt a tulajdonképpeni bűnük s ezért bűnhődött a többi helyett is az észre térők közt a legbűnösebb: Batthyány Lajos, akinek sorsa, mivel akkor már ő is bűnbánó volt, igazán részvétre méltó.

Ugyancsak Károlyi Árpád közli (I., 95. o., jegyzet), hogy „a bécsi Kriegsarchiv”-ban van Perczelnek egy emlékirat-féléje, melyben írja, hogy neki Batthyány Nyéken ezt mondta: „Nem akarok forradalmat, mert én azt nagyobb veszedelemnek tartom az ország jövőjére nézve, mint ha Jellasics csata nélkül foglalja el Budapestet”. Kell-e ennél félreérthetlenebb bizonyíték arra, mennyire nem volt 48-as tulajdonképpen Batthyány se? Batthyány kijelentése súlyát még növeli, hogy ezt nem valami reakciós, hanem egy olyan magyar embernek mondotta, aki igazi forradalmár és igazi 48-as volt. Tehát amit mondott, semmiképpen se mondhatta csak alkalmazkodásból; azért, hogy annak, akinek mondja, kedvében járjon.

De Batthyány már régebben is szembeszegült a 48-as értelemben vett hazafisággal, s ezt az országra annyira kárhözatosnak tartotta, hogy miatta – s ez becsületére válik, mert mutatja, hogy férfi és nemcsak olyan hazafi volt, akít idézőjelbe kell tenni – még hajdani bálványáról, a népszerűségről is lemondott, sőt vállalta miatta még a becstelenséget, sőt az életveszélyt is.

Tudvalevő, hogy az országgyűlés Kossuth indítványára 1848. szeptember 11-én határozatot fogadott el, melynek értelmében a közös hadsereg magyar állampolgár tagjainak a honvédségbe átlépniük nemcsak szabad, hanem ezért még jutalmat is kapnak. A katonai vezetőség azonban az átlépést nem engedte meg, mert hiszen a magyar országgyűlési határozat valójában azt jelentette, hogy a katonáknak joguk van az esküt megszegni, melyet katonai szolgálatuk megkezdésekor letettek.

Batthyány, a 48-as miniszterelnök, a közös hadügyminisztériumnak ezen az állásfoglalásán nemcsak meg nem botránkozott, hanem a mi országgyűlésünk határozatát ő is erkölcsellennek minősítette, sőt még a nemzetre is károsnak nyilvánította. Még ahhoz is volt bátorsága, hogy ilyen értelemben a ház szeptember 13-i ülésén fel is szólaljon. Sikerült is rávennie a többséget, sőt még magát Kossuthot is, hogy ők is beleegyezzenek, hogy szeptember 13-án rendeletet adhasson ki, mely a ház meggondolatlan határozatával szemben egyenesen megtiltotta, hogy a katonák csapattestüket a honvédséghez való csatlakozás céljából elhagyják. A honvédségnek újonnan belépőkből, nem pedig a közös hadsereget elhagyókból kellett állnia. Pedig hát világos, hogy a honvédség igen sokat nyert volna a már kiképzett, sőt harcedzett, addig a közös hadseregben szolgáló magyarokkal.

Batthyány ezzel úgy magára is haragította a „hazafiakat”, hogy a fő demagóg, a már sokszor említett barsi követ (Balogh János) bizalmatlansági indítványt adott be ellene az országgyűlésen s helyette Kossuth miniszterelnökségét követelte. Az indítványt benyújtásakor „a ház többségének kitörő éljenzései” (Károlyi Árpád, I., 102. o.) fogadták. Kossuth azonban ekkor még korainak találta a maga vezérszerepét Batthyánnyal szemben s ezért az indítványt ellen foglalt állást. Nem merete még vállalni a felelősséget. De viselkedése abból a szempontból is előnyös volt számára, mert újabb nyilvános bizonyítékát adhatta vele „önzetlenségének”.

A tüzes és a Madarászoktól állandóan izgatott „hazafiakat” azonban nem lehetett olyan könnyen megfékezni s ezért utána igen nagy tömeg, köztük sok csapattestét már elhagyott és a honvédségbe már beállt katona csődült össze Batthyány Hatvani utcai lakása előtt és lármásan követelte tőle rendelete visszavonását. A bátor Batthyány lement közéjük és tudtukra adta, hogy az olyan katona, aki zászlaját esküszegően elhagyja, esküszegő gazember, akiben nem lehet bízni, mert az új zászlaját, a honvédségét is így fogja majd elhagyni. Neki tehát ilyen katonák nem kellene. A tömeg nagy nehezen és morogva eloszlott ugyan, de – kivált

eleinte – hazaárulóztak is neki s azt kiabálták feléje: „Le a kutyával! Akasztófát az árulónak!” (Károlyi Árpád, I., 101-103. o.)

A mi diákjaink, sőt egész magyar közvéleményünk mind a mai napig hazafias kötelességüket teljesítő magyar hősöknek tartja ezeket az ezredeiket elhagyó és a honvédségbe való beállítás céljából hazajövő közös hadseregbeli magyar katonákat (lásd Lenkey dicső századát, melyet Petőfi oly lelkesen magasztalt). A „hazafias” közvélemény ma is a haza elleni gyalázatos merényletnek tartja ezeknek az átszökéseket a megakadályozását még akkor is, ha osztrák tisztek részéről történt. Ez szerintük Magyarország függetlenségével ellenkezett, melyre pedig a császár megesküdt. Ha pedig magyarok akadályozták azokat, ma is épp úgy hazaárulóknak tartja, mint ahogyan a Batthyány lakása elé csődült csöcselék Batthyányit annak kiabálta. Milyen ellenmondás azonban, hogy ugyanez a hazafias közvélemény, melynek, ha következetes volna, Batthyányt szintén hazaárulóznia kellene, őt mégis a legdicsőbb hazafias vértanúnak tartja, de persze csak azért, mert nem is sejti, hogy Batthyány is ilyen „hazaáruló” volt.

Ha 48 helyes volt úgy, ahogyan Kossuth csinálta és ahogyan közvéleményünk is felfogja, akkor Batthyány állásfoglalása és e tárgyban kiadott rendelete árulás volt a nemzeti ügy ellen (ebben az árulásban akkor még Kossuth is részt vett). Kossuth nagy „hazafias” érdeme, hogy ő hamarosan abbahagyta ezt az „árulást”, Batthyány azonban nem, sőt hamarosan olyan „áruló” lett, hogy még az országból is ki akart szökni.

Ha tehát a 48-as következetes akar maradni, akkor Batthyányra követ kell vetnie s a nemzeti ügy elárulójának kell tartania. (Tehát nem elégedhet meg csupán azzal, hogy neki a nemzet a Kerepesi úti temetőben kisebb mauzóleumot emelt, mint Kossuthnak, hanem le is kell rombolnia azt a mauzóleumot, melyet Batthyány már csak azért se érdemelhetett meg, mert hiszen mágnás, tehát idegen vérű és egyébként is elsősorban mindig a maga osztályát néző ember volt.) Azt pedig, hogy ebben az esetben Kossuth is vele tartott, Kossuth részéről nem tarthatom másnak, mint taktikának, tehát színészkedésnek (tehát még így is meg kell tépáznom még az ő jellemét is).

Eszerint tehát 48-ban nem is volt senki más hazafi, csak a Madarászok, a tőlük irányított utca és a húszévesek, Kossuth félig-meddig volt az, a többi ismert ember pedig mind hazaáruló volt! Így aztán nem csoda, hogy 48 valóban kudarcban végződött. Vagy pedig magát 48-at kell tartanom hazafiatlan s tisztán csak akarnokságból, szereplési viszketegségből folyó mozgalomnak, melyet, mihelyt kifejlődött, minden valamirevaló ember megtagadott (mint látjuk, néha még maga Kossuth is), amelynek előkészítésében azonban, mivel divatos eszméket hirdetett és népszerűséggel járt, hiúságból minden valamirevaló akkori ember részt vett, tehát előidézésében bűnös volt, bár Kossuthot kivéve, hamarosan mindenki megtagadta.

Hogy a magyar közvélemény mindezek ellenére még most is kitar 48 mellett, annak az oka, hogy a francia forradalom óta egész Európa irodalma forradalmi szellemű, a mi sajtónk pedig egész az első világháború végéig úgyszólván tisztán a mindig forradalmi szellemű zsidóság kezében volt és annak irányítása alatt állt. Ez a szellem azonban most már nem tarthat sokáig, mert a zsidóság a magyar közvélemény irányításában már közel se játszik olyan nagy szerepet, mint azelőtt, s mert ez a forradalmi szellem, mely ma már eljutott végső kifejlődéséhez, a nyíltan istentelen s még a kulákok, sőt a törpebirtokosok kis földjét is elvevő kommunizmushoz, a már ugyancsak leszerpelt, s 48-ban még hazafias szölamai – melyeket nálunk akkor még annyira komolyan vettek – ma már a nyílt nemzetköziségben s a magyarsággal szemben egyenesen az oroszok pártolta szláv, illetve görögkeleti nemzetiségeink és utódállamaik pártolásában állnak.

A mi közvéleményünk azonban – sajnos – még nem tart itt. Bámulatos, hogy mennyire elhiszik nálunk még ma is a kommunista irodalom, napisajtó, színpad, rádió, mozi és televízió „hazafias”, Kossuthot, Petőfit (egyik rádióadónk az egyiknek, másik a másiknak a nevével viseli) és 48 hazafiságát magasztaló frázisait. Ezért aztán nálunk még mindig azt hiszik, hogy

48-ban csak a Görgey felakasztotta gróf Zichy Jenő, no meg persze a 48-tól hazaárulónak nyilvánított Hám János, esztergomi érsek volt Kossuth ellen. Hogy ellene volt Széchenyi, Deák, Eötvös József, Fáy, Kemény, Pázmándy, sőt még Batthyány is, tehát tulajdonképpen mindenki, aki akkor valaminek számított, azt nálunk nem is sejtik. Nálunk csak azt tudják, hogy csak gróf Zichy Domonkos, veszprémi püspök szökött ki 48-ban az országból, ő is csak azért, mert nemcsak püspök volt (mert ez maga még nem lett volna teljesen elég ilyen felháborító hazaáruláshoz), hanem azért, mert egyúttal mágnás is volt, tehát születésénél fogva „idegen” érzelmű és jobbagy- és középosztály-ellenes. Arról, hogy Eötvös József is kiszökött, sőt megváltotta útlevelét e célból maga a 48-as miniszterelnök, Batthyány, a dicső nemzet dicső vértanúja is, még ma se tud semmit.

Az erdélyi unitárius Pálffy Jánosnak, a 48-as országgyűlés alelnökének könyvéből is jól lehet látni, hogy már 48-ban mennyire jóllakott Batthyány azzal a 48-cal, melyet ő csinált, és azzal a Kossuthal, akit ő segített hozzá az érvényesüléshez.

Lamberg királyi biztos meggyilkolásakor, 1848. szeptember 28-án, Batthyány a Jellasics ellen harcoló magyar táborban tartózkodott, tehát a fővárostól távol volt. A gyilkosság megtörténte után Pálffy a sukorói határban egy tanyán „estve tíz óraker tájatt” találkozott vele.

„Különben is szép, halvány arca” (a 48-as szereplők majdnem mind szépek voltak, mert hiszen minden a külsőre ment; az akkori szereplésben egész különleges szerepet játszott a színészség, rútv színész pedig nem érhet el sikereket, legfeljebb komikus szerepben) – írja Pálffy (Magyarországi és erdélyi urak, 58. o.) – „oly halálsápadt volt, mintha minden csepp vér elszállott volna abból. Amint engemet meglátott, egyenesen hozzám jött, megfogta a karomat és a legmélyebb lelki fájdalom és elkeseredés kifejezhetetlen hangján mondta: Mit csináltak Önök azon a Pesten, azon a szerencsétlen Pesten?”

„Higgye el méltóságod, mondtam hasonlóan megilletődve, nemcsak a helyzet veszélyessége által, hanem ezen acéljellemű férfi látására, kinek szemébe a haza előre látott romlása könnyet sajtol – higgye el –, hogy szívesen megváltanám e napot életemmel, mert én is fel fogom ennek következményeit.”

„Ekkor kért, hogy beszéljem el a történeteket részletesen. Én mindent elmondtam, amit tudtam. Ő ezalatt indulatosan járt le s fel a szobában, csak ennyit szólva néha közbe: „Azok a nyomorultak! Azok az örültek! Ó, az a képviselőház! Az a képviselőház!” (Tehát a 48-as nemzetgyűlés volt az „örült”. Pedig hát ez a képviselőház azonos volt 48-cal.) Csak egyszer szakasztott félbe, kérdezve: Kossuth ezen esemény alatt jelen volt a házban? És ő nem akadályozta meg? Csaknem hihetetlen!”

„Mikor végre azt is elmondtam, hogy az ő (Batthyány) szállására is reátört a tömeg, szemei szikráztak: Úgy, hát az én véremre is szomjasak ezek a nyomorultak? Majd meglátjuk, lesz-e bátorságuk! Rövid szünet után hozzátette: Én megyek Pestre még az éjjel.”

Csak nagy nehezen tudta Pálffy erről lebeszélni s ezért végül inkább Bécsbe ment, hogy megpróbálja még rendbe hozni, amit lehet s amit Kossuth és csatlósai ennyire elrontottak. Mikor aztán Bécsbe megérkezett, ott határozta el, hogy külföldre költözik, látva, hogy nem segíthet már semmin. A Pestre menésről Pálffy azért beszélt le, mert ott életét féltette.

Pálffy aztán elemlekedik, hogy milyen nagy nyereség lett volna a nemzetre, ha Batthyány Debrecenbe is követte volna a fővárosból menekülő kormányt. Debrecenben – mondja – „a ház hangulata és nézetei annyira megváltoztak, miszerint csak zászlóra volt szükség, hogy magát Kossuth ferde politikája és autokráciája alól emancipálván a 48-as törvények alapján annyival biztosabban kibéküljön az osztrákkal, mivel most már adatokkal bírunk arra, miszerint az osztrák, főleg az isaszegi ütközet után nagyon hajlandó lett volna békülni, meg lévén róla győződve, mint ezt a Schwarzenberg levelei Paskievics herceghez eléggé bizonyítják, hogy maga erején a forradalmat legyőzni képtelen, azon végeszközökhöz pedig, hogy az oroszokat behívja, bevallván a tény által Európa előtt, hogy tehetetlenebb, mintsem a magyarokkal is bírna, csak a legutolsó szükségben folyamodott, midőn arról is meggyőződött, hogy a

magyar nemzettel Kossuth miatt minden egyezkedés lehetetlen. De épp azért, mivel Debrecenben nem volt ember, aki a Batthyány tekintélyét, erejét, lelki tehetségét és főleg bátorságát csak meg is közelítse (ez is milyen lesújtó a 48-as szereplőkre!), mindazon alap vagy támasz nélküli tervek, melyeket a békepárt faragott, vagy halva született gyermekek voltak, vagy a kivételnél elvesztve a bátorságot, e párt maga dobta el magától tervet és akaratot”.

Batthyány maga, mikor perében kihallgatták, így jellemezte 48-as szerepét: „Politikai egzisztenciám ez időkből egyik napról a másikra csak Kossuth szeszélyétől függött; személyem a klubok és napilapok sértő élceinek és csúfolkodásainak volt céltáblája. Hogy helyeztem e hetekben a képzelhető legkínosabb volt, azt bizonyítják azok, akik szemtanúi voltak, mi mindent kellett kiállanom: Életem veszélyben forgott, gyalázatos inzultusoknak voltam kitéve és napról napra hiába vártam a bizalomnak legcsekélyebb jelét királyomtól, akinek kivánságára maradtam helyemen”. (Károlyi Árpád, I., 169. o.)

Batthyány e legutóbbi, a királynak szóló szemrehányására csak azt a megjegyzést teszem, hogy Batthyány tette Kossuthot követte, tehát Kossuth nélküle sose lehetett volna az ország szellemi vezetőjévé. Sőt 48 előtt ő ugyanaz a túlzó és elbizakodott krakéler [nagyszájú, izgága] volt (hoztunk fel már rá nem egy megdöbbenő bizonyítékot), mint később Kossuth és cimborái. Honnan tudhatta volna Bécsben a király, hogy Batthyány azóta észre tért és megváltozott? Hiszen még a magyar közvélemény se tudja még ma se!

Egy szemtanú, Kovách Lajos is megerősíti Batthyány vallomásának igazságát (Történelmi tanulmányok, Budapesti Szemle, 1883. évf., 355-356. o.): „Mi, kik őt ismertük, egész minisztersége alatt bámultuk önmegtágadását. Mennyi türelemmel viselte minisztériumának kompromittálását éppen egy társa (természetesen Kossuth) által. Mennyi inzultust nézett el a forradalmi sajtónak és a kluboknak. (Természetesen azért nézte el, mert tudta, hogy a hatalom nem az ő kezében van s így kénytelen elnézni.) Ő, a szabadság ünnepelembere márciusban, már augusztusban a pecsovicsok nagymestere lett! Amit legnehezebben tűrt, a gyávaság folytonos szemrehányása volt”. (Persze avval vádolták, hogy Béccsel szemben gyáva, nem pedig azzal, hogy Kossuthal és csatlósáival szemben.)

Csakugyan nehéz lehetett Batthyálynak éppen ezt túrnie, akinek éppen az volt a fő erénye, hogy nem volt gyáva. Igen nagy bátorság kellett ugyanis ahhoz, hogy a hangadókkal, a közvélemény irányítóival, az utcával és a sajtóval, az „éljen!”-ek és a „le vele!”-k félelmes adományozóival valaki még annyira is szembe merjen szállni, amennyire Batthyány mert. Ehhez bizony nagyobb bátorság kellett, mint elbizakodott fiatalkorában az udvarral való szembeszálláshoz.

A hatalom ez utóbbi birtoklóival nem is mert szembeszállni, csak kivételesen, mikor pimaszságuk már túlságosan felháborította. Egyébként azonban a nyilvánosság előtt még akkor is úgy szerepelt, mint Kossuth hűséges társa, mikor lélekben már rég elszakadt tőle. Csak a kulisszák mögött és a minisztertanács szűk nyilvánossága előtt folyt kettejük között a harc s csak ilyenkor tört ki belőle az, ami a belsejében volt.

De még ha Bécsben tudták volna is, hogy Batthyány már megváltozott, akkor is joggal gondolhattak volna arra, hogy csak azért lett a mérséklés híve, mert Kossuth kiszorította a nyeregből; mert két dudás nem fér meg egy csárdában, vagy mert irigyli Kossuth népszerűségét. Mi tudjuk, hogy nem ezért, mert hiszen megváltozott elveit még népszerűsége, sőt a becstelenség és életveszély árán is megvallotta, erre pedig csak becsületes, nemes lelkű ember képes. De hogy tudhatták volna ugyanezt Bécsben, ahol csak az imént tapasztalták rajta éppen az ellenkezőt? Hogy vehették volna észre megváltozását oly gyorsan, mikor a magyar közvélemény még ma, száz év múlva se vette ugyanezt észre?

Azokra a klubokra és zuglapokra pedig, melyektől annyit kellett túrnie, ő panaszkodhatott a legkevésbé. Hiszen az ő gúnyolódásaikban és becsületsértéseikben csak azt kellett megennie, amit ő maga főzött magának és az országnak. 48 előtt ő izgatott a cenzúra eltörlése

mellett, ő követelt sajtószabadságot és gyülekezési szabadságot. Hát most megkapta, amit akart, egyenesen kötelessége volt tőmie.

Az nem mentsége, hogy nem tudta, hogy az lesz belőle, ami lett. Miért nem hallgatott magánál okosabb emberekre?! Lám, a bécsi miniszterek ezt már akkor is tudták. Hiszen éppen azért voltak annyira ellene, mert tudták. De láttuk, hogy tudta Széchenyi is, sőt annyira tudta, hogy az idegei egyenesen tótágast álltak miatta. De akkor Batthyány őket tartotta ostobáknak és elmaradottnak, magát pedig túl okosnak. S azt a Kossuthot is, akitől most annyit kellett szenvednie, nem ő segítette-e be az országgyűlésbe, mégpedig mint „szükséges rosszat”? Kossuthról tehát még ő is és már 48 előtt is tudta, hogy „rossz”, de – szinte eszelősen – mégis támogatta, mert „szükséges” rossznak tartotta.

Az öreg „svarcgelb” Récsey, aki csak azért lett Batthyány után miniszterelnök, mert ő királya kedvéért vállalta olyan királyi leiratnak az ellenjegyzését, melyet Batthyány nem volt hajlandó vállalni, szintén azt vallotta, mikor Batthyány perében kihallgatták, hogy mikor 1848. október első napjaiban fesztelen beszélgetést folytatott Batthyánnyal, az akkor már lemondott magyar miniszterelnökkel, az „többször igen vehemens módon, mély keserőséggel és drasztikus őszinteséggel panaszkodott Kossuth ellen, mint akinek szélső politikája az országot veszélybe dönti” (Károlyi Árpád, I., 182. o.).

Egészen kétségtelen tehát, hogy 1848. október elején már Batthyány is épp úgy szidta, lenézte, sőt gyűlölte Kossuthot, mint Széchenyi, mert az országra épp úgy veszedelmesnek tartotta. Kettejük közt csak az volt a különbség, hogy Széchenyi ezt nyíltan csinálta, Batthyány pedig csak bizalmas körben. De ott, mint hoztunk már bizonyítékokat, már 48 előtt akkor is csinálta, mikor még Kossuthot támogatta, sőt százezer forintot elköltött rá. Érthetetlen tehát, hogy közvéleményünkben még ma is mint hazafias kötelességet követelik meg minden magyartól, hogy Kossuthot megtámadhatatlan és sérthetetlen istenségnek tartsa, akit elítélni, sőt akár csak bírálni is nemzetgyalázás, sőt szentségtörés.

Báró Eötvös Józsefet a Batthyány-perben 1849. május elsején hallgatták ki. Ő, mint a Batthyány-kormányának épp úgy egyik tagja, mint Kossuth, igencsak hitelesen számolhatott be a minisztériumban történekről. Ezt vallotta (Károlyi, I., 183. o.):

„Batthyány minden alkalommal, mikor Kossuth a maga pártcéljait keresztül akarta hajtani, ezeknek nyílt és határozott ellenzője volt; gyakran és nyíltan összetűzött, szilárdan és bátran szakított vele. Példának hozta fel Eötvös az olaszok elleni segély burkolt megtagadásának, magyar segédcsoportok Olaszországba való küldésének ügyét; Kossuthnak azt a javaslatát, hogy a császári királyi zászlók a magyar sereztől elvéessenek, hogy a csász. kir. hadsereg magyar csapatai a honvédséghez esküjük ellen átléphessenek.”

„Mikor ezekről, mondá Eötvös, a nádor elnöklete alatti minisztertanácsokban értekeztek, Batthyány Kossuthal ennek szerfelett nagy népszerűsége dacára is a leghatározottabban szembeszállott. De így volt ez minden olyan alkalommal, mikor Batthyány szilárd felfogása Kossuth szélsőséges nézeteivel találkozott. Ezek miatt az összetűzések miatt jelenté ki a nádor előtt Batthyány nem egyszer, hogy Kossuthal nem maradhat egy minisztériumban, s a nádorra bízta a választást kettejük között. Egész magaviselete, különösen pedig az a javaslat, melyben az első minisztérium lemondása után az új kabinet tagjait fölterjeszté, világosan mutatják, hogy a túlzóktól mindenképpen szabadulni és új minisztériumába mérsékelt nézetű férfiakat felvenni volt szándéka.”

Károlyi Árpád Eötvös e vallomásához megjegyzi, hogy kár, hogy a kihallgatási jegyzőkönyv, amely után ő mindezt közli, nem részletezi azokat a példákat, melyeket Batthyánynak a minisztertanácsban Kossuthal vívott harcai megvilágítására elsorolt.

„Az augusztus 18-i miniszteri értekezleten – írja – Kossuth forradalmi deklamációjától [szónoklatától] mérték felett felizgulva, Batthyány dühében egyenesen otthagya a gyűlést (geht, wie toll, weg).” Ennyire nem bírták már az idegei Kossuth demagógiáját és színészké-

dését. Ezt Széchenyi jegyezte fel az utókor számára, aki akkor még szintén tagja volt a kormánynak, tehát szintén jelen volt. (Döblingi hagyaték, I., 377. o.)

Másnap, ugyancsak a minisztertanácsban, Batthyány Kossuth politikáját a csúful megbukott, tőle alapított fiúei kereskedelmi társulattal hasonlította össze, amelytől igazgatója, Kossuth pártfogoltja, a pénztárral együtt megszökött. Ennél keményebbet és sértőbbet igazán nem lehetett volna Kossuth arcába vágni.

Zsedényi Ede, akit másnap, május 2-án hallgattak ki, többek közt azt vallotta, hogy Batthyány október eleji bécsi tartózkodása idején „egyik odaadó híve, Szalpek képviselő, levelet hozott neki Pázmándy elnöktől és Bezerédi Istvántól, melyben ezek Batthyányt kérve kérik, hogy október 2-i lemondását vonja vissza és siessen, Isten szerelméért, Pestre a rendet helyreállítani. Batthyány azonban ott Zsedényi jelenlétében a legnagyobb elkeseredéssel nyilatkozott Kossuth és pártja politikája illojalitása [igazságtalansága] ellen, mely nem engedi meg neki a hívő kérés teljesítését, melynek különben se volna, mondá, semmi haszna, mert Kossuth az ő állását és tekintélyét teljesen aláásta annyira, hogy még a bécsi magyar minisztériumnál sem volt neki egyetlenegy megbízható embere sem” (Károlyi, I., 185-186. o.).

E nyilatkozatból láthatjuk részint azt, hogy már 48 október elején nemcsak Pázmándy volt Kossuth ellen, hanem az a Bezerédi István is, aki szintén híres ellenzéki haladó volt, részint pedig, hogy Kossuth mennyire ellenségesen, sőt álnokul viselkedett (hogy háláról ne is beszéljünk) Batthyánnyal szemben s mennyire tervszerűen tette politikailag lehetetlenné s biztosította egyedül a maga számára a hatalmat.

Írásbeli bizonyítékok is találhatóak erre vonatkozólag a Batthyány-bünper anyagában. Az egyik Kossuthnak egy 1848. augusztus 6-i levele Pulszkyhoz, melyben meghagyja neki, hogy a bécsi magyar minisztérium ama tisztviselőitől, akiknek magaviselete gyanús, tisztítsa meg a minisztériumot. Pulszky nem a kormány, hanem csak Kossuth bizalmi embere volt, világos tehát, hogy „gyanús” magaviseletűeken nem a kormány, hanem a maga szempontjából gyanúsakat értette. Ha most nem felejtjük el, hogy Kossuth akkor nem miniszterelnök, hanem csak a kormány egyik tagja (de éppen pénzügyminiszter) volt, ilyen „tisztogatási” tevékenységet, mely éppen nem az ő minisztériumára, melyhez egyedül volt köze, vonatkozott, hanem a miniszterelnök és minisztertársai tudta nélkül, sőt egyenesen az ő kijátszásukra történt, részéről egyenesen aknamunkának, piszkos munkának kell mondanunk.

Pedig Kossuth nemegyszer csinált Batthyány háta mögött ilyen egyénileg piszkos, alkotmányjogilag törvénytelen dolgot. Bizonyítja ezt a Kossuth effajta üzelmeit már megsokallt Batthyánynak augusztus 15-i, Kossuthoz intézett levele, mely szintén a Batthyány ellen eljáró katonai ügyész kezébe került, a per iratai közt található, s így a történelem számára megmaradt. Ez a levél Károlyi Árpád szerint arról tanúskodott, hogy a népszerűségében kissé elbizakodott Kossuth néha oly intézkedéseket tesz, amelyek csak minisztertanácsi határozatból lettek volna foganatosíthatók. (Kossuth tehát azonnal, hogy hatalomra került, már lábbal taposta a törvényeket.)

„Legyen Ön meggyőződve, miniszter úr – írta neki Batthyány –, hogy én oly esetekben, amelyek a minisztertanács összehívását kívánják, ezt nem szoktam mellőzni (pedig ez a miniszterelnök részéről sokkal könnyebben eltűrhető törvénytelenység lett volna, mint egy egyszerű miniszter részéről), s hogy oly ügyekben, amelyekben a minisztertanács határozata szükséges, soha nem fogok önhatalmamból intézkedni; amíg azonban a minisztérium élén állok, nem fogom megengedni, hogy efféle intézkedések más minisztertől önhatalmúlag tétessenek.”

De az is benne volt Zsedényi vallomásában, hogy 1848. június első felében Batthyány az ő jelenlétében herceg Eszterháznak azt a kijelentést tette, hogy „ő Magyarország elválását Ausztriától hazája romlásának tekintené”. (Károlyi, I., 186. o.) Csak ilyen 48-as volt tehát Batthyány. Sajnos, valóban így is lett, mert hazánk Ausztriától való tényleges elválásával egyidejűleg csonkaország lett, területének háromnegyed részét elvesztette s azóta se tudott belőle tartósan visszaszerezni semmit. Pedig mikor e sorokat írom, az ország megcsonkulása

óta már majdnem fél század telt el. A május 3-án kihallgatott bécsi zsidó bankár (Wodianer Mór) pedig többek közt azt vallotta, hogy Batthyány október 5-én este neki is megmutatta Pázmándyék kérve hívó levelét s beszélgetés közben a magyar viszonyok forradalmi fordulata miatt elkeseredve indulatosan kiáltott fel: „Egye meg Kossuth a levest, ha megfőzte. Én most nem megyek vissza. Majd akkor fogok politikámmal hazámnak szolgálni, ha a Kossuthé csődöt mondott.” (Károlyi, I., 187-188. o.)

Még érdekesebbet vallott az egyik legjelentősebb akkori magyar újságíró, Albert Hugó, a Pesther Zeitung szerkesztője. (Az igazi neve Schrott volt. Lőcsei német volt, de a családja oda is Sziléziából került. Ha nem zsidó, valószínűleg protestáns is volt, mert Lőcse is, Szilézia is, no meg többé-kevésbé a 48-asság is arra vall. Ilyen „magyarok” lelkesedtek tehát akkor a magyar szabadságért!) Ez az Albert Hugó vallomása előtt kijelentette, hogy közeli érintkezésben állott Batthyánnyal s nagyon jól ismeri.

„Batthyány dinasztikus érzelmű volt minden tekintetben – mondá. – Bár a márciusi napok óta érezé, hogy ő csak Kossuth segítségével állhat meg s ez az érzés bírhatta arra, hogy sokban engedjen Kossuthnak, akit nem tolhatott félre, mert a forrongás között a konzervatív párt (illetve annak a reformkori ellenzéknek komolyabb része, mely 48-ban kormányra került) a maga vezetőivel, Batthyánnyal, Deákkal, Klauzállal és Eötvössel naponként tért vesztett s a kirobbanás, Lamberg esete után teljesen szétporlódott. Batthyány többször mondá neki – Hugónak –, hogy az egyetértést Ausztriával még az alkotmány módosítása árán is őszintén kívánja és kérte Hugót, hogy ebben az értelemben dolgozzék lapjában.”

Mint első lépést az ez irányú működésre, Batthyány az államadósság kérdését ajánlá Hugó figyelmébe, amit ez meg is tön. Óvatos célzásainak azonban csak az lett az eredménye, hogy egy csoport radikális képviselő rátámadt, őt hazaárulónak nevezte s ő csak párbajokkal volt képes a további inzultusokat megakadályozni.

De hiábavaló is volt és kárba is vészett a miniszterelnök minden becsületes igyekezete az Ausztriával való kiegyezésre, mert nemsokára a márciusi napok után az egy Kossuthon kívül senki más nem tudta volna az országgal az Ausztria és Magyarország közötti méltányos kiegyezést elfogadtatni, mert a nemzet azt képzelé, hogy a márciusi vívmányokat csak Kossuth energiájának köszönheti és csak az lehet jó, amit Kossuth ajánl.

„A radikálisok felülkerekedése, a konzervatívabb érzelműek háttérbe szorulása után kétösen csodálandó volt – mondá Hugó –, az a lendületlen erény, amellyel Batthyány a törvényesség terét védelmezte még akkor is, mikor az utca, a „jóléti” bizottságok, a klubok és Kossuth ügynökei őt macskazenével és a „le vele!” üvöltéssel fogadták. Isten ujjá, hogy Batthyány Lamberg legyilkolása után nem ment vissza Pestre, mert a fékevesztett fanatikusok, akik őt már akkor hazaárulónak kiáltották ki, okvetlenül felkoncolták volna.” (Láttuk már, hogy Pálffy ugyanígy beszél.)

„Az is eszembe jutott – folytatá Hugó –, amit Batthyány méltó elkeseredésében nemegyszer mondott, hogy neki csaknem kellemesebb volna, ha Kraus, az osztrák pénzügyminiszter vezetné a magyar pénzügyeket is (!), mert Kraus báróban bízni lehet, Kossuthban pedig nem. Mert Kossuth forradalomra dolgozik azért, hogy ez a forradalom legyen mintegy az a szivacs, mely az ő esztelen költségeit és tervezetéseit, melynek ellenőrzésére az országgyűlésnek nem volt elég bátorsága, majd letörli a tábláról.” (Sajátságos ez a bátorsághiány, mert hiszen az ország éppen most vívta ki a „szabadságot”, s ki látott már olyan szabad embert, sőt olyan szabad országot szabad képviselőt, mely fél egy minisztertől, tehát a nemzet, illetve a nemzet képviselőténeg egyik szolgájától? Miniszter ugyanis annyit tesz, mint szolga, és éppen ezért választották a kormány tagjai nevéül ezt a szót, hogy a nemzet szolgálja legyenek.)

„Lelkiismeretem becsületes meggyőződésével mondhatom – fejezte be Hugó –, hogy Batthyány mindig híven és őszintén ragaszkodott a dinasztiahoz.” (Károlyi Árpád, I., 190. o. Műve második kötetében, melyben az okmányokat közli, az eredeti német szövegben szóról szóra is közli Hugó kihallgatásának jegyzőkönyvét.)

Eszterházy Pál vallomásában arról beszélt, hogy Batthyány Kossuth „perfídiáját” emlegette előtte; úgyszintén, hogy Kossuth azért akarta a magyar serezeket átcsábítani, hogy „pretoriánus [zsoldos] gárdát” alapítson belőlük a maga céljaira.

„Roppant bántotta Batthyányt – folytatta – az, hogy míg ő és Deák szeptember első hetében Bécsben az ország érdekében fáradtak, Kossuth az ő (a kormányelnök) megkérdezése nélkül a képviselőházzal elfogadtatta azt a rögtönzött javaslatát, mely a királyhoz Schönbrunnba a százas deputáció felküldését határozta el, azét a deputációét, mely kategorikus és tiszteletlen hangon huszonnégy órán belül követelt „igen vagy nem” választ a korona viselőjétől.”

„Jetzt bleibt wohl seiner Majestät nichts anderes übrig, als dreinzuschlagen”, azaz „most már nincs más hátra őfelsége számára, mint csak az, hogy odacsapjon” – mondá ez alkalommal a korona, az udvar és a mérsékelt körök előtt oktalanul és céltalanul blamált Batthyány Eszterháznak. (Károlyi Árpád, I., 196. o.)

Látjuk tehát, hogy Batthyány Lajos, a 48-as vértanú, már 1848 őszén még azt is megokoltnak és természetesnek tartotta volna, ha V. Ferdinánd egyszerűen vérbe fojtja az egész „hazafias” mozgalmat, Kossuthot pedig felakasztatja, sőt ezt talán még óhajtotta is. Csak ennyire becsülte Kossuthot és az egész mozgalmat.

Tudvalevő, hogy a magyar országgyűlés – természetesen Kossuth szerzőségével – 1848. szeptember 12-én elhatározta az osztrák banktól független külön magyar bankjegyek kiadását s ezt a határozatot a kormány még a határozat királyi szentesítése előtt – hisz ezt utólag se kapta meg soha – mindjárt végre is hajtotta.

Batthyány – mert ez természetesen ellene is vádpont volt, hiszen ő volt a kormány feje – erre vonatkozólag perében azt vallotta, hogy „neki ez a törvényjavaslat soha nem tetszett; ő annyira ment, hogy Bécsben a törvényjavaslat kézhez vétele után Eszterháznak nyíltan kimondá abbéli véleményét, hogy jobb volna azt királyi szentesítés alá talán nem ajánlani. Már csak azért sem, mert ha a király azonnal megtagadja a szentesítést, Kossuth kénytelen volna visszalépní és így elérhető lenne a kívánatos cél, hogy Kossuth nélkül egy homogén minisztérium minél hamarabb megalakulhasson”. (Károlyi Árpád, I., 244. o.)

Hogy szídták akkor e szentesítés meg nem adása miatt a királyt, illetve az állítólag mögötte álló „kamarillát”, s hogy szidjuk miatta még ma is! Pedig hát ma már okmánnyal bizonyítva van, hogy maga az első felelős magyar miniszterelnök, a nagy nemzeti hős és vértanú, az, aki Kossuthot az országgyűlésbe, majd a kormányba is besegítette, ő se szentesítette volna ezt a törvényjavaslatot, ha ő lett volna a király helyében és ha a demagógok terrorja miatt merte volna azt tenni és mondani, ami meggyőződése volt.

S e nagy érv meggyöngyítésére ne mondjuk, hogy Batthyány ezt csak már mint fogoly és vádlott csak élete megmentése érdekében mondta, tehát részéről ez a kijelentés is csak félelem hatására, tehát nem önként és szabadon történt. Mindenki láthatja ugyanis, hogy az erre vonatkozó bizonyítékaink nemcsak Batthyáynak, a már fogolynak a vallomásain alapulnak, hanem Batthyány olyan kijelentésein és iratain is, melyeket még mint miniszterelnök bocsátott ki, amikor szintén terror alatt állt ugyan, de éppen az ellenkező irányú terror hatása alatt s ennek ellenére mert mégis Kossuthal szembeszegülni (például mikor Kossuthnál tiltakozott az ellen, hogy a kormány megkérdezése nélkül rendeljen el olyan dolgokat, melyek a minisztertanács hatásköré tartoznak).

Aztán megállapításaink nem is csak Batthyány, hanem minisztertertsai: Eötvös és Eszterházy tanúvallomásain, Zsedényi, Wodianer, Hugó stb. nyilatkozatain is alapulnak, akik részint mindig aulikus emberek voltak, részint olyan időben tették meg vallomásukat, mikor inkább az volt érdekükben – mert hiszen a hatalom 48 eltipróinak kezében volt –, hogy Batthyányt, aki 48 kitörésének egyik fő oka volt, bemártsák, nem pedig az, hogy bebizonyítsák, hogy Batthyány tulajdonképpen Kossuth ellensége és a trón támasza volt.

Láttuk azt is, hogy Batthyány az 1848. augusztus 18-i minisztertanácsot Kossuth „perfídiája” miatt dühében „wie toll” egyszerűen otthagya, illetve mint az örült, úgy száguldott ki

onnan, s ezt nem onnan tudjuk, mert Batthyány vádlott korában a maga mentségére hozta ezt fel, hanem mert Széchenyi örökítette meg számunkra naplójában, mégpedig még aznap, frissiben.

De ugyanígy viselkedett Batthyány már a július 11-i minisztertanácson is (Károlyi Árpád, I., 358. o.). A július tizenharmadikin pedig ugyanezen okból nem csak ő, hanem vele együtt Eötvös, Deák, Klauzál és Széchenyi is egyenesen kijelentették, hogy „Kossuth macacssága miatt lemondanak”. (Nem mertek keményebb kifejezést használni.)

Kossuth azonban még így se engedett „makacsságából”. Miért is engedett volna, mikor tudta, hogy ő az úr. Valóban az is lett az eredmény, hogy helyette engedett a nádor (később azért szökött meg ő is az országból, mert tudta, hogy ha marad, még cifrább dolgokban is engednie kell) és Kossuth miniszterársai se mertek lemondani (Károlyi, I., 358. o.), mert féltek a hazaárulózástól és a macskazenéktől, sőt – mint láttuk – még az életüket is félteniük kellett.

De láttuk, hogy Batthyány effajta érzelmeit még Pálffy is bizonyítja, aki megemlékezéseit Batthyány halála után írta, tehát nem írhatott azon szándékkal, hogy Batthyányt a bitótól megmentse, s aki nemcsak Kossuthot szidja, hanem úgy szidja az osztrákot, sőt magát a dinasztíát is, hogy még a legvadabb Habsburg-gyűlölő is egészen nyugodt lehet, hogy amit 48 ellen ír, nem azért írja, mert bécsi pénz vesztegette meg.

Móga tábornok is azt vallotta Batthyány perében, hogy neki Batthyány a parndorfi táborban, ahol találkozott, amiatt panaszkodott, hogy a Honvédelmi Bizottmány „erősen gyanakszik rá”, s emiatt már pesti lakását is lepecsételték. (Károlyi, I., 431. o. és a második kötetben, az okmányok között a 187. számú.) Ezt mással nem lehet magyarázni, mint csak azzal, hogy Kossuthék kémgyanúsnek tartották, nem pedig a 48-as ügy őszinte harcosának.

„Mikor Batthyány – írja Károlyi Árpád (I., 438. o.) – Lamberg meggyilkolásának híre után Bécsbe sietett, Csóron keresztülutaztában az ott visszavonultan élő Szögyény Lászlóval találkozott. (Szögyény mindig határozottan 48-ellenes volt. Hogy Batthyány ennek ellenére is felkereste, ez is bizonyítja, hogy ő maga is kezdett már jóllakni 48-cal.) Politikai nézeteik eltérése dacára is a két jellemes férfiú kölcsönösen becsülte egymást. (Látjuk, hogy Károlyi az aulikus politikust épp oly jellemesnek tartja, mint Batthyányt. Pedig ugyanez a Károlyi Árpád fiatal korában még – mikor például Bocskairól írt – milyen élesen „szabadság”-párti volt!) Így nem volt akadály annak, hogy a forradalmivá vált viszonyok között őszintén ki ne tárja elkeseredését Szögyény előtt a miniszterelnök és szabad folyást ne engedjen méltó haragjának.”

Bizony ehhez a viszonyok forradalmivá változására volt szükség, mert addig, míg ez észre nem tértette, Batthyány bizony közönséges hazaárulónak gondolta a Szögyény-féle aulikus magyarokat. Most azonban végre már ő is belátta, hogy Szögyény is épp oly jellemes férfiú, mint ő maga, sőt mi őt Batthyánynál még jellemesebbnek tartjuk, mert neki nem volt „mea culpázní” valója, mint Batthyánynak volt.

„Ha a mindent fölborító, az országot végveszedelembé döntő forradalmi korifeusok közül legalább egy tucatnak nem ütik le a fejét, az országban nem lesz rend” – mondá. Batthyány tehát egész nyugodtan leüttette volna Kossuth fejét már a szabadságharc legelején, sőt ezt a nemzet érdekében egyenesen szükségesnek tartotta.

Igaz, hogy Kossuthra ezt nem mondta, de azok után, amiket eddig már Kossuthhoz való viszonyáról megtudtunk, egész bizonyosra vehetjük, hogy amit mondott, azt elsősorban Kossuthra értette. Hiszen nem egyet, hanem „legalább egy tucatot” akart a másvilágra küldeni, s milyen vérlázító igazságtalanság lett volna, ha a kis mitugrászokat vérpadra küldte volna, de a fejüket, azt, akinek irányítására valamennyien ugráltak, futni hagyta volna.

„Tudatta egyszersmind az alkancellárral (Szögyénnyel), hogy miniszterelnökségéről leköszön és föl is olvasta Szögyény előtt a képviselőház elnökéhez intézendő e lemondólevelet.” (Szögyény emlékiratai, I., 94. o.)

Ezt az október 2-ára keltezett lemondólevelet Bécsben német fordításban maga Batthyány tétette közzé az Österreichische Allgemeine Zeitungban, ahonnan aztán egy-két nyugat-ma-

gyarországi lap is átvette (azért nyugat-magyarországi, mert ott a sajtó nem állt a 48-as kormány, illetve a 48-as magyar izgatók ellenőrzése alatt s így a magyar hazafias terror nem akadályozhatta meg a közlést).

Kíméletlen szavakban ítélte el ebben Batthyány azt, hogy a képviselők ígéretük ellenére nem várták meg az ő visszatértét a táborból, ahol neki sikerült a tisztikart a Jellasics elleni elhatározott ellenállásra rábírní, hanem meghozták azt a végzetes elhatározást Lamberg ellen. A vele szemben ezáltal nyíltan kimutatott bizalomhiány – mondta – oly útra vezette a képviselőházat, amelyen ő a törvényesség iránti tiszteleténél fogva nem haladhat, leköszön hát miniszterelnökségéről és leteszi képviselői mandátumát is. (E legutóbbi aztán igazán 48 tökéletes helytelenítését jelenti.)

Jellemző 48 egészen bolsevista módszerére, hogy Batthyány e leköszönő levelét nem olvasták fel a 48-as magyar országgyűlésben és nem engedték közzétenni a magyar lapokban sem. Szégyellték ugyanis, hogy még a 48-as miniszterelnöknek is csak ilyen lesajnáló véleménye van arról a mozgalomról, mely állítólag Magyarország szabadságát visszaadta. Hogyne érezték volna, hogy nekik ezt a levelet az ország közvéleménye elől el kell titkolniuk, mikor „hazafias” hírverésük állandóan „hitzsegőnek” gyalázta az osztrák kormányt, később pedig magát a királyt is. Azt hirdették, hogy őket egyedül ez a gyalázatos hitszegés kényszerítette bele a forradalomba.

Hiszen ebből a levélből azt kellett volna megtudnia az országgyűlésnek és a magyar népnek, hogy Kossuthék tapossák lábbal a törvényeket és ők a hitszegők, nem pedig az udvar. De a törvény lábbal taposása volt a kormánynak Batthyány levelével szemben való eljárása is, mert vajon volt-e alkotmányos joga Kossuthnak megtiltani azt, hogy az ország képvisellete megtudja, amit az ország lemondó miniszterelnöke közölni akart vele. (A törvény értelmében még egy egyszerű jobbjágy levelét se szabad elszikkasztania a postának, hanem a megadott címre kézbesítenie kell, sőt még felbontani se szabad.)

Milyen eljárás az, hogy kimondták a népfenséget és azt, hogy még a miniszterek is a nép egyszerű szolgálói, miniszterei, s aztán alighogy ezt kimondják, a nemzetnek az a nagy fia, aki ebben az áldásban, a szabadság áldásában, a magyar népet részesíti, egyszerűen nem engedi meg, hogy az ország, a nép hivatalos és törvényes képvisellete megkaphasson egy levelet, melyet ráadásul az az ember intézett hozzá, akit a nép az egész ország vezetésével bízott meg? Aztán mi címen tiltották meg, hogy a dolgot a lapok közöljék, mikor csak az imént vívták ki a sajtószabadságot? Vajon Metternich „zsarnok” kormánya megszegte-e valaha ilyen nyíltan és az egész nemzetre ilyen sértően a sajtószabadságot? Pedig az ő kormányzása idején még nem is volt sajtószabadság!

Minden porcikájában törvénytelen volt tehát minden, amit Batthyány lemondólevelével tettek. De azt meg kell hagynunk, hogy volt értelme, hogy a törvényt ilyen gyalázatosan megszegjék. Az igazságot ugyanis oly nagyszerűen sikerült elrejtteni vele az ország népe elől, hogy közvéleményünk még ma se tud minderről semmit. Még arról is szentül meg van nálunk mindenki győződve, hogy nemzetünk és népünk 48-ban lett nagykorú, mert Kossuth ekkor szabadította fel az osztrák gyámkodás alól. Pedig hát soha nem kezelte az osztrák kormány a magyar országgyűlést és közvéleményt annyira gyerek módra, mint Kossuth a „felszabadult” és nagykorúvá vált 48-as Magyarország törvényes képviselétét.

Még Pulszky Ferenc, Kossuth bizalmi embere, sőt kémje is azt írja emlékirataiban (Életem és korom, I., 376. o.), hogy október 3-án még ő is azt tanácsolta Bécsben Batthyánynak, hogy népszerűsége megfogyott és jobban teszi, ha nem megy vissza Pestre. Tehát még Pulszky is bizonyítja, hogy Batthyány már 1848 őszén se volt már 48-as.

Még az a gróf Wallis Mihály is, aki, bár a felesége Batthyány-leány volt, mégis a legsúlyosabb vallomást tette Batthyány ellen, s így bizonyára ő volt az egyik oka kivégzésének is, megemlítette, mikor az ügyben kihallgatták, hogy Batthyány „Lamberg misszióját áldásosnak, meggyilkolását végzetesen károsnak tartá; Kossuth politikájával éppenséggel nem ro-

konszenvezett; Kossuthnak személye is ellenszenves volt előtte, sőt egy ízben elkeseredésben azt mondá volt miniszter társáról, hogy gonosz ember”. (Károlyi Árpád, I., 464-465. o. és II. kötet, Irományok, 184. sz.)

Hát ahhoz mit szólnak 48 rajongói, hogy mikor Bécsben meggyilkolták Latourt s a forradalmi csöcselék a hadügyminisztériumban lefoglalta az íróasztalában talált iratokat, ezek között Lambergnek egy szeptember elején kelt (Latourt október 6-án gyilkolták meg) s neki címzett levelet is találtak, melyben Lamberg tudatja vele, hogy Batthyány kérésére a magyarországi túlzó hazafiaskodók megfélékezésére „néhány osztrák zászlóaljot küldött Pestre”? Erre még a bécsi forradalmárok is olyan méregbe jöttek, hogy Batthyányt is mindjárt meg akarták gyilkolni s csak ezért kerülte el sorsát, mert – mint láttuk már – még a Latour meggyilkolását megelőző este hazautazott. (Károlyi, I., 470. o.)

De ha még a bécsi forradalmárok is ennyire felbőszültek azért, mert osztrák katonaságot kértek a magyar „hazafiak” ellen (rámutattam már, hogy a bolsevik hírverés is mindig a „hazafiak” kifejezést használta a „kommunisták” helyett olyan országban, melyben még nem győzött a kommunizmus), mit csináltak volna a magyar „hazafiak” s mit csinálnának még ma is, ha megtudnák, hogy ezt az „aljas merényletet” magyar ember tervezte, mégpedig 48-as magyar, sőt a legdicsőbb 48-as vértanú? Előbb, láttuk, hogy az izgatókat akarta kivégeztetni, mégpedig közülük legalább egy tucatot (Haynau is „csak” egy tucatot húzatott fel Aradon, de nem az izgatókat), most meg a tömegbe akar belelővetni, mégpedig nem magyarokkal, hanem osztrákokkal, hogy annál biztosabban és kíméletlenebbül lőjenek majd, ha kell.

A kérdés befejezéséül csak azt említem még meg, hogy a már fogoly Batthyány még arra is ajánlkozott az osztráknak, mégpedig mivel első ajánlkozását válasza se méltatták, utána másodszor is és természetesen teljesen önként és a maga kezdeményezésére (mert hiszen ajánlatát el se fogadták még a második esetben se), hogy kémszolgálatokat fog nekik végezni a 48-asok ellen, ha szabadlábba helyezik. Világos, hogy ezt az ajánlkozást még akkor is el kellene ítélnünk, ha a haláltól való félelmében és a tőle való megmenekülés reményében tette volna. Ámde tudjuk, hogy Batthyány nem ilyen ember volt, mert azt barát és ellenség egyformán megállapítja róla, hogy fő jellemvonása a bátorság és a büszkeség volt. De egyébként se igen gondolt ő akkor arra, mikor ezt az ismételt ajánlkozását megtette, hogy még az is lehetséges, hogy halálra ítélik. Legelső ajánlkozásakor pedig még fogoly se volt.

Egyedül csak azzal magyarázhatjuk tehát a dolgot, hogy ez a felajánlkozás – Kossuthtal 48 óta szerzett keserű tapasztalatai hatására – az ő legőszintébb meggyőződéséből folyt. Azért ajánlkozott rá, mert meggyőződése volt, hogy hazájának Kossuth és társai leleplezésével és ártalmatlanná tételével használhat legtöbbet. Azért tette meg ajánlatát, mert ekkor már meggyőződése volt, hogy a felforgatók ellen a törvényes király oldalán való kitartás az igazi hazafiság, nem pedig a handabanda és a forradalmasdi.

Batthyány mint a Windischgrätzhez küldött országgyűlési küldöttség tagja, még Bicskén időzött (de mivel Windischgrätz őt (mégpedig egyedül csak őt) nem volt hajlandó fogadni, már sejtette, hogy baj van), mikor „elkészített egy emlékiratot s benne felajánlkozott, hogy kész Debrecenbe menni s ott a vértelen, békés kiegyezés, a tisztességes megadás érdekében minden tőle telhetőt elkövetni. Az eredményről nem állhat jól – írta – mert az elkeseredett, engesztelhetetlen szélső elemek hatalma és befolyása nagy, sőt számításba kell azt is vennie, hogy a vállalkozás esetleg fejébe, életébe kerül; reménye mindazonáltal mégsem alaptalan, hogy a béke barátai segítségével meggyőzheti a középben álló tömeget, amelyre hazafias érzelmek hangoztatása, erős akarató, vezető férfiak szuggesztíója erősen szokott ugyan hatni mindig, de amely a siker vagy sikertelenség elől sem zárkózik el. A balszerencse csapásai, az uralkodó hadainak bevonulása a fővárosba ezeket a rétegeket ki fogja józanítani álmodozásaikból, de üssön ki a kísérlet jól vagy rosszul, becsületszavát köti le, hogy a hercegnél, ahol kívánja, bizonyos idő múltával, ha életben marad, jelentkezni fog”. (Károlyi, I., 26-27. o.)

Mi más akart tehát lenni Batthyány Debrecenben, mint az osztrákok kémje? Nem kért ugyan szolgálataiért pénzt, hisz mondtuk, hogy ajánlkozása meggyőződéséből folyt, de bécsi érdekeket akart szolgálni Debrecenben (természetesen 48-as szempontból fogva fel a dolgot), mégpedig titkon, félvezetett honfitársai elől megbízását és igazi érzelmeit elleplezve, sőt még arra is vállalkozva, hogy a megbízójától kívánt időben jelentéstételre újra megjelenik. Mindez csak azért nem történt meg, mert Windischgrätz nem fogadta el az ajánlatot.

De lehet-e ezek után szégyellnünk a magyar főpapok 48-as viselkedését? Hiszen annyira „mélyre” a főpapok egyike se süllyedt (48-as szempontból), mint Batthyány, 48 legdicsebb vértanúja. Ők nem ajánlották fel titokban (még Zichy Domokos se) szolgálataikat egyenesen 48 ellen. Batthyány felajánlotta.

Ha pedig a „hazafiak” Batthyány mentségére azt hozzák fel, hogy Batthyány ajánlkozását akkor tette, mikor Windischgrätz a magyar fővárosba való győzelmes bevonulása előtt, a 48-as kormány pedig a Debrecenbe való menekülés előtt állt, azaz a „hazafias” ügy legnagyobb válságban volt, tehát csak azért állt az osztrák mellé, hogy hazáján úgy segítsen, ahogyan az adott kétségbeesztő helyzetben tudott, figyelmeztetjük őket arra, hogy Batthyány ezt az ajánlatát, mint már fogoly, laibachi vizsgálati fogságában egy félév múlva, 1849. június 16-i keltezéssel az osztrák hatóságoknak megismételte.

Ezt a második emlékiratot Károlyi Árpád műve második kötetében (Irományok, 151. sz.) közli. Ekkor már a honvédség tavaszi győzelmei és Buda vára bevétele után voltunk, tehát éppen nem volt reménytelen a 48-as ügy. A honvédség diadalútja ekkor már megtorpant ugyan, de még messze voltunk Haynau győzelmeitől is.

„Megjött az ideje annak, kezdi e beadványában Batthyány, mikor honfitársainál a józan ész szava meghallgatásra találhat és ez a nem alaptalan feltevés, meg saját kötelességének tudata ösztönzi őt a király és a haza iránt (pedig ekkor már nem volt törvényes király, mint akkor, mikor még a fiatalabb Batthyány „hazafiaskodott”, mert Ferenc József nem volt még megkoronázva), hogy megismételje Bicskén Windischgrätznek tett ajánlatát.”

„Őt, aki Cassandraként megjósolta, hogy a forradalom hova vezet, aki ezért honfitársai előtt gyanússá lőn, az események, íme, igazolták! Alig hihető, hogy most, ha újra felemelhetné szavát, indítóokai hazafiúi tisztaságában honfitársai is kételkednének és ne követnék az ő tanácsát és azokét a nagyszámú monarchikus érzelmű elemekét, akik azelőtt is mindig híven kitartottak ömellelte. Lehet, hogy a kísérlet most is életveszéllyel járna, de ez nem lenne az ő számára akadály, mert ő csak lelkiismerete szavát követné. Biztosítékot afelől, hogy a megszabandó időre visszatér, persze nem adhatna mást, mint becsületszavát, de ez a becsületszó egy mocskotalan jellemé.” (Károlyi, I., 224. o.)

Deym, Laibach derék osztrák katonai parancsnoka, azonnal gyorspostával küldte el az emlékiratot Gyulay hadügyminiszternek s ő már június 20-án előterjesztette a minisztertanácsban. Ott azonban azt határozták, hogy „nem vehetik tekintetbe”. Rá is írták aztán az emlékiratra a hadügyminisztériumban, de csak úgy futtában, ceruzával, hogy: „Bekommt keine Antwort [nem kap választ]”. Még gróf Deymnek se válaszoltak ebben az ügyben. Pedig akkor még közel se állt olyan jól az osztrák ügy. De ők megvetették Batthyányban a felségsértőt és hazaárulót, s ezért el se hitték neki, hogy ő mindig különb volt mint Kossuth, most meg pedig már rég nem az, aki volt. Ők inkább elbuktak volna, mintsem „becstelen” emberrel együttműködve meneküljenek meg a bajból. Ezt hívják nálunk osztrák gögnek, pedig csak az igazság és a becsület önérzete volt.

Negyvennyolc és a magyar történetírás

Ha az az ember, akit – joggal – a legnagyobb magyarnak nevezünk, aki ezeréves történelmünknek egyúttal egyik legnagyobb lángelméje s emellett hazaszeretete annyira nemes és önzetlen, hogy hazája romlásába beleőrült, amivel ugyancsak bebizonyította, hogy neki a haza neve nemcsak divatos jelszó vagy érvényesülési lehetőség, mint annyi másnak, hanem valóban olyan kincs, melyet jobban féltett, mint az életét: olyan ellenszenvvel nézi negyvennyolcat, mint Széchenyi, hőseit pedig annyira törpéknek, sőt – ami még ennél is rosszabb – egyenesen a nemzet ellenszenves jellemű ellenségeinek tartja; ha hamarosan még az a Batthyány Lajos is osztozik nézeteiben, aki azelőtt a most már tőle is tévesnek talált eszme fő harcosa volt; ha még azok többsége is mindjárt a kifejtet elején nyíltan megtagadta a mozgalommal az egyetértést, akik nagy diadallal kivívott első felelős minisztériuma tagjai voltak (Batthyány, Széchenyi, Deák, Eötvös, Eszterházy, Klauzál, Mészáros), akkor negyvennyolc semmiképpen se lehetett annyira jó és annyira magyar, mint hazafias reklámja hirdette és hirdeti még ma is.

Észre is vette ezt minden komoly magyar tudós, aki 48 történelmével foglalkozott. Természetesen minél későbbi időben foglalkozott vele, annál inkább kénytelen volt észrevenni s az igazságra legalább olyan szelíd alakban figyelmeztetni az olvasót, hogy a szabadságharc szereplői is gyarló emberek voltak, nem pedig félistenek. Az Asztalos-Pethő-féle 1932-ben megjelent magyar történelem Pethő Sándortól írt 48-as része, ha finoman és burkoltan is, de már igen közel áll ahhoz a felfogáshoz, melyet itt mi képviselünk. Steier Lajosnak az 1920-as években megjelent ide vonatkozó művei is – a szerző zsidó volta és forradalmár érzelmei ellenére – igen sok, a forradalmi magyar érzületre kellemetlen igazságot kénytelenek megemlíteni.

Még Márki Sándor is, aki több mint félszáz évvel ezelőtt, a Szilágyi-féle millenáris nagy történelemben írta meg nemzetünk történelmének ezt a 48-as részét, szintén egész bizonyosan ezekre a keserű igazságokra gondol (melyektől a kezében levő történelmi kútfők miatt nem szabadulhatott), mikor az Előszóban ezt írja:

„Közszellem, melyet hazaszeretet ébreszt és történelmi kritika, melyet a tudomány követel, gyakran járnak különböző utakon. Most, mielőtt teljes megnyugvással fogadható könyvünk volna a szabadságharc múltjáról, beérjük azzal a köztudattal, melyben fölnevelkedünk.”

Hangsúlyozza tehát, hogy 48-ról eddig még nem jelent meg történelmi könyv, melyet az igazság és a tudomány szempontjából „teljes megnyugvással” fogadhatnánk, sőt előre megmondja, hogy az ő könyve se lesz ilyen, mert meggyőződése ellenére ő sem a történelmi kritikának, tehát az igazságnak megfelelően írja meg művét, hanem annak a köztudatnak, annak a „hazafias” szellemnek téve eleget, mely a magyar közéletet hatalmában tartja, melyben ő is nevelkedett és amelynek ellenállni, amelynek szembeszegülni neki sincs bátorsága, még ha még úgy tudja is, hogy nem felel meg a történelmi kritikának, azaz a tárgyilagosságnak, az igazságnak.

„Ötven esztendő – folytatja (mert ennyi idő telt el 48 és Márki Sándor műve, a Szilágyi-történelem X. kötetének megjelenése között) – bizonyára nagy idő és elteltével a legóvatosabb történetírás is tartózkodás nélkül nyilatkozhat. Semmit se ront az események dicsőségén, ha részeseiben félistenek helyett emberek ösmertünk.”

Dehogynem ront, feleljük. Hiszen ha nem rontana az események dicsőségén, akkor nem kellett volna az igazsággal ellentétben félisteneket csinálni az emberekből. Az igazság ugyanis az, hogy ezek a 48-as „emberek” annyira gyarlók, sőt bűnösök voltak, hogy a szemléelőre nézve egyenesen megbotránkoztató és éppen legmegbotránkoztatóbb tulajdonságaik eredményezték magát a 48-at. Éppen azért kellett belőlük félisteneket csinálni, hogy az a hódolat, sőt hazafias imádat, ami ezeknek a félisteneknek jár, eleve lehetetlenné tegye a tárgyilagos bírálatot, s így a jámbor szemléelőnek is lehetetlenné tegye, hogy ezeket a bűnöket észrevegye.

Ha valaki mégis még ennek ellenére is észrevenné, amit nem szabad észrevennie, akkor ott van a közvélemény terrorja, mely figyelmezteti „hazafias” kötelességeire és arra, hogy mivel tartozik minden magyar, különösen pedig minden magyar író a haza nagyjainak, de fenyegető hangon egyúttal azt is tudtára adja, hogy mi a büntetése az íróknak, akik a hazafias közszellemhez nem alkalmazkodnak.

Ezért történik aztán az, hogy Márki is előbb megállapítja, hogy 48-nak a régi „hazafias” szellemben való megírása ellenkezik a tárgyilagos és tudományos módszerekkel dolgozó történetírással, de aztán mégis kijelenti, hogy ő a művét mégis a régi hazafias szellemben írja meg. Kijelenti, hogy 48 hősei nem félistenek voltak, hanem emberek, s aki az ezt bizonyító adatokat közli, az nem dönti meg 48 dicsőségét, de azért 48 szereplőit mégis meghagyja félisteneknek.

Ez az eljárása azt is bizonyítja, hogy ha a teljes történelmi igazságot közölné, akkor a félistenekből nemcsak emberek lennének, ami 48 dicsőségén még nem rontana, hanem annyira gyarló, bűnös emberek, amit már semmiképpen se lehetne összeegyeztetni 48 legendás dicsőségével. Ezért legtanácsosabb nem bolygatni a dolgot, mert a magyar közvélemény e tekintetben annyira érzékeny (különösen érzékeny volt még félszázaddal ezelőtt, Márki korában), hogy egyelőre még legokosabb nem bolygatni a dolgot s a kényes közvéleményt nem ingeregni. Egyelőre tehát maradjunk még csak hazafiasak s ne legyünk túlságosan kritikusok, túlságosan is csak történetírók.

Márki előszavából egész jól látható, mennyire akadályozta tudományos kötelessége teljesítésében már a Szilágyi-történelemnek félévszázaddal ezelőtt író munkatársát is a hazafiságnak kinevezett erőszak. Nyíltan kimondja, hogy az, amit a hazaszeretet mond 48-ról, ellenkezik azzal, amit a tudomány állapít meg róla. Mi következne ebből, ha terror nem volna? Az, hogy „hazaszeretetünket” felül kell bírálnunk. Mert csak az nem következhet, hogy a hazaszeretet kedvéért az igazságot kell eltorzítanunk, illetve mivel az az eltorzítás már megtörtént, továbbra is eltorzítva kell hagynunk.

Ha hazánkat az igazság ellenére szolgáljuk, meggyalázzuk a hazánkat, nem pedig szolgáljuk. A hazaszeretet ugyanis lehet helytelen, rosszul értelmezett vagy torz, de az igazság soha. Ha tehát a kettő között ellentét van, akkor mindig a hazaszeretet módját kell megváltoztatnunk, de semmiképpen se az igazságot. Az igazságot megváltoztatni, eltorzítani csak bünszövetkezet szokta, a hazaszeretetünket azonban nem alacsonyíthatjuk le bünszövetkezeté. A hazaszeretet szent dolog, tehát ennek megfelelően kell vele bánnunk s minden szenny-től, hazugságtól gondosan és tisztelő szeretettel meg kell tisztítanunk.

Hogy ideiglenesen szenny is kerülhet beléje, nem újság s ezért nem is szégyen. Emberek vagyunk ugyanis, a hazát is emberek szolgálják és emberek szeretik. Ebben már benne van tehát az is, hogy emberileg, tehát sokszor gyarlón, bűnösen szeretik. A tudomány, az igazság szolgálja azért van, hogy ezeket a gyarlóságokat eltávolítsa hazaszeretetünkben.

A tudomány tehát sose kerülhet szembe a hazafisággal, mert hiszen a tiszta, az igazi hazafiságnak szintén az igazság a célja. Az nem szégyen egy nemzetre, ha fiai hazafiságába időnként tisztátalan elemek keverednek s megfertőzik, mert hiszen ez ellen – mivel emberekből áll – még az Egyház is állandóan kénytelen küzdeni. Az azonban valóban szégyen volna, ha a piszokhoz, a fertőzéshez még akkor is ragaszkodnánk, mikor már az idő távlata lehetővé teszi a nyugodt szemléletet és a fertőzés észrevevését, de eltávolítására mégis nemcsak semmit nem tennénk, hanem végrehajtásában terrorral akadályoznánk meg még azt is, hogy ezt mások elvégezzék.

Hazugsággal nem lehet hazát szolgálni, de a hazugság védelmével se. A hazánkat nem lehet a hitlerizmus vagy a kommunizmus színvonalára alacsonyítani, melyet csak hazugsággal lehet szolgálni. Jaj annak az eszmének, melynek hívei hazudni kénytelenek. Bünszövetkezet az ilyesmi, nem pedig eszme. Nem lehet hős az az ember, aki nem bírja ki a bírálatot. Akik tehát ezt a bírálatot terrorral akadályozzák meg, már előre elismerik, hogy az ő hőseik nemcsak nem félistenek, hanem még embernek is gyarlók.

A vizsgálat bizonyos tekintetben azonos a világhosszúsággal, mert hiszen nélküle nem lehet elvégezni. A fénytől azonban csak a sötétség szokott félni. Aki őszintén lelkesedik 48-ért, az nemcsak a bírálattól nem fél, hanem egyenesen ő kéri, mert bizonyosra veszi, hogy azzal csak 48 nyerhet.

Márkin azonban egész jól lehet látni, hogy őt „hazafias” terror akadályozza a tárgyilagos kutatásban, illetve kutatása eredményének szabad kimondásában, és hogy ő ezzel a nyomással nem mer, de nem is akar szembeszállni.

„Az igazságos bírálat, egyúttal azonban a hazaszeretet köteleességét kívánom teljesíteni – írja –, midőn megkezdem a szabadságharc történetének elbeszélését.” Az olvasó első pillanatra bizonyára úgy látja, hogy Márkinak igaza van, sőt az egyedül helyes úton jár, mert a magyar történetírónak nemcsak az igazságtól, hanem a hazaszeretettől is kell vezetettetnie a tollát. Közlebbi vizsgálat után azonban azt kell mondanunk, hogy nem így van, mert a helyes hazaszeretethez azonosnak kell lennie az igazsággal, tehát a hazafias történetírónak is egyedül csak az igazságtól kell magát vezetettetnie. Az igazság mellett a hazaszeretetet csak akkor kell külön megemlítenünk, ha a kettő nem azonos. De láttuk, hogy Márki ugyanebben az előszóban nyíltan meg is mondja, hogy a kettő a jelen esetben nem azonos. A kettő, mondja, gyakran jár különböző utakon. Ez lehet, de hogy nem volna szabad így lennie, az is bizonyos. Amely nemzet az igazsággal ellenkező utakon járó hazaszeretetet is elismer és szentesít, az már a halálos ítéletét is kimondta, mert hiszen elismerte azt, hogy nincs igaza. Amely nemzetnek pedig nincs igaza, annak létjoga sincs. Az már elveszett, mert élete csak ideiglenes még akkor is, ha egyelőre még – mint Hitler Németországa és Sztálin szovjetje is – virágzik.

Ezért nem volt még példa rá a világtörténelemben és nem is lesz soha, hogy egy nemzet másik nemzetekkel való vitájában vagy háborújában elismerte volna, hogy nem neki van igaza. Világos, hogy ezt 48-cal kapcsolatban se ismerik el azok, akik 48-asok, azaz a mozgalmat a hazafisággal azonosítják. De ha azt hiszik, hogy 48-nak igaza volt, akkor miért félnek annyira már magától a bírálattól is? Hiszen az csak azok számára veszélyes, akik igazukban nem hisznek. Ha igazságról van szó, akkor a bírálat csak előnyös, mert általa azok számára is világossá válik az igazság, akik ezt eddig még nem látták vagy nem látták elég tisztán.

Ne akarjunk hát mi olyan hazaszeretetet, mely az igazságon kívül és mellett, sőt talán annak ellenére is szükséges, hanem szeressük hazánkat egyszerűen csak az igazságban, az igazság keretei között és azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy igazsággal ellenkező hazaszeretet nincs s ezért nekünk nem is kell. A nemzet olyan félisteneit tehát, akik az igazság ellenére lettek azokká, a tőlük bitorolt Olympusról le kell szállítani s ez a nemzetre annál előnyösebb, minél hamarabb történik meg.

Még furcsább Márki előszavának ez a megjegyzése: „Most, mielőtt teljes megnyugvással fogadható könyvünk volna a szabadságharc múltjáról, beérjük azzal a köztudattal, melyben fölnevelkedénk”.

E kijelentésből világosan látszik, hogy Márki azt a köztudatot, melyben felnevelkedék, nem tartja az igazsággal teljesen egyezőnek. Hiszen látjuk, hogy csak „jobb híján” és „egyelőre” fogadja el és hogy megállapítja, hogy a szabadságharc történetéről „teljes megnyugvással fogadható könyvünk” még nincs.

Hát ha nincs, Márki pedig éppen most akar közölni róla egy hatalmas új könyvet, igazán magától értetődő volna, hogy arra törekedjék, hogy ez az új könyv, az övé, legyen az. Erre azonban Márki nem mer vállalkozni, mégpedig egész nyíltan megmondja, hogy nem tudományos, hanem hazafias okokból nem. Nem azért nem, mert túl közel vagyunk még az eseményekhez s ezért hiányzik még a szükséges történelmi távlat. Éppen ellenkezőleg, egyenesen hangsúlyozza, hogy ez a távlat már megvan. Azt se panaszozza, hogy a kútfők még nem hozzáférhetők. Arról sincs szó, hogy talán hatósági terror akadályozza az igazság kimondását. Márki idejében, az én gyerekkoromban, a legtökéletesebb sajtószabadság volt ha-

zánkban, s nemcsak cenzúra nem volt, hanem a könyv megjelenése után se üldözték a szabad száját vagy a merész tollat. Más helyt hozok is fel rá bizonyítékokat, milyen elképesztő Habsburg-szidást tartalmaznak például Eötvös Károly művei, melyek Ferenc József uralma alatt jelentek meg.

A Népszava ez időben „Azok a csuhások!” címen „Papsák feneketlen” jelígével címlapján a papokat meggyűlöltetni alkalmas karikatúrával adhatott ki izgató röpiratot, szintén anélkül, hogy elkobozták volna. Bizonyos, hogy nem akadályozta volna meg tehát rendőri karhatalommal a 48-as hősök leleplezését se éppen Ferenc József Magyarországa. De hogy félistenekké tevésüket se akadályozta, azt meg bizonyítja Gracza 48-as történelme, mely Márki művénél előbb jelent meg. Ezt Márki is tudománytalannak találja, tehát ez a történelmi igazsággal szemben dicsőít. A Habsburgok miatt mégis nyugodtan megjelenhetett s ezer meg ezer magyar ember asztalára eljuthatott s ott is maradhatott ez is, sőt mindenki tudományos műnek gondolta. Még Petőfinek „Akasszátok fel a királyokat!” című verse is ott volt úgyszólván minden magyar ember házában, köztük nálam, a szerzetesgimnázium diákjánál is. De szintén ott volt a „Legenda” című és szintén papellenes (természetesen katolikuspap-ellenes) verse is. (Mivel Petőfi lutheránus volt, legfeljebb a lutheránus (esetleg talán a kálvinista „testvérvalláson” levő) papok ellen illett volna neki verseket írnia, ha az akkor annyit emlegetett „felekezeti békét” nemcsak hirdette, hanem gyakorolta is volna.)

Nem lehet tehát azt állítani, hogy Márki tisztán csak „hazafias” okokból nem mert „teljes megnyugvással fogadható” könyvet írni 48-ról. Nem csak hazafiságból írt 48-ról ő is olyan szellemben, „melyben fölnevelkedék”, hogy aztán utána még újabb 50 éven át ebben a hamis, a tudománnyal, a tárgyilagossággal és az igazsággal ellenkező „hazafias” szellemben nevelkedjék a magyar ifjúság. Ha ugyanis csak az igazságot szolgálta volna új könyvével (illetve fogalmazhattuk volna a dolgot úgy is, hogy csak a hazát, mert a hazát bálványaitól megtisztítani – ha azok a bálványok csakugyan bálványok – a legtisztább hazaszeretet), akkor bajosan lett volna Márkiból egyetemi nyilvános tanára a magyar történelemnek (kivált ezelőtt félszáz évvel). Tehát ha nem ebben a „hazafias” szellemben írt volna, tönkretette volna jövőjét, derékba törte volna karrierjét és nyugodt, úri megélhetését, mely pedig a tudományos búvárkodásnak is előfeltétele.

De nemcsak érvényesülését hiúsította volna meg vele, hanem még éjszakai nyugalmát is. Hiszen Szekfű se mondta ki a teljes igazságot a magyar történelemben, hanem annak csak úgy egy negyedrészt, s azt is csak burkolt formában (igaz, hogy ezt aztán akaratlanul is bizonyos gúnyos, kárörvendő formában csinálta) s ő ezt jóval Márki után cselekedte, mikor már a világ is sokat haladt, mégis seregestől kapta a névtelen leveleket becsületsértő és hazárulózó kifejezésekkel, sőt fenyegetésekkel, s egész élete a közvélemény terrorjától való rettegésben telt el miatta. Ez a rettegés vitte aztán végül a bolsevizmussal való megalkuvásra is. De könyveit a kommunizmus alatt még így is zárolták a könyvtárak.

De ha Márki Sándor mert volna egyedül csak az igazságtól irányított 48-as történelmet írni, a tőle feltárt igazságról akkor is bajosan szerezhetett volna tudomást a magyar közönség. Akkor ugyanis a kálvinista Szilágyi, a millenáris történelem szerkesztője mondott volna el a vényt (megcsinálta volna vele ezt természetesen katolikus szerkesztő is) és a meggyőződése mellett esetleg szilárdan kitartó Márkit egy más munkatárs felkérésével helyettesítette volna. Mindez azonban csak a kulisszák mögött folyt volna le. A magyar közvélemény nem is tudott volna róla semmit, az eredmény pedig csak egy még a Márkiénál is „hazafiasabb” 48-as történelem lett volna.

Ha pedig nemcsak Márki, hanem még Szilágyi is olyan szerelmese lett volna az igazságnak, mint amilyen nem volt, a magyar közönségnek még akkor is alig lehetett volna valami haszna belőle, mert akkor meg a kiadó Emich Gusztáv és az Athenaeum tette volna lehetetlenné a mű megjelenését. Akkor ők jelentették volna ki, hogy csak hazafias szellemű történelem szolgálatában hajlandók meghozni azokat a nagy anyagi áldozatokat, melyekkel egy

ilyen nagy történelmi mű kiadása jár. Az ő intézetük – dicsekedtek volna – eddig mindig a hazafias kultúrát szolgálta s ezt kívánja egyedül szolgálni ezután is. Ez pedig üzleti nyelven (mert mi más köze volt Emich Gusztávnak a magyar kultúrához?) azt jelenti, hogy ők a nehéz százezer forintjukat egy, a hazafias felháborodás miatt könnyen kudarcba fulladó vállalkozásba nem hajlandók befektetni, hanem csak egy olyan szellemű mű kiadásába, mely az eddigi kipróbált utakon jár s így üzleti kockázatot nem kíván.

Az a terror, mely 48-at a hazafisággal azonosítva annyira oltárra emelte, hogy feléje magyar ajakról – mint a tömjén füstje – csak ima szállhat, de kritika semmiképpen se, már 48 forradalmi hangulatában elkezdődött. Bukásával nem szűnt meg, hanem még növekedett, mert szereplői közül sokan vértanúk lettek, és ha igaz az, hogy „de mortuis nil, nisi bene” [a halottakról vagy jót, vagy semmit], azokról, akik vértanúhalált haltak, egyenesen a magasztalás a kötelező, de a bírálat mindenképpen ízléstelen, sőt visszataszító. Az első években tehát emiatt nem lehetett velük szemben bírálat, később pedig az idő „finomította” őket „éltető eszmévé”. A legendák mindig bizonyos idő elmúltával keletkeznek. Ezek létrehozására nem a kortársak, nem szemtanúk alkalmasak.

Ma már, száz év múlva, mi se tartanánk szükségesnek, annál kevésbé érdemesnek e dicsosorút a megtépázásra, ha nem kívánná ezt tőlünk a becsület és az igazságszeretet azok iránt, akik az igazságot és a nemzet igazi érdekét már 48-ban is látták és 48-at megelőzőleg is tisztán látták, s ezért lelkiismeretük és eszük szavára hallgatva ellene dolgoztak. Az ő emléküket gyalázzal borították el forradalmi érzelmű kortársaik s az ő hatásukra sajnos a történetírás és a magyar közfelfogás is. Ezért kötelességünk őket megtisztítani a rájuk dobált sártól és szennytől.

Nem mindenki olyan szerencsés ugyanis, mint Széchenyi, Eötvös és Batthyány, hogy nagyságuk miatt 48-ellenes működésüket a „hazafias” történetírás nem sárral dobálja meg, hanem hallgat róla, sőt elleplezi. Például ez a „hazafias” irányzatos történelem az Egyházzal szemben már nem helyezkedik mindig erre az eltusoló álláspontra, s különösen nem akkor, mikor protestáns kollégiumokban működik. Ott bizony nyíltan, sőt kárörvendve mutatnak rá az Egyház és a főpapság felháborító hazafiatlanságára 48-ban, s arra, hogy például a bécsi pápai nuncius is mennyire dicsőítette Windischgrätzet, tehát mennyire a magyar érdekek ellen volt.

Mikor aztán az e kollégiumokban nevelkedett magyarok elbeszélnek mindezt katolikus kortársaiknak, akik a szerzetesgimnáziumokban minderről semmit se hallottak, azok először nem akarják ezeket az állításokat elhinni, végül pedig – mikor már látniuk kell, hogy igaz – katolicizmusukból kiábrándulnak és az a meggyőződés érlelődik meg bennük, hogy szerzetes tanáraik voltak azok, akik előttük a teljes igazságot elhallgatták. Azt hiszik, azért hallgattak a dologról, mert az Egyházat még ők se tudják védeni. De egyébként is még a katolikus gimnáziumokban is akadtak tanárok, akik szintén egyenesen úgy adták elő 48 történelmét, mint amelyben az Egyház gyászos szerepet játszott.

Az ugyanis nem jut eszébe még a legjobb katolikus diákoknak se – olyan nevelés követte, melyben részesülnek, nem is juthat eszükbe –, hogy az Egyház igazsága még 48-énál is sokkal nagyobb, és hogy esetleg talán még az is lehetséges, hogy Kossuth többet vétkezett a haza ellen, mint a papok. Legújabbban pedig látunk kellett, hogy a kommunizmus viszont éppen az Egyház és a főpapok 48-as „reakciósságát” emelte ki és gúnyolta legjobban. Ezzel érvelt Mindszenty ellen is s bizonyította azt, hogy a főpapság mindig reakciós, mindig népelenes és mindig hazafiatlan volt.

Propagandájával annál nagyobb sikert ért el, mert a mi régi taktikánk, a 48 dicsőítésében a közvéleménnyel való egyetértés és 48 egyházellenességének és egyúttal az Egyház ebből folyó hidegségének, sőt ellenségességének elhallgatása miatt mindez még a legjobb katolikusok részére is újdonság. Még ők is kénytelenek úgy látni, hogy itt nemcsak kommunista rágalmozásról, hanem történelmi igazságról van szó, kénytelenek tehát ők is követ vetni az

Egyházra és a papságra. Az ugyanis, azon hazafias nevelés után, melyben részesülnek, még csak álmukban se juthat eszükbe, hogy magára 48-ra vessenek követ s azt tartsák fennkölt, tiszteletreméltó hazafias mozgalom helyett a kommunizmus előfutárának. Láthatjuk tehát, hogy nem lehet itt továbbra is hallgatni, s hogy milyen káros és helytelen eljárás mód volt ez a százéves hallgatás.

De a meggyőződéses katolikus magyar ember még a Habsburgok becsülete kedvéért is érdemesnek tartja a magyar közönséggel a 48-as igazság megismertetését. Minden ember becsülete megér annyit, hogy ha méltatlan rágalomokkal illetik őket, a becsületes emberek pártjukra keljenek és segítsék őket igazságtalanul bemocskolt becsületük tisztázásában. Tőlünk, magyar katolikusoktól pedig a Habsburgok ezt annál inkább megérdemlik, sőt elvárhatják, mert hiszen mi nekik köszönjük legnagyobb kincsünket, a hitünket, őket pedig elsősorban éppen katolicizmusukért, éppen a katolicizmus megvédésében szerzett érdemeikért rágalmazták úgy nálunk és külföldön egyaránt.

Nem lenne-e tőlünk (mindenkitől, aki katolikus hitét valamire becsüli) becstelenség ezt úgy hálálni meg, hogy annak ellenére, hogy az igazság teljesen az ő oldalukon áll, egy szót se szólnánk az igazság érdekében, csak azért, mert számunkra így kényelmesebb? De tisztán magyar nemzeti szempontból is rendkívül fontos s így elengedhetetlen hazafias kötelesség, hogy a nemzet hű, okos és egyházas tagjainak is igazságot szolgáltatassunk, a félrevezetetteket pedig felvilágosítsuk és bálványaitól az igazság ismeretére vezessük. Őseink drága örökségéből úgyis annyit eltékoztunk már, hogy éppen itt az ideje, hogy végül a helyes útra térjünk.

Ismerjük jól 48 vádjait mind a Habsburgok, mind a velük tartó főpapok és – sajnos – az elég kis számú, a klérus után induló magyarság ellen. Hisszük is e vádakat rendületlenül még ma is. Kossuth az 1849. április 19-i nyilatkozatban fogalmazta meg őket mesteri tollal, mikor megfosztotta a Habsburgokat 400 éve birtokolt magyar koronájuktól. Még Szekfü is megjegyzés nélkül közli e vádakot, mint akármelyik más „hazafias” történetíró. Egész bizonyos, hogy nem őszintén csinálja, de ő se mert ebben a különösen kényes dologban, melyben a hazafias közvélemény különösen érzékeny, a közszellemmel szembehelyezkedni, így újabb „bűnöket” elkövetni s újabb fenyegetéseket magára vonni.

Mi merünk s vállalkozunk is rá.

1848-ban – mondták és mondják – csak azt vívta ki magának a magyar nemzet, ami járt neki. Hiszen Magyarország mindig független ország volt és erre Habsburg-királyai is mindig megesküdték. Másképp nem is kerülhetett volna a fejükre Szent István koronája. Ezzel szemben mi történt? V. Ferdinánd aláírta és szentesítette ugyan a 48-as magyar törvényeket, de ezt álnokul és rosszhiszeműen, a nemzet becsapására tette. Ezért nem arra volt gondja, hogy megtartsa őket, hanem hogy hogyan játszhasza ki. Mivel mi ezzel szemben ragaszkodtunk jogainkhoz és nem engedtünk belőlük, nem alattvalóinak, hanem ellenségeinek tekintett bennünket, akiket addig, míg velünk szemben gyengének érezte magát, csellel, álnoksággal és rosszhiszemű hitegetésekkel, akkor pedig mikor már velünk szemben elég erősnek gondolta magát, nyílt erőszakkal akart újra a maga és Ausztria szolgáivá tenni.

Fellázították ellenünk nemzetiségeinket is, s miközben látszólag segítségünkre küldték ellenükben tábornokaikat és hadseregüket, titokban azt a parancsot adták nekik, hogy ne végezzék dolgukat komolyan. Mikor pedig az olasz harctéren való felülkerekedésükkel már elég erősnek érezték magukat velünk szemben a nyílt fellépésre is, egész nyíltan Jellasics mellé álltak és megbízták a magyarság fegyveres leverésével.

Vizsgáljuk meg e vádakot egyenként. Nézzük meg, jogunk volt-e nekünk a függetlenséghez? Milyen körülmények közt adta meg V. Ferdinánd a 48-as törvényeket 1848 márciusában? Igaz-e, hogy fellázították ellenünk a nemzetiségeket, hogy a „divide et impera” [oszd meg és uralkodj] elve alapján diadalmaskodjanak felettünk? Végül miért küldték ellenünk Jellasicsot?

Járt-e nekünk negyvennyolcban a szabadság és a függetlenség?

A „szabadságot” és a „függetlenséget” ne vegyük azonos fogalmaknak. A függetlenségen értjük a nemzeti önállóságot, szabadságon pedig a társadalmi, szociális és alkotmányjogi újításokat, a jobbágyszabadságot, törvény előtti egyenlőséget és a népképviselői, a parlamentáris rendszert.

Világos, hogy az önrendelkezés joga járt nemzetünknek. Egyébként is egy nép akkor vívja ki függetlenségét, mikor tudja. Gyáva népnek nincs hazája, a bátornak van. Ami a koral való haladást és a szabadságot illeti, az is járt, ahhoz is jogunk volt. A kor szellemével járt akkor együtt e a szabadság és haladás s a múlttal szemben csakugyan felemelkedést jelentett.

Csak egy volt benne a baj. A XIX. század haladása, szabadsága a kor szellemének megfelelően egyházellenes volt. Nem istentelen, csak egyházellenes. Ez azonban még nem jelent szükségképpen ártatlan dolgot, mert hiszen Hitler se volt istentelen, hanem szintén csak katolikusellenes. Az egyházellenesség gyakorlatilag még veszélyesebb lehet, mint a nyílt istentelenség, mert ez elriasztja az embereket, míg az félrevezeti, becsapja. Mit ér, ha valaki az Istent és a vallást tisztelettel emlegeti, de viszont csak érzelmi alapon álló, csak családi és népi hagyományokban kimerülő vallást tisztel s tűr meg, annak az egy vallásnak azonban, mely világnézet és az igazság igényével lép fel s mint ilyen, egyedül üdvözítőnek tartja magát, kérelhetetlen ellensége, mert vetélytársát látja benne.

Sokkal jobb lett volna, ha a XIX. század nemzeti forradalmi és „haladása” nyíltan azt hirdette volna, hogy vallást, Istent és másvilágot, mint bölcséleti igazságot és szilárd értelmi meggyőződést nem ismer és meghaladottnak tart, mert akkor a közvéleményt nem tudta volna megtéveszteni, hanem elriasztotta volna magától. Így azonban, hogy tisztelte a vallást, de minden vallást egyformán tisztelt, azt a vallást pedig, mely egyedül üdvözítőnek mondta és mondja magát, nem tűrte, tulajdonképpen a vallás igazsága ellen volt. Mindenfajta vallási felfogásnak egyforma tisztelet ugyanis a vallással, mint igazsággal való szakítást jelenti. Az igazság nem ismer egymással ellenkező változatokat. De hát hiszen a XIX. század forradalmi éppen azért választották ezt a harcmódot, hogy megtévesszék a társadalmat.

Járt hát nekünk ez a haladás és volt hozzá jogunk olyan alakban, amilyenben a XIX. század nemzeti forradalmi adták? Csak akkor válaszolhatnánk a kérdésre igennel, ha valakinek joga volna tévedni és ennek alapján értékeket rombolni. Mivel pedig ehhez bizonyára senkinek sincs „joga”, ehhez a haladáshoz és ehhez a szabadsághoz se volt joga senkinek. De ez a népuralomra, egyenlőségre és nemzeti függetlenségre való törekvés a XIX. században vallástalan oldalától eltekintve is egyaránt már csirájában megmérgezte magát és üdvös hatásait lehetetlenné tette azzal, hogy mindent, tehát azt is, ami jó volt benne, erőszakos, forradalmi úton, szabadságharcokkal, tehát háborúval, tehát gyűlöleti alapon akarta kivívni.

Rámutattunk már, hogy egy mozgalom helyes voltát nemcsak az dönti el, hogy mit akar, hanem az is, hogy hogyan, milyen eszközökkel akarja azt, amit akar. Ami gyűlöletre izgat, tehát szükségképpen fegyverfogáshoz vezet, mert az ellenfelet nem meggyőzni, hanem megálázni akarja, azt a mozgalmat az Egyház sohase támogathatja. Az ilyen mozgalom nem lehet jó mozgalom, ha még oly jót hirdet és akar is. Nem az dönti el ugyanis a kérdést, hogy mit hirdet és mi a célja, hanem hogy mit csinál, hogyan viselkedik. Aki gyűlöletre izgat (sőt aki egyáltalán izgat, mert hiszen izgatni csak gyűlölettel lehet), az mindig a sátán csatlósa.

A XIX. század nemzeti forradalmi az uralkodókat, akikről a hatalom egy részét vagy egészét akarták elhódítani, úgy állították a tömegek szeme elé, mint zsarnokokat, sőt vérszopó szörnyetegeket és alattvalóik ellenségeit; a földbirtokosokat, mint jobbágyaik kínzóit és gögös lenezőit, kik maguk élvezetekben tobzódnak. Gondoljunk csak például Petőfi verseire. Pedig hát Petőfi 48 szellemének ugyancsak jellegzetes kifejezője.

Nyilvánvaló, hogy ez a beállítás hazug és gonosz, mert az még nem elvetemültség, ha valaki – akár uralkodó, akár földbirtokos, akár proletár az illető – igyekszik továbbra is megtartani azt, ami eddig az övé volt, sőt még az se, ha a meglevőhöz még többet próbál hozzá szerezni akkor is, ha már sok van neki. Ez egyszerűen emberi tulajdonság, az önfenntartó ösztönből következik (akkor is, ha annak az elfajulása). Semmi más ez, mint az önmérséklés hiánya és a forradalmi népmozgalmakban épp úgy megtaláljuk, mint az abszolút hatalommal bíró uralkodókban vagy a vidéki kiskirályokban. Sőt a forradalmi mozgalmaknak talán még jobban jellegzetessége ez a telhetetlenség és elbizakodás, mint a hajdani zsarnokoknak. Aki ugyanis nincs hozzászokva a hatalomhoz, ha sikerül megszereznie, még mámorosabb lesz tőle. Jogot, törvényt, előírást például a középkori zsarnokok se tapodtak úgy lábbal, mint – különösen uralmuk elején – a kommunista vezetők. Amit pedig az emberi élet semmibe vétele és könnyű kioltása terén a francia forradalom „szabadsága, egyenlősége és testvérisége” csinált, annak még az ókor pogány zsarnokainak leghírhedtebbjei között is alig van párja.

Ha tehát egy uralkodó, egy földesúr vagy egy gyáros igyekszik megőrizni, sőt ha lehet, még gyarapítani is a vagyonát, jövedelmét, befolyását, kiváltságait, ez semmi más, mint az életöszton természetes megnyilvánulása, tehát általános emberi tulajdonság (sőt kivétel nélkül minden élőlény tulajdonsága), melynek kinövéseit a közösség érdekében a törvénynek korlátozni kell ugyan és büntetni, de eszes, nyugodt és tárgyilagos ember, ha megnyilvánulásait látja, épp úgy nem csodálkozik, annál kevésbé kiabál hóhér után, mint ahogyan szenvtelenül veszi tudomásul, hogy tavasszal nemcsak a fák rügyeznek, hanem a gyomok is fejlődni kezdenek. Nem dührohamokat kap tehát miatta, hanem gondoskodik róla, hogy ne legyen gyom ott, ahol ez nem kívánatos számára.

Aki tehát a XIX. században (vagy jelenleg a kommunizmusban) azt a féktelen, gyűlölet-től tájétköző uszítást, azt az uralkodók elleni lázítást (kivált ha az az uralkodó egy idegen nép uralmát jelenti) és a zsarnokság elleni türelmetlen uszítást látta akkor, mikor a mi „zsarnokunk” éppen az a jóságos V. Ferdinánd volt, akinek szerénységét, alázatosságát, jólelkűségét ugyanezek az uszítók nem is tudták mással megmagyarázni, mint csak „hülyesége” feltételezésével, annak tisztában kellett lennie azzal, hogy itt nem egyszerűen csak szabadságról, nemzeti függetlenségről vagy a társadalmi igazságosság érvényre juttatásáról van szó, hanem egy veszedelmes és sátáni gyűlöletszításról, az emberek nemtelen szenvedélyeinek felkeltéséről is, melynek eredménye, ha csak idejében gátat nem vetnek elébe, csak anarchia vagy a tömegek tökéletes elállatiasodása lehet.

Pedig hogy a „zsarnok” jósága a mi V. Ferdinándunk esetében nem kivétel volt, mutatja, hogy a francia forradalomban, melytől a mi 48-unk is tanulta a zsarnokok gyűlöletét és a szabadságért való lelkesedést, épp ilyen jólelkű, még a légynek se ártó és gyűlölni egyáltalán nem is tudó ember, XVI. Lajos volt a „zsarnok”. Még a felesége is, akit orgiákkal vádoltak és a női romlottság megtestesüléseként rágalmaztak meg, ha nem állt is erkölcsileg olyan magasán, mint férje, a király, erkölcsiben feddhetetlenebb volt, mint ugyanakkor a párizsi nők 95%-a, akár előkelők, akár proletárok voltak az illetők.

Említettük már, hogy a Bastille, a francia királyok évszázados „zsarnokságának” az a megtestesülése, melyet a francia forradalom elkeseredett dühében olyan diadalmámor közepette rombolt le, hogy az évfordulóján a boldogságtól még ma is mámorosak a franciák akkor, mikor leromboltak, egyetlenegy ártatlanul üldözöttet se rejtett falai között, de még olyanokat is hihetetlenül kevés számban, akik megérdemelten voltak ott.

Láttuk, hogy 48-ban nálunk is ugyanígy volt. Mindenki meg volt róla győződve, hogy az „önkény” „sötét börtönökben” tartotta „a haza legjobbjait” és ezért már évtizedek óta állandó izgalomban volt miatta a közvélemény. Mikor aztán végül 1848-ban a „márciusi hősök”, ezek az örökre dicső ifjak kinyitották börtöneik ajtaját, kisült, hogy Pest-Buda összes börtönében mindössze egy politikai fogoly volt (Táncsics), de ez is csak olyan, hogy mikor 48 or-

szágyűlési képviselőt csinált belőle, még a forradalmi országgyűlés is csak nevetni tudott sületlen beszédein s a legtöbben azt tartották róla, hogy nem normális.

48 előtt a „hazafiak” azzal is telekiabálták az országot, hogy nincs sajtószabadság, hogy ez mennyire tühretlen dolog és hogy szabad nép ezt nem tühreti. Mikor aztán március 15-én ezt is kivívták, hamarosan ők maguk állapították meg, hogy az az új sajtótörvény, melyet a 48-as országgyűlés hozott, jobban ellenkezik a sajtószabadsággal, mint Metternich uralma. Most pedig, száz évre rá, olyan szabad felfogású író, mint Illyés Gyula, állapítja meg, hogy milyen nagy irodalom- és írópártoló és önzetlen emberek voltak a 48 előtti osztrák „elnyomás” cenzorai, s ezzel szemben most (ezt Illyés Gyula természetesen nem a kommunizmus alatt, hanem a Horthy-korban írta, de Ferenc József uralma alatt még a Horthy-kornál is sokkal nagyobb sajtószabadság volt) van ugyan sajtószabadság, de csak olyan, hogy még Illyés Gyula is alig tudja megállni, hogy szemközt ne köpje. (Nem azért, mert torz vagy álnok ez a sajtószabadság, hanem azért, mert nagyon is valódi s a gyakorlatban sokkal inkább az alantas sajtótermékek megjelenését teszi lehetővé, mint az értékesekét. Illyés Gyula azt akarja vele kifejezni, hogy a sajtószabadság közel se olyan becses vagy értékes vívmány, mint amilyenek a hajdani szabadsághősök gondolták, akiknek még nem volt alkalmuk arra, hogy e téren olyan bőséges tapasztalatokat szerezzenek, mint nekünk már volt.)

Igen, el kell ismernünk, hogy 48 előtt nem volt szabad a sajtó. De az is tagadhatatlan, hogy csak a rossz sajtó nem volt szabad. 48 előtt volt cenzúra, de ez a cenzúra csakugyan csak a kártékony írásokra sújtott, csak azok számára nem adott szabadságot. (Ma meg majdnem csupa rosszat és ócskaságot nyomtatnak és adnak a nép kezébe. Erre értette Illyés, hogy alig tudja megállni, hogy szemközt ne köpje.) A sajtószabadság kivívásának a gyakorlatban az lett az eredménye, hogy csak a rossz lett vele szabad. A rosszat ugyanis érdemes kinyomtatni, mert az fogy. Ezért kiadót is könnyebb kapni rá, mint a jó és komoly sajtótermékekre. Így aztán a jó csak elméletben szabad, a valóságban azonban nem, mert a kutyának se kell; senki se veszi s így az üzletemberek nem adnak pénzt a kinyomtatására.

Ma pedig már eljutottunk a kommunizmushoz, mikor a jó már nemcsak a gyakorlatban, hanem még elméletben se szabad, mert az üzlet is az állam kezében van, az állam pedig hivatalosan istentelen és a gyűlölet (az osztálygyűlölet) alapján áll, sajtójának egyedüli célja a kommunista propaganda, az íróknak pedig még azt is megszabják, művükbe mit vegyenek be és mit hagyjanak belőle ki. De azért – igazán felháborító világcsalásként – a kommunista alkotmányban is benne van a sajtószabadság, sőt ez ott is az egyik legfontosabb alaptörvény.

Osztályharc 48 előtt még csak annyiban volt, hogy a főnemesség volt „fekély a hazának testén”. Akkor az osztrákon kívül még csak őket kellett még gyűlölni és minden rossz őselemének tartani, noha e főnemességnek akkor is olyan kiváló tagjai voltak, mint Széchenyi Ferenc és István, Károlyi István és György, Eötvös József, Apponyi György, Jósika Samu, Cziráky János, a Dessewffyék, 48-as szempontból pedig: Batthyány Lajos és Kázmér, Andrassy Gyula, Wesselényi, Teleki László és Sándor, Bezerédi, Perczel, Kemény Zsigmond, Jósika Miklós stb. Ma azonban már oda jutottunk, hogy még a vagyonosabb parasztok, a „kulákok” is gyűlölet tárgyai (még nagyobb gyűlöletéi, mint 48-ban a mágnások), sőt osztályellenségek és szabadon kirabolhatóak, mert hivatalból üldözendők még a jobb kisiparosok és a szebb földszintes házak tulajdonosai is, sőt ma, a termelőszövetkezetek korában, még az őrtholdas törpegazda is, aki nem akar megválni földjétől és állataitól.

Vajon elődeink a 48 előtti „feledhetetlen” időkben, mikor olyan őszintén vettek részt a főnemesek és főpapok gyűlöletében, gondoltak-e arra, hogy ez a gyűlöletszítás nem fog megállni a mágnásoknál, hanem tovább terjed majd lefelé és száz év múlva eljön már az az idő is, mikor már az ő unokáikat is sújtja először csak az akkori köznemesek utódaiban, a földbirtokosokban, aztán a módosabb parasztokban, aztán az üzlet- és műhelytulajdonosokban és háztulajdonosokban, végül mindenkiben, akinek csak valami tulajdona van.

Lám, a papok és a papokra hallgató Habsburgok ezt már 48-ban is látták, s mikor amennyire erejükből telt, ellene szegültek, nem a szabadság, hanem a gyűlöletheadjárat ellen küzdöttek és tulajdonképpen a magyar köznemesek és jobbágyok utódait is védték. Igen, őket még jobban védték, mint a papokat, mert a papokat, mivel mögöttük mindig tömegek állnak, ma már nem is merik annyira üldözni, mint a vagyonnal bírók utódait, akik mögött nem áll senki, mint csak irigyek és konclesők, no meg azok az emberek, akiket a papok neveltek és tartottak meg a tízparancs tiszteletében és óvtak meg a gyűlölet oly könnyen terjedő ragályától. 48-ban azonban a magyar köznemesség, értelmiség és városi lakosság ezeket a papokat gyűlölte annyira és ezek befolyását tartotta olyan veszedelmesnek! Ezért bűnhődik jelenleg.

A népnek az állam kormányzásába való beleszólása és a törvény előtti egyenlőség megvalósítása valóban haladást jelent. Ehhez tehát joga volt a magyar népnek is. Ámde nem volt se haladás, se jó az egyházellenesség, az az izgatás és gyűlöletheadjárat, az a forradalmi szellem, melynek keretében 48-ban ezt a jót hirdették és így mindjárt meg is mérgezték. Gyűlöleti alapon a jót se szabad hirdetni, s ha így érjük el, a jóból sincs hasznunk, mert megmérgezve kapjuk. Mit ér a megmérgezett étel, még a jó és tápláló étel is?

Láttuk, hogy nem is lehet az emberiségnek semmi haszna az ilyen izgatóktól megszerzett népképviseléstől vagy törvény előtti egyenlőségből, mert lényegében véve nem lett belőle semmi más, mint leplezett (és éppen e leplezés szükségessége miatt rendkívül drága) abszolutizmus vagy pedig anarchiával határos szabadosság, mely rosszabb még a leplezett önkényuralomnál is. A jobbágyok és a proletárok pedig „felszabadulásuk” után még nagyobb nyomorba jutó és a szerencsésebb társadalmi osztályoktól még élesebb szakadékkal elválasztott tömegek lettek, mint azelőtt voltak.

Elismerjük tehát: járt nekünk a haladás és az a jó, amit a népképviselő és a törvény előtti egyenlőség jelentett. De semmiképpen se járta az a hazudozás, rágalmazás, izgatás és lázítás, mellyel a 48-asok mindezt meg akarták valósítani. Nem a zsarnokság szolgái, nem is hazaárulók voltak tehát azok, akiknek mindez annak idején nem tetszett. Hiszen azért nem tetszett nekik, mert észrevették, hogy a megcsillogtatott jók méregbe vannak csomagolva. Okosak voltak tehát akkor, mikor nemzetüket óvták tőle. Sajnos, a nemzet nem rájuk hallgatott, mert az igazság és józanság hangja nem volt és nem is lehetett olyan édesen fuvolózó, szemnek és fülnek egyaránt tetszetős, mint a szenvedélyeknek hízelgő kísértő hangja.

Az unitárius Pálffy János a 48-as magyar forradalom okait kutatva elsorolja, mik szoktak forradalmat előidézeni, hogy megállapíthassa, melyik szerepelt ezek közül a mi 48-unk kitörésében. Talán a vallásos fanatizmus? – kérdi.

„Ez – mondja – nem szolgált neki indokul, támaszul, még csak ürügyül sem. Talán – folytatja – egy szolgaságra süllyesztett jobbágyosság végső elkeseredése és gyűlöltsege zsarnok urai ellen?”

„Nem – feleli. – Jobbágy ingyen, szabad birtokot nyert földesurától”. E kijelentésével nemcsak arra céloz, hogy igen sok helyen a jobbágyok már 48 előtt pénzben megváltották és megválthatták magukat a földesúrnak tartozó szolgáltatásoktól, hanem főképpen arra, hogy 1848 márciusában a jobbágyok felszabadítása országosan és a valóságban megtörtént, mégpedig ingyen, mert a földesurak egyelőre nem kaptak semmi kártérítést, hanem csak ígéretet. Kossuth tehát szakasztottan úgy adott szabadságot a magyar jobbágyoknak, ahogyan a kommunizmus földet adott a földnélkülieknek. Odaadta nekik ingyen a másét. Igaz, hogy Kossuth a nemzet becsületére fogadta, hogy a nemességet később kártalanítani fogja, ámde a nemzet becsületszavából a nemesség meg nem élhetett, s hogy azt a becsületszót, melyet Kossuth a nemzet nevében adott, Bach valóban beváltotta, az igazán nem Kossuth érdeme.

Egyébként az is rendkívül érdekes hasonlóság a két forradalom között, hogy a „népi demokrácia” földreform „törvényében” is benne van az elvesztett földekért adandó kárpótlás, melyből éppen úgy nem kapott senki semmit, mint ahogyan Kossuthtól nem kapott. Kossuthtól

azért nem, mert közben megbukott, a kommunistáktól azért nem, mert nem buktak meg. Az is érdekes hasonlóság, hogy a papság kártérítésére vonatkozólag (a tizedet illetően) 48 már nemcsak semmit nem adott, hanem itt már nem is ígért. A papságot már akkor így egyszerűen rákényszerítették arra, hogy legyen nagylelkű és a kártérítésről mondjon le „önként”. A bolsevizmus idején azonban már a kulákok, tehát a hajdani jobbágyok utódai mondtak le „önként” a földjükről, sőt örülniük kellett, ha elfogadták tőlük. Később pedig a három- és ötholdas parasztok tették ugyanezt, mikor önként beléptek a termelősövetkezetbe. (Jellemző azonban az Egyház sorsára a földön, hogy ő az eltörölt tizedekért még Bachtól se kapott kárpótlást.)

Vagy talán „egy kiváltságos osztály politikai jogbitorlása” okozta a 48-as forradalmat? – kérdi tovább Pálffy.

„Nem – feleli erre is. – Semmiféle jogbitorlás, mert a nemzet akkori alkotmánya minden honpolgár közös sajátja volt.” (Megint a márciusi törvényekre céloz, mert azokat még forradalom nélkül vívta ki a nemzet, s ha Kossuth ennyivel megelégszik, nem lett volna fegyveres harc és nem lett volna forradalom, s természetesen a már kivívott szabadság és alkotmány is megmaradt volna továbbra is. Legalábbis Pálffynak, mint láthatjuk, ez a véleménye. Pedig ő nemcsak szemtanú, hanem az események egyik beavatottja volt.)

„Vagy talán a nép állati butaságában” keressük az okot, kérdi tovább Pálffy.

„Nem – feleli újra. – Mert a nép öntudatosan, sőt mondhatni minden osztályok között a leghigadtabban ment bele a harcba és minden kicsapongástól ment rendszeretét sohasem bizonyította be oly fényesen, mert kevesebb büntett és nagyobb belbátorság (közbiztonság) sohasem létezett az országban, mint éppen a forradalom alatt, midőn a forradalmi kormányzat a közigazgatást is abszorbeálva [felszívva, elnyelve] a nép saját józan eszére és becsületességére volt hagyatva.”

„Vagy talán – fejezi be a lehetőségek felsorolását – a mi 48-as forradalmunkat „egy gyűlölt fejedelem véres zsarnoksága” okozta, aki törvényt és kíméletet nem ismerve gázol jogot és emberéletet, s kinek elvégre bitor hatalmát megtörni az emberi méltóságnak jogos és szent kötelessége?”

Erre a kérdésre is azt feleli Pálffy, hogy „nem”! S nem is felelhet mást, hiszen talán még a tűz és a víz közt sincs nagyobb ellentét, mint V. Ferdinánd meg önkény és zsarnokság között. Végeredményben aztán Pálffy azt állapítja meg, hogy a 48-as forradalmat, melyre semmi szükség vagy ok nem volt, egyedül Kossuth csinálta.

Láttuk, hogy Széchenyi azt írta 48-ban, hogy „soha nagyobb boldogság, több igazi szabadság, emberszeretet, fölvilágosodás nem volt a föld kerekiségén, mint a régi Magyarországon volt és fejlődött volna ki mindinkább”, ha 48 meg nem akasztja. Láttuk, hogy még Wesselényi is ilyen formát mondott, mikor Erdély alkotmányát éppen az ő törhetetlen izgatásai miatt felfüggesztették. De ha ilyen paradicsomi állapotok uralkodtak 48 előtt Magyarországon, mi szükség volt akkor forradalomra vagy szabadságharcra?

Kovács Lajos „Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve” című művében erre vonatkozólag ezt írja: „Századok óta Magyarország trónján szelídebb szívű, jobb indulatú uralkodó nem volt, mint 1848-ban. Századok óta a magyar nemzet királyához hívebb és őszintébben ragaszkodó nem volt. A birodalmi kormány élén nemzeti érdekeinkhez simulóbb s befolyásosabb miniszter nem volt, mint éppen ez időben. A magyar kormány sem közeledett soha azelőtt annyira a nemzet kívánalmaihoz (és tegyük hozzá: nem bírt annyi nyomatékkel), mint éppen 1848-ban. Márciusban még a trónhoz törhetetlen hűségéről szónokolt maga Kossuth is, áprilisban még a hála és ragaszkodás megható jelenetei közt találkoznak és válnak el egymástól Pozsonyban a dinasztia és az ország képviselői, és mire Kossuth mondásaként „a márciusi szimpátiák júliusban gyűlöletté változnak”, szeptemberben nyakig forradalomba merülünk.”

Kemény Zsigmond is azt állapítja meg s ebben még Horváth Mihály se mond neki ellen, hogy soha senki úgynevezett szabadságháborúba oly önkéntelenül, annyira tudtán kívül nem keveredett, mint a magyar.

Ezért aztán joggal állapítja meg újra Pálffy János, hogy „az 1848-as magyar forradalmat Kossuth Lajos egymaga csinálta” vezető köröknek miatta való megjedése miatt.

A 48-as fegyveres küzdelem nem azért tört ki, mert szükség volt rá, mert türehetetlenek voltak már a magyar állapotok, mert kibírhatatlan volt már az elnyomás és a sok törvénytelenség, hanem mert izgatók, agitátorok működtek az országban, nem pedig politikusok, annál kevésbé hazafiak. Mert azok az emberek, akik a közvéleményt irányították, nem hazájukat szolgálták, hanem a maguk érvényesülését; mert a nép kegyeit ígéretekkel, hízelgessel legyezték, s ezért azokat, akikhez beszéltek, mindig dicsérték, nekik mindig igazat adtak; a bajokat, hogy tetszést arathassanak, túlozták s okaiul egyedül a nép ellenségeit: kint Ausztriát és a dinasztíát, bent a főnemességet és a főpapságot állították oda s ha elérték azt, amire törek és amit ígértek, még tovább mentek s mindig újabb jogokat, még nagyobb „szabadságot” követeltek. Mint ahogyan teszik, mert tenni kénytelenek azok, akik izgatásból élnek és a népet nem vezetik, hanem legyezik.

Az 1848. év első hónapjaiban egészen rosszul állt már Kossuth ügye. Az országgyűlésen már egészen fölibük kerekedett Apponyi kormánya, hiszen mindent felvett programjába, ami csak az ellenség követelései közül jó volt, s ha ő valósította volna meg őket túlzás és állandó túllícitálás nélkül s nem a szenvedélyek, annál kevésbé az izzó, esztelen gyűlölet, ha a tárgyi-lagos nyugodtság és a józan megfontolás alapján álltak volna, üdvösek is lettek volna ezek az újítások. Ámde – mint a villámcsapás – jött az 1848-as párizsi februári forradalom híre, aztán egymás után a bécsié, a prágaié, végül március 15-én kitör Pesten is. Az események megfélemlítik az udvart, kormányt, országgyűlést, mert az utca vadul követel és a késedelemért bosszút liheg. A vezetés a szélsőségek kezébe kerül, a félelem hatására a komolyak ellenállása is megszűnik s megszületik a 48-as alkotmány és a magyar függetlenség, de nem önként adva, hanem egy félelmes orkántól, mely mindenkit megijeszt, átmenet nélkül egyszerre kicsikarva.

Ez az idő volt az uralkodóház és kormányának mélypontja, mert ugyanekkor az olaszok is fegyvert ragadtak ellene s a diadalmas felkelők elől serege ott is visszavonulóban volt.

Ha Kossuth e nagy győzelme birtokában meg tudott volna állni s nem lett volna elbizakodott, illetve a forradalmi tömeg, melynek csak „bátorsággal”, tehát csak a „zarnokságon” kivívott újabb győzelmekkel lehetett imponálni, népszerűsége elvesztésének terhe alatt nem kényszerítette volna újabb követelésekre, a 48-as vívmányok véglegesek lettek volna. Nemcsak 48 szociális vívmányai (jobbágyfelszabadítás stb.), melyek az osztrák kormány jóindulata és haladó szelleme miatt még a világsi fegyverletétel ellenére is megmaradtak, hanem az alkotmányjogok és a magyar függetlenségre vonatkozók is, melyek Kossuth túlzásai és az ebből következő katonai vereség miatt aztán egyelőre meghiúsultak.

Kossuth azonban nem állt meg 48 márciusában. Nem is állhatott volna meg még akkor se, ha teljesen tisztában lett volna a következményekkel. A megálláshoz ugyanis politikai józanság, a vele járó önmérséklés, főképpen pedig olyan önzetlen hazaszeretet kellett volna, mely a népszerűségről, a tömeg tapsairól is képes lemondani a hazáért. Ha azonban Kossuth ilyen ember lett volna, akkor nem is került volna soha kezébe Magyarország irányítása és a magyar nép sorsa, mert hiszen ez a szerencse (de a magyar nép számára szerencsétlenség) csak azért érte, mert izgató volt s a népszenvédélyeket nem irányította, s így nem mérsékelte, hanem szolgálta, sőt ő idézte fel.

Az izgatóknak, a forradalmároknak csak addig van sikerük, amíg izgatnak és tovább szítják a szenvedélyeket. Mihelyt „megállj!”-t mondanak s mérsékelni igyekeznek, azonnal elvesztik varázsukat. Az izgatóknak, a forradalmárnak mindig azt kell akarnia, amit a tömeg, sőt annál mindig többet. Mihelyt ezt a szerepét megunja és megtagadja, a nép rögtön elejti s azok után megy, akik ezt a szerepet továbbra is vállalják.

Ha tehát Kossuth felismerte volna, hogy a már kivívott nemzeti értékek megtartása s így a haza java most már megállást, önmérséklést követel, mert a véletlen szerencsével megszer-

zett nagy nemzeti vívmányokat csakis így lehet meg is őrizni; ha hazája érdekében e felismeréséhez irányította volna a cselekedeteit is, forradalmárból, izgatóból egyszerre államférfivá vált volna. Lehet azonban, hogy akkor a népszerűséggel együtt hatalmát is elvesztette volna, mert az sült volna ki, hogy csak agitatori képességei vannak, de nem államfűiák.

Kossuth vagy nem látta mindezt, vagy ha látta, nem volt elég lelki ereje és önzetlensége ahhoz, hogy a tömegeket kiábrándítsa, csalódást okozzon nekik s így népszerűségét elvesse. Annyi azonban tény, hogy Kossuth miniszterársai figyelmeztetései ellenére sem állt meg, hanem tovább haladt azon az úton, amelyet a magukat mérsékelni sose tudó tömegek mutatnak, tartottak hazaszeretnek és a bátorság és önzetlenség bizonyítékának.

Időnként észre lehet rajta venni bizonyos mérséklő törekvéseket. Lehetetlenség volt ugyanis, hogy ezek szükségességét legalább időnként ne látta volna, kivált mikor miniszterársai úgyszólván kivétel nélkül mind állandóan erre figyelmeztették, s mivel nem hallgatott rájuk, még szembe is szegültek vele.

Még ha vak lett volna, akkor is látnia kellett volna, mint idegenednek el tőle a komolyabb, a tartalmasabb elemek, nemcsak Széchenyi, hanem még hajdani fegyvertársai: Deák, Wesselényi és Eötvös, sőt még maga Batthyány is. De az észre térés csak napokig, sőt talán inkább csak órákig tartott, vagy talán még addig se volt őszinte, hanem csak miniszterársainak szemrehányásai miatt látszólag történt.

Akkor olyan ember tetszett, aki mindenki másnál jobban tud gyűlölni; aki mindenki másnál kevésbé tud megbocsátani a régi rendszer „bűnöseinek”; aki a legbátrabban meri rombolni azt, ami régi. Kossuth természete nem bírta, hogy ebben (s természetesen a nép ezzel együtt járó szeretetében) őt bárki is megelőzze. Ezért aztán időnként látszólagos magába szállásai után rögtön újra átcsapott a régi útra és a miniszterársi illemet, köteleességet, adott szót, mindent feledve, sőt mint látni fogjuk, még egészen alantas eszközöket is felhasználva velük szemben, a hátuk mögött és titkon a legtúlzóbb és legfélelőtlenebb elemekkel tartott, sőt titokban éppen ő izgatta őket.

Ő ekkor bizonyára meg is volt győződve róla (sőt egész életében mindvégig meg volt), hogy az az út, melyet ő követ, nemcsak a népszerűségnek, hanem a hazaszeretnek is az egyetlen útja. Hiszen köztudomású, hogy az, akiben nincs meg az önfeláldozás szelleme, akiben nincs kellő akaraterő, vagyis aki nem jellem, akiben nincs meg az a lelkiemelő, hogy az igazat és a helyeset akkor is tegye, mikor áldozatokat, lemondást, sőt esetleg egyenesen önfeláldozást kíván tőle, az elméletben se szokta elismerni, hogy a helyes út az, melyet ő nem követ, hanem gondoskodik róla, hogy az esze s így a lelkiismerete is azt mondja, amit önzése vagy gyarlósága, érvényesülés utáni vágya mond.

Hogyne tudta volna Kossuth önmagával elhitetni, hogy az az út, melyet követ, helyes, mikor szóval állandóan ezt hirdeti, ezt bizonyítja a tömegeknek és hirdetése közben állandóan éljenzést, lelkes tapsokat, sőt egyenesen rajongást kap viszonzásul azoktól, akiknek hirdeti? Még Kossuthnál sokkal tökéletesebb, egyébként tiszteletreméltó katolikus emberek is elhiszik azokat a dicséreteket, melyekkel alkotásaikat vagy műveiket illetik azok, akik érintkezni szoktak velük. Kossuth ne hitte volna tehát el, hogy ő igen nagy hazafi, mikor szinte az egész ország ezt harsogta? Ha elismerte volna maga előtt, hogy ő tulajdonképpen mindent érvényesülése érdekében és hiúságból tesz, akkor tulajdonképpen azt ismert volna el, hogy becselene ember, ez pedig képtelenség, mert még jobban ellenkezik az önfenntartás törvényével, mint az, hogy valaki önzetlen legyen és eszmék érdekében áldozatokat vállaljon.

Kossuth nagy agitatori és szónoki képességein kívül elsősorban azért járta azt a mámoros népszerűséggel járó utat, melyet ő egész életében járt, mert el tudta magával hitetni, hogy ez egyúttal a becsület és hazaszeretet útja is. Olyan emberek nem akadnak minden bokrban, mint Széchenyi, akik még meg is örülnek a hazájuk miatt (öngyilkos nem ezért lett, hanem idegbaja miatt, melyet a házkutatás és a következményeitől való félelem akkor különösen felzaklatott, de a megőrülése kétségtelenül hazája bajai miatt történt). De olyanok is ritkák, akik

állandóan azzal gyötrik magukat, hogy ők nem jó hazafiak, akik mindig csak a hibáikat és gyarlóságaikat, sőt bűneiket látják és ezért önmagukat gazemberezik. Jellemző s tanulságos, hogy ezt éppen a legnagyobb magyar csinálta magával, Kossuth pedig (de Wesselényi is) soha senkivel se volt úgy megelégedve, mint önmagával. Hogy ő rosszat is tehet vagy baklövészeket is csinálhat, az soha még csak eszébe se jutott.

Kossuth és társainak viselkedése egyáltalán nem volt meglepetés azok számára, akik politikai ellenfeleik voltak, például az udvar, az udvar emberei, a főpapok vagy például Széchenyi számára. Hiszen éppen azért voltak ellenfelei és azért elleneztek még a jót is, amit akart, mert jól tudták, hogy módszerei és az eszközök miatt, melyeket céljai elérésére használ, még a jót is csak elronthatja.

Először is nem számíthattak arra, hogy a márciusi törvények kivívása sikerül neki. Nem is sikerült volna neki, ha rendkívüli, előre nem látható esemény, a párizsi februári forradalom kitörése és utóhullámai lehetővé nem teszik. Aki azonban ilyen meglepetésekre alapítja a politikáját, az nem politikus, hanem kalandor, hazardőr. Hogy ekkor, kivételesen, mégis úgy történt, ahogy Kossuth gondolta, az nem érdeme, mert nem helyes jövő belátása és számításai eredményezték, hanem a véletlen. Véletlen azonban csak egyszer van az életben (sőt a legtöbb ember számára még egyszer sincs). Kossuth politikája is azért végződött kudarccal, mert további sikereket is csak további ilyen kedvező véletlenekkel arathatott volna, azok pedig természetesen nem jöttek segítségére másodszor és harmadszor is. (Ezért bukott meg és vitte magával a romlásba hazáját Hitler és Mussolini, korunk híres hazardőrjei, kalandorpolitikusi is.)

Kossuth okos politikai ellenfelei mindezt tudták s meggyőződésükben s így hazájuk iránti kötelességükben nem ingathatta meg őket Kossuth 1848. márciusi váratlan sikere se, mert előre látták, hogy a végén ennek ellenére is el fogja majd rontani az egészséget. Tudták, hogy azokat a szenvedélyeket és felfokozott igényeket, melyeket célja elérésére mesterségesen kellett fel, nem tudja majd kielégíteni, de lecsillapítani se majd akkor, mikor már még az ő szempontjából is nyugodtságra s megállásra lesz majd szükség.

Előre lehetett látni, hogy Kossuthnak nemcsak a magyar konzervatívokkal, azaz belső ellenségeivel kell megbirkóznia, hanem lesz majd külső ellenség is, a Kossuth túlzásai miatt létező fenyegetett Ausztria. Azt is előre tudni lehetett, hogy a nemzetiségi eszme nemcsak a magyarságot mámorosítja meg, hanem a Magyarországon élő nemzetiségeket is s ebből is összeütközés fog támadni.

De ha külső ellenség nem lett volna, elpusztította volna mozgalmát az eredeti bűnnel járó féktelenség s a belőle folyó anarchia is. Győzelmes forradalom után csak terrorral lehet rendet csinálni, Kossuth azonban nem ilyen ember volt. Ő nem tudott kegyetlen lenni, ő terror kifejtésére képtelen volt. Ő akkor is csak intrikálni tudott volna, azzal pedig csak növelni lehet az anarchiát, nem pedig megszüntetni. A francia forradalmat se külső ellenség pusztította el, mert hiszen azzal szemben győzött, hanem a természetével együtt járó túlzás és a szenvedélyek féktelensége.

Az, hogy vele együtt nem pusztult el Franciaország is, Napóleonnak köszönheti, az erős kéz emberének. De még a csak néhány évig tartó forradalmi anarchiának is olyan nagy kárát látta Franciaország, amelyet örökre megérez. Emiatt vesztette el Kanadát, melyet ő gyarmatosított s melyben még ma is a franciák milliói élnek, emiatt maradt el az Angliával való versenyben a tengeren és a távoli világrészekben.

De az egyházellenes forradalmi szellem miatt hagyta el népe a keresztény erkölcsi alapot is és lett a fajpusztítás jellegzetes országává. A francia forradalom idején még jóval népesebb ország volt Németországnál, hiszen a területe is nagyobb, míg azonban a francia forradalom országa megmaradt 40 milliós országnak, Németország már a 80 millió felé közeledik. Hogy ennek egyedül a forradalom erkölcsi rombolása az oka, napnál világosabban bizonyítja, hogy Kanadában, hol a francia nép erkölcsét nem rontotta a forradalmi istentelenség, a több millió francia egész mostanáig rendkívül szapora maradt.

Amit eddig mondtunk, inkább 48 szociális és haladó vívmányaira vonatkozik. Mivel azonban most elsősorban nem ezekről, hanem függetlenségünk, önrendelkezésünk kivívásáról van szó, vizsgáljuk meg a kérdés ezen oldalát alaposabban. Járt-e nekünk 48-ban a függetlenség? Jogunk volt-e hozzá?

Ha azt feleljük a kérdésre, hogy igen, akkor is igazunk van, s ha azt válaszoljuk, hogy nem, akkor is. Igen, mert minden népnek, kivált olyan nagyszámú, oly régi és önálló történelemmel bíró népnek, mint a magyar, joga van a függetlenséghez, tehát ahhoz, hogy sorsát önmaga intézze. Joga volna ehhez még akkor is, ha a múltban nem lett volna még független s így önrendelkezését, mint múltjával szemben új dolgot, követelte volna. Mi azonban már 48-ban is egy már majdnem ezer éve független nép voltunk s függetlenségünkre mindig esküt is tettek azok a királyok, akiktől 48-ban ezt a függetlenséget visszaköveteltük.

Nincs igazunk azonban a függetlenség követelésében, ha a kérdést úgy fogjuk fel, hogy ezt az elveszett függetlenséget nekünk önként kellett volna visszaadnia Ausztriának, de még inkább az osztrák császárnak, aki a mi megkoronázott s így az ország függetlenségére esküt tett királyunk volt. Nincs tehát igazunk akkor, ha még azt is sérelemnek mondjuk, hogy Ausztria, sőt még a királyunk is megvárta, hogy függetlenségünket követeljük, sőt kieroszakoljuk, tehát nem adta meg önként. Pedig hát a mi 48-asaink mindig ezzel érveltek s Bécsnek még ezt is szemére hányták.

Ez volt az oka, hogy gyűlölettel dolgoztak, bosszút lihegve osztrák és király ellen egyaránt. Fel voltak háborodva, hogy ők ezt a minket megillető függetlenséget 350 éven át tőlünk elkobozták s 48-ban is csak azért adták meg, mert kénytelenek voltak. Ebben a 48-as propagandának nem volt igaza, s az a gyűlölet, melyet bennünk ez alapon felkeltettek s mely még ma is él bennünk, igazságtalan.

A nemzetek életében, tehát a külpolitikában, nincsen önzetlenség, sem önfeláldozás, hanem csak erő s a történelmi események egyedül hozzá igazodnak. Az egyik nemzet vagy nép a másiknak nem ajándékoz és nem is ajándékozhat semmit. Ezt csak egyének tehetik vagy teszik. Az egyik nemzet a másiktól csak elvehet. (Nem azt mondom ezzel, hogy ez erkölcsileg jogos is, hanem csak a tényt állapítom meg.) Tulajdonképpen a nemzetekre nézve is kötelező lenne az az erény, ami az egyénekre kötelező, tehát az önzetlenség, az áldozatkészség szelleme, azaz a szeretet, még az ellenségszeretet is, de a tapasztalat azt mutatja, hogy mindez még az egyénekben is csak kivételesen és bizonyos ideig van meg, de általában, mint szabály, az önérték érvényesül közöttük.

Még inkább tapasztaljuk azonban ezt a nemzetek, az emberi közösségek életében, mert hiszen ott nemcsak a gyakorlatban nem tudunk önzetlenek lenni, hanem még az elméleti önzetlenségben, az önzetlenség ajánlásában is megzavar bennünket az, hogy ki-ki csak önmaga kárára lehet nemesen önzetlen, de aki a nemzettől, egy közösségtől kíván önzetlenséget, az milliókat, a honfitársait akarja rákényszeríteni arra, hogy a föld javait, az előnyöket engedjék át másoknak. Igaz, hogy ezeket a másokat is szeretnünk kell (még akkor is, ha ellenségeink), de az is igaz, hogy honfitársainkat még jobban kell szeretnünk, mint őket. Ha tehát a nemzeti önzés nem az idegenek elleni gyűlöletből, hanem a honfitársaink iránti szeretetből gyakoroljuk, akkor ez nem önzés, ezért megengedhető, sőt még erkölcsileg jó is lehet. Így a dolog természetéből következik, hogy brutálisak, igazságtalanok nem leszünk. Erőszakossá, durvává, igazságtalanná ugyanis csakis a gyűlölet tehet bennünket, de nem a közelebbi felebarátaink, a honfitársaink iránti szeretet.

Ha tehát Ausztria és az osztrákok (ezeken a szavakon a Habsburgok Magyarországon kívüli tartományait, illetve azok lakóit értem) 48-ban ragaszkodtak azokhoz a jogokhoz és előnyökhöz, melyeket Magyarország függetlenségének rovására az évszázadok folyamán maguknak megszereztek s azokról önként nem voltak hajlandók lemondani, az a képzelhető legtermészetesebb dolog volt, melyet mint bünt, nem hányhatnánk szemükre még akkor se, ha Magyarország rovására szerzett jogaikat, illetve tényleg meglevő hatalmi fölényüket igaz-

ságtalanul, tisztán csak az erő „jogán” szerezték volna (ami, mint már ismételten kifejtettük, nem így volt).

48-ban már jogilag is törvényesnek kellene mondanunk ezt a tényleg már megszerzett befolyást, még akkor is, ha eredetében törvénytelen lett volna, mert hiszen a hosszas birtoklás – ez pedig Ausztria részéről 48-ban ellenünkben már 300 éves múltra tekinthetett vissza – az elévülés folytán akkor is törvényessé válik, ha eredetében törvénytelen volt. Törvénytelen hatalomról csak akkor beszélhetünk, ha az egészen friss s néhány évtizednél régebbre nem nyúlik vissza.

48-ban tehát Ausztriától azt kívánni, hogy tisztán igazságszeretetből, önként adja ki a kezéből azt a már 300 éve megszerzett és azóta állandóan birtokolt jogát, hogy hadseregünkkel ő rendelkezik, pénzügyeinket, külképviseletünket ő intézi, teljesen naiv, gyerekes észjárásra valló kívánság volt. A Habsburgok nem magyar alattvalói ezt a jogukat azokkal a nagy vér- és pénzáldozatokkal szerezték, melyeket Magyarországnak a török elleni védelmére, majd a török alóli felszabadítására áldoztak. De még ha nem áldozatokkal, hanem jogtalan erőszakkal is szerezték volna, akkor is naiv lenne ez a kívánság, mert a történelem ilyenfajta nagylelkűséget nem ismer. Jogot egyik nemzet a másiktól csak erőszakkal vehet el, még akkor is, ha ez a jog a másik nép függetlenségét sérti. Hogy tehát nekünk e jogok visszaszerzéséért harcolnunk kellett s ingyen vagy csupán a szép szemünk kedvéért még nem kaptuk vissza azokat, emiatt még egyáltalán nem volt jogunk nekünk osztrák gonoszságról beszélni.

Az nem érv, hogy Anglia önként adta meg a függetlenséget gyarmatainak. Ami ugyanis a XX. században lehetséges, az nem szükségképpen lehetséges már száz évvel előbb is. 1848-ban még Anglia se adott egy gyarmatának se függetlenséget, sőt akkor még túlságosan is gyarmatai urának tartotta magát s ennek megfelelően viselkedett.

De még csak azt se kell megengednünk, hogy legalább ma már ingyen és önként mond le jogairól egy nemzet, ha azok a jogok egy elfogadott igazsággal, a népek önrendelkezési jogával ellenkeznek. Anglia korunkban se önzetlenségéből ad függetlenséget gyarmatainak, hanem csupán okosságból, tehát épp úgy az önérdék vezet, mint hajdanában.

Az angol államférfiak belátták, hogy gyarmataikat az anyaországtól való olyan függésben, mint eddig, lehetetlenség ma már megtartaniuk. Látták, hogy ha nem engednek, évtizedekig tartó háborúk keletkeznek miattuk s ezek a nagy távolság miatt olyan nagy költségekbe kerülnek, mely nem éri meg azt a hasznot, melyet a gyarmat megtartása jelent.

Ha nem engednek, az évtizedes háborúval, azokkal a szenvedésekkel, melyeket ezek a népek okoznak, csak önmagukat gyengítik, csak a sok pénzt dobják ki, a bennszülötteket is ellenségeiké teszik s a dolog vége mégis az lesz, hogy nemcsak a gyarmat feletti politikai hatalmukat veszítik el, hanem még a nép rokonszenvét is és egy őket gyűlölő nép függetlenségébe kell végül majd beleegyezniük.

Ha azonban még idejében „önként” engednek a bennszülöttek kívánságának, a függetlenné váló nép megmarad továbbra is a brit nemzetközösségben s mint független nép lesz Anglia politikájának támasza s iparának és kereskedelmének vásárlója, illetőleg üzletfele. Önként is csak egyedül azért adnak tehát függetlenséget tőlük függő országoknak, mert ezzel is a brit nemzeti önzést szolgálják s az adott helyzetben ezzel szolgálják a legokosabban és legeredményesebben.

Egy államférfi nem is helyezkedhet más álláspontra, mert őt nemzete nem azért tartja, hogy a nemzet számlájára nagylelkűséget gyakoroljon, hanem azért, hogy a nemzet hatalmát (azaz önzését) szolgálja s egyúttal arról is gondoskodik, hogy az önzést megfelelő érvekkel önzetlenségnek és az igazság szolgálatának képében mutassa be, illetve az ellenfél érveivel szemben a maga nemzete önzésének helyessége mellett kovácsoljon érveket. Egy nemzetnek ugyanis nemcsak arra van szüksége, hogy anyagi javakat szerezzon és a már megszerzetteket minél tovább megtartsa magának, hanem arra is, hogy kimutassa, hogy amije van, azt törvényes és igazságos úton szerezte s tartja meg magának.

A mi 48-as esetünket az angol gyarmatokkal már csak azért se hasonlíthatjuk össze, mert azokat az angolok éppen azért nem tudták megtartani, mert nagyon messze voltak, Ausztria azonban itt volt a közvetlen szomszédban. Hogy legyőzésünkre is volt ereje, ezt 48-ban, illetve 49-ben is megmutatta. Hogy az angol okosságtól se állt távol, azt megmutatta 67-ben, mert akkor ő is háború nélkül önként adta vissza önrendelkezési jogunkat, közös ügyeinkre pedig annak ellenére, hogy a közös költségekhez még ekkor is kétszer annyival járult hozzá, mint mi, ugyanakkora befolyást adott nekünk is, mint amilyent magának megtartott.

Egyébként pedig látni fogjuk, hogy 48-ban Kossuth egyenesen lehetlenné tette Ausztria részéről az engedékenységet és megértést, mert elbizakodottságában olyan hangot használt és olyan elbizakodottan viselkedett (eleinte nemcsak ő, hanem még Batthyány is), hogy annak ellenében engedni csak annak lehetett, aki elismerte gyengeségét s így az engedés csak újabb, még túlzóbb és még erőszakosabb követelésekre adott volna alkalmat. (Például Kossuthék azt követelték, hogy a közös adósság tisztán Ausztria adóssága maradjon s abból egy fillért se voltak hajlandók Magyarország számára elvállalni.)

De nemcsak Ausztriának, az országnak, hanem magának a Habsburg- királynak se tehetünk semmi jogos szemrehányást azért, mert ők se kényszerítették rá az osztrákokat arra, hogy a mi rovásunkra már megszerzett hatalmukról mondjanak le és hazánk teljes függetlenségét adják vissza. Igaz, hogy királyaink esküt is tettek hazánk függetlenségére, területi épségének megőrzésére, s ha nem volt meg, visszaszerzésére, de világos, hogy ezt az esküt még a gyerek se értette úgy, hogy a király esküje azt jelenti, hogy ha ez a király nemcsak a mi királyunk, hanem más országoké is, akkor a mi országunk területét egyéb országai erejének felhasználásával is köteles megvédeni, mégpedig akképpen, hogy ezek az országok ezért a segítségért semmiféle viszonzószolgálatot nem követelhetnek, vagyis ellenérték nélkül teljesen ingyen kötelesek adni.

Ez azt jelentette volna, hogy a közös király a mi kedvünkért köteles egyéb országait kizsákmányolni, a mi kiszolgálóinkká tenni. Ha így lett volna, akkor mi lettünk volna Ausztria elnyomói, az osztrák adónak és vérnek igazságtalan élvezői, kizsákmányolói, kiszípolyozói. Semmiképpen nem érthetjük tehát a koronázó esküt úgy, hogy a király erre esküdött meg nekünk. Hiszen a legtöbb uralkodó ilyesmit még akkor se tudna megtenni, ha akarná, mert alattvalói ezt nem tűrik el tőle. Nem érthetjük tehát a dolgot úgy, hogy a mi királyunk még arra is előre megesküdtött, hogy osztrák alattvalói ezt tőle el fogják tűrni. Honnan tudhatta volna ő ezt előre?

Ha nemcsak Magyarország volt független Ausztriától, hanem megfordítva is, akkor mint két egyenrangú fél álltak egymás mellett. Egyenrangú felek közt csak szövetség lehetséges, a szövetségnek pedig kikötött feltételei szoktak lenni. Mindkét fél kötelezi magát arra, hogy mit ad, s mindkettő megtudja belőle, hogy mit kap viszonzásul. Ha a felek egyenrangúak, amit az egyik ad, a másik pedig kap, körülbelül egyenértékű.

Mi török végváraink másfélszáz éven át való fenntartására és az időnkénti török támadóhadjáratok kivédésére az osztrák örökös tartományokkal semmiféle szerződést nem kötötünk. Nem is köthettünk, mert nem voltunk egyenrangú fél. Akkori elesettségünkben szó se lehetett arról, hogy a támogatásért fizessünk is. Magyarország török iga alóli felszabadítása kor még inkább így volt. A segítséget az örökös tartományok mindkét esetben mint keresztények adták ingyen – elméletben. Mivel azonban olyan gyakorlat nincs, hogy a nagylelkűséget nem egyén, hanem egy közösség gyakorolja évszázadokon át (a tényleges felszabadítás csak évtizedekig tartott, de akkor az évtizedek is többbe kerültek, mint a végvárak békebeli fenntartásakor az évszázadok), a valóságban ez csak a közös császár-király parancsára, illetve szelíd nyomására történt, melyet az akkori abszolutisztikus rendszer lehetővé tett, de ma már nem lenne lehetséges.

Így aztán a segítségért kapott ellenérték az örökös tartományok részére mindössze abban állt, hogy ahogyan az a hadsereg, mely Magyarországot felszabadította, az övék volt, mert ők

állították fel és ők fizették, akkor, mikor az országot felszabadították, természetesen az övék is maradt utána is, s ahogyan akkor ők rendelkeztek vele, még 48-ban is az ő rendelkezésük alatt állott. Nem is állhatott volna velünk közös rendelkezés alatt, mert hiszen ehhez a közös hadsereghez (és közös diplomáciai és pénzügyi szervezethez) mi még 48-ban is alig járultunk hozzá valamivel. Csodálkozhatunk-e hát rajta, hogy 48-ban ezt a sereget az osztrákok nem voltak hajlandók már az első követelésre szó nélkül feloszlatni, illetve legalább részben nekünk átengedni, kivált mikor mi csak a közös vagyomból voltunk hajlandók átvenni a ránk eső részt, de a teherből egy fillért se? Milyen lehetetlen követelés hát az is, hogy erre őket a közös uralkodó kényszerítse rá, mert hiszen megesküdött Magyarország függetlenségére! Az „osztrák” államadósság nem kis részben Magyarországnak a töröl uralom alóli felszabadítása miatt keletkezett.

Nem volt igazságtalanság az a hatalmi túlsúly, melyet Ausztria felettünk 48-ban is gyakorolt. Világos ugyanis, hogy ha a magyar király Magyarország területi épségét csak egyéb országai erejével tudja megvédeni, illetve visszaszerezni és Magyarország ezért fizetni nem tud, akkor ez Magyarország függetlenségének és önrendelkezési jogának legalábbis ideiglenes megcsönkulásával jár. Hogy ez az ideiglenes megcsönkulás még 48-ban is tartott, az is természetes, mert hiszen a hadsereg fenntartásához s általában közös kiadásainkhoz még ekkor se egy-egy, hanem legfeljebb nyolc-kettő arányban járultunk hozzá. De ennek az ideiglenességnek a megszűnésére még akkor se számíthattunk volna, ha a közös kiadásokhoz való hozzájárulásunk akkor már arányos lett volna. Már megszerzett jogokról ugyanis sose mondanak le önként az emberek (még kevéssé a közösségek, a nemzetek), hanem azokat tőlük csak elhódítani, azaz vagy csak fegyverrel vagy pedig szívós, hosszan tartó politikai küzdelemmel kicsikarni lehet.

Ha tehát a magyar király Magyarország területi épségét Magyarország katonai vagy gazdasági erejével egyedül nem tudja megvédeni, illetve visszaszerezni, hanem ehhez más országainak erőforrásai igénybevételére van szüksége, ezzel már adva is van Magyarország függetlenségének legalábbis ideiglenes megcsönbulása. Ezt a megcsönbulást nem azért mondom „ideiglenesnek”, mert a velünk szemben fölénybe került országok megszerzett jogaikról idővel önként lemondanak, hanem egyedül csak arra gondolva, hogy idővel megváltozhatnak a viszonyok, Magyarország is felülkerekedhet és az idők s velük az erőviszonyok megváltozával ő kerülhet fölénybe.

Ha tehát a Habsburgok koronázásukkor mindig megesküdtek Magyarország függetlenségére, de Magyarország az ő uralmuk alatt mégse tudott független lenni négyszáz hosszú éven át, az még egyáltalán nem jelenti azt, hogy ezek a Habsburgok nem tartották meg azt, amire megesküdtek. Egy nemzet ugyanis uralkodójától józan ésszel sose várhatja azt, hogy függetlenségét ne a maga, hanem más országok erejével s ráadásul ellenszolgáltatás nélkül szerezze vissza. Hiszen ez azoknak a más országoknak a kiszípolozását jelentené. Világos, hogy a király nem erre esküdött meg, mert ez részéről erkölcstelen eskü lett volna. De rosszhiszemű is, mert ha ennek az erkölcstelenségnek az elkövetésére az illető királyban meg is lett volna a kellő „jóakarát”, azt előre semmiképpen se tudhatta, hogy meg lesz-e hozzá a lehetőség is, az az sikerül-e nem magyar alattvalóit erre akár erőszakkal, akár félrevezetéssel rávenni.

Ez az eskü tehát csak Magyarország függetlenségének elméleti, eszményi elismerése volt, melyből gyakorlati valóság csak magyar erővel és magyar szerecsével lehetett, a király pedig csak arra esküdhetett meg, hogy ő ez irányban mindent el fog követni. Világos azonban az is, hogy ez a „minden” nem foglalta magába azt is, hogy ez egyéb alattvalói jogainak, az irántuk kötelező igazságosság megsértésével fog történni, tehát azt se, hogy erre a célra egyéb országainak erejét is minden ellenszolgáltatás nélkül fogja felhasználni. Ezt egy uralkodó legtöbbször, ha akarja, se tudja megtenni, de ha tudná, akkor is erkölcstelenség volna tőle. Hiszen nemcsak a mi, hanem egyéb alattvalói jogainak tiszteletben tartására is megeskü-

dött, de a tárgyilagosság és minden alattvalója jólétének munkálása eskü nélkül is kötelessége minden uralkodónak.

A törökvilág tartama alatt szó se lehetett róla, hogy a magyar király koronázási esküjét az ország területe megvédésére vonatkozólag úgy értsük, hogy arra kötelezi magát, hogy rögtön, tehát ennek az elvázott és egy kis határsávra zsugorodott kis országnak az erejével azonnal ki fogja innen űzni a törököt, a világ akkori legnagyobb katonai hatalmát. Azt, hogy egyéb országai erejével teszi meg, részünkről minden ellenszolgáltatás nélkül, még lehetetlenebb elképzelni. Nemcsak azért, mert ez az eskü ellenkezett volna nem magyar alattvalói függetlenségével és emberi jogaival, hanem azért is, mert arra senki se esküdhet meg előre, hogy felszabadító háborúja majd sikerül is.

Remélhettük ezt a segítséget (s kétségtelen, hogy a Habsburgokat ebben a reményben választottuk is királyainkká), de ez a segítség a Habsburgok révén a kereszténység segítése lett volna az iszlám ellen, melyet a Habsburg-császár, a kereszténység világi feje, esetleg össze tudott volna hozni (össze is hozta már a XVI. század folyamán nemegyszer, tehát látszik, hogy a törekvés Magyarország felszabadítására meg volt benne, már rögtön a magyar korona megszerzése után), ámde kétségtelen, hogy még a keresztény nemzetek se ingyen, ellenszolgáltatás nélkül jöttek volna ide harcolni. Ekkora önzetlenség ugyanis csak egyének, nem pedig közösségek életében lehet, sőt még egyének életében is ritkaság. Ehhez hősök, szentek kellene, a hősök, a szentek azonban mindig kivételek.

Akik a Habsburgokat esküszegéssel vádolják, azt is teljesen elfelejtik, hogy Magyarország akkor se volt független, mikor ők ezt az annyiszor szemükre hányt koronázó esküt letették. A közös hadseregben nekünk akkor is alig volt szavunk, pénzünk valójában akkor is osztrák pénz, diplomáciánk is osztrák diplomácia volt. De a koronázáskor azt is mindenki tudta, hogy mindez a koronázó eskü elhangzása után is így marad. Mindenki tudta tehát akkor is, hogy ez az eskü csak elvi eskü, mely gyakorlati következményekkel egyelőre nem fog jární s nem is járhat, mert a király legjobb akarata se csinálhat a gyöngye Magyarországból azonnal erős Magyarországot. Tudta akkor is mindenki, hogy ez csak hosszú idő lefolyása után valósulhat meg, s hogy akkor is megvalósul-e, az a jövő titka volt. Világos az is, hogy ez nemcsak a királytól, sőt elsősorban nem tőle függött.

Legjobban tőlünk függött, mert tagadhatatlan, hogy egy nemzet elsősorban ő maga tudja magát nagyra tenni; ezt helyette más nem végezheti el, még a király se. Milyen farizeizmus volt tehát a mi „hazafiainktól”, hogy fizetni nem voltak hajlandók; adómentességükhöz körömszakadtáig ragaszkodtak; mikor az idegen király megindította felszabadító háborúját, nemcsak nem áldoztak rá semmit s részt nem vettek benne, hanem királyuk ellen egyenesen a török oldalán harcoltak: de viszont királyukat esküszegőnek tartották azért, mert az országot még mindig nem szabadította fel. Mikor pedig már felszabadította, azt a hadsereget, mely a magyarok nélkül, sőt a magyarok ellenére szabadította fel, nem bocsátották azonnal azok rendelkezése alá, akik királyuk ellen addig csak felkelések rendezéséhez értettek s ebben való jártasságukat még a felszabadító háború folyamán is gyakorolták (Thököly!).

A király esküje akkor is, mikor letette, homlokegyenest ellenkezett a gyakorlati valósággal, s mivel a vele annyira ellenkező kegyetlen valóságon se a király, se a nemzet nem tudott segíteni, mert ezt csak az erőviszonyok megváltozása után, tehát a nagyon is ködös távolban lehetett remélni, az eskü célja egyedül csak az volt, hogy az idegen királlyal elismertesse, hogy ez a jogi állapottal jelenleg annyira ellenkező tényleges állapot csak ideiglenes s megváltoztatásának a király nemcsak ellene nem lesz, hanem maga is mindent el fog követni, hogy az elméletnek minél előbb megfeleljen a valóság is. Világos, hogy királyunk a „minden”-en nem értette azt, hogy osztrák alattvalóit már megszerzett jogaitól is megfosztja miatta. Ez igazságtalan, tehát erkölcstelen ígéret lett volna, de megvalósíthatatlan is, mert hiszen osztrák alattvalóit erre csak erővel tudta volna rákényszeríteni, ezt az erőt csak a magyarok

adhatták volna a kezébe, ez az erő pedig akkor még hasonlíthatatlanul kisebb volt az osztrák erőnél s egyelőre nem is volt kilátás arra, hogy nála nagyobbá váljék.

Ezen érv hallatára a mi hazafiaink azt hozzák fel a Habsburgok ellen, hogy ők a hatalom kedvéért – igazi tág lelkiismerettel – egyszerre két ellenséges dolagra esküdtek. Az osztrákoknak arra, hogy az ő érdekeiket fogják tiszteletben tartani, a magyaroknak pedig arra, hogy a magyar érdekeket. Pedig hát egyszerre két ellentétes érdeket képviselni lehetetlenség. Ezért volt igaza a 48-as politikának, mely külön magyar királyt kívánt, olyant, aki csak Magyarország érdekeinek képviselőjére esküszik.

A 48-asok ezen érvelésének erejét növeli még az, hogy ez a különleges helyzetük a Habsburgoktól még a szigorú igazságosság alapján állva is azt kívánta, hogy inkább Ausztria, mint Magyarország oldalán álljanak, s ha a két ország érdeke összeütközött, inkább Ausztria álljon közelebb a szívükhöz, mint Magyarország. Egy uralkodónak ugyanis mindig országa pártján kell állnia. Ez önérdéke is, mert hiszen onnan kapja az erőt, ott vannak a pénzforrásai s hadserege utánpótlása. Amelyik uralkodónak két egymástól független országa van, annak a józan ész is, meg a maga érdeke is azt mondja, hogy a kettő közül elsősorban ahhoz igazodjék, tehát annak az oldalán legyen, mely a nagyobb erőt képviseli, a jelen esetben tehát velünk szemben Ausztria oldalán. Ha nem így tesz, okatlan, de egyúttal igazságtalan, pártoskodó is, mert az igazság azt kívánja, hogy a nagyobb erő, a nagyobb haszon irányában legyen a nagyobb vonzódás. Ha a nagyobb vonzódás a kisebb erő, tehát a kisebb haszon felé irányul, akkor elfogultsággal, a tárgyilagosság hiányával van dolgunk.

Úgy látszik tehát, mintha nekünk valóban hátrányos lett volna a Habsburgok uralma, mert egy olyan Ausztriával voltunk a kedvükért évszázadokon át közös háztartásban, amely nálunk sokkal erősebb volt, tehát közös uralkodóinknak már a természet törvényei szerint is jobban kellett az ő érdekeiket képviselniük, mint a mieinket.

Rá kell mutatnunk azonban, hogy ez az érvelés csak a múltra vonatkozólag bír erővel. Mire ugyanis mi a Habsburgokat elűztük, már csak egy 27 millió lakosú Ausztria állt egy 21 millió Magyarországgal mellett, s bár hatmillió embernyi hiányunk még mindig volt (nem is számítva Ausztriának a mienkénél sokkal nagyobb gazdasági erejét, hiszen említettük, hogy még ekkor is a mienknek majdnem kétszeresével járult hozzá a közös kiadásokhoz), ezt azonban pótolta az, hogy Magyarország egységes állam volt s abszolút többségében volt magyar, míg Ausztria egymással késhegyig menő harcban álló tartományokból állott s csak egy jó harmada állt németekből.

Aztán a mi természetes szaporodásunk is jóval nagyobb volt Ausztriáénál, tehát a két ország népessége közti különbség csökkenő irányzatot mutatott, s lehet, hogy már évtizedek múlva hazánk el is hagyta volna Ausztriát.

Ma azonban már a Csonkamagyarország áll a Csonkausztria mellett, s hogy Ausztriából valaha újra Nagyausztria lesz, annak sokkal kisebb a valószínűsége, mint annak, hogy újra lesz még Nagymagyarország. A Csonkausztria már kisebb is és lakossága is kevesebb, mint Csonkamagyarországé, s mivel egyharmada Bécsre esik, természetes szaporodása is messze a mienk mögött marad. A közös uralkodó tehát most és a jövőben már nem olyan uralkodót jelentene, akinek a szíve inkább Ausztriában van, mint nálunk, mert érdekei is elsősorban oda kötik. Ma már a Habsburgok hatalma inkább nyugodna Magyarországon, mint Ausztrián, ami nemcsak a lakóhely megválasztásában, hanem az érzelemben is szükségképpen megnyilvánulna.

Ámde mivel mi a múlttal foglalkozunk, nem pedig a jellel vagy jövővel, térjünk csak vissza a történelemhez.

A 48-as felfogásnak a múltra vonatkozólag sincs igaza, mert a kérdést a történelemben nem az érvek, hanem az események, a tények, a valóság dönti el, ezek pedig azt bizonyítják, hogy az Ausztriával közös uralkodó nekünk még annak ellenére is előnyös volt, hogy Ausztria akkor még sokkal erősebb volt nálunk s így a közös uralkodó is kénytelen volt elsősorban osztrák lenni s osztrák módra gondolkodni és érezni.

Először is kétségtelen, hogy a Habsburgok csak annyira voltak osztrákok, amennyire ezt az egyszeregy törvénye és az igazságosság követelte tőlük, egyébként azonban a tárgyilagosságot megőrizték irántunk s nem voltak nálunk se mostohaapák. Erre történelmünk folyamán az adatok tömkelegét hoztuk fel már minden korból. Itt csak egyet, a legfontosabbat ismétlem meg közülük, azt, hogy ők Ausztria javára sose csonkították meg Magyarország területét, nem is törekedtek rá soha. 400 év alatt egyetlenegy falut se szakítottak el tőlünk (még ideiglenesen se) s még akkor se, ha az a falu az osztrák határon volt és teljesen német volt.

Burgenland az osztrák határon volt és német volt, ma is az, de addig, míg az osztrákokkal közös uralkodónk volt, Magyarországé maradt, ahol a magyaroknak az osztrák „elnyomás” alatt is épp úgy hatalmukban állt a németek magyarosítása, mint az ország bármely más részében. Éltünk is a lehetőséggel, hiszen nemcsak német középiskolák nem voltak a területen a német lakosság számára, hanem még a falusi elemi iskolák is mind magyar tannyelvűek voltak.

Mihelyt azonban a Habsburgoktól különváltunk, az akkor szociáldemokrata osztrák köztársaság azonnal követelte magának Burgenlandot és azonnal meg is kapta azon a címen, hogy lakossága (ami tagadhatatlan) német. A Habsburgok alatt ez 400 éven át nem történhetett meg, hiába volt a kérdéses terület az osztrák határon és hiába volt német. Az ő császáruk ugyanis Magyarország királya is volt és igazságos és szerető király volt, aki az ország integritására megesküdtött és esküjét mindig meg is tartotta.

Hogy Burgenland csak ezért maradt meg magyarnak, azt a történelmi események világosan bizonyítják. Másképp nem lehet megmagyarázni azt, hogy addig, míg a Habsburgok voltak Bécs urai, egy osztráknak se jutott eszébe, hogy Burgenland német s ezért őket illeti. Mihelyt azonban a Habsburgok már nem voltak Bécsben, azonnal eszükbe jutott ez ott még a nemzetközi alapon álló szociáldemokratáknak is, s nemcsak eszükbe jutott, hanem rögtön erejük volt arra is, hogy meg is valósítsák s jelenleg is erejük van hozzá, hogy megtartsák.

Világos, hogy mikor Ausztria Hitler kezébe került, ő se utalta vissza Burgenlandot Magyarországnak, pedig „szövetségesei” voltunk s már csak ezért is érdekében állt volna, hogy kedveskedjék nekünk. Hiszen azt kívánta tőlünk, hogy az orosz harctéren támogassuk. Ő Burgenlandon kívül még Dévényt is Németországhoz csatolta azon a címen, hogy német (ez is igaz volt) s mi természetesen azért még így is támogattuk az orosz harctéren. Mertük volna csak nem támogatni! Akkor büntetésül még a Buda környéki svábokat is Németországhoz csatolta volna, de ha győzött volna, könnyen meglehet, hogy ezt támogatásunk ellenére is megtette volna. A Habsburgok azonban se Burgenlandot, se Dévényt nem csatolták Ausztriához még a Bach-korban se és még 48 megtorlásául se, pedig ha valamikor, ekkor meg lett volna hozzá az erejük, sőt ekkor még Ferenc József se tett esküt Magyarország területi épsége megőrzésére.

De a közös háztartás alatt nemcsak szótartók, tárgyilagosak és igazságosak voltak hozzánk a Habsburgok s nemcsak azt nem vették el tőlünk, ami a mienk volt, hanem azt is visszaszerezték, ami már akkor se volt a mienk, mikor az elsőt közülük királyunkká választottuk. Bizonyára ez se történhetett volna meg akkor, ha nem ők lettek volna a királyaink és ha ők nem olyan királyok lettek volna, akiknek Magyarországon kívül még más országaik is voltak, mégpedig olyan országaik, melyek nálunk erősebbek voltak. Látjuk tehát, hogy ez nemcsak hátrányos volt ránk, hanem előnyei is voltak, mégpedig az előnyei aránytalanul nagyobbak voltak, mint a hátrányai.

Ha nincs Lipót, ha nincs Savoyai Jenő, és nincs török felszabadító háború, kétségtelen, hogy hazánk akkor is felszabadult volna a török uralom alól, hiszen felszabadult Románia, Szerbia, Bulgária, Albánia és Görögország is, melyeknek nem volt sem Habsburg-királyuk, sem Savoyai Jenőjük. Akkor azonban mi is csak a XIX. század elején szabadultunk volna fel (ez a szerencse a balkáni államok nagy részét csak a XIX. század második felében érte), de az is egész bizonyos, hogy nem mint a Kárpátok és a tenger övezte történelmi Nagymagyar-

ország, hanem csak mint csonkaország szabadultunk volna fel, sőt még az is könnyen meglehet, hogy még csonkaország se maradt volna belőlünk, hanem csak egy északi szláv, egy délszláv és egy román ország, melyekben magyarok is laktak volna.

Akkor magyar még a jelenleginél is sokkal kevesebb maradt volna. Hogy ez csakugyan így lett volna, világosan mutatja, hogy az a történelmi Nagymagyarország, melyet a Habsburgok a törökvilág megszüntetése után újra létrehoztak s aztán egész 1918-ig, pontosan addig, míg ők a magyar koronát bírták, megtartottak, abban a pillanatban összedőlt, részekre bomlott és a szomszédos országokhoz csatlakozott, mihelyt a Habsburgok közös osztrák-magyar hatalma és hadserege megszűnt.

Hogy a történelmi Magyarország (a Kárpátoktól övezett és egész a tengerig nyúlt Magyarország) nem szűnt meg már 1526-ban, hanem egész a XX. század elejéig magyar uralom alatt fennállt; hogy meg tudta itt őrizni nemcsak a magyarság politikai vezető szerepét (szupremáciáját), hanem számbeli többségét is, mert hiszen a török kiűzése után eltelt 200 év alatt még több millió nemzetiségit meg is tudott magyarosítani, azt egyedül csak egy olyan Ausztriával közös háztartásnak köszönhetjük, mely nálunk erősebb volt. Ha csak akkora ereje lett volna, mint nekünk, vagy talán még a mienkénél is kevesebb, akkor ez a nagy teljesítmény sose lett volna valósággá. Pedig hát bizonyára ez is haszon, mégpedig akkora, hogy eltörpül mellette mindaz a kár, mely szintén vele járt.

A Habsburgok azon magatartása tehát, hogy Ausztria erejének fenntartását s például a közös hadsereg ütőerejét fontosabbnak tartották, mint a tisztán magyar érdekeket, nemcsak az egyszeregyből és az uralkodói igazságosságból következett, hanem a magyarság érdekeinek is megfelelt még akkor is, ha látszólag (a felületes vagy elfogult szemlélő számára) Magyarországra előnytelen volt. Ausztria gazdasági erejétől és a közös hadseregtől függött ugyanis nemcsak Ausztria sorsa, hanem a mienk is. Tehát a mi érdekünk is volt, hogy királyaink számára ez fontosabb legyen, mint a tisztán magyar érdekek. Minket is szerettek ők, mikor Ausztria gazdasági erősítésére és a közös hadseregre volt gondjuk, mert ez volt az, mely Magyarország területi épségét visszaállította és fenntartotta, s mivel Magyarországot legalább belügyeiben mindig szabadnak és függetlennek tartotta fenn, ez tette lehetségessé a magyarság számarányának lassú, de állandó növekedését is.

Ha azonban a nemzet többsége nem lett volna ezzel az uralkodóházzal, Ausztriával és a közös hadsereggel szemben szinte mindig ellenséges érzelmű, akkor ez a monarchia sokkal erősebb lett volna, mint tényleg volt s így nagyon valószínű, hogy még ma is megvolna s vele együtt a magyar a székely havasokban és a tengerparton ma is uralkodna s ma már egy nem 52, hanem 60%-ban magyar országban. Hogy ehelyett ma csak egy tízmilliós lakosságon és 100.000 négyzetkilométeren aluli kis ország Magyarország, melynek se az első, se a második világháborút befejező békekonferenciákon nem volt egyetlen pártfogója s mely „függetlensége” ellenére is annyira nem önrendelkező, hogy a második világháborúban akaratlan ellenére is kénytelen volt részt venni olyan háborúban, melyhez semmi érdeke se fűződött és amelytől semmit nem várhatott, annak történelmünknek azok a „szabadsághősei” az okai, akik fegyverrel gyöngítették ezt a minket fenntartó Habsburg-hatalmat és azok a „hazafiak”, akik itthon izgattak ellene és rágalmazták és csökkentették vele a magyarság hozzá való ragaszkodását.

Valójában tehát ezek voltak az ország sírásói. Hogy ugyanakkor ugyanezen a címen tartották magukat a legnagyobb és legjobb magyaroknak, az csak a dolog siralmas voltát növeli. Az ugyanis csak természetes, hogy a butaság mindig a nemzet legnagyobb ellensége, kivált ha még azzal a hibával is párosul, hogy éppen a legbutább ember tartja magát a legokosabbnak és a leggyarlóbb a legmagyarabbnak.

Ha most visszatérünk az eredeti kérdésre: Jogunk volt-e hát nekünk 48-ban teljes állami függetlenséget követelni, azt feleljük, hogy igen, de ezt okosan kellett volna csinálnunk. Ahhoz nem volt jogunk, abban igazságtalanok voltunk, hogy függetlenségünk hiányát Ausztriának s

még inkább, hogy királyunknak tulajdonítottuk, az ő bűnéül róttuk fel. De igazságtalanok voltunk abban is, hogy ezt mint jogot, azonnal követeltük s úgy fogtuk fel, hogy Ausztria s még inkább a király ezt tálcán köteles nekünk odanyújtani, mégpedig azonnal és legteljesebb értelmében. A módban tehát, ahogy követeltük, egyáltalán nem volt igazunk.

A királynak nem volt kötelessége ingyen adni nekünk ezt a függetlenséget. De a lehetősége se volt meg hozzá, mert az, amiről lemondania kellett volna, nemcsak az ő joga volt, hanem Ausztriáé is, s erről csak Ausztria mondhatott volna le. A király esküjét is kár volt a dologba belekeverni, mert hiszen Magyarország, már akkor is, mikor a király megesküdütt a függetlenségére, csak elméletben, nem pedig a valóságban volt független, elméletet pedig valósággá tenni csak erőfeszítéssel lehet. Ezt az erőfeszítést pedig, mivel a magyarok függetlenségéről volt szó, a magyaroknak kellett kifejtetni, senki másnak.

Igaz, hogy a magyarokkal együtt a magyarok királyának is részt kellett vennie ebben az erőfeszítésben, de világos, hogy a magyarok vérével és pénzével, nem pedig úgy, hogy mint magyar király kényszerítse rá osztrák alattvalóit olyan jogokról való ingyen lemondásra, melyet ők nem ingyen szereztek. (De már megszerzett jogokról akkor se mond le ingyen senki – egy nemzet különösen nem –, ha ingyen szerezte őket.) Ezt annak az osztrák császárnak, aki egyúttal magyar király is volt, jogtalanság volt kívánni osztrák alattvalóitól, de lehetősége se volt rá, hacsak a magyarok olyan erőt nem bocsátottak volna rendelkezésére, mely erősebb volt az osztrákokénál.

Hogyan és miért szentesítette V. Ferdinánd a márciusi alkotmányt?

Legfőbb sérelemként azt hangoztatták a 48-asok és hangoztatja még ma is az egész magyarság, hogy a király (illetve a mögötte álló „kamarilla”) megadta a függetlenséget, aláírta a 48-as alkotmányt, de aztán nem tartotta meg, hanem rútul kijátszotta és becsapta a nemzetet, mert a hátunk mögött ellene dolgozott annak, amit nyíltan és hivatalosan megadott. Ezért nevezte Kossuth a dinasztíát hitszegőnek s ezért hangoztatta akkor ellene minden hazafias szónoklat és minden kiáltvány szinte minden második szavában újra meg újra ezt a megbélyegző jelzőt.

Hát az igaz, hogy V. Ferdinánd a 48-as törvényeket s bennük Magyarország függetlenségét is aláírta. De hogyan, miért és milyen körülmények közt és milyen előzmények után? Ezt kell megvizsgálnunk, hogy tárgyilagosan tudjunk a dologról ítélni. Ez a szentesítés akkor történt, mikor az egész udvar a legnagyobb izgalomban, félelemben, sőt életveszélyben élt, a nép, illetve az utca lázongott, a katonaság megbízhatatlan volt, mert azt is megmetyelvezte már a forradalmi szellem. Az intező köröknek azt kellett látniuk, hogy már a „hűség” Bécs is ellenségük. Mit várhattak hát akkor a mindig rebellis magyaroktól és a Lombardiában lázongó olaszoktól? Izgalmukat növelték még az ilyen esetekben mindig burjánzó rémhírek, melyek az amúgy is meglevő bajokat, természetüknek megfelelően, még túlozták is és a valóságban meglevőkhöz még költötteket is csatoltak, melyek költött voltát akkor még senki se tudhatta.

Metternichet például – még a szabadságharc történetének „leghazafiasabb” Gracza-féle leírása szerint is – olyan körülmények közt kényszerítették rá a lemondásra, hogy miközben az utca népe forrongott, az utca kövezetéből barikádokat csináltak, puska ropogott, ágyúk szóltak, tűz füstje terjengett s miközben a lázadók küldöttsége a Burgban követelőzött s a dinasztia tagjai azon tanácskoztak, engedjenek-e s mennyit: jön egy tiszt és jelenti, hogy a csőcselék berontott a Szent Mihály-templomba s ott mindent összerombolt, a Maria-Hilf ég, mert felgyújtották stb.

Igaz, hogy később megtudták, hogy mindebből semmi se volt igaz, de érthető, hogy az akkori izgalmas hangulatban e rémhíreket mindenki elhitte. Mikor tehát ugyanez a tiszt e rémségek közepette kijelenti, hogy ha Metternich lemond, kezeskedik, hogy helyreáll a rend, az illetékesek között mindenki örült, hogy Metternich meghozza a „köznek” ezt az áldozatot.

Egyedül csak Metternich volt még ekkor is annyira okos és olyan józan, hogy még ilyen körülmények közt se vesztette el tisztánlátását és bátorságát. Ő (magyar felesége helyesléssel) nem úgy akart „áldozatot” hozni, hogy enged a vadul tajtékzó árnak, hogy elsöpörhesse a gátakat és a birodalom kormányzását átengedi a túlfűtött tömegnek, hanem úgy, hogy ha kell, meghal meggyőződése mellett, kitart az ár megfékezéséért folytatandó küzdelemben, azaz kitart államférfiúi kötelessége mellett, ha kell, egész a haláláig.

Mivel azonban látnia kellett, hogy mások nem így gondolkodnak, hanem azt hiszik, hogy az önzés, ha marad, és az önfeláldozás, ha lemond, engedett. Hiszen ilyen körülmények közt kénytelen is volt engedni. Mikor azonban emiatt hálából „nagylelkűségét” magasztalták, határozottan visszautasította a bókot. „Ha birodalmak eltűnnek a föld színéről – mondta –, ez csak azért történhet, mert önmagukat feladják.”

Olyan állapotok uralkodtak Bécsben akkor, mikor a magyar országgyűlés küldöttsége odaérkezett a Magyarország teljes függetlenségét és a népképviselést otthon már megszavazott törvényjavaslatok szentesítése céljából, hogy mikor a császár kikocsizott a felséges nép közé, előbb meggyónt és megáldozott, mert komolyan kellett számítnia arra, hogy elevenen nem érkezik többé vissza.

Ugyanakkor a Bécsbe szintén felutazott országgyűlési magyar ifjúság „összelelkezett és összecsofolódott a bécsi diáksággal”. (Gracza: Az 1848–49-es magyar szabadságharc története, I., 162. o.) Ezt csak úgy lehet megmagyarázni, hogy vagy azok a bécsi diákok voltak igen nagy magyarok, vagy pedig az a híres „hazafias” magyar országgyűlési ifjúság nem volt magyar, hanem csak forradalmár épp úgy, mint a bécsi diákság is az volt. A mozgalomnak tehát már akkor épp úgy nemzetközi jellege volt, mint a ma forradalmának, a kommunizmusnak. Ugyanakkor azt az álhírt terjesztették Bécsben, hogy a magyarok István nádort királyukká kiáltották ki, azaz már elszakadtak Ausztriától. Egy újabb nagy ok arra, hogy az udvar megijedjen és a magyar követeléseknek engedjen.

Erről a feje tetejére állított helyzetről mondta Kossuth egyik angliai beszédében: „A császári lak sötét, hallgatag ablakai mögül a büszke császárok ivadékai (láttuk, hogy mindent rájuk foghatunk e lak lakóira, csap azt nem, hogy büszkéek voltak) remegve lesék a végzet ítéletét. Végigcikkázott agyamon a gondolat, hogy mi történhetnék a Burgnak ügyefogyott gazdáival, kiknek minden oltalma a Burg udvarán tanyázott két dragonyos századból állott s kik előtt az elzárt városból minden kimenet elvágva volt, mi történhetnék velük egy negyedóra alatt, ha én a körültem tátongó puszkaporos aknába az élőszó szikráját vetném bele, ott, ahol az írott szó is lángot gyújtott, mely az abszolutizmus százados épületét elhamvasztotta”. (Az történt volna, ha Kossuth ezt megtette volna, hogy nemcsak a Burg „ügyefogyott gazdáit”, hanem maga Kossuth is felrobbant volna. De az is könnyen meglehet, hogy a Burg gazdáit nem, hanem egyedül csak Kossuth maga robbant volna fel tőle.)

„De nekem, aki csak igazságot jöttem keresni hazámnak, nem vitt kísértetbe az alkalom.” (Milyen kegyes és milyen jó ember volt ez a Kossuth!)

Tehát csak így lett törvény azokból a híres 48-as törvényekből. Csak azért szentesítette őket a király, mert félt, hogy másképp Kossuth belevetette volna „az élő szó szikráját” a bécsi puszkaporos aknába. Hiszen még az is „végigcikkázott az agyán”, hogy nem lenne-e jó még akkor is belevetni ezt a szikrát, ha a király engedelmeskedik és szentesít.

Önként és szabad akarattal szentesített tehát a király? Még maga Kossuth is bizonyítja, hogy nem. Köteles volt tehát a király törvényesen szentesítetteknek tartani, tehát megtartani ezeket a törvényeket? Legalábbis nagyon kétséges. Csak akkor lett volna köteles, ha az a mennyasszony is köteles örökre és felbonthatatlanul feleségnek tekinteni magát, akit a szülei pofonok és rugások közepette kényszerítettek el az esküvőre, sőt egészen bizonyosan a halál fia lett volna, ha az esküvőn „igen” helyett „nem”-et mondott volna.

Maga Kossuth mondja, hogy e „szentesítés” alkalmával puszkaporos akna volt ott s a szentesítés megtagadása esetén feltétlenül szikra esett volna bele s így felrobbant volna. Mindenki tudja, hogy az Egyház az ilyen mennyasszonyt nem tekinti feleségnek, ha még úgy elmegy is a templomba és ott még úgy megesküszik is, hogy annak tartja magát. Külsőleg feleség lesz az ilyen mennyasszonyból, de belül, de lélekben nem, s ha be tudja bizonyítani, hogy a belső ellenkezett a külsővel, hogy a lélek mást akart, mint amit a száj mondott, akkor külsőleg se tekinti az Egyház feleségnek, hanem hivatalosan is felszabadítja.

A keresztény erkölcsstan tanítása, de a józan észből is következik, hogy az olyan ígéret – még akkor is, ha akár esküvel is megerősítette az illető –, melyet kényszerrel csikartak ki valakiből, nem kötelez. Ilyenkor nem az vétkezik az eskü szentsége ellen, aki rémületében letette s utána nem tartja meg, hanem az, aki erőszakkal kicsikarta.

Sőt többet mondok: A 48-as törvényeket, melyek többek közt Magyarország teljes függetlenségét is tartalmazták, nemcsak a király szentesítette csak kényszerből és erőszakos megfélemlítés hatása alatt, hanem maga a magyar országgyűlés is csak így fogadta el őket. Nem azért nem szavazta meg őket önként, mert neki magyar létére se kellett Magyarország függetlensége, hanem azért, mert politikai bölcsességgel bírt; mert tudta, hogy ebbe Ausztria csak a kényszer hatására egyezik bele s mihelyt a kényszerhelyzet megváltozik, azonnal

visszavonja. Sokkal okosabb tehát várni addig, míg elérjük azt, hogy ebbe szabad elhatározással is beleegyezik.

Rámutattunk már, hogy éppen a párizsi februári forradalom hírének Magyarországra érkezése előtt a magyar országgyűlésen Kossuth pártja már egészen elvesztette talaját (az országban nem, de a hivatalosan az országot képviselő országgyűlésen igen), a főrendiházban pedig, melynek hozzájárulása nélkül nem lehetett törvény, sose volt erős Kossuth pártja. Jött azonban a párizsi, a bécsi, végül a pesti forradalom, hírére egyszerre megrémültek s mindent elveszettek láttak még a mérséklő elemek is, a túlzók pedig még vakmerőbbek lettek és így történt, hogy az országgyűlés ijedtében egyszerre egyhangúlag szavazta meg azt, ami ellen addig, míg szabad akarattal rendelkezett, kézzel-lábbal tiltakozott, s mely a többség testének, se lelkének nem kellett.

Egy országgyűlés tanácskozása bizonyára csak akkor törvényes, határozata csak akkor kötelező, ha a nép képviselői szabad akaratuk birtokában vannak, szabadon merik nyilvánítani véleményüket, előadni érveiket és szabadon szavazhatnak akár az „igen”-re, akár a „nem”-re. Törvénynek tekinthetjük-e azonban azt, amit egyszerűen meg kell szavazni, mert aki ellenvéleményt mer nyilvánítani, annak egyenesen az életéért kell aggódnia.

A pozsonyi országgyűlés ilyen körülmények közt szavazta meg a 48-as törvényeket. Pozsonyban is tudták a követek, hogy Bécsben is forradalom van, meg Pesten is, ott is az utca az úr, meg itt is. De sok rémhír is forgalomban volt, melyet akkor mindenki elhitt. Az pedig nem is rémhír, hanem valóság volt, hogy ott Pozsonyban is halálra kereste a tömeg az addig reakciósságukról ismert gyűlöltebb embereket. Hogy az utca embereit ne ingereljük maguk ellen, érthető, hogy az országgyűlésen éppen azok szavaztak legjobban „igen”-re, akiknek legjobban meggyőződésük volt a „nem”. Ezért volt egyhangú a szavazás. Ez az egyhangúság egymaga is bizonyítja a terrort, kivált mikor tudjuk, hogy a mai egyhangúság tegnap még nagy kisebbség volt.

Felhozhatná itt valaki ellenvetésül, hogy igen, volt terror, de az a terror jogos volt, mert hiszen csak arra kényszerítette rá az országgyűlést és a királyt, amire a király már úgymeg esküdött (ti. az ország függetlenségére), amennyiben pedig a terror az országgyűlés ellen irányult, még jogosabb volt, mert hiszen legfeljebb csak az a magyar lehetett a saját hazája függetlenségének ellensége, aki eladta a lelkét (akár pénzért, akár állásért, kitüntetésért, akár ezek jövődjé reményében), márpedig a bűntől visszariasztani azokat, akik megfélemlenek magukról, ha szépszerével nem sikerül, erőszakkal is szabad, sőt kötelesség.

Feleletünk az, hogy a kérdés közel se ennyire egyszerű.

Többször rámutattunk már, hogy valami helyes-e, erkölcsös-e, az nemcsak attól függ, hogy amit akarunk, az helyes és erkölcsös-e, hanem attól is, hogy a mód, mellyel meg akarjuk valósítani, az is erkölcsös, főként pedig okos, célravezető-e. Akinek adóssága van, az bizonyára köteles arra, hogy adósságát megfizesse. Ha azonban a hitelező becsmérléssel, rágalmozással, sőt fojtogatással akarja a dolgot elintézni, akkor bizonyára nem a hitelező pártján leszek. Ha Magyarországnak járt az önrendelkezés és üdvösek voltak számára a politikai és a szociális újítások, abból még egyáltalán nem következik, hogy ezt az önrendelkezési jogot feltétlenül még ma kellett kivívni, nem pedig esetleg csak évek múlva, sőt még az se, hogy nem volt-e az országra nézve sokkal előnyösebb, ha vérontás nélkül és évek múlva szerzi csak meg, mint vérontással és rögtön, de mivel elhamarkodottan járt el, amit kivívott, hamarosan el is veszti.

Még kevésbé következik az, hogy ha valakinek valami jár, akkor még a pokollal is szabad szövötteknie, hogy jogának még ma jusson birtokába, nem pedig csak jövőre. (Hogy Kossuth számára mennyire nem volt idegen a pokollal való szövöttekezés gondolata és annak minden lelkiismeret-furdalás nélkül való elfogadása, mutatja, hogy mikor már számkivetésben élt, akkor is azt üzenté haza a 48-as pártnak, hogy a polgári házasság behozatala érdekében még a pokollal is szövöttekzenek.)

Láttuk, hogy a királytól se volt esküszegés, ha nem fosztotta meg Ausztriát azoktól a jogoktól, melyeket a mi rovásunkra az idők folyamán magának megszerzett, s bizonyára a magyar országgyűlésre se foghatta rá általánosságban senki, hogy csak azért volt Kossuth ellen, mert Bécs megvette. De a magyar nemzetnek (éppen azért, mert annyira igaz volt) se kellett volna magát a bécsi forradalmároknak és templomgyújtogatóknak (illetve olyan embereknek, akikről még a templomgyújtogatást is mindenki elhitte, mert tőlük ezt természetesnek tartotta) eladnia csak azért, hogy függetlenségét azonnal, nem pedig csak évek múlva szerezze vissza, s nem felforgatókkal kellett volna szövötteknie, hogy maga is fegyverrel kezében vívja ki jogait, hanem ezt törvényes és a forradalmiaknál mindenképpen nemesebb eszközökkel kellett volna elérnie, kivált mikor 48-ban ezt egy csepp türelemmel így is el tudta volna érni.

De hát a 48-asok éppen arra törekedtek, hogy forradalmi eszközökkel és azonnal érjenek el sikert, mert a nemzeti büszkeségnek így jobban megfelelt, a tömegeknek így jobban imponált, a vezetők számára nagyobb népszerűséggel, dicsőséggel járt, s ez nekik fontosabb volt, mint az, hogy erkölcsöse-e az eszközök vagy nem, melyeket használnak. Nekik nem ez volt a fontos, hanem az eredmény, különösen pedig a villámgyors eredmény és vele a tömeg tesszése és örömrivalgása. Ezért aztán az, aki valláserkölcsi alapon állt, nem csatlakozhatott hozzájuk. De ez nem annak bizonyítéka volt, hogy az illető nem jó magyar, hanem csak annak, hogy okos és lelkiismeretes magyar.

A felelőtlen elemekkel való szövöttezésnek, a lázadásnak, a forradalomnak, a féktelenségnek, a gyűlöletnek, a háborúindítás, tehát a tömeggyilkosságnak sokkal több és nagyobb a hátránya, mint a haszna, s még siker esetén is olyan káros következményei vannak a nemzetre, hogy sokszorosan lerontják azt a hasznot, melyet esetleg hoznak. Mihelyt ugyanis a magyar nemzet a tárgyalások, azaz a jog útjáról az erőszak forradalmi útjára lépett, már elvesztette a jogát arra, hogy a királytól és Ausztriától azt követelje, hogy ők meg viszont maradjanak meg a törvényesség útján.

Ha mi hajlandók voltunk a bécsi utca ördögével is szövötteknie, akkor számítanunk kellett arra, hogy Bécs is szövötteknie ellenünk Jellasiccsal, s ha ez nem bizonyul elég erős szövetségesnek, az oroszokkal is. Ha aztán mindennek eredménye a világsi fegyverletétel lesz, az nem azt bizonyítja, hogy a dinasztia volt „hítségű”, hanem azt, hogy Kossuth politikája volt gonosz, sőt – ami Talleyrand mondása szerint még az előbbinél is nagyobb baj – ostoba.

Hogy mennyire nem volt kívánatos ez a forradalmi terror, sőt hogy az ennek hatására törvénné vált 48-as határozatok károsabbak voltak az országra, mintha egyelőre megmaradt volna a régi „szolgaság” (melyet azonban a Bach-kor magyarjai már nem szolgaságnak neveztek, hanem olyan tündérországnak, mely soha többé vissza nem jön), arra igazán nem kell csattanósabb bizonyíték, mint a legnagyobb magyarnak ekkori viselkedése.

Széchenyi nemcsak nem örült a forradalmi módon meghozott 48-as törvényeknek és az ilyen módon visszaszerzett magyar függetlenségnek, hanem egyenesen kétségbeesett miatta. Ő nem a függetlenséget látta benne, hanem csak a csatorna uralomra kerülését, és ezt százszorta veszélyesebbnek tartotta nemzetére, mint amekkora haszonnak a visszaszerzett függetlenséget. Olyan keserű volt tőle a szája íze, hogy már nem is bosszankodott miatta, hanem viccet csinált belőle. Mikor Metternich magyar felesége (persze gúnyból) így köszöntötte: „Bon jour, citoyen!” (Jó napot, polgártárs!), ő így fogadta a köszönést: „Merci, délicieuse sansculotte!” (Köszönöm, bájos rongyokba öltözött forradalmárnő!) Széchenyi 48 márciusában csak azt látta, milyen mélyre süllyedtünk, nem pedig azt, milyen függetlenek lettünk.

Pozsonyban a március 3-i kerületi ülésen Széchenyi volt az egyetlen, aki a 48-as törvények ellen szólalt fel (Zichy, II., 104. o.). Erről persze a magyar közvélemény nem tud, mert annak ezekért a törvényekért csak lelkesednie szabad, ellenzőit pedig undok pecsovicsoknak kell tartania. De viszont azt, hogy Széchenyi nem a legnagyobb magyar, hanem undok hazáruzó volt, sőt éppen ő volt köztük a legmakacsabb és a legundokabb (mert hiszen egyedül csak ő szólalt fel ilyen értelemben), azt még a magyar közvéleménnyel se lehetne elhíhetni.

Ezért jobb a dolgot előtte inkább elhallgatni. Olyan komoly, terjedelmes műveket ugyanis, amelyekben még ez is benne van, a mi hazafiainknak nincsen türelmük végigolvasni. Ezért tudott ez titok maradni még utána száz év múlva is.

Pedig Széchenyi „hazafias” szempontból érthetetlennek látszó viselkedését igen könnyű megmagyarázni. Ő és vele minden értelmes és komoly ember olyan függetlenséget, melyet sansculotte-ok segítségével és társaságában szereztünk meg és az ő erkölcsöikhez idomulva kell élveznünk, sokkal nagyobb szerencsétlenségnek tartotta a hazájára, mint a régi „szolgaságot”, melyről láttuk, hogy nemcsak Széchenyi, hanem még Wesselényi is azt tartotta, hogy közel se volt olyan szolgaság, mint amilyenek a sansculotte-ok hirdették. Aztán meg azért se kellett Széchenyinek az ilyen eszközökkel és ilyen módon megszerzett függetlenség, mert jól látta, hogy egy kis önmérsékléssel és egy kis türelemmel becsületes eszközökkel és törvényesen is megszerezhettük volna ugyanazt.

„Ne látszassunk csellel vagy erőszakkal kicsikarni mindazt, amihez különben jogunk van és amit az idő, ha bevárni tudjuk, érett gyümölcsként fog ölünkbe hullatni” (Zichy, II., 104. o.), mondta.

Mikor aztán „egyhangúlag” mégis elfogadták a dolgot (tehát láthatjuk, hogy ellene szavazni még Széchenyi se mert, hanem csak ellene felszólalni; ez is bizonyítja, mennyit ért az az „egyhangú lelkesedés”), mikor hazament, ezt írta naplójába ő, az egyik megszavazó: „Az ostobaság el van fogadva” (Zichy, II., 104. o.). A legnagyobb magyar tehát így fogadta azt, amit nekünk történelmünk legnagyobb vívmányának kell tartanunk. Széchenyinek ilyen véleménye volt a legdicsebbnek és legüdvösebbnek tartott magyar törvény elfogadásáról, megszületéséről.

Ellenkezni, láttuk, Széchenyi se mert, mert nem volt tanácsos, sőt a terror miatt az ellenkezés egyenesen lehetetlen volt. De hogy az „ostobaság” elfogadásának hatását legalább némileg enyhítse s a beteges mámort kissé kijózanítsa, Széchenyi utána azt indítványozta, hogy írjon fel a nemzetgyűlés a királyhoz és fejezze ki iránta tántoríthatatlan hűségét, hogy „félretéve egyéb gondjainkat, mint egy ember gyülekezzünk a trón körül és annak védelmére egész erőnket felajánljuk”.

De persze az indítvány „senki által sem pártoltatott”. (Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve, II., 45. o.) Hogy is „pártoltatott” volna, mikor a vaknak is látnia kellett, hogy ez az indítvány éppen az ellenkezőjét célozza annak, mint amit az országgyűlés előtte egyhangúlag kimondott.

Tudvalevő, hogy Széchenyi politikai pályáját mint ellenzéki kezdte, s csak később kezdett mindjobban rokonszenvezni a konzervatív irányú kormánypárttal. Említettük már, hogy még utána is hosszú ideig nem járt el gyűlésekre s az országgyűlés termében se ült közibük. Később – mint említettük már – közibük is ült, de hivatalosan sose lépett be a kormánypártba.

Az országgyűlésen tehát semmiképpen se Széchenyi volt Kossuth politikájának legnagyobb ellensége. Széchenyi csak az ellenzékiek közt volt az ellenzék legnagyobb ellenzéke. Világos tehát, hogy ha még Széchenyi is a 48-as törvények ellen volt, sőt még fel is szólalt ellenük, akkor az országgyűlési követeknek egész tömege, sőt a többsége volt Széchenyivel e tekintetben egy véleményen, hogy a mindig nagy konzervatív többségű főrendiházról ne is szóljunk.

De ha ennek ellenére mégis egyhangúlag fogadták el a 48-as törvényeket, képzhetjük, mekkora lehetett a terror; mennyire nem az országgyűlés igazi véleményét és akaratát fejezte ki ez a törvényjavaslat s így valójában mennyire nem volt törvényes, mert elfogadása nem volt sem őszinte, sem szabad.

S ha ezt kell megállapítanunk az alsótábla viselkedéséről, mennyivel inkább hangsúlyoznunk kell ugyanezt a főrendiház rögtön utána következő, szintén egyhangú csatlakozása látára! Alighogy a kerületi ülés (mely mint láttuk, maga is alkotmányellenes és törvénytelen alakulat volt) egyhangúlag elfogadta a dolgot, „nyomban fenyegetővé is vált a közönség magatartása a netalán ellenkező vagy habozó mágnások irányában. A konzervatívok nagy része,

bevallva tévedésüket (!), hamut hintve fejükre, siettek megnyerni a nemzet (?) bocsánatát”. (Zichy, II., 104. o.)

Hogyne látták volna be „tévedésüket” és hogyne könyörögtek volna jó fiú módjára „a nemzet” bocsánatáért, mikor már oda jutottak az állapotok, hogy Bars megye gyűlésén Apponyinak, a kormánypárt fejének, már honarulás miatt perbefogását indítványozták, ami fő- és jószágvesztéssel járt (Zichy, II., 107. o.), s mikor már az effajta indítványok kezdtek veszélyesek is lenni, hiszen már a végrehajtásukhoz szükséges hatalom is kezdett az indítványozók kezébe csúszni. Mutatja a helyzetet és a hangulatot, hogy március 16-án az előző nap történtek örömére és a vele való őszinte egyetértés kifejezésére este még a konzervatív párt klubja, a Petőfitől is olyan durván támadott „Gyűlde”, de a hivatalos állami épületek, sőt maguk a kaszárnyák is ki voltak már világítva, pedig hát végeredményben a laktanyák lakóinak magatartásától függött minden.

Érdekes, hogy „csak a magyar tudós társaság lakásán, hol eddig minden más kivilágítás alkalmával feliratok s transzparensok valának láthatók, most, midőn a sajtószabadság ünnepelettetett, semmi sem vala látható” (Gracza, I., 69. o.). Gracza tehát ezt találja a „legkülönösebbnek”. Csakugyan különös is volt („hazafias” szempontból). Okulhattak is volna rajta a hazafias örvendezők, mert a magyar tudós társaság vezetősége bizonyára volt olyan magyar, mint az akkor még teljesen sváb pesti polgárok, esze pedig bizonyára több volt, mint az utca népének vagy a jurátusoknak, s náluk jobban meg tudta ítélni, mi hasznos a magyarra és mi nem, mit érdemes magyar embernek ünnepelni s mit nem.

Az a Perényi Zsigmond, aki mint láttuk, egész eddig a kormány embere volt, most már szintén úgy megittasodott a nagy hazafiságtól, hogy Széchenyit is figyelmeztette, hogy ha nem akar „vasvillát” a hasába, ő is hagyjon fel akadékoskodásaival. (Zichy, II., 112. o.) Önkéntelenül is az jut eszünkbe, hogy vajon Perényi is nem ezért változtatott-e véleményt.

Hogy később 48 vértanúja lett, mégpedig egyik legjellemesebb és legbátrabb vértanúja, az se teszi lehetetlenné ezt a feltevést, mert a halállal szemben való bátor viselkedése csak Perényi bölcsességét bizonyítja. Tudta, hogy kegyelmet úgyse kaphat (Debrecenben a trónfosztás kimondásában is vezető szerepet játszott), sokkal okosabb volt tehát számára bátran, vagy legalább közönyösen meghalni, mint kegyelemért könyörögni és megalázva meghalni.

Szálasi például nem volt ilyen okos. Ő annak ellenére is kérte a kegyelmet, hogy tudnia kellett, hogy szinte lehetetlenség, hogy még ő is azt kapjon. Még akkor is lehetetlen lett volna ez, ha bírái jellemes és szabad emberek lettek volna.

Széchenyi se kapott vasvillát a hasába, de csak azért, mert használt neki Perényi figyelmeztetése. Hiszen láttuk, hogy neki is volt annyi esze, hogy az egyhangú lelkesedést ő se zavarta meg. Naplójában március 15-i bejegyzéssel pedig már ezt olvashatjuk: „Én Kossuthné vizsem kocsin, aki egész testében reszket” (ez Bécsben volt). Tehát Széchenyi tagja volt még annak az országgyűlési küldöttségnek is, mely Bécsbe ment követelni annak a törvényjavaslatnak az azonnali szentesítését, melyet ő naplójában (mert ott nem kellett a hasát féltetnie a vasvillától) olyan nagy „ostobaságnak” tartott. (Így aztán bizony még az is könnyen meglehet, hogy nem csak ő, hanem a küldöttség többi tagja is, vagy legalábbis sokan közülük szintén helytelenítették azt, aminek azonnali szentesítéséért küldöttségre vállalkoztak.)

„Az egésznek ribillió kinézése van – folytatja naplóját Széchenyi. – Felelős minisztérium és Batthyány mint premier. Én ellene támadok, főleg Batthyány neve ellen, mert a császári házat meg akarom a lealázódástól kímélni.” (Batthyány tehát ekkor még olyan ember volt, akit kinevezni a király számára lealázódást jelentett. De nem jár-e végzetes következményekkel, ha egy királyt megalázunk, de azért továbbra is meghagyunk királynak? Ez is bizonyítja, hogy a törvények szentesítése nem lehetett a király részéről szabadon végzett cselekedet, mert egy király csak nem alázza le magát önként?!)

„De rögtön gyanúsítottak, végül Wenckheim Béla így szólt: Hagyj mindent a maga útjára, mert még leszúrnak.” (Lehet-e kötelező erejűnek tartani az olyan törvényt, amelyet nem-

csak ilyen körülmények közt szentesítettek, hanem így is szavaztak meg, sőt még azok is, akik rögtön szentesítése céljából követséget vállaltak, erre csak így vállalkoztak?)

Széchenyi egy másik széljegyzete a dologhoz: „Oly csend és rend volt, senki sem lopott – így szólnak és örülnek rajt. Én megijedek attól, mert azt mutatja, hogy még a tolvajok sem számítanak, hanem már ezek is fanatizálva vannak”.

Széchenyi ezt a bécsi állapotokról írja, mikor Magyarország függetlensége azonnali szentesítése céljából ott járt. Tehát Bécsben még a tolvajok is annyira örültek annak, hogy Magyarország végre visszanyeri függetlenségét, hogy még lopni is elfelejtettek. Hogy lehetséges ez?

Ami a bécsieknek (különösen pedig a bécsi tolvajféleknek) olyan nagy öröm, lehet-e az örvendetes ugyanakkor nekünk is? A „hazafiak” nálunk azt tartották, hogy minden bécsi magyargyűlölő és csak hazánk kárán tud örülni. Vagy ez a felfogás volt tehát téves, vagy pedig talán csak 48-ban változtak meg a bécsiek egy csapásra, hogy 48 bukásával aztán újra éppen olyan magyarelleneseek, s ha magyar sikerekről van szó, éppen olyan kárörvendők legyenek, mint azelőtt voltak? Sajátságos, de 48-ra semmiképpen se hízelgő.

A bécsiek, de különösen a bécsi tolvajok nagy öröméből nem azt kellett volna-e látniuk a 48-asoknak, hogy a magyarok rosszul jártak azzal a függetlenséggel, melyet 48 vívott ki számukra? Hiszen ne feledjük, hogy 48-ban ugyanazok a bécsiek örültek annyira a mi „szabadságunknak”, akik 1918-ban Burgenlandot vették el tőlünk. Azok is forradalmár bécsiek (szocialisták) voltak, meg ezek is.

Itthon nálunk az utca nem is szorítkozott csak fenyegetésekre, hanem bizony még tettelességekre is vetemedett, s ráadásul hivatalos segédlettel. Március 29-én például egy bőszi tömeg nemzetőröktől segítve a bukott rendszer híveit (Zsedényi, Wirkner) lakásukon halálra kereste. Őket nem találta (olyanok voltak tehát, mint az üzött vadak, mert még lakásukon maradni se mertek, nemhogy nyilvánosan mutatkozni merészelték volna), de bútoraikat és agyneműjüket tönkretette. (Zichy, II., 166. o.)

Láthatjuk tehát, hogy azokat a híres 48-as törvényeket nem az országgyűlés, hanem az utca hozta. Pedig tudtunkkal nem az utca népének (s még csak nem is a pesti vagy pozsonyi, hanem a bécsi utca népének), még csak nem is a „hazafias” újságíróknak, hanem az országgyűlés törvényesen megválasztott és ott szabadon működő tagjainak ad törvényhozó jogot a magyar alkotmány, sőt még a 48-as törvények is. A nem tőlük hozott vagy tőlük nem szabadon hozott törvény még akkor se törvény, ha sokan vannak, akiknek ínyére vannak ezek a „törvények” s ezek olyan izgékonyak, olyan nagy szájuk és olyan öblös torkuk van, hogy túlkiabálnak mindenkit s így csakugyan az egész ország képviselőinek látszanak. De ha ezeknek a törvényeknek még a meghozataluk is törvénytelen volt, mit szóljunk akkor szentesítésük törvényességéről? Kétségtelen, hogy V. Ferdinánd csak kényszer hatása alatt, félelemből szentesítette őket, mert azt még a legelfogultabb 48-as se tagadhatja, hogy ha normális, nyugodt viszonyok közt kellett volna döntenie, azaz ha valóban az ő szabad elhatározásától függött volna, nem szentesítette volna őket, sőt akkor ezt még csak nem is kértük volna tőle mi se, mert hiszen mi se szabadon szavaztuk meg őket.

„Bécs forradalmi állapotban volt” – mondta maga Kossuth is egyik Angliában mondott beszédében. (Gracza – tehát 48-as szempontból ugyancsak megbízható forrás –, I., 269. o.) „A polgárvér kiontása miatt feldühödött nép kényszerítette az udvart, hogy a Windischgrätz parancsnoksága alatt állott harmincezer főnyi hadsereget a várostól több órai távolságra elparancsolja. A város kapui a nép kezében voltak és a fölfegyverzett polgárok nagy vigyázattal őrködtek minden ki- és bejárat felett.”

Ilyen volt Bécs a magyar „argonauták” [vakmerők] idején. „Lázasan ingerült százezer ember kíséretében érkeztem szállásomra”, folytatja Kossuth. Világos, hogy ez a százezer ember Kossuth mellett és az udvar ellenében volt „lázasan ingerült”. Ki mondhatja tehát, hogy V. Ferdinándnak és a család tanácsadókul melléje rendelt tagjainak rendelkezésükre állt az a nyugodt légkör és az az akarati szabadság, mely a szentesítés érvényességéhez szükséges.

Mindezek alapján még Gracza is azt állapítja meg, hogy „az udvar csakis a forradalomtól való félelem hatása alatt adta beleegyezését a magyar minisztérium alakításához”. (I., 172. o.) Ezt Gracza természetesen azért írja, hogy az udvar irántunk való rosszhiszeműségét és rosszakarátát bizonyítsa. Arról teljesen megfeledkezik, hogy ezzel tulajdonképpen azt ismeri el, hogy a szentesítés nem történt szabadon s így tulajdonképpen az udvart nem is kötelezte. (Az udvar azonban olyan magas erkölcsi színvonalú és irántunk olyan lojális volt, hogy még ennek ellenére se mondta soha, hogy ezen a címen a szentesítést visszavonja vagy nem ismeri el érvényesnek. Az udvar csak azért vonta vissza azt, amit már megadott, mert Kossuthék – mint bőven látni fogjuk – az udvar irányában még azt se tartották meg, ami még a 48-as törvények alapján is kötelességük lett volna.)

Pedig hát az udvar akkor is hivatkozhatott volna a szentesítés érvénytelenségére, ha legalább Kossuthék megtartották volna ezeket az V. Ferdinándtól kicsikart 48-as törvényeket. Minden jogász és minden moralista elismeri ugyanis, hogy az, amit „csakis félelem hatása alatt” tesz az ember, lelkiismeretben nem kötelező számára. Ezt a kifejezést pedig a 48-as törvények szentesítéséről maga Gracza használja. De Széchenyi már előtte is azzal érvelt Kossuth erőszakosságával szemben, hogy ha a királyt úgy kényszerítjük rá forradalmi úton annak megadására, amit követelünk, erre Bécsben utólag bármikor ráfoghathják, hogy érvénytelen, mert kényszer hatására történt.

Inkább várjunk tehát, hogy nemzeti jogainkat úgy kaphassuk meg, hogy ne lehessen e címen semmisnek nyilvánítani. De jogokat így kivívni egyébként is csak desperálók [kétségbeesők] szoktak, s a magyar nemzet tekintélye se engedi meg, hogy ilyen eszközökhöz folyamodjék.

A szentesítésnek kényszerített voltát Kossuthék hivatalos és az ország népéhez intézett kiáltványa is épp úgy hangsúlyozza, mint Gracza, sőt talán még nála is jobban. De természetesen ez is csak azért hangsúlyozza ezt annyira, hogy az udvar ármányait és perfidiáját bizonyítsa. Emiatt teljesen elfeledi azt, hogy ezzel tulajdonképpen azt ismeri el, hogy a szentesítést egyedül terrorral vívta ki s így megtartása a királyra nem kötelező. Ezt a kiáltványt az „Országos Honvédelmi Bizottmány nevében” intézte Kossuth 1848. december 22-én „Magyarország népeihez” és a Szilágyi-történelem (X., 179. o.) faksimilében is közli:

„A királyt nehezen lehetett arra bírni – mondja ez a kiáltvány – hogy (a 48-as törvényeket) neve aláírásával szentesítse. De az országgyűlés elhatározott magaviselete (láttuk, hogy nem az országgyűlésé, hanem az országgyűlést és benne még Széchenyit is terrorizáló kis forradalmi kisebbségé) és a szabadságukért felkelt népek fenyegető állása megrettenték őt és így írta végre alá azon törvényeket, amelyekben a népek szabadsága biztosítva van. Aláírta nem szíve sugallatából, hanem azért, mert féltette trónját a nép féltő bosszújától.”

Nem maga Kossuth, nem maga a forradalom hangsúlyozza-e tehát, hogy az udvar nem lett volna köteles megtartani azt, amit aláírt? Ha nem szabad akaratból, ha nem önként, hanem csak kényszer, csak megfélemlítés, csak terror hatása alatt szentesített, ki hányhatná szemére, ha mihelyt megszűnt a terror és újra visszanyerte elhatározási szabadságát, a király egyszerűen visszavonta volna aláírását és kijelentette volna, hogy mivel kényszer hatására történt, érvénytelen?

Pedig a király nem ezen a címen vonta vissza beleegyezését s aláírását még így is állta. Kossuth kiáltványának mégis minden második szava a király hitszegésének emlegetése.

Kossuth célja természetesen az volt, hogy a királynak a nép iránti rosszakarátát minél jobban bebizonyítsa s így a „hitszegésért” minél jobban meggyűltesse. Közben aztán egészen megfeledkezik arról, hogy ha ő maga bizonyítja azt, hogy a király nem önként, nem szabad elhatározással szentesítette a 48-as törvényeket, hanem csupán azért, mert „megrettentették”, akkor ezek a törvények nem is törvények, mert törvénytelen módon jöttek létre s így a királynak teljes erkölcsi jogosultsága lett volna hozzá, hogy a törvénytelenül kicsikart szentesítést azonnal nyíltan visszavonja, mihelyt „a megrettentés” megszűnt és szabad elhatározását újra visszaszerezte.

Az udvar, illetve az annyit átkozott „kamarilla” annyira okos is volt és a becsületességben is annyira ment, hogy azt a magyar küldöttséget, mely a szentesítés kicsikarására Bécsbe ment, előre figyelmeztette is minderre. Éppen a „leghazafiasabb” forrás, Gracza (I., 170. o.) írja, hogy „a gyermektelen császár trónörökös testvére, a hatalmat kezelő Ferenc Károly főherceg azt felelé, hogy őfelsége elismeri kívánságaink igazságát, szívesen is teljesítené, csak Bécs nyugodt volna, nehogy úgy látszassék, hogy nem szabad akarattól, hanem atyái szívének sugallatából, hanem forradalom nyomása alatt szolgáltatott hű magyar nemzetének igazságot”. (Ami a stílust illeti, nem szabad felednünk, hogy az idézet 48-as forrásból származik, tehát nem a kifejezések, hanem csak a tény igazságát kell el fogadnunk, azaz, hogy a főherceg erre a rendkívül fontos dologra a magyar küldöttséget figyelmeztette.)

Hiába volt azonban a bölcs figyelmeztetés, a király „hű magyar nemzete” illetve a hű nemzet méltatlan képviselői (vagy talán inkább: szintén terror alatt álló képviselői) még a figyelmeztetés ellenére se akartak kényszer nélküli, szabad akarattól folyó, tehát érvényes szentesítést, mert jól tudták, hogy ha arra várnak, akkor nem is lesz szentesítés, legalábbis az ő számukra nem. Nekik, a felforgatóknak, ez a bécsi lázadás és forradalom alatti, azaz félelemmel és megrettentéssel kicsikart, tehát érvénytelen szentesítés kellett.

Pedig hát az alkotmány értelmében nem az utca népe a nép képviselői, hanem az országgyűlés törvényesen megválasztott tagjai. A 48-as törvények szentesítését azonban még csak nem is a pesti vagy a pozsonyi, hanem a bécsi utca népe és a bécsi diákság forradalma csikarta ki. Szabad lett volna-e ezt túrni a magyar nemzet képviselőinek? Kossuthék mégis hogy fel voltak háborodva s milyen leckéket adtak a „hitzegésről”, mikor az udvar később, mikor elmúlt a forradalmi nyomás s így visszanyerte cselekvési szabadságát, a 48-as törvényeknek megadott szentesítést nem vonta ugyan vissza, de nem volt már annyira engedékeny s a törvényt nem volt hajlandó oly szélsőséges értelemben magyarázni, mint Kossuthék akarták? A „borzalmas hitzegés” ugyanis, amit a király szemére hánytak, mindössze csak ebben állt.

Hogy a király csak ezért szentesítette a 48-as törvényeket, mert „megrettenték”, azt maga a 48-as kormány kiáltványa állapítja meg. Hogy Ferenc Károly főherceg figyelmeztette a 48-asokat, hogy ha törvényeiket a jelen körülmények közt írja alá a király, aláírása érvénytelen lesz s ezért várjanak egy kicsit kívánságukkal addig, míg a király ugyanezt szabad akarattal teheti meg, azt a 48-as „hazafias” történetíró is bizonyítja.

A 48-asok azonban egy percig sem voltak hajlandók várni.

Azt viszont a „legnagyobb magyar”, Széchenyi, az, aki a legokosabb és a legjobb magyar volt azok között, akik a 48-as törvényeket megszavazták és azonnali szentesítésre személyesen vitték Bécsbe, bizonyítja, hogy maga a törvény is, melyet megszavaztak és melynek rögtöni szentesítését követelték, „ostobaság” volt. (Pedig ha nem ostobát, hanem okosat fogad valaki kényszer hatása alatt, az is érvénytelen.) S mivel mégis ő is megszavazta és rögtöni szentesítését még ő is követelte, ez azt is bizonyítja, hogy ő is terror hatása alatt állt, tehát ő se szabad akarattal szavazta meg s vitte Bécsbe.

Mivel pedig addig, míg ki nem tört a forradalom, nemcsak Széchenyi, hanem az országgyűlés se szavazta meg ezeket a törvényeket, az is bizonyítja, hogy maga az országgyűlés is csak forradalmi terror hatására szavazta meg őket.

A végeredmény mégis az, hogy az udvar – ha egyszer már aláírta – még ennek ellenére is állta, amit aláírt s törvénynek ismerte el a 48-as törvényeket. Éppen csak nem volt hajlandó nekik olyan szélsőséges értelmezést adni, mint Kossuthék.

Mindössze ennyiben állt az udvar „hitzegése”.

A 48-as törvényeknek elfogadásával kapcsolatban az udvar magatartását látva azt kell megállapítanunk, hogy azok a terhelteknek tartott s tőlünk annyit hülyézett főhercegek nagyon is bátrak és nagyon is okosak voltak. Nem ijedtek meg az árnyékuktól, sőt még a bécsi forradalomtól vagy Kossuthtól se. A bécsieknek adandó engedményekbe Lajos főherceg például még akkor se volt hajlandó beleegyezni, mikor a miniszterek már szükségesnek tartották

az engedményeket, sőt ő még akkor is kitartott ellenállása mellett, mikor már maga a császár is kezébe vette a tollat, hogy aláír.

„Mielőtt az aláírásra elhatározná magát felséged – mondta neki „ünnepélyes hangon” –, figyelmeztetem dicsőült atyja, Ferenc császár végperceire, ki mielőtt szemeit örök álomra hunyta volna, meghagyta, hogy a birodalom kormányzását az ő szellemében folytassuk.” (Gracza, I., 160. o.) I. Ferenc pedig – tudvalevőleg – sose engedett semmiféle forradalomnak.

Így viselkedtek a főhercegek a bécsiek forradalmával szemben. Ami pedig a 48-as törvények azonnali szentesítését kérő magyar országgyűlési küldöttséget illeti, vele szemben a bátorságon kívül még nagy bölcsességet is mutattak. Látva ugyanis nagy „hazafias” mámorukat és elbizakodott fölényüket, s tudva, hogy pillanatnyilag náluk van az erő, elutasító választ nem adhattak nekik, de legalább elkövettek mindent arra, hogy időt nyerjenek s ne akkor kelljen dönteniük, mikor nem állnak akaratauk szabadságának birtokában.

E céljukat először úgy próbálták elérni és „az ostobaságnak” ostoba módon való elintézését megakadályozni, hogy arra hivatkoztak, hogy a király beteg (nem hazudtak), a bécsi lázadás izgalmi különösen igen kimerítették (könnyű elhinni). Várjanak hát legalább addig, míg jobban lesz.

Mikor látták, hogy a 48-asok a király betegségét nem fogadják el okul, annak hangsúlyozásával próbálták kísérletezni, hogy Ausztria is most kap alkotmányt s nagyon célszerű volna, ha ezt a magyarral összeegyeztetnék. Ehhez azonban időre van szükség. Csak mikor Kossuthék ilyen címen se voltak hajlandók várni, kezdte tárgyalás alá venni a magyar követelést az öreg Lajos főherceg elnöklete alatt álló államkonferencia, melyet 1848. március 16-án délre tűztek ki.

István főherceg nádor azonban, aki ismerte a helyzetet és tudta, hogy a főhercegek (akik a király helyett – Ferenc császár rendelkezése szerint – tulajdonképpen kormányoztak) és az államtanács semmiképpen se – még a rémítés hatása alatt se – fog beleegyezni a 48-as követelésekbe, még az államkonferencia összeülése előtt titkon külön levelet intézett ez ügyben a beteg királyhoz.

István főhercegnek három hibája volt. 1. Hogy fiatal s így még tapasztalatlan volt. 2. Az akkori kor szelleme, apjának liberalizmusa és anyjának protestáns vallása miatt bizony mindennek volt nevezhető, csak meggyőződéses katolikusnak nem. 3. Túlságosan rabja volt a népszerűségnek s annak az állandó dicsérgetéseknek, melyben a „haladó” magyarok részesítették. Úgy viselkednie tehát, hogy a magyarok (Kossuthék jelentették akkor „a magyarokat”, hiszen az utca és a sajtó egészen a kezükben volt) kiábránduljanak belőle, eddigi ellenkező viselkedése után szinte lehetetlen volt számára.

Ezért levelében azt írta a királynak, hogy a magyar országgyűlés kívánságának megtagadása végzetes következményekkel járna. Vagy anarchia törne ki, vagy kikiáltanák a köztársaságot. A március 13-i bécsi forradalom ugyanis és az általa a bécsiektől elért nagy sikerek annyira tűzbe hozták az amúgy is izgékony magyarokat, hogy már-már kitört a forradalom és én „talán nagyot hibáztam, de kénytelen voltam azért, hogy Magyarországot uramnak, császáromnak megtarthassam, szavamat adni, hogy a kívánság teljesítésére a dinasztianál mindent el fogok követni, és ha igekezetem sikertelen marad, nádori tisztemet le fogom tenni”. (István nádor ezt a becsületszavát nyilvánosan adta s arról nálunk mindenki tudott.)

„Ha a bécsiek iránt – folytatja – nem lett volna a császár annyira engedékeny, talán a magyarok igényei se lettek volna ennyire nagyok, de most már nincs más választás, mint vagy kedvező válasz, vagy az ország elvesztésének kockázata. Tudom, hogy a következmények miatt nehéz az elhatározás, de én kedvező válasz nélkül nem mehetek vissza Pozsonyba.” Ezután arra céloz, hogy olyan dolgok történhetnek akkor ott, „melyek egész életemre mocskot vetnének és amelyeket mint fölséged hű alattvalója, soha nem szeretnék megérni”.

Arra célzott ezzel, hogy akkor a magyarok őt kiáltanák ki királyukká, azaz megszegnék a Pragmatica Sanctiót, elválnának Ausztriától.

István nádor e leveléhez mindjárt egy királyi kézírati szövegtervezetet is mellékel, melyben az volt, hogy „egy alkotmányosan felelős és független magyar minisztérium alakításával kedvelt hívünket, gróf Batthyány Lajost bíztuk meg”. Ezzel István nádor még a 48-as magyar országgyűlés kivánságain is túlmént, mert azt, hogy ki, annál kevésbé, hogy éppen Batthyány (akinek az udvarban ugyanolyan rossz híre volt, mint magának Kossuthnak, sőt még rosszabb, mert Kossuth legalább protestáns volt és proletár fiskális, míg Batthyány katolikus is és mágánás is, s így árulónak tartották) legyen a kinevezendő miniszterelnök, még a 48-asok se kérték, hanem az új miniszterelnök személyének kijelölését a királyra bízta.

István nádor e szövegtervezetében benne volt az is, hogy a király a nádort kinevezi teljes hatalmú magyarországi helytartójának olyan széles hatalommal, mely „törvények létesítésére” is kiterjed, ami burkolt formában azt jelenti, hogy még a törvények szentesítésének jogát is ráruházta. István nádor ezeket mind szükségeseznek tartotta ahhoz, hogy Magyarországon a köztársaság kikiáltását, vagy legalábbis az Ausztriától való elszakadást el lehessen kerülni. Ezek kivívására adta ő a 48-asoknak a becsületszavát s így teljesítésük nélkül Magyarországra többet vissza nem mehetett. Ha pedig nem megy vissza, lehetett gondolni, mi fog akkor ott történni.

A főhercegek, akik István nádor e leveléről természetesen mit se tudtak, a pozsonyi országgyűlés határozatát, még mielőtt az államtanács összeült véleményadás végett az alkotmányos szokás szerint, kiadták a magyar királyi kancelláriának. Ugyanebből a célból a nádor is megküldte ide a király nevében kiadandó, előbb ismertetett választervezetet Batthyány miniszterelnöki s az ő helytartói kinevezésével.

A magyar kancellária még a felelős minisztérium kinevezésére is azt a választ adta, hogy „éppen nem szükséges valami”. Attól pedig, hogy Batthyány legyen az új miniszterelnök, úgyszintén a nádor helytartói kinevezésétől, egyenesen megrémült. Egyébként mindent Károlyi Árpád „Batthyány Lajos főbenjáró pöre” című munkája alapján közlünk, aki az eredeti kútfők alapján, melyekhez ő jutott hozzá először, a történetírás legújabb eredményeit ismerteti. Említettem már, hogy Károlyi Árpád kálvinista, fiatal korában még erősen Habsburg-ellenes érzelmű is volt, nagy művét pedig a Habsburgok bukása után írta.

Annak a magyar királyi kancelláriának, mely István nádor tervezetére ezt a „reakciós” választ adta, akkor Szögyény volt a vezetője. Őt Károlyi Árpád „a jellemes” jelzővel tiszteli meg. Mellette a két legfőbb tanácsos egyike a protestáns Zsedényi volt, a másik pedig az a Bartal György, akit Károlyi Árpád (I., 483. o.) „mint általánosan ismert, becsületes, jellemes férfiút” ír le.

Magának az államtanácsnak is volt magyar tagja. Az a báró Jósika Sámuel volt ez, akit Széchenyi annyira becsült és szeretett, hogy az ő halála is egyik oka volt öngyilkosságának (mert halála kevéssel Széchenyi öngyilkossága előtt történt), és akit Károlyi Árpád is „jó magyarnak” mond. Nos hát az államtanácsnak ez a nemcsak magyar, hanem „jó magyar” tagja ott még jobban ellene volt a 48-as törvények szentesítésének, mint a főhercegek. Abban azonban mindnyájan megegyeztek, hogy István nádor helytartói vagy Batthyány miniszterelnöki kinevezéséről még csak tárgyalni se lehet. Ők tehát ebbe még akkor se egyeztek volna bele, ha miatta Magyarország köztársaság lesz vagy elszakad Ausztriától.

Mivel azonban mégse akartak fejfel menni neki a fálnak, azt határozták, hogy nem adnak elutasító választ, hanem az igényük bizonytalan, halasztó természetű és ideiglenes hatályú lesz, hogy a végleges döntést csak akkor kelljen majd kimondaniuk, mikor az események már kellően megértek s eldőlt az, hogy a forradalom győzelme végleges-e vagy csak múló incidens. Azt is látni akarták, hogy csakugyan Magyarország elvesztése-e az ára annak, hogy engedjenek. (Világos, hogy ez esetben engedtek volna.) Azt határozták, hogy válaszuk „bevezető, előkészítő, nem végleges rendszabály jellegével bírjon s így a végső elhatározás csendesebb, nyugalmasabb, organikus alkotásokra alkalmasabb későbbi időkre maradna”.

Az államtanácsban eleinte még abba se akartak beleegyezni, hogy ezt a szót („miniszter”) használják, hanem helyette a „felelős orgánumok” kifejezést akarták tenni. Végül azon-

ban e szó használatára mégis elszánták magukat. Nem azt válaszolták azonban, hogy a pozsonyi országgyűlés kívánságát elfogadják, hanem azt, hogy „elfogadni hajlandók”. Ezzel is jelezni akarták, hogy a kérdést ezzel még nem döntötték el végleg, hanem még tanácskozni akarnak róla. Aztán, hogy a 48-as kívánságot a királynak nem elfogadásra, hanem „további elhatározása alá” ajánlják, ami még világosabban tartalmazza azt az előbb jelzett szándékot, hogy majd csak később akarnak végleg dönteni, nem pedig most.

Kikötötték továbbá azt is, hogy az új miniszteri hatáskör nem lehet ellentétben a Pragmatica Sanctióval, azaz Magyarországnak az örökös tartományokkal való jelenlegi viszonyával. Az állítólag annyira gyávának elhíresztelt főhercegeket azonban még ennyi engedményre is csak hosszas ellenállásuk után lehetett rávenni. Ferenc Károly például (akit a „hazafias” Petőfi a fő hülyének gondolt) mint trónörökös kijelentette, hogy „beleegyezését nem adhatja”. Lajos főherceg lelkiismeretét pedig csak herceg Eszterházy Pál, az államtanács másik magyar tagja tudta nagy nehezen megnyugtatni.

Ugyanők a szemrehányások egész özönével árasztották el családjuk tagját, István nádort is, aki el is ismerte előtűk, hogy „talán hibázott”, de, mivel Kossuthéknak szavát adta már, most már nem visszakozzhat. Bocsánatot kért azonban nagybátyjától (Lajostól) és a jelen nem levő királytól. Mivel azonban szavát adta, most már – mondta – le kell mondania a nádorságról, ha Kossuthék kívánságát nem teljesítik. Azt meg viszont az államtanács tagjai jól tudták, hogy az akkori izgatott forradalmi hangulatban mi lesz majd abból, ha István nádor lemond.

„Te leszel az oka, ha Magyarországot elvesztjük” – hányta szemére Lajos főherceg. István erre nem is tudott válaszolni semmit, de könnyelműen adott becsületszava miatt most már semmit se tehetett. Mivel pedig Istvánnak a nádorságról való lemondását mindennél nagyobb bajnak kellett tekinteniük, végül rászánták magukat a március 17-i híres királyi kézirat kiadására, amely azonban csak ideiglenesen enged a 48-as követeléseknek, s hangsúlyozza, hogy a kérdést véglegesen még nem döntötték el.

Hogy István nádor becsületszavát adta Kossuth követeléseit teljesítésére, annak fentebb elsorolt három fogyatékosága volt az oka, legfőképpen azonban az, ami az egész 48-as irányzat jellegzetessége volt: a népszerűségben való fürdés, annak bebizonyítása, hogy ő jó magyar. Azért adta becsületszavát, hogy bebizonyítsa, mennyire egy a „nemzettel”. Pedig hát nem a nemzettel volt egy, hanem csak az utcával. Látni fogjuk majd, hogy a nemzettől (az országgyűléstől) még 1849-ben is és még Debrecenben is csak csellel és szintén terrorral sikerült Kossuthnak kicsalni a trónfosztó határozatot, pedig Debrecenbe már csak az országgyűlés szélsőséges Habsburg-ellenes tagjai kísérték el az országgyűlést.

Mihelyt István nádor kiszakította magát a magyar „hazafiak” befolyása alól és családja tagjaival és a tapasztaltabb és szélesebb látókörű és felelősségüket átérezni tudó magyar államférfiakkal találkozott, még az ő tapasztalatlan fiatal feje is azonnal belátta, hogy rossz útra tért nemcsak dinasztikus, hanem magyar nemzeti szempontból is, mert a túlzók, a forradalom, az utca pártfogója lett, ezzel pedig olyan végzetes útra tévedt, melyről külső segítség nélkül már nem lehet letérni és a katasztrófát megakadályozni.

Ezt az utat István nádor néhány hónap múlva népszerűsége teljes elvesztése árán és a magyar „hazafiak” átkaitól kísérvé is elhagyta, de 1848 márciusában ezt még nem tehetette meg, mert hiszen éppen akkor adta szavát arra, hogy nem hagyja el. Lemondása árán elhagyhatta volna most is, ez azonban egy félévvel előbb idézte volna elő a katasztrófát, melyet – mivel akkor még nem lehetett bizonyosan tudni, hogy bekövetkezik – nem volt még szabad előidézni.

István azonban nem olyan királyi válasz kieszközlésére kötelezte magát Kossuthéknak, mint amilyent az államtanácstól tényleg megkapott. Nagyon jól tudta ő azt, hogy ez az eredmény, melynek ideiglenessége annyira hangsúlyozva van, nem fogja kielégíteni azokat, akiknek szavát adta és akiktől a további tapsokat várta. A magyar küldöttség nem azért ment Bécsbe, hogy a királytól ígéreteket szerezzen, hogy majd gondolkodik a magyar függetlenség

megadásán és a felelős minisztérium kinevezésén, s majd ha nyugodtabbak lesznek az idők, akkor dönt is róla, hanem azért, hogy ezt most rögtön, végleg és minden fenntartás nélkül meg is kapja, sőt Batthyány, az új miniszterelnök, már ki is legyven nevezve.

Mivel ezt István nádornak még ultimátumával se sikerült elérnie, egy egészen megenyhédhetetlen, kétségbeesett lépésre szánta el magát, mint utolsó lehetőségre. A főhercegek és az államtanács tudta nélkül bement magához a királyhoz és őt, az idegbeteg, aggályos embert, azoknak a végzetes következményeknek a kiszínezésével, melyek tagadó vagy elodázó válasz esetén a dinasztiára várnak, s annak megcsillogtatásával, hogy viszont a kedvező válasz milyen jó hatást tenne a magyarokra és mennyire kihúzná a talajt a túlzó izgatók lába alól, rávette arra az engedményre, hogy a magyar miniszterelnököt Batthyány személyében az államtanács megkérdezése nélkül mindjárt ki is nevezhesse.

István nádor azonnal ki is nevezte Batthyányt és nagy vívmányával nagy diadallal ment vissza a magyarok közé. Az államtanács tagjai pedig leestek a székről ámulatukban és rémületükben, mikor értesültek róla, hogy egész más történt, mint amit ők annyi tanácskozás, megfontolás, izgalom s még éjszakájuk rááldozása árán is határoztak. Pedig ők még azt is túl soknak tartották, amibe ők beleegyeztek. El voltak keseredve, hogy unokaöccsük, mint egy örült, előttük elismeri, hogy hibázott, bocsánatot is kért tőlük érte, aztán pedig meghiúsítja minden mérséklésüket, óvatosságukat és állambölcsességüket.

Ők nem is gondoltak arra, hogy rögtön az új miniszterelnök kinevezésére is sor kerülhet. Hiszen ők éppen azért akartak elhalasztó megoldást, hogy megvárhassák, milyen irányt vesznek az események s milyenek lesznek az erőviszonyok. Kossuth vagy Batthyány kinevezésére csak akkor kerülhetett volna a dolog, ha végleg a forradalom győz, azaz a legrosszabb esetben. Ne feledjük, hogy Batthyány kinevezését még Széchenyi is az udvar megalázásának tartotta. Őt tehát csak az utca tette miniszterelnökké. Ha azonban az utca megtudja, hogy ő az úr, annak az államrendre végzetes következményei lesznek.

Hogy a főhercegek utána felháborodásukban mennyire nekimehettek Istvánnak, azt láthatjuk onnan, hogy már másnap, március 18-án, Károlyi Árpád szerint egy „zavaros, sok helyt csaknem érthetetlen, kipkédő-kapkodó, bocsánatkérő” levelet intézett a királyhoz a maga mentegetésére. Azt hiszi – írja e Károlyitól „konfúzusnak” [zagyvának] mondott levelében –, hogy a király március 17-i kéziratában kapott felhatalmazását nem lépte túl Batthyány kinevezésével. (Dehogynem! Ez a kinevezés a kézirat tökéletes kijátszását eredményezte.) De ha túllépte, bocsánatot kér érte és tettét a veszedelmes körülményekkel menti. Másképp nem tudta volna a zaklatott magyar kedélyeket lecsillapítani. (Csakhogy azokat a zaklatott magyar kedélyeket csak a királynak lett volna szabad lecsillapítania, nem pedig neki, s különösen nem a királyéval éppen ellenkező módon.)

Batthyány miniszterelnöki megbízatása – folytatja – egyébként is ideiglenes (a 48-asok nagyon is véglegesnek tartották) s állásában a király végleg majd csak akkor fogja megerősíteni, ha a kérdést alaposan megtárgyalták és minden részletkérdést elintézték.

De hogy István nádor mennyire bűnös volt és hogy bűnössége mentségére milyen lehetetlen, sőt rosszhiszemű állításokhoz folyamodott, láthatjuk onnan, hogy csak a királynak írta azt, hogy Batthyány kinevezése csak ideiglenes, magában a kinevezésben azonban az ideiglenességnek nyoma sincs s ezért nálunk nem is tudott erről senki. Batthyány is egyenesen kikerlte volna magának az ilyen kinevezést s el se fogadta volna. Ha így lett volna, a „hazafiak” minden érve az udvar felháborító hitszegéséről egyszerre alap nélkülivé vált volna. Ideiglenesen adott engedményeket bármikor vissza lehet vonni, ideiglenesen kinevezett miniszterelnököt bármikor el lehet mozdítani. Se az egyik, se a másik nem hitszegés. Igaz, hogy ehhez a kinevezéshez István kicsalta a király beleegyezését, s ha egyszer ezt a királytól sikerült kicsalnia, akkor már nem mondhatjuk a kinevezést törvénytelennek. De hát hiszen éppen ezért haragudtak a család és az államtanács tagjai Istvánra, mert ez a kinevezés formailag törvényes, tehát érvényes volt. Ha azonban István kifogástalan módon érte volna el sikerét, akkor

nem kellett volna miatta az államtanácsban bűnösnek ismernie el magát, akkor a királyhoz se kellett volna mentegető levelet írnia, s akkor ez a levél se lett volna olyan „konfúzus” [zavaros, zagyva]. Akinek igaza van, annak nem kell „zavaros” és „csaknem érthetetlen” levelet írnia.

Nézzük meg kissé közelebbről a dolgot.

A trónt mindig az uralkodó legidősebb fia öröklí, ha van ilyen. Világos, hogy ő öröklí akkor is, ha van a családban nála sokkal rátermettebb tag is. A legitimitás elve követeli ezt így, melynek ez hátránya, de viszont nagy előnye az, hogy ennek eredményeként a felségjogokban sosincs bizonytalanság, tehát lehetetlenek a trónviszályok és a pártütések. Azt ugyanis vita nélkül el lehet dönteni, hogy a rokonság foka szerint kit illet a trón, de hogy ki a tehetségesebb a testvérek vagy a család tagjai között, azt már nem. Akit szeretünk ugyanis, vagy akihez érdekek fűznek bennünket, az iránt elfogultak vagyunk, azt tehetségesebbnek is tartjuk, mint azt, akit nem szeretünk. Magát pedig még inkább tehetségesebbnek tartja az ember, mint másokat, mert önmagát természetesen a legjobban szereti. Hogy aztán az ilyen családtagnak hívei is mindig akadnak (mert általa érvényesülni akarnak), azt meg a tapasztalat bizonyítja. Természetes azonban, hogy olyan esetekben, mikor a trón legitim örököse nyilvánvaló elmebajban szenved, akkor ki kell zárni az öröklésből, mint az uralkodásra képtelent. Még ilyenkor is célszerű azonban erről külön törvényt hozni, hogy esetleges zavaroknak elejét vegyék.

I. Ferenc idejében a trónöröklés tekintetében igen kényes eset adta magát elő. Legidősebb fia, a későbbi V. Ferdinánd, egész életében betegeskedett. Epileptikus volt. Fiatal korában többször hitték, hogy elérkezett az utolsó órája. Tudvalevő, hogy az epilepszia idegfej, mely görcsökkel és időnként eszméletlenséggel jár, a szervezetet rendkívül kimeríti s különösen a rohamok után a beteg egy időre mind testi, mind szellemi munkára képtelen. V. Ferdinánd tehát nem „hülye”, nem is korlátolt észtehetségű, hanem csak beteg ember volt. Egyébként nagyon jó természetes esze volt, nagy műveltsége, jósága, szelídlelkűsége, alázatossága, mindenki iránt megnyilvánuló jóakarata, mesterkéletlen természetessége és igazmondása pedig mindenki előtt tiszteletreméltóvá tette.

Ha apja úgy látta volna célszerűnek, hogy őt betegsége miatt a trónöröklésből kizárja, semmi akadály se lett volna a dolognak, mert hiszen volt második fiú is, Ferenc Károly (Ferenc József apja és Zsófia főhercegné férje), a kizárandó elsőszülött pedig annyira alázatos volt, hogy igazán nem kellett attól félni, hogy erőszakkal akarja majd trónigényét érvényesíteni s így bajokat csinál majd. Gondolt is a kérdés illetően való elintézésére az apa és a család. Mivel azonban a trón legitim örököse annyira beteg mégsem volt, hogy az utódlásból való kizárása bizonyos tekintetben ne lett volna a legitimizmus megsértése, mégis a törvények és a jogok tisztelete győzött, s úgy döntöttek, hogy apja utóda az elsőszülött legyen.

Tekintettel azonban betegségére, mely az idegzetnek, tehát a szellemi képességek testi orgánumainak betegsége volt, nagyon ártottak neki a gondok és a szellemi megerőltetés, időnként pedig (az epileptikus rohamok után) szellemi munkára egyenesen képtelenné tették, s természetesen többnyire éppen akkor, mikor válságos volt a helyzet és így a király energiájára és szellemi erő kifejtésére legjobban szükség lett volna: úgy határoztak, sőt I. Ferenc elsőszülött, de beteg fiát kifejezetten csak olyan feltétellel tette örökösévé, hogy öccse, Ferenc Károly és a család más idősebb, tapasztaltabb tagjai tanácsával éljen, az ő hozzájárulásuk nélkül ne cselekedjék, szellemi kimerültsége idején pedig teljesen ők vezessék az ügyeket.

Minden uralkodónak vannak tanácsadói, akiknek meghallgatása nélkül alig határoz. A szerény, alázatos, aggályos lelkiismeretű és túlságosan is nagy önkritikát gyakorló Habsburgok körében azonban családi hagyománnyá vált, hogy tekintettel a nagy lelkiismereti felelősségre, mellyel milliók sorsának eldöntése jár, az uralkodó ne legyen túlságosan önálló, hanem a felelősséget ossza meg tanácsadóival. Ne tartsa magát okosabbnak, mint minisztereit, s ha már hibázik, inkább túlságos lelkiismeretessége és szerénysége miatt hibázzék, mint könnyelműsége és elbizakodottsága, önkénye vagy szeszélye miatt. Ezért a Habsburgok ud-

varában rendszerint nem a király, hanem az államtanács döntötte el a dolgokat, s csak a legkritikább esetekben fordult elő, hogy a titkos tanács véleményével ellentétben a maga akaratát juttatta érvényre a császár.

V. Ferdinánd uralkodása alatt azonban – I. Ferenc határozott rendelkezéséből, mely azonban inkább bizalmas, mint hivatalos jellegű volt – az államtanácsnak egész különleges joga és így jelentősége volt, s döntése szinte kötelező volt a beteg császárra is. Törvénybe nem volt iktatva ez a jog, de maga a császár és a család tagjai tudtak róla, maga V. Ferdinánd pedig annyira szerény és alázatos ember volt, hogy elhunyt atyjának ezt az óhaját senki se tartotta annyira tiszteletben, mint ő.

Az az államtanács tehát, mely 1848 márciusában a magyar küldöttségtől személyesen Bécsbe vitt 48-as törvények szentesítéséről és az első felelős magyar minisztérium kinevezéséről tanácskozott, ha papír szerint nem is, de a valóságban olyan hatóság volt, mely a kérdés eldöntésének döntő tényezője volt. Ha valaki máskor rá tudta venni a császárt, hogy a titkos tanács véleményével ellentétes döntést hozzon, abban nem volt semmi elítélendő még akkor se, ha a titkos tanács a döntést a császár beleegyezésével (hiszen a tanácskozás a császár elnökletével folyt) már meghozta. Az uralkodónak ugyanis bizonyára joga van már meghozott, de még hivatalosan ki nem adott döntését megváltoztatni.

V. Ferdinánd alatt egész más volt a helyzet. Ekkor az államtanácsnak sokkal nagyobb jelentősége volt, mint máskor, nem a császár alatt, hanem mintegy mellette álló hatóság volt, s ha nem is hivatalosan, de jellegét a volt császár kifejezett rendelkezése adta meg neki. Mint láthatjuk, V. Ferdinánd maga részt se vett az államtanács szóban forgó ülésén. Ha a császár elnököl a titkos tanács ülésén, akkor ismeri a helyzetet, hiszen végighallgatja az összes felszólalást, érvet és ellenérvet.

Ha egy ilyen császár döntését tudja valaki megváltoztatni, az egész más, mint István nádor „sikere” a 48-as törvények elfogadtatásával és az első felelős magyar minisztérium kinevezésével. István ugyanis egy beteg és betegsége miatt kímélt, az ügyek intézésétől távol tartott, tehát nem informált császárt „világosított fel”, tehát ténykedése valójában félrevezetés volt. Mutatja ezt az, hogy éppen maga a császár haragudott érte a legjobban; hogy Istvánnak éppen öelötte kellett magát igazolnia legjobban, és hogy ez az igazolás éppen öelötte lett olyan „konfúzus”, sőt ferdítésre támaszkodó (hogy Batthyányt csak ideiglenes hatállyal nevezték ki, ami nem volt igaz).

Az államtanács nem azért határozott a császár távollétében, mert attól félt, hogy a császár jelenlétében nem érheti el azt, amit távollétében el tudott érni, mert hiszen jól láthatjuk, hogy a császár meggyőződése teljesen egyezett az államtanács határozatával, hanem azért, mert kímélni akarta a beteget, akinek idegzete – érthető okokból – azokban a forradalmi napokban különösen zaklatott lehetett. Olyan válságos volt akkor a helyzet, hogy még vasidegzetű embereket is kihozott sodrúkból, nem egy szegény epileptikus embert. Ilyenkor menni el titkon az uralkodóhoz és megijesztésével, idegzete felzaklatásával olyan kérdésben csikarni ki tőle az államtanácséval ellenkező döntést, melyben nincs informálva, bajosan nevezhető törvényes eljárásnak, vagy ha törvényesnek talán törvényes is, semmiképpen se becsületes eljárás.

István nádor tulajdonképpen becsapta a császárt, mert elhallgatta előtte, hogy tulajdonképpen csak azért ment hozzá, mert az államtanáccsal semmiképpen se sikerült kérése teljesítését elérnie, ezért kérése teljesítése tulajdonképpen annak a királyi kéziratnak teljes kijátszása, melyet a király éppen most írt alá az államtanács javaslatára. Ezért tartotta szükségesnek István nádor magát mentetgetni, ezért lett a mentetgetődés is annyira zavaros és értelmetlen, s ezért lett belőle érvelés helyett bocsánatkérés s elismerése annak, hogy rosszul tett.

Azt nem mondhatjuk, hogy István eljárása forma szerint is törvénytelen volt. V. Ferdinánd ugyanis Magyarország megkoronázott, törvényes királya volt. Ő kormányzott tehát, nem pedig a főhercegek vagy az államtanács. A király beszámítható is volt, nemcsak a valóságban, hanem forma szerint is, mert hiszen nem állt gondnokság alatt s mellette egyes csa-

ládtagok hatalma nem volt írásba fektetve. De ha ez meg lett volna, nálunk akkor is csak úgy bírt volna kötelező erővel, ha a magyar országgyűlés külön is törvénybe iktatta volna. Minderről azonban szó se volt. Az a döntés tehát, melyet a király az államtanács ellenében István kérésére hozott, jogilag törvényes és érvényes volt akkor is, ha a király a helyzetről nem volt informálva, s az, amit István nádornak megadott, éles ellentétben állt is azzal az államtanácsi határozattal, melyet közvetlenül a 48-as törvények elfogadása és Batthyány miniszterelnöki kinevezése előtt aláírt.

A törvényesség azonban csak formai volt, de nem valóságos. István eljárása csak akkor lett volna becsületes, tehát nemcsak formailag, hanem a dolog érdemében is törvényes, ha a császárt arról is informálta volna, hogy Batthyány kinevezése ellenkezik azzal az államtanácsi határozattal, melyet csak az imént írt alá, s amelyhez az államtanács most, az ő érveinek előadása után is annyira ragaszkodik s belőle annyira nem enged, hogy ő vele szemben fordul most a királyhoz magához.

Erről azonban szó se volt. István nem azért tudta elérni Batthyány kinevezését – mely a 48-as törvények végérvényes elfogadását jelentette –, mert a királyt meggyőzte arról, hogy a tőle is elfogadott államkonferenciái határozat helytelen volt, hanem csak azért, mert a király előtt úgy viselkedett, mintha a tőle kért és megkapott kinevezés nem ellenkeznék az államtanács határozatával s a vele egyidejűleg kibocsátott királyi nyilatkozattal. Ezért mondta Wessenberg, az akkori osztrák miniszterelnök, hogy a magyarok Batthyány miniszterelnöki kinevezését legális úton érték ugyan el, de nem lojális úton. Formailag törvényes volt a dolog, de erkölcsileg nem.

Kossuth azt állította és a „hazafias” magyar történetírás és a közvélemény még ma is azt állítja, hogy 48-ban fegyverfogsra, szabadságharcra csak azért került sor, mert az udvar „perfidül” [rosszindulatúan] viselkedett a magyar nemzettel. Szentesítette a magyar függetlenséget, de csak ijedtében, s csak azért, hogy magán pillanatnyilag segítsen. Ezt rosszhiszeműen, csupán a nemzet becsapására tette, s ezért mihelyt helyzete jobb lett s a bajok egy részének fölébe kerekedett, visszavont és galádul megszegett mindent.

Látjuk, hogy galádságról szó se volt. Rosszhiszeműségről és tudatos becsapásról se. Ha csak István nádor és a 48-asok részéről nem. (Láttuk, hogy István ezt többé-kevésbé el is ismerte.) Éppen ellenkezőleg. Kimutattuk, hogyan keletkezett az a „törvény”, melyet az udvar „megszegett”. Az udvar annyira nem volt „perfid”, hogy mivel formailag nem volt törvénytelen ez a „törvény”, hanem csak erkölcsileg, még így se szegte meg és sose mondta azt, hogy nem tartja magára kötelezőnek.

Az udvar – és V. Ferdinánd személyesen is – csak István nádorra haragudott miatta (no meg Batthyányra, mert azt hitték s Batthyány addigi gőgös, erőszakos, kihívó viselkedése miatt teljes joggal hihették, bár az nem volt igaz, hogy az egészet ő terrorizálta ki István nádorból). Csak István főherceget vetették meg miatta és tartották megbízhatatlan, az uralkodóházra és a birodalomra veszélyes embernek. A nádorságtól is rögtön elcsapták volna. Ezt csak azért nem tették, mert attól féltek, hogy a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntik s Istvánt – ebben is tévedtek, mert István nem annyira gonosz, mint inkább gyalró, főként pedig tapasztalatlan fiatalember volt – még arra is képesnek tartották, hogy elcsapása esetén bosszúból magyar királlyá kiáltatja ki magát (amihez a 48-asokban nem is hiányzott volna az akarat).

Mikor azonban István nádor maga is belátta, hogy mennyire az államtanácsnak volt igaza, nem pedig neki, mikor már ő is meggyőződött róla, hogy a forradalomnak minél többet enged, az annál többet követel; nemcsak a nádorságról mondott le önként, hanem a fegyvert ragadott országot is ithagyta (nem is maradhatott volna itt másképp, mint csak akkor, ha a király ellen fellázadt ország élére állt volna, ennél azonban sokkal becsületesebb és önzetlenebb volt). Családja azonban még így is olyan bűnösnek tartotta, hogy protestáns anyjától örökölt családi birtokára, Németországba száműzték, illetve internálták, s becsületét a család előtt többet sose tudta visszaszerezni.

Az udvar azonban annyira nem volt „perfid” még annak ellenére se, hogy vele a 48-asok valóban perfidül jártak el, hogy még csak azt se tette meg, hogy a királlyal ünnepélyesen érvénytelennek nyilvánította és visszavonatta volna ezt a tőle csalárdul megszerzett szentesítést és kinevezést. Pedig ennek nem is lett volna semmi akadálya se, mert hiszen a bécsi forradalmat hamar elintézték (a prágait még hamarabb) és az olasz harctéren is hamarosan győztek, a király pedig maga ítélte el legjobban István főherceg eljárását.

István azt a nagy megszegyenítést, hogy nyíltan meghazudtolják és csalárd eljárását nyilvánosságra hozzák, csak azért kerülhette el, mert azok a tőlünk oly gonoszoknak és lelkiismeretleneknek tartott és ezért annyit becsmérelt bécsi körök nemcsak nekünk hangsúlyozták annyit a király és a királyi ház tagjainak tekintélyét és az irántuk való tiszteletet és engedelmességet, hanem ennek érdekében ők maguk is meghozták még a legnagyobb áldozatot is. Ők maguk is gyakorolták azt, amit tőlünk kívántak.

Ők még a beteg királytól kicsalt és csupán megtévesztéssel szerzett szóbeli engedményt is olyan szentnek és sérthetetlennek tartották, hogy a kedvéért még ezt a keserű labdacst is lenyelték. Istvánt gyalázatokkal illették miatta, Batthyány is a legmegvetettebb magyar lett a szemükben, de a miniszterelnökségben, még ha ilyen úton szerezte is, meghagyták.

István száműzetéssel és örök haraggal bűnhődött, Batthyány pedig később életével fizetett érte, de a császárt, még ha epileptikus volt is, annyira tisztelték, hogy még azt is csak újabban tudtuk meg róla, hogy epileptikus volt. Mi helyette csak „hülyének” tartottuk, mert mi – velük szemben – csak így tiszteltük a tekintélyt. A császári szót pedig annyira sérthetetlennek tekintették, hogy szentségtörésnek tartották volna annak elismerését, hogy a császárt becsapták és hogy be is lehetett csapni.

Nem István és a 48-asok, hanem a császár tekintélye miatt jó képet vágta a dologhoz, s úgy tettek, mintha a szentesítés és a miniszterelnöki kinevezés rendes és törvényes lett volna. Valójában tehát az ő túl magas erkölcsiségük volt az oka, hogy rájuk foghattuk, sőt torkunk szakadtából ordíthatjuk feléjük és ordíthatjuk még ma, száz év múlva is, hogy perfidek voltak hozzánk, hogy galádul becsaptak bennünket s csak azért szentesítettek, hogy megszeghessék és annál jobban tönkretelhessenek bennünket.

Pedig, hogy az államtanács határozatának kijátszása a 48-asok, illetve az akkor még közbük tartozó István nádor részéről való kijátszása volt perfid és törvénytelen eljárás, azt ugyancsak bizonyítja az, hogy az államtanács tagjai érvényesnek és törvényesnek tekinteni nem tudták másképp, minthogy a királlyal egy újabb kéziratot adattak ki István nádor és a 48-asok kívánságának teljesítéséről. Vagy azt kellett volna ugyanis nyilvánosságra hozniuk, hogy a császárt becsapták, félrevezették, vagy pedig jó képet vágni a dologhoz és mindent törvényesíteni. Ők az utóbbit választották.

István államcsínyjének kitudódása után még aznap, március 18-án, újra összeült az államtanács. Ott jegyzőkönyvileg megállapították, hogy István főherceg Batthyány miniszterelnöki kinevezésével túllépte azt a hatáskört, melyet a március 17-i királyi kéziratban kapott. Ez magyarul annak a megállapítását jelentette, hogy a kinevezés törvénytelen volt. Mindjárt utána elhatározták azonban, hogy egy újabb királyi kézirat törvényesítse a kinevezést. Ebben az újabb királyi kéziratban azonban Batthyáynak csak ideiglenes (provizórikus) kinevezéséről van szó olyan értelemben, hogy „hatásköre és tényleges szolgálatba lépése a király elé terjesztendő törvényjavaslatoktól függőnek maradjon”.

Így aztán még világosabban látjuk, mennyire igazságtalanság a 48-as vívmányok visszavonásával kapcsolatban az udvar hitszegéséről beszélni. Hiszen látjuk, hogy a királyi kézirat még egyáltalán nem tud arról, hogy a 48-as törvényeket már szentesítette. Hiszen Batthyányt a király csak ideiglenesen, arra az időre nevezte ki magyar miniszterelnökké, míg el nem dől, hogy a 48-as törvények közül mit és milyen értelemben fogad el. Bizonyára nem hitszegés az, hogy elbocsátanak egy olyan miniszterelnököt, akit kifejezetten ideiglenesen neveztek ki, s akinek kinevezésében hangsúlyozták, hogy megbízása csak átmeneti jellegű. Pedig hát lát-

tuk, hogy Batthyányt, az ideiglenesen kinevezett magyar miniszterelnököt, nem is Bécs bocsátotta el, hanem ő maga kérte felmentését, mégpedig azért, mert ő maga lakott jól már véglegesen az egész 48-cal.

Mindezt Károlyi Árpád „Batthyány Lajos főbenjáró pöre” című műve (I., 602-615. o.) nyomán és adatai alapján adtam elő, melynek minden állítása az eredeti okmányokon alapul, melyeket a szerző műve második kötetében szóról szóra is közöl. Azt is jeleztem már, hogy Károlyi Árpád magyar történetíró kálvinista is, s legalábbis régebben még Habsburg-ellenes is volt.

Osztrák körök eddig is tudtak az itt előadott dolgokról. Annyira tudtak, hogy Batthyány perbefogása is elsősorban emiatt történt. Tévesen azt gondolták ugyanis, hogy István nádor felbujtója, illetve megfélemlítője Batthyány volt. Ez így ugyan nem volt igaz, de hogy ki terrorizálta István nádort, az nem is tartozik hozzá a kérdéshez. Az pedig igaz is, hogy egész miniszterelnöki kinevezéséig Batthyány volt az egyik legdölyfösebb, legkihívóbb, legerősza- kosabb, legnagyobb hangon beszélő és a főhercegekkel szemben legerősza- kosabban fellépő 48-as. (Kossuth nem lehetett az, mert hiszen ekkor még vele Bécs nem állt szóba. Később se.) Batthyány gögijére és kihívásaira már eddig is hoztunk fel nem egy adatot. Hogy maguk- kal a főhercegekkel milyen hangon beszélt addig, míg nyeregben érezte magát, arra majd később hozunk fel adatokat, mégpedig 48-as forrásból (Pálffyól, aki mint szemtanú beszél).

Károlyi Árpád megállapítja, hogy forma szerint nem volt törvénytelen az, amit István nádor a királytól kicsalt, hiszen a szóbeli beleegyezést megkapta tőle. A király nem állt gond- nokság alatt, tőle tehát beleegyezést megszerezni nem volt törvénytelen dolog. Károlyi is kénytelen azonban megállapítani, hogy a dolog lényegét illetően mégiscsak törvénytelen do- log volt az, ami történt. Még kétségtelenebb, hogy nem illő módon, nem lojálisan, nem elfo- gadható eszközökkel érték el a 48-asok (István nádor) azt, amit elértek.

Mindehhez hozzá kell tennünk még azt is, hogy még ha államcsíny nem is történt volna, a királyi beleegyezés akkor is kényszer hatására, terrorral jött volna létre. Tehát még az az ideiglenes jellegű engedmény is, melyet az államkonferencia valóban megadott, az se szabad akaratból, hanem kényszerhelyzetben, megfélemlítés hatása alatt jött létre s erre a főhercegek külön fel is hívták a 48-as küldöttség figyelmét. Még arra is figyelmeztették, hogy emiatt nem lesz a dolognak erkölcsileg kötelező ereje. Ezért a saját érdekükben kérték őket, hogy várjanak addig, míg nyugodtan tanácskozhatnak s szabad akaratból adhatják azt, amit adnak. Végül ne feledjük el, hogy még az a magyar országgyűlés is, mely a 48-as törvényeket meg- szavazta, megfélemlítés hatása alatt állt. Hiszen az is egyhangúlag szavazott és még Széche- nyi is szavazott (tehát még csak azt se merete megtenni, hogy ne jelenjék meg az ülésen), noha naplója letagadhatatlanul bizonyítja, hogy „ostobaságnak” tartotta, amit megszavazott. Egy héttel előbb még az országgyűlés többsége volt Kossuthék és Batthyányék ellen.

A történelmi tények világánál tehát csak ilyen volt az a „hitzegés”, melyet az udvar a 48-as törvények visszavonásával elkövetett. Pedig a visszavonás is egyedül csak azért történt, mert – mint majd bőven bizonyítva látjuk – a 48-asok maguk se tartották meg a saját 48-as törvényeiket, melyeket erőszakkal kicsikartak. (Ezt még Batthyány is elismeri, hiszen azért akarta családijával együtt elhagyni az országot s ezért mondott le még országgyűlési tagságá- ról is.)

Hogy a terror és az izgalom mennyire lehetetlenné tette ebben az időben a nyugodt tár- gyalást és a szabad állásfoglalást, arra vonatkozóan Beksics Gusztáv „Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés” című művéből említek meg néhány adatot. (Hogy Beksics is „ha- zafias” író, azt talán külön nem is kell hangsúlyoznom.)

Széchenyi az Ullmann-házban helyiségeket bérelt, hogy hasonérzelmű képviselőtársai ott összejöhessenek. Eleinte annyira özönlöttek oda, hogy az országgyűlési képviselők há- romnegyed része e klub látogatója volt. A „hazafiak” azonban hamarosan reakciósnak ki- áltották ki az oda járókat s ezzel oly gyors eredményt értek el, hogy négy hét múlva teljesen

megszűnt ott az élet, mert senki se mert többé odajárni. Tehát ekkor már Széchenyi és bizalmi embere, Kovách, már a legsötétebb reakciót jelentette.

A kormány szónokája, írja Beksics, mindig Kossuth volt, aki azonban az országgyűlésen sose azt és sose úgy terjesztette elő, amivel és ahogyan a minisztertanács megbízta. Mivel azonban a túlzók (akik szokás szerint mindig a legszajásabbak) még azt is támadták, amit Kossuth adott elő, Kossuth se akart mögöttük maradni, s mikor nekik válaszolt, e válaszaiban már még jobban balra tért. Az eredmény aztán az volt, hogy majdnem mindig mást fogadott el a ház, mint amit a kormány javasolt. Ez a kormány tagjait természetesen rendkívül bántotta, de azért nem mertek ellene tiltakozni, sőt a szavazáskor ők is kénytelenek voltak felállni s megszavazni azt, ami miatt szégyenkeztek vagy dühükben majdnem felrobbantak.

Ezzel szemben óriási volt az a többség, mely az országházban a kormány mögött állott. Ezért a kormány szónokái mérséklően, a kormány eredeti szándékai értelmében, tehát Kossuth és a túlzók ellen szólaltak fel. Mivel azonban Kossuth szóközi képességei mellett eltörpültek, de ha még oly nagy szónokok lettek volna, akkor se érhetek volna el sikereket, mert hiszen csak lázítani lehet tüneményes sikerrel, de nem mérsékelni; teljesen elvesztették népszerűségüket, üres háznak beszéltek, s akik meghallgatták őket, azok is unalommal, ásitózva hallgatták fejtegetéseiket. Így aztán a kormány hívei mindig kevesebben lettek, sőt el is fogytak, hiszen szerepelni, sikert aratni, szóközi eredményeket elérni csak úgy lehetett, ha túltettek egymáson a „hazafiságban” és a „bátorságban”. Kováchék, Széchenyi hívei (pedig hát Széchenyi is a kormány tagja, tehát Kossuth minisztertársa volt) később már úgy szerepeltek, mint a szellemi bélpoklosok, s már csak úgy mertek összejönni, hogy egyenként, észrevétlenül lopóztak be az Ullmann-házba.

Közben az addig túlzottan is ellenzéki Batthyány Lajos is úgy megijedt már attól a felelőtlen szereptől, melyet Kossuth játszott, hogy egyszer – jellemző! – éjjel tizenegy órára hívta meg Kováchékat az Ullmann-házba eszmecserére. (Képzeltük, mekkora lehetett már a terror, hogy még a büszke Batthyány Lajos is nem őket hívja meg magához, hanem ő megy hozzájuk s akkor is éjnek évadján.) De ezen az eszmecserén is olyan túlfűtött és izgatott volt a hangulat, hogy tárgyalás közben az ablaknál a függöny mögött titokzatos árnyat vettek észre. Azt hitték, hogy kém rejtőzik ott, hogy beszélgetésüket kihallgassa.

Mikor néhány napra rá Kemény a kioszkban Perczellel, a túlzók egyik vezérével találkozik, Perczel félrehívja és ezt mondja neki: „Kovách Lajos és te nem akartok nyugodni. Gondolom, azt természetesnek fogod találni, hogy mihelyt hatalomra fogok jutni, felakasztatlak. Természetesen én is magától értetődőnek tartom, hogy hasonló esetben te engemet szintén felakasztatsz.”

Láttuk már, hogy ekkor már Széchenyi egyenesen orgyilkosoktól féltette életét, de Kossuth a magáét még jobban. Olyan feszült volt már a helyzet, hogy Széchenyi szükségesnek tartotta, hogy szuronyos fegyvereseket tartson lakásán a védelmére, Kovách pedig arra kérte elvbarátait, hogy az utcán ne nagyon mutatkozzanak, hogy látásuk a tömeget ne ingerelje.

Egyszer a Kossuth lakásán tartott minisztertanácsba belépő Széchenyire Kossuth puskát irányzott. Kossuth azt állította, hogy tréfa volt az egész. Széchenyi szerint azonban ugyanakkor gúnyosan így szól hozzá: Nemde derék puska ez?! Van nekem egy sógorom, aki bármikor lelő vele egy hazaárulót. Széchenyi ezt majdnem könnyezve panaszolta el, annyira sértőnek találta magára a dolgot. (S Kossuth ezt a „hazaárulót” a nyilvánosság előtt „a legnagyobb magyarnak” pózolta, a magyar közvélemény pedig naivságában úgy bedől neki, hogy szállóigét csinált belőle s külön dicsőségnek tartja Széchenyire, hogy ezt éppen Kossuth (a talán még nála is nagyobb magyar) mondta róla).

Az országgyűlés nyilvános ülését többnyire titkos ülés előzte meg. Ott a karzatok fellovált közönsége teremtett hangulatot. Törvényesen teremthetett is, mert az ilyen ülés nem hivatalos országgyűlés volt s így a karzat közönsége épp úgy beszélhetett, mint maguk a képviselők. Itt nem a karzatiak viselkedése volt törvénytelen, hanem az, hogy ilyen zugülése-

ket tartottak. Az ott tapasztaltaktól megfélemlítve a nyilvános ülésen aztán még az is a túlzók mellett szónokolt, aki a titkos ülésen még mérséklően próbált hatni. Olyan visszhangot kapott ott ugyanis, hogy utána – bűne jóvátételére – félelmében már egyenesen védte és hirdette azokat az eszméket, melyeket belsejében elítélt.

Ha valaki eddig nem tudta megérteni, hogy nevezhette egy Széchenyi az egyébként üd-
vös és feltétlenül társadalmi haladást eredményező 48-as törvényeket egyszerűen „ostobasá-
nak” és annyi más okos emberrel és jó magyarral miért küzdött oly hevesen ellenük, most bizonyára már megérti. Nemcsak az a fontos, hogy mit hirdetnek és mit követelnek, hanem az is, hogy hogyan. Láthatjuk, hogy 48-ban a nemzet életének irányítása kicsúszott azoknak a komolyabb, érettebb elemeknek a kezéből, akikre azt az alkotmány bízta, ennek pedig előbb-
utóbb gyászos következménye kellett legyen. Meg is lett hamarosan Világosnál.

Széchenyi és elvbarátai attól a módtól ijedtek meg, mellyel az a párt, melyet Kossuth személyesített meg, fellépett. Tudták, hogy azoknak, akik ilyen gyűlölettel, ilyen kíméletle-
nül, ilyen túlzással, ilyen forradalmi szellemben működnek, még a jót is megmérgezik, még azt is elrontják; az ő kezükben még a jó is ártalmassá, sőt végzetessé válik. A már öreg s így bölcs Görgey is mint már visegrádi lakos, nemegyszer mondta Metzker Károlynak, a visegrá-
di jegyzőnek, akinek bizalmas barátja lett, az annyira híressé vált és erőszakkal kivívott 48-as törvényekre vonatkozóan: „A természet semmit sem ad ingyen. Mindennek megvan a maga ellenértéke. S ha valamit erőszakosan, türelmetlenül hajszolunk, akkor föltétlen bizonyossá-
gal nagy árat, talán véráldozatot, sőt talán katasztrófát kell majd érte adnunk”. (Metzker Ká-
roly: Néhány jellemvonás Görgey Artúr... életéből, 12. o.)

Pálffy János, mint erdélyi és unitárius, a legtúlzóbb Habsburg-gyűlölő volt és maradt is még 49 után is. Megemlékezései (Magyarországi és erdélyi urak, 32. o.) előszavában azt írja, hogy „kikerülve talán a kémek szagláló figyelmét” írja azt, amit ír (mert a Bach-korban, 1856-ban írta ezt az előszót.) Annyira 48-as szellemben ír, hogy megbotránkoztató módon egyenesen azt állítja, hogy Perényi, Csányi, Szacs vay, tehát a 48-as vértanúk, épp oly szentté tették az akasztófát, mint Krisztus urunk a keresztet (63. o.). Batthyányt is „szent vértanú-
nak” nevezi (61. o.).

„Ez a bosszúálló osztrák császár és kormánya nem ismer irgalmat”, írja (100. o.), noha ez állítólag annyira bosszúálló osztrák császár kémeitől kellett féltetnie kéziratát, s mikor a ki-
mondott halálos ítélettel szemben akkor már ő is megkapta a teljes kegyelmet annyira, hogy még vagyónát is teljes egészében visszakapta s még börtönt se kapott a halál helyett, hanem egész büntetése csak az volt, hogy Sátoraljaújhelyre internálták egyelőre. Csányit is „szent vértanúnak” nevezi (107. o.). Damjanichot szintén (116. o.). Zsófiát, Ferenc József anyját (teljesen tévesen) „tigrisszívű asszonynak” mondja, magát Ferenc Józsefet pedig, a tényleges császárt, egyszerűen hóhérnak, akinek Haynau csak az inasa (parancsainak végrehajtója) volt, tehát maga a hóhér a császár volt (181. o.). Mikor valamiről azt írja, hogy Ferenc Ká-
roly és Zsófia lelkét terheli, utána teszi megvetéssel: „Ha volna lelkük”. A katolikus Egyház-
nak is annyira ellensége volt, hogy egy mellékes megjegyzésében a klérussal való civódást a politikai szereplés egyik természetes velejárójának tartja (282. o.). Gróf Károlyi Istvánról azt írja, hogy „minden hibája talán csak az, hogy túlbuzgó pópista”. (227. o.)

Látjuk tehát, hogy Pálffy Jánost – nemhiába volt a 48-as országgyűlésnek, nem hiába kísérté el az országgyűlést és kormányt Debrecenbe is és vett ott részt a trónfosztásban is, s ezért nem hiába ítélték halálra – ugyancsak nem lehet se a Habsburgoknak való hízé-
ssel, se a katolikus Egyház iránti jóindulattal vádolni. Nos hát ez a Pálffy János mindezek elle-
nére is azok közé tartozik, akik szintén bűnnek és így szégyennek tartják a 48-as törvények márciusi módra való kivívását. „A márciusi mozgalom – írja (272. o.) –, mely lényegében in-
kább alakjáték, mint komoly valóság volt, s melytől a hatalom élén állók csak azért rémültek el, mert eszméletüket veszítették, a márciusi alkotmányt nyerte vívmányul... Ez a Kossuth La-

jos műve és az István nádoré. Szándékában jó, eredményében rossz vagy mindkettőben kár-
hozatos.”

Majd József nádorról, István apjáról szólva így ír: „Minő ellentét apa és fiú között! Szív és ész, akarat és erő a fenntartás és haladásban az apánál, a fiúban mindebből semmi. Ha József nádor él, a 48-as törvényjavaslat nem megyen át az országgyűlésen, legalább nem a felsőházban s megerősítést bizonyosan nem nyer.” (209. o.)

Ki nem látja e sorokból, hogy Pálffy is áldásnak találná nemzetére, ha azokat a 48-as törvényeket akkor nem fogadta volna el az országgyűlés, vagy ha az elfogadta volna, legalább a felsőház utasította volna vissza, vagy ha az is megszavazta volna, legalább a király nem szentesítette volna. Mivel azonban Pálffy magukat a 48-as törvényeket helyeselte, mert hiszen bizonyára nem az ország függetlenségének vagy a haladásnak volt ellensége, világos, hogy ő is csak a forradalmi módszernek, az erőszakolásnak volt az ellensége, s neki is meggyőződése az, hogy mindezeket a vívmányokat alkotmányos úton is meg lehetett volna valósítani, s ez esetben a nagy hasznot minden kár nélkül élvezhette volna az ország, mert nemcsak a világo-
si katasztrófa, a sok vértanú és a Bach-korszak elnyomása maradt volna el, hanem maga a fegyveres harc, a vérontás is, amelynek felidézése mindig megbocsáthatatlan bűn. Világos, hogy mindennek Kossuth és pártja volt az oka, vagyis az a még ma is tisztelt „hazafiság”, melyet a magyar számára negyvennyolc jelent.

István nádor hibája az volt, hogy ő is mindenáron „jó magyar” akart lenni, azaz élvezni akarta a népszerűséget. Pálffy is azt kifogásolja benne, hogy ingatag, határozatlan jellem volt és „népszerűségre vágyott”. „Ha István nádor nem határozatlan és ingatag jellem – írja (196. o.) – útját állja Pozsonyban a 48-as törvényeknek. De ugyanekkor, ha István nádor nem határozatlan és ingatag jellem, becsukja a Pilvaxot és elsöpri a járdahazafiakat, ezen iskoláját a Madarász-kravalloknak, melyek végre az ő fején is felül nőttek, de csak azért, mert itt is bebizonyult az, ami mindig és mindenütt való, hogy az emberek bátorsága diametriás [homlok-
egyenest ellenkező] arányban áll ellenfelük féltékenységéhez.”

„Egy szilárd jellemű nádor és helytartó, teljhatalommal felruházva, mint volt István herceg, meggátolhatja a törvények megerősítését, ha talán nem is létrejöttét (mivel a „talán”-t Pálffy húzta alá, nem én, úgy látszik, hogy nemcsak a szentesítés, hanem még a megszavazás megakadályozásának lehetőségét is valószínűnek tartja. Pedig hát ezt ő legjobban tudhatta, hiszen az akkori politikai szereplők majdnem mindegyike személyes ismerőse volt), vagy megmentheti ennek jobb részét, ha egy vagy más okból megengedte a születését.”

„Egy nádornak – értve mindig határozott jelleműt – nagyon sok eszköz állott hatalmában az országgyűlésekre határozó befolyást gyakorolni. Miért számlálnám elé ezen eszközöket? A régibb időből a történelem, az újabbból még élő embereink elsorolhatnak azokat... Miért nem követett el István nádor mindent, hogy ezen befolyást a pozsonyi országgyűlés tagjaira megszerezve, feltartóztassa a nemzetet az első békés lépéstől a forradalom útján? Mert az István nádor korlátolt elméje nem fogta fel a 48-as törvények horderejét.”

„De fölfogni nem bírván ő maga, megértette vele családjá. (Látjuk tehát ebből is, hogy valójában mennyire okosak voltak azok a tőlünk „hülyéknek” tartott főhercegek.) Miért nem gátolta megerősítését, sőt miért vetette nagybátyjának (a királynak) nádori tekintélyét a mérlegbe, hogy a javaslat szentesítést nyerjen? Mert István nádor félt.” (Itt, ha igazságosak akarunk lenni, meg kell említenünk, hogy félt Széchenyi is, hiszen ő is megszavazta „az ostobaságot”, sőt ő is elment még Bécsbe is szentesítést követelni. Félt Eötvös is, félt Deák is, sőt félt még a bátorságáról híres Batthyány is, tehát István nádor se volt egy cseppet se gyávább, mint nemzetünk legjobbjai, pedig állítólag a magyar nemzet sose volt olyan nagy, mint 48-ban.)

„Féken tartotta-e erős, s ha kellett, szigorú nádorkézzel a pesti utcai zajongókat, akik maguk sem tudták, mit akarnak? Bátor és rendületlen támaszul ajánlkozott-e a minisztérium jobbainak a közösen kidolgozott terv szerinti fő és egyetlen célra, az alkotmány megmenté-

sére az osztrák kormány és Kossuth ellen egyaránt? Nem, ő mindebből egy árva betűt sem tett! Pedig komolyan mondom, hogy egy eszes és bátor nádor eleinte egy gránátos zászlóalj-
jal féken tarthatta volna a fékteleneket, egyetértve és vállvetve Széchenyivel, Batthyánnyal és Deákkal. De erélytelen miniszternek gyáva nádora, gyáva nádornak hülye királya! Ezek ellenében aztán mindent merhetett egy mindent nyerhető, semmit sem veszíthető miniszter (világos, hogy Kossuthot érti) egy pár zsvivány kalandor segítségével.”

„És Kossuth mert is, nyitva és védtelenül hagyatva a tér előtte és merészsége egész odáig ment, megkínálni önhatalmából az ország nádorát, saját urát: egy Habsburgot, az élő és uralkodó Habsburg-király magyar koronájával! S mit tett e válságos pillanatban az ország nádora szemközt e rebellis miniszterrel? Kihallgatta és bántatlanul hagyta távozni, ahelyett, hogy éreztesse vele a törvény szigorát.”

Pálffy szerint tehát István nádornak akkor, mikor Kossuth őt megkínálta Magyarország koronájával, ezért Kossuthot fel kellett volna érte húzatni, vagy legalábbis azonnal vasra veretni és hogy István nádor legnagyobb bűne éppen az, hogy ezt nem tette meg. Pedig ne feledjük, hogy ezt az a Pálffy írja, aki olyan kuruc magyar, hogy ugyanezen művében és az osztrák önkényuralom kellős közepén magát Ferenc Józsefet, a császárt, egyszerűen „hóhérnak”, Haynaut (aki elengedte neki a halálos ítéletet, illetve annak végrehajtását) „hóhérianak”, Ferenc József anyját „tigrisszívű asszonynek” nevezi, tehát nincs az a 48-as, aki ráfoghathná, hogy megijedt vagy hogy eladta magát és hazáját.

Aztán ne feledjük el azt se, hogy az a „Pilvax”, melynek be nem csukását Pálffy István nádor egyik legnagyobb bűnének, ingatag jelleme, népszerűség-hajhászása egyik legellen-szenvesebb bizonyítékának tartja, a mi dicső márciusi ifjaink s elsősorban Petőfi „dicső” tanyája volt, ahol többek közt a „Talpra magyar!” is termett. A „járdahazafiak”, akiket Pálffy annyira lenéz és megvet, Petőfi szónoklatainak hallgatói és hazafias verseinek élvezői és a „Madarász-kravallók” résztvevői voltak.

Pálffy tehát a főherceg nádor legnagyobb, sőt egyetlen bűnének azt tartja, hogy miért tűrte meg ezeket, azaz miért nem tette még idejében lakat alá Petőfit és társait, azaz hogy annak az osztrák kormánynak az uralma, melyet Petőfiék annyira önkényuralomnak tartottak, miért nem volt legalább csak egy kis részben annyira önkényuralom, mint amilyenek ezek az izzó hazafiak elrágalmazták, akik az ő türelme és féltékenysége miatt olyan bátran zavaroghattak és vihették bele a nemzetet olyan véres háborúba és olyan végzetes katasztrófába, melyért Pálffy egyedül István főherceg féltékenységét és gyöngye kezét vádolja.

Kossuth a debreceni trónfosztást az ország és az egész világ tudomására adó kiáltványában ezen elkeseredett lépés fő okául azt a példátlan hitszegést hozta fel, mellyel a dinasztia a nemzetet becsapta, mikor színleg elfogadta a 48-as törvényeket, valójában azonban akkor se akarta megtartani, mikor elfogadta, hanem már akkor is a nemzet ellenségeivel cimborált s már akkor is arra a pillanatra készült, melyben a kést a nemzet nyakára teheti. Kossuth ekkor szónoki és meggyőző képességének egész csillogó erejével olyan hatásosan beszélt és érvelt, hogy valósággal fanatizálta vele hallgatóját. Ezzel szemben a hideg valóság a következő:

A dinasztianak teljes joga lett volna ezeket a tőle szentesített 48-as törvényeket meg nem tartani vagy kijátszani, mert:

1. Törvénytelenek és érvénytelenek voltak azért, mert a pozsonyi országgyűlés alsóháza nem szabad akarattal szavazta meg őket, hanem egyedül azért, mert a párizsi februári, majd a bécsi március 13-i forradalom hírére nálunk is kitört a mámor és a nyomában járó utcai terror s ezért természetesen – mint ilyenkor mindig történni szokott – egyhangúlag szavazta meg őket. Ez egész kétségtelen, mert hiszen Kossuth egész addig még az alsóházban is kisebbségben volt, sőt éppen közvetlenül a forradalom hírének megérkezése előtt kezdte legjobban veszteni a talajt a lába alól.

2. Ha még az alsóház is csak a forradalmi terror, az utca befolyásának hatása alatt szavazott, képzelhetjük, milyen őszintén és milyen szabad akarattal szavazott Kossuthék mellett s

természetesen szintén egyhangúlag a felsőház. Pedig hát ha valóban az alkotmány alapján állunk, akkor is törvénytelenég történt volna, ha csak a felsőház szavazott volna kényszer hatására, maga az alsóház azonban szívből.

3. A királyi szentesítésben még az előbbi kettőnél is nyilvánvalóbb a szabad elhatározás hiánya. Pozsonyban ugyanis még nem volt tényleges forradalom akkor, mikor az országgyűlés két háza szavazott, hanem csak a hírére rémültek meg a rendek, ellenben Bécsben forradalmi zavarok és még nagyobb rémhírek szállongása közepette tárgyalt az államtanács és szentesített a király, s láttuk, hogy Ferenc Károly főherceg külön figyelmeztette is a magyar küldöttséget arra, hogy ha ilyen körülmények közt történik meg a szentesítés, az erkölcsileg nem fog bírni kötelező erővel. Várjanak hát követelésükkel. Kossuth csak azért se várt.

4. Se az államtanács, se maga a király még minden kényszerítő erő hatására se fogadta el a 48-as törvényeket végleges törvényekként, hanem csak későbbi alapos megfontolás tárgyául, mint ideiglenes állapotot. (Mennyivel bátrabbak voltak a főhercegek és a „hülye” király, mint a mi pozsonyi országgyűlésünk akármelyik háza s benne még Széchenyi, Deák és Eötvös József is!)

5. Az első felelős magyar minisztérium kinevezése, tehát az új állapotok véglegesítése egyedül csak István nádor tőle magától is szégyellt államcsínyjének eredménye volt a király félrevezetésével és az államtanács becsapásával.

6. A király és az államtanács még így is és még ezek után is nyíltan kijelentette és maga István nádor is elismerte, hogy a Batthyány-kormány csak ideiglenes (tehát minden ok nélkül minden jogsértés nélkül bármikor azonnal menesztetni lehetett volna), mert hiszen a 48-as törvények elfogadása is csak ideiglenes még. A végső döntés majd csak ezután lesz.

7. Később látni fogjuk majd, hogy ezeknek a 48-as törvényeknek azt a részét, mely a dinasztia javára szólt, Kossuth és vele a 48-as kormány újra meg újra megszegte s így egyenesen őrülség lett volna az uralkodóháztól, ha viszont ő meg lelkiismeretesen megtartott volna belőle mindent, ami ellene szólt. E Kossuth részéről jövő állandó törvényszegések miatt e törvények akkor se kötelezték volna már a dinasztia, ha megszavazásuk és királyi szentesítésük teljesen kifogástalan és törvényes lett volna.

Hogy Kossuth mennyire nem tartotta meg a 48-as törvényeket, azt azzal, amit az ál-Vernierrel kapcsolatban az imént, a bécsi forradalmárok pénzeléséről pedig az előbbi kötetben mondtunk, már eddig is bebizonyítottuk. Pedig hát ekkor még szó se lehetett arról, hogy Kossuth azt a viszontvázat emelhesse a dinasztia ellen, hogy a tőle szentesített törvényeket ő se tartja meg. Hiszen az ál-Vernier akkor éppen azért járt Pesten, mert az uralkodóház egyenesen azzal a tervvel foglalkozott, hogy Magyarországra költözik, a bécsi forradalmárokat pedig Kossuth akkor pénzelte (1848 szeptemberében), mikor még a 48-as események legelején voltunk.

Annál rosszhiszeműbb és igazágtalanabb vád tehát, hogy az uralkodóház hitszegése okozta a magyarság fegyverfogását és forradalmi útra térését, még csak el se képzelhető.

A márciusi ifjak

Láttuk, Pálffy János mennyire kevésbé becsüli, sőt mennyire lenézi március tizenötödikét. De épp így van vele Széchenyi, Eötvös József és Kemény Zsigmond is. Batthyány azonban még jobban. Még Kossuth is ilyenformán volt vele, mert hiszen Petőfi még őt is túl mérséklőnek tartotta, de még inkább túl önzőnek. Ez azonban csak a gyerekes gondolkozásuk számára lehet újság, mert hiszen ha még az országgyűléstől elfogadott törvények is forradalmi jellegűek voltak és terror hatására születtek, mit szóljunk akkor arról a teljesen törvénytelen és alkotmányellenes mozgalomról, melynek még ezek az országgyűlés megszavazta törvénycikkek se voltak elég radikálisak, és amely tulajdonképpen azt a terrort okozta, mely a nemzet törvényes képviselőjét megfosztotta nyugodt és szabad elhatározási képességétől?

A márciusi ifjak ugyanis még az országgyűléshez is követeléseket intéztek, az országgyűlést még az ő terrorjuk ellenére se tartották elég „bátornak” és elég „hazafiasnak”, még így is túl lassúnak, túl megfontolónak gondolták és abban a meggyőződésben voltak, hogy a magyar nép igazi akaratát nem az alkotmány értelmében törvényesen megválasztott képviselői, az országgyűlés tagjai, hanem ők, a Petőfi szónoklatait hallgató utcanépe és a diákok fejezik ki. Ők hivatottak arra, hogy Magyarország sorsát irányítsák.

Érthető tehát, ha az országgyűléshez intézett követeléseiket még Kossuth is visszautasította s illetékteleneknek és alkotmányelleneseknek bélyegezte meg. Ha az utca népe és a diákok annyira okosoknak és annyira jó magyaroknak tartották magukat, akkor – ha tiszteletben tartották volna azt az alkotmányt és azt a törvényt, melynek megszegéséért annyira gyűlölték a „hülye” császárt és „perfid” minisztereit – várniuk kellett volna a legközelebbi választásig, ott kellett volna kifejtetniük „hazafias” tevékenységüket és mindent elkövetniük, hogy a nekik tetsző magyarokat válassza a nép országgyűlési képviselőiül, nem pedig a nép már megválasztott, de nem az ő fejük szerint gondolkodó és nem az ő felfogásuk szerint hazafiaskodó népképviselőket fenyegetniük és terrorizálniuk. E legutóbbi működésük annál furcsább volt, mert hiszen már 48-ban volt választás, tehát nem kellett sokáig várniuk, hogy alkotmányosan korteskedhessenek a maguk embereinek megválasztása mellett. Milyen törvényesség azonban az, hogy mikor a nép tudtukra adja, hogy nem úgy gondolkodik, mint ők (hisz a 48-as választáson még maga Petőfi is megbukott), a dolgot úgy intézik el, hogy dühükben azokat félemlítik meg, akik meg tudták szerezni a nép bizalmát.

Ez a tevékenységük akkor is törvénytelen, ha a nép annyira ostobának bizonyul, hogy még Petőfivel szemben is egy ismeretlen senkire (egy helybeli református lelkészre) szavaz, sőt Petőfinek egyenesen menekülnie kell a nép elől. Ebből ugyanis Petőfinek azt kellett volna megértenie, hogy az ő fenséges szabadságeszméi talán nem is olyan csodaszerek, mint ő gondolja, mert lám, a nép uralma a butaság uralmát jelenti.

De a népuralom védői viszont azt is felhozhatták, hogy talán a Petőfit kibuktató nép nem is volt olyan ostoba, mint amilyennek látszott, mert hiszen országgyűlési képviselőnek nem az alkalmas, aki szép verseket tud írni s mint költő, lángelme, hanem az, aki tapasztalt, érett, megfontolt lelkiismeretes politikus. Könnyen meglehet azonban, hogy ezek a tulajdonságok sokkal jobban megvoltak abban a református lelkészben, akit a nép Petőfivel szemben megválasztott és akit ez a nép személyesen ismert, mint a túlfűtött, egzaltált költőben, aki már a mesterségénél fogva is mindent túlzott fokban él át, tehát népvézérnek már csak ezért se alkalmas. A túlzó politikus mindig rossz politikus.

De ha a márciusi utca illetéktelen uralmát Pálffy János annyira lenézi és lenézi még azt az István nádort is, aki nem verte szét rendőrökkel és vezetőit nem tette lakat alá, de megsokallja még maga Kossuth Lajos is, annál feltűnőbb, hogy a mi közvéleményünk, sőt ennek hatására, sőt terrorjára még hivatalos államunk is nemcsak a kommunizmus, hanem már Horthy, sőt Ferenc József uralma alatt is éppen március tizenötödikének, tehát az utcának a meg-

mozdulását tartja 48-ban a legfontosabbnak és ennek évfordulóját ünnepli a leglelkesebben. Bizony nem valami érett gondolkodás, nem valami nagy törvénytisztelet vagy alkotmányos érzület jele.

Így aztán nem csoda, hogy nemzetünk olyan szellemben nevelkedett, hogy még ma is hazafias érdemnek tartjuk az utca megmozgatását és a forradalomcsinálást; hogy forradalomnak neveztük még 1956-os szabadságharcunkat is, s disputáltunk a kommunistákkal, hogy akkor mi voltunk-e a forradalmárok vagy ők. Világos, hogy ők, hiszen minden forradalom törvénytelenység, törvényteleniséget pedig tisztességes ember soha és semmi körülmények közt se csinál. Tisztességes ember a jót törvényes eszközökkel éri el, nem pedig felforgatással. Keresztény ember hazája életében is csak csendes, jótékony májusi esőt csinálhat, nem pedig égháborút, zivatart vagy orkánt.

A törvényes alapon álló Magyarország 48-ban is csak az országháztól, mégpedig a szabad országháztól várhatta az ország sorsának jobbra fordulását, a törvényhozást és az új, haladó intézményeket, nem pedig az országgyűlést megfélemlítő utcától. Ha pedig utólag ünnepel, akkor azt ünnepli, amit az országház határozott, tehát 48-ban április 11-ét, nem pedig az illetéktelen elemek, az utca jelentkezését, tehát március tizenötödikét. Pedig nálunk március tizenötödikével szemben április tizenegyedike a nemzet szemében mindig egyenesen gyűlöletes volt. Furcsa, mert április 11-én a nemzet fogadta el azt, amit március 15-én az utca ért el a hatóságok megfélemlítésével.

Nagyon rossz jel és nemzeti szégyenünk lenne ez a mi nagy március 15-i ünneplésünk, s az, hogy még 48-ból is éppen ezt tartjuk a legnevezetesebb eseménynek, ha nem tapasztalnánk más nemzetekben is ugyanezt. Például a „grande nacion” is a Bastille bevételének évfordulóját tartja legnagyobb nemzeti ünnepének. Le is csúsztak velünk együtt ők is hajdani nagy „gloire”-jükből, de mint mi, ők se látják még ma se, hogy az effajta ünneplés és a nagy nemzeti lecsúszás közt a legszorosabb okozati összefüggés van.

Amíg megvolt a Bastille, addig a francia nép izgatói benne látták szolgaságuk jelvényét, s addig izgattak ellene s szították a gyűlöletet „zsarnokai” ellen, míg a nép dühében neki nem ment és le nem rombolta. Még ma is meg van róla győződve, hogy az önkényt és a zsarnokságot rombolta le és a szabadságát szerezte vissza vele, noha történetírói – mint láttuk már – rég bebizonyították, hogy olyan Bastille-t romboltak le, mely üresen állt, tehát a „zsarnokság” feltűnően nem volt zsarnokság.

Ugyanezt láttuk már a mi március tizenötödikénkkel kapcsolatban is. Tulajdonképpen az is olyan „zsarnokságot” rombolt le, mely a valóságban sose volt, s csak olyan sajtószabadságot valósított meg, melyről maguk Petőfiék állapították meg, hogy annál még Metternich cenzúrája is jobb volt, s amely később, mikor már igazán megvalósult, akkor is csak olyan sajtószabadság volt, melyre még olyan baloldali író, mint Illyés Gyula, ő is alig tudta megállni, hogy undorral rá ne köpjön, mikor ránézett. De azt, hogy nálunk már március 15-e előtt is a valóságban olyan sajtószabadság volt, melynél jobbat kívánni se igen lehet, szintén elismerik még az Illyés-féle írók is. (Illyés például Petőfijében.)

Az erre vonatkozóan már közölt adatok mellé még csak azt említem meg, hogy arra a Nemzeti dalra vonatkozólag, melyet Petőfiék a tőlük kivívott sajtószabadság állítólagos oly nagy dicsőségére cenzúra nélkül nyomatták ki, még Illyés Gyula is azt jegyzi meg „mellesleg”, hogy rajta „a cenzor se találhatott volna semmi kifogásolnivalót” (Illyés Gyula: Petőfi, 252. o.), tehát a márciusi „vívmányok” nélkül is épp úgy ki lehetett volna nyomatni, mint azok birtokában.

Az egész tehát csak arra volt jó, hogy megmutassák, hogy csak azért is a törvény ellenére nyomják ki, mégpedig büntetlenül. Ők azt tartották az igazi hazafinak, aki valamit csak azért nem tesz, mert a törvény előírja. Hogy aztán az ilyen „példaadásoknak” milyen következményei vannak a magyar népre és így végeredményben a hazára, azzal már se ők nem törődtek, sem azok, akik még ma is ünneplik érte őket.

A népet nem arra kell tanítani, hogy merje megszegni a törvényt, mert ehhez tanítás nélkül is ért, kivált a fiatalja és az értéktelenebbje, hanem arra, hogy tudja magát fegyelmezni, tudjon engedelmeskedni, azaz a törvényt tisztelje. Ha pedig a törvény maga a rossz (mert természetesen ez is előfordulhat s elő is fordulni mindig, míg emberek csinálják a törvényeket), akkor nem igazgani és lázítani kell ellene (mert ezzel a jó törvények tekintélyét és hitelét is aláássuk és a nép erkölcsi erejét gyengítjük), hanem úgy, hogy törvényes, alkotmányos úton, érveléssel érzük el megváltoztatását vagy teljes eltörlését. Addig azonban, míg ez meg nem történt, az ilyen törvényeket is megtartjuk. Azon, hogy hogyan lehet kívánni még a rossz megtartását is, csak tapasztalatlanok s az elfogultak, tehát a gyűlölettől vezetettek csodálkozhatnak. Minden okos ember tudja ugyanis, hogy se abszolút rossz törvény, se abszolút rossz más emberi intézmény nincsen, mert az abszolút rosszat vagy az abszolút butaságot soha senki nem avatja törvénné. Csak arról lehet szó, hogy valamely törvénynek az előnye több-e vagy a hátránya. A most rossznak tartott törvény azért lett törvény, mert akkor, mikor hozták, azt hitték, hogy több az előnye, mint a hátránya. Most úgy látják, hogy megfordítva van.

Többnyire nem is azért látják a dolgot most másképpen, mert a régi törvényhozók tévedtek, hanem azért, mert a viszonyok változtak meg, ugyanis ha valami előnyös volt száz évvel ezelőtt, éppen nem bizonyos, hogy ma is az. Nemesgyeser előfordul azonban az is, hogy az eltörölt vagy megmásított törvényt újra visszahozzák, illetve régi alakjában visszaállítják.

Egyes régi intézményeket vagy törvényeket, például a királyság vagy a cenzúra intézményét bizonyos körökben csak azért látják olyan ostobáknak és tűrhetetleneknek, mert már hosszú idő óta igaztják őket ellenük s ezért a gyűlölet és a belőle folyó elfogultság miatt csak az érem egyik oldalát látják. Ezért olyan türelmetlenek velük szemben s ezért nem akarnak várni, hanem még ma akarják őket eltörölni. Ilyenkor okos ember rögtön látja, hogy itt nem az ész beszél, hanem a gyűlölet, s már eleve arra kénytelen gondolni, hogy ezeknek a türelmetleneknek aligha lehet igazuk. Negyvennyolc is ilyen idő volt, de közvéleményünk – sajnos – még most se tért észre s még ma is az akkori igazságok és a tőlük felkeltezt gyűlölet hatása alatt áll.

Azt meg nem Illyés Gyula, hanem Zichy Antal, a papgyűlölő festőművész testvére jegyzi meg Széchenyi-életrajzában (II., 66. o. jegyzetében), hogy a Nemzeti dal híres gyűjtő refrénjének: „Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”, „prózára fordítva semmi értelme sincs. Itt semmiféle rabság, melyből csak erőszakos módon lehetett volna felszabadulnunk, nem létezett”.

Hozzátehetjük még ehhez azt is, hogy maga az az eskü is, melyet a vers szavalója letesz, mégpedig egymás után tizenkétszer, tehát már ezzel is profanizálja az esküt és Isten szent nevét, mert feleslegesen esküszik („Isten nevét hiába ne vegyed!”, „Teljességgel ne esküdjetek!”), közönséges hamis eskü, mert hiszen azok, akik Petőfi e versét 48-ban szavalták, csak e szavalás, tehát esküvés után (egy év múlva, már a Bach-korszakban) lettek csak igazán rabok s maradtak utána rabok még hosszú éveken át. Hogy mertek hát előre megesküdni arra, hogy nem lesznek többé rabok? Honnan tudták, milyen kezességük volt arra, hogy azt, amire esküsznek, meg is tudják valósítani?!

Nem arra kellett volna 48 márciusában esküdni és az embereket is esküdtetni, hogy rabok többet nem lesznek, mert az végeredményben nem tőlük függött, hanem arra, hogy mindent elkövetnek, hogy a jövőben ne legyenek azok. Ha kisebb lett volna az önbizalom és a gőg, ezt talán meg is tudták volna valósítani. De hát mit várhattunk eskü terén attól a Petőfitől, aki azt a vádat, hogy „én istentagadó vagyok” (amelyet természetesen csak „a gonoszok fognak rám”), azzal cáfolja meg, hogy hiszen most is imádkozik, mert hiszen a szeretője „szíve dobogását” hallgatja, azaz neki a bujálkodása szentebb dolog, mint az imádság?!

Mindenben homlokegyenest ellenkező tehát az igazsággal az, amit a március 15-i dal állít, sőt amire – könnyelműen – meg is esküszik, sőt – mint egy géppisztoly – egyenesen az eskük egész sorozatát ontja. Azt állítja, hogy eddig a magyarok rabok voltak. Láttuk a té-

nyekből és láttuk még a legtúlzóbb hazafiak (Wesselényi, Pálffy János stb.) nyilatkozataiból is, hogy itt 48 előtt nem volt rabság. Sőt elismerte ezt még Petőfi is azzal, hogy Kossuthra olyan lesújtó nyilatkozatokat tett. Láttuk, hogy Wesselényi is mennyire hangsúlyozta, hogy egész addig, míg csak ő mind féktelenebb izgatásaival ki nem kényszerítette az erdélyi alkotmány felfüggesztését, ott szabad hazában szabad magyarok éltek. Az tehát, hogy „rabok voltunk mostanáig”, nem igaz.

A második állítás, melyet szintén egyenesen esküvel erősít a vers, az, hogy ezután már nem leszünk rabok. Az igazság ezzel szemben az, hogy egész ezeréves történelmünk folyamán sose voltak a magyarok annyira rabok, mint hamarosan ezen eskü 12-szeres letvése után és éppen ezen eskü miatt, a forradalmi túlzások miatt lettek azzá. Ha nem lett volna 48-ban március 15, és ha nem lettek volna hozzá „hazafias” ifjúsági vezérek, 67-nél sokkal hamarabb lettünk volna szabadok, függetlenek és Ausztriával egyenjogúak.

Hogy mennyire szabadok voltak itt a magyarok, még az olyan túlzó, forradalmár hajlamú magyarok is, mint Petőfi, s különösen hogy mennyivel szabadabbak voltak, mint nem a bolsevizmus vagy hitlerizmus idején, hanem akár a Horthy-korban, mutatja, hogy Petőfinek az „Egy gondolat bánt engemet” kezdetű verse, mely bizonyára van olyan izgató és forradalmi, mint akár a Nemzeti dal, ez is megjelenhetett már március 15-e előtt. Pedig a cenzor természetesen észrevette, hogy forradalmi (hiszen épelméjűségét kellene kétségbe vonnunk, ha még ezt se vette volna észre), ezért akadékoskodott is, de azért mégiscsak megadta az engedélyt a kinyomatására. (Ferenczi: Petőfi életrajza, III., 43. o.)

A március 15-e előtti magyar „szolgaságra” a következő kis eset is jellemző. Akkor, mikor Petőfi Debrecenben megkérte Prielle Kornélia kezét, s hogy igenlő válaszát megkapja, még azt is felajánlotta neki, hogy azonnal katolikus lesz, programba vették, hogy a színpadon is elszavalja egyik költeményét s ezt a színlapon be is jelentették a közönségnek. A színingazgató azonban figyelmeztette a költőt, hogy a szavalthoz a cenzor engedélyére van szükség. Erre Petőfi a színingazgató társaságában elment a cenzorhoz, aki az ottani piarista gimnázium egyik tanára volt. (Úgy látszik, azért utálták akkor annyira a cenzorokat, mert többnyire papok voltak, s így elsősorban a hitetlen és erkölcsromboló, no meg az izgató műveket tiltották. De hívó embernek éppen emiatt csak helyeselnie lehet és a magyar nép nevében is hálásnak kell lennie a Habsburgok cenzúrájáért.)

Petőfi azonban éppen nem úgy jelent meg a cenzor előtt, ahogyan a hatóság előtt szokás, s éppen nem a törvény iránti tiszteletből. Nem. Egyedül csak azért, hogy tudtára adja, hogy fűtyül rá és hogy a cenzúra intézkedéseinek nem hajlandó magát alávetni. (Képzeljük el ezt a gőgöt és állampolgári önérzetet egy kommunista államban, vagy a hitlerizmus idején, vagy akár csak Horthy Miklós Magyarországaiban!)

A debreceni papi cenzor ahelyett, hogy Petőfit azonnal elvitette volna az ávosokkal (ha lett volna már akkor is effajta intézmény) s szegény anyja még évek múlva se tudta volna meg, hogy fia él-e még, annál kevésbé, hogy melyik börtönben (mint a Nemzeti dalban emlegetett „rab”-ság alapján mindenki gondolná), még alkudozni kezdett Petőfivel s – úgy látszik – könyörgött neki, de Petőfi még csak azt se volt hajlandó megmondani neki, mi a címe annak a versének, melyet el fog majd szavalni.

A cenzor erre természetesen kijelentette, hogy a szavalatot nem engedélyezi. Hogy azonban ezt milyen arccal és milyen hangon közölhette Petőfivel, azt következtethetjük abból, hogy Petőfi, válaszul a tilalomra, kijelentette neki, hogy szavalatát csak azért is meg fogja tartani.

Mikor aztán aznap este az első felvonás végén legördült a függöny és Petőfi odalépett eléje, megvárta, míg a neki szóló fergeteges taps lecsillapszik, aztán közölte a közönséggel, hogy – sajnos – nem szavalhat, mert ez az úr itt – és ezzel rámutatott a közönség soraiban ott ülő cenzorra – nem engedi. De hát – tette hozzá – nem lesz mindig ez így, ez a világ nem soha tart már s hamarosan neki is eljön a napja.

Láthatjuk belőle, milyen volt az a „szolgaság”, amely alól Kossuth és Petőfi meg a 48 a magyar népet fel akarta szabadítani, s milyenek voltak azok az „elnyomók” és „zsarnokok”, akiknek „önkényét” ezek az emberek ostorozták. De azt is jól láthatjuk, mennyire hiúak, mennyire a maguk dicsőségét keresők, mennyire reklámemberek voltak ezek a tőlünk körülrajongott hazafiak. Petőfi csak annyira volt bátor és csak annyira hazafi, amennyi tőle nem kívánt nagyobb áldozatot.

Látjuk, hogy nem igaz, hogy Petőfi ekkor Debrecenben nem azért nem szavallhatott, mert a bécsi kormány elnyomta a magyar nemzeti érzést vagy a szabadságot, hanem egyedül csak azért, mert izgágáskodott, hetvenkedett a cenzorral, azaz a bécsi kormánnyal, mert hiszen a cenzor annak az embere volt. Természetesen nem is a bécsi kormányé, mert az Magyarországon nem parancsolt, hanem azé a magyar kormányé, mely nem volt felforgató és nem az uralkodóházzal való feltétlen dac volt egyetlen politikai elve.

A mi „elnyomásunk” nem abban állt, hogy nálunk is osztrák vagy Bécsből kinevezett magyar cenzorok működtek (mert a Magyarországon működő cenzorokat mindig magyar hatóságok nevezték ki), hanem egyedül csak abban, hogy a hadseregünk, diplomáciánk és a pénzügyünk közös volt, s ezeket a közös dolgokat Bécsből irányították, s mivel mi pénzt alig adtunk hozzá (csak az előnyeit élveztük), világos, hogy beleszólásunk is alig volt ezekbe az ügyekbe. Magyar közigazgatási (vagy bírászkodási) ügyekben azonban (tehát a cenzúra tekintetében is) mindig magyar hatóságok rendelkeztek.

Azt is jól láthatjuk ebből az esetből, melyet egyébként a protestáns Ferenczi Petőfi-életrajzából (III., 18. o.) veszünk, hogy mennyire hiúak, mennyire csak magukról beszéltetni akarók, de egyébként semmit se kockáztatók, mennyire reklámemberek voltak ezek a tőlünk annyira körülrajongott 48-as hazafiak. Petőfi csak annyira volt bátor és csak annyira hazafi, ami érdekeit és becses személye biztonságát nem veszélyeztette, de viszont dicsőséget hozott rá, mert nagy „bátorságát” és „hazafiságát” bizonyította.

Azt tudta, hogy ha a cenzor nyílt tilalma ellenére mégis szavall, akkor a cenzor rá lesz kényszerítve arra, hogy feljelentsen, s így megbüntessék. Ez se járt volna ugyan valami nagy bajjal, mert csak pénzbüntetést, vagy legfeljebb egy-két napi elzárást (de azt se börtönben, hanem szobában) kapott volna, de számára ez is olyan országos reklámmal járt volna, hogy ugyancsak megérte volna, de Petőfi még ennyit se kockáztatott. Ezért annak ellenére, hogy annyira kötötte az ebet a karóhoz és erősködött a cenzornak, hogy csak azért is szavall, szemrebbenés nélkül szegte meg a szavát és nem szavallt. Csak annyira volt „bátor” és „hazafi”, amennyi hírnevet, sikert és dicsőséget hozott ugyan számára, de kellemetlenséget nem. Az ő hőstettei is ugyanarra a kaptafára mentek, mint protestáns hittestvéreie az öreg és ifjú Wesse-lényié, akiknek effajta hősködését majd ezután látjuk.

Engedelmeskedett, nem szavallt, de ott a nyilvánosság előtt viccet csinált a dologból s megszegyenítette a cenzort. Mert világos, hogy mikor rámutatott, hogy ő nem engedi, a közönség részint felháborodott a jelen levő cenzor ellen, részint nevetett rajta. Tény ugyanis – Ferenczi legalábbis ezt írja –, hogy a cenzor erre felkelt helyéről és eltávozott, természetesen a közönség gúnykacaja közepette. Tekintve, hogy pap volt, a közönség pedig – Debrecenről lévén szó – kálvinista, könnyű a helyzetet elképzelni, milyen őszinte, milyen zajos és milyen általános lehetett ez a gúnykacaj. Hiszen gróf Degenfeld, a református egyházkerület ékes magyar nevű felügyelője állítólag még félszázaddal utána is azért imádkozott, hogy megérje azt az időt, hogy Debrecenben ne kelljen katolikus papot látnia. (Isten meg is hallgatta buzgó imáját, mert öreg korára megvakult, s így papot a legjobb akarattal se láthatott.)

Petőfi tehát nagy diadalt aratott annak ellenére, hogy nem volt bátor és nem szavallt. Mindenki úgy látta ugyanis, hogy nagyon bátor volt. Pedig hát olyan cenzorral, aki pap volt és akinek a Habsburgok voltak a gazdái, könnyű volt elbánni. Ne beszéljünk most arról, mit csinált volna az ő helyében Sztálin vagy akár csak Kádár János vagy Hitler cenzorai, hanem vegyünk akármilyen cenzort, csak Habsburg-cenzort ne. Minden más cenzor ugyanis nem

maga ment volna el arra a színi előadásra rendőrök nélkül, hanem maga helyett csak a rendőröket küldte volna oda. Biztosíthatunk róla mindenkit, hogy akkor Petőfi, aki – mint látjuk – még a békés, rendőrök nélküli cenzortól is megijedt, akkor nemcsak nem szavalt volna (noha előtte csak azért kereste fel a cenzort, hogy csak azért is szaval és csak azért se mondja meg, hogy mit szaval), hanem akkor még viccet se csinált volna a dologból s még a függöny elé se állt volna oda. Az igazi zsarnokokból nem lehet viccet csinálni, mert azok ütnek.

Ez a jó debreceni papi cenzor karhatalmat egyáltalán nem küldött az előadásra, de viszont ő maga, mint közönség, megjelent. Majd a megszegyenítést is zsebre téve és a gúnykacajt is eltűrve eltávozott, s Petőfi ellen természetesen utólag se indított semmiféle eljárást.

Olyan kormány, mely a törvényt tiszteletben tartotta, nem is indíthatott volna eljárást, mert hiszen Petőfi tulajdonképpen semmit se csinált. Az, hogy a cenzornál négy szemközt (illetve hatszemközt, mert a színi igazgatót is magával vitte, hogy legyen, aki a városban az ő nagy bátorságát és nagy hazafiságát elbeszélje) hetvenkedett, még nem követett el büntetendő cselekményt, mert hiszen végeredményben mégiscsak engedelmeskedett, s a tettek számítanak, nem pedig a szavak (ezért nem mondhatjuk itt Petőfit se „bátornak”, se „hazafiasnak”).

Egy kommunista cenzor vagy rendőrtiszt így is jól összeverette volna érte, de hát Petőfi jól tudta, hogy pappal és Habsburgokkal van dolga, nem pedig kommunistákkal vagy nácikkal. Azért volt olyan hangos, mert tudta, hogy ezek törvénytelen eljárásra nem vetemednek ellene. A kommunizmus és a hitlerizmus alatt viszont tudták az emberek, hogy arra is vetemednek. Ezért volt akkor olyan nagy rend és csönd s azért nevezték még a „reakcióso” is egyenesen „felszabadulás”-nak a rémuralom beköszöntését.

Ennek a debreceni piarista cenzornak az egész viselkedése azt mutatja, hogy vagy azért ment el arra az előadásra, melyen Petőfi szavaltát várták, mert kíváncsi volt rá s élvezni akarta, mivel valójában ő is Petőfi-féle magyar volt. Láttuk, hogy az akkori papok közt a vallástalan közszellem hatására igen szép számmal voltak olyan papok (Horváth Mihály, Czuczor Gergely, Verseghy, Dugonics András, Mednyánszky Cézár, Rónai Jácint stb.) akik nemcsak papnak, hanem még katolikusnak se igen feleltek volna meg. Lehet, hogy a debreceni cenzor is ilyen volt. Vagy pedig rendes pap volt s csak azért ment el mégis az előadásra mint érdeklődő közönség, mert maga is megijedt a saját tilalmától s a város közönségét, mely előtt hivatala és papi mivolta miatt úgylis gyűlöletes volt, így akarta maga iránt kiengesztelni. Tehát azért, mert alsóbbrendűségi érzete volt, mint akkor nálunk minden kormányhivatalnoknak, mert hiszen pecsovicsoknak, hazaárulóknak tartották őket s lépten-nyomon érezniük kellett az emberek megvetését. Hát még a kálvinista Debrecenben!

Nem a lakosság többsége viselkedett ugyan így velük szemben, hanem csak egy törpe kisebbség, de viszont ez nagyszájú és erőszakos volt és többségnek látszott, mert zajossága és aktivitása pótolta számbeli kisebbségét. Két malomkő között őrlődött tehát: a hivatalos kötelesség és többé-kevésbé (aszerint, hogy mennyire volt katolikus műveltségű és önállóan gondolkodni tudó) a meggyőződése és a közvéleménytől való rettegés és emiatt az annak való hízelgés között.

Hatósági terrorra lett volna akkor szükség. Ezt azonban nem tudja kifejezni, bármennyire érzi is a szükségességét az olyan hatóság, mely valláserkölcsi alapon, sőt a katolikus Egyház iránti engedelmisség alapján állt, mint a Habsburgok kormánya. Az ilyen hatóság nem használhat jó célból se olyan eszközöket, melyek a törvényekkel ellenkeznek, mint például a jelen esetben Petőfi elhurcolását, s hogy megfélemlítő hatása legyen, meglepetésszerűen történő, éjszakai és titokzatosságba burkolt elhurcolását. Emiatt volt az akkori magyar hatóságok minden intézkedése félintézkedés, melynek semmi hatása vagy eredménye nem volt, mert mindenki észrevette rajta a félénkséget, tehát a gyöngeséget. Ezért nem félt tőle senki se.

Mivel azonban féltörvénytelenégeket (olyankor, mikor már látta, hogy másképp tűrhettelené válik a helyzet) csinált, megvetést bőséggel kapott s ugyancsak szemére hányták „törvénytelenégeit”. Megvetni ugyanis csak jámborokat és a gyöngéket lehet, de azokat szo-

kás is, kivált mikor ez a gyöngye jámbor a hatalom képviselője, azé a tekintélyé, mely iránt mindenki már természeténél fogva ellenszenvvel viseltetik, hiszen mint hatóság, azt közli az emberekkel, mit nem szabad s így szabadságukban akadályozza őket.

Így lett aztán a vége a dolognak ebben a Petőfi-esetben is, hogy a cenzor húzta a rövidebbet, hogy ő lett a vesztes fél: mint leforrázott kutyának, a gyöngébbnek és lenézettnek járó gúnykacaj közepette kellett elhagynia azt a színházat, melynek előadásán csak azért jelent meg, hogy bocsánatot kérjen azért, hogy cenzor, a költőt pedig kárpótlásul kiengesztelje megjelenésével azért, mert szavát, mivel nem volt hajlandó vele még azt se közölni, hogy miben fog állni, kénytelen volt betiltani, mert hiszen még ha akarta volna, akkor se engedhetne volna meg.

De jól láthatjuk ezen esetből azt is, milyen nagy színészek voltak e kor „hazafiai” (mert hiszen nagyjából mindnyájan olyanok voltak, mint Petőfi, mint ahogyan majdnem mindnyájan protestánsok is voltak). Ugyanezt tapasztalhatjuk benne is, amit Wesselényi viselkedésében láttunk a másik „hazafi” ravatalánál, vagy látni fogjuk majd benne akkor, mikor a fürdőközönség tapsaira pályázva megmássza a meredek sziklát, vagy apjában, mikor vérben forgó szemekkel, kardosan ront az elnöklő s őt rendreutasító főispán ellen.

Ahogy az öreg Wesselényi se volt valójában se indulatos, se hazafi, se bátor, hanem egyedül csak jó pszichológus, aki arra pályázott, hogy bámulják és beszéljenek róla, s ezért mikor oda jutott volna a dolog, hogy azt a főispánt meg is kellett volna ölnie, akkor mintegy gombnyomásra lecsillapult addig megfélemlített látszó haragja: épp ilyen előre megfontolt, mindent előre pontosan kiszámított volt Petőfi „hazafias” bátorsága is a cenzorral.

Egész bizonyos, hogy figyeltette, van-e az előadáson rendőrség, s mikor látta, hogy nincs, de a cenzor viszont, mint békés színházlátogató, ott van, azt is előre határozta el, hogy viccet csinál a dologból s így szerez magának erkölcsi győzelmet. Könnyű dolga volt, papcenzorokkal és Habsburg-kormányokkal ilyesmit büntetlenül meg lehetett tenni, mert csak azért, hogy bosszút álljanak s rajtuk senki se nevetessen, ők törvénytelenséget sose követtek el. Ők csak féltörvénytelenégeket csináltak, azokat is csak nagy ritkán s nagyobb baj elkerülésére, a hatóságok tekintélyének a végső lezüllesztől való megmentésére.

Petőfi e debreceni szereplésében közönséges színész volt. Nem hiába élete legnagyobb ambíciója az volt, hogy színész lehessen. Nagy garral megjelenik a cenzornál, mert tudja, hogy ennek híre megy. De azért biztonság okáért maga is gondoskodott róla, hogy híre menjen. Ezért tanút is visz magával, a színigazgatót, hogy nagy bátorságát ne magának kelljen elbeszélnie, mert az egyébként nem rokonszenves dolog. Az egész város arról beszél tehát, hogy Petőfi bejelentette a cenzornak, hogy nem kér engedélyt, de azért mégis szaval, de még csak azt se hajlandó megmondani neki, hogy mit szaval. Persze mindenki kíváncsi, mi fog történni s úgy megtelik a színház, mint soha addig. Petőfi erre aggódva figyel, mik a kilátások. Örömmel látja, hogy rendőrség nincs, tehát erőszakosság nem készül s hogy csak maga a cenzor jött el, mint érdeklődő. Annyira nem bátor és annyira nem „hazafi”, mert még így se mer szavalni, noha tudja, hogy az egész város beszéli, hogy kijelentette, hogy azért is szaval. Annyira nem volt tehát bátor, hogy nem szégyellte az egész város nyilvánossága előtt megszegni a szavát.

Mivel azonban tudta, hogy ez kiábrándulást fog okozni és éppen nem fogja növelni hazafisága és bátorsága hírét, e lehangoló hatás ellensúlyozására előre gondoskodott a cenzor olyan természetű megszegyenyítéséről, mely nem járhat számára kellemetlen hivatalos következményekkel. El is érte célját. Kedélyeskedett a cenzorral s emiatt annak a közönség gúnykacaja között kell a színházból távoznia. Pedig éppen az, hogy ezt a megszegyenyítést szó nélkül zsebre tette s valóban eltávozott, bizonyítja, hogy egyedül csak azért jelent meg, hogy megjelenésével Petőfit megtisztelje. (Másképp rendőrséget is vitt volna magával.)

Petőfi e diadalának szemlélői teljesen elfelejtették, hogy tulajdonképpen nem történt semmi más, minthogy Petőfi megszegte a szavát; hogy nem merte, vagy talán nem is akarta

megtartani azt, amit nagy hangon kijelentett és korántsem olyan bátor „hazafi”, mint amilyennek mondja magát. Szereti a hazáját, de azért annyira nem szereti, hogy miatta eljárás zúdítson a nyakába, még akkor se, ha jól tudja, hogy az eljárás, tekintve, hogy Habsburgokról van szó, éppen nem lenne egyébként se veszélyes. Annyira azonban szereti hazáját, hogy hajlandó általa magának hírt és dicsőséget szerezni.

Petőfi a „Talpra magyar”-ban tizenkétszer egymás után esküszik meg, hogy nem lesz tovább rab. Vajon ha megérte volna a Bach-korszakot, öngyilkos lett volna-e azért, hogy esküjét meg ne szegje s rab ne legyen? Reméljük nem. De miért esküdött akkor könnyelműen s hamisan, különösen miért esküdött egymás után tizenkétszer hamisan?

Petőfi e tömegesküje közben elsősorban a sajtószabadságra gondolt, hiszen ezt vívta ki a Nemzeti dallal. E téren elért sikere azonban olyan rövid volt, hogy már néhány hónap múlva, mikor a 48-as országgyűlés meghozza új törvényét a sajtószabadságról, a Petőfi szellemében író „Március Tizenötödike” című akkori „hazafias” lap azt írta, hogy ez a 48-as törvény „szabadelvűségben száz évvel áll Metternich rendelkezései mögött.” (Illyés, 266. o.) Ugyancsak kétségbeejtő megállapítás 48-ra annak ellenére, hogy nem ellenség, hanem barát teszi. Petőfi-nek tehát már ekkor öngyilkossá kellett volna lennie, ha a „Talpra magyar!”-ban tett tizenkétszeres esküjét meg akarta volna tartani. Ez az új sajtótörvény ugyanis 10.000 forint (mai pénzben körülbelül egymillió forint) kaucióhoz kötötte egy politikai lap engedélyezését s miatta annak a Táncsics Mihálynak is meg kellett szüntetnie már meglévő lapját, akit éppen március 15-e szabadított ki börtönéből. Láttuk, hogy ezen az egy Táncsics Mihályon kívül nem is volt akkor más politikai rab. De azért a lelkes márciusi ifjak mégis egymás után tizenkétszer esküdtek, hogy rabok tovább ezután semmiféle körülmények közt se lesznek. Rabok ők csak eddig voltak. (Ami szintén nem volt igaz.)

Pedig e nagy vívmány után, de még ugyanabban az esztendőben hány pap ült politikai meggyőződéséért, illetve tulajdonképpen egyháziasságáért börtönben! Rá másfél évre pedig a 48-asok ezrei kerültek börtönbe s lettek rabok s ráadásul nem is itthon, hanem idegenben. Ugyanazok lettek rabok, akik csak nemrég esküdtek meg egymás után tizenkétszer, hogy rabok többé nem és semmiképpen se lesznek.

Azt hinné az ember, hogy emiatt a 48-asok szégyellik ezt az annyira be nem vált és annyira megcsúfolt Nemzeti dalt, s arra törekednek, hogy fiaik ne tudjanak róla, hogy ne vegyék észre a költő és kortársai nagy szégyenét, ezt a meggondolatlan és tömeges hamis esküvést. De nem. Március tizenötödikén még ma, száz év múlva is ezt a verset szavalják, s olyan lelkesen és meggyőződéssel szavalják, mintha az első szavalók meg is tartották volna azt, amire esküdtek, vagy mintha eszükbe se jutna az a feltevés, hogy komolyan is vegyék, amit esküdtek, nem pedig csak üres szólalom lett volna s lenne ma is, de az értelmére nem is gondolnak.

Negyvennyolcban a békés átalakulásból csak azért lett forradalom és fegyveres harc, tehát tömeggyilkosság, végül pedig fegyverletétel és tényleges elnyomás (államjogilag, mert az emberi jogokat a Bach-korban se nyomták el), mert a nemzet törvényes és az országgyűlésen tárgyaló képviselőit ezek a márciusi ifjak, később pedig a tőlük fellovált és őket követő utca befolyásolta, megfélemlítette s mindig messzebbre lökte, mint amennyire a józan megfontolás, sőt maguk a márciusi törvények is engedték volna és mint amennyire a maga önkéntes akaratából maga ez a nemzetgyűlés is ment volna.

Mi lett volna azonban belőlünk, ha a helyzet uraivá teljesen ők váltak volna s a nemzet irányítása teljesen az ő kezükbe került volna? A válasz megadása könnyű, mikor még Illyés is azt írja (Petőfi, 156. o.), hogy „a francia forradalom íróinak Párizs után Pesten voltak leg-lelkesebb olvasói, és hogy az „honnete homme” (a becsületes ember) akkor „pontosan annyit jelentett, mint jó forradalmár”.

Azt az új sajtótörvényt, melyet Pozsonyban az országgyűlés hozott, Pesten, a Városház-téren, el is égették (Zichy: Széchenyi, II., 150. o.). Csodálkozva kérdezzük: Miért követeltek

ezek az emberek országgyűlést, népképviseletet a „zsarnokuralom” helyett, mikor aztán azokat a törvényeket, melyeket a népképviselet hozott, nemcsak nem tisztelték, hanem kijelentették, hogy rosszabbak, mint Metternich törvényei voltak s aztán dühükben elégetik őket? Nem annak elismerése-e ez, hogy Metternich akarata közelebb állt „a nép” akaratához, mint a 48-as országgyűlés? Nem az izgatók maguk cáfolták-e meg ezzel mindazt, amit hirdettek?

Mi lesz azonban az olyan nemzetből, melyet ilyen elemek irányítanak? Ennek az annyira elítélt új sajtótörvénynek a meghozója például az a Szemere Bertalan volt, aki nemcsak kálvinista volt, hanem 48 előkészítéséért az ifjúság akkori bálványa is, 49-es miniszterelnök, trónfosztó, sőt nyíltan köztársasági, tehát még Kossuthon is túltevő. Láthatjuk belőle, mennyire nem volt zsarnok Metternich, de láthatjuk azt is, mennyit lehetett a 48-as túlzók ígéreteire és nagyhangú kijelentéseire adni.

„Az ifjak egy része köztársasági érzése jeléül a nemzeti színű helyett vörös karszalagot, tollat és bokrétát kezdett viselni.” (Illyés, 266. o.) Miben különböztek hát ezek a „hazafiak” a ma annyira hazafiatlanoknak tartott kommunistáktól?

„A Petőfi képviselőjelölti kiáltványából, ahogy a derék Bankó írja (az a kálvinista lelkes, akit a szabadszállásiai Petőfi helyett képviselőjükké választottak), a kommunizmus elveit okoskodták ki.” (Illyés, 272. o.) Nem is volt éppen ostoba okoskodás, mert hiszen Petőfi a „világszabadságért” „piros (tehát nem nemzeti színű) zászlók” alatt akart meghalni az „Egy gondolat bánt engemet” c. versében.

Nem légből kapta tehát Windischgrätz 1849. március 11-i kiáltványának azt az állítását, hogy „a lázadók a felforgatást és a kommunizmust képviselik”, s nemcsak Majláth, a történetíró, vádolja Szemerét, a 49-es miniszterelnököt és kormányát a szocializmussal és a kommunizmussal. Erre a vádra Kossuth és társai adtak okot azzal, hogy állandóan arra hivatkoztak, hogy ők egész Európa szabadságáért küzdenek, nem pedig csak a magyarért. Nemcsak az ekkor élő Marx és társainak szabadságharcunk iránti, már említett nagy rokonszenve szól emellett, hanem akkori honfitársaink közül is sokan észrevették 48-ban a kommunizmus nyomait és csiráit, melyek kifejlődéséig csak az alkalom kellett volna. Hogy ez az alkalom akkor még nem jelentkezett, az igazán nem 48 érdeme.

A bolsevista uralom idején a Szabad Európa rádió többek közt azt sugározta felénk, hogy a kommunisták azért törölték el március 15-e nemzeti ünnep jellegét, mert félték, hogy a nemzetnek eszébe jut a tizenkét pont, melyet a márciusi ifjak kivívtak, s észreveszi, mennyire nincs meg mindebből a magyar „népi demokráciában” semmi.

Nem, feleljük neki. Ezt a nemzeti ünnepet a kommunizmus csak azért törölte el, mert már százéves volt, azóta lett már helyette két újabb „nemzeti” ünnep is; a bolsevik októberi forradalom és a mi, a bolsevistáktól végbevitt áprilisi „felszabadulásunk” ünnepe, s a túl sok ünnep akadályozta volna a termelést.

Ami a márciusi ifjak tizenkét pontját illeti, azoktól a kommunizmusnak egyáltalán nem kellett félnie, tehát semmi oka se volt arra, hogy róluk elterelje a nemzet figyelmét. Hiszen az ország függetlensége és önrendelkezési joga Magyarország bolsevik „alkotmányában” is épp úgy törvénybe volt iktatva, mint ahogyan a márciusi ifjak tizenkét pontjában benne volt, és ezt a mi függetlenségünket és Oroszországgal való egyenjogúságunkat a kommunista sajtó, rádió és propaganda Magyarországon éppúgy hangoztatta és éppoly sűrűn emlegette, mint 48 vezetői a mi Ausztriától kivívott függetlenségünket és önrendelkezésünket.

A törvény előtti egyenlőség (minden kuláklista és földbirtokos- és kapitalista-gyótrés ellenére), a vallásszabadság (noha a gyerekek hittanra járatása, sőt maga a templomba járás is olyan nagy bűn volt, hogy állásvesztéssel járt volna mindenki részére (egyesekekre nézve még így is azzal járt), ha lett volna elég olyan munkaerő is, amely ebben is engedelmességet a pártnak), a sajtószabadság (noha a kommunizmus egész hosszú tartama alatt soha senki se merte, s ha merte volna, nem tudta volna kinyomatni azt, hogy Magyarországon nincs vallásszabadság, vagy hogy itt a kulák nem éppen olyan ember, mint a többi, vagy hogy Sztálinnak

vagy Rákosinak minden kiválóságuk mellett hibáik is vannak), a politikai és gyülekezési szabadság (noha más párt nem is lehetett, mint csak a kommunista és olyan „pártonkívüli”, aki éppen olyan kommunista volt, mint a párttagok) mind benne volt a magyar alkotmányban, tehát elméletben a márciusi tizenkét pont a kommunizmusban is éppúgy megvolt, mint 48-ban. Semmi oka se volt tehát a kommunizmusnak arra, hogy a márciusi ifjak tizenkét pontja miatt szégyenkezzék.

Ami ezzel szemben nem az elméletet, hanem a valóságot illeti, a márciusi tizenkét pont is éppúgy csak elmélet, sőt humbug volt és éppoly hadilábon állt a valósággal, mint a kommunisták „alkotmánya”. Hiszen éppen Petőfiék állapították meg, hogy a 48-as független Magyarország új sajtótörvényéhez képest a metternichi állapotok még rózsásak voltak, sőt szabadelvűséget jelentettek. Aztán vajon lehetett-e a 48-as szabad Magyarországon olyan népgyűlést tartani, melyen 48 vagy akár csak Kossuth ellen szónokolt valaki? Tűrt-e ellenzéket egyáltalán negyvennyolc? Igen, tűrt olyan ellenzéket, mely még forradalmibb volt, mint ő maga. De reakciós, pecsovic, konzervatív ellenzéket megtűrt-e? De ha nem, hol akkor a szabadság? Metternich – láttuk – tűrt ellenzéket, sőt neki olyan ellenzéke volt, hogy valójában az volt az úr az országban.

Tűrt-e szabadságot 48? Nem rezzentek-e össze vezetői még attól is, hogy a katolikusok aláírásokat gyűjtöttek arra, hogy most, hogy az Egyház kiváltságos helyzetét eltörölték, adjanak neki is legalább akkora jogokat, melyekkel a protestánsok a Habsburg-„elnyomás” alatt rendelkeztek, azaz adjanak neki is önkormányzatot? A 48-as kormány biztosan betiltja az aláírások gyűjtését s maga Eötvös (a kultuszminiszter) is úgy megjegyzi a katolikusok e kis életnyilvánulásától, hogy szükségesnek tartja közölni a hercegprímással, hogy szabadság van ugyan, de azért a klérus tartózkodjék „az izgatástól”, mert azt a kormány senkitől se tűri.

Látjuk tehát, hogy 48 és a bolsevizmus között feltűnő a hasonlóság: az ígéretekben is, illetve olyan jóknak törvénybeiktatásában, amik a valóságban nem voltak meg, de annak eltiprásában és megakadályozásában is, ami a törvényben és az alkotmány betűjében megvolt. Mindkettő csak ígért, csak törvénybe iktatott s csak dicsekedett azzal, amit hozott, s mindkettő egyformán gondoskodott róla, hogy a hozott sok jót ök, ne pedig ellenfeleik, például az Egyház élvezze, hogy szabadság csak nekik legyen, de ne „a reakciónak”.

A 48-as időket átélte és az azokat követő években írt Szeremlei Sámuel református lelkész „Valláserkölcsei és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon” című kis munkájában (26. o.) ezt olvashatjuk: „A vagyoni elleni bűnperek aránytalanul megsaporodtak oly időben, mikor munka és munkabér volt bőven. Az alkotmányosság helyreállítása után (már az 1861 óta kezdődő időket érti rajta) a földalatti tűz jelenléte csakhamar ismét kétségbevonhatatlan jelekben nyilatkozott. Szeged, Nagykőrös, Félegyháza az anarchia által voltak fenyegetve és részben megtámadva, s hogy az ott és másutt is nagyobb mérveket nem öltött, nem az alsó osztályon múlt. Nem ismételtük eléggé, hogy a kommunizmus eszméi Magyarországon fogékony földre hullanak és nincs is hiány buzgó apostolokban, kik az eszmét hintik.”

„Aki nem restell a malom alá tekinteni, meggyőződhetik, hogy a nép kilenctized része kommunista”, így szólnak azok, akik a néppel naponként érintkeznek. (A nagykáta kerületi tanítók beadványa a képviselőházhoz. (Hon, 1867. évf. 237. sz.) Hasonló állítás foglaltatik a zsámbokréti kerületi tanítók beadványában. (Hon, 1867. évf. 212. sz.)

Tudjuk, hogy Széchenyit az udvar, Metternich, Apponyi Antal és általában a konzervatívok (különösen eleinte) veszedelmes túlzónak tartották. Viszont Széchenyi meg Batthyányt és Deákot tartotta annak, szintén inkább eleinte, mert hamarosan mind Széchenyinek, mind Deáknak (de Deáknak később, mint Széchenyinek), mind Batthyány Lajosnak (de neki még később, mint Deáknak) megjött az esze. Kossuthot azonban még Deák, sőt Batthyány Lajos is veszedelmes túlzónak tartotta, viszont Petőfit meg Kossuth tartotta annak. Gondolhatjuk, milyen megfontolt államférfiú lehetett az a Petőfi, aki még Kossuthról is azt szavalta a Nemzeti Múzeum előtt, hogy „én Kossuthra nem a hazát, de a kutyámat se bíznám” (1848. május

10-én). De természetesen nem azért nem bízna rá nem a hazáját, hanem még a kutyáját se, mert Kossuth túlzó, hanem azért nem, mert szerintem nagyon is megalkuvó.

Pedig ez a Petőfi magát – Zichy Antal írja (Széchenyi, II., 150. o.) – „az ország első emberének, világraszóló nagyságnak tartotta”. (Természetesen nemcsak mint költőt – mert hiszen ebben a tekintetben joggal tartotta magát annak –, hanem mint politikust és népvezért is.) „Valóságos rendeleteket adott ki, melyeknek mindenki engedelmességet.” Jellemző azonban a közvélemény józanságára, hogy a március 15-ét követő napokban szélében az a hír volt elterjedve, hogy Petőfi megőrült (Illyés, 258. o.). Emich Gusztáv kirakatában ugyanis a nap hőse, a fiatal költő megvilágított képe ragyogott s vonásából – úgy látszik – ezt a következtetést vonták le azok, akik a képet látták. Ők nem hazafias hőst, hanem egy egzaltált bolondot láttak benne. De az is lehet, hogy nem a kép, hanem elvei, szónoklatai meg viselkedése miatt jöttek erre a gondolatra.

Jellemző az is, hogy a kor mámore és nagy költői sikerei ellenére már kortársai is észreveszik lehetetlen túlzásait s így a közéleti vezetésre alkalmatlan voltát. Törlik először a sajtóügyi választmányból, majd május 16-án még a nemzetőrségből is. „Egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek” – írja 1848. június 11-én (Illyés, 269. o.).

Hogy mennyire felületes volt és mennyire hamis elvek után indult március e nagy hőse, mutatja, hogy mikor a nagykárolyi vendéglő éttermében hallja, hogy az ottani emberek a grófjukat, Károlyi Lajost magasztalják, nem tudja megállni, hogy rájuk ne szóljon: Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni? Hiszen apja, nagyapja, szépapja mind hazaáruló volt (Illyés, 167. o.). Kérdem: miben különbözött Petőfi a mai kommunistáktól? Csak abban, hogy száz évvel előbb élt náluk.)

Ma már minden, a magyar történelemhez csak konyító ember is tudja, hogy ennek a Károlyinak se apja, se nagyapja, se szépapja nem volt hazaáruló, de legkevésbé volt „áruló” az a Károlyi Sándor, aki Rákóczi „elárulta”, akire itt Petőfi elsősorban céloz és aki miatt hazaárulózza fiát, unokáját és minden utódját is.

Ma már még a „leghazafiasabb” történetírók is elismerik, hogy Rákóczi akkor, mikor Károlyi Sándor „elárulta”, már régen megbukott s egyedül ennek az „árulóknak” köszönhetjük, hogy a mozgalom nem feltétel nélküli megadással és akasztásokkal, hanem a szatmári békével és nemzeti vívmányokkal végződött. Éppen 48-ban pedig majdnem mindegyik Károlyi a felkelők pártján volt s meg is fizettek érte részint börtönnel, részint nagy anyagi veszteségekkel.

Velük szemben tehát Petőfi teljesen tájékozatlan volt és csak a gyűlölet elfogultságától vezette magát, a történelem Károlyi Sándorát illetően pedig tisztán a ponyván árult füzetekből merítette tudását. De Petőfinek másfajta történelem iránt nem is volt érzéke. (Láttuk, hogy még Kossuth se volt hajlandó elhinni a Martinovics jellemének aljasságáról Fraknóitól feltárt történelmi adatokat.) Petőfi izgatni akart, izgatni pedig csak a ponyva alapján lehet.

Ma már az irodalomban az is általánosan elismert, hogy azok a politikai panaszok, melyeket a 48-asok hangoztattak s melyekkel mozgalmukat megokolták, valótlanok, vagy legalábbis mesterségesen kiélezettek voltak, ígéreteik pedig üresek és semmit se jelentők. A politikai, vallási és sajtószabadságra vonatkozólag ezt már ismételtelen bebizonyítottuk, ami pedig a jobbágyfelszabadítást illeti, szintén bőséges cáfolattal szolgáltunk már rá.

„A nép, az ország igazi kérdése – mondjuk ki kereken – a földosztás. Nem a jobbágytelkek megválthatósága, a földesurak kármentesítése (amit 48 csinált, illetve ígért), mert vajon miből váltson jogot és földet magának az, akinek semmije sincsen?” – írja Illyés Gyula. (Petőfi, 246. o.)

E tekintetben tehát csak olyan mozgalomnak lett volna értéke, értelme, amely földet ad a népének. Ezt azonban 48 se adott. Nem is lehetett volna ezt másképpen elintézni, mint csak földrablással (amit a kommunizmus csinált), de 48-ban még nem tartott itt az emberiség. De hát akkor e „nesze semmi, fogd meg jól!” kedvéért miért csaptak a 48-asok akkora hűhót és miért beszéltek úgy, mintha már a kommunizmusnál tartanának?

Jelszavaikat és izgatásaikat hallva nem csoda, hogy a nép azt hitte, hogy már a kommunizmusnál tartanak, hiszen „hiteles történeti kútfőkből tudjuk, hogy Udvarhelyszéken a nép szelvényében rabolta saját urait”, a nemzetgyűlés egyik székely képviselő tagja pedig azt állítja, hogy a Székelyföldön máris „a nép keze között van minden birtok, a földbirtokos nem tudja, mi lesz az övé. Mindent kezében tart a nép és aggódva várják a földbirtokosok a pillanatot, vajon fog-e maradni valamijük”. (Illyés, 303. o.) „A kommunizmus elveit – írja 1848 januárjában az egyik lap – kezdik nagyon rosszul fölfogni fővárosunkban, úgyhogy a csavargók egyre vakmerőbb tettekre vetemednek.” (Illyés, 246. o.)

Láttuk, hogy a jobbágyfelszabadítással csak a teljesjobbágyok, a mai „kulákok” ősei nyertek, de nem az igazi szegény, a földnélküli falusi nép. Mivel azonban a sok ígéretről és kortesfogástól felbátorítva ők is akartak valamit, „ezek vezetőit kénytelen, különös példát adva a népfelszabadításból, kivégeztetni Kossuth”. (Illyés, 275. o.) Ugyanezt kell mondanunk a városokról is.

„Az „éhező” párizsi munkások – írja Illyés (249. o.) – közvetlenül azért tépték fel az utcaköveket, mert a rendőrfőnök megtiltotta a polgároknak, hogy a letiport lengyelek egészségére egy jó vacsorát elköltsenek. A polgári forradalmak Európa-szerte bankettel kezdődtek.”

Mindez magyarul azt jelenti, hogy humbug és hazugság volt az egész. Nem azok csinálták a forradalmakat se nálunk, se Franciaországban, akik éheztek, hanem azok, akik nem voltak ugyan nemesek, de már nagyon is jó dolguk volt s ezért meg akarták mutatni, hogy ők is urak, nemcsak a nemesek. Ezt a gögőt éppen vagyonságuk keltette fel bennük. Ekkor ugyanis már rég nem volt meg bennük az a vallásosság, amely az alázatossághoz szükséges lett volna.

A még forradalmárnak is forradalmár Pulszky Ferencnek Petőfiről még a forradalom előtt írt, az akkori irodalmi kritikáktól eltérően meglehetősen elismerő méltatásából tudjuk meg, hogy még maga az a „világszabadság” szó, melyet Petőfi annyit emlegetett, élete programjává tett és amelyért meghalni is hajlandónak mondta magát, az se Petőfi eredeti gondolata, hanem a német irodalomban akkor már meglehetősen elcsépelet szólam volt. Azt írja itt Pulszky Petőfiről, hogy „német módra filozofál, felületes sületlenséggel, fejletlen világnézettel s alább egy másik zavaros német ábránd, a világszabadság szállja meg”, sőt gúnyosan még azt is már ekkor hozzát teszi, hogy „az ilyenek csak szóval kívánnak meghalni a szabadságért”. (Ferencki: Petőfi életrajza, III., 121. o.)

Az is jellemző s jól mutatja, hová jutottunk volna, ha ezek a márciusi ifjak szabadon tombolhattak volna ki magukat, hogy (s amit szintén Ferencziből (III., 174. o.) tudhatunk meg) „Petőfi Dohány utcai lakásában a francia forradalom nevezetes alakjainak kő- vagy acélmetszetű képei függtek, melyeket utóbb a márciusi napok után a megfelelő hangulat szerint változtatott”. Először még csak Mirabeau és Lafayette volt kitéve s így ekkor még csak ők voltak a márciusi ifjak vezérének ideáljai, aztán ezek, mint már túlhaladtak, lekerültek a falról s helyükbe a köztársaságiak, végül pedig „Robespierre és társai” lettek a favoritok. Talán csak nem került oda Petőfi szobája falára végül még Marat is s őt név szerint csak azért nem említi Ferenczi, mert ezt még ő is szégyelli s ez még szerinte se nagyon emelné Petőfi tekintélyét?

Azt azonban minden szerző kiemeli, hogy ezek a híres márciusi ifjak sokkal, de sokkal jelentéktelenebbek voltak és sokkal kisebb erőt képviseltek annál, mint a tőlük megrettentett hatóságok gondolták, s mi még ma is gondoljuk; éppen nem voltak annyira bátrak se, mint amilyeneknek külsőleg mutatták magukat. Ezt még Graczából is megtudhatjuk. Ezt a bátorságfitogatást csak a hiúságuk kívánta, de belül éppen nem volt meg bennük. Petőfi naplójában olvashatjuk: „Ó, mikor én meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték és Franciaország republika!... Egy Pesttől távol eső megyébe (Veszprém) utaztam és ott egy fogadóban lepete... rohanta meg e hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet. Viva la republique! – kiálték föl, aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop. Amint eszméletemet vissza-

nyertem, egy aggodalom kezdett bántani: a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, míg én hazaérek! Nélkülöm kezdődjék a forradalom? Hah! Nyakra-főre siettem a fővárosba..., reszketve, lélegzet nélkül értem haza... Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt... Nagyon lélegzettem, mint a bűvár, midőn a víz alól fölmerül”. (Ferenczi, III., 194. o.)

Láthatjuk, hogy nem azért fuldoklott az izgalomtól, hogy eszméi, ezek a szent eszmék megvalósuljanak, melyekért állítólag még szerelmét is, ami pedig fontosabb neki, mint az élet, feláldozza, hanem elsősorban azért, hogy ő valósítsa meg őket, ne pedig más. Fél, hogy még valaki megelőzi és elrabolja előle a dicsőséget. De hát szerencsére Pesten csak lelkesedtek addig, míg ő oda nem ért, „de még semmi sem történt”, s így még nem rabolták el tőle.

Március ötödikén hallotta meg a hírt Veszprémben, hetedikén már Pesten volt. Hiába érkezett meg tehát oly lázasan, utána még egy jó hétig így se történt semmi. De elmondhatjuk, hogy mikor már történt, akkor se történt semmi érdemleges. Azt ugyanis, hogy a lenézett, alig normális Táncsicsot kihozták börtönéből, nem mondhatjuk említésre méltó eseménynek. E téren érdemeset azért nem tehetek, mert az a „zsarnokság”, amely ellen ők küzdöttek, csak olyan zsarnokság volt, hogy nem vértanúi, hanem még csak foglyai se voltak, akiket ki lehetett volna szabadítani.

Hogy cenzúra nélkül nyomatták ki a Talpra magyart, szintén nem esemény. Hiszen láttuk, hogy még Illyés Gyula véleménye szerint is ki engedte volna nyomtatni a Habsburgok cenzora is. Az a sok eskü pedig, ami ezt a „sok hűhó semmiért”-et kísérte, határozottan jobb lett volna, ha elmaradt volna, mert hiszen az utána következő események bebizonyították, hogy csupa könnyelmű, sőt hamis eskü volt.

1848 márciusának lelkesedése, sőt forradalmi láza annyira nem volt valódi, hogy mikor a március 13-i bécsi forradalom sikere hírére március 14-én ezek a hős ifjak elhatározták, hogy végre nekik is tenniük kell valamit (ezt Petőfi egyébként már március 7-én Veszprémben elhatározta, sőt már akkor attól félt, hogy lekésik róla), s ezért másnap, tehát 15-én „korán reggel” „mindenki” legyen a kávéházban (abban a kávéházban, melynek közönsége szét nem verését a 48-as országgyűlés unitárius alelnöke István nádor legnagyobb bűnének tartja, mert szerinte a „zsarnokságnak” nem az volt a bűne, hogy a félkegyelmű Táncsicsot elzárta, hanem az, hogy nem zárta melléje még idejében a márciusi ifjakat is), csak akkora volt a lelkesedés és tettvágy, hogy a „kora reggel”-ből nyolc óra lett, mert a nagy elkeseredéstől vagy elaludtak, vagy a nagy izgalomtól aludni ugyan nem tudtak, de viszont annyira féltek, hogy húzták-halasztották a cselekvést, de még nyolc órák is „csak egy-két fiatalember lézengett a kávéházban. Hamary szerint összesen hat, igen nyomott hangulatban” (Illyés 251. o.).

Tehát nyolc órák volt a „korán reggel”, „egy-két fiatalember” volt a „mindenki”, de még ezek is csak úgy lelkesedtek, hogy egyenesen „igen nyomott hangulatban” voltak a nagy lelkesedéstől. Így aztán nem csoda, hogy még Illyés Gyula is azt mondja, hogy „a készülő forradalmat akkor még nem egy szakaszos gránátos, ahogy a kortársak állítják, hanem az a két-három rendőrök is leszerelhette volna, aki ezúttal is bizonyára ott ödöngött a kávéház körül”.

Nem csoda hát, hogy Pálffy János annyira haragszik István nádorra, hogy mégse csinált semmit. Az azonban ugyancsak csoda, hogy a mi kis ártatlan gyermekeink még ma is nemzeti színű kokárdával felékesítve mennek e nagy nap emlékére az iskolába, a kommunizmus elején pedig azt hitték, hogy ezzel a kommunizmussal szemben mutatják ki hazafias érzelmeiket, ha kokárdát viselnek.

„Az első magyar forradalmat – állapítja meg a földosztó Illyés (252. o.) –, az 1514-est, tulajdonképpen az uralkodó osztály szervezte meg azzal, hogy a Rákoson összegyűjtött száz-ezer parasztot s élmezésükről elfelejtett gondoskodni. Ezt a másodikat (a március tizenötödikét) a véletlen szervezte meg”. (Tehát nem Petőfi és társai.) Véletlenül ugyanis épp ekkor volt Pesten vásár, s mivel véletlenül eső is volt és ezt a vásárt a Rákoson elmosta, az a tömén-

telen sok falusi magyar, aki a vásárra bejött, az eső elől bement a városba, s így Petőfiéknek volt ráérő közönségük, aki hallgatta őket.

Ezek a mi márciusi forradalmáraink is, mint minden más forradalmár, nagyon jól tudtak lármát csinálni, az illetékesek pedig megjedtek a lármájuktól (vagy inkább a bécsi forradalom ide hallatszó lármájától). Pálffy János gúnyosan Jerikó lármával való beveteléséhez hasonlítja sikerüket, s nagy gyávaságnak tartja István nádor részéről, hogy „ő félt Bécsben ötven mértföldnyire Pesttől, az itteni Pilvax-suhancok lármájától, hogy odáig hatva, jerikói trombitahangot váltanak, mely előtt a Habsburgok ősvárának falai, mint kártyarakvány, dülnek össze” (198. o.). Ugyancsak Pálffy, mikor megemlíti, hogy Görgey 9000 embert vont össze Debrecen körül, hogy szétverje velük a Habsburgokat detronizálni akaró forradalmárokat, azt a megjegyzést teszi hozzá, hogy „noha bizony egy zászlóalj is elég lett volna”.

48 és 49 tehát még abban is megegyezett a kommunizmussal, hogy mint ez, az se kellett itt senkinek, de mint most, akkor se merte ezt mondani senki, sőt – mint láthatjuk – még Görgey se merte odavezényelni ellene 9000 emberét. De azért még így is hazaárulónak tartják. Pálffy – noha maga is végig köztük volt – csak ennyire becsülte tehát az egész debreceni országgyűlést és a körébe gyülekező hazafias társaság erejét, elszántságát, hazaszeretetét és bátorságát! Pedig hát jól kellett őket ismernie, hiszen majdnem mindegyikkel tegező viszonyban volt.

Még annak a Graczának a művében is, mely 48 történetének legnegyvennyolcasabb s annyira „hazafias” szellemű leírása, amilyent a történettudomány mai állása még Graczának se engedne meg már, ilyen furcsa megállapításokat találhatunk március tizenötödike történetének leírásában:

A Pilvax kávéházban lázasan tanácskozó ifjak között ott terem Klauzál, aki ez ideig a legtúlzóbb hazafiak közé tartozott ugyan, de most még ő is attól fél, hogy „valami meggondolatlan lépésre ragadtatja magát az ifjúság” s azért mérséklő értelemben szólal fel. Erre Sükei Károly, egy jónevű író, aki azonban abban a szervi hibában leledzett (nem szervi hiba az, hanem idegi), hogy hebegve beszélt, odaüti az asztalra: „Nagyon szépen, nagyon okosan beszélt Klauzál polgártárs (akkor még – látjuk – nem egészen elvtársnak szólították egymást a forradalmárok), de most olyan időket élünk, hogy nem kell az okos emberek tanácsára hallgatni”. (Sokkal érdekesebb lett volna ezt a felszólalást Sükei hebegését is hüen utánozva leírni, de hát Gracza igen tisztelte a márciusi ifjakat s így mindent elkerült, hogy a nevetségességtől megóvjja őket.)

„Kacagás támadt e tréfás, de az akkori viszonyokat találóan jellemző közbeszólásra.” (A kacagást elsősorban Sükei hebegése okozta.) „Klauzál látván, hogy minden komoly intelem most, a bécsi izgalmas hírek hatása alatt, úgy is hiábavaló, elhagyta a kávéházat.” (I., 32. o.)

A jó Gracza hazafias jóindulata még azt írja, hogy „másnap, 1848. március hó 15-én (szerdai nap volt) reggel, még alig pitymallott, az ifjúság a Pilvaxba máris gyülekezni kezdett”. Láttuk, hogy az igazság az, hogy még nyolc óraker is még csak mindössze hatan voltak, de még ezek is „igen rossz hangulatban”. Az igazságból Gracza előadása csak annyiban sejtet valamit, hogy ő se azt írja, hogy az ifjúság már pitymallatkor gyülekezett, hanem csak azt, hogy „gyülekezni kezdett”. (I., 35. o.)

„Amint az utca élénkület kezdett, a járókelők kíváncsian álltak meg a plakát előtt. (Ez a plakát az ifjak „híres” tizenkét pontját tartalmazta.) Olvasni kezdték. Sükei Károly odamegy és hangos szóval magyarázza az egyes pontokat. (Érdekes, hogy éppen ő és csak ő.) Egy titkosrendőr a dadogva kiabáló (!) Sükeit eszelősnek tartván, be akarja őt kísélni. (Egy olyan híres 48-as magyaroknak, mint Gracza, jobban illenék magyarul tudnia és így az „öt”-öt el kellett volna hagynia.) A közönség azonban, mely egyre nő, elúzi a detektíveket.” (I., 36. o.)

Ez az eset is nagyszerűen mutatja, milyen szolgaság volt az, melyből ezek a hős márciusi ifjak bennünket ki akartak szabadítani. (De mutatja ezt a nagy „szolgaságot” az is, hogy Petőfi egész nyugodtan akaszthatta szobája falára a francia forradalmárok képét. Ki merte volna a

„népi demokrácia” éveiben Hitler, Mussolini vagy Franco képét szobájában kifüggeszteni?) Gracza szerint a detektív azt, hogy Sükei lázít, látta, ellenben azt, hogy bolond, csak gondolta. S mégis nem amiatt kísérte be, amit látott, hanem csak azért, amit gondolt.

De eszelősnek lenni nem is volt tilos s így a bekísérés nem is történelmet büntetésből, hanem csak oltalomból. A lázítót tehát akkor nem bántották a rendőrök, de az eszelősöket megsajnálták. S mindezt nem is mi, hanem 48 leghazafiasabb történetírója állapítja meg. Ő viszont ezt olyan természetesnek találja, hogy semmi meglepetést nem mutat miatta. De hát mi szükség volt akkor a „szabadság” kivívására?

Látható, hogy nem szabadságra volt akkor szüksége az ifjaknak, hanem dicsőségre. Ezért izgult Veszprémben annyira Petőfi, hogy még nélküle vívják ki Pesten.

Ugyancsak Gracza mondja azt is, hogy a járókelők egyszerűen „elűzték” a detektívet. Milyen zsarnokság és milyen elnyomás lehetett azonban az, melynek rendőreit egyszerűen el lehetett űzni s ezzel az ügy be is volt fejezve. Nyoma sincs ugyanis annak még Graczában se, hogy emiatt utána hamarosan a mai „riadóautók” elődjén egy nagy csapat rendőr jelent volna meg társai segítségére, hogy rendet csináljon. Hiszen ha így történt volna, az egész utána következő nagy márciusi hazafias dicsőség elmaradt volna. El lehet tehát ezek után hinni, hogy azok a márciusi ifjak tényleg komolyan esküdtek egymás után tizenkétszer, hogy eddig rabok voltak ugyan, de ezután már semmiféle körülmények közt se lesznek azok?

„A menet az orvosgyetemre tartott. Az előadások éppen megkezdődtek, midőn a tüntető menet odaért... Az ifjúság vezetői „Éljen a szabadság!” köszöntéssel nyitottak a tantermekbe, felszólítván a hallgatóságot, hogy csatlakozzék a tüntetőkhöz.” (Csak nem voltak olyan kevesen, hogy így kellett a tüntetőket toborozni?)

Az orvosnövendékek dörgő éljenzéssel fogadták a felhívást. (Ez igazán természetes, mert sokkal kellemesebb a hazáért tüntetni s ezen a címen a tanulást abbahagyni, mint dolgozni.) A professzorok természetesen ellenkeztek és azzal a kifogással álltak elő, hogy a „tanulóifjúságnak nem szabad a politikába avatkozni”. (Még ha ezt túlzásnak is tartjuk, annyi akkor is bizonyos, hogy nem az ifjúságnak kell a felnőttek, sőt az egész ország sorsát eldönteni.)

„Testvérek! – hangzott be a folyosóról. – Ne hallgassatok most a professzorokra, mikor a haza tette szólít. (Csak az a kérdés, ki tudja jobban, hogy mit kíván a haza: a professzor-e vagy a diák?) Le a tanítói zsarnoksággal! Jöjjetek az udvarra!” Természetesen a diákokra hallgattak, nem pedig a professzorokra és mentek egyszerűen azért, mert tüntetni könnyebb, mint tanulni. Hát mikor állítólag még a hazának is az használ, nem pedig a tanulás és az engedelmesség!

Ekkor csatlakozott a menethez több színésztársával Egressy Gábor, aki az „Életképek”-ben azon frissen így írja le benyomásait (de Világos után már neki is olyanféle véleménye volt 48-ról, de különösen Kossuthról, mint Pálffy Jánosnak):

„A március tizenötödiki téren nagyszámú rivalgó sokaságot találok, mely mindig növekszik. Kérdezem: Mi történik itt? Azt felelik, hogy az ifjúságot szabadítják iskoláikból, hol tanítóik bebörtönözve (!) tartják, megtiltván nekik kicsapási büntetés terhe alatt csoportosulni és politizálni.” (Gracza, I., 39. o.)

„A Helytartótanács ideiglenes elnöke, Zichy Ferenc gróf, hírért vevén a tüntetéseknek, tanácstanul állott e nagyarányú mozgalommal szemben. Nem mert tettelesen beleavatkozni, mert attól félt, hogy a megbántott nép haragja, miként Párizsban és Bécsben, itt is nyílt zendülésben fog kitörni.”

„A városi hatóság sem elegyedett a dologba. Sőt a tanácsbéli urak közül többek még örültek a hazafias mozgalomnak. Maga a polgármester, Rottenbiller Lipót, ki német hangzású neve dacára (nemcsak a neve volt német, hanem ő maga is) példás, jó hazafi volt, több ízben egész nyíltan fejezte ki rokonszenvét a célba vett alkotmányos reformok iránt.”

Petőfi, elszavalván Nemzeti dalát, így szólott:

„Most a programot a nyomdába fogjuk vinni és ki fogjuk nyomtatni.” „Budára kell menni, kiáltotta egy hang a tömegből és a cenzort aláírásra kényszeríteni.”

„Cenzorhoz nem megyünk – kiáltotta vissza Petőfi. – Nem ismerjük el többé. Tehát fel a nyomdába.” (Gracza, I., 42. o.)

„Azért jöttünk – fordult Petőfi (a nyomdában) Landererhez –, hogy a két kéziratot – s erre a költő előmutatta a tizenkét pontot és a Nemzeti dalt – kinyomassuk.”

„Lehetetlen, uraim, nincs rajta a cenzor engedélye” – felelte Landerer szárazon.

A küldöttség tagjai zavartan összenéztek. Hirtelenében nem tudták, mitévők legyenek most. (Tehát még a büszke Petőfi se.) Ekkor Landerer odasúgja Irinyi Józsefnek:

Foglaljanak le egy sajtógépet. (A német nyomdász tehát, aki még ezt a hazafias felszólítást is minden bizonnyal svábul mondta neki, sokkal nagyobb hazafi és forradalmár volt, sőt egy kissé talán még bátrabb is, mint az egész hős márciusi ifjúság, Petőfit se véve ki. Egyébként ő is éppúgy protestáns volt, mint Petőfi vagy Irinyi, csak Petőfi és Landerer mint idegenek, lutheránusok, míg Irinyi magyar kálvinista. Irányi, mint már szó volt róla, szintén lutheránus volt és szintén magyarosított nevű idegen.)

E jóakarató figyelmeztetésre Irinyi odamegy a legnagyobb géphez és ezen szavakkal teszi rá kezét: „E sajtót a nép nevében ezennel lefoglaljuk, követelvény kéziratunk kinyomtatását!” (Tehát a rövid tanácsalanság után már újra visszalendültek a régi pózba.)

„Az erőszaknak nem állhatok ellent, felelt meghajtva magát Landerer és nyomban kiadta személyzetének az utasítást, hogy fogjanak haladéktalanul munkába.”

„Éljen a sajtószabadság! Éljen a nép! – kiáltással fogadta a nyomdász személyzet az utasítást.” (Pedig hát aligha volt köztük – akkor még – akár csak egy is magyar.) Ilyen könnyű volt akkor forradalmat csinálni.

„Ezalatt odakint a közönséghez Vasvári, Degré, Irányi, Jókai, Egressy Gábor és egy izraelita (tehát nem is zsidó) vallású fiatal orvos, kinek nevét azonban nem jegyezte fel a krónika (bizonyára azért, mert túlságosan is Kohn és Náthán volt), tartott gyűjtő beszédeket. Irányi Dániel (mint láttuk már, de genere [származása] Halbschuh) az első emeleten levő Nemzeti Kör erkélyéről német nyelven is szólt a néphez.” (Gracza, I., 45. o.) (Tehát ennyire magyar volt az a március 15.)

„Irinyi most arra kérte a közönséget, hogy küldöttséget válasszon, amely felhívja a városi tanácsot a csatlakozásra.”

„Üdvözlöm Önöket, mondá nekik a városi tanács részéről Rottenbiller alpolgármester, mint a tavasz első fecskéit. Önök hozzák a teljes szabadság reményeit, Önök verték le a sajtóról a bilincseket!”

„Most azonban felállt Holovics tanácsnok és kijelenti, hogy ő a közjót szívében viseli, de elvek elfogadására nem engedi magát kényszeríteni. Azt kívánja tehát, hogy a nép előterjesztését a tanács előbb zárt ülésen vitassa meg s csak azután adja tudtára a népek határozatát.” (Vajon ki volt bátrabb, jellemesebb és hazafiasabb: Rottenbiller vagy Holovics?)

„Ekkor Irányi (a Halbschuh), aki a hosszú zöld asztal felső végén ülő Szepessy polgármesterhez (látjuk tehát, hogy Bécs úgy németesített, hogy az akkor még tiszta sváb fővárosnak magyar polgármestere volt) sehogy sem tudott férközni, felugrik az asztalra (!), miközben egy kalamárist feldönt s három lépéssel ott terem az álméltkodó polgármester előtt.” (Az ilyen gyagya városi tanács meg is érdemelte, hogy így bánjanak vele.)

„Mi nem érünk rá addig várakozni – kiáltja ingerülten –, míg a tanácsuraknak tetszik. Kívánjuk a tizenkét pont azonnali aláírását!” (Negyvennyolcban tehát nem volt szokás és nem is volt szabad gondolkodni, akkor gondolkodás nélkül kellett cselekedni; mi éppen ezt ünnepeljük annyira március 15-én.)

„Szepessy Ferenc polgármester (ugyancsak gyáva egy fráter lehetett) tollat ragadott és minden habozás nélkül gyorsan aláírta az eléje tett programpontokat, azután épp oly gyorsan ráütötte a város pecsétjét.” (Gracza, I., 50-52. o.)

„Határtalan lelkesedés közben vonultunk fel a várba – írja Degré „Visszaemlékezéseim” c. művében –, hol a tüzérseget égő kanócokkal ágyúik mellett láttuk állni.”

„A Helytartótanács éppen ülésezett... A nagyságos urak helyet kínáltak a zöld asztal körül. (Ezek is de gyávák voltak!) Elfoglaltuk. Bemutattuk a tizenkét pontot, melyek kívánságainkat tartalmazták. Semmi kifogást nem tettek.”

„Soha életemben olyan rémült arcokat nem láttam, mondja tovább Degré, mint ezeké a nagyságos kir. tanácsos uraké volt. Odryé csak úgy játszott a zöldbe és a sárgába, Nyéky, a cenzor meg (tehát láthatjuk, hogy a nagy „németesítés” ellenére csupa magyarok) oly szeretetreméltóan mosolygott, mintha sikerült volna egy shakespeare-i darabot leszorítani a játékrendről. De hogy az a nyájasság nem szívből jött, mutatta homlokának verejtéke, melyet nem győzött eléggé törölgetni. Pedig csak a kaput kellett volna bezárniuk, hát el van fogva az egész forradalom minden vezetőivel és kezdeményezőivel együtt. Szerencse, hogy nekik velünk, nekünk meg velük volt dolgunk.” (Gracza, I., 54-55. o.) Azaz mi bátrak voltunk, ők meg gyávák.

Tehát maguk a hős ifjak csodálkoznak rajta a legjobban, hogy lehetett tőlük annyira megijedni. Csak azt nem értem, miért csak István nádort gyávázza annyira Pálffy? Hát talán az Odryak, Nyékyek, Szepessyek bátrabbak voltak?

Hogy milyen keveset lehetett adni erre az ifjú lelkesedésre és bátorságra, azt mutatja a Petőfit, mint költőt élesen bíráló Honderú esete a miskolci református gimnázium diákjaival. Pedig hát ebben az esetben a diákoknak volt igazuk, mert Petőfi, mint költő, tüneményesen nagy volt, csak mint politikus volt éretlen. Veszedelmes csak azért volt, mert ő magát, mint politikust, még nagyobbnak tartotta, mint költőt.

A miskolci református gimnázium diákjai 62 aláírással levelet írtak a Honderú szerkesztőségének, Petricsevich-Horváth Lázárnak, melyben párbajjal fenyegették meg, ha még egyszer Petőfi ellen írni merészel. Petricsevich-Horváth természetesen nem ijedt meg a diákok párbajától, hanem gúnyos megjegyzések kíséretében közzétette „a naiv és gyermekes levelet, melyet azonban a költő iránti lelkesedés sugallt”. Erre aztán az intézet nyolcadikosai újabb levelet írtak, melyben kijelentik, hogy a kérdéses levél nem tőlük származik. (Ferenczi, III., 135. o.) Tehát vagy ijedtükben letagadták az egészet, vagy pedig még a gimnazisták közül is csak az alsóbb osztályosok, az éretlenebbek fenegyerekeskedtek, de a legfelsőbb évfolyam már nem.

Ez az eset is mutatja, hogy a forradalmárok sose olyan veszedelmesek, mint amilyenek mutatják magukat, s jelentőségük sose olyan nagy, mint amekkora az önérzetük és a hangjuk.

Jellemző, hogy noha Petőfi érdekében igyekszik szép színben feltüntetni ezt a márciusi tizenötödikét, még Ferenczi is megállapítja, hogy „egy szakasz gránátos az egész mozgalomnak véget vethetett volna”. (Ferenczi, III., 201. o.) Ez bizonyára nem történhetett volna meg, ha ezek mögött az ifjak mögött tömegek álltak volna, azaz ha forradalmi elveik a nép, vagy legalább a városi lakosság zömének elveivel egyeztek volna.

Egyébként Ferenczi nem féltékenységre, hanem éppen az ellenkezőre igyekszik magyarázni azt, hogy miközben az ifjak a városi tanáccsal tárgyaltak, „egyszerre az a hír terjedt el, hogy katonaság jön”. „Senki sem ijedt meg; többen „fégyvert!” kiáltottak” – jegyzi meg diadallal, de aztán ő is azzal fejezi be a dolgot, hogy „szerencsére a hír nem volt igaz”.

A tárgyilagos szemlélő azonban erre kénytelen azt mondani, hogy ez még nem bizonyítja az ifjak bátorságát. Ha ugyanis (noha – „szerencsére” – egy szál katona se mutatkozott) ezek a hősök már a puszta hírre is azonnal kereket oldottak volna, az egy kissé már mégis sok lett volna a jóból.

Ha a katonaságnak esze ágában se volt jönni, a városi tanács ijedtségéről pedig kék-zöld arcszínük és gyöngyöző homlokuk láttára ugyancsak meggyőződhettek, nagyon ijedt lehetett a márciusiak közt is mindenki, ha izgatottságuk mégis ostoba vakhírek kitalálásában nyilvánult meg. Ha a valóságban nem jött a katonaság ellenük, jött legalább az ő képzeletükben.

Az a Hamary Dániel (a keresztnéve után ítélve ez is protestánsnak látszik), aki a Hazánkban (1885. és 1886. évf.) a márciusi eseményekről cikksorozatot írt, azt állítja, hogy még reggel nyolc órakor is csak hatan voltak a kávéházban, s ő egyike volt ennek a hat bátornak. (A másik öt: Petőfi, Jókai, Bulyovszky, Sebő és Gaál volt.) Az „eszelő” Sükeinek tehát így is volt annyi esze, hogy ő ne legyen ott. De nem volt ott a Petőfi mellett legezaltább Vasvári se. Ő csak a nyomdánál csatlakozott hozzájuk, mikor már látta, hogy mégis csak lesz valami, tehát nem annyira veszélyes a dolog, mint gondolta. Hogy maga Petőfi ott volt, nem számíthatjuk külön dicsőségnek, hiszen ő akart lenni és ő volt a vezér, s ha még maga a vezér se jelent volna meg, az valóban már az eszelőség határait súrolta volna.

„A hat ifjú várt egy negyedórát” – írja Hamary. „Nem jött senki.” (Ferenczi, III., 204. o.) Ekkor és ezért indultak hát a jogi, majd az orvosi egyetemre, hogy csatlakozókat szerezzenek.

Tekintettel, hogy előtte való nap azt határozták, hogy korán reggel mindnyájan a kávéházban lesznek, s ennek ellenére mégis még nyolckor is várni kellett, de még akkor se jött senki, a dolgot mással, mint kedvetlenséggel vagy – ami még ennél is szegényletesebb – gyávasággal nem lehet magyarázni. Hamary ki is emeli, hogy „az ifjúság nagyobb része, maga Vasvári is, aggódtak és általában balsejtelem uralkodott rajtuk, a vezetőkön (Petőfi, Jókai) kívül”.

Még maga Ferenczi is (III., 198. o.) azt, hogy a tömeg nem akart a Nemzeti dallal a cenzorhoz menni, így okolja meg: „Ekkor már a tömeg és az ifjúság látván, hogy sem Lederer, az akkori várparancsnok Budán, sem a Károly kaszárnnyából a katonaság nem mozdul, vérszemeket kapott és kiáltások hangzottak, hogy a cenzorokat föl kell akasztani”.

Napnál világosabb tehát, hogy a mozgalmat nemcsak vérbe lehetett volna fojtani, hanem vérontásra egyáltalán nem is lett volna szükség. Hacsak katonaságot vagy rendőrséget láttak volna, azonnal szétoszlottak volna.

Ferenczi egyébként úgy adja elő a dolgot, mintha az ifjak bátrabbak lettek volna, mint Landerer, a német nyomdász, mert szerinte „Landerer az eshetőségekre figyelmeztette őket, de az ifjak elvállalták a felelősséget. Láttuk azonban, hogy még Gracza is éppen ellenkezőleg adja elő a dolgot.

Ferencziből azonban megtudhatjuk, hogy az a célzásom, hogy maguk a nyomdászok se lehettek magyarok, helyes volt. Ő ugyanis a nevét is közli annak a „hazafias”, „hős” nyomdásznak, aki ezt az eget rengető tizenkét pontot annyira „hazafiasan” kiszedte: Potemkin O.K. Alfonz volt a neve. Nemcsak a vezető-, hanem még a keresztnéve is nemcsak azt bizonyítja, hogy magyar nem volt, hanem még azt is, hogy még a születési helye is ugyancsak távol eshetett Magyarországtól.

Az is érdekes lehetett, hogy mikor az elvégzett nagy hazafias teljesítmény öröme este 7 órakor rendezett mámoros felvonuláson (Mert ezek a hős ifjak el nem tudtak lenni ünnepeltetés nélkül, mert hiszen nemcsak a hazáért csinálták, amit csináltak. Ha például Petőfi csak a hazát nézte volna, akkor Veszprémben nem esett volna szinte kétségbe, hogy még nélküle részesül a haza a borzalmasan nagy jótéteményben.) Landerer és Heckenast uramék díszmagyarban (!) jelentek meg és felvonultatták száz főből álló nyomda-személyzetüket (azaz a Potemkineket) is. Őket nem díszmagyarban, mert hiszen az csak uraknak való, hanem fejükön – mert a haza mindenekelőtt – piros-fehér-zöld színű papírsüvegekben.

Részükről mindez érthető is, hiszen üzletemberek voltak, üzletük az irodalomból élt, az irodalom pedig a „hazafiság” ihletője volt. Az olyan nyomda, amely „hazafiatlan” volt, azonnal bezárhatott volna.

Hogy a tömeg, mely ujjongott, s látva, hogy katonaság nem mutatkozik, egyszerre még a cenzorokat is mind fel akarta akasztani, milyen színmagyar lehetett, gondolhatjuk onnan, hogy a „Talpra magyar!”-t még aznap lefordították németre, természetesen szintén versben és így németül ezerszámra terjesztették. Olyan kapós volt, hogy utána még két újabb verses német fordítás jelent meg. Az akkori pesti néptől nem lehetett ugyanis azt kívánni, hogy olyasmin lelkesedjék, amiből egy szót se ért.

Sajátságos, hogy ők egy szót se tudtak magyarul, mégis annyira lelkesedtek a magyar szabadságért, e sorok írója meg egy szót se tud németül, s mégis oly kevés megértéssel van iránta. Pedig hát igen könnyű a magyarázat: ők forradalmárok voltak, csak akkoriban ezt „hazafiságnak” nevezték, mi pedig egyrészt nemcsak névben vagyunk keresztények, mint a 48-as német városalakók, másrészt pedig azóta már száz év telt el, azóta igen sokat tanultunk és igen jól laktunk a forradalmakkal és a hazug szólamokkal, erőszakosságukkal, bűnös eszközeikkel, főként pedig háborúikkal.

Egyébként azok a márciusi ifjak annyira hiúk voltak és tettük történelmi jelentőségének, sőt korszakalkotó voltának annyira tudatában voltak, de dicsőségük megörökítésére is annyira gondjuk volt, hogy még aznap, március 15-én délután felkeresték Kubinyi Ágostont, a Nemzeti Múzeum igazgatóját, átadták neki a Nemzeti dalt és a tizenkét pontot, hogy „örök emlékül” helyezze el őket a levéltárban. (Elfelejtették szegények, hogy csak Isten, no meg a pokol és a mennyország „örök”. Hol lesz azonban nem örökre, hanem akár csak egymillió év múlva is a Nemzeti dal, Nemzeti Múzeum vagy akár az egész magyar nép és az egész Magyarország is?!)

A Nemzeti Múzeum igazgatója természetesen teljesítette a kérelmet. Hiszen az ifjak olyan nagy hühöt csaptak dicső tetteikkel, hogy Pozsonyban, az ország és az országgyűlés akkori székhelyén már másnap, március 16-án, azt beszélték s természetesen mindenki el is hitte s így kellően meg is ijedt tőle, hogy a Rákoson 30.000 paraszt áll fegyverben Petőfi és Jókai vezérlete alatt és parancsára készen, és hogy már a köztársaságot is régen kikiáltották. Meg is bízták Kuthy Lajost, hogy hárítsa el az országról ezt a nagy veszélyt, s Kuthy levélben fel is kérte Petőfit, hogy addig is, míg „minden elveink” életbe léphetnek, írjon a népet csillapító költeményeket. (Elfelejtette, hogy Petőfi mindenhez értett, csak a csillapításhoz nem, kivált ilyen tüneményes sikerek után és a hatóságok ilyen gyávasága láttára.)

A március tizenötödikét követő hetekben Petőfi és az ifjak Választmánynak nevezett testületük révén a pozsonyi törvényes országgyűlés mellett, sőt felett valóságos törvénytelen fiókkormányt játszottak, mely üzeneteket és követeket küldött a nemzet törvényes, Pozsonyban üléselő testületéhez, ellenőrizte, bírálta, követeléseket intézett hozzá, határozatait (például az új sajtótörvényt) nyilvánosan megégette, azaz ugyancsak bebizonyította, mennyire éretlen és mennyivel jobban ért a törvényszegésekhez és a magyar alkotmány megsértéséhez, mint amennyire a Habsburgok értettek hozzá, és hogy mennyivel tágabb lelkiismerete is volt hozzá.

Az országgyűlés, sőt még maga Kossuth is visszautasította ezt a viselkedést, tiltakozott is ellene, ki is kérte magának, de azért félt is tőle, s végeredményben mégis mindig az lett meg, amit Petőfiék Választmánya akart, nem pedig az, amit a magyar országgyűlés. A félénk országgyűlés nem mert mást akarni, mint amit az elbizakodott és magát egyedül hazafiasnak tartó Választmány akart. Pedig hát éppen nem volt hazafias ez a Választmány, hanem csak forradalmi, mert mindenben a francia forradalmat majmolta.

Említettük már, hogy már nem is nemzeti színű, hanem vörös kokárdákkal és karszalagokkal jártak az utcán ezek a „hazafiak”. Március 28-án éjjel a Dunán már az állam 31 mázsa lőporát is lefoglalták a maguk céljaira. Nyíltan köztársaságot hirdettek. Farkas Jánost és Perczel Mórt Pozsonyba küldték, hogy a minisztereket hívják Pestre. Követelték a Pragmatica Sanctio felbontását, azaz az Ausztriától való elválást, és hogy a Választmány alakuljon át nemzeti konventté, azaz minden legyen teljesen á la Paris.

Pedig csak a hang és az elbizakodottság volt nagy, a tényleges jelentőség csekély, a tömegek támogatása és a népben való talajuk jelentéktelen. Maga a nép előtt ők is éppoly el-lenszenvesek voltak, mint „a népi demokrácia” idején a kommunisták.

A Választmánynak például már április 9-én, tehát a nagy siker után már három hétre, külön felhívást kellett közzétennie, hogy az emberek az utcán ne bántalmazzák azokat, akik vörös kokárdával vagy szalaggal járnak. Mikor pedig nemsokára lezajlottak az első népkép-

viseleten alapuló országgyűlési választások, nemcsak maga Petőfi nem kellett a népnek, hanem a márciusi szereplők egyike sem. Egy se tudott közülük bejutni az országházba, mint a nép törvényes képviselője. Ezzel aztán ugyancsak bebizonyosodott, mennyire nem volt joguk a nép nevében beszélni és cselekedni. Ők csak nagy hangon és nagy szerénytelenül feltölték magukat a nép képviselőiül. Ezt – de természetesen nem olyan nyíltan és nem olyan hangon, mint én – nemcsak Illyés állapítja meg, akinek Petőfiről szóló műve újabb keletű, tehát sokkal jobban érződik belőle az igazság, hanem megállapította már Ferenczi is (III., 218. o.).

Hogy nem kellene sem a pestieknek, se a nemzetnek, Petőfi már április elsején kénytelen tudomásul venni: „Most hát oszoljunk szét, ifjú barátaim – mondta ekkor nekik –, kik a kétheti nyilvános életben oly bátran és oly csüggedetlenül működtetek, amint csak óhajtottam. (Úgy beszélt tehát, ahogyan uralkodók szoktak alattvalóikhoz.) Isten veletek, a forradalomnak vége van... De nem, a forradalomnak nincs vége. Ez csak az első felvonás volt. A viszontlátásig”.

Petőfi, a mindig a mának az embere és a halasztásnak olyan nagy ellensége, nem hagyta volna abba a munkát, ha nem lett volna kénytelen.

Mi lett volna azonban belőlünk, mi lett volna nemzetünkben, ha Petőfi akarata teljesült volna s részünk lett volna a második és a harmadik felvonásban is? Egész bizonyos, hogy feleslegessé próbálta volna tenni Lenin és Sztálin bátyánkat. Mivel azonban ez akkor még korai lett volna, csak vérözön és eltiprás lett volna belőle.

A rossz politikus Kossuthék

Láttuk, hogyan és milyen körülmények között jöttek létre azok a 48-as törvények, melyeknek az udvar részéről való „hitzzegő” megsértése volt állítólag a fő oka annak, hogy 48 forradalommal, fegyveres felkeléssel és majdnem egy éven át tartó háborúvá fajult. Láttuk, hogy olyan törvények megsértéséhez, amelyek úgy jelentkeztek, mint a mi 48-as törvényeink, s amelyeket csak erőszakkal és megfélemlítéssel sikerült törvénné tenni, de még így is csak illojális úton, az udvar becsapásával sikerült, nem kellett semmiféle „hitzzegés”. Egészen propagandajellegű és teljesen rosszhiszemű tehát a vele összekapcsolt műfelháborodás is. Pedig hát még egyáltalán nem mondtunk el erre vonatkozólag mindent. Lássuk például, hogyan szegték meg Kossuthék ezeket a törvényeket, melyeket ők valóban szenteknek tartottak és olyan kincseknek, melyet mint a szemük világát, úgy kellett volna becsülniük, legalábbis még akkor, mikor még nem mondhatták, hogy az udvar nem tartotta meg őket.

Ha 48-ban komoly és becsületes államférfiak intézték volna hazánk ügyeit, ha ezért önmérséklést tudtak volna gyakorolni és hazájuk ügye előbbre való lett volna számukra, mint népszerűségük és önérvényesülésük, a következőket kellett volna megfontolniuk:

A magyar nemzet a 48-as törvényekben olyan fontos jogokat vívott ki magának, amelyekre 300 éve hiába törekedett: az Ausztriától való teljes függetlenséget. E jogok megadásával áldozatot hozott az uralkodóház, mert addig egy egységes birodalmon uralkodott, melyet egységes vezetés alatt álló hadsereg védett, míg ettől kezdve birodalma két országra bomlott, két különálló hadsereggel s így trónja nem lehetett már oly erős, mint addig volt.

Áldozatot hozott azért is, mert felségjogai egy részét át kellett engednie a nemzetnek. Igaz, hogy Magyarországon az már előbb is így volt, de a magyar jogok eddig nem terjedtek ki se a hadseregre, se a diplomáciára, se a pénzügyre, hanem csak a magyar közigazgatásra és az igazságszolgáltatásra. Most Magyarország tényleges függetlenségének elismerésével már a hadseregnek, a diplomációnak és a pénzügynek se volt korlátlan ura az uralkodó. Áldozatot hozott a mindig nyíltan katolikus dinasztia vallási téren is, mert a 48-as törvények szelleme határozottan egyházellenes volt és tulajdonképpen a hitközönyösség törvénybe iktatása volt.

Végül és főképpen pedig áldozatot hozott az új törvények elismerésével azért, mert a vívmányok forradalmi jellegűek és forradalmi módszerekkel kivívtak voltak. Egy forradalmi módra viselkedő, vallástalan, erőszakos, túlzó és gyűlölettel dolgozó, titkon (sőt nem is olyan nagyon titkon) köztársasági érzelmektől vezetett irányzat indította el és vívta ki őket. Hogy pedig ez az irányzat nem fog megállni az első sikeres lépésnél, hanem minél több eredményt ér el, minél nagyobb sikerekre talál, annál többet fog követelni és izgatásait annál féktelenebbül folytatja, arra a bizonyíték az akkori világ szeme előtt csak az ímént játszódott le a francia forradalomban s így minden okos embernek előre számítani kellett rá.

Akkor is csak az abszolutizmus elleni küzdelemmel kezdték (az előbb említettük, hogy eleinte még Robespierre, sőt még Marat is királyságot akart, de az alkotmányos királyság kivívását a köztársaságért való küzdelemmel folytatták, s végül a király kivégzésével fejezték be. Sőt még ez se volt nekik elég, mert kivégezték utána még a királynét is, sőt a király mindenképpel angyalként tisztelt lánytestvérét is, aztán törvényben mondták ki, hogy nincs Isten, s eltörölték még a vasárnapot, sőt a hetet is. Mindez 48 előtt csak egy fél évszázaddal történt.

Egész jól látható, hogy az uralkodóház, melynek egyik tagja volt az a kivégzett francia királyné, 48-ban állandóan erre gondolt és ettől félt. Ha bizonyosan tudta volna, hogy most nem úgy lesz, mint fél évszázaddal előtte volt és engedményeivel nem csinál kedvet és nem fokozza az étvágyat újabb engedményekre, sokkal nyugodtabban és szívesebben adta volna meg, amit kértek tőle.

Mi azonban nemcsak az uralkodóháztól vívtunk ki engedményeket, hanem Ausztriától is. Tudni lehetett tehát, sőt egyenesen tudni kellett, hogy Ausztria abba, hogy az egész mo-

narchia, tehát benne Magyarország hadügyét, pénzügyét és külügyét a jövőben már ne egyedül intézze, önként nem fog beleegyezni. Ezt Ausztria csak akkor fogadja el, ha kénytelen, azaz ha rá van kényszerítve; ha nem lesz ereje ahhoz, hogy velünk dacolhasson s azokat az előnyöket, melyekkel eddig bírt, nem lesz képes továbbra is megőrizni, azaz ha nekünk Ausztriával szemben megfelelő erők, megfelelő szövetségesek állnak rendelkezésünkre.

Az élet törvénye és a történelem tanítása, hogy jogokról, előnyökről senki se mond le, ha nem kényszerítik rá, s a legkevésbé teszik ezt közösségek, nemzetek. Azoktól jogokat, már bírt előnyöket csak elragadni lehet, de nem megkapni. Az önzetlenség az egyének életében erény ugyan (de ott is csak olyan erény, amelyet feltűnő kevesen gyakorolnak), a nemzetek életében azonban még csak nem is erény, mert ott – legalábbis azok számára, akik az ügyeket intézik és a történendőkért felelősek – önzőnek lenni egyenesen a nemzet iránti kötelesség.

Nekünk erre 48-ban annál inkább gondolnunk kellett volna, mert akkor a mi jogaink kivívása, azaz a mi teljes függetlenségünk, Ausztriától való teljes különválásunk olyan értelemben, hogy egyedül csak az uralkodó személye maradjon közös, szinte Ausztria halálával volt egyenlő, de Ausztria nagyhatalmi állásával mindenképpen végzett volna.

48 elején a Habsburgok koronájának gyöngyét jelentő gazdag észak-olasz tartományok is fellázadtak, lázadásukat egy idegen hatalom, a szárd királyság támogatta s akkor a Habsburgok hadserege már vereséget is szenvedett tőlük. Mivel a birodalom bevételeinek igen tekintélyes része ebből a gazdag Lombardiából jött, no meg a forradalmi bizonytalanságok miatt is a birodalom pénzügyei is meginogtak, bankjegyei elvesztették hitelüket és az emberek ezrével rohanták meg a pénztárakat, hogy bankjegyeiket a törvényben előírt ércpénzre átváltsák. (Az osztrák-magyar banktól kiadott papírpénzre még az én fiatalkoromban is az volt ráírva, hogy e bankjegy ellenében a bank bármely fiókja kívánságra azonnal kifizet ugyanannyi értékű aranyat, mint amennyi rá van írva.)

Képzeltük hát, mit jelentett Ausztriára, hogy mikor minden eresztékében ropog, meglevő bajai mellé még egy újabb ellenség is járul: a magyarok. Ha kielégítik őket és következeiket teljesítik, az osztrák bankjegyek iránti bizalom és a Habsburg-birodalom erejében való hit még jobban meginog. Kétségtelen, hogy Magyarország, ha gazdaságilag nem is a legfejlettebb, de területileg a legnagyobb, politikailag a legegységesebb része volt a Habsburgok birodalmának, de hadseregük erejéhez is nagyban hozzájárult a magyar vitézség és a magyar huszárság.

Mi lesz az ügyis válsággal küzdő és csőd előtt álló osztrák bankkal, ha most még Magyarország is kiválik hatásköre alól, s ha – mint látni fogjuk – még a közös adósságból se hajlandó vállalni egy fityinget se? Mi lesz a jelenleg Olaszországban küzdő s egyébként is rosszul álló hadsereggel, ha Magyarországról származó ezredei otthagyják és hazamennek önállóvá vált hazájukba?

A Habsburgok miniszterei e borzalmas válságok közepette így okoskodtak:

A forradalmak nem tartanak örökké, sőt sokszor nagyon is gyorsan kialszanak. A hadsereg is, kivált mikor egy Radezky a vezére, könnyen újra felülkerekedhet és győzhet (meg is történt hamarosan). A pénzügyi válság is elsősorban a közönség szeszélyeitől, históriájától függ, és ahogy sokszor komoly ok nélkül jön a pánik, épp úgy el is múlik, az olasz győzelem esetén pedig bizonyosan el is fog múlni.

Most válságban vagyunk, nem tanácsos tehát a magyarokat elkeseríteni, mert ez a jelen helyzetben vesztünket okozhatja. De az se tanácsos, hogy a jelen helyzetben azonnal mindenről és végleg lemondjunk és olyan döntéseket hozzunk, melyek évszázadokra szólnak. Tegyük tehát ideiglenes engedményeket s a közeljövő dönti majd el, hogy ezek véglegesek legyenek-e, vagy pedig lényegében meg tudjuk őrizni eddigi helyzetünket.

Ezrekre gondolva és ilyen reményekben bízva adott a bécsi államtanács a 48-as követelésekre egyelőre csak ideiglenes engedményeket. Ezért nyilvánította a király Batthyány kinevezését ideiglenesnek még akkor is, mikor már István nádor illojális eljárása miatt kénytelen volt ezt a kinevezést megtörténtenek elismerni.

Éppen ezért azonban, mert az udvar tulajdonképpen még semmiről se döntött, hanem csak azt ígérte, hogy megfontolás tárgyává teszi a dolgot s néhány hét múlva majd eldönti a kérdést, azoknak a 48-as törvényeknek szövege és tartalma, melyek hazánk függetlenségét és önállóságát célozták, egyelőre teljesen bizonytalan és határozatlan volt. Nem volt például bennük szó külön magyar hadseregről, annál kevésbé a módozatokról, ahogy azt létrehozzák és a közös hadseregtől elválasztják. A külön magyar hadsereget csak sejtette az, hogy külön magyar hadügyminisztert neveztek ki. De éppen ezért a király ezt először nem is akarta kinevezni, hanem el akarta halasztani a kérdés végleges és aprólékos rendezéséig. Hogy mégis rögtön megtörtént ennek kinevezése is, az ismét csak a megfélemlítés, a muszáj következménye volt, melyet nem is annyira a törvényes országgyűlés Pozsonyban, hanem a pesti márciusi ifjak Választmányának forradalmi fellépése és a köztársaság kikiáltásától való félelem terrorizálta ki az uralkodóból.

Szó se volt még azonban külön magyar külügyekről, diplomáciáról. Igaz, hogy neveztek ki külön magyar külügyminisztert is (Eszterházy volt az), de őt csak mi hívtuk külügyminiszternek, de a király csak a királyi ház miniszterének nevezte ki. Ő maga is csak a király személye körüli miniszternek tartotta magát s külügyeinkkel egyáltalán nem foglalkozott. Pénzügyminiszter is volt ugyan, de a szentesített törvényekben az egyáltalán nem volt kimondva, hogy hatásköre nemcsak a magyar belügyek költségeinek fedezésére terjed ki, hanem az ország hadseregének és külügyének pénzbeli intézésére is.

Tehát a király még annak ellenére is, hogy kényszerítve és István nádortól félrevezetve cselekedett, csak olyan törvényeket írt alá, melyekben egyáltalán nem volt még világosan kimondva, hogy a király személyén kívül más közös ügyünk nincs is Ausztriával. Egész 48-as függetlenségünk csupán általánosságokban mozgott tehát. Csak az elv elismerését vívtuk ki, de még semmit nem szabályoztak. Enélkül pedig nem lehet tényleges függetlenség. Legalábbis törvényesen nem. Hogy tulajdonképpen miben állt volna ez a függetlenség, azt csak az a szabályozás dönthette volna el, melyet egyelőre még nem hajtottak végre. Csak az elv volt tehát még kimondva, mely nem is volt olyan nagy újság, mert hiszen az elvre a koronázáskor minden király megesküdt. A végleges szabályozás a régihez képest mindenképpen haladást jelentett volna, hiszen 67 is azt jelentett, pedig ez a balul sikerült 48 és a világosi nemzeti katasztrófa után és ellenére következett be. 67 is meghozta az Ausztriával való teljes jogegyenlőséget, csak a tőle való elszakadást nem hozta meg. Ez egyébként sokkal károsabb is lett volna ránk, mint Ausztriára. Hiszen azonnal Magyarország részeire bomlásával járt, mikor 1918-ban tényleg bekövetkezett.

Hogy a haladás 48-ban milyen mérvű lett volna, az az erőviszonyoktól függött volna. Ha Ausztriának hamarosan sikerült volna kilábalnia válságából; ha felülkerekedik az olasz harctéren és rendbe jönnek pénzügyei; ha sikerül elhallgattatnia a bécsi utcát, akkor a mi függetlenségünk nem lett volna még teljes. De a teljes függetlenséget akkor is előbb értük volna el 67-nél (mert hiszen 67-ben a levert 48 ellenére értük el). A legfontosabb azonban az, hogy akkor azt, amit elértünk, nem megfélemlítéssel, tehát törvénytelenül és a megalázott félben a méltánytalanság érzetével s így a bosszúállás gondolatával, hanem törvényesen kivívott, egészséges haladással és az engedményekre kényszerült fél részéről is elismert jogi tény által.

Ha valaki minderre azt mondja, hogy a bizonyosat sose szabad feláldozni a bizonytalanságnak s így a magyar jogok képviselőinek 48 elején, mikor a forradalmi láz és a hatalom birtokában levők ezzel kapcsolatos ijedsége, Ausztriának az olasz harctéren való rossz katonai helyzete és a bécsi utcának a mi törekvéseinkre előnyös viselkedése olyan nagyszerű és ritkán jelentkező alkalmat adott nekünk függetlenségünk kivívására, bűn lett volna ezt ki nem aknázni, azt feleljük, hogy igen, de először is figyelmeztetnünk kell arra, hogy ez a módszer nem sikerült, mert a küzdelem a mi feltétel nélküli fegyverletételünkkel végződött, tehát az sült ki végeredményben, hogy kár volt a „jó” alkalmat annyira felhasználni. Ezt akkor még ugyan nem tudhattuk, de azoknak, akik sorsunk intézésére vállalkoztak, tudniuk kellett vol-

na, ha jó államférfiak lettek volna. Akkor is bele kellett volna ezt venniük számításukba, ha nem tudták, hanem csak sejtették volna a dolgot. Az azonban, hogy legalább sejtsem, mindenkinek kötelessége, aki államférfiúi feladatra vállalkozik s egy nemzet sorsa intézését veszi vakmerően kezébe éppen azon a címen, hogy az eddigi államférfiak a nemzet sorsa intézésére alkalmatlanok.

Mivel egy politikai lépés helyes vagy helytelen voltát egyedül a siker dönti el, látva azt, hogy a 48-as erőszakos fellépés teljes sikertelenséggel járt s nem szabadságot hozott a nemzetnek, hanem a réginél sokkal nagyobb szolgálást, Kossuthék eljárását mindenképpen helytelennek kell bélyegeznünk.

Igaz, hogy a 48-asok mentiségére felhozhatjuk, hogy ők nem tudhatták, hogy Radeckzy győzni fog az olasz harctéren, itthon pedig a nemzetiségeket „lázítják fel” majd, végül pedig még 200.000 orosz is jönni fog ellenünk stb. Ámde mindez nem mentiség, mert mindezt ugyan nem tudhatták, de viszont azt se tudhatták, hogy Radeckzy nem győz az olasz harctéren, a nemzetiségek nem fognak fellázadni s az orosz se jön Ferenc József megsegítésére. Milyen államférfi, milyen politikus azonban az, aki semmit se tud előre s olyan vállalkozásba fog, mely csak a legjobb esetben sikerülhet és ilyen házárdjátékba viszi bele nemcsak magát, hanem magával együtt nemzetét is?

Milyen politikus az, aki olyan vállalkozásra teszi fel nemzetét életét, mely csak abban az esetben sikerülhet, ha nem győz az a Radeckzy, aki egyébként mindig győzni szokott; ha nem lázadnak fel azok a nemzetiségek, melyek akkor már régen lázongóban voltak és amelyeket csak egy olyan udvar nem lázított volna, amely teljesen hülye és híjával van még a legelemibb életösztönnek is? (Akit ugyanis létében fenyegetnek és mégse használ fel minden eszközt élete megmentésére, hogy magán segítsen, az nem normális ember.) Mivel tehát a 48-as politikusoknak feltétlenül számítaniuk kellett arra, hogy az udvar megpróbálja fellázítani ellenük a magyarországi nemzetiségeket, Kossuthék, akik ennek ellenére is szabadságharcot kezdtek, csak arra számíthattak, hogy nemzetiségeink majd nem hallgatnak rájuk.

De hogy lehetett ilyesmire számítani, mikor az a kor a nemzetiségi mozgalmak, sőt a rajongások kora volt s ezért minden nemzetiség még lázítás nélkül is lázongott? Ennek ekkor már minden nemzetiségünk irodalma számtalan bizonyítékát adta. Hiszen már Petőfi lutheránus hitoktatója a pesti piarista gimnáziumban is egy pánszláv vezér volt. Pedig akkor még hol voltunk 48-tól!? A magyarságban bizonyára nem Bécsből élesztették a nemzeti érzést, s lám, mégis mennyire fellobbant. Hogy lehetett hát józan ésszel arra gondolni, hogy horvátjainkban, szerbjeinkben, románjainkban, tótjainkban viszont még akkor se lobban fel, ha mesterségesen is élesztik?

Hogy az orosz is jön ellenünk, ha szükség lesz rá, azt is előre lehetett tudni, hiszen az orosz cár már évszázadok óta pártfogója volt a magyarországi görögkeletieknek, szlávoknak és románoknak. Ausztria és Oroszország szövetségesek voltak, I. Ferenc a cárnak egyenesen uralkodói ideálja volt, s a két uralkodóház között ez időben a legmelegebb baráti kapcsolat állt fenn. Ehhez járult aztán még, hogy a cár a lengyelek szabadságharcát 48 előtt verte le, s Kossuthék azáltal, hogy elfogadták a bujdosó lengyelek segítségét, sőt külön lengyel légiót szerveztek belőlük; hogy a lengyel Bemet állították az erdélyi magyar sereg élére, sőt az egész honvédsereg fővezérévé is Dembinszkyt, az azelőtt az oroszok ellen küzdő lengyel vezért tették, egyenesen rákényszerítették a cárt arra, hogy személyes ellenségükké váljon.

Aztán 48-asaink azt is tudhatták volna a múltból, hogy a magyar szabadságharcok még félsikert is csak akkor tudtak elérni, ha a török, tehát egy, a Habsburgokkal akkor még egyenlő világhatalom állt az oldalukon, újabban pedig még akkor se (Thököly). Rákóczi például, akinek már nem volt szövetségese az akkor már egyébként is elgyöngült török, már elbukott, noha egy olyan Habsburg-császár ellen fogott fegyvert, aki minden francia királyok leghatalmasabbjával, XIV. Lajossal volt ugyanakkor háborúban. 48-ban azonban a Habsburgok nem voltak háborúban, egyedül csak olasz alattvalóik lázadtak fel, de viszont ugyanakkor a Habs-

burgoknak olyan tehetséges hadvezérük volt, mint Radeczky. Az olaszokat támogatta ugyan a szárd király, de mi volt annak a hatalma akkor még a Habsburgokéhoz képest?

Látni fogjuk majd, hogy 49-ben nem is az orosz vert le bennünket, hanem Haynau, azaz az osztrák, s mi csak azért hitettük el a magyar közvéleménnyel, hogy az oroszok beavatkozása nélkül győztünk volna, hogy szegyenünket csökkentjük. Ha az orosz győzött volna le bennünket, Kossuthékat az se mentené, mert nekik az orosz is előre be kellett volna venniük számításukba. Őket azonban Ausztria egymaga verte le, mégpedig tehetségtelenségük és egymás közti veszekedéseik miatt, ez pedig aztán már igazán nagy szegyen.

De ha tehetségesebbek lettek volna és nem veszekedtek volna annyit egymással s nemcsak Windischgrätzet, hanem Haynaut is sikerült volna legyűrniük, még az se jelentette volna a végső győzelmet, mert akkor rá egy félévre jött volna a harmadik osztrák sereg, és a végső diadal emberi számítás szerint akkor is a Habsburgoké lett volna, mert Kossuthék erőtartálékai nem is voltak hasonlíthatók az övékéhez.

A kudarc fő oka elsősorban nem az volt, hogy Görgeyt kivéve alig volt nagyobb szabású vezérük s nem is Kossuth és Görgey ellenségeskedése, hanem a mi gazdasági és pénzügyi gyengeségünk.

48-ban gazdasági erőforrások tekintetében körülbelül olyan volt a viszony a Habsburgok és a tőlük elszakadt Magyarország között, mint például a jelenlegi két világháborúban Németország és az ellene fegyvert fogott majdnem az egész világ között. Mindkét világháborúban egységesek voltak a németek, tehetséges vezéreknek is bővében voltak, szervezni is nagyszerűen tudtak, meg magukat fegyelmezni is, mégis csak annyit tudtak elérni, hogy kezdeti sikereiket éveken át meg tudták őrizni, de a végső összeroppanást egyik esetben se tudták elkerülni.

Ezt világos fejű emberek mindkét esetben már a háború megindulásakor is látták, s például legalábbis a második alkalommal ezt maguk a németek és barátaik is tudták s egyedül csak a „titkos fegyverekben”, azaz a véletlenben bíztak. Mindezt 48-ban Kossuthéknak is kellett volna tudniuk, mert hiszen náluk titkos fegyverekről se volt soha szó. 48 csak szerencsés véletlen folytán járhatott volna sikerrel. Nem lelkiismeretlen kalandor-e azonban az, aki ilyen helyzetben mindenáron háborút kezd, tehát tömeggyilkosságot rendez, s emellett még hazája létét is kockáztatja. Ezért örült meg miatta Széchenyi.

Olyan hazárdjátékba, mely részünkről 48-ban folyt, legfeljebb csak akkor lett volna szabad belekezdenünk, ha a háború megkísérlése nélkül a biztos megsemmisülés várt volna ránk, azaz ha a háborúval semmit se kockáztattunk volna. (Erkölcsei szempontból nézve a dolgot, még akkor se, mert tömeggyilkosságot még akkor se szabad rendezni.) Erről azonban szó se volt, hiszen Bécs nemcsak nem fenyegetett akkor bennünket, hanem éppen azért, mert Bécsben forradalom, Olaszországban lázadás volt, nekünk egyenesen hízelgett. Emiatt minden olyan engedményre hajlandó volt, ami a maga létét nem fenyegette. Ha tehát mi akkor a rögtöni teljes függetlenségünk kivívására kínálkozó jó alkalmat elmulasztottuk volna, ezzel nemcsak létünket nem kockáztattuk volna (hiszen nem fenyegettek akkor bennünket, hanem kisebb előnyöket kínálgattak), hanem hűségünkkel örök hálára köteleztük volna az uralkodóházat. Mivel ezt a hűséget ugyanekkor se Bécsben, se Prágában nem találta meg, ezért – ha nálunk megtalálta volna – egyenesen hozzánk költözött volna, mint egyedüli megbízható országába.

Nem létünkről vagy nemlétünkről volt tehát 48-ban szó, hanem egyedül csak arról, hogy azonnal legyünk-e egészen függetlenek vagy csak néhány év múlva; alkotmányos úton, tárgyalásokkal és kölcsönös engedményekkel, vagy forradalmi úton; az alattvalói hűség, törvény- és tekintélytisztélet alapján, vagy pedig gyűlöleti alapon, erőszakkal és megfélemlítéssel; az uralkodó belátásából és szabad akaratából, vagy pedig a pillanatnyi felülkerekedés és a nyers erő jogán; egy nap alatt, vagy pedig évek fejlődésével.

A fergeteget és az erőszakot csak akkor lett volna szabad eszközül felhasználnunk (erkölcsei szempontból még akkor se), ha ez úton bizonyos lett volna a végleges eredmény és ha

utána évszázadokon át nem adódhatott volna többé ilyen jó alkalom; ha megragadásának elmulasztásával tétlenségünkkel vagy bátortalanságunkkal függetlenségünk visszaszerzését évszázadokra lehetetlenné tettük volna.

Egészen kétségtelen, hogy akkor ennek éppen az ellenkezője volt a helyzet. Hisz rámutattunk már, hogy 18 év múlva még a 49-es tőkéletes kudarc és az utána következő elnyomás ellenére is ki tudtuk vívni Ausztriával való egyenjogúságunkat s kudarc nélkül a 48-as kedvező alkalom okos, tehát önmérséklő felhasználásával a 67-es vívmányoknál talán még többet is el tudtunk volna érni két évtizeddel előbb. Ez a két évtized nemcsak iparosításunk, gazdasági és kulturális fejlődésünknek a mainál nagyobb fokát eredményezte volna, hanem jó néhány százalékkal a magyarság számbeli arányának megnövekedését és az idegen anyanyelvűek csökkenését is.

Aztán a törvényes úton elért vívmányoknak nemcsak az erkölcsi erejük nagyobb mint az erőszakos, a forradalmi úton, az ellenfél kényszerítésével és megalázásával szerzett jogoknak, hanem még a materiális erejük is. Az ellenfél meglepésének, kényszerítésének, pillanatnyi válságos helyzete kíméletlen kiaknázásának, megalázásának mindig megvan ugyanis az a hátránya, hogy ellenszenvet, dacot, bosszút, gyűlöletet ébreszt benne és arra sarkall, hogy adandó alkalommal visszafizesse a kölcsönt, tehát egy jövő háború, sőt talán évszázadokon át tartó háborúsorozat csíráját rejti magában. Ellenben a fokozatos haladással, a kölcsönös barátságos és egyformán engedményeket tevő, tehát alkotmányosan elért eredmények (melyeket a keresztény erkölcs tan egyedül enged meg, mert csak így lehet elérni a jó célt jó eszközökkel is egyúttal) nem járnak ilyen káros visszahatással. Ezért sokkal biztosabbak és véglegesebbek is, mint a csupán a nyers erőn alapuló és bűnös eszközökkel (például háborúval, forradalommal) kivívott eredmények.

Ezért volt minden valamire való magyar koponya, nemcsak Majláth, Apponyi, Cziráky, Dessewffy, hanem még az ellenzéki Széchenyi, Eötvös, Deák, sőt hamarosan még Batthyány, Pálffy János, Pázmány, Görgey, sőt Nyáry is 48 erőszakos, forradalmi szelleme ellen. Hogy mindezek ellenére mégis voltak az erőszakos iránynak is hívei, sőt ők kerekedtek felül, annak oka egyedül az volt, hogy a lázas, mámoros, forradalmi szellem jellegzetessége volt annak a kornak; hogy az emberek akkor nem gondolkodtak, hanem csak lelkesedtek. Hisz eleinte még Széchenyi és Deák is a kor szellemének hatása alatt állt. Ők, a nagyobb látókörűek, hamarosan észre tértek, de az átlagemberek természetesen nem. Ezek mindig ösztöneik hatására cselekszenek, nem pedig megfontolva és ésszel a jövőbe nézve. Az utcának, a tömegnek, az átlagembernek gyors siker kell és egyszerre kell minden. Azokra hallgat, neki azok tetszenek, akik ezt ígérik neki. Mivel eleinte többnyire sikerekre is rámutathatnak, a tömeg mámoros lesz tőle, bálványozza őket s nem hallgatja meg azokat, akik csillapítanak s óvatosságra intenek. Tehetségteleneknek és gyáváknak tartja őket, sőt 48-ban még jellemteleneknek és pénzzel megvásároltaknak is. Hogy ez 48-ban is így volt, az természetesen nem csökkent azok felelősségét, akik a tömeget nem vezették, hanem kiszolgálták; akik a pillanatnyi sikert, csak azért, mert a dicsőségről és az ünneplésről nem tudtak lemondani, fontosabbnak tartották, mint az erkölcsileg megalapozott és tartós eredményt. Azt ugyanis türelmesen meg kellett várni s addig az ünneplésről le kellett mondani, sőt nézni és naponta tapasztalni kellett a mások ünneplését, azokét, akik azonnali eredményekkel szolgáltak, mert „bátorságukról” is bizonyítékot szolgáltatottak.

Pedig nekünk a Habsburgokban 48-ban (de máskor is mindig) olyan nemes és mindig erkölcsi alapon álló ellenféllel volt dolgunk (királyaink voltak ők nekünk, nem ellenfeleink, csak izgatóink csináltak belőlük ellenfeleket), hogyha az első és fő lépésben el is ragadtattuk magunkat, még mindig bőséges időnk és alkalmunk lett volna arra, hogy hibánkat jóvá tegyük. Noha láttuk, hogy nemcsak Széchenyi, hanem a főhercegek is figyelmeztettek bennünket, hogy a nem önként, hanem csak kényszer hatására és félelemből adott engedményeknek nincs erkölcsileg is kötelező erejük; hogy az így szerzett vívmányok nem törvényesek vagy

alkotmányosak, tehát nem is lehetnek tartósak; mikor ezeket a 48-as határozatokat szentesítette, noha csak kényszer hatása alatt tette, s ennek, mint láttuk, a mieink is tudatában voltak, hiszen külön figyelmeztették rá őket: Bécs soha többet nem hánytva ezt hivatalosan szemünkre, hanem mindig állta azt, amit aláírt; mindig úgy viselkedett, mintha önként és szabad akaratából tette volna, amit tett, és mintha erkölcsileg is kötelező lenne rá.

Rendkívül bántotta az illetékes köröket és elfelejteni soha nem tudták ugyan, hogy István nádor milyen meg nem engedhető módon játszotta ki az államtanács határozatát és milyen illojálisan visszaélt a beteg s így az ügyekben kellően nem járatos király tájékoztatatlanságával és jó szívéből folyó befolyásolhatóságával, azonban ha egyszer már megtörtént a sajnálatos dolog s a király – mellékes, hogy hogyan – megszerzett engedélyével kinevezte miniszterelnöknek Batthyányt, ezt nem vonták vissza, hanem törvényesítették. A királyi tekintély és személyének elméleti fennköltisége nem engedte meg azt a feltevést, hogy egy királyt félre is lehet vezetni; hogy amit ő aláír, azt erre hivatkozva érvényteleníteni is lehet, hanem a király szent és sérthetetlenségének elméletét fenntartották akkor is, mikor ez rájuk szinte megsemmisítő hátránnyal járt.

Mi lett volna minden józan politikai érzékű ember szerint a 48-as vezető férfiak helyes viselkedésmódja ilyen nagy, váratlanul, törvénytelenül (erőszakkal kicsikart, sőt államszínnyel) megszerzett vívmányok birtokában, melyet az államtanács szigorú erkölcsi érzéke mégis érvényeseknek elismert? Kétségtelen, hogy a hasonlóan alkotmányos és erkölcsileg fínom magatartás az önmérséklés és a szerénység.

Ha már tilos, vagy legalábbis féltilos úton szereztem meg magamnak előnyöket, s ennek ellenére látom, hogy az, akitől megszereztem, mégis milyen lojálisan viselkedik velem, akkor világos, hogy én vele szemben csak annyira érvényesítem ezeket az előnyöket (legalábbis eleinte), amennyire kénytelen vagyok, egyébként azonban magam is igyekszem hasonló lojálisan viselkedni s ezzel is mutatni, hogy a magam részéről is sajnálom azt az erőszakosságot és ildomtalanosságot, melyet a jogok megszerzése közben elkövettem.

Ha pofonokkal s ráadásul félbecstelenséggel szerzek meg magamnak bizonyos jogokat szomszédomtól, melyek megszerzéséhez a törvényes alapom kétségtelenül meglett volna, de nem ahhoz, hogy szomszédomat ugyanakkor meg is alázzam és be is csapjam, és erről a szomszédomról ráadásul még azt is tudom, hogy hamarosan kerülhet ő megint olyan helyzetbe is, hogy a kapott pofonokat nekem vissza is adhassa és illojalitásomért is megfizessen, akkor a kiosztott pofonok és elkövetett csalárdság után bizonyára legalább udvarias leszek hozzá, hogy feledtessem vele azt a balszerencsét, mely érte, és a pofonokat és a becsapást, mellyel szerencsétlenségében még én is illetem. Így teszek akkor is, ha eljárásomban bizonyos tekintetben azért nekem is sokban igazam volt.

Ha így viselkedem, nem fáj neki annyira az elszenvedett vereség és a bánatalom, melyben részesült, mert látja, hogy nemcsak önző vagyok, hanem jólelkű is és a bajában vele együtt érző ellenféllel van dolga. Bizonyára ez esetben is vissza fog majd ütni, ha felülkerekedik, de így mégse olyan bizonyos ez a visszaütés, s ha meg is történik, semmi esetre se lesz olyan erős és elkeseredett, mint ellenkező viselkedésem esetén.

A mi 48-asaink ennek éppen az ellenkezőjét tették. Nekik, anélkül, hogy azt, amit a nemzet számára kivívniuk sikerült, vissza kellett volna adniuk, bőséges alkalmuk nyílt volna arra, hogy önmérséklésükkel a pillanatnyilag alul maradt és tőlük illojálisan elintézett ellenfél iránt előzékenységüket kimutassák. Hiszen kiemelttem, hogy az udvar ezeket a 48-as engedményeket annyira általánosságban adta, hogy mikor életbe akarták őket léptetni, küldt, hogy csak a jogok elismeréséről volt szó, azt azonban csak ezután kellett volna megállapítani, hogy mit is kell rajtuk érteni, és hogy ezek az engedmények milyen terjedelműek.

Még azt se mondom, hogy mikor ezeknek az engedményeknek pontos megállapítására és körülhatárolására került a dolog, akkor a 48-asoktól azt kívánta volna a becsület és a józan mérséklés, hogy mindent Ausztria és az uralkodóház előnyére magyarázzanak és a legkeve-

sebbel elégedjenek meg. De igenis mondom, sőt hangsúlyoznom kell azt, hogy semmiképpen se lett volna szabad egy tapodtat se engedni s kivétel nélkül minden pontban az Ausztriától és az uralkodóháztól legnagyobb áldozatokat követelő értelmezéshez ragaszkodni.

A mi 48-asaink azonban így tettek. Az utca izgatóinak türelmetlensége nem engedte, hogy ne így tegyenek, mert akkor mindjárt árulást emlegetett. A legszélsőségesebb álláspontot foglalták el, mindenben a legtöbbet követelték, s ha a bécsi kormány s az uralkodóház ennek ellenszegült s nem volt hajlandó mindent a legszélsőségesebben javunkra magyarázni, vagy azt, amit adott, nem volt hajlandó azonnal adni, mindjárt hitszegést, ármányt, a nemzet galád becsapását, a már szentesített törvény visszavonását, az uralkodó szavának megszegését emlegette és ilyen szellemben azzal fenyegetődött, hogy a „becsapott”, „kijátszott” nemzetet ezzel rákényszerítik arra, hogy az uralkodóházat szava megtartására fegyverrel kényszerítse rá.

Pedig hát láttuk, hogy az uralkodóház mást nem is adott, mint csak azt az ígéretét, hogy kívánságainkat megfontolás tárgyává teszi és a lehetőséghez képest majd teljesíti, de még ezt is csak kényszerhelyzetben tette, nem pedig szabad elhatározással. Közben ne feledjük el azt a rendkívül fontos, sőt döntő dolgot se, hogy mikor már az inkább csak elvben és általánosságban megadott márciusi engedmények végrehajtásáról, konkretizálásáról és terjedelméről tárgyaltak, az uralkodóház nem volt már a márciusi kényszerhelyzetben, a bécsi utca forradalmát akkor már leverték, Radecky is győzött már Lombardiában, tehát az erőviszonyok már teljesen megváltoztak.

Hogy lehetett hát józan ésszel ekkor is ugyanazt kívánni az udvartól, amit márciusban kívántak tőle, de amit az még akkor se adott meg, hanem még akkor is csak a dolog későbbi rendezésére tett ígéretet. Ilyenkor ragaszkodni a márciusi engedményeknél is nagyobb engedményekhez s azt követelni, hogy most rögtön adják meg a gyakorlatban is azt, amit még akkor is csak elméletben ígértek meg, s ráadásul mindent a mi javunkra a legszélsőségesebben magyarázva, egyet jelent a háború erőszakos és minden áron való kiirtásával. Mondhatja-e így tárgyilagos ember azt, hogy ezt a háborút nem a 48-asok, hanem az udvar robbantotta ki?

Nem is merték ezt mondani még a 48-asok se, mert a háborút még szerintük sem az udvar, hanem „az udvar hitszegése” robbantotta ki. Világos, hogy ez annak beismerését jelenti, hogy a 48-asok robbantották ki, de az udvar „hitszegése” miatt. Természetesen ez se igaz, mert az udvar azt, amit a 48-asok értettek, márciusban se adta meg, nem is ígérte. De ha ígérte volna is, akkor is kétségtelen, hogy csak márciusi kétségbeesítő helyzetében ígérte, de akkor is csak függetlenséget és népképviselést ígért, de soha nem ígért külön magyar hadügyminisztériumot, külön magyar külügyminisztériumot, sem azt, hogy a közös adósságból Magyarországnak semmit se kell majd elvállalnia.

A 48-asok azonban ezt követelték, mégpedig egy olyan Ausztriától, illetve dinasztától, mely ekkor már mind belső zavarait legyőzte, mind az olasz lázadókat nagyrészt megfékezte. A 48-asok részéről ilyen követelések akkor már egyenesen örültségszámba mentek, s világos, hogy ebből az örültségből nem lehetett más, mint csak háború.

Az első kíméletlenséget, sőt ennél többet, mert láttuk, hogy még Károlyi Árpád is illojalitásnak nevezi (a bécsi kormány azonban, sőt még a magyar konzervatívok is perfídiának tartották), maga István nádor követte el. Az államkonferencia ugyanis azért adott a 48-as követelésekre olyan választ, hogy tárgyalás alapjául elfogadja a kívánságokat, mert abban bízott, hogy e tárgyalások ideje alatt s még a végleges döntés előtt vagy az udvar helyzete javul meg annyira, hogy nem lesz már teljesen kiszolgáltatva a követelők kénye-kedvének, vagy legalább olyan embert tud majd kinevezni magyar miniszterelnöknek, akivel tárgyalni lehet, mert nem áll mindenben az utca befolyása alatt (Batthyány akkor még az alatt állt).

István azonban titkon beférkőzik a királyhoz s részint rémítéssel, részint ígéretéssel, főként pedig azért, mert a beteg király nem vévén részt az államkonferencián, nem ismerte a helyzetet s nem tudott még annak ellenkező határozatáról, kicsalta tőle az engedélyt, hogy

Batthyányt kinevezhesse, mert ő ezt az utcának már megígérte. A megfélemlítéssel kicsalt 48-as vívmányok után ez volt az első nagy pofon, amit a 48-asok az udvarra mértek, mert Batthyány ekkor még az udvar olyan nagy és fennhéjázó ellensége és annyira az utca embere volt (mi mindent nem csinált például Kossuth megválasztása érdekében!), hogy kinevezése az udvar legnagyobb megalázása volt.

Az utcának e kinevezésből azt kellett látnia, hogy már ő az úr az országban, nem pedig a király. Józan ésszel ugyanis senki se tehetette fel, hogy ez a kinevezés a király részéről önként történt. Ez több volt már annál a szabadságnál, melyet az alkotmányosság előír, melyben szabad király áll a szabad nemzet mellett, mint két egyforma hatalmú tényező. Ha a király rákényszeríti akaratát a nemzetre, az alkotmányellenes, de alkotmányellenes az is, ha a nemzet kényszeríti rá akaratát a királyra. Az alkotmány értelmében mind a kettőnek szabadnak kell lennie.

Ezt a pofont – láttuk – zsebre tették Bécsben, mert kénytelenek voltak. Kárpótlásul csak azt kérték, hogy ha már az első békát lenyelték, legalább utána másodikat és harmadikat ne kelljen lenyelniük, azaz legalább Kossuth ne legyen ott a kinevezendő miniszterek között. Az első pofont adó nádor, hogy bűnét, melyet nagyon szégyellt családja tagjai előtt, kiengesztelje, ezt meg is ígérte. Utána azonban a már kinevezett Batthyány jelentette ki, hogy ha Kossuth nem lesz a miniszterek között, akkor ő se vállalja az elnökséget, mert annak népszerűsége nagyobb, mint valamennyiüké, s így nélküle semmit se lehet kezdeni. Így lett aztán nemcsak Batthyány a miniszterelnök, hanem Kossuth is miniszter, s az udvarnak szinte az el-sővel egyidejűleg kellett lenyelnie mindjárt a második békát is.

Kapott, illetve adott olyan alkotmányt, melyben a miniszterek kinevezése az ő joga, de egyúttal mindjárt tudomásul kellett vennie azt is, hogy azért a minisztereket se ő nevezi ki, hanem a nép, s még csak nem is a nép törvényesen megválasztott képviselői, hanem az utca népe, tehát tulajdonképpen azok, akik azt jól tudják izgatni és orránál fogva vezetni.

A király akárkit elfogadott miniszterelnöknek, csak Batthyányt nem, mégis éppen ez a Batthyány lett a miniszterelnök. Akárkit elfogadott volna miniszternek, csak Kossuthot nem, mégis senki se lett olyan bizonyosan miniszter, mint Kossuth. Ezek után ki volt a törvénysértő és a csak most életbe léptetett alkotmány megszegője: a király-e vagy a „hazafiak”? Ki szegte meg a szavát először: V. Ferdinánd-e vagy a 48-asok? Lehetett-e ezek után egy normális és becsületes király bizalommal a nemzet, illetve azok iránt, akik a nemzet nevében beszéltek? Rájuk bízhatta-e nyugodtan az ország sorsát és nézhetett-e nyugodtan a további események elébe? Nem azt kellett-e látnia, hogy itt teljesen a francia forradalom visszaélései ismétlődnek meg?

Az udvarnak mindebből meg kellett tudnia, hogy neki jelenleg Magyarországon egy olyan párttal van dolga, mely törvényt csak akkor ismer, ha az az ő javára szól, s akkor ragaszkodik is hozzá egész körömszakadtáig és kiaknázza a legkíméletlenebb propagandára. Ha azonban a törvény a király jogait védi, akkor kijelenti, hogy megtartása egyet jelent a nép elkeserítésével s ez esetben nem kezeskedik semmiért.

Pedig hát a király jogát, azt, hogy a miniszterelnököt ő szemeli ki, szintén azok a 48-as törvények írják elő, melyeket a 48-asok sóztak a király nyakára. Meg is van ez a joga ma is nemcsak a királyoknak, hanem még a köztársasági elnököknek is még a legdemokratikusabb alkotmányú országokban is.

Mégis mihelyt a 48-as alkotmány végrehajtására került a sor, a mi „hazafiaink” azzal kezdték, hogy megállapították, hogy alkotmány ide, alkotmány oda, a miniszterelnököt és a minisztert is a nép választja ki és így ők, a nép vezetői szabják meg a királynak, kit kell kineveznie, hogy valamit kezdeni lehessen. A királynak csak az a joga, illetve kötelessége van, mert neki még a joga is tulajdonképpen csak kötelesség, hogy kijelenthesse, hogy ő is azt akarja, amit a nép, ha pedig nem így van, akkor még hazudnia is kell hozzá, mintha ő is azt akarná, amit a nép. A mai politikai élet sok hazugságát 48-asaink tehát már ekkor rákényszerítették a királyra.

De ha az új alkotmánynak és a „szabadságnak” már a kezdete is ilyen volt, csoda-e, ha 48 ezek után már nemcsak Széchenyinek nem tetszett, hanem Deáknak és Eötvösnek se, sőt hamarosan még Batthyánnak, Klauzálknak, Pálffy Jánosnak, Pázmándynak, sőt nemsokára még Nyárynak se? Tisztelhetette-e hát meggyőződésből és kötelezőnek ismerhette-e el magára a király? Nem kellett-e világosan látnia (noha ő nem tudta, hogy Petőfi szobája falán Mirabeau és Lafayette képe lóg, majd Danton, Robespierre, sőt Marat következnek), hogy „hű magyarjai” körében ugyanazon jelenséggel van dolga, mint a francia forradalomban, és hogy minél nagyobb lesz felülről az engedékenység, annál nagyobb lesz alulról a követelés, a vége pedig általános vérfürdő és annak törvénybe iktatása lesz, hogy Isten nincs?

Az udvarnak ezek után nemcsak joga, hanem kötelessége is volt, hogy bizalmatlansággal és gyanúval kísérje az egész magyar helyzetet s a továbbiakban már ne engedékenységet, hanem erőt mutasson vele szemben. Nemcsak önvédelemből volt ez kötelessége, hanem a hit és erkölcs védelme miatt is, melynek minden forradalom ellensége. De magyar alattvalói iránti szeretetből is, mert annak nemcsak hitét és erkölcsét veszélyeztette ezeknek a francia forradalomért lelkesedő embereknek az uralma, hanem anyagi jólétét és biztonságát a tekintélyrombolásból keletkező anarchia, életét pedig a gyűlölettel mindig együtt járó háború. A nép irányítói ugyanis azért vannak, hogy messzebbre lássanak mint a tömegek, a bajok bekövetkeztét pedig ne várják ölbe tett kezekkel.

Mivel az egyébként is kényszerből szentesített 48-as törvényekben erről nem volt szó, a király se pénzügyminisztert, se hadügyminisztert, se külügyminisztert nem akart kinevezni. Ilyen külön magyar hatóság ugyanis eddig nem volt, világos tehát, hogy ha a szentesített törvény ezek kinevezésére is vonatkozott volna, akkor ezt benne külön meg kellett volna említeni. Azt hiszem, minden tárgyilagos embernek be kell látnia, hogy ebben az udvarnak, nem pedig a 48-asoknak volt igazuk, vagy legalábbis, hogy az udvar magyarázatának helyessége látszik a valószínűbbnek.

Ilyen külön magyar miniszteri tárcák rögtöni felállítására egyenesen lehetetlen volt az udvar részéről, mert hiszen a birodalmi hadsereg, pénzügy és diplomácia teljes felbomlását jelentette volna. De egyébként is hosszú hónapok tárgyalása kellett volna annak megállapításához, hogy az eddigi közös minisztériumok vagyonából, szabadalmaiból, ingatlanaiból, hivatalnokaiából ki és mi kerül át az új magyar minisztériumokba és mi marad a régié stb. A 48-asok azonban mindezzel nem törődtek, mindent a lehető legtúlzóbban a maguk javára magyaráztak, ragaszkodtak az összes minisztérium azonnali felállításához, a régi minisztériumok minden olyan vagyontárgyának, mely Magyarország területén volt, magyar tulajdonjogához, a közös államadósságból viszont, mint már említettük, egy fillért se voltak hajlandók az új magyar állam nevében elvállalni.

Mivel akkor még se a bécsi utca forradalma nem volt még elnyomva, se Radezky nem győzött még Olaszországban, az udvar ebben is kénytelen volt engedni s legalább hallgatólagosan tűrni, hogy Kossuthék ezeket a minisztériumokat felállítsák, a Magyarországon található osztrák vagyontárgyakat lefoglalják, a külön magyar hadsereg megszervezését megkezdjék, a közös hadseregben szolgáló magyarokat hazahívják (még azokat is, akik ezzel Radezky Lombardiában harcoló és ütközet előtt álló seregét gyöngítették, sőt éppen ezeket hívták legjobban, mert a 48-asok nyíltan mutatták, hogy ők a „szabadságukért” küzdő olaszok, nem pedig amellet a császár mellett vannak, aki nekik is megkoronázott és törvényes királyuk, s akivel kapcsolatban a Pragmatica Sanctio (melyet a 48-as törvények is kifejezetten meghagytak) egyenesen előírja, hogy ahogyan ő köteles védeni Magyarország területi épségét egyéb országai erejével is, épp úgy kötelesek a magyarok is védeni, tehát Lombardiában az olaszok ellen harcolni az ő külföldi országainak területi épségéért.

Az udvar tehát az előbbi kettő után még ezeket a további s számára ugyancsak undorító varangyos békákat is kénytelen volt lenyelni. A 48-asoknak a legkisebb érzékük se volt ahhoz, hogy Bécs számára ezeket a kellemetlen emésztési műveleteket legalább külső udvarias-

sággal enyhítsék és tegyék tűrhetőbbé. Így aztán, mivel az erő egyelőre még az ő oldalukon állt, rögtön meglett a külön hadügyminisztérium és külön pénzügyminisztérium. Éppen csak a külügyminiszter szorítottakot csupán a király személye körüli ügyek intézésére, mivel, mint ilyen, Bécsben lakott, egy Eszterházy volt, akinek nem is voltak 48-as hajlamai, de ha lettek volna, akkor se tudott volna egyszerre külön magyar külföldi követségeket felállítani. Maguk a 48-asok azonban őt is külügyminiszternek tekintették, s ha lett volna idejük rá, természetesen gondoskodtak volna róla, hogy mindenütt külön magyar követségeket is felállítsanak, feltéve természetesen, hogy ebbe az illető államok is beleegyeztek volna. Ez azonban csak egész kivételes esetekben történhetett volna meg, mert Ausztria tekintélye még oly nagy, az új Magyarországé meg még oly kicsiny volt, hogy ahol el is fogadták az új magyar követet, csak titokban, nem pedig hivatalosan tárgyaltak vele.

Mindez azonban nem a mi 48-asaink szerénysége vagy Ausztria iránti kímélete volt. Itthon, ahol ők parancsoltak, mindent a legkíméletlenebbül csináltak, már csak azért is, mert hiszen itthon ez a „bátorság” tetszett, s ezzel lehetett hazafias hírnevet és dicsőséget szerezni. Kossuth például nemcsak rögtön úgy viselkedett, mintha közös pénzügyminisztérium soha nem is lett volna, hanem osztrák kollégáját, aki addig, sőt jog szerint még jelenleg is Magyarország pénzügyminisztere volt is egyúttal, egyenesen úgy kezelte, mint ellenséget. Azonnal megtiltott például Ausztriába minden nemesfémkivitelt, az osztrák iparcikkek bojkottálására pedig társadalmi mozgalmat indított. Világos, hogy ez osztrák ipari körökben nagy elkeseredést okozott s nagyon megnehezítette azt, hogy Bécsből örömmel vagy akár csak semlegesen is nézhessék az új, független Magyarországot. Világos, hogy Kossuthnak mindehhez joga volt, sőt a magyar ipar fejlődését még kötelessége is volt támogatni, mint magyar miniszternek. Nagy kérdés azonban, hogy okos is volt-e rögtön, minden átmenet nélkül, ilyen ridegen viselkedni s legelemibb érdekeiben megsérteni azt a szomszédot, akinek akkor enélkül is éppen elég oka volt arra, hogy a változást fájjalja, s aki iránt részünkről a legelemibb okosság azt kívánta volna, hogy ne készakarva tegyük nehezebbé számára a keserű pirula lenyelését, hanem – legalábbis eleinte – előzékenységgel, udvariassággal, jóakarattal feledtessük vele mindazt a veszteséget és megalázzást, melyen az utóbbi időben át kellett mennie. Arra is gondolnunk kellett volna, hogy az erőviszonyok még meg is változhatnak, sőt valószínűleg meg is fognak változni s nekünk is szükségünk lehet még az ő megértésükre és jóindulatukra.

Ha valakinek veszteségeket okoznak s megalázzák, még akkor is természetesen önvédelemre, sőt visszafizetésre készül, ha kíméletesen jártunk el vele szemben. Hát még akkor, ha a legnyersebben és mindent tisztán az erőre alapozva csináltunk! Így csak akkor okos eljáráni, ha egészen bizonyos, hogy az erőviszonyok sose változnak meg többé, de még ez esetben is kérdés, hogy célszerű-e. De lehet-e azon csodálkozni, ha ilyenkor a vesztes, sőt megalázott fél, mihelyt alkalma van rá, visszaüt? A 48-asok azonban – részünkről ilyen kíméletlen viselkedés után – nem győztek botránkozni s eléggé felháborodni a „hitzegésen”, mikor ez valóban bekövetkezett.

48-asaink a leghesebb izgatást folytatták azoknak a Magyarországról származó katonáknak a körében, akik az akkor az olasz harctéren ügyis rosszul álló közös hadseregben szolgáltak. Bízatták őket, hogy hagyják ott hadtestüket, szökjenek meg és jöjjenek haza. Azokat pedig, akik katonai esküjüket megszegve ezt meg is tették, itthon mint hősokeket ünnepelték.

Igaz, hogy ezt is fel lehet fogni úgy is, hogy ezek a magyar katonák ezzel csak hazafias kötelességüket teljesítették, mert a magyar katonának függetlenné vált hazája önálló hadseregében a helye s magyar katona nem onthatja véréit idegen érdekekért, mikor a tulajdon hazája is veszélyben van. Ámde egy nemzet számára szövetségese érdeke nem idegen érdek. Nekünk nem lett volna szabad elfelednünk, hogy nemcsak a mi fiaink ontották vérüket „idegen” érdekekért, hanem az osztrákoké is a mi érdekeinkért, melyek viszont nekik voltak idegenek, s ha az a hadsereg, melynek olaszországi válságos helyzete nekünk 48-ban annyira közönyös volt, sőt örömünk tárgyát képezte, 150 évvel előbb nem létezett volna s tagjai nem

ontották volna vérüket magyar, tehát nekik „idegen” érdekekért, a mohácsi vész után keletkezett Csonkamagyarországból sose lett volna többet Nagymagyarország, s ezeréves határaink nem maradtak volna meg egész 1918-ig, vagyis pontosan ugyanaddig, amíg ez a közös hadsereg is megvolt.

A nemzetiségek részéről veszélyben forgó magyar hazát is, mint addig mindig, most is megvédte volna ez a közös hadsereg, ha Kossuthék fegyvert nem fognak ellene s így ezt lehetetlenné nem teszik számára.

Ha tehát 48-ban készültünk is kiválni ebből a hadseregből s külön magyar hadsereget akartunk alkotni, ezt az elhagyott sereget nekünk akkor is mint volt, sőt jelenlegi és jövőbeni szövetségest kellett volna kezelnünk, nem pedig ellenségnek tekintenünk és úgy viselkednünk vele, mintha mindig csak ő kapott volna tőlünk, de mi tőle nem kaptunk volna soha semmit. De ha mi nem így tettünk, hanem ellenséggként kezeltük és kárörvendően ujjongtunk bajain és vereségein, akkor legalább azon nem lett volna szabad annyira csodálkoznunk, hogy mikor ő kerekedett felül, az ő „Fogadj Istene” is olyan lett, mint előtte a mi „Jó napunk!” volt.

Mikor Bécsben látták, hogy a magyarok többé már hallani se akarnak semmi közösködésről, s úgy látták, hogy már erejük sincs többé elég arra, hogy a további közösködésre rá is tudjanak kényszeríteni bennünket, lassacskán kezdtek belenyugodni a dologba és beleélni magukat az új helyzetbe. Kezdték tehát puhatólózni, hogy különválás esetén az új, független Magyarország mennyit lenne hajlandó átvenni a közösen szerzett adósságból. Mivel Magyarország gazdaságilag sokkal gyengébb volt, mint Ausztria, azt hiszem, nagyon meg lettek volna elégedve, ha mi csak a közös adósság egy ötödrészét vállaltuk volna. Nálunk azonban ennek még a gondolatára is olyan éktelen dühbe jött a 48-as „hazafias” közvélemény, hogy Petőfi ilyen versben fejezte ki a közhangulatot, illetve ilyen közhangulat kialakítására törekedett (Mit nem beszél az a német, Pest, 1848. május):

Mit nem beszél az a német,
Az istennyila ütné meg!
Azt követeli a svábság:
Fizessük az adósságát.

Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki,
Ha meggebedsz is beléje,
Ebugatta himpellére!...

Ha pediglen nem fizetünk,
Aszondja, hogy jaj minékünk,
Háborút küld a magyarra,
Országunkat elfoglalja.

Foglalod a kurvanyádat,
De nem ám a mi hazánkat!...
Hadat nekünk ők izennek,
Kik egy nyúlra heten mennek.

...

Fegyverre nem is méltatunk,
Mint a kutyát kibotozunk.
Ugy kiverünk, jobban se' kell,
Még a pipánk sem alszik el!

Minő önértet s milyen éretlen nyegleség, kivált mikor egy évre rá már a világosi fegyverletétel következett. Mi a fegyvert ugyan az orosz előtt tettük le, de csak azért, mert előtte az osztrák, nem pedig az orosz vert le bennünket.

Pedig hát nemcsak a heves és túlzó Petőfi beszél így, hanem még a „hazaáruló” Szekfű is (hogy milyen őszintén, az természetesen már más kérdés) azt fejtegeti, hogy arra a követelésre, hogy a közös államadósság egy részét vállaljuk el, Ausztriának nem volt semmi joga. Azt mondja, hogy legfeljebb a méltányosság alapján kérhette volna ezt tőlünk.

Pedig hát az a közös adósság épp úgy, sőt még jobban keletkezett miattunk, mint a szorosan vett Ausztria miatt. Hiszen a török elleni háborúkra költött el a Habsburg-monarchia legtöbbet, azok pedig egyedül csak értünk folytak; a mi eredeti határaink visszaszerzésére irányultak, illetve – korábban – a mi népünk irtásának, a mi népünk rabszolgaságba hurcolásának megakadályozását szolgálták.

De még amibe az osztrák örökösödési vagy utána a hétéves háború, Napóleon megfékezése vagy Lombardia megtartása került (pedig mindezek költségeihez is, mint már rámutattunk, mi alig járultunk hozzá valamivel), az is mind a mi érdekeinket is szolgált. Mert hiszen ha a Habsburgok elvesztették volna nagyhatalmukat, akkor a mi határainkat se tudták volna sértetlenül megtartani például Oroszországgal szemben.

A mai magyarországi orosz uralom és Kárpátaljának egész a Tiszáig orosz uralom alá kerülése nem véletlen tehát, hanem a Habsburgok hatalma összeomlásának szükségszerű következménye. De hogy a Habsburgok hadserege és azok az államadósságok, melyeket e hadsereg költségei hoztak létre, nemcsak a kelet ellen, hanem még a németek ellen is védtek bennünket, bizonyítják Hitler „Mein Kampf”-jének állításai, hogy a Habsburgok a németység legveszedelmesebb ellenségei voltak; mutatják mindazok a tanulságok, melyeket Hitlerrel és Ausztriának (a magyar Burgenlanddal és Dévénnyel együtt) a német birodalomba való bekebelezésével kapcsolatban mi magyarok szereztünk.

Mindezt azonban 48-ban a túltengő magyar önértet előtt még csak megpendíteni se lehetett, sőt nem lehet még ma se (ezért nem mert rá célozni még Szekfű se). A 48-asok hallani se akartak arról, hogy ha Ausztriától elválunk, akkor a közös adósságok egy részét is vállalunk kell. Nálunk mindenki csak arról tudott, hogy ez osztrák adósság, sőt hogy egyenesen a mi elnyomásunk költségeiből keletkezett.

Még a legjózanabbak is azzal érveltek, hogy ezeket az adósságokat nem mi vettük fel, minket meg se kérdeztek, mikor felvették, világos tehát, hogy semmi közünk hozzá s egy fil-lért se vállalhatunk el belőle.

Hogy az igazság az, hogy a monarchia határainak megőrzését szolgáltatta ez a pénz, emiatt kellett a kölcsönöket felvenni, s hogy Magyarország határait épp úgy szolgáltatta, mint Ausztriáéit, sőt az előbbit még jobban, mint az utóbbit, mert hiszen a Habsburgok birodalma nyugat felé mindig kisebb lett (először a Habsburgok svájci ősi családi birtokai veszttek el, majd Spanyolország, Burgundia, Szilézia, Belgium, végül a német császárság), ellenben kelet felé mindig gyarapodott ez a Habsburg-birodalom (Magyarország és Erdély visszaszerzése a galíciai majd a boszniai hódítások).

Hiába csinálták a Habsburgok a nagy adósságokat, nyugati birtokaikat, tehát a többnyire németek lakta országokat, egymás után vesztették el, ellenben Magyarországot ők szerezték vissza, s tagadhatatlan, hogy még 48-ban (sőt még 1918-ban) is tartottak mindent, amit megszereztek. Mi mondhattuk tehát legkevesebb joggal, hogy abból az adósságból nekünk semmi hasznunk se volt.

De ha magyar részről ilyen hallatlan elfogultságot és ilyen felháborító igazságtalanságot és önzést tapasztaltak, s ha magyar részről azt kívánták, hogy maradjon egy parányi Ausztria (mert világos, hogy Magyarország elválása és a Habsburgok hatalmának összeomlása után a szláv részek (mind az északi, mind a délszlávok) is külön államokat alkottak volna), de azzal a mérhetetlen adóssággal a nyakán, melyet a hajdani világhatalom vállalt, akkor nem lehetett

józan ésszel azt várni, hogy Ausztria csendes szenvtelenséggel, hogy ne mondjuk: jóakarattal nézze a fejleményeket és szép türelmesen várja meg, mint szakadunk mi el tőle, mint követelünk meg a magunk számára minden előnyt, amit csak elképzelni lehet s ugyanakkor mint hagyunk az ő nyakán minden terhet azon a címen, hogy nekünk azokhoz semmi közünk: azok Ausztria terhei.

De a magyar 48-asok nemcsak Magyarországnak követeltek Ausztriától függetlenséget, hanem – ugyanolyan lelkesedéssel – még Lombardiának is. Hiszen tudjuk, hogy a XIX. század szabadságszerető népei testvéreknek tekintették egymást, Petőfi nem a magyar, hanem a „világszabadságért” akart meghalni s 48-asainknak nemcsak a lombard, hanem még a bécsi utca forradalma is a szívében feküdt. De viszont, hogy az osztrák államadósságból a lombardok se akartak s nem is vállaltak el semmit, az 48-asaink szerint csak természetes volt. (Ebben a lombardoknak több igazuk is volt, mint nekünk, mert ők nem mint önálló állam tartoztak Ausztriához, mint mi, s ők nem is voltak a Habsburgoknak olyan régóta alattvalói, mint mi; nekik nem tett a Habsburgok birodalma olyan szolgálatokat, mint nekünk tett a török alóli felszabadítással. De hogyha elszakadnak, legalább valamit ők is vállaljanak el a hajdani közös adósságból, az a lombardokkal szemben is igazságos követelés lett volna.)

Ugyanakkor, mikor a mi 48-asaink még abban is Ausztria ellenségei voltak, amiből Magyarországnak semmi haszna se volt (például a lombard ügyben), ők maguk az osztrákoktól és a dinasztától mégis elvárták, hogy nagy bajában velünk szemben ne is próbáljon felülkerekedni, szavát, melyet a 48-as törvények elfogadására csak válságos helyzete miatt, de akkor is csak kényszerhelyzetében adott, sőt még akkor is csak államcsínnel és félcsalással tudtuk kicsikarni tőle, akkor is feltétlenül és teljes egészében tartsa meg, mikor már nem volt kényszerhelyzetben. Pedig a nemzeti önzés Ausztria részéről még akkor is természetes lett volna, ha a kényszerhelyzetet, a forradalmi terrort és a nádor illojalitását nem tudta volna maga mellett felsorakoztatni. Egy nemzet se teljesíti azokat a feltételeket, melyeket elesettsége idején kényszerből vállalt akkor, mikor már nincs kényszerhelyzetben.

Ha a mi 48-as vezetőink, mikor még ők voltak a helyzet urai, nem gondoltak arra, hogy a dinasztia még felülkerekedhet Lombardiában; hogy leveri a prágai forradalmat, hogy ura lesz a bécsi utca zsidó forradalmi elemeinek; ha azt is elfelejtették, hogy Magyarország lakosságának még a fele se magyar és nemzetiségeink nem a magyar ügyért, hanem a maguk vele ellentétben levő nemzeti ügyéért fognak lelkesedni, s ha kell, harcolni is; hogy a kínálkozó jó alkalmat ők épp úgy nem fogják elmulasztani, mint ahogyan a magyarok nem mulasztották el, és hogy ők is épp olyan jogosnak tartott nemzeti önzést fognak tanúsítani velünk szemben, mint mi Béccsel szemben tanúsítottunk, az kétségtelenül egyedül csak a 48-as vezetők hibája volt és a magyarok baja, melyet nem lehet elintézni a dinasztia hitszegéséről terjesztett rágalomhadjárattal.

Komoly politikusoknak tudniuk kellett volna, hogy politikai tényezők csak addig tűrik megalázásukat és kifosztásukat, amíg megakadályozására hiányoznak az erőik, és hogy az erőviszonyok megváltozásával egész más politika is következik. Ezt 48-asainknak előre be kellett volna venni számításukba, mert jó politikust nem érhet meglepetés, de a jó politikus azt is tudja, hogy a nemzetek életét és sorsát nem már megszerzett aláírások, hanem mindig az erőviszonyok döntenek el. Még akkor is, ha ők a jó sorsban nem bizakodtak volna el, hanem akkor is szerények lettek volna, mértéket tartottak volna és a jövőre is gondoltak volna.

Amit Ausztria vagy a dinasztia a mi forradalmi radikalizmusunkkal és kíméletlenségünkkel szemben tett vagy tenni próbált, az mind a dolog természetéből folyt, részünkről tehát előre kellett volna látni és számításainkba előre be kellett volna venni. Ha ez megtörtént volna, akkor nem bizakodtunk volna el akkor, mikor a szerencse még mellettünk volt; akkor nem beszélünk volna lóhátról a pillanatnyilag bajban levő ellenféllel; akkor nem egyszerre és átmenet nélkül akartunk volna mindent elérni; akkor nem értelmeztünk volna mindent,

amit csak általánosságban és egyelőre vívtunk ki, a legszélsőségesebb értelemben; akkor Bécsnek nem diktáltunk volna, hanem tárgyaltunk volna vele.

Ebben az esetben az utca ujjongása és éljenei nem lettek volna ugyan annyira hangosak, de annál inkább az eredmény és a történelem elismerése; akkor néhány, a „hazafias” „hősök” tiszteletére rendezett fáklyás felvonulás elmaradt volna ugyan, de a komoly nemzeti vívmányok tartósabb alapokon álltak volna, s akkor a végeredmény sem Világos, Arad vagy Kufstein lett volna, hanem talán lassúbb, de állandó gyarapodás nemzeti erőben és tekintélyben; akkor függetlenségünk alapja nem az ellenfél tőlünk való ideiglenes rettegése lett volna (mellyel természetesen elkeseredése, gyűlölete és bosszúvágya is együtt járt), hanem a komoly, erős, becsületes és okos ellenfélnek kijáró megbecsülés, tisztelet és bizalom.

A Pragmatica Sanctio sorozatos megszegése

De a 48-as kormány, illetve Kossuth nemcsak politikátlanul és ostobán járt el, hanem törvénytelenül is. Ő, aki a „törvény” megszegését hányta az uralkodóház szemére, valóban megszegte a törvényt; ő, aki az udvart hitszegéssel vádolta, valóban megszegte hitét, a törvényre letett esküjét.

Tudvalevő, hogy az Ausztriával való viszonyunkat szabályozó alaptörvénynek, a Pragmatica Sanctiónak az a lényege, hogy amint a Habsburgok egyéb országainak kötelessége fegyveres és anyagi erejével megvédeni Magyarország területi épségét, épp úgy Magyarországnak is kötelessége fegyveres és anyagi erejével védeni Ausztria területi integritását, azaz a Habsburg birodalom birtokállományát.

A Habsburgok ezt a kötelességüket teljesítették, ők visszaszerezték, aztán végig megtartották Magyarország területi épségét egész 1918-ig. Mi a kötelességünket nemcsak eredménnyel nem teljesítettük, hanem még a jóakarat se volt meg bennünk hozzá. Mi – éppen ellenkezőleg – mindig örültünk Ausztria külföldi vereségeinek, lélekben mindig ellenségei mellett álltunk. Még a törökkel is újra meg újra szövetkeztünk ellene. Történelmünk folyamán szinte szabály lett, hogy valahányszor a Habsburg-ház válságba került, mi egyenesen csatlakoztunk ellenségeihez és hátba támadtuk: Bocskai velük szemben a török mellé állt, Thököly is, Bethlen háromszor, Rákóczi György, aztán Rákóczi Ferenc szövetkezett ellenségeikkel, s most legújabbán 48-ban, mikor az olaszok lázadtak fel Lombardiában, sőt a forradalmi csőcselék Bécsben, megint ezt csináltuk.

Igaz, hogy régebbi felkeléseink idején nem volt meg még a Pragmatica Sanctio törvénye, de hát a Habsburgok is még a Pragmatica Sanctio törvénybe iktatása előtt üzték ki hazánkból a törököket s mi már a mohácsi vész után közvetlenül is ebben a reményben ültettük őket trónunkra. A Habsburgok nekünk már a Pragmatica Sanctio előtt is törvényes királyaink voltak, akiknek mi hűséget esküdtünk, tehát ezen az alapon is kötelességünk lett volna védenünk őket. Akkor is hitszegés volt tőlünk, mikor e kötelességünket úgy teljesítettük irányukban, hogy egyenesen ellenük fogtunk fegyvert. 48-ban azonban, mikor velük szemben az olaszok mellett voltunk, már a Pragmatica Sanctio is rég törvénybe volt iktatva.

Arra az évrre pedig, hogy az olaszoknak járt az önrendelkezés és a függetlenség joga, azt feleljük, hogy akkor a mi románjainknak is járt az a jog, hogy ha akarnak a szomszédos Romániához, horvátjainknak és rácainknak, hogy a szomszédos Szerbiához és tótjainknak, hogy a szomszédos Cseh- és Morvaországhoz, ruténeinknek, hogy Oroszországhoz csatlakozzanak, sőt a fiúmei olaszoknak is, hogy elszakadjanak tőlünk s így Magyarországnak tengerpartja se lehessen.

Azt az ellenvetést pedig, hogy a Habsburgok se akartak bennünket felszabadítani a török alól és ők se nagyon siettek visszaállítani hazánk területi épségét, igen könnyen elintézhettük azzal, hogy a történelemben nem az számít, hogy mit akart és mit nem akart valaki – mert ezt egyébként is egyedül csak a szívek és vesék vizsgálója tudja –, hanem egyedül csak az, hogy a valóságban mit tett. A valóság azonban kétségtelenül az, hogy I. Ferdinándot, azaz az első Habsburgot alig néhány nyugati és felvidéki megye és város uralta s utána is még majdnem 200 éven át mindössze tíz-tizenöt megye tartozott a magyar koronához, mégis akkor, mikor 1848-at írtak, már másfélszáz éve vissza voltak állítva eredeti határaink, vissza voltak szerezve még társországaink is és volt tengerpartunk is, s ezt mind egyedül a Habsburgok csinálták, részben egyenesen ellenünkre.

A Pragmatica Sanctiónak az az oldala tehát, ami a Habsburgok kötelessége volt, teljes egészében valósággá vált. Ellenben a mi e segítség ellenében adott viszontsegítségünk a Habsburgok már meglévő birtokait nemcsak nem gyarapította, hanem még csak azt se tudta megakadályozni (éppen ellenkezőleg, elősegítette), hogy ők Spanyolországot összes tenger-

rentúli gyarmataival egyetemben napnál világosabb jogaik ellenére is el ne veszítsék, el ne veszítsék az összes legősibb Habsburg-birtokot Svájc és Elzász tájékán, aztán hogy utána el ne veszítsék a gazdag Sziléziát, Belgiumot, végül Lombardiát.

Tény tehát, hogy az osztrák segítség, a Pragmatica Sanctio jóvoltából mi mindig nagyobbak lettünk, erőben is mindig jobban gyarapodtunk, a Habsburgok pedig a számokra a Pragmatica Sanctióban biztosított magyar segítség ellenére is mindig kisebbek és gyengébbek lettek és egyik értékes országukat a másik után veszítették el.

Ők meg tudtak védeni bennünket ellenségeinktől addig, míg ők védtek bennünket. Csak jámbor óhaj maradt nemcsak Szerbia, Románia és a csehek, hanem még a hatalmas Oroszország Magyarország egyes területeire való vágya is, sőt ők még azt is vissza tudták és vissza akarták foglalni részünkre, ami már akkor se volt az övék, mikor mi őket királyainkká választottuk. Mi azonban nemcsak nem tudtuk, hanem nem is akartuk megvédeni még az ő meglévő birtokállományukat se (noha nekünk is hasznos lett volna, ha ez a birtokállomány minél terjedelmesebb, s így a dinasztia ereje is minél nagyobb lett volna), hanem egyenesen újra meg újra rátámadtunk, s így pozitív oka voltunk annak, hogy birtokállománya és vele ereje mindig csökkent.

A Pragmatica Sanctio, melynek mi egész 1848-ig oly sok, a dinasztia pedig oly kevés hasznát látta, a 48-as törvények kicsikarása után is érvényben maradt. Ezt hangsúlyozza a március 17-én kiadott királyi nyilatkozat és nyíltan és ismételten elismeri a 48-as magyar minisztérium, Batthyány sőt még Kossuth is. Kossuth 1847-ben Wirkner útján Metternichhez intézett levelében ezt írja: „Érjen bár szerencse vagy szerencsétlenség, várjon bár rám kényelmes vagy gondokkal terhes élet: minden viszonyban, minden körülményben mindig az lesz a büszkeségem és boldogságom, hogy olyan lelkületű alattvalója vagyok öfelségének, az én uramnak és királyomnak, aki hűségben, lojalításban egy élő lénynek sem áll útjába”.

Ez ugyan semmi mást nem bizonyít, mint csak azt, hogy Kossuth milyen jól tudott szónokolni s fellengős szólaimra mennyire keveset lehetett adni, és hogy a szava mennyire semmit se számít, de ő nemcsak 1847-ben, hanem a 48-as törvények szentesítése után is nyíltan elismerte még a Pragmatica Sanctio érvényét, mint a következőkből majd kitűnik.

Az országgyűléseken Kossuth nyilvánosan is nemegyszer tett hasonló kijelentéseket. Még 1848 júliusában is ezt az ünnepélyes nyilatkozatot tette ez ügyben az a 48-as kormány, melynek Kossuth is tagja volt: „Öfelsége iránti hűségre és a törvény iránti engedelmességre letett esküje szerint kinyilatkoztatja a minisztérium, hogy mihelyt a magyar koronának területiális épsége tökéletesen biztosítva lesz, összesen és egyenként (tehát Kossuthal együtt) az országgyűlés irányában állását is kész ahhoz hozzákötni, hogy a hadsereg (tehát az új, önálló magyar hadsereg) a királynak külmegtámadás ellen dispositiójára [rendelkezésére] bocsáttassék a Pragmatica Sanctio értelmében”.

Ha tehát Magyarország 1848 márciusában teljesen különvált is Ausztriától s az övétől teljesen elkülönült, külön hadserege lett is, ez a Pragmatica Sanctio értelmében egyáltalán nem érintette Magyarországnak azt a köteleességét, hogy Ausztriát, ha birtokállományát veszély fenyegeti, köteles hadseregével megsegíteni (s természetesen Ausztria is Magyarországot, mert az egyenrangúság csak így érvényesülhet). A régi és az új helyzet között egyedül csak az volt a különbség, hogy 1848-ig azon a címen ugyan, hogy magyar király volt, de mégis az osztrák császár rendelkezett nálunk, s Magyarország csak annyiban volt független, hogy e segítséghez szükséges költséget és újoncot országgyűlésein maga szavazta meg, tehát tőle függött, hogy mennyi legyen ez a költség és mekkora a segítség. (Mivel többnyire nevetésgesen keveset szavaztunk meg, ez volt a fő oka annak, hogy a monarchia életében olyan keveset számítottunk. Erőt és befolyást ugyanis csak az szerezhet, aki az ehhez szükséges erővel is rendelkezik, illetve a hozzá szükséges áldozatot nem sajnálja.) Ha azonban a megajánlás már megtörtént, a kiállított magyar seregrész csak a birodalmi sereg egy része lett, melynek felhasználására s részben még vezényletére is mi már csak kevés befolyással bírtunk.

Most, függetlenségünk 48-as visszaszerzése után azonban, ez a Magyarország segítségként kiállított s természetesen szintén tőlünk megszavazott és terjedelmében tőlünk megszabott haderő, mint egy Ausztriával szövetséges, de különálló állam hadserege, önálló egységként vett volna részt a küzdelemben, mellyel a legfőbb hadvezetőség csak mint egy másik, bár szövetséges állam hadseregével rendelkezhetett volna, tehát se összeállítására, se felszerelésére, se vezényletére már nem lehetett volna befolyása. (Tehát ez esetben fizetni is mindent nekünk kellett volna, tehát az áldozat részünkről tulajdonképpen nagyobb lett volna, mint azelőtt. A függetlenséget ugyanis sose adják ingyen.)

Világos azonban, hogy ez a változás mégis igen hátrányos volt a dinasztiaira, mert egységes, szervez egyszert képező és egységes parancsnokság alatt álló hadsereg sokkal sikeresebben használható, mint két, egymással szövetségben álló, de egymástól mégis független hadsereg. Ami pedig a nagyobb magyar hozzájárulást illette volna a költségekhez, az – a tapasztaltak után – bizony inkább csak elméleti lett volna.

Tekintettel most arra, hogy ez a mi nagy vívmányunk még úgyse volt végleges, mert maradandósága attól függött, milyenek lesznek az erőviszonyok; a mi 48-as politikusainknak, ha okos és önuralommal rendelkező emberek lettek volna, minden erejükkel arra kellett volna törekedniük, hogy Ausztria, illetve az uralkodóház a maga részéről az új helyzetnek minél kevesebb hátrányát lássa. Minden erővel azon kellett volna lenniük, hogy a dinasztianak minél kevesebb oka legyen a sajnálkozásra a kicsikart engedményekért és aggodalomra a jövőt illetően. Nekik be kellett volna bizonyítaniuk, hogy az a hűségnyilatkozat, melyet Kossuth Metternichnek üzent, nem képmutatás volt, hanem valóság, és a független Magyarország épp oly megbízható és jó védője lesz a Habsburgok birtokállományának, mint amilyen az önálló hadsereg nélküli Magyarország volt, sőt még annál is hűségesebb. Nekik ki kellett volna mutatniuk, hogy Magyarország hálás a kapott engedményekért, nem pedig „adj a tótnak szállást, kiver a házadból” módjára viselkedik.

Ezzel szemben mi történt? Az, hogy mivel 48 márciusában nemcsak Lombardia lázadt fel, hanem a Habsburgok e tartományát egy idegen hatalom, a szárd király is megtámadta (maga a belső lázadás is az ő izgatásának következménye volt), ugyanakkor, mikor (kényszerűségből) a király megadta a magyar függetlenséget és kinevezte az első felelős magyar miniszteriumot, mint osztrák császár, kénytelen volt mindjárt segítséget is kérni a függetlenné vált magyar királyságtól e külső ellenség ellen. Nemcsak Batthyány, hanem még Kossuth is elismerte, hogy e kérelemhez a királynak törvényes joga van, mert kérelme a Pragmatica Sanctión alapul. Kijelentette azonban Batthyány és a kormány is csatlakozott hozzá, hogy az akkor még együtt levő utolsó rendi országgyűlés elé már nem terjeszti a dolgot, hiszen ez úgyis hamarosan feloszlik s az ország jelenleg egyébként is annyira abnormális állapotban van; annyira új lett, annyira megváltozott minden, hogy egy fél évig, míg önmagunkkal tisztába nem jöttünk, új intézményeinket fel nem állítottuk, ilyen külföldi megsegítésre nem gondolhatunk. Ez magyarul azt jelentette, hogy elméletben megtartottuk a Pragmatica Sanctiót, de a valóságban nem. A királynak azonban természetesen sokkal jobb lett volna, ha inkább gyakorlatban tartottuk volna meg, mert az elméleti elismeréssel semmit se nyert.

Bizony semmiképpen se tagadhatjuk, hogy ez ismét egy újabb, mégpedig nagyon is érzékeny pofon volt az uralkodóház felé, s ugyancsak tudtára adta, mily sokat vesztett ő a magyar függetlenséggel. Ha ugyanis a függetlenséget nem adta volna meg, akkor minden kérés nélkül egyszerűen vezényelhette volna a magyar ezredeket az olasz harctérre. A különbségnek csak abban kellett volna állnia, hogy most a magyar kormány vezényli. A valóság azonban az volt, hogy a magyar kormány csak megígérte, hogy majd vezényli, de egyelőre még nem vezényli. A segítség azonban nem fél év múlva, hanem azonnal kellett volna.

Az udvar azonban annyira hozzá volt már szokva régebből is az ilyen magyar pofonokhoz, hogy elfogadta az érvelést, mégpedig nem is olyan elkecserevedve, mintha becsapva érezte volna magát és türelmesen várta, míg eltelik a fél év s Magyarország teljesíteni tudja törvé-

nyes kötelességét. Közben feloszlatták az utolsó rendi országgyűlést és lezajlottak a választások az első népképviseleti országgyűlésre. Ugyanekkor azonban Jellasics horvát bán is megkezdte készülődéseit nemzeti öntudatra ébredt horvátjai élén a 48-as magyar állam ellen, mert a horvátoknak természetesen nem Béctől kellett kivívniuk függetlenségüket, hanem a magyaroktól.

Az udvar még nem tudta eldönteni, hogy a két fél közül melyik mellé álljon. A szíve Jellasicshoz húzta. Jellasics nem Kossuth volt ugyanis, akitől az uralkodóháznak félnie kellett, hanem benne a dinasztiahoz való hűség majdnem épp olyan nagy volt, mint a horvát nemzeti érzélem. Ha a horvátok nemzeti kívánságait kielégítették volna, ezzel őket a Habsburgok trónjának legbiztosabb támaszaivá tették volna. Hiszen a Habsburgok seregeiben ekkoriban már régóta több horvát szolgált, mint magyar, s még vadabbak, tehát vitézbbek is voltak, mint a magyarok.

Kossuth és Batthyány irányzatától, az ő egyházellenességüktől és forradalmi hajlamaiktól azonban joggal kellett félniük. Nem kellett-e attól tartaniuk, hogy ha engedékenységre találnak, ezt nem egyedül csak a gyöngeség jelének veszik-e s a magyar forradalom is nem ugyanezt az utat teszi-e meg, mint a minap a francia forradalom, mely egyébként is példaképként lebegett a magyar vezetők előtt?

A titkosrendőrség jelentései a Petőfik, Perczelek, Pálffy Albertek, Szemere Bertalanok, Váradi Antalok és Madarászok radikalizmusáról és forradalmi túlzásairól és a szabad magyar sajtó elfajulása és féktelen uszításai nagyon is jogossá tették aggodalmaikat. Azonban az olasz harctérről a legrosszabb hírek jöttek s így a központi hatalom olyan gyöngye volt, hogy kénytelen volt az itthoni zavargóknak kedvükben járni, vagy legalábbis nem ingerelni őket s még Batthyány és Kossuth ígéreteivel is megelegetni.

Ezért a Bécsben járó Batthyáynak sikerült Jellasicssal szemben teljes diadalt aratnia s kieszközölnie a június 10-i királyi manifesztumot [nyilatkozat, ki- vagy bejelentés], mely Jellasics kínálkozását visszautasítja, sőt őt egyenesen megdorgálja és Magyarország és a magyar kormány iránti kötelességeire figyelmezteti. Batthyány azonban ezért ellenszolgáltatásul kormányának nevében kötelezte magát, hogy az összeülő új országgyűléssel 40.000 újoncot (tehát nem is valami sokat) szavaztat meg a király olaszországi háborúja támogatására.

E manifesztummal kapcsolatban azonban ismét egy fájdalmas pofont kapott az udvar magyar részről. Még nem akart ugyanis végleg dönteni s a biztos Jellasicsot nem akarta magától már végleg eltaszítani a bizonytalan magyarok kedvéért. Ezért a Batthyánnal való megegyezés egyelőre titkos volt s érvénybe lépése és nyilvánosságra hozatala feltételekhez volt kötve, Batthyány e feltételeket nem szegte meg ugyan egyenesen és nyíltan, de oly villámgyorsan hozta az egészet nyilvánosságra, rögtön mihelyt Bécsből hazaérkezett, hogy gyakorlatilag ezzel mégiscsak megszegte az egyezményt és Bécsset a legkellemetlenebb helyzetbe hozta, sőt minden tervét felforgatta. (Károlyi Árpád: Batthyány Lajos főbenjáró pöre, I., 122-150. o.)

Mikor ugyanis az udvar Batthyánnal megegyezett, az olasz harctéren 20.000 magyarral szemben 40.000 horvát katona harcolt. Katonailag (de politikailag is) a magyar korona alattvalói közül mindig a horvátok voltak az uralkodóház leghűségesebb alattvalói s vele a katolicizmusnak is legmegbízhatóbb harcosai. (Protestáns például Horvátországban nem szerzhetett még földbirtokot se.) A dinasztia tehát igen sokat kockáztatott akkor, mikor éppen ezt a hűség és vitéz népet részécséte hátrányban a kevésbé megbízható magyarokkal szemben.

Csak azért szánták rá magukat a dologra, mert a magyarság náluk mégiscsak nagyobb erőt jelentett, tehát uralkodói szempontból Magyarországnak kellett adni az elsőséget. Az alkotmány is ezt kívánta a királytól, mert hiszen az a magyaroktól független horvátokat nem ismert, Magyarországnak a horvátok feletti jogát tehát nem sérthette meg a király addig, míg a magyarok a maguk részéről szintén megtartották az alkotmányt s annak természetesen azokat a rendelkezéseit is, melyek az uralkodóház jogát szabályozzák, például a külföldi segítséget is.

Az udvar elnézte volna Batthyáynak a királlyal való megegyezés és Jellasics elejtésének azonnali nyilvánosságra hozatalát s így a horvátok tökéletes elidegenítését, ha legalább azt az árat, amelynek fejében az udvar ezt a számára igen terhes áldozatot meghozta, a magyar kormány is megfizette volna. Batthyányban, sőt Kossuthot kivéve az egész 48-as kormányban erre meg is lett volna a jóindulat (Batthyányban különösen, mert hiszen ő adta szavát az ellenszolgálat teljesítésére, s mivel szavát nem tudta megtartani, éppen emiatt lett végleg torkig azzal a Kossuthal, akit eddig tűzön-vízen át támogatott), de az ország nem Batthyány, nem is a kormány, hanem egyedül Kossuth vezetése alatt állt, a felizgatott és elbizakodott magyar közvélemény „bátorságot” és meg nem alkuvást követelt, Petőfi és társai a „világ szabadságért” küzdöttek, tehát a lombardiai olaszok szabadságáért is, Kossuth tehát nem akarta népszerűségét kockáztatni és „gyávának” és a szabadság elárulójának bizonyulni.

Nem akart természetesen a kormány többi tagja se, de ők mégis voltak akkora jellemek, hogy se a törvényt (a Pragmatica Sanctiót), se Batthyány közvetítésével Bécsben adott szavukat csupán a népszerűség miatt nem akarták megszegni, s egyébként is voltak annyira államférfiak, hogy ők akarták vezetni a népet, s nem tűrhették el, hogy szűk látókörű, a helyzetet tisztán nem látó nép vezesse őket.

Kossuthnak azonban a nép kegye, hazafisága és bátorsága fitogtatása előbbre való volt, mint annak az alkotmánynak a megtartása, melyre csak hetekkel előbb esküdött meg és annak a feltételnek a teljesítése, melyre Batthyány Bécsben az ő nevében is szavát adta, mégpedig természetesen az ő előzetes beleegyezésével. Mivel pedig forradalomban mindig azé a népkegy és vele a hatalom, aki túlígéri a másikat, Kossuthal szemben még az egész kormány együttesen se tehetett semmit. Batthyány, mint a kormány elnöke, aláírt, szót adott, kötelezettséget vállalt, aláírása azonban mit se számított, mert Kossuth – noha az ő szava és aláírása is ott volt – a gyakorlatban egész más politikát folytatott és az utcával tartott.

Pedig az udvar Batthyáynak és általa a magyar nemzetnek Jellasics elcsapásán és nyilvános megdorgálásán kívül ellenszolgálatásul még azt is megígérte, hogy ha a magyarok megtartják a Pragmatica Sanctiót (pedig külön megfizetés nélkül is kötelességük lett volna megtartani), az udvar a 40.000 újonc megszavazása után azonnal Magyarországra is költözik. Említettük már, milyen előnyös lett volna ez a magyar függetlenségi szempontból is, mert hiszen ezzel a monarchia súlypontja került volna Magyarországra, az Egyház és a konzervatív, királyhű elemek rokonszenvét az egész monarchiában Magyarország ügye mellé állította volna, megszüntette volna nagy részben a nemzetiségek forrongását és a mozgalom forradalmi jellegét is, mert hiszen Magyarország függetlenségének ügyével azonosította volna magát az egész dinasztia s vele természetesen oldalunkra állította volna mindazt az erőt is, amit az uralkodóház képviselt.

Tisztában is volt ezzel Kossuthot kivéve az egész kormány, s ezért mikor a minisztertanács a megnyitandó új országgyűlésen tartandó trónbeszéd szövegét megállapította, nemcsak a nádor, hanem Batthyány, az elnök s vele az egész kormány, még Klauzál is, egyértelműen azt kívánta, hogy a trónbeszéd szövegében benne legyen az olasz harctéren szükséges újoncok megszavazásának szükségessége is. Noha azonban az újoncokat még a kormány többi tagja is csak akkorra ígérte volna, ha itthon a horvát zavarok már lecsendesedtek, illetve elnyomattak volna, tehát ők se azonnal, Kossuth semmiképpen se volt hajlandó a minisztérium véleményéhez csatlakozni. Csak Klauzál érvelésére adta meg magát nagy nehezen, de – mint Károlyi Árpád megállapítja – akkor se volt benne köszönet.

Mivel tudta, hogy a közvéleményt irányító hangadók a meg nem alkuvás hívei és az olasz lázadással is együtt éreznek és az ország őt magát is ilyen érzelműnek tartja s népszerűségét egyedül ennek köszöni, nem akarta a túlzókat kiábrándítani és népszerűségét feláldozni. De mivel viszont miniszter társai előtt is szégyellte magát, akik természetesen jól tudták, miért ellenkezik, azt indítványozta, hogy előbb tartsanak a kérdésben egy tájékoztató értekezletet tekintélyesebb képviselőkkel s a majd ott kialakuló hangulat alapján döntsenek a kérdés-

ben. (De hát szabad-e egy törvényes kormánynek ingadozni abban, hogy megtartsa-e a törvényt vagy ne? Hogy Magyarország az uralkodóházat az olasz harctéren megsegítse, azt törvény írta elő, de a kormány már külön is kötelezte magát rá, sőt fel is vette már érte az ellenszolgáltatást: Jellasics és a horvátok elejtését, sőt megszegényítését.)

Egész nyilvánvaló tehát, hogy Kossuth a népszerűségét féltette, noha jól tudta, hogy a nemzet érdeke azt kívánja, hogy népszerűsége ellenére döntsön. Ezért csak abban az esetben volt hajlandó minisztertársai oldalára állni (noha ez mindenképpen kötelessége volt mindaddig, míg a kormány tagja volt, azaz míg miniszterségéről le nem mondott), ha már meggyőződött róla, hogy ezt a sajtó és az utca hangadói is helyeslik s így az ő népszerűségére nincs káros hatással. Másképp nem volt hajlandó elfogadni azokat az előnyöket, melyek ebből házájára vártak, sőt ebben az esetben a minisztériumnak már megadott szavát, melyben az övé is benne volt, azt se volt hajlandó megtartani. Azonban ő még a javasolt értekezlet kedvező eredménye esetén és a horvát zavarok lecsillapítása után se volt hajlandó kereken megígérni az uralkodóház olaszországi megsegítését. Még akkor is csak annyit akart ígérni, hogy ez esetben a kormány majd „igyekszik” kötelességének megfelelni, ami „nesze semmi, fogd meg jól”.

Ha valakinek itt az jut eszébe, hogy az udvar is ugyanígy járt el, mert hiszen márciusban ő is csak így adta meg az új alkotmányt és a magyar függetlenséget, Kossuth tehát csak az udvar példáját követte, s így ha jobb nem is volt nála, kétségtelenül rosszabb se, azt figyelmeztetjük a két eset közötti nagy különbségre. A 48-as törvényeket az udvar kényszerhelyzetben, a bécsi forradalom és az olasz lázadás miatti rémületében fogadta el, teljes joga volt tehát, hogy a végleges döntést akkorra halassza, mikor szabadon és kényszer nélkül határozhat. Most azonban az olasz segély megszavazása tisztán a magyar országgyűlés szabad akaratától és önkéntes elhatározásától függött. Bécsben utcai harcok folytak, mikor a 48-as küldöttség az udvarral tárgyalt, de a magyar minisztertanács nem ilyen pánikhangulatban tárgyalt az olasz segélyről, sőt itt nem is azonnali segélyről volt szó.

A másik különbség az, hogy a 48-as vívmányok egészen új dolgot, a régihez képest olyan nagy lépést jelentettek, mely a magyar álmok netovábbja volt. Világos, hogy ezek végleges megadására megokolt volt a halasztás kérése, az alapos megfontolás kívánalma. Ellenben bizonyos számú katonának és a vele járó költségeknek az országgyűléstől való megszavazása rendes, megszokott, alkotmányos ténykedés volt, melynek elodázására, kivált mikor már Bécsben köteleztük is rá magunkat és a fizetést (Jellasics elejtését) is felvettük már érte a legkisebb ok se volt. A népképviselési rendszer bevezetése és a magyar függetlenség tényleges megadása új és rendkívüli vívmány volt, de az országnak a Pragmatica Sanctióból folyó kötelességének teljesítése rendes alkotmányos kötelesség volt, mely a múltban is nemegyszer történt már meg, például a napóleoni háborúkban.

Máskor hasonló esetekben sose arról vitáztak, hogy megadják-e az udvarnak a segítséget – mert arról nem lehet vitázni, hogy megtartsuk-e a törvényt vagy ne –, hanem csak arról, hogy mennyit adjanak. Ha tehát 48-ban még a magától értetődő dolgot is megtagadja a nemzet még annak ellenére is, hogy éppen az imént kapott teljes függetlenséget az udvartól, legújabbán még Jellasics elcsapását (ami kedvünkért a hú horvát nép elidegenítésével volt egyértelmű), sőt még az udvarnak Magyarországra való átköltözését is, Kossuth indítványa tulajdonképpen azt jelentette, hogy 48-ban Magyarország sorsának irányítása olyan emberek kezébe került, akik se jogot, se méltányosságot nem ismernek; a törvény semmi előttük, akiknek tehát semmit se szabad adni, mert azzal, amit kaptak, úgyis visszaélnék.

Az udvarnak ezzel azt kellett tudomásul vennie, hogy olyan tárgyalóféllel van dolga, mely a törvényt s a jogot csak akkor tartja meg, ha abból neki van haszna. Világos, hogy Kossuth ezzel az udvarnak is jogot adott, sőt egyenesen rákényszerítette arra, hogy ő is ugyanígy járjon el vele szemben.

Noha a minisztertanácson úgyszólván egyedül csak Kossuth (s félig-meddig még Szemere) képviselte ezt az álláspontot, az eredmény mégis az lett, amit Kossuth akart. Miatta

a többiek is beleegyeztek abba, hogy a trónbeszédbe csak akkor veszik bele az olasz segítséget, ha ezt a Kossuth ajánlotta előzetes értekezlet is elfogadja. Nem volt tehát se bátor, se férfias ez a kormány. Együttvéve se érezte magát olyan erősnek, mint Kossuth egymaga, illetve nemcsak Kossuth féltette a népszerűségét, hanem ők is. A büszke Batthyány, a nagy Széchenyi, a dúsgazdag Eszterházy, a nemes lelkű Eötvös, a puritán Deák, az önzetlen Mészáros mind egyaránt félt Kossuth népszerűségétől és a maguk népszerűtlenségétől.

Mindnyájan szerették a hazájukat, de annyira azért egyikük se, hogy miatta magukat hajlandók lettek volna kitenni az utca megvetésének is s annak a vádnak, hogy eladták magukat Bécsnek és elárulták a haza és a szabadság ügyét. Hiába tudták nagyon jól, hogy a hazát ők szeretik, nem pedig Kossuth vagy az utca. Engedékenységükért persze azzal nyugtatták meg magukat, hogy az összehívandó értekezlet majd úgyis nekik ad igazat, s ezzel legalább majd Kossuthot is leszerelhetik. Pedig tudhatták volna, hogy ha még a képviselőknél mégiscsak nagyobb eszű és jellemű szűk körű minisztertanács se mert ellenállni a közvélemény nyomásának, hogy várhatják majd ezt a sokkal kisebb fajsúlyú és az utcától, sajtótól, izgatástól sokkal inkább befolyásolt képviselőktől? De viszont az ilyen kormányt tarthatta-e megbízható tárgyalófélnek az udvar? Bízhatott-e benne? Adhatott-e az ígéretére? Vehette-e komolyan?

Nálunk akkor szinte egyhangú közfelfogás volt, hogy fiainkat nem szabad az olasz nép szabadságának elnyomására felhasználni (pedig hát nekünk az olaszok „szabadságával” csak akkor lett volna szabad törődni, ha a mi szabadságunk már végleg biztosított lett volna). A Március Tizenötödike című „hazafias” lap március 27-i száma egyenesen azzal izgatott a minisztertanács elve (tehát a Pragmatica Sanctio törvényének megtartása) ellen, hogy nem tűrhetjük, hogy „katonáink a lombardiai bitófákat állják körül és dobok pergésével fojtsák el a halálra ítélték búcsúszavát és a bakónak segédül szolgáljanak”.

Kossuth e közhangulat szolgálatában már a pozsonyi országgyűlésen egy, a királyhoz intézendő feliratban sajnálkozását akarta kifejezni a magyar nemzet nevében amiatt, hogy Magyarország, tehát egy alkotmányos ország fiait használják fel arra, hogy egy másik, alkotmányáért küzdő népet elnyomjanak. Kossuth ezen indítványának hatására a radikális bécsi egyetemi ifjúságtól küldöttség jött Kossuthoz és túlárado szeretettel biztosította a tőle is bálványozott magyar népezért, hogy a szabadságra vágyó olasz testvérek ellen ő se fog soha fegyvert fogni. A mi 48-asaink tehát nemzetközi forradalmi érdekekért árulták el a magyar érdekeket.

Kossuth ezek után már egyenesen rá volt kényszerítve arra, hogy a magyar minisztertanács határozatával szembeszegüljön. Ha nem tette volna, az utca joggal vádolhatta volna elveit elárulásával. A második világháborút követő évtizedekben az olasz és a francia kommunistákat is ugyanaz a szellem élte, mint a mi kommunistáinkat, és egymás után hozták a határozatokat, hogy a háború kitörése esetén nem fognak a szovjet ellen harcolni. Ugyanígy volt ez negyvennyolcban is, csak akkor még nem a proletárság, hanem a „haza”, a „szabadság” érdekében érvényesült a nemzetköziség.

Ezen a Kossuth indítványára megtartott 48-as képviselői értekezleten is nemcsak a maguk szabadsága volt fontos a magyar nép képviselőinek, hanem az olaszoké is éppúgy. A fő hazafiak, Nyáry Pál, Patay József, Teleki László, Besze János, Madarász László (egyáltalán egyik kálvinisták) olyan szónoklatokat tartottak az olaszok mellett, hogy Kossuth, akinek a kormány álláspontját kellett volna képviselnie (hiszen a kormány egyik tagja volt), azonnal cserbenhagyta kormányát s miniszter léte az ellenzék mellé állott. (Mit is szoltak volna az utcán és a lapokban, ha nem így történt volna?) Kossuth nem tűrhette, hogy nála bárki is nagyobb hazafi lehessen.

A mi közvéleményünk még ma is azt hiszi, hogy valóban ez volt a hazafias álláspont. Az a kis következetlenség nem zavarja, hogy eszerint Széchenyi is hazafiatlan volt, Eötvös is, Deák is, Klauzál is, Batthyány is, sőt Kossuthot kivéve az egész 48-as kormány is, mely – Kossuthot se véve ki – szavát adta az olasz segély megszavazására.

De eszerint maga az alkotmány is hazafiatlan volt, mert hiszen ezt a segélyt az is előírta. De ha egy kicsit megpiszkáljuk a dolgot, rögtön látjuk, hogy nem is akarta megtartani ezt a 48-as alkotmányt egy 48-as se (de azért szemrebbenés nélkül tett rá esküt), mert ők semmiféle közösséget se akartak Ausztriával a király személyén kívül. Ha pedig tovább firtatjuk a dolgot, még az is kisül, hogy még perszonáluniót se akartak komolyan, mert ők minden Habsburgot utáltak (de azért felesküdték nekik), sőt valójában még nem Habsburg királyt se akartak, mert tulajdonképpen köztársaságpártiak voltak.

Micsoda lehetetlen állítás tehát, hogy viszont az udvar rögtön hitszegő, ha csak egy szavát is nem tartja meg, amit ennek a társaságnak adott, sőt még akkor is, ha valamely szavát nem úgy értelmezi, mint ők. Hogy hitszegést nemcsak az udvar követhet el, hanem egy magyar „hazafi” is, az 48-ban nálunk még csak eszébe se jutott senkinek.

Pedig az emigrációban írt Naplójában még az a Szemere is, aki – mint említettük – a minisztertanácsban még legjobban volt Kossuth pártján, azt hangsúlyozza, hogy Batthyány, aki mint látjuk, ekkor már rég az udvar pártján állt, sokkal jobb hazafi volt Kossuthnál. Mikor ugyanis Naplójában (I., 85. o.) arról van szó, hogy Kossuthot a törökök internálják, a hírhez ezt a megjegyzést teszi hozzá: „Kossuthnak, a dicsőségéhezőnek, kevés büntetés (az internálás), mert ő azt érdemli a Gondviseléstől bármi kéz által. Batthyány jobb sorsot érdemelt volna, mert ő „férfiú”.” (Kossuth tehát Szemere szerint még a férfi nevet se érdemli meg, nem a szabadsághős nevet.)

Ez a nyilatkozat egyúttal azt is jelenti, hogy még az a Szemere is, aki a szabadságharc elején még egy követ fűjt Kossuthtal, tehát Batthyány-ellenes, sőt 49-ben már köztársaságpárti volt, 50-ben már elismeri, hogy 48-ban nem ahhoz kellett gerinc, férfiúi jellem vagy bátorság, hogy valaki Bécsnek álljon ellen, hanem ahhoz, hogy a magyar, illetve forradalmi 48-as közhangulatnak. Amit 48-ban bátorságnak tartottak és önzetlen hazafisággként dicsőítettek, az valójában nem volt más, mint aljas „dicsőségyszomjazás”, melyért a törökországi internálás „keves büntetés”, s amit akkor nálunk megalkuvásnak tartottak és gyávasággként megvetettek, az volt a férfiasság.

Ez Szemerének, 48 egyik legtúlzóbb szereplőjének ítélete Kossuthról és egyúttal a saját maga akkori szerepléséről is (bár ő erre nem gondol) jellembeli és erkölcsi szempontból. Hogy az ész és a politikai bölcsesség szempontjából mi a véleménye ugyanerről, azt naplója 142. oldaláról tudhatjuk meg, ahol Kossuth politikájáról egyszerűen azt mondja, hogy „Olaszországnak Ausztria ellenére szabadságot ígervén, a magyarét is elvesztette” (tehát ezt a magyar szabadságot még Szemere szerint se az udvar „hitszegése”, hanem Kossuth vesztette el).

Csak az a baj, hogy ez a politika akkor nemcsak Kossuth, hanem Szemere politikája is volt. De Szemere naplója erről természetesen hallgat. Annál nagyobb azonban Szemere e megállapításának tényleges súlya, mert hiszen olyan ember állapítja meg az igazságot, akinek érdeke volna, hogy ne állapítsa meg, mert vele egyúttal a maga bűnét és ostobaságát is megállapítja.

Mikor ez a kérdés tárgyalásra került, Batthyány és társai nem voltak már annyira „dicszómozók”, hogy népszerűségüket előbbre valónak tartották volna a haza érdekénél, mint Kossuth és Szemere. De azért annyira gyarlók ők is voltak még mindig, hogy ők se mertek Kossuth és pártja álláspontjával nyíltan szembeszállni. Így aztán, noha a minisztertanácsban nagy többségben voltak és a képviselőházban is abban lettek volna, ha a képviselőkben bátor, férfias fellépésükkel tudták volna tartani a lelket és a hazát meg tudták volna óvni az utca és a karzat terrorjától, mégis hagyták Kossuthot győzni annyiban, hogy az országgyűlést megnyitó trónbeszédéből az olasz harcterre küldendő segítség teljesen kimaradt. A trónbeszéd kerülgette a kérdést, mint a macska a forró kását, s csak arra szorítkozott, hogy sajnálkozását fejezi ki amiatt, hogy az olasz háború még mindig nem ért véget.

A 48-as kormány tehát az ország nyilvánossága előtt nem merte vállalni meggyőződését. Ott ugyanis Kossuthék nem voltak hajlandók lemondani a bátor hazafi hírnevéről, azaz a „di-

csőségszomjazásról”, a többi miniszter pedig nem mert velük szemben ellenkező álláspontot elfoglalni. Mivel azonban a törvény és a jog teljesen Kossuth ellen volt, s ennek a jognak és törvénynek megvédésére a kormány Bécsben már szavát is adta, az érte ígért ellenértéket: Jellasics elcsapását, sőt megszegyenítését onnan már meg is kapta, s Batthyány ugyancsak sietett ezt rögtön nyilvánosságra is hozni, noha most kisült, hogy nem lett volna szabad, mert hiszen nem tudja teljesíteni a kikötött ellenértéket. Hogy szégyenét az udvar előtt csökkentse s a 48-as magyar becsület veszett fejszójének legalább a nyelét megmentse, kieszközölt egy olyan minisztertanácsi határozatot, melyben a kormány (s természetesen a benne résztvevő Kossuth is) elismeri, hogy a Pragmatica Sanctio alapján Magyarországnak kötelessége Ausztriát megsegíteni és a kötelességének meg is fog felelni, mihelyt a béke helyreáll. Azaz tettek helyett szavakkal fizetett.

Mit adhatott az udvar erre a nyilatkozatra, mikor annak a kötelességnek a teljesítését, melyet elismer, a bizonytalan jövőbe tolja, s mikor ugyanez a kormány ugyanezt a kötelességet nemcsak a végrehajtást, hanem még a megszavazást illetően se tudta teljesíteni, noha az érte ígért ellenértéket már felvette? Az udvar tehát ugyancsak megint hiába nyelt le egy számúra különösen undorító békát: a hűséges horvát nép elidegenítését magától az ilyen magyarok kedvéért.

Kossuth azonban – mert megint csak ő győzött – e minisztertanácsi határozat végső fogalmazványába még azt is belevetette további feltételként, hogy még ezt az elméleti és távoli segítséget is csak akkor kapja meg majd tőlünk az udvar, ha nemcsak a dinasztia, hanem Ausztria is elismeri a 48-as magyar törvényeket, és ha az olaszországi osztrák tartományok is autonómiát és teljesen szabadelvű alkotmányt kapnak a császártól.

Ez a törvénynek egy újabb megszegése volt, mert hiszen a Pragmatica Sanctio szerint Magyarországnak és Ausztriának egymás iránti kölcsönös segítsége nem volt kötve semmiféle feltételhez. Ha Magyarország a maga segítségét csak bizonyos tőle felállított külön feltétel alapján hajlandó teljesíteni, akkor már megszegi a törvényt. De egyébként is mi joga volt Magyarországnak ahhoz, hogy Ausztria belügyeibe (hogy ad-e alkotmányt Lombardiában vagy nem) beleszóljon? Ez már nem azt jelentette, hogy Magyarország egyenrangú volt Ausztriával, hanem azt, hogy ő beleszólhat Ausztria ügyeibe, de Ausztria az övéibe nem.

Nekünk a törvény szerint Ausztria birtokállományát akkor is kötelességünk volt a külső ellenségtől megvédeni, ha a császár nem ad a népnek alkotmányt, illetve nem olyan alkotmányt ad neki, amilyent mi előírunk.

A 48-as magyar hazafiak ezzel újra bebizonyították, hogy ők nemcsak magyar hazafiak, hanem nemzetközi forradalmárok is; nemcsak Magyarország függetlenségéért, hanem forradalmi eszméikért is küzdenek, sőt nemzetközi szolidaritásukat – sajnos – még előbbre valónak tartják, mint a magyar függetlenséget vagy haladást.

Ha pedig valaki itt arra hivatkoznék, hogy a szolgaság és az elnyomás megszüntetése nemcsak törekvés volt 48-asaink részéről, azt csak arra figyelmeztetjük, hogy bőségesen kimutattuk már, hogy nem volt se elnyomás, se németesítés Magyarországon 48 előtt. Ebből ugyanis az olvasó azt is megtudhatja, milyen „elnyomást” gyakorolhatott a jóságos V. Ferdinánd Lombardiában is. Egyébként később majd az itteni „elnyomásról” is megemlítünk néhány adatot. De még ha Lombardiában tényleges osztrák elnyomás is lett volna, ennek akkor se lett volna semmi köze ahhoz, hogy nekünk a Pragmatica Sanctio törvényét meg kellett tartanunk. Kölcsönös kötelességeket szabályozó törvényről lévén szó, nem kívánhattuk, hogy ezeket csak Ausztria teljesítse, mi pedig gyakorlatilag egyáltalán nem, sőt még elméletben is csak bizonyos tőlünk megszabott feltételek alatt.

Batthyány és az egész kormány azonban még ezekbe az igazságtalan és sértő feltételekbe is beleegyezett. Résztint azért, mert nem mertek a Kossuthtól irányított erőszakos magyar közszellemmel dacolni és a „bécsi lakáj” megszegyenítő szerepét vállalni, résztint mert látták,

hogy az udvar se csapta még el Jellasicsot. De hát az udvar így nem is csaphatta el Jellasicsot, hacsak nem volt teljesen örült.

A mi „hazafias” propagandánkban az, hogy az udvar a június 10-i manifesztum [kiáltvány] után egyenesen Jellasicshoz pártolt, egyik legfőbb érv az udvar „hítségére”. Arról azonban természetesen egy szót se szól ez a „hazafias” hírverés, hogy miért történt az udvarnak ez a „hítségése”, és hogy a mi részünkről is történt ugyanakkor néminemű hítségés, mégpedig sokkal vérlázítóbb. Az udvart csak ez kényszerítette rá arra, hogy ő is „hítségést” kövessen el.

Világos, hogy az udvar nemcsak Magyarországot, hanem Lombardiát is meg akarta magának tartani. Világos, hogy ha mindkettőt nem sikerült volna, hanem választania kellett volna a kettő között, akkor Magyarországot választotta volna. Magyarország, ha nem is volt olyan sűrű népességű, fejlett iparú és gazdag, mint Lombardia, mégis sokkal nagyobb volt és nagy fejlődési lehetőségei is voltak, s Magyarországot akkor már több mint 300 éve bírta a Habsburg-ház, Lombardiát pedig csak Spanyolország elvesztésekor kapta, tehát csak jó száz éve.

Horvátország ősi hagyományai és Jellasics személyes érzelmei miatt egyaránt az uralkodóház mellett állt. Világos azonban, hogy ha Magyarország és Horvátország között kellett választania, ennek ellenére is Magyarországot választotta volna, mert hiszen Magyarország sokkal többet jelentett. Horvátország csak Magyarország járuléka, társországa volt. Világos, hogy a lényeg fontosabb, mint a járulék. Az uralkodóház szívének azonban sokkal jobban kellett húznia Horvátországhoz, mint Magyarországhoz, hiszen Horvátország mind a trónnak, mind a katolicizmusnak nálunk sokkal megbízhatóbb támasza volt, hiszen mi mindig rebelliségünkről voltunk híresek.

Az imént említettük, hogy 48-ban a kis Horvátországnak 40.000 katonája harcolt az olasz harctéren a nagy Magyarország mindössze 20.000-e mellett. Vlád Alajosnak az országgyűlésen július 21-én mondott beszéde szerint például a magyar nép sok helyen azt hangoztatta, hogy inkább lemond a jobbágyfelszabadítás előnyeiről és vállalja újra a robotot (az előbbi kötetben láttuk, hogy nem is lett volna ez tőle valami nagy áldozat), mintsem az olasz harctérre menjen harcolni.

Így aztán könnyű belátni, hogy nem kellett ahhoz semmi hítségés, sem perfidia, se ármaný, se kamarilla, ha Bécsben ilyen körülmények közt ugyancsak meggondolandónak tartották, hogy a mi karjainkba vessék-e magukat s ezzel végleg eltaszítsák-e maguktól a hű horvát népet. Még a vaknak is látnia kellett, hogy nekünk, akiket akkor a lutheránus Kossuth és Petőfi, a kálvinista Wesselényi és Szemere és a nemsokára a gyermekek egész sorát nemző Horváth Mihály katolikus „püspök” képviselt, ők csak addig kellene, amíg rájuk szorulunk és hasznunk van belőlük. Mihelyt ezen túlesszünk, azonnal kimutatjuk velük szemben a fogunk fehéret.

Mindenki tudja, hogy ha nem is az ország nagyobb fajsúlyú és önállóan gondolkodni tudó elemei, de az akár értelmiségi, akár egyszerű műveltségű magyar átlagemberek sokkal több mint háromnegyed része még akkor is feltétlenül Habsburg-gyűlölő és szentül hiszi az ellenük terjesztett rágalmat, ha katolikus. Hát akkor az egymilliós zsidóság, a mindig a cárhoz húzó hárommillió görögkeleti és a kétmilliós, művelt, jómódú és így számánál sokkal nagyobb súlyú protestánság!

Ha mi ebben az országban egészen függetleneknek éreztük volna magunkat s nem szorultunk volna rá a Habsburgokra vagy nem féltünk volna a karhatalmaktól, nemcsak Pragmatica Sanctióról és olasz segítségről nem lehetett volna itt beszélni, hanem még Habsburg királyokról se.

Ha például 48-ban a protestáns Hohenzollernek hatalmával ráztuk volna le a Habsburgok „német” „igáját”, semmi akadály se lett volna itt egy protestáns német család királyságának. Annál inkább nem, mert hiszen főpapságunk és főnemességünk nagy többségében mint mindig, ekkor is Habsburg-párti lévén, a Habsburgok bukása úgyis az ő befolyásukkal és anyagi

letörésükkel járt volna együtt. Ha pedig megszűnt az egyházi és főnemesi birtok, Magyarországon az Egyház mellett nem is áll már más, mint csak néhány millió félig írástudatlan föld nélküli, mely az Egyház ügye iránt már csak műveletlensége és megélhetési gondjai miatt is közönyös, de a legnagyobb könnyűséggel tehető rövid propaganda után egyenesen egyház- és papgyűlölvé is.

Ha pedig a Habsburgok alóli „felszabadulásunk” kivívása nem protestáns hatalom segítségével történt volna, az ország protestáns vezetői inkább köztársasággá tették volna az országot, mint katolikus királysággá. Ennek az új magyar köztársaságnak azonban – mint már a példák egész seregén kimutattuk – a köztársasági elnöke is protestáns lett volna, ha ugyan nem zsidó.

Nemcsak Ferenc József helyett lett először a lutheránus Kossuth az ország kormányzója, hanem megmaradtunk királyságnak a Habsburgok bukása után is. Az a törvény is érvényben maradt, hogy magyar király csak katolikus lehet, az ország kormányzója ismét csak Horthy lett, aki már nem is kálvinista, hanem egyenesen kálvinista lelkészek leszármazottja volt. S vajon volt-e az országban valaki, akinek ez fájt, s ha volt, vajon akadtak-e olyanok is, akik ezt kimondani is merték, s még inkább: akik mozgalmat is mertek indítani katolikus meggyőződésük érvényesítésére? Tessék összeszedni a Horthy megválasztását megelőző időben megjelent összes magyar lapot, folyóiratot, röplapot, sajtóterméket. Lehet-e találni köztük akár csak egy szerény cikket is, mely ilyen irányban szólal fel?

Nálunk mindenki tudja, hogy nemcsak Petőfi, aki nyilvánosan „akasztatta” a királyokat, hanem Kossuth is, Szemere is, Csányi is, Vukovics is, Horváth Mihály is, Perényi is, Pálffy János is, Almássy is, Wesselényi is, Klauzál is, Nyáry is, sőt látni fogjuk, hogy még Görgey is szívből utáltak minden Habsburgot, s legfeljebb annyiban túrték őket, amennyiben még kénytelenek voltak.

Az, hogy a 48-as alkotmányban is esküt tettek az irántuk való hűsége, az egy cseppet se zavarta őket. Nekik legfeljebb olyan Habsburg kellett volna, de az is csak eleinte, akinek nem a magyar alkotmány, hanem az ő külön kegyük adta volna a koronát az alkotmány ellenére, mint például István nádor. De természetesen ő se azért, mert Habsburg volt, hanem azért, mert koronáját törvénytelenül kapta volna, ezt egyedül neki köszönte és így tőlük függött volna.

De ha még a 48-asok komolyabb vezetői is ilyenek voltak, mit szólunk akkor az utcai „kravallók” rendezőiről, a Balogh Jánosokról, a Madarászokról, a Méreyekről (akik természetesen nem tévesztendő össze azzal a Mérey „consiliárius [szentátor] úrral”, aki Bécs „lakája” volt s mégis olyan jóban volt Dérynével, a magyar ének papnőjével), a Csernátonyakról és Pálffy Albertekről?

Együgyűsége miatt ugyancsak le kellett volna nézni azt a Habsburgot, aki Jellasiccsal szemben ezeket választotta volna trónja és a katolicizmus támaszaival és rájuk bízta volna családja sorsát. A történelem a tökéletes naivságot, sőt teljes együgyűséget és az emberismeret tökéletes hiányát állapította volna meg róla.

Mit háborgunk hát amiatt, hogy a Habsburgok 48-ban ennyire együgyűek azért mégse voltak, s nem minket választottak, akikről jól tudták, hogy nekünk ők nem kellene, hanem Jellasicsot és horvátjait, akikről tudták, hogy nekik kellene?

Ármány, perfidia, hitszegés volt-e tehát, vagy pedig csak az egyszerű józan ész jele, hogy az udvar csak akkor lett volna hajlandó eltaszítani magától Jellasics segítségét, ha bizonyosan tudta volna, hogy ezen a nagy áron csakugyan meg tudja magának tartani az egyformán veszélyben forgó Lombardiát is és Magyarországot is, vagy ha mindkettőt nem, legalább ezt az utóbbit, azaz ha tudta volna, hogy a magyarokban, még ha vezetőik protestánsok is, nem rossz kezekre bízta sorsát?

Hogy azonban az uralkodóház tagjai 48-ban ebben egyelőre kételkedtek, nem álnokság, nem perfidia, nem hitszegés volt tőlük, hanem egyszerűen csak józan ész, melynek józansá-

gáról, sajnos, nagyon is hamar meg kellett győződniük. Hiszen éppen most láttuk, hogy népünk ma is bálványozott akkori vezetői még akkor is, mikor már Jellasics seregei fenyegették őket, ők maguk pedig a védekezésre még teljesen készületlenek voltak, nemcsak a Pragmatica Sanctiót nem akarták megtartani, noha éppen most esküdtek meg rá újra a 48-as törvényekben, hanem ráadásul még osztrák belügyekbe is bele akartak avatkozni s ott is diktálni akartak. Ők akkor is feltételeket szabtak, mikor feltétel nélkül lett volna kötelességük segíteni, s ezt annak ellenére tették, hogy maguk is bajban voltak. Mit várhattak volna Bécsben ezektől, ha megvárták volna, míg bajaikból kilábalnak s tényleg a maguk urai lesznek?

Történelmi tény, hogy Kossuth megkínálta a magyar koronával István nádort, s mivel az nem volt hajlandó vele együtt megszegni a magyar alkotmányra letett esküjét, később ugyanezzel a koronával megkínálta Batthyányt is. Ő is olyan toronymagasan állt azonban jellemében felette, hogy ő is ellent tudott állni a kísértésnek. (Bár eme ellenálláshoz nem is kellett olyan nagy szellemi nagyság, mert hiszen Kossuthban ugyancsak törököt fogott volna s ezt ő bizonyára már ekkor is nagyon jól tudta. Jól tudta, hogy az úr akkor is Kossuth lett volna, nem pedig ő, de Kossuth hiúsága még a neki kellemetlen látszatot se sokáig tűrte volna.)

S mind e hajmeresztő törvényteleniséget Kossuth akkor tette, mikor még nem is lépett az ország a nyílt törvényteleniség útjára s hivatalosan még adta a hűségés Habsburg-alattvalót, mert hiszen V. Ferdinánd személyében Magyarországnak megvolt még a törvényes, megkoronázott királya, aki iránt – mint láttuk – Kossuth az alattvalói hűségtől csak úgy csepegő hűségnyilatkozatokat tett.

Pedig hát Kossuth bűne a nemzet bűne volt, mert hiszen 48-ban Kossuth volt minden, s a nemzettel azt fogadtatott el, amit akart. Aki azonban így típorta lábbal a legalapvetőbb magyar törvényeket, azt az alkotmányt, melyre mint miniszter, csak az imént esküdött fel, annak bizonyára nincs joga ármányról és hűségéről beszélni, ha azt tapasztalja, hogy az udvar is tisztában van vele, s azzal a nemzettel is ennek megfelelően bánik, amelynek ilyen vezére van és amely az ilyen vezérré jobban hallgat, mint ezeréves története folyamán eddig még akármelyik más nemzeti vezérré.

Aki olyan ember tárgyalófele, mint amilyen Kossuth volt, az egyenesen rá van kényszerítve arra, hogy ő se legyen őszinte, hogy ő is hasonló eszközökkel dolgozzék vele szemben, hogy ő se higgyen neki semmiben. Hiszen másképp veszve van s még a történelem se sajnálja elvesztét, hanem lesajnálja, mint együgyűt.

Az udvar ennek ellenére se dolgozott Kossuthéhoz hasonló eszközökkel, de világos, hogy mindenre képes ellenfelével szemben azért ő se viselkedett hiszékeny gyermek módjára. Természetes, hogy ilyen körülmények közt ő is gyanakodott és ő is két kártyával játszott.

Láttuk Pálffy János művéből, hogy mikor az udvar a hűtlen Bécs helyett „hű” magyarjai körében akart megtelepedni, előbb álnéven francia útlevéllel egy kémét küldött ide, hogy kipuhatolja, csakugyan hű-e hozzá ez a magyarság és csakugyan nyugodtan teheti-e le sorsát a kezébe. Láttuk azt is, hogy ez a kém csak egyszer beszélt Kossuthal s máris megtudott annyit, hogy rögtön jelenthette Bécsbe, hogy az udvar mindenhova mehet, csak Magyarországra nem, mert a magyarok (illetve náluk mindenható profétájuk, Kossuth) annyira megbízhatatlanok, hogy az első kínálózó alkalomra azonnal lázadók és felségsértők lesznek.

Szemere egy másik hasonló esetet is elbeszél naplójában. Egy Kozina nevű festő ismerőse beszélt neki Párizsban, hogy ő itthon többször találkozott Deákkal Horváthnál („ha jól emlékszem – írja Szemere –, Eduard vagy Edmond a neve”). „Rám (Szemerére) nem nehezettel (Deák), csak arra emlékszik, miképpen István (a főherceg-nádor) nem szeretett, mivel igen nyílt és makacs voltam. Legtöbbet szól természetesen Kossuthról, s azon meggyőződése van róla, hogy az ő mértéktelen dicsvágyának és eszélytelenségének [oktalanságának] lett áldozata a haza. Ezt hiszi Kossuthról Deák.”

„Az többek közt említé, hogy egyszer jött hozzá, Deákhhoz, Pestre egy (valaki) lengyel ajánlással s lengyel demokraták részéről lengyel légiót állítani fel. (Ez, mint a következőkből

kitűnik, akkor volt, mikor Deák miniszter volt, tehát mikor a törvénytelenség, a forradalom állapotában (a 48-asok szerint), az udvar „hitzegése”, még nem következett be.) Úgy beszélt velem, mi már több előzményt feltételez, mikről azonban neki tudomása nem volt. És azt felelte, hogy maga ebben semmit nem tehet, hanem majd előhozza a miniszteri tanácsban és közli Kossuthal. Ekkor a lengyel eszmélni látszott, hogy ő nevet tévesztett s Kossuth helyett ment hozzá.”

„Első alkalommal aztán Kossuthnak előhozta, hogy egy lengyel küldött lévén nála, legjobban lesz a tárgyat a minisztertanácsban előadni, mire Kossuth kikerülve, röstelve a dolgot, félbosszúsan mondá: Nem kell, el van már az végezve. Szóval az lengyel küldött volt, s Kossuth, kinek bizonyosan minden tetteire vigyáztattak Bécsből, épp akkor szövetkezett így, midőn más részről a király lejtövetelét sürgette. Természetes, hogy a király nem jött le oda, hol a minisztérium egy tagja idegenekkel konspirált [szövetkezett].” (Szemere Bertalan: Naplóm, I., 132. o.)

Ehhez mi csak annyit teszünk hozzá, hogy Kossuth 48-ban nem „a minisztérium egy tagja” volt, hanem ő volt az egész minisztérium, sőt az egész ország. Az elbeszélés egyébként feltűnően hasonlít a Pálffy elbeszélése esetéhez. Majdnem bizonyos, hogy ugyanarról a dologról van szó, csak az egyik lengyelt emleget, a másik franciát. Mivel a bécsi titkosrendőrség kiküldöttje, tehát kém volt az illető, érthető, ha titokzatos volt, s volt, aki lengyelnek nézte.

Sokkal megbízhatóbbnak látszik azonban Pálffy elbeszélése, aki francia útlevelet emleget és még a kém nevét is tudja. Láthatjuk azonban, hogy a dologról nemcsak Pálffy tudott (bár Szemere, aki ugyanakkor miniszter volt, nem tudott róla, hanem csak utólag, az emigrációban értesült az ügyről). Ez se lehet meglepő, mert hiszen érthető, hogy Kossuth, aki dicsőtelenül szerepelt benne, titkolta a dolgot (ez Szemere naplójából is látható), Deák pedig bölcs, kevés beszédű, titoktartó államférfi volt, s már természeténél fogva se volt fecsegésre hajlamos.

Hogy micsoda erkölcstelen s az igazsággal és a becsülettel semmiképpen össze nem egyeztethető szellem uralkodott e 48-as időkben nemzetünk vezetői és a fő hazafiak körében, azt mutatja az az igen sokat hangoztatott és általánosan elfogadott elvük, hogy még ha rosszul határoztak is, de egységesen, az is jobb, mint ha jól, de a nemzet állásfoglalása megoszlik. Ezzel az érveléssel hallgattatták el az ellenvéleményt, sőt még a kritikát is. (Zichy Antal: Széchenyi, II., 197. o.) A Habsburg-detronizációt kimondó határozatot megelőző értekezleten Nyáry is ezzel érvelt azokkal szemben, akik a dolgot nem helyeselték. Mindig ezzel a megokolással bírták rá az okosabbakat és a megfontoltan haladni akarókat a maguk túlzó, „hazafias” véleményéhez való csatlakozásra. Ellenvéleményt tehát azon a címen nem tűrtek, hogy a rossz határozat is sokkal jobb, mint a jó, de a nemzet két pártra szakításával jár, azaz ha a nemzet megoszlik a jó és a rossz vélemény között.

Pedig hát az, ami rossz, ami ostoba, ami helytelen, az mindig baj, s ha a nemzetnek csak a fele követi, akkor is jobb, mintha az egész elfogadja. Ha a nemzet rossz, helytelen, káros álláspontot foglal el, arra édeskevés mentség, sőt csak a bajt növeli az, hogy a nemzet legalább egységesen foglalta el ezt a káros álláspontot.

De térjünk vissza az olasz segítséghez. Batthyány, aki az udvarnak szavát adta az olasz segítség megvalósulásához s ezért az udvar nagy megrökönyödésére még Jellasics elejtését is azonnal nyilvánosságra hozta, rendkívül szégyellte (szégyellhette is) mindazt, ami a magyar országgyűlésen utána történt. Ezért mindent elkövetett, hogy ezt a magyar szégyent csökkentse. Ennek érdekében arra törekedett, hogy abba a feliratba, melyet az országgyűlés a királyhoz intézett, belevetesse annak a minisztertanácsi határozatnak a szövegét, mely a magyar nemzetnek ez irányban való kötelezettségét elismeri.

Ezzel ugyan az udvar Lombardiában édeskeveset nyert, ha egyszer tényleges segítséget nem kapott, de hát Batthyáynak még ezt se sikerült elérnie. A minisztertanácsi határozat ugyanis titkos s Kossuth – úgy látszik – csak ezért írta alá. Az országgyűlés felirata azonban nyilvános, s Kossuth népszerűség-hajhászása nem tudta elviselni, hogy az ő „gyávaságát” a magyar közvélemény is megtudja.

Nem csoda tehát, hogy ennek láttára még az a Károlyi Árpád is, aki előbb még azt írta, hogy Kossuth nemcsak népszerűségének féltése miatt volt Batthyány törekvése ellen, hanem egyéni meggyőződésből is, most már (I., 358. o.) maga is egészen Kossuth ellen fordul: „Ebbe azonban Kossuth már nem egyezett bele. Most már csakugyan féltette népszerűségét (mivel azt Károlyi Árpád szerint is már előbb is féltette, a mondatot úgy kellett volna megfogalmaznia, hogy most már csakugyan egyedül csak a népszerűségét féltette): félt Nyáryék kíméletlen támadásaitól és bántotta az ellenzéki klubok, az ellenzéki sajtó kárörvendő csúfolódása, mely a minisztereket és köztük Kossuthot a tárcáikhoz való görcsös ragaszkodás vádjával igyekezett pellengére állítani.” „Nincs akaratum az ilyen minisztereknek, kedvesek akarnak lenni fönn és lenni; bátor és nyíltszívű minisztereknek saját véleményüknek kell lenni.” (Március Tizenötödike, 96. sz.)

Kossuth azt hitte, hogy ezek a nyilak neki vannak szánva és hogy ezeket a vádakot meg kell cáfolnia. Meg akarta mutatni, hogy tud akarni. Heves összeütközések színhelye volt azért az a két minisztertanács, mely július 11-én és 13-án a válaszfőlirati javaslat ügyében összeült. Az elsőben a hiábavaló kapacitálás után a különben is ingerlékeny Batthyány dühében fölkelt és otthagya a tanácskozást. A másodikban Batthyány, Eötvös, Deák, Klauzál és Széchenyi kijelentették, hogy Kossuth makacskodása miatt lemondanak. (Ebből láthatjuk, hogy azt a hitet, hogy csak az udvar „hitszegése” miatt fogott fegyvert 48-ban a magyar nemzet és amely ma is egészen általános a nemzet körében, mennyire nem osztotta például még a 48-as magyar minisztérium se, de különösen Batthyány nem. A minisztertanácsban való viselkedésük bizonyítja, hogy szerintük Kossuth volt a hitszegő.)

Ha szerinte az udvar lett volna a hitszegő, akkor Batthyáynak nem a 48-as minisztertanácsot kellett volna – de egyedül csak Kossuth miatt – otthagynia, s akkor szinte az összes miniszter nem Kossuthnak vágta volna a szemébe, hogy lemond, hanem a „hitszegő” udvarnak. A 48-as miniszterek azonban – mint láthatjuk – egészen másvalakit tartottak hitszegőnek.

„De Kossuth nem engedett, a nádor és Batthyányék újra meghajoltak előtte.” Tehát mindnyájan elkövettek azt a hitszegést, melyet először csak Kossuth követett el. Ezt ők is ugyanabból az okból tették, mint Kossuth. Ők se merték vállalni azt, hogy az ország megtudja, hogy ők „a nemzettel szemben” az udvar oldalán állnak. Pedig hát valójában csak az igazság és a becsület, miniszteri esküjük és adott szavuk oldalán álltak.

De a 48-as hírverés ezt a becsstelenség oldalán állásnak minősítette, olyan nagyok pedig azért ők se voltak, hogy az igazságért és mint az események hamarosan megmutatták: a hazájukért még ezt a becsstelenséget is vállalják. Ezért szerepelnek ők is még ma is úgy mint jó hazafiak.

„Az adreszjavaslat hát csak annak az óhajnak adott kifejezést, hogy az olasz ügy „a trón méltóságához és a viszonyos jogos igényekhez képest oldassék meg”. A miniszterek többsége a nyilvánosság számára csak annyit tudott kicsikarni Kossuthtól, hogy az országgyűlésen legalább a július 5-i minisztertanács jegyzőkönyvi határozata, mint a trónbeszéd utólagos magyarázata és a Pragmatica Sanctióból folyó kötelesség nyílt elismerése olvastassék föl.”

Mikor azonban a válaszfeliratot július 20-án és 21-én tárgyalták és ezt a július 5-i minisztertanácsi jegyzőkönyvet is felolvasták, hiába szólalt fel Batthyány is, Eötvös is mérséklő irányban (sőt Wesselényi is ekkor mondta a felsőházban, hogy nekünk a dinasztia rokonszenve felér legalább egy 100.000 főnyi hadsereggel), felszólaltak természetesen ugyanakkor Madarászék, Nyáryék, Telekiék is az ellenkező irányban, az olasz segély megadása ellen, s oly lelkes, túlradó szavakban dicsőítették az olasz szabadságot, hogy Kossuth, akinek mint miniszternek, a kormány álláspontját kellett volna képviselnie és így a segély megadása mellett kellett volna felszólalnia, Károlyi Árpád szerint, mint Csokonai Vitéz Mihály, egyszerre otthagytott csapat-papot, elfelejtette, hogy a kormány már megígérte az olasz segítséget és kötelessége is volt megígérni, hiszen a törvény írja elő; elfelejtette, hogy a kormány már fel is vette az udvartól e segítségért a külön jutalmat, Jellasics elbocsátását; elfelejtette, hogy ő a

kormány tagja s így a kormány álláspontját kell képviselnie: ő is az olasz szabadság mellett zengett dicshimnuszokat, nem pedig az ellenük kiállítandó magyar csapatok mellett érvelt.

„Miniszterársai – írja Károlyi Árpád (I., 359. o.) – megdermedve, elrémülve hallgatták s Batthyány a meglepetésből felocsúdva alig talált eleintén szavakat a tiltakozásra.” Széchenyi pedig, aki szintén minisztertársa volt Kossuthnak (persze szintén csak azon elv alapján, hogy most nem szabad a nemzetet két pártra szakítani), „Kossuth e szerepéről azt jegyzi fel azon melegeben naplójába, hogy minisztertársa „emberfőlötti” lény. De tán az egekből való? Ah nem! A pokolból!”

Széchenyi kifejezetten „perfidianak” is nevezi Kossuth eme eljárását (Károlyi, I., 360. o.), s ezzel nyíltan azt állapítja meg, hogy nem az udvar, hanem 48 volt perfid, azaz hitszegő. Ugyancsak Károlyi Árpád állapítja meg azt is, hogy emiatt „kialakult a teljes, többé soha nem enyhíthető feszült viszony Batthyány és Kossuth között, aztán a nádor és Batthyány ki nem irtható bizalmatlansága a meg nem bízható Kossuth iránt”. De hát ha az udvar követett el hitszegést, akkor mivel lehet ezt megmagyarázni? Akkor miért Kossuth ellenfele lett ettől kezdve Batthyány? Miért nem az udvaré?

Az elkeseredett miniszterek másnap, július 21-én rá is kényszerítették Kossuthot, hogy az országgyűlésen egy nyilatkozatot olvasson fel, hogy a kormány hajlandó a Pragmatica Sanctióból folyó köteleességét teljesíteni. Gondolhatjuk, mi mindent mondogathattak oda neki, hogy még ezt is hajlandó volt vállalni, és hogy azt követelték tőle, hogy éppen ő vállalja. Mennyire nem lehetett igaza neki, hogy kénytelen is volt vállalni!

Mire azonban ennek kivételére eljött az idő, arra már magát a kormányt is annyira megfélemlítette a felizgatott közhangulat és a „hazaárulók” ellen uszító sajtó, hogy az, amit a kormány Kossuthal felolvasatott, az eredeti tervvel ellentétben, még annál is messzebb csúszott attól, amit a törvény megkívánt volna és amit a kormány az udvarnak megígért, mint a régebbi nyilatkozat.

Ebben a kormány már nemcsak azt kívánja az olaszok elleni segély megszavazása fejében, hogy az olaszok is alkotmányt kapjanak, tehát nemcsak Ausztria belügyeibe avatkozik újra bele, hanem még a további követelésével is előáll, hogy ha az olaszok a kapott alkotmánnyal se elégednének meg, akkor Ausztria mondjon le Lombardiának legalább egy részéről, de a megmaradó résznek még így is köteles szabadelvű alkotmányt adni. Csak ha az olaszok még ezzel se elégednének meg, akkor legyen köteles Magyarország Ausztriának az olaszok ellen segítségét adni.

A végeredmény tehát az lett, hogy a kormány az udvarnak tett ígéretét nem tudta teljesíteni, mert Magyarországnak a Pragmatica Sanctióból folyó köteleességét Ausztria területi sértetlensége tekintetében nemcsak a gyakorlatban nem volt hajlandó teljesíteni, hanem még elméletben is csak Lombardia egy részére volt hajlandó elismerni, de még ezt is csak bizonyos egyéb feltételek teljesítése esetén. Ezek a feltételek viszont az Ausztria belügyeibe való magyar beavatkozást jelentették.

Már most kérдем, ki szegte meg a hitét 48-ban, az uralkodóház-e vagy pedig a 48-as vezetőkre hallgató Magyarország? Nem lett volna-e a dinasztától egyenesen örökség, ha ebben a Magyarországnak megbízott volna s miatta ő maga taszította volna el magától Jellasicsot és a horvátokat? Nem lett volna-e örökség tőle, ha ezek után az ügyis csak kényszerből szentesített, de egyelőre még csak általános alapelveken megadott 48-as átalakulást és függetlenséget nemcsak vissza nem vonta volna (mert vissza sose vonta), hanem mindenben a magyarok javára is értelmezte volna s mindent olyan szélsőséges módon értelmezett volna, mint ezt a 48-asok kívánták, illetve azok az izgatók, akik akkor a közhangulatot irányították?

Nem volt-e napnál világosabb, hogy a 48-as Magyarországnak esze ágában sincs kötelesegeit az uralkodóház irányában teljesíteni, hanem őt ő is épp oly zsarnoknak és eltiprandó szörnyetegnek tekinti, mint a francia forradalom királygyilkos korifeusai XVI. Lajost tekintették? Nem kellett-e látni, hogy a 48-as magyaroknak olyan elveik vannak, melyekből feltét-

lenül az uralkodóház megsemmisülése következett volna, ha ezek az elvek szabadon érvényesülnek? Hogy lehetett józan ésszel azt kívánni, hogy ehhez az utat egyenesen maga az uralkodóház készítse elő s ő maga parancsolja el az útból Jellasicsot, tehát azokat a híveit, akik ezt még idejében meg akarják akadályozni?

Ki látott már olyan politikust, aki ellenkezés nélkül, jámborul várja a halálát, miközben a kést köszörülik nyaka elvágására, sőt még a hozzá szükséges eszközöket is ő készíti oda nekik? Nem a legtermészetesebb dolog-e, ha ezt nem várja meg, hanem ő is igyekszik segíteni magán, vagy legalábbis gyanakszik? A 48-as propaganda szerint azonban mindez „ármány” és „hitzegés”, mely a „hazafinak” fejébe kergeti a vért a felháborodástól, s ezzel az uralkodóház méltán megérdemelte, hogy még azok a magyarok is ellene forduljanak, akik eddig híven szolgálták.

Pedig hát azt se szabad elfelejtenünk, hogy 48-ban a mi uralkodóházunk nemcsak magát védte (pedig ehhez is joga van még a féregnek is), hanem egyúttal az Egyházat és a vele együtt járó hitet, erkölcsöt, tekintélyt és társadalmi rendet is, melyek nélkül pedig nincs állam, nincs nemzet.

Láttuk, hogy az okos és józan Pálffy János unitárius és Habsburg-gyűlölő létére is mennyire elismeri, hogy a mi részünkről is történtek hibák, mégpedig igen nagy hibák, és láttuk, hogy különösen mennyire elítéli Kossuth és társainak forradalmi túlkapásait. Képzeltük, milyen elfogult és egyoldalú lehetett hát Kossuth vagy Petőfi! Hiszen kétségtelen, hogy Pálffy János is elefántnak látja az udvar szemében a szúnyogot. Csak egy példa rá.

Leírja emlékezéseiben, hogy mikor az erdélyi országgyűlés kimondta a Magyarországgal való uniót, az országgyűlés, noha báró Puchner királyi biztos katonai futárral küldte Bécsbe, illetve Innsbruckba szentesítésre a törvényjavaslatot, mégis két kiküldött tagjával, Weér Farkassal és Pálffyval külön is elküldte ugyanezt a törvényjavaslatot azzal az utasítással, hogy a magyar kormány egyik tagját kérjék meg, hogy velük együtt menjen az udvarhoz és támogassa őket a szentesítés kieszközlésében.

Ebből is láthatjuk, hogy az erdélyi országgyűlés mennyire nem bízott az udvarban s mennyire el volt rá készülve, hogy ha csak tőle függ, addig fogja halasztani a két ország egyesülésének jóváhagyását, ameddig csak tudja. Ez is mutatja, mennyire tisztában voltak a 48-asok azzal, hogy a király az új törvényeket nem önként, hanem csak kényszerből fogadta el s így ebben az irányban egy-egy lépést csak akkor tesz meg, ha kénytelen.

De ha annyira jól tudták, hogy az udvar csak kényszer hatása alatt cselekedett és cselekszik, miért háborodnak föl mégis annyira, ha ez az udvar viselkedésén észre is vehető? S ha ők annyira nem bíztak az udvar „becsületességében”, miért tartják akkor mégis olyan borzasztó sérelemnek, ha az udvar is csak így bízott az övékében? Általában lehet-e ott szó egyáltalán becsületről, ahol terror és erőszak szerepel? (Mert Pálffy, mint látjuk majd, egész nyíltan tudunkra adja, hogy ők ezt a szentesítést erőszakkal akarták kivásalni a királyból.)

Ha 48-at a nemzet erőszakkal vívta ki az udvartól és ezt az erőszakot nemcsak helytelennek nem találta, hanem szinte kéjelgett benne, hogy így vívja ki, akkor számíthatnia is kellett arra, mint magától értetődőre, hogy a másik fél, az udvar viselkedése is csak ilyen lesz majd az ő irányában is és vívmányainak sorsa szintén egyedül attól függ majd, hogy lesz-e a forradalmi útra lépett magyar kormánynak elég ereje az erőszak alkalmazására továbbra is. Ha nem lesz, már nem várhatja az udvartól azt, hogy továbbra is féljen tőle és engedjen.

Az erőszakot szenvedő fél részéről jóindulatot követelni csak akkor lehet, ha azt az együgyűséget tesszük fel róla, hogy egyáltalán nincs tisztában a helyzettel. Ha azonban azt látjuk, hogy éppen ellenkezőleg, nagyon is tisztában van mindennel s ő is hasonló módszert használ velünk szemben, ha teheti, akkor miért rágalmazzuk álnoknak, becstelennek, hitszegőnek, mikor semmi más bűne nincs, mint csak hogy ő is éppen olyan mihozzánk, mint amilyenek mi voltunk őhozzá.

Nem mondjuk, hogy egy nemzetnek nem szabad a jogait és szabadságát erőszakkal is kiüzenie. Mi csak azt állapítjuk meg, hogy ehhez az eszközhöz csak akkor szabad folyamod-

nia, ha az erő nemcsak pillanatnyilag, hanem véglegesen az ő oldalán van, mert hiszen mi sem természetesebb, hogy ellenfele is épp ilyen eszközöket használ majd vele szemben, mihelyt teheti. Micsoda együgyűség azonban ilyenkor ezt hitszegésnek, perfídiának bélyegezni! Nem hitszegés ez, hanem természetesség, s ha ez a nemzetre kellemetlen, csak vezetői rövidlátását okolhatja érte.

Ostobaság egy nemzet részéről, ha a békések helyett erőszakos eszközöket használ, noha hamarosan az sül ki, hogy ehhez hiányzik az ereje s ezért a végén a küzdelemben elbukik. Negyvennyolcban pedig ez történt. De még ha bizonyosan tudná is, hogy van és lesz is ereje erőszakkal is célt érni, akkor se volna szabad erőszakhoz folyamodni akkor, mikor ugyanezt békés eszközökkel, fokozatos haladással, lassú, alkotmányos küzdelemmel, tehát törvényes eszközökkel is el lehet érni, csak egy kis türelem, egy kis önuralom, egy kis önmérséklés kell hozzá.

Nemcsak a mezőgazdaságban, hanem a nemzetgazdaságban és a politikai életben is hasznosabb s ezért kívánatosabb a lassú eső, mint a zivatar. Az azonban még a jóból is sok, ha mi terrortal dolgozunk ugyan, de az ellenféltől elvárjuk, hogy ő akkor is csak csendes esővel dolgozzék, mikor mi vele szemben szinte kéjelgünk a magunk zivatarával; ha mi erőszakkal csikarjuk ki tőle a jogainkat, de mégis elvárjuk, hogy ő mégis úgy viselkedjék, mintha mindent önként adott volna, vagyis hogy ő mégiscsak törvényes eszközöket használjon velünk szemben, hogy ő akkor is legyen „becsületes”.

Az okos és szemfüles Pálffy, amint az erdélyi törvényjavaslattal társával együtt Bécsbe utaztak, a gőzhajón észrevett egy katonatisztet. Rögtön azt gyanította róla, hogy ez az a katonai futár, akivel Puchner, Bécs erdélyi kormányzója küldi hivatalosan az erdélyi országgyűlés határozatát szentesítésre. Megkérdezni nem mertte vagy nem akarta tőle, de hogy mégis megtudja, mi járatban van, megszólította, hogy ugye Kolozsvárról jön. A zárkózott katona olyan becsületes volt, hogy nem akart hazudni, hanem válasz helyett szintén kérdéssel felelt: Honnan tudja?

Mert a napokban láttam Kolozsváron – válaszolta neki Pálffy. Erre a tiszt nem tagadta, hogy onnan jő. Ezzel aztán megmutatta, hogy bár ő is ravasz és álnok utakon jár, de annyira ravasz és annyira álnok azért még sincs, mint Pálffy, az erdélyi 48-as. Mert természetesen Pálffy sose látta ezt a katonatisztet Kolozsváron, hanem a valóságnak meg nem felelő kérdésével csak a titkát akarta tőle kicsalni.

Lám, a katonatiszt, az „ármányos” osztrák, közel se volt olyan ármányos, mint a „becsületes” 48-as, s inkább elárulta titkát, mintsem hazudott volna. A 48-as nem tartotta a hazugságot olyan nagy bűnnek, hiszen az imádott haza érdekében követte el s ezért – noha tudvalevőleg – „a cél szentesíti az eszközt” erkölcsstelen elvét csak a jezsuiták gyakorolták, annyira nem szégyellte ő is gyakorolni, hogy művében is eldicsekszik vele, noha ő nemcsak nem jezsuita, hanem egyenesen unitárius.

De nemcsak az erdélyiek, hanem a 48-as magyar kormány is annyira nem bízott az udvar jóindulatában, azaz annyira tisztában volt azzal, hogy az ő törvényjavaslataikat a király csak kellő nyomásra teljesíti, s ennek a nyomásnak Pesten annyira nem voltak ellene, hogy a két erdélyi országgyűlési küldöttet maga Batthyány, a miniszterelnök kísérte el Innsbruckba.

Mihelyt megérkeztek, Batthyány azonnal Ferenc Károly főherceghez ment, mert a beteg király helyett az ügyeket ő intézte. A főherceg szíves készséggel ígérte meg, hogy a javaslatot azonnal, ahogy a hivatalos futár Erdélyből megérkezik, szentesítésre öfelsége elé terjeszti. De – tette hozzá – a futár még nem érkezett meg.

Várnak a futárra egy napig, két napig, három napig. Batthyány naponta kétszer is bemegy érdeklődni a főherceghez, de maga a főherceg személyesen is és a magasabb tisztviselők is újra meg újra csak azt válaszolták, hogy a futár még mindig nem érkezett meg. Pálffy sehogy se értette a dolgot, mert hiszen bizonyos volt benne, hogy az a tiszt, akivel a gőzhajón is és a szolnok-pesti gőzkocsiban is együtt utaztak, a hivatalos futár volt s velük egy időben Innsbruckba is meg kellett neki érkeznie.

Elkezdte tehát Pálffy ott Innsbruckban is keresni, de noha tűvé tette érte az egész várost (és Innsbruck – kivált akkor még – éppen nem volt nagy város), sehol sem sikerült rátalálnia. Végül aztán egy kültelki városszéli kiskocsmában sikerült ráakadnia. Mikor meglátta, Pálffy egyenesen szemébe mondta, hogy ő a futár, de mivel még e nyíltsága se volt rá semmi hatással (bár a tiszt nem is tagadta a dolgot, tehát még most se hazudott), azt is megmondta neki, hogy ő viszont kicsoda és hogy milyen járatban van Innsbruckban.

A becsületére büszke 48-as magyar azonban most is tágabb lelkiismeretűnek bizonyult, mint a „perfid” udvar „perfid” embere s ő most se szégyellt hazudni, mégpedig sokkal nagyobb, mint előbb. (De hát nem tehetett róla szegény, ha egyszer a hazáját annyira lángolóan szerette s nem csak jezsuita nem volt, hanem még csak katolikus se.) Megmondta neki, hogy ő is hozott törvényjavaslatot, ugyanazt, amit ő (ez természetesen igaz is volt), s ezt a király már szentesítette is (ez volt a nagy hazugság), nincs tehát semmi értelme annak, hogy ő az ő törvényjavaslatával továbbra is bujkáljon. Erre a futár – mert aki maga becsületes és hazudni nem tud, azt hiszi, hogy más is éppoly becsületes, mint ő, és hogy más se tud hazudni – felkelt és engedte, hogy Pálffy elvigye magával Batthyányhoz. Ekkor aztán mindkettejük előtt elismerte, hogy ő már egy órával előbb megérkezett Innsbruckba, mint ők, ott azonnal jelentkezett a főhercegnél, de az azt a szigorú utasítást adta neki, hogy addig, míg további parancsot nem kap, sehol se mutassa magát. Ezért töltötte napjait abban a városszéli eldugott kocsmában, melyben Pálffy rátalált.

Pálffy azt írja, hogy maga Batthyány mondta neki, de később Zsedényitől is hallotta, hogy utána Batthyány azonnal Ferenc Károlyhoz, a főherceghez ment, „élesen lobbantotta (!) a főherceg szemére ezen csalfa eljárást” és követelte (!), hogy a futár hozta törvényjavaslatot azonnal a felség elé terjessze. De Batthyány utána rögtön elment magához V. Ferdinándhoz is, s kérte, hogy még aznap írja alá a törvényt. „Szegény jó gyámoltalan Ferdinánd mindent ígért, de azért még másnap se volt megerősített, unio-törvényünk.”

Mikor ugyanis Pálffy a Batthyánytól jelzett időben elment hozzá a szentesített törvény átvételére, Batthyány kénytelen volt vele azt közölni, hogy „Ferenc Károly újból (magyarul azt kellett volna mondani, hogy újra) megcsalta”. „Hanem – tevé hozzá azon haragos büszkeséggel, mely annyira sajátja volt, mint talán senki másnak – ha ma estve tíz órakor szentesítve nem lesz a törvény, én nem vagyok többé miniszterelnök, hanem akkor nemsokára érezni fogják a Habsburgok e lépés következtetését.”

Aznap este nem ugyan tíz órakor, mint Batthyány mondta, hanem tizenegy előtt néhány perccel megkapta Pálffy Batthyánytól a szentesített törvényt, melyről – láthatjuk – ugyancsak kimutatták a Habsburgok, hogy nem önként szentesítették, hanem úgy csikarták ki tőlük, úgy terrorizálták ki belőlük. Így keletkeztek hát a 48-as törvények.

Láthatjuk azonban azt is, hogy nemcsak a Kossuth-féle 48-asok, hanem még a mérsékeltbb, köztük a koronához őszintén hű Batthyány is, egyenesen büszkék voltak arra, hogy ezeket a törvényeket a Habsburgok nem önként fogadták el, hanem úgy kényszerítették ki belőlük, mégpedig ő, Batthyány – de genere Eörs [nemzetségből való] – kényszerítette ki belőlük. Igaz, hogy annyira azért nem ijedtek meg tőle, hogy Batthyánynak – de genere Eörs ide, de genere Eörs oda – mégse kellett volna megszegnien a becsületszavát, mert aláírásukat azért se tíz órára, hanem tizenegyre adták meg, de hát Batthyány erre már nem volt gögös s ez már nem bántotta ősmagyar önézetét.

De ha a 48-as törvények csak így lettek törvényekké, minek emlegetünk mi mégis hitszegést, árulást, ármányt, becstelenséget, ha azt látjuk, hogy akkor, mikor már a Habsburgok diktálhattak, nem pedig Batthyány, ők akkor se mondták ugyan, hogy nem „gilt”, hanem most, mikor már szabadságom birtokában vagyok, visszavonok mindent és felhúzatom azokat, akik engem törvényes király létemre szabadságomban megakadályoztak (pedig ezt is joggal – és alkotmányosan! – mondhatták volna), hanem csak azzal a kívánságukkal álltak elő, hogy ha ők már teljesítették a magyarok kívánságát, legalább azok is teljesítsék a maguk

kötelességét és tartják meg azt a Pragmatica Sanctiót, melyet a 48-as törvényekben is újra aláírtak ők is, sőt esküt is tettek rá. Csak mikor a 48-asok (és Kossuth terrorjára maga Batthyány is s természetesen Pálffy János is) ezt megtagadták, akkor tagadták meg a Habsburgok is azt, amit már aláírtak s vették kegyeikbe velük szemben Jellasicsot.

Mi annyira nem tudunk tárgyilagosak lenni az uralkodóház iránt, hogy még a józan és Kossuthból is teljesen kiábrándult Pálffy is még Világos tanulságai után is milyen felháborodva és milyen megvetően ír Ferenc Károly innsbrucki eljárásáról. „Cselszövést” emleget például s megbotránkozik azon, hogy „ki akarta játszani a törvényt”. Mintha bizony a király részéről a törvény kijátszása lenne az, ha egy törvényt nem szentesít, s még inkább: ha egy törvényt nem szentesít azonnal, hanem előbb gondolkodni akar rajta. Hol van az a törvény s hol volt ilyen törvény 48-ban is, hogy a király köteles szentesíteni minden, az országgyűléstől hozzá felterjesztett törvényjavaslatot, s ráadásul még azonnal?

Hiszen mindenki tudja, hogy az alkotmányosságban úgyszólván a király egyetlen még megmaradt felségjoga az, hogy a törvények érvényéhez az ő szentesítése is szükséges. De ha a királynak joga van a törvény szentesítéséhez, akkor bizonyára épp oly joga van nem szentesítéséhez is, s még inkább ahhoz, hogy akkor szentesítsen, mikor akar, s ha nem tartja helyesnek az azonnali szentesítést, akkor várhasson vele. Ha a király köteles szentesíteni, s ráadásul azonnal szentesíteni, akkor neki ez nem joga, hanem kötelessége.

Ha tehát a mi 48-asaink még azon is felháborodnak, hogy a király egy törvény szentesítésével egy ideig várni próbál s gondoskodnak is róla, hogy ezt meg ne merje próbálni, akkor eljárásukból azt kell megtudnunk, hogy ők királyt csak akkor hajlandók megtűrni, ha az nem király, hanem báb, az ő bábjuk, az ő diktátumuk azonnali végrehajtója. Láttuk, hogy Batthyány egyenesen ultimátumot adott a királynak: ma este legkésőbb tíz óráig, mert ha nem, akkor jaj lesz, „akkor a Habsburgok nemsokára érezni fogják e lépés következményeit”. Nemcsak Kossuth törvénytelenkedett tehát, hanem eleinte az a Batthyány is, aki később megbotránkózott Kossuth törvénytelenkedésén.

Hogy a király, illetve öccse, Ferenc Károly, nem merete ezt Batthyáynak nyíltan megmondani, hogy nem merete figyelmeztetni arra, hogy törvényteleniséget követ el, hanem helyette inkább a futárt bűjtatta el, s így próbálta biztosítani királyi bátyja jogát, csak azt mutatja, hogy az alattvalók parancsoltak ez időben a királynak, nem pedig megfordítva; hogy törvénytelen állapotok uralkodtak 48-ban még akkor is, ha Kossuth nem szerepelt a dologban. Tehát nem törvényes, nem alkotmányos módon, hanem a király legegységesebb jogainak megsértésével lettek törvények a 48-as törvények.

A mi „hazafiaink” azonban itt nem Batthyáyn botránkoznak meg, hanem Ferenc Károlyon. Miért hazudott Batthyáynak és a két erdélyi küldöttnek? Ha nem akartak szentesíteni, miért nem mondták meg ezt nekik nyíltan és becsülettel? Azért, feleljük, mert politikus volt, és mert a politikában az eszélyesség [értelmesség, eszesség] sokszor kívánja, hogy ne ajtóstól rontsanak be, hanem ilyen mellékajtókat is használjanak. Nem annyira hazugság volt ez, mint inkább kitérés a kellemetlen igazság nyílt megmondása elől, s így az ellenfél önértetének kímélése.

Az is hazugság, ha egy szobalány vagy szobainas azt mondja a kellemetlen látogatónak, hogy az úr nincs itthon. Még ha a látogató tudja is, hogy nem mondtak neki igazat, akkor se esik neki olyan rosszul, mintha megmondták volna neki az igazat, hogy az úr nem hajlandó fogadni. Mivel maga a látogató is nagyon jól tudja, mi az igazság, nem is hazugság ez, hanem csak udvariasság: az igazság finomabb alakban való közlése.

Ferenc Károly is csak így hazudott. Hiszen Batthyányék is tisztában voltak vele, hogy valójában nem a futár kérése miatt nem szentesítenek azonnal, hanem időt akarnak nyerni. Ha azonban ezt a gőgös Batthyáynak nyíltan megmondták volna, csak akkor ugrált volna még igazán. Világos tehát, hogy sokkal nagyobb kárt okozott volna, mint a mellékajtókat használata, azaz az udvarias elutasítás. Hogy a Habsburgokban még ezen is megbotránkozzunk, az csak az ő nagy erkölcsi magaslatuk bizonyítéka.

Például maga V. Ferdinánd még ilyen hazugságra se lett volna képes s ez is volt az egyik oka annak, hogy apja is és miniszterei is szükségesnek tartották, hogy helyette a családi tanács intézze azokat a dolgokat, melyekhez ilyen mellékajtók használata is szükséges. De nemcsak maga V. Ferdinánd volt ilyen ember, hanem úgyszólván minden Habsburg uralkodó. Több bizonyítékot hoztunk fel erre II. Ferdinánd és I. Lipót életéből, de III. Ferdinánd, III. Károly, I. Ferenc és Ferenc József életéből is.

A Habsburgok „hazugságain” botránkozó „hazafiainkat” figyelmeztetjük arra, hogy a 48-as Pálffy, aki megvető kárörömmel hányja szemére Ferenc Károly főhercegnek a „hazugságot” és a „csalfa eljárást”, ugyanakkor egyenesen dicsekszik a maga hazugságaival és csalfa eljárásával.

Ő „hazafias” teljesítménynek tekinti, hogy ő is hazudott a futárnak, s hogy kicsalja tőle mibenlétét, azt hazudja neki, hogy látta Kolozsváron. Még nyíltabban hazudott neki ekkor, mikor a kocsmában egyenesen több, mint „csalfa eljárással”, azzal vezette félre, hogy a király már szentesítette az ő törvényjavaslat-példányukat.

Ugyanaz a Pálffy, aki a főhercegről egyszerűen kijelenti, hogy „hazudott”, a saját hazugságát „talán megengedhető füllentésnek” nevezi. S ugyanakkor, mikor maga vallja be, sőt dicsekszik el vele, hogy ő maga milyen hazugul és csalárdul viselkedett, mennyire helyesli, hogy Batthyány a főhercegnek ugyanezt, sőt ennél sokkal kisebb hazugságot és csalárdságot „élesen lobbantott a szemére” és „keserű szemrehányásokkal és szavakkal illette”. Ilyen gyarló volt az a 48-as erkölcs és ennyire még ennél is sokkal gyarlóbb a 48-as önkritika és önismeret.

Pálffy felháborodik, mikor egy főhercegre is megtalálja azt, illetve annak csak egy kis töredékét, amit önmagában természetes, sőt egyenesen dicsérendő ügyességnek tart. E különös dolognak az oka csak az lehet, hogy vagy azt tartotta, hogy egy Habsburg-főhercegnek erkölcsileg olyan magasan kell állnia egy székely unitárius köznemes, illetve a 48-as magyar országgyűlés alelnöke és az egyik legérdemesebb erdélyi 48-as politikai vezető felett, hogy neki még kivételesen se szabad olyan bünt elkövetnie vagy olyan gyarlóságot engednie magának, mely egy magyar nemesben csak az okosság és az életrevalóság megnyilvánulása s még a legrosszabb esetben is „talán megengedhető”.

Vagy pedig a dolog magyarázata az, hogy észjárásában és propagandájában 48 is ugyanolyan volt, mint a bolsevizmus, mely noha maga semmiféle sztrájkot nem tört, mégis szinte habzott a szája dühében a megvetett Franco ellen azért, mert ő se tűrte a sztrájkot, s noha annak még a gondolata is képtelenség volt, hogy az „imperialisták” az ő területén nemzetközi kongresszusokat tarthassanak, mégis heteken át zsarnokságról írt és beszélt, mikor Angliában engedtek ugyan szovjet irányítás alatt békekongresszust tartani, de a vízumot azért mégse adták meg kivétel nélkül minden kommunistának, aki oda akart utazni.

A legérdekesebb azonban az, hogy a végén még ez a Pálffy is kénytelen elismerni, hogy még ebben a tőle elbeszélte esetben is azoknak a csalárd Habsburgoknak volt igazuk, és hogy talán mégiscsak jobb lett volna, ha Ferenc Károly „hazudozása” sikerrel járt volna s annak az erdélyi uniós törvénynek a szentesítését ők nem tudták volna az udvartól oly hamar kicsikarni.

„Most utólagosan – írja – hányszor nem tettem már magamnak e kérdést: Jobb lett volna-e vagy nem? Igaz ugyan – írja –, hogy Erdély törvényes egyesítése nélkül is kitört volna 48 Erdélyben is s Bem is odament volna enélkül is harcolni. De az valószerű – folytatja –, hogy törvényes unió nélkül nem lesznek Erdélynek oly kebelrázó vésznapjai, mert a szászok és a románok nem találtak volna ürügyet, sőt érdekükben sem állt annyira fölkelni a magyarság ellen; s ha ezt mégis teszik, nem előbb, hanem csak akkor, mikor már egy magyar hadsereg állt Erdélyben s ekkor nem leéndett módjuk oly véres játékot üzni. De egy bizonyosan áll előttem: a márciusi törvényeknek nem kellett volna megszületniük.” Tehát végeredményben „bizonyos”, hogy itt is Ferenc Károly főhercegnek volt igaz.

Mi mást jelent ez, mint annak elismerését, hogy mégiscsak jobb lett volna a főhercegre hallgatni; hogy még magyar szempontból is ők voltak az okosabbak, nem pedig a mi „haza-

fiaink”. Jobb lett volna, ha Ferenc Károly „hazudozásai” sikerrel jártak volna s Batthyánnak akkor még nem sikerült volna Magyarország és Erdély uniójának kikényszerítése.

Jót akart tehát Ferenc Károly, mikor nekik Innsbruckban „hazodott” s titkon mindent elkövetett, hogy az erdélyi unió törvényé válását egyelőre megakadályozza. Ha ők ott Batthyánnal egyetemben nem erőszakoskodnak, ha nem adnak leckét az udvarnak, hanem tudomásul vették volna, hogy az udvar jobb is és okosabb is, mint ők, akkor az a sok ezer szegény erdélyi magyar, akit 48-ban az oláhok legyilkoltak, sőt sokszor halálra kínoztak, majdnem mind életben maradt volna, de azért végül Erdély is egyesült volna mégis az anyaországgal.

Ugyanezt kell mondanunk a Pragmatica Sanctio megtartására és az olasz segílyre vonatkozóan is. Ha Kossuth és azok, akik hangulatot csináltak a kormány ellen s ezzel megfélemlítették a kormány mögött álló országházi többséget, nem lettek volna jobban nemzetközi forradalmárok, mint magyar hazafiak; ha nem az olasz szabadelvűek, hanem csak a maguk hazája miatt fájt volna a fejük; ha egyedül csak a magyar érdekeket nézték volna; ha becsülettel teljesítették volna mindazt, amit nekik a magyar alkotmány előír, azaz a Pragmatica Sanctiót, akkor igen sok vért, könnyet, szenvedést elkerülhetett volna a magyar nemzet. Akkor 49-ben nem lettek volna aradi vértanúk, nem lett volna világosi fegyverletétel, nem lettek volna kufsteini és josphstadi foglyok s maga a nemzeti függetlenség is sokkal hamarabb megvalósult volna, mint 48 után tényleg megvalósult.

Említettük, hogy az olaszországi segítségnek nemcsak Jellasics elcsapása, hanem a királyi család Magyarországra való költözése is lett volna az ellenszolgáltatása. „Anna Mária, a császárné – írja Károlyi Árpád (I., 363. o.) –, a szegény Ferdinánd önfeláldozó neje s ápolója, öröme ment volna Innsbruckból Budára lakni, mert gyűlölte a demagóg Bécset, ha Batthyány szavát tarthatja. A burkolt megtagadás után erről szó sem lehetett. Az udvari körök kedvence végképp Jellasics lón, aki Lombardia átengedéséről éppúgy nem akart tudni, mint Radeckzy.”

Vajon annak, hogy Jellasics lett a „kedvenc”, kinek a „hitzegése” volt az oka: az udvaré- vagy Kossuthé és Kossuth terrorja miatt az egész magyar nemzeté?

Demagógjaink ostobaságát és bűnüket s a mi bűnünket, hogy ennek ellenére is jobbaknak és okosabbaknak tartottuk őket, mint a főhercegeket, betetézi még Károlyi Árpád azon megállapítása, hogy a mi Kossuthunknál sokkal okosabb szárd király, akinek ellenében mi nem akartuk törvényben gyökerező kötelességünket teljesíteni, annyira nem érdemelte meg rokonszenvünket, hogy ugyanakkor, mikor mi miatta megsztgünk alkotmányunkat és az udvarnak adott szavunkat, inzultáltuk királyunkat és eljátszottuk már kivívott szabadságunkat: a Radeckzy hadseregében ellene harcoló királyhű 40.000 horvátot röpcédulákon arra izgatta, hogy ne ellene, ne az olaszok ellen harcoljanak, hanem szökjenek haza és harcoljanak ott a magyarok ellen horvát hazájuknak a magyar önkény alóli felszabadításáért.

De nemcsak az olaszok szabadságáért lelkesedtek ily ostobán a mi 48-as magyar hazafiaink, hanem még a németekéért is. Sőt ezek kedvéért még a lombardiainál is nagyobb bakot lóttak. Mert természetesen 48-ban se a németekre haragudtak ők, még csak a bécsiekre se (hiszen a bécsi forradalmárok egyenesen rajongtak értük, ők pedig azokért), hanem csak a Habsburgokra, vagyis az olyan németekre, akik reakciósook voltak, azaz a katolikus Egyház mellett csináltak politikát, s akik olyan németek voltak, akiknek ők hűséget esküdtek.

A katolikus-ellenes német mindig kedves volt a mi rebelleinknek, kezdve Bethlenen, aki a felvidéki német protestáns városokkal és a pfalzi választóval szövetkezett, folytatva Rákóczi Györggyel, aki a német protestánsokkal, aztán Rákóczi Ferencsel, aki a protestáns porosz királlyal szövetkezett, egészen az én diákkoromig, amikor még a tiszta katolikus Keszthelyen is mindenki Vilmos császárért lelkesedett és egész Hitlerig, akinek több rajongója volt a mi Habsburg-gyűlölő magyarjaink körében, mint otthon, a maga hazájában, s akinek nemcsak azt nézték el ők, hogy a Burgenlandot bekebelezte a német birodalomba, hanem még azt is, hogy a magyarországi megmagyarosodott svábok visszánémetesítsék nevüket.

48-ban is mint minden népet, természetesen a németeket is elfogta a „hazafias” lelkesedés és átjárta a nemzeti eszme s Frankfurt székhellyel ők is egy birodalomba akarták egyesíteni az egész németiséget. Világos, hogy ennek a német mozgalomnak a Habsburgok családja ellensége volt, mert a többségében protestáns német népek nem felelt volna meg sokáig a katolikus, s különösen oly erősen katolikus Habsburgok uralma, még ha eleinte politikai érdekből nem izgattak is kifejezetten ellene.

Mivel ezeknek a „hazafias” németeknek érdekükben állt a Habsburgok hatalmának gyengülése, jó szemmel nézték s a frankfurti birodalmi gyűlésen lelkesen ünnepelték Magyarország függetlenségét, mert hiszen az összes német egy birodalomba való egyesülésének fő akadályát, a Habsburgokat gyöngítette. E német lelkesedés hírére 1848. augusztus 3-án a magyar országgyűlésen is szólásra emelkedett egy protestáns, Teleki László, a magyar 48 egyik vezérfőia és „lendületes költői beszédben” fejtegette, hogy az osztrák minisztérium, mikor a német egységet meggátolni akarja, vétkezik a németiség, sőt az egész emberiség ellen. (Bizonnyára ő is a másik protestáns, Petőfi „világszabadságát” értette rajta.)

A lelkes szónoklat hatására az egész ház felállt és úgy tüntetett nagy lelkesedéssel az egész németiség egy birodalomba való egyesülése mellett, mintha tulajdon imádott magyar hazája üdvéről lett volna szó. Pedig még a vaknak is látnia kellett volna, hogy minél nagyobb birodalom lesz itt mellettünk a németiség s így minél nagyobb lesz az ereje, nekünk itt a szomszédjukban annál nehezebb lesz megőrizni velük szemben függetlenségünket.

Ha valakinek, akkor nekünk, magyaroknak, érdekünk csak igazán, hogy Ausztria ne egyesüljön Németországgal. (Láttuk Hitler alatt, mi lett belőle, mikor mégis egyesült.) De hát a mi 48-asaink úgy megkergültek, illetve a Habsburg-gyűlölet olyan nagy volt bennük, hogy még ennek is örültek, sőt extázisba hozta őket, mert igaz, hogy nekünk is ártott, de a Habsburgoknak is ártott és ez az utóbbi lett a legfontosabb.

De ez a 48-as magyar országgyűlés nemcsak örült a német egységnek, hanem mindjárt a független Magyarország szövetségét is nagy lelkesedéssel ajánlotta fel neki, természetesen a saját törvényes királya ellenében. Neki ezek a Habsburg-ellenes németek sokkal rokonszenvesebbek voltak, mint azok a németek, akik az ő királyuk alattvalói voltak és akik az ő területi integritásukat s számukra még Erdélyt és a tengerpartot is visszaszerezték. És ebben az Ausztria-ellenes németiség melletti tüntetésben részt vettek a kormánypártiak, sőt még a miniszterek is, mert a „hazafiságban” természetesen senki se akart a másik mögött elmaradni. Természetesen Kossuth se akarta elszalasztani a szereplésre való jó alkalmat. Teleki után ő is felállt s természetesen még nála is gyűjtőbb beszédet tartott a németek mellett.

A szóvivők persze egytől egyig protestánsok voltak (magyar kálvinisták és idegen eredetű lutheránusok vegyesen): az volt Gorove, aki az egészet kezdte, az volt Teleki és Kossuth, akik folytatták, és az volt Nyáry Pál, aki – annyira szerencsétlenül – befejezte. Ő ugyanis, mint gyakorlati érzékkel megáldott ember, ráduplázott Kossuthra és kijelentette, hogy csak a lelkesedés még nem ér semmit. Fejezzük ki az új Németország iránti rokonszenvünket és hálaunkat irántunk tanúsított rokonszenvükért azzal, hogy kimondjuk, hogy ha Ausztria (tehát más szóval: a mi királyunk) a létrejövendő német egység miatt az új német (frankfurti) kormánnyal háborúba keveredne, e háborúban Magyarország Ausztriát (értsd: a magunk királyát) semmi esetre se fogja támogatni.

Erre lett csak aztán nagy elragadtatás a magyar országgyűlésben. „A lelkesedés mámorában – írja Károlyi Árpád – a ház a javaslatot tüstént elfogadta és az elnök Pázmándy azonnal kimondá a határozatot.” (Persze Pázmándy is kálvinista volt.) S tettük ezt ugyanakkor, mikor királyunkat meghívtuk, hogy jöjjön hozzánk lakni Budára, és mikor Jellasics fővárosunk ellen készült és a sorsunk attól függött, hogy királyunk Jellasics mellé áll-e vagy mellénk.

Ezzel aztán – és éppen a németek kedvéért – túltettünk még az olaszok kedvéért hozott határozatunkon is. Akkor ugyanis, ha mindjárt az osztrák belügyekbe való beavatkozással és feltételekhez kötötten is, s ha nem is az egész Lombardiára, hanem csak egy részére, de még-

iscsak vállaltunk valamit abból a kötelezettségből, melyet a Pragmatica Sanctio ránk rótt. Ebben a német ügyben egészen kereken és nyíltan megtagadtuk alkotmányunknak ezt az alap-törvényét, melyre pedig a 48-as kormány is csak nemrég tett esküt. Tehát nemcsak az olaszok, hanem még a németek ügye is előbbre való nekünk, mint a magunké, ha ezek a németek a Habsburgok, tehát a mi koronás királyaink ellen voltak.

Az igazság ugyanis az volt, hogy mi Habsburg királyainkat megkoronáztuk ugyan és hűséget esküdtünk nekik mindig, de alattvalói hűség helyett mindig jobban gyűlöttük őket, mint bármely más ellenségünket. Irántuk való gyűlöletünk mindig nagyobb volt, mint a hazánk iránti szeretetünk. Az olasz, csak azért, mert királyunk ellen lázadt fel, egyszerre annyira kedves lett előttünk, hogy a kedvéért azonnal megtagadtuk a magyar törvényt, melyre esküt tettünk. De még a német is, melynek gyűlöletében nevelkedtünk, most, hogy a mi királyunk ellenében akart új országot alapítani, egyszerre annyira rokonszenves lett előttünk, hogy egyenesen mámorosok lettünk tőle s a kedvükért újra megtagadtuk a Pragmatica Sanctiót.

Hogy csak pár héttel előbb tett rá esküt a 48-as kormány, az ennek egyáltalán nem volt akadálya, mert mi annyira „hazafiasok” voltunk, hogy vele szemben az eskü se számított. Mivel ennek a kormánynak Kossuth is tagja volt, Kossuth szónoklata nemcsak politikai örültség volt, hanem részéről egyúttal esküszegés is.

Mikor aztán végre a királyunk megelégtelte ezt a becstelen játékot és ő is felmondta a barátságot és helyettünk végre elfogadta azét, aki kínálta és nem üzött vele ilyen becstelen játékot (Jellasicsét), az udvar e „minősíthetetlen” „hitzegése” miatt egyszerre feltámadt bennünk a dac, felháborodva fegyvert fogtunk ellene s még ma, száz év múlva se győzünk eléggé háborogni amiatt a példátlan „perfidia” miatt, mellyel az udvar mivelünk elbánt. De jól jellemezte népünket Naplójában (I., 281. o.) éppen a 49-es, a Habsburgokat elsősorban éppen e „galád hitzegés” miatt detronizáló miniszterelnök, a természetesen szintén kálvinista Szemere Bertalan: „Valóban, amit a magyar tud, az abból áll, bírálni másokat, nagy tetteket követelni másoktól; amit elfelejtenek, az, hogy magukra nem alkalmazzák azon mértéket, mellyel másokat mérnek!”

De persze nemcsak a bűnös Szemerének, hanem nála nagyobb szabású magyaroknak is hasonló volt a véleménye; „Nagyobb elbizakodottság kevesebb ismerettel és érdemmel (azaz kevesebb alappal) egyetlen nemzet karakterében sincs, mint a magyaréban” – írja „a legnagyobb magyar”. Aztán: „Szegény kis haza, mégis elég csúnyácska vagy. Megnézlek nemsokára, mert hűségesen szeretlek, dacára futóhomokodnak és felfuvalkodott lakóidnak”. Nemrég láttuk, hogy a bécsi görög bankárnak, Sina bárónak ugyanilyen véleménye volt rólunk.

S ne mondja azt se senki, hogy valakinek a saját nemzetéről így vélekedni hazafiatlanság, mert hiszen – ismételjük – „a legnagyobb magyar” vélekedett így a saját nemzetéről. Ne feledjük, hogy mi, a Habsburgok „igájából” „végre” „szerencsésen” „felszabadult” magyarok, akkor sértődünk meg Széchenyi véleményétől, mikor már a Habsburgok fegyvereivel szerencsésen visszaszerzett ezeréves hazánkából csak roncsok vannak meg, de még ezek lakóit is határainktól ezer kilométerekre vittük ki harcolni Hitler német Herrenvolkjának érdekeiért, utána a Kisalföld ezeréves magyar őslakóit ölbe tett kézzel hagytuk elhurcolni Csehországba az onnan kiűzött szudétánémetek pótlására, s mikor mindezeket írom, még a nekünk megmaradt roncs hazában is orosz népdalokat és orosz nyelvleckéket harsog a rádió a magyar otthonokba. Ha nincsenek bűneink, akkor miért jutottunk ide?

Nem az lenne-e a legfelháborítóbb hazaárulás, de egyúttal a világ legnagyobb hazugsága is, ha még ezek után is azzal csalnánk meg népünket, mint csaltuk eddig ezer éven át és okoztuk vele hazánk vesztét, hogy a magyarnál bátrabb, vitézebb, okosabb, igazságosabb, önfeláldozóbb, hazaszeretőbb nép nincsen a világon és nem is lesz soha. Hát ha annyira kiválok vagyunk és voltunk mindig, akkor miért tartunk ott, ahol jelenleg tartunk, s miért jutotunk arra a mélypontra, ahol most vagyunk? Természetesen csak gonosz ellenségeink,

elsősorban természetesen Bécs „ármányai” miatt. De hát más népeknek nincsenek ellenségei, és ha vannak, Isten nem azért adta-e az észet, hogy az ellenség ármányait legyőzze vele?

Első népképviselői országgyűlésünknek ez az 1848. augusztus 3-i, Németország mellett hozott határozata annyira gyerekesen éretlen, bőbületesen ostoba, de egyúttal annyira felháborítóan erkölcsstelen is volt, hogy nem lephet meg bennünket, hogy 48-nak úgyszólván minden szereplője, aki e nagy hazafias hőstett lezajlása után papírra vetette emlékeit és az országgyűléssel kapcsolatos gondolatait, kiemeli, hogy tagjai tehetségét illetően ez a 48-as országgyűlés egyáltalán nem állt hivatása magaslatán.

Pálffy azt írja, hogy nem lett volna szabad a megválasztandó képviselők számát olyan nagyban megállapítani, mert tudni kellett volna, hogy ily sok okos főt nem lehet találni az országban.

Az éretlen összevisszaságra legjellemzőbb, hogy az a Pázmándy, aki mint elnök, ezt az ostoba határozatot kimondta, és akinek, mint elnöknek, neki kellett volna legalább annyi eszének lenni, hogy ne szolgálja ki olyan örömmel ezt az ostobaságot, s neki, mint elnöknek, ehhez lett is volna megfelelő eszköze (például az ülés felfüggesztésével vagy a szavazás más módon való elodázásával addig, míg alaposabban meg tudják fontolni a dolgot). Már decemberben, mikor Windischgrätz elfoglalta az országot, elhagyta a „nemzeti” ügyet, nem követte a kormányt Debrecenbe, hanem az ország osztrákok megszállta részén maradt kálvinista létére is. Tehát közel se volt olyan nagy 48-as, mint amilyennek látszott, vagy ha igen, igen hamar észre tért, illetve megijedt attól, amit csinált.

Mindez amellett szól, hogy a nemzeti lelkesedésnek augusztus 3-i készséges kiszolgálása az ő részéről korántsem meggyőződésből vagy téves hazaszeretetből folyt, hanem vagy gyávaságból, vagy fejevesztettségéből, vagy állására való alkalmatlanságból. Ahogyan decemberben megijedt Windischgrätztól, úgy ijedt meg augusztus 3-án a Nyáry Pálok és Kossuthok „izzó” hazafiságától.

De – sajnos – nemcsak az elnök ijedt meg. Megijedtek a miniszterek is. Batthyány és Szemere nem volt jelen ezen az örült ülésen, de Deák, Széchenyi, Klauzál és Mészáros ott volt. A nevetséges határozat megakadályozására azonban ők se tettek semmit.

A legtöbb esze még Deáknak és Klauzálnak volt, mert ők – úgy látszik – legalább annyira mégis öntudatnál voltak, hogy a butaság megszavazása előtt kimentek a folyosóra, s csak akkor tértek vissza az ülésterembe, mikor már minden megtörtént. Meg kell azonban állapítanunk, hogy ez is elég siralmas és szánandó szerep volt részükről, mert hiszen miniszterek, a kormány tagjai voltak, s miért van a kormány, ha nem azért, hogy kormányozzon, irányítson, nem pedig hogy kimeneküljön a folyosóra azért, hogy az országgyűlés nyugodtan butáskodhasson.

Micsoda kormányos az, aki épp akkor hagyja el a hajót, amikor legnagyobb szüksége lenne a kormányosra, hogy örvénybe ne jusson? Ilyen volt tehát a 48-as magyar országgyűlés és az a híres, a nép akaratából kinevezett 48-as kormány még legbölcsebb tagjaiban is! Csofalkozhatunk-e hát rajta, hogy végül egész rakományával együtt el is süllyedt az a hajó, mely kormányzásukra volt bízva? De azért Deák mégis csak bölcs volt, mert mindezek láttára hamarosan félre is állt a kormánytól és a vezetést rábízta nála „okosabbakra”.

Kossuth, Mészáros, Eötvös és Széchenyi azonban jelen voltak az ülésen, de ott nem csináltak semmit, sőt kísérletet se tettek arra, hogy valamit csináljanak. Ők se merték lehűteni a nagy lelkesedést, ők se mertek felállni és figyelmeztetni képviselőtársaikat: Emberek, nem látjátok, mit csináltok?!

Kossuth ezt nem is akarta megtenni, hiszen neki bálványa volt a népszerűség, ő azt akarta, hogy az egész ország róla beszéljen és dicsérje rettenthetetlen bátorságát és magánérdekektől nem korlátozott hazaszeretetének mérhetetlenségét. Ő már az ülés előtt is olyan hírlapi cikkeket írt, melyeknek logikus következménye volt a ház határozata. Beszéde is, melyet

ezen az ülésen elmondott, olyan volt, hogy a határozat egyik fő okának ő tekinthető. Pedig hát a kormány egyik tagja volt.

Nem tett azonban az ostobaság megakadályozására semmit Mészáros, Eötvös, sőt Széchenyi sem. Igaz, hogy ha megpróbálták volna valamit, még aznap este megkapták volna érte a macskazenét; az is igaz, hogy népszerűségük eddig is ugyancsak meg volt már tépázva s ezért igen nagy áldozat lett volna tőlük, ha hajdani nagy népszerűségük még meglevő foszlányait is feláldozták volna, de tagadhatatlan, hogy mégis kötelességük lett volna. De hát – hiába! – ennyire bátrak és ennyire önzetlenek még ők se voltak.

Pedig hogy ők, az okos emberek, mennyire tisztában voltak a helyzettel s ezért mennyire ellenükre volt mindaz, ami történt, mutatja, hogy Eötvös – hogy hasonló eseteknek ne legyen kitéve – már két hónap múlva el is menekült ez elől a kétségbeejtően nagy hazafiság elől s már szeptember végén kiszökött az országból, hogy ott várja meg, míg a nemzetnek megjön az esze. Még akkor se jött haza, mikor a magyar országgyűlés már hazaárulásnak nyilvánította további külföldön maradását.

Széchenyi nem szökött az országgyűlés örültsége elől külföldre, de viszont ő meg maga örült bele nemsokára. Rögtön az eset után azt írta naplójába, hogy „megborzadt ettől a határozattól”. Mészáros pedig azt súgta oda az ülésen a mellette ülő Széchenyinek: „Jetzt haben wir, gegenwartige Minister, einen schönen Potze gemacht: Mi, itt jelenlevő miniszterek, ugyancsak nagy bakot löttünk ma!” (Furcsa, hogy még a 48-as miniszterek is németül sugdosnak egymásnak, noha látni fogjuk majd, hogy mind Széchenyi, mint Mészáros magyar emberek voltak. De hát Széchenyi sokat járt külföldön, Mészáros pedig mint ezredes, egész életét úgyszólván külföldön töltötte.)

Láthatjuk az esetből, hogy 48-ban igen nagy volt a lelkesedés és szinte hazafias mámor öntötte el a lelkeket. Azok azonban, akik tehetségben a többi fölé emelkedtek s magas állással járó beavatottságuk miatt messzebbre láttak az átlagembereknél, szomorúan, sőt séggyennel nézték ezt a mámort, nem pedig azzal a hazafias büszkeséggel, melyre ma már mindenkit rákényszerítenek, hogy lássa. Az a terror, mely most minket kényszer alatt tart, akkor is működött már, mégpedig még félelmetesebben, mint ma és a mámoros nemzetnek józanabb vezetőit is úgy megfélemlítette már akkor is, hogy még akkor se mertek ellene felszólalni, ha Deák Ferenc vagy Széchenyi István volt a nevük. Még ők is csak elmenekülni, félreállni, a naplójukba írni vagy megörülni mertek miatta, de ellenszegülni, kijózanító hangot hallatni nem.

Az udvar is csak azért mert ellene dacolni, mert Bécsben volt, nem pedig itt. Ha az is itt lett volna, úgy járt volna, mint a francia király és a francia udvar, mely sajnos Párizsban volt kénytelen megérni és végigélni a forradalmat. Alkalmazkodása ellenére is börtönbe, majd a vépadra került.

„Napokig tartott a kedélyek hullámszáma a különös határozat miatt – írja Károlyi Árpád (I., 367. o.) – a kormányt támogató képviselőkben és magában a kormányban is. A nádor az augusztus 6-án tartott miniszteri értekezleten a Nyáry-féle határozatot, mint „törvényellenest, bűnösét és veszedelmeset” nagy szigorúsággal ítélte el. Aggályát fejezte ki, hogy az a legnagyobb mértékben kompromittálja a fejedelem előtt a minisztériumot. Kossuth a nádornak igazat adott (!) és azt fejtegette, hogy Nyáry vagy nagyon ostobául cselekedett, vagy pedig gáncsot akart vetni maliciózus [rosszindulatú] javaslatával a minisztérium lába elé, de megvallotta Kossuth, hogy őt a javaslat meglepte.”

Baththyány ezzel nem elégedett meg; oly abszurdnak és veszedelmesnek találta a határozatot, hogy annak esetleges következményeitől – mint mondá – „csak a magyarok Istene menthet meg bennünket”. (Csak az a baj, hogy a magyaroknak nincs külön istenük. Egyébként is magyar közmondás, hogy „segíts magadon, s Isten is megsegít”. De hogy segítsen Isten egy olyan nemzetet, mely ostobaságával ezt eleve lehetetlenné teszi? Hiszen az észt is Isten adta és azért adta, hogy segítsünk vele magunkon.)

„A felelősség a következményekért – folytatta – Széchenyre és Kossuthra hárul, mert egyikük sem mondott ellene Nyáry javaslatának. Vagy viseljük ezt a felelősséget, vagy gondoskodjanak arról, hogy miként lehet a súlyos hibát jóvátenni.”

„Batthyány nagyon izgatottan viselkedett. Bántotta őt Eötvös, Mészáros és Széchenyi ügyetlen viselkedése (úgy látszik, hogy Deáknak és Klauzálnak érdemük volt, hogy inkább megszöktek a tett színhelyéről), akik egyébként szégyenkezve vallották meg, hogy Nyáry javaslata őket meglepte és teljesen megzavarta.”

„De különösen Kossuth ellen fordult Batthyány, mint akinek hírlapi cikkei készítették elő a talajt Nyáry javaslata elfogadására. Kijelentette, hogy ilyen ellentétek között semmi minisztérium nem állhat meg s a legsúlyosabb miniszterválság is kevesebb veszéllyel jár, mint a mai állapot. Kossuth persze mindjárt késznek nyilatkozott a maga részéről levonni a konzekvenciát: felajánlotta lemondását, aminek Batthyány a saját lemondását szegezte ellenébe, s azt kívánta, hogy Kossuth vegye át a miniszterelnökséget, ami ellen ő a leghatározottabban tiltakozott.”

Kossuthnak könnyű volt lemondással fenyegetőzni, mert úgysí tudta, hogy ezt nem fogadják el, mert nélküle nem lehet kormányozni. Viszont a miniszterelnökséget azért nem vállalhatta, mert ez a királlyal és Ausztriával való teljes szakítást eredményezte volna, ez pedig a háborút, melyért ekkor még nem merte vállalni a felelősséget. De viszont az utca hangulatával és követelőzésével se szállhatott szembe, mert ez meg az ő népszerűségének is olyan elvesztését jelentette volna, mint Széchenyiét vagy Deákét. A népszerűségről Kossuth annál kevésbé mondhatott volna le, mert neki más értéke nem is volt, mint csak népszerűsége. Nagy szónoki képessége ugyanis népszerűség nélkül nem érvényesülhetett.

„A csöndes, nyugodt Deák is szekundált [segített] Batthyánynak. Nyáry augusztus 3-i sikerét ő is Kossuth hírlapi cikkeinek tulajdonította. Szokott nyugalmával fejtegette az abszurditását annak, hogy míg más államokat szövetségre hívunk föl, addig a törvényes szövetséggel szakítani akarunk.” (Csak hát ezt nem a szűk minisztertanácsban, hanem népgyűléseken, vagy legalább az országházban kellett volna elmondani. Ott azonban ő se szólt semmit, sőt még az ülésteremből is kiment a folyosóra. Pedig hát minisztertársainak nem kellett volna ezt magyarázni, mert azok voltak olyan okos és széles látókörű emberek, hogy ezt anélkül is tudták. Az értetlen országgyűlés azonban – mint láttuk – nem tudta. Ámde ha az igazságot ott fejtegette volna, akkor este macskazene várta volna, ettől pedig ő is jobban félt, mint amennyire az igazságot vagy a hazáját szerette. Természetesen nem gonoszság volt ez tőle, hanem csak emberi gyarlóság. Tőle különösen csak az, mert hiszen természeténél fogva is inkább a visszavonultság, mint a harc vagy a szereplés embere volt, s neki – ha már a szereplés hátrányait nem vállalta – legalább előnyei se kellett.)

„Erre a politikára – mondá – ő nem vállalkozik, de ha Kossuth ebben bízik, ám vegye magára; polgári kötelessége ezt a politikát keresztülvinni. Az elfajulttá vált vitát Széchenyi és Mészáros békítő felszólalásai csendesítik le és a szégyenkező miniszterek egyhangúan (tehát Kossuth is) elfogadták az elnöklő nádor egy javaslatát, mely a hibának nem annyira jóvátételét, mint inkább eltemetését célozta: el kell az országgyűlést legalább két hétre napolni, mert ezen zavaros felfogások és nézetek sűrűjében egyik kalandos határozat a másik után fog napirendre kerülni és csöbörből vödörbe esünk. Még Kossuth is beleegyezett a nádor e javaslatába, csak azt kérte, hogy előbb pénzügyi tervét benyújthassa a képviselőházhoz, akkor aztán ám oszlojnak haza a képviselők.”

Kell-e nagyobb szegénységi bizonyítvány 48-ra annál, hogy az első felelős magyar kormánynak és benne Kossuthnak is szégyenkeznie kell amiatt a népképviselői országgyűlés miatt, melyről 48 előtt Petőfi s minden vezető magyar fő azt hitte, hogy a szabadság és a bölcsesség netovábbját jelenti majd és paradicsomi állapotokat hoz az országra? Mert akkor már nem lesz idegen uralom Magyarországon és nem zsarnokok kormányozzák majd tudta és megkérdése nélkül a népet, hanem az maga kormányozza majd magát.

Látjuk, hogy már hetek múlva az lett az eredmény, hogy ugyanazok, akik 48-at csinálták, más orvosságot az ország bajaira nem is látnak, minthogy az országgyűlés elnapolja magát és egyelőre nem ül össze, hogy több ostobaságot ne csinálhasson. Ha ugyanis működik és határoz, úgyis csak ostobaságot határoz.

Mindebből azonban azt is jól láthatjuk, mennyire nem igaz az, hogy 48-ban egyedül csak azért került fegyverre a dolog, mert az ártatlan, béketűrő, jogtisztelő magyar népet és Kossuth-féle ideális, sőt „szent” vezetőit az az átkozott, elvetemült bécsi kamarilla és a gonosz, hitszegő uralkodóház hátba támadta, mert a nép – mint ezt az ártatlanok és becsületesek szokták – bízott királya adott szavában és esküjében.

Miközben azonban mi tapasztalatlan ártatlanok, ebben bízunk s aggályosan megtartottunk minden törvényt és valósággal kedveskedtünk az udvarnak, az titokban fellázította ellenünk nemzetiségeinket s ahhoz a Jellasicshoz pártolt, akit színleg, hogy minket becsapjon, megdorgált és látszólag elcsapott.

Ki gondolná, hogy ugyanakkor a 48-as minisztertanácsban a saját 48-as minisztereink nem győznek szégyenkezni, háborodni és tiltakozni a mi hitszegésünk miatt; hogy a vértanú Batthyány „abszurditásnak” nevezi, amit Béccsel szemben csináltunk, s minden tiltakozása ellenére a nyilvánosság előtt csak azért kénytelen vállalni érte a további felelősséget, mert az a Kossuth, aki mindezt csinálta, nyíltan ugyanezt a felelősséget nem volt hajlandó vállalni.

Egyéb törvénytelenések a „hazafiak” részéről

Ha valaki elvben elismeri valamely kötelességét, ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy azt a valóságban is teljesíti, s különösen nem jelenti ez azt a politikában, a nemzetek életében. Mit szóljunk tehát, ha azt látjuk, hogy a magyar nemzet képviselője nemcsak nem teljesítette, hanem még csak meg se ígérte, azaz még csak elvben se ismerte el például a Pragmatica Sanctióból folyó kötelességét, hanem ezt Lombardiával kapcsolatban csak részben ígérte, s még így is feltételekhez kötötte, Németországgal szemben pedig kerekén megtagadta, s ezt éppen akkor tette, mikor az új, független magyar állam léte még egészen bizonytalan volt és még nagyon is rászorult Bécs jóindulatára, vagy legalábbis arra, hogy előtte megbízhatóságát és a törvényekhez való ragaszkodását bebizonyítsa. Mit várhatott volna hát Bécs tőle akkor, ha már megerősödött, mikor már nem szorult támogatásra?

Láttuk, hogy még Károlyi Árpád is nyíltan kimondja, hogy e tekintetben a Béccsel való vitában nem nekünk volt igazunk, s mikor például a már fogoly Batthyányt a magyar országgyűlés 1848. augusztus 3-i határozata miatt vonta felelősségre a hadbíró, még Károlyi is kénytelen azt mondani, hogy emiatt „méltán állíthatta volna törvény elé a fejedelem a maga miniszterelnökét, ha ennek ebben része lett volna”. (I., 364. o.) Maga Batthyány ebben – láttuk – valóban nem volt bűnös. Hiszen jelen se volt azon a bűnös és ostoba ülésen, s láttuk, hogy az egész egészen meglepetésszerűen történt. Batthyány tehát nem is sejtette, hogy a „tisztelt” ház ilyen örültséget fog határozni, s hogy még a legokosabb miniszter is legfeljebb annyit tehet ellene, hogy megszökik előle és kimegy a folyosóra.

Kevés ember van, aki Károlyi Árpád könyvét valóban elolvassa, mert az emberek legfeljebb történelmi regényeket olvasnak el végig, de nem történelmi dokumentumokkal bizonyított komoly történelmi műveket, melyek természetesen unalmasak. Ezért aztán a magyar közvélemény felületességében és hazafias elfogultságában azt hiszi (hiszen maga Károlyi Árpád se szól egy szót se ellene), mintha ezzel nemcsak Batthyány bűnössége, hanem a 48-as magyar országház és nemzet bűnössége is el volna intézve negatív irányban.

Pedig dehogy. Hiszen látjuk, hogy Károlyi Árpád is a leghatározottabban ennek az ellenkezőjét állapítja meg. Mikor ugyanis azt írja, hogy „méltán állíthatta volna törvény elé a fejedelem a maga miniszterelnökét”, ha az országgyűlés augusztus 3-i határozatában „része lett volna”, ebben nyíltan kimondja, hogy azok, akiknek valóban részük volt benne, valóban elkövették a felségsértés és az alkotmányra tett esküjük megsértésének bűnét.

Világos tehát, hogy mivel az országgyűlés, azaz a nemzet törvényes képviselői, megszávták, maga 48 elkövette a hitszegés, a hűtlenség és a törvényteleniség bűnét. Ha pedig mindezt el kell ismernünk, akkor – mivel ez előbb történt, mint az udvar állítólagos hitszegése – el kell ismernünk azt is, hogy nem az udvar követte el 48-ban a hitszegést, hanem mi voltunk azok, akik őt rákényszerítettük arra, hogy ne bennünk bízzék, hanem inkább Jellasicsban.

A magyar nemzetnek 48-ban rossz vezetői voltak: ostobák is és hitszegők is, akik a maguk bűne leplezésére rágalomhadjáratot indítottak az ellenfél befekéttetésére, s propaganda-hadjáratuk – sajnos – teljes sikerrel is járt.

Ne felejtjük tehát, hogy csak Batthyány volt ártatlan, de nem Kossuth, nem az országgyűlés, nem 48, mert ezek ugyancsak bűnösök voltak mindabban, ami 1848. augusztus 3-án a magyar országgyűlésen történt. A szakításban nem az udvar volt bűnös, a kitört háborúért nem az volt felelős. Nem ő volt hitszegő, mikor helyettünk Jellasicsot választotta, noha előtte a kedvünkért már el is capta. (Hogy az ebben a dologban ártatlan Batthyányt mégis miért küldték vérpadra, azt bőven megtárgyaljuk majd a következő kötetben. Röviden egyelőre itt csak annyit jegyzünk meg, hogy azért, mert ebben ugyan nem volt bűnös, de bűnös volt másban. Például többek közt abban is, hogy azt a Kossuthot, aki ugyancsak bűnös volt ebben is,

meg másban is, ő segítette hozzá az érvényesüléshez, mégpedig a legkihívóbb daccal és okos emberek, köztük Széchenyi minden óvása és figyelmeztetése ellenére.)

De hát nemcsak a Pragmatica Sanctio meg nem tartásában követett el 48 törvénytelenégeket és politikai becselenségeket, hanem ezeknek se szeri, se száma. Egy további kiáltó törvénytelenység volt például az önálló magyar bankjegyek kibocsátása.

Bankjegyek kibocsátására, mégpedig az egész Habsburg-birodalom területére szerződésben, mely 48 után még hosszú évek múlva járt volna csak le, egyedül az osztrák nemzeti banknak volt szabadalma. Ez a vele kötött szerződés minket éppúgy kötelezett, mint az osztrákokat. De ha nem kötelezett volna, akkor is illett volna megtartani, s a lejáráshoz szükséges pár évet még megvárni, ha mi Ausztriával úgy bántunk volna, mint szövetségessel, nem pedig mint ellenséggel. (De ha mi vele, mint ellenséggel bántunk, mi címen csodálkozunk, sőt háborodunk fel azon, hogy végül ő is ellenségünké lett?!)

Mivel az olyan, a birodalmat gyökerében megrázkódtató átalakulás, mint amilyen a 48-as volt, egyéb bajok nélkül is nagy gazdasági megrázkódtatásokkal jár, az okosság tőlünk a saját érdekünkben is azt követelte volna, hogy a külön magyar pénzzel várjunk néhány évig még akkor is, ha azonnali behozásához jogunk lett volna. (Láttuk, hogy nem volt, mert erről azok a 48-as törvények, melyeket a király márciusban kényszer hatás alatt és István nádor államszínjével szentesített, semmit se mondtak, sőt még külön pénzügyminiszterről se beszéltek.) Az osztrák nemzeti bank szabadalma lejártának meg nem várása tehát nemcsak erőszakosság és törvénytelenység volt részünkről, hanem a saját gazdasági szilárdságunk szempontjából is oktalanság.

Vegyük most mindehhez hozzá, hogy ugyanekkor még a mi elszakadásunk nélkül is csőd fenyegette ezt az osztrák nemzeti bankot s vele a monarchia egész pénzügyét. A tömegek bizalma ideiglenesen megrendült az osztrák pénz iránt. A lombard háború, ott az Ausztria számára kedvezőtlen katonai helyzet, Magyarország elszakadási törekvései, a bécsi és prágai forradalom és elégedetlenség mind nyugtalanította a pénzügyi helyzetet. Azt a félelmet keltette az emberekben, hogy esetleg az egész birodalom összeomlik s vele bankjegyei is értéktelenné válnak. Az ügyfelek ezrei álltak sort az osztrák bank pénztárai előtt, hogy bankjegyeik ellenében aranyat követeljenek.

Ezzel egy időben az osztrák kormány a leggúnyosabb válaszokat kapta a 48-as magyar kormánytól arra a kívánságára, hogy a függetlenné váló Magyarország legalább egy részét vállalja a meglevő közös államadósságnak. Ugyanekkor Kossuth rögtön, nagy hangon és görögütözes reklámok közepette szakít a bukófélben levő osztrák bankkal és az országgyűléstől felhatalmazást kér önálló magyar bankjegyek kibocsátására. Képzeltethetjük, milyen hatással volt ez azokra, akik az osztrák bank bukására spekuláltak vagy tőle félték.

Kossuth e terve egyébként még nem lett volna egész nyílt törvénytelenység, mert hiszen ha az elfogadott 48-as törvények nyíltan nem is beszélnek külön magyar nemzeti bankról, ha egyszer függetlenségünkről beszélnek és annak ellenére, hogy a törvény nem beszél róla, nekünk már mégis volt külön pénzügyminiszterünk, akkor ahhoz is volt jogunk, hogy külön magyar bankjegyet adjunk ki. Kétségtelen azonban, hogy legfeljebb félig volt jogunk hozzá, mert meg kellett volna várnunk az osztrák bank szabadalmának lejárástát, de azokat a tanácskozásokat is, melyek a még csak általános vonásokban és irányelvekben megadott magyar önállóság mibenlétét és terjedelmét részletesen szabályozták volna.

Mindenképpen tapintatlanság, kíméletlenség, kihívás, Ausztria és az uralkodóház elleni sértő rosszakarat volt azonban, hogy nem voltunk hajlandók egy percig se várni, hanem egyoldalúan döntöttünk el előre mindent. Még csak tárgyalásokba se bocsátkoztunk a másik féllel se ebben az ügyben, se másban. Mindennek sértő voltát tetézte még, hogy még azt a csak alapelvekben megnyilvánuló jogot is, melynek alapján mindezt cselekedtünk, nem szabad akaratból adta meg az uralkodó, hanem megfélemlítéssel csikartuk ki tőle, sőt egyenesen csalással jutottunk birtokába (az az „illojálisság”, melyet még Károlyi Árpád is elismer, magyarul ezt jelenti).

Aztán ne feledjük, hogy még így is csak ideiglenesen kaptuk meg azt, amit megkaptunk, mert láttuk, hogy Batthyányt csak így nevezték ki. De ha a kormány csak ideiglenes volt, lehet-e akkor szó mindjárt új bankjegyekről s egészen külön magyar pénzügyről?

Mi sem természetesebb tehát, hogy a király a külön magyar pénzre vonatkozó törvényjavaslat szentesítését megtagadta, illetve – mert olyan szabad nem volt, hogy megtagadhatta volna – halogatta. De a kormány, illetve Kossuth még azt se várta meg, hogy a király azonnal szentesít-e vagy halogat, hanem mihelyt törvényjavaslatát az országgyűlés elfogadta, még a szentesítés előtt megkezdte az új magyar bankjegyek nyomtatását és forgalomba hozatalát.

Ez aztán már nemcsak egy ideiglenes, hanem még egy végleges kormány részéről is nyílt törvénytelenység lett volna, mert hiszen amit a király még nem szentesített, az még nem törvény. Nem volt törvény azon 48-as törvények szerint se, melyekre a kormány és Kossuth csak az imént esküdött föl. Ebben a törvény- és esküszegésben is nemcsak Kossuth volt bűnös, hanem Batthyány is, mert ő volt a kormány feje. Neki le kellett volna mondania, mikor látta, hogy Kossuth törvénytelenkedése megakadályozására nincs módja.

Batthyány azonban nem mondott le, mint ahogyan nem mondott le akkor se, mikor a Pragmatica Sanctiót szegték meg. Ezzel a közvélemény előtt azt a látszatot keltette, mintha ő és a kormány is helyeselné Kossuth eljárását. Nem hihetné a magyar közvélemény ezt még ma is, ha ő és kormánya nemcsak titokban füstölgött volna Kossuth ellen, hanem a nyilvánosság előtt is meg merte volna tagadni a közönséget. Ez azonban nem történt meg.

A mi hazafiaink természetesen a bankjegykibocsátásban is a királyban, nem pedig a 48-as kormányban keresik a hibát. Úgy kellett neki – mondják –, miért nem szentesítette azt, amit az országgyűlés megszavazott! Ahogyan a nemzetnek joga volt a függetlenséghez, éppúgy joga volt a külön magyar pénzhez is. Az erre vonatkozóan az országháztól hozott törvény szentesítését a királynak nem lett volna joga halogatni.

Igen – feleljük –, csak azt feleljük el, hogy ahogyan nem a király, hanem a nemzet képviselői testületének joga, hogy milyen törvényt szavaz meg és milyen nem, éppúgy egyedül a király joga az, hogy a megszavazott törvények közül melyiket szentesíti, azaz teszi törvénné és melyiket nem. Ahogyan az előbbi a nemzet joga, épp úgy a királyé az utóbbi. A 48-as törvényekben nem volt benne az, hogy ha jogos törvényt hoz az országgyűlés, akkor a király köteles szentesíteni, annál kevésbé az, hogy azonnal köteles szentesíteni. Nemcsak a 48-as alkotmányban nem volt ez benne, hanem nincs benne semmiféle más nemzet alkotmányában se. Ez ugyanis a valóságban azt jelentené, hogy a királynak nincs szentesítési joga. De egyébként is ki tudja azt eldönteni, hogy melyik törvény jogos, tehát melyiket köteles szentesíteni a király és melyiket nem.

Láttuk azonban azt is, hogy a király ebben az esetben éppen nem ok nélkül halogatta a törvény szentesítését, s nagyon is kétséges, hogy a magyar nemzetnek akkor még volt-e joga – annak alapján, amit V. Ferdinánd 1848 márciusában a magyar nemzetnek megadott – külön pénz kibocsátására, sőt még az is kétséges, hogy külön pénzügyminiszterhez volt-e joga.

A 48-as felfogás egyszerűen az volt, hogy a bécsi király mindig Bécs javát akarja, sohase a magyar nemzetét, világos tehát, hogy a magyar nemzet az ő akaratát nem tarthatja tiszteletben. Ha azonban ők ilyen felfogásúak voltak, akkor miért fogadták el a 48-as törvényeket és miért esküdtek fel rájuk, noha azokban egész más van? A 48-as alkotmányban nem az van, hogy a király a nemzet ellensége, hanem az, hogy jóságos atyja, aki iránt minden magyar hódolattal és tiszteletteljes engedelmességgel tartozik, s aki nem, az pallost érdemel. Az is, aki az ő szentesítése előtt és nélkül is törvénynek tekinti az országgyűlési határozatot.

Erre minden igaz 48-as magyar azt feleli, hogy mi a 48-as törvényeket azért fogadtuk el ilyen alakban is, mert teljes függetlenségünkhöz még nem voltunk elég erősek. Akkor még nem mondhattuk ki nyíltan azt, ami a szívünkön feküdt, azaz hogy Ausztriától és az osztrák háztól is teljesen elszakadunk. Ámde ha így volt, azaz ha mi a mi alkotmányunkra rosszhiszeműen tettünk esküt, akkor nem volt-e joga, sőt önmaga iránt egyúttal kötelessége is a

Habsburg-királynak is, hogy ő is ugyanerre az álláspontra helyezkedjék velünk szemben; hogy ő se hű alattvalókat, hanem titkos ellenséget lásson bennünk, s alkotmányunkból azt, ami a mi jogainkat írja körül, ő is csak addig tartsa meg, amíg megszegéséhez nincsen elég ereje.

Ha így áll a dolog, akkor mi egyszer s mindenkorra elvesztettük azt a jogunkat, hogy az uralkodóháznak hitszegést vessünk a szemére, mert hiszen akkor a hitszegés nekünk nemcsak bűnünk, hanem egyenesen politikai (hazafias) alapelvünk volt.

Hogy az effajta „hazafias” érvelés mennyire tarthatatlan, elég csak Kossuthnak Metternich előtt tett, nemrég idézett nyilatkozatára utalnunk, vagy Wesselényinek szintén nemrég idézett főrendiházi felszólalására hivatkoznunk, melyben mindketten a leghatározottabban hangsúlyozzák az uralkodóház iránti hűségüket s mindketten a legnyíltabban elismerik az uralkodóháznak azt a jogát, hogy tőlünk az alattvalói hűséget elvárja. Ha a 48-as magyar mindezt egyszerűen csak képmutatásnak tekinti, akkor sokkal jobban megsérti, leszólja és becstelennek tartja ezt a két híres magyart és az egész „hazafias” felfogást, mint azok a fejtegetések, melyeket itt talál az olvasó.

De ha a 48-as érvelést teljes terjedelmében helyállónak tartjuk is, Kossuthot (és vele a kormányt és az egész magyar országgyűlést) akkor se menthetjük fel a törvénytelenység és a hitszegés (esküszegés) bűne alól. Kossuth ugyanis nemcsak akkor kezdte el a külön magyar bankjegyek nyomását, mikor már a király a szentesítést megtagadta s Kossuth látta, hogy erre ügyis hiába vár, hanem meg se várta, hogy a király szentesít-e, hanem a ház határozata kimondása után azonnal megkezdte a banknyomást.

Érv: A nemzet veszélyben forog, Jellasics hadai már megindultak a magyarok ellen. A nemzet létérdeke kívánja, hogy azonnal cselekedjünk. Ámde Jellasics nem jött volna, vagy ha igen, jövedele nem lett volna az országra veszélyes, ha a 48-asok nem erőszakoskodtak volna, ha nem akartak volna egyszerre mindent és ezt a mindent is azonnal, és ha ők maguk a nemzet jogainak követelése közben tiszteletben tartották volna az uralkodó jogait is s az alkotmány más előírásait, például a Pragmatica Sanctiót, s például az olasz segílyt megszavazták volna.

A nemzet tehát egyedül csak a 48-asok túlzásai, sőt törvénszegései miatt volt veszélyben. De Kossuth érvelése egyébként is tarthatatlan, mert az alkotmányban nem az van, hogy a törvényt csak akkor kell megtartani s a király jogait például csak akkor nem szabad megsérteni, ha a nemzet nincs veszélyben. De az izágák egyébként is akkor állapítják meg, hogy a nemzet veszélyben van, tehát a törvény megtartása nem kötelező, mikor akarják. A törvényt megszegni sose szabad.

Igaz, hogy most hivatkozhatna az olvasó arra, hogy mikor a Habsburgok törvénszegéseiről volt szó (például mikor Rákóczit a nemesi jogok sérelmével letartóztatták, sőt az ország határain kívül tartották börtönben), mi magunk is arra hivatkoztunk mentségükre, hogy a közérdek (Rákóczi esetében a lázadás, a belháború megakadályozása) előbbre való, mint a törvény betűje. Ámde a Habsburgok effajta „törvénsértéseit” még csak össze se lehet hasonlítani a 48-asok bűneivel.

A Habsburgok csak a törvény formásgait sértették meg ezen a címen, de nem a lényegét, nem a szellemét. Ezek a tőlük megsértett „törvények” egyébként is egész mellékes jelentőségű törvények voltak s csak egyes magánemberek (a nemesek) olyan jogait védték, melyeket ma már mindenki igazságtalanoknak tart s melyek épp ezért ma már rég meg is szűntek. Nem is annyira törvények voltak ezek, mint inkább jogszokások, s ráadásul olyan „szokások”, melyeket éppen nem volt szokás megtartani (például éppen a Rákócziak egész rendszeresen tartottak börtöneikben tőlük letartóztatott köznemeseket). Felsőszegés esetében pedig sose volt meg a nemesnek az a kiváltsága, hogy csak elítélése után volt szabad letartóztatni.

Ellenben a koronás király ellen fegyvert fogó „szabadsághősök” és a Pragmatica Sanctiót megszegő vagy szentesítés nélküli törvényeket gyártó és végrehajtó 48-asok a magyar alkot-

mány alapjait sértették meg – állítólag a haza érdekében. Az ő tetteiket tehát semmiképpen se lehet menteni. Ők nem egyes magánegének kiváltságait (melyek már magukban véve is igazságtalanok voltak, mert sértették az emberi egyenlőséget) szegték meg néha a közjó érdekében, hanem az egész magyar alkotmány lényegét.

A király nem magánszemély, hanem az állami hatalom megtestesítője. Az ő tekintélyének aláásása a törvény, az állami rend tönkretéve. Lám, 48-ban is véres háborúk és a nép mérhetetlen szenvedései, sőt a magyarok tízezreinek a rácoktól és oláhoktól való kegyetlen legyilkolása lett a 48-as törvénytelenések következménye.

Magyar bankjegyeket királyi szentesítés nélkül kiadni, az egész állami élet és törvényes rend megsértése volt, amit semmiképpen se lehetett eltérni vagy megbocsátani. Pedig a király szentesítésének megtagadása ez esetben nemcsak azért nem sérelmezhető, mert ehhez a királynak kétségtelenül joga lett volna még akkor is, ha nem tudta volna megmondani, hogy miért nem szentesít, hanem azért is, mert a Kossuthtól kibocsátott új magyar bankjegyeknek csak eleinte volt ércfedezete. Később már nélkül kerültek kibocsátásra. Ez a valóságban pénzhamisítás és az alattvalók megkárosítása, amit a királynak egyenesen kötelessége volt megakadályozni, ha módjában állt. Ha pedig ehhez nem volt ereje, akkor legalább az volt kötelessége, hogy ne vegyen benne részt még ő is. (Átkozták is a szabadságharc bukása után a Kossuth-bankók miatt Kossuthot még a legnagyobb 48-asok is.)

Kossuth ércfedezet nélküli bankönyomtatásai mindenesetre olyan útra való lépést jelentettek, melyen nem volt megállás és a nemzet gazdasági hitelének lejáratására és a pénzügyi csődhöz vezetett. Ezt itthon is meglátták s ezért többen felszólaltak ellene. A 48-as kormány ebben a kérdésben is Kossuth ellen volt s ezen nem is csodálkozhatunk. A „hazafiakat” azonban figyelmeztetnünk kell arra, hogy az a kifejezés, hogy „Kossuth ellen” volt, azt jelenti, hogy az osztrák mellett volt, más szóval, hogy még a 48-as kormány is abban a meggyőződésben volt, hogy ebben is az udvarnak, a „kamarillának” volt igaza, nem pedig a mi hazafiainknak.

Hogy Kossuth ebben a kérdésben is nemcsak törvénytelenül járt el és miniszteri esküjét szegte meg, hanem helytelenül és ostobán is cselekedett, azt mutatja Károlyi Árpád kifejezése, aki ezzel kapcsolatban azt írja róla, hogy „optimizmusának szinte megdöbbentő példáját adta” (I., 242. o.). Mivel az „optimizmus” helyes és jó dolog, ami pedig helyes és jó, az nem lehet „megdöbbentő”, könnyű megállapítani, hogy Károlyi Árpád itt tulajdonképpen lelkiismeretlenséget vagy a legjobb esetben kétségbeejtő naivitást akar mondani Kossuthról. Csak mivel ilyesmit egy nemzeti hősről nem lehet nyíltan megállapítani, azért ír helyette „szinte megdöbbentő” „optimizmust”. Széchenyi feljegyzése szerint ugyanis Kossuth az augusztus 17-i minisztertanácsban azt mondta, hogy „két hét múlva annyi pénzünk lesz, mint a szemét. Angolországból hárommillió font sterlinget kapok”. „Megállt az eszem” – írja erre Széchenyi. Erre bizony mást nem is lehet mondani. Láttuk, hogy Károlyi Árpád is „megdöbbent” tőle, tehát az ő esze is megállt miatta.

Mint előbb a Pragmatica Sanctio megtagadása miatt, most is elkeseredett jelenetek játszódtak le a minisztertanácsban. A kormány tagjai szemére hányták Kossuthnak, hogy lapjában olyan cikkeket ír, melyek a kormány felfogásával ellenkeznek (Károlyi, I., 241. o.) s hogy ez nem járja. Kossuth fölényesen újra felajánlotta lemondását. Batthyány ezzel újra az egész kormány lemondását szögezte szembe. A nádor pedig, méltó felháborodásában, nyersen rákiáltott a lemondást kínáló Kossuthra, hogy nem úgy van, miniszter úr, hanem amit főzött, most már egye is meg maga. Őnek nem szabad most lemondania. Lemondásával becsületét veszítené, mert üres pénztárcákat hagyna maga után s a zászló mellől elfutó szökevénynek tűnne fel.

Kossuth tehát nem mondott le, de nem mondott le a kormány se, és természetesen újra csak meglett az, amit Kossuth akart, de a 48-as kormány nem akart, mindenki azt hitte azonban (még az udvar is) és mindenki azt hiszi még ma is, hogy a 48-as kormány akarta s csinálta ezt is.

Ebben tehát már a kormány is bűnös volt. Csak azért tűrte ugyanis a valósággal annyira ellenkező látszatot, mert félt, hogy ha nyíltan megmondja az igazságot, népszerűségét veszti, mert azt állapítják meg róla, hogy ő is pecsovicss lett s elárulta a nemzeti ügyet. Mindenki azt gondolta, hogy a kormány tagjai (egy Széchenyi, egy Deák, egy Eötvös!) bizonyára okosabb emberek, mint mi, s így tisztábban látják, mi az igazság, mi a helyes, mi válik az ország javára vagy kárára, mint mi; de bizonyára olyan becsületesek és olyan jellemek is vannak, mint mi, s olyan hazafiak is, s így semmi jogunk sincs arra, hogy becsstelenséget tétélezzünk fel engedékenyséjük okául. Nem, ez senkinek se jutott eszébe, mert a mámor s a hazafiúi és egyéni elbizakodottság megakadályozta az ész működését. Ezért aztán a kormány is kénytelen volt magát a mámortól vezetetni s ezt a mámort is hallgatagon fedezni.

Így aztán a Kossuth-bankókat megszavazó törvényjavaslatot, hogy szentesítésüket minél hamarabb megkapják s így Kossuthnak ne lehessen alkalmá a törvénytelenkedésre, két miniszter személyesen vitte fel azonnal Bécsbe. Ott azonban természetesen szóba se álltak velük.

Ezt (a hasonló célból Bécsbe utazó küldöttségekkel való szóba se állást) szokták a 48-as történetírók egyik legfőbb bizonyítékul felhozni arra, hogyan bánt velünk akkoriban az udvar és hogy viselkedésével valósággal belekényszerített bennünket a forradalomba. De azt persze nem mondják meg, hogy az udvar miért nem állt velünk ilyenkor szóba.

„Ez a késlekedés, párosulva a teljes pénztelenség miatti kínos helyzettel, a magyar pénzügyek felelős miniszterét (Kossuthot) egy formai és alkotmányjogi (ezzel aztán mindjárt el is ismeri, hogy nem „formai”) szempontból nyilvánvalóan törvényellenes lépésre bírta, olyanra, melyet csak végső szükség parancsával okolhatott meg.”

De vajon került volna-e a magyar kormány ilyen „végső szükségbe”, ha nem erőszakoskodik, ha nem akar egyszerre és pillanatnyilag kivívni mindent, s ha nem sérti meg állandóan az udvar és az osztrák állam önérzetét? Nem kedveskedtek volna-e neki pénzügyileg is, ha csak egy csepp megértést is tapasztaltak volna részéről?

„Szeptember 6-án hivatalosan, a maga fejétől, minisztertársait és a Bécsben időző kabinetfőnököt nem kérdezve, közhírré tette, hogy a törvényhozás határozatából ötforintos államjegyek fognak azonnal forgalomba hozatni.”

Ez még forradalmi és 48-as szempontból is törvénytelen és „megdöbbentő” lépés volt. Ki látott ugyanis olyan korszakalkotóan fontos rendeletet egy ország életében, melyet egy király életében király nélkül adnak ki, de nem is a kormány, hanem csak annak egyik tagja adja ki még a kormánynak is tudta nélkül, sőt akarata ellenére.

„Kossuth teljes tudatában volt – állapítja meg Károlyi Árpád is – lépése törvénytelenségének és annak, hogy ez a lépés Batthyány helyeslésével semmi esetre sem fog találkozni. Ezért a szeptember 11-i ülésen hatalmas beszédben fejtegeté, hogy az ország gépezete a legközelebbi órákban meg fog akadni, ha a ház nem hagyja jóvá az ő szeptember 6-i rendeletét.”

Látjuk tehát, hogy Kossuth ahogy előbb az udvart, most az ország képviselőjét vette rá megfélemlítéssel arra, hogy törvénytelenségébe beleegyezzen. Ilyen bejelentés után ugyanis válaszolhatott volna-e a ház mással, mint Kossuth lépése helybenhagyásával, még akkor is, ha Kossuth nem lett volna olyan tüneményes szónok, mint amilyen volt?

Aztán azt is láthatjuk, mennyit lehet Kossuth szavára adni. Augusztus 17-én, tehát előtte három héttel, még azzal dicsekedett, hogy lesz annyi pénz „mint a szemét”, és hogy Angolországból 3 millió font sterlinget kap. Ami pedig a lelkiismeretességét illeti, csak azt jegyezzük meg, hogy szeptember 6-án adta ki rendeletét az ötforintos magyar bankjegyek kibocsátásáról és csak utána öt napra, szeptember 11-én kérte a háztól, hogy ezt megtehesse. Ilyet alkotmányos államban még egy király se tehet meg. Kossuth ezt is megtette.

Őt senki se merte azon a szeptember 11-i ülésen felelősségre vonni. Hogy mert Ön elrendelni már szeptember 6-án olyasmit, amire csak ma, szeptember 11-én kér az országtól engedélyt? Vajon ura-e Ön az országnak vagy szolgája? Hol itt az alkotmány, hol itt a törvényesség, hol itt az alkotmányra letett eskü szentsége?

Aztán honnan tudta Ön azt, hogy amit Ön szeptember 6-án már elrendelt, az ország szeptember 11-én jóvá is fogja hagyni? Olyan biztos Ön szónoki erejének varázsában, hogy a nemzetet egyszerűen dróton tudja rángatni? Hogy mer Ön minket, a nemzet törvényes képviselőjét, annyira lenézni, hogy báboknak néz bennünket, akiknek nincs önálló nézetük, sem akaratauk, s akikről azt, hogy mit fognak szavazni, olyan bizonyosan lehet előre tudni, hogy már előre el is lehet rendelni?

I. Ferenc devalvációs rendelete nem a magyar pénz devalvációját jelentette be, hanem a Habsburg-birodalomét, s azt nem lehetett nyilvánosságra hozni előbb, mint megvalósítani. Mégis milyen felháborodás lett belőle s mennyire felháborodunk miatta még ma is azért, mert előbb rendelték el, mint a magyar országgyűlés megszavazta! Kossuth a magyar pénz ügyében adott ki rendeletet a magyar országgyűlés megkérdezése nélkül, sőt még a magyar kormánynak is tudta nélkül és akarata ellenére. Titkolózásra se volt miatta semmi szükség, mégse hánytá ezt öneki senki a szemére (minisztértársai szemére hányták, de nem a nyilvánosság előtt) és ma se hányja szemére senki.

Mi csak a Habsburgok vérlázító törvénytelenégeiről tudunk, mert hát Rákóczi Bécsújhelyen tartották fogságban, nem pedig Magyarországon (ahol börtönéből ki tudtuk volna szabadítani, hiszen még Bécsújhelyen is ki tudtuk), és mert el merték ítélni annak ellenére, hogy hűtlenségének koronatanúja olyan ember volt, aki nem volt magyar nemes (Longueval). Ez nekünk „vérlázító” törvénytenség. Amit azonban Kossuth csinált, az meg se kottyan.

„A ház elnöki végzéssel teljesítette Kossuth kívánságát, aki azonban ezzel nem elégedett meg, hanem formális határozatot követelt, amit neki a másnapi, szeptember 12-i ülés meg is adott, kimondván egyszersmind, hogy „addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végetti hitelnyújtás iránt alkotott törvénycikk öfölsége által szentesíttetnék”, a pénzügyminiszter szeptember 6-i rendelete szerint kibocsátandó ötforintosok „az ország minden közjövödelmével biztosíttatván” (üres szólam az előírt arany helyett) minden közpénztárban ezüstpénz gyanánt elfogadandók.”

Micsoda másként volt ez a múltban, az ország állítólagos elnyomatása idején, például I. Lipót korában, mikor pedig állítólag legkiáltóbb volt az önkény! Például mikor a vasvári békét csak akkor terjesztették az országgyűlés elé, mikor Lipót a békét a törökkel a mi megkérdezésünk nélkül már megkötötte! Pedig hát azt a háborút, melyet Lipót a vasvári békével befejezett, Lipót nem a nemzet pénzén és nem is magyar vérral folytatta.

Akkor a király nem volt olyan kellemes helyzetben, mint Kossuth 48-ban, hogy az országgyűlés engedelmes elnöke egyszerűen „elnöki határozattal” megállapította, hogy öfölsége helyesen járt el. De arra még kevésbé lehetett gondolni, hogy ha öfölsége önérzete ezzel nem elégedett meg (dehogyan nem elégedett volna meg, szegény! Nem kényeztettük mi el annyira az ő önérzetét), akkor rögtön szolgálatára áll az egész országgyűlés és jobbagyi engedelmességgel azonnal határozatot hoz, hogy minden jól és rendben van s az ország öfölsége eljárásával mindenben egyetért. Akkor a király még az országgyűlést se igen merte összehívni, annyira félt villámaitól és az ő „esküszegését” ostorozó kifakadásaitól. De ekkor meg viszont azt az esküszegést hányták a szemére, hogy az országgyűlés összehívását elmulasztotta.

Kossuthnál, a magyar szabadság idején azonban, még ha a magyar pénz tönkrevetését jelentette is és így mindenki zsebére is ment a törvénytelenység, jóváhagyása az országgyűlés részéről akkor is úgy ment, mint a parancsolat. S azt se higgyük, hogy azért ment minden olyan simán, mert őt a magyar nép szerette s egyetértett vele. Azon az országgyűlésen ugyanis, mely Kossuthot ilyen engedelmesen kiszolgáltá, neki sokkal több ellensége volt, mint barátja. Csak azért ment minden úgy, mint a karikacsapás, mert terror volt; mert nem volt se szólás-, se vélemény szabadság, mert mindenki félt a karzat füttyeitől, az utcai inzultusoktól és estére a macskazenétől.

Sőt ekkor már recsegett-ropogott is minden, a megállás már késő volt. Láttuk, hogy az volt már az elv, hogy még ha rosszat vagy ostobát teszünk is, akkor is jobb, ha egyhangúan

tesszük, mintha okosat akarunk ugyan tenni, de megoszlunk. Ekkor még Deák bölcsessége is abban nyilvánult meg, hogy ha már megbokrosodtak a lovak, akkor már késő kivenni a gyeplőt a kocsis kezéből; akkor már jobb, ha a gyeplő egy kézben, tehát a Kossuthéban marad. Negyvennyolcban pedig ugyancsak megbokrosodtak a magyar lovak.

Hogy mennyire nem volt rosszakarat, annál kevésbé gonoszság az udvar részéről, hogy ennek a törvényjavaslatnak a szentesítését Bécsben szorgalmazó Batthyánnyal és társaival szóba se állt, mutatja, hogy perében maga Batthyány is – mint láttuk – azt mondta a hadbíró-nak, hogy akkor ott Bécsben maga is azt mondta Eszterháznak, aki összekötő volt közte és az udvar között, hogy „jobb volna azt királyi szentesítés alá talán nem is bocsátani” (Károlyi, I., 244. o.). Látjuk tehát, hogy az udvar olyan törvényjavaslat szentesítését halogatta, melyet még azok a 48-as miniszterek is helytelenítettek, akik a magyar forradalmi terror hatása alatt a szentesítését szorgalmazták.

Az udvarban annyira megvolt a jóakarát még az elkövetett felháborító 48-as törvénytelenségek és a kossuthi magyar rosszakarat és a király tekintélyesítő megalázásai ellenére is, hogy ezeket a szentesítés nélkül és ráadásul fedezetlenül kibocsátott bankjegyeket is hajlandók lettek volna utólag törvényesíteni s így értékük állandóságáról gondoskodni olyan módon, hogy az osztrák nemzeti bank kamatmentes kölcsönt adott volna a magyar nemzetnek e bankjegyek értékének fedezésére.

Batthyány természetesen örömmel folytatta is Béccsel ez irányban a tárgyalásokat, ámde közben Lamberg királyi biztost úgy fogadták a magyar főváros „hazafiak”, hogy egyszerűen legyilkolták. Így aztán világos, hogy nem lett semmi a dologból, hanem tárgyalások helyett a fegyverek vették át a szót, a fegyverek győzelme után pedig a hóhér. Ennek azonban a mi „hazafiaink” szerint természetesen megint csak egyedül az udvar volt az oka.

De nemcsak a pénz, hanem a katonák miatt is törvénytelenséget követett el a 48-as kormány. Azt a híres július 11-i országgyűlési határozatot, mikor Kossuth a nemzettől a maga védelmére 200.000 katona kiállítását kérte, s mikor Nyáry vezetésével az egész ház azt kiállította: „Megadjuk!”, szintén nem szentesítette a király. A 48-asok azonban ezt a határozatot is végrehajtották királyi szentesítés nélkül is, ami szintén kiáltó törvénytelenség és alkotmány-sértés. De a kormány részéről esküszegés is volt.

„Hazafiaink” eleinte azzal a képmutató szörszálhasogatással akarták tagadni törvénytelenségüket, hogy ez csak „toborzás” volt, annak folytatásához azonban külön királyi engedély nélkül is joguk volt a hatóságoknak. Ámde a vaknak is látnia kellett, hogy ez csak ügyetlen takarója a törvénytelenségnek. Csak a királytól már régebben elismert hadi célra szokták folytatni a toborzást külön királyi engedély nélkül a hatóságok. Tehát csak már meglévő csapattestek kiegészítésére, de nem új hadsereg s különösen nem 200.000 ember kiállítására. Oly nagy sereget jelentett akkor ez, hogy a magyar nemzet soha addig még nem állított ki ekkora sereget. Még gondolatnak is képtelenség, hogy törvényes s akkor még a 48-asoktól is elismert király tudta nélkül, sőt ellenében ez törvényes és alkotmányos dolog lehetett volna.

Azt is egészen természetesnek kell tartanunk, hogy a király ehhez nem járult hozzá. Hiszen a felállítandó hadsereggel olyan emberek rendelkeztek volna, mint Kossuth, akiben a királynak még a történet után is bíznia örültség lett volna. Önmaga ellenében még egy király se rendelte el sereg kiállítását. De még ha a király Kossuthban bízhatott is volna, akkor is tudnia kellett, hogy nem Kossuth irányítja a szélsőséget, hanem az őt. Hiszen emiatt Kossuth még saját minisztertársait is kénytelen volt meghazudtolni.

Ki kívánhatta a királytól, hogy maga állítson fel egy olyan sereget, melynek végső célja éppen az ő hatalmától való megfosztása s elűzése, esetleg a végén a meggyilkolása volt? Ő követett-e el hát hitszegést, mikor halogatta beleegyezését vagy pedig az a Kossuth, aki miniszteri esküjében csak az imént tett esküt királya kezébe, s mégis még a király szentesítése nélkül is felállította ezt a sereget, de azért a királyt vádolta hitszegéssel?

De maga ez a véderőtörvény is tartalmazott olyan szakaszokat (például a 2. §.), melyek ellenkeztek az akkori magyar alkotmánnyal. Ebben a szakaszban az volt ugyanis, hogy ezek a most megszavazott magyar katonák csak olyan ellenség ellenében használhatók fel, melyek Magyarországot támadják meg. Ez annak a nyílt kijelentését tartalmazta, hogy a király lombard háborújában nem. Mivel azonban ekkor még teljes érvényében volt a Pragmatica Sanctio, mely előírta, hogy Ausztria Magyarországot, Magyarország pedig Ausztriát minden külső háborújában segíteni tartozik, az egész törvényjavaslat merő törvénytelenység volt.

Emiatt Eszterházy Pál, a kormánynak a király személye körüli minisztere, ki is jelentette, hogy ő ilyen törvénytelen törvényjavaslatot nem terjeszt szentesítésre a király elé, hanem inkább lemond. Le is mondott. Károlyi Árpád is „szerencsétlennek” hívja ezt a második szakaszt és azt mondja, hogy „amint az előadó Farkas Károly megokoló előterjesztésének idevágó pontja mutatja, sem az előadó, sem a központi választmány nem volt tisztában a belőle levonható következtetéssel, s valószínű, hogy nem akarattal sérté meg a Pragmatica Sanctióból folyó kötelezettséget”. (Károlyi, I., 266. o. és II. kötet: Irományok, Függelék, 9. sz. és Irományok 15. és 17. sz.) De ha így volt a dolog, akkor is igen nagy szégyen, mert egy nemzet képviselőre nézve nemcsak az erkölcsi fogyatékoság, azaz az eszközözegés szégyen, hanem az értelmi képességek hiánya is.

Nagyon gyöngé mentés egy nemzet képviselőre, azaz egy egész nemzet legjára, ha felháborítóan törvénytörő „törvényt” hoz, de mentésére fel lehet hozni, hogy tudatos rosszakarat nem vezette e lépésében, mert nemcsak azok nem tudták tulajdonképpen miről van szó, vagyis mi az, amit megszavaznak, akik megszavazták, hanem még azok se, akik a törvény szövegét megfogalmazták, megokolták és megszavazásra előterjesztették.

Nálunk tehát ugyancsak levizsgázott a parlamentarizmus már első bemutatkozásakor! Jellemző azonban, hogy éppen azok bizonyultak ennyire tökkelütötteknek, akik addig, míg a hatalom kezükbe nem került és kormányra nem kerültek, mást se tettek, mint a királyt „hülyézték” és a főhercegek és miniszterek bárgyúságát mosolyogták.

Ki mivel vétkezik, azzal bűnhődik.

Ezt a 200.000 újoncot megszavazó törvényjavaslatot se szentesítette a király, de viszont megtagadni, kereken visszautasítani se merte, mert még mindig kényszerhelyzetben volt, még mindig nem tehette azt, amit akart. Mivel tehát elutasítani nem merte, elfogadni pedig nem akarta, mert nem is akarthatta, ezért egyelőre nem tett semmit, hanem várt. Akkor még ehhez is nagy bátorság kellett, hiszen a propaganda ezt itthon hitszegésre és a nemzet készakarva való tönkretetésére magyarázta s a rosszakaratú hírverést annyira el is hitte mindenki, hogy nálunk még ma is mindenki ebben a hitben van. Még Szekfü se mert másképpen írni.

Ebben az esetben az első lépést a törvénytelenység felé Szemere tette meg, mikor mint belügyminiszter, augusztus 29-én elrendelte, hogy a törvényhatóságok már most, a szentesítés előtt is tegyenek meg minden előkészítő lépést az újoncozás minél gyorsabb végrehajtására. Aztán szeptember 11-én Kossuth indítványozta és el is érte, hogy a törvényjavaslat végrehajtását szentesítés nélkül is megkezdjék. De hogy a törvényességnek legalább a látszatát megőrizték, toborzás alakjában. Végül aztán szeptember 16-án az országgyűlés már leplezni se tartotta szükségesnek, hogy királyi szentesítés nélkül állít ki sereget, hanem nyíltan és formálisan is kimondta az újoncozást.

Mire is való a képmutatás és az álnokság? Aki forradalmár, az ne tegyen úgy, mintha nem volna forradalmár. Az a király azonban, aki még a forradalmárokkal szemben is szigorúan megmarad a törvény alapján, már nem becsületes, hanem hülye volna. S mi mennyire haragsunk még ma, száz év múlva is azért, mert a Habsburg-király 48-ban nem volt hülye. Hogy is mert az nem lenni, mikor nálunk mindenki szentül meg volt róla győződve, hogy az.

Persze erre a mi hazafiaink azt mondják, hogy mind az újoncozásra, mind a bankjegykiadásra a nemzet védelme miatt azonnal és feltétlenül szükség volt. Mikor a szerbek és az oláhok lázongtak, mikor gyilkolták a magyart és a nemzet ellenségeivel cimboráltak, mikor

Jellasics horvátjai már egyenesen sereggel jöttek a főváros ellen, akkor nem volt már tétovázni való idő. A nemzetnek úgy kellett gondoskodnia védelméről, ahogyan tudott.

Hogy ilyen helyzetben a király a szentesítéssel várt és habozott, s ezzel a nemzet részére egyenesen lehetetlenné tette, hogy védelméről gondoskodják, mikor esküje értelmében magának kellett volna gondoskodnia minderről, akkor a nemzetnek egyenesen kötelessége volt önmaga iránt, hogy ha törvényes úton nem tud, törvénytelen úton gondoskodják védelméről. Tulajdonképpen tehát nem az ő útja volt törvénytelen, hanem a királyé, mikor ezt a két törvényjavaslatot, melynek szentesítésével egyedül adhatott volna lehetőséget a nemzet önvédelmére, szabotálta.

Erre az erősnek látszó érvre azt feleljük, hogy helyes volna, ha nem hagyná figyelmen kívül, hogy kinek a hibája volt, hogy a nemzet léte veszélybe került. Ez az érv csak akkor lenne helytálló, ha azok, akik királyukkal szemben a törvénytelenég útjára léptek, nem maguk lettek volna okai annak, hogy nemzetük veszélybe került. Pedig hát éppen az ő erőszakosságuk, hevességük, meggondolatlanságuk, politikátlan eljárásuk, főként pedig törvénytelenégeik miatt került a nemzet veszélybe.

Ha a nemzet Széchenyire hallgatott volna, azaz csak törvényes eszközökkel akarta volna kivívni szabadságát és a reformokat, vagy ha akár csak Batthyányra hallgat is, vagyis nem egy csapásra, erőszakosan és forradalmi úton akart volna egyszerre mindennek birtokába jutni; ha nem úgy terrorizálta volna ki az udvartól vívmányait és a terror mellé nem használt volna még csalást is (István nádor vetemedett erre, de ő is csak az utcától való félelmében s csak azért, hogy Kossuth őt ne kiáltassa ki királlyá, azaz hogy Kossuth még nagyobb törvénytelenéget el ne kövessen), akkor a nemzet léte nem került volna veszélybe, tehát nem is lett volna szükség megmentéséhez törvénytelen eszközökre.

Ha pedig nemzetiségeink ennek ellenére is fellázadtak volna ellenünk (ez az akkori nagy nemzetiségi izgatások és a belőlük keletkező mámor miatt lehetséges), akkor az udvar teljesítette volna a Pragmatica Sanctiónak a mi javunkra szóló pontját és a közös hadsereg, mint a Habsburgok egész 1918-as bukásáig mindig, most is megvédte volna területi épségünket, nemzetiségeinkkel szemben pedig a magyar szupremáciát [fennhatóságot] (mert ezt is egész addig, míg hatalmon volt, azaz 1918-ig, megvédte).

Eleinte még a 48-asok megbízhatatlansága és állandó törvénysértései ellenére is harcoltak a közös hadsereg katonái és tábornokai Magyarország fellázadt nemzetiségei ellen, csak ez a harc lanyha volt. A hadsereg vezetősége azt várta, hogy eldőljön a dolog: a 48-asok megmaradnak-e a törvény és az uralkodóház hűsége útján vagy nem. Ha tudták volna, hogy megmaradnak, mindjárt teljes hévvel vetették volna bele magukat a küzdelembe s hamarosan minden lázongó oláht vagy rácot levertek volna, Jellasicsot pedig, aki engedelmeskedett az udvarnak, kiharancsolták volna.

Hogy nem így történt, bizonyára nem az udvar volt az oka, hanem egyedül mi, mint a magyar országgyűlés törvénytelenégei: az olasz segítség megtagadása, az uralkodóházzal szemben inkább a német „szabadság” melletti megnyilatkozás, a külön magyar hadseregnek és külön magyar pénzügynek a királlyal szemben való megvalósítása bizonyítja.

Így lett az osztrák sorkatonaság a magyar nemzeti, illetve a forradalmi ügy ellenségévé 48-ban. Ha tudtuk volna magunkat mérsékelni, ha törvénytelenésekre nem ragadtattuk volna magunkat (de ez természetesen nem azt jelentette volna, hogy függetlenségünket és a belső reformokat ne követeljük, hanem csak azt, hogy ne az alattvalói kötelesség megtagadásával, ne forradalmi eszközökkel, ne törvénytelenések elkövetésével követeljük), nem lett volna itt semmi szükség se fedezet nélkül és a király ellenére nyomtatott bankjegyekre, se sürgősen és királyi szentesítés ellenére is kiállítandó rögtöni 200.000-es magyar hadseregre, mert akkor nemzetiségeink mukkanni se mertek volna, vagy ha igen, mozgalmukat a Habsburgok fojtották volna vérbe. Akkor természetesen az oláhok és rácok legyilkolta magyar tízezrek is mind megmaradtak volna.

Még ha bizonyos is lett volna, hogy függetlenségünket egyszerre és mindjárt teljes fokban kivívni is van elegendő erőnk (pedig – mint az események később megmutatták – nem volt), még akkor is okosabb lett volna nem fegyverrel, nem erőszakkal és nem az ellenfélben a keserűség és a bosszú érzetét hátrahagyva kivívni (erkölcsi szempontból pedig mindig tilos a háború indításával, tehát a tömeggyilkossággal való kivívás), hanem békés úton, tárgyalásokkal, lépésről lépésre előhaladva és a jogot és a méltányosságot mindig szigorúan szem előtt tartva érni el célunkat.

Aki azonban erőszakos, kíméletlen, elbizakodott és egyedül csak erejében bízó, aki hetvenkedik és kihív, az ne csodálkozzék, hanem tartsa már előre magától értetődőnek, ha ellenfele is így viselkedik majd vele szemben, kivált mikor hamarosan az sül ki, hogy az erő is nála van, nem pedig minálunk. 48-ban, illetve 49-ben ez sült ki.

Joggal követelhetjük volna az udvartól, hogy legyen megértéssel hozzánk, lássa be életküzdelmünk jogosságát, ha függetlenségi harcunkat nem kötjük össze a Petőfi hirdette (de tőle is a németektől átvett) „világszabadsággal”, azaz a nemzetközi és istentelen forradalommal. Pedig hát ezt nemcsak Petőfi hirdette, hanem valamennyi 48-as vezető, hiszen mindegyik azt hangoztatta, hogy Európa szabadságáért küzd, nemcsak Magyarországért. Hiszen éppen ennek a kedvéért szegtük meg a Pragmatica Sanctiőt is, az olaszok kedvéért is és a németek kedvéért is. Mindkét esetben a Habsburgok érdekeit, sőt alkotmányos kötelességeinket sértettük meg. Hogy kívánhattuk hát, hogy ők mégis támogassák küzdelmünket?

Aztán nem lett volna szabad mozgalmunkat az egyházellenességgel se összekötni, mikor jól tudtuk, hogy ennek a magyar függetlenséghez semmi köze, és mikor azt is jól tudtuk, hogy a Habsburg-ház mindig az Egyház védője volt s így a szabadságát követelő magyarban nem nézheti csak a magyart, hanem néznie kell, mégpedig ellenségesen kell néznie az egyházellenes forradalmárt is.

Nem lett volna szabad aztán mozgalmunkat a köztársasági irányzattal összekötni, s egyébként is mindenben forradalmi módszereket követni, mert ennek minden uralkodó szűkséggéppen ellensége, tehát a mi uralkodóházunk se lehetett barátja. De még ha szorosan csak a magyar függetlenség területén maradtunk volna, akkor is vigyáznunk kellett volna arra, hogy szigorúan a törvényesség és az adott szó szentsége mellett maradjunk, mert csakis ebben az esetben kívánhattuk az uralkodóháztól és Ausztriától is azt, hogy ő is hasonló módon viselkedjék velünk.

Nem volt jogunk ahhoz a követeléshez se, hogy az udvar járuljon hozzá külön magyar pénz kibocsátásához és a külön 200.000-es magyar hadsereg azonnali kiállításához Jellasics ellen, a szerbek és a románok ellen, mikor Jellasics azt a trónt védte, melynek mi is hűséget esküdtünk, s mely iránt tőlünk is hűséget követelt a magyar alkotmány. Mi azonban hol István nádort akartuk mégis királlyá kikiáltani, hol egyenesen köztársaságot akartunk, hol azt indítványoztuk, hogy hazaárulóként bánjanak el minden főpappal, ha kihirdeti itt a pápai bullát vagy a vegyes házásokat reverzális nélkül nem esketi meg.

Amit mi 48 előtt és 48-ban még hazaárulásnak néztünk egy főpapban, ma már annyira magától értetődő minden katolikus papban, hogy még a hitvány papok se mernek másként cselekedni. 48-ban pedig úgy kezelték nálunk az ilyen papot a megyegyűléseken is és az országházban is, mintha a haladás, a haza, sőt az emberiség ellensége lenne. Ebből láthatjuk csak igazán, milyen állapotok voltak akkor s mennyire nem tűrhették ezt a szellemet a felvilágosult és művelt katolikusok, bár ilyenek akkor ugyancsak kevesen voltak. Sajnos, e tekintetben annyira meg volt akkor mételyezve a közélet, hogy nemcsak Batthyány, hanem Eötvös József, sőt Deák és Széchenyi is egyetértett velük.

Ami azonban 48-ban magát az eszme nemzeti részét illeti, láttuk, hogy 48-ban Kossuthot és talán még Szemerét kivéve (de később már ő is Kossuth elítélői közé tartozott, sőt egyik legélesebb ellenfele lett, amint az lett még Petőfi és Perczel is) még a 48-as kormány is minden vitapontban teljesen az udvar pártján állott, Kossuthtal szemben annak adott igazat, elis-

merte, hogy az udvar áll a törvényesség oldalán és nem győzte szégyellni Kossuthot az utcát, sőt még az országgyűlés viselkedését is (például az olaszországi segély megtagadásában, az új Németország mellett hozott Habsburg-ellenes határozatában, az új bankók törvénytelen kibocsátásában, a 200.000 embernek királyi szentesítés nélküli kiállításában stb.).

Láttuk, hogy akkor, mikor minisztertársai körében volt és az utca nem hallotta, még maga Kossuth is ugyanezen állásponton állt s még ő is jobb meggyőződése ellenére és népszerűsége féltése miatt viselkedett másként. Vajon ki kívánhatta a királytól, hogy egy ilyen, még saját minisztertársaitól is megtagadott, lenézett és elítélt miniszter törvényjavaslatát szentesítse? Hiszen ez a törvényjavaslat nem a kormány, hanem csak Kossuth, illetve az utca törvényjavaslata volt. Mivel maga a miniszterelnök is ellene volt (mégpedig láttuk, hogy mennyire!), ha törvényes állapotok lettek volna, Kossuth nem is állhatott volna velük elő, hanem azonnal le kellett volna mondania.

A többi miniszter (hangsúlyozzuk: 48-as miniszter) mind okos volt, a törvény alapján állt. Mind egészen természetesnek tartotta, hogy Kossuthal szemben az udvar pártján legyen. Nem mondhatjuk, hogy másért, mint egyedül csak azért, mert látták, hogy az udvarnak van igaza, mert a becsület, az adott szó, a törvény s az alkotmány az ő oldalán áll. Láttuk, hogy Kossuth viselkedése miatt egész elkeseredett jelenetek voltak a minisztertanácsban, állandóan a lemondást vágták egymás fejéhez, s hogy mégse mondtak le, csak azért történt, mert kötelességüknek tartották menteni, ami még menthető, s mert felelősségüket is érezték mindazért, ami történt, mert hiszen mindnyájan 48-asok voltak. Láttuk, hogy még Széchenyi is elismerte, hogy azelőtt ő is izgató volt, sőt hogy elsősorban ő az oka a jelenlegi tűrhetetlen és veszélyes állapotoknak.

Láttuk, hogy Széchenyi megőrült miatta, Eötvös kiszökött az országból, s még akkor se volt hajlandó a 48-as Magyarországra visszajönni, mikor további kint maradását itthon már hazaárulásnak nyilvánította az országgyűlés. Láttuk, hogy még Batthyány is szökni akart, sőt ő is megváltotta már az útlevelét is. Deák pedig végleg hazament falujába. Hogy lehet mindezt megmagyarázni, ha 48-nak csak egy századrészeben is annyira igaza lett volna, mint a mi közvéleményünk és történetírásunk előadja? Hogy lehet mindez, ha Kossuth és hívei annyira jók és ártatlanok voltak, az udvar pedig annyira aljas és hitszegő?

Pedig a 48-as kormány törvénytelenégei nem szorítkoztak csak a már előadott esetekre. Túlkapas, sőt tűrhetetlen kihívás volt a kormány részéről az is, hogy a király megkérdezése és tudta nélkül külön magyar követet (Szalayt) küldött a Habsburgok uralmára veszélyes német nemzetgyűléshez és Franciaországba (Teleki Lászlót). Ez a két kinevezés a csak általánosságban adott 48-as engedményeknek a képzelhető legtúlzóbb magyarázatát jelentette, sőt még ennél is többet, hiszen a követküldés mindig az uralkodók legszemélyesebb jogai közé tartozott. Angliában, ahol pedig a legkevesebb a királyi jog, a követeket egyenesen „őfelsége követei”-nek hívják, s még elképzelni is képtelenség, hogy van magyar király, fel is esküszik neki a 48-as kormány, de ez a király mégse szólhat bele abba, ki Magyarország berlini és párizsi követe, sőt még csak azt se tudja, hogy ilyen követek léteznek.

S ráadásul ezek a magyar kormánytól kiküldött követek (kivált Teleki Párizsban) a legtúlzóbb forradalmi, sőt felforgató elemekkel érintkeztek s kötöttek velük szövetséget Ausztria s általában a Habsburgok ellen. Azon Ausztria és azok ellen a Habsburgok ellen, akik országainak megvédésére a 48-as kormány csak az imént tette le az esküt, s mindezt akkor, mikor még Magyarország nem lépett nyíltan forradalmi útra, hanem Ausztriától és az uralkodóháztól a legnagyobb kényeskedéssel követelte meg, hogy iránta való kötelességeit teljesítve, Magyarországot a Habsburgok hadserege védje a nemzetiségek ellen s őket a magyarság iránti engedelmségre szorítsa, általában, hogy a törvénynek Magyarország javára szóló minden betűjét megtartsa.

Az előbbi kötetben azt is bőven láttuk már, hogy Kossuth, tehát a 48-as kormány (mert hiszen egy miniszter mindig kormánya nevében cselekszik) bécsi megbízottja, Pulszky Fe-

renc, egyenesen olyan, a legtúlzóbb felforgató elemekkel cimborált ott, sőt pénzelt a magyar állam pénzéből olyan embereket, akikkel tisztességes embernek még érintkezést fenntartani is megbecstelenítő volt. Azon bizonyítékok alapján, melyeket Károlyi Árpád a Batthyány-per aktáiból erre vonatkozólag felhoz, elmondhatjuk, hogy Pulszky (aki Kossuth – tehát a magyar kormány – megbízottja) volt a bécsi forradalmak fő pártfogója és pénzelője.

Károlyi Árpád kimutatja ugyan, hogy mindezekben Batthyány teljesen ártatlan volt, sőt részben nem is tudott rólok s öllene perében nagyrészt jogtalanul hozták fel ezeket a vádakot, de a magyar közvélemény mindebből nem azt értette meg, hogy csak Batthyány volt ártatlan, hanem hogy a magyar szabadságmozgalom is. Pedig hát a kettő között ég és föld a különbség.

Károlyi, ugyanakkor, mikor kimutatja Batthyány ártatlanságát, egyúttal azt is a legkésztelenebbül kimutatja, hogy Kossuth és megbízottjai, tehát a 48-as magyar szabadságmozgalom (mert az azonos volt Kossuthal, mert láttuk, hogy nem az történt, amit Batthyány vagy akár az egész kormány akart, hanem mindig az, amit Kossuth akart) a legfelháborítóbb módon elkövették mindazt, amivel a hadbíróóság Batthyányt vádolta.

Világos, hogy Károlyi Árpád műve nem arra törekszik, hogy Kossuth, tehát 48 bűnét kimutassa, hanem arra, hogy Batthyány büntelenségét bebizonyítsa. Ezért ezt domborítja ki, nem pedig Kossuth bűneit. Ezért tud átsiklani Kossuth és 48 bűnein a hazafias magyar olvasó. De a magyar átlagember még Károlyi könyvét se olvasta, hanem csak a róla szóló hírlapi ismertetéseket, azok pedig még inkább elhallgatják Károlyi azon adatait, melyek Kossuth és 48 bűneit ugyancsak felháborító módon megállapítják.

Pedig hát Pulszky üzelmeit, melyek Bécsben, tehát az udvar szemé láttára történtek, természetesen az udvar is tudta. Hiszen a titkosrendőrség mindent jelentett, a bizonyítékok is az ő révén kerültek a hadbíróóság birtokába s így a magyar történetíró bizonyító anyagába is.

Hogy lehet hát józan ésszel azt kívánni, hogy mikor az udvar mindezeket tudja, a bizonyítékokat nap nap után olvassa, elhűl tőle s nem akar a szemeinek hinni, s természetesen azt se tudhatta, hogy Pulszky nem a kormány, hanem csak Kossuth embere, mert Kossuth még saját kormányával, tehát saját nemzetével szemben is törvénytelenkedik; ugyanakkor őszintén támogassa ugyanezt a kormányt, higgyn neki, bízzék benne, sőt csapatokat bocsásson rendelkezésére önmaga ellen.

Nem a legérthetőbb-e, hogy mikor eleinte ezt még megtette, a csapatok vezetőinek azt az utasítást adta, hogy túlságosan ne erőltessék meg magukat ennek a 48-as magyar kormánynak a védelmében, hanem addig, míg eldől a dolog s megtudjuk, hogy végleg ellenség lett-e belőle vagy (abbahagyván kétszínű ármánykodásait) barát, legyenek gyanakvással vele szemben.

Ilyen viselkedés mellett s ilyen adatok birtokában az udvar semmiképpen se bízhatott bennünk, illetve a 48-as kormányban. Csak természetes, hogy annak, aki titokban az ő halálos ellensége volt, nem kívánhatta a függetlenségét, nem siethetett vele, hogy minél előbb legyen neki 200.000 főnyi hadserege és tőle független pénze, melyet az ő trónja megdöntésére, sőt az ő mindenre kapható ellenfelei, a bécsi csatorna pénzelésére felhasználhat.

Azzal édeskeveset nyert, hogy ebben a 48-as kormányban ott volt Széchenyi is, sőt még Eszterházy is, sőt már hajdani ellensége, Batthyány is az ő oldalán állt benne (ezt azonban az udvar nem tudta, s hogy is tudhatta volna, mikor még mi is csak Horthy idejében Károlyi Árpád könyvéből tudtuk meg, de a magyar közönség még ma se tudja).

Mit nyert velük, ha ők igazi érzelmeiket a magyar közvélemény terrorja miatt kimutatni nem merték, s egyébként is mihelyt mérséklően akartak működni, azonnal minden hitelüket elvesztették s ezért mindig az történt, amit velük szemben Kossuth akart?

Ilyen körülmények közt bizalmával nem ajándékozhatta volna meg az udvar ezt a kormányt még akkor se, ha nem forradalmi terror hatása alatt nevezte volna ki, hanem szabad akaratból. Aki olyan ellenféllel szemben is állja az egyezséget, aki lépten-nyomon bebizonyítja, hogy ő ugyanezen egyezményből csak azt tartja tiszteletben, ami benne az ő javára szól, ellenkező esetben azonban egyenesen a haza elleni véteknek véli megtartását s az

egyezmény nyílt megtagadását is csak addig halasztja, míg erőben felül nem kerekedik, azt senki se becsületesnek nevezi, hanem korlátoltnak, s mint együgyűt, lenézi. Az udvarnak tehát nem szégyene az, hogy együgyű azért mégse volt. Ami azonban a becsületességet illeti, arról ugyancsak elégséges bizonyítékot adott.

A 48-as alkotmányban nemcsak az volt benne, hogy Magyarország független és alkotmányos ország, hanem az is, hogy királyság, mégpedig olyan királyság, melynek Habsburg a királya és amely Ausztriával a Pragmatica Sanctio megszabta közösségben van és marad. 48 nemcsak Magyarország függetlenségére, hanem ez utóbbira is megesküdött. Ezzel szemben a vaknak is látnia kellett, hogy 48 legszajásabb vezetői, éppen azok, kiknek a tömegekre a legnagyobb hatásuk volt, köztársasági érzelműek és egyúttal egyházellenesek voltak.

A mozgalom szellemi vezetője és az ország legnagyobb, páratlan népszerűségű költője egyenesen minden királyt fel akart akasztatni, s nemcsak egyházellenes volt, hanem még az ellen se tiltakozott, hogy ő „istentagadó”. De még a mérsékelték is (akik egyébként a túlzóktól való félelmükben úgyse sokat számítottak) fenekestől gyűlöltek minden Habsburgot, köztük természetesen a saját királyukat is, semmiben se Ausztriával, hanem ellenségeivel rokonszenveztek még ők is. Akár olaszok, akár németek, akár bécsi zsidó forradalmárok voltak ezek, sőt mint később a világosi fegyverletétel fényesen bebizonyította, még ha a minden oroszok kényuralmáról hírhedt cárja volt is az, még annak is szívesebben hódoltak, mint a saját törvényes királyuknak. Igaz, hogy Ferenc József akkor még nem volt megkoronázva, de az is igaz, hogy a magyar alkotmány szerint is őt illette a trón, s kétségtelen, hogy még a leg-túlzóbb 48-as se merné azt mondani, hogy ha az akkor még egyébként is élő, megkoronázott V. Ferdinánd lett volna a király, akkor Görgeyék tüntetően nem az orosz, hanem az osztrák sereg előtt tették volna le a fegyverüket. Egy 48-as számára a törvényesség sose számított annyit, mint a nemzeti gőg s elbizakodottság (sőt ezzel szemben az, hogy törvényes-e, amit tesz vagy törvénytelen, egyáltalán nem is számított).

Láttuk, hogy Kossuth még akkor is az első szóra hajlandó volt az ál-Vernier szavára megtagadni királyát és ellenségeivel szűrni össze a levelet, mikor ugyanezt a királyt – persze ekkor se őszinte jóindulattal, hanem csak érdekből – a hozzánk való átköltözésre hívta meg. Ugyanekkor tagadta meg a törvény szerint neki járó segítséget a szárd király ellen is, meg az új Németország ellen is. Ugyanekkor kínálja meg István nádort a magyar koronával, majd teszi ezt Batthyánnyal is.

Ugyanakkor azonban milyen dühvel emlegeti a „hitzegést”, mikor látja, hogy az uralkodóház is tisztában van a helyzettel s az se hajlandó a sorsát rábízni; mikor látja, hogy léte megmentésére ő is biztosítékokról gondoskodik! Mindez Kossuth részéről semmiképpen se lehetett jóhiszemű. Az akkori magyar közvélemény részéről talán az volt, mert az nem tudta s még ma se tudja mindazt, amit mi is csak a Batthyány-per aktáiból tudtunk meg. Így is kétségtelenül igen nagy naivság jele azonban.

De még más, a már közölteknél kisebb jelentőségű dolgokban is kimutatta a 48-as kormány, hogy királyában nem bízik s királya egyéb országait nem barátainak és szövetségeseinek, hanem ellenségeinek tekinti, bár a tőle éppen ellenkező viselkedést előíró törvényre megesküdött. Hangsúlyoztuk, hogy a 48-as törvényeket az udvar csak kényszerhelyzetében, a pesti és a bécsi forradalomtól és a lombard lázadástól egyaránt megfélemlítve adta meg, s ekkor se véglegesen, hanem abban a reményben, hogy mire a dolog végleges megvitatásra és szabályozásra kerül (pedig hát ennek megtörténte előtt úgyse lehetett volna életbe léptetni), arra már kitisztul a helyzet s ha erőviszonyai addig se javulnak, akkor majd engedni fog, ha pedig ő kerekedik felül, akkor se vonja ugyan vissza, amit már megadott, hanem legalább módjában lesz a túlzásokat lenyesegetni belőlük.

Ez az eljárás módja természetes s csak a rosszakarat botránkozhat meg rajta. Hogy ugyanis egy dinasztia nem egykönnyen mond le már meglevő jogairól s hogy Ausztria se engedi ki kezéből egykönnyen azt a befolyást, melyet Magyarországra (nem is áldozatok és érdemek

nélkül) már megszerzett s melyeknek már századok óta birtokában volt, azt egészen természetesen kellene tartanunk. Természetes volna ez még akkor is, ha az udvarnak nem lett volna még abban is igaza, hogy a túlságosan nagy szabadság is káros, a forradalmi túlzások pedig különösen azok, és hogy az alkotmányosságnak is vannak hátrányai, és ha ezeket a hátrányokat nem kellett volna látnia a csak nemrég s majdnem a szeme láttára lezajlott francia forradalomban, mely előbb rémuralommá változott szabadság helyett, aztán pedig Napóleon önkényuralmává, és ha nem kellett volna a forradalmak ellenségévé lennie vallási meggyőződése miatt is.

Érthető tehát s egyáltalán nem kell sem ármánnyal, sem hitszegéssel magyarázni, ha 48-ban az erőszakos fellépéssel szemben az udvar egyelőre csak annyit engedett, amennyit kénytelen volt, egyébként pedig várni szeretett volna, hogy lássa, hogy a forradalmak sikerei véglegesek és csakugyan elkerülhetetlenek-e a neki adandó engedmények. Ezért egyezett bele 1848. március 17-én a 48-as törvényekbe és a felelős magyar minisztérium felállításába, de ezért egyezett bele mindezekbe egyelőre csak elvben, általánosságban s ideiglenesen. Mikor aztán az elvből át kellett menni a gyakorlatba és a miniszterek kinevezésére került sor, ugyanezen okból se pénz-, se kül-, se hadügyminisztert nem akart kinevezni, mert ezt már túl soknak és az Ausztriától való túlzott elválasztásnak találta, s mert ez az addig csak általánosságban megadott engedményben nem is volt benne világosan.

Láttuk, hogy az említett három miniszter kinevezését (kivéve a külügyminiszterét, mert az egész megbízható ember volt és mert abból úgyis csak a királyi ház minisztere lett), csak újabb erőszakos forradalmi lépésekkel sikerült a pozsonyi és pest-budai utcának kicsikarnia. Tehát külön magyar pénz- és hadügyminiszter csak így lett, külügyminiszter pedig még így se.

Mivel addig a mi pénzügyünk közös volt a birodaloméval, világos, hogy minden hazánkban lévő pénzügyi hivatal és hatóság eddig a bécsi közös pénzügyminiszter hatáskörébe tartozott. Hosszú és bonyolult tárgyalásoknak kellett volna tehát megindulniuk, míg a magyar pénzügyet az osztrákokétól elválasztani, az egyes kérdéseket békésen szabályozni és a most már különálló két állam tulajdonjogát megállapítani lehetett volna.

Addig minden pénzügyi épület, felszerelés, berendezés Bécs tulajdona volt, melynek Magyarországra eső része átmehetett volna ugyan magyar tulajdonba, de világos, hogy nem kölcsönös megegyezés és azt megelőző tárgyalások nélkül. Sőt ha nem felejtjük el, hogy 48 hallani se akart az osztrák államadósság legalább egy részének átvállalásáról azon gögös megjegyzéssel, hogy ezeket nem mi csináltuk, hanem Ausztria, fizesse hát Ausztria, akkor a legegyszerűbb igazságosság azt kívánta volna, hogy mivel a bécsi pénzügyminisztérium épületeit se mi építettük, berendezését se mi vettük, az is legyen azé, aki építette vagy csinálta őket, s ha nem, akkor az árát legalább fizessük meg.

Kossuth, a magyar pénzügyminiszter azonban, aki éppen fő szószólója volt annak a naiv, de tetszetős s nálunk természetesen népszerű jelszónak, hogy semmi közünk az osztrák adóssághoz, hivatalba lépésekor anélkül, hogy a bécsi pénzügyminiszterrel akár csak szóba is állt volna, egyszerűen minden Magyarország területén levő pénzügyi épületet, hatóságot, felszerelést és pénzt a magyar állam tulajdonának nyilvánított és utána ennek megfelelően is bánt ezzel a vagyonnal. Ugyanolyan eljárás volt ez, mint 1945-ben a kommunistáké, akik a földbirtokosok minden ingó és ingatlan vagyonát egyszerűen tulajdonukba vették, de mikor ezeknek a földbirtokosoknak nyugdíjasként és kegydíjasként járandóságukat kérték tőlük, azt felelték nekik, hogy kérjék azoktól, akiket szolgáltak. Az osztrák államadóssághoz a 48-asoknak se volt semmi közük, de az osztrák államvagyonhoz már közük volt. Azokat, ha Magyarország területén voltak, magyar tulajdonnak nyilvánították.

Szemere Bertalan, a 49-es magyar miniszterelnök például az emigrációban egy francia lapban írt cikkében eldicsekszik, hogy 1848–49-ben nekünk volt „gazdag országunk egy krajcár adósság nélkül”. (Szemere Bertalan: Naplóm, II., 176. o.) Hát így bizony könnyű volt „egy krajcár adósság nélkül” alapítani gazdag országot, de az ilyen gazdag ország mindjárt

halálra is volt ítélve, mert adóssága ugyan nem volt, de voltak helyette elkéseredett ellenségei, akik joggal lihegtek bosszút azért, mert a „gazdag” ország akkor se volt hajlandó tudni egy krajcár adósságról se, mikor a valóságban és a jog szerint kellene róla tudnia.

Meg kell hagynunk, hogy mi 48-ban Ausztriával való viszonylatunkban még a későbbi kommunistákon is túltettünk, mert ők az elkommunizált javakért csak akkor nem fizettek, ha e javak gazdái magyarok voltak, de a külföldiek kisajátított javaiért még ők is fizettek. Tudták ugyanis, hogy azok mögött olyan hatalmak állnak, melyeket nem jó megsérteni. Mi 48-ban szintén nagy hízélgést csaptunk a külföldi államoknak, például Franciaországnak vagy Angliának. Éppen csak Ausztria hatalmától nem féltünk semmit. Mikor aztán mégis a bőrünkön kellett éreznünk ezt a hatalmat, akkor egyszerűen felháborodtunk a dinasztia és Ausztria „hítségén”.

De a kommunisták tisztelték annyira még a magyarok tulajdonjogát is, hogy ha a valóságban a kisajátított javakért nem adtak egy fityinget se, államosító rendeleteik mindegyikében azért mégis benne van a kártérítés ígérete, tehát a hozzá való jog elismerése. A magyar 48-as kormány azonban nemcsak egy krajcár államadósság nélkül akarta kezdeni állami létét, noha – mint dicsekszik – „gazdag ország” volt, hanem azt az államvagyonát, mely Ausztria adósságainak ellenértéke volt, úgy foglalta le magának, hogy esze ágában se volt kártérítésre gondolni még elméletben se. Sőt osztrák szomszédját még csak arra se tartotta érdemesnek, hogy legalább értesítse róla, hogy tulajdonába vette a vagyonát.

A magyar kormány e sértő, sőt kihívó eljárására még Károlyi Árpád is (I., 400. o.) azt mondja, hogy „a tény maga mindenesetre hiba, politikátlan eljárás, ha szabad úgy mondanom: adminisztratív gikszer volt”. Pedig hát az Károlyinak se jut eszébe, hogy ugyanakkor az osztrák államadósságból mi egy krajcárt se voltunk hajlandók elvállalni. Szerinte tehát még akkor is „gikszer” történt volna, ha az adósság egy részét vállaltuk volna.

Lehet és szokás-e így bánni egy szövetséges állammal és okos dolog-e így bánni vele éppen akkor, mikor ugyanakkor egyébként is megalázzuk és régi jogokat veszünk el tőle s ezért még akkor is fájna neki minden, ha kíméletesen, udvarias alakban hajtottuk volna végre ezt a kellemetlen operációt? S ha mi a súlyosan sebesült osztrákot még fel is pofozzuk, ráadásul még azt is zokon vesszük, sőt felháborodunk miatta, hogy tábornokai és csapatai a Pragmatica Sanctio értelmében ide jöttek ugyan a szerbek ellenében a mi védelmünkre, de hát csak úgy ímmel-ámmal és nem elég őszintén harcoltak mellettünk?

Kossuth még azt a nemesfémét is, ami bányáinkban már ki volt termelve s készen várt a Bécsbe szállításra, azonnal lefoglalta azon a címen, hogy ez most már Magyarországot illeti. Azzal nem törődött, hogy Bécsben joggal hivatkozhattak arra, hogy Magyarország csak a 48-as törvények szentesítése, tehát csak április 11-e után lett önálló ország és csak ettől kezdve lett alkotmányos ország is. Az ősi magyar alkotmány szerint azonban a bányák a király személyes tulajdonát képezték, tehát csak az április 11-e után bányászott nemesfém illette az országot s így a magyar pénzügyminisztériumot, de nem az, ami ekkor már ki volt bányászva, csak még nem szállították el. Ennek lefoglalása rablás volt.

De ha az a fémkészlet jogos magyar állami tulajdon lett volna, akkor is kötelezők lettek volna a magyar államra a szokásos udvariassági szabályok s akkor se szó nélkül, hanem kölcsönös érintkezés és tárgyalások után kellett volna azt a magyar állam tulajdonába venni. Úgy bánni valakivel, ahogy ekkor Kossuth Ausztriával tette (természetesen azért, hogy a „hazafiak” tapsoljanak neki), ellenséggel szokás, nem baráttal. Mi címen követeltük tehát mi, hogy Bécs viszont úgy bánjék velünk, mint baráttal?

Szintén azonnal és Ausztria minden megkérdezése vagy vele való tárgyalások nélkül megszüntették nálunk az osztrák szivarmonopóliumot is. Ez persze az illető miniszter urat, Kossuthot, mint „hazafias”, főként pedig „bátor” embert itthon rendkívül népszerűvé tette. De a hazafias közvélemény nem is törődött azzal, hogy az országra nézve milyen drága ára lesz ennek a „bátorságnak” és a belőle származó szivarnak, mert elmérgesíti a két állam közti

viszonyt és Bécsben kiöli a magyar kormány iránti bizalmat, legalább a felelős miniszternek tudnia kellett volna ezt és törődnie vele. Ámde neki is előbbre való volt a népszerűség, mint az ország érdeke.

Klauzál, a kereskedelmi miniszter se akart elmaradni hazafias babérokban Kossuth mögött. Ezért ő meg azzal kezdte nemzeti önállóságunkat, hogy rögtön vámot vetett ki az osztrák cukorra s ebben az osztrák kormány tiltakozása egyáltalán nem akadályozta. A magyar hazafiaknak és sajtójuknak ez is nagyon tetszett. Károlyi, a történetíró, azonban kálvinista létere is kénytelen elismerni, hogy az osztrák kormány e tekintetben emelt vádjaitól „sem lehet a látszat szerinti alaposságot elvitatni, mert e cselekmények és intézkedések nívumot [újdonságot] képeztek az addigi rendszerrel szemben”. (I., 401. o.)

Az a mentség se helytálló, hogy a magyar kormány mindezen részletkérdésekről akart tárgyalni az osztrák kormánnyal, de az mindenféle álokok és ürügyek alatt a dolgot állandóan halasztotta. Mikor ugyanis a magyar kormány tárgyalások céljából Bécsbe küldte megbízottját, már régen végre is hajtotta mindazt, amiről tárgyalni akart. Így aztán érthető, ha a bécsieknek nem volt kedvük tárgyalni. Mi értelme is lett volna?

A 48-asok is úgy tettek, mint később a kommunisták, akik szintén csak akkor terjesztették be törvényjavaslatukat a földreformról, mikor a földeket már régen kiosztották. Komolyan tekinthető-e az ilyen törvényjavaslat? Mi lett volna például akkor, ha az országgyűlés nem fogadta volna el azt a törvényjavaslatot, melyet már rég végre is hajtottak akkor, mikor elfogadásáról tárgyalni kezdtek?

Ez persze kommunistáinkkal nem történhetett meg, mert a nemzetgyűlés tagjait is ők neveztek ki s így az egész törvényjavaslatosdi csak szemfényvesztés volt. A kommunisták tehát előre tudhatták, hogy a nemzetgyűlésnek nevezett szűk körű társaság el is fogadja azt, amit ők már végrehajtottak. De a 48-as kormány honnan tudhatta, hogy az osztrák kormány is elfogadja majd azt, amit ő már meg is csinált? Zokon vehetjük-e tehát, ha az osztrák kormánynak ezek után semmi kedve se volt ahhoz, hogy ez ügyben „tárgyalásokat” kezdjen? Helyette inkább arra kell rámutatnunk, hogy Bécs még ezek után is udvariasan járt el, mert ahelyett, hogy a 48-as kormánynak szemére hányta volna a képmutatását, ő nem mondta meg a ránk nem éppen előnyös igazat, hanem helyette csak a tárgyalásokat halogatta.

De bizonyára az se olyan eljárás volt Kossuthtól, hogy érte viszonzásul Bécstől bizalmat (sőt talán támogatást) várhatott volna, hogy nemcsak a bányákból már kitermelt s még a magyar alkotmány szerint is a király tulajdonát képező nemesfémeket foglalta le, hanem ugyanakkor minden más nemesfém kivitelét is megtiltotta az országból. Ez különösen érzékeny csapás volt az akkor bukófélben levő osztrák nemzeti bankra, melynek akkor leginkább létérdeke volt, hogy minél több nemesfémhez jusson (s ehhez a nem állami tulajdonban levő magyar nemesfémhez természetesen pénzért s az akkori viszonyoknak megfelelő rendkívül nagy áron akart hozzájutni), hogy a bankóikat nemesfémre beváltani igyekvőket ki tudja elégiteni s ne kelljen elismernie, hogy erre nem képes, azaz csődbe került.

Ez újabb barátságtalan, sőt rosszindulatú cselekedet volt az iránt az Ausztria iránt, melyet háborúiban katonával segíteni törvényes kötelességünk volt, s ha az szorosán véve kötelességünk talán nem is volt, de mindenesetre az is illet, hogy legalább a bankját se akarjuk készakarva tönkretenni.

Ha most hozzávesszük, hogy az osztrák bank iránt a bizalom nem utolsó sorban éppen a mi elszakadásunk miatt ingott meg annyira, akkor ha azt nem is kívánhatja tőlünk senki, hogy emiatt ne szakadjunk el tőle, azaz hogy a mi érdekeinket alárendeljük az ő érdekeinek, de azt már mindenesetre, hogy legalább ne súlyosbítsuk helyzetét még olyasmivel is, amivel mi alig nyertünk valamit. Igaz ugyan, hogy mi veszítettünk volna azzal a nemesfémekkel, melyet az osztrák bank megvásárolt volna tőlünk, de viszont nyertünk volna azzal az osztrák valutával, melyet érte kaptunk volna. Igaz, hogy akkor ez rossz valuta volt, de viszont éppen emiatt igen sokat kaptunk volna belőle. De egészen hamar az is bebizonyult, hogy nem is volt

rossz valuta, mert az osztrák bank nem bukott meg, s mi 49-ben, mikor már gazdaságilag és pénzügyileg kimerültünk, ugyancsak nagy hasznát vettük volna ennek az akkor idejött s újra már értékes és keresett osztrák pénznek. A Kossuth-bankók idején ugyanis az osztrák bankó már épp olyan értékes volt, mint az arany. Legalábbis Kossuth-bankó helyett mindenki azt szeretett volna.

A mi végleges függetlenségünk attól függött, hogy Ausztriát ne tegyük elkeseredett ellenségünké, azaz hogy ne robbantunk ki ellene háborút (mert hiszen ezt a háborút, melyet mégis kirobbantattunk, elvesztettük, s ezzel egyelőre tönkretettük függetlenségünket). Az okos politika tehát azt kívánta volna, hogy legalább abban, amiben a magunk kára nélkül lehet, igyekezzünk, hogy ne növeljük Ausztria baját, hanem inkább csökkenteni törekedjünk. Ez lehetett volna az egyetlen út, hogy bizalmát megnyerjük, hogy bebizonyítsuk, hogy barátai vagyunk, nem pedig ellenségei, s így nem kell félnie a mi boldogulásunktól. Mi azonban éppen ellenkezőleg viselkedtünk s ugyancsak kimutattuk, hogy Ausztriának igenis félnie kell egy erős, független Magyarországtól. Mindenki tudja, hogy ilyen volt a 48-as szellemű magyar hangulat. Hiszen ilyen még ma is.

De ha ez így volt, mi címen kívánhatjuk, hogy a 48-as Ausztria mégis őszintén törekedjék a mi boldogulásunkra? Tekintve azokat a nagy veszteségeket, melyeket 48 Ausztriának természetesen okozott, még akkor se vehettük volna rossz néven tőle, ha utána még néhány évig, míg a rajta ütött sebek be nem hegedtek, nem tudott volna hozzánk különösebb jóindulattal lenni. Még akkor is, ha mi egyébként teljesen kifogástalanul viselkedtünk volna vele s alkalmazkodásunkkal enyhíteni igyekeztünk volna veszteségeit, nem pedig kiélezni.

Világos, hogy az osztrák nemzeti bank érvényteleneknek jelentette ki a Kossuthtól kiadott külön magyar bankjegyeket, noha a legelőször kibocsátott kétforintosoknak még volt érfedezetük. Kétségtelen, hogy ehhez az osztrák nemzeti banknak teljes joga volt, hiszen említettük, hogy szabadalma volt az egyedüli bankjegykibocsátásra az egész Habsburg-birodalom területén. E szabadalom lejártát tehát Magyarországnak meg kellett volna várnia. Magyar szempontból is csak nyertünk volna vele, mert időnk lett volna pénzügyi és gazdasági helyzetünk önállóságának alaposabb előkészítésére s nem kellett volna mindent hirtelen, hűbelebalázs módjára csinálni.

Mivel azonban a diákok és az utca tetszését nem ilyen úton lehetett megnyerni, Kossuth mindent azonnal csinált, sőt annyira ment „hazafias” bátorságában, hogy az osztrák bank tilalmára azzal felelt, hogy viszont ő meg Magyarországon tiltotta el az osztrák egy és kétforintos bankjegyek elfogadását. (A nagyobbakét nem tilthatta el, mert ilyen magyar bankjegyek akkor még nem voltak, tehát azokra még szükség volt. Ez is mutatja, milyen gyöngye volt az a Kossuth-féle magyar pénzügy, amely így hetvenkedett.)

De mutatja a dolog Kossuth következetlenségét is. Ha nem ismerte el az osztrák bankot akkor, mikor kis címletű bankjegyekről volt szó, miért ismerte el akkor, mikor nagycímletűek voltak a bankók? És ha szükség volt az osztrák bankra akkor, mikor nagycímletű bankókról volt szó, miért tagadta ezt akkor, mikor aprópénz forgott szóban? (Azért, mert akkor senki se fogadta volna el a magyar bankjegyet.) Egyébként mivel az osztrák bank nagyobb címletű bankjegyei továbbra is a 48-as Magyarország pénze is volt egyúttal, Kossuth tulajdonképpen a magyar pénz értékét is rontotta azzal, hogy nemesfémeket nem engedett vásárolni az osztrák banknak Magyarországon.

Persze Kossuth azzal érvelt, hogy a független Magyarország a pénzügyeivel maga rendelkezik. Azt elfelejtette, hogy Magyarország akkor még, ha akart volna, akkor se tudott volna még a pénzügyeivel szabadon rendelkezni, mert hiszen más pénze még nem is volt, mint a Kossuthtól kibocsátott kétforintos papírpénz. (Később, mikor már más címleteket is bocsátottak ki, ezek fedezet nélküliek voltak.) Nem lett volna tehát magyar szempontból is sokkal jobb a külön magyar pénz megvalósításával egy kissé várni? Nemcsak az Ausztria elleni jogtalanságokat, illetve sértéseket kerültük volna el vele, hanem az önálló magyar pénzügy is sokkal megalapozottabb lehetett volna.

Ha az udvar, illetve rendeletére az osztrák bank gőgben, dacban és lelkiismeretlenségben csak egy cseppet is hasonlított volna Kossuthoz és a magyar 48-asokhoz, s különösen ha ő is csak annyira becülte volna a jogot, az igazságot és a törvényt, mint ők, akkor Kossuth viselkedésére így felelt volna: Tudomásul veszem, hogy Magyarország területén való bankjegykibocsátásra megszűnt. Tudomásul veszem, hogy a magyar államnak joga van e szabadalmmal ellenére is érvényteleneknek nyilvánítani a területén forgalomban levő egy és kétforintos bankjegyeimet. Mivel azonban az új, független magyar állam engem eddig élvezett szabadalmtól ezzel megfosztott, összes ott forgalomban levő bankjegyeim érvénytelenekké váltak, többé tehát azokat aranyértékre be nem váltom. (Az ausztriai területen található bankjegyek hirtelen lebélyegzésével ezt a gyakorlatban is végre lehetett volna hajtani.)

Ezzel az intézkedéssel az osztrák bank válsága igen nagy mértékben enyhült volna, mert hiszen teherterét (adósságát) a Magyarországon forgalomban levő bankjegyek kiesése nagyban csökkentette volna (annyi millióval lett volna egyszerre gazdagabb, mint amennyi bankjegye a magyar királyság területén forgalomban volt). Ezzel szemben annak a magyar államnak, melynek vezetői éppen akkor dicsekedtek azzal, hogy egy krajcár adósságuk sincs, egyszerre lett volna éppen elég adóssága.

Mivel a szabadságharc összeomlásának egyik fő oka a pénzügyi csőd, a fedezet nélküli bankjegyek elértéktelenedése s az üzleti életben azok el nem fogadása volt, képzelhetjük, milyen fokú lett volna és milyen hamar következett volna be az állami csőd, ha az osztrák bank már 48 elején értéktelenségnek nyilvánította volna a hazánkban akkor forgalomban levő bankjegyeit! Szerencsére az udvarnak és az osztrák bank vezetőinek Kossuth kihívásai és ellenkező példaadása ellenére is olyan nagy volt a becsületessége és törvénytisztelete, hogy az effajta visszaütés észébe se jutott s így ez a csapás nem érte a nemzeti ügyet és nem siettetette a magyar összeomlást. Az osztrák bank nem lépett erre az útra még akkor se, mikor már a 48-as magyar pénzügyminiszter erre az útra tulajdonképpen rákényszerítette.

Jellemzésül ki kell még emelnünk, hogy Kossuth ezt a kihívó és törvénytelen rendelkezését is „a minisztertanács ellenére bocsátá ki” (Károlyi, I., 402. o.). Tehát nem a magyar kormány kihívása, értelmetlensége és törvénytelenége volt ez se, hanem csak Kossuthé. De mégis nemcsak Kossuthé, hanem az egész 48-é, az egész magyar szabadságharcé, mert azt nem a kormány, hanem Kossuth irányította (mint Pálffy mondja, egyedül ő csinálta), s azt, hogy Kossuthal a 48-as kormány nem értett egyet, azt a hazafias magyar közvélemény még most se tudja. A magyar közvélemény nemcsak Kossuth mellett áll még ma is, hanem nem is sejti, hogy mikor Kossuth mellett áll, akkor a 48-as kormány ellen áll.

A törvénytelenységnek ez az ellenzése és a felelőtlenségnek és az utca szelleme szolgálásának ez az elítélése mindenesetre becsületére válik a 48-as magyar kormánynak. De az már nem, hogy csak titokban merte elítélni, a nyilvánosság előtt azonban fedezte Kossuthot és túrta, hogy mindent az ő nevében tegyen. Mindennél jobban félt ugyanis a 48-as hangulattól, de vele szemben tehetetlen is volt.

Nyilvánosan is kötelessége lett volna Kossuthot megtagadni, de nem tette, hanem a nyilvánosság előtt vállalta azt, amiről jól tudta, hogy helytelen s a nemzetre is káros. Nem ártatlanul ítéltek el tehát Batthyányt, mert hiszen mindenért, ami történt, elsősorban ő volt felelős, mert az ő nevében történt. Hát még ha azt is tekintetbe vesszük, hogy az is az ő bűne volt, hogy Kossuth egyáltalán Magyarország vezetőjévé lehetett!

Ha azonban a külön magyar bankjegyeket egyedül Kossuth csinálta s ráadásul egyenesen a kormány ellenére csinálta, ez egyúttal azt is jelenti, hogy még 48-as szempontból is törvénytelenül, önkényesen, alkotmányellenesen, esküszegően csinálta. De azért ő vádolta hitszegéssel az udvart és ráadásul még milyen meggyőződéssel és milyen őszintének látszó felháborodással!

Azt azonban most már bizonyára nem kérde tőlünk senki, hogy mint volt ez lehetséges és miért túrta el a miniszterelnök és a kormány, hogy egy tagja külön (sőt az övével ellentétes)

politikát folytasson, baklövéseket és kihívásokat követhessen el és tönkretégye a kormány hitelt és vele az országot. A kormányt ugyanis forradalom juttatta hatalomhoz, s bár maguk a kormány tagjai nem álltak forradalmi alapon, sőt minél inkább telt az idő, annál jobban törekedtek rá, hogy a törvény keretei között maradjanak, illetve hogy oda visszatérjenek, de akik a gonosz szellemeket felidéztek, ritkán tudják őket vissza is parancsolni, mert fölibük kerekednek. Hiszen láttuk, hogy eleinte még Széchenyi is izgatott.

A forradalmak emberei csak akkor tudnak akaratuknak érvényt szerezni, ha ők is azt akarják, amit a tőlük lázba hozott tömeg, azaz, ha tovább haladnak a forradalom és a törvénytelenések útján, de nem akkor, ha „Megállj!”-t, sőt – urambocsá! – még „Visszá!”-t is parancsolnak. Ezért annak a Kossuthnak, aki mindig tovább akart menni és aki a túlzók embere volt, nagyobb népszerűsége és nagyobb hatalma volt, mint az egész kormánynak együttvéve.

Ezért aztán, mikor minisztertársai szemrehányásokat tettek neki, mindig fölényel vághatta oda nekik, hogy neki nem kell a hatalom, ő önzetlen, ő szívesen és azonnal visszalép és átengedi nekik a vezetést.

Könnyű volt őneki „önzetlennek” lenni, mert jól tudta, hogy az a kormány, melyben ő nincs benne, azonnal megbukik. Nem azért, mert az országgyűlés, a nemzet törvényes képviselője leszavazza, hanem azért, mert az utca terrorizálja. Ilyenkor tehát a kormány mindig a saját lemondását szegezte szembe Kossuthal. Ettől meg Kossuth ijedt meg, mert egymagában ő se merte vállalni a felelősséget az eszeveszetten száguldó és embertől már nem kormányozható szekéréért.

Vizont a kormány hazaszeretéből se merte tisztán Kossuthnak átengedni a nemzet elragadt szekerét. Ezt már csak azért se tehette, mert tagjai érezték a maguk felelősségét is mindazért, ami eddig történt, s hogy az ország szekerét elragadhatták a lovak. A nemzet felizgatásában, Bécs hitelének lejáratásában, a központi hatalom tekintélyének tönkretételében Batthyány, Eötvös, Deák, Klauzál, sőt még Széchenyi is bűnös volt. Annak a tűznek az elharapózásában, sőt kitörésében, melyet most oltani kellett és szerettek volna, ők is részesek voltak.

Így aztán maradt Kossuth is, de maradt a kormány is, bár mindig elkeseredettebb ellensége lett Kossuthnak. Dinasztia és osztrákpárti elveit azonban csak Bécsben, a nádornál és maguk közt merték vállalni a kormány tagjai, de nyilvánosan nem, az utcán annál kevésbé, kivéve, mikor egyenesen rá voltak kényszerítve, például mikor Batthyány lakását megtámadta a tömeg. Láttuk, hogy még az augusztus 3-i bolond határozat alkalmával se mert se Eötvös, se Széchenyi felszólalni, s Deák is csak a folyosóra mert előle kiszökni. Így aztán nem csoda, hogy Kossuth a minisztertanács ellenére is mert és tudott cselekedni.

Gróf Lamberg meggyilkolása

A Lamberg-gyilkosság fordulópont 48 történetében, mert emiatt és ettől kezdve szakított az uralkodóház nyíltan 48-cal s ettől kezdve lépett a magyar szabadságharc is teljesen forradalmi útra. Rendkívül tanulságos az eset, mert egyrészt jól mutatja részünkről a forradalmi túlzást és lelkiismeretlenséget, másrészt jól láthatjuk belőle, hogy a dinasztia milyen sok és milyen kihívó inzultust tűrt el 48 részéről, mire végre rászánta magát, hogy törésre vigye a dolgot és a magyar mozgalom ellen forduljon.

Egyoldalúság, sőt rosszakarat ugyanis Jellasicsnak horvát bánná való kinevezését már az elején egyszerűen csak magyargyűlöletnek tulajdonítani. Bizonyára szerepelt benne az is, hiszen lehetetlen, hogy Ausztria akár német, akár szláv köreiben sehol magyargyűlölet ne mutatkozott volna, mikor nálunk ugyanakkor csak úgy tombolt az osztrákgyűlölet. Az uralkodó részére is teljesen lehetetlen volt, hogy ezt a gyűlöletet egyszerűen nem létezővé tegye és soha és semmiben megnyilvánulni ne engedje, még ha még úgy akarta volna is, noha a 48-asok viselkedése láttára erre éppen nem volt oka.

Jellasics azonban nemcsak horvát hazafi volt, hanem dinasztikus érzelmű ember is, s ez utóbbi jellemvonás épp oly erős volt benne, mint az előbbi. A régi rendszert, a régi kipróbált intézményeket akarták tehát védeni kinevezésével az új, a forradalmi szellem ellenében. Kinevezése még azt se jelenti, mintha azok, akik kinevezésének okai voltak, minden újnak ellenségei lettek volna. Ők csak a forradalmat, a lázítást, a romboló zivatart, a felforgatást és az egyházellenességet nem akarták. Joggal érezték kötelességüknek, hogy az elkerülhetetlen átalakulást fokozatosan, törvényesen, nem pedig lábbal tiporva mindent, amit addig szentnek és jónak tartottak, zivatarszerűen és az Egyház befolyását kiküszöbölve hajtsák végre.

Velük szemben a horvátországi magyar párt, mely a túrmezei kisnemességre támaszkodott s ezek grófja, Josipovich volt a vezére, a szabadelvű, vallástalan iránynak volt a képviselője, sőt ebben még a magyar 48-asokon is túltett. Láttuk már, milyen rágalomhadjáratot folytatott Josipovich Haulik, zágrábi érsek, az egész magyar püspöki kar akkor talán legegységesebb tagja ellen. Azzal, hogy a 48-asok a magyarság szekerét Horvátországban a szabadelvűséghez és egyházellenességhez kötötték, magyar szempontból azt a nagy baklövést követték el, hogy ezzel szükségképpen a magyarellenes táborba állították a horvát egyházat s vele az akkor még nagyon vallásos horvát népet.

Rosshiszemű, lelkiismeretlen propaganda-hadjárat tehát erről az igazságról egyszerűen hallgatni, s mivel az egyházellenes mozgalom Horvátországban magyar mozgalom volt, mindenkitől, még a vallásos emberektől, sőt a papoktól is azt kívánni, hogy ebben az egyházellenes táborban legyen. A hívő katolikus éppen azért, mert jó magyar, kénytelen az ilyen egyházellenességgel összekötött hazafiságnak ellene lenni, sőt támogatását hazaárulásnak tartani. Hívő katolikus számára a legrosszabb magyar az, aki a magyarokat az Egyháztól elidegeníteni igyekszik.

Az, hogy ezek az egyházellenes magyarok egyébként jó katolikusoknak mondják magukat, sőt tiltakoznak az ellen, hogy bárki is jobb katolikusnak merje magát mondani, mint ők, nem sokat számít, mert csak az illetők vallási műveletlenségét és elbizakodottságát bizonyítja. Találtam én már olyan katolikus fiatalembert is, aki ráadásul egy katolikus ifjúsági lapnak volt a szerkesztője egy jóhírű kanonok vezetése alatt, aki azt mondta, hogy ő Ravasz László református püspököt mindig tartja olyan katolikusnak, mint Bangha jezsuita atyát.

Ha a dolog vallási oldalát is nézzük, mindjárt nem találjuk érthetetlennek, hogy például Széchenyi barátja, a vallásos és művelt katolikus báró Jósika Samu, aki nagyon okos ember volt és akit a kálvinista Károlyi Árpád, mint láttuk már, emellett derék és jó magyarnak is mond, épp oly pártolója volt Jellasics horvát bánná való kinevezésének, akár a magyarellenes Kullner osztrák miniszter. Kullner magyarellenségből, Jósika pedig vallásosságból gondol-

ta helyesnek ezt a kinevezést. Annyit azonban mindenképpen látnunk kell belőle, hogy Jellasics kinevezése még semmiképpen se bizonyítja az udvar magyarellenességét.

Jósika nemcsak katolikus, hanem magyar szempontból is előnyösnek tartotta ezt a kinevezést, mert a délszláv mozgolódás a magyarságra még veszedelmesebb lett volna, ha irányítása a horvát és katolikus Jellasics helyett görögkeleti szerb kézbe került volna. Magyar érzelmű horvát embert pedig azért lett volna akkor értelmetlen dolog horvát bánná tenni, mert annak nem lett volna pártja az országban s a turopoljiaiakon kívül senki se állt volna mögötte. De még ők is csak akkor álltak volna mögötte, ha az a magyar érzelmű horvát egyúttal a papoknak is ellensége lett volna.

De Jósika és vele minden konzervatív vagy vallásos érzelmű magyar – pedig hát nem a magyarság alja vagy éretlenje volt ilyen érzelmű – még akkor is Jellasics győzelmét tartotta kívánatosnak, mikor az már a magyar főváros felé közeledett seregével. Benne ugyanis nem a horvátot, hanem a királyság védőjét, a forradalom ellenségét, a rend fenntartóját, az Egyház védőjét látta. Szerinte ő nem a magyarok ellen jött, hanem a felforgatók, a forradalmárok ellen, akiknek móresre való megtanítása magyar szempontból is kívánatos volt.

Hogyne gondolkodott volna így minden hívő magyar, mikor látnia kellett, hogy ezekért a „hazafias” magyarokért a bécsi csócselék, a Blum Róbertek, Tausenauk, Chaisesek lelkesedtek, s ha Kossuth lehetett magyar nemzeti hős annak ellenére is, hogy Bécsben, mikor ott megjelent, a ruhája szegélyét csókolgatták, akkor Jellasics horvát volta miért lehetett volna akadály a számára, hogy az ő csapatait is felszabadítóknak tarthassák azok a magyarok, akiknek elvei nem a bécsi csatorna népének elvei voltak? Ha Leiningen, aki azt írta magyar feleségének, hogy fiadat neveld a szabad német haza német polgárának, s ezzel ugyancsak tudunkra adta, hogy neki nemcsak a vére volt német, hanem a lelke is, s magyar nemcsak nem volt, hanem nem is akart az lenni, mégis lehetett aradi vértanú és magyar nemzeti hős: akkor bizonyára azzal a Jellasicssal érezni se volt hazaárulás magyar ember számára, aki magyarellenes kijelentéseket tett ugyan, de e kijelentéseit azokra a Kossuth-féle magyarokra értette, akiknek működését akkor már még a Batthyányok is megsokallták, s aki sokkal inkább a felforgatók ellensége volt, mint a magyaroké.

Hogy az a dinasztia, mely Jellasicsot horvát bánná tette, mennyire nem volt magyarellenes, mutatja, hogy annak ellenére, hogy Radezky az olasz harctéren már végleg felülkerekedett, tehát a dinasztia válsága és kényszerhelyzete már megszűnt; annak ellenére, hogy minden arra mutatott, hogy hamarosan elmúlik a magyar válság is, mert hiszen Jellasics minden komoly ellenállás nélkül törhetett be az országba és közeledhetett a főváros felé, s mikor még igazán nem tudhatta, sőt még csak nem is gondolhatta senki, hogy ez a Jellasics milyen hirtelen le fog majd törni; annak ellenére, hogy az uralkodóház előtt látszólag a legderűsebb jövő állt, Kossuth uralmának napjai pedig már mindenki szerint meg voltak számlálva; mikor már maga Kossuth is menekülésre gondolt, mert útlevelet is kért már Batthyánytól (ezt Pálffytól tudjuk), de a fővárosból, ahol maradni már nem mert, a külföld helyett egyelőre még csak Ceglédre ment korteskedni: Bécsben azt határozták el, hogy Jellasicsot megállítják, hogy a magyar főváros elfoglalásában megakadályozzák, hogy a magyarságot ettől a szégyentől megkíméljék.

Még e látszólag fölényes helyzetük ellenére is azt határozták Bécsben, hogy „ohne Beeinträchtigung irgendeiner constitutionellen Freiheit” [bármiféle alkotmányos szabadság csökkentése nélkül] Jellasics helyett, mivel ő a magyarok előtt gyűlöletes személlyé vált, egy másik katonai parancsnokot neveznek ki, aki mint királyi biztos jelenik meg majd Magyarországon, hogy ott a két küzdő fél között békét csináljon és átvegye az összes Magyarországon működő csapatok felett a főparancsnokságot.

Ez az udvar részéről előzékenység és kedveskedés akart lenni a magyarok iránt. Mivel tudták, hogy a 48-asok Jellasicsot gyűlölik és propagandájuk nem mint a királyság hívét és a felforgatás ellenségét, hanem csak mint magyargyűlölőt állította a közvélemény elé: nem

akarták a 48-asokat túlságosan megalázni azzal, hogy ez a Jellasics legyen országukban a rendcsináló, hanem ezt a műveletet egy olyan emberre akarták bízni, aki a magyarok előtt addig még nem volt gyűlölt. Ezzel is ki akarták mutatni, hogy ők nem magyarellenesek, csak forradalom- és felforgatás-ellenesek.

Mivel ez az új katonai főparancsnok Jellasics felett állt volna, kinevezése tulajdonképpen egyet jelentett Jellasics elcsapásával, tehát a 48-asok óhajának teljesítésével, de mégse lett volna Jellasics tekintélyének olyan nyílt megsértése és az ő hűségével szemben olyan sértő hálátlanság, mint amilyent az előtte Batthyánytól kieszközölt királyi kézirat jelentett Jellasics számára, melyet az udvar szándékai ellenére Batthyány annyira sietett nyilvánosságra hozni, s amelyet a magyar országgyűlés Pragmatica Sanctio-ellenes határozatai miatt azóta már vissza is vontak. Jellasics fölé egy királyi biztos kinevezése tehát az udvarnak egy újabb közeledése volt a 48-asok felé, a kedvükért egy újabb Jellasics-ellenes irányzat érvényesülése.

A királyi biztos és új katonai főparancsnok személyének megválasztása is mutatta a magyarok irányában való kedveskedést. Gróf Lamberg Ferenc nem német ember, annál kevésbé magyargyűlölő volt, mint a neve és az ellene üzött propaganda alapján nálunk mindenki gondolja. Magyar állampolgár, magyarországi lakos, a móri hitbizomány ura, tehát magyar föld-birtokos volt, s nemcsak magyarul tudott, hanem még a Magyar Tudományos Akadémiának is tagja volt. Annyira jó híre volt nálunk még 48-as körökben is, hogy az a Josipovich, akit Károlyi Árpád (I., 88. o.) „a túrmezei magyarbarát párt nagy magyarlelkű vezérének” mond, annak idején Jellasics helyett őt kérte a nádortól horvát bánnak és a kérelmet Szemere Bertalan, a kormány Kossuth mellett legszélsőségebb 48-as tagja is támogatta. Az udvar tehát akkor, mikor Jellasicsot Lamberggel akarta felváltani, tulajdonképpen azt az embert állította Jellasics helyébe, akit előbb maguk a 48-asok kértek. Bécsben tehát joggal hitték, hogy ezzel a kinevezéssel a 48-asok is meg lesznek elégedve. Az ő jóindulatukat akarták megnyerni kinevezésével.

Hogy milyen tiszteletreméltó, szerény, jóakarató, önzetlen, alkotmányos érzelmű és a magyarok kedvében járnai akaró ember volt ez a Lamberg, mutatja, hogy megbízása elvállalásakor kikötötte, hogy ő csak katonai megbízásra vállalkozik, de diktátor nem akar lenni. De még katonai megbízását is csak addig akarta vállalni, míg Magyarországon a rend helyreáll, azaz a nemzetiségi (elsősorban tehát a horvát) zavarok lecsillapulnak, Jellasicsot sikerül a magyarokkal kibékítenie, az országba hívatlanul betolakodott rácokat sikerül az országból kivennie. Annyira nem akart ő még a 48-asok ellen se működni, hogy azt kérte, hogy vele egyidejűleg mindjárt nevezzék ki azt a férfit is, aki az ekkor már lemondott István nádor helyett a politikai hatalmat, melyet ő elvállalni nem volt hajlandó, gyakorolni fogja.

Emlékiratában még azt is kijelentette ez a derék, tiszteletreméltó férfiú, akinek – ami a becsületességet és önzetlenséget illeti – a 48-as „szabadsághősök” – úgy látszik – még a saruszíját se lettek volna méltók megoldani, hogyha az elkeseredett Magyarország fegyveres ereje és a nemzetőrök megtagadják neki az engedelmisséget, akkor visszaadja megbízását, mert ha a magyarság nem fog benne bízni és nem áll melléje, akkor ő nem fog ellenük harcolni.

Mindezt pedig onnan tudjuk, mert mikor ezt a derék Lambergot a pesti csőcselék még aznap, hogy Budára érkezett, meggyilkolta, megtalálták – mert természetesen „bűnjelek” után kutattak nála, hogy utólag igazolhassák a dinasztia „hítségését” és a maguk gyilkosságát – annak az emlékiratnak, mely az országos levéltárban ma is megtalálható (Károlyi Árpád, I., 89. o.), tőle saját kezűleg írt fogalmazványát, melyet – mivel éppen az ellenkezőjét bizonyította annak, amit a 48-asok szerettek volna – akkor nem közöltek a nyilvánossággal.

Még csak arról se lehet szó, hogy az a polgári hatóság, mely itt Lamberg helyett parancsolt volna, ez akart volna önkényes vagy alkotmányellenes lenni, mert éppen az ősi magyar alkotmány értelmében az országbíróra (aki méltóságban rögtön a nádor után következett) akarták rábízni a nádor ideiglenes helyettesítését (István nádornak nem tudták megbocsátani, hogy V. Ferdinándot félrevezette és így Batthyány miniszterelnöki kinevezését államcsinnyel

valósította meg). Ideiglenes miniszterelnökké pedig azt a báró Vay Miklóst akarták kinevezni, akit Batthyány ajánlott utódának és aki nemcsak „reakciós” nem volt, hanem még csak konzervatív se, sőt még katolikus se, hanem kálvinista.

Lamberg királyi biztos kinevezésében csak egy kis szépséghiba volt, az, hogy kinevezését az osztrák minisztertanácsban határozták el. Természetesen nem azért, mintha az osztrák minisztertanács azt a jogot vindikálta [követelte] volna magának, hogy magyar ügyekben is ő döntsön, hanem azért, mert a király és a főhercegek pillanatnyilag mástól nem kérhettek tanácsot. Bizalmas ügyekben nem folyamodhattak ahhoz a magyar kormányhoz, melynek kinevezését úgy erőszakolták ki tőlük, s amely kormány akkor már egymás után szegte meg a Pragmatica Sanctióból folyó kötelezettségeit, esküjét tehát már ismételtelen megszegte. (Hogy nem önként csinálta és Kossuthal elkeseredett harcokat folytatott, azt Bécsben nem tudták, hiszen nem tudták még Pesten se. De ha tudták volna, az esküszegést akkor se lehetne menteni, mert a kormánynak, ha Kossuthal szemben nem tudta érvényesíteni akarátát, le kellett volna mondanía.)

Az osztrák minisztertanács közreműködése természetesen csak magánjellegű volt, nem pedig hivatalos; ennek Lamberg kinevezésében hivatalosan nyoma sincs. Őt a magyar király nevezte ki. Hogy kitől kért tanácsot, az egyedül az ő dolga. Azoktól kért, akiktől tudott, s látjuk, hogy tanácsadói ekkor magyar szempontból is okos tanácsoltak neki. Magyarországról nem hívhattak tanácsadókat, mert gyorsan kellett döntenet. Jellasics már a magyar fővároshoz közeledett, mindenki azt hitte akkor, hogy néhány nap alatt be is vonul oda (még Kossuthék is azt hitték, hiszen azért váltott Kossuth útlevelet és azért utazott el Pestről egylegre Ceglédre). Az udvar ezt a magyarmegalázást akarta megakadályozni s emiatt sürgősen kellett döntenet.

Az csak szépséghiba volt, hogy a magyarországi válság megoldásáról az osztrák minisztertanácsban tárgyaltak, mert hiszen ez a tárgyalás magánjellegű volt. Érdekes, hogy Wessenberg, az osztrák miniszterelnök, hivatalossá is akarta tenni a dolgot, mert Lamberg kinevezését ellenjegyezni akarta, de a király és a főhercegek nem engedték. Wessenberg se magyarellenességből, még csak nem is osztrák túlkapásból akarta Lamberg kinevezését ellenjegyezni. A Károlyi Árpád felhozta adatokból egész jól látható, hogy Wessenberg éppen nem volt irántunk rosszakarátú ember, sőt függetlenségünket is szigorúan tiszteletben tartotta. Csak azért akart ellenjegyezni, mert tudta, hogy erre szükség van, az azonban nem jutott eszébe, hogy ez Magyarország függetlenségére sértő. Láthatjuk azonban, hogy a király és a főhercegek erre is gondoltak, nekik eszükbe jutott s ezért az ellenjegyzést nem engedték meg.

Szabálytalanság volt azonban, hogy a magyar miniszterelnök ellenjegyzése se volt rajta Lamberg kinevezésén. Ez se az udvar rosszakarátából hiányzott onnan, hanem mert Batthyány akkor nem volt Bécsben, az ügy pedig sürgős volt. Nem lehetett addig várni, míg Batthyányval összeköttestét tudnak találni.

Batthyány ellenjegyzésének hiányát nem tekinthetjük másnak, mint csak jelentéktelen formai hibának, mert Batthyány szívesen ellenjegyezte volna a kinevezést, ha lett volna rá ideje, mert hiszen a kinevezés magyar, sőt egyenesen 48-as érdeket szolgált.

Mikor szeptember 27-én értesült a dolgról, igen örült neki és rendkívül szerencsésnek és magyar szempontból nagyon örvendetesnek tartotta. Ezt egyébként Pálffy János leírásából is tudjuk, aki személyesen beszélt Batthyánnyal a táborban, mikor Jellasics már Buda kapujánál állt. Hogy utódává azt a Vayt szemelték ki, akit maga helyett ajánlott, külön jólesett neki, mert személye megbecsülését és az ország függetlenségének tiszteletben tartását látta benne.

Lamberg személyének pedig azért örült, mert a kinevezett személyes jóbarátja volt (ez is bizonyítja, hogy Lamberg nem lehetett fekete-sárga, mert ilyen ember bajosan lehetett Batthyány jóbarátja). Batthyány, aki mind a helyzetet, mind a kinevezettet, mind a kinevezendőt (Vay) személyesen ismerte, tudatában volt annak, hogy az intézkedések az udvar legőszintébb jóakarátának és a nemzettel való kibékülési szándékának jelei.

Mivel Batthyány azt hitte, hogy az új királyi biztos nem is jön Pestre, hanem mint katonai főparancsnok, egyenesen Jellasics táborába megy (hogy Lamberg mégse oda ment elő-

szőr, az is mutatja, mennyire nem félt tőlünk s mennyire nem gondolt bennünket – nem is gondolhatott – ellenségeinek), azért ő is azonnal elhagyta a fővárost és a táborba sietett. Lát-szik tehát, hogy ő is épp oly sürgősnek tartotta a dolgot, mint az udvar, s ő is természetesnek találta, hogy nem vártak az ő ellenjegyzésére. Pálffy János is ekkor találkozott vele s az ő már közölt leírásából is jól láthatjuk, hogy Batthyáynak esze ágába se jutott, hogy az ő ellenjegyzésének mellőzése miatt nehezteljen. Neheztelt a 48-as csöcselékre, sőt dühöngött, toporzékolt ellene, az udvarnak azonban rendkívül hálás volt a kinevezésért.

Batthyány ekkor már olyan jól ismerte 48-as társait és annyira megvolt róluk a lesújtó véleménye, hogy mielőtt a táborba indulás és a királyi biztossal való találkozás céljából elhagyta a fővárost, a képviselőház elnökének szavát vette, hogy addig, míg ő vissza nem tér, ülést nem tartanak. Félt ugyanis, hogy a háta mögött, mint eddig már annyiszor, megint valami bolondságot csinálnak. Most azonban annál nyugodtabban távozott, mert Kossuth, aki a bajt mindig csinálta, már Ceglédre távozott, s tudta, hogy hívei nélküle úgyse mernek vagy tudnak bármit is csinálni. Batthyány tudta a legjobban, hogy Kossuth zsebében már ott van az útlevel, mellyel külföldre akart szökni, hiszen ő adta neki kérésére, de egyelőre – sajnos – még csak Ceglédre távozott s Batthyány meglepedezett arról, hogy onnan még igen könnyű Pestre visszajönni.

Szegény Batthyány annyira válságosnak találta a helyzetet és olyan sürgősnek az intézkedést, hogy éjszakai nyugalmát feláldozva már éjjel a táborba ment. Hiába utazott azonban oda, Lamberg sehol se találta. Nem tudta elképzelni, mi történhetett vele, mikor másnap beállított szállására hat képviselő, akiket a ház küldött ki hozzá, s akik jelentették neki, hogy az elnök és a képviselők neki adott szava ellenére távollétében mégis ülést tartottak s ott Lamberg kinevezését örömrivalgás helyett azon a címen, hogy nem volt rajta miniszterelnöki ellenjegyzés, törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánították és hazaárulóként bélyegezték meg mindazokat, akik neki engedelmességek, akár polgári egyének az illetők, akár katonák.

Ez a határozat, melyet annak bizonyítékául, hogy milyen nagy lehetett a „szabadság” azon az ülésen, egyhangúlag hozott a ház, csak úgy volt lehetséges, hogy Pulszky Ferenc, Kossuth szemfüles bizalmasa, Bécsben pedig kémje, a bécsi forradalmár zsidók pénzelője és a csöcselék itatója, Bécsben két példányt még a nyomtatás alatt titkon megszerzett abból a királyi manifesztumból, mely Lamberg kinevezését hírül adja a magyar nemzetnek s gyorskocsin eljuttatta Pestre Kossuthéknak. A vöröstollas Madarász-csoport Kossuth pesti ügynöksége volt és ez irányította ott a tüntetéseket és a macskazenéket. Ezek a manifesztummal azonnal Kossuthhoz utaztak Ceglédre, kérték, hogy azonnal utazzék Pestre és e legújabb veszedelmes udvari cselszövés idejében való megakadályozására tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Kossuth azonnal utazott és megtette az intézkedéseket a helyzet elmérgesítésére, sőt teljes felborítására, s vele az egész 48 minden addigi eredményének teljes tönkretetésére. A pártjához tartozó képviselők adott szavuk ellenére Pázmány elnököt rákényszerítették arra, hogy azonnal, még az esti órákban ülést hívjon össze. Itt hozták aztán a fent említett határozatot s ez és a vele kapcsolatban elhangzott „hazafias” beszédek, illetve Madarászné titkos tevékenysége eredményezte aztán, hogy a farkasok közé éppen akkor katonai fedezet nélkül megérkező derék Lambergot a pesti utca népe felkoncolta. Hogy katona létegre fegyvertelenül jött a magyar fővárosba, az is nagyszerűen mutatja Lambergnek szinte az együgyűségig menő becsületességét. De hát aki maga becsületes, az mindig azt szokta gondolni, hogy mások is azok. Bezzeg nem gondolta ezt se Hitler, se Sztálin, se Rákosi Mátyás. Őellenük nem is sikerült egy merénylet se.

De hogy még a képviselőház esti ülésén elhangzott izgatások ellenére se spontán tört ki az utca felháborodása, azt bizonyítja a szemtanúk elbeszélése. Eötvös Józsefnek e gyilkosság hatására történő menekülésével kapcsolatban idéztük már Pálffyból, hogy minden átmenet nélkül, szinte a földből bújt elő a nagyszámú csöcselék s olyan félmeztelen, mézsároslegény-

féle alakok özönlötték el az utcát, amilyenek Pesten sem azelőtt, sem azután nem voltak láthatók.

A dolgot csak úgy lehet megmagyarázni, hogy Madarászék jó előre megszervezték a dolgot, hogy ha szükségük lesz rájuk, rendelkezésükre álljanak. Mivel Kossuth rendelkezett az ország pénzével, ahogyan Pulszkyknak elegendőt tudott küldeni belőle a bécsi csatorna pénzelésére és itatására, világos, hogy Madarászék is kaptak belőle annyit, amennyi céljaik elérésére szükséges volt. Számukra pedig most már igazán ütött a végső óra, mert ha Lamberg küldetése sikerrel jár, az az országra igen nagy haszon lett volna ugyan, de Kossuth és Madarászék egyszerre feleslegessé váltak volna.

Ha azonban részünkről ilyen örölségek történtek és éppen akkor történtek, mikor az udvar részéről irányunkban a legnagyobb engedékenység és jóakarát nyilvánult meg, igazán érthetetlen, hogy lehetett a nemzettel mégis száz éven át elhithetni, hogy 48-nak forradalommal és a király és a nemzet közötti vita fegyveres harccá fajulásának egyedül csak az volt az oka, hogy a bécsi ármány, hitszegés, gonoszság és magyargyűlölet már olyan méreteket öltött, hogy az a már egész a bárgyúságig menő magyar türelmet is meghaladta. Bezzeg azok, akik be voltak avatva a dolgokba, 1848. szeptember végén már egész másképp látták a dolgot, még akkor is, ha olyan szélsőséges 48-asok voltak, mint Batthyány Lajos, aki fiatal tapasztalatlansága idején még együtt üvöltött a Kossuth-farkasokkal s még a féktelen Habsburg-gyűlöletben se állt hátrább náluk.

„Mit csináltak Önök azon a Pesten, azon a szerencsétlen Pesten!?” – kérdezte elkeseredve Batthyány Pálffytól még aznap, mikor Lamberg meggyilkolása történt, azaz szeptember 28-án este tíz óra felé a pákozdi táborban. „Azok a nyomorultak! Azok az örültek! Ó, az a képviselőház! Az a képviselőház!” – kiabálta szinte örülten az elkeseredéstől a nemzet sorsáért felelős hajdani szélső 48-as. Rögtön utána pedig, de már Bécsből, ezt a bejelentést intézte a 48-as képviselőházhoz:

„A magyar képviselőháznak! (Egész bizonyos, hogy nem véletlenül maradt el a megszólításból a szokásos „tisztelt” jelző.) Éppen most vettem hírért a képviselők utolsó határozatát nyomban követő gonoszsnak, gróf Lamberg borzasztó meggyilkoltatásának. E tény minden, a hon javára tett fáradozásaim sikerét különben is megghiúsítá, úgyhogy majdnem fölöslegesnek látszik, midőn ezennel tudtul adom, hogy rögtön letettem hivatalomat, melynek törvényes hatáskörét nyirbálni a képviselőház ismételt ízben kötelességének tartá. (Látjuk tehát, hogy nemcsak a gyilkosokat ítéli el, hanem magát a 48-as képviselőházat is. Hiszen ha nem azt tartotta volna bűnösnek, akkor nem kellett volna lemondással válaszolnia.) Azonban nyíltan ki kell jelentenem, hogy ámbár e pillanatban visszalépek, benső meggyőződéseim szerint jogom van megvégni, hogy ezen lépésemet senki ne tulajdonítsa sem a haza szent ügye iránt való közönyösségnek, sem semmiféle önző aggályoskodásnak, hanem a joggal megvárt bizalom hiányának, mely hiány a hazát oly útra vezette, hová a törvényesség iránti tiszteletből, melyhez hivatalos állásomat s cselekedeteimet mindig fűzém, nem követhetem s nem is fogom követni. Egyszersmind lemondok képviselői állásomról. Bécs. 1848. október 1. Gróf Batthyány Lajos.” (Szeremlei Samu: Magyarország krónikája 1848–49-ben, I., 229. o.)

Ezt a levelet a magyar képviselőház annyira nem tette ki az ablakába, hogy – a sajtószabadság igazi bolsevista módra való megcsúfolásával – Kossuthék nemcsak az újságok és a nyilvánosság előtt titkolták el, hanem még csak az országgyűlés ülésén se olvasták fel. Az országgyűlési naplóban sincs benne sehol. Még azt a tényt, hogy a levél megérkezett, azt se közölték az országgyűlés tagjaival, még zárt ülésen se. Csupa olyan hallatlan alkotmány- és törvénytörés, amilyen homlokegyenest ellentéte mindannak, amit szabadságnak, népjognak, parlamentarizmusnak, népuradalomnak vagy demokráciának nevezünk. Sikerült is nemcsak a levelet, hanem még Batthyány lemondását is annyira titokban tartani, hogy több adat van rá, hogy később még tekintélyesebb képviselők is az iránt érdeklődtek, miért nem jön vissza Batthyány Pestre.

Minket pedig a magyar történelemben arra tanítottak s még unokáinkat is arra tanítják, hogy 48 előtt uralkodói önkény kormányozta a magyar népet s azt tette vele, amit akart, mert a nép nem szólhatott bele sorsa intézésébe, 48-ban azonban maga vette a kezébe a nép a kormányzást, az ország ügyeinek intézői a nép szolgálói (miniszterei) lettek, akiket a nép bármikor felelősségre vonhatott és vonhat.

Ez az elmélet. A valóság, a gyakorlat, pedig – látjuk – már 1848 őszén az volt, hogy Kossuth, a magyar nép egyik szolgája, még azt is eltitkolja a magyar nép hivatalos és törvényes képviselői előtt, hogy a miniszterelnök, azaz a nép legfőbb szolgája, lemondott nemcsak miniszterelnöki állásáról, hanem még a magyar nép képviselőtéről is, és hogy miért mondott le.

Így kormányozta tehát a „felszabadult” nép önmagát. S az alkotmány karikatúrává tevéséhez még csak nem is kellett évtizedek, még évek se, csupán csak hetek. 48-ban vívják ki a „szabadságot” s még 48-ban teszik ennyire csúffá. Ha a Habsburgok alatt ilyesminek csak egy századrésze megtörtént, zúgott és zúghatott miatta az egész ország és felelősségre vonhatta érte a királyt, noha az alkotmányban az volt, hogy felelősségre nem vonható, mert személye szent és sérthetetlen. Most azonban, mikor már szabad lett a nép és neki felelős „szolgák” (miniszterek) intézték ügyeit, nemcsak a nép nélkül intézték az ország ügyeit, hanem még csak zúgás vagy tiltakozás se lehetett miatta, mert a nép azt még csak meg se tudhatta, hogy becsapták. A népet így kisémmizni és előtte minden őt érdeklő dolgot így eltitkolni 48-on kívül csak a kommunizmus tudta.

A magyar képviselőház „egyhangú” határozata, melyet gögös és minden további tárgyalást egyenesen lehetetlenné tevő módon az udvar szinte hízelgő békülékenységre adott válaszul, azzal a megokolással történt, hogy Lamberg kinevezése békekövetként miniszteri ellenjegyzés nélkül, tehát törvénytelenül, azon elvnek semmibevevésével történt, hogy a nép képviselői közvetítésével maga kormányozza önmagát. Eltekintve attól, hogy ezt az elvet rögtön oly csattanósan megcáfolta Kossuth Batthyány lemondólevelének a nép képviselői előtt való eltitkolásával, ok volt-e ez a képviselőház határozatának meghozatalára? Nem. Ez még ürügynek is gyenge volt.

Az ellenjegyzés elmaradása itt csak egy formáság elmulasztása lehetett, mert hiszen napnál világosabb, hogy Batthyány magáévá tette a kinevezést, örülve örült neki, tehát az ő ellenjegyzésének nem a ténye, hanem a formásága hiányzott és e formai hiba elkövetésére éppen elegendő ok volt az ügy sürgőssége. Egyenesen a képmutatás legvisszataszítóbb foka lett volna, ha emiatt az udvar lemondott volna a békítési kísérletről is.

Vajon, ha az országot miniszteri ellenjegyzés nélkül meg tudom menteni, az ellenjegyzéshez való ragaszkodással pedig ezt megíúsítom (ha ugyanis az udvar megvárja Batthyány ellenjegyzését, emberi számítás szerint már megtörtént volna Budának Jellasics által való bevétele s így a békítési kísérlet tárgyatlaná vált volna), nem huszonötöt kellett volna hát a hátára verni annak, aki fontosabbnak tartotta volna ezt az ellenjegyzést, mint az ország megmentését?

De miért is vártak volna Bécsben, míg Batthyány odautazik és ellenjegyez, mikor Lamberg kinevezése után azonnal Pestre jött, elsősorban természetesen azért, hogy Batthyánnyal találkozzék. Hiszen éppen azért ment először Pestre, nem pedig a táborba. Ezt bizonyára éppen azért tette, hogy kinevezésének alakításait előbb ott Batthyánnyal elintézzé. De még ha nem ezért is ment volna előbb a fővárosba, Batthyány akkor is figyelmeztethette volna erre, s akkor az ellenjegyzés feltétlenül megtörtént volna.

Nem is Batthyány hozzájárulása hiányzott arról a kinevezésről, hanem csak Batthyány tintája, s mint láttuk, még az se ok nélkül. De az ok semmiképpen se az ország függetlenségének figyelembe nem vétele volt. Ezt annyira figyelembe vették, hogy külön emiatt utasították el Wessenberg ellenjegyzését.

Az udvar annyira borzalmasnak tartott bűne tehát, ami miatt meg kellett íúsítani a király és a nemzet kibékülését, sőt magát a békekövetet is kegyetlenül meg kellett gyilkolni, csupán csak az volt, hogy előbb nem hívatta Bécsbe Batthyányt s Lambergot nem csak utána

küldte békebiztosnak, hanem sietett, nehogy arra Jellasics be is vonuljon a magyar fővárosba, bekövetkezzék a magyarságnak Jellasicstól való megalázása s így a dolog késő legyen.

Hogy maga Batthyány kész örömmel ellenjegyezte volna a kinevezést, sőt vágyai netovábbja volt, hogy ellenjegyezhesse, az Batthyány már közölt nyilatkozata után nyilvánvaló. Egyedül csak Pesten nem tudták ezt? Természetes, hogy csak azért nem tudták, mert nem akarták tudni. Mert Kossuth és az utca hatalmának befellegzését jelentette volna, s ezt akarták mindenáron megakadályozni.

Hogyne tudhatta volna ezt Kossuth, aki a minisztertanácsokon állandóan látta Batthyány-nak az övével teljesen ellenkező, békülékeny felfogását? Hiszen ezt még a bécsi belga követ is tudta, aki kormányának küldött szeptember 30-i jelentésében (ma is megvan a brüsszeli levéltárban, Károlyi, I., 94. o.) azt írja, hogy „je sais de bonne source, que Louis Batthyány vouloit contresigner le manifest de 25. (sept.). Il en était satisfait et attendait le comte Lamberg au camp.” (Megbízható forrásból tudom, hogy Batthyány Lajos ellen akarta jegyezni a szeptember 25-i manifesztumot. Meg volt vele elégedve és gróf Lamberg a táborban várta.)

Kossuth országgyűlése, „hazafias” határozatának egyhangú meghozatala után, hat biztost küldött a táborba s kötelességükké tette, hogy a határozatot a hadsereg előtt kihirdessék. Batthyány ennek „a legerélyesebben ellenállott”. „Kijelenté a biztosoknak, hogy nem ismeri el őket ilyeneknek; hogy a határozat a ház ígérete ellen van; hogy a végrehajtó hatalom kezelője ő és senki más, és hogy ő minden pillanatban kész a manifesztumot, amint hiteles eredetijét kézhez kapja, ellenjegyezni.”

Összehívatta Móga altábornagy által a sukorói kis templomba a tisztikart (furcsa, hogy éppen templomba, bár kálvinista templom volt), mely Batthyány előadására Lamberg misszióját egyhangúan elismeré, de ha a ház határozata publikáltatnék a táborban, kardját letenni jelentené ki. Kinyilatkoztatta ellenben a tisztikar, hogy ha Jellasics Lamberg missziójának nem engedelmeskedik, a végletekig kész ellene harcolni. Minden jó rendben látszott lenni, midőn este a vacsoránál a nyéki vendéglőben két Pestről jött futár tudatta Batthyánnyal Lamberg meggyilkoltatását. A szörnyű hírre nagy kavarodás támadt. Heves vita Perczellel, aki a ház határozata publikálását most újra sürgetni kezdé, de hiába.

Ez a dolog előadása Batthyánynak a hadbíró előtt tett vallomása alapján (Károlyi, I., 95. o.). De közöltük ugyanezt már Pálffy János szemtanú előadásában is. Látjuk, hogy a kettő egyezik, Batthyány tehát nemcsak azért beszélt így bírái előtt, hogy magát mentse, s mert ott már nem mert kuruckodni, hanem bizonyítva van, hogy a dolog valóban így is történt.

Károlyi Árpád itt jegyzetben azt is megjegyzi, hogy a bécsi Kriegersarchivban van Perczelnek egy emlékiratféléje, melyben az van, hogy Batthyány neki Nyéken (Kápolnásnyék) ezt mondotta: „Nem akarok forradalmat, mert azt nagyobb veszedelemnek tartom az ország jövőjére, mintha Jellasics csata nélkül foglalja el Budapestet”.

Láthatjuk tehát, hogy 1848 őszén még Batthyány is ott tartott már, hogy szinte épp úgy várta Jellasics Pestre való bevonulását, mint akár a dinasztia, a magyar konzervatívok vagy a főpapok, mert hiszen ez a Perczelnek tett kijelentése ezzel egyértelmű. Hogy amit mondott, éppen a 48-asok egyik legszélsőségesebbjének mondta, és hogy e mondatát éppen Perczel bizonyítja, még növeli kijelentése meggyőződésének súlyát.

De azt maga Károlyi Árpád is megerősíti (I., 96. o.), hogy Batthyány Lamberg meggyilkolása után nemcsak képviselői mandátumáról mondott le, hanem még az országot is el akarta hagyni, azaz 48-as szempontból a legnagyobb bünt, a hazaárulást is el akarta követni ugyanekkor. „Batthyány – írja Károlyi – leverten távozott Ikerváron keresztül Bécsbe, hogy itt a trón és az ország érdekében, amit lehet, elkövessen, azután pedig lemondva hivataláról és képviselőségéről, családjával külföldre utazzék.”

Égészen bizonyos, hogy Lamberg sikerrel és minden vérontás nélkül gyorsan oldotta volna meg feladatát, mert bizonyos, hogy Jellasics engedelmeskedett volna a király intézke-

désének, s így a főparancsnokságot átadta volna neki. Eddig csak azért önérzeteskedett, mert tudta, hogy az udvar még nem döntött közte és a forradalomra hajló magyarok között. (Nem álnokság, annál kevésbé „hítségés” volt ez az udvartól, hanem a legtermészetesebb önvédelem. Terrorral dolgozó 48-as ellenfeleivel szemben ennél enyhébb és ártatlanabb fegyvert el se lehet képzelni.) Ha pedig Jellasics már ki volt küszöbölve, viszont az egész császári sereg Pest előtt állt, már a lázadásra hajlamosak se tehetek volna mást, mint vagy engedelmeskednek, vagy menekülnek. Hogy az engedelmeskedést válasszák, azt az is megkönnyítette számukra, hogy az udvar a kikényszerített 48-as törvényeket is állta (legfeljebb eleinte még nem hagyta volna őket a legszélsőségesebb értelemben magyarázni), de viszont a 48-asok önérzését is kielégítette volna az, hogy nemcsak ők voltak kénytelenek leszállítani a hangot, hanem Jellasics is, sőt ő még jobban, mint ők.

Most, mikor már a bécsi titkos levéltárak anyagát is ismerjük, tudjuk, hogy az udvar Jellasicsot Lamberg kinevezésével valóban végleg el akarta ejteni. Világos tehát, hogy ezek után horvátjaival Pest alól vissza kellett volna fordulnia, mert hiszen ő, aki azt állította, hogy mindent a trón tekintélyéért tesz, még ha akarta volna, se cáfolhatta volna meg önmagát. De a magyarság azok tekintetében is, amik ezek után következtek volna, egészen nyugodt lehetett volna, mert erre kezesség volt a Batthyány után következő, már kinevezett új miniszterelnök, a kálvinista Vay személye. Kossuth és Madarászék félreállítása pedig magyar szempontból is feltétlenül üdvös, sőt szükséges lett volna, mert addig, míg őket meg nem fékeztek, nem lehetett volna rend és nyugalom az országban.

Ma már az is bizonyítva van, hogy nemcsak a nádor, hanem még Batthyány is már régebben idegen csapatokat (nem hadsereget, mert akkora erőre nem lett volna szükség) kért Bécsből a túlzók ellen s kérelmük teljesítése csak közbejött váratlan akadály miatt maradt el. (Nem úgy értjük s bizonyára a nádor és Batthyány se úgy értette, hogy ezek a csapatok fegyverrel verték volna le Kossuth híveit, hanem úgy, hogy ezek a megérkezett csapatok láttára enélkül is elnémultak volna.)

Bizonyára Kossuth is tisztában volt Lamberg küldetésének eredményességével, s vele az ő napja végleges leáldozásával. Hatalma megmentésére és a nemzet és a király közti béke létrejöttének megakadályozására ezért folyamodott olyan átlátszóan hitvány ürügyhöz, hogy Lamberg kinevezése a miniszterelnöki ellenjegyzés hiánya miatt törvénytelen.

Kossuth nemcsak a bécsi udvar mellett tartott kémet (Pulszky), hanem még Széchenyi, sőt Batthyány ellenőrzésére is. Ennek lehetőségére Batthyány rövidlátása adta meg a lehetőséget. Nem lett volna szabad ugyanis Kossuthot éppen pénzügyminiszterré tenni. Az ország se vesztett volna vele semmit, mert hiszen Kossuth egyáltalán nem volt pénzügyi szakember. Pálffy egyenesen azt állítja, hogy még minisztériumába is csak nagy ritkán nézett be. Ellenben kémek alkalmazására és a bécsi csőcselék zsoldban tartására így megvolt a lehetősége. Pénzkezeléssel egyébként is mindenkit meg szabad bízni, csak azt nem, aki tele van adóssággal. Kossuth pedig egész addig, míg csak pénzügyminiszter nem lett, mindig tele volt, mint majd hozunk fel rá bizonyítékokat.

Kossuth és Madarászék tehát nem a hazát mentették meg azzal a végzetes, Lamberggel szembeszegülő házhatározattal és az utána következő, mesterségesen megrendezett aljas gyilkossággal, hanem a hazát vitték bele erőszakkal egy olyan forradalomba és fegyveres harcba, mely a világsi fegyverletétellel, az aradi akasztásokkal és a Bach-kor elnyomásával végződött. Nemcsak hazafiatlanságukról tettek vele tanúságot, hanem ostobaságukról is, mert éppen azt nézték, illetve nyilvánították merényletnek a magyar haza ellen, ami a legjobban javára szolgált volna és gyűlölködő gyanakvásukban éppen akkor szimatoltak „ármányt”, mikor az „ellenség” a jóakarátát akarta bebizonyítani.

Mindebben Károlyi Árpád is egyetért velünk, mint ahogyan ma már komoly történetíró nem is tehet másként, mert hiszen a napot nem tagadhatja le az égről. Mivel azonban a magyar történetíró nemcsak a történelmi igazságot, hanem a „hazafiságot” is köteles szolgálni

(mi is elismerjük a magyar történetíró ezen kötelességét is, csak mi nem az idézőjelbe tett, hanem az igazi hazafiságot értjük rajta, melyet az igazsággal szemben természetesen nem lehet szolgálni), a magyar közvélemény pedig a hazafiságon még mindig a Kossuthért való lelkesedést érti és mert jaj annak az írónak, aki a „hazafias” közszellemet megsérteni meri. Ezért Károlyi Árpád is kísérletet tesz, hogy kötelességének ebben az irányban is megfeleljen, s hogy a felhozott levéltári adataival az esetleg megsértett magyar közvéleményt kiengesztelje:

„Méltó és alapos volt – írja – Batthyány elkeseredése (amiatt, hogy az országgyűlés Lamberg kinevezését törvénytelennek bélyegezte), de a házhatározat létrejötte mégis érthető. Már magában az a tény, hogy minden politikátlansága mellett is egyhangúlag hozatott, meg-gondolásra késztet.”

Ennél gyöngébb érvet még mesterségesen se lehetett volna felhozni, sőt az érv éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, mint amit szándékoltak vele. Hiszen éppen az, hogy a határozat egyhangúlag hozatott, bizonyítja legjobban, hogy nem szabadon hozatott, hanem terror hatása alatt, amely akkora volt, hogy a másképpen vélekedők még mukkanni se mertek.

Talán csak nem lehet komolyan azt gondolni, hogy a királynak, sőt még Batthyáynak se volt egyetlenegy híve se az egész országházban? Hiszen még az elnök, Pázmándy is, aki a határozatot a ház nevében kimondta és aki az ülést a terror hatására és Batthyáynak tett ünnepélyes ígérete ellenére összehívta, utána hamarosan Windischgrätz mellé állt, visszavonult a politikai élettől s ezzel ugyancsak kimutatta, mennyire meggyőződése ellenére csinált mindent, amit csinált.

Viszont Pálffy meg ugyanennek az országgyűlésnek az alelnöke volt, s láttuk már, hogy neki is milyen lesújtó véleménye volt erről az „egyhangú” határozatról és azokról, akik meghozatalának okai voltak. S mégis ő is megszavazta, mert hiszen az, hogy a határozatot egyhangúlag hozták, ezt jelenti. Megszavazta aztán Eötvös is, aki aztán rögtön utána menekült is. Ennyire „önként” és ennyire „szívből” szavazta meg! Ne feledjük, hogy ha egyhangú volt, akkor megszavazta még Széchenyi is. És Károlyi Árpád, az alapos és okos történetíró, mégis Kossuthék javára hozza fel azt, hogy a határozat egyhangú volt!

Kossuth sokkal jobban tisztában volt az effajta határozatok egyhangúságának értékével, mint Károlyi Árpád, a történetíró. Mikor ugyanis két hónap múlva az országgyűlés Windischgrätz elől Debrecenbe menekült, akkor is egyhangúlag mondta ki a ház, hogy követi a kormányt. Nem is csoda, hiszen Hunkár, a veszprémi képviselő, azt indítványozta, hogy aki nem hajlandó Debrecenbe menni, azt fel kell akasztani. Kossuth utána mégis attól rettegett, hogy Debrecenben nem is lehet majd ülést tartani, annyira kevés lesz majd ott a képviselő.

A határozat egyhangúsága tehát nem jó jel, mint Károlyi gondolja, illetve mondja (mert ha mondja, abból még egyáltalán nem következik, hogy gondolja is), hanem rossz jel. Kossuth is rossz jelnek tartotta. Károlyi Árpád bizonyára azért mondott mást, mint amit gondolt, mert ha nem akart ő is hazaáruló hírébe kerülni, mint Szekfü, akkor ha már a „hazafisággal” ellenkező igazságot le merete írni, a „hazafiaknak” is kénytelen volt odadobni valami tetszetős koncot, melyről azonban jól tudta, hogy csak azoknak lesz tetszetős, sőt érvnek is csak azok fogadhatják el, akiket az egyoldalúság megakadályoz a tisztánlátásban.

Lamberg kinevezése meghozta volna a békét, mert kihúzta volna a félreértések méregfogát. Ezért a házára rendkívül előnyös lett volna, de nem lett volna előnyös Kossuthra és Madarászékra. Lehetetlenné tette volna ugyanis a további izgatásokat, feleslegessé, sőt lehetetlenné tette volna őket, mert megszüntette volna a létükhöz szükséges feltételeket.

Ezért kellett nekik Ceglédről rögtön hazahívniuk Kossuthot; ezért kellett gyorsan még aznap este, addig, míg Batthyány távol van s így őket nem ellensúlyozhatja, összehívni az országgyűlést; ezért kellett az elnököt és a képviselőket rákényszeríteni a Batthyáynak adott szavuk megszegésére és ezért kellett eközben olyan terrort kifejteniük, hogy a határozat is egyhangú legyen, tehát még a miniszterek és azok se mertek ellene szavazni, akik Batthyáynak szavukat adták, hogy távollétében semmit se csinálnak.

Kossuthéknak persze jobb lett volna, ha tevékenységük nem sikerült volna ennyire túl jól és ha a határozat nem lett volna ennyire egyhangú. A kommunistákra is előnyösebb lett volna, ha minden választásuk nem sikerült volna 99,7%-os eredménnyel. De a terrornak már a természete olyan, hogy vagy túlságosan is jól működik, vagy pedig sehogy se, s ha a kettő közül kell választani, akkor természetesen inkább az elsőt választják nemcsak a kommunis­ták, hanem azt választották már elődeik, a negyvennyolcasok is.

Kossuthnak a Lamberg meggyilkolását megszervező Madarász-klikkel való viszonyára tanulságos következtetéseket vonhatunk le Vukovics Sebő, a 49-es igazságminiszter naplójából, aki természetesen szélsőséges 48-as volt, mert hiszen ő már annak a kormánynak volt a tagja, mely a trónfosztásig is elment. A 447-448. oldalon így írja le 1849 tavaszán Kossuth társaságában a honvédtáborban való időzését:

„E helyen nem hagyom említetlenül, hogy Madarász neve a táborban nemcsak gúnnyal, hanem haragos gyalázással érintett, valahányszor a Honvédelmi Bizottmányról szó volt, mely iránt rokonszenve és tisztelete a seregnek kevés volt. Madarász szóba hozatalának foly­­tában visszatérek Kossuthnak a táborban mulatozására. (Az akkori szóhasználat szerint a „mulatozás” szó nem dorbézolást jelent, hanem időzést). Vele és előtte Madarásról többször beszélgetünk. Én határozottan jelentettem ki, hogy mint a radikális véleményhez vonzódo, végtelenül bosszankodom azon, mint meri Madarász a radikálpárt főnökének tartatni magát s mint tűrik meg ezt a magukat radikáloknak nevezők. Kimondtam, hogy ha Debrecenbe men­­nek, első volna, mit tennék, Madarász ezen bitorlását megtörni, mely szégyenünkre válik.”

„Kossuth megilletődés nélkül hallgatta mindezeket és soha nem vegyült a kikelésekbe, Madarászt soha egy szóval sem védte. A beszéd csillapodásakor én azt mondtam Madarász­­ról: Szerencsétlen ember, kivel senki se szeret egy helyen állni. Ez áll, mondá erre Kossuth, valóban szerencsétlen ember. Az elnök (Kossuth) kísérete Madarász iránt a legnagyobb gyű­­lölettel viseltetett, kivéve Bikkesit, kit a Madarász-Mérey-kör állított az elnök oldala mellé. Rákóczi, Szöllösi, Obonyai mindig Madarászt szidalmazták, midőn valami helytelen kor­­mányselekvés szóba jött. Obonyai, ki az elnök kegyeiben a kíséreti tagok között a legmaga­­sabbban állott, gazembernek címezte Kossuth előtt is.”

Láthatjuk tehát, hogy Madarászt mennyire gyűlölték, sőt megvetették még Kossuth köz­­vetlen környezetében is, s hogy ezt Kossuth is mennyire nagyon jól tudta. Hagyta, hogy gyű­­löljék, védeni se tudta vagy merte, de azért végig kitartott mellette, sőt annyira bizalmi embere volt, mint senki más.

Madarász sok olyat tudott Kossuthról, amit senki más nem tudott. Bizonyára ezért nem mert vele szakítani, bármennyire tudtára adták is hívei, hogy nem jó szemmel látják környe­­zetében. Madarász nemcsak Kossuthnak, hanem még Kossuthnének is a legbensőbb embere volt. (Természetesen nem szerelmi értelemben véve.)

Kossuth is szakasztottan olyan ember volt tehát, mint Hitler és Sztálin. Szüksége volt olyan emberekre, akikkel a nyilvánosság előtt nem mert vállalni semmi közösséget, mert szé­­gyen lett volna rá, de viszont szüksége volt rájuk, mert uralmának alapja és elengedhetetlen járulékaik voltak, s olyan titkokat tudtak, melyek miatt nem lehetett őket elejteni akkor se, mi­­kor talán már nem is lett volna rájuk szükség. Madarászt sikkasztónak tartották már a 48-­­asok is. Ő, László, elmenekült Világos után, testvére, József, itt maradt, de – jellemtelensége csalhatatlan bizonyítékául – őt még Haynau se húzatta föl, mert még őt is be tudta fogni. Bizo­­nyára nem azzal, hogy még előtte is hazafiaskodott és a 48-as szabadságelveket védte előtte.

A miniszteri ellenjegyzés hiányát Lamberg kinevezésén diákkoromban még én is rendki­­vül fontosnak tartottam s nagyon sajnáltam, hogy az udvar ezt a törvényteleniséget elkövette. Akkor még elhittem, hogy ebben Kossuthnak volt igaza. Ahogyan ugyanis nekünk a történel­­met előadták, nem is sejtettem, hogy azoknak, akik az ügyvel kapcsolatban ezt a végzetes „heccet” csinálták, éppen arra volt szükségük, hogy ez az ellenjegyzés hiányozzék, azaz, hogy legyen valami, amibe bele tudjanak kapaszkodni.

Híszén éppén azért használták fel Batthyány távollétét, mert ha megvárják, míg a táborból hazaérkezik, mindjárt meglett volna az az annyira fontosnak tartott ellenjegyzés. Nem is kellett volna sokáig várniuk, csak mindössze órákra, mert híszén Batthyány csak azért nem volt Pesten, mert azt hitte, hogy így az ellenjegyzést hamarabb el tudja végezni, vagy legalábbis tudtul adni, hogy csak a betű hiányzik arról a kinevezésről, nem pedig az ő tényleges hozzájáruló helyeslése. Kossuthéknak azonban nem az ellenjegyzés kellett, hanem az ürügy arra, hogy nemzet és király között a kibékülést megakadályozzák, nehogy a válság nélkülük oldódjék meg s így bebizonyosodjon, hogy ők feleslegesek.

Akkor, mikor ezt az ellenjegyzést annyira fontosnak tartottam, azt se tudtam még, hogy nemcsak Lamberg kinevezésén nem volt ellenjegyzés, hanem nem volt egész sereg olyan más 48-as fontos királyi döntésén se, melyet pedig éppén a 48-asok fogadtak legnagyobb örömmel s tartottak a legtörvényesebbnek. Például csak „Ferdinánd” aláírással volt ellátva minden Batthyány- vagy miniszterelnöki ellenjegyzés nélkül az a királyi leírat, melyet 1848. március 31-én olvastak fel az országgyűlés elegendes [vegyes] ülésén, s amelyben a király azt a külön had- és pénzügyminisztériumot adta meg az országnak, melyet egész addig nem volt hajlandó a megadott 48-as törvényekbe beletartozónak elismerni.

Ez természetesen miniszterelnöki ellenjegyzés nélkül is „roppant lelkesedéssel fogadtott” (Szeremlei, I., 57. o.). Még az élelméjű és nagy jogász Deáknak se jutott eszébe, hogy csomót keressen a kákán és holmi ellenjegyzés-hiányokat, annál kevésbé törvénytelenéget és érvénytelenéget emlegessen. Éppén ellenkezőleg, azt mondta rá, hogy „minden meg van adva, amit papíron adni lehet”, az országgyűlés két háza egyesült hálaünnepet rendezett érte a főherceg-nádornak, Pesten pedig, mikor a nádor odaérkezett, „még azon éjszaka fákllyavilág mellett felolvastatott”.

Akkor tehát senkinek se jutott eszébe, hogy tulajdonképpen törvénytelenéget olvasnak fel és ünnepelnek és az egész érvénytelen. De nem jutott ez eszébe a „híszegő” udvarnak se, mert az se vonta vissza soha ez engedményét azon a címen, hogy érvénytelen volt, mert nem volt rajta a magyar miniszterelnök törvény által megkívánt ellenjegyzése.

Erre a királyi leíratra akkor azért nem fogták rá, hogy törvénytelen s azért nem mondták ki egyhangú határozattal, hogy hazaáruló, aki engedelmeskedik neki, mert ez a 48-as politikára előnyös „törvénytelenéget” volt... De hát talán Lamberg kinevezése nem volt a nemzetre épp oly előnyös, sőt még előnyösebb? Ez csak Kossuthra volt hátrányos, de nem a nemzetre. De egyébként is, hogy valami törvényes és így érvényes-e, azt nem az dönti el, hogy előnyös vagy hátrányos-e (kivált mikor minden párt és minden felfogás más tart előnyösnek és más hátrányosnak), hanem az, hogy megfelel-e a jogi, az alkotmányos, a törvényes előírásoknak.

De éppén ezért, mert ezt a március 31-i királyi leíratot ránk nézve annyira előnyösnek tartottuk, kellett volna gondoskodnunk arról, hogy az alkotmányos alaki előírásoknak megfelelően, azaz, hogy a miniszterelnöki ellenjegyzéssel is el legyen látva, nehogy Bécsben még akadhasson a nemzetenk olyan rosszakarója, aki majd ebbe belekapaszkodhassék és hatálytalaníthassa. Akkor ez az alaki hiba mégse jutott eszébe nálunk senkinek se, mintha nem is tudták volna, hogy miniszteri ellenjegyzés is van a világon. Pedig hát nem sértődött volna meg miatta senki (a király legkevésbé), ha nem ugyan visszadobták volna, mint érvénytelen, hanem csak egy újat kértek volna helyette, melyen a miniszteri ellenjegyzés is ott van.

Mi az udvart híszegőnek tartottuk. Az is kétségtelen, hogy ahogyan a 48-as engedményeket általában, ezt a március 31-i újabb engedményt is csak szorult helyzetete miatt, tehát kényszer hatására adta ki. S lám, ez a „híszegő” udvar, mikor már szorult helyzetéből kikerült, mégse hivatkozott arra (még akkor se, mikor mi erre már a Lamberg-ügyben megadtuk neki a példát), hogy ez az engedmény érvénytelen, mert nem volt rajta miniszteri ellenjegyzés és ezért a külön magyar pénz- és hadügyminisztériumot, mint törvénytelenül felállítottat, megszüntetem. Az udvar tehát „híszegő” volt, állítólag semmit se adott őszintén, s amit már megadott, azt is mindig visszavonta, ha csak valami mondvasínált ürüggyel tehetete; annyira

hitzegő azonban mégse volt és annyira hitvány ürügyeket azonban mégse használt fel a már megadott jogok visszavonására, mint Kossuthék a Lamberg-ügyben.

Nem volt aztán miniszteri ellenjegyzés azon a május 7-i királyi leiraton se, melyen Ferdinánd Jellasics zágrábi, Harbovszky pétervárad, Piret bánsági és budai hadikormányzóknak tudtul adja, hogy az 1848. 3. tc. folytán a határőrvidék és a katonaság „jövőre minden kiadandó parancsokat és rendeleteket az illető magyar minisztérium útján veend” és „ahhoz intézendők minden hivatalos jelentések”.

Tudjuk, micsoda „hitzegésnek” vette a magyar kormány és veszi még ma is a magyar közvélemény, hogy Jellasics és társai csak látszólag engedelmeskedtek e királyi leiratnak és ezt az udvar is eltűrte tőlük, sőt talán még maga is bízta rá. Hát ha a magyar országgyűlés Lamberg ellenjegyzés nélküli kinevezése ellen hozott határozatát törvényesnek és helyesnek vesszük, akkor Jellasicsnak és társainak tulajdonképpen nemcsak bűne nem volt, mikor a jelzett, szintén ellenjegyzés nélküli királyi leiratnak nem engedelmeskedtek, hanem magyar hazafias kötelesség is volt részükről, hogy ne engedelmeskedjenek, mert az a királyi leirat, mely ezt az engedelmeséget előírta nekik, törvénytelen s így érvénytelen volt. 48-nak mégis egyik fő sérelme volt, hogy csak ímmel-ámmal engedelmeskedtek neki. Így ellentmondanak a 48-asok önmaguknak!

De hiányzott a miniszteri ellenjegyzés arról a május 6-i, Jellasicshoz intézett királyi intézkedésről is, melyben meghagyja neki, hogy mivel az 1848-as 3. tc. szerint a kapcsolt részek is a magyar minisztérium hatásköre alá tartoznak, mind a nádornak, mind a magyar minisztériumnak a kormányzás minden ágában pontosan engedelmeskedjék.

Ebben a királyi leiratban se talált se Kossuth, se a kormány semmi kifogásolnivalót a miniszteri ellenjegyzés hiánya címén, s mikor később a király Jellasicsot a magyar kormány hatásköre alól kivonta, eszébe se jutott, hogy előbbi intézkedése hatálytalanítását azzal indokolja meg, hogy előbbi leiratán nem volt miniszteri ellenjegyzés s ezért érvénytelen volt. Nem. A király előbbi intézkedése hatálytalanítását azzal okolta meg, hogy a magyar kormány hűtlenné vált, törvénytelen útra tért s ezért nem jár neki engedelmeség.

Május 29-én újra olyan királyi döntéseket adott ki Bécs, egyszerre négyet is, melyek egyikén se volt miniszteri ellenjegyzés. Mivel azonban ezek is mind rendkívül előnyösek voltak reánk, egy 48-asnak se jutott eszébe, hogy kifogásolja őket, annál kevésbé, hogy érvényességüket kétségbe vonja. De még az se, hogy törvényesekké válhassanak és így kötelező erővel bírjanak, legalább utólag kérjen rájuk ellenjegyzést, azaz e szépséghiba eltüntetését. Még szépséghibának se tekintette tehát a dolgot senki. E királyi leiratokban is miniszteri ellenjegyzés nélkül helyezte Erdélyt a király a magyar minisztérium hatásköre alá, tiltotta be a Jellasicstól önhatalmúlag összehívott horvát országgyűlést és rendelte be magához a bánt dorgálásra.

De miniszteri ellenjegyzés nélkül jelent meg az a híres június 10-i királyi leirat is, mely Jellasicsot állásából elcsapja, melyre a 48-asok annyira büszkék voltak, oly fontos nemzeti vívmánynak tekintettek, s azt, hogy a király nem hajtotta végre, olyan nagy sérelemnek tekintették. Pedig mikor a király ezt a leiratot aláírta, Batthyány is Bécsben volt, hiszen ő eszközölte ki személyesen. A maga miniszteri ellenjegyzését azonban ekkor is annyira mellékes formáságnak tekintette, hogy még ekkor se tartotta szükségesnek. Kossuthék se tettek neki miatta szemrehányást, mikor hazajött, sőt minden jel arra mutat, nem is nézték, van-e az iraton ellenjegyzés vagy nincs. Mindenetre kétségbeejtő hanyagság lett volna ez mindegyiküktől, ha az egész leirat érvényessége csak ettől függött volna. Hiszen akkor nem is lett volna a nagy vívmány vívmány, mert akkor csak „nesze semmi, fogd meg jól”-t kaptak volna.

Mivel minden jogász tudja, hogy jogi dolgokban mennyire fontos a gyakorlat, az, hogy a törvényt meg szokták-e tartani vagy nem, ez a szabályokkal annyira ellentétes gyakorlat egy-maga is elég lenne annak a megállapítására, hogy 48-ban a királyi leiratokon a miniszteri ellenjegyzés nem volt szokásban, elhagyása tehát nem volt törvénytelen. Hogy Lamberg

kinevezésekor mégis egyszerre annyira fontos lett, hogy egyenesen ettől függött, ki hazaáruló és ki nem, már tudjuk, mi volt az oka. Még érdekesebb, hogy még ugyanaz a Kossuth is, aki ezt a miniszteri ellenjegyzést nagy „hazafiságában” és „törvénytiszteletében” annyira égbekiáltó fontosságúvá tette, mikor rá egy félévre ő lett az államfő s neki lett minisztériuma, intézkedéseire a miniszteri ellenjegyzést még annyira se tartotta szükségesnek s a törvényt százszor jobban lábbal taposta, mint 48 előtt és alatt a „hítségű” udvar.

Ha V. Ferdinánd miniszteri ellenjegyzés nélkül intézkedett, az mindig csak a formáság megszegése volt. Amit ugyanis ő miniszteri ellenjegyzés nélkül tett, azt mindig Batthyány-miniszterelnök tudtával és beleegyezésével, sőt egyenesen az ő kérésére adta ki. (Hiszen a most elsorolt királyi leiratok mind a 48-asok javára és kérésére adtak ki.) Kossuth azonban (az a Kossuth, aki a Lamberg-esetből olyan nagy hűhót, sőt „hazaárulást” csinált), mint Magyarországnak az alkotmányra és a törvény megtartására felelős kormányzója, nemcsak mint formáságot hagyta el intézkedései alól a miniszteri ellenjegyzést, hanem – mint majd bővebben látni fogjuk – nem is kivételképpen, hanem egész rendszeresen tett olyan intézkedéseket, melyek a miniszterek hatáskörébe tartoztak volna és ő mégis az illető miniszter megkérdezése, sőt tudta nélkül tette őket.

Annyira mindennapi dolog volt ez nála, hogy – mint később látni fogjuk – miniszterelnöke, Szemere, végül már látszólag komolyan, de valójában gúnyból arra kérte, hogy mondja ki nyíltan a diktatúrát és bocsássa el az egész kormányt, mert így ők, a miniszterek, olyan ténykedésért kénytelenek felelősséget vállalni (mert alkotmányos államban mindenért a miniszter felelős, nem pedig az államfő), melyeket nem ők adnak ki, sőt nem is tudnak róla. Ha a valószínűségben diktatúra van, sokkal jobb, ha nyíltan is az van.

Ehhez itt egyelőre csak azt jegyzem meg még, hogy Szemere ezt nemcsak mondta Kossuthnak, hanem memorandumban írásba is fektette, tehát Kossuth e törvénytelen eljárása bizonyítására történelmi dokumentum is van. (Steier is közli Szemere ezen memorandumát.)

De még ha Lamberg királyi biztossá való kinevezéséről a miniszterelnöki ellenjegyzés nem is azért hiányzott volna, mert Batthyány a dolog sürgős volta miatt a nevét még nem tudta odaírni, noha mindenáron akarta, hanem azért, mert nem volt hajlandó beleegyezni a kinevezésbe, tehát kinevezése a miniszterelnök ellenére történt volna, akkor se lett volna közel se olyan felháborító törvénytelenesség a dolog, mint amit rögtön utána az országgyűléssel szemben követtek el Kossuthék azzal, hogy azt a levelet, mely Batthyány miniszterelnöki és egyúttal képviselői lemondásáról szól, és amelyet ő a képviselőházhoz intézett, nem közölték a címzettel, sőt egyenesen eltitkolták előle.

Batthyány az országgyűlésnek írta levelét, nem pedig Kossuthéknak, s a levelet mégis egyedül csak Kossuthék olvasták el, az országgyűlés nem. Egy „szabad” jogállamban még az is tűrhetetlen, ha egy magánember levelét nem kézbesíti, hanem elsikkasztja a posta. Mit szóljunk azonban akkor, ha ezt a nemzet hivatalos képviselővel szemben követik el és éppen a nemzet felelős megbízottai? Ha azzal az országgyűléssel szemben teszik, mely minden hatalom hivatalos letéteményese, s melynek Kossuthék egyszerű szolgálói voltak, vagy legalábbis annak kellett volna lenniük, ha a törvényeket és a törvényekre letett esküjüket megtartották volna. Ezzel tehát ezek a nagy „hazafiak” ugyancsak megmutatták, hogy nem tartózkodnak, hanem orránál fogva vezetik, sőt becsapják a nemzetet; hogy nem alázatós végrehajtói a nép akaratának, hanem önkényurak, mert úgy viselkednek vele szemben, mint feljebbvalók, noha ehhez közel sincs olyan joguk, mint a régi „zsarnokoknak” volt, hiszen ők éppen azzal szereztek hatalmukat, hogy szabadságot hirdettek a népnek.

Lamberg meggyilkolása után

Természetes, hogy Lamberg meggyilkolása után az udvar a 48-asokkal többet már nem tárgyalhatott. A tárgyalogosság tökéletes hiánya, hogy történetírásunk azt, hogy e gyilkosság után az udvar nyíltan Jellasics mellé állt, egyszerűen csak annak tulajdonítja, hogy Radecky győzött az olasz harctéren, így az udvar kiszabadult kényszerhelyzetéből és megmutatta foga fehérét.

Világos, hogy ez a győzelem is kellett hozzá, mert olyan udvar, melyet levernek és porban hever, még olyan gyilkosságot se büntethet meg, mint a Lamberg-féle volt. Ez azonban éppen nem jelenti azt, hogy ha a 48-asok Lambergot békebiztosnak elfogadják, az udvar akkor is Jellasics mellé állt volna csak azért, mert Radecky olaszországi győzelmével kiszabadult kényszerhelyzetéből.

Ha így lett volna, akkor is Kossuthék volnának azok, akik ezért legkevésbé tehetnének az uralkodóháznak szemrehányást. Az csak természetes, hogy akit fenyegetnek és megfélemlítenek, csak addig tűr és alkalmazkodik, amíg kénytelen, és akkor segít magán, mikor tud. Vajon az a Kossuth, aki 48 elején még az alattvalói hűségétől csöpögő, hízelgő nyilatkozatokat küldött az udvar felé az országgyűlésből, nem egyenesen detronizálta-e ezt az udvart, mihelyt Görgey győzelmei 49 tavaszán erre neki lehetőséget adtak? Ha az udvar részéről „hítségesség” volt, hogy Lamberg meggyilkolása meg Radecky győzelme után Jellasics mellé állt, vajon Kossuth részéről nem volt hítségesség, ha ő meg Görgey győzelmei után egyenesen rögtön detronizált?

A két „hítségesség” között csak az volt a különbség, hogy mikor a Habsburg-ház azt hitte, hogy már felülkerekedett, akkor valóban végleg felülkerekedett, míg Kossuth 1849. áprilisi felülkerekedése csak látszólagos, de mindenesetre csak ideiglenes volt s utána már egy negyedévre a világsi fegyverletétel következett. Kossuth tehát még a hítségességet is elhibázta, még abban is rosszul számított. Pedig ez a kossuthi hítségesség már igazi hítségesség volt, mert hiszen mint 48-as miniszter, csak egy évvel előbb esküdt hűséget ugyanannak az uralkodóháznak, melyet most „örökre” megfosztott koronájától csak azért, mert ő kerekedett felül és rövidlátásában azt hitte, hogy ez a felülkerekedés „örökre” szól.

Kossuth egyenesen annyira sietett hítségessével, hogy az uralkodóház detronizálása már április 14-én megtörtént, pedig a honvédség két legnagyobb győzelme, a nagysallói és a szőnyi csata csak 19-én, illetve 26-án volt. Radecky nagy olasz győzelmei azonban még 1848 augusztusának első felében megtörténtek (Milánót például már augusztus 5-én visszafoglalta), az udvar pedig csak utána, szeptember végén küldte hozzánk békekövetül Lambergot, tehát éppen győzelmei után mutatott irántunk ilyen feltűnő jóakaratot. Jellasics rehabilitálása pedig csak október 3-án történt meg. A vak is látja tehát, hogy nem Radecky győzelmeinek, hanem Lamberg aljas és örült meggyilkolásának volt a következménye az udvar „hítségessége”.

Éppen nem mondhatjuk tehát, hogy az udvar Kossuthal egyezőleg volt érdekember. Nem. Az udvar az önzetlenségben is példát mutatott neki, csak ő a példát nem követte. Noha az udvar felülkerekedése lázadó alattvalói felett végleges volt, ő mégis e győzelmek után és ellenére akarta Jellasicsot Lamberggel felváltani csak azért, hogy ezzel nekünk kedvünkben járjon. Kossuth győzelmei csak hetekre szóltak, ő mégis azonnal detronizálással felelt az uralkodóháznak kedveskedés, vagy legalább önmérséklés helyett. Pedig hogy legalább ezt ne tegye, ahhoz nem is kellett volna éppen önmérséklés, még csak jövőbelátás se, hanem csak becsület: a letett eskü megtartása.

Ha Lamberg meggyilkolása után az udvar többé szóba se akart volna 48-cal állni, természetes lett volna. Láttuk, hogy ekkor már közel se volt annyira kényszerhelyzetben, mint a 48-as törvények kicsikarásakor, s ez a gyilkosság, de már előtte az országgyűlés egyhangú

határozata is olyan kihívás volt, melyet eltérni szó nélkül semmiképpen se lehetett. Mikor Pálffy János utána ott a táborban éjszaka azt ajánlotta Batthyáynak, hogy menjen fel Bécsbe és próbálja meg rendbe hozni a dolgot, még Batthyány is arról volt meggyőződve, hogy ennek most már alig van értelme, mert lehetetlen, hogy az udvar még ezek után is szóba álljon velünk.

„A ház mindent elrontott – felelte Pálffynak –, Kossuth mindent élére állított, s nekem nincs reményem, hogy valamit kivihessek. De megkísérelni a lehetetlent is a hazának ily desperátus [reménytelen] helyzetében talán kötelességem. Jó hát, tette rövid szünet után hozzá, én elmegyek Bécsbe s meglátom, mit tehetek.” (Pálffy, 60. o.)

Bécs azonban még ekkor is olyan türelmes, hozzánk alkalmazkodó, sőt jóakarató volt, hogy szinte hihetetlen. Az a viselkedés, amit még ekkor is tanúsított, éppen a homlokegyenest ellenkezője annak, mint amit a 48-as propaganda nálunk elterjesztett. Lássuk az eseményeket a legalaposabb és a tudomány legújabb színvonalán álló kutatás alapján, s ráadásul egy kálvinista történetíró, Károlyi Árpád előadásában. (I., 406-426. o.) Világos, hogy nem a stílust, nem is az érveket akarjuk kiemelni Károlyi Árpádból, hanem a történelmi adatokat.

István nádort azért hívta vissza és mondatta le az udvar, mert az uralkodóház tekintélyével összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy a királyi ház egyik tagja álljon az élén a mind forradalmibbá váló magyar mozgalomnak. István nádor, mivel itt lakott köztünk, természetesen épp úgy hatása alatt állt annak a 48-as terrornak, melynek, mint láttuk, még a büszke Batthyány, a jellemes Széchenyi, a nyugodt Deák és az ideális lelkű Eötvös József se tudott ellenállni.

Eddig is furcsa szemmel nézték Bécsben a dolgot, mert a nádornak a 48-asokhoz való külső alkalmazkodása megtéveszthette a királyhoz hű magyarokat és nemzetiségeket. Az ő szerepléséből ezek joggal azt következtethették, hogy a 48-as irányzatot maga a király is helyesli. (Az aradi vértanúk is ezzel mentették magukat, mikor a hadbírótság számon kérte tőlük katonai esküjük megsértését.) Amióta azonban István a 48-as terror hatása alatt a 48-as törvények szentesítésekor még a már ismertett államesínyt is elkövette, családja tagjai előtt végleg leszerepelt. Csak azért nem mondatták le már ekkor, mert akkor Radezky Olaszországban még nem győzött s az akkor még bizonytalan kimenetelű olasz lázadás mellé nem merték még a magyart is a nyakukba zúdítani.

Mikor Olaszországban rendbe jött a helyzet, még mindig nem siettek annyira, mint később Kossuth a detronizálással, s még mindig megtűrték Istvánt a nádorságban. Mikor azonban a 48-asok ezt az Istvánt már arra is rákényszerítették, hogy a Pesthez közeledő Jellasics ellenében a 48-as sereg élére álljon, akkor végül azonnal hazaparancsolták. Vezérsége ugyanis azt a látszatot keltette volna, mintha az udvar is Kossuthék mellett volna. A 48-as kormány (illetve a kormány nevében Kossuth, de hogy csak Kossuth, azt se a nép, se az udvar nem tudta; a magyar nép még most se tudja) azóta annyiszor szegte meg a törvényt és a rá letett esküjét (részletesen ismertettük már, miben és hogyan), hogy ezek után az udvar nem tűrhet, hogy a királyi család egyik tagja ezzel a kormánnyal szolidáris legyen.

István nádor lélekben nem is volt az, mert például Pálffyból is megtudhatjuk, mennyire ideges volt, mikor a honvédség fővezéri tisztének vállalására felkérték (Pálffy is jelen volt), és hogy mennyire nem szívből vállalta. Ezt azonban szintén csak a beavatottak tudták. A közvélemény csak azt látta, hogy vállalta, tehát azt kellett hinnie, hogy önként vállalta. Igaz, hogy ekkor még az udvar se szakított a 48-asokkal, tehát nem volt még Jellasics pártján, de viszont ellene se volt, nem is lehetett soha. Csak habozott ekkor még, hogy a két rossz közül melyiket válassza.

Az egyik rossz volt a forradalom és törvénytelenység irányában való engedékenység, a másik a magyarsággal szemben az egyik nemzetiség pártolása, s emiatt a magyarságnak az uralkodóháztól való elidegenítése. Láttuk, hogy az udvar végül Jellasics és a horvátok ellen döntött, mert Lamberg kinevezése ezt jelentette (s ezt az udvar Radezky akkor már megtörtént győzelmei ellenére tette). Mikor azonban a 48-asok erre Lamberg azonnali felkoncolására

val feleltek, belátta, hogy Kossuthékat sokkal jobbakká gondolta, mint amilyenek voltak, s így azonnal átsapott az ellenkező oldalra.

48-asaink nagy diadallal mutatnak rá azokra a Bécsset kompromittáló bizonyítékokra, melyeket a honvédek Jellasics táborában zsákmányoltak, akinek annak ellenére is csúfosan meg kellett futnia előlük, hogy az udvar a meggyilkolt Lamberg helyett őt tette magyarországi csapatai főparancsnokává. Ezek a zsákmányolt iratok arra szolgáltattak bizonyítékokat, hogy Latour, a nemsokára szintén meggyilkolt bécsi hadügyminiszter, Jellasics oldalán állt, érintkezésben volt vele és támogatta. Ez azonban nem azt bizonyítja, amit a 48-asok állítanak, hanem csak azt, amit mi, hogy ti. az udvar ekkor még nem döntött arról, hogy a két fél közül ki mellé álljon.

Bécs a magyar kormány törvényszegései miatt a 48-asokban nem bízhatott, Jellasics mellé pedig a magyarok érzékenysége miatt nem állhatott. Ezért egyelőre egyikkel se szakította meg kapcsolatát, hogy majd ha döntenie kell, ne legyen késő számára, hogy akár egyiket, akár a másikat választhassa.

Kár volt a 48-asoknak olyan nagy hűhót csapni azokkal a bizonyítékokkal, melyek Jellasics Latourral való kapcsolatait mutatták. Egyenesen örült lett volna ugyanis az az udvar, amely megszakítja kapcsolatait és sértően bánik azzal a hívével, aki trónja védelmére fog fegyvert azokkal szemben, akikről jól tudta (mi, magyarok, ezt még jobban tudjuk), hogy őt egy kanál vízben megfojtánák, ha tehetnék, és akik őt már egy félév múlva tényleg is detronizálták. Nem hiszégés volt tehát ez a 48-as magyarokkal szemben, hanem óvatosság, melyet az önvédelem diktált.

Hogy az udvar mennyire csak habozott ekkor még, nem pedig Jellasics pártján volt, bizonyítja, hogy Latour, a hadügyminiszter, csak jó szót adott Jellasicsnak, de nem tényleges segítséget. Vagy ha adott is, csak kéz alatt, és éppen nem annyit, amennyire Jellasicsnak szüksége lett volna.

A Jellasics táborában zsákmányolt iratokból az is kitűnik például, hogy Jellasicsnak nem volt pénze, s kudarcának fő oka is az volt, hogy emiatt seregéről egyáltalán nem tudott gondoskodni. Pedig hát Latour volt Bécsben Jellasics legnagyobb pártolója, mert például Wessenberg osztrák miniszterelnöknek már egész más volt a felfogása. Ő szigorú dorgálásban részesítette Mayerhofer belgrádi osztrák konzult, s megállapította, hogy hatáskörét túllépte, mikor ott a rációkat ellenünk lázította. Ezt Wessenberg Latournak is tudtára adta.

De nemcsak Wessenberg, hanem az udvar egy másik embere, báró Piret temesvári főparancsnok is tiltakozott Mayerhofer viselkedése ellen (Károlyi, I., 82. o.). Jellasics pártolása és a rációk támogatása tehát Latournak s (még inkább) Mayerhofernak egyéni meggyőződése és politikája volt, melyről – sajnos – hamarosan bebizonyosodott, hogy ez volt a helyes, s ezért azonosította magát vele később az udvar is, de ez csak Lamberg meggyilkolása után s Kossuthék túlkapásai, törvénysértései, forradalmár módra való viselkedése miatt történt. Lamberg meggyilkolása nélkül nem is azonosította volna magát vele.

Még feltűnőbb azonban, hogy az udvar a 48-ellenes politikára még Lamberg meggyilkolása után se szívesen és ekkor is sokkal később határozta el magát, mint gondolnánk. Azt, hogy nem Magyarország vagy a magyar alkotmány, hanem csak 48 kinövései ellen fordult, még ezután is állandóan kimutatta.

Mikor például István nádort visszahívták s így a nádori méltóság megürült, mivel a Kossuth terrorja alatt álló országgyűléssel (melyen még Széchenyi és Eötvös is kénytelen volt megszavazni a Lamberg-ellenes határozatot) új nádort választani egyet jelentett volna Kossuth nádorrá választásával, az udvar egyelőre csak nádorhelyettest akart, azzá pedig a magyar szokásjog alapján a nádor mindenkor helyettesét, az országbírót, Majláth Györgyöt tették meg. Ő ugyan Kossuthnak sokkal gerincesebb ellenfele volt, mint István főherceg, de tagadhatatlan, hogy magyar ember volt. Magyarabb, mint István nádor.

Mikor Bécsben a Lamberg kinevezéséről szóló királyi kéziratot kiállították, vele együtt még két más királyi kéziratot is intéztek az akkor már lemondott és az ügyeket csak ideiglenesen intéző Batthyányhoz. Az egyik az országbírónak a nádori teendővel való ideiglenes megbízása, a másik az országgyűlésnek december elsejéig, tehát mindössze egy hónapra való elnapolása.

Nemcsak a Lamberget kinevező, hanem a másik két királyi leiratban is látható volt az udvarnak az az igyekvése, hogy a törvényt, még ha erőszakkal kicsikart és államcsínnel megszerzett 48-as törvényeket is, megtartsa. Pedig hát ekkor már nem volt az udvar olyan elcsesett helyzetben, mint akkor, mikor a 48-as törvényeket kicsikarták tőle. Az országbíró nádori megbízásában például hangsúlyozza a király, hogy ez csak ideiglenes, s csak az új nádor megválasztásáig érvényben maradó intézkedés.

Az országgyűlés elnapolásában is nyilvánvaló volt az 1848. 4. tc. 6. §-ának tiszteletben tartása, mely megtiltja, hogy az országgyűlés éves időszakát a következő évre szóló költségvetés tárgyalása előtt bezárhassák. A királyi kézirat nem bezárja, hanem csak elnapolja az országgyűlést s már ugyanazon év december elsejére újra összehívja, hogy a költségvetés megtárgyalására és elfogadására még az év befejezése előtt ideje legyen.

A törvény ilyen tisztelete előtt annál inkább meg kell hajolnunk, mert az emigrációban írt naplójában még 48 egyik legszélsőségebb embere, a nyíltan köztársasági érzelmű Szemere is hangsúlyozza, hogy a királyi felségjogoknak olyan megszorítását, mint az a 48-as alkotmányban történt, egy ország alkotmányában se találjuk meg, s ő maga is kiemeli, hogy ezt még az angolok is ellenmondásnak és a királyi tekintélyre sértőnek mondták előtte.

Azt írja Szemere, hogy ő csak azt tudja e törvénycikk mentségére felhozni, hogy nekünk idegen volt a királyunk s ezért kellett a jogait más uralkodóknál jobban megnyirbálni. S lám, ez az idegen király még olaszországi győzelme után is s akkor, mikor Jellasics seregével a védtelen főváros előtt áll s mindenki – magyar és idegen egyaránt – bizonyosra vette, hogy hamarosan be is vonul oda, még mindig annyira tiszteletben tartotta az új, tőle csak terrorral, sőt államcsínnel kicsikart alkotmánynak még ezt az önmagának és még az angoloktól is tűrhetetlennek tartott pontját is!

Batthyány mind a három királyi kéziratot a Lamberg meggyilkolását követő éjszaka a táborban kapta kézhez, tehát akkor, mikor az egyik (Lamberg kinevezése) már tárgytalanná vált, mert a kinevezett már nem is élt. Láttuk már, hogy Batthyány utána Bécsbe ment, s noha ugyancsak jóllakott már Kossuthékkal és ugyancsak oka volt rá, hogy a történetek után kedvében járjon az udvarnak s engedékenységgel kiengesztelje, a három királyi kézirat közül mégis egyedül csak azt lett volna hajlandó ellenjegyezni, amelyre már nem volt szükség. A másik kettőről kijelentette, hogy törvénytelen s ezért nem hajlandó ellenjegyezni.

Viselkedésével ugyancsak bebizonyította, hogy ha valaki Kossuth-ellenes, az még egyáltalán nem bizonyítja azt, hogy egyúttal Bécsnek is eladta magát, sőt még csak azt se, hogy nem egyenesen túlságosan is bakafántoskodó [kötekedő] magyar.

Nem is hazafiságnak tartjuk mi Batthyány e viselkedését, hanem hiúságnak, emberi gyarlóságnak, népszerűségfáltásnak. Be akarta bizonyítani az országnak, hogy ő is van olyan magyar, mint Kossuth. Ha már úgymint vissza kell vonulnom – gondolta –, miért ne vonuljak vissza „hazafiasan”?

Kijelentette a királynak és a főhercegeknek, hogy ideiglenes nádor nincs. Ezt a méltóságot tehát addig, míg az új nádorválasztás meg nem történik, nem lehet betölteni. Majláth megbízását tehát ezért nem ellenjegyezheti. (Egyébként rossz viszonyban voltak Majláthtal.) Az országgyűlés elnapolását pedig azért nem, mert azok a még Szemerétől és az angoloktól is önmaguknak ellentmondóknak és a királyra sértőknek nyilvánított 48-as törvények a költségvetés megtárgyalása előtt nemcsak az országgyűlés bezárására, hanem elnapolására se adnak jogot a királynak.

Mind a két kérdésben igaza volt Batthyánynak és mégse volt igaza egyikben sem. Eljárását nem is tudjuk mással magyarázni, mint csak azzal, hogy még most is előbbre való volt

neki, hogy itthon a „hazafiak” között jó híre legyen (illetve, hogy ne legyen még rosszabb híre, mert a régi jó híre ezekben a körökben már úgymint rég megszűnt). No meg bizonyára azért is, mert mi Béccsel szemben már egészen megszoktuk, hogy ott mi diktálunk.

Például akkor, mikor már állítólag „felszabadultunk”, miért nem mert Horthyval szemben is így viselkedni az akkori magyar miniszterelnök? Miért nem magyarázta meg neki is, mikor a fiát helyettes kormányzóvá, illetve kormányzó-helyettesé választotta, hogy ilyen méltóságot a magyar alkotmány nem ismer, de nem ismer a magyar történelem se? Miért nem magyarázta meg neki, hogy önmagának is ellentmond a dolog, hiszen már maga a kormányzó méltóság is helyetteség? Elyomtatásunk idején Bécsben mert beszélni a magyar miniszterelnök, felszabadulásunk után Budán, mikor nem is király, hanem csak kormányzó állt az ország élén, vele szemben már nem mert, hanem szolgálta kiszolgálta s vele együtt kiszolgálta maga az ország is.

Pedig a kuruckodó Batthyáynak nem volt igaza, először azért, mert akkor, mikor az ország vezetői, sőt maga az országgyűlés is – és ezt Batthyány tudta a legjobban – úgyszólván minden nap megszegte királyával szemben a legfontosabb magyar törvényeknek nemcsak a betűjét, hanem még a szellemét is (s erre a már közölt sokon kívül még ezután is fogunk felhozni nem egy példát), igazságtalanság volt a királytól azt követelni, hogy ő pedig minden betűt tartson meg. Summum jus summa injuria [A legnagyobb jog (azaz a végletekig vitt jog) a legnagyobb igazságtalanság]. Mikor úgy látszik, legjobban alkalmazkodunk a törvényhez, akkor szegjük meg legjobban. De a másik közmondás is erre az esetre szól: A betű öl, a lélek él.

Igaz, hogy nádorhelyettest nem ismer a magyar törvény, de viszont az is igaz, hogy nem is ellenkezik semmiféle magyar törvénnyel és semmiféle törvény nem is tiltja. Nem törvénytelen, hogy valakit a király ideiglenesen megbízhatson a nádori teendőik ellátásával s különösen, mikor olyan rendkívüli idők vannak, mint 48-ban voltak és mikor a nemzet olyan válságos helyzetben volt. A rendkívüli idők rendkívüli eszközöket is követelnek. Akkor, mikor a király nádorhelyettestel akarta a kérdést egyelőre megoldani, olyan idők voltak, hogy nádorválasztás tartása egyenesen mindennek a felforgatását jelentette volna, ami régi és a magyarnak szent volt: az ország kormányzásának egy forradalmár kezére való játszását. Egy olyan forradalmárba, akit nemcsak Széchenyi, hanem még Batthyány is végzetesnek tartott az ország sorsára.

Szapolyai János nemcsak nádort, hanem még nádorhelyettest se nevezett ki egész tizenkétéves uralkodása alatt, s tőle ezt se vettük zokon. Horthy alatt és az utána következő időkben se volt nádorunk, s valószínűleg nem is lesz többé soha, pedig a nádorság intézményét semmiféle országgyűlési végzés nem törölte el, tehát épp oly kötelesség volna választani, mint a Habsburgok idejében. Mégis, ki hányta ezt valaha Horthy vagy Rákosi Mátyás szemére? Ez csak a Habsburgok bűne volt, de nekik aztán megbocsáthatatlan. Pedig hát ők ugyancsak választattak nádort, de nekik még az is megbocsáthatatlan bűnük volt, hogy nem mindig választattak és nem azonnal az előbbinek halála után.

48 szeptemberének végén, mikor a Madarászok hatása alatt az egész magyar országgyűlés egyhangúlag húz ujjat királyával egy neveléses formáság kedvéért (mert hiszen nem arról volt szó, hogy Batthyány Lamberg kinevezését nem akarta, hanem csak arról, hogy még nem tudta ellenjegyezni), csak olyan nádort lehetett volna a lemondott István helyett választani, aki egyenesen királyellenes lett volna, vagy ha nem, a felforgatók kezében lévő báb, aki a legjobb meggyőződése ellenére se merete volna tenni azt, ami meggyőződése volt, ha tudta, hogy Madarászéknak nem meggyőződése.

Láttuk, hogy ekkor még Széchenyi is csak megörülni, Eötvös pedig csak az országból kiszökni tudott (Batthyány pedig próbált), de nem az országgyűlésen Madarászék ellen felszólalni. Vajon melyik volt törvénytelenebb: ilyen viszonyok közt és ilyen országgyűléssel nádort választani, vagy pedig egyelőre a nádor helyettesítésével bízni meg azt, aki ősi jogszokás szerint mindig a nádor helyettese volt?

De a nádori szék betöltetlenül hagyása is végzetes hatással lett volna az országra, mert az ország már félforradalom állapotában volt, tehát sokkal jobban volt szükség vezetőre, mint máskor, a király viszont nem lakott az országban. (Éretlen gyerek az, aki itt azt mondja, hogy miért nem jött haza, mert hiszen tudjuk, hogy ő nemcsak Magyarországnak volt a királya és országai közül éppen nem Magyarország volt az, amely az erőt adta neki. Hát még ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy olyan Magyarországra jött volna, ahol nem ő, hanem a Kossuthok és Madarászok voltak az urak!

Mikor tehát az országbírónak nádori teendővel való ideiglenes megbízása nem alapult ugyan törvényen, de viszont nem is ellenkezett törvénnyel; mikor a rendkívüli helyzet miatt rendkívüli eszközökre is volt szükség, hiszen ettől függött, hogy békésen lehet-e megoldani a válságot vagy pedig esetleg éveken át tartó (s mi már azt is tudjuk, hogy a nemzetre szerencsétlenül is végződő) háború tör-e ki: akkor Batthyány ellenkezését nem tekinthetjük másnak, mint szörzsálhasogatásnak, sőt mivel az igazi oka a népszerűségfélést, tehát a hiúság volt, igen nagy emberi gyarlóságnak, s így végeredményben hazafiatlanságnak is kell nyilvánítanunk. Ezért bűnhődött aztán Batthyány.

Batthyány tántoríthatatlan öre akart lenni a törvénynek. A valóságban azonban a fegyveres felkelés kitörésének, tehát végeredményben az ország elbukásának lett az oka. Ha ő nem bakafántoskodik, ha nem rágódik a törvény holt, sőt most egyenesen halált hozó betűjén, akkor Lamberg meggyilkolása ellenére se lett volna Jellasics a királyi biztos Lamberg helyett, így a trón és a nemzet között a végleges szakítás nem történt volna meg.

Batthyány, mikor a táborból Bécsbe utazott, azt mondta Pálffy-nak, hogy már mindent elrontottunk ugyan, de azért mégis megpróbálja azt, amit lehet. Látjuk, hogy éppen nem próbálta meg. Előbbre való volt neki egy törvénycikkely egyik szakaszának nem is megtartása, hanem a képzelhető legszorosabb értelemben való magyarázása, mint a háború kitörésének megakadályozása és az ország megmentése. Ez pedig csak azért történhetett meg, mert nem a hazára és a milliók sorsára gondolt, hanem arra, hogy mit szól majd otthon Kossuth, mit szólnak hozzá a „Madarász-kravallók”, mit a Március Tizenötödike meg az Ungarn című „hazafias” lap. Ezekről ijedt meg, ezek előtt akart jó fiú lenni s ezért nem ellenjegyzett.

Ugyanezt kell mondanunk a másik, az országgyűlés elnapolására vonatkozó királyi kézirat ellenjegyzésének megtagadásáról is. Látjuk, hogy még a köztársasági Szemere is azt állapítja meg Naplójában, hogy maga az erre vonatkozó 48-as törvény is túlzó, igazságtalan és a királyi méltóságra megalázó volt.

Lett volna tehát rá éppen elég ok, hogy a király – tekintettel a rendkívüli állapotokra és mert szentesítését egyébként is úgy terrorizálták ki belőle – meg ne tartsa. Ha még normális körülmények közt is furcsállták ezt a törvényt még az angolok is és még a köztársasági elveket valló magyar forradalmár is, hogy kívánhattuk volna, hogy a király viszont megtartsa még a Madarász-kravallók idején és ellenére is?

S mikor a király mégis mindezek ellenére lehetőleg tiszteletben akarja tartani még a törvény ezen a szakaszát is, ezért az országgyűlés feloszlata helyett csak elnapolást akar, de még ezt is csak olyan rövid időre és olyan módon, hogy azért a törvény előírását, a költségvetés megtárgyalását is meg lehessen tartani még abban az évben, akkor ebben az esetben is nem Batthyány törvénytiszteletéről, hanem csak a Madarászoktól való félelméről, hiúságáról, népszerűségféléstől, tehát gyarlóságáról beszélhetünk.

Az országgyűlés elnapolása, ha ugyan csak rövid időre is, de mégis egyelőre betölte volna a Madarászok száját és megakadályozta volna Kossuth baritonjának kellő érvényesülését. Batthyány azonban előre látta, hogy ők semmiért se lesznek majd annyira felháborodva, mint ezért és őt ellenjegyzéséért a népakarat és a szólásszabadság elnyomásával fogják vádolni. Erre gondolva nem tudta magát semmiképp se elszánni az ellenjegyzésre. Az az átkozott ellenjegyzés ugyanis, amelyet eddig figyelemre se méltattak, most a Lamberg-ügyben

hozott egyhangú határozat után különösen gondos „hazafias” ellenőrzés tárgya lett. Ugyancsak ok volt tehát arra, hogy Batthyány úgy féljen tőle mint a tüztől.

Más miatt nem félhetett volna úgy tőle. Hiszen azt az országgyűlést, melynek csak rövid elnapolásába se akart semmiképpen se beleegyezni, Batthyány is rendkívül károsnak tartotta. Láttuk Pálffy-nak, a fültnának az elbeszéléséből, hogy szidta, hogy gyalázta ezt az országgyűlést! Még tagjai közül is kilépett, annyira lenézte. Vajon mi lehetett tehát az oka, hogy mikor nem is végleg, hanem csak néhány hétre meg akarják tőle szabadítani az országot, akkor mégis kézzel-lábbal tiltakozik ellene? Vajon valóban a hazaszeretet-e, vagy pedig csak a Madarászoktól, illetve – mert Pálffy azt mondja, hogy a bátor Batthyány azoktól nem félt – a hazaárulás tőlük szórt vádjától való rettegés?

Egyik se, felelik erre a hazafiak, hanem a törvény iránti tisztelet. Ámde ha Batthyány csakugyan ennyire tisztelte a törvényt, miért tűrte el mégis, hogy ugyanezen 48-as törvényeknek azt a részét, mely az uralkodóház jogait biztosította, állandóan megszegjék? Igaz, sose ő szegte meg, sőt mérges is volt azokra, akik megszegték, de viszont mégse mondott le miatta, sőt még azt se hozta soha nyilvánosságra, hogy ő ebben Kossuthékkal nem ért egyet, sőt megveti őket miatta?.

Bécsben merte mondani, hogy nem ellenjegyez, s ezt természetesen nem titokban mondta, hanem éppen azért, hogy itthon megtudják, Kossuthot azonban csak a minisztertanácsban merte elítélni, mely titkos volt, sőt azzal, hogy maradt továbbra is miniszterelnöknek, a nyilvánosság számára éppen az ellenkezőt mutatta. Inkább távozott a hatalomból, mintsem az ország megtudja, hogy ő ellenjegyzett, azaz a király javára megszegte a törvényt. Mikor azonban a 48-asok javára kellett megszegni, azt nem ítélte el annyira, hogy miatta a miniszterelnöki széket is otthagya volna.

Azért – mondják erre a „hazafiak” –, mert a 48-as törvényszegőkkel való szembeszegülés a haza érdekeit is veszélyeztette volna, nemcsak a 48-asokéit, míg a királlyal való szembeszegülés csak a király jogait sértette meg, de nem a haza érdekeit. Éppen az ellenkező az igaz, feleljük. Batthyány jól tudta, hogy Kossuth és a Madarászok kiszolgálása teszi tönkre a hazát. Hogy ezt Batthyány már ekkor is jól tudta, annak bizonyítására már nem egy nyilatkozatát idéztük. Hiszen ezért haragudott az országgyűlésre és ezért nevezte a 48-as túlzókat „szerencsétleneknek”.

Ellenben ha a királyt szolgálta volna és ellenjegyzett volna, valószínűleg megkímélte volna a magyarságot egy hosszú pusztító háborútól és a hazát a katasztrófától. Viselkedésének igazi oka tehát csakis az lehetett, hogy a királytól közel se félt annyira, mint itthon a Madarászoktól, illetve a hazaárulás vádjától. Eljárása tehát egyúttal azt is bizonyítja, hogy az elnyomó Bécs közel se volt olyan félelmetes zsarnok, mint amilyenek a 48-as „hazafiak” tudtak lenni még akkor is, ha valaki teljesen tisztában volt velük, s jól tudta, hogy nem annyira hazafiak ők, mint csak lelkiismeretlenek. Károlynak a 409. oldalon közölt jegyzete azt mutatja, hogy még ebben is egy véleményen van velünk, bár véleményét oly nyíltan természetesen nem mondja ki, mint mi.

Az országgyűlésnek ezt a (a törvény iránti tiszteletből csak egész rövid időre szóló) az elnapolását nem hiába tartotta szükségesnek a király. Volt rá éppen elegendő oka, hogy ebben az esetben a törvényt tágabban értelmezze. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy minden baj oka az országgyűlés, illetve az ott döntő szerepet játszó (mert az utcától is támogatott) Kossuth és tábor. Láttuk, hogy ez hozott ott olyan döntéseket, melyektől – ha utólag elgondolkodott rajtuk – még maga Kossuth is elszédült, de amelynek ellenállni az országgyűlés nyilvánossága előtt még Széchenyinek se volt elég bátorsága. Nem is csoda, hiszen majdhogynem a meglinccseléssel volt egyértelmű.

Ezért hozták ezeket a bolond döntéseket mindig egyhangúlag. Ennek az utcai terrornak a türhetetlen és végzetes voltát mindenki érezte, de segíteni csak úgy lehetett volna rajta, ha legalább egy időre háttérbe szorítják, ezt pedig csak az országgyűlés szüneteltetésével lehetett volna elérni.

Ezt maga Batthyány is tudta és ezért akarta is. Hiszen láttuk már, hogy még idegen, megbízható ezredek Pestre helyezését is szükségesnek tartotta e célból. Hogy most mégis még ennél kevesebbnek is ellenszegült, annak az volt az oka, hogy azt titokban akarta csinálni, ezt pedig csak nyilvánosan lehetett tenni. De most egyébként is „hazafiasan” akart lelépni a közszereplés teréről. Meg akarta mutatni, hogy azért ő se „hazaáruló”. Azt gondolta, minek vesztíse el népszerűségét és vonja magára a „hazafiak” gyűlöletét, mikor ő úgymint félreáll s így a rendcsinálásból már nem neki lesz haszna, már nem az ő munkáját könnyíti meg. Miért vállalja hát a vele járó nagy gyűlöletet mégis ő? Ellenjegyezzen majd az utóda, aki a jövő irányításában érdekelve lesz.

Gyarlóság volt ez Batthyánytól, de emberileg érthető gyarlóság. Nem tudhatta akkor még, hogy mivel ő nem ellenjegyzett, egyáltalán nem is lesz többet ellenjegyzés, hanem helyette nyílt forradalom, háború s végül nemzeti szerencsétlenség. Ha tudta volna, hogy vonakodása ezt jelenti, akkor bizonyára megtette volna hazájának ezt az áldozatot még népszerűtlensége betetőzése árán is.

Látva Batthyány e nagy bécsi kuruckodását, amint egymás után tagadja meg a királyi döntésektől a miniszterelnöki ellenjegyzést, önkéntelenül is az jut eszünkbe, mennyivel szabadabb és függetlenebb volt 48-ban egy miniszter Bécsben, az idegen királlyal szemben, mint itthon a „hazafiakkal” szemben. Láttuk már, hogy Innsbruckban, mikor az Erdélynek az anyaországgal való egyesítését kimondó törvény szentesítéséről volt szó, az udvar (a „kamarilla”) volt az, amely félt a magyar miniszterelnöktől, nem pedig fordítva. Az tagadta le a futár megérkezését, az bújtatta el csak azért, mert nem merte megmondani, hogy ezt a szentesítést egyelőre még korainak tartja s ezért még nem akar szentesíteni.

Pedig hát nemcsak a haladékra, hanem még a végleges megtagadásra is joga volt még a 48-as törvények szerint is, sőt vonakodására utólag még Pálffy is kénytelen elismerni, hogy ez a vonakodás még okos is volt, s alighanem még ebben is neki volt igaza. Batthyány azonban akkor úgy bánt a király után rangban legelső főherceggel, mint a hazugságon rajtakapott gyerekkel szokás és egyszerűen leszidja érte. Az bújik is előle, mint a gyerek szokott a nevelő elől, mikor nem illőt tesz.

Kivétel se lehetett ez az eset, mert Lamberg meggyilkolása után azt látjuk, hogy ugyanez a Batthyány, aki most már egy olyan ország már lemondott miniszterelnöke, mely egyszerűen felkoncolta a király békekövetét, miután egyhangúlag kimondta, hogy vele szóba állni is hazaárulás, egymás után tagadja meg ellenjegyzését a királyi leiratoktól és állapítja meg róluk, hogy „törvénytelenek”, noha egy csepp jóakarattal épp úgy megállapíthatta volna róluk azt is, hogy törvényesek.

Kossuth, sőt az országgyűlés egymás után követi el a nem fél, hanem egész törvénytelenégeket; Kossuth egész más elveket követ és szavaztat meg az országgyűléssel, mint az a kormány akar, melynek tagja; minisztertanácsai tudta nélkül, sőt ellenére intézkedik a kormány nevében. Batthyány mégis csak a minisztertanács titkosságának oltalma alatt mer vele ellenkezni, illetve dühösen otthagyni az egészet, de az országházban, a nyilvánosság előtt már nem; ott eltűri, hogy az, amit ő törvénytelennek és az országra károsnak tart, úgy kerüljön a nyilvánosság elé, mint az ő és kormányának intézkedése, nem pedig csak Kossuthé. Deák is a folyósóra szokik, mikor meggyőződése szerint a ház törvényteleneket, sőt bolondokat határoz. Széchenyi, Eötvös és Klauzál pedig, akik nem voltak ilyen ügyesek s ezért jelen vannak, még megmukkanni se mernek, hanem részt vesznek az „egyhangúságban”.

Így aztán Batthyány nagy bécsi „hazafisága”, „törvényessége” és „bátorsága” bizony mindjárt nem látszik előttünk annyira hősiesség vagy tiszteletreméltónak. Így ennek láttára csak azt kell megállapítanunk, hogy a 48-as vezetők csak Bécsben merték megmondani a meggyőződésüket és azt nyíltan vallani (bizonyára azért, mert ott lehetett és ott nem járt kockázattal, tehát mert ott nem volt zsarnokság), ellenben itthon nem merték, mert itthon volt zsarnokság, mégpedig azok részéről, akik magukat hazafiaknak tartották. Ezért aztán itthon

hallgattak akkor is, mikor a meggyőződésükön erőszakot kellett elkövetniük. Beszélni, ellenszegülni csak Bécsben mertek. De ott akkor is, mikor már Radeckzy rég győzött.

Jellemző, hogy ugyanakkor, mikor Batthyány Bécsben a részint erőszakkal, részint államsínnel kierőszakolt 48-as törvényeknek egy tizedrangú jelentőségű kis mellékcikkelye miatt megtagadja a királytól az ellenjegyzést azon a címen, hogy törvénytelen nem írhat alá, noha a dolgot csak akkor kellett törvénytelennek tartania, ha éppen akarta: Kossuth egyszerűen elsikkasztja Batthyánnak az országgyűléshez írt levelét, mert a nemzet hivatalos képviselőjét egyszerűen nem tartja elég érettnek arra, hogy vele az igazságot megismertetni lehessen. Tehát a 48-as „szabadságban”, mikor a nép állítólag már maga vette kezébe sorsa intézését, a nyilvánosságának, tehát a népnek még azt se szabad megtudnia, hogy miniszterelnöke nem ért egyet működésével, hogy nem hajlandó érte vállalni a felelősséget s ezért nemcsak miniszterelnöki hivataláról, hanem még képviselői megbízásáról is lemond.

A legmegdöbbentőbb azonban az, hogy annak a nagy kivívott szabadságnak közepette Kossuthnak senki se vágta szemébe, hogy ez törvénytelenység; senki se kérte tőle számon, mi címen merete ezt megtenni; senki se mutatott rá, hogy ez az alkotmány és a népuralom lényegének megsemmisítése.

48-ban olyan állapotok uralkodtak, hogy a népet nemcsak kinullázták jogaiból, hanem még csak nem is sejtette ez a nép, hogy kinullázták, mert még ezt se mondhatta meg neki senki.

Mikor a Habsburgok követtek el „törvénytlenégeket” (pedig hát láttuk, hogy nem voltak azok sose nyílt törvénytleneségek), akkor bezzeg tudott róla mindenki; akkor meg lehetett állapítani és szemükbe mennydörögni nemcsak az országgyűlésen, hanem még szűk látókörű, de annál nagyobb szájú falusi kisnemesek megyegyűlésén is újra meg újra. Éppen Kossuth Törvényhatósági Tudósításaiból hozhattunk fel erre elképesztő példákat.

Kossuth zokon vette, sőt a szabadság eltiprásának tartotta a király részéről, hogy nem tűrte, hogy ő ezeket a szabadon elhangzott igazságokat és tekintélyrombolásokat még írásban is szabadon terjeszthesse. Mikor aztán nem is sokkal utána ő lett az úr az országban, látjuk, még azt se tűrte meg, hogy az országgyűlés megtudja, hogy Batthyány, az ország miniszterelnöke, nemcsak a miniszterelnökségről, hanem még a képviselőségről is lemondott és hogy Kossuth miatt mondott le.

Rákosi Mátyás Magyarországnak „törvénye” szerint az országgyűlést a választások után egy hónapra össze kellett hívni. De Rákosi Mátyásék csak annyit adtak a saját „alkotmányukra” (noha minden évben külön ünnepet szenteltek neki), hogy például 1953-ban csak a törvényben előírt határidő letelte után három hétre hívták össze, de akkor is csak azért, mert az angol rádió gúnyosan figyelmeztette őket rá. Értelmetlen dolog volt ez a hanyagság, mert hiszen „a nép állama” akkori kormányának ugyancsak nem kellett félnie ettől az országgyűléstől. Hiszen tagjai mindegyikét a párt nevezte ki, az ország népe a szavazás titkossága ellenére is 99,7%-os többséggel választotta meg és úgy szavazott – kivétel nélkül mindig egyhangúlag – mint a parancsolat, a felszólalóknak olvasniuk kellett beszédeiket, nehogy esetleg olyat is mondhassanak, ami nem volt előre jóváhagyva, de előtte még így is be kellett terjeszteniük a pártnak jóváhagyásra és kijavításra. Ez az országgyűlés tehát a kormánynak semmiképpen se lehetett kellemetlen.

Hogy mégse hívták össze, csak azért volt, mert elfelejtették. A kormány még olyan fontosnak se tartotta a saját alkotmányát, mint például egy megborotválkozást. Azért lehetett a dolgot „elfelejteni”, mert nemcsak a kormány, hanem maga a nép is tisztában volt a tényleges helyzettel s az se törődött vele semmit, hogy megtartják-e „a törvényt” vagy nem. Nemcsak a kormány nem vette észre a dolgot az angol rádió figyelmeztetése előtt, hanem még a párttagok se. Annyira fontosnak legalábbis egyik se tartotta, hogy miatta fel is szólalt volna. (Más, mint hivatalos ember, nem is tehetett volna meg, mert nem talált volna lapot, mely figyelmeztetését közölni hajlandó lett volna; de például a párt politikai bizottságának zártkörűségében megtehetette volna a tagok valamelyike.) Ezek után csak természetes, hogy az „imperialista”

figyelmeztetésre végre elkésve összehívott „országgyűlésen” se akadt egyetlenegy képviselő se, aki e törvénysértésért „a nép kormányát” felelősségre vonta volna. Igaz, alkalom se igen lett volna rá, mert összehívása után hat napra már be is fejezte működését „a nép” képviselőinek e tisztes gyűlékete.

Ilyen összehasonlítások után tudjuk csak igazán értékelni, milyen szabadságot (de most már igazit) s mennyire a törvény igazi uralmát jelentik a Habsburgok elkövette „törvénytelenlések” miatt éveken át zúgó és szabadon zúgható „hazafias” panaszok, s csak így tudjuk igazán értékelni, illetve talán sokkal inkább elítélni Batthyány hetvenkedéseit a főhercegekkel és a Lamberg meggyilkolása utáni, szörszálhasogatások címén megtagadott ellenjegyzéseit.

De hogy ezeket értékelni, illetve elítélni tudjuk, nem szükséges a kommunizmus Rákosi Mátyására várnunk. Láttuk, hogy a 48-as kormány is egyre-másra szegte meg azt a 48-as törvényt, amelyre épp akkor esküdött fel. (Nem az egész kormány, hanem csak Kossuth szegte meg, de az országgyűlés is mindig megszavazta, utána – lemondás helyett – a kormány is magáévá tette a törvénytelenléseket s még azt is mindig titkolta, hogy nem szívesen, sőt nem is önként teszi.)

Mikor már Kossuth lett az állam feje, ő is egyik rendeletet a másik után adta ki, egyik kinevezést a másik után csinálta a kormány nevében, de a kormány tudta nélkül. Olyan nagy szabadságot hozott 48 a népnek, hogy e törvénytelenlések miatt akkor se mert senki felszólalni, annál kevésbé az alkotmánysértést Kossuthtól számon kérni.

Említettük, hogy Szemere végül számon kérte, illetve finoman és burkoltan megemlítette. Látjuk majd, hogy Csányi László is felszólalt egyszer a törvénytelen fővezéri kinevezés ellen, melyet Kossuth a kormány megkérdése, sőt tudta nélkül egyedül hajtott végre, de mindkét felszólalásra csak akkor és csak azért kerülhetett sor, mert Kossuth hatalma akkor már ingadozott, mert közel volt már az összeomlás. Addig, míg jól állt 48 ügye, még Csányi se kifogásolt semmit, hanem leveleiben „édes Lajosom”-ozta Kossuthot. Pedig tudvalevőleg még ő volt a legeszményibb, legbátrabb és legönzertlenebb alakja szabadságharcunknak.

Ilyen megvilágításban nem ellenszenvesek-e Batthyány bécsi önértékesedései és ellen nem jegyzései? Különösen mikor látjuk, hogy szidta ugyan Kossuthot (szidhatta is, hiszen Kossuth neki köszönte érvényesülését), de csak négy szemközt, baráti körben vagy a minisztertanácsban. Sose merete azonban kifogásolni a nyilvánosság előtt vagy az országházban. A királyi leiratok ellenjegyzését azonban nem titkon, hanem a nyilvánosság előtt tagadta meg, sőt alapos okom van feltenni, hogy éppen a nyilvánossága kedvéért tagadta meg.

Ha ezt is lehetett volna úgy csinálni, hogy az ország ne tudja meg, akkor minden lelkiismeret-furdalás nélkül írt volna alá mindent, mert hiszen ő tudta legjobban, hogy nem törvénytelenlést írt volna alá, hanem csak olyasmit, amit törvénytelenlésekre is lehetett magyarázni, az országnak azonban mindenképpen javára szolgált volna, mert egy szerencsétlenül végződő háború (tömeggyilkosság) elhárítására alkalmas lett volna, s világos, hogy a szabadságra és a nemzeti függetlenségre semmi se volt annyira káros, mint a veszített háború.

A király nem szegte meg a törvényt, mikor 1848 őszén az országgyűlést néhány hétre elnapolta. Még feloszlanni is joga, sőt kötelessége lett volna, mert hiszen ez az országgyűlés még Széchenyi, Eötvös, sőt Batthyány szerint is az utcától vezetett, illetéktelen, nem alkotmányos tényezőktől megfélemlített országgyűlés volt (megfélemlíteni egyébként még alkotmányos tényezőnek sincs joga), rég elhagyta már a törvényes alapot, megtagadta ismételtén a Pragmatica Sanctiót, nem szentesített „törvényeket” hajtott végre stb., s az ország rendjére és békéjére már régtől kezdve kárhózat volt. A mi Batthyányink mégis fel mert szólalni Bécsben, sőt ellenjegyzését kereken meg is tagadta, nemcsak a feloszlátás, hanem még a rövid időre való elnapolás ellen is, s annak ellenére is, hogy még a költségvetésnek abban az évben való megtárgyalásáról is gondoskodva volt. (Nem félt például, hogy az amúgy is „hitzegő” Bécs azonnal letartóztatja miatta.)

A mi hazafiaink tehát csak Bécsben mertek felszólalni, csak Bécsben mertek törvénytelenlésekre figyelmeztetni és azok ellen tiltakozni. Csak ott voltak bátrak, Pesten nem. Nem-

csak 1848-ban nem, hanem 1849-ben sem. Pedig hát láttuk, hogy nemcsak Széchenyi, hanem Batthyányi, sőt Szemere és Csányi László is ugyancsak világosan megállapították (de természetesen a nagy „szabadságtól” való félelmükben csak titokban), hogy volt törvénytelenég itthon is, mégpedig bőven.

Vajon ezek után van-e még erkölcsi alapja annak a magyar szabadságharcnak, mely jogossága mellett azzal érvel, hogy őt a bécsi király „kamarillá”-jának „ármánya”, aljas „hítségese” és sorozatos törvénytörései kényszerítették bele fegyveres felkelésbe?

De – sajnos – nemcsak Kossuthot nem menthetjük fel a vérontás és az utána következő nemzeti szerencsétlenség bűnös felidézésének vádjá alól, hanem még Batthyányt se. Neki ugyanis nemcsak ez a két bécsi hazafiaskodás volt a bűne, hanem nagy bűne volt az egész 48-as mozgalom keletkezésében is. Ha emiatt még Széchenyi lelkiismerete is vádolta magát, mit szóljunk Batthyányról – akit, érdekes, nem vádolt érte a lelkiismeret –, aki a fő oka volt annak, hogy Kossuth bekerült az országgyűlésbe, amit ő – igazi forradalmár módra – még törvénytelen eszközökkel, etetés-itatással is – egész százezer forint erejéig – támogatott.

Emiatt például Rakodczay (Egressy Gábor és kora, 430. o.), Kossuth egyik legnagyobb rajongója, egyenesen azt tartja, hogy Batthyány sokkal jobban oka volt 48-nak, mint Kossuth. Batthyány kivégzését nálunk mégis még a legmérsékeltőbb hazafiak is vérlázító igazságtalanságnak tartják s egy teljesen ártatlan magyar ember egyszerű legyilkolásának minősítik. Hazafias irodalmunk metsző gúnnyal egyenesen azt állítja, hogy azért kellett meghalnia, mert „mindenki másnál hívebben szolgálta királyát”. Tehát nem is a hazáját szolgálta. Úgy látszik, azért nem azt, mert ő valóban Kossuth ellen volt. Hogy csak attól kezdve lett Kossuth ellen, hogy Kossuth minisztertársa lett s így egyéniségét és működését alkalma volt közelebbről megismerni, arról természetesen nem beszélnek. De láttuk, hogy Batthyány már akkor is tudta, hogy rosszat támogat, mikor még Kossuthot támogatta. Akkor azzal mentegette magát, hogy „a szükséges rosszat” támogatja.

Mennyivel nagyobb erkölcsi magaslaton és mennyivel törvényesebb alapon állt a mi „hítségő” 48-as királyunk nemcsak Szálasi vagy Rákosi Mátyás, hanem még Kossuth Magyarországához képest is! Nem volt ugyanis külön Kossuthnál maga az ország se, mely reá hallgatott.

Az országgyűlésen, tehát a nemzet törvényes képviselőjében például az egyik szélsőséges 48-as, Sembery képviselő, még 1848. szeptember 12-én, tehát akkor, mikor még a nemzet nem is lépett a forradalom útjára s nem szakított még királyával, azt az indítványt tette, hogy mivel a haza veszélyben van, s az is könnyen lehetséges, hogy egy reakciós miniszteriumot neveznek ki (a Batthyány-kormány ugyanis Kossuth türheterlen viselkedése miatt már ekkor is lemondóban volt), jelentse ki magát az országgyűlés permanensnek [folyamatosnak] mindaddig, míg a haza veszélyben van.

Világos, hogy ez az indítvány a legtörvénytelenebb volt és már egyenesen forradalmat jelentett, mert már előre egyszerűen nem létezőnek tekintette a királynak azt a 48-as törvényekben is biztosított jogát, hogy országgyűlést elnapolhat és feloszthat, noha ez a joga még a köztársasági elnököknek is megvan. Ilyen indítványt tehát még egy köztársaságban se lehetett volna elfogadni.

Batthyány, Bezerédi, Klauzál fel is szólaltak és figyelmeztették a képviselőházat, hogy Sembery indítványának elfogadása a törvényesség útjának teljes elhagyását jelentené. A ház azonban az indítványt mégis elfogadta. Batthyány tehát egy ilyen országgyűléssel szemben követelte a királytól, hogy ő viszont a 48-as alkotmány minden legkisebb szakaszát megtartsa, ha az ellene szól!

Batthyány megborzadt attól a felelőtlenségtől és következményeitől, melyet Sembery indítványának elfogadása jelentett, s hogy helyrehozza, név szerinti szavazást kért s közben természetesen mindent elkövetett, hogy legalább az értelmesebb képviselőket felvilágosítsa. Deákért is üzent, hogy jöjjön be az ülésterembe. (Úgy látszik, a haza bőlese mindig kint ké-

nyelmeskedett. Vagy talán inkább csak az idegei nem bírták ott bent a társaságot?) Deák aztán ünnepélyesen figyelmeztette a képviselőket, hogy erre a törvénytelen lépésre semmi szükség sincs, hiszen az 1848. 4. tc. úgyszólván lehetetlenné teszi a király számára, hogy a jelen helyzetben az országgyűlést elnapolhassa. (Ezért tartották az angolok s utánuk indulva még Szemere is túlzónak és a királyra sértőnek ezt a 48-as törvénycikkelyt.) Erre aztán Sembery visszavonta indítványát és a nagy szégyen elmaradt. (Szeremlei, I., 198. o.)

Az országgyűlés tehát most se azért állt el már megszavazott törvényteleniségének felülvizsgálatától, mert tisztelte a 48-as alkotmánynak azt a részét is, mely a király jogait iktatja törvénybe, vagy mintha csak valamit is adott volna arra, hogy amit kimond, törvényes-e vagy nem, hanem csupán azért, mert célját, melytől semmiképpen nem tágitott, törvényes úton is elérhette. Addig, míg Deák erre nem figyelmeztette a képviselőket, még csak az se érdekeltte őket, hogy törvényes-e, amit tesznek vagy nem, hiteszést követnek-e el vele (mert hiszen esküt tettek a törvény megtartására) vagy nem. És utána még ezek (és éppen legjobban természetesen a Semberyek) érveltek azzal, hogy őket az udvar „hiteszése” kényszerítette bele a forradalomba és a fegyveres felkelésbe!

A mi 48-as országgyűlésünk már az udvar „hiteszése” előtt is olyan volt, hogy még azt is törvénytelen úton akarta elérni, amit törvényesen is elérhetett volna. Ha nem lett volna Deák és Batthyány, aki megmagyarázza neki, hogy semmi szükség sincs törvényteleniségre, hogy célját elérje, akkor még azt is törvénytelenül érte volna el, ami törvényesen is rendelkezésére állt. Mielőtt határozott, még csak annyi fáradságot se vett magának, hogy előbb utánanézzon, mi van a törvényben. Hogy a törvényt ennyire nem ismerte, s azt a törvényt, melynek kivívása legnagyobb büszkesége volt, nemcsak műveltségének és értelmi színvonalának alacsonyágát bizonyította, hanem erkölcstelenségét és lelkiismeretlenségét, hogy ne mondjam: moral insanityt [az erkölcsi gátlások teljes hiányát] is. És még ez az országgyűlés mert a királlyal szemben – a jámbor V. Ferdinánddal szemben! – törvényteleniséget, sőt hiteszést emlegetni!

Amit Batthyány és Deák fáradozására ekkor nyíltan még nem tett meg, illetve visszavont, Lamberg meggyilkolása után hivatalosan és végleg ki is mondta a 48-as országgyűlés. Kijelentette, hogy „hiteszése” miatt függetleníti magát a királytól, s mivel a haza ügye mindennél előbbre való, a királyi feloszlítás ellenére is együtt marad.

Egyenesen bámulni való az a türelem és az a jóakarát, melyet az udvar (vagy ha tetszik, a kamarilla) még ezek után is tanúsított.

Meg voltak róla győződve, hogy Kossuthban és pártjában „olyan frakcióval van dolguk, mely semmire sincs tekintettel, melynek semmi se szent, amely minden törvényt felforgat és a legbűnösebb eszközök alkalmazásától se retten vissza. Ilyen forradalmi időkben – mondták – a rendes idők törvényes formái megrendülnek és minden elhatározás kínosan nehéz. Oly rendszabályok ugyanis, melyek egyaránt szolgálnának a dinasztia és az ország üdvére, a törvényes alkotmány szűk keretei között már nem találnának helyet, a törvényes alkotmányosságra támaszkodó rendelkezések pedig gyöngék, félszabályok, csak az uralkodóház és az ország érdekeit kompromittálók. Bizonyos ellenben az, hogy olyan ellenféllel szemben, mint Kossuth frakciója, az, aki törvényes fegyverekkel él, vesztes marad. A teljesen kivételes helyzet a fejedelmet kivételes álláspont elfoglalására hát akaratlanul is rákényszeríti”. (Károlyi, I., 413. o.)

De ennek ellenére is mennyire vigyáztak, hogy csak törvényes eszközöket használjanak! Az udvar konzervatív, vallásos alapon álló magyar tanácsadói azt ajánlották, hogy a király intézzen kiáltványt Magyarország népéhez, melyben a Batthyány-kormány helyébe Kossuthtól önkényesen léptetett Honvédelmi Bizottmányt és a királlyal szembeszegülő országgyűlést felségárulónak jelenti ki, ezt a felségsértő országgyűlést feloszlítja, de egyúttal azt is kijelenti, hogy ha a nemzet ragaszkodik a 48-as alkotmányhoz, a király se szándékszik megszüntetni vagy változtatni rajta, s hogy a mostani rendszabályok csak ideiglenesek s csak az országgyű-

lés törvénytelen útra való lépése és a vele járó törvénytelen eljárás kényszerítette rájuk a királyt.

Erre a kivételes, rendkívüli és ideiglenes időre királyi helyettesnek báró Jósika Samut (mint emlékszünk, Széchenyi jóbarátját) ajánlották, akit – mint mondtunk már – Károlyi Árpád is jó magyar embernek tart. Úgy tervezték, hogy Jósikának a szükséges rendcsináláshoz a karhatalmat báró Jellasics adja, aki elfoglalja majd Pest-Budát. Mivel azonban ő a horvát-ság képviselője volt s ezért a magyarság előtt ellenszenvessé vált, a katonai hatalmat utána rögtön ki akarták venni a kezéből s fölébe egy más katonai parancsnokot akartak állítani. Ideiglenesen is csak azért akarták megtartani, mert hiszen csapataival már a magyar főváros előtt állt, s akkor még mindenki azt hitte, hogy napok leforgása alatt tényleg el is foglalja. Célja elérése előtt egy pár nappal felváltani egy katonai parancsnokot igen nagy sértés lett volna, s ezt Jellasics éppen az udvar részéről igazán nem érdemelte meg.

Az udvar ezt a konzervatív részről jövő javaslatot nem fogadta el. A lemondott Batthyány ezzel szemben azt ajánlotta, hogy nevezzenek ki a meggyilkolt Lamberg helyébe új királyi biztost (ez is mutatja, mennyire helyeselte Batthyány egy királyi biztos kinevezését, tehát mennyire mondvacsinált dolog volt kinevezéséről az ő ellenjegyzésének hiányát annyira fel-fűjni), de ez magyar nevű és magyar érzésű ember legyen (talán Lambergét se gyilkolták volna meg, ha magyar neve lett volna), s a maga részéről gróf Gyulay altábornagyot, Trieszt kormányzóját ajánlotta (aki közel se volt olyan magyar érzésű ember, mint Lamberg, de a neve magyar volt). Az ő kinevezését Batthyány ellenjegyezte volna (mint ahogyan Lambergét is ellenjegyezte volna), s így Gyulay kinevezésére nem foghatják rá a 48-asok, hogy törvénytelen.

Furcsának látszik, hogy Batthyány nem annyira magyar érzésű (mert Gyulay nem volt az), mint inkább magyar nevű embert kívánt, mert a név, a külsőség itt igazán mellékesnek látszik. Batthyáynak azonban még ebben a mellékesnek létszó dologban is igaza volt, mert nálunk akkor az utca volt az úr, s az utcát és általában az alantas tömeget mindenben a külsőségek vezetik. Mivel mindent túlságosan leegyszerűsítene, azt gondolják, hogy a szép magyar név egyúttal már a magyar érületnek is bizonyítéka, míg például egy Lamberg csak a magyarság ellensége lehet.

48 éppúgy, mint a bolsevizmus, a gyűlöleten (az előbbi a nemzeti gyűlöleten, az utóbbi az osztálygyűlöleten) alapult, aki pedig gyűlöl, csak azt keresi, mibe kapaszkodhat bele. Világos tehát, hogy legelőször belekapaszkodik a nevébe s ítél is belőle már akkor, mikor még azt se tudja, ki az, aki azt a nevet viseli. Nagyon okos volt tehát Batthyány akkor, mikor magyar nevű embert ajánlott, hogy ne adhassanak vele már az első pillanatban a gyűlöletnek tápot.

Lamberg sokkal jobb magyar ember volt, mint Gyulay, aki hamarosan utána közös hadügyminiszter lett, mégpedig éppen a magyarellenes és a magyarságot eltipró Schwarzenberg kormányában. Lamberg azonban a neve után idegennek látszott s az ellenpárt kortesei, akik nem ismerték (de jó tulajdonságait nem is akarták megismerni, mert érdekeik ellen lett volna), rögtön sikerrel foghatták rá, hogy hazaáruló. Hiszen láttuk, hogy Rakodczay még Széchenyre is azt fogta rá, hogy idegenvérű. Hiába volt a neve magyar, maga pedig éppen „a legnagyobb magyar”.

Csakugyan, hogy valaki nemzete kedvence lehessen, hogy zászlónak tekinthessék és rajongva kövessék, ahhoz jó név is kell, vagy legalábbis nem szabad rossz nevének lennie. Kossuth neve se magyar, de magyar fülnek nem is ellenszenves. Ha ellenszenvesen idegen neve lett volna, minden képessége, szónoki ereje, gyönyörű baritonja, jó alakja és rokonszenves megjelenése ellenére se lehetett volna soha a magyar nép kedvencévé. Hogy is lehetne például elképzelni a Kossuth-nótát ilyen szöveggel: „Regensperger azt izente, elfogyott a regementje”? Vagy akár csak így is: „Syrilingi Weber azt izente...” Pedig hát Kossuth anyjának ez volt a neve.

Vagy lett, vagy lehetett volna-e Nagy Bercsényi Miklós legendás hírűvé a magyar népében, ha véletlenül ő is nem az apja, hanem az anyja nevét viselte volna s így a kuruc nő-

tát így kellett volna énekelni: „Rechberg-Rothenlöwen Miklós bujdosik magába’, elfogyott, szegénynek, minden katonája”... Pedig hát Bercsényi akkor is épp olyan vérű, sőt épp olyan érzelmű is lett volna és akkor se lett volna egy cseppet se kevesebb köze a magyar néphez, hanem az apja nevét, a székesi Bercsényi nevet viselte volna, hanem az anyja számunkra annyira dicstelen nevét.

Látjuk tehát, hogy ahhoz, hogy valaki nemzeti hős lehessen, nemcsak érdem kell, hanem azon kívül még ilyen szerencsés esetlegességek is. (E sorok írójának neve is jelentős akadály abban, hogy azok a történelmi igazságok, melyeket hirdet, átjárhassák a magyar közvéleményt és meghódíthassák a magyar közfelfogást. Hogy erre a feladatra mégis mertem ilyen névvel vállalkozni, csak azért történt, mert annyira igazam van, hogy igazságomnak még ilyen hátrányos külsőségeket is le kell győznie. Egyébként se a népi hős babérjaira pályázom. Felvenni pedig azért nem akartam magyar nevet, mert még ebben sem akartam félrevezetni a magyar közönséget.)

Azonban Gyulay megbízásából mégse lett semmi, noha őt osztrák részről is alkalmasnak találták a Batthyány által kijelölt szerepre. Nem lett belőle semmi, elsősorban azért, mert Jellasics már a főváros közelében lévén, az intézkedésben a sürgősség volt a legfontosabb, s mire Gyulay Triesztből hazakerült volna, arra már az intézkedés elkészült volna. Budapest elfoglalása után pedig már nem lehetett volna Jellasicsot elbocsátani. De forradalmi előélete miatt Batthyáynak egyébként is olyan rossz híre volt az udvarban, hogy sokan, köztük Zsófia főhercegnő is, azt hitték, hogy Batthyány csak azért ajánlotta a távol lévő Gyulayt, hogy a megoldást megghiúsítsa. Nem tudták (nem is tudhatták, ha még Magyarországon se tudták), hogy Batthyány már rég nem az, aki volt, s hogy ugyancsak elég alkalma volt már arra, hogy nemcsak Kossuthból, de az eszméből is kiábránduljon.

Hogy lett Jellasics a királyi biztos?

Hiába próbáltak tehát a magyarok kedvéért más királyi altegerót [helyettesítő személyt] keresni, mint Jellasicsot. Be kellett látniuk, hogy a valóságban már úgyszólván az, mikor neki van serege Magyarországon, s ez a sereg már ott áll a magyar főváros kapuinál. Bízunk meg tehát őt azzal a szereppel, melyet Lambergnek szántunk, s legyen ő a teljhatalmú királyi helytartó. Így keletkezett aztán az az október 3-i királyi manifesztum, mely a magyar önérzetet, ellen-szenvet és forradalmi dühöt annyira felkorbácsolta, s mely a 48-asoknak a magyar közvéle-mény szemében legmeggyőzőbb bizonyítékot szolgáltatva arra, hogy az udvar úgy bánt a nemzettel, hogy más felelet nem lehetett rá, mint csak a fegyver.

Pedig hát látjuk, hogy az udvar nem készakarva, nem magyargyűlöletből szánta rá magát erre a lépésre, hanem csak hosszas habozás és más megoldásokkal való kísérletezés után, kényszerből. Az országgyűlés törvénytelenégei után más megoldási lehetőség nem volt, mint a katonai, ezt pedig az adott helyzetben más kezébe adni, mint Jellasicséba, szintén alig volt lehetséges. Ha nem lett volna Jellasics a már Pest felé közeledő sereg feje, sose kapta volna meg kinevezését. A már kialakult helyzetben azonban mást bízni meg a rendcsinálással, mint őt, igen sértő megalázás lett volna rá nézve, amelyet ő, aki hűségében a dinasztia legválságosabb helyzetében se ingott meg, semmiképpen se érdemelt meg. Ez visszataszító hálátlanság lett volna az udvar részéről.

Hogy aztán Jellasics kinevezéséből mégis olyan nagy szerencsétlenség lett, annak az volt az igazi oka, hogy Jellasicsnak mégsem sikerült a magyar fővárost elfoglalnia, hogy nem tudott rendet csinálni, nem tudta a lázadókat megbüntetni. Pedig hát forradalmakat másképpen nem lehet elintézni. Hogy Jellasics megbízásának nem tudott megfelelni, annak viszont az az oka, hogy az udvar nem előbb, hanem csak október 3-án állt melléje. Így vállalkozása addig csak magánvállalkozás volt, melyet az udvar hatalma és tekintélye támogatott ugyan, de csak titkon és igen kis mértékben, s így serege csak számban volt meglehetősen, de se kellő felszerelése nem volt, se élelmezéséről nem történt gondoskodás. Természetes, hogy ilyen se-rgel nem lehet huzamosabb időn át működni és végső sikert aratni, kivált egy idegen országban.

A tanulság tehát az, hogy Jellasicsot mégse lett volna szabad megbízni a rendcsinálással, vagy ha igen, sokkal hamarabb. Az udvar hibája tehát megint az volt, ami mindig: félrend-szabályokkal dolgozott, akart is rendet csinálni, meg nem is; haragudott is 48-ra, meg nem is. Aztán Bécs is elkövette azt a hibát, melyet hasonló helyzetben majdnem mindenki elkövet, hogy ha rosszul áll, helyzetét még rosszabbnak gondolja, mint kellene, mikor pedig pillanatnyilag felülkerekedik, mindjárt azt hiszi, hogy már végleg győzött.

Jellasicsot sokkal erősebbnek gondolta, mint szabad lett volna. Pedig tudhatta volna, hogy magánúton nem lehet akkora sereget felállítani, mely Magyarország meghódításához szükséges, s ha lehet is, nem lehet hosszabb időn át úgy ellátni, hogy sikeres működésre képes legyen. Egy ellátatlan hadsereg előbb-utóbb kudarcot vall. De még ha mindezt Bécsben is látták volna (lehet, hogy látták is), akkor se igen tehettek volna másképpen, mint tettek, mert az adott helyzetben alig lehetett volna Jellasicsot felreállítani, s ha lehetett volna, akkor is várni kellett volna még egy fél évig, míg az új sereget összehozták volna, illetve az Olszországból ide megérkezett volna. Egyébként is – gondolták – hátha megfelel Jellasics is. Ha pedig még várnak fél évig a rendcsinálással, arra nemcsak ők, hanem a lázadók is össze-szedték volna magukat és megerősödtek volna.

Rá kell azonban mutatnunk, hogy ha Jellasicsnak sikerül bevonulnia Pestre, magyar nemzeti szempontból közel se lett volna olyan nagy csapás, mint a 48-as propaganda hatása alatt gondoljuk. Jellasics ugyanis az udvar embere volt, az udvar irányzatát képviselte. De ha nem akarta volna, akkor is azt kellett volna képviselnie, mert hiszen a pénzt, az anyagi lehe-

tőségeket és az erkölcsi tekintélyt a dinasztia adta neki, s mihelyt anyagi és erkölcsi támogatását megvonja tőle, rögtön lehetetlenné válik.

Az uralkodóháznak azonban nem állt érdekében, sőt érdekei ellen volt a magyarság megalázása és elkészerítése. Az ő számára a magyarok mind számuk, mind történelmi jogaik alapján sokkal többet jelentettek, mint a horvátok. Tehát ha mindkettőnek egyszerre nem tudtak kedvében járni, a kettő közül csakis a magyarokat választhatták. Világos tehát, hogy Jellasics, mint a magyar főváros elfoglalója se üzhetett volna Pesten se horvát, se magyarellenes politikát. A Jellasics által elfoglalt Pestről csak Kossuthnak és Madarászéknak kellett volna menekülniük (ezeknek pedig úgyis volt gondjuk bőrtük megmentésére, s láttuk, hogy Kossuthnak a zsebében is volt már a Batthyánytól szerzett útlevel), de nem a magyar függetlenség eszméjének vagy a magyar öntudatnak. Ez ekkor még sokkal jobban megmaradhatott volna, mint Kossuth 3/4 évi uralma, azaz a világosi fegyverletétel után.

Állításunkat kétségtelenül bizonyítják a Jellasics kinevezését megelőző események. A „hazafias” hírverés hatása alatt még Berzeviczy Albert is azt írja (Az abszolutizmus kora, I., 36-37. o.), hogy „az udvar és Ausztria részéről már ebben az időpontban változatlanul fennállott az 1848-as törvények megtagadásának s Magyarország feldarabolásának, beolvasztásának és egységes birodalmi kormányzás alá helyezésének elhatározása”.

A legújabb kutatások eredményeképpen ma már egészen bizonyos, hogy ennek az állításnak éppen az ellenkezője igaz. Károlyi Árpád már egész határozottan kimondja, hogy Berzeviczy „téved”, „mert ez utóbbiakra Wessenberg (az osztrák miniszterelnök) és Dessewffyék (az udvar magyar tanácsadói) egyáltalán soha nem gondoltak. De még Latour sem. Az október 3-i királyi leirat célja a szövegben előadott volt. De az eszköz, képletesen mondva a fegyver, visszafelé sült el (azaz ránk nézve minden később következő bajnak az volt az oka, hogy Jellasics nem tudta elfoglalni a magyar fővárost), s így lőn döntő momentum a szakadásra”. (Károlyi, I., 417. o.)

Az alkotmány félredobása ekkor még annyira nem volt az udvar szándékában, hogy mikor a fent jelzett okok miatt elhatározták, hogy Jellasics legyen a rendcsináló királyi biztos, szinte fő gondjuk az volt, hogy kinevezésén mindenképpen rajta legyen a miniszteri ellenjegyzés. Ha pedig ebben annyira törekedtek arra, hogy még a 48-asok se foghassák rá lépésükre a törvénytelenséget, akkor e lépésükkel semmiképpen se lehetett az a szándékuk, hogy éppen vele indítsák el a törvénytelenések egész sorát. Egész jól látható, hogy az udvarban még akkor se tagadták meg az egyébként tőlük kényszerrel és államcsínnyel kicsikart 48-as törvényeket, mikor Jellasics pártjára álltak. Még ekkor is szinte legegyezték az új vívmányok alapján álló magyarokat.

Mivel Lamberg esetében az ellenjegyzés hiánya volt az ürügy a 48-asok ellenszegülésére, most Bécsben mindent elkövettek, hogy Jellasics kinevezésével szemben ne lehessen erre az ürügyre támaszkodni. Eszük ágában se volt tehát, hogy szembehelyezkedjenek a nemzettel és ne tartsák tiszteletben azt az alkotmányt, melyet, ha kényszerrel és államcsínnyel is, de mégis kivívott.

Mivel magához Batthyányhoz nem mertek fordulni az ellenjegyzés kérelmével, hosszan tanakodtak, mit csináljanak. Mindent akartak ugyanis, csak azt nem, hogy a 48-as törvényt megszegjék. Elkezdték tanulmányozni hát a 48-as alkotmányt, s ott szemükbe ötlött, hogy az 1848-as 3. tc. 8. §-a szerint a katonai kinevezések ellenjegyzése a király személye körüli miniszter joga és kötelessége. Ezt a tárcát a márciusban kinevezett 48-as kormányban Eszterházy Pál töltötte be.

Tudták róla, hogy ő megadta volna ellenjegyzését, csak – sajnos – már régen lemondott. Az ő közreműködéséről tehát le kellett mondaniuk. Ezért aztán egyedül csak azért, hogy Jellasics kinevezése miniszteri ellenjegyzéssel, tehát a 48-as törvények megtartásával történjék, külön erre a célra előbb kineveztek egy új király személye körüli minisztert. De Batthyány figyelmeztetését, hogy ilyenkor nagyon fontos a magyar hangzású név, ezt is szem előtt tartot-

ták. Elhatározták tehát, hogy a szép magyar nevű báró Récsey Ádám tábornagyt nevezik ki erre a célra a király személye körüli miniszterré. Aki csupán egy 48-as törvénycikkely megtartása kedvéért még ilyesmire is képes, annak semmiképpen se lehetett már ekkor az a szándéka, hogy Magyarországot eltiporja és az ősszbirodalomba olvassza.

Mikor eddig eljutottak, csak akkor jutott eszükbe, hogy csöbörből vödörbe kerültek, illetve ott vannak, ahol a mádi zsidó, mert hiszen Récseyt se lehet kinevezni miniszternek Batthyány ellenjegyzése nélkül. Erre „valóságos kis boszorkánytánc” keletkezett – írja Károlyi. Izgatottan tárgyalták, kérdezték egymást, vajon hajlandó lesz-e ezt Batthyány megtenni, s ha nem, akkor mit csináljanak.

Így bizonyára nem azok szoktak cselekedni, akik egy nemzetet akarnak eltörölni a föld színéről, vagy irtózatossal bosszúló hadjáratra készülnek ellene.

Viselkedésük éppen ellenkezőleg azt bizonyítja, mennyire fontosnak tartották a mi jogaink és törvényeink megtartását még ekkor is, ha még úgy erőszakkal és államcsínnel csikartuk is ki tőlük. (Micsoda másként bánt a 48-as országgyűlés ugyanezen törvényeknek a Pragmatica Sanctióra vonatkozó cikkelyeivel, vagy a királynak az országgyűlést feloszlató vagy elnapoló, ugyanitt biztosított jogaival! A 48-asok ezeket még akkor is meg akarták szegni, mint láttuk, mikor nélküle is el tudták volna érni céljukat.) Bécs pedig Radezky győzelme után és Jellasicsnak biztosra vett pesti bevonulása előtt és Lamberg iménti felkoncolása ellenére volt még mindig ilyen tisztelője a 48-as törvényeknek!

Noha még Latour hadügyminiszter, Jellasics titkos támogatója is bizonyosra vette, hogy Batthyány ellenjegyezni fogja Récsey kinevezését, mégis az ellenkező történt. Batthyány megtagadta a dolgot. Azt felelte, hogy előbb miniszterelnököt kell kinevezni s ezt a kinevezést kell neki ellenjegyeznie, de aztán az új kormány egyes minisztereinek kinevezéséhez már az új miniszterelnök ellenjegyzése kell.

Hát hiszen igaz, igaz, de tekintve, hogy forradalmi viszonyok voltak és hadiállapot volt, mégis csodálkozunk azon a nagy függetlenségen és szabadságon, mellyel a lázadó magyarok lemondott miniszterelnöke (aki akkor már el is határozta, hogy nem is tér vissza hazájába, egyébként pedig egyik fő okozója volt a magyarországi lázadásnak), ott, a „hatszög” udvar és a kamarilla karmai között, Bécsben, így mert és tudott viselkedni. Bécsben igazán tiszteltben tartották az emberi szabadságot.

Azt mondta Batthyány, hogy ő Récsey kinevezését legfeljebb akkor ellenjegyezheti, ha nem a király személye körüli miniszternek, hanem miniszterelnöknek nevezik ki. Erre újabb ijedt tanácskozások kezdődtek. Először arra gondoltak, hogy jól van, legyen hát akkor Récsey miniszter helyett miniszterelnök. Rögtön eszükbe jutott azonban, hogy már nyilvánosságra hozták, hogy Vay lesz az új miniszterelnök. Vaynak azonban most nem vehették hasznát, mert nem volt Bécsben, hanem a messze Erdélyben tartózkodott. Aztán az is nyugtalanította őket, hogy Récsey katona, aki politikával soha nem foglalkozott. Nem veszi-e hát sértésnek a magyar közvélemény, ha egy katonát tesznek miniszterelnökévé?

Ezt a nehézséget úgy próbálták legyőzni, hogy Récseyből csak ideiglenes miniszterelnök legyen, aki hivatalát azonnal átadja a kálvinista Vaynak, mihelyt ő a messze Erdélyből meg tud érkezni. Hiszen Récsey kinevezésére csak azért van szükség, mert a jelen rendkívüli és válságos helyzetben addig se lehet várni, míg Vay hivatalba léphet. Erre aztán a király október 2-án alá is írta Récsey ideiglenes magyar miniszterelnöki kinevezését. Alighogy azonban megtörtént az aláírás, rögtön látták, hogy az 1848. III. törvénycikk 8. szakasza alapján a katonai kinevezéseket (tehát Jellasicsét is), nem a miniszterelnöknek, hanem a király személye körüli miniszternek kell aláírnia, az pedig még most sincs, tehát ismét csak ott vannak, ahol a mádi zsidó.

Erre aztán rögtön félre is tették Récsey kinevezését is, mert úgy is féltek, hogy az ő katonává voltát a 48-as rosszakarat arra fogja magyarázni, hogy az alkotmány eltiporására törnek s önkényuralom készül. Kinevezték hát Vayt és ellenjegyeztették Batthyánnyal, aki ezt annál

szívesebben megtehetette, mert hiszen Vayt ő ajánlotta. Vay nem volt katona, Magyarországon élt, sőt még kálvinista is volt, de mégse volt forradalmár. Kinevezése tehát még a 48-asoknak se lehetett gyanús, annál kevésbé sértő.

A Vay-kabinetben aztán gróf Nádasdyt (megint szép magyar nevű) akarták a király személye körüli tárcával megkínálni. Mivel azonban neki csak a neve volt szép és magyar, de ő maga egész életében aulikus volt s ezért a „hazafiak” körében népszerűtlen, az ő kinevezéséből se lett semmi. Ezért aztán mégiscsak újra visszatértek Récsey miniszterelnökségéhez, de mivel Batthyány előtt szégyellték ezt a sok kapkodást, az udvar tekintélyére pedig sértőnek találták volna, hogy a már megtörtént és ellenjegyzett Vay-kinevezést visszavonják s Batthyányt mégiscsak Récsey kinevezésének ellenjegyzésére kérik fel (noha közölte már velük, hogy az ő kinevezését is hajlandó ellenjegyezni), Récseyvel magával ellenjegyeztették a saját kinevezését, mint ahogyan ma már ez is a szokás. Nem akarták ugyanis kitenni magukat annak az esetleges újabb megszegésnek, hogy Batthyány kijelentse nekik, hogy mivel Vay kinevezését már ellenjegyeztem, most már nem vagyok hajlandó Récseyét ellenjegyezni.

Mindezt csak azért vázoltam ilyen részletesen, hogy az olvasó láthassa, mennyire nem zsarnoka, hanem valóságos rabszolgája volt az az átkozott bécsi kamarilla a magyar törvénynek, mégpedig a tőle erőszakkal és csalással kicsikart 48-as törvénynek is, és hogy milyen úr volt Bécsben egy magyar miniszterelnök még akkor is, mikor már a császári seregek Pest előtt álltak. Nálunk ugyanis az a hit van elterjedve, hogy Bécsben ez időben szóba se álltak a magyar miniszterekkel, a magyarok nem a királyhoz, hanem még a főhercegekhez se tudtak bejutni, s ha igen, akkor is órákig várakoztatták őket. Nálunk éppen ebben látják egyik fő okát annak, hogy 48-ban végül a nemzet türelme október végére elfogyott.

Igen, nem fogadták a magyar minisztereket Bécsben akkor, mikor az országgyűlés egyegy törvénytelen, a Pragmatica Sanctiót vagy a király felségjogait semmibevevő határozat azonnali szentesítése végett jelentek meg ott. De ekkor a törvényes büntetésnek nem annak kellett volna lennie, hogy várakoztatják őket, hanem hogy az országgyűlést feloszlatják, őket pedig letartóztatják, bíróság elé állítják s lefejeztetik felségárulásért. A törvényt ugyanis a nemzet képviselőinek épp úgy meg kell tartania, mint a királynak.

Ez a törvény nemcsak azt írta elő, hogy a király ne önkényesen uralkodjék és kinevezéseket miniszteri ellenjegyzés nélkül ne foganatosítson, hanem azt is, hogy Magyarország Ausztriát külső ellenség (például Lombardiában a szárd király) ellen megsegítse, hogy az országgyűlés a király szentesítése előtt ne hajtsa végre határozatát, például ne adjon ki enélkül bankjegyet, ne rendeljen el újoncozást stb. Látjuk azonban, hogy akkor, mikor a magyar miniszterelnök törvényes alapon állt (noha az a törvény is, melynek alapján állt, csak erőszakon és államcsínyen alapult), Bécsben egyenesen körülötte forgott minden s király, főhercegek, „kamarilla” valósággal körüludvarolták. Nem parancsoltak neki, hanem kértek tőle.

Récseyvel kapcsolatban a 48-as gyűlés kárörvendve mutat rá, hogy csak a neve volt magyar, de ő maga annyira nem, hogy még magyarul se tudott és saját maga ellenjegyezte kinevezésében is úgy írja magát alá, mint magyar „miniszter-ellnek”. Pedig hát ezeket a gúnylódókat végzetesen félrevezette az őt mindenáron eláztatni akaró gyűlést.

Az igazság az, hogy Récsey Ádám minden volt, csak elfajult, hazáját eláruló vagy zsarnokságra hajlamos magyar nem. Mészáros Lázár, a 48-as, sőt a trónfosztásban is részt vett 49-es hadügyminiszter, emlékirataiban (I., 218. o.) „igen rokonszenves” embernek mondja. Károlyi Árpád pedig (I., 419. o.) – s természetesen nem egyéni jóindulatból, hanem a történeti kútfők alapján – „egy jószívű, jólelkű, jól élni szerető (tehát igazi magyaros), barátságos és kedves magyar úr”-nak jellemzi.

Az se igaz, hogy nem tudott magyarul, sőt még az se, hogy egész jól nem tudott. Tudott ő magyarul legalább olyan jól, mint a 48-as miniszterek és hadvezérek (akik közül több (Vukovics, Klapka) csak felnőtt korban tanul meg magyarul vagy még akkor sem (Damja-

nich, Guyon, Bem, Dembinszky, Pöltenberg, Leiningen). Például Görgeynél is egész biztosan jobban tudott magyarul.

Báró Jósika Miklóssal, a regényíróval és később Kossuth egyik legnaivabb hívével, aki épp úgy erdélyi volt, mint Récsey, régi barátságban volt, sok hozzá írt levele maradt fenn s ezek a levelek mind magyarok (Görgey levelei mind németek, még családi levelei is), s akit érdekelnek, Jósikának Dézsitől megírt életrajzában (a „Történelmi életrajzok” sorozatban) faksimilében is olvashatja őket.

Abban az ominózus kinevezésben a „miniszter-ellnek” szó csak a magyarul természetesen nem tudó bécsi nyomdász lelkén száradhat, de nem Récseyén. Legfeljebb a titkárságát hibáztathatjuk, hogy még át se nézte a kefelenyomatot, bár ez is inkább csak azt mutatja, milyen sürgősen, milyen zavaros helyzetben és körülmények közt történt meg az a kinevezés.

Ellenben például Klapkáról Szemere naplója (II., 218. o.) még az emigráció idején is azt írja, hogy „a fogalmazásban nem erős, a magyarban éppen igen gyenge”. Pedig ha előbb nem, legalább honvédtábornok korában már megtanulhatott volna magyarul. De hát hogy tanulhatott volna meg, mikor a honvédtábornokok még 49-ben is németül leveleztek egymással és Vukovics Sebő Emlékirataiban a 438. oldalon Görgeynek egy Damjanichhoz és Klapkához intézett levelét említi, melyet ő maga is „ismételve és figyelemmel” olvasott, mely „gyönyörű német stíllel írva volt, mint általában Görgeynek német fogalmazása felette jeles volt”. „Klapka – írja folytatólagosan Vukovics – egzaltálva (!) olvasá a levelet.”

Amit pedig ugyanez a Vukovics (aki Görgey mellett kormánybiztos volt) Emlékiratai 481. oldalán a szőnyi győzelem után Görgeynek az egész szabadságharc eredményét tönkretévő végzetes cinizmusáról ír, attól egyenesen el kell képednünk (most már nem magától a végzetes következményű cinizmustól, hanem attól, amivel ezt Görgey megokolta).

Mikor ugyanis a tábor elhagyása előtt Vukovics megkérdezte Görgeyt, hogy válaszolt-e Kossuth levelére, melyben az tőle azonnali választ kért, Görgey ezt felelte: „Nem feleltem. Mert, lássa, én Kossuthot jó hazafinak tartom (természetesen ezt is csak azért mondta, mert tudta, hogy Vukovics Kossuth bizalmi embere), de ő csak magyarul szereti hazáját. Én jól tudom, hogy ha én neki német levelet írok, azt nem fogja szívesen venni. Én pedig, ha minden tárgyról őszintén akarnék kiterjeszkedni (ebből meg azt tudhatjuk meg, hogy maga Vukovics se tudott jól magyarul még az emigráció idején se, ami egyébként nem is lehet újság, mert hiszen már említettük, hogy ő is csak felnőtt korában tanult meg magyarul), németül volnék kénytelen írni. Hogy magyarul írhasam ugyanazt, arra igen sok időre van szükségem”. (Persze Görgey részéről ez a megokolás is csak ürügy volt, mert Kossuth annyira félt Görgeytől, hogy német leveleket is igen szívesen fogadott volna tőle, kivált mikor a válasz olyan sürgős volt. A semmilyen válasznál feltétlenül sokkal szívesebben. Olvastam Kossuth Görgeyhez írt levelét is, amely német nyelvű volt. Egyszer Kossuth egyenesen úgy megalázkodott Görgey előtt, hogy ezt írta neki: „Kérem magamat utasíttatni”. Tehát olyan stílusban írt neki, mintha ő várna parancsokat Görgeytől.)

Látjuk tehát, hogy ha már mindenáron a „miniszter-ellnek”-kel akarunk gúnyolódni, akkor másokkal és sokkal különösebb csemegékkel is kezdhethénk a gúnyolódást, nem pedig Récseyvel. Ha a bécsi nyomdász vagy Récsey ottani hadsegéde nem tudott magyarul, az nem lehet Récsey bűne. Annál kevésbé, mert hasonló dolgok bizony még a pesti nyomdászokkal is sűrűn előfordultak akkoriban, hiszen csak az imént láttuk, hogy még azok is Potemkin Alfonz nevet viseltek, akik a „Talpra magyar”-t kinyomták. Találhatunk hasonló magyar nyelvhibákat a 48-as kormány kiadta nyomtatványokban is.

A magyar anyanyelvű, jólelkű és jó magyar, de – mivel közelebről ismerte – az udvart is szerető Récsey, mikor a miniszterelnökséget elvállalta, teljesen tisztában volt a helyzettel s a főhercegek és osztrák miniszterek előtt kijelentette, hogy emiatt őt hazájában árulónak fogják kikiáltani s úgy meg kell majd érte szenvednie, „mint a Megváltó szenvedett az emberiségért”. Királya kedvéért azonban mégis vállalta a dolgot.

Récsey e kijelentése is okát adja azonban annak, hogy miért nem akart Batthyány ellenjegyezni s miért kellett kisebb bátorság ahhoz, hogy valaki Béccsel, a kamarillával vagy akár magával a királlyal ellenkezzék, mint a 48-asokkal. Pedig bőven láttuk, hogy ekkor már Batthyány teljesen tisztában volt azzal, hogy a haza érdeke is azt kívánta volna, hogy ő a 48-asokkal ellenkezzék, ne pedig a királlyal. Récsey tehát önzetlenebb magyar volt nála.

Ennyit igyekeztek, tanakodtak, erőlködtek, haboztak, tépelődtek tehát a „hitzegő” Bécsben, csak hogy Jellasics kinevezése törvényes és alkotmányos legyen, s hogy még a sértődékeny 48-as magyarok se találhassanak benne kifogásolni valót. Pedig mire döntöttek, arra már idejét múlta az egész dolog. Ők egyedül csak azért döntöttek Jellasics mellett, mert azt hitték, hogy az ő kezében van Magyarországon az erő és a hatalom. Arra azonban már minden Jellasics kárára dőlt el, az erő és hatalom egyelőre a 48-asok kezébe került, ettől ők elbizakodtak s ezért lett október 3-a Jellasics kinevezése a király és nemzet közötti szakítás, a forradalom és fegyveres felkelés kitörésének időpontja.

Jellasics gyűlöletes neve és személye, s az, hogy mégis éppen őt akarta fölübük helyezni és urukká tenni a király (pedig éppen nem akarta végleg), ez mérgeztette el a helyzetet s hevítette fehérizzásra nálunk a királyi ház elleni gyűlöletet, természetesen nem a forradalmi propaganda közreműködése és tudatos izgatása és rágalmozása nélkül. Az igazi ok azonban erre a nagy gyűlöletre az volt, hogy éppen akkor tették Jellasicsot ilyen nagy úrrá, mikor kudarcot vallott, a 48-asokat pedig éppen akkor akarták megalázni, mikor pillanatnyilag felülkerekedtek. Az uralkodóház törött fegyvert vett a kezébe október 3-án, az elbizakodott 48-asok pedig ettől természetesen vérszemet kaptak. A szenvedély mindig csak a mátt nézi, a távolabbi jövővel egyelőre nem törődik.

Ha Jellasics kudarcot nem vallott volna és a főváros urává lett volna, akkor egészen más-képpen alakult volna a helyzet. Akkor a 48-asok éppen az ellenkező hibába estek volna: nem elbizakodottakká, hanem reményvesztettekké váltak volna. Akkor Jellasics katonai hatalmával meg tudta volna akadályozni, hogy működésbe léphessen ellene az a gúny és lenézés, mely úgy felfokozta ellene a gyűlöletet. Akkor a 48-asok még Debrecenben se tudták volna magukat úgy megszervezni, mint két hónappal később, Windischgrätz ellenében már tudták.

Jellasics felsülésével feleslegessé vált Kossuth zsebében az óvatosságból már megszerzett külföldi útlevél, az izgatók fellélegeztek s diadalkiáltások és örömteli gúnykacaj felhangzása után megkezdték a nemzet védelmének megszervezését. De ugyanakkor a rágalomhadjáratot és a propagandát is, hogy ne csak az erő, hanem az igazság felemelő öntudata is mellettük álljon a magyar lelkekben.

Elkezdték tehát terjeszteni a rágalmat az udvar példátlan hitszegéséről, a perfid és rosszhiszemű játékról, melyet a gyanútlan nemzettel űzött, s mellyel az önvédelmi harcot valószínűleg rákényszerítette, noha kimutattuk már, hogy az igazság ennek éppen az ellenkezője volt.

Ki volt a hitszegő?

Az udvarnak lett volna éppen elég joga, hogy nyíltan megtagadhassa a 48-as törvényt, melyekről – láttuk – Széchenyi azt írta a naplójába, mikor az országgyűlés megszavazta őket, hogy „az ostobaság el van fogadva”.

Megtagadhatta volna őket azonnal, mihelyt visszanyerte cselekvési szabadságát. Láttuk, hogy még Kossuth kiáltványából is bizonyítani tudta volna, hogy nem szabad akarattal szentesítette őket. Ugyanezt országgyűlési beszédében Széchenyi is kiemelte és ő is figyelmeztette a nemzetet, hogy erőszakkal, rémítéssel, terrorral nem lehet és nem is szabad semmit elérni, s különösen nem ilyen korszakalkotó vívmányokat és újításokat. Meg kell várni a csendes, normális időket, mikor majd az udvarnak nem rémület hatása alatt kell cselekednie, hanem békés nyugalommal szentesít. Azt se mondhatjuk, hogy akkor sose szentesített volna, mert hiszen 67-ben már a nemzet 49-es bukása ellenére is szentesített, mégpedig önként és szabad akarattal.

Hogy ennek az ideje elkövetkezik, mégpedig nem is kell rá sokáig várni, azt a viszonyokból már 48-ban is jól lehetett látni. Széchenyi is látta. Ezt Bécs is világosan bebizonyította azzal, hogy a 48-as újítások legfontosabbjait, a népképviselési rendszert, a törvény előtti egyenlőséget és a jobbság eltörlését már rögtön Világos után és Világos ellenére is elfogadta, sőt a magyar nemességet a jobbságok felszabadítása miatt ért kárai miatt egyenesen ő kártalanította.

Kossuth ezt csak ígérte, de megvalósítani nem tudta. A szabadságharcot leverő osztrák kormány valósította meg azt, amit Kossuth ígért. Mivel pedig már 1867-ben még függetlenségünket is visszakaptuk s Ausztria Magyarország vele való egyenjogúságát is elismerte, világos, hogy ha ez a rosszul sikerült fegyveres felkelés elmaradt volna, ugyanez 1867-nél sokkal korábban bekövetkezett volna. Nem ellenmondás tehát, hogy Széchenyi 48 vívmányait annak ellenére, hogy hazánk függetlenségét „ostobaságnak” nevezte, de nagy szociális és alkotmányjogi haladást jelentettek. Nem az volt ostobaság, amit hoztak, hanem azok az eszközök, az a mód, mellyel kivívták, hozták, megszerezték őket, azok jelentettek ostobaságot.

De joga lett volna az udvarnak megtagadnia a 48-as törvények érvényességét minden „hitszegés” nélkül azon a címen is, hogy maga a magyar országgyűlés se önként, hanem a forradalmak hírére s az utca terrorjának kényszere alatt szavazta meg őket. Említettük, hogy az országgyűlésen 48 elején már eldőlt Kossuthnak és pártjának alulmaradása és vele szemben annak a kormánynak a győzelme, mely mindent békés úton és fokozatosan, nem pedig forradalmi lökésekkel akart kivívni.

A hirtelen változást a párizsi februári forradalom hírének megérkezése okozta, mely új bizalmat öntött a túlzókba és az utca embereinek újra kedvet adott az izgatásra. Mindez pillanatnyilag úgy megrémítette a hatalmon levőket és a politikai élet irányítóit, hogy fejét vesztve mindenki elnémult, s nemcsak az alsóház, hanem még a főrendiház is azok szavazógépévé vált, akiket addig veszedelmes felforgatóknak tartott, s mint ilyeneket, megvetett.

Másképp teljesen lehetetlen, hogy egyhangú határozattal váljon törvénné Kossuth minden követelése még a főrendiházban is, s ez az „egyhangúság” még annak a Széchenyinek a szavazatát is magában foglalja, aki ugyanakkor titokban „ostobaságról” beszélt, illetve mivel titokban nem lehetett beszélni, ostobaságról írt. Pedig hát Széchenyi éppen nem volt konzervatív, s a kormánypártba, mely az országgyűlés többségét képezte, sose lépett be. Gondolhatjuk tehát, milyen érzelmű és milyen felfogású lehetett az országgyűlési többség belső meggyőződésében akkor is, mikor már egyhangúlag szavazott Kossuth mellett! Lehetett tehát akkor az országgyűlésen szó szabad véleménynyilvánításról, önkéntes megszavazásról?

Még Mészáros Lázár, a 48-as hadügyminiszter is, aki azon kevesek közé tartozott, akik még 49-ben is miniszterek maradtak, a trónfosztásban is részt vettek s végig kitarítottak az

eszme mellett egész Világosig és a menekülésig, azt hangsúlyozza Emlékirataiban, hogy az ő kinevezése (tehát a külön magyar hadügyminiszter kinevezése) „kétes körülmények közt és kelletlenül íratott alá, bensőmben a nemhelyeslés egy neme honolt”. (I., 2. o.)

Ugyanő még azt is írja: „Nem kérdeztek meg, vajon a Batthyány-Kossuth eszméhez becszegődöm-e” (I., 3. o.). Még azt is nyíltan megmondja, hogy „a magam részéről nem a legjobb kedvvel mentem”. Mindez bizony éppen nem bizonyítja azt a mindent magával ragadó általános nemzeti lelkesedést, amit nálunk 48-ról és különösen 48 elejéről mindenki feltesz.

Lehet, hogy a diákok lelkesedtek, de hogy a komoly, érett elemek, például még a miniszterek is hogy vélekedtek, azt mutatják Mészáros emlékiratai. Pedig hát hogy ő nem kivétel, azt láthatjuk abból, hogy hiszen az a Széchenyi is miniszter volt, aki „ostobaság”-ról írt a naplójában s miniszter volt Eszterházy is (aki mindig az udvar embere volt), az volt Eötvös is, aki az egész rendszer elől külföldre menekült, Deák is, aki már 48-ban Kehidára vonult vissza.

Láttuk, hogy maga Batthyány, a kormány feje is hamarosan külföldre akart menekülni és lemondott még a képviselőségről is. Láttuk, hogy utána hamarosan Windischgrätzhez pártolt még az országgyűlés kálvinista elnöke is. Unitárius alelnökének, az erdélyi Pálffy-nak, aki a trónfosztásban is részt vett és végig kitartott épp úgy, mint Mészáros, már idéztük lesújtó véleményét s még lesújtóbbakat idézünk majd ezután. Mészáros azt is hangsúlyozza már Emlékiratai elején, hogy mennyire nem tetszett neki, mert igazságtalannak tartotta, hogy az a kormány, melybe belépett, Ausztriától el akart válni, de a közös államadósságból semmit se volt hajlandó elvállalni.

„Az államadósság át nem vállalása minket törvényen kívül tehetvén, veszélyünket okozhatja és még az orosz inváziót is maga után vonhatja”, írta ő már ekkor Kossuthnak. Tehát Kossuthnak nem is azzal érvel, hogy ez igazságtalanság, mert tudta, hogy ennek hangsúlyozásával Kossuthnál édeskevés eredményt ér el, hanem azzal, hogy a nemzetre is veszélyes ez az álláspont. Emlékiratai megírásakor (tehát már az emigrációban) pedig ezt teszi hozzá: „mi később – fájdalom! – nagyban valósult s mi el is veszített minket” (I., 3. o.).

Ilyen volt tehát belül még a 48-as kormány egy olyan tagja is, aki végig kitartott az eszme mellett s még legnagyobb túlzásaiban se tagadta meg. Láthatjuk, hogy belső meggyőződése egész más volt, mint külső állásfoglalása és cselekedetei. Igazi meggyőződését ő se merte követni katona léteire, s annak ellenére se, hogy újabban őt tartják 48 legönzetlenebb és legjellemesebb szereplőjének.

Az udvarnak arra, hogy mihelyt felülkerekedik, a 48-as törvényeket érvényteleneknek jelentse ki, nemcsak azért lett volna joga, mert az alkotmányos tényezők nem szabad akarattal fogadták el őket, hanem azért is, mert maguk a 48-asok is előre felhatalmazták arra, hogy ha ő kerekedik felül, épp oly erőszakot használhasson ő is ellenük, mint amilyent most ők használnak öllene.

Idéztük, mégpedig a 48-as szempontból ugyancsak nem gyanús Graczából, hogy mikor a 48-as törvények szentesítése ügyében Kossuthék fent jártak Bécsben, Ferenc Károly főherceg az olasz harctéren és a bécsi utcák részéről egyaránt fenyegetett, megrémült udvar nevében figyelmeztette őket, hogy tulajdonképpen nemcsak az udvarnak, hanem nekik is érdekük, hogy a szentesítés ne történjék meg most rögtön, hanem majd csak a zavarok lecsillapodása után, nyugodt hangulatban, erőszakos külső befolyásolástól mentesen. Ellenkező esetben – mondta a 48-asoknak a király helyett és nevében intézkedő főherceg – az így szentesített törvények érvényessége és kötelező ereje ellen az udvar bármikor felhozhatná, hogy nem szabad akarattal írták alá.

A magyar 48-asok Bécsben járó képviselői azonban mit se adtak a főherceg ezen érvelésére, hanem tovább is csak kitartottak az azonnali, tehát most, a zavarok tartama alatti s így a kényszer hatása alatti, nem szabad akaratból történő szentesítés követelése mellett. (Másképp ugyanis az utca előtt nem dicsekedhettek volna nagy hazafias vívmányaikkal.) Lehet-e ezt az

állásfoglalást másképp érteni, mint úgy, hogy a 48-asok nem a törvény és a jog, annál kevésbé a méltányosság, hanem egyedül csak a pillanatnyi erő és hatalom alapján álltak? Mivel akkor az erő és a vele járó hatalom az ő kezükben volt, feltétlenül élni akartak vele.

Ebből a viselkedésükből azonban nem az következik-e, hogy ha megváltozik a helyzet s az udvar kerül a nyeregbe, akkor tegyen és tehet majd ő is így?

Annyi tagadhatatlan, hogy a mi 48-asainknak inkább kellett a vívmányok erőszakkal kicsikarva, tehát törvénytelen úton ma, mint hetek vagy esetleg hónapok múlva törvényesen és alkotmányos úton, azaz önként és szabad akaratból megadva. Szólhattak volna-e hát ezek a 48-asok csak egy szót is, ha az udvar Radeczky augusztusi győzelmei után az olasz harctéren, Bécsben pedig november elejére sikerrel legyőzve mind a három Kossuth melletti forradalmat, tehát erőben már a forradalmi alapon álló magyarok fölé kerekedve egyszerűen kijelentették volna, hogy mindent visszavonok? Hiszen márciusban figyelmeztettek benneteket, hogy várjatok, mert ha most szentesíték, csak félelemből s kényszer hatása alatt teszem s így lelkiismeretben nem lesz rám kötelező. Mivel ti mégsem voltatok hajlandók akár csak egy napot is várni, azt bizonyítja, hogy ti arra nem is törekedtetek, hogy az, amit nektek aláírok, engem lelkiismeretben is kötelezzon. Ti egyedül az erő alapján álltatok s magától értetődőnek tartottátok, hogy majd én is azon fogok állni, majd ha nekem is lesz erőm. Ti arra, hogy valami lelkiismeretben is kötelező legyen, semmit se adtatok.

Ha tehát igaz lett volna Kossuth rágalmozó hírverése és az udvar valóban csak azért vont volna mindent vissza, mert kényszerhelyzete már megszűnt s a Kossuth mögött álló magyar nemzeti erőktől már nem kellett félnie, mert ő erősebb volt ezeknél, az uralkodóházat akkor se lehetett volna hitszegéssel vagy perfídiával vádolni. Ez az eljárás akkor is csak az udvar „Fogadj Isten!”-e lett volna Kossuthék „Jó napot!”-jára.

A „hitszegő” udvar azonban nem tett így, nem élt előre bejelentett jogával, hanem a 48-as törvényekre adott aláírását erőszakkal kicsikart volta ellenére is mindvégig kötelezőnek ismerte el magára és megtartotta. Tanulságosan láthatjuk ezt a Jellasics királyi biztossá történő kinevezésével kapcsolatos Récey-féle kombinációk esetében. Pedig az udvar az érveléséhez még azt is hozzászathatta volna, hogy az első 48-as kormányt ő még kényszerhelyzetben se lett volna hajlandó kinevezni, hanem azt a gondnokság alatt ugyan nem álló, de betegsége miatt mégis semmi államügyet önállóan nem intéző s a dolgok minden fázisába beavatva nem levő királytól csalták ki.

De a „hitszegő” udvar még így is csak „ideiglenes” miniszterelnöknek nevezte ki Batthyányt, tehát az egész 48-as kormányt. Ugyanakkor hangsúlyozta azt is, hogy a csak általánosságban megadott engedményekben semmiképpen se foglaltatik benne a külön magyar had- és pénzügyminisztérium. Ily miniszterek kinevezését tehát határozottan megtagadta. Ausztria helyzetében (akkori helyzetében) a külön magyar had- és pénzügy – kivált súlyosbítva még azzal a képtelen állásponttal, hogy az új, független Magyarország az államadósságból egy fillért sem hajlandó magára vállalni – egyébként is a Habsburg-birodalom bukását jelentette volna. (De hiszen Kossuthék éppen ezt akarták, noha a 48-as törvényekben is esküt tettek a Habsburg-birodalomnak magyar részről kötelező támogatására.) Csak akkori kétségbeejtő helyzete és a pesti és pozsonyi forradalmi jelenségek tudták kicsikarni az udvartól az engedményeket.

Mind Ezek ellenére az udvar a 48-asokkal való későbbi tárgyalásaiban nem mondta sose azt, hogy a megadott magyar engedményeket tőle kényszerrel és megfélemlítéssel csikarták ki s így jogilag és lelkiismeretben nem kötelezik. Mikor még kényszerhelyzetben volt, önfenntartásáért való küzdelmében csak arra szorítkozott, hogy legalább addig, míg ki nem tisztul a helyzet és el nem dől, hogy az új magyarországi politikai irányzat ereje maradandó lesz-e, amennyire lehetséges, késleltesse az önálló magyar had- és pénzügy létrejöttét. Ha a magyar forradalmi erő tartósnak bizonyul, majd úgyis beleegyeznek.

A 48-as magyar erő nem bizonyult tartósnak. Emellett az uralkodóháznak mégis arról kellett meggyőződnie, hogy ezeknek a gyöngé magyar 48-asoknak a szemében azok a vívmányok, melyeket ő túrheterlenül túlzóknak tartott, csak kezdetnek számíthatnak. Olyan ugródeszkának, melyen szilárdan lábát vetve indulni lehet a további vívmányok felé. (Perszónalunio reálunio helyett, majd ennél is több: külön király (először István főherceg, tehát még Habsburg, aztán Batthyány, majd Világos idején egy orosz nagyherceg magyar királysága), végül köztársaság, sőt Petőfi már 48 elején is egyenesen az összes királyt akasztatta.)

Az udvarnak látnia kellett, hogy az ő magyar ellenfeleinek nemcsak a közös hadügy és pénzügy nem kellett (noha az szabadította fel és tartotta meg egész addig, míg megvolt (1918-ig), nemzetiségi részében is magyar uralom alatt az egész Magyarországot), hanem egyáltalán nem kell nekik maga az uralkodóház se, bár hitszegően (s itt a hitszegő szót nem is kell idézőjelbe tenni) ők is megesküdték az iránta való hűségre. Nem kell nekik a Pragmatica Sanctio, nem kell az Ausztriával való közösség, nem kellenek a Habsburgok, sőt egyáltalán nem kell nekik semmiféle király se.

Láttuk, hogy mindezek egymás után váltak nyilvánvalóvá. A segítség megszavazása és tényleges megadása közt ég és föld a különbség s a 48-as magyar országgyűlés – láttuk – még az országgyűlést megnyitó trónbeszédbe se engedte belevenni az Ausztriának Lombardiában adandó magyar segítséget. Mikor pedig a kérdés az országgyűlés napirendjére került, ezt a segítséget még elméletben is annyi feltételhez kötötték s ezek teljesítése esetén is úgy leszűkítették, hogy „nesze semmi, fogd meg jól” lett belőle.

Minden ok nélkül még arra vonatkozólag is határozatot hoztak, hogy ha az akkor tervezett új, egységes német birodalomnak a Habsburgokkal, tehát a mi királyunkkal háborúja lesz, akkor királyunkat vele szemben nem fogják támogatni.

Tehát még azt se várták meg, hogy ezt a segítséget a király kérje tőlük; azt se, hogy ilyen háború kitörjön, még azt se, hogy az Ausztriát is bekebelezni akaró új német birodalom megalakuljon (nem is alakult meg egész Hitlerig, tehát utána száz évig, akkor is csak rövid időre), ők mégis már előre kimondták, hogy aláírták ugyan a Pragmatica Sanctiót, de azt nemcsak megtartani nem fogják, hanem egyenesen hazafias köteleességet csinálnak belőle, hogy ne tartsák meg. (S még ezek hánytak az udvar szemére „galád” „hitszegést”!)

Láttuk aztán, hogy azt is határozatban mondták ki, hogy ha a király feloszlatná őket (pedig akkor még senki se akarta őket feloszlatni), ők akkor is tovább folytatják működésüket, noha csak előtte pár hónappal esküdtek meg a királynak az országgyűlést feloszlató jogára. Aztán királyi szentesítés nélkül bankjegyeket nyomattak, 200.000 emberből álló hadsereg felállítását határozták el és hajtották végre szintén a király szentesítése nélkül (akkora sereget, amekkora Magyarországnak addig még soha nem volt), Párizsba, Frankfurtba követeket küldtek a király tudta nélkül, a közös adósságból semmit nem vállaltak stb. S mindezt már akkor tették, mikor az udvarra még semmi komoly panaszkodás nem lehetett. Például azt, hogy esetleges királyi feloszlatás ellenére is együtt maradnak, már szeptember 12-én mondták ki.

De 48-asaink már 1848. március 17-én is világosan kimutatták, hogy csak azokat a törvényeket tisztelik, melyek az ő jogaikat mondják ki, de nem azokat, melyek a királyéit. Noha ugyanis a törvény – az újonnan kivívott 48-as törvény – a király jogának nyilvánítja a miniszterelnök kiválasztását s ez még ma is az államfő joga minden alkotmányban, ők előre kijelentették, hogy rend csak akkor lesz, ha a miniszterelnök Batthyány lesz, mert másnak a kinevezését nem fogadja el „a nép”. Tehát a király jogát is a maguk számára foglalták le.

Mikor aztán a király ebben is enged, csak azt köti ki, hogy legalább Kossuth ne legyen miniszter, akkor Batthyány rukkan elő azzal, hogy de pedig Kossuthnak feltétlenül miniszternek kell lennie, mert ő a miniszterelnökséget csak így vállalja.

Aztán az is vezérelv lett a „hazafiak” körében, hogy még ha törvénytelen vagy rosszat is határoznak, az se olyan baj, mintha pártokra szakadnak amiatt, hogy ezt tegyék-e vagy azt. Ez szintén azt jelenti, hogy nekik az, hogy amit tesznek, törvényes-e, megengedhető-e, erköl-

csíleg jó-e, nincs annyira fontos, mint a maguk érvényesülése és hatalma. Igaz, hogy maguk helyett hazát mondtak, de nem a szó számít, hanem a tettek. Meg hát rosszat a hazáért se szabad tenni, sőt minél jobban szereti valaki a hazáját és minél szentebb számára, annál kevésbé szabad.

Mikor a legjobb képet vágják az udvar felé, például a királyi családot csalogatják körünkbe, ugyanakkor annak a titkos megbízottnak a horgát, akit azért küldtek körünkbe, hogy igazi érzelmeinket kipuhatojják, azonnal bekapják s menten örömmel nyilvánítják ki készségüket a királyuk ellenségeivel való cimborálásra.

Esküt tesznek a király iránti hűségre, s ugyanez a király, mikor Bécsben a forradalmat leveri, elhűlve tudja meg a bécsi titkosrendőrségtől eléje tárt bizonyítékokból, hogy a neki hűséget esküdött magyar pénzügyminiszter biztatta fel ezeket a bécsi forradalmárokat és az ő függetlenné vált Magyarországnak pénzéből etette, itatta, fizette az ő lázadó bécsi alattvalóit.

Kossuth – mint már szóról szóra idéztük – mint képviselő, az országgyűlésen is és magánúton is hűségtől áradó hódoló nyilatkozatokat tesz az udvar felé, később pedig mint miniszter, esküt tesz királya kezébe és arra a törvényre, mely ennek a királynak a jogait megállapítja és – szintén már akkor, mikor még az udvarnak éppen nem hányhatta szemére, hogy nem tartotta meg ugyanennek a törvénynek a nép jogait megállapító szakaszait – István főherceget kínálja meg ugyanazzal a koronával, mely még V. Ferdinánd fején van, s mikor neki becsületből nem kell, mert önzetlenebbül tiszteli a törvényt, mint az, aki a becstelen ajánlatot tette neki, akkor Batthyánynak ajánlja fel, mintha csak eszébe se jutna, hogy törvény, alkotmány és becsület is van a világon, s mintha másokat is önmagából ítélve meg, azt hinné, hogy alattvalói hűség, sőt a már erre külön letett eskü senkinél se számít.

Pálffy egész világosan megmondja (61. o.), hogy „Kossuth ezen állítását (hogy István nádot és utána Batthyányt is megkínálta a magyar koronával) nemegyszer hozta fel előttem is”. Hangsúlyozza tehát, hogy nem mendemondából, sőt még csak nem is hallomásból beszél.

Egyébként a 48-asok e hűtlenségeit, tehát hitszegéseit külön történelmi bizonyítékok nélkül is tudhatná mindenki, aki ismeri a magyar közfelfogást és gondolkodásmódot. Minden magyar tudja, hogy 48-ban, de az átlag magyar (hát még a protestáns átlag magyar, mert hiszen a hittanban mást se tanul, mint csak ezt) azóta is gyűlölt és gyűlöl még ma is minden Habsburgot, mint a bűnét, s ha hűséget fogad neki, azt se tartja kötelezőnek, mert az nála csak politika és opportunizmus, megszegése pedig hazafias kötelesség. Tagadhatatlan, hogy 48 leghangosabb és legnépszerűbb szereplői szívük mélyén mind köztársaságot akartak (pedig ne feledjük, hogy akkor még nálunk egész más világ volt e tekintetben, mint ma a kommunizmus két évtizedes hatása után).

Ha köztársaságot sokan nem is kívántak, Habsburg- királyt semmiképpen se akartak ők se, ha még úgy el is túrték, hogy ez benne legyen a 48-as alkotmányban és ha erre az alkotmányra még úgy fel is esküdtek. Mihelyt függetlennek érezték magukat, 1849. április 14-én, mindjárt végre is hajtották a nemzetnek a Habsburgoktól való elválasztását, utána pedig nemcsak a sajtóban, hanem a magyar kormány köreiben is a köztársaság általánosan elfogadott és Szemere miniszterelnöktől nyíltan és hivatalosan is hirdetett eszme lett. Ha ezt sokan nem is helyeselték, akkor is csak a túl nyílt beszédet és a politikátlanságot kifogásolták benne, de nem magát a lényegét. Felszólalni azonban még ilyen értelemben se mert ellene senki.

Ki hiheti hát el, hogy ha 1849 tavaszán már itt tartottunk, akkor 1848 őszén vagy akár tavaszán, mikor még ugyanezen Kossuth, aki egy év múlva detronizált és Szemere, aki ugyanekkor már köztársaságot hirdetett, mint újonnan kinevezett miniszterek, letették a király kezébe a hűségesküt, még egészen más elveket vallottak és meggyőződésből s azzal a szándékkal esküdtek neki hűséget, hogy esküjüket meg is tartják? Jóhiszemű volt-e hát részükről ez az eskü, s ha igen, megtartották-e? S ha nem, mi címen vádolták ők hitszegéssel az udvart?

A király nem szegte meg esküjét, noha ilyen körülmények közt senki se hányhatná ezt szemére, mert a józan ész és a legtermészetesebb önvédelem követelte volna tőle, hogy ne

tartson meg olyan esküt, melyet a másik fél sose tartott magára kötelezőnek, tehát rosszhiszeműen tett le, s amit tetteivel már a trónfosztás előtt is oly sokszorosan bebizonyított.

Mindezt nálunk úgy volt szokás és úgy volt kötelező beállítani, mintha az, amit Kossuthék az udvartól követeltek, nekünk feltétlenül járt volna, tehát hogy a 48-asok nem követeltek mást, mint csak azt, amihez a nemzet függetlenségéhez elengedhetetlenül szüksége volt és amire a király koronázási esküjénél fogva amúgy is kötelezve volt. Szerintük tehát az udvar részéről minden ellenkezés, minden elodázás tulajdonképpen szabotálás és a nemzet elleni bűn volt és eskü, vagy mint ők mondták, hitszegés. Hogy ez mennyire nem igaz, kitűnik a már elmondottakból.

Kérdezzük: Vajon István nádornak a koronával való megkínálása is a törvényből, az alkotmányból és a koronázási esküből folyt-e, nem pedig a törvény és a 48-as alkotmány és a 48-asok esküje ellenére? Vajon az olasz segély megtagadása is elengedhetetlen feltétele volt-e annak, hogy Magyarország független lehessen? Vajon azt is csak az ország függetlenségéhez való ragaszkodás követelte-e meg, hogy mi Lombardiának is alkotmányt követeljünk s még részleges és egyelőre csak elméleti segélyünket is ettől tegyük függővé?

Vajon az is a már kivívott és a királytól szentesített magyar függetlenség követelménye volt-e, hogy Kossuth az ál-Vernier csábítására olyan hitszegő választ adjon, mint amilyent adott? Talán az is a magyar szabadság iránti kötelességünk volt-e, hogy a bécsi forradalmárokat is mi pénzeljük az ellen a király és uralkodóház ellen, aki és amely akkor már nekünk mindent megadott, amit csak kértünk? Vajon azt is a magyar függetlenséghez való szigorú ragaszkodás követelte-e meg tőlünk, hogy az új Németországért mi is lelkesedjünk, s kivált, hogy annyira lelkesedjünk, hogy a Habsburgoktól már akkor országgyűlési határozatban tagadjuk meg ellenében a segítséget, mikor még ez az új Németország meg se alakult, annál kevésbé kérhette azt, hogy ne fogjunk ellene fegyvert?

Ez bizony egyedül csak arra volt jó, hogy a 48-as magyarok megmutathassák, mi lakozik bennük, mi lappang 48-as esküjük mögött, s hogy mit várhat – mennyire semmit se várhat – tőlük a király, ha megadja nekik mindazt, amit kívánnak; hogy mennyire eszük ágában sincs megtartani a 48-as törvények azon szakaszait sem, melyek az uralkodóház jogait állapítják meg. Ki kívánhatja azonban egy szerződő féltől, hogy a szerződés terheit megtartsa, ha a másik fél már előre, már akkor nyíltan szemébe vágja, hogy ő csak az előnyöket veszi tudomásul, de a terheket nem tartja magára kötelezőknek, s ez utóbbit már akkor kijelenti, mikor még nem is szólították fel e terhek viselésére, mert még nem is voltak időszerűek?

A 48-as magyarság – feltéve, hogy cselekvési szabadsággal rendelkező királytól, illetve uralkodóháztól kapta volna szabadságait, nem pedig megfélemlítéssel csikarta volna ki, illetve illojalitással szerezte volna meg – joggal elvárhatta volna uralkodójától, hogy ne vonja vissza a már megadott engedményeket, de csak akkor, ha ő is elmondhatta volna magáról, hogy ő is vállalja, s még minden poklokon keresztül is megtartja azokat a terheket, melyeket ezek ellenében elvállalt: a királyhoz való alattvalói ragaszkodást, a felségjogok tiszteletben tartását s Ausztriának múltban adott és a jövőben is nekünk adandó segítsége fejében a mindenkori viszontsegítségét.

Hol volt azonban ettől a 48-as kormány? Hol volt királyhűsége? Hiszen csak azért hagyta meg V. Ferdinánd fején a koronát, mert István nádornak és Batthyánynak nem kellett, s mert a végén a cárnak se kellett. Hol volt a király jogainak tiszteletben tartása? Hiszen kijelentették, hogy miniszterelnök csak Batthyány lehet, a miniszterek között pedig feltétlenül ott kell lenni Kossuthnak. (Ezt kitarással és lassú, szívós munkával később úgy is el tudták volna érní. Ők azonban mindjárt az elején, rögtön, hogy a 48-as alkotmányt megkapták, kijelentették, hogy ennek így kell lenni, azaz tudtul adták, hogy ezt az alkotmányt nem veszik komolyan, legalábbis akkor nem, ha a király jogairól van szó.) Aztán pénzelték a bécsi forradalmárokat, szentesítés előtt bankót nyomtak, szentesítés előtt újoncoztak, a király tudta nél-

kül idegen államokhoz követeket küldtek, határozatot hoztak, hogy a király elnapolási jogát nem veszik tudomásul stb.

Aztán hol volt más, sarkalatos törvények megtartása? A külön magyar had- és pénzügy-minisztérium megadása ellenében kifejezetten és ünnepélyesen vállalták továbbra is a Pragmatica Sanctiót, azaz Ausztria területi integritása megvédésének kötelezettségét (mely nem is volt külön kegy részünkről, mert hiszen Ausztria is vállalta a mi területi integritásunk megvédésének kötelezettségét), de a valóságban nemcsak Lombardia megvédésére nem voltak hajlandók semmit felajánlani, noha azt akkor már külső ellenség, a szárd király megtámadta, hanem kihívóan azt is már előre kijelentették, hogy Németországgal szemben se adnak királyuknak segítséget, mikor ezt nem is kérte még tőlük senki, sőt ez a Németország még nem is volt, csak vajúdott s tényleg megszületni csak száz év múlva tudott, akkor is csak néhány évre.

Ha Kossuthék Ausztriához való viszonyukban csak ahhoz ragaszkodtak, ami nekünk törvény szerint járt, az udvartól pedig csak azt követelték, amire a király esküje szerint úgys kötelezve volt, miért volt akkor Kossuth és pártja ellen nemcsak az udvar, hanem szinte az egész 48-as minisztérium és benne még Batthyány is, aki alig valamivel előbb még százezer forintot költött Kossuth megválasztására? Miért volt Kossuthék ellen az a Mészáros, aki még a trónfosztásban is részt vett és egész Világosig kitartott Kossuth irányzata mellett, tehát ugyancsak bebizonyította, hogy „jó magyar”? S miért volt akkor Széchenyi Kossuthnak elejétől végig mindig a legnagyobb ellensége?

Láttuk, hogy Széchenyi nemcsak nem tartotta Magyarország függetlensége visszaszerzése elengedhetetlen feltételének Kossuth és pártja követeléseit, hanem egyenesen „ostobaság”-nak, a nemzet halálát okozónak, amiben aztán oly feltűnő hamar igaza is lett. Széchenyi egyenesen beleőrült Kossuth „hazafiságába”.

Ha az udvar magatartása csakugyan magyarelles és hitszegő lett volna, akkor csak nem gondolhatjuk, hogy „a legnagyobb magyar” beleőrül az udvar megalázásába? Vitathatatlan, hogy Széchenyi akkor is mindenben teljesen az udvar pártján állt, mikor már a 48-as kormány tagja volt. Tagadhatatlan, hogy ő a 48-as kormányba is egyedül csak azért lépett be, hogy amennyire lehetséges, kerékkötője legyen Kossuthnak, mint ahogyan már előtte is csak azért választatta meg magát követnek is. Ezt Széchenyiről tudta is mindenki, mert hiszen Kossuth elleni harcát nem titkon folytatta.

Hogy ennek ellenére is bevették a 48-as kormányba, csak azt bizonyítja, hogy még azok is, akik ezt a kormányt megalakították, ők se voltak Kossuth-pártiak s még ők maguk is szükségesnek tartották ott az ellensúlyozót. Mikor pedig az udvar és a 48-asok közt törésre került a dolog, már csak egyedül Szemere tartott Kossuthal a kormányban. Jellemző azonban, hogy Kossuth személyének még ő is elítélője lett, sőt a végén jobban lenézte, s megvetette, mint bárki. Ha Kossuthnak az udvarral szemben annyira igaza volt és kettejük közt a szakítás csak az udvar hitszegése miatt következett be, hogy lehet mindezt megmagyarázni?

Jellemző, hogy Széchenyi szájából a 48 márciusi vívmányokkal kapcsolatban még Szekfü (Magyar történet) és Pethő Sándor is (Asztalos-Pethő: A magyar nemzet története) éppen ezt a nyilatkozatot idézi: „Hosszú, halálos álmom után új vagy legfeljebb sejtelemként reménylett gyönyörű reggel hasadt fel az oly sokáig eltaposott haza felett. Ez úgy történt, hogy bátrabbak, merészebbek, kikkel magasabb, láthatatlan hatalmak látszottak szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapokra fektették le a honnak jövődjét, melyet – tisztelet, becsület, de igazság is – velem együtt más rokon hangyamunkások talán soha vagy csak nemzedékek után lettek volna képesek megalkotni”.

Úgy látszik, mintha Széchenyi e nyilatkozata cáfolat lenne mindarra, ami én itt állítok. Pedig dehogy! És ezt éppen Szekfü és Pethő Sándor tudta a legjobban. Köztudomású, hogy 48-as szempontból Szekfü „hazaáruló” és „Habsburg-cseléd” volt. Pethő Sándor pedig az Asztalos-Pethő történelemből lényegében ugyanazt fejtegeti, amit itt én, csak természetesen

leplezve, óvatosan, az igazságot nyíltan nem mondva ki, hanem az olvasóra bízva, akinek véleménye azonban a tőle is felhozott 48-ellenes adatok alapján nem lehet kétséges akkor, ha az olvasó önálló gondolkodású. Az Asztalos-Pethő történelemnek 48-ról szóló része, melyet Pethő írt, sokkal, de sokkal 48-ellenesebb, mint a Hóman-Szekfű történelem.

Szekfű azért hozza fel 48-cal kapcsolatban ezt az idézetet, mert neki, szegénynek, állandóan bizonyítania kellett, hogy nem „hazaáruló”. Pethő pedig azért, mert egyéb adatai és megállapításai 48-ról annyira „hazafiatlanok”, hogy Széchenyi ezen a nyilatkozatát ő is csak villámháritóként közli a maga számára, nehogy a felháborodott olvasó még azt higgye, hogy ő is felcsapott hazaárulónak.

Széchenyi akkor írta naplójába e dicséretét, mikor mindenki, tehát ő is félt a 48-as utcától, mert hiszen éppen akkor győzött ez az utca s ezért ekkor hazaárulózott legjobban. Mivel ő csak napokkal előbb nevezte ezt a győzelmes és bosszúálló forradalmat „ostobaság”-nak, érthető, hogy kemény megállapítását most enyhíteni igyekezett. Hogyne igyekezett volna, hisz éppen akkor keresték halálra ott Pozsonyban Zsedényit és Wirknert, Széchenyi pedig ezeknél sokkal nyíltabb, főképpen pedig sokkal súlyosabb ellenfele volt Kossuthnak.

Nem volt tehát tanácsos még most is ingerelnie az éppen most elszabadult bikát, hanem inkább jóindulatára törekedni. Ha továbbra is ingerel, lakására törnek s ott megtalálják a naplóját s benne az „ostobaságot”, mint ahogyan a lámpavasra húzott Latour utána kifosztott lakásán is megtalálták a Jellasiccsal való cimborálás bizonyítékait. Ez ellen keresett Széchenyi a maga számára villámháritót e legutóbb idézett naplóbejegyzésével.

Ebben annyi igaz is, hogy a forradalomnak csakugyan megvolt az a jó oldala, hogy akik irányították, „merészek” voltak. Nemcsak az észre hallgattak, mint ő, sőt arra egyáltalán nem hallgattak. Ezért tudták ők „rövid napok alatt” megcsinálni, amit Széchenyi lángelméje s egész a megőrülésig menő hazaszeretete csak évtizedek alatt tudott volna megcsinálni. Bár e tekintetben is túloz Széchenyi engedménye, mert az események megmutatták, hogy függetlenségünk kivívásához forradalom nélkül is annyira nem lett volna szükség nemzedékekre, hogy az elbukott forradalom minden hátráltató hatása ellenére is már 67-ben megvolt ez a függetlenség és – ha nem vetett volna véget önkezeivel életének – még az a Széchenyi is könnyen megérhette volna, aki már 48-ban is túlhaladta már élete delét.

Igen, haszna is volt a Kossuthok, a forradalmárok merészségének, de mi haszna, mikor ugyanaz a fergeteg, mely a magyar szabadságot kivívta, mindjárt el is sodorta és sokkal messzebb sodorta a megvalósulástól, mint amennyire azelőtt volt tőle. Persze Széchenyi akkor még, mikor naplójába ezt a bejegyzést tette, ezt nem tudta, mert akkor még várni kellett rá egy évig. De ha akkor még nem tudhatta tapasztalásból, annál jobban tudhatta és tudta is okoskodásból. Hiszen éppen ezért volt oly éles, sőt elkeseredett ellenfele Kossuthnak.

Mivel a forradalmi merészség sikerei idején a Széchenyi-féle „hazaárulóknak” rettegniük kellett, Széchenyi sietett felhasználni az alkalmat a forradalom sikerének elismerésére. Ha várt volna az elismeréssel akárcsak egy évig, éppen az ellenkezőjét kellett volna megállapítania annak, amit 1848 márciusában megállapított. Akkor – ha arra meg nem örült volna – már azt nyugtázhatta volna, hogy mennyivel okosabb volt ő és elvbarátai, mint Kossuthék, és hogy nemcsak erkölcsileg meg nem engedett annyira „merésznek” lenni, hogy valaki még a joggal, törvénnyel és igazsággal se törődjék, hanem „a haza” érdekében még azt is lábbal tapodja, hanem az ilyen gyors munka gyakorlatilag és haszon tekintetében se ér annyit, mint a lassú, szívós, törvényes keretek közt folyó, igazi építőmunka.

Egy évvel később Széchenyi már azt is megállapíthatta volna, hogy azok a „láthatatlan hatalmak”, melyekkel Kossuthék szövetségre léptek (Tausenau, Chaises, sőt élt már akkor Marx is és természetesen a mi 48-unkért is lelkesedett), bizony nem „égi”, hanem földalatti hatalmak, a „potestas tenebrarum” [sötétség hatalmai], voltak; olyan hatalmak, melyeknek szövetsége akkor is, ma is szégyenletes és kompromittáló, de egyúttal átkos, káros és végzetes is. Semmi okunk sincs annak feltételezésére, hogy Széchenyi ezt akár csak akkor is ne

tudta volna, mikor e hatalmak felé e megértő sorokat naplójában beírta. Hiszen ő maga ekkor se szövetkezett ezekkel a „magasabb” hatalmakkal, s bizonyára azért nem, mert akkor is pokoliaknak tartotta őket.

Hogy Széchenyi belül mennyire nem örült ezeknek a „bátor” és „merész” magyaroknak és azoknak a „láthatatlan hatalmaknak”, melyekkel szövetkeztek, azt mutatja az, hogy működésük és vívmányaik láttára és élvezete közben hónapok alatt megőrült. Ha Széchenyi őszintén írta naplójába azt, amit oda írt, akkor hogy lehet ezt megmagyarázni?

Mészáros Lázár azt írja Emlékirataiban (I., 12. o.), hogy miniszteri kinevezése után új kartársai közül először Széchenyit kereste fel, vagy mint ő alázatosan „a legnagyobb magyar” iránti tiszteletből kifejezi magát, hozzá „zarándokolt”. Ugyanakkor történt ez tehát, mikor Széchenyi 48-ról azt a jót írta be naplójába, melyet – csodálatosképpen – mindkét „hazaáruló” történetírónk egyedül idéz belőle.

„Hanem – írja Emlékirataiban Mészáros – most megváltozott. Sem fényes röptűnek, sem határozottnak nem találtam.” Később pedig (I., 46-47. o.), mikor Széchenyiről, mint 48-as miniszterről ír, így jellemzi: „Az azelőtt a másképp gondolkodókat oly nyersen fogadó egyén, oly engedékennyé lőn, hogy ha némelykor ki is mondta gondolatát, azt mégsem vitatta soha”.

Tehát Széchenyi a 48-as minisztertanácsban még véleményt is ritkán nyilvánított, s ha meg is tette, ha a többiek ellenezték, nem ragaszkodott hozzá, hanem hallgatott. Úgy látszik, úgy lenézte minisztertársait vagy legalábbis azt, aki köztük a szót vitte, hogy azt gondolta: nem érdemes. Vagy talán azt gondolta: Minek beszéljek vagy érveljek, mikor tudom, hogy úgyse hallgatnak rám, vagy ha meghallgatnának is, akkor se cselekednének aszerint, aminek helyességét belátták, mert hiszen se szólás-, se cselekvőszabadság nincs. Az utca uralkodik, az utca vezet s az történik, amit az utca akar.

„Ennél fogva praktikusabb eszméi nem fogadtattak el s így az első, aki a haladási fáklyát meggyújtotta, mely mások fáklyáit elhomályosította, most szerencsétlenségünkre ez utóbbiak világoztatása után lépdegélt enyelegve, mondván: Mitgefangen, mitgehangen! [Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók]”

Azt hiszem, mindez éppen eléggé bizonyítja, Széchenyi mit gondolt és érzett magában; hogy mennyit ér fentebb idézett nyilatkozata 48 mellett és hogy mennyire nem változott meg a felfogása Kossuth nagy sikerei láttára sem. Széchenyi mit se tudott arról a „hitzegésről”, melyet az udvar a nemzet ellen elkövetett és ezzel azt a felkelésbe belekényszerítette.

Még feltűnőbb, hogy nem tudott minderről semmit még Kossuth hajdani főprotektora, Batthyány se, sőt rögtön Kossuth pártjának nagy győzelme után ő is teljesen Széchenyivel egy véleményűvé vált. Aki 100.000 forintot, egy nagy uradalmat volt képes elkölteni, csak hogy Kossuthot az országházba bejuttassa, és akit akkor Széchenyi emiatt „a rossz istene foglyának” nevezett (ebből is jól láthatjuk, mit értett Széchenyi azokon a „láthatatlan hatalmakon”, melyek 48-at győzelemre segítettek és melyeket naplójában emleget) s azt mondta róla, hogy ezzel ő „eresztette ki a forradalom fúriáit” (Károlyi Árpád, I., 599. o.), szinte a győzelem után mindjárt Kossuth-ellenessé lett.

Láttuk, hogy Batthyány Kossuth miatt még azt is megtette, hogy dühében egyszerűen otthagya a minisztertanácsot és a fő vágya az volt, hogy új minisztériumot alapíthasson, melynek Kossuth nem lesz tagja, sőt Kossuth pártja elintézésére vagy legalább megfélemlítésére még idegen fegyveres erőt kérni is járt Bécsben; hogy politikáját annyira törvénytelennek, a nemzetre pedig annyira végzetesnek tartotta, hogy már 1848 októberének letelején nemcsak képviselői megbízatásáról is lemondott, hanem még az ország területét is el akarta hagyni.

Hogy lehet, hogy előbb Windischgrätznek, majd a bécsi kormánynak még arra is ajánlkozott, hogy titkon az ő megbízásukban azzal a szándékkal megy el Debrecenbe, hogy befolyásával ott Kossuth befolyását ellensúlyozza és a lázadás útjára lépett nemzetet a

Habsburgoknak újra megnyerje? Ha Kossuth csak azt követelte, ami a nemzetnek járt, az udvar pedig a leggaládább hitszegést követte el és rosszhiszeműen becsapta a nemzetet, hogy lehet mindezt megmagyarázni?

Herceg Eszterházy Pál, 48-ban a király személye körüli miniszter, még Széchenyinél is konzervatívabb felfogású volt (hiszen Széchenyi egyáltalán nem volt konzervatív) s a miniszterségről való gyors lemondásával hamar tudtukra adta a 48-asoknak, hogy az ő elvei szerint nem úgy kell boldogítani a hazát, ahogyan ők akarják. Eötvös József, a 48-as kultuszminiszter is úgy megrémült a kossuthi hazaszeretettől, hogy még szeptember végén kiszökött előle az országból, s még akkor se jött haza a 48-as hazába, mikor a 48-as országgyűlés őt és társait azzal szólította fel a hazajövetelre, hogy ha nem engedelmeskednek, hazaárulóknak nyilváníttatnak. Eötvös József tehát 48-tól hivatalosan is annak nyilvánított.

Csodálatos, hogy mindezek ellenére Eötvös Józsefet még ma is ezeréves történelmünk egyik legértékesebb és legnemesebb lelkű magyarjának tartja mindenki. Ez azt bizonyítja, hogy az ország közvéleménye se sokat ad a 48-as országgyűlés határozatára és éppen nem ért vele mindenben egyet. Ez annak a jele, hogy azt, hogy Eötvösből hivatalos hazaáruló lett, senki se Eötvös szégyenének tartja, hanem 48-énak és országgyűlésének. Mi tagadás, nem is válik valami nagy dicsőségére annak a kormánynak, országgyűlésnek vagy politikai irányzatnak, amely elől egy Eötvös József tartja szükségesnek külföldre menekülni.

Ellene volt aztán Kossuthnak és irányzatának Deák Ferenc s ennek ellenére is „a haza bölcse” lehetett. Pedig hát Deák Ferenc 48-ban még közel se volt az a 67-es politikus, aki később lett, hanem Széchenyivel szemben még Kossuth védője. Akkor Deák még teljesen egyházellenes is volt. Mikor azonban győztek azok az eszmék, melyeknek élete első felében maga is hirdetője volt, az ő szeme is éppúgy kinyílt, mint Batthyányé (pedig hát ő nem volt mágnás, mint Széchenyi, Batthyány vagy Eszterházy). Ő jobban ragaszkodott a földhöz, mely szülte, mint Eötvös vagy Batthyány (mert láttuk, hogy Batthyány is csak véletlenül maradt itthon), s azért ő nem ment külföldre, de a kormányt, a fővárost és a politikát ő is otthagya.

A 48 előtti időkben Klauzál is a legtúlzóbb ellenzékiek közé tartozott. Mikor ezeket az időket tárgyaltuk, el is kellett ítélnünk túlzásaiért. Láttuk azonban, hogy mint 48-as miniszter, már ő is teljesen Széchenyi-párti, Batthyánnyal tartó és Eötvössel egyező felfogású. „Ő sem volt forradalmi ember” – írja róla Emlékirataiban (I., 46. o.) Mészáros Lázár. Ezért aztán népszerűségét is hamar elvesztette. „A nyilvános vélemény ellene nyilatkozott – folytatja Mészáros –, s ennek ellene dolgozni nem tudott, nem bírt. Ennél fogva ő is vezetett.” Tehát ő is csak azért maradt meg továbbra is 48-as miniszternek, mert nem ő irányított, hanem őt irányították (ti. Kossuth és a tőle irányított utca).

De ezek az emberek (Klauzál, Deák, Batthyány) az udvar ellen beszéltek akkor, mikor az udvar ilyen felháborító hitszegéseket még nem követett el a nemzet ellen. Hogy lehetséges, hogy éppen az udvar legfelháborítóbb „hitszegése” után lettek még ők is annyira hívei, hogy kedvéért még a népszerűség elvesztését is vállalták? Nem kellene ebből éppen ellenkezőleg, még az elvakultaknak is azt meglátniuk, hogy ezt is bizonyára a hitszegés okozta, csak nem az udvar, hanem a 48-asok hitszegése?

Az egész 48-as kormányban egyedül csak Szemere, a belügyminiszter volt az, akit ekkor még nem lehetett Kossuth ellenzékének tartani. Azonban még ő se támogatta valami lelkesen már az elején se, az idő haladtával ő is mindig jobban távolodott tőle, az emigrációban pedig alig volt már valaki Kossuthnak nagyobb gyűlölője, mint ő. Valóságos rögeszméje lett Kossuth szidása, gúnnyolása és lekicsinylése. S hogy ez a megváltozás nemcsak Kossuth személyének, hanem az egész 48-nak is szólt, mutatja, hogy ő naplójában már annak az 1860. októberi alkotmánynak és félfüggetlenség elfogadásának is helyeslője, melyet itthon még Deák is visszautasított. Pedig ha Szemere ott, külföldön, sokkal jobban és bátrabban kuruckodhatott volna, mint Deák itthon.

De láttuk, hogy még maga Kossuth is inkább csak gyakorlatban (mert ez adta a népszerűséget és vele a hatalmat) szolgálta a meg nem alkuvó 48-as irányzatot, elméletben azonban ő is igazat adott az udvar pártján álló minisztertársainak. Ő is elismerte, hogy álláspontja törvénytelen, sőt akárhányszor szinte bocsánatot kért tőlük érte (volt is miért bocsánatot kérnie). Ő se az eszére és az adott szó szentségére hallgatott tehát, mikor a „hazafias” egyesületek és a sajtó tapsaira pályázott és a kormány politikáját mind forradalmibb jellegűvé tette, hanem érvényesülésvágyára és hiúságára. Viselkedése azt is bizonyítja, hogy az udvar tényleges hitszegéséről ő se tudott. Ha erre azok előtt is mert volna hivatkozni, akik be voltak avatva mindenbe s a kulisszák mögé is láttak, akkor erkölcsileg ő lett volna főlényben az érdekből megalkuvók előtt s a minisztertanácsban nem kellett volna annyira szerényen viselkednie.

Mészáros Lázár, a hadügyminiszter, annak ellenére, hogy már régebben Kossuth lapjának, a Pesti Hírlapnak az olvasója volt, annak ellenére, hogy külsőleg végig kitartott Kossuth mellett s még a trónfosztó határozat kimondásakor se vált el tőle, mégis – épp úgy, mint a többi miniszter – ő is éppen annak ellenkezőjét tartotta helyesnek, mint amit ma 48-as gondolkodáson értünk.

Neki ez volt a véleménye Kossuth irányzatáról, tehát arról a politikáról, melyet, mint Kossuth kormányának tagja, látszólag képviselt: „A magyar büszkeség és önhittség nem akarta elhiteni magával, hogy a szabad képviseleti mesterségben (a parlamentarizmusban) még sok ideig kell inaskodnia, minekelőtte elmondhatná magáról: már ember lehetek a gáton! Ezt nem hitte, de hitte, hogy mindenre alkalmas és ezért gondolatlan törekvési szélsőségekben akarta kezdeni új életét, hánykolódni, óriásként pöffeszkedni kezdett, ki, ha akar, akarátát ki is viheti. De mink? – alig”. (Mészáros emlékiratai, I., 49. o.)

Mészáros szerint tehát mi 48-ban olyanok voltunk, mint az inas, aki még gyerek, még éretlen, még nem ismeri mestersége titkait, nem alkalmas még arra, hogy a maga ura legyen, maga irányítsa sorsát, de éretlen, elbizakodott, elkapatja magát és idő előtt önállósítja magát.

Ezek után talán nem kell már kérdeznünk, hogy a 48-as és 49-es hadügyminiszter szerint kinek volt igaza a 48-as küzdelemben: Kossuthnak-e, aki ennek az inasnak hízelt és aki fellovalta, vagy pedig mesterének, az uralkodóháznak, amely türelemre intette és fékezni próbálta. Annyi azonban egészen bizonyos, hogy a mester ellenében a „hitszegés” emlegetése semmiképpen se illeszthető bele ebbe a mészárosi elméletbe.

Láthatjuk tehát, hogy Mészáros Kossuthnak ezt a vádját még csak megtárgyalásra se tartotta érdemesnek. Az ő szemében csak kamaszos és éretlen „pöffeszkedés” volt az, amit sokan nálunk mindenáron hazafias kötelességnek akarnak feltüntetni. Mészáros – teljesen úgy mint mi, s mint rögtön látjuk, nem is finomabb kifejezésekkel – így ír a 48-as hangulatról: „Ármány és kamarilla kötelezett kifejezések valának.” Láthatjuk, mennyire nem hisz az állítólagos „hitszegésben”. Hiszen még az ármányban és a kamarillában se hitt, sőt mókának veszi őket (s mint a régi orvosi receptekben continuenseket [folyamatosakat], amit állandóan rendel az orvos). „Ezekhez mint vegyészek, vagyis ingradienszek, jöttek: az ausztriai vérszopás, árulás, nyugtózás, erőszak, orozva megtámadtatás, a népek egymás elleni bujtogatása stb. Ezek kicifrázására, vagyis helyesebben mint korrigensek [javítottak]: a hazának új tündöklő napja, csillagának fénye, gyémánthoz és nemes érchez hasonló lelkülete.” (I., 72. o.)

Láthatjuk tehát, mennyire becsülte Mészáros, 48 legönzetlenebb és legbecsületesebb alakja, 48 „hazafias” érveit. Láthatjuk, hogy vagy lenézte őket, vagy mosolygott rajtuk. Okos és komoly embernek meg is feküdhettek a gyomrát, s ugyancsak jó idegek kellettek hozzá, hogy több mint egy éven át hallgassa őket.

„Ezen politizálás – folytatja (I., 80. o.) – a világon a legszimPLICITIKUSABB [legegyszerűbb] volt. Nem volt egyéb a magyar nép nagyságáról való ábrándnál, dacára azon gyér nagysági magvaknak, melyeket itt-ott elvetve találhatott az ember. Mindenki oly szabadsági bálványt imádot, milyent gyenge agyveleje képzelt, minden kölcsönös kímélet, szeretet vagy segélynyújtási kívánság nélkül; olyast, mely népének szupremáciát [fennhatóságot] adva a

többit önként hódoltatná. Mely továbbá az európai szokásnak, a diplomáciától megalapított véleménynek, a szomszéd népek gondolkozásának, hitének dacára mindenki előtt a magyart megváltójaként tüntetné fel, hogy ezen bálvány irányában egész Európa némi csodálattal vegyes tisztelettel viseltessék.”

„És mivel ez a sok hírlap és egyesület által naponként mondatott, hirdtetett és nyilvánított: a fiatalság mindennapi imádságává lőn, benne credóját [hitvallását] tisztelvén. Jaj annak, ki ellene mert szólni, beszélni. Az vagy reakcionárius, vagy pecsovic, vagy tudatlan volt. (Ki nem látja itt, hogy Mészáros is valójában ilyen „reakcionárius” és „pecsovic” volt?) Ehhez járultak az ingerlékenyebb idegekkel ellátott és izgóbb érzékekben bővelkedő ultraliberális szépasszonyok (ej, de megtisztelő véleménye volt a tőlünk annyira tisztelt 48-as „honleányokról”!), kik ömledéseikkel oly önhitté és önmagát túlbecsülővé tevék az egész magyar világot, hogy az fegytelenné és korlátozhatatlanná lőn.”

„Röviden: sok fellengzés, sok szép szó, sok érzelem volt a magyarban, de a nemzeti nagyságnak csírája kevés; következőleg, ha magát fékezni nem bírta: jövője semmi vagy igen kétes.” (Látjuk, Mészáros is mennyire fontosnak tartotta éppen 48-ban a fékezést, sőt látjuk, hogy semmi mást nem tartott olyan szükségesnek, mint ezt. Meg kellett volna tehát köszönnünk, hogy az udvar is fékezett bennünket, nem pedig fegyvert fogni miatta s „hitzegéssel” megrágalmazni.) „Én e véleményemet többször bátorkodtam kimondani, s ezért, noha magánszemélyem irányában tisztelettel viseltettek, hivatalos személyembe igen kevés bizalmat helyeztek.”

„Hivatalom a szó betű szerinti értelmében unalmassá és kiállhatatlanná vált számomra. Mivel pedig az egyének önbecslését vásárra vivő önmagasztalását, tehetségük, műveltségük és tudományosságuk bizonyítását, hazaszeretetét, annak egyedüli hasznát és boldogságát, előmozdítani akarását és más ilyen cégéreskedéseket annyiszor kelle olvasnom és hallanom: az embereket utálni kezdém.”

Láthatjuk tehát, hogy a 48-as, sőt 49-es hadügyminiszter, a szabadságharc legönzetlenebb szereplője, torkig volt már a 48-as hazafiakkal, sőt a szó szoros értelmében utálta őket. Pedig hát éppen neki volt legtöbb dolga az akkori hősökkel; azokkal, akik állítólag életüket áldozták a hazáért és egymással versenyeztek abban, ki hozzon „a hazáért” nagyobb áldozatot.

És ha annak a sok jónak, amit mi 48 szereplőiről felteszünk, még ez a Mészáros is éppen az ellentétét és egész az undorodásig menő ellentétét tapasztalta, aki 48 mellett végig kitarzott, vajon ha szintén megírta volna visszaemlékezéseit vagy naplót vezetett volna, mit írt volna róluk az az Eötvös, akinek idegei már 1848 szeptemberében felmondták a szolgálatot és undora egyenesen külföldre vitte? Vagy az a Batthyány, aki ugyanezt rá néhány hétre szintén meg akarta tenni, és aki szintén undorában már 1848 októberében még képviselői megbízatásáról is lemondott? Vagy mit érezhetett az az e tekintetben különösen kényes Deák, aki ugyanakkor eldugott falujába menekült előle? Széchenyi írt naplót, Pálffy után is maradt írás, de ezekben is látható ugyanaz az undor, ami Mészáros emlékirataiban. Szemere, Petőfi és Perczel pedig Kossuth iránti undoráról hagyott beszédes írásbeli bizonyítékokat.

Mészáros az első magyar népképviselési országgyűlés megnyitását 1848. július ötödikén, tehát azt a nagy eseményt, melytől Petőfi világszabadságot várt, de amelynek a hazafias hírverés szerint mindenképpen egy új korszak kezdetét kellett volna alkotnia a magyarság életében, mégpedig egy aranykorszak kezdetét, így festi le:

„István főherceg nagy pompával ment elül. Bajuszát jól kipödörte. A ministerek fel voltak ugyan cifrázva, de egynek képen sem volt látható azon jóslatos elégtűtség, mely az állandóság bélyegét fejezte volna ki. Magam, mint gyűlölője minden pompának s díszmenetnek, vörös atillámban Széchenyi mellett ültem. Ő mellettem köszöntgetett s én magamba húzódva láttam a népet, de nem láttam benne megnyugtatót.” (I., 75-76. o.)

Mindehhez hozzávéve azt, amit már elmondtunk és amit ezután mondunk még el, bizony azt kell megállapítanunk, hogy 48 igazi képe egész más volt, mint amilyenek a tudatos „hazafias” propaganda, mely – úgy látszik, teljesen bolsevista szabású volt – a magyar közvéle-

ményben hamisan elhíresítette, s amely csak az idealizmust, csak az önzetlenséget, csak az erőt, csak az energiát és a lelkesedést vette benne észre.

Az se igaz, hogy 48 túlzásait a magyar nép akarta. Hiszen láttuk, hogy az egész 48-as kormány 48-ellenes volt. Pedig hát ezt a kormányt igazán a nép erőszakolta rá a királyra, nem pedig megfordítva. Ha tehát a többség akarta volna a túlzásokat, akkor nem ilyen kormányt juttatott volna hatalomra akkor, mikor a nép akarata diktált. Azt mondja Mészáros (I., 45. o.), hogy az első felelős magyar minisztérium nagyon bebizonyította azt az elméletileg képtelen, de gyakorlatilag nagyon is igaz mondást, hogy „mindenütt a minoritások [kisebbségben lévők] parancsolnak a majoritásoknak [nagyoknak]”.

Forradalmak idején különösen így van. Mivel Kossuth hívei kevesen voltak ugyan, de erőszakosak voltak, nélküle nem lehetett minisztériumot alapítani. Kossuth „ezt tudta, kollégái érezték; bár mindig kisebbségben volt, mégis az ő eszméi győztek. Alig volt két tanácskozás közül egy, hol lemondással ne fenyegetőzött volna”. (Ez is bizonyítja, hogy maga a kormány semmiben se értett vele egyet, mert másképp nem kellett volna neki állandóan lemondással fenyegetőznie.)

„A többi miniszter nem akarván az országgyűlés előtt lemondani – holott állását ki-ki gyűlölte –, engedett.” (Tehát örömmel mondott volna le mindegyik, de igazi érzelmeit egyik se merte nyilvánosságra hozni, mert félt a „hazaáruló” névtől és a macskazenéktől, amelyek folytatása esetleges nagyobb zavarok esetén (mint Latour sorsa Bécsben, Lambergé Pesten megmutatta) a halál is lehetett. De még a halál se olyan nagy csapás, mint a hosszú éveken át tartó megvettség, lenézés és gúny.)

„Gondolták és remélték, hogy a fellengzős ember némely impraktikus [alkalmatlan] kívánalmaiban és a pénzügyben magát fogja megbuktatni, vagy pedig a bölcs országgyűlés fogja kellenétlenül felüli sebes és veszélyes mozgását rosszallni. Hanem e számítás hibás volt, amint azt a közvélemény is megmutatta.” (Mészáros, I., 47. o.)

Mészáros szerint tehát mindegyik 48-as miniszter egyenesen gyűlölte az állását, ahelyett, hogy büszke lett volna rá. (Helyette mi vagyunk rájuk büszkék, de csak azért, mert a szabadságharcra vonatkozó ismereteinket nem a történelmi tényekből, hanem a „hazafias” hírverésből merítjük.) Csak azért maradtak meg benne és bírták ki a nagy dicsőséget akár csak szeptemberig is, mert nem merték kiábrándítani a „hazafias” gyűlések szónokaitól és a sajtótól orránál fogva vezetett közvéleményt.

No meg mert Kossuthot, akinek egyéniségét és működését ők közelről láthatták, annyira lehetetlen, annyira kislehetetlen, annyira tartalmatlan, komolytalan és egy ország vezetésére annyira alkalmatlan embernek tartották, hogy meg voltak róla győződve, hogy úgymint hamarosan lehetetlenné válik, lejárhatja magát s így a kérdés magától megoldódik.

Hogy az undor, sőt „utálat” éppen Mészárosban nyilatkozik meg legleplezetlenebbül, az érthető abból, hogy Eötvös, Széchenyi, Deák, Batthyány már csak 48 őszéig volt kiteve ennek a nagy és kellemetlen idegpróbának, szegény Mészáros azonban végig, azaz 49 őszéig.

Pedig hát ne feledjük, hogy Mészárosnak – eltekintve attól, hogy egyébként is rendkívül szerény, alázatos ember volt – egyéni oka éppen nem volt arra, hogy Kossuthra haragudjék. Kossuthnál aránytalanul kisebb tehetség lévén, Kossuth vetélytársat semmiképpen se láthatott benne s emiatt nem üldözhetette, mint például Görgeyt. Tudjuk, hogy Kossuth Görgeyvel való vetélkedése miatt és tőle való félelmében helyette egyenesen minduntalan Mészárost tette meg fővezérré. De hadügyminiszteri kinevezését is egyedül Kossuth rokonszenvének köszönhetette, melyet azzal szerzett meg, hogy – mint mondtuk már – Kossuth lapja, a Pesti Hírlap előfizetője volt, s mivel császári és királyi ezredes volt, ezzel már 48-at megelőzően Kossuth jóindulatú érdeklődését vonta magára. Az előfizetés azt mutatja, hogy eleinte, míg jobban meg nem ismerte, Kossuth Mészáros rokonszenvét is bírta.

Mészárosnak tehát, ha csak magát nézte volna, nem pedig a köz, a haza érdekét, szeretnie kellett volna Kossuthot. Hogy mindezek ellenére nemcsak Kossuth személyét, hanem az

egész szabadságharcot illetően mennyire velünk egy véleményen volt, azt mutatja az Emlékirataiból (I., 78. o.) vett következő idézet:

„Itt tétetett le a jövődő miniszteriális bukásnak alapköve, mert a minisztérium nem merén, nem bírván a lármás minoritás ellenében valami lovagias kifejezést iktatni a válasziratba (mikor az olasz segélyről, tehát a Pragmatica Sanctio megtartásáról volt szó): minden többi kérdésbe is inkább belevitetett, mint vonatott.”

„A képviselőház vezetésében is volt hiba, mert az a főminiszter (tehát Kossuthra) bízott, ki tárcája szövevényes tárgyaival úgys el volt foglalva. Jelleme pedig a népszerűséget annyira vadászó volt, hogy legkisebb ellenvetésre is figyelt, mindenkinek eleget akart tenni, azaz popularitását [népszerűségét] meg akarván mindenütt tartani s belsejében úgys a minoritáshoz szítván (látjuk tehát, hogy Mészáros szerint még Kossuth is inkább népszerűsége kiharcolása, illetve megtartása miatt, mint egyéni meggyőződésből követett szélsőséges politikát), az ellenkező véleményt inkább engedékenységgel akarta eldönteni, mintsem határozott fellépéssel s így senkit sem elégített ki. Ezt az ellenség ügyesen tudta felhasználni és a sok kör, egyenlőségi és más társaságok lármás segítségével a vezetőnek annyira imponált, hogy a roppant többség ellen majdnem mindig a kisebbség akarata győzött.”

Láthatjuk tehát, hogy szó se lehet arról, mintha a 48-as események azért fajultak volna forradalommá és fegyveres felkeléssé, mintha Bécs vagy a dinasztia kényszerített volna bele bennünket „hitzegéseivel”, azaz azzal, hogy semmit se akart megtartani abból, amit már megadott, hanem mindenben ki akarta játszani a nemzetet. Ellenben letagadhatatlan tény, hogy Kossuthal szemben nemcsak az egész 48-as kormány, hanem még a népképviselői magyar országgyűlés „roppant többsége” is lényegében véve az udvarral volt egy felfogáson és a legélesebben elítélte azokat, akik a sajtó és az utca szemében jó hazafiak voltak. Szakításra nemzet és dinasztia között csak azért került sor, mert a miniszterek között volt egy, de csak egy, akinek életeleme volt, hogy népszerűségben fűrödjék és a tömeg éljenseit élvezze.

Az volt azonban a szerencsétlenség, hogy éppen ez az egy miniszter olyan tüneményes szónoki tehetséggel és agitatori képességgel volt megáldva (illetve talán inkább megverve), amilyent a világ talán csak minden száz évben egyet szül, s emiatt a kormány többi tagjának együttvéve se volt akkora hatalma, mint neki. De nemcsak emiatt, hanem emberi gyarlóságából se tudtak neki ellenállni, mert nem akarták neki átengedni még azt a kis népszerűséget is, ami még nekik is megvolt.

Ha Kossuthnál sokkal messzebbre látók s nála nagyobb államférfiak voltak is, s ha volt is bennük akkora önzetlenség, hogy a népszerűségért nem adták el meggyőződésüket s vele hazájukat, annyira tökéletesek azért ők se voltak, hogy a becstelenséget és a megvetést is vállalni tudták volna meggyőződésükért és a hazáért (mint például Apponyi Albert apja tudta).

Szégelyelték magukat a 48-as törvénytelenségekért, meggondolatlanságokért és szüklátókörűségért, sőt miatta valósággal „utálkoztak” és „gyűlöltek” hivatalukat, de lemondani mégse mertek (Eötvös, Deák, Széchenyi egész Lamberg meggyilkolásáig, Mészáros egész Világosig nem), hanem húzták az igát, melyet magukra vettek, a nyilvánosság előtt fedezték Kossuthot s túrték azt a látszatot, mintha az a politika, melyet a kormány űzött, valóban nemcsak egyedül Kossuth, hanem a kormány politikája is volna és csak maguk közt dohogtak és csak naplójukban vagy későbbi megemlékezéseikben utálkoztak ellene.

Mikor az udvar a legrosszabbul állt, még a pénzügy és hadügy teljes különválasztásába is beleegyezett volna, ha a magyar kormány legalább a Pragmatica Sanctióból folyó köteleességét teljesíti, és ha az ezermillió államadósságból legalább 200 milliót magára vállal. Arról se lehetett volna szó, hogy amit megadott, mihelyt szorult helyzete megszűnik, visszavonja, mert hiszen látjuk, hogy az udvar még a márciusban tőle kiterroizált engedményeket se vonta vissza még Lamberg meggyilkolása után se. Most pedig még az erőszakra se hivatkozhatott volna, mert hiszen feltételeket szabott az újabb engedményekhez, s ha ezeket a feltételeket elfogadta, akkor teljesítenie is kellett azt, amit a feltételek ellenében ígért. Ebben

az esetben a nemzetiségek se mertek volna fellázadni, s ha igen, lázadásukat a csász. és kir. hadsereg könnyűszerelem elnyomta volna.

Mi azonban nem tudtunk önmérsékletet gyakorolni (bár ha Kossuth nem lett volna, a kormány tudott volna), visszaéltünk a pillanatnyilag kedvező helyzettel, elbizakodtunk a szerencsében, még a Pragmatica Sanctiót se voltunk hajlandók megtartani, a közös adósságból pedig semmit se voltunk hajlandók vállalni. Rádásul törvényszegéseinket még olyan ostoba kihívással követtük el, hogy ahelyett, hogy legalább csendben, hallgatagon cselekedtünk volna, nagy hangon előre kijelentettük, hogy kötelességeinket Ausztria iránt nem teljesítjük, illetve hogy milyen feltételek alapján volnánk hajlandók esetleg talán teljesíteni; osztrák belügyekbe avatkoztunk bele stb.

Nem a 48-as kormány csinálta mindezt, mert az ennél okosabb is volt, meg becsületesebb is, hanem a magukat nála okosabbnak, különösen pedig bátrabbnak és jobb hazafiaknak tartó Kossuth-pártiak. Ámde mivel a kormány egyik tagja ez a Kossuth volt, és ami az agitációt, a közvéleményteremtést és annak befolyásolását illeti, a többi fölött toronymagasan kiemelkedett, mindig az lett, amit a Kossuth-párt kívánt, nem pedig az, amit a kormány. Nem a kormány kormányozta az országot, hanem a Kossuth-párt a kormányt. Az ilyesmi pedig beteg állapot és mindig nagy bajok forrása.

A kormánynak is megvolt az a bűne, hogy azért ő se akarta a „bátorság” és a „jó hazafi” dicsőségét teljesen Kossuthéknak átengedni s ezért szintén nem akart lemaradni a „jó hazafiak” csillogóan díszes s eszeveszett sebességgel robogó hintájáról, s ha nem is szívesen, de részint hiúságból, részint gyengeségből s lelkiismeretét azzal megnyugtatva, hogy ezen segíteni ő úgyse tud, szintén velük tartott.

Jellemző az akkori helyzetre és az emberek kótyagos észjárására, hogy eleinte még a „bölcs” és nyugodt mérsékeltégéről ismert Deák se akart semmit se tudni a 200 millió adósságvállalásból (pedig ha mi annyira egyenlők akartunk lenni Ausztriával, akkor nem 200, hanem 500 milliót kellett volna vállalnunk), a királyi szentesítés nélküli bankókiadásnak pedig még Batthyány is csak eleinte volt ellene, később már nem. Ugyanígy volt a királyi szentesítés nélküli hadseregkiállítással is. Mikor látta, hogy megakadályozni nincs ereje, nem lemondott, hanem ő maga rendelte el. S mi mégis még ma is azt hisszük, hogy az udvar volt a hitszegő, sőt hogy Batthyányt a Habsburgok azért hagyták Haynaunak kivégeztetni, mert őket mindig híven szolgálta még Kossuth ellenében is!

Az udvar, annak ellenére, hogy Olaszországban győzött, mégpedig fényesen, s így nemcsak ereje növekedett meg, hanem önérzete is joggal megnövekedhetett volna, s noha ekkor a bécsi zavargások se voltak már annyira veszélyesek, mert hiszen leverésükre rendelkezésére állt már az Olaszországban győzelmes hadserege, a hadügynek és a pénzügynek egyelőre közönsben maradásának feltételével mégis hajlandó lett volna 48-nak nemcsak szociális vívmányait (melyeket sose ellenzett, mert hiszen már régóta a jobbágyok védője volt a nemesiséggel szemben), hanem még a politikaiakat, tehát a nemzet függetlenségére vonatkozókat is épségben fenntartani.

Mint láttuk, egyedül csak az országgyűlés tanácskozásait akarta aránylag rövid időre (két hónapra) felfüggeszteni, hogy Kossuth és az őt is magával sodró erőszakos kisebbség garázdálkodásának legalább egy időre kissé gátat vessen. Kossuth pártjának izgatásait megfékezni legalább annyira kívánta Széchenyi, Eötvös, Deák, Batthyány és Mészáros is, mint maga az udvar s ez alatt egy kis katonai rendcsinálást is éppúgy akartak ők is, mint Bécs. Nyilvánvaló, hogy ekkor nálunk elsősorban erre volt szükség.

Azt is láttuk már, hogy ugyanezt Batthyány is megkísérelte már, tehát a rendkívüli viszonyok miatt ezt ő is nemcsak megengedettnek, hanem szükségesnek is tartotta. Annál több, mint amit Batthyány akart, aligha történt volna még Lamberg meggyilkolása után se, hiszen bőven ismertettük, hogy még ekkor is milyen aggódóan vigyáztak, hogy még a miniszteri el-

lenjegyzés terén se szegjék meg a törvényt, sőt még arra is, hogy az ellenjegyzőnek még a neve is magyar legyen.

Hogy az országgyűlés elnapolása nem volt nemzetgyilkos merénylet, hanem a viszonyokat tekintve egyenesen nemzeti szükségesség, arra nézve a bizonyítékot meglepetve találok meg még Mészáros Emlékirataiban is. (I., 79. o.) Ő rögtön a népképviselőten alapuló országgyűlés összeülése után azt írja, hogy „a minisztérium rövid országgyűlést akart tartani, melynek üléseit, miután pénzt és újoncot nyert, elhalasztani kívánta, hogy az organikus törvényeket előkészíthesse és hosszabb ideig tanácskozhassék” (természetesen a kormány, nem pedig az országgyűlés).

Az udvar tehát az országgyűlés elnapolásával csak azt akarta megvalósítani, amit a lemondott, tőlünk is hazafiasnak tartott kormány akart, csak neki terve végrehajtásához nem volt ereje, mert nem ő volt az úr az országban. Érthető is, és mindenképpen az ország érdekében álló volt a kormánynak ez a terve, mert hiszen az új rendet, a minden téren bekövetkezett változásokat csak ezután kellett volna a kormánynak részletesen kidolgoznia és törvények alakjában írásba foglalnia. Ehhez azonban se idő nem lett volna, sem a hozzá szükséges nyugodt légkör nem lett volna meg, ha a minisztereknek állandóan az országgyűlésen kellett lenniük s ott ráadásul még a felforgatók izgatásai s sikerei miatt kellett izgulniuk.

Láthatjuk tehát, mennyire nem volt „hallatlan törvénytelenység” az országgyűlés mindössze kéthónapos elnapolása, sőt a Lamberg-gyilkosság következményeként még feloszlata se. Nem is szólva arról, hogy ennek az országnak még sose ártott az, ha nagyszájú korteseinek száját valaki befogta, hanem annál többet az, aki kinyitotta és szabadon működni engedte. Nekünk sose az volt a bajunk, hogy beszélni nem tudtunk vagy nem akartunk, vagy kedvünk nem volt hozzá, hanem mindig az, hogy tenni nem tudtunk, dolgozni nem akartunk s csak szájhősködtünk, illetve szájhőseinkre hallgattunk.

Hogy szájhősökben viszont 48-ban mennyire nem volt hiány, azt jól láthattuk Mészáros hadügyminiszter „utálatából”. Ámde világos, hogy azok, akik Lamberget meggyilkolták, illetve a csöcseléket erre felizgatták, azoknak feltétlenül továbbra is beszélniük kellett, hiszen ez volt egyetlen életemük. Ezért aztán hiába nevezte ki a király a meggyilkolt Lamberg helyett királyi biztosnak Jellasicsot, most már miniszteri ellenjegyzéssel, mégpedig magyar nevű miniszter ellenjegyzésével.

Mivel ugyanez a Jellasics rögtön utána vereséget szenvedett, ezt a nagy „szerencsét” „hazafiaink” nem hagyhatták kiaknázatlanul. Ezért aztán örömmel állapítva meg a dinasztia újabb, minden eddiginél nagyobb „hítségését”, nagy diadallal mondták ki, hogy most aztán igazán mi is fel vagyunk oldva a király iránt tartozó hűség alól s megkezdődött a nyílt lázadás. Csak azt felejtették el, hogy ők ezt a hűségesküt már akkor is százszor szegték meg, mikor az udvar ezt a legújabb és számukra legfelháborítóbb „hítségést” még nem követte el.

A nemzetiségek „fellázítása”

A Habsburgoknak talán legtöbbet hangoztatott és részünkről talán legnagyobb felháborodással emlegetett bűne 48-ban, hogy állítólag fellázították ellenünk, magyarok ellen, a nemzetiségeket. Láttuk, hogy jó fiú legyen még Szegfű is, magáévá teszi ezt a vádat. Pedig semmihez se szükséges olyan rosszakarat, mint éppen ehhez a vádhoz.

Mindenki tudja, hogy a XIX század első fele a nemzeti eszme kiélezésének, sőt egyenesen bálvánnyá tevésének kora. Ekkor támadt az olaszok körében az az eszme, hogy meg kell valósítani az Italia unitát; ekkor akart az összes német, tehát köztük a Habsburgok osztrákjai is, egy egységes nagy német birodalmat alkotni; ugyanekkor csináltak forradalmat a görögök és általában a Balkán összes népe a török uralom lerázására. Ezért lett ugyanekkor nálunk is függetlenségi harc és éledt fel a nemzeti nyelv kultusza a latin helyett, ezért kíváncsoztak vissza ugyanekkor Erdély magyarjai is az anyaországba (addig évszázadokon át nem jutott eszükbe).

Egész csodálatos együgyűség kell tehát hozzá, vagy még ennél is nagyobb elfogultság, hogy a Magyarországon lakó nemzetiségek nemzeti öntudatának egyidejű feléledését és közvetlen az ország határán lakó fajtestvéreikhez (Csehországhoz, Romániához, Szerbiához) való húzódását, vagy legalább az önkormányzathoz és nemzeti nyelvhez való ragaszkodását és ilyen irányban jogok követelését mi nem tudjuk megmagyarázni külön Habsburg-ármány, kamarilla, bécsi becstelenség s hitszegés nélkül.

Ha a gyűlölet és elfogultság el nem bódítaná, még a vaknak is látnia kellene, hogy nemzetiségeink faji mozgalmaihoz nem volt szükség 48-ban semmiféle fellázításra, sőt abban a túlfűtött hangulatban és szinte eszelős nemzeti mámorban, melyben akkor egész Európa fürdött, éppen azt nem lehetett volna elérni semmiféle ármánnyal, kamarillával és hitszegéssel, hogy csak egyedül Magyarország nemzetiségeit tudta volna valaki légmentesen a kor mindenütt futótűzként terjedő és mindent lángba borító eszméitől elzárni és elérni azt, hogy minden nép a fajtájáért, anyanyelvéért, jogaiért küzdjön, lángoljon, minden népnek ez legyen a földi és égi eszménye, sőt bálványa, éppen csak Magyarország legyen az, ahol minden tót, minden horvát, minden szerb, minden román végérvényesen és örökre meg van elégedve sorsával; nem bántja az, hogy neki magyarok parancsolnak; nem érdekli a szomszédban lakó fajtestvérei s azoknak nemzeti nyelvükért való lángolása és független országba való tömörülése, hanem nálunk ehhez a Habsburgok izgatása, Bécs ármányai és hitszegései szükségesek.

Hogy lehet-elhinni, sőt feltételezni, hogy nekik Bécs izgatása nélkül jó lett volna itt minden úgy, ahogy eddig volt; hogy nekik enélkül nem kellett volna se szabadság, se függetlenség, se haladás, se önkormányzat, se nemzeti nyelv, irodalom és nemzetiségi iskolák; hogy a kor eredményei Bécs ravasz izgatásai nélkül őket teljesen érintetlenül hagyták volna?

Enélkül a magyar hiába kicsinyelte volna le őket; hiába nevezte volna a rácot „vadrác”-nak; hiába tartotta volna a románt cigányfélének; hiába lett volna közmondása az, hogy „krumpli nem étel, tót nem ember”, és hiába tartotta volna azt, hogy a svábnak csak húszéves korában nő be a feje lágya, és hogy a hasmenés német betegség; az udvar lázítása nélkül ez nekik semmit se fájt volna, hanem továbbra is áldották volna a magyar főlényt és elismerték volna alázattal továbbra is, hogy a magyar úrnak született, ők pedig szolgának, az uralkodásra termett, ők pedig szolgaságra.

Mivel pedig – hallatlan és csodálatos dolog! – 48-ban ennek mégis éppen az ellenkezőjét voltunk kénytelenek tapasztalni, világos, hogy ennek csak az osztrák ármány, kamarilla és hitszegés lehet az oka; világos, hogy mindez nem történt volna, ha azok az átkozott Habsburgok ott Bécsben, míg mi a közmondásos magyar igazlelkűséggel, sőt naiv ártatlansággal

bízunk az ő letett esküjünkben, titokban ránk nem gyűjtják a házat, s míg mi becsületességünkben és igazunk tudatában nyugodtan alszunk, fel nem lázítják ellenünk a nemzetiségeket.

A kort és szellemét ismerve nagy együgyűségnek kell találnunk, hogy mi a 48-as túlfűtött világban nemcsak azt tartottuk volna természetesnek nemzetiségeink részéről, hogy tűrjék továbbra is az addigi állapotot, hanem egyenesen azt, hogy ők nemzetiségi szempontból egyenesen 48-ban haladjanak hátrafelé. 48 előtt ugyanis a soknyelvű s még fele részében se magyar anyanyelvű Magyarországon nem a magyar, hanem a latin volt a hivatalos nyelv: ez volt a tudomány, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás s legalább a középfokú oktatástól kezdve a közoktatás hivatalos nyelve is. Az ország fele része, a katolikusok számára az Egyház nyelve is ez volt.

Mi aztán 48-ban a kor szellemének hatása alatt s szinte mámorosan imádvá a kor bálványát, a nemzeti nyelvet, lassacskán (ha nem lett volna a Habsburgok fékezése, nem is lassacskán) mindenünnen kiküszöböltük és a magyarral helyettesítettük a latint és a kor és általában a forradalmak szokása szerint mindenhol bűnnek tartva az önmérséklést, eleinte mint magától értetődő dolgot, még a mindig önkormányzattal bíró Horvátországtól is azt követeltük, hogy a latin helyett hivatalos nyelvvé ő is mindenütt a magyart tegye, követői pedig a latin helyett szintén a magyart használják az országgyűlésen (nemhogy annak örültünk volna, hogy még nem követelik tőlünk a latin helyett a horvátot).

Ezzel aztán eszükbe juttattuk és elértük, hogy követeljék, mégpedig – a szélsőséges délszláv vérmérsékletnek megfelelően – még bolondabb mámorban követeljék, mint amilyen minket vezérelt a mi nemzeti nyelvünk irányában. Mikor pedig látva, hogy a magyar követek az országgyűlésen már nem latinul beszélnek, hanem magyarul, a horvát követek is horvátul kezdtek beszélni, magyar követársaik ezt egyenesen hazaáruló merényletnek bélyegezték meg, mert jól tudták, hogy az a horvát követ vagy főúr nem azért nem beszél magyarul, mert nem tud, hanem mert nem akar.

Ez a mi türelmetlenségünk robbantotta ki a horvátokból a 48-as magyargyűlöletet. Igaz, hogy csak közvetett kirobbantója volt, mert anélkül is jelentkezett volna, hiszen most állapítottuk meg, hogy nem lettek volna koruk gyermekei és európaiak, ha enélkül is nem lett volna meg már bennük ez a törekvés. Nekik (és a tótoknak és a románoknak is) épp úgy megvolt a XIX. századi nemzeti irodalmuk, mint nekünk. Hiszen például Petőfinek az 1830-as években a pesti piarista gimnáziumban, mint lutheránus fiúnak, már a tót nemzeti költő, Kollár Ádám volt a hitoktatója, aki költeményeiben épp oly túlzó mámorral szolgálta a tót nemzeti érzést és faji büszkeséget a magyarokkal szemben, mint amilyennel később Petőfi szolgálta a magyar nemzeti érzést, a magyar nemzeti nyelvet és faji büszkeséget a németekkel szemben.

Ugyanílyen nemzeti íróik és egyben lázítóik voltak már a 48-at megelőző évtizedekben a horvátoknak és a románoknak is és nemzetiségi mozgalmuk a kornak megfelelően természetesen épp oly túlzó és az önmérséklést épp oly hazaárulásnak bélyegző, forradalmi szellemű volt, mint a mi 48-unk.

Kollár például az ő lutheránusait Pesten csak tót nyelven és csak tót tankönyvből volt hajlandó hittanra tanítani, s erre a magát már akkor is magyarnak valló Petrovics Sándort is rá tudta kényszeríteni, mert – épp úgy mint Kossuthék és Madarász-Perczelék – önmérséklést ő se ismert, mert őt se az ész, hanem a kor szellemének megfelelően a mámor, a fanatizmus és a faji gyűlölet vezette. Pedig hát hol voltunk mi Petőfi kisdíák korában még 48-tól, kamarillától és a nemzetiségek „fellázításától”? Vajon Kollárt, a lutheránus lelkeszt is már a Habsburgok lázították? Hiszen épp úgy vagy – mivel szláv volt – még fanatikusabban gyűlölte ő is a Habsburgokat, mint a mi 48-as kuruckodóink.

E téren is rá kell mutatnunk a 48-as forradalmi eszmének a bolsevista forradalommal való egyik újabb hasonlóságára. Amint „népi demokráciánk” idején nem magyar, hanem bolsevista, orosz érdeket kellett szolgálnunk akkor is, mikor az a mi érdekeinkkel ellenkezett, például a Kisalföldet vissza kellett adnunk a cseheknek, akármilyen színmagyar volt is (he-

lyette azok aztán inkább a magyarságot üzték ki onnan), a Székelyföldet pedig a románoknak, Dunapentelén Oroszország számára és orosz méreteken kellett vasműveket létesítenünk, a nekünk sokkal szükségesebb német helyett fiainkat orosz nyelvre kellett taníttatnunk, a nyugati kultúra helyett az oroszra kellett csodálnunk s igazi tudományos felfedezők helyett a mondvacsinált orosz „felfedezőket” kellett bámulnunk: épp úgy 48-ban is a nemzetiségi eszméért és nyelvért kellett rajonganunk, noha a mi sajátos, az olaszokétól és németekétől teljesen eltérő viszonyaink (nemzetiségeink) miatt ez a magyarság érdekei ellen volt.

Nemzeti rajongásra nem a magyarságnak volt szüksége, hanem a nemzetközi forradalmaknak. Például a római olaszokban azért keltették fel és fokozták egész az eszelősséig az unita Italia eszméjét, hogy a pápai államot megszüntessék, Lombardiában pedig azért, hogy ott a klerikális reakció ősi és hatalmas fellegrátát, a Habsburgok birodalmát megdöntsék, vagy legalább meggyengítsék. Ezért szították a szláv öntudatot Ausztria szláv nemzetiségei körében, de emiatt élesztették a magyarokban is „a német” elleni ellenszenvet épp úgy, mint korunkban a bolsevizmus a színes népfajokban azért éleszteti a faji önérzetet, hogy a kapitalista Angliában és Franciaországban bajokat okozzon és így őket gyengítse.

Magyarországon ez az akkor csak nemzetközileg jelentkező nemzeti forradalom és egyházellenesség érdeke volt, nem pedig a magyarságé, mert nemzetiségeink miatt ez nekünk sokkal több kárt okozott, mint hasznot még akkor is, ha a magyar katolicizmusnak okozott kárt nem is számítjuk a magyarság kárának. Nemzetiségeink nemzeti öntudatának felkeltésével indult meg ugyanis az a folyamat, mely 1919-ben az ezeréves Magyarországot nemzetiségek szerint darabokra szabdalta.

Az istentelenség, mely legélesebben először a francia forradalomban nyilvánult meg, akkor még nem volt nemzetközi jellegű, hanem a maival ellenkezőleg éppen a nemzeti eszme feléledésével volt egybekapcsolva. Az istentelenség tudta, hogy a hitet csak úgy tudja kiirtani a tömegek lelkéből, ha a vallás helyett más lelkesítő eszményekről gondoskodik számára. A tömegekben akkor még nagyon erős vallásos érzés ellensúlyozására és közömbösítésére a hazafiságot, a haza dicsőségéért való rajongást dobta ki vezéreszmének a tömegek közé. Ez a XIX. század folyamán a Kossuth-féle szónokok és agitátorok hatása alatt a más nagyobb népek uralma alatt álló nemzetiségek körében a nemzetiséghez és a nemzeti nyelvhez való ragaszkodás képében és a „szabadságért” való rajongásban jelentkezett és lett egész a mámorosságig fokozódó vezéreszménévé, a háttérbe szorult vallás helyett valóságos új vallássá egész Európában.

A taktika bölcs volt és nagy emberismereten alapult (mint a bolsevizmusé is), mert bármily anyagias is az ember, eszmék nélkül nem tud ellenni, kivált mikor a megélhetéshez szükségesek megvannak s munkaadói nem uzsorázzák ki a népet annyira, hogy ne maradjon kedve és ideje eszmékért való lelkesedésre is. Ezelőtt 100-150 évvel ugyanis, mikor a marxizmus még nem „szabadította fel” a munkásságot a kapitalizmus járma alól, de még a kapitalizmus se fejlődött ki teljesen, mert hiszen a társadalom vezetője elsősorban az Egyház volt, a tömegek meglehetősen kényelmesen, sőt jólétben éltek.

A francia forradalom eszméi kiirtották már a vallást a művelt körök, a középosztály és a főnemesség köréből (ez a szélesebb tömegek körében csak később, a marxizmus és a sajtó, a mozi és a rádió segítségével történt meg). Mivel azonban az ember nem lehet el eszmények, ideálok nélkül, mert egyedül csak az asztal és az ágy örömei sose tudják kielégíteni, a kiirtott vallás: Isten és a másvilág hite helyébe új ideálokról kellett gondoskodnia. Ez a haza lett, melyből valóságos istenséget, bálványt csináltak. Az istentelenség akkori törzsházájában a francia gloire [dicsőség], a többi, különösen a kisebb népek körében pedig a nemzeti szabadság, nemzeti nyelv, szokások, jelleg, viselet imádata lépett. Ma már ez a kor is divatját múlóban van, de részben azért még ma is benne vagyunk. Mi, idősebb emberek, még egészen benne nevelkedtünk s ezért egész jól meg tudjuk állapítani, hogy csakugyan a valláspótlék szerepét kellett neki betöltenie és azt is töltötte be.

A mi iskolai nevelésünkben volt hittan is, de csak heti két órában. De az akkori papokon is igen meglátszott, hogy az ő tárgyuk nem divat már, nincs átütő ereje, hanem csak kegyeletből még megtűrt családi ereklye, melynek gyakorlati jelentősége már alig van. Ellenben a hazafias, a nemzeti szellemben való nevelés, a magyar irodalom és a magyar történelem (természetesen szigorúan „hazafias” szellemben tanítva) mindent betöltött. Róla igazán elmondhatjuk, hogy „benne élünk, mozgunk és vagyunk”. Valóban az Isten helyét töltötte be, természetesen bitorlóan.

A haza és a magyar nyelv nekünk csakugyan istenünk volt, csakugyan ez volt a vallásunk, mint ahogyan a Horthy-korban már imádságot is csináltunk belőle. Volt külön hazafias „Hiszekegyünk”, melyet minden magyar diák tudott, de az igazi Hiszekegyet, az apostoli hitvallást, bizony sok magyar diák nem tudta még gimnazista korában se, illetve akkor már nem tudta, mert – mivel nem használta – már elfelejtette. Akkor az olyan keresztiek is mindennapiak voltak, melyekre Krisztus teste helyett Csonkamagyarország térképe volt rászegezve.

Az is egyik legelkopottabb és legtöbbet használt szólam lett, hogy a Himnusz minden magyar „imádsága”. Nem is nyugodtak addig, míg valóban azzá nem tették, de természetesen nem a többi, a régi imádságok mellé, hanem helyébe. Ezt nem mondták, sőt a Horthy-korban már egyenesen helyeselték a többi imádságot is, de a gyakorlatban mégis csak így lett. Bevitették ezt a himnuszt a templomba is. Csak alig néhány pap mert szólni ellene, azok is csak eleinte, mert egészen veszélyesen magára vonta vele a „jó magyarok” megbotránkozását, mert ezek természetesen meg voltak róla győződve, hogy ez a pap azért beszél így, mert nem jó hazafi, ők azonban – természetesen – azok.

Az eszükbe se jutott, hogy az igazi ok az, hogy ez a pap széles látókörű, az ő horizontjuk azonban nagyon is keskeny: ez a pap tudta, mi a hit, ők pedig még azt se tudták. Ha pedig megmagyarázták nekik, akkor nem kellett nekik belőle, mert nekik csak vallásos családi tradícióik voltak, nem pedig vallásos meggyőződésük. Mivel pedig az ilyen papokat a hazaárulás vádjával terrorizálták, lassacskán ők is elhallgattak s így a hazafiság – a francia forradalom mintájára – nálunk is szerves tartozékává, illetve függelékévé vált a katolikus istentiszteletnek is. A jelenlévők számára azonban egyenesen ez a függelék jelentette a lényegét. A megszállt területen élő magyarok például elsősorban a végén elhangzó Himnusz miatt hallgatták a rádióon közvetített magyar miséket.

Vallásilag művelt ember örömmel vegyes szomorúsággal szemlélte, mint unatkoztak a katolikus diákok hazafias vagy akár egyházi alkalmakkor tartott mise alatt. Hogy dülöngéltek, sőt hancúroztak, hogy csintalankodtak, suttoztak, beszéltek, nevetgéltek unalmukban, ha soká tartott; milyen unottan és hidegen viselkedtek sokszor még Úrfelmutatás alatt is. (Jelentő azonban, hogy egyszer egy zsidó tanártársam, mikor véletlenül ő is ott volt, igen „szenteseknek” találta őket.)

Mikor azonban végre a dolog várva várt vége elkövetkezett és jött a mindent befejező magyar himnusz, ezek a kimerült, halálra fáradt fiúk is milyen katonás összeszedettséggel vágták magukat egyszerre haptákba „a magyarok imádsága” felhangzásakor vezénylés nélkül is. Látszott rajtuk, hogy ezt már ők is értik, ezt ők is átérzik, ez nekik is meggyőződésük, hogy ez már valóban az ő „imádságuk” is volt, de a többi – sajnos – nem.

Elnéztem sokszor, milyen átszellemült arccal, milyen tiszteletteljes testtartással énekeltek! Örvedetes volt látni, mert mutatta, hogy ezeknek a fiúknak is vannak ideáljaik s ezek kedvéért önuralmat is tudnak gyakorolni. De ugyanakkor szomorú is volt a dolog, mert mutatta, hogy ez az ideál nem a katolicizmus, még csak nem is a vallás, nem is az Isten, hanem csak a haza, mégpedig totaliter, bálványként, s ha öntudatlanul is, de mégis csak Isten felett, sőt helyett. Mind a kettőre nevelték őket, a hazafiságra is és a vallásosságra is, de a két nevelés intenzitása között oly nagy volt a különbség, hogy meg is kellett látsania az eredménynek.

De természetesen még hazafias szempontból is volt hátránya a dolognak. A diákok ugyanis annyit hallották emlegetni a hazát minden órán, de különösen a magyar irodalmi és

történelemórán; annyira csak róla szólt minden kötelező olvasmányuk; annyi volt a hazafias ünnepély, szónoklat és ének; annyira csak ez töltötte be az önképzőkori gyűléseket is, hogy szükségképpen tartalom nélküli szólamná kellett válnia bizonyos tekintetben.

Hogy mennyire azzá vált, láthattuk ugyanezeknek a magyar diákoknak később Hitler iránti szinte eszelős rajongásában, s hogy ennek egy cseppet se volt akadályja, hogy Hitler német, sőt a magyarság egyik legnagyobb ellensége volt. Később pedig Sztálin orosz jármának és egész lehetetlen túlzásainak egész közönyös és szenttelen elviselésében láthattuk.

Nem is csoda. A hazafiság, ha nem üres szólam csupán, vagy pedig nem csak érvényesítési lehetőség, hanem komolyan vesszük, áldozatot jelent. Áldozat pedig vallás és másvilági hit nélkül nincs, vagy legfeljebb kivételesen, fanatikus alapon van. Aki ugyanis nem hisz Istenben és a másvilágban és mégis képes életét adni a hazájáért, az, hacsak nem mámoros (akár rumtól, pálinkától, akár anélkül), bolond. Az emberek között azonban kivételek a bolondok. A vallástalan hazafiság tehát a gyakorlatban szükségképpen hazafiatlanságot eredményez.

Nem hazafiatlanság tehát, ha a vallásos magyar ellenszenvvel látja, ha a hazaszeretetből vallást csinálnak, ha a hazafias himnuszt teszik a magyar ember imádságává, ha a vallást is hazafisággá alacsonyítják vagy megfordítva: ha vallássá emelik, mert ez magyarul azt jelenti, hogy a vallást tulajdonképpen kiirtják (hogy nem nyíltan teszik, sőt nem is tudatosan csinálják, csak annál veszélyesebb). De a vallással együtt kiirtják az igazi hazafiságot is. Akinek a vallása a hazája és a nemzeti himnusz vagy a nemzeti hiszekegy az imádsága, annak valójában nincs vallása és nincsen imádsága. De annak sincs, aki azt állítja, hogy van, de nála előbbre való a hazája. Az a vallás ugyanis, amelynél valami előbbre való, még ha az a valami a haza is, nem vallás. Az ilyen embernek csak vallási tradíciói vannak, de nem vallása, nem hite. De az ilyen embernek hazája sincs, akkor legalábbis nincs, ha nem élni kell a hazából, hanem érte kell élni, érte munkát, pénzt, életet áldozni. Ezt ugyanis vallás, hit nélkül csak néhány fanatikus tudja megtenni, ezek azonban nem a társadalom műveltebb vagy értékeesebb elemeiből szoktak kikerülni.

A haza földi dolog, mert hazánk a föld tartozéka s ezért legfeljebb addig lesz, amíg a föld is meglesz, de éppen nem valószínű, hogy akár csak addig is meglesz. A vallás dolgai ezzel szemben az örökkévalóságra vonatkoznak, mely csak a földi élet s vele a hazához való viszonyunk végeztével kezdődik meg, de attól kezdve aztán örökké tart. A hazát tehát a vallásnál előbbre valónak tartani annyit jelent, mint a földet az égnél, az anyagot a léleknél, a mulandót az öröknél többre tartani. A nemzeti nyelvről ugyanezt kell mondanunk, mert hiszen nemzeti nyelvünk is csak addig van, amíg testi nyelvünk van s az csak halálunkig van. A másvilágon már nem beszélünk se magyarul, se németül, se latinul, mert akkor már lefoszlott rólunk minden, ami a testtel kapcsolatos; minden, amihez test kell, tehát az anyanyelv és a hangokból álló beszéd is.

A hazája vagy az anyanyelve az első csak annak lehet, tehát akinek se Istene, se mennyországa, se halhatatlan lelke nincs, mert nem hisz benne; akinek a lelkivilága nem terjed a halálon, a testen, a földi életen és a vele kapcsolatos dolgokon túl. Tehát ha burkoltan és finoman kifejezve is, de az, hogy a haza előbbre való mint a vallás, azt jelenti, amit a kommunizmus nem burkoltan, hanem nyíltan hirdet: hogy neki másvilág, mennyország nem kell, neki itt a földön van a mennyország. Akinek a haza előbbre való, mint a vallás, az azt is mondja, hogy neki az égi haza nem kell, neki csak Magyarország kell, vagy legalábbis az neki jobban kell, mint a mennyország. Őt csak a föld érdekli. De hát éppen az ilyen emberre mondjuk azt, hogy vallástalan.

Hogy a földön nem az élvezetek, nem is a nyers anyag érdekli, hanem honfitársainak, fajtestvéreinek sorsa, felemelése, jóléte, ez az önzéssel és az epikureizmussal [érzéki gyönyörök hajszolásával] szemben szép, mert magasabbrendűség jele. Kétségtelen azonban, hogy így is vallástalanság és a földnek élés. A vallástalanság legnemesebb, legideálisabb fajtája.

De a vallástalanság legnemesebb fajtájában is csak vallástalanság, sőt éppen ez a legveszélyesebb vallástalanság, mert míg a materializmus csak a durvalelkű, önző, állatembereknek való, ez a nemes lelkű, az önzetlen embereket fosztja meg mindazoktól a lelki kincsektől, melyeket a vallás jelent.

A haza csak akkor lehet előbbre való a vallásnál, ha a vallás nem alapszik valóságon, ha Isten és másvilág csak a képzeletünkben és a kedélyünkben van meg, de nem a valóságban. Az ilyen vallásnál csakugyan előbbre való a haza, amely ha mulandó, földi dolog is, de legalább van, megfogható valóság és a földi dolgok között az egyik legnemesebb és legtisztéletreméltóbb is, mely nemes tettekre serkent bennünket és háttérbe tudja szorítani lelkünkben a nemtelen ösztönöket és az önzést eszmények, ideálok kedvéért. Hangsúlyozom azonban, hogy mindez csak akkor helyes idealizmus, ha a hazánál nemesebb dolog nincs, azaz ha a vallás tanai nem igazságon alapulnak.

A 48-as kor azonban nem beszélt ilyen világosan (ki látott már ugyanis világos mámort?), mert a világos beszéd érdekeivel ellenkezett volna. A 48-as hazafiság nem beszélt a vallás ellen. (Jellemző azonban, hogy az Egyház ellen, mely egyedül képviseli a földön ezt a logikus, ezt az észen alapuló vallást, ugyancsak beszélt.) 48 egyszerűen csak vallást csinált a hazaszeretetből anélkül, hogy a vallást kifejezetten támadta volna. A reakciót, a klerikalizmust, a Róma után igazodó embert és a jezsuitizmust ugyancsak támadta, de úgy beszélt, mintha az nemcsak a vallással, hanem még a katolicizmussal se volna azonos. (De hiszen a kommunizmus is csak a reakciót, a klerikalizmust és a Vatikán politikáját támadta.) 48 egyszerűen csak a hazát tette a vallás helyébe, mint legfőbb emberi ideált, s csak azt nem tűrte el semmiképpen se (ez volt neki a reakció, a klerikalizmus, ultramontanizmus [pápapártiság], jezsuitizmus), hogy valaki jobban szeresse a vallását, mint a hazáját.

Ezt a felfogást 48-ban még bírálni se lehetett. A forradalom ugyanis mindig terrortal lép fel, mert eszméi gyengeségének tudatában nem tűri, hogy az ész világánál mindig gyengéknek bizonyuló elveit bárki is bírálgatni merészelje. Ma azonban, mikor már túl vagyunk rajta, meg lehet mondani, sőt ma már nem is kell bizonyítani, mert egészen nyilvánvaló, hogy a 48-as forradalmak a legtúlzóbb sovinizmust hirdették, a sovinizmusról pedig ma már mindenki elismeri, hogy helytelen, sőt szégyenletes dolog. Igaz, hogy még ma is inkább csak akkor ismerik ezt el, ha az illető népnek nem saját sovinizmusáról van szó, hanem egy nekik idegen, ellenséges, vagy legalább semleges népről, de már ez is haladás a 48-as világhoz képest s ettől már csak egy lépés az, hogy a magunk portáján is észrevegyük a túlzást és így önmagunk ügyében is tudjunk igazságosak és tárgyilagosak lenni.

A sovinizmus a buta hazafiság, az önző, az elfogult, az igazságtalan, a vak, a türelmetlen, a csak a maga érdekeit látó, a más igazsága iránt semmi érzékkel nem bíró, erőszakos, mámoros hazafiság. Ki meri mondani, hogy 48 eszméi akár nálunk, akár külföldön nem ilyenek voltak? Lehet-e elképzelni annál túlzóbb hazafiságot, mely bálványt csinált a hazából és vallásos tiszteletben részesítette, s mely abban is hasonlított a bolsevizmushoz, hogy szintén világnézet, tehát vallás is volt egyúttal, csak az ő bálványa már nem a haza volt, hanem a munkásosztály, ördögei pedig a magasabb társadalmi osztályok, a „kizsákmányolók”.

A kommunista világnézet szerint a munkásosztályt imádni kell, érte kell élni és még rágalom és igazságtalanság árán is szolgálni kell, a kizsákmányolókat pedig gyűlölni, gyűlölni, gyűlölni. Nekik megbocsátani a legnagyobb bűn az emberiség ellen. A terror is egyformán nyilvánult mindkettőben, mert a bíráló mindkét rendszerben egyaránt lehetetlen volt. Az első esetben a hazaáruló jelző sújtotta az illetőt, a második esetben pedig a munkásáruló, az imperialista, a háborús uszító, a kizsákmányoló és ezek „láncos kutyája”. Ki az a vakmerő ember, aki még ezeket a címeket vállalni merésznél?

Pedig hát igen egyszerű lett volna a válasz, ha szabad lett volna kimondani a bolsevizmusra: hogy szeretni mindenkit kell, tehát az embert kell szeretni, nem pedig csak a munkásosztályt, gyűlölni pedig senkit se szabad, még a kizsákmányolót és az imperialistát se, még

akkor se, ha valóban az, nem pedig csak gyűlöletből fogják rá. Még ellenségeinket is szeretnünk kell, s éppen ezzel a szeretettel lehet még őket is jobbá tenni. A bűnöst megtéríteni kell; ha nem sikerül, ártalmatlanná tenni, de semmiképpen se gyűlölni. A 48-as hazabálványozó érvelésre pedig az a válaszuk, hogy nem elég a hazát csak szeretni, hanem bizonyára okosan kell szeretni. Aki bálványt csinál belőle, a vallást akarja helyettesíteni vele, azaz igazi hazááruló, mert a haza tönkretéve. Hogy ugyanis valaki a hazáért józan ésszel és megfontoltan meg tudjon halni, ahhoz elengedhetetlen feltétel, hogy higgyen az örök életben, azaz hogy vallásos meggyőződése legyen.

Ha csak hazám van, de vallásom, azaz az örök jutalomban és büntetésben való hitem nincsen, akkor a hazámért csak akkor halhatok meg, ha a pálinka vagy az esetleg ezt pótló hazafias mámor elvette az eszemet. Az örök életben való hitetlenség esetén ugyanis ennek a halálig menő önfeláldozásnak semmi értelme sincs, mert ha már meghaltam, akkor – legalábbis az én részemre – már haza nincs többé. A földi haza ekkor engem már nem jutalmazhat meg. Hogy önfeláldozásom miatt áldják majd a nevemet, esetleg talán még szobrot is állítanak a tiszteletemre, abból nekem már semmi hasznom, mert arról én már nem tudok. De olyan megtiszteltetés, hogy nevét még századok múlva is emlegetik, milliók közül csak egynek jut osztályrészül, s ha milliók közül csak egy áldozza fel magát érte, abból a hazának édeskevés haszna lehet.

Igaz, hogy a nemes jellem nem jutalomra pályázik, hanem önzetlenül hozza meg áldozatát, de vallás nélkül hol vannak ezek a nemes jellemek, s akkor nem logikátlanság-e, hogy valaki ilyen jellem legyen? Ilyen logikátlanul nemes jellemet száz közül talán csak egyet találunk, de ezt is csak azért, mert csak 19-20 éves és még se az élet igazi értékét, se az emberek önzését és mások önfeláldozásra méltatlan voltát nem ismeri.

Lám, a kálvinista és természetesen állítólag csak a hazájáért élő Szabó Dezsőnek még Krisztusról is az volt a véleménye, sőt egész vallási felfogásának az volt az alapelve, hogy ezért a piszok emberiségért igazán kár volt neki meghalnia. Ő Krisztus helyében ezt nem tette volna. Ha azonban az emberiség ennyire „piszok”, akkor bizonyára az embereknek az a csoportja, mely Magyarországot és a magyar népet alkotja, az se kevésbé piszok. Értük tehát érdemes valakinek meghalnia?

De érvünk nemcsak a gyakorlatban, hanem még elméletileg is helyálló. Mert igaz ugyan, hogy egy igazi kereszténynek eszébe se jut a jutalom, mikor áldozatot hoz, sőt életét áldozza a jóért (ha a jutalom van eszében, akkor nagyon kevés az érdeme), ámde az is igaz, hogy aki az igazi jóért, végeredményben tehát Istenért feláldozza életét, mégis csak szükségszerű, hogy jutalma legyen. Az erkölcsi rendben tehát áldozatot jutalom nélkül nem lehet elképzelni. Ha nem így lenne (mert ekkor természetesen a rosszért se járna büntetés), akkor az erkölcsi rend nem lehetne Isten alkotása és akarata. Pedig hát kétségtelenül az. Annyira a dolog természetével jár, hogy a jóért jutalom járjon, hogy a haza is jutalmazza a halál után is, ha tudna. Amennyiben tud (szoborral, dicsőítéssel, a család és utódok kitüntetésével), jutalmaz is.

Isten azonban magát az önfeláldozót is tudja jutalmazni a halál után is, világos tehát, hogy a jóért jutalom, a rosszért büntetés járjon. Mivel pedig a másvilágban nem hívó vagy vele nem törődő hazafi nem várhat jutalmat élete feláldozásáért, világos, hogy ha részéről mégis előfordul ez az áldozat, csak kivételesen (részegség vagy lelki mámor hatása alatt) fordulhat elő. Mindkettő csak egyes rendkívüli, kivételes esetekben, s csak pillanatnyilag fordulhat elő. Egész életén át állandó lelki mámor hatása alatt bajosan állhat valaki.

Ne a hazát féltsek tehát tőlünk, ha az ellen küzdünk, hogy a hazafiságból vallást csináljanak, hanem effajta tiltakozásunknak éppen a haza nevében örüljenek. Ha a hazából nem engedünk bálványt csinálni, ha a hazát kitessékkeljük az őt meg nem illető, szentségtörően elfoglalt helyéről és a dolgok természetes rendjében megillető helyére visszakoztatjuk, ezzel nem ártunk neki, hanem csak a természetellenes és tegyük hozzá: hamis, álnok és bűnös célok leleplezésére ráaggatott szemfényvesztésektől tisztítjuk meg.

Akik a hazából bálványt és vallást csináltak, maguk is hazudtak, mert csak érvényesülni akartak általa (és érvényesültek is). Azoknak valójában nem a hazá volt a bálványuk, hanem maguk voltak a bálványai önmaguknak. Aki azonban igazi, művelten vallásos alapon áll, annak lelkében olyan messze következik ugyan a hazá a vallás után, mint a föld az ég után, a test a lélek után, de azért a hazá még így is mindig sokkal magasabban marad, mint ahol a vallástalanok hazája áll. A hazá még mindig olyan magas helyen marad így is, hogy érdemes érte még életet is áldozni, de ez esetben értelme, célja és logikája is van ennek az életáldozatnak. Azért ez esetben megvalósításához nincs szükség pálinkára vagy mámorra, még csak fiatal meggondolatlanságra se, mert nemcsak 20 éves éretlenséggel lehetséges, hanem annál valószínűbb, minél érettebb az ész és minél férfiasabb az akarat.

De nemcsak a hazára káros ez a forradalmi, erőszakos, túlzó, mámoros és a hazaszeretettől vallást, sőt bálványt csináló hazafiság, hanem a közjóra is, sőt egyenesen a legnagyobb bűnök forrása. Az ilyen, nem a kereszténységen alapuló, sőt vele hadilábon álló hazafiságtól ugyanis elválaszthatatlanok az állandó háborúk, öldöklés, vérontás, tömeggyilkosság, mert hiszen alapja a nemzeti és faji gyűlölet, a fanatizmus, az elfogultság a magam nemzete és fajtám javára és a mások kárára. A pártosság (amely a kommunizmusban egyenesen kötelező még a tudományban is) a más nemzetek iránti kötelező elfogultság és gyűlölet, mind az állandó háborúk és a velük együtt járó tömeggyilkosságok csírája és szükségképpen velük járója. Ilyen alapon állva nem bűn a gyűlölet és az ölés, hanem erény, érdem, sőt egyenesen kötelesség. Az ilyen hazafiak nemcsak akkor viselnek háborút, mikor megtámadják őket, azaz ha rájuk kényszerítik, hanem önként, saját kezdeményezésből, hazafias kötelességből is.

Ezért tört ki 48-ban is háború, noha már akkor évtizedek óta béke honolt az ezzel éppen ellenkező eszméknek hódoló Habsburgok birodalmában. Ezt a békét fegyverfogással megbontani még akkor se lett volna szabad, ha az udvar követte volna el azt a „hitzegést”, mellyel vádolták, nem pedig Kossuthék. Pedig hát láttuk, hogy az egész 48-as kormány viselkedése ez utóbbit teszi kétségtelenné. De azoknak a háborúknak, melyek legutoljára 48 előtt tomboltak, a napóleoni háborúknak is ugyanez a pogány eszme volt az okuk, először a francia forradalom istentelensége, utána pedig a francia gloire-ért való mámor. Faji büszkeségből (de még inkább egyéni nagyravágyásból, mely csak felhasználta a faji büszkeséget) volt egész életén át háborúban a porosz Nagy Frigyes is, s még ma is büszke rá nemzete, sőt a világtörténelem is, ahelyett, hogy elítélné érte.

Így aztán nem csoda, hogy mások is kedvet kaptak utánzására, s Hitlernek is ő volt az eszményképe, a békeszerető és mindig csak védekező Habsburgok pedig elretentő példaképként álltak előtte. El is pusztult aztán bele ő is és vele bálványozott fajtája is. Emiatt táncolt állandóan a háború ösvényén a világ Sztálin és általában a bolsevizmus uralma alatt is. Hogy éppen az a bolsevizmus választotta jelszavává a „békét”, melynek legfőbb elve a gyűlölet volt, csak annál érdekesebb és visszataszítóbbá teszi a dolgot. Ki látott már ugyanis olyan békét, melynek a harc, az osztályharc és az osztálygyűlölet a jelszava? Ki látott már olyan gyűlöletet, melyből béke fakadt, sőt amelyben a békét egyáltalán meg lehetett őrizni?

A túlzott, gyűlöleten alapuló s így helytelen hazafiság tehát teljesen kereszténytelen dolog s az emberiség minden bajának oka. Vallástalanságból származott, mert hiszen a francia forradalom gyermeke. Ellenkezik a vallással elméletben és ellenkezik vele a gyakorlatban. Nem a nemzetek virágzását, hanem elvérzését, tönkretetését, a tömegnyomort szolgálja és az emberiség vég nélküli szenvedéseinek okozója.

De ha általában is és minden népnek ártott a sovinizmus, kétszeresen ártott nekünk, magyaroknak. Ezt az eszmét hozzánk különösen nem lett volna szabad behurcolni s divattá tenni. Ha a Habsburgok politikája, mint a kereszténység szelleméből fakadó, mindenütt hasznos és helyes volt, mert hiszen nemzetek feletti volt és a nemzeti érzelmeket és faji érdekeket alárendelte a gazdasági szükségességeknek s még inkább a náluk magasabb értéket képviselő vallási és világnézeti eszméknek, akkor nálunk egyenesen szükségszerűség, államiságunk

fennmaradásának és országunk területi integritásának előfeltétele volt ez a vallásos alapon álló békepolitika. Amit mi e tekintetben az udvar részéről vaksádjunkban ellenünk irányuló barátságtalan, magyarelles cselekedetnek tekintettünk, az tulajdonképpen igazi magyar érdek volt. Ezt most, száz év eltelte után, talán már az ő legnagyobb ellenségeik is meglátják és elismerik.

Nemcsak Szekfű, hanem már a zsidó Marczali Henrik is megállapította, sőt kiemelte, hogy az a kor, melyet a mi irodalomtörténetünk az „elnemzetietlenedés korának” nevez csak azért, mert írói nem magyarul, hanem latinul írtak, az elnevezéssel éppen ellenkezőleg, legnemzetibb korunk volt. Latinul bár, de a legnemzetibb célt szolgálta: az egységes nagy magyar haza eszméit hirdette, érte lelkesítette nemcsak a magyarokat, hanem a területén lakó nemzetiségeket is, és ezt éppen azzal tudta elérni, hogy nem magyarul, hanem latinul írt.

Ezért lelkivilág, gondolkodás és érzelem szempontjából nem is laktak akkor hazánkban külön magyarok és külön nemzetiségek, hanem – észre se véve, hogy fajtájuk, sőt még nyelvük is különbözik – mindenki egyformán magyarnak érezte magát. Ezt a nagy eredményt és a vele együtt járó társadalmi békét és lelki egységet azzal tudták elérni, hogy a kereszténységet tették az ország lakói eszményképévé; ilyen szellemben nevelték és vezették az ország lakóit. Nem a nemzeti érzést, hanem a keresztény gondolkodást állították, mint eszményt, az ország lakói elé s a magyar helyett a latin használatával elérték azt, hogy együttesen véve többségben levő nemzetiségeink észre se vették a magyar uralom terhét, az ő önérzetükre megalázó voltát. Eszükbe se jutott, hogy ők nem magyarok, annál kevésbé azt, hogy ők „elnyomottak”.

Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy vissza kellene újra hozni a latint. Még csak azt se, hogy a közéletből való kiküszöbölését meg kellett volna akadályozni. Ellenben, igenis, azt, hogy a nemzeti nyelv túlzott, fennhéjázó, a más nyelvűekre sértő erőszakolása a mi viszonyaink közt éppen a magyar egyeduralomra volt legjobban káros és így ostobaság.

A latin közéleti nyelvet semmiképpen se lehetett volna még sokáig tartani s ezért kárba veszett fáradság lett volna erre energiát pazarolni. Nincs erő, mely a társadalmi fejlődést meg tudná akadályozni, annál kevésbé visszafordítani. Csak igazságos akarok lenni s arra rámutatni, hogy előnyei is voltak nálunk a latin nyelvnek, nemcsak hátrányai, és túlságos uralma miatt – mely nálunk mindig nagyobb volt, mint más nemzetek körében – éppen a magyarságnak volt legkevesebb oka háborogni. Nem volt véletlen, hogy sehol se volt a latin annyira dívat, mint éppen nálunk.

A nemzetiségi eszme előtérbe állítása és a nemzeti nyelv kultuszának felkarolása, sőt istenítése nemcsak örvendetes dolog nem volt számunkra, hanem végeredményben egyenesen az ezeréves magyar birodalom felbomlását eredményezte. Magyarországot ugyanis csak úgy lehetett volna régi alakjában, tehát egységesen és a magyarság uralma alatt fenntartani, ha a nemzeti érzés, anyanyelv, nemzetiségi öntudat továbbra is csak épp úgy lappangva élt volna és a háttérben maradt volna mint azelőtt, és ha nem a sovinizmus, hanem helyette más eszmék, például a vallásosság, a kereszténység szolgálata (mi voltunk Európában a kereszténység keleti védőbástyája) és a dinasztiahoz való hűség, mely nem adott ütközőpontot magyarság és nemzetiségek között, marad meg a közvéleményben továbbra is az első helyen.

Nem a Habsburgok lázították fel nemzetiségeinket, hanem a XIX. század első felének forradalmi, végső okban pedig a francia forradalom. Azok az emberek, akik a nemzetiségi öntudat és büszkeség, a szabadság és nemzeti nyelv bálványát a kor vezéreszméjévé tették; azok, akiket nálunk 48-as néven nevezünk.

Ha a nemzeti öntudat és szabadságvágy felébredése haszonnal is járt részünkre, mert ez adta az erőt félig elvesztett függetlenségünk visszaszerzésére és ennek hatására fejlődött ki a nemzeti irodalom is, a kára mégiscsak sokkal nagyobb volt. Ezzel ugyanis szükségszerűen együtt járt ugyanez nemzetiségeink körében is, ami aztán százéves fejlődés eredményeként

végül országunk felbomlását, illetve nemzetiségeinknek a szomszédos államokhoz való csatlakozását, azaz a csonkaországot eredményezte. Közvetlenül pedig nemzetiségeink 48-as felázadását és tömeges magyargyilkolásait.

De a nemzeti eszmének 48-as módra, tehát forradalmi túlzásokkal és mámorosan való megjelenését a mi viszonyaink között határozottan károsnak kell mondanunk, mert ha az eszme megszállottjai és az izgatók nálunk el is maradtak volna, magának az eszmének a hasznát akkor is éreztük volna. Függetlenségünk kivívása ugyanis túlzások nélkül is előbb-utóbb természetes velejárója lett volna számbeli és gazdasági megerősödésünknek, a hajdani latin nyelvnek a nemzetivel való kicserélése pedig annyira velejárója volt a természetes haladásnak, hogy izgatókra semmi szükség se volt. Nincs az a földi erő, mely ezt a folyamatot meg tudta volna akadályozni.

Aztán hogy félhettünk volna mi a német befolyástól vagy túlsúlytól azzal az Ausztriával szemben, melyben a lakosságnak amúgy is csak egyharmada volt német, és ahol a németeknek még ez a kis aránya is állandóan csökkent, mert a német közel se volt olyan szapora, mint a szlávok? Hiszen elsősorban Bécs és a szaporátlan nagyvárosok voltak németek.

Viszont nemcsak a magyar irodalom általában, hanem még Petőfi költészete se lett volna szegényebb, ha a „Talpra magyar”, a „Mit nem beszél az a német?” vagy az „Akasszátok föl a királyokat!” elmaradt volna belőle. Bizonyára nem ezek a versek alkotják Petőfi költészetének gyöngyeit. Így még Petőfi költészete is egyenesen gazdagabb lett volna, mert feltehető, hogy a költő ez esetben tehetségét és energiáját más tárgyú, ezeknél sokkal becsesebb költői alkotásokra fordította volna.

De nemzeti szempontból 48 haladó és szociális reformjai is károsak voltak. Igaz ugyan, hogy voltak német, szerb, tót és oláh nemeseink is, de mégis kétségtelen, hogy nemességünk elsősorban magyarokból állt. Hogy a nem nemeseknek is megadták a politikai jogokat, azt jelenti tehát, hogy nemzetségeink nagyobb arányban jutottak politikai jogokhoz, mint a magyarok. Addig az ország azért volt és maradhatott magyar annak ellenére is, hogy lakói között több volt a nemzetiségi, mint a magyar, mert azok, akik politikai jogokkal bírtak s így az ország sorsát intézték, magyarok voltak.

Most, hogy mindenkinek egyformán lett politikai joga, azt jelentette, hogy az ország ügyeinek intézése nagyobb arányban csúszott át a nemzetiségek kezébe. Tehát végeredményben ez is egyik oka volt az ország későbbi felbomlásának. Igaz, hogy a nemesség kizárólagos uralmát 48 nélkül se lehetett volna még sokáig megtartani, de ha az új eszmék nem 48-as módra, nem orkánszerűen s egyszerre mindent magukkal ragadva rontottak volna be az országba, részint túlzásaik nem jelentkeztek volna, részint pedig ha csak egy évtizedet is késtek volna, azzal is sokat nyertünk volna, mert nemzetiségeinkből az alatt is sokan megmagyarosodtak volna.

Hogy eszméik – mind a nemzetiek, mind a szociálisak – a magyarságra mint ilyenre, hátrányokat, sőt veszedelmeket is rejtenek magukban, azzal maguk a 48-asok is tisztában voltak. Derűlátásukban azonban azzal vigasztalták magukat, hogy nemzetiségeink, látva, hogy a magyar nagylelkűség juttatta őket jogokhoz, hálásak lesznek irántunk az önként adott szabadságért s ezért a magyarság irányában még nagyobb jóindulatot fognak tanúsítani, mint addig tanúsítottak. A robot alól felszabadítottót vagy oláh jobbágy is hálás lesz a kapott szabadságért, s ha mint a magyar földesúr szolgálja is hű tudott lenni a magyar hazához, mennyivel hűségesebb lesz majd hozzá felszabadított, boldog állapotában!

Láttuk, hogy ennek éppen az ellenkezője történt. Hogy azonban ez ránk nézve kellemetlen meglepetés lett, annak 48-asaink rövidlátása volt az oka. Nekik ezt előre tudniuk kellett volna. Először, mert az előbbi kötetben láttuk már, hogy a jobbágy a felszabadítással semmit se nyert, tehát nem volt semmi oka érte a hálára. Másodsor, mert 48 az egész folyamatot forradalmi alapon, túlozva és gyűlölettel csinálta, tehát túlzott magyar lángolásával és önértékeskedésével nemzetiségeinket is megsértette. A forradalomnak és gyűlöletnek fő jellegze-

tessége, hogy megállni nem tud, önmagát mérsékelni nem bírja, sőt nem is akarja, és új jogok adása nála nem meglepődöttséget eredményez, hanem mindig újabb jogok követelését. Ezt 48 kirobbantóinak tudniuk kellett volna.

Mikor aztán 48-asaink végül látták, hogy nemzetiségeinkben a megkapott jogok következtében nem a hála és a meglepődés érzelme kelt fel, hanem csak az étvágy és az igények nőttek meg, s a megkapott jogokat természetesen nem az ország egysége és magyarnak maradása érdekében, hanem a maguk fajtája érvényesülése, majd uralma érdekében igyekeztek felhasználni s ezért ők is nemzeti politikát űztek, sőt ők is magyargyűlölővé váltak, úgy próbáltak magukon segíteni, hogy az állam karhatalmi erejével, azaz közigazgatási úton igyekeztek őket megfélemlíteni és 48 után is még egy fél évszázadon át választási csalásokkal és más törvényteleniségekkel, vagyis bolsevista módra próbálták őket jogaik gyakorlásában akadályozni.

Világos, hogy ez csak fokozta bennük a 48-as korban felébresztett gyűlöletet és még rosszabb állapotokat eredményezett, mint a régi jogtalanság állapota. Akkor ugyanis legalább hazugságokkal nem operáltak ellenük s a tényleges állapot nem ellenkezett az elméletivel, a törvényekben lefektetettel. De akkor még a jogtalanság állapota nemcsak törvényen alapult, hanem megvolt még hozzá a vallásos alapon álló alázatosság és a nemzeti öntudat hiánya is. Akkor még az oláh és a szláv parasztok írástudatlanok voltak. Maguk is tudatában voltak annak, hogy ők nem érettek még arra, hogy maguk intézzék ügyeiket s magyar földesuraikkal egyenrangúak legyenek. Nem a magyart nézték még bennük, hanem csak az urat, akinek a kezében azért van a vezetés, mert oda is való.

48 után azonban már nem volt úr és nem volt szolga, s a reklám sokkal hangosabb volt, semhogy ezt akár a legeldugottabb vidékek parasztsága is meg ne tudta volna. A propaganda sokkal kihívóbb is volt, semhogy az analfabéta nemzetiségi paraszt önérzete is fel ne ébredt volna tőle. Ekkor már maga a törvény is azt mondta, hogy a nép maga intézi a maga sorsát, mert mindenki egyenlő és a közügyek intézésére egyaránt alkalmas. Ezért aztán a szolgabírák 48 után már nem törvényesen, hanem csalással, a törvény kijátszásával, sőt sokszor nyílt erőszakkal segítették politikai sikerekhez továbbra is csak az urakat, tehát a magyarokat, s törvénytelenül gondoskodtak róla, hogy akkor is ők győzzenek, ha a nép nem őket akarja.

Világos, hogy nemzetiségi vidékeken így a magyargyűlölet idő folytával mind nagyobb lett, illetve, ha nem volt még meg, kifejlődött. Világos, hogy az ilyen országot nem tekinthetjük édes hazájának az, aki mindezeket az igazságtalanságokat szenvedte, hanem változást óhajtott, máshová húzódott és a szomszédban önálló államot alkotó testvéreihez kívánczolt. Mindennek azonban végeredményben 48 volt az oka. Nem azzal, hogy jogokat adott és eszméi alapján ezekből a nemzetiségeket se zárhatta ki, hanem mert forradalmi módon, vadul, izgatva és gyűlöletet keltve adta a jogokat és hirdette eszméit. A magyar 48-asok Ausztria, „a német” és a dinasztia ellen izgattak és keltettek gyűlöletet, a horvát, tót, oláh 48-asok pedig a magyarság ellen.

A magyar 48 nem abban hibázott tehát, amit adott, hanem a módban, ahogy adta; az ütemben, mellyel megvalósította: a forradalmi hangban és a túlzásokban. Pedig hát éppen ez a forradalmi hang 48 lényege. A dinasztia is, az Egyház is, Széchenyi is csak ezt helytelenítette benne. 48-asainknak tehát hallgatniuk kellett volna rájuk, nem pedig izgatniuk ellenük.

Az Egyház sose hiába ellenez valamit, ellenzését tehát nem lehet azzal a rágalommal elintézni (ismét csak kommunista módra), hogy a dinasztia abszolút hatalmát, az Egyház pedig befolyását és latifundiumait [földbirtokait] védte és egyedül csak ez volt az oka ellenállásuknak, semmi más. Aki az Egyház vezetőségéről nem tud mást feltenni, mint csak önző, anyagi érdekeket, annak igen alacsony fogalmai vannak a kereszténységről, sőt burkolt hitetlenségről tesz tanúságot. Az ilyen kereszténység nem lehet isteni eredetű. Ha a főpap rosszabb, sőt gonoszabb, mint a proletár vagy a földet túró paraszt, akkor a kereszténység se lehet igaz, mert akkor nem lehet igazság az a kereszténység, mely ezt a főpapot nevelte.

Kimutattuk, hogy nemzetiségeink öntudatra ébredésének, igényei megnövekedésének, követeléseinek és magyaryűlletének nem az udvar volt az oka, hanem a kor, melynek fiai voltak. De még maguk a magyar 48-asok is sokkal inkább okai voltak, mint az udvar, mely – éppen ellenkezőleg – a 48-as túlzásokat, a forradalmi módot és hevességet kifogásolta, mely a nemzetiségekre sértő volt.

Pedig igazán nem kellett volna sok ész annak belátására, hogy ha a magyarnak olyan fontos a függetlenség és a latinnal s még inkább a némettel szemben a magyar nyelv, akkor – mihelyt meglesz hozzá a lehetőség és az erő – a maga függetlensége és nemzeti nyelve épp oly fontos lesz majd a horvátságnak, rácságnak, tótságnak és oláhságnak is, mint a magyarságnak, de nekik már természetesen nem a latinnal vagy a némettel, hanem a magyarral szemben. Ezt 48-asaink még akkor is tudhatták volna, ha nem lett volna már ott szemük előtt a 48 előtt már évtizedekkel virágzó tót, horvát és oláh nemzetiségi, a magyaryűlletől csak úgy tomboló és nemzeti önérzettől duzzadó irodalom.

A mi 48-asainknak tudniuk kellett volna, hogy ha ők szembe kerülnek Ausztriával, illetve a dinasztiaiával s így a magyarság ereje a vele való küzdelemben lesz lekötve, akkor ezek a nemzetiségek is – a nemzetiségért való rajongás e forradalmi korszakában – fel fognak majd lépni a maguk nemzeti nyelve érdekében és a magyarság ellenében ők is igyekeznek majd a maguk javára kiaknázni a ritkán adódó ilyen kedvező alkalmat.

Épp így tudniuk kellett volna előre azt is, hogy a velünk háborúban, sőt emiatt esetleg egyenesen válságos helyzetben levő dinasztia se fog majd megharagudni azért, ha nemzetiségeink képében szövetségesei akadnak s nem fogja majd őket a maga oldaláról erőszakkal a magyarok mellé parancsolni saját maga ellen, hanem felhasználja majd őket. Hiszen egyenesen hülyeség jele lett volna, ha nem tette volna. Milyen politikusok azonban azok, akik egész politikájukat ellenfelük előre bizonyosra vett hülyeségére építik? A politikában minden józan eszű ember egy szintén józan eszűnek feltett ellenféllel számol.

A 48-as magyaroknak mindezt tehát előre be kellett volna venni a számításba s a függetlenségi harcot csak akkor lett volna szabad elkezdni, ha így, nemzetiségek nélkül, sőt velük szemben is elég erősnek kellett volna magukat érezni a végső győzelemre. Széchenyi bizonyára erre gondol, mikor a 48-as törvények elfogadása után azt írta naplójába, hogy „az ostobaság” el van fogadva. Ha kissé megkésve is, de bizonyára Eötvös, Deák, Klauzál, Batthyány, Mészáros, Szemere és minden valamire való 48-as is azért lett hamarosan kerékkötője Kossuthnak, mert tudatában volt annak, hogy a fölényeskedés fényűzését (se az uralkodóházzal, se a nemzetiségekkel szemben) nem engedhetjük meg magunknak, s ha a dolgokat túlságosan élükre állítjuk, nemzeti szerencsétlenség, bukás lesz belőle.

Bizonyára még maga Kossuth is – ugyanezen belátás alapján – velük tartott volna, ha az az átkozott népszerűség olyan édes nem lett volna s túlságos optimizmusát ez is nem élesztette volna. Hogy lehetett volna ő borúlátó, mikor szónoklatai alkalmával mindig olyan sok éljent hallott és olyan nagy lelkesedést tapasztalt, és mikor azt kellett látnia, hogy hallgatósága mindig azt gondolja és azt teszi, amit ő akar.

Kétségbeejtően nagy rövidlátást és politikátlan meg gondolatlanságot kell tehát látnunk abban, hogy a mi 48-asainkat nemzetiségeink fellázadása s velünk szemben az uralkodóház mellé állása meglepte, sőt olyan váratlan dolog volt számára, hogy nem is tudta mással magyarázni, mint csak azzal, hogy a dinasztia lázította fel őket ellenünk. Azt a nagy felháborodást ugyanis, mely nemzetiségeink viselkedése láttára a 48-asokat elfogta, másképp nem lehet megmagyarázni. Pedig még ha igaz is lenne, hogy valóban az udvar volt ezek fellázítója, még akkor is saját magukat ítélnék el vele, mert akkor is joggal vethetnénk szemükre, hogy miért nem előzték meg a dolgot és miért nem lázították fel őket ők a dinasztia ellen?

Lám, Rákóczi Ferenc sokkal okosabb volt náluk (mégis elbukott még ő is), mert ő annyira hízelgett a ruténeknek és az oláhoknak, hogy még vallási meggyőződését is feláldozta

(elég szégyen!) a kedvükért s ellene volt Rómával való egyesülésüknek (amit a jó Habsburgok akkor már megcsináltak), csak hogy rokonszenvéket megnyerje.

Rákóczi abban a tekintetben is újra meg újra mindent elkövetett, hogy a harcias, „vad rácot” a király mellől a maga oldalára állítsa. Azt is láttuk, hogy még Rákóczi is sokkal régebben, már a mohácsi vész után is mindent elkövetett az egymás ellen küzdő két király mindegyike, hogy ezeket a rácot magának nyerje meg. Ez Zápolya Jánosnak eleinte sikerült is (nem csoda, hiszen ő maga is a vérükből származott), végül azonban még e téren is Ferdinándé lett a siker.

A 48-asok bizonyára azért nem próbálták meg ugyanezt, mert fellázítani valaki ellen csak az ellenséget lehet, vagy legfeljebb a semlegest, de semmiképpen se a barátot. Mivel a 48-as kor a nemzeti és a faji gyűlölet kora volt, a magyarországi nemzetiségek pedig a magyarok, nem pedig az uralkodóház részéről tapasztalták az „elnyomást” (említettük, hogy nálunk a közigazgatás mindig magyar kézben volt, azt sose Bécs irányította), világos, hogy inkább tekintették barátjuknak az udvart, mint a magyarságot.

Ahhoz tehát, hogy a nemzetiségek 48-ban a magyarok ellen legyenek, semmiféle külön lázításra nem volt szükség. De ha az udvar lázította volna fel őket, akkor is nagy együgyűség kell ahhoz, hogy ezt az uralkodóház felháborító bűnének tartassuk. Ez az adott helyzetben olyan magától értetődő, természetes politikai eljárás lett volna, hogy együgyűségről kellene vádolnunk azt az ellenfelet, aki ezt számításaiba előre be nem vette volna. Pedig hát ami természetes, semmiképpen se lehet felháborító.

Bár mi elbizakodottságunkban a bécsi udvart és tanácsadóit mindig lenéztük és egész a komikumba menően ostobának és tehetségteleneknek tartottuk, annyira együgyűeknek azonban mégse lett volna szabad őket tartanunk, mint 48-asaink, akik még azt se tudták róluk feltenni, hogy legalább ennyi magukhoz való eszük legyen. Azt kívánni az udvartól, hogy akkor, mikor olasz alattvalói fellázadnak s ebben a szárd király is segíti őket és mikor székvárosában is egymás után háromszor tör ki forradalom és lázad fel az utca, de ugyanakkor a magyarok is fellázadnak ellene, azt az egyetlent, aki kitart mellette, sőt felajánlja neki szövetségét, a magyarországi nemzetiségeket, ő maga taszítsa el magától és ő maga mondja neki, hogy ti nekem nem kelletek, ti csak tartsatok továbbra is a lázadó magyarokkal.

De ha a magyarországi nemzetiségek nem önként ajánlották volna fel az udvarnak szövetségüket, hanem ő szerezte volna meg őket magának pénzzel, ígéretesekkel, kiküldött ügynökökkel, akkor is természetes volna a dolog, mert hiszen az csak érthető, hogy valaki igyekszik élethalálharcából győztesen kikerülni, s hogy ez sikerüljön neki, igyekszik szövetségeket szerezni magának. A 48-asoknak nem azon kellett volna e csodálkozniuk, hogy mindez a valóságban is megtörtént, hanem azon, ha nem történt volna meg.

Aki harcot kezd, annak tudnia kell, hogy ellenfele védekezni fog s ezt előre be kell vennie számításába. Még azt is be kell vennie számításába, hogy ellenfele még bectelen, meg nem engedett eszközöket is fel fog használni, mert – sajnos – a tapasztalat az, hogy ha bajban van, akkor a gyakorlatban még a legtöbb hívő ellenfél is úgy viselkedik, mintha hitetlen volna.

A gyakorlatban a kettő inkább csak abban különbözik egymástól, hogy a hitetlen ellenfél már akkor is használ bectelen eszközöket, mikor még nincsen életveszélyben, míg a hívő, de gyarló ellenfél csak halálfélelmében. Ilyenkor nem is szoktuk a tilos eszközöket becteleneknek mondani, hanem csak nem illőknek. De harcban szövetségest szerezni vagy mindent elkövetni, hogy valaki a mi szövetségünk legyen, ne pedig az ellenfelé, még csak nem illő eljárás módnak se nevezhető.

A mi 48-asaink Béccet mindig az „ármány” és az ellenünk irányuló celszövények hazájának gondolták, de – úgy látszik – mégis azt hitték, hogy majd ha élethalálharcot kezdenek ellene, el is szakadnak majd tőle, az olasz harctéren is megtagadják majd tőle a neki törvényesen járó segítséget, a közös államodósságból se vállalnak el egy fillért se, ez a Bécs a ma-

gyarországi nemzetiségek szövetségésül való ajánlkozására mégis még így is azt feleli majd: Edeseim, Isten mentsen! Ti csak harcoljatok szeretett Kossuthunk mellett!

Az igazság azonban ennek ellenére is az, hogy a Habsburgok nem lázították fel ellenünk a nemzetiségeket. De természetesen csak azért nem, mert nem volt rá semmi szükség. A 48-as eszmék hatására puskaporos hordók voltak ők ellenünk épp úgy, mint ahogyan azok voltunk mi a német ellen. Mivel azonban Magyarország megtartása fontosabb érdek volt a dinasztia számára, mint a magyar nemzetiségek kielégítése és így oktan dolog lett volna a kedvükért a magyarokat eltaszítani magától; főként pedig, mert azok a törvények, melyekre a Habsburgok koronázásukkor esküt tettek, a magyarok mellett szóltak (bár ezt az indítóokot akkor nagyon meggyengítette az, hogy ezeket a törvényeket a 48-as magyarok egymás után szegték meg, s az uralkodóház joggal kérdezhetette magától: köteles vagyok-e és érdemes-e nekem ezeket a magyarok javára szóló törvényeket megtartanom, mikor a magyarok egyenesen hazafias virtust csinálnak abból, hogy ugyanezen törvények azon részét, mely az én javamra szól, ne tartsák meg, s nem kerülök-e lehetetlen helyzetbe azáltal, ha csak én tartom meg a törvényt, de ők nem), eleinte határozottan a magyar jogokat pártolta a nemzetiségek követeléseivel szemben, azok felkínálkozását elutasította, sőt mikor azok a magyarok ellen fellázadtak, eleinte ezredeket küldött leverésükre. (Mindezen állításainkat rögtön adatokkal fogjuk bizonyítani.)

Igaz azonban annyi, hogy mivel az uralkodóház Kossuthékban nem bízhatott (erre vonatkozólag már közöltük is a bizonyítékok egész seregét), ha pedig a nemzetiségeket is magára haragítja, két szék közt könnyen a pad alá eshet, lassacskán kénytelen volt abbahagyni a nyílt magyarpártolást és elkezdett taktikázni, s bár nyíltan ekkor is még a magyarok mellett volt mindaddig, amíg remény volt arra, hogy érdemes, de titkon már a másik vasat is tűzbe kellett tartania, s hogy a nemzetiségeket is végleg el ne taszítsa magától, titkon egy-egy jó szót hozzájuk is szólt.

Érthető, hogy ilyen viszonyok közt azon ezredek parancsnokai is, melyek ekkor még az udvar rendeletére a magyarok érdekében a nemzetiségek ellen harcoltak, sokszor csak ímmel-ámmal vezették a hadműveleteket, mert nem akarták az esetleges barátot elidegeníteni. E magatartás megmagyarázására nem is kell feltétlenül titkos udvari parancsokat feltennünk. Hiszen ezek a katonai parancsnokok magyar honvédek és 48-as kormánybiztosok oldalán harcoltak s így vakok lettek volna, ha külön bécsi utasítás nélkül is nem látták volna, hogy ha a magyarok javára dől el a harcéri helyzet, akkor nem annak az uralkodónak az ügye győz, akire ők felesküdték. Világos tehát, hogy közülük egyesek minden külön bécsi utasítás nélkül is bizonytalankodtak, csak tessék-lássék munkát végeztek addig, míg a dolog el nem dől és a magyarok nyíltan színt nem vallanak.

Ha két szövetségésünk összeveszik egymással s ezek közül az egyik erősebb, de ránk nézve megbízhatatlan, a másik kisebb erőt képvisel ugyan, de tudjuk róla, hogy biztosan számíthatunk rá, akkor világos, hogy nem igyekszünk minél hamarabb legyőzni a mellettünk álló gyengét, hogy az erős, miután ellenfelétől megszabadult, utána ellenünk léphessen fel, hanem addig míg az erősebb színt nem vall s így el nem dől, hogy igazi szövetségés-e, taktikázunk. Várunk, húzzuk-halasztjuk az időt. Ez se nem hiszégés, se nem perfídia, hanem csak okosság, előrelátás, az életosztón megnyilvánulása és önmagunk iránti kötelesség. Ezt gyakorolták a Habsburgok a köztünk és nemzetiségeink közti 48-as harcban, semmi mást.

Hogy láthassuk, hogy a Habsburgok mennyire a becsület útján maradtak irányunkban mindvégig és csak akkor fogadták el a nemzetiségek felajánlott jobbját, mikor mi már az övékét egészen elutasítottuk, lássuk e tekintetben nemzetiségeinket egyenként.

A németek

Tagadhatatlan, hogy ha nemzetiségeink viselkedése az udvar „lázításának” eredménye lett volna, akkor az ellenünk való lázadásban az elsőnek mindenképpen a magyarországi németeknek kellett volna lenniük. Mivel 48 a mi részünkről a németek elleni szabadságharc volt, ez csak természetes. Ha 48-ban még a horvát, a szerb, az oláh, a tót is segítette a magyar ellen a németet, akkor kinek kellett volna a német uralkodóházat még náluk is jobban segítenie, mint annak a németeknek, mely magyar uralom alatt volt? És ha a német még a horvátokat, a tótokat és az oláhokat is fel akarta és fel tudta ellenünk lázítani, hogyné akarta és tudta volna akkor ellenünk fellázítani a köztünk lakó és a német nemzeti öntudat sérelmére a mi uralmunk alatt álló németeket?

Ezzel szemben mit látunk? Azt, hogy 48-ban mindenki fellázadt itt ellenünk, egyedül csak a németek nem, sőt – urambocsá! – ezek egyenesen velünk együtt lázadtak a többi nemzetiség, sőt Bécs ellen. Láttuk, hogy a szabadságharc katonai vezetői között csak úgy nyüzsgtek a németek, még az aradi vértanúk között is, s még akik magyarnak látszanak is, köztük (Görgey), valójában még azok is sokszor németek. Láttuk, hogy a magyar fővezér azért nem válaszol Kossuth levelére, mert németül szégyell, a magyar válasz meg túl nagy szellemi munka lenne részére, mert nem anyanyelve.

Láttuk, hogy a „Talpra magyar!”-t is rögtön le kellett fordítani németre s aztán új meg új kiadást csinálni belőle, mert akik lelkesedni akartak, magyarul nem értették volna meg. Láttuk, hogy a pesti német lapok szélsőségesebb 48-asok és még jobban gyűlölik és szidják „a német”-et, mint a magyarok. Még Lamberg gyilkosai is, mikor tettük elkövetése után véres kardjukkal megjelennek dicsekedni a magyar országgyűlés előtt, hős tettüket németül jelentik be neki, mert magyarul – úgy látszik – nem is tudtak.

Jellemző és szégyenletes, hogy az országgyűlés elkergette ugyan őket színe elől, de az eszébe se jutott, hogy az is kötelessége volna, hogy elfogassa és megbüntesse őket, mert az maga még nem elég, hogy pajtáskodni nem hajlandó velük. Még Windischgrätz, aki két hónap múlva elfoglalta a magyar fővárost, ő se nyomoztatott utánuk, mert őt meg a jóságos Lamberg-család ez irányú kérése akadályozta meg benne. Csak a Bach-kormány akasztatott fel végre egyet közülük, de a tulajdonképpeni gyilkosokat akkor már annyira nem lehetett ki-nyomozni, hogy ekkor is csak az bűnhődött halállal, aki Lamberget elfogta, nem pedig az, aki meggyilkolta.

Sajátságos, hogy az az uralkodóház, mely a neki idegen horvátokat, oláhokat és rácokat állítólag „fellázította” ellenünk, a maga köztünk lakó kedves németjeit nem lázította fel. Vagy talán próbálta ugyan, de minden igyekezete ellenére nem tudta? Ha így volt, akkor még az előbbi eshetőségnél is csodálatosabb, hogy éppen csak őket nem tudta. (Lám, Hitler mennyire tudta!) Ámde eltekintve attól, hogy ez a feltevés képtelenség, próbálkozásának sincs semmi történelmi nyoma.

Annyira nem volt magyarellenes a köztünk lakó és uralmunk alatt álló németiség, hogy a délvídeken a rácok, Erdélyben az oláhok a magyarok közt lakó németeket épp úgy gyilkolták, mint a magyarokat. Nem a protestáns s ezért Bécs-ellenes szászokat, hanem a magyarok közt lakó katolikus német családokat, akik ott tisztviselők, bányászok, iparosok, értelmiségiek, vállalkozók voltak.

Erdélyben a németek között egyedül csak a szászok voltak ellenségeink, de ők egytől egyig protestánsok, s így a Habsburgok esetleges propagandája számára legkevésbé elérhetőek voltak. Furcsa dolog, hogy az udvar a katolikus németeket nem tudta fellázítani, sőt még azt se tudta megakadályozni, hogy épp oly 48-as érzelműek legyenek, mint a magyarok, de azokat a lutheránus szászokat, akik őket mint nagy katolikusokat, épp úgy gyűlölték, mint a magyar kálvinisták, fel tudta.

Az érthetetlen dolog magyarázata az, hogy 48-ban a forradalmi alakban jelentkező szabadelvűség nyugatról jövő koreszme volt, általános európai jelenség. Kapcsolva volt ugyan a nemzetiségi eszméhez is, de nem feltétlenül s nem is ez volt a fontosabb sajátja. Legfontosabb alkotóeleme a szabadelvűség és az egyházellenesség volt. Olaszországban azért kapcsolódott a nemzeti eszméhez, mert ott ez a pápaság világi hatalmának, valamint a Habsburgok uralmának meggyengítésével, esetleg megbuktatásával volt egyenlő. (Ezért nem akartak királynak ebben segítséget adni a magyar 48-asok se.) Olaszországban a mánor nemzetiségi oldala csak az egyházellenesség fedezésére szolgált. Ellenben a párizsi és bécsi forradalomban már egyedül csak a szabadelvűség és az egyházellenesség volt a kiemelkedő tényező, mert hiszen ott ugyanazon nemzetiséghez tartozott a nép is, amelyhez a hatalom birtokosa.

A szociális eszme (jobbágyfelszabadítás, törvény előtti egyenlőség, népképviselő stb.) szintén csak lepel volt.

Minden eszmében kell lenni valami jónak is, ha hódító erővel akar fellépni. Világos, hogy előfordult az is, hogy valóban a nemzeti eszme volt a fő tényező, például nálunk az osztrákgyűlölet, nemzetiségeinkben pedig (de a németek közül egyedül csak a nemkatolikus erdélyi szászok körében) a magyargyűlölet. Ez az erdélyi szászok körében oly nagy volt, hogy még a protestánsban természetes egyházgyűlöletet is felülmúlta, s így a nagy magyargyűlölet miatt képes volt még az állítólag jezsuitáktól vezetett Habsburgokkal is szövetkezni.

Mivel ez a szabadelvű, egyházellenes eszme nyugatról jött, tehát a haladás és műveltség tartozéka is volt akkoriban, hordozója elsősorban a városi polgárság volt, amely nálunk akkor még elsősorban németekből állt, nem véve ki a magyar főváros lakosságát sem. Ez volt az oka, hogy 48 kívülünk, magyarokon kívül, akiket elsősorban a nemzetiségi eszme vezérelt, csak a németeket ragadta magával, mégpedig annyira, hogy benne egyenesen a német nemzeti összetartás ellenére működött egyházellenesen, s ezért Habsburg-ellenesen is. Ugyancsak ez volt az oka annak is, hogy a bécsi utca németjei annyira egyetértettek a magyar 48-asokkal és annyira lelkesedtek a mi „szabadságunkért” és Kossuthunkért. Ezt egyébként nemcsak a bécsiek, hanem a prágaiak is megtették. Az ő forradalmuk is csak később öltött szláv jelleget. Eleinte csak szabadelvű, csak egyházellenes, csak Habsburg-ellenes volt s ezért magyarpárti.

A hazai németiség 48-as viselkedése mindenestre teljesen érthetetlen akkor, ha 48-at csak magyar nemzeti mozgalomnak tartjuk, sőt még akkor is, ha nem teljesen, hanem csak elsősorban tartjuk annak. Azt az állítást azonban, hogy nemzetiségeinket a dinasztia lázította fel ellenünk, teljesen érthetlenné teszi németjeink viselkedése. Hogy hazai németjeink közül egyedül csak a protestánsok, tehát a Habsburg-ellenesek voltak magyarellenesek, még csak növeli az érv súlyát, mert éppen az ő magatartásukat szinte lehetetlen Habsburg-befolyásnak tulajdonítani. Az erdélyi lutheránus szászok sose az udvartól kaptak vagy fogadtak el irányítást. Ha valahol, akkor éppen az erdélyi szászok körében lehetett volna legkisebb esélye az udvar kiküldött ügynökeinek.

A protestánsok közt a gyakorlatban (minden ellenkező elv hirdetése ellenére) még ma is sokkal döntőbb tényező a politikai állásfoglalásban a felekezeti, mint a nemzetiség. Régebben pedig még a mainál is sokkal nagyobb befolyással volt a felekezeti szempont egy népcsoport állásfoglalására. Láttuk, hogy a felvidéki német protestáns városok (Kassa, Eperjes, Lőcse, Igló, Késmárk stb.) mindig még a Felső-Tisza vidéke kálvinistáinál is megbízhatóbb és fanatikusabb támaszai voltak a mindenkor magyar (valójában azonban nem magyar, hanem protestáns) felkeléseknek.

A tótok

A horvátot nem számítva, melyről majd külön beszélünk, a németen kívül a magyarországi nemzetiségek között még csak a tót volt katolikus. A német mellett tehát elsősorban ezek körében lehetett volna legjobb talaja az udvar magyarelleses lázításainak. Megkönnyítette volna ezt még az is, hogy éppen a tótok hazájában (a Felvidéken) volt a legerősebb a katolikus hitélet, itt maradt meg legjobban a középkori katolikus szervezet, itt volt a legtöbb plébánia, kolostor; itt volt a pápaságnak legnagyobb befolyása a népre; itt uralkodott legjobban a katolikus „reakció”.

Jellemző azért és ugyancsak alapos cáfolata ennek az állítólagos lázításnak, hogy összes nemzetiségeink között a németek után éppen a tótok lázadtak fel legkevésbé ellenünk, s a németek után ők voltak a legnegyvennyolcasabb érzelmű nemzetiségünk. Szintén egészen értelmetlen jelenség, ha nemzetiségeinket csakugyan a Habsburgok lázították fel ellenünk.

A tótok azonban nem tiszta katolikusok, hanem épp úgy, mint a magyarországi németeknek, egy negyedrészüik lutheránus. Feltűnő dolog, hogy ahogyan a németeknek éppen a protestáns része volt legjobban 48-ellenes, tehát éppen az a rész, melynek állásfoglalását legkevésbé lehetett az udvar befolyásának tulajdonítani, ugyanígy volt a tótokkal is. Nem a papság befolyása alatt álló hívő katolikus többség lázadt fel ellenünk 48-ban, hanem egyedül csak az udvarral egyébként ellenséges érzelmű lutheránus többség.

48-ban minden magyarelleses lutheránus tót vezér lutheránus volt. Stur Lajos is, Hodzsa András is és Hurban, a leghíresebb is. E két utóbbi egyenesen lutheránus lelkész volt. Hogy lehet, hogy éppen ezek a lutheránus tótok, akik a régebbi felkelésekben mindig a felkelők (Bethlen, Rákóczi, Thököly) pártján álltak s még nagyobb kurucok voltak, mint a kálvinista magyarok, most a Habsburgok mellett szálltak síkra és jobban hallgattak az udvar lázító ügynökeire, mint a jámbor, papjaink után induló katolikus tótok?

Az igazság az (az ezt bizonyító adatokat Steier Lajosnak „Beniczky Lajos” című műve bőven kifejti), hogy a Felvidéken már 48-at megelőzően nagy pánszláv mozgalom fejlődött ki, mely csehekkkel, sőt oroszokkal cimborálva álmodott valami nagy szláv birodalomról és amelyet részint a katolicizmus sovínisztaellenessége, részint a kor nemzetiségi mozgalmainak szabadelvű, egyházellenes irányzata miatt tót részen is úgyszólván teljesen csak lutheránusok csináltak, de ők éppen lelkészeik vezetése alatt.

Ugyanezen okból ez a pánszláv mozgalom nemcsak magyar-, hanem katolikusellenes is volt. De egyúttal természetesen Habsburg-ellenes is, nemcsak protestantizmusa miatt, hanem azért is, mert ez az ő megálmodott nagy szláv államuk nagyrészt a Habsburgok birodalmából szerezte volna alattvalóit, akik ezzel az eddigi katolikus vezetés alól protestáns és görögkeleti befolyás alá kerültek volna, amint jelenleg már ilyen befolyás alá is kerültek. Ezek a 48-as pánszlávok május elsejei kelettel május 31-ére nagyhangú kiáltványban hívták meg az egész osztrák birodalom (melybe természetesen szerintük Magyarország is beletartozott) szlávjait Prágába nagygyűlésre.

Ez a prágai pánszláv nagygyűlés még teljesen Habsburg-ellenes volt. Hurban ezen a pánszláv gyűlésen, mely (Batthyány magyar miniszterelnök ellenintézkedései miatt is) éppen nem sikerült úgy, mint összehívói tervezték, „önkéntes csapatok alakítására hívta fel a szlávokat a magyarok ellen, mert míg ezek ki nem irtatnak, nincs remény Szlávia jövődjére iránt”. De hogy ezek a pánszláv lutheránus tótok épp úgy voltak Ausztria ellen is, mint Magyarország ellen, azt mutatja másik vezérüknek, Sturnak, ugyanezen gyűlésen mondott beszéde, melyben azt jelentette ki, hogy Ausztriának „már a neve is keblét epével és dühösséggel tölti el”. (Szeremlei: Magyarország krónikája, I., 88. o.)

Mivel azonban a Habsburg-birodalom szlávjai nagy többségükben katolikusok lévén, akkor még nem voltak hajlamosak a pánszláv eszmére (ehhez az volt szükséges, hogy előbb kiirtsák belőlük a Habsburgok több száz éves uralma alatt beléjük nevelt katolikus életfelfogást), vi-

szont ugyanakkor az udvar az alakulófélben lévő új, szintén szabadelvű Németország és a bécsi forradalom miatt a birodalom szlávjaihoz simul s ezzel ezt a pánszláv irányt teljesen leszerelte, a Hurban, Hodzsa, Stur lutheránus triumvirátus részére nem maradt más választás, minthogy a tótság katolikus háromnegyed részének példájára vagy ő is a magyarok mellé álljon a 48-as mozgalmakban, vagy pedig egyelőre „császárpártiságot színlelve (ők valóban annyira gyűlölték a Habsburg-császárt, hogy ezt csak színlelni tudták) a lojalitás koldusköpenyében a kamarillához bűnbánó arccal zarándokoljon”, írja a zsidó hazafiságú Steier (Beniczky, 33. o.).

Így és csak így, és így is csak ideiglenesen lettek a magyarországi lutheránus tótok is diasztipáriak 48-ban. Világos, hogy akkori szorongatott helyzetében elfogadta ajánlköszükat az uralkodóház, de még ennél is világosabb, hogy nem ő lázította fel őket. Hiszen elvekben talán még távolabb álltak tőle és még halálosabb ellenségei voltak, mint a tótból akkor már magyarrá lett lutheránusok: Kossuth és Petőfi vagy a szeptesi száz anyanyelvű lutheránus anyától származó Görgey.

A tótokat tehát nem „lázíthatták fel” ellenünk a Habsburgok, mert közülük csak azok lázadtak fel, akik nemcsak nekünk, hanem nekik is ellenségeik voltak. Mivel azonban ha Magyarország urai nem a Habsburgok lettek volna akkor 48-ban, már az egész tótság lutheránus lett volna, mert az ő támogatásuk nélkül nem tudta volna a katolikus főpapság és a főurak a már lutheránus kézbe került felvidéki templomokat újra a katolikus istentisztelet szolgálatába állítani, tulajdonképpen ezeknek a Habsburgoknak köszönhetette a magyarság, hogy nem az egész tótság, hanem annak csak egy kis töredéke lázadt fel ellenünk 48-ban.

A románok

Ami a románokat illeti, ezek se katolikusok s így a Habsburgoknak igazán nem nagyon lett volna érdemes lázító ügynököket küldeni közibük. Ezt náluk sokkal eredményesebben tudta volna végrehajtani a cár. Igaz, hogy egy részüket görögkeletiből görög katolikusá tették a Habsburgok, de ennek nem az oláhság, hanem a magyarság látta hasznát, noha a kálvinista erdélyi fejedelmek, sőt még a katolikus II. Rákóczi Ferenc is, mint láttuk, mindent elkövettek, hogy az oláhok mind görögkeletiek maradjanak.

48-ban, kivált eleinte, Leményi püspök, a görög katolikus románok képviselője, a magyarpártiságot, míg Siaguna, a görögkeleti román főpap, a magyarellenességet képviselte. Ha az oláhok magyarellenes mozgolódásának oka a Habsburgok lázítása lett volna, akkor a görög katolikus Leményinek kellett volna kezdenie a magyarellenességet és Siagunának, a görögkeletinek, a mérsékelt, nyugodtabb viselkedést. Mivel itt is éppen fordítva volt a dolog, a románok 48-as magyarellenességének okát ismét csak lehetetlen a Habsburgok állítólag láthatatlan, de mindenütt jelen levő kezének tulajdonítani.

Tudjuk, milyen elkeseredést okozott a románok körében a Habsburgok részéről a katolikus vallási unió kezdeményezése és szívós támogatása, s mennyire gyűlölték a Róma-ellenesnek megmaradt románok azokat, akik csatlakoztak ehhez az unióhoz. Román nemzeti szempontból nagy bűnnek tekintették ezt az uniót, mert megbontotta a román nép nemzeti egységét s a nép egy részét a keleti helyett a nyugati befolyás alá helyezte. A bolsevizmusnak is első dolga volt ezt az uniót, tehát a görög katolicizmust, kiirtani. Olyan veszélyesnek tartotta mind román, mind moszkvai szempontból.

Hogy a 48-as nemzeti mozgalom, mint mindenütt, a románok körében is lényegileg Habsburg- és katolikus-ellenes volt és eredetileg a forradalmi magyarokkal egy irányban indult el (tehát nem származhatott Habsburg aknamunkából), azt láthatjuk onnan, hogy eleinte még a román lapok is Erdélynek Magyarországgal való egyesülése mellett írtak (pedig láttuk már, hogy az udvar ezt eleinte mindenáron el akarta odázni). Marosvásárhelyen március 23-án

a román ifjak, a későbbi magyarellenes mozgalom vezetői, Jancu Ábrahám, Papiu Ilarianu, Dobra Péter, Buteanu János még együtt ünnepelték „a szabadságot” a magyarokkal s ennek a szabadságnak boldog mámorában testvériesen ölelkeztek velük. (Szilágyi: A magyar nemzet történelme, X., 56. o.)

Mészáros hadügyminiszter Emlékirataiból (I., 297. o.) azt is megtudhatjuk, hogy az erdélyi „főhadikormányzó, a magyar báró Puchner, az alatta levő többi tábornokkal, a szász-magyar Gráserrel, a magyar Kaliánival s a német Schusterrel és másokkal a magyar hadügyminiszternek eleintén írásban is hódolt”.

Ugyancsak Mészáros írja (I., 301. o.), hogy „az oláhok merénye [büne, gaztette] még akkor a főhadikormányban és a katonaságban támaszra nem számíthatott”, és hogy mikor az oláhok nemzeti követeléseiket Bécsben beadták, onnan „az illetékes fórum, ti. a magyar minisztérium elé utasítottak”. Még 1848. december 28-án, a görögkeletiek és görög katolikusok tanácskozásán is megakadályozta Puchner, erdélyi osztrák parancsnok, hogy Erdélyt román országgul szervezzék meg. (Szilágyi, X., 194. o.) Pedig hát Puchner ezen cselekedete mindenre volt alkalmas, csak arra nem, hogy a románokat az uralkodóháznak megnyerje. Hogy lehet hát ezt a románok „fellázításának” nevezni a magyarok ellenében? Aki lázít, az ígér, mégpedig felelőtlenül és rosszhiszeműen mindent ígér, nem pedig tilt, lehűt és megtagad.

Sőt még 1849. február 25-én is, amikor már a 48-as magyarság régen nyílt ellensége volt az uralkodóháznak, mikor a román küldöttség Olmützben átadta a császárnak a magyarországi románság nyolc pontban foglalt követeléseit és „igazságszeretetére” hivatkozva kérte teljesítésüket „a legrégebb és negyedfél millió lelket számláló nagy nemzet” nevében, hiába hivatkozott a küldöttség arra, hogy a románok tettekkel bizonyították már be a dinasztiahoz való ragaszkodásukat, mert miatta a magyarok már több száz falujukat gyújtották fel és már több mint tízezer fajtestvérüket gyilkolták le, Ferenc József „hálával ismerte el” ugyan a románoktól a dinasztia érdekében hozott nagy áldozatokat, de csak annyit ígért, hogy kérelmüket „szoros megfontolás” alá fogja majd venni. Ez diplomáciai nyelven azt jelenti, hogy egyáltalán semmit se ígért nekik.

Teljesen ugyanolyan válasz volt ez, is mint amit a 48-as törvények azonnali szentesítésének kérésére Bécsbe érkező magyar küldöttség először kapott. De míg a magyarok nem elégedtek meg vele, hanem kiterroizálták, illetve kicsalták kérelmük azonnali teljesítését, addig a románoknak akkor már ilyen eszközök nem lévén birtokukban, kénytelenek voltak eredménytelenül hazatérni. De hát akkor mivel „lázította” őket az udvar s különösen mi volt az oka, hogy olyan nagy sikere is lett a lázításának? Nyoma sincs annak, hogy ez az olmützi román küldöttség az udvar holmi régebbi ígéreteire hivatkozott volna. De ha ígéret nem volt, akkor lázítás se lehetett, mert ígéretek nélkül bajosan lehet lázítani.

Ferenc József, a fiatal császár, noha akkor még csak császár volt, mert magyar királlyá még nem koronázták meg, tehát esküt se tett még a magyar alkotmányra és Magyarország területi épségére, s noha ugyancsak jól tudhatta, hogy tartózkodó viselkedése milyen kedvezőtlen hatással lesz a románok érzelmeire, sőt az udvar irántuk való hálátlanságának látszatát is kelti, s noha az akkor lázadásban levő Magyarország ekkor tőle nem is követelhetne volna, hogy ennek ellenére is kitarson Magyarország történelmi jogai mellett, mégis kitarzott.

A keservesen csalódott román küldöttség utána március 5-én „a csász. kir. összmínisztérium”-hoz is hosszú emlékiratot adott be kérelme támogatására, melyben újra hangsúlyozza a románság „roppant áldozatait” Ausztria érdekében és figyelmezteti a kormányt, hogy elutasítása „igen leverő és kétségbeejtő” lenne a román nemzetre. A nyolc pontban a románok azt kérték, hogy minden román egyesítsenek egy nemzetté; engedjék meg nekik, hogy kongresszusra jöhessenek össze; adják meg nekik a nemzeti nyelv használatának jogát; évente nemzeti gyűlés tartását; képviselőket az osztrák nemzeti gyűlésen (nekik tehát vágyalmuk volt az, ami ellen mi kézzel-lábbal tiltakoztunk), és hogy a király vegye fel „a románok nagyhercege” címet is.

Ha a bécsi kormány mindezt nemcsak megígérte, hanem meg is adta volna, még akkor se foghatnánk rá, hogy ő lázította fel ellenünk a románokat. Aki ugyanis kérelmet teljesít, az még nem lázít. A lázítás ígéreteket feltételez. Igaz, hogy ekkor már a románok rég fel voltak lázadva, de hogy ezt nem előzte meg az udvar részéről semmiféle lázítás, az világosan látható abból, hogy a románoknak sem februári (1849. februári) emlékiratában, sem márciusi újabb beadványában nincs szó arról, hogy kéréseiket az udvar előbbi ígéreteire alapítják. Hivatkoznak az udvarnak tett nagy szolgálataikra és érte hozott nagy áldozataikra, de egy szóval se mondják azt, hogy ezeket a nagy áldozatokat az udvar előzetes ígéreteiben bízva hozták. De ha az udvar nekik előzőleg valamit megígért volna, akkor utólag nem is viselkedhetett volna velük ily elutasítóan.

Hamarosan a román kérelem beadása után megjelent az új, a márciusi osztrák alkotmány. (Az, amely Kossuthot olyan dühbe hozta, hogy miatta mondatta ki válaszul Debrecenben az uralkodóház trónfosztását.) De hogy még ez a Debrecenben oly felháborítóan talált alkotmány se jelentette a román kérelmek teljesítését, azt láthatjuk onnan, hogy a román küldöttel, akik mint kielégítetlen várakozók, még az új alkotmány kiadása idején is Bécsben lógtak, már március 12-én, de aztán március 23-án újra kifejezik „a román nemzet” aggodalmait az új alkotmány ellen s kifejtik, hogy az mennyire sérelmes rájuk.

Választ azonban most se kaptak, annál kevésbé orvoslást és így június 26-án újra „esedeznek”, hogy teljesítsék február 25-i kérelmüket, mert az új alkotmány nemzeti egyenjogúságukat végveszéllyel fenyegeti. Erre a felség azt feleli nekik, hogy „a birodalmi alkotmány a románoknak épp úgy, mint a többi népeknek, egyenlő jogot és egyenlő érvényt biztosít” és kormánya gondoskodni fog, hogy a román nép „valódi szükségéit” összhangba hozza a birodalom érdekeivel.

Hogy a románok mennyire semmitmondónak tekintették ezt a választ, mutatja, hogy már július 28-án újabb felségfolyamodványt adnak be, melyben újra kérik február 25-i kérésük elintézését és a románok egy és önálló nemzeté alakítását. Bach azonban még aznap azt adja válaszul vezérüknek, a görögkeleti püspök Siagunának, hogy az ő kedvükért nem változtathatják meg a március 4-én kiadott alkotmányt.

Erre a románok július 30-án már Bachhoz fordulnak és kifejtik, hogy a felség december 2-án ünnepélyesen megígérte az egyenjogúságot minden népének, de a március 4-i alkotmány ezt az egyenjogúságot a román népnek nem adta meg (tehát burkoltan épp úgy hitszegést emlegetnek, mint a magyar 48-asok), pedig nekik a magyarok a dinasztiahoz való hűségükért 400 falujukat gyűjtötták fel és 40.000 emberüket gyilkolták meg (most már ennyi lett a februári tízezerből, noha a valóság az osztrák összeszámlálás szerint is csak 5405 volt). Erre azonban a szegény románok már egyáltalán nem is kaptak választ.

Látjuk, hogy július 30-i beadványukban már a császár ígéreteire is hivatkoznak. Mindenki láthatja azonban, hogy nem titkos és nem csak a románoknak tett ígéretek akarnak ezek lenni, hanem csak a császárnak trónra léptekor kiadott és birodalma összes népeinek egyenlő jogokat ígérő kiáltványára hivatkoznak. Minden ellenvetést elhallgattató történelmi bizonyítékaink vannak tehát amellet, hogy az állítólagos bécsi kamarilla románjainak nemcsak nem lázította ellenünk, hanem még felkínálkozásukat is hidegen fogadta. Kívánságaikat még akkor se teljesítette, mikor Kossuth és Debrecen az uralkodóházat már trónjától is rég megfosztotta.

Erre a magyarországi románok nem mint a román „nemzet”, hanem mint a román egyház képviselői léptek fel és mint ilyenek kértek legalább helyi és tanügyi engedményeket, de még ezeket se kapták meg. Világos, hogy Bécs részéről ez nem volt más, mint a magyarság régi jogainak védelme a nemzetiségek ellenében. Végül románjaink még amiatt is panaszkodnak, hogy az új kerületek határainak megállapításában is (természetesen a magyarságra annyira sérelmesnek tartott márciusi alkotmányban) a románok vannak megbüntetve, míg a szászok és a „lázádo” magyarok és székelyek megjutalmazva. Azt is sérelmezik, hogy az új tisztviselők kinevezésében is mellőzték az érdemes román hazafiakat.

Mindezek láttára inkább azt kellene mondanunk, hogy Erdélyben nem a románok, hanem a magyarok és a szerbek voltak azok, akiket a „hítségő” dinasztia az üldözött románok ellen fellázított (természetesen a legaljasabb módon) és most igyekezett beváltani azoknak az ígéreteknek legalább egy részét, melyeket ügynökei nekik ekkor tettek.

Az erdélyi románoknak 48-ban a magyarok elleni fellázadását tisztán látó ember semmiképpen se eredeztetheti az udvartól. A fő ellenségét, a reakció megtestesülését, minden 48-as mozgalom a katolikus Egyházban és a Habsburgokban látta. A minden oroszok cárjához húzó románok különösen, mert ha köztük, mint elmaradott balkáni nép körében, a szabadelvű eszmék ekkor még nem is nagyon hódítottak, annál inkább megvolt bennük a Róma és az ő szekerét toló Habsburgok elleni gyűlölet.

Ez a gyűlölet még hevesebb volt a Habsburgok, mint Róma ellen, mert Rómának csak erkölcsi fegyverei voltak (különösen 48-ban már), ezek pedig nem nagyon veszélyesek, míg a megfogható fegyver a Habsburgok kezében volt. Hogy a görögkeleti, a Rómával való unió ellen kézzel-lábbal tiltakozó románok 48-ban mégis ezeknek a Habsburgoknak a szövetségesei lettek, csak esetlegesség volt és azért történt, mert ugyanakkor nemzeti ellenségeik, a magyarok is fellázdak ugyanezen Habsburgok ellen. Mivel pedig a magyarokat még a Habsburgoknál is veszedelmesebb ellenségnek tekintették, e veszedelmesebb ellenséggel szemben ideiglenesen a Habsburgok mellé álltak.

De hogy ezt mennyire nem szívből tették s ez az állásfoglalás mennyire ellenkezett mind a román nép, mind az akkori forradalmak és nemzeti mozgalmak természetével, láthatjuk a Szilágyi-történelem következő megállapításaiból (X., 162. o.):

„Az igazán forradalmi románok óvakodtak attól, hogy a fölkelésnek reakcionárius színezete legyen.” De láthatjuk ezt a románoknak és a magyaroknak a mozgalom elején tapasztalt és már említett lelkes ölelkezéséből is. Később – mert azt hitték, hogy így biztosabban győznek – féktelen magyargyűlöletük az osztrák karjaiba vitte ugyan őket (örültek lettek volna az osztrák koponyák, ha karjaik mindjárt el is taszították volna őket), de hogy mennyire szívük elleni érdekszövetség volt ez a románok részéről, mutatja, hogy még az osztrákokhoz való csatlakozás után is még ismételt tárgyaltak, sőt meg is egyeztek a 48-as magyarokkal s csak részint a véletlen, részint pedig a Hatvani-féle kótyagos magyar hazafiság féktelen románygyűlölete volt az oka, hogy végleg meghiúsult az egész, sőt csak a románok magyargyűlöletének megnövekedését eredményezte.

Jancuról, a leghíresebb 48-as román „hősről” a mi Pallas-lexikonunk azt írja, hogy jól tudott magyarul (láttuk, hogy Görgey, Damjanich, Klapka, Bem stb. nem tudott jól) és a jelszava az volt: Nu cread neamtului! Nem hiszek a németeknek! (Tehát nem azt hangsúlyozta, hogy a magyaroknak nem hisz.) Ő vágta le Vasvári Pált csapatostul, „másrészt azonban kereste a debreceni kormánnyal való összeköttetést és dolgozott az unió érdekében”. Mindez bizony nem nagyon szól az udvartól való lekenyerezés, még kevésbé az éppen tőle történt fellázítás mellett.

Hogy lázíthatták volna fel Jancut éppen a Habsburgok, mikor jelszava az volt, hogy „nu cread neamtului”. Ezzel szemben ugyanő a magyaroknak annyira hitt, hogy „hajlandó volt tábornoki ranggal belépni a magyar hadseregbe, ha tisztjeit maga nevezheti ki és teljesen önállóan vezényelhet”. Ha az osztrákok zsoldjában állott, miért nem osztrák tábornok akart inkább lenni? S egyáltalán lehetett volna-e még csak szó is arról, hogy osztrák tábornok lehessen egy Jancuból? Bemmell ez ügyben folytatott tárgyalásai azonban már annyira előhaladtak, hogy ha a világsi fegyverletétel nem jön közbe, a megegyezés létre is jött volna.

Mint magyar forradalmár-társai, Jancu is annyira osztrákellenes volt, hogy a magyar szabadságharc bukása után neki felajánlott osztrák kitérítést el se fogadta, s mikor Ferenc József 1852 júliusában Erdélyben járt, meg sem jelent előtte. Az osztrák kormány Bécsből akkor már kiutasította (bizonyára nem ok nélkül), a császár erdélyi megsértése után pedig joggal gyanakodott arra, hogy valami rosszban töri a fejét s ezért ettől kezdve állandóan fi-

gyeltette is. Egyébként olyan forrófejű, izgékony, túlfűtött forradalmárban, mint ő volt, nem is lehet meglepő, hogy épp úgy elmezavarban halt meg, mint magyar részről Lovassy, Szemere, Vidacs; vagy mint Teleki László és Mednyánszky Cézár, akik megőrülés helyett öngyilkosságukkal bizonyították be, hogy nem voltak normális idegzetűek.

Látjuk tehát, hogy osztrák zsoldban állásról a román Jancu részéről se lehetett szó. Az osztrák kormány nem „lázította fel” a románokat, de természetes, hogy akkor, mikor nagy bajban volt, mint 48-ban, nem is taszította el őket készakarva magától. (Bár azt, ahogyan a románok nemzeti követeléseiről irányában még ez időben is viselkedett, egyenesen eltaszításnak is nevezhetjük.)

De hogy nemcsak 1849-ben, hanem már a 48-as mozgalom kezdeti szakában se sokra értékelték és éppen nem kényeztették a románokat az osztrák kormány, mutatja, hogy ez időben is ismételtén tárgyaltak a magyar 48-asokkal való szövetségről. Hogy időnként meg is egyeztek egymással, láthatjuk Jancu viselkedéséből. De mutatja Bécs viszonyát hozzájuk Wohlgemuth erdélyi cs. k. kormányzóknak a szabadságharc befejezése után 1849. szeptember 2-án kiadott parancsa is (mely nem is csak egyszer hangzott el), melyben felhívja a román nemzetet, hogy miután a forradalomnak vége van, oszljon szét, menjen dolgára és fegyvereit szolgáltatassa be a hatóságoknak.

„Mind a vezetőknek, mind egyeseknek köszönetét és elismerését” nyilvánítja e parancsban, de éppen nem valami megtisztelő módon azt is hozzáteszi, hogy „amennyiben jót műveltek” (tehát még ezt se állítja határozottan), a magyarok oltalmára elrendeli, hogy „senki a múltakért bosszút ne álljon”. De ismét csak sértően megint hozzáteszi, hogy „annál kevésbé jogkeresés ürügye alatt ne lopjon és ne raboljon, amint ez, fájdalom, elég gyakran történt”. Dorgálóan említi azt is, hogy „még mindig alapos panaszok érkeznek, melyek az erkölcsi érzés teljes elfajulására és az anarchia iránt való hajlamra mutatnak.” (Szeremlei, II., 322-323. o.)

A rácsok

A szerb nép teljes egészében görögkeleti volt 48-ban is, ma is az. Annyira az, hogy amely szerb nem görögkeleti, annak egész más neve van (sokác; bunjevác, illír). Mint görögkeleti nép, sose volt őszinte híve a Habsburgoknak, 48-ban pedig már rég az oroszok felé kacsingatott. 48-ban a rácságnak a magyarok elleni lázadását a szomszédos Szerbiából beszivárgott (illetve lázító célzattal tudatosan küldött), úgynevezett szerbiánok robbantották ki.

Igaz, hogy egy követ fűjt velük a belgrádi osztrák konzul is, de láttuk már, hogy ez az ő egyéni felfogása és elhatározása volt. Hogy e tekintetben nem az udvar megbízásából járt el, bizonyítja, hogy működését nemcsak Pyret, cs. k. katonai parancsnok ítélte el, hanem még Wessenberg osztrák miniszterelnök is. A későbbi események megmutatták, hogy ez az osztrák konzul a jövőbe látott és helyesen ítélte meg a helyzetet, de viszont láthatjuk azt is, hogy álláspontja nem volt az udvar álláspontja.

A karlovici szerb országgyűlés által kiadott külön szerb pénz elfogadását megtiltotta a bánsági katonai parancsnok, a dinasztia iránti hűségéről méltán híres Rukovina, tehát magyar-szerb viszonylatban ő is nyíltan a magyar álláspontot képviselte. Az udvar ekkor még határozottan nem döntött bár, de látható, hogy a kettő közül mégis inkább a magyar álláspontot képviselte. A maga érdeke is ezt kívánta, mert Magyarországnak önálló országrészekre szakítása az udvar számára se volt kívánatos.

Hogy az udvarral való együttműködés a szerbek részéről is mennyire csak érdekből történt, nem pedig a szerb nép őszinte alattvalói érzéseiből folyt, mutatja, hogy mikor 1848 őszén Suplikác, a szerb „vajda” körutat tesz, „rajongó lelkesedéssel fogadják, csak az hatott hűtőleg, hogy mindenütt a „császár” nagylelkűségét, a „császár” irányában köteles hűséget hirdet, mellyel a lázongás össze nem fér”. (Szeremlei, I., 248. o.)

E szinte teokráciában élő, vallási fanatizmustól hevített, faját vallásával azonosító nép körében legkevésbé tudtak volna éppen a katolikus Habsburgok „lázítani”, ha a magyarok ellen nem a szerb nép politikai érdekei követelték volna a császár oldalára állást. Szeremlei Perczelnek az 1849. május 7-i tomasováci győzelmével kapcsolatban azt írja, hogy „a szerb nemzeti erőt e csapás végképp megtörte s a rácok, miután lelkesedésük tüzeit az osztrák tisztek megvető bánásmódja különben is igen lehűtötte, ez után önállóan semmiféle nagyobb hadműveletben nem vettek részt” (II., 144. o.).

Ez a megállapítás bizonyára szintén nem nagyon szól amellett, hogy ugyanezek az osztrák tisztek voltak a szerbek fellázítói is. Lázítani bizonyára nem „megvető bánásmóddal” szokás, hanem hízelgessel és ígéretésekkel.

De a szerbeket nem is nagyon kellett lázítani. Elvégezte ezt az udvar helyett Kossuth elbizakodottsága és politikátlan nemzeti gögje, mikor 1848. április 8-án a pozsonyi magyar országgyűlésen járó szerbeknek, noha akkor még ők is hangsúlyozták, hogy egyedül Magyarországért és a magyarokért élnek-halnak, mivel emellett önkormányzatot is követeltek, azt felelte, hogy majd a kard dönt. (Nemcsak Bécs szidása járt ugyanis nálunk népszerűséggel, hanem a nemzetiségek lóhátról való kezelése és a nemzeti büszkeség bárdolatlan megnyilvánulása is.)

Hogy lehetne komolyan az udvar részéről jött lázításnak tulajdonítani a rácok magyarellenes mozgalmát, mikor még a Szilágyi-történelem is azt írja (X., 79. o.), hogy a délvidéki szlávok már 1848 elején olyan lázban voltak, hogy „voltaképpen maga Bécs sem bírt már ezzel a mozgalommal, melyről nem tudhatta, hová vezet”. Kétségtelen tehát, hogy a rácok között már akkor magyarellenes lázas mozgolódások voltak, mikor még szó se lehetett arról, hogy az udvar keze lehetett volna a dologban.

„Nagykikindán 48. áprilisában kiszorította a rácság a városban levő katonaságot, agyonveréssel fenyegették meg az urakat, a magyarokat és a németeket. Zendülésüknek így inkább kommunista, mint nemzetiségi jellege volt.” (Szilágyi, X., 79. o.)

Ezt a mozgalmat semmiképpen se szíthatta az udvar.

A rácok 48-ban mind a Bácskában, mind a Bánságban egyaránt kegyetlenkedtek magyarok és németek ellen, nemzeti ismertetőjelnek a görögkeleti vallást tekintették s a katolikus egyformán ellenség volt nekik, akár magyar volt, akár német. Még az 1849. februárjában lefolyó eseményeket ismertetve is azt írja a Szilágyi-történelem (X., 216. o.), hogy „az ún. Bánságban a magyarok és a németek csak ott maradtak mentek a szerbek bosszújától, hol vagy maguk szervezkedtek, vagy a temesvári osztrák főparancsnok (Rukovina) védelme alá helyezkedtek”.

Mindez éppen nem amellett szól, mintha az osztrák lekenyerezte volna magának vagy szövetségeseinek tekintette volna a vad rácságot, annál kevésbé ő uszította volna a magyarok ellen.

A Századok 1925. január-márciusi számában Thim Józsefnek „A dél-magyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynál Innsbruckban 1848-ban” című tanulmánya egyenesen arra az eredményre jut s ezt kerekén ki is mondja, hogy a nemzetiségek 48-as osztrák fellázításáról szó se lehet. Az uralkodóház e tekintetben éppen ellenkezőleg viselkedett, mint a nálunk elterjedt érkező tartja.

Ebből az értekezésből megtudjuk, hogy az osztrák kormány Radeckyhez intézett 1848. június 21-i átiratában a szerb vajdai méltóságot törvénytelennek nyilvánította. Annak ellenére, hogy – mint láttuk – ez a „vajda” annyira hangsúlyozta mindenütt a császár iránti hódolatot, hogy a rácság lelkesedését egészen lehűtötte vele.

Bizonyára nem olyan nyilatkozat volt ez az osztrák kormány részéről, mellyel a szerbeket megnyerni lehetett, hogy „lázításról” ne is szóljunk. Ha most mindehhez hozzávesszük, hogy Radecky seregében milyen nagy számban harcoltak s milyen jelentős szerepet töltöttek be ugyanezek a szerbek, egyenesen bámulnunk kell azt az önzetlen lojalitást, melyet az uralkodóház még léte veszélyeztetésével is Magyarország alkotmányának, jogainak és nemzeti egységének védelmében, tehát a király koronázási esküjének megtartásában kifejtett.

V. Ferdinánd 1848. június 17-én délben egy órákor fogadta a rácok küldöttségét, mely egy vajda kormányzása alatt álló szerb vajdaság felállítását kérelmezte, valamint annak a szövetségnek a jóváhagyását, melyet ez a vajdaság (mely tehát, mint láthatjuk, ekkor már rég fennállott) Horvátországgal kötött. Ferdinánd király a már kezében levő papírlapról a következő választ olvasta fel a küldöttségnek:

„Nem hagyhatom jóvá a törvénytelen gyűlés választásait és határozatait, melyeket Karlócán számos görög nem egyesült alattvalóm szerbiaiak és idegenek részvétele mellett az 1779-es declaratorium [nyilatkozat] ellenére hoztak. Hajlandó vagyok görög nem egyesült alattvalóim minden törvényes és alkotmányos úton fölterjesztett kérelmeit (ez azt jelenti, hogy az akkor már megalakult 48-as magyar kormánynál kell beadniuk kívánságaikat) teljesíteni; a magyar országgyűlés és a magyar minisztérium, valamint az Önök törvényes nemzeti kongresszusa azon szervek, melyek útján óhajaik hozzám benyújtandók. A kifejezett hűség és ragaszkodási érzelmeket tetszéssel fogadom.”

Lehet-e a „föllázítás” fogalmával jobban ellenkező választ még csak elképzelni is ennél? Nem lázítás ez, hanem egyenesen a legridegebb eltaszítás. Még a rácok hűségnyilatkozataira is milyen rideg köszönetet mond V. Ferdinánd! Ennyivel fontosabbnak tartotta az állítólag hitszegő udvar a magyarok, mint a rácok hűségét, illetve ennyivel fontosabb volt neki, hogy a törvényt és a koronázáskor tett esküjét megtartsa, mint az, hogy ezekben a válságos időkben egy különösen katonai szempontból sokat jelentő nép rokonszenvét megnyerje magának. Láttuk, hogyan köszönte ezt meg Kossuth V. Ferdinándnak. Lázadással. No meg azzal az aljas rágalommal, melyet még ma is szentül hisz az egész magyar közvélemény, hogy nemzeti ségeinket s köztük természetesen a rácokat is, éppen az udvar bujtotta fel ellenünk.

„A szerb küldöttség – folytatja Thim József közleménye – meglepve és csalódva hallgatta meg a király válaszát, melyért Eszterházy herceg, magyar minisztert okolták.” Válaszul aztán egy újabb „epés” felterjesztést intéztek a királyhoz, melyben kiemelték, hogy Dél-Magyarországot a szerbek foglalták vissza a töröktől s az ő vasfalankszokon verődtek vissza támadásaik, „míg a birodalom többi lakosa és a németek szerb védelem alatt otthonukban nyugodtan aludtak”.

Ez a szerb küldöttség a királyi elutasítás után külön tisztegett a király öccsénél és trónja örökösénél, Ferenc Károly főhercegnél és nejeinél is, s szónokuk olyan szép és megható beszédet mondott előttük, hogy mind Ferenc Károly, mind Zsófia, könnyekre fakadtak. Se igyekezetben, se nemzeti önérzetben, se ügyességben, se tehetségben nem volt tehát hiány, mégse használt semmit, mert minden szerb igyekezetet meghiúsított az uralkodóháznak a Magyarországot jogait védő törvény iránti tisztelete.

A küldöttség, hogy kudarcát leplezze és a szerb nemzeti önérzetre elviselhetőbbé tegye, azzal a kéréssel fordult a királyhoz, hogy engedje meg, hogy kihallgatásuk emlékére díszkardot viselhessenek, hiszen a horvát és szerb nemzet egyébként is olyan időben ajánlotta fel oltalmát a trónnak, mikor az a forradalom elől menekülni kényszerült, ők azonban most is készek utolsó csepp véréükig a császári házért küzdeni és birodalma egységét megvédeni.

Hogy ezt a fájdalomcsillapító flastromot [vigaszt, elégtételt] megkapták-e a szerbek sajgó sebükre, arról nem beszél Thim tanulmánya, de arról igen, hogy a király kérelmüket áttette elintézésre a magyar hatóságokhoz. Pedig hát a szerbekre ennél sértőbbet nem is tehetett volna, mert hiszen éppen azért mentek egyenesen a királyhoz és Bécsbe, mert magyargyűlöltek nem engedte, hogy a 48-as magyar kormánnyal tárgyaljanak.

A király azonban, annak ellenére, hogy ez a magyar kormány 48-as volt s hűségében is nagyon kétséges volt, mégis hozzájuk küldte őket, mert így kívánta ezt a törvény; ámbár csak abban az esetben, ha ez a kormány hűséges volt, azaz a maga részéről ő is megtartotta ugyanezt a törvényt. Pedig hát ennek éppen az ellenkezője történt. Azt mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy igen furcsa és különös módon „lázította fel” ellenünk az udvar ezeket a harcias szerbeket. A történelmi adatok azt bizonyítják, hogy az udvar nem a magyarok és 48, hanem önmaga ellen lázította őket.

Suplikác István, akit a szerbek vajdájukká választottak (úgy látszik, csak azért választottak vajdává ilyen császárhű embert, hogy nemzeti önállóságuk elismerését könnyebbé tegyék az udvar számára), mint cs. k. ezredes, még az olasz harctéren volt Radeczky seregében. Az innsbrucki szerb küldöttség egy része ezért onnan egyenesen Radeczkyhez ment a harctérre, hogy tőle Suplikác hazabocsátását kieszközölje.

Újabb fájó kudarcként volt részükre, hogy Radeczky – összhangban azzal a válasszal, melyet a királytól kaptak – ezt a kérésüket is elutasította. Ez a sok csalódás, sőt megalázás annál keservesebben eshetett szerbjeinknek, mert azáltal, hogy kérelmükkel Bécshez fordultak, még a cár kegyeit is elvesztették. Igaz, hogy a cár akkoriban igen jó viszonyban volt a magyarok királyával s akkor a szerbeket ellenükben nem segítette volna. De a cár még így is megsértődött amiatt, hogy Rajasich érsek a görögkeleti pátriárkai címet nem tőle kérte, hanem a magyar királytól.

Magyar 48-asokról egyesek talán hajlandók lennének azt gondolni, hogy a szerbeknek ez a nyilvános visszautasítása az udvar részéről tulajdonképpen csak a magyarok félrevezetésére, tehát áltatásból történt, titkon azonban a legkegyesebbek voltak hozzájuk, bíztatták őket a magyarokkal szemben való ellenállásra és biztosították őket kéz alatti támogatásukról. E vélemény támogatására 48-asaink felhozzák, hogy a szerb küldöttséget Innsbruckban János főherceg külön is fogadta.

Ezt a feltevést azonban egész világos, megcáfolhatatlan adatok teljesen megdöntik. Rajasich érsek ugyanis Innsbruckból egyenesen Zágrábra utazott Jellasicshoz s a vele ugyanakkor ugyanoda utazó cseh küldöttek (minő szláv összetartás!) előtt is élesen kifakadt az innsbrucki mellőzés miatt. Ha legalább titkon támogatást és ígéreteket kaptak volna, akkor ez a panasz elmaradt volna.

De Rajasich érsek hazaérkezése után Karlócán 1848. július 11-én a szerb ifjúság képviselőinek is ezt mondta: „A király minket a magyar minisztériumhoz utasított. Nagyobb csapás nem érhetett bennünket”.

De Rajasich augusztus elsején Hrabovszky főhadparancsnoknak is így kesereg: „Ahol védelmet és meghallgatást kerestünk jogos kérelmünkre és panaszainkra nyomasztó és kétségbeejtő helyzetünkben, ott sem vigaszt, sem védelmet nem találtunk. (Tehát nemcsak védelmet, hanem még vigaszt, tehát jó szót se.) Milyen érzéssel tértünk vissza a tróntól, azt kegyelmességed elképzelheti”.

Ugyanő 1848. november 20-án Jellasics bánhoz intézett levelében így ír: „A szerb nemzet a császári igazságosság és szeretet semmiféle jelét sem kapta eddig, mi több, Ön jól tudja, hogy a szerb küldöttséget Innsbruckban hogyan fogadták s mily kegyetlenül utasított el”.

Ugyanígy nyilatkozott az érsek a második szerb nemzetgyűlés november 9-i ülésén is.

Az igaz, hogy az innsbrucki küldöttség tagjai Zágráiban azt híresztelték, hogy nagyon kegyes fogadtatásban részesültek. Valóban lehet, sőt valószínű, hogy maga a fogadtatás és az a mód, mellyel az elutasítást közölték velük, kegyes és barátságos volt. Mert hiszen ha a válasz lényege pofont jelent, akkor – alattvalókról lévén szó, akik az akkori forradalmi viszonyok ellenére is hűségüket hangoztatják – még a legügyetlenebb politikus is igyekszik legalább a módban enyhíteni azt a kellemetlenséget, melyet a pofon jelent.

Hogy Innsbruckban a fogadtatás kegyessége csak ezt jelentette és semmi többet, azt nemcsak a szerbek idézett hivatalos kijelentései bizonyítják, hanem egymás előtti bizalmas nyilatkozataik is. A rác követeléseket még Latour hadügyminiszter se támogatta, pedig láttuk, hogy a bécsi kormányban ő volt a magyar nemzetiségek még legmegértőbb barátja. Sztratomirovics György és a főodbor éppen azért ragadott fegyvert a magyarok ellen, mert az udvar viselkedéséből fajtestvérei azt látták, hogy mivel jogaikat Bécsből nem kapják meg, nekik maguknak fegyverrel kell a magyarok ellenében kivívniuk.

A Századok értekezése végül azt mondja ki, hogy „végeredményben a szerb felkelést sem Ausztria kormánya, sem a dinasztia nem szította, hanem a belgrádi szerb kormány”, és

hogy „Rajasich érsek is csak a szerbiai kormány felszólítására lépett a küzdőterre Magyarország ellen, és hogy a szerbek hivatlanul fogtak fegyvert az osztrák császárság és a dinasztia érdekében, maga is bevallotta 1848. szeptember 17-én Zimonyból Jellasicshoz írt levelében”.

A horvátok

A horvátoknak lett volna legtöbb joguk a nemzeti öntudatra, mert a magyarországi nemzetiségek között ők az egyetlenek, akik azelőtt külön államot alkottak és akik a magyar uralom alatt is mindig önkormányzattal rendelkeztek. Ennek ellenére Zrínyi Miklós és Péter még egynek vette a magyar és horvát hazafiságot, sőt még az 1741-es LXI. törvénycikk is a horvátok kívánságára mondta ki, hogy ők is magyarok. Napóleon elszakította őket Magyarországtól, mert számukra külön illír államot alapított. (Ha Habsburg csinálta volna ugyanezt, soha meg nem bocsátanánk nemcsak neki, hanem még a családnak se, melyből származott; Napóleonban azonban ez éppen nem akadályos még annak se, hogy ne a legnagyobb rokonszenvvel kísérjük személyét.) Mikor 1824-ben újra visszacsatolták őket hozzánk, még örömnappal ülték miatta s utána az 1825-ös és 1830-as magyar országgyűlésre küldött követeknek is azt az utasítást adták, hogy a horvátországi iskolákban a magyar nyelv tanítását kívánják.

Ilyen volt a katolikus és Habsburg-szellem, melyben a vallásos gondolkodás és a királyhűség erénye még háttérbe szorította a nemzetiségért való rajongást, s mivel nem a gyűlölet alapján állt, mint minden kor forradalmi, hanem a keresztény szeretet alapján és a kölcsönös megbecsülésen, a magyar nyelvben nem azt nézte, hogy azt neki, mint horvátnak, gyűlölnie kell, sőt utálnia, hanem csak azt, hogy mivel Magyarországon él, azt a horvátnak is hasznos ismernie.

De az első győzelmes forradalom, a hitújítás után már e téren is jelentkezik a forradalmi szellem, a gyűlölet és a nemzetiségi különbségnek fontos dologként kezelése. Láttuk, hogy Frangepán Kristóf, az első Habsburg, I. Ferdinánd horvát ellenfele, akie eleinte nálunk sokan még magyar királyjelöltként is emlegettek, már magyarellenes horvát volt. Az volt Zrínyi Péter neje, Frangepán Katalin is, akin, mint olasz vérű horváton, már azt a ma is gyakran tapasztalható jelenséget is észrevehetjük, hogy sokszor éppen azok a legfanatikusabb nemzetiségiek, akik vérséگیleg idegenek az illető nemzetiségtől (még azt is tapasztaltam, hogy eleinte megkeresztelkedett zsidók vagy félzsidók voltak a leglelkesebb hitleristák). Egyébként ez a magyargyűlölő Frangepán Katalin is a Wesselényi-összeesküvés (mely állítólag magyar hazafias célokat szolgált) egyik legfőbb bajkeverője volt s férjét is ő ugratta bele a dologba.

Világos, hogy a XIX. század forradalmi, gyűlöleten alapuló, sőt szinte kótyagos mámorral jelentkező nemzetiségi eszméi és függetlenségi törekvései a délszláv heves vérmérséklet, a történelmi múlt és az addig is bírt nagyobb jogok miatt a magyarországi nemzetiségek között legjobban Horvátországban tomboltak. Vérgőzös, izgató irodalmuk volt már a horvátoknak. Ez időben Gáj Lajos volt a Petőfijük. Az 1843–44-es magyar országgyűlésre küldött követeknek már egyenesen megtiltották, hogy ott magyarul szólaljanak fel. Abban a geográfiában pedig, melyet a horvát Dragutin Seljan 1843-ban adott ki, a nagy illír birodalomba már Magyarország déli része is bele volt rajzolva. Megannyi bizonyíték amellelt, hogy 48-ban már rég nem kellett őket fellázítani ellenünk Bécsnek. Fel voltak azok már akkor lázítva régen és éppen eléggé.

A mi „hazafiaink” a bécsi cenzúrát csak mint magyarellenes, s ezért gyűlöletes intézményt ismerik, ezért számukra bizonyára újság, hogy Dragutin Seljan geográfiája megjelent ugyan, de: a magyarság számára sérelmes, említett térkép nélkül. Az a gonosz bécsi cenzúra

ugyanis, mely állítólag olyan ádáz ellensége volt a magyar szabadságnak, csak enélkül engedte megjelenni. Ez a térkép azért nem jelenhetett meg, mert ellenkezett a törvénnyel, ellenkezett a királynak Magyarország területi sérthetetlenségére letett esküjével.

Igaz, hogy emiatt még nyugodtan megjelenhetett volna, mert hiszen azt a ránk sérelmes térképet nem a király rajzolta, még csak a főhercegek se (bár láttuk, hogy a Habsburgokban családi vonás a jó rajzolás), nem is ők adták ki, a szabadság pedig azt kívánta volna, hogy szabadon megjelenhessen. Ámde akkor még nem volt szabadság, de nemcsak a magyar izgatók számára nem volt, hanem a magyarok ellen izgató horvát túlzók számára se. Minderről azonban Petőfi nem tudott, de nem tudnak a mai magyar „hazafiak” sem. Ők csak arról tudnak, aminek alapján Bécsset gyűlölni lehet.

48 mámora a horvátokat épp úgy elfogta, mint minket, sőt talán őket – vérmérsékletüknek megfelelően – még jobban, mint minket. Ők ugyanis még nálunk is jobban tudnak lelkesedni. Már 1847. október 23-án, mikor arról, hogy köztük az udvar lázítson, még álmodni se lehetett, a latin nyelv helyett ők is behozták a horvátot a közigazgatás minden ágában, mégpedig eget rengető, mámoros zsidózások, virágbokréták, koszorúk és hazafias költemények szórása közepette. (Szilágyi, X., 14. o.)

Mivel a magyar országgyűlésen a horvátok kívül más nyelven – ugyanezen okból – beszélni nem hajlandó horvát követeket ott heves gyűlölet vette körül, s mivel viszont a magyar országgyűlés – hasonló túlzással – a magyar nyelvet nemcsak az anyaországban, hanem Horvátországban is kötelezővé tette a hivatalos életben, s még Pozsega, Verőce és Szerém megyének és a tengerpartnak is csak hat évi haladékot adott a latin nyelvről a magyarra való áttérésre, hogy addig magyarul megtanulhassanak (mert arra hivatkoztak, hogy nem tudnak magyarul), a felébredt horvát öntudat, melynek talán enélkül nem kellett volna szükségképpen ellenünk irányulnia, féktelen magyargyűlöletté fajult.

Kétségtelen, hogy magyar részről mind a két intézkedés igen nagy ostobaság, sőt vétek volt önmagunk ellen. Ilyen baklövések után azonban igazán nem volt már szükség arra, hogy még az udvar is lázítson. Eléggé lázított a magyar ostobaság és elbizakodottság. Bár 48-asaink később, mikor már az udvart is ellenségükké tették, ijedten visszakoztak s már nemcsak a magyar nyelvet nem akarták erőszakkal rátukmálni a horvátokra, hanem szinte minden képzelhető jogot meg akartak már nekik adni, sőt szükség esetén (Károlyi Árpád, I., 393. o.) még Horvátország teljes elszakadásába is beleegyeztek volna. (És még ők tettek szemrehányást a Habsburgoknak, hogy nem tartották meg koronázási esküjüket, mintha a 48-as kormány csupa hazafiakból álló tagjai, mikor letették miniszteri esküjüket, nem esküdtek volna meg hazájuk területi integritására is.)

Horvátország elszakadására azonban mégse került sor, mert 48 hamarosan megbukott, újra Bécs és hadserege lett itt az úr s az ez esetben is meg akarta és meg is tudta védeni Magyarországot területi épségét épp úgy, mint 48 előtt is megvédte, s utána is egész addig (1918), míg csak Habsburgok fején volt Szent István koronája s így ők tették le az esküt Magyarországot területi épsége megőrzésére.

Maga az udvar egész addig, míg csak meg nem kellett győződnie arról, hogy a magyar 48-asokkal szót érteni s tőlük minden törvény megtartását várni nem lehet, mert engedményekre csak akkor hajlandóak, azonnal elbizakodottakká válnak: nemcsak nem lázította ellenünk a horvátokat, hanem kettőnk vitájában – a törvényeket a legszigorúbban megtartva – mindig határozottan a mi oldalunkon állt. Ugyanúgy, mint a szerbek esetében is láttuk.

Például 1848. március legvégén már a horvátok is Bécsben jártak kívánságaikkal, ahelyett, hogy ügyükben – a magyar alkotmány előírásainak megfelelően – a magyar országgyűléshez folyamodtak volna. Ezzel világosan tudtul adták, hogy az udvar és a 48-as magyarok vitájában ők a magyarok ellen az udvar oldalán állnak s így ők maguk kínálták fel magukat Bécsnek.

Azonban az udvar, pedig csak a legutóbbi hetek folyamán volt kitéve a 48-as magyarok terrorjának, sőt illojalításának (de eljárásukra csak a magyar kálvinista Károlyi Árpád használja ezt a kifejezést, a bécsiek egyenesen csalást és becsapást emlegettek); noha csak pár hete erőszakolták ki tőle a felelős magyar minisztériumot, de nálunk rögtön meg is szegték az új alkotmányt, mert még azt is Kossuthék szabták meg, hogy kinek kell lennie a miniszterelnöknek és kinek kell benne lenni miniszternek; noha ekkor adták tudtára a bécsi kormánynak, hogy hadászatiilag és pénzügyileg is azonnal különválnak, ezzel várni semmit se hajlandók, de viszont a különválás után az addigi közös adósságból egy fillért elvállalni se hajlandók; noha tehát az udvarnak már éppen elég oka lett volna arra, hogy a horvátokat ellenünk felláziítsa, de a horvátok ezt nem várták meg, hanem a helyébe mentek és maguk kínálták fel neki magukat: az udvar mégis nemcsak el nem fogadta tőlük ezt az ellenünk való önkéntes fellázadást, hanem az előtte megjelenő és magukat neki felkínáló horvátokat egyenesen kiábrándítja magából, megsérti, hogy ne mondjam: eltaszítja őket magától. Azt válaszolta ugyanis nekik, hogy anyanyelvük használatára és önkormányzati joguk további fenntartására számíthatnak (vagyis arra, ami a magyar törvények szerint járt nekik), de Magyarországhoz való viszonyuk megváltoztatására (ami a magyar alkotmányba és a király koronázási esküjébe ütközött) nem.

Nálunk majdnem mindenki szinte felrobban a felháborodástól, hogy az udvar titkon mégiscsak kedveskedett a horvátoknak s ígéretet is nekik egyet-mást. Ebben a perfidia és hitszegés netovábbját látják. Pedig hát a bizonyítéknak még az árnyékát se tudják felmutatni arra vonatkozóan, hogy ebben az „egy és másban”, amit ígérték, olyasmi is volt, ami a királyi esküvel ellenkezett. Ami pedig ezzel nem ellenkezett, azt joggal ígérgethették, és ha egyszer a lényegét illetően úgyszintén kénytelenek voltak kiábrándítani és megsérteni ezeket a hűségüket hangsúlyozó horvátokat, akkor az, hogy ezt a kiábrándítást egyúttal enyhíteni is igyekeztek s helyette legalább jó szót adtak nekik, számunkra nemcsak felháborító nem lehet, hanem még akkor a politikai bölcsesség követelményének kellene tartanunk, ha a 48-as magyarok törvénytisztelete és hűsége nem lett volna annyira kétséges, mint amilyen a valóságban volt, hanem a magyar 48-asok is megtartották volna esküjüket és trónjuk megbízható támaszai lettek volna.

Az okos ember, különösen pedig a politikus és diplomata, még a pofont is mindig kesztyűs kézzel és kellő mézesmadzagok felhasználásával adja. A politikában, de még a magánéletben is szabály, hogy embereket s még inkább népeket vagy népcsoportokat feleslegesen megsérteni vagy elkeseríteni nem szabad, s ha már más fontosabb érdekek miatt a lényegét illetően úgyszintén meg kell őket bántani (mint az udvarnak a jelen esetben a horvátokat meg kellett), legalább finoman kell tenni s amennyiben lehet, gondoskodni kell a bántalom feledtetéséről vagy legalább enyhítéséről.

Mennyivel inkább megokolt volt ez az eljárás a jelen esetben, mikor az udvar a horvátokat olyan magyarok kedvéért sértette meg, akikről sohase tudhatta, mikor fogják hátba támadni, s így mikor lesz velük szemben szükség a megbántott horvátok segítségére. Amint-hogy csakhamar szükség is lett.

Ha most mindehhez hozzávesszük még azt is, hogy Radeckzynek az olasz harctéren a Habsburgok birtokállományát védő seregében talán a horvátok voltak a legtekintélyesebb és legmegbízhatóbb rész s még számban is jóval felülmúlták az egyébként négyszer annyi magyart, akkor mindenkinek be kell látnia, hogy az udvar részéről az, hogy mikor a mi kedvünkért mégis kereken elutasítja s így elkeseríti őket, egyúttal jóindulatot is mutat irántuk és kedveskedik is nekik, nemcsak hitszegést nem jelent irányunkban, hanem a legelemibb politikai okosság követelménye. Mivel a horvátok is a Habsburgok alattvalói voltak, nemcsak mi, még akkor is természetes lett volna ez, ha ugyanakkor Kossuthék is épp oly megbízhatók lettek volna számukra, mint amilyenek a horvátok voltak. Pedig hát az események ugyancsak hamar bebizonyították, mennyire nem voltak azok!

Ha titokban azt ígérték volna a horvátoknak, hogy ha a magyarok forradalomba mennek át, ők pedig a trón támazai lesznek, akkor a magyaroktól egészen is elszakadhatnak és kivánságaikat teljesítik, még ezt se nevezhetnénk hitszegésnek, mert igaz, hogy ez az ígélet Magyarország területi épsége elleni véték lett volna, de csak azért és akkor, mert és mikor a magyarok is megszegték már a király iránt a törvény szerint tartozó hűségüket. Világos ugyanis, hogy ha az egyik fél csak akkor szegi meg a hitét, mikor a másik fél már megszegte, illetve csak abban az esetben tesz erre vonatkozóan ígéletet, ha a másik fél meg fogja szegni, akkor már nem hitszegés az, ami részéről történik, hanem megtorlás, sőt csak egyszerű önvédelem.

Egész kétségtelenül megállapíthatjuk azonban, hogy a Habsburgok még ilyen feltétellel se ígérték a horvátoknak még titokban se függetlenséget a magyarokkal szemben. Mert hiszen Kossuthék hűtlensége és fegyveres lázadása bekövetkezett, a horvátoknak vele szemben az uralkodóháznak adott segítsége szintén, a végén az osztrák győzelem nemkülönben, a horvátok mégse kaptak jutalmul Bécstől a magyarok ellenében függetlenséget. Ha azonban erre előzőleg ígéletet kaptak volna, az ígélet be nem váltását a horvátok feltétlenül szemére hányták volna az udvarnak. Ilyen szemrehányásnak azonban semmi nyoma. Hálátlanságot szemére vetettek az udvarnak egyes túlzó horvát írók, de szó- vagy szerződésszegést soha. Világos tehát, hogy az udvar nekik erre vonatkozó ígéletet titokban se tett.

Azt ellenben már láttuk, hogy Kossuthék már Horvátország teljes elszakadásába is beleegyeztek volna a magyar forradalom, illetve a maguk megmentése érdekében. Ők tehát belsőleg már Magyarország területi sértetlensége tekintetében való kötelességüket és esküjüket is megszegték. Úgy látszik, azért kellett az udvart vádolniuk hitszegéssel, hogy vele a maguk hasonló bűnéről eltereljék a figyelmet. S hogy el is sikerült terelniük!

Az 1849. március 4-i osztrák alkotmánnyal a horvátok is annyira nem voltak megelégedve (pedig a népképviselési rendszert, 48 legnagyobb vívmányát biztosította részükre), hogy ellene külön küldöttséget menesztettek Bécsbe. Ez tudtára adta az udvarnak, hogy ez a „váratlan” alkotmány az ő sérelmeiket nem orvosolta, ezek továbbra is megvannak, sőt a „nemzetet (természetesen a horvát nemzetet) tovább-tovább kecsgetetni már lehetetlen”. Arról azonban szó sincs panaszukban, sőt erre vonatkozóan még célzást se találunk benne, mintha az udvar velük szemben a szavát szegte volna meg, vagy mintha ők segítségük fejében titokban az udvar részéről megszegett ígéletet kaptak volna.

Jellasicsnak 1849. július 20-i rumai kiáltványa éégig magasztalja ugyan az osztrák márciusi alkotmányt és azt mondja, hogy „még többet megadott, mint amennyit a császári állam egysége fenntartásáért való felkelésünk elején... remélhattünk”, de látjuk, hogy itt is ködös „reményről” van csak szó, nem pedig határozott ígéretről, annál kevésbé titkon írásba foglalt megállapodásról.

Az udvar tehát titkon se játszott össze ellenünk a horvátokkal, hanem csak kegyes és barátságos volt hozzájuk. Részint hogy annak rájuk nézve sértő voltát enyhítse, hogy lényegében a magyarok mellett van, nem pedig mellettük; részint hogy a rá nézve fontosabb, mert nagyobb erőt jelentő, de bizonytalan hűségű magyarok miatt ne taszítsa el még őket is végleg magától s így bajában ne essék majd két szék között a pad alá. Ekkor a horvátokkal még a megtörténnél is rosszabbul bálni az uralkodó részéről egyenesen örültség lett volna.

Mivel összes „fellázított” nemzetiségeink között egyedül csak a horvátok voltak tiszta katolikusok, róluk lehetne még legtöbb alappal feltenni, hogy irántunk való ellenséges viselkedésükben talán az uralkodóháznak is van némi része. Ezt a feltevést azonban még a horvátokat illetően is a leghatározottabban meg kell cáfolnunk. A sovinizmus általában, de a XIX. század első felének nemzeti forradalmi különösen egyház- és Habsburg-ellenes jellegűek. Ugyanezt a horvát 48-as mozgalomban is feltűnően tapasztaljuk. Minden országban egy kaptafára mennek ezek, valamennyien a francia forradalom éretlen utánzásai. Emiatt az Egyház vagy a Habsburgok befolyása már természeténél fogva nem játszhat szerepet a horvátok 48-as forradalmában se.

Láttuk már, hogy a mi márciusi, magukat nemzeti hősöknek tartó ifjaink tizenkét, az oláhok pedig Erdélyben nyolc pontot szerkesztettek követeléseikről. A horvátok 1848. március 25-i zágrábi gyűlésükön harmincat. Ők tehát mindnyájukon túltettek, bár világosan látható, hogy ugyanazon kaptafán dolgoztak. A horvát pontok ugyanolyan szelleműek, mint a mi márciusi ifjainké, sőt míg ezek közt egyházellenesek alig vannak, a horvátokéi még ilyeneket is tartalmaznak. Ugyancsak fényes bizonyítéka ez annak, hogy a katolikus és addig a dinasztiahoz annyira hű horvátoknak ez a mozgalmá mindenhonnan eredhetett, csak az udvar lázításából nem.

A horvátok ugyanis 48-ban nemcsak felelős minisztériumot követeltek (amelyre szintén bajosan „lázíthatta” őket az udvar), meg nemzeti nyelvet, Zágrábba egyetemet, évenkénti országgyűlést népképviselési alapon, aztán a törvény előtti egyenlőséget, a robot eltörlését, nemzeti bankot (ezt szintén bajosan sugalmazhatta nekik Bécs), az idegen csapatoknak az országból való kivezénylését (szintén dinasztiaellenes kívánság), a „közbülső vámok” eltörlését, a hivataloknak belföldiekkel való betöltését, a politikai foglyok szabadon bocsátását (jellemző a túrhetetlen osztrák elnyomásra, hogy ahogyan 48-ban nekünk, nekik is csak egy politikai foglyuk volt: Tomesko Miklós), aztán sajtó-, szólás- és tanszabadságot követeltek, és ők, a tiszta katolikus horvátok, még vallásszabadságot is. Mivel egész addig Horvátországban birtokot más, mint katolikus nem szerezhetett, felbujtók bajosan kerülhettek ki a katolikus papság köréből. Jellemző, hogy követeléseik között még az istentiszteletben a nemzeti nyelv (tehát latin helyett a horvát) követelése is ott volt, sőt még a papi nőtlenség eltörlése is.

Aki csak egy cseppet is ismeri a Habsburgokat, annak tudnia kell, hogy ez a horvát lázadás nemcsak tőlük nem származhatott, hanem sokkal inkább ellenük irányult, mint a magyarok ellen. Hiszen pontjaik mind Kossuth és Petőfi szája íze szerintiék, s éppen azt követelik, hogy ezután már a magyar protestánsok (tehát Kossuth és Petőfi) is vehessenek az ő országukban is földet. Mivel pedig a protestáns nálunk lényegében egyet jelent a Habsburgellenességgel, ezek a 48-as horvát lázadók akkor, mikor vallásszabadságot követeltek, tulajdonképpen azt követelték, hogy országukban a Habsburgok ellenségei is ugyanolyan jogokkal bírjanak, mint a régi, hűséges horvátok. Az olyan mozgalomban, melynek pontjai között ilyenek is vannak, semmiképpen se lehetett benne az udvar keze, de igenis, az udvar ellenségeié igen.

A horvát mozgalom jellegével természetesen az udvar is tisztában volt s ezért politikája arra irányult, hogy ezt az eredetileg legalább annyira Habsburg-, mint magyarellenes mozgalmat forradalmi, tehát egyház- és dinasztiaellenes jellegétől megfosssa. (Magyarellenes jellegétől nem volt érdeke megfosztani, mert hiszen akkor a magyarok is dinasztiaellenesek és egyházellenesek voltak. Ha a magyarok képviselték volna az uralkodóház iránti hűséget, akkor a horvátok magyarellensége is bántotta volna az udvart.) Láttuk azonban, hogy amennyiben a horvát követelések magyarellensége törvénybe, például a magyar alkotmányba, vagy Magyarország egységébe, vagy területi integritásába ütközött, magyarellenségeknek is a meghatározottabban ellene álltak.

Jellasicsnak bánná való kinevezése is főképpen ilyen szempontok miatt történt, s ezért pártolta a tervet a jó katolikus, de tagadhatatlanul jó magyar Jósika Samu is. Határozott „reakciós” nem lehetett volna kinevezni, mert a felizgatott, mámoros horvát közvéleményt nem volt tanácsos felingerelni. Jellasics erősen horvát nemzeti érzelmű volt, tehát e tekintetben kora gyermeke. Hogy valami komolyabb katolicizmus lett volna benne, annak sincs semmi nyoma. E tekintetben Jellasicson is meglátszott a kor, melyben élt. Erősen dinasztikus érzelmű volt azonban.

Azt gondolták tehát az udvar köreiből, hogy ha már emberi erő úgyse képes arra, hogy ezeket a nemzeti mozgalmakat elfojtsa, legalább igyekezzünk olyan irányítás alá adni őket, mely legalább bizonyos tekintetben megbízható. A 48-as magyarok Jellasicsot (a mámoros magyarok a mámoros horvátot) nem szerették, de bánná való kinevezésekor még nem voltak

a 48-asok kormányon s így Kossuthék még nem szólhattak bele a dologba. Jellasics ekkor még egyébként se volt olyan nagy horvát, hogy a rögtön utána kinevezett 48-as magyar minisztérium nehezményezhette volna kinevezését. Hiszen ekkor még csak az 1848. év elején tartottunk, a hazafias mámor pedig a februári francia forradalom hatására hirtelen jött, mint a fergeteg. Fialtal korában még Jellasics is németül írt verseket, nem horvátul, és e versekben a magyar haza iránti szeretettől lángolt. (Szilágyi, X., 96. o.)

Jellasicsban, mint pályája mutatja, később is, sőt egész élete végéig meghatározóbb jellemvonás volt a dinasztiahoz való hűség, mint a horvát sovinizmus. 48 elején azonban őt is elragadta a horvát hazafiság árja, vagy az is lehet, hogy csak azért engedett neki, mert tudta, hogy másképp rajta is végiggázol s akkor a dinasztianak se szolgálhat. De ez megint csak amellet bizonyít, hogy a horvát sovinizmus 48-ban mennyire nem lehetett az udvar részéről jövő „lázítás” eredménye. Mikor a Habsburgok Jellasics segítségével meg akarták lovagolni, szolgálatukba állítani ezt a szilaj horvát paripát, egy ideig még így is ellenük ficáinkolt s lovaglóját is többször olyan irányba ragadta, mely ugyancsak ellenkezett megbízója szándékaival. Hogy lehetett volna mindez lehetséges, ha maga a paripa is az ő teremtményük lett volna?

A király nem azért nevezte ki Jellasicsot horvát bánná, hogy a magyarokkal szemben horvát sovinizmust teremtsen, hanem éppen ellenkezőleg, elsősorban azért, hogy ne legyen horvát sovinizmus. Hogy mégis lett s éppen Jellasics állt az élére, az az udvar szándékai ellenére történt. Még az is lehet, hogy Jellasics ellenére is s ő csak azért engedett neki átmenetileg, hogy a helyzetnek ura maradhasson. (Úgy, mint nálunk Batthyány, Széchenyi, Deák, Eötvös, Mészáros stb.)

A legkétségtelenebb bizonyítékok vannak arra, hogy ez a horvát nemzeti mozgalom eleinte teljesen az udvar ellenére volt és ellenére volt vele együtt magának Jellasicsnak is. Könnyen meglehet azonban, hogy ha az udvar végleg a magyarok mellett maradhatott volna, akkor a horvátokkal együtt Jellasics lépett volna dinasztiaellenes, forradalmi útra, vagyis hogy ő elsősorban volt horvát s csak másodsorban az uralkodóház híve.

Mivel Jellasics rögtön a horvát nemzeti túlzók élére állott, a magyar kormány ellenzése miatt kinevezése ellenére se kaphatta meg a hivatalába való ünnepélyes beiktatást. Mivel a 48-as kormány Jellasics elleni kifogása az alkotmányon alapult, az udvar is a magyar kormánnyal tartott, sőt tudjuk, hogy június 10-én Jellasicsot meg is fosztotta hivatalától. Csak azért lett és maradt ennek ellenére is horvát bán, mert közben egész Magyarország a forradalom útjára lépett, a Jellasics főnökévé tett királyi biztost, Lambergert meggyilkolták, a magyar országgyűlés pedig nemcsak nem büntette meg a gyilkosokat, hanem még csak nyomozást se indított utánuk, hanem helyette az uralkodónak tagadta meg az engedelmességét.

Jellasics 1848. június 5-én a horvát országgyűlést a király engedélye, sőt tilalma ellenére hívta össze s ott a király tilalma ellenére iktattatta be magát méltóságába. Mivel a király mindezt Jellasicsnak később oly könnyen megbocsátotta, sőt „jutalmul” egyenesen őt tette meg Lamberg helyett teljhatalmú királyi biztosává, nálunk, mint bizonyosat állítják, hogy a király részéről a kezdetben vele szemben tanúsított ellenkezés csak színlelt volt, csak a magyarok félrevezetését célozta. Mivel ezt – mondják – Jellasics nagyon jól tudta, azért mert a szkupcsina [a szlovén országgyűlés] összehívásával és a maga önkényes báni beiktatásával szembeszegülni a királlyal. Hiszen titokban maga az udvar bízta azzal, hogy csak szegüljön bátran szembe. Az igazi parancs ugyanis nem az volt részére, amit hivatalosan a nyilvánosság számára s a magyarok félrevezetésére kapott, hanem az, amit titokban közöltek vele.

Erre a nálunk még ma is általánosan elterjedt véleményre azt feleljük, hogy ha csakhogy így lett volna, akkor se lenne annyira felháborító a dolog, mert hiszen vajon Kossuth nem így járt-e el az udvarral? Vajon a nyilvánosság előtt nem ígért-e ő is hűséget neki, mikor titokban, párthívei körében csak gúnyolni tudta és ellenségességét hirdette vele szemben, s mikor ugyanígy viselkedett az ál-Vernier előtt is, aztán mikor István nádornak, sőt Batthyáynak ajánlotta fel a magyar koronát? Vajon Kossuth is nemcsak azért nem lett-e hamarabb

és nyíltabb ellensége az udvarnak, mert még gyöngének érezte magát vele szemben? S ha ilyen ellenféllel, ha ilyen álnok alattvalóval volt dolga, nem volt-e az udvar is egyenesen rákényszerítve a hasonló viselkedésre, hogy segíteni tudjon magán?

Azonban mégse így volt. Az udvar sokkal feddhetlenebb volt, mint Kossuth, és a színlelést korántsem gyakorolta olyan üzletszerűen és olyan tág lelkiismerettel, mint ő és társai. Egészen kétségtelen történelmi tényekkel lehet bizonyítani, hogy az a horvát nemzeti mozgalom, melyre Jellasics támaszkodott, illetve mely Jellasicsot is magával ragadta s melynek hatására a királyi intézkedés ellenére iktatta be magát báni méltóságába, nemcsak nem a király titkos parancsára, hanem határozottan ellenére történt.

Kell-e ezen állításunk bizonyítására meggyőzőbb bizonyíték, mint az, hogy például Haulik György, zágrábi püspök, a meghívó ellenére se jelent meg ezen a törvénytelen horvát országgyűlésen? De nem jelent meg ott a másik katolikus horvát püspök, a djakovári se. Pedig hát láttuk már, hogy Haulikot tartották a 48-asok az összes püspök között a legreakciósabbnak, s így a legrosszabb magyarnak, s valósággal úgy gyűlölték, mint a sátánt. Ha az udvarnak titkos parancsa lett volna Jellasics számára s csak színleg, a magyarok megtévesztésére ellenezte volna báni beiktatását, valójában azonban az ő óhaja lett volna, akkor ki tudott volna jobban erről, mint éppen ez az állítólag „svarc-gelb” Haulik püspök?

Hát ahhoz mit szólnak az udvar kétszínűségét bizonyosra vevő magyar „hazafiak”, hogy éppen ez a Jellasics báni beiktatásán részt nem vevő zágrábi püspök volt az a királyi biztos, akinek Jellasicsot báni méltóságába be kellett volna iktatnia, s akinek kezébe Jellasicsnak a báni esküt le kellett volna tennie? Hogy lehet, hogy mégis éppen ő nem tudott az udvar igazi szándékairól, sőt annyira úgy tudta, hogy az udvar igazi szándéka is ugyanaz, amit a magyar kormány tudtára adott, hogy egyszerűen el se ment arra a horvát országgyűlésre, melyen neki kellett volna lennie a főszereplőnek, neki kellett volna a beiktatást végeznie és a bántól az esküt kivennie?

Jellasics és a magyargyűlölő horvátok annyira meg is voltak sértve a zágrábi püspök eljárásától, hogy hitük megtagadásával arra a hallatlan dologra vetemedtek, hogy a zágrábi és erre külön királyi felhatalmazással bíró püspök helyett a híres katolikus horvát népnek szintén katolikus bánja az esküt a katolikus püspök helyett Rajasich szerb patriarcha, tehát egy görögkeleti egyházfő kezébe tette le, aki természetesen megjelent ezen a lázadó országgyűlésen. Lehet-e ezek után még arról beszélni, hogy tulajdonképpen mindez az udvar titkos helyeslésével történt?

Mivel pedig Haulik akkori zágrábi püspök a legreakciósabbnak és legmagyarellenesebbnek tartott püspök volt akkor Magyarországon, egyúttal azt is láthatjuk belőle, milyen magasan áll egy püspök minden Kossuth, a hazafiak és a kuruckodók fölött nemcsak általános erkölcsi szempontból, hanem még akkor is, mikor a magyar alkotmányról és Magyarország törvényes jogainak megvédéséről van szó. Gondolhatjuk ugyanis, hogy hazaárulózhatták miatta az akkori mámorosan sovíniszta horvátok a püspöküket, s népszerűségének milyen feláldozása s milyen közmegvetés vállalására volt szükség részéről, hogy a magyar alkotmány és az igazi hazafiság útján kitaratson!

Rámutattunk már, hogy nemcsak a magyar 48-asok, hanem még a horvát szabadelvű ellenlélek és vezérük, Josipovich, a türmezei gróf, a 48-asok horvát barátja is mennyire gyűlölte Haulikot, mint az udvar mindenben engedelmes, fő reakciós hívét. El lehet-e hát képzelní, hogy éppen ez a zágrábi püspök ne tudta volna, mi az udvar titkos akarata: az-e, hogy Jellasicsot a magyar kormány ellenére, tehát törvénytelenül is beiktassák, vagy az, hogy ne?

Vajon távol maradt volna-e ez a zágrábi püspök ettől a törvénytelen horvát országgyűléstől s vajon hagyta volna-e, hogy a horvátság szégyenére és a katolikusok gyalázatára egy szakadár érsek töltsse be azt a szerepet, mely őt illette meg, ha ráadásul még titkon ez az udvar akarata is lett volna? De tudjuk, hogy az udvar is mindig (még ebben a vallástalan korban is) volt olyan katolikus, hogy az ilyesmit még titokban se engedte volna meg soha.

Vitathatatlan tehát, hogy az udvar ekkor (mikor még a magyar 48-asok nem mondták fel nyíltan a királynak az engedelmességet) nemcsak látszatra, hanem teljesen s őszintén is a magyar kormány pártján állt, nem pedig csak színleg, és amit ekkor Jellasics tett, nem az udvar tudtával és titkos beleegyezésével tette. Még csak azt se mondhatjuk, hogy elnézésével. Hauliknak ezt a képzelhető legélesebb ellenállását Jellasics báni beiktatásával szemben csak úgy lehet megmagyarázni, ha egyenesen Bécsből kapta a legszigorúbb tilalmat Jellasics beiktatása ellen.

De ugyanezt kétségtelenül bizonyítják még azok az események is, melyek ezen a Jellasicsot báni méltóságába beiktató horvát országgyűlésen történtek. Ez a horvát országgyűlés ugyanis határozatot hozott, hogy a már kinevezett 48-as magyar kormányt el nem ismeri és a maga részére külön felelős horvát kormányt kér.

De hogy még a legelfogultabb magyar 48-ast is meggyőzzük, hogy mindez nem az udvar titkos beleegyezésével történt, megemlítjük még azt is, hogy ugyanezen országgyűlésen Kukuljevics Iván azt is indítványozta (indítványát el is fogadták), hogy kérjék meg a királyt, hogy Jellasics bánt vezérré is nevezze ki, mégpedig nemcsak Horvátországban, hanem Szlavóniában és Dalmáciában is (a mai Jugoszláv birodalom körvonalai), mert Jellasics „megérdemli, hogy nemzete istenítse” (igazi 48-as istentelenség, mely – mint láthatjuk – éppen nem volt csupán magyar istentelenség).

„Ha a király meg nem erősíti a bán minden tettét, védeni fogják magukat minden méltatlanság ellen, bárhonnan jön is.” Ez a kijelentés még a Szilágyi-történelem (X., 90. o.) szerint is azt jelenti, hogy „esetleg a királynak se fognak engedelmeskedni”, mert a „bárhonnan” kifejezés csakis neki szólhatott.

A horvát 48-as mozgalom tehát épp oly forradalmi, épp oly egyházellenes és épp oly király- és tekintélyellenes volt, mint a magyar. Érthető is, hiszen ugyanabból a forrásból származott. Ezért nem akartak ezen a horvát országgyűlésen még a teljesen protestánsmentes Horvátországban se több jogot adni a katolikus Egyháznak, mint bármely, esetleg csak ezután terjeszkedni akaró protestáns felekezetnek; ezért akartak még a katolikus istentiszteletben is nemzeti nyelvet; ezért akarták papjaikat is megházasítani, s ezért akartak még a királynak is csak addig engedelmeskedni, amíg azt akarja, amit ők, de ellenkező esetben már nem.

Mikor a király Jellasicsot a magyar kormány kívánságára június 10-én megfosztotta hivatalától s Batthyány ezt idő előtt nyilvánosságra hozta, a horvátok (azok, akiket állítólag az udvar lázított fel ellenünk, mert enélkül – úgy látszik – magyarbarátok lettek volna) valósággal tomboltak a dühtől és az udvar ellen ádáz bosszút lihegték.

Június 21-én Zágrábban ugyanaz a Kukuljevics dühében azt indítványozta, hogy le kell tenni „az áruló sváb királyt”. Ő tehát már 1848. június 21-én meg akarta csinálni azt, amit a debreceniek csak 1849. április 14-én csináltak meg. Mi azonban még akkor se sváboztuk le a királyunkat s őt magát egyébként se neveztük soha svábnak. (De Ferenc Ferdinándot még a bírósági tárgyaláson is svábozták jugoszláv gyilkosai. A délszlávok közt tehát ez egész rendszeres volt még az uralkodóház tagjaival, sőt magával a királlyal szemben is.) Kukuljevics egyúttal azt is indítványozta, hogy minden erdőt és rétet fel kell osztani a parasztok közt (mert a szántóföldeket, azaz a jobbágytelkeket már felosztották), hogy mindenkinek annál jobb kedve legyen majd részt venni a sváb király elleni harcban.

Kijelentette még azt is, hogy minden szláv népet, főleg Boszniát és Oroszországot, segítségül kell hívni. (Sajnos, mi nem rendelkezünk olyan bőven szövetségesekekkel, mint ők, mert mi testvértelenül állunk itt. De éppen ezért kellett volna Kossuthéknak jobban meggondolnuk, mielőtt törésre vitték a dolgot.)

Jegyzőkönyvbe veszik, hogy „gyors futár által őfelségéhez ultimátum (!) küldessék, melyben férfiasan és határozottan kívánatlik, hogy a dicső, derék, ellenségeitől általában alaptalanul és aljas módon rágalmozott bán nemcsak rögtön minden méltóságába és hivatalába visszahelyeztessék, hanem ezen felül neki az egész horvát-szlavón katonai őrvidek főpa-

rancsnoksága is átadassék, a főlség pedig az országgyűléstől elébe szabott (!) kívánalmakba egyezzek bele és azokat hagyja jóvá”. (Szeremlei: Magyarország krónikája, I., 131. o.)

Mikor a bán e hivatalából való letétele után Zágrábba június 29-én visszatért, valóságos diadalmeneten vonult be a horvát fővárosba, ahol diktátorrá kiáltották ki. Július 2-án pedig kijelentették a horvátok, hogy kívánásaik nem teljesítése a polgárháborút, sőt talán az egész osztrák birodalom végső veszedelmét jelentené.

Egyébként Szilágyi (X., 170. o.) azt mondja, hogy Jellasics serege is, mely Kossuthék ellen jött, többségében görögkeleti szerbekből, nem pedig katolikus horvátokból állt. Újabb bizonyíték arra, hogy ez a sereg bajosan jöhetett létre Habsburg részről jövő „lázításra”. Akkor kissé érthetetlen volna, hogy mégis nem a katolikus horvátok, hanem a görögkeleti szerbek voltak alkalmas talaja ennek a „sváb” részről jövő lázításnak.

Láthatjuk tehát, hogy az az állítás, hogy 48-ban a nemzetiségeket az udvar lázította fel ellenünk, egyenesen nevetséges még akkor is, ha ezek a nemzetiségek csak azokból a katolikus horvátokból álltak volna, akikről ősi Habsburg-rokonszenvük miatt még legjobban fel lehet tenni, hogy hallgattak volna az udvar szavára. Láttuk, hogy 48-ban még ezek a horvátok is épp oly forradalmárok, épp oly mámorosan túlzók és féktelen sovinizmusukban épp oly tekintélyrombolók s így dinasztiaellenesek voltak, mint akár a magyar 48-asok, sőt még náluk is jobban.

Az udvar csak akkor támaszkodott rájuk, mikor már nyilvánvaló volt, hogy a magyarokkal való békés megegyezés lehetetlen, de noha a magyarok ellen védelemre nyíltan felkínálták az udvarnak magukat, az mégis kitartott a magyar törvény és alkotmány mellett. Mikor végre rákényszerült a felajánlott kardjuk elfogadására, még akkor se ígért nekik semmit, de olyat különösen nem, ami a király koronázó esküjével ellenkezett. Pedig ez eskü alól a Kossuth mellé állt magyarság viselkedése miatt joggal érezhette volna magát akkor már felmentve.

Kellett-e a magyar népnek negyvennyolc?

Láttuk, hogy Kossuthnak és társainak még miniszterháza is azok is ellene voltak, akik eleinte még fegyvertársai voltak mozgalmában. A nemzet legjobbjai és legnagyobbjai egymás után szegültek szembe Kossuthékkal, mielőtt forradalmi irányba lépett és az udvarral való erőszakos szakításra törekedett. Ezt akkor egy komoly és felelősségét átérző magyar se akarta, mert tudta, hogy a nemzetre káros lesz. Részint függetlenségünket illetően, mert azt Ausztriával és szövetségeseivel szemben kivívni még gyengék vagyunk, részint belpolitikai okokból, a túlzó 48-asok jellembeli gyengesége, felelőtlensége, anarchiára való hajlama és azon forradalmi kielégítetlenség miatt, melyet a francia forradalom példája csak az imént bizonyított be.

Nem lehet tehát igaz a 48-asok azon vádja, hogy őket a dinasztia hitszegése kényszerítette bele a szakításba. Ha ez a vád igaz lett volna, akkor a nemzet vezető szellemei és erkölcsileg is legjobbjai is követték volna a végzetes lépésében Kossuthot. Láttuk azonban, hogy nemcsak Széchenyi vagy Deák, hanem még Eötvös, Klauzál, Mészáros, Görgey, Batthyány Lajos, legalább utólag pedig még Szemere, Vukovics, Horváth Mihály, Batthyány Kázmér, sőt még Perczel is Kossuthot tartotta hibásnak.

Ha Kossuthot még azok se bírták, akik azelőtt elvbarátai voltak, s ha róla 48 úgyszólván kivétel nélkül minden nevesebb szereplőjének lesújtó lett a véleménye, akkor már emiatt is szinte elképzelhetetlen, hogy Kossuth éppen élete legfontosabb lépésében (a dinasztival való szakításában) mégse a maga egyéni és jellembeli fogyatkozásai, hanem egyedül csak az igazság és a nemzet igazi érdekeitől vezetett cselekedett volna.

De nemcsak a 48-as idők vezető szellemeinek nem kellett a forradalmi és fegyveres 48, hanem nem kellett az a magyar népnek se. Lehet, hogy első pillanatra szokatlannak látszik ez az állítás, mert a magyar közvéleménnyel merőben ellenkezik, aki azonban történelmi okmányok és a szereplők nyilatkozatai szerint, azaz tudományosan vizsgálja az eseményeket, mégis erre a megállapításra kénytelen jutni.

Tagadhatatlan, hogy 48-ban lelkesedtek, sőt túlságosan is lelkesedtek az emberek. Ez a lelkesedés azonban nagyon kis körre terjedt ki: a művelt és félművelt városi lakosságra, mely akkor még ugyancsak kis részét jelentette az országnak, mert hiszen még legnagyobb városunk lakossága is messze állt a százazertől, s azok se voltak magyarok (akik magyarok voltak – Szeged, Debrecen, Kecskemét, Hódmezővásárhely –, azok falusiak, sőt tanyaiak voltak, nem pedig városi lakosság). A városiak lelkesedése azért látszott az ország lelkesedésének, mert az irodalom, az utca, a sajtó az ő kezükben volt s az jóval nagyobb zajt csapott annál, mint amekkora súlyt valóban jelentett.

Láttuk már, hogy még Illyés Gyulának is feltűnt, hogy a magyar parasztság, a falvak és puszták népe (márpedig Magyarország lakossága 48-ban elsősorban belőlük állt) semmit se tud arról, hogy Kossuthtól vagy 48-tól valamit kapott volna. 48 állítólagos, illetve olyan nagy jelentőségűnek feltüntetett jobbágyfelszabadítása, a robot eltörlése semmi nyomot se hagyott a magyar föld népének emlékezetében, ellenben éppen az elnyomás korát, a Bach-korszakot, mint soha többé vissza nem térő Eldorádót emlegeti. Nem a Bach-korszakot, mint ilyent dícsérték azok a tanyaiak, akikkel Illyés Gyula érintkezett, hanem a régi világot, melyről Illyés kénytelen megállapítani, hogy a 48 után következő évtizedekre, tehát a 48 után következett osztrák „elnyomás” idejére vonatkozik.

Lássunk most egy sereg történelmi bizonyítékot arra, hogy 48-ban a magyar nép közel se lelkesedett annyira Kossuthért és a tőle értelmezett hazáért és szabadságáért, mint a nagy hírverés után gondolni lehetne.

Azt Szilágyiból (X., 12. o.) tudhatjuk meg, hogy éppen „az ellenzék egyik vezérmegyéjében”, az országos átlagnál sokkal kálvinistább Borsodban, mely ráadásul éppen azon me-

gyeink közé tartozik, melyben legnagyobb számú volt a köznemesség, 1844-ben még mindössze 7000 ember vett részt a követválasztáson. 1847 őszén (október 14.) arra az országgyűlésre, mely a 48-as újításokat és nemzeti vívmányokat hozta, csak mindössze 400 ember választotta meg 48 egyik legfőbb és legtüzösebb szereplőjét, Szemere Bertalant, a későbbi 48-as minisztert és 49-es miniszterelnököt követnek.

A nép, sőt a nemesség e politikai részvételének nagyon sokat jelentő dolog, mert azt mutatja, hogy az előcsahosok minden erőfeszítése és zaja ellenére az ország egyáltalán nem lelkesedett, egyáltalán nem érezte magát olyan elnyomottnak, amelyen mindenáron segíteni kell, és egyáltalán nem tartotta olyan fontosnak azokat az eszméket, melyeket a 48-asok hirdettek.

48 elején gróf Széchenyi is azt jelentette az udvarnak, hogy igen sok helyütt még a parasztság, a jobbágyság se kívánja az úrbéri terhek azonnali teljes eltörlését, hanem inkább a csöndes, kötelező, lassú, de biztos örökvaltságot szeretné. (Károlyi Árpád, I., 612. o.) S ha még azokért az újításokért se lelkesedett a nép, melyek anyagi helyzetének javítását célozták, feltehetjük-e, hogy éppen politikai célokért lelkesedett annyira?

Nem véletlen tehát, hogy Görgey azzal okolta meg Windischgrätz serege elől való állandó visszavonulását, sőt még a fővárosnak is egyetlen ütközet megkockáztatása nélküli feladását, hogy „serege sem nem elég erős, sem nem elég elszánt ahhoz, hogy a fővárost megvédelmezhesse” (Károlyi, I., 3. o.). Nemcsak az erő hiányzott tehát 48-ban, hanem az elszántság, tehát a jóakarát is. Pedig hát ez még a mozgalom elején volt; a kedv pedig csak a vége felé szokott elveszni, mikor már unják az emberek a sok áldozatot és szenvedést. Aztán meg a sikertelenség, a vesztett csaták szokták lehangolni az embereket, de ekkor még ilyenekben se volt része a mozgalomnak.

Legendákat hallunk beszélni arról, hogy mikor Kossuth az új magyar pénz megalapozására a hazafiak aranyát-ezüstjét kérte a nemzet részére, milyen lelkesedéssel és bőkezűséggel ajánlotta fel „mindenkinek” az ékszerait. Az igazság az, hogy a tehetőseket a forradalmi közvélemény fenyegető terrorja, illetve megvetése azok iránt, akik nem adtak, az kényszerítette az adakozásra. Rájuk fogták ugyanis, hogy Jellasicshoz húznak, azért nem áldoznak, ettől pedig már csak egy lépés volt az agyonverés. A papoktól különösen megkívánták, hogy fejedelmi adjanak, s nekik különösen okuk is volt arra, hogy bebizonyítsák, hogy nem tartanak a haza ellenségeivel.

Az eredmény azonban még így is sovány volt. Az orosz szovjetkölcsönöket és a magyar „békekölcsönöket” mindig túljegyezték (tudjuk miért, Kossuth kétmillió értékben bocsátott ki kincstári utalványokat s azonkívül – kezdetnek – tizenkét és félmillió értékben bankjegyeket, de saját beszámolója szerint 1848. május 24-étől július elsejéig kölcsönképp mindössze 304.494, ajándékképp pedig 234.027, összesen tehát csak 528.521 forint, tehát még a kétmilliónak is csak egy negyedrésze folyt be, hogy a tizenkét és félmillióról ne is beszéljünk. Ezt bizony mindennek mondhatjuk, csak lelkesedésnek vagy áldozatkészségnek nem. Pedig egyedül csak a tettek számítanak, nem pedig az egykorú sajtó vagy a mai történelemkönyvek hírverései és bámulata a nemzet önzetlensége láttára.

Az is jellemző, hogy majdnem ugyanannyit adtak ajándékba, mint kölcsönbe. Ez se annyira az áldozatkészség jele, mint inkább a bizalom hiánya. Az emberek Kossuth és 48 pénzében az osztrák bankhoz viszonyítva annyira keveset bíztak, pénzük visszakapására annyira nem számítottak, hogy kölcsönbe adják-e vagy ajándékba, azt alig vették különbségnek.

Hogy Kossuth még csak két, illetőleg tizenkét és fél milliót kért a mai ezermilliók helyett, az meg a Habsburgok osztrák bankjának s általában a régi idők üzleti erkölceit bizonyítja. Mióta a nép felelős képviselői kezébe csúszott át sorsának, az állam ügyeinek irányítása, a sok forradalom lelkiismeretlensége és egymásra való licitálása oda juttatott bennünket, hogy ma már nem milliókban, hanem ezermilliókban számítunk. Nem a nép, nem a munkás kapott többet a sok szociális program és gondoskodás eredményeként, hanem csak a pénz lett mindig értékelenebb.

Azelőtt krajcárokat kapott fizetésül, forradalmi vezérei forintokat ígértek neki. Ígéreteiket annyira megtartották, hogy ma már nem is forintokat, hanem százforintokat keres napon-ta (Rákosi Mátyás idejében még az is előfordult, hogy billiókat s még azokat is nem egyszerű pengőkben, hanem a nála értékesebb adópengőkben), de annyit se tud rajtuk venni, mint hajan a krajcárokon.

Ami pedig még nagyobb baj, míg régen a nép krajcárjáért mindig meg is kapta az üzletben azt, amit kívánt érte, s még meg is köszönték a pénzét, most az ezerforintjáért is csak akkor kap valamit, ha szerencsés időben megy érte.

Kossuth még egyenesen az „önkényuralomtól” vette át Magyarország pénzügyeit, azért akkor még oly nagy értéke volt a bankjegyeknek, hogy Magyarország kormányzásához még elég volt két, illetve tizenkét és fél millió forint. Kossuth csak egy évig kormányzott állítólag a nemzet és a nép bizalmából „felelősen”, s mégis akkor már százmilliók kellettek az ország ügyeinek viteléhez.

De a 48-as propaganda azt hirdeti, hogy ami a véráldozatot, a katonának vagy nemzetőrnek való lelkes bevonulást illeti, a nép áldozatkészsége 48-ban még a nemesfém és az ékszerek felajánlásánál is példaadóbb volt. Valóságos legendákat beszélnek arról, hogy vonultak a harctérre még a gyerekek, sőt (férfiruhába öltözve) még a lányok is. Ha azonban az ember az eredeti kútfőket tanulmányozza, majdnem az a benyomása, mintha más, mint gyerek és lány nem is nagyon jelentkezett volna.

Az igaz, hogy az iskolák kiürültek, sőt a papnevelő intézetek is, meg a szerzetesek újoncházai is; igaz, hogy katonának jelentkeztek még a káplánok is, s otthon a falvakban a papok közül csak a tehetetlen aggastyánok maradtak. A túlságosan is „hazafias” közzvélemény ugyanis megkövetelte, hogy a papok se vonják ki magukat az „általános” lelkesedésből. Az igazság azonban az, hogy inkább csak őket vonultatták be, s azok az erős, épkezláb magyarok, akik nem voltak papok, nagyrészt csak a mások bevonulatásában éltek ki nagy hazafiságukat.

Igaz, hogy a Szilágyi azt írja (X., 87. o.), hogy „rövid időn együtt volt 53 gyalog és 96 honvédszázad”, de ugyanez a mű ugyanitt azt is megjegyzi, hogy „a földművesek, ha itt-ott nagyon hangosan szólították is polgártársaknak előbbi földesuraikat, és ha néhol tanakodtak is a földosztásról, az első felszólításnál csekélyebb számban jelentkeztek”. Kisül tehát, hogy az előbb említett nagy számok, noha ezek értékét is csökkentik az, hogy az írónak ezredek helyett századokban kell beszélnie, hogy ilyen nagy számokat kapjon, nem az „első felszólításra”, tehát éppen nem lelkesedésből jöttek össze, hanem csak kényszerből.

Milyen ünneprontás ez a megjegyzés egy hazafias műben! De látjuk, hogy a történetíró, aki az áttanulmányozott kútfők hatása alól nem tudja magát kivonni, mégis ilyen ünneprontásra vetemedik. Pedig hát semmiképpen se mondhatjuk, hogy ezek a nem mindjárt az első felszólításra jelentkezők kivételek voltak, mert látjuk, hogy „a földművesek” voltak ezek, akkor pedig még az ország lakosságának 90%-a állt földművesekből.

Az embereket tehát újra meg újra fel kellett szólítani hazafias kötelességük teljesítésére. Látni fogjuk majd, hogy ez a kényszeredettség az így összehozott hadsereg minőségén és az ellenséggel szemben való viselkedésén is ugyancsak meglátszott. Hogy mennyire üres volt ez a 48-as lelkesedés még akkor is, ha tényleg megvolt, s hogy mennyire csak divatból vagy a mesterségesen megteremtett közhangulat hatása alatt jelentkeztek honvédek az emberek, azt láthatjuk Kassai Vidor már idézett korjellemezéséből, aki azt emeli ki, hogy akkor senki se dolgozott, mindenki az utcán volt és mindenki vigadott (azaz mindenki csak a dolog könnyebb végét fogta). Még világosabban tudunkra adja ezt a Szilágyi-történelem (X., 93. o.), mely azt is megmondja, hogy „adót alig fizetett valaki”. Tehát ez a furcsa dolog is hozzátartozott 48 mámoros hazafias lelkesedéséhez. Mentett-e meg azonban valaha valaki hazát csak lelkesedéssel, csak vigadással, csak nemdolgozással, csak az állandó utcai tartózkodással?

Az igazság az, hogy egy háborút akkor is lehet nyerni, ha az érdekelt hazafiak vért nem adnak hozzá, csak pénzt, mert pénzért akkor is lehet katonákat fogadni, ha önként senki

se jelentkezik, s a háborúk története azt bizonyítja, hogy ezek a hivatásos zsoldosok (éppen úgy, mint a profi sportolók) a harcban sokszor többet érnek, mint a hazájukért elvből harcolók. Pénz nélkül azonban még a leglelkesebb katonákkal se lehet semmire se menni, mert hiszen pénz nélkül nemcsak a fegyvert nem tudunk adni a kezükbe, hanem még táplálni s ruházni se tudjuk őket. Mit ér azonban, ha fegyvert ugyan tudunk a kezükbe adni, mert valami pénz azért mindig akad, de a kevésbé lelkes, de pénzesebb ellenfélnek géppisztolyai, gépfegyverei, harckocsijai és lökhajtásos repülőgépei vannak? Mi ér tehát többet: ezek-e vagy csak a nagy lelkesedés ezek nélkül?

Igen furcsa egy hazafiság volt tehát, mikor a mi hazafiaink 48-ban úgy lelkesedtek, hogy adót még úgy se fizettek, mint azelőtt „az osztráknak”. Pedig hát ebben ugyancsak nem erőltették meg magukat azelőtt se.

A dolgon nem csodálkozhatunk azonban, ha visszaemlékezünk arra, amit Bezerédiből idéztünk, aki szerint mikor Kossuth lelkesítő szavára Nyáry vezetésével egyhangúlag szavazta meg az országgyűlés a 200.000 újoncot, Kossuth pedig „leborult a nemzet nagysága előtt”, ez mesterségesen előre megrendezett jelenet volt.

Így aztán nem lehet meglepetés számunkra, hogy 48-ban mindent annyira nagy lelkesedéssel és egyhangúlag szavaztak meg, hogy le kellett borulni a nemzet nagysága előtt, csak adót nem fizettek és csak katonának nem vonultak be s mikor Kossuth „izenetére”, hogy „elfogyott a regimentje”, még legnagyobb lelkesedésük hevében is csak azt felelik, hogy most ugyan még nem, de „ha még egyszer azt izeni”, akkor már csakugyan „mindnyájunknak el kell menni”?

A Szilágyi-történelem írja (X., 135. o.), hogy mikor Kossuth Jellasics Pest felé közeledtek a Duna-Tisza közére ment lelkesíteni s katonát toborozni, „Cegléden (szeptember 24-én) sok ezernyi ember éljenezte Kossuthot, midőn gyönyörű beszédében a haza veszedelmét ecsetelte, honvédek azonban csak kevesen csaptak föl”.

Ezt a kiábrándító valóságot Kossuth akkor azzal magyarázta, hogy „hosszú rabszolgaság nem szülhet hőseket”. De hát mi bőségesen láttuk már, hogy 48 előtt nálunk nem „rabszolgaság” volt, hanem túlságosan és egészségtelenül nagy szabadság. Az embereket fásultakká és energiátlanokká valóban csak az igazi rabszolgaság, a testi-lelki elfajulás, az éhezés-fázás és évszázados tényleges nyomor teszi, erről pedig hazánkban, Európának ebben a Kánaánjában, hol azzal dicsekedtek az emberek, hogy „extra Hungariam non est vita” [Magyarországon kívül nincs élet], szó se lehet. Ha ilyen országban nem kell az embereknek a szabadság, az csak onnan lehet, hogy egyedül csak agitátorai akarták nekik bebeszélni, hogy eddig rabok, sőt – urambocsá! – egyenesen rabszolgák voltak. Világos, hogy az ilyen embereket egy cseppet se csábítja az a „szabadság”, melyet az ilyen „rabszolgaság” ellenében ígérnek neki.

Igaz, hogy a Szilágyi-történelem azt írja, hogy ezek a ceglédiek később mégiscsak beálltak honvédek (sőt a közvélemény egyenesen csak arról tud, hogy egész 48-ban éppen ők voltak azok, akik a leglelkesebben álltak be), de mit adhatunk arra a mámoros lelkesedésre, melyet még Kossuth tüneményes szónoki készsége is csak ilyen nehezen tudott magával ragadni. S ha ennek ellenére mégis éppen a ceglédiek lettek a leglelkesebb 48-asok, mit gondoljunk akkor az ország átlagáról?

A honvédsereg – a magyar közfelfogással éles ellentétben – nagyon is meglátszott, hogy a zöme csak azért öltött katonaruhát, mert erkölcsileg rá volt kényszerítve, nem pedig önként és lelkesen. Görgey nyilatkozatát már idéztük erre vonatkozóan. De „Bihar vármegye 1848–49-ben” című művében Hegyessy Márton is azt írja, hogy „a közvélemény a csapások okát nem a vezérek tapasztalatlanságában, részben képtelenségükben, s nem a nemzet örök gyávaságában kereste, hanem mint rendes szokás a bukás után, árulásban”.

Aztán: „Még jobban nehezítették (Nagyváradon az élelmezést) a kolozsvári menekültek. Legalább 3000 kolozsvári lakos jött Nagyváradra s ezek között számos, a zászló alól megugrott fiatal, nőtlen ember, kik idegenkedtek a fegyverfogástól, hogy a glaciékesztyűt [finom,

puha, tompa fényű kecske- vagy báránybőr kesztyű] be nem piszkítsa a puskaport és a lakkópántot be ne sározzák. Később, január második felében is jöttek Hunyad vármegyéből ilyen menekülők Nagyváradra, hol minden tizedik polgárra lehetett egy ilyen menekültöt számítani és ezek között is 40-50 fiatalember volt”.

Emiatt Hódossy Miklós kormánybiztos rendeletet is küldött a váradi előljárásságra, kijelentve, hogy a menekülőket szívesen látják, de nem „a gyáva, pulyalelkű ifjakat, kik zászlóaljait s így a nemzet ügyét hűtlenül elhagyva kényelemmel lézengnek Nagyváradon”. (Földy János (aki szintén nagyváradi ember volt): Világostól Josephstadtig, 287-288. o.)

Látjuk tehát, hogy 48-ban nem kivétel, hanem általános jelenség volt a bevonulás elől bujkáló, sőt a harctérről meglógó fiatal emberek serege, s míg előbb azt állapítottuk meg, hogy „a földművesek” nem lelkesedtek, de az értelmiség és a városi lakosság igen, most látjuk, hogy még ezek se, mert hiszen ezek a fiatal emberek nem földművesek s nem falusiak voltak. Arra is külön rá kell mutatnunk, hogy Hegyessy, Hódossy és Földy egyaránt az 1848 őszén tapasztalt állapotokról beszél, tehát a szabadságharc kezdetéről, mikor legnagyobbak kellett volna lennie a lelkesedésnek, s mikor még a hosszú és eredménytelen harcra való befáradásról szó se lehetett.

„Magyarországnak kevés volt a rendes katonája még – írja bizonyára hasonló tapasztalatok hatására a Szilágyi-történelem is (X., 177. o.) az 1848 decemberére vonatkozó állapotokat vázolván –, s a nép nem tódult túlságosan a zászlók alá... Sokan maradtak otthon és foglaló nélkül nem szívesen mozdultak ki a faluból (ugyancsak nagy hazafias lelkesedés jele!). Népdalok kevesebb számban termettek, mint a kuruc időkben (ma már tudjuk, hogy a kuruc népdalok is többnyire nem a kuruc korban keletkeztek, csak a későbbi, a kor történelmét nem ismerő hazafias lelkesedés termelte ki, illetve Thaly Kálmán hamisította őket), s inkább az értelmiségnek, a városiaknak szólt a költő buzdítása: A síkra, magyarok, fegyvert ragadjatok!”

Látjuk tehát, milyen nehezen és milyen ellentmondásokkal tudja csak elérni „hazafias” célját a történetíró! Mivel 48-ban a lelkesedés hiányát kénytelen megállapítani, azzal próbálja megvigasztalni az olvasót, hogy ha 48-ban nem is, de a kuruc korban volt igazi magyar lelkesedés. Mi azonban akkor, mikor a kuruc kort tárgyaltuk, a közölt történelmi adatok alapján a lelkesedést talán még kisebbnek találtuk, mint 48-ban. Mert 48-ban azért mégse menekültek Kossuth elől várakba a magyarok, mint Rákóczi és Bercsényi elől még a kálvinista magyar köznemesek is (igaz, hogy 48-ban már nem is voltak várak).

Hogy 48-ban nem termettek hazafias népdalok, azért azzal vigasztal meg bennünket, hogy annál jobban teremtek a kuruc korban. Azóta azonban a kuruc költészet legszebb példányairól állapították meg, hogy Thaly Kálmán rendkívül értékes hamisítványai, de természetesen a gyönyörű dallamú „Nagy Bercsényi Miklós” is csak Bercsényi halála után századokkal keletkezett, a híres „Rákóczi-induló” pedig egyenesen már a XIX. századból való.

Vadnay Károly szintén a 48-as lelkesedés hiányát állapítja meg Beöthy irodalomtörténetében (II., 630. o.). De ugyanezt bizonyítja az is, hogy az országgyűlés azzal próbálja felkelteni a hiányzó lelkesedést, hogy 1848. december 20-án azt határozza, hogy tölgyfakoszorúval ékesíti fel a honvédség dicsőséges lobogóját, aranytáblára véseti fel a harcban kitűnt hősök nevét és érdemkereszteket osztogat. Mivel ez se bizonyult elégnek a lelkesítésre, később még földet is ígértek a bevonulóknak.

„Kossuth nyilvános dicséreteitől – kiált fel a Szilágyi-történelem (X., 179. o.) – mennyire különbözök azok az észrevételek, melyeket a fel-dunai hadsereg vezére, Görgey november elejétől december közepéig ismert 351 levelében tett a hadseregről!”

Pedig hát világos, hogy a kérdésben nem a szónoki fogásokkal dolgozó, virágos nyelvű és a nép lelkesítésére törekvő Kossuth, hanem a tett embere, a honvédek minőségét és lelkesedését vagy lanyhaságát a gyakorlatban tapasztaló hadvezér nyilatkozatai az irányadók.

„A veszély nagyságának tényezőit – folytatja Márki Sándor, Szilágyi e kötetének írója – inkább saját feleinek rossz hazafiságában, mint az ellenség túlnyomó számában látta (Gör-

gey). Pozsony, Nyitra, Trencsén, Sopron megyéket, ha nem is a nyílt ellenszenv, legalább a legrútabb semlegesség megannyi melegházának tekintette.”

Kell-e ennél lehangolóbb szegénységi bizonyítvány 48-ról?

Pedig hát éppen nem csak az Ausztriával határos nyugati megyéket lakó magyarok, hanem népünk legkeletibb és legvitézesebb ága, a székelység, is ugyanígy viselkedett. „Hogy a székelyek – írja a kálvinista lelkész Szeremlei (Krónika, I., 103. o.) – a magyarhoni szabadelvű mozgalom és az unió iránt eleintén gyanakodással viseltettek, kétség kívül kitűnik az ily című kiáltványból: „Csikgyergyókászonni szeretett véreink! Vitéz székely atyánkfiai! Dicsértessék az Úr Jézus! Éljen urunk, kir. Ferdinánd ő cs. k. felsége!” Kelt a sz. udvarhelyi rend fenntartási bizottság 1848. május 20-i üléséből. Aláírva. Ferenczi Pál h. alkir. bíró és Bányai Antal bizottsági jegyző.”

Eddig tehát már láttuk, hogy sem az Alföldön (Cegléd), sem a Dunántúlon, se a Felvidéken, sem a Székelyföldön nem volt lelkesedés vagy valami nyoma annak, hogy a nép 48-ban szükségét látta volna annak, hogy „felszabadítsák”, vagy hogy addigi életébe változást hozzanak. A magyar ez időben vagy meg volt elégedve sorsával, vagy pedig éppen nem bízott abban, hogy az akkori nagyhangú hazafiak tudnak jobb sorsot biztosítani számára.

Mint látjuk, még 48 májusában is rábukkanhatunk még egyenesen „reakciós” törekvésekre is, s éppen a székelység körében. Igaz, hogy itt, mint az Úr Jézus szent neve dicséretéből láthatjuk, tisztán katolikus székelyekről van szó, de hivatkozhatunk hasonló jelenségekre a protestáns székelyek körében is, pedig ha ez a 48-ellenesség csak a katolikusok körében jelentkezett volna, akkor is a székelység abszolút többségét jelentené, mert katolikus székely több van, mint kálvinista, unitárius és lutheránus (hétfalusi csángó) együttvéve.

„A székelyek – írja Márki (Szilágyi, X., 163. o.) –, akiket Batthyány miniszterelnök június 28-án és a szerbek ellen küzdő Kiss Ernő (a későbbi aradi vértanú) augusztus 17-én hiába buzdított az anyaország magyarjainak megsegítésére, szeptember 17-én Háromszéken, az alsócsernátoni gyűlésen kimondták végre, hogy életüket és vérüket áldozzák a szabadságért.”

Láthatjuk tehát, hogy ugyancsak sokat kérték magukat és ugyancsak nehezen szánták rá magukat. A gyűlés helye itt is arra vall, hogy még így is és még ilyen elkésve is inkább csak a protestáns székelyek buzgólkodtak, ha ugyan ezek után lehet még egyáltalán buzgóságról beszélni.

A buzgóság még így is csak olyan volt, hogy Gedeon cs. k. altábornagy, aki székely létére 48 ellen küzdötté végig az állítólagos magyar szabadságharcot, mindössze 2000 rendes katonájával (akikhez 6000 román járult még) és két üteggel már november 5-én el tudja foglalni Marosvásárhelyt, a protestáns székelység központját. Igen gyenge lehetett a lelkesedés, mert e haditénynek mindjárt az lett a következménye, hogy „a székelyek elkedvetlenedve oszlottak haza és Háromszéket kivéve, rendre hódoltak az osztrákoknak”. (Szilágyi, X., 166. o.)

Csikszék meghódolt, Udvarhelyszéket pedig Heydte, egy egyszerű dragonos kapitány hódoltatta meg (a vezér rangjából gondolhatjuk, milyen csekély erővel), pedig Udvarhelyszékben a kálvinista és unitárius székelyek együtt többen vannak a katolikusoknál. Hogy az udvarhelyszékiek nemcsak kényszerből hódoltak, hanem 48 irányában való közönyük is nagyban hozzájárult, mutatja Csányi László nyilatkozata is.

Csányi szerint Udvarhelyszék ezzel olyan hazafiatlan magaviseletet tanúsított, mellyel örökre meggyalázta magát. „A szabad székelynek az oláh csorda nevez tiszteket! Gyalázat, melyet soha semmi le nem mos Udvarhely szék népéről! A nép oly hatalmas, hogy holmi Heydte-féle emberek neki nem parancsolhatnak, ha engedelmeskedni nem akar. A bünösöket eléri a bosszuló igazság kardja s emléküik elvész életükkel, de Udvarhelyszéke népén a gyalázat a magyar szabadság háborújának történetében századokra fog följegyezve állani. Gyermekeitek és unokáitok fogják átkozni apáikat a gyalázatért, mely örökségként fog maradni rájuk, s melytől nem szabadulhatnak meg.” (Szilágyi, X., 167. o.)

A székelyek aligha ijedtek meg túlságosan Csányi ezen átkaitól. Pedig hát arra aligha gondoltak, hogy ezt a nagy szegényt 48 nemcsak feljegyezni nem fogja, hanem mindent el fog követni, hogy feledésbe menjen, sőt egyáltalán meg se tudják a hazafiak, mert ez magára 48-ra és a 48-as hazafiságra a legnagyobb szegyen. 48 pedig nem szégyenkezni, hanem dicsekedni szeretett. S valóban Petőfi azt dalolja, hogy a „székely vér” még nem halt ki s „minden kis cseppje drágagyöngyöt ér”. A magyarság csak erről tud, nem pedig Csányi László átkairól a székely „gyalázat” miatt.

Pedig hát Csányi László hangjából egész jól látható, hogy a székelyek nemcsak a túlerőnek engedtek, hanem minden ok nélkül hagyták el „a magyar szabadság” ügyét. Ekkor csak Háromszék maradt hű a 48-as üggyhez. Itt darabokra vagdalták Balázs Manó őrnagyot, mert alkudozni merészelt Heydtével. Ez azonban arra vall, hogy itt is csak a szélsőségesek terrorja félemlítette meg a többit. Ez a többi pedig könnyen lehetett esetleg nagy többség is. A későbbi események egyenesen e feltevés mellett szólnak, mert Gedeonnal való ütközetüket a háromszékiek is elvesztették, s noha ez csak december 24-én történt, már december 28-án ők is megkötötték az árapataki szerződést, melyben leteszik a fegyvert és hűséget esküsznek.

Szeremlei szerint (I., 331. o.) „a hídvégi kudarc” (december 24.) után a székely fiúk legnagyobb része hazafutott „innepelni”, azaz karácsonyra. Tehát még a legvitézebb, sőt egyedül vitéz háromszékiek is csak ilyen vitézek voltak! Főtisztjeik letették az esküt Gedeon kezébe, január elején pedig az esküt a nép képviselői is letették. Pedig Bem akkor már ott járt a közelben.

Ezért hamarosan megint 48-as uralom alá kerültek. Az elvhűség tehát nem is került volna olyan nagy áldozatukba, mert nem is lett volna szükség hosszabb kitartásra. A székely hegyek és erdők pedig mennyire megkönnyítették volna a gerillaharcot addig, míg Bem megérkezik!

Világos, hogy nyugaton, hol közelebb volt Bécs ereje, még szegyenletesebb volt a 48-asokra a helyzet. Csányi Nagykanizsán kelt 1848. szeptember 11-i, Batthyánnak írt levele például elkeseredetten állapítja meg, hogy „életemnek legiszonyatosabb óráját érem”, és hogy Jellasics „Magyarország legszebb földét” (magának Csányinak és e sorok írójának is szülőhazáját) foglalhatta el anélkül, hogy komoly ellenállásra talált volna.

Pedig én tudom legjobban, mennyire rajongott a zalai nép is Kossuthért és hogyan gyűlölte Jellasicsot, még rá 50 évre, az én gyerekkoromban is. De hát rajongani és gyűlölni sokkal könnyebb, mint áldozatokat hozni. Azt csak olyan nép tud hozni, mely valóban el van nyomva. Nálunk pedig 48 előtt a magyar népnek egyenesen mesés dolga volt.

Mikor István nádor végre fel akart lépni Kossuth ellen, mikor végre meg akarta tőle szabadítani a magyar politikai életet s megbízható kormányt akart az ország élére állítani (mert az a kormány, melyben Kossuth is benne volt, nem lehetett az), Duschektől kért tanácsot. (Attól a Duschektől, aki később Kossuth pénzügyminisztere lett és maradt egész Világosig.)

Duschek biztosította a nádort, hogy az országgyűlés többsége az új kormány pártján lesz, a lakosság pedig, különösen Budán, jó szellemű (tehát még a városi lakosság is az, pedig hát csak az volt többé-kevésbé 48-as). Lásd Steier: Görgey és Kossuth, 10. o.

Maga Kossuth is annyira tudta ezt s annyira aggódott is miatta, hogy Vörös Antalt bízta meg, hogy számára kémszolgálatot teljesítsen Duschek mellett, aki akkor Kossuth minisztériumát vezette. Vörösnek két század nemzetőr állott rendelkezésére. (Lásd ugyanott.) De azért a trónfosztás után mégis őt tette pénzügyminiszterévé.

Mikor a nádor az országgyűlés kívánságára Jellasics ellenében a magyar sereg élére akarván állni, Székesfehérvár felé utazott, „a magyar sereg előkészületeit is figyelemmel kísérte. Már Székesfehérvárról arról értesítette Batthyányt, hogy alig találkozott magyar fegyveres erővel. A néphangulatot se látta kedvezőnek” (ugyanott). Lehet, hogy ez is oka volt, hogy bécsi parancsra olyan könnyen és olyan szívesen itthagya a 48-as országot, noha néhány hónappal előbb még „illojalításra” is képes volt, és családjá attól félt, hogy Kossuthtól még a magyar koronát is elfogadja.

Steier legutóbb idézett művének 27-29. oldalán ezt olvashatjuk: „A Szolnokon működő Görgey Artúr őrnagy rendeltetése és hivatása az volt, hogy a Heves megyei nemzetőrséget megszervezze (mint Görgey „őrnagy” volta is mutatja, ez még a szabadságharc legelején volt). Ambícióval és lelkes buzgalommal fogott e munkához. 5000 nemzetőr volt a Tiszán inneni vidéken bejelentve, melynek központjául Szolnokot választották. A jelentések szerint csupán összevonni, kevésbé begyakorolni kellene a harcra kész nemzetőri csapatokat”. (Ekkor is úgy volt tehát, mint a kommunizmus alatt: mindent túloztak, mindent szépítettek, minden csak reklámra ment, azaz: hazudtak.)

„Megérkezett Szolnokra Görgey és csalódásainak útja megkezdődött.” (Lehet, hogy itt és emiatt kezdődött Görgey Kossuth elleni ellenszeme, s az a cinizmusa is, mellyel a honvédséget mindig lekicsinyelte.)

„Azt hitte, hogy a nép határtalan lelkesedéssel egy emberként talpra áll és a zászló alá siet, hogy megye és város versengeni fog abban, ki állít több és jobban felszerelt nemzetőrt a haza rendelkezésére. Az 5000 emberből alig tudott 700-at összeszedni, és ami ruházatukat, fegyverzetüket illetve, a hatóságok részéről nemtörődömség, indolencia [hanyagság] mutatkozott.”

„Kevés volt azon megyék száma hol a hatóság a nemzetőrök, később a honvédek felszerelését lelkiismerettel teljesítette. Irtóztak a pénzáldozattól, viszont a megyei lokálpatriotizmus és a szűk kicsinyesség, mihez a családos nemzetőrök érthető félnksége is járult (ez bizony, tekintettel a „legendás” 48-as lelkesedésre, éppen nem érthető), egy jelmondatba csimpszkodott, hogy csak az ő megyéjüket fogják védeni.” (Mondhatom, nagy hazafias lelkesedés! Pedig hát az a Steier, aki mindezt megállapítja, nemcsak zsidó, hanem forradalmár is, aki 48-ról a „leghazafiasabban” ír és a pecsovicok és vindisek iránt a legnagyobb megvetéssel viseltetik.

„Nemegyszer esett meg a szabadságharc idején, mikor a haza védelme a nemzetőrökre volt bízva, ne adj Isten, hogy átmentek volna a másik megyébe segíteni, inkább feloszlottak.” Itt Steier megjegyzi, hogy „mikor Jellasics betört, a győri nemzetőrség inkább feloszlott, de nem lépte át a megye határát”, és hogy „a felső megyékben ez már mindennapi eset volt”. Mikor pedig arról volt szó, hogy elviszik őket, kikötötték megnyugtatásukra, hogy „csak hat hétig vagy két hónapig szolgálnak. Ez idő letelte után hazamennek”. (Ez volt az a 48-as, legendásan nagy hazaszeretet, de természetesen nem a hazafias szónoklatok, hanem a fennmaradt történelmi kútfők világánál.)

„Ha az ellenség támadása másnapra is várható volt, összeszedelőzködtek, letették a kaszát, akár csak pont délben a kőműves a szerszámot. (Mert fegyvert ekkor még nem tudott a kezükbe adni Kossuth. De hát akkor miért sietett mégis annyira a dolog élére állításával?) Nem törődtek senkivel és semmivel, ami pedig harci értéküket illeti, az rendszerint olyan volt, hogy nemhogy harcoltak volna, hanem a többieket csüggesztették és pánikszerű szaladásokkal mindenki harci kedvét elvették.” „Schwechat, Kosztolna, Budamér, Budatin stb.” – jegyzi meg utána szintén maga Steier.

Hogy azonban a hazafiság és 48 dicső emléke ellen azért ne vétkezzék, a zsidó s egyébként is még forradalmárnak is forradalmár Steier megjegyzi, hogy „voltak kivételek is, mint például a tolnai nemzetőrök és népfelkelők, kik nem ijedtek meg Roth tábornok kilencezer emberétől”.

Hogy kivétel minden szabály alól van, az annyira magától értetődő, hogy csak azért kell feltétlenül megemlíteni, hogy rá ne fogják az emberre, hogy hazafiatlan. Hogy azonban a tolnai nemzetőrök valóban „kivételek” voltak, azt látjuk, még Steier is hangsúlyozza. Az ellentétes szabályon tehát ezek mit se változtatnak. Roth tábornokot egyébként a bécsi forradalom hírére a császári család segítségére siető Jellasics cserbenhagyta. Az ő magára maradt és bekerített 9000 emberével szemben tehát semmiféle különleges bátorságra nem volt szükség a Jellasics 40.000 embere ellen felvonult, de helyette csak Roth 9000 emberét találó magyar honvédségnek. „Heves megye se vette lelkiismeretesen annak idején – folytatja Steier – a ki-

állított nemzetőrök felruházását és felszerelését. Egy ingbe-gatyába küldték el az önkénteseket az őszi hadjáratba.” „Nyitra megye decemberben (!) szintén gatyában, mezítláb küldte az újoncokat Pozsonyba.” Ne gondoljuk – teszem hozzá már én –, hogy csak azért ez a nagy igénytelenség, mert ezek az újoncok tótok voltak. Az igazi ok az, hogy 48-ban csak így „lelkessedtek” az emberek. Egyébként Nyitra megye parasztsága közel se annyira tót, mint például Trencséné, Zólyomé, Liptóé. Heves megye pedig egyenesen tiszta magyar s – láttuk – az is így csinált.

Görgey – noha ekkor még csak őrnagy volt – a szokott gögös modorában szeptember 21-i kelettel így ír a 99%-ban magyar Heves vármegyének: „Ha a Heves megyei állandó nemzetőrség oly gyáva, a maga soraiból ki nem állíthatni a vész pillanatában a magyar haza, a magyar korona és önfönnállásunk védelmére önkénteseket, és ha e gyávaságot nem meri bevallani, mondván szemébe az országnak: „Mi nem állítunk ki háború végéig”, ha gyávaságát sorain kívül toborzott önkéntesekkel akarja takarni, kik az ő képét viseljék és az ő nevének szerezzenek nem érdemlett becsületet a csatatéren: legalább ruházza fel őket ezen Heves megyei állandó nemzetőrség. Ez a legkevesebb, amit kívánni lehet”.

Erre Heves megye szeptember 27-i bizottsági üléséből felír a miniszterelnöknek s megálapítja, hogy ilyen „neveletlen, durva kifejezésekkel teli levél” nem „egy honvédi őrnagytól, hanem még egy régibb idomú fekete-sárga zsinóros seregbeli tizedestől” is sok lenne, s ezért tisztelettel felkéri a miniszterelnök urat, hogy „ezen neveletlen őrnagyt hivatalából elmozdítani és így a megye megsértett testületének elégtételt szolgáltatni szíveskedjék”.

Hát még ha ezek a jó Heves megyeiek tudták volna, hogy ez a „neveletlen” „honvéd őrnagy”, aki nekik ilyen sértő, sőt kihívó hangon ad leckéket a magyar hazafiságból, csak most kezd tanulgatni magyarul!

Rüstow „Az 1848–49-es magyar hadjárat története” című művében (58. o.) ezt írja: „Görgey nem volt rajongó. Gyűlölte a frázist és kérlelhetetlen gúnyal üldözte. E gúny nemsokára ki lón híva azáltal, hogy látta, miszerint a nép valódi lelkesültsége, melynek véleménye szerint tettekben kellett volna nyilatkozni, cseppet sem felel meg annak, amit arról a népszónokok beszéltek”. „Rüstow ezen ítélete Görgeyről – jegyzi meg Steier – találó.”

Görgey levelei még akkor is a lelkesültség hiányát bizonyítják, mikor az ellenkezőt emlegeti. Mert természetesen tapasztalt itt-ott lelkesedést és áldozatkészséget is, hiszen az előbb állapítottam meg, hogy a kivételek magától értetődők. Október 2-i, Kossuthnak tett jelentésében így fejezi ki magát: „Csak most erélyt, csak most erőfeszítést és mentve vagyunk, mert a nép – könnyezve írom –, a nép velünk tart.”

Görgey tehát annyira megszokta már, hogy a nép nem tart velük, hogy egyenesen könnyekre fakad a meghatódástól, mikor végre egyszer jót és örvendeteset is tapasztal.

Mivel Görgey nem volt éppen sírásra hajló természet, gondolhatjuk, milyen nagy ritkaság lehetett ez, hogy még ő is ennyire meghatódott tőle. Csak mellesleg jegyezzük meg, hogy Görgey ekkor még olyan messze volt a magyarul tudástól, hogy ugyanezen levelében az „elneézni” helyett az „ellátni” kifejezést használja, nem is sejtve, hogy jelentésben milyen nagy a különbség a kettő között. Ezt írja Kossuthnak: „Méltóztasson ellátni ezen szolgálat elleni hibámat”.

Ugyanilyen, 48-ra előnytelen következtetést kell levonnunk Csányinak Kossuthhoz írt kelet nélküli leveléből is, melyben azon örvendezik, hogy „Kossuth lelkesítésének sikerült a tiszai igaz magyar fajtát felköltetni érdekünk védelmére”. (Steier, 89. o.)

A Dunántúlon működő és onnan is származó (Zalából) és az ottani nép 48 iránti hidegségét tapasztaló Csányi önmaga vigasztalására azt gondolja, hogy az alföldi nép az „igaz magyar fajta” s ezért bizonyára sokkal jobban lelkesedik „a magyar ügyért”. Azt gondolja, hogy a dunántúli nincs olyan magyar s az azért nem lelkesedik. Pedig hát Árpád hadai előbb szállták meg a Dunántúlt, mint az Alföldet és a Dunántúl falvai nevükben az összes honfoglaló nemzetségek nevét megőrizték. Szent István a püspökségek és kolostorok legnagyobb részét

is itt alapította annak bizonyosságául, hogy a magyar nép zöme akkor itt lakott. A köznemesség száma is mindig sokkal nagyobb volt itt, mint az ország bármely részében, de különösen több, mint az Alföldön, ahol legkevesebb a nemes. Éppen Csányi hazájában, Zala megyében nem kevesebb, mint száz olyan falu volt, melynek „parasztsága” köznemesekből állt.

Újabb ellenmondás azonban Csányiban, hogy noha ő az alföldieket a saját maga fajtájával szemben olyan nagy és olyan igazi magyaroknak gondolja, mégis annyira csodálkozik rajta, hogy Kossuthnak sikerült őket „felköltetni” 48 mellett. Addig tehát még ők se lelkesedtek s Kossuth tüneményes szónoki tehetsége nélkül még később se lelkesedtek volna még ők se.

Ugyanezt Mészáros hadügyminiszter is bizonyítja, aki a Honvédelmi Bizottmányhoz október 17-i lemondó levelében azt írja, hogy „a katonaságnál a fegyelem úgyszólván már hanyatló lábán áll”. Már? – kérdezzük meglepetve. Hiszen még csak 1848. október közepén vagyunk, tehát alig csak hogy elkezdték a harcot.

Azt pedig egyenesen Kossuth írja ugyanezen Honvédelmi Bizottmánynak október 26-án, mikor az Ausztriába betörni készülő honvédsereggel az ország nyugati határán állt: „Népünk koplalni nem tud (48-ban tehát nem szerette a hazáját annyira a magyar, hogy érte még nélkülözni is hajlandó lett volna), a pesti nemzetőrök nagy része (pedig nem ezek lelkesedtek annyira március 15-én?) sétautat képzelve (pedig hát eddig valóban csak ebből állt a hadjárata) már tovább nem tartható, pioníreink nincsenek, pedig ha előnyomulunk, két folyón kell átkelnünk. Vezéreink nincsenek. Ha újakat teszünk vagy nem lesz irántuk bizodalom, vagy temérdek lesz az apprehenzió [neheztelés]”. (Tehát csak ilyen önzetlenül szolgálták ezek a vezérek és vezérjelöltek a hazát?)

Igaz, hogy Kossuth azt is hozzáteszi, hogy „e bajok közül sokat kipótolt a sereg lelkesedése, de mindent nem”, világos azonban, hogy ezt csak azért írta, hogy valami jót is írjon. Hiszen ez az állítása egyenesen ellentétben van azzal, amit közvetlenül előtte maga mondott. S valóban kevéssel utána, hogy Kossuth „a sereg lelkesedéséről” ír, Steier azt kénytelen megállapítani, hogy „kaszás népfelkelők riadalmas áradata mindent felbontott” (112. o.). Tehát csak ilyen volt „a sereg lelkesedése”.

A siralmasan végződött schwechati csata után Pozsonyban október 30-án éjfélkor a Honvédelmi Bizottmánynak küldött jelentésből is jól láthatjuk, mennyit lehet adni Kossuth dicsekvésére. Noha tökéletes kudarcot vallottak, s többek közt ő maga is azt írja, hogy „a megfutamodott komáromi nép oly gyorsan haladt, hogy még szekereken sem bírtam utolérni” (Steier, 115. o.), pedig „a komáromi kaszások rendetlen felbomlását előbb magam, majd Repeczky képviselő kivont karddal iparkodtunk megállítani, de ez csak pillanatra sikerült”, mégis azzal dicsekszik, hogy „meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt seregeink mindenütt, ahol támadtak, diadalmasan előnyomultak” (igen addig, míg az ellenség hagyta őket), sőt a jelentés végén egyenesen azzal dicsekszik, hogy az ellenség „csak kiválogatott és még a napóleoni időkből híres erős pozíciójának és Bécs (a bécsi forradalmárok) hallgatásának köszönheti, hogy tönkre nem tettük”(!).

Pedig hogy Schwechatnál milyen hamar és milyen dicstelenül megfutottak ezek az ellenséget majdnem tönkretevő honvédek, azt megítélhetjük Kossuth jelentésének abból a megállapításából, hogy „halottaink száma alig mene többre negyvennél”, sőt még tovább menve azt állítja, hogy „én ugyan a csataterén három halottnál többet nem láttam”. Mindez bizony azt bizonyítja, hogy harc nélkül futottak meg. Nemcsak a komáromi „kaszasok” futottak meg, hanem az egész sereg. A kaszasok csak kezdték.

Újabb, november elsejei jelentésében, mikor derűlátó természete, melyről egyébként híres volt, még jobban fölébe tudott kerekedni az átélt lehangoló eseményeknek, Kossuth már ilyesmiket ír: „Megjegyzem elvégre, hogy az október 30-i Schwechat alatti csatának történetét, melynek különössége az, hogy bár az ellenséget mindenütt megvertük (!) s győzelem következtében (!) vonultunk vissza (!), mégis a sereg némely része önmagától eredt futásnak (hát ez bizony különös egy hadi eset!), hadi vizsgálat alá vetetni tartottam szükségesnek”.

(De azt még mindig nem magyarázta meg, hogy ha győztek és a sereg „némely része” mégis „önmagától eredt futásnak”, ebben az egészen bolond tettében miért követte ezt az ostoba „némely részt” mégis az egész „győzelmes” sereg? Ilyesmi még egy vicclapban is sok lenne.)

A kuruc kor történetében már láttuk, hogy az ilyen egészen különleges schwechati-féle csaták, melyekben csakugyan győzni kellett volna, mert az ellenség száma egy kis töredékét tette a miénknek, még meg se kezdte a támadást és a mi seregünk máris megfutott, de viszont ezt annyira idejében és olyan gyorsan tette, hogy úgy szenvedett csúfos vereséget, hogy még halottai se voltak, a magyar „szabadságharcok” történetében nem is éppen újdonságok vagy ritkaságok.

Azt mindenesetre feltétlenül bizonyítják, milyen „lángoló lelkesedéssel” harcolt „szabadságáért” a magyar (tehát hogy éppen nem a szabadságáért harcolt) és 48-at is milyen lelkesen kezdte el.

Ha nálunk szabadságharcaink megkezdése előtt tényleges elnyomás lett volna, nem pedig csak Kossuth és elődei színes szólamaiból és bűgő baritonjából tudták volna meg honfitársaink, hogy ők milyen elnyomottak, akkor egész bizonyos, hogy nem hiányzott volna belőlük annyira minden energia már a harc megkezdésekor is. Akkor dühvel, elkeseredetten, konokul, késhegyig menően s utolsó csepp vérig harcoltak volna, nem pedig győztek és mégis megfutottak volna, s nemcsak a sereg némely része, a kaszások futottak volna meg, de azért mégis az egész sereg futott volna.

Hogy igazunk van, még inkább bizonyítja Kossuth jelentésének az a megállapítása, hogy „a csatarendbontók között olyanok is voltak, akiknek hivatásuk, sőt szoros kötelességük éppen a rend fenntartása lett volna”. (Steier, 120. o.) Ez ugyanis magyarul azt jelenti, hogy nemcsak a kaszás-gatyás népfelkelők voltak ilyen gyávák, hanem a vezetőik, a tisztjeik is. Tehát nemcsak az egyszerű paraszt nem lelkesedett s nem volt hajlandó életét áldozni a Kossuth értelmében vett „magyar szabadságért”, hanem még az a magyar értelmiség se, melynek 48 a mozgalma volt.

A 48-asoknak az osztrák sereg elleni harcai, mint láthatjuk, ősszel kezdődtek. Mivel az idő haladtával mindig hidegebb lett, „a hűvös őszi idők beálltával a megyei népfelkelési csapatok tisztestől, legénységestől együtt hazakiváncsoltak”. Ravelsbergi Strobl Ferdinánd könyvében (*Die ungarische Donau-Armee [A magyar dunai hadsereg] 1848–49*, 39. o.) és e fejezet okmányaiában olvashatjuk, hogy „a soproni nemzetőrök búcsú nélkül hazamentek, a borsodiak Csányinál ugyan előbb bejelentették „türelmetlenségüket”, de szintén hirtelen távoztak, a zempléniek hasonlóan, a gömöriek és a hontiak nem nyúltak többé a fegyverhez, mert szolgálati idejüket lejártnak hirdették, végül szintén hazasiettek”. (Steier, 123. o.)

Mentségükre és általában 48 becsületének megmentésére Steier (és általában a magyar történetírás), mint a legtermészetesebb magyarázatot, azt hozza fel, hogy nem lehetett az emberektől azt kívánni, hogy kaszával szálljanak szembe az ellenség puskájával. Azt se lehetett elvárni a nemzetőröktől, hogy önként megfagyjanak. A még idejében való távozás tehát csak értelmességüket bizonyítja.

Ámde ha mindezen igazságot elfogadjuk, akkor azok józan eszének hiányát kell megállapítanunk, akik ezeket a szerencsétlen embereket kaszával fegyver ellenében, s ráadásul ruhátlanul vezényelték a harctérre. Vagy talán nem is annyira ostobák, mint inkább lelkiismeretlenek voltak ezek a 48-as vezetők. Ha ugyanis olyan néppel volt dolguk, mely nem volt hajlandó áldozni a „hazáért”, miért kezdték el akkor a harcot? S ha nem tudták ruházni és fegyverrel ellátni azokat, akiket a harctérre kényszerítettek, miért kezdték akkor szabadságharcot, s különösen miért siettek vele akkor annyira? Miért állítottak mindent készakarva élére, miért hetvenkedtek annyira, miért hívták ki maguk ellen mindenáron Bécset, csak hogy ez a harc, melyre ők annyira nem voltak felkészülve, minél előbb kitörjön? Mert hiszen jól láttuk, hogy nemcsak Széchenyi és Deák vagy Eötvös, hanem még Batthyány szerint se kellett volna a fegyveres harcnak kitörnie, s különösen nem ilyen hamar kitörnie.

Hangsúlyozzuk, hogy nem a nemzet függetlensége kivívásának akarásában, hanem csak az akarás módjában, vagyis hogy most rögtön és fegyverrel, vagy pedig lassan, fokozatosan és békés eszközökkel történjék-e ez a kivívás, van 48-as és 48-ellenes magyar közt különbség. Ha pedig most még a 48-asok is kénytelenek elismerni, hogy az elhírtelenkedés nem volt okos és nem volt lelkiismeretes dolog, akkor tulajdonképpen a 48-as eszmét ítéljük el s azt ismerjük el, hogy nem példaadó, nem hős, hanem éppen ellenkezőleg, ostoba és lelkiismeretlen emberek voltak, akik csinálták.

Ha azok a gatyás és kaszás népfelkelők, akik a sorkatonaság rohamra elől megszaladtak vagy a hideg elől hazavonultak, nem gyávák és nem hazafiatlanok, hanem egyszerűen csak józan eszűek voltak, akkor a dolog intézői, az állítólagos nemzeti hősök, azok gatyában és kaszával vezényelték a magyart az ellenség elé, mert se fegyvert, se ruhát nem tudtak nekik adni, azok voltak nem józan eszűek vagy lelkiismeretlenek, vagy egyszerre mind a kettő együttvéve.

Persze azok, akik nálunk 48-at csináltak, azt hitték, hogy a hazáért és a szabadságért való lelkesedés nem ismer akadályokat, hanem mindent legyőz. Ez valóban így is volt és így van ma is olyan mozgalmakban, melyekbe nem mesterségesen lovalják bele a népeket, hanem valóságos helyzetük tényleges túrhételensége az, ami harcra izgatta vagy izgatja őket. Ha 48-ban vagy bármely régebbi szabadságharcunkban az lett volna a helyzet, akkor nálunk is így történt volna. De éppen az, hogy a mi 48-as népfelkelőink (no meg hát kurucaink és régebbi „szabadságharcosaink” is) annyira feltűnően józan eszűek voltak, hogy sem kaszával, sem ruhátlanul nem voltak hajlandók harcolni, vagy a harcban szigorúan megszabott határidőhöz kötötték magukat, mutatja a legjobban, hogy nálunk 48-ban és 48 előtt nem volt se önkény, se elnyomás, se szolgaság, se szegénység, se kizsákmányolás, ami miatt a nép valami különösebb gyűlöletet érezhetett volna valaki ellen vagy elkeseredett dühében valamit még a józan ész ellenére is hajlandó lett volna cselekedni.

De nem lelkesedett az értelmiség se, mely pedig a kor eszméinek hatása alatt állt és ezért szerette az akkor divatos forradalmakat. Éppen most láttuk, hogy nemcsak a kaszás és ruhátlan népfelkelők, hanem velük együtt tisztjeik is hazamentek. Azt a hiányzó fegyvert és ruhát, illetve a hozzá szükséges költséget is, melyet 48-ban senki se adott, ennek a vagyonosabb értelmiségnek kellett volna adnia a népfelkelők számára, ha legalább a lakosságnak ez a rétege csakugyan annyira lelkesedett volna az ügyért, mint amennyire a valóságban nem lelkesedett.

Tudjuk, hogy még Petőfi, a fő lelkesítő, a fő forradalmár, a fő túlzó, a fő siető, a legtúrelmetlenebb, a lassan haladásnak, a megalkuvásnak és a tárgyalásoknak legnagyobb ellensége is állandóan hazajárt a harcterről, s hol engedély nélkül jött onnan haza, hol pedig engedélyét elfelejtette meghosszabbíttatni, mikor lejárt a szabadsága, de azért mégis tovább maradt. Ő is katonaszökevény volt, s hogy nem lövették agyon katonaszökevény módjára, csak annak köszönhette, hogy Petőfi volt a neve. Sokkal könnyebb ugyanis lelkesíteni, mint lelkesedni, illetve annak megfelelően tenni és áldozatokat hozni, és éppen a lelkesítők tartják magától értetődőnek, hogy nem nekik kell tenni, hanem másoknak. Hiszen éppen azért lelkesítik őket.

Így aztán nem csoda, hogy Görgey serege november hónap folyamán majdnem 9000 fővel lepadt (Steier, 146. o.), s akik megmaradtak, azokat is mindennek lehetett mondani, csak lelkeseknek nem. Az ilyen seregben nem is lehet lelkes az se, aki marad. Ezért nem mert a vezér útközetet kockáztatni a benyomuló Windischgrätzcel, s ezért hagyta, hogy a főváros is kardcsapás nélkül kerüljön kezébe.

Pedig gondolhatjuk, milyen leverő hatással lehetett ez az ország népére! Kossuth Görgeyhez irt leveleiben állandóan figyelmezteti is. Tábornok úr, csak egy kis sikert! Tábornok úr, csak egy kis győzelmet! (Ne féljen, akármilyen kicsiny lesz, értek én ahhoz, hogyan kell abból nagy sikert csinálni!) De enélkül hogyan, mivel lelkesítem a népet?

De a tábornok úr csak nem mert vagy nem tudott még a legkisebb sikerrel se szolgálni, mert ilyen sereggel nem tartotta tanácsosnak útközetet vívni az ellenséggel. A legszomorúbb azonban,

hogy éppen ez volt Görgeynek az egész hadjárat alatt tanúsított egyik legnagyobb bölcsessége. Kossuth később már csak azt kérte, hogy legalább a főváros előtt kísérelje meg az ütközetet, de Görgey – noha ígérte s készült is rá – mégis okosabbnak tartotta végül még ezt is elhagyni.

„Férgek, ruhanélküliség, rossz ellátás, a nép szívtelensége (!) nagyban hozzájárult a sereg rossz hangulatához” – írja Steier (149-150. o.). Tehát a magyar nép nemcsak katonának nem ment, hanem még azok iránt is „szívtelenül” viselkedett, akik táborba szálltak.

De az ilyen seregek lehetett-e kedve harcolni? Otthagytá otthonát, hogy hazáját védje, s a nép tudára adta, hogy nem érzi szükségét semmiféle védelemnek, mert hiszen senki se bántotta vagy bántja.

Görgey november 11-én azt jelenti a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy „a soproni gyalognemzetörök az ellenség közeledésének egyszerű hírére (!) egyenesen hazafutottak: a lovasok kevés órák előtt (Görgey még csak tanul magyarul) hasonlót tettek”. (Steier, 155. o.)

November 14-én pedig Pozsonyból írja Görgey Kossuthnak, aki legalább a gerillaharcot ajánlja neki, ha egyszer serege nagyobb ütközetre nem képes, hogy „az úgynevezett gerillaharcnak tán magam volnék legnagyobb kedvelője, de mostani helyzetünkben minden gerillaharc lehetetlen; lehetetlen azért, mert a nép itt nem tart velünk és éhtől haldokló honfitársai előtt elzárja ajtaját. Lehetetlen a gerillaharc, mert gyalogságunk majdnem mezítláb jár, lovaságunk pedig elcsigázott lovain alig bír a gyalogság után vándorolni” stb.

Csak akkora volt tehát a 48-as magyar lelkesedés, mégpedig nem is a szabadságharc végén és kudarcai miatt kiábrándulva, a harcot már végleg megunva és erőben kimerülve, hanem már az elején, mikor legnagyobb szokott lenni az eleven erő és a dolog is még az újdonság ingerével bír, hogy csapataink még saját hazájukban se folytathattak gerillaharcot. Nemcsak rongyosak és éhesek voltak hozzá, hanem még a lakosság is ellenséges indulatot mutatott irántuk. Az effajta harcoknak pedig tudvalevőleg a lakosság együttműködése a legfontosabb, sőt azt mondhatnám: elengedhetetlen kelléke.

De Görgey ugyanezen leveléből azt is megtudhatjuk, hogy nem is mindig azért hagyták ott a sereget a szabadság ügyéért állítólag annyira lelkes magyarok, mert nem volt fegyverük és mert rongyosak voltak. Ez inkább csak ürügy volt náluk. „Sír a lelkem – írja a vezér (Steier, 159. o.) –, ha azon tömérdek jó meleg ruhára s használható fegyverre visszaemlékezem, amit oly sok nagyszámú, de bizony nem nagy bátorságú őrsereg-osztály hazavitt magával hitszegően, odahagyván jó ügyünket.”

Tehát „tömrédek” voltak még olyanok is, akik nemhogy áldoztak volna „a magyar szabadságért”, hanem még ők szereztek maguknak általa új ruhát potyán.

Görgey november 15-i jelentésében pedig (Kossuthhoz) ezt olvashatjuk: „A borsodi zászlóalj szolgálati ideje f. h. [folyó hó] 20-án jár le, s már ma ötödnapja, hogy hazakiváncsoltak. Csányi László kir. biztos úr megpróbálta őket szép szóval további maradásra bírni, de bíz ők másodsor is kijelentették, hogy ők egyáltalán nem maradnak, sőt azt is mondták, hogy minekutána eddig csak kísérette őket az ágyútűzből az Úristen, ők nem lesznek boldok ezen hátralevő öt nap kedvéért újra kockáztatni kedves kis életüket. Eszerint tehát csepp okom sincs ezen buzgó hazafiak elmenetelét siratni, de van ok siratni a sok jó fegyvert és készületet, és ennél fogva megkértem a kir. biztos urat, hogy legalább fegyverzetüket tartsa meg a haza védelmére, ha el is bocsátja az embereket” (Steier, 166. o.).

Hogy áll meg ezen és a Görgey előbbi levelében ismertetett másik tény előtt az a magyarázat, hogy a nemzetörök azért oszoltak haza, mert kaszával puská ellenében menni örülség lett volna tőlük?

Görgey november 17-i jelentése ugyancsak Kossuthhoz és ugyancsak Pozsonyból: „Tisztelt Elnök Úr! Midőn én az önkéntes zászlóalj kiállítására és a kaszásoknak táborbani használatára ellen kikeltem, visszhangra nem találtam t. elnök úrnál, mert t. elnök úrnak nézete szerint a lelkesedés kipótolhatja a rendet, az állhatatosságot minden háborúi sanyarúságokban, az engedelmisséget, a fegyelmet s több efféle katonai és csak katonai erényeket”.

„Bárcsak így volna, másképpen állanának a dolgok. De fájdalom, a magyar lelkesedése nem egyéb egy kis szalmatüznél.”

„A borsodi zászlóaljnak magaviseletét már jelentettem.”

„A honti Ivánka-féle 3. önkéntes zászlóalj tegnap előtt az ellenség ellen kirendelve lévén, fegyver nélkül kelt ki az alarmhelyre, kinyilatkoztatván, hogy ők minthogy csak 6-8, legfeljebb 10 hétre állították ki a megye által, és ezen idő már régen eltelt, egy tapodtat sem mennek többé az ellenség ellen. A mellékelt jelentés a zászlóalj parancsnokának két kellékletével felvilágosítást ad a történekről; valamint a Hont megyebeli helységek csalfa eljárásáról is.”

„A zempléni zászlóalj (hat hónapra kiállítva) szinte (szintén) felzúdult, mert azokat is megcsalta a megye annyiban, hogy a szükséges ruhát még eddig sem küldötte el. És ezen hideg éjszakákban csak megfázik az ember, ha a köpenyeye alatt még posztóruhája sincsen.” (Úgy látszik, hogy a Hont megyeieket meg abban „csalta meg” a megye, hogy azt mondták nekik, hogy csak néhány hétig tart majd a szolgálatuk. De hogy a megye szükségesnek tartotta ezt a megnyugtatót, hogy hazafias köteletségének (az újoncok kiállítását illetően) eleget tudjon tenni s a megye hazafias hírnevét el ne rontsa, megint csak annak bizonyítéka, mennyire hiányzott itt is az a minden idők számára példának állított híres 48-as lelkesedés.)

„Ma jelent meg nálam két zempléni nemzetőr azon kérelemmel az egész zászlóalj nevében, miszerint haza bocsátanám őket, minthogy otthon a kolera szörnyű módon uralkodik. Maholnap minden önkéntes zászlóaljaktól ilyféle jelentéseket várok.”

Természetesen ez is csak ürügy volt, mert hiszen a kolera csak a háború vége felé, az oroszok bevonulása miatt kezdett komolyabban jelentkezni, 1848 novemberében még vagy tudatos hazugság volt, vagy pedig csak rémhír. De egyébként is ki látott olyan katonát, aki otthagyja a katonai szolgálatot, ahol akkor még kolera nem fenyegette, hogy otthon a falujában, ahol állítólag már dúlt, elkaphassa? A kolera elől szokás menekülni, nem pedig hozzá.

„A zemplénieknek azt mondtam, hogy kérelmüket a Honv. Biz. eleibe fogom terjeszteni, de addig is, míg a válasz megérkezik, teljesítsék köteleységüket, különben kénytelen lesznek a bűnösöket legszigorúbban megbüntetni.”

„A gömöri nemzetőröknek négy heted részének szinte (szintén) e napokban telik az ideje. Ezek már éppen nem maradnak.”

„A honvéddé átalakulása az önkéntes zászlóaljoknak nem igen valósul. A legénységtől igen kevesen vannak, akik magukat felavattatják. Abból az sül ki, hogy többnyire csak a tisztek azok, akik át akarnak lépni, hogy minden tudatlanságuk és hasztalanságuk mellett tovább is húzzák a jó fizetést, tovább is kérkedhessenek a tisztí címmel.” (Uramfia! Csak nem ezek voltak azok a legendás hős honvédtisztek, akikre még dédunokáik is olyan büszkék?!)

„A vizsgálat ellen korteskednek, ahelyett, hogy valamit tanulnának. A korteskedők között a legbuzgóbbak egyike Thaly Zsigmond százados (tehát még kálvinista is) az Eszterházy-féle zászlóaljban, ki, minthogy holnapután százada hazabocsátatik, ideje eltelvén eszerint tehát ő is elbocsátatnék, ha vizsgálatot le nem tesz, most 14 napi szabadságot kér. Keresztül tekintem tervét. Öneki kell egy bizonyítvány (de jól látszik a mondaton, hogy németből szóról szóra van fordítva!), mely szerint azt állíthatná Pesten, hogy ő csakugyan még szolgál, s aztán majd kieszközölné magának az áttételt valamelyik honvédzászlóaljhoz. Szép kis intrigue [belépés]! Thaly Zsigmond százados e számítása talán nem is egészen alaptalan, minthogy több eset is megmutatta, hogy csak Pestre kell menni, hogy elémozdíttassék az ember”. (Pedig babérokat a harctéren kellett volna szerezni hozzá.)

„Az Eszterházy-féle zászlóaljnak három százada holnapután megy el haza, aztán a Thaly Zsigmond századán kívül még kettő. Tartóztatni őket lehetetlenség, de legalább a fegyvereket rakatom le velük.” (Steier, 169-171. o.) Tehát ezek megint csak nem azért voltak hajlandók harcolni, mert nem volt fegyverük.

Ezek a Thalyak ugyancsak belesimpaszkodtak a hazába. A Zsigmond így csinált 48-ban, a Kálmán pedig 50 év múlva úgy, hogy beállt Rákóczi írődeákjának, s még kuruc nótá-

kat is képes volt hamisítani nagy hazafiságában. Volt is, míg élt, nagy becsülete az országban, s még ma is utca van róla elnevezve Budapest-Ferencvárosban.

Még Steier is, aki nemcsak 48 pártján van, hanem még a trónfosztást is nyíltan helyesli, elismeri, hogy 48 és a szabadságharc nem a magyar nép akaratából, hanem annak egyenesen ellenére történt. „Tagadhatatlan – írja –, a nép nem akarta a háborút, a nép királyhú volt mindig.” (Steier: Az 1849-es trónfosztás előzményei és következményei, 10. o.)

Az igaz, hogy mindjárt azt teszi utána, „de a magyar királyhúség fogalma nem azonosítható nálunk a dinasztikus érzéssel”, de azt nem veszi észre, hogy ez a megjegyzése ellentétben van azzal az állításával, melynek magyarázására fel akarja hozni. Hisz azt, hogy a nép nem akarta a háborút (tehát a szabadságharcot, a 48-at), csak azzal lehet magyarázni, hogy meg volt elégedve a dinasztiaival, mert hiszen 48, illetve 49 nem a királyságtól, hanem a dinasztiaától akarta megszabadítani a magyar népet. 48 a dinasztia ellen tört ki, s ha a nép a dinasztiaától akart volna szabadulni, akkor szíve ügye lett volna ez a háború.

Jókai is azt írta a 48-as magyar népről, hogy „neki addig a törvény se törvény, míg a császár pecsétje alatta nincs nagy kétfejű sással. Értünk fegyvert nem fog, szavainkban nem bízik, terveinkben nem segít”. (Illyés Gyula: Petőfi, 262. o.)

Nem igaz tehát, hogy a magyar nép királyhú bár (és az volt 48-ban is), de nem Habsburg-hú. Látjuk, hogy éppen a márciusi ifjak egyike állapítja meg róla, hogy 48-ban is éppen ahhoz a királyhoz volt hű, aki császár is volt egyúttal, és akinek jelvénye a kétfejű sas volt és annál jobban hitt neki, minél nagyobb kétfejű sast rakott a rendeletére. A józan magyar a Habsburgok 400 éve alatt ugyanis kitapasztalta, mennyivel többet építhet a Habsburgok kétfejű sasára, mint Kossuth vagy Petőfi szólamaira vagy turulmadaraira. Meghallgatja, sőt élvezi ezeket is, de a kétfejű sas iránti bizalmában azért ezek szava nem rendíti meg.

De hogy nemcsak az istenadta nép, hanem még értelmisége és közte még azok is, akik az új eszmék és a függetlenség fáklyavívői voltak, ők se nagyon akartak eszméikért kockáztatni semmit, mutatja, hogy a kormánynak Pestről Debrecenbe költözése után, mely szilveszterkor történt, még január 8-án is mindössze csak 145 képviselő volt jelen Debrecenben (csak egy hét múlva lettek kétszer annyian). Nem volt többé az országgyűlésnek elnöke, távol maradt mindkét alelnöke, s még jegyzője is csak egy volt jelen. (Szilágyi, X., 204-205. o.) S mindez annak ellenére történt így, hogy az átköltözés előtt Hunkár azt indítványozta, hogy fel kell olvasni a névsort, s aki nem lesz Debrecenben, azt fel kell akasztatni. A „szabadságnak” ez a hős bajnoka egészen elfelejtette, hogy a nemzet képviselőinek talán néminemű szabadságokat, sőt immunitást is biztosít a törvény, de azokat, akiket a nép képviseletével megbízott, egyébként is illenék jobban megbecsülni, s hogy nemcsak az országgyűlés, hanem az egész nemzet meggyalázása is az, ha törvényes képviselőit csak annyira becsüli valaki, hogy akasztófával lehet csak őket a haza szeretetére rákényszeríteni.

Aztán milyen „szabadság” az, ha a szabad nemzet szabad képviselőit akasztófával kell és lehet kényszeríteni arra, hogy hazáját úgy szeresse, ahogy neki az akkor divatos politikai irányzat előírja? Ámde Hunkáréknak mindez nem jutott eszükbe. Vagy talán inkább az volt a baj, hogy nagyon is eszükbe jutott s ezzel az akasztófás indítványukkal csak azért álltak elő, mert nagyon is jól tudták, hogy képviselőtársaik nagy többségének hazaszeretetről való felfogása nagyon is különbözik az övékétől. Jellemző azonban, hogy mikor Hunkár indítványát megtette, Kossuthnak egy tiltakozó szava se volt ellene. Úgy látszik, ő szívesen vette volna, ha a ház elfogadta volna az indítványt. Még az is könnyen lehetséges, hogy Hunkárt titkon ő maga bízta meg, hogy ezzel az indítvánnyal előálljon.

Szemere Bertalan a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett 1849. január 19-i, Miskolcra küldött jelentésében azt hangsúlyozza, hogy a kormánynak nagyobb szigorral kellene eljárnia, mint amilyent tanúsít, mert forradalmat csak szigorral lehet sikerre vinni. Felhozza követhető példának gróf Zichy Jenő azonnali felkötését, melyet Görgey hajtatott végre. „Mi

benyomást tett a fehérvári kivégzés! – kiált fel. – Ez az oka, hogy a nép tőlünk félt és engedelmeskedett.” (Steier: A trónfosztás, 36. o.)

Kell-e ennél világosabb elismerése annak, hogy a nép, a magyar nép, nemcsak a felkelés, a forradalom mellett nem volt 48-ban, hogy még azt is csak megfélemlítéssel lehetett elérni, hogy a forradalomnak ellene ne szegüljön? De – folytatja Szemere – ennyi csak a népnek elég, „a birtokosoknak és az értelmiségnek” ennyi még kevés, mert az még ilyen kemény figyelmzetetések hatására is csak „meghajol” s megvárja, míg a vész elvonul a feje felett, aztán újra csak felegyenesedik, azaz újra csak svarcgelb lesz.

Meglepő, hogy nemcsak akkor kellett akasztófával és forradalmi szigorral kényszeríteni a „hazafiságra” a népet és a vezetőségét egyaránt, mikor rosszul állt a forradalmiak szénája, hanem még akkor is, mikor a kétfejű sas ügye állt rosszul. Kossuth 1849. április elsején már azt írhatja Egerből Csányinak, hogy „seregünk biztosan hiszi, hogy győz. Ez már fél győzelem. Az ellenség hátrál, ez már fél veszteség”, s mégis még ekkor is azt írja, hogy ugyanez az ellenség „a sok saját bőrét őrző gyávaságra” „számít”, „mellyel, fájdalom, most is bővelkedünk”. (Steier: A trónfosztás, 160. o.) Képzeltető-e ennél kiábrándítóbb cáfolata a 48-as, állítólag olyan nagy lelkesedésnek?

Görgey, 48 bukása után, 1850. március 25-én egy, a klagenfurti városparancsnokhoz intézett levelében azt írja, hogy mikor Kossuth 1849 tavaszán, az áprilisi trónfosztásra nézve kikérte Görgey és serege véleményét, ő azt felelte neki, mégpedig hevesen felkiáltva: „Én e csapatokkal becsületesen megosztottam a szenvedést és az örömet. Ismerem őket! És ha V. Ferdinánd királyt, akiért harcolnak, ide tudnám varázsolni, én egyedül, őrség nélkül bátran a táborba vezethetném, mert életemmel kezekedem: egyetlenegy ember sem tagadná meg a hódolatot”.

„Kossuth – folytatja levelét Görgey – láthatólag elégedetlenül, gyorsan félbeszakította a tárgyalást és hallgatagon hagyta el a termet, nyitva hagyván az ajtókat.” (Steier: A trónfosztás, 190. o.) Kossuth aztán mégis kimondatta a trónfosztást már utána alig két hétre s Görgeynek se volt akkor egy szava se ellene, legalábbis a nyilvánosság előtt nem.

Igaz, hogy e nyilatkozat értékét meg lehetne gyöngíteni azzal, hogy Görgey már Klagenfurtba volt internálva akkor, mikor azt írta, tehát nem volt teljesen szabad. Amde itt most nem arról van szó, hogy Görgey 1850-ben milyen véleményt nyilvánított a trónfosztást illetően, hanem arról, hogy 1849 tavaszán, mint a győzelmes honvédhadsereg vezére, csakugyan mondta-e azt Kossuthnak, amit klagenfurti levelében állít. Bizonyára senki se gondolhatja, hogy amit ekkor Kossuthnak állítólag mondott, azt csak Klagenfurtban találta ki. Ezt a feltevést nemcsak Görgey jelleme teszi lehetetlenné, hanem az is, hogy Kossuth akkor még javában élt, tehát még ha jelleme Görgeyt rá is vitte volna erre a hajmeresztő hazugságra, már csak Kossuth, a szem- és fültanú miatt se hazudhatott volna ilyen arcátlanul. Egyébként az még Steiernek se jut eszébe, hogy Görgey állításának igazságában akár csak kételkedni is lehet.

Említettem, hogy Steier, mint zsidó forradalmár, helyesli még a trónfosztást is, amit pedig még a „hazafiasan” író 48-as történetírók legtöbbször se tesz (igaz, hogy ezek még a Habsburgok uralma alatt írtak, míg Steier bukásuk után, a Horthy-korban). Azonban a trónfosztás annyira a nemzet ellenére történt, hogy még Steier is kénytelen elismerni a következőket:

„Más kérdés az, hogy taktikai szempontból, a nemzeti ellenállás erősítése szempontjából előnyös volt-e ez a lépés. Erre a kérdésre csak határozott nemmel lehet felelni, mert bár az orosz intervenciónak már elhatározott lépésén ez a nyilatkozat nem változtatható, csupán érvet szolgáltatott a diplomáciai jegyzékekhez (ez is nagy baj), de megbontotta az alig összerforrott hadsereget és mindazokat megrémítette és lehangolta, akik hagyományos és vak (!) hűséggel voltak eltelve a dinasztia iránt, másrészt a nemzet királyhűsége, mely egyúttal alkotmányhűséget jelentett, sokakban azonos volt a dinasztiahoz való hűséggel. A debreceni nyilatkozat örök nemzeti igazságokat hirdetett ugyan (?), azonban mégsem tudta a nemzetet meggyőzni és fellelkesíteni. Sötét gond szállotta meg e nyilatkozat után a közvéleményt, és

amilyen optimizmussal nézett mindenki a tavaszi hadjárat győzelmeikor a jövő elébe, olyan mély pesszimizmus hangulata rakódott le azután úgy a hadseregre, mint a nemzetre. Kossuth lépése tehát kedvező hatással nem járt.” (Steier: A trónfosztás, 187. o.)

Mindez nem azt bizonyítja-e, hogy az ország népe még 49-ben se volt negyvennyolcas, kivált ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy egy nagy Habsburg-gyűlölő forradalmár állapítja ezt meg így. Hiába volt tehát a nagy hírverés a dinasztia példátlan hiteségéről, perfidiájáról és a nemzet becsapásáról; hiába szították ellene a gyűlöletet a haza, az emberiség, a haladás, a becsület nevében; hiába hallgatták el a lelkesedés mámorával az ész szavát, a dinasztíához való hűség még Steier szerint is kitörölhetetlenül ott élt a magyarok szívében még 1849 tavaszán is és a legnagyobb 48-as győzelmek és a belőlük folyó nemzeti elbizakodottság idején is.

Steier megállapításai alapján azt kell gondolnunk, hogy 48-ban is csak úgy volt, mint „népi demokráciánk” idejében. A 48-as hírverésnek és a mesterségesen megteremteni akart hangulatnak is csak annyit hittek az emberek, mint Rákosi Mátyás hírverésének és „népi” hangulatának. Meghallgatták, mert muszáj volt, de nem vették komolyan, s maradtak olyanok, mint azelőtt voltak: 49-ben 48-ellenesek, a „népi demokrácia” idején kommunistaeleneselek.

Kossuthnak Görgeyhez, mint már hadügyminiszterhez írt, 1849. május 12-i hosszú leveléből is jól látható, hogy „a haza ügye” iránti állítólagos nagy 48-as lelkesedés közel se volt olyan nagy, mint a hírverés feltünteteti s a magyar közvélemény ennek hatására hiszi. E levelében Kossuth többek közt ezt írja:

„Volt idő, midőn azt mondtam: nem akarom senki meggyőződését erőltetni: aki nem véli a hazát a hitszegő Ausztria ellen szolgálni, jelentse be, nyugdíjaztatik. Akkor jól mentek dolgunk, nagyon kevés ember jelenté magát (nem jelenté még Görgey se, sőt utána vállalta el még a hadügyminiszterséget is ebben a trónfosztó kormányban). Fordult a kocka és seregestől jött a jelentkezés (de Görgeyé még ekkor se jött), s mikor azt mondtam reá, ez gyávaság, kvittírozhat [lemondhat, távozzhat a szolgálatból], ha tetszik, de penziót [nyugdíjat] nem kap, 4/5 része visszavette folyamodását és sokan közülük – amint egyszer átlépték a Rubicont – derék emberekké váltak”. (Steier: A trónfosztás, 281. o.)

Tehát megint csak ugyanúgy, mint a kommunizmus idején. Az emberek 48-ban is csak érdekből szolgálták a „szent” ügyet, s mihelyt az érdek mást kezdett mondani, illetve nem volt olyan erős, hogy a józan ész, az előrelátás és a lelkiismeret egyaránt el tudta volna továbbra is nyomni, rögtön igyekeztek kiszállni a hajóból. Viszont akik már kompromittálták magukat (már átlépték a Rubicont), azok már ki is tartottak a „szent” ügy mellett. Most már el tudták magukkal hitetni, hogy az az ügy valóban szent, mert tudták, hogy most már visszalépés nincs, s ha az ügy elveszik, most már ők maguk is vele együtt vesznek. De hol van itt a meggyőződés, hol az önzetlenség, hol a lelkesedés?

Márki Sándor a drágulással és a Kossuth-bankók elértéktelenedésével kapcsolatban megjegyzi (Szilágyi, X., 296. o.), hogy „a nemzeti ajándékok és kölcsönök, ha az áldozatra való készségnek lélekemelő példái mutatkoztak is (ennek kiemelése természetesen csak arra jó, hogy az igazság kimondásáért a „hazafias” közvélemény meg ne haragudjék), egyre ritkábban és kisebb mennyiségben folytak be”. (Ez egyébként természetes is, mert hiszen akkor is, mikor „befolytak”, nem áldozatkészségből folytak be, hanem a propaganda-hadjárat és a vele járó „hazafias” terror hatása alatt.)

Ugyancsak Szilágyi szerint (X., 338. o.) az 1849. június 26-i minisztertanácson maga Kossuth állapította meg, hogy „a nemzet idáig csak olcsó lelkesedéssel tüntetett, fől szabadtásáért azonban édeskeveset tett”. Kell-e ennél csattanósabb cáfolat a 48-as „legendás” lelkesedésre és áldozatkészségre? S még csak azt se mondhatjuk, hogy Kossuth csak azért kevesellte a nemzeti áldozatkészséget, hogy az ország népét még nagyobbra buzdítsa vele, mert hiszen azt, amit most idéztünk, Kossuth nem az ország népe számára mondta, hanem csak a minisztertanácsban, tehát legfeljebb csak a minisztereket „buzdíthatta” volna vele.

Visszatérve a híres székelyekre, most már nem lep meg bennünket, hogy Emlékirataiban (II., 276. o.) Mészáros Lázár, a hadügyminiszter, Bemnek az oroszoktól Besztercénél elszendvedett tökéletes vereségével kapcsolatban ezt írja: „Hogy a székelyek itt nem úgy küzdöttek, mint azt tőlük Bem várta és követelte, kiteszik július 5-én kelt napiparancsából. Ebben gyáva megfutamodásukat szemükre hányta, kinyilatkoztatván egyszersmind, hogy a bűnösöket vagy agyonlövetni vagy agyonbotoztatni köteleztették, hanem nem szokván az ily baromias büntetésekhez, most még megkegyelmez, föltéve, hogy ezentúl hazájukat védeni fogják és szokott vitézségükkel fognak harcolni”.

De nemsokára az addig legnegyvennyolcasabb székelyek is, a háromszékiek, alaposan levizsgáztak. A Sepsiszentgyörgy melletti Eprestemén ugyan Gyertyánffy Ferenc az udvarhelyszékiekkel majdnem egy szálig elesett, a Szentgyörgyön álló sereg azonban „cserbenhagyva vezérért, Gál Sándort, tétlenül nézte halálos küzdelmüket, majd, hogy az oroszok be ne kerítsék, rendetlenül menekült északra, Csík felé. Csak a Vilmos-huszárok teljesítették kötelességüket. A sereg nagy része két alezredessel és 14 őrnaggyal megtagadta az engedelmességet Gál iránt, de 230-an hűek maradtak hozzá... 8-án Gál Sándor meghagyta, hogy minden székely visszatérjen hűtlenül elhagyott zászlajához”. (Szilágyi, X., 356. o.)

Ha még az a székely vér is csak ilyen volt, melynek „minden kis cseppje drágagyöngyöt ér”, gondolhatjuk, milyen volt a többi. Július 12-én Aldelberg orosz kapitány két szotnya kozákkal (!) kardcsapás nélkül (!) benyomult Pestre, a magyar fővárosba. „Merészségénél csak a másfélszázezernyi lakosság közönye (a „hazafiság” tiltja, hogy keményebb kifejezést lehessen használni) volt nagyobb.” (Szilágyi, X., 345. o.)

Milyen szégyen ránk, hogy ez a német nevű orosz kapitány ilyen merész mert lenni, s milyen szégyen, hogy mégse járt pórul! Úgy látszik, míg az északi határtól a fővárosig eljutott, annyira tisztába jött a lakosság hangulatával, hogy ez a nagy merészség nem is volt merészség részéről, hanem biztos számítás. Ha pedig a „nyájas olvasó” mindezt azzal magyarázza, hogy akkor Buda is sváb volt még és Pest is, akkor Görgeyvel (Mein Leben [Életem], II., 230. o.) megkérdezzük tőle: „Mily ellenállást fejtett ki a lelkesült nagy Debrecen, április 14-ének (a trónfosztásnak) ez a bölcsője, egy 4000 kozákból álló hadoszloppal szemben? Utánozta-e magasztos példáját Egernek, mely a kápolnai csata után segítség nélkül a benyomult győztes ellenséget visszaűz? Avagy talán szerencsétlen küzdelem után egy másik Brescia lett belőle?” Nem lett, mert a kozákok ellen a kisujját se mozdította meg Debrecenben senki.

S mennyire szégyene Debrecennek, hogy ekkor ennyire nem volt vitéz, annál nagyobb szégyene, hogy kevéssel előbb, mikor onnan a kormány kénytelen volt Szegedre átköltözni, a fegyvertelen osztrák fogoly-tisztekkel nagyon is „vitéz” volt. Mikor ugyanis ezeket a fogoly tiszteket is biztosabb helyre szállították onnan, „a báméskodó és nem igen gyöngéd debreceni lakosok némelyike szavakkal gúnyolá, mire a tisztek magukat megbántva érezték és sakramentekkel [szentségelésekkel, káromkodásokkal] visszautasították, amin civis uraimék felbőszülvén, többeket megöltek közülük, s csak nehezen lehetett mindannyinak lemészárlását megakadályozni”. (Mészáros Lázár Emlékiratai, II., 284. o.). Ki hallott már közülünk erről a szégyenletes és fegyvertelen emberekkel szemben elkövetett gyáva gaztetről? Senki, mert ezt „hazafias” hírverésünk természetesen nem reklámozta.

Láthatjuk tehát, hogy nem lehet panasz a debreceniek 48-as hazafiságára. Éppen csak nem valami hősiessen vagy magyarosan nyilvánult meg. Igyekeztek ők tanúságot tenni az osztrákok iránti gyűlöletükről, csak nem akkor, mikor veszélyes volt. Ők a fegyvertelen osztrákok ellen hadakoztak. Érthető hát, hogy ezt a 48-as hadügyminiszter fajtája nevében is rendkívül szégyellte.

Tudvalevő, hogy Chruloff orosz tábornok, mert serege válságos helyzetbe került, hogy pillanatnyilag segítsen magán, a július 21-ére forduló éjszaka cselből fegyverszünetet ajánlva két békekövetet küldött Görgeyhez, hogy a fegyverszünetről (természetesen az egész orosz hadsereg nevében) tárgyaljanak. Követei a honvédség fegyverletétele esetén azt ígérték, hogy rangja megtartásával minden tiszt beléphet az orosz hadseregbe.

Noha az egész ajánlat csak csel volt s ezt Görgeynek tudnia kellett volna, vagy legalábbis gyanút táplálnia, s még ha az egész orosz hadsereg komoly ajánlata lett volna, akkor is titokban kellett volna egyelőre tartania, mert világos, hogy nyilvánosságra jutása a sereg harci szellemét és további kitartását nagyban rongtotta volna: mégis azonnal tisztjei elé terjesztette és haditanácson tárgyalta meg az ajánlatot.

Alkotmányellenes eljárás is volt ez, mert hiszen azt, hogy meddig és milyen feltételek alatt harcoljon tovább a sereg, azt nem a tiszték, hanem a nemzet képvisellete és a nemzetnek felelős kormány határozza meg. Ha Görgey és tábornoka megtartotta volna az alkotmányt, az ajánlatot a kormányhoz továbbította volna, tisztjei nem is tudtak volna róla s természetesen az orosz tábornok csele se sikerült volna.

Azt írja Emlékirataiban Mészáros, és joggal, hogy Chruloff ajánlata és annak Görgey tisztikara elé való terjesztése óta teljesen leromlott a sereg harci szelleme, mégpedig nemcsak Görgey seregéé, hanem a többieké is, mert az „ajánlat” híre természetesen futótűzként terjedt el. A tiszték mindenütt ezt tárgyalták, s mivel tisztí fizetésüket és rangjukat a jövőre vonatkozóan biztosítva látták, már nem volt kedvük tovább harcolni, hanem várták a fegyverletételt. Azt hitték, hogy mivel ez nem az osztrák, hanem az oroszok előtt történik, nem szégyen és nem bűn hazájuk ellen se.

Nagy naivság kellett hozzá. De elsősorban nem naivság volt, hanem annak bizonyítéka, milyen messze voltak a hazafias lelkesedéstől azok a legendásan hős 48-as honvédtisztek.

Ezért szaladt szét aztán olyan csúfosan és dísztelenül a Haynauénál jóval számosabb honvédsereg az egész szabadságharc sorsát eldöntő temesvári csatában és ezért volt hasztalan Lugos táján és Erdélyben Bem végső kísérlete, hogy a küzdelmet tovább folytassa velük. Mikor például Vécseyt és Kmettyt felszólította, hogy seregükkel csatlakozzanak hozzá, Vécsey azt válaszolta, hogy inkább engedelmeskedik egy magyar vezérnek (Görgey), mint egy idegennek (Bem). Görgey azonban azt parancsolta neki, hogy az ő seregéhez csatlakozzék s a parancshoz mellékelte magánlevélben még jövőjét és eddigi tábornoki rangját is biztosította neki. (Mészáros, II., 368. o.) Rangja helyett aztán megkapta Haynautól az akasztófát. Kmetty, aki Görgey-ellenes volt, hajlandó lett volna Bemet követni, de neki meg a katonái nem voltak hajlandók tovább harcolni.

„Midőn Bem mindezekről értesült, zavarba jött és szokott erélye elhagyá.” Nem csoda. Mikor ugyanis tovább vonult és Dévánál akarta folytatni hadi operációit, „e kis seregmaradvány némely vezénylője értekezni kezdvén az oroszokkal, az engedelmisséget Bemtől megtagadták (pedig hát tudvalevőleg Bem arról volt híres, hogy katonái rajongtak érte), sőt – ha az alkudozást hátráltatná – őt magát is elfogni szándékoznak. Bem e sem nem reménylett, sem meg nem érdemelt eset folytán megszorodott s hős szíve megtörvén, a fegyverletételi alkut tovább nem hátráltatta”. (Mészáros, ugyanott)

A szabadságharc bukása után Dembinszky is a magyarok gyávasága, intrikái és harcolni nem akarása miatt panaszkodott, és azok után, amiket Bemmel kapcsolatban most közöltünk, panasza-it nem is tartjuk jogtalanoknak. De kétségtelen, hogy nemcsak a tiszték nem akartak harcolni.

A temesvári csúfos megfutamodásnak elsősorban nem a tiszték voltak az okai. Bem is azért vonult (illetve menekült már) Orsovára, mert Jófőről 6000 ember kilenc híján mind megszökött. (Szilágyi, X., 381. o.) Grotenhjelms elöl Gál Sándor 7000 embere is „jobbádán szétfutott”.

Igaz, hogy a győzelemre ekkor már alig volt kilátás, de igenis a harc tisztesebb befejezésére. Olyan nemzet, mely szabadságharcát vívja, ha csakugyan szükségét érezte volna ennek a szabadságharcnak, nem pedig csak az izgatók lovalták volna bele, és különösen ha harcát csakugyan olyan galád becsapások és hitszegések robbantották volna ki, mint a 48-as hírverés terjesztette és az ország ma is hiszi, a sereg elkeseredésében utolsó csepp véréig és minden remény ellenére is harcolt volna, nem pedig olyan általános közöny és unalom tett volna pontot a végére, mint ez 49-ben történt.

Rákosi Mátyás idejében minden pap (aki előtt az emberek nem titkolóztak) feltűnően tapasztalhatta, hogy az emberek belsejükben mennyire nem voltak kommunisták. Színleltek, mert kénytelenek voltak, de amikor egy pappal, akinek már a ruhájáról is látták, hogy nem kell tőle félni, tanú nélkül beszélhettek, mindjárt a „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntéssel fejezték ki tiszteletüket és igazi érzelmeiket.

Tapasztaltam ezt városházán, megyeházán, ügyészségen, adóhivatalban, postán, vasúton, vízműveknél, nemzeti vállalatokban, kórházban, rendőrségen, sőt néha még a politikai rendőrségen is. Úgy látszik, ilyenformán volt ez 48-ban is. Legalábbis ez jut eszembe, mikor a „Beitrage zur Geschichte der ungarischen Revolution vom Jahre, 1848–49” [Adalékok az 1848–49-es magyar forradalom történetéhez] című, 1849-ben és 1850-ben Bécsben, illetve Pozsonyban németül és magyarul megjelent mű „Beilagen”-jében [mellékletében] Lichtenecker Rudolf, tatai kapucinus atya leírását olvastam a magyar 48-asok részéről szenvedett fogságáról.

Az a két honvédtiszt, aki elhurcolta a zárdából (Markó őrnagy és Kondor hadnagy voltak azok), a lehető legdurvábban bánt vele. De útközben is, különösen a komáromi hídon való átvezetésekor „eine entmenschte, fanatisierte und völlig besoffene Horde von Schiffsknechten, Lastträger und kälvinischen Vagabunden”, olyan szitkokkal, fenyegetésekkel és inzultusokkal halmozta el, hogy azt hitte, hogy ő is menten úgy jár, mint Bécsben Latour, Pesten Lamberg, vidéken pedig Zichy Jenő. (Zichy Jenő felakasztásáért tudvalevőleg utólag Görgey is azzal mentegette magát, hogy ha „törvényesen” nem akasztatta volna fel, a feldühödött tömeg ízekre szaggatta volna.)

Mikor végre beérkeztek a komáromi várba, ott is olyan emberek hatalmában volt, „denen Hass des Katholicismus aus die Augen zu lesen war”. De akikkel négy szemközt volt dolga, azok mind csupa szívesség, előzékenységgel és részvétellel voltak iránta. Nemcsak gróf Eszterházy Pál „Oberst und Brigadier” [ezredes és brigadéros], hanem aki nem volt úriember, a „Festungprofoss”, azaz a börtönőr is. Ugyanilyen jó volt hozzá „ein anderer Profoss” [egy másik börtönőr] (Sebő volt a neve) és ennek felesége is, aztán „mehrere Honvéd-Feldwebels und Officiers” [több honvéd őrmester és irodista] is, akik minden képzelhető szeretettel és tisztelettel mutattak iránta, megkínálták borral, cigarettával, barátságosan elbeszélgettek vele s mindent elkövettek, hogy megnyugtassák, sőt felvidámítsák.

Egy „Verpflegsofficier und ein Lieutenant” [élelmezőtiszt és egy tengerészhadnagy] még pénzt is adott neki (csak húsz krajcárt ugyan, de akkor abból két napig meg lehetett élni). Egy Kovács nevű tüzér pedig, „ein braver und stiller junger Mann” még azt is közölte vele, hogy ő is kapucinusnak készül. A „wachhabende Komitatshusar” [örszolgálatos vármegyei huszár] is „ein gefühlvoller Mann” [érzékeny ember] volt. „Gott vergelte denen braven, gefühlvollen Menschen!” [Isten fizesse meg, derék, jóérzésű emberek], adja rájuk áldását még későbbi visszaemlékezésében is a jámbor szerzetes.

Mindez bizonyára a magyar ember természetes jólelkűségét is dicséri, de mivel a debreceniek viselkedése az osztrák tisztfoglyokkal egészen mást mutat és mert – mint annak idején látjuk majd – hivatalosan Lichteneckerrel is egészen másképpen bántak, és mint láttuk, az utca egész másképpen viselkedett vele is: igazi okkért mégiscsak azt kell feltennünk, hogy az emberek 48-ban is (legalábbis titokban) épp oly részvétellel voltak a politikai foglyok iránt, mint a kommunizmus idején; nem hazaárulóknak, hanem inkább vértanúknak tekintették őket.

Mínél tovább tartott ugyanis a szabadságharc, annál jobban látta mindenki előidézőinek és vezetőinek emberi gyarolóságait és bűneit. Mindenki látta, hogy ezek a bűnök sokkal nagyobbak, mint a régi rendszer képviselőié voltak s ezért minden gyűlöletszítás és uszítás ellenére se tudta a nemzet gyűlölni azokat, akik a mozgalommal szembehelyezkedtek. Minden józan eszű és erkölcsi érzékű ember tudja ugyanis, hogy az olyan rendszer, melynek szerzete-
sek a politikai foglyai, nem lehet jó rendszer.

* * *

Eddig is láttunk már néhány adatot a honvédtisztikarban nagyon is sűrűn előforduló emberi gyarlóságokra. Lássunk most erre vonatkozóan újabb bizonyítékokat.

Mikor Steier megemlíti, hogy Görgeyt a győri honvédszászlóaljhoz nevezték ki századosnak, ezt teszi hozzá: „Győrött tisztársaiban nem sok öröme telt. A rangidősebb százados beteg, a másik százados társa (a zászlóalj parancsnoka) pedig nem kifogástalan múlttal bírt. Ilyen környezet lehűtötte feltörő ambícióját. Ugyanis azt látta, hogy a tisztí állások betöltésénél felületesen és válogatás nélkül jártak el. A szakértelem hiánya, a szellemi tehetség gyarlósága, az erkölcsi alap gyengesége még akkor gyakori volt az új tisztelnél”. (Steier: Görgey és Kossuth, 35. o.)

Pedig hát azt kellene gondolnunk, hogy akik legelőször ragadtak kardot a haza és szabadság védelmére a „hítségés” megbosszulására és a nemzeti önérzet megvédésére, elsősorban azok kerültek ki a nemzet javából. Egyébként pedig mindjárt látjuk majd, milyenek voltak a honvédtisztek a szabadságharc végén. Részben már láttuk is.

Mikor 1848 októberében arról volt szó, betörjenek-e Ausztria területére, Görgey azért volt ellene a tervnek, mert „a nemzetőrség és népfelkelés tisztjei fegyelem, kitartás dolgában nem mutattak a népnek követésre méltó példát”. (Steier: Görgey és Kossuth, 93. o.)

Különös, mert hiszen a régi tisztek azelőtt a császár szolgálói voltak, az összmonarchia szellemében nevelték őket, s csak azért léptek át a honvédseregbe, mert másképp kenyerüket vesztették volna. Ellenben a népfelkelést és a nemzetőrséget külön 48 hozta létre, s ezek élére a magyar értelmiség azon tagjai álltak, akik legjobban 48-asok voltak, tehát legjobban szerették hazájukat és a szabadságot. Hogy lehet ezt az elméletet összeegyeztetni azzal az ellentétes valósággal, melyet itt éppen a még 48-asnak is 48-as Steier kénytelen megállapítani?

Csányi is azt írja Kossuthnak 1848. november 13-i levelében: „Tisztjeink nagyobb része mit sem ér”. (Steier, 136. o.) Értsük meg: a „nagyobb része”, tehát nem sajnálatos kivételekről van szó.

Görgey november 17-i jelentésében ezt olvashatjuk: „Néhány helytelen kinevezésekre vagyok bátor t. elnök urat figyelmeztetni.”

„1. Bizonyos Mérey főhadnagy Parndorf alatt hirtelen megbetegedvén – ti. mikor Ausztriába átmentünk –, pajtásai (első honv. zászlóaljban volt akkor) ki akarták küszöbölni. (Tudták ugyanis, hogy nem volt tényleges beteg, hanem csak az ütközet elől akart biztosabb helyre menni.) Ő Pestre ment, s íme, százados lett a 18. zászlóaljnál.” (Pedig látni fogjuk majd, hogy Mészáros, a hadügyminiszter, akinek a felelősségét mindez terhelné, közel se volt olyan vak, mint ezek után gondolnánk. Emlékirataiban szinte kétségbeesve panaszkodik, hogy nem bír a sok protekcióval, s ha az ajtón dobja ki őket, az ablakon át mennek vissza. Mészáros a legbecsületesebb részvevője volt 48-nak s a visszaélésektől távolabb állt, mint bárki más.)

„Kevés idő múlva az 1. honvédszászlóaljnak egyik hadnagya főhadnaggyá neveztetett ki a 18. zászlóaljban, de Méreyt ott találván, kinyilatkoztatta, hogy nem fogadhatja el az előléptetést.”

„2. Bélydy, volt huszáraltiszt, egy főtisztet meglöpött volt. Tízszer vesszőt futott és elkergettetett. Most tiszt valamelyik zászlóaljban.”

Luzsénszky kormánybiztos 1849. február 6-án Kossuthnak küldött jelentéséből megtudjuk, hogy „a rekvirált anyagokkal milyen könnyelműen bánnak a hadseregnél (tehát olyan értékekkel, melyeket csak a hadijog alapján lehetett elszedni jogos gazdájuktól). A sok szöveget és bőr nagy része, melyet rekviráltak, tékozlással olcsón eladatott (!). Breznóbányán a kávé mázsánsként 36 v. [váltó] forintért adta el a hadsereg, holott egy kereskedő 50 v. forintot ajánlott”. Pedig hát semmi áron se lett volna szabad eladni, hiszen egyedül csak azon a címen rekvirálhatták el, hogy a hadseregnek feltétlen szüksége van rá.

„Érdekes közlések ezek – írja Steier –, a hadijavak, a rekvirált anyagok lelkiismeretlen és könnyelmű kezelésére vonatkozólag. A korrupció valószínűleg (csak valószínűleg?) akkor sem hiányzott.” (Steier: A trónfosztás, 52-53. o.)

A kormánybiztos levelének utóírata pedig így szól: „Éppen hallom, hogy egy Székely nevű százados ma reggel, ahogy mondják, feketesárgaságában a bál után agyonlőtte magát. Tisztjeinknek tegnap is báljuk volt. Selmecebánya elvesztésének híre Besztercebányára szintén a bál közepette érkezett. A legkülönösebb, hogy ők maguk rendezik a bálakat”.

Töltényi Miklós, akit Kossuth küldött ki Görgey táborába titkosrendőri feladattal, március 7-i jelentésében többek közt ezt írja: „Az ezredként kullongó Nachzüglerok [elmaradozó] tisztok vezérlete alatt, míg jobbaink ütköznek, ezek hátul a csapszékben isznak, dalolnak”. (Steier: A trónfosztás, 119. o.)

S mindez annak ellenére, hogy Görgey tudvalevőleg egyenesen kegyetlenül szigorú volt. Görgey március 22-i és 23-i napiparancsában ilyesmiket találunk: „Horváth Pál, a nógrádi zászlóalj őrnagya, másodfokú fegyelemsértés miatt és katonai kötelességének az ellenség előtti elmulasztása miatt egyszerű eltávolításra (cassatio) ítéltetett.”

„Haydin József százados az Ernő-zászlóaljból alacsony család miatt tisztí rangjától való megfosztással, kéthavi profoszfogsággal [börtönnel] sújtatik.”

„Müke Károly tüzérhadnagy, súlyos és jogtalan fegyverhasználat miatt egyhavi profoszfogságra ítéltetett”.

„Duschek Géza őrnagy, Ordódy István, Nagy Imre századosok, Újházy Alfréd, Greisinger Rudolf, Zöldy Antal, Parányi Frigyes főhadnagyok, Hübner Miklós, Jaskula Antal, Szentpétery Pál, Horváth József, Szalay Ferenc hadnagyok a már elszenvedett 18 napi vizsgálati fogságon kívül még tíz napi profoszfogságra ítéltettek zászlóaljparancsnokuk becsületének megsértése miatt, azonban kegyelmi úton a büntetés elengedett.” (Az elengedés alighanem annak a jele, hogy annak a zászlóaljparancsnoknak a becsülete se lehetett valami feddhetetlen.)

„Szmrecsányi Náthán (?) és Horváth Károly, a 10. huszárezred hadnagyai, tiltott kártyajáték következtében, mely az elsónél részegséggel és bajtársak tetteleges bántalmazásával lett súlyosbítva, Szmrecsányi Náthán egyszerű cassatióra és egy havi profoszfogságra, Horváth Károly cassatióra katonai becsületének érintetlenségével ítéltetett.”

„Hadijogon alapuló ítélet szerint Andrejovics Samu (!), a nógrádi zászlóalj hadnagya az ellenség előtti gyávasága miatt kötél általi halálra ítéltetett, azonban kegyelem útján golyóval végeztetett ki.” (Steier, 121-122. o.)

Senki se foghatja rá Görgeyre, hogy túl engedékeny vagy puha volt, sokan és joggal vádolják azonban túl nagy szigorral (bár ezt a most közölt ítéletek nem igazolják), s ha tisztikarában mégis annyi volt a hitványság és a bűn, csak azzal magyarázható, hogy ez a tisztikar nem a nemzet értékesebb elemeiből került ki.

A magyar közvéleményben Komárom várának őrsége különösen úgy él, mint amelynek szellemére különösen büszkéek lehetünk vagy legalábbis büszkébbek mint más 48-asokéra. Steier azonban (A trónfosztás, 243. o.) olyan kútfőket ismertet, melyek e hitünkben is ugyan csak kiábrándítanak bennünket:

„A város közönsége egyetértésének éppen ellenkezőjét mutatta a várőrség, melynek tisztikarában négy hónap alatt a viszálykodás, veszekedés, gyanakvás, vádaskodás legrútabb jelenetei játszódtak le és csakis a vár kedvező fekvésének, erősségének, az ostromlók tehetetlenségének lehet tulajdonítani, hogy ellenséges kézre nem került. Görgey Komáromban sötét és felette csúnya helyzetet talált. A tisztikar, az ún. haditanács tagjai gyűlöletteljes féltékenykedéssel álltak egymással szemben. A haditanácsnak majdnem mindegyik tagja volt már várparancsnok, sőt az egyiket (Mack ezredet) árulás vádjával terhelten börtönbe is vették, míg egyik elődjét ugyancsak ezért a várból kiűzték.”

Lahnernak, a későbbi aradi vértanúnak, aki a muníciógyártás ügyeit intézte, szintén igen sok effajta tapasztalata lehetett a szabadságharc folyamán, mert 1849 májusában Görgeynek Nagyváradról írt levelében szintén a „gyomot” emlegeti, mely „hazánk lakosai között oly gyakran található”. (Steier: A trónfosztás, 318. o.)

Szemere Bertalan közvetlenül a trónfosztás után Miskolcra Kossuthnak a kormányalakítás ügyében válaszolva (1849. április 20.) ezt írja: „Nem titkolom el a nehézséget, mivel Önnek (egyébként tegeződtek Kossuthal) küzdenie kell a minisztérium megalakításában. Hazafi van elég, bátor ember kevesb, munkás és belátó férfiú ritka. A forradalom nem hozott elő új embereket, a régiek legkitűnőbbjei elnémultak vagy elfutottak”. (Steier: A trónfosztás, 333. o.)

Hogy lehet ezt a nyilatkozatot összeegyeztetni azzal a magyar közhittel, hogy 48 a legdicsebb kora volt a magyar nemzetnek, és hogy soha nem volt még ezeréves történelmünk folyamán oly idő, mikor a tiszta, önzetlen hazafiság lángja olyan magasra csapott és oly tisztán, annyira füst és korom nélkül lobogott, mint ekkor.

Láthatjuk, hogy a mozgalom Kossuth utáni (a katonákat nem számítva) első embere (mert Kossuth kormányzó volt, Szemere pedig miniszterelnök és Szemere még radikálisabb volt, mint Kossuth) állapítja meg, hogy „a forradalom” új, nagy embert egyet se vetett fel, a régi nagyok pedig nem azonosították magukat ügyével. Ezek „elnémultak”, sőt egyenesen elfutottak előle, annyira nem tetszett nekik. Látjuk, hogy az országgyűlés az „elfutókat” hazárulóknak nyilvánította, maguk közt azonban még a forradalom vezetői is azt tartják, hogy ezek voltak a „legkitűnőbb” emberek.

Valóban nagy szégyen egy nemzeti mozgalomra, ha egy Széchenyi meg Deák némul el tőle és egy Eötvös és Batthyány szökik el előle. Ezért még a „hazafias” hírverés se tudja vagy meri másképpen elintézni ezt a dolgot, mint azzal, hogy a megfutasokat eltitkolja, az elnémulásokat pedig csak úgy melleleg említi meg, de okukat nem elemzi. Hányan tudják például Magyarországon, hogy Eötvös József külföldre menekült Kossuth műve elől, és hogy Batthyánnak is megvolt már az útlevele s csak véletlenül s akarata ellenére ragadt itthon?

Haynau már ott állt az ország nyugati, az oroszok pedig az északi határán, mikor Steier így jellemzi a belső magyar helyzetet: „Magyar részről még újoncoztak, nehezen és lassan, a gyéren bevonuló újoncok részére pedig nem volt sem ruha, sem fegyver, a hadsereg részére pedig nem volt pénz, holott alig két hét választotta el őket a mindenütt meginduló hadműveletektől. Kossuth és Szemere ígéretei és számításai nem váltak be, mert a végrehajtásban volt a hiba. Szervezetlenség és hanyagság mindenütt”. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 25. o.)

A mi „hazafias” hírverésünk csak arról tud, hogy a hős nemzet csúfosan megverte az osztrákokat, de mikor az orosz százezrek is ellepték az országot, a túlerővel szemben tovább már nem bírta a hősi, de egyenetlen küzdelmet. Aki azonban a 48-as harc eredeti kútfőit forgatja, az azt tudja meg, hogy az újoncozás „nehezen és lassan” ment és az újoncok „gyéren” vonultak be éppen akkor, mikor már tudtuk, hogy az osztrák mellé még az orosz is jön. Hogy „pénz nem volt”, „sem ruha, sem fegyver”, Kossuth és munkatársai rosszul számítottak, rossz volt a végrehajtás s nemcsak szervezetlenség, hanem „hanyagság” is volt „mindenütt”.

Vajon hasznunkra volt, van és lesz-e, ha mindezek ellenére a magyar közvélemény úgy tudja, hogy egyedül csak a túlerő tett tönkre bennünket? Nem is szólva arról, hogy még ha ez igaz lenne, akkor is nem magasztalni, hanem felelősségre vonnunk kellene Kossuthot azért, hogy miért nem tudott számítani és miért vitt bele bennünket egy olyan küzdelembe, melyben lehetetlen volt számunkra a győzelem. Pedig azt ugyancsak bebizonyítottuk már, hogy Kossuth egyenesen erővel vitt bele bennünket az udvarral való fegyveres szakításba.

Hiszen összes fegyvertársai: Széchenyi, Deák, Eötvös, Klauzál, Mészáros, Batthyány mást se tettek, mint ez ellen tiltakoztak.

A szász eredetű Ludvig kormánybiztos, Kossuth tegező barátja és lutheránus hittestvére 1849. június 7-i, Kossuthhoz írt levelében ezt írja: „Az osztrák sereg, mely a Vág mellett áll, többnyire újonc. Ez valamint egy részről vigasztaló, hogy ott 30.000 újonc s nem harcedzett katona áll, úgy másrészt szomorító, hogy az ellenség rövidebb idő alatt tudta az újoncozást végrehajtani, mint mi”. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 35. o.)

A zsigárdi csata után „Asbóth Lajos ezredes, akinek a Kászonyi hadosztályt kellett volna átvennie, minden katonai fegyelem csúfjára június 21-én reggel otthagya a csatateret és Me-

zöhegyesen levő családjához ment”. (Steier, I., 54. o.) Asbóth ugyanis megsértődött, mert Görgey büntetésül (Knezichsel egyetemben) elmozdította a hadtestparancsnokságból. Steier azonban megjegyzi, hogy ebben Görgey is hibás volt (noha Steier egyébként erősen Görgeypárti), „mert a csapatok demoralizáltságának oka korántsem Asbóth volt, hanem a rossz hadvezetés”. Ez pedig magyarul azt jelenti, hogy Görgey. Az is érdekes, hogy erről az Asbóthról viszont Steier állapította meg, hogy a Bach-korban már pénzért az osztrákot szolgálta, annak titkos besúgója volt s ezt soha senki nem sejtette róla, hanem végig mint hazafias hőst magasztalták. Erre a bizonyítékokat csak Steier fedezte fel.

Pedig ha nem tudnánk, hogy áruló (mégpedig a legaljasabb: pénzzel megfizetett és mindvégig titokban maradt áruló) lett belőle, akkor is hibáztatnunk kellene Asbóthot még Görgey hibája ellenére is, mert neki, ha csak egy csepp hazaszeretet és kötelességtudás lett volna benne, nem lett volna szabad döntő harcok idején egyszerűen otthagynia a harcteret. Az se ok, hogy büntetése igazságtalan volt, mert az igazságtalan feljebbvalónak is engedelmességni kell. Az, hogy igazságos-e a büntetés, nem is az alattvaló joga eldönteni.

A harctér akkor egyébként is egyet jelentett a hazával, melyért igazságtalanságot is illő, sőt kötelesség elviselni még akkor is, ha valaki nem olyan dicső hazafias hős, mint amilyeneknek mi a 48-as honvédtiszteket tartjuk.

Csak hát bántalmakat békével tűrni akár a hazáért, akár másért, nem a forradalmak, hanem a Krisztus iskolájában lehet csak megtanulni, ott is csak keserves önlegyőzés útján. De hol voltak a mi 48-asaink a Krisztus iskolájától? S lehet-e őket menteni, mikor ilyen nagy gyarlóságaik ellenére is még a főpapokat is ők akarták erkölcsre tanítani, mert olyan szerények voltak, hogy magukat náluk is jobbakként tartották?

Ez az Asbóth egyébként Kossuth igen kedves embere volt. Kossuth egy tisztben se bízott annyira, mint őbenne. Ezért menekülésekor is Asbóth kísérte. Bizonyítja, milyen kétségbeejtően gyarló volt Kossuth emberismerete. Neki az tetszett, aki hízelgett, s ki tud jobban hízelegni, mint éppen a legjellemtelenebb emberek? Bizonyára a harcteret is azért merte minden engedély, sőt jelentés nélkül otthagyni, mert tudta, hogy Görgeyvel szemben Kossuth mögötte van.

Asbóth mint Kossuth bizalmi embere, az emigrációban is nagy szerepet játszott s ott is és hazajövele után is őt tartotta a magyar közvélemény 48 egyik leghősibb alakjának. Hogy megfizetett kém volt, csak a Horthy-korban tűnt ki. Steier „Beniczky” című művében állapítja meg róla és bizonyítja rá ezt először a saját maga legnagyobb meglepetésére.

Látjuk tehát, hogy Asbóth először csak a gögjét, vagy mondjuk inkább: az önrzetét nem tudta hazája kedvéért megalázni. Először csak az igazságtalan bántalmakat nem volt képes még legszentebb ideálja, a haza kedvéért se eltűrni (embertelenül nehéz dolog is ez). Később azonban már a pénz is előbbre való volt számára, mint a haza, az elvei, a becsülete vagy a bajtársai. Így süllyed az ember mindig mélyebbre s lesz először csak gyarló emberből később leköpnivaló, becstelen ember.

A Kárpátok szorosain benyomuló 110.000 orosz ellenében a lengyel Viszovszky és a magyar Dessewffyt mindössze 6000 emberrel küldte a Kossuth által vezetett ország, és még ezeket is hiányos felszereléssel. 705-nek közülük még fegyvere sem volt.

Viszovszky „hasztalan kért, egyetlenegy fegyvert, egyetlenegy ruhát sem kapott, hanem ehelyett az utasítást a hadügyminiszter helyettesétől, hogy Kassát és Miskolcot mindenáron fedezze”. Világos, hogy Viszovszky sem az egyiket, sem a másikat nem tudta eredményesen fedezni, hanem demoralizált seregét kénytelen volt az oroszok elől Pestre vezetni.

„Visszavonulási útjukon részvétlenség és közöny fogadta őket, különösen Borsodban (tisztá magyar és jelentősen kálvinista megye, ahol kenyeret sem találtak.” Mindezt Luzsénszky kormánybiztos jelenti Kossuthnak Mezőkövesdről június 27-én s a lakosság közönyét annak tulajdonítja, hogy mind ez ideig még régebbi kincstári követeléseikhez se tudott hozzájutni. Ez pedig Szemere mulasztása volt – jegyzi meg Steier –, mert Miskolcon három hónapig ő volt a kormánybiztos és a hadsereg élelmezését ő intézte. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 77-78. o.)

Az olyan kormány, mely ígér, de fizetni nem tud, mely szavát nem tudja beváltani, mely azt kívánja, hogy a lakosság ingyen éljelmezze a hadsereget, az ne vállalkozzék egy ország kormányzására, főként pedig ne indítson mindenáron olyan szabadságharcot, mely szükségképpen igen nagy kiadásokkal jár s ezért nagy pénzforrásokat követel.

Mellesleg azonban azt is megjegyezzük, hogy a mai magyar közvélemény, vagy legalábbis a magyar fiatalság azt várta volna, hogy ezek a borsodiak még akkor is adjanak kenyeret, sőt még akkor is áraszák el a honvédeket egyenesen minden jóval, ha a bajban levő haza nem tud érte mindjárt fizetni. Csakhogy hát 48-ban nemcsak a vezérek nem voltak olyan nagy emberek, mint mi gondoljuk, hanem a nép se volt annyira lelkes.

Északkeleten Kazinczy ezredesnek kellett volna feltartóztatni a bevonuló oroszokat. Alig vette azonban át hadosztályát, már (június 26.) azt jelenti Görgeynek, hogy „valóságosan rettetetes a csapatokat csak meg is nézni”. És a magyar kormány ilyen csapatokat küld tízszer annyi ellenség ellen! Mit szenvedhettek visszavonulás közben ezek a szegény csapatok, s ráadásul minden haszon nélkül!

De hát mit csináljon a kormány, ha egyszer nem volt több ember, s ha azok számára se volt elég ruha, élelem és fegyver, akik voltak? – válaszolják talán erre a 48-asok.

De hát akkor miért kezdtek mindenáron és minél előbb „szabadságharcot”? – feleljük nekik. Mert akkor még nem tudtuk, hogy az oroszok is jönnek majd – mondják talán erre újra.

Aki egy nemzet életében ilyen nagy dolgot kezd és hazáját élethalálharcba izgatja bele, annak mindennel előre számolnia kell. Miért tudta például ugyanezt előre Széchenyi? Hiszen ő már beleőrült akkor, mikor orosz bevonulásról szó se volt. Miért tudott mindent előre Deák is, Eötvös is, Batthyány Lajos is, sőt miért tudott előre Kossuthon kívül mindent a nemzet minden valamire való komoly embere?

S ha embert nem tudtak eleget állítani az orosz százezrekekkel szemben, miért nem volt legalább azoknak fegyverük, felszerelésük és élelmük, akiket kiállítottak? Talán azért, mert hazánknak akkor még ipara nem lévén, fegyvert csak külföldről lehetett volna szerezni. De hát ha akkor még csak külföldről tudtunk fegyvert szerezni, miért kezdtek akkor mégis háborút, és a bajt miért csak akkor vették észre, mikor már nem lehetett segíteni rajta? Hiszen Széchenyi már 1848 szeptemberében megőrült, tehát legalább abból ők is észre térhettek volna. Bár szerénynek éppen nem voltak mondhatók, de azt azért mégis már akkor is mindnyájan elismerték, hogy Széchenyi okosabb náluk. Miért nem vonták hát le belőle a következményeket?

És ha fegyver nem volt, miért nem volt legalább élelmiszer, mert hiszen legalább ennivaló csak terem elég Magyarországon? De hát azt meg a nép nem adott s ők akkor még nem tudtak olyan jól szervezni, mint később a kommunisták, akik az élelmiszert akkor is el tudták szedni a néptől, ha önként nem adták. Katona is azért nem volt elég, mert a nép azt se adott. De miért kezdtek akkor harcot, mikor a nép semmi szükségét se látta annak, hogy mindenáron „felszabadítsák”?

Kossuth azzal a tanáccsal akarta megoldani 10.000 éhessel, rongyossal és fegyvertelenül a 100.000 jól felszerelt, jóllakott és jól ruházott elintézésének problémáját, hogy építsen a nép sáncokat és azok mögül védekezve fárasszák ki az ellenséget. Valóban Győrnél is, Szegegnél is, a fővárosnál is és mindenütt sáncolásra rendelték ki a lakosságot. „Kossuthnak ez az eszméje” azonban – írja Steier (Haynau és Paskievics, I., 79. o.) – „a helyzet teljes félreismerésén alapul. A nép kedvetlen, sőt közönyös volt már... Már idő sem volt az építésére és a nép különben is megelégte a sok fölösleges sáncolást”.

Akkor már volt sáncépítés Pozsonyban, Győrött, a Vértesben (a főváros védelmére), majd mikor az ellenség (akkor még Windischgrätz) ezeken is túl volt már, Pesten, végül Szegegeden. Rettenetesen igénybe vehették a szegény „hazafias” lakosságot, s ráadásul teljesen hiába, mert egyiknek se vették a legkisebb hasznát se.

Hogy mennyire nem kímélték a népet most, mikor már nem „idegenek” parancsoltak neki, mutatja, hogy minden sánc elsősorban éppen azért volt használhatatlan, mert túlméretezett

volt. Tízszer akkora sereg számára való volt, mint amely tényleg használni akarta őket. (Ha a kelletténél kisebbre csinálták volna őket, az is baj lett volna, de az legalább a lakosság kímélésének jele lett volna.) Így aztán Görgey nem tudta hasznát venni a győrieknek és a vértesieknek, Dembinszky a szegedieknek, mert mindről kisült, hogy ostobán készültek. S ostobaságuk ráadásul még abban állt, hogy a néppel sokkal több munkát végeztek, mint amennyire tényleg szükség lett volna.

Úgy látszik, Kossuth a harc elején még szentül meg volt róla győződve, hogy az ő győnyörű szónoklatai minden magyart megannyi oroszlánná és jellemóriássá változtattak. Azt hitte, hogy özönlének majd a magyarok hazájuk védelmére; hogy sose lesz a sánc akkora, hogy mindnyájan beleférjenek.

Úgy látszik, Kossuth a szerbektől tanulta e sáncok építésének eszméjét, akik szintén sáncokban védték magukat Szenttamásnál is és a titeli fensíkon is. De ők legalább sikeresen, mert például az utóbbit sose tudtuk bevenni s az előbbit is csak ismételt harcok és igen nagy veszteségek után. Mivel tehát a rácok sáncoltak, mégpedig eredménnyel sáncoltak, azért sáncoltunk mi is. Mivel azonban a rácok jól sáncoltak, mi – úgy látszik – azért sáncoltunk rosszul. Úgy látszik, a nemzeti büszkeség kívánta, hogy a magyarnak, mint nagy és hatalmas népnek a sáncai is sokkal nagyobbak legyenek, mint a szerbek sáncai.

Luzsénszky kormánybiztosnak 1849. június 28-i, Kápolnáról (tehát az ország színmagyar szívéből) küldött jelentése ilyen szomorú tapasztalatokat közöl a nép ellenszenvéről 48 ügye iránt: „Fájdalmasan tapasztaltam, hogy Gencsy László, borsodi alispán állítása, hogy a nép nem viseltetik rokonszenvvel, való. Ő is abban látja annak okát gyökerezni, hogy mindig ki nem elégítették a nép követeléseit”. (Látjuk ez a kormánybiztos úr se valami jól bírta a magyar nyelvet. Ez egyébként olyan gyakori a 48-as, akár katonai, akár polgári vezetők írásaiban, hogy legtöbbször nem is hívjuk fel rá külön a figyelmet. Látható, hogy Luzsénszky se volt magyar ember, hanem csak Kossuth tegező barátja s – úgy látszik – épp úgy lutheránus hittestvére is, mint a szász és magyarul épp úgy nem tudó Ludvigh.) „Szekerek igen nehezen kaphatók, a szolgabírák panaszkodnak a nép részvétlensége miatt.”

Lahner július 4-én Nagyváradról szintén azt írja a hadügyminiszternek, hogy az oroszok már Debrecenben vannak, „a lakosság mindenütt kedvetlen, a nép nem akar a népfelkelésben részt venni”. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 113. o.)

Ugyanezt Lahner június 30-án Kossuthnak is megírta, akitől azonban július 4-én ingerült választ kap: „Nem szeretem a rendülésnek bizonyos hangulatát – írja neki –, mely az Ön levelén előmlik”. Azt ajánlja neki, hogy a foglyokat adják ki a néphez munkára (hogy őrzésük ne kössön le fegyveres erőt). „Aki moccanni, ellenszegülni, zúgolódni mer, a nép verje agyon, mint tette Debrecenben a fogoly tisztekkel.”

Látjuk tehát, hogy Kossuth nem nagyon szégyellte a debreceni esetet, sőt nem bánta volna, ha a szabadságharc ezen egyik legnagyobb szégyenfoltja megismétlődött volna. Ahelyett, hogy szégyennel hallgatna róla, még hírverést csinál neki s követendő példaként állítja oda.

„Nagyváradot – folytatja az ott működő Lahnernek küldött utasításában – fanatizálni, Nagyváradot meglepetés ellen védeni kell. Ha tízen maradnak Önök a várban, húzzák fel a hidakat, szegezzenek ki egy pár ágyút, ne gondoljanak három-négy napi pufogással és én ott leszek Önöket megmenteni. Ne féljenek, az ellenség csak streifcommandót [járőr csapatot] küldhet, de azt sem fog küldeni, rendes ostromot semmi esetre sem tehetend előttünk.”

„Nekem most tett és energia kell, nem panasz. Kevés napok alatt ott leszek, számon kérn mindenkitől, miként teljesítette kötelességét.”

„Ha egy-kétezer ember Nagyváradhoz közeledni mer, Nagyvárad gyermekei is agyonverhetik, csak ne féljenek s nem bolond az ellenség, hogy egy bátor nép közepébe messze bemásszék, ha egy gyáva nép közepébe bemászhat a világ közepébe.”

Kossuth e gyerekes kijelentéseit csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha nem feledjük, hogy Batthyány bátor volt (nem egyszer bebizonyította), Görgey is az volt, Mészáros is (ő is

ismételten bebizonyította), Csányi különösen az volt (megmutatta a halál előtt), de Kossuth semmiképpen se volt az, sőt feltűnő gyávaságára is nem egy bizonyítékot hozunk majd fel. Nem csoda hát, ha Steier, bármennyire rajong is egyébként Kossuthért, itt mégse tudja megállni, hogy e „lelkésítéséhez” ezt a megjegyzést ne fűzze:

„Ezek az idézetek híven illusztrálják Kossuth módszerét, mellyel az elbátortalanodást meg akarta akadályozni, mert elképzelhetetlen, hogy Kossuth mindazt, amit e levélben írt, elhitte volna. Jól tudhatta, hogy a nagyváradi „vár” nem erősség; hogy azt védeni még 3-4 napig sem lehet; hogy ő nem megy felmentő sereggel Nagyváradra és hogy egy-kétezer jól felszerelt oroszral szemben nemcsak Nagyvárad gyermekei, hanem Nagyvárad nagyjai is tethetetlenek, miután onnan Lahner már minden fegyvert elszállított (Kossuth parancsára). Hasonlata a bátor és gyáva népről aligha volt találó, mert a nép nem volt sem bátor, sem gyáva, hanem kedvetlen, megunta a harcot. És a közöny még a gyávaságnál is veszedelmesebb, mert sokszor a körülmények, a helyzetek kényszerítik a gyávákat hősiességre, míg a közöny minden cselekvéstől irtózik.”

De ha a magyar nép még Steier szerint is ilyen, azaz még annál is rosszabb volt „a haza” és „a szabadság” ügye iránt, mint amit gyávaságon értünk, akkor miért beszélünk 48-as lelkesedésről és miért állítjuk azt, hogy a magyarság 48-ban a szabadságáért, sőt a létéért küzdött? Látjuk, hogy 48-ban ugyanarról a „lelkesedésről” van szó, mellyel a „népi demokrácia” egy-egy terv- vagy békekölcsönét a gyárakban, üzemekben és a falvakban a magyar nép fogadta.

„Amit Kossuth a foglyokról írt – fejezi be fejtegetését Steier –, az egy szomorú megtévelyedés és egyáltalán nem felelt meg Kossuth szellemének, egyéniségének. (De hát akkor, mivel kétségtelen, hogy Kossuth írta, kinek a szelleméből vagy egyéniségéből írta?) Úgy érezzük, mintha ezt nem Kossuth, hanem egy másvalaki írta volna.” (Steier: Haynau és Paskievics, I., 115. o.) Kétségbeejtő Kossuthra, ha őt ma már, a legújabb történeti adatok világánál még egy Steier is csak így tudja védeni!

Ami pedig Kossuthnak azt a tanácsát illeti, hogy zárkózzanak be akár csak tízen is a nagyváradi várba s védjék akkor is, mert hiszen 2-3000 főnyi orosz sereggel még a nagyváradi gyerekek is elbánhatnak, ki kell emelnünk, hogy Kossuth ezt nem a nagyváradi gyerekeknek, hanem egy képzett, régi, magas rangú, becsületes és tiszteletreméltó katonatisztnek, Lahnernek, a későbbi aradi vértanúnak írta, s ráadásul még sértő dorgálások kíséretében és olyan finom célzásokkal, mintha maga Lahner nem lenne eléggé bátor.

Már most annak tudatában, amit az imént erre vonatkozóan Steiertől idéztünk – s amit Lahner természetesen még sokkal jobban tudott, mint Steier –, képzeljük el, mit gondolhatott és mit érezhetett Lahner, akiről mi már azt is tudjuk, hogy Kossuth helyett életét is fel kellett áldoznia hazájáért, Kossuth levelének és bátorságra biztató gyerekes handabandáinak elolvasása után!

Nem találjuk-e meg a nyitját annak, miért veszekedtek egymással folyton és tették tönkre az országot ezek a 48-as vezetők? Nem kellett-e például Lahnernek az ilyen levelektől elkeseredni s együttal Kossuthot is lenézni?

Lahner maga nem tehetett mást, minthogy csak keseregjen és túrjon, de csodálkozhatunk-e rajta, ha Görgey, aki nála nagyobb tehetség és nagyobb hatalom volt, nemcsak dührohámokat kapott Kossuth minden levelétől vagy kívánságától, hanem azzal a gondolattal is kacérokodott, hogy eltávolítja az ország éléről? Látva Kossuth nagy népszerűségét, ezt nem merete megtenni, de tervezte a dolgot s érthető, hogy ezek a tervek és a miattuk való bizonytalanság hadvezéri tehetségét és energiáját nagyban megbénította.

Tudvalevő, hogy Kossuthnak egy másik, hasonlóan ostoba, de sokkal veszedelmesebb rögeszméje volt, hogy nekünk is úgy kell védekeznünk az oroszok ellen, mint ahogyan az oroszok védekeztek annak idején Napóleon ellen; mindent fel kell előttük gyújtani, mindent el kell előttük pusztítani, hogy se hajlékot, se eleséget, se takarmányt sehol ne leljenek. Látuk, hogy – sajnos – már Rákócziinak is ez volt a makacs rögeszméje a császári sereg elleni

védekezésre, pedig ő még nem tanulhatta Napóleontól. Ő tehát ebben eredetibb tehetség volt Kossuthnál. Az meg viszont Rákóczi ellen szól, hogy öllene nem is jöttek az oroszok, mégis képes lett volna a népre ilyen súlyos áldozatot jelentő védekezésre.

Világos, hogy Kossuth ezen terve még úgy se sikerült, mint Rákóczié. Végrehajtásához ugyanis olyan nép kellett volna, mely nemcsak lelkesedik, hanem egyenesen fanatikusan él-hal azért az ügyért, melyért a küzdelem folyik. Hol volt azonban ettől Kossuth vagy Rákóczi népe?

Június 29-én Komáromból még Kossuth jópajtása és hittestvére, Ludvig János is (aki azonban hamarosan mégis kegyvesztett lett, mert a másik hittestvér, Görgey pártját fogta) így ír Komáromból Kossuthnak:

„Édes Barátom! A tiszántúli nép indolens (tehát még az is, amely kálvinista és eddig minden rebellióban elől járt), de ha egyszer felizgattatván fegyvert fog, ott az ellenségnek sírja leend. De egyre kérlek, s ez az, hogy a gyűjtogatás eszméjével hagyjatok fel, mert ez a népet ellenünk ingerlendi.”

Utóiratként pedig ezt fűzi hozzá: „Ui. Említém tovább, hogy respublicáról a hadsereg tudni sem akar. Ezt avégre mondtam, hogy ne respublicázzunk, hanem védelemről gondoskodjunk. De facto [valóban, ténylegesen], ha győzünk, könnyen be lehet hozni szó nélkül is, mert a sok szó tett nélkül ellenszegülést okoz. (Nem volt ostoba ember ez a Ludvig János!) A veres toll és respublica nevetség tárgya lett, mivel idő előtti hetvenkedés”. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 140. o.)

Ludvig e leveléből nemcsak azt láthatjuk, hogy mennyire más volt a magyar nép (akár maga a nép, akár katonái) mint Petőfiék s általában a szabadságharc hangadói, s mennyire nem volt nekik joguk a nemzet nevében beszélni, hanem azt is, hogy ezek a vezetők, például Kossuth is és Ludvig is, mikor bizalmasan egymásnak írtak vagy egymással beszéltek, mennyire nem voltak nemcsak Habsburg-, hanem még csak királyságiak se, s hogy mennyire nem volt igaz az, hogy csak „hitzegése” miatt távolodtak el attól a dinasztától, melynek addig náluk nem volt megbízhatóbb híve, mint ők. Látjuk, hogy még Ludvignek is csak azért nem kell rögtön a köztársaság, mert a népet egyelőre még nem sikerült kellően megoldozni. Egész jól látható azonban, hogy ha meglenne hozzá a kellő erejük, behoznák így, „sok szó nélkül is”.

Az tehát, hogy a népnek nem kell, nem akadály (ámbár állítólag ők vívták ki, mégpedig csak az imént, hogy a nép maga döntsön sorsáról és maga kormányozza magát). A Habsburgokat azonban hogy esküszegőzték, mikor valami olyat tettek, ami szerintük az ország akaratával ellenkezett. Szóval ebben is ugyanúgy gondolkodtak, mint a bolsevizmus. Az is csak addig engedett a nép akaratának, amíg vele szemben nem érezte magát elég erősnek. Mikor már megvolt hozzá az ereje, akkor végrehajtotta a maga akaratát, aztán gondoskodott róla, hogy a nép (vagy legalább majd az új nemzedék) szintén azt akarja, amit ő.

1849. június 30-án pedig Komáromból maga Görgey írja Kossuthnak: „A népfelkelés részint vezérek hiánya, részint a szegény, elijesztett nép bátortalansága miatt nem fog célra vezetni, legkevésbé most, mikor az orosz intervenció által ügyeink a legszomorúbb állapotba helyeztetek és a seregeinkben létező fegyelem hiánya miatt a szegény nép azt sem tudja jóformán, hogy ki ellen védje magát, ti. az osztrákok, oroszok vagy a magyarok ellen, mert oka van a népnek a magyarok ellen panaszkodni, mert tagadni nem lehet, hacsak némely határozatokat, melyeket legújabb időben maga a kormány hozott. Például hogy a nép maga egésse mindenét, amiye van, a kormány maga sem akarja desavuirozni” [megcáfolni, visszavonni]. (Steier: Haynau és Paskievics, I., 154. o.)

De az eltiprásunkra bevonuló ellenség se tapasztalt itt valami nagy lelkesedést a magyar „szabadság” ügye iránt. Ellenkezőleg. Haynau 1849. július 6-án Bábolnáról ezt írja Radeczkynek: „A népfelkelést mindenütt felhívták (Kossuthék), azonban eddig egy lélek sem mozdult”. De Dembinszky Budapestről július 8-án három órakor hajnalban ugyanígy ír Kossuthnak: „Ami a népfelkelést illeti, az Alföldön nem számítok segítségére”. (Steier, I., 258. o.)

Egy, az orosz sereghez beosztott osztrák tiszt, báró Graebe, ezt jelenti Görgey seregéről, azaz a legjobb vezetés alatt álló honvédseregről: „A tisztikar szelleme, úgy látszik, éles ellentétben van a legénységével. Görgey még a főtéren (Gesztelyen) agyonlövetett egy századost, aki kötelességét nem teljesítette. Szerencsén ugyane miatt egy másik századost törölt a tisztikarból, valamint Tokajon keresztül is 30 fiatal tisztet vezettek letartóztatásban. Feltűnő, hogy ebből az egész hadtestből senki se becsmérelte a császáriakat, ellenben sokan Kossuth ellen törtek ki és őszintén elismerték, hogy Vácnál nagy veszteségeket szenvedtek”. (Steier, II., 178. o.)

Steier ugyanitt a maga részéről is megjegyzi, hogy „a szökeések nemcsak a legénység, hanem a tisztek részéről is szaporodtak. Egy visszavonuló és üldözött seregnél (de a mi „hazafias” történetírásunk 48-ban csak diadalmas honvédekről tud) a fegyelem, a kitartás rendszerint meglazul. Görgey a seregét, nem pedig a sereg romjait le akarta vezetni Szeged mellé. Szigora, mellyel a gyávákkal elbánt, rettenetes volt és helyzetében érthető, bár a halálbüntetésesei könnyelműek és hirtelenek voltak, ezért emberi szempontból kárhozzátandók”.

„Az egész nemzeti harc – folytatja (II., 19. o.) – nem mutatta annak a szükséges egységnek és egyetértésnek a példáját, melyet az elszánt küzdelemre kész nemzetnek önfeláldozása megkövetelt. A viszályok, az egymás ellen törő intrikák és érdekek, személyi ambíciók (bizonyára mind a lelkesedés és a nemzeti önfeláldozás megannyi jelei) egyenesen gyengítették a nemzet által exponált [kiállított] erőt. A győzelmeket 1848–49-ben valósággal a nemzet aratta, mert a vezetők és vezérek viszályai nem voltak a győzelmek előmozdítói. A jó katonanyag, a csapattisztek lelkes magatartása, a társadalom áldozatkészsége és az osztrák seregvezérek tehetetlensége paralizálták [csökkentették] az egyetértés hiányának káros következményeit. Különösen a Kossuth és Görgey közötti éles ellentét és viszály hatott demoralizálóan úgy a nemzetre, mint a hadseregre. Amíg győzelmek és sikerek foglalták le a nemzet érdeklődését, a viszály hatása elviselhető volt. A balsikerek azonban csakhamar a nemzeti érdeklődés fő tárgyává tették a Kossuth-Görgey ellentétet, melynek minden szerencsétlenség okát tulajdonították.”

„E sereg főtiszteiben – írja Szemere Kossuthnak Görgey seregéről 1849. augusztus 5-én Nagyváradról – a csüggedettség nagy, mely, ha eleje nem vétetik, a legénységre is elterjed. A főhadiszálláson egy oly gúnyos, a kormányt megvető, ügyünk bukását hirdető hang uralkodik, mely a hazafiú lelkét mélyig sérti. A jó hír hirdetése nevetve fogadtatik, mint ámtítás, és kegyelet nincs semmi és senki iránt.” (Steier, II., 152. o.)

Tehát ismét csak úgy, mint a kommunizmus idején. A kormány nyilatkozataiból egy szót se hittek. Az egészet csak mesterséges hírverésnek tartották.

Augusztus 7-én Szalontáról ugyancsak Szemere írja szintén Kossuthnak: „Mit kellene tenni? A múlttól keveset beszélni. Ezzel nem segítünk a jövőn. De tanulhatunk belőle. A sereget és a népet vagy fanatizálni, vagy terrorizálni. Amaz nem ment, emez inkább menne. A kényszerített, kiéhezett, bosszúra gerjedt nép bátor csak”.

„Emlékezzünk a lambergi napokra. Véletlen eset volt, de mi tigrissé változtattuk a népet. (Tehát Szemere úgy tesz, mintha Lambergot a magyar nép gyilkolta volna meg.) Emlékezzünk, mint imponáltak a népnek Haynau perzselései. A nép másként nem kel fel, nem lesz irtózatós. Még a katona sem.” (Steier, II., 161. o.)

Látjuk tehát, mennyire nem törődött Szemere az erkölccsel vagy a magyar nép akaratával s mennyire szentesítette számára a cél az eszközöket. De azért ugyanezt a jezsuitákra fogta rá, s mily őszintén tudta is őket gyűlölni érte!

A szabadságharc Kossuth után legfőbb vezetője tehát a szabadságharc vége felé nyíltan elismeri, hogy ők a népet nem fellelkésíteni, hanem „fanatizálni” törekedtek, ez azonban sose sikerült nekik. Most már az utolsó menedék, mely talán még eredménnyel jár, a nép terrorizálása. S a mozgalom legnagyobb szegényét, Lamberg meggyilkolásának idejét sóvárogja vissza. S hogy ez a szomorú és szegényteljes eltévelyedés nem is kivétel, s éppen nem csak

Szemere erkölcsiségének alacsonyosságát bizonyítja, láthatjuk abból, hogy Steier csak az imént szégyenkezett Kossuth miatt, aki viszont a fogoly tisztek debreceni legyilkolását állítja oda követendő példának. Ludvigh machiavellizmusát is láttuk az imént.

Ami pedig Haynau „perzseléseit” illeti, én ezekről nem tudok. Én csak azt tudom, hogy Kossuth (s előtte Rákóczi) akart mindenütt perzselni, mégpedig természetesen magyar falvakat és magyar javakat, s ráadásul még azt is kívánta, hogy maguk a magyarok hajtsák végre nagy hazafiságukban. Hogy mindebből a valóságban alig valósult meg valami, az természetesen nem Rákóczi vagy Kossuth apánk érdeme.

Haynauanak a perzseléssel éppen ellenkező viselkedésére azonban még Steiertől is hozhatunk fel bizonyítékokat. Még ő is azt állapítja meg (I., 165. o.), hogy „Haynauról joggal el lehet mondani, hogy embertelen, zsarnok, abnormális, hóhérjellem volt, azonban le nem tagadható, hogy az osztrák hadsereget sikerrel átszervezte, harcképessé tette. A demoralizált, lezüllött, bomladozó seregből egy elánnal előnyomulni képes csapatot alakított. Ennek a sikernek előkészítője pedig nem volt más, mint vaserélye és szigora”.

Hogy ez a vaserély és szigor nemcsak a csapatok rendbe hozásában, hanem a magyar lakosságnak a csapatok visszaéléseitől való megkímélésében is megmutatkozott, azt bizonyítja július 9-i Nagyigmádon kelt 324. számú hadseregparancsa, melyben elrendeli, hogy azokat az orosz katonákat, akik a falvakban tisztek nélkül rekvirálnak, be kell kísérni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ilyfajta lakosságkímélő hadseregparancsa csak ez az egy volt Haynauanak. Egyébként ebből a hadseregparancsból azt is ki lehet venni, hogy hasonló visszaélések Haynau katonáival nem is igen fordultak elő, csak oroszokkal.

Nemcsak nem perzseltek nálunk az osztrákok, hanem a rekvirált dolgok árát is annyira megfizették, hogy az elkényeztetett magyar lakosság tőlük már azt is visszaélésnek vette, ha nem készpénzzel fizettek, hanem egyelőre csak utalványokkal. Pedig hát ezekre az utalványokra egy kissé többet lehetett adni (többet is adtak rá a magyarok), mint Kossuth bankjegyeire, mert azoknak egy fillérjük se veszett el, akik ilyen utalványokat kaptak.

Hogy Windischgrätz „hadfiai” is készpénzzel fizették meg a magyar lakosságtól rekvirált élelmiszereket, mikor pénzüik volt, azt még a Közlönyből is megtudhatjuk (13. sz.). Ellenben például Weldennek, a honvédvezérnek épp oly kevés pénze volt, mint elődjének, és a rekvirált élelmiszereket nagy részben utalvánnyal fizette ki (Szeremlei: Krónika, II., 32. o.). A honvédek tehát még Kossuth-bankóval se tudtak fizetni, mert nem győztek belőle eleget nyomtatni. Pedig hát mit ért a Kossuth-bankó az osztrák bankó mellett már akkor is, mikor még nem vált teljesen értéktelen papirossá!

Ugyancsak Szeremlei Krónikájából tudhatjuk meg (II., 21. o.), hogy mikor a rossz hadihelyzet miatt 1849 januárjában a kormány kivonta a honvédcsapatokat a Délvidékről és a rácok a kiürített helységekből a magyar és német lakosságon korlátlanul tölthették ki bosszújukat, „a művelt érzelmű osztrák tisztek idegenkedtek a szerbek szövetségétől, kiknek dülása-ítól csak úgy maradhattak mentek községek, hogy Temesvárról császári őrséggel láttattak el. Ez történt Fehértemplommal is”.

Az osztrák sereg tehát pártul fogta, sőt sokszor (amennyiben tehetett) katonai őrség látta el a vele akkor már ellenséges magyar falvakat és városokat, hogy megvédjék őket azok bosszúja ellen, akik nekik akkor már szövetségeseik voltak.

Kolozsvárott is, mikor 1848. november 17-én a magyarok feladták a várost és Wardener császári parancsnok oda bevonult, „az oláh vezérek azt követelték, hogy a várost kipredálhassák, de Wardener, ki sok méltatlankodást és erőszakoskodást meggátolt, „indignációval” [felháborodással] kergette el a szemtelen követelőket”. (E legutóbbi idézet 48-as forrásból, a Honvéd című, akkor hivatalos napilap 14. számából, az egész pedig Szeremlei krónikája I. kötetének 293. oldaláról való.)

Azok az agyonrágalmazott osztrákok tehát 48-ban és 49-ben közel se voltak se annyira magyarelleneseik, se annyira elvetemültek, mint ma a „hazafiasan” nevelt magyar gyerekek

gondolják. Természetes, hogy a magyar szabadságharc történetét elsősorban magyarok dolgozták fel apró részletekbe menően, nem pedig az osztrákok, s így ezek a történelmi művek nem azokat az adatokat domborítják ki, melyek az osztrákok mellett szólnak, hanem amelyek ellenük. Ez nálunk egyenesen elengedhetetlen hazafias kötelesség. Azonban láthatjuk, hogy még ezekből az osztrákok ellen szóló adatokból is sokszor észre lehet venni, hogy tulajdonképpen nem ellenük, hanem mellettük szólnak.

Még Jellasics dicséretére is sokat felhozhatunk, mégpedig azokból az adatokból is, melyeket Jellasics ellen közölt a magyar hírverés. Például a Pesti Hírlap 187. száma közölte Jellasics egyik tisztjének honvédeink kezébe került és Székesfehérvárról 1848. szeptember 27-éről keltezett levelét, melyben így ír:

„Az idő reánk nézve igen kedvező, csakhogy igen nehéz feladat a csapatok élelmezése, melyből mindent rekvirálnunk kell. Négy nap alatt Pest előtt fogunk állani. Jaj ezen városnak, mert határőreink annyira el vannak keserítve és felbőszítve, hogy ott borzasztóan fognak garázdálkodni. Most sem lehet őket a legdurvább kihágástól visszatartani s lopnak s rabolnak borzasztóan. Minden nap kiosztogattatunk köztük ezer botot, de mit sem használ. Maga az Isten sem, nemhogy egy tiszt lenne képes őket visszatartani.”

„Én ezen rablókirándulásban már kétségbe estem és úgy tetszem magamnak, mint valami rablófőnök, mert az élelmezésről nekem kell gondoskodnom, s ha az élelmiszereket szép szerével ide nem adják, akkor rekvirálnom kell. Naponként szükségem van 9 ezer kenyérré, 280 akó borra, 100 mázsa húsrá, 5 mázsa sóra, 60 mérő zabra; röviden, ez borzasztó és mégis mindamelllett az itt előszámoltakat naponként mindedig behajtottam.”

E levélből sejteni lehet, mit szenvedhetett ez időben a magyar nép. De láthatjuk belőle azt is, hogy az osztrák tiszt, legalább lélekben, majdnem még többet szenvedett miatta. Az jut az eszünkbe, hogy a mai tisztok már közel se tartják olyan borzasztó mesterségnek a rekvirálist még saját népük körében se, mint ez az osztrák tiszt a magyar ellenség földjén. A horvát népfelkelőktől osztrák tisztjei ellenére kifosztott magyar nép azonban, azt a napi ezer botot, amit kirablóira az osztrák tisztok kiosztottak, nem is sejtette, sőt bizonyára el se hitte volna, mert hiszen vezetőitől mást se hallott, mint csak azt, hogy az az osztrák milyen rosszlelkű és milyen magyargyűlölő.

A Pesti Hírlap 190. száma pedig a következő elfogott osztrák tiszti levelet közli: „A velünk jövő szerezsánok (a magyarországi rácok segítségére Szerbiából átjött szerbeket hívták így) és a felső határvidék mezei osztályai rettentő garázdálkodást visznek véghez. A bán halált rendelt ugyan minden rablásra, de hasztalan. Ők csapatonként hajtják táborukba a juhokat”.

Persze a mi háborús hírverésünk csak azért közölte ezeket a leveleket, mert bizonyítják a horvát csapatok bűneit. Pedig látjuk, hogy nemcsak azt bizonyítják, hanem osztrák tisztjeik kulturáltságát és jólelkűségét is. Azt mutatják, hogy bennük még a szikrája se található meg a magyar nép gyűlöletének, és hogy maga Jellasics se akart itt úgy terrorizálni, mint később Kossuth és Szemere, sőt ő maga minden visszaélést a legszigorúbban büntetett. Mindkét közölt levélben az osztrák tiszt olyan jólelkűséget és finom lelkiismeretet mutat, hogy ma, száz év múlva is kevés tisztben találhatunk ilyesmit. Melyik tiszt írta ma ilyen elkeseredett hangon amiatt, ha katonái egy juhnyáját szereznek az ellenséges néptől katonái jobb élelmezésére?

Egy harmadik ilyen magyar kézbe került és Kossuth hazafias hírverése számára alkalmasnak talált tiszti levél a következő: „Borzasztó egy hadjárat! Ez szarnoksággal bemázolt emberség. Már nem is kívánok írni... A határvidékiek a legdurvább kihágásokat követik el... Rablás és lopás az ő foglalkozásuk. Én nem értem a bánt, miért hozta ezt a szemetet, mely jól fel sincs fegyverezve”.

Megállapíthatjuk, hogy ennél szebben Jellasics seregében még egy derék magyar tiszt se viselkedhetett volna.

Mikor Dembinszky 1849. augusztus első napjaiban Szegedről Temesvár felé vonult, „a Szeged-Arad közötti terület tele volt trenőrökkel [kiképzésben lévő újoncokkal], akik a seregtől

elszédtek (tehát megszöktek) még a temesvári csata előtt”. „Aulich már augusztus 7-én kiadta a parancsot Querlende alezredesnek (a név után azt hinné az olvasó, hogy talán nem is a honvéd, hanem az osztrák seregben intézkedett Aulich; ő maga se volt egyébként magyar ember: láttam egyik lányának a keresztlevelét, az is németül volt kiállítva), hogy egy-egy lovasosztaggal induljon Vinga, Monostor, Újbodrog felé és az utakon gyűjtse össze a Dembinszky-seregből elszédő trenőröket. A legnagyobb szigorral járjon el velük szemben és eszkortáltassa [fegyveresekkel kísértesse be] a szökevényeket az aradi várba.” (Steier, II., 179. o.)

Ezek a szökevények elsősorban bizonyára azért álltak trenőrökből, mert ezek ott hátul sokkal könnyebben tudtak meglógni, mint a tisztek felügyeletének sokkal jobban kitett sorkatonaság. Aulich pedig bizonyára azért kutattatta éppen ezeket, hogy legalább az elherdált hadifelszerelést, melynek a honvédsereg úgyszólván annyira híjával volt, megmentse.

Ekkor már fáradt és kedvetlen volt mindenki – mondhatná mentségül és a dolog magyarázatául valaki –, s a győzelemre már úgyse volt semmi remény. De viselkedhetett volna-e honvédsereg így – kérdezzük – már akkor, mikor még meg se történt a végső vereség, a temesvári csata, melybe a honvédek egyébként is nagyobb erővel mentek bele, mint Haynau, az orosz pedig messze volt tőlük, mikor egyenesen nemzete életéről volt szó, ha az a küzdelem csakugyan a szívügye lett volna és harcát csakugyan a túrhetetlen elnyomás robbantotta volna ki, nem pedig csak egyes fogadatlan prókátorok lovalták volna bele a dologba?

Ravelsbergi Strobel – írja Steier (II., 183. o.) – igen helyesen részletezi a temesvári csata okait a következőképpen:

„Minden hadsereg, még a legjobb is, csatát veszthet. Azonban ha 50.000 ember széjjel-szalad, mint ez augusztus 9-én történt, akkor ennek oka nem csak a vezetésben keresendő. Csakis egy demoralizált sereg vezetheti el annyira minden bátorságát, hogy felbomlik. Ha tehát az ideiglenes kormánynak üzletkönyveit vizsgáljuk, nem tűnhet fel előttünk a katasztrófa érthetetlennek, mert a szegény honvédtől a leghihetlenebb dolgokat követelték.”

„Egy elpusztult ország részen harcolnia kellett egy tehetségtelen vezér alatt; vitézséget és oroszlánbátorságot kellett tanúsítania egy puskával, mely részére nem volt municiója; önértetet kellett mutatnia olyan ruhában, melyek rongyokban lógtak a testéről; erőt és kitarást kellett fejlesztenie olyan élelem mellett, mely nyers törökbúzából állt, melyet az embereknek a szabad mezőn kellett összegyűjteniük a kalászból. Mindent egybevetve a katasztrófát nagyon is prózai dolgok idézték elő.”

„A szegény harcos honvéd állapota ilyen volt Görgey seregében is. Talán csak néhány gyenge százalékkal enyhébb. A sereget áthatotta a defetizmus [borúlátás], beleuntak a nyomorba, nem a harc törte meg őket, hanem a szervezetlenségből, hanyagságból, pénztelenségből kifejlődött nyomorúság.”

„A fent idézett történetíró a felbomlást előidéző tényezők felsorolásából kifejejtette a következőket: Az országot és a hadsereget átható egységes politika hiányát, a kormány kapkodását, a vezérségi kérdés körüli viszályokat és komédiákat, a főtisztek közötti folytonos veszekedéseket és irigykedést eláruló dacoskodásokat és a pénzügyi politikának az ellenállást elorsvasztó tendenciáját.”

„A nagy nemzeti harcot a honvéd elhanyagolásából eredő lelki összeroppanás fejezte be. Mindenki tudta, hogy a harc a nemzeti önállóságért folyik, és tagadhatatlan az, hogy e harcban nemzeti önbizalom, erő és lelkesedés nyilvánult meg. Ezt a nagy és általános nemzeti harckészséget felőrölte, szétporlasztotta a hamis és minden realitást nélkülöző ideológia, mely a szónoklást, a lázítást tartotta a seregszervezés fő tényezőjének, és sokszor elfelejtette, hogy a seregnek van hatalmasan emésztő gyomra, van érzékeny teste és önző kívánságtengere.”

„Kossuth ugyan kiváló szervezőerő volt, azonban ha egybevetjük a harc terjedelmének növekedését az utánpótlás és a hadianyagok előállításának méreteivel, azt láthatjuk, hogy az utóbbi nem tartott lépést az előbbivel és be kellett következnie e harckészséget bomlasztó zavarnak.”

„Az utolsó hónapokban a kormányzat többet politizált, mint szervezett és a szegedi lőporraktár felrobbanása megakasztotta a seregek offenzív képességét. A pénzgyár nem működött és nem működött a muníciógyár sem. A hadseregszállítók szabotáltak, mert nem volt bizalmuk a kormány fizetőképességéhez és a magyar pénzhez. A kormány pénztárait a szállítók állandó ostrom alatt tartották, hogy számláik kifizetését kikényszerítsék.” (Tehát még Kossuth-bankóval se tudtak fizetni, mert nem tudtak belőle eleget nyomtatni.)

Steier ezen érvei mind igazak és mind azt bizonyítják, hogy mennyivel okosabbak voltak azok, akik a harc kitörésekor Széchenyivel és Deákkal tartottak és azon elv alapján állottak, hogy előbb gazdaságilag kell megerősödni az országnak és csak azután törni a teljes függetlenség felé. De Steier megállapításai azt is bizonyítják, milyen lelkiismeretlen szájhősök voltak, akik a Széchenyi- és Deák-féle politikát gyávaságnak, önbizalomhiánynak, sőt Ausztria irányában talpnyalásnak rágalmazták. 48 kirobbantói csak politizálni, csak szájhősködni tudtak s olyan dolgokra vállalkoztak, ahol ez éppen nem ér semmit, hanem egyedül csak azok a tettek és gyakorlati alkotások számítanak, melyekben éppen Széchenyi volt olyan nagy.

Történetírásunk azzal próbálja megmenteni a 48-as becsületet, hogy azt állítja, hogy a szervezatlenség és a kudarcok tették tönkre az eleinte nagyon is meglevő lelkesedést és elszántságot. Látjuk, hogy Steier is ezzel érvel. Ámde már eddig is számtalan adatot hoztunk fel arra, hogy az állítólagos lelkesedés és elszántság már a mozgalom legelején is hiányzott, tehát már akkor is, mikor még nem teheték tönkre a kudarcok és a csalódások, sőt hogy a lelkesedés már akkor is épp olyan üres, tartalmatlan külsőség volt, mint amilyenek azok a szónoklatok voltak, melyek előidézték.

De ha legalább a vezetőkben megett volna az elszántság és az igazi áldozatos hazaszeretet, akkor 49 augusztusára nem következhetek volna be a most vázolt nagy bajok. Mivel a vezetők hebehurgyán, megfontolás nélkül, csak hiúságból vagy legfeljebb az uralkodóház iránti gyűlöletből kezdték a mozgalmat s a hazaszeretetet később is csak hirdették, de viselkedésükben e hazaszeretet kívánta önfegyelmet, lemondást, áldozatot és önmegtagadást nemcsak gyakorolni nem tudták, hanem még csak addig se jutottak el, hogy belátták volna, hogy az igazi hazaszerettel ez is együtt jár, világos, hogy másfél év se kellett s máris oda jutottak, hogy egymásra irigykedtek, egymásra féltékenykedtek, egymástól irigyelték a hatalmat, de az ország hősi halálra, sőt tulajdon háza felperzselésére buzdított lakossága számára már rég nem tudtak se pénzt, se élelmet, se fegyvert, se ruhát adni. Hogy tudtak volna hát így kétszeres túlerővel szembeszállni?

Hogy pedig az ország a maga kárán még most utólag se okulhasson, történetírásunk s még inkább iskolai és hazafias nevelésünk elhitette népünkkel, hogy csak azért buktunk el, mert az oroszok is ide jöttek. Magát Ausztriát egyenesen megettük volna, hiszen az osztrák sereg az egész szabadságharc alatt mást se csinált, mint csak előlünk szaladt.

Az igazság azonban az, hogy Haynau egymaga vert meg bennünket, mégpedig kisebb sereggel, mint amilyen a mienk volt, s hogy nemcsak Dembinszkyt tudta megverni, hanem előtte már Görgeyt is, s nem is egyszer s szintén orosz segítség nélkül. (Seregébe csak egy egészen kis számú orosz csapatost volt beosztva.) A kérdés ezen oldalával egyébként később majd bőven foglalkozunk.

Hogy a mozgalomnak már a kezdetén se volt se lelkesedés, se önzetlenség, annak bizonyítására a már közölt, számtalan adaton kívül itt van még egy sereg:

Görgey 1848. december elsején, tehát tulajdonképpen már a harc elején, Pozsonyból ezt jelenti a „Tisztelt elnök úrnak”: „Az önkéntes vagy nemzetőr név már csúfnévvé vált. Sajnos, de így van”. (Steier: Görgey és Kossuth, 192. o.) 48-ban is úgy volt tehát, mint Rákosi Máttyás Magyarországon: minden hazugság volt. Aki „önkéntes” volt, az nem önként ment a harctérre, hanem kényszerből. Ha valóban önként ment volna, akkor nem csúfnévvé vált volna a neve, hanem kitűnt volna a harctéren vitézségével.

Még előbb, november 17-én pedig ugyancsak Pozsonyból küldött jelentésében azt írja Görgey, hogy „szinte irigylem a hadifoglyokat jó ruházatuk miatt”. (Steier: Görgey és Kossuth, 174. o.) Tehát nemcsak a harc végén, mikor már nagy volt a hadsereg létszáma, a nemzet erőforrásai pedig már kimerültek, hanem már a háború elején se tudta a kormány a honvédeket kellően felszerelni. De szabad volt-e így az uralkodóházzal való szakítást s így a háborút mindenáron kieroszakolni? Lehetett-e győzelmet várni olyan hadseregtől, melynek a foglyot kell irigyelnie s azon kell szégyenkeznie, hogy mennyire inferiális [alárendelt] ő az ellenséghez képest.

1848. december 15-én éjfélkor írt levelében pedig Kossuth írja Görgeynek, hogy azt, hogy Pozsony az ellenség kezébe kerüljön, már csak azért se szabad semmiképpen se megengednünk, mert ha a császáriak kezébe kerül, azok majd „egy svars-gelb országgyűlést tartanak Pozsonyban”, s keserűen hozzáteszi, hogy „ember biz akad, aki elmegy”. (Steier, 208. o.)

A császáriak Pozsonyt elfoglalták ugyan, de Kossuth aggodalma mégse vált be, mert ott országgyűlést mégse tartottak. Jól látható azonban Kossuth megjegyzéséből, hogy mennyire tudta ő, hogy az ország közvéleménye nem tart vele. Pedig hát ekkor még kimerülésről vagy a harcra való belefáradásról szó se lehetett, hiszen a harcot jóformán még el se kezdték.

December 13-án Pestről ezt írja Kossuth „Görgey tábornok úrnak”: „Higgyen nekem, tisztelt barátom, nem annyira a maga népére számít az ellenség, mint a belföldi schwarzelgelbekre. Számít arra, hogy amint egy-két megyét elfoglalt, az részint jószántából, részint félelemből pronuciálja magát [állást foglal] mellette s ekként foglalja el az országot. Így jár el Schlick Abaúj, Torna, Zemplénnel, így tesznek Sopronban, így mindenütt”. (Steier, 240. o.)

Újabb bizonyíték, hogy az ország népe nemcsak az orosz beavatkozása után lett közönyössé a „szabadság” „szent ügye” iránt, hanem nem nagyon kellett az neki már a harc elején se. Ha hangja nem a nyilvánosságnak szólt, hanem bizalmas körben beszélt, látjuk, hogy még maga Kossuth is nemcsak így beszélt, hanem még így írt is. Mivel pedig a szavak elrepülnek ugyan, de az írás megmarad, ezt letagadni se lehet.

Bizonyítva van, hogy a szabadságharcot nem a nemzet, hanem csak Kossuth akarta, mégpedig a nemzet ellenére akarta. Tehát nálunk már az első népuralmi rendszer se a nép, hanem a népezérek uralma volt épp úgy, mint a mai kommunizmus. A szavak a „hazáról” és a „szabadságról” már 48-ban is csak arra szolgáltak, hogy az igazságot elleplezzék, nem pedig kifejezzék, s most már Kossuth két nyilatkozatából is láttuk, hogy ezzel ő maga is tisztában volt, tehát nem beszélt még csak jóhiszeműen se.

Ő persze azzal nyugtatta meg magát, hogy a nép még műveletlen és így éretlen a szabadságra, s neki népét tudta és akarata ellenére is kötelessége abban a jóban részesíteni, melyhez elmaradottsága miatt még nincsen érzéke. Így azonban jóhiszeműen csak Ferenc császár vagy V. Ferdinánd beszélhetett volna, de nem Kossuth és nem a mai kommunista vezérek. Az abszolutista monarchiák nem a néptől eredeztették hatalmukat, hanem Istentől. Isten nevében kormányoztak, nem pedig a nép nevében. Az ő szavuk nem volt hazug, mert ők úgy érveltek és úgy beszéltek, ahogyan cselekedtek.

Kossuth (és a mai kommunisták) azonban a régivel szemben újat hoztak. Ők azt hangoztatták, a nép nem tűrhet tovább szolgásgot, azt, hogy megkérdésük és beleszólásuk nélkül döntsenek sorsukról, nekik önmaguknak kell kezükbe venniük sorsuk irányítását. Kossuthnak, a szociáldemokrata vezérének és a kommunistáknak tehát nem volt és nincs joguk ahhoz, hogy a népet akarata ellenére boldogítsák (még akkor se, ha ez a boldogítás tényleges boldogítás volna). Az ő rendszerük a nép uralma, nekik kötelességük annak végrehajtása, amit a nép akar. Ők szolgálai, nem pedig urai a népnek. Mikor tehát egy olyan rendszert honosítottak meg, melyről tudták, hogy a nép akarata ellenére van, akkor becsapták a népet, hazudtak neki, megszegették a saját alkotmányukat s arra letett esküjüket.

Ha az a szabadság, mellyel Kossuth a népet meg akarta ajándékozni, jó dolog volt; ha az a marxizmus, mellyel a kommunizmus akarta a népet boldogítani, jó és a népre előnyös volt,

akkor meg kellett volna valósítaniuk, de mind Kossuthnak, mind a kommunistáknak meg kellett volna várniuk azt az időt, míg a népet fel tudják világosítani, ki tudják művelni, azaz míg eljön az az idő, mikor a nép már érett lesz erre a neki szánt nagy kincsre, s azt, amivel boldogítani akarják, maga is akarja.

Igen ám, de ha Kossuth 48-ban, a kommunisták pedig napjainkban erre vártak volna, akkor az ő nagy vívmányait egy vagy két nemzedék múlva élvezte volna ugyan a nép, de a hatalmat és a vele járó jókat (irányítás, rendelkezés, a hatalom boldog tudata, az ország, sőt a világ irányítása, az ünnepség, a luxusautók, fényes paloták és nyaralók, a százakra rúgó szolgálattal, titkárokkal, újságírókkal és riporterekkel való utazgatás fényes fogadtatások és ünnepségek) még nem ők maguk élvezték volna, hanem csak azok a szabadságharcosok, illetve kommunisták, akik csak egy-két nemzedék múlva éltek volna, sőt ma már azt is tudjuk, hogy még ők se, mert a nép már régen arra jóllakott volna azzal a szabadsággal és azzal a marxista jóléttel, melyet ők hoztak volna nekik.

Úgy látszik, hogy mindezt maga Kossuth és Leninék, Sztálinék és Rákosi Mátyásék is nagyon jól tudták, s ezért nem tudtak várni addig, míg a nép is akarja azt, amit ők akarnak. Vagy pedig ezt nem tudták ugyan, azaz tanaik egyedül üdvözítő voltában ők maguk hittek, de viszont annyira önzetlenek nem tudtak lenni, hogy olyan jókkal boldogítsák a népet, illetve a dolgozókat, melynek előnyeiket majd csak a nép, illetve a dolgozók élvezik majd, de ők maguk nem. Ezért kellett nekik a népet akarata ellenére is rögtön boldogítaniuk, azaz a nép ellenére cselekedniük; azért kellett nekik is épp úgy erőszakot alkalmazniuk, mint azok a „kényurak” alkalmaztak, akik ellen oly elkeseredetten és oly meggyőződéssel izgattak; sőt még náluk is sokkal nagyobb kényszert, mert akkora kényszer és olyan terror még sose volt a világtörténelemben, mint a kommunizmus alatt; olyan rabszolgák még sose voltak, mint például a kommunizmus politikai foglyai; rabszolgákat még sose kínoztak úgy, mint ők ezeket.

A fogoly papok egész rendszeres megszólítása például az volt: te kurva. De Pétery váci püspököt is letegezték és lejózsizták és meztelenül a falnak állították. Meszlényi felszentelt püspök, noha csupa erély és tetterő volt, hamarosan meg is halt börtönükben, de ezt csak halála után, évek múlva ismerték el. Addig soha senki még azt se tudta, hol van. Pedig elvitelelének egyedüli oka az volt, hogy őt választották meg a szintén börtönben levő primás helyébe az esztergomi főegyházmegye kormányzójává, a kormány azonban Beresztóczyt szánta erre a helyre s a püspök elvitele nélkül nem tudta volna megvalósítani e szándékát.

A politikai foglyoknak a fogház udvarán hátratett kézzel és az előttük menő sarkát nézve kellett sétálniuk. Dr. Vajdának, a három, négyszeres doktor biharkeresztesi plébánosnak, brutális pofonokban volt része csak azért, mert séta közben egy darázs elkergetésére a kezét az arcához emelte. Egy más alkalommal pedig a pofonok mellé még rúgásokban is azért, mert a háta mögött Eszterházy herceg idegrohamában hangosan felsikoltott s ő emiatt hátranézett.

Dr. Baranyay Jusztin cisztercita egyetemi tanárnak egyik szentkarácsony napján kellett a fegyház WC-it kitisztítania „a kis Jézus tiszteletére”. Dr. Major Kálmánnak, veszprémi szeminariumi tanárnak, a nyelvével kellett a köveztől felnyalnia azt a vért, mely a brutális pofonok következtében, melyeket kapott, orrán-száján dőlt. Dr. Gígler Károly, esztergomi kanonokot azért kötötték gúzsba, mert nem volt hajlandó aláírni azt a valótlanúságot, melyet elébe terjesztettek, hogy elismerje. Pedig a kommunisták gúzsakötése olyan kínokat jelentett, hogy néhány perc múlva elájult vagy összerondította magát kínjában az illető. Mindezen foglyokkal, mikor kiszabadultak, egy nyilatkozatot írtak alá, hogy büntetésül tudomásul vesznek 16 évi fegyházat, ha bármit is elmondanak abból, ami fogságuk idején történt velük. A foglyok legtöbbször emiatt nem is mert soha élményeiről beszélni.

Kossuth lelkén természetesen ilyesmi nem száradnak (de Hitlerén igen), de viszont mozgalmának legfőbb vívmányát (a szabadságot) alatta is úgy keresztrefeszítették, hogy az országgyűlés nemcsak a 48-as törvényeket fogadta el egyhangúlag (még a főrendiház is), hanem még a detronizációt [trónfosztást] is. Micsoda szabadok voltak ehhez képest a Habs-

burg-„zsarnokok” magyar országgyűlései! Pedig hát éppen most láttuk, hogy nem is a küzdelem vége felé, mikor már mindenki unta a dolgot, hanem még az elején is „schwarzgelb” volt az ország, illetve fele részben volt az, de a másik fele se volt közel se olyan 48-as, hogy a Kossuth hozta szabadságért vagyonát vagy életét kockáztatta volna.

Az 1848. decemberi Windischgrätz előli visszavonulással kapcsolatban még a szélsőségesen forradalmár érzelmű zsidó Steier is, aki Kossuthnak és Görgeynek egyaránt nagy védője, ezt kénytelen írni (Görgey és Kossuth, 274. o.):

„Görgeyről azt írják a szabadságharc történetével foglalkozó munkák, hogy a válságos napokban az OHB (Országos Honvédelmi Bizottmány, mely az akkori 48-as kormányt jelentette) és Kossuth elleni elkeseredésének főtisztjei előtt gúnyos és cinikus megjegyzésekben adott kifejezést. Ez meg is felel a valóságnak és egyik félnek sem volt eddig oka és joga a másikra haragudni, mert mindkettő nagy hibákat követett el. Görgey ingadozó és a kedvező órákat elmulasztó taktikájával (a mi hazafiasan nevelt ifjaink azonban meg vannak róla győződve, hogy Görgey a világ egyik legnagyobb hadvezére volt), Kossuth pedig túlzó optimizmusával, remélt, papíron kiszámított erővel tervezett operációkat és ütközeteket sürgető leveleivel, melyek gyakran a helyzetek folytonos változásaival nem voltak összhangban, zavart okozott.”

„A balszerencse, ahelyett, hogy egyetértésre szorítaná az embereket, megbontja soraikat. Ez régi igazság és senki se szereti a balszerencse okát elvállalni, senkiben sincsen megfelelő bátorság elismerni azt, hogy hibái a balszerencse indítóokai, és van egy közmondás, mely szerint a szegénység veszekszik, amit úgy is lehetne kifejezni, hogy a balszerencse veszekszik. És Görgeyt is elragadta a balszerencséből fakadt depresszió [lehangoltság] és a szerencsétlen helyzet okozóit az OHB-ben látta s Kossuthban, pedig ő sem volt kevésbé hibás.”

„Különböen egy keserves kiábrándulás rázza meg a visszavonulás közben lelke gyökeréig. Csalódott a népben, mely a nemzeti harc iránt csekély részvétet mutatott, nehéz és kétségbeeséssel határos hadmenetében ha nem is rosszakaratot, de támogatást se talált. Másrészt az OHB intézkedéseinek és ígéreteinek megbízhatatlansága keseríté, ám meg nem gondolta, hogy ez szintúgy a nép részvétlenségében leli magyarázatát, mert nemcsak Görgeynek, de az OHB-nek is ezzel kellett küzdenie és Kossuth szónoklatainak lángoló heve is alig tudta a már elveszettnek hitt ügyért a lakosságot felmelegíteni.”

„Viszont az OHB Görgeyt okolá, ki Bikkesi (zsidó) őrnagyhoz intézett németnyelvű levelében (december 29.) kérde: Nem akasztanak-e fel in effigie [jelképesen] már? Vagy talán in natura [valóságosan]? Nagyon is csodálkoznék azon, ha a nemzetnek bizalmát még bírnám. Legalább a nemzet az enyémet már régen elveszítette és erősen hiszem, hogy hadseregem részére aligha marad más hátra, mint egy becsülettel teljes halál a Buda előtti csatatéren.”

A „becsülettel teljes halál” azonban elmaradt „a Buda előtti csatatéren”, mert Görgey Windischgrätz seregével, annak ellenére, hogy maga Windischgrätz „nagyon is ügyetlen és hanyag hadvezér volt”, vezérkarának vezetői, Nobili és Rousseau egyenesen „a tehetetlenség prototípusai voltak” (Steier: Görgey és Kossuth, 222. o.), még csak megütközni se mert még Buda előtt sem. Látjuk azonban, hogy ennek a történelmi kútfők alapján még Steier szerint se Görgey, se Kossuth, se a OHB nem volt az oka, hanem egyedül csak az, hogy a nép közönyös volt, neki 48 és a tőle ígért szabadság egyszerűen nem kellett. Ezt tehát ma már tagadni nem lehet.

A magyar nép részint egyenesen ellenséges indulattal volt ez iránt az állítólagos szabadságmozgalom iránt, részint pedig közömbös. Nem Kossuth s nem is az OHB volt az oka, hogy Görgeynek az ország nem tudott megfelelő sereget rendelkezésére bocsátani, sőt amit rendelkezésére bocsátott, azt se tudta kellően felszerelni és ellátni (mert hiszen ők e tekintetben igazán elkövettek mindent), hanem a nép ellenséges indulata vagy közönye, mai névvel: szabotázs.

Kormány és hadvezér pedig azért veszekedett egymással állandóan s gyűlölte meg egymást mindig jobban, mert a hibát egyik se ott kereste, ahol volt (ott nem is kereshette, mert hiszen akkor el kellett volna ismernie, hogy nem a nemzet akarta ezt a szabadságharcot, hanem a nemzet ellenére egyedül csak ők), hanem mindegyik fél a másikban s természetesen mindkettő igazságtalanul. Végeredményben azonban mégiscsak minden baj oka a vezetők voltak, mert ők vitték bele a harcba, a forradalomba azt a népet, mely meg volt és meg is lehetett sorsával elégedve, s mely ezért a mozgalom iránt sem lelkesedéssel nem viseltetett, sem áldozatokat nem volt hajlandó hozni érte.

Hogy 49 tavaszán, de csak néhány héten át, mégis győztek, annak csak az volt az oka, hogy az a „nagyon is ügyetlen és hanyag” hadvezértől, sőt „a tehetségtelenség prototípusaitól” vezetett, de Görgey honvédjaival szemben addig mégis diadalmas osztrák sereg arra már elbizakodottá vált és a harc nélküli olcsó sikerektől fegyelme és harci készsége leromlott. Egyébként látni fogjuk majd, hogy ezek a 49-es honvédegyőzelmek mennyire rövid időn át tartottak és hogy közel se voltak olyan jelentős győzelmek, mint amilyeneknek hazafias hírverésünk kikiáltotta őket.

Hogy mennyire más volt az a 48-as hazafias szellem, mint amilyenek mi gondoljuk, annak jellemző bizonyítéka, hogy Mészáros, a hadügyminiszter, aki legjobban megítélhette és aki egyébként 48 egyik legnagyobb jelleme és legőszintébb hazafia is, Emlékirataiban úgyszólván mást se tesz, mint ezt a 48-as álhazafiságot, önzést, gyarlóságot, gyerekeséget, üresfejűséget, hetvenkedést és elbizakodottságot gúnyolja és csúfolja.

Hangsúlyozza, hogy mennyit zaklatták őt ezek a hazafiak, hogy előzőnlőtték minisztériumát azok, akik a haza helyett egyedül a maguk és gyerekeik érdekét szolgálták, hivatalt, kinevezést és minél rangosabb hivatalt és minél nagyobb kinevezést kértek és mint hangsúlyozta előtte mindegyik, hogy „vagy családjá, vagy ő mindig az oppozíció [ellenállás] embere volt; hogy ő izgatott az ausztriai kormány ellen (persze nem is sejtették, hogy Mészáros azokat szereti, akik nem izgattak ellene), hogy ő volt egy azon kevesek közül, akik (ha a megye kétes helyzetű vagy adminisztrátorát pártoló volt) a reakciónak gátat vetettek, kik a keveseket erősítették, kik szünet nélkül ellene beszéltek, tettek és szenvedtek”. (De mivel most megjelentek kérni érte a jutalmat, ugyancsak bebizonyították, hogy amit tettek – ha ugyan egyáltalán tettek valamit –, nem ingyen tették. Ez utóbbi zárójeles rész természetesen tőlem származik, de az előbbi Mészárostól.)

„Berekesztésül olyan kitűnő kapacitásnak érzi magát a folyamodó, hogy bár egy bizonyos hivatalra különösen képes, melyre Európa nálánál különbet nem mutathat fel, hanem azért képesnek érzi magát minden más hivatalra is. Vagy más variációval: Kitűnően végzvéen iskoláit, ügyvédségre szánta magát, e pályát dicsérettel meg is kezdvén, de a jelen körülmények beállta után hivatalából vagy igen csekély, vagy semmi keresetet nem talált. Buzogván pedig benne a hazaszeretet és az azért való áldozatkészség, kész erejét a haza szolgálatára felajánlani s csak tisztséget kér, megmutatandó, hogy nemcsak érdemtelennek nem adatik az, de hogy többet is érdemelt volna.”

„S így lön, hogy az 1500 ily folyamodás következtében kinevezett tiszt mind hőssé lön, amint a példák azt bizonyítják – exempla sunt autem odiosa.” (Láttuk, hogy Görgey példákat is említett.)

Ezzel Mészáros annak okát is megadja, miért volt Görgey serege olyan, hogy a 48. év folyamán nemcsak győzni nem lehetett még vele, hanem még csak csatát megkockáztatni se, noha az ellenséges fővezér hanyag, vezérkara pedig egyenesen a tehetségtelenség prototípusaiból állt. Mészáros Emlékirataiból megértjük azt is, miért volt ez a honvédsereg csak úgy ellátva és csak úgy felszerelve, hogy Görgey egyszer s mindenkorra ellensége lett annak a férfúnak, akinek a vállait mindez terhelte, noha az a férfiú mindenben hibás volt, csak ebben nem, mert nála tehetségesebben és nagyobb szorgalommal senki se látta volna el ezt a feladatot. (Ha az ember olvassa Kossuth leveleit például Görgeyhez, meghatódik azon a nagy igyeke-

zeten és lankadatlan szorgalmon, mellyel Kossuth a sereg előállítását, ellátását és felszerelését intézte. Nem is csoda, hiszen nemcsak a haza, sőt elsősorban nem a haza, hanem a maga hírneve, hatalma és sorsa függött tőle.)

De jól látható, hogy Mészáros is megijedt attól a túl becsületes és túl őszinte igazmondástól, mellyel a 48-as önzésre és érdekhajhászatra rámutatott, s ezért, hogy a miatta bosszús magyar hazafias közvéleményt kiengesztelje, ő is hozzáteszi a már mondottakhoz: „Nem lehet azonban tagadni, hogy bár a folyamodók nagy részét érdek vezette, egy része igenis lelkes hazafisággal áldozta fel kényelmét, jó helyzetét, hivatalát és közembernek állott be”.

Látjuk tehát, hogy Mészáros éppen nem vonja vissza vagy cáfolja meg, amit mondott, mert most is kitart amellett, hogy „nagy rész” volt a hitvány, önző ember és csak „egy rész” volt igazi hazafi. Azonban azt, hogy volt egy kis becsületes rész is, csak akkor kell megemlíteni, ha az ember fél. Mert hiszen világos, hogy száz százalékban sose hitványak az emberek. Nemes lelkűek és önzetlenek még kommunisták között is vannak, hogyne lettek volna hát 48-ban, mikor hazáról, szabadságról és jobbágyok felszabadításáról volt szó s mikor Kossuth olyan nagy érzelmi szónok volt és olyan szép volt a mentéje is, a körszakála is, meg a baritonja is! Lehetetlenség, hogy ez senkire se lett volna hatással, s az is lehetetlen, hogy azok közt, akik hallgatták, ne lettek volna becsületes, ideális lelkű emberek is.

„Ezek közé lehet számítani – folytatja Mészáros – a fiatal papságot, a tanulóifjúságot, az előkelő családokból származó ifjakat, úgyhogy nem volt egyetlen úgynevezett pecsovics arisztokrata, nagybirtokos, főispán, adminisztrátor vagy főhivatalnok, kinek fia személyét a haza szolgálatára föl ne szánta volna. És ez oly szép tett volt, melyet nem méltányolni bűn lenne.”

Mi sül tehát ki? Az, hogy még az az „egy rész” is, mely még 48-ban is lelkes és önzetlen volt, vagy azért volt az, mert gyerek volt, tehát mert nem volt még magához való esze, vagy pedig „hazaárulók” fia volt. Mert 48 előtt arisztokrata is, pecsovics is, adminisztrátor is, sőt még főhivatalnok is csakis „hazaáruló” lehetett, mert hiszen csak az „elnyomó” osztálykormánytól lehetett hivatalt kapni, az pedig – kivált a „fő” hivatalt – csak „hazaárulásért” adta.

Tehát Mészáros tulajdonképpen azt mondja, hogy a „nagy rész” azok közül, akik tőle 48-ban és 49-ben tiszti kinevezést vagy jobb állást kértek, gazember, vagy legalábbis silány emberek voltak, az az „egy rész” azonban, mely még 48-ban is önzetlen volt, a volt „hazaárulók”, illetve azok gyerekei közül került ki. Láttuk is már, hogy Szenttamásnál a rácok ellenében egy báró Orczy volt a honvédek egyedüli hősi halottja. Azt pedig Mészáros Emlékirataiból tudjuk meg (I., 157. o.), hogy egy másik alkalommal a mindössze 30-40 hősi halott közül az egyik egy gróf Festetich volt, aki mint „önkéntes közlegény” harcolt ott.

„Ezekhez (a hivatalért tülekedőkhöz) járultak – folytatja Mészáros – a régi ismerősök, iskolatársak, rokonok, kik velem szorosabb viszonyban lévén, már nem annyira kértek, mint követelték, hogy szó- vagy írásbeli ajánlataik igévé váljanak és pedig azonnal. Itt ismét be kell vallanom, hogy – amit ezerszer mondtam – ha valaki a jelen társas szerkezetben (a 48-as társadalomban) fejére áll is, igazságos nem lehet. Gyűlölője lévén a nepotizmusnak [családtagok előnyös állásokhoz juttatásának], mégis hányszor hágtam át azt, amit gyűlöltem! Noha dicséretemre legyen mondva, sok más tán többször áthágtam volna helyzetemben. Ami azonban a főbb hivatalokat illeti, oda egyetlenegy sem helyeztem rokonaim, barátaim közül, s így reményem, lehetőleg megtartottam becsületes címetemet, amit már abból is gyanítok, mivel kormányzásom második felében rám a katonavilág morogni és haragudni kezdett.” (Mészáros Emlékiratai, I., 73-74. o.)

„Ehol megint – folytatja (I., 137-140. o.) – egyik szerencsétlensége honunknak! Szobában lármázó, terveket koholó, a bölcsesség követ feltaláló volt elég, de tényező, a síkra kiálló, az új rendszert hevesen átkaroló, tapasztaltsággal és tapintattal bíró, tevékeny ember igen kevés volt.”

„1848-ig a magyar csak jó gazda, jó ügyész, jó szolgabíró vagy táblabíró volt, hébe-hóba az insurrectiót [felkelést] is emlegette, de most – oly hamar, mint szükséges lett volna – insurgents [forradalmár] nem lett. Ezzel nem akarom mondani, hogy ki sem lett azzá, mert bizony voltak sokan, kik a síkra kiszálltak, de még ezek fele is bizonyára jobban érté, miként kell bonyolítani, heveskedni, mostani tekintélyre jutását az ellenpárttal érezettni, mint azt, hogy miként kelljen higgadtan, komolyan, kíméletesen bánni és az új, még szokatlan ügyhöz simítani. Ezért is minden megakadt, mi sem készítettet elő, hanem midőn a szükség kívánta, minden csak hevenyésztetett.” (Ez bizonyítja legjobban az igazi, őszinte hazaszeretet hiányát 48-ban. Nemcsak áldozatot hozni, hanem még csak dolgozni se akartak az emberek a hazáért. Pedig hát fizetést, mégpedig nagy fizetést kaptak érte. Kötelességüket csak akkor végezték el, mikor már a dolog a körmükre égett, mikor tovább már halasztani nem lehetett, de akkor aztán már természetesen csak sebtében és hebehurgyán.)

„Így fűhöz-fához kapkodtak és lámpással kellett keresni a tapasztalt, az értelmes és híre után bátor, valamint szabad szellemű katonát. (Láthatjuk mennyire más a véleménye 48 „legendás” honvédeiről a 48-as hadügyminiszternek, mint a magyar közvéleménynek!) A bécsi minisztériummal meg nem szűntek a súrlódások e tárgyban sem, mivel az a hivatalokat saját szempontjából akarta betölteni, a magyar miniszter pedig honi szempontból. Nyitva lévén azonban még akkor a királyhoz folyamodhatás útja, némely kinevezést kivívott ugyan a magyar miniszter, de bizony sok áldás nem volt bennük. De hogy vége szakadjon minden súrlódásnak, a hadügyér azt kérte, hogy küldessék hozzá lajstrom, melyben minden magyarnak tartott tábornok és ezredes neve foglaltassék, akiből aztán legyen hatalma választani.”

„Ez meg is történt, s bár negyvennél több név volt a lajstromban, oly kevés volt közülük, ki előbbi biztos állásából a magyar bonyolódott térre átlépni hajlammal bírt, hogy többjük magyarságát is megtagadta. Mások pedig nem is válaszoltak, mint például gróf Gyulai” (kálvinista).

Mindebből nemcsak azt láthatjuk, hogy mennyire nem kellett akkor az állítólagos magyar szabadság senkinek, legalábbis a magyar katonatiszteknek nem (pedig nekik kellett volna legjobban lelkesedniük, ha a közös hadseregben magyarságuk miatt mellőzték volna őket), hanem azt is megállapíthatjuk, hogy az annyit rágalmazott királyban, addig míg Kossuthék ki nem erőszakolták a szakítást, egyáltalán nem volt rosszindulat a magyarsággal szemben, még akkor se, mikor a magyarság már a 48-as magyarságot jelentette.

Aztán szükség volt-e arra, hogy az udvar lázítsa ellenünk a nemzetiségeket, mikor azt kell látnunk, hogy még a kálvinista magyar tiszték se akarnak hallani arról, hogy 48-ért küzdjenek? Mi címen gondoljuk mi hát azt, hogy a nemzetiségek 48 mellett lettek volna, ha az udvar nem folytatott volna köztük lázító munkát?

„Mindent a sorsra kellett tehát bízni – fejezi be Emlékiratai e részét Mészáros – és azon axiómára [alapfelvetésre], hogy a nemzet felkelésekor az egyének majd szintén úgy fognak nőni, mint a francia forradalomban vagy mint eső után a gombák. Nőttek is, csak hogy magyarok nőttek és nem volt közöttük sok, ki 1793-94-es lelkes francia lett volna. (A franciák se voltak se annyira lelkesek, se annyira értékesek, mint Mészáros gondolja. Mészáros e megjegyzése is bizonyítja azonban, milyen bámulói voltak a mi 48-asaink a francia forradalomnak még akkor is, ha a nyugodtabb vérűek közé tartoztak.) Hanem hagyjuk ezt, mert keserű kifakadásokra kellene áttérnem és újra meg újra mindenbeni elhanyagoltságunkat kellene előhoznom.”

A nemzetőrség kiállítására vonatkozólag Mészáros ezt írja (I., 99. o.): „Történt, hogy a régi idők nyúge (nem talán inkább a „hazafiak” állandó izgatásai?) folytán a nép minden tisztviselőben zsarnokot látván, a törvény értelmére mit sem figyelt s a nemzetőrségi törvény szellemét, mely a birtoknak kívánta a védelmet adni, nem akarta sem érteni, sem teljesíteni. Azok, kiket a törvény nemzetőrökül szánt, vonakodtak kiállani, ha azok is, akiket a törvény kivételbe helyezett, magukat ezen törvény alá nem vetik, megkívánván, hogy minden tisztviselő s lelkész szintén kardot kössön.”

Én ebben egyedül csak annak bizonyítékát látom, hogy az emberek a nemzetőrségbe való belépést, tehát a 48 melletti fegyverfogást, nem megtisztelő dolognak tartották, hanem kellemetlen tehernek s belépésüket azért kötötték ahhoz a feltételhez, hogy belépnek, de csak akkor, ha a papok és a tisztviselők is hasonlóan cselekszenek.

Mészárosnak azt a megokolását, hogy 48-ban az emberek azért nem tisztelték a törvényt és azért voltak tisztviselő-ellenesek, mert a régi osztrák uralom alatt a nép zsarnokot látott a tisztviselőben, a törvényt pedig akarata ellenére ráerőszakoltnak tartotta, szintén semmiképpen se fogadhatom el, mert hiszen a nép 48 előtt tisztelte a törvényt és az azt képviselő tisztviselőt egyaránt, s ha Mészáros érvelése helyes volna, akkor 48-nak a tisztviselők iránti tisztelet tekintetében e téren nem kedvezőtlen, hanem éppen ellenkezőleg, kedvező változást kellett volna hoznia, mert hiszen ezeket 48-ban már nem Bécsből irányították.

A magyar nép, mint látjuk, a 48-as tisztviselő iránt még akkora megbecsülést és engedelmességet se mutatott, mint azok iránt, akikkel szemben belenevelték (ezt persze könnyű volt beléjük nevelni), hogy hazafias érdem az engedetlenség. Lehet-e azonban szó hazafias lelkesedésről vagy akár csak önkéntességről akkor, mikor az a szegény ember, akinek állítólagos felszabadításáról volt szó, csak úgy volt hajlandó ennek az állítólagos kivívott szabadságnak a védelmére kelni, ha mások is és azok az urak és papok is síkra szállnak érte, akiknek káruk volt belőle, mert hiszen az ő uralmuk alól szabadították fel őket. Olyan dolgot, amit megtisztelőnek tartunk – pedig a hazáért és a szabadságért harcolni csak az?! –, nem szoktunk erőszakkal másra tukmálni, hanem éppen ellenkezőleg, megválogatjuk azokat, akiket a honvéd névre méltóknak tartunk.

Jól láthatjuk tehát, hogy népünk azt a híres 48-as lelkesedést, kivált ha tetteket is követelt tőle, mondhatatlanul nagy tehernek tekintette a maga számára. Mindenki a másikat lelkesítette s maga csak úgy volt hajlandó menni, ha mindenki megy, de akkor is csak megyéje határáig, s még így is csak megszabott határidőig. Érdekes, hogy arra különösen kényesek voltak, hogy a papok, a papnövendékek és a szerzetesek is menjenek, mégpedig nem kereszttel és olvasóval, hanem feltétlenül karddal. Mutatja a mozgalom egyházellenes oldalát és a papság iránti ellenszenvet, de egyúttal a teljes vallástalanságot is, melynek papra nincs szüksége, csak katonára, s elsősorban éppen a papból akar katonát csinálni.

Tudvalevő, hogy Mészáros, mivel a honvédek annyira híjával voltak a jobb és képzetesebb katonáknak, időnként otthagya miniszteriumát és a harctéren a honvédek élére állt. Sikert azonban ilyenkor sose aratott. Például már a háború elején a rác Szenttamás ostromával is kudarcot vallott. Ettől kezdve tehetségtelen, rossz vezérnek tartották. Mészáros annyira bölcs, szerény és kellő önbírálattal rendelkező ember volt, hogy nem is mondta soha, sőt magában se gondolta, hogy ő tehetséges. Éppen ellenkezőleg, tehetsége hiányát nemcsak szenttamási kudarc után, hanem már előtte is hangsúlyozta. Ő csak azért vállalkozott időnként a vezérségre, mert a honvédek még olyan vezérrel se rendelkeztek, mint ő.

Steier (Görgey és Kossuth, 8. o.) „tetőtől talpig derék, becsületes katonának” nevezi, aki „folytonos, önmagával folytatott belső vívódásokban, meghasonlásokban töltötte el a szabadságharc korszakát”. Azért vívódott annyit, és azért hasonlott meg önmagával, mert egész életében bántotta, hogy királyának tett esküjét megszegte azzal, hogy akkor is megmaradt 48 oldalán, mikor már az szakított királyával, sőt mikor már detronizálta. Aztán azt is érezte, hogy azért mégse annyira tehetségtelen ő, hogy a kudarc csak az ő hibája lenne. Vizsgont az meg nem illett éppen tőle, hogy a hibát a honvédekben keresse. Azt mindenki látta, aki a harctéren jelen volt, hogy ő ott nemcsak bátran, hanem egyenesen vakmerően viselkedett, tehát mint hadügyminiszter, a honvédeknek ugyancsak példát adott nemcsak a kötelesség-teljesítésre, hanem az önfeláldozásra is.

„A lelki megtépettségnek – folytatja Steier – lehet tulajdonítani erélytelenségét (ezt talán inkább jóságának), önbizalma teljes hiányát, annak folytonos hangoztatását, hogy nem vezér, és hogy lemond.” „Nem túlzás, de okmányilag ma beigazolható, hogy Mészáros a szabadság-

harc tartalma alatt majdnem hússzor lemondott.” Bizonyára nem valami megtisztelő 48-ra és a 48-asokra, hogy a mozgalom legtiszteletreméltóbb szereplője ennyire nem érezte jól magát és szinte minden hónapban újra meg újra lemondott, de bizonyára az is szegénységi bizonyítvány, hogy mégis végleg maradnia kellett, mert bármily tehetségtelennek tartották, mégse tudták nem jobbal, hanem még csak olyannal se pótolni, mint amilyen ő volt. (Az igazi ok azonban az volt, hogy Kossuth Görgeytől félt, míg az önzetlen Mészárosától nem kellett félnie. Az azonban mégiscsak 48-ra szegénységi bizonyítvány, hogy az akkori sok dicső hős között még Mészáros se tudta pótolni senki. Aki tehetséges volt, abban a megbízhatóság hiányzott, aki pedig Kossuth számára megbízható lett volna, abban meg még annyi tehetség se volt, mint Mészárosban.)

Szenttamásnál a rácok ellenében báró Berchthold volt a csász. és kir. hadsereg vezére. Ennek tisztjeiről mi azt tartjuk, hogy egytől egyig tökkelütöttek voltak. Berchtholdnak pedig különösen annak kellett lenni, mert hiszen éppen nem tartozott köztük a tehetségesebbek közé, Mészáros mégis ezt írja róla még szenttamási kudarca előtt: „Én megvallom, becsületes ember létemre, nem vagyok rossz lovasságvezető, de igenis rossz vezér lennék, mivel nekem nincsen meg a tudományos hadiszakok ismerete és én magamat képesnek nem érzem őt helyettesíteni. De itt Magyarországon egyet sem.”

Mészáros nem annyira tehetségtelen, mint inkább szerény volt. A szenttamási ostrom Berchthold tudománya ellenére is sikertelen volt. De hogy nem a vezérek tehetségtelensége miatt, az kitűnik Mészáros Emlékirataiból. Itt a honvédek iránti kíméletből humorosan így írja le a dolgot (I., 152. o.):

„Mivel a magyar mindent tudni szeret, s azt, amit tud, el is szereti beszélni, s mióta a szabad sajtó létezett, ki is nyomtatni (szegény jó Petőfi nem is sejtette, hogy annak a tőle annyira imádott szabad sajtónak még valami hátránya is lehet), azért már Berchthold tábornok alatt is 14 nappal előbb tudva volt, hogy ő augusztus 19-én megtámadja Szenttamást. Így történt most is. S bármint titkoltam ostromlási szándékomat, mégis az egész világ beszélt róla, találgatott és előre el is határozta, hogy mivel augusztus 19-én nem sikerült, tehát szeptember 19-én sikerülend. És mivel a főhadiszertár csak 18-án jelentette, hogy készen van, tehát mindennek dacára az újságíróknak igazuk lett volna, ha az eső hátráltató akadályt nem gördít közbe. De azért, amint a föld szikkadni kezdett, el lőn határozva az ostrom.”

„A táborok vizsgálódott, kémlelősködött, kutatott, rajzolt, mindent megtett, s az utat mégsem tudta.”

„Szeptember 21-én reggel (éjfél után a rendelet a menetsorra szép holdvilágnál ki levén adva) a gyűlhelyen mindent rendetlenségben találtam. A magyar éjszakának idején menni nem szeretvén – mivel ezt az Úristen az álomnak engedte –, midőn odaértem, a tábort felkészülően leltem. Nagy nehezen sorba állván a sereg, valahogy megindult, s hogy minden titokban maradjon, a fiatal honvédek több nád- és szalmasátort lángba borítottak és az okos táborokari kalauzolás mellett utat vesztve nagy nehezen értünk az igazira” stb.

Ilyen kényelmes és ennyire fegyelmezetlen sereggel bizony nem tudom, melyik „tehetséges” vezér tudott volna sikert elérni. Igaz, hogy erre azt mondhatná valaki, hogy ha a vezér szigorúbb lett volna, akkor lett volna rend, s mivel rendet csak szigorúsággal lehet teremteni, a tehetségességhez a szigorúság is hozzátartozik. Ez igaz. A „tehetséges” Görgey akasztatta is a kényelmes vagy rendetlen honvédeket s ezért volt alatta rend s néha siker is. Mészárosnak azonban nem szégyene, hogy jó ember volt, s ott, ahol csak tömeges akasztatással lehetett volna eredményt elérni, nem tudott sikert felmutatni. De ő egyébként is csak az ostrom vezérletére érkezett a táborba, tehát a rend hiánya nem is lehetett az ő tehetségtelenségének okozata. A rendet már hónapok előzetes munkájával kellett volna a seregben meghonosítani.

Láttuk, hogy Görgey túl nagy szigorát, sőt sokszor egyenesen igazságtalanságát is még nagy pártolója (Steier) is kénytelen megróni. A jóság, a magyar katona kímélése Mészárosnak annál kevésbé róható fel hibájául, mivel ő e szívjósága miatt nem is vágyódott soha ve-

zésre (Görgey nagyon is vágyódott), sőt láttuk, hogy még a hadügyminiszterségről is éppen hússzor mondott le. De még a Görgey-kegyetlenségű vezérnek is idő kell ahhoz, míg megfelelő, alkalmas és rendet tartani tudó tisztikart és legénységet nevel magának.

Igaz, azt is lehetne mondani, hogy Mészáros maga is ellenőrizhette volna a támadást megelőző éjszaka a sereg felkészültségét, ha éjfélről kezdve, mikor a parancsot kihirdetted, ott is marad a katonák között. Ámde az emberi erő és idegzet munkateljesítménye korlátolt, s a vezérnek, akinek a hadművelet alatt a legnagyobb szellemi tevékenységre és idegmunkára van szüksége, lehetőleg pihenten és magát kialudva kell a hadműveletet megkezdenie.

Görgey hadvezéri tehetségének például a kegyetlenségen kívül még az volt a titka, hogy mihelyt lefeküdt, azonnal el tudott aludni, s az ütközetek előtt mindig aludt, mikor nagy lelki munkateljesítményre volt szüksége. Ennek az egyébként előnyös testi adottságnak azonban nála az a hátránya is volt, hogy felébredni már nem tudott akkor, mikor kellett volna, s nemegyszer előfordult nála, hogy az ütközet nélküle kezdődött meg, s majdnem a közepénél tartottak már, mikor végre felébredt.

Mészáros sikertelenségeinek tehát elsősorban nem a „tehetségtelensége” volt az oka, sőt még jólelkősége sem, hanem az, amelynek bizonyítására már annyi adatot hoztunk fel és ami miatt Kossuth és Görgey is annyit kesergett: hogy nem volt lelkesedés és nem volt fegyelem. Áldozatot hozni senki se akart, de mindenki akart és tudott bírálni, kifogásolni, fölényeskedni, irigykedni és mást elítélni. Mindenki kényelmeskedett és a dolgot a könnyebb végénél fogta.

Szenttamásnál is harcoltak székelyek is. Róluk Mészáros így ír (I., 160. o.): „A székelyek közül is kiindult valahára egy erős zászlóalj és egy gyenge lovasosztály és Szenttamás alá érkezvén a gyalogok annyi kívánságuk teljesítése dacára sem harciasan, sem elég bátran nem viaskodtak, sőt még visszas veseletük által a többiek harcvágyát is csökkentették.”

„A lovasok lovaikra nézve oly nyomorult állapotban voltak, hogy csak nyolcvanhat lehetett használni közülük, míg tisztjeik alattomban ügyünket nem pártolták. A gyalog zászlóalj a Szenttamás környékén felvigyázó hadtestnek erőt nem szolgáltatván, átküldték a Dunántúlra, hol alkalmazhatóbbnak mutatkozott, noha midőn Jellasics Magyarhonból kivonult, az erdélyi mozgalmak hallatára hazakíváncozott, hova el is eresztetett, de ferde viseletével még útjában is hálátlanak mutatkozott azon jótétemények irányában, melyekkel úgyszólván elárasztattott.” (A legnagyobb kedvetlenség, közöny és fegyelmezetlenség jele, hogy az erdélyi magyar csak Erdélyben akar harcolni, nem pedig ott, ahol feljebbvalója megszabja neki. Ezek a székelyek úgy viselkedtek, mint az elkényeztetett gyerek, aki azt se tudja, hogyan válogasson, mit szeressen és mit ne szeressen, mit fogadjon el és mit utasítson vissza, s akinek kedveskedni kell, hogy kegyes legyen engedelmeskedni.)

„A lovasosztály is a harchoz mi kedvet sem mutatván, hazabocsátatott. Általában a harc kezdetén sem katonásan, sem vitézül nem viselte magát, míg csak Bem diadalai több zsákmányra kilátást és több, a harcban szereshető előnyt nem tüntettek föl, amidőn is aztán tűzhegyén és szomszédságában vitézségének több jelét adá.” (Láttuk már, hogy ekkor se mindig. Valójában csak akkor, mikor Bem sikerei kedvet öntöttek beléje, mer a sikerek természetesen nagy zsákmánnyal is jártak.)

Még a legszélsőségesebb s még Kossuthnál is túlzóbb Madarász József (a hírhedt Madarász László testvére) emlékirataiból is bizonyítani lehet, hogy az ország bizony nem nagyon lelkesedett 48-ért. „Mit mondjak Pest megyéről? – írja (210. o.). – Nyomorultabb, gyávább, honárulóbb nép nem létezhet, mint ez a Pest megyei tisztikar.” Pedig hát ez a Pest megye küldte be Kossuthot az országgyűlésbe, s egyébként is láttuk, hogy a 48 előtti években vezetett a hazafiaskodásban, mégpedig éppen megyei tisztikara vezetett.

Aztán (az emlékirat ugyanazon lapján): „Tolna megyéből február 13-ról írják: Csak egyben van hiány, vezérekben, mert az értelmiség hazafias bátorsága fagypontra áll.” Pedig hát Tolna hazafisága is az elsők közé tartozott az országban, hiszen az első sikeres 48-as haditényt ők mutatták fel Jellasics elleni harcukban.

Madarász az értelmiség lanyhaságával, sőt ellenséges érzületével szemben a nép jóindulatával és lelkesületével vigasztalja magát. Láttuk azonban már, hogy önvizsgálata teljesen alap nélküli, mert a nép még annyira se volt lelkes, mint az értelmiség. Egyébként is köztudomású, hogy 48 az értelmiség és a városi lakók mozgalma volt, nem pedig a népé. Az értelmiségiek és a városi polgárok falták a francia forradalom történetét és az azt előkészítő írók műveit, nem pedig az akkor még analfabéta munkásság vagy falusi nép.

Említettük, hogy a főváros elfoglalása után a képviselők közül csak a „hazafiasabb” elemek mentek el Debrecenbe Kossuthal és az országgyűléssel. Ott már nem volt megtalálható se Széchenyi, se Deák, se Eötvös, se Pázmándy. Mégis még az 1849. március végi állapotokról írva is így beszél Madarász emlékirata: „Alig hinné azt a távolabbról szemlélő, aki nem ismerte annak a háznak (a debreceni országgyűlésnek) a tagjait úgy, mint mi, úgy mint én ismertem, hogy azon házban, amelyben a nemzetmentő politika, Kossuth felszólalására, egyhangúlag helyeseltetett, azon házban a nemzetnek teljesen önálló állami életét (tehát az Ausztriával való közösség megszakítását) óhajtó képviselők száma kisebbség, nagy kisebbség volt. A többség a béke politikáját melengette keblében.” (221. o.)

Bizony ezt még mi se hittük volna.

Tehát még az a magyar országgyűlés is, amely a Habsburgokat egyhangúlag detronizálta, nemcsak a detronizálás híve nem volt, hanem még a 48-as politikáé sem. S ezt mint láthatjuk, az egyik legtúlzóbb 48-as ismeri el. Hogy ennek ellenére ez az országgyűlés mégis mindent megszavazott, amit Kossuth akart, s még a detronizálást is egyhangúlag, az egy kissé bizonyára nagyobb törvénytelenesség volt, mint az, hogy Batthyány nem tudta rögtön ellenjegyezni Lamberg királyi biztosi kinevezését, bár mindenáron akarta; vagy hogy V. Ferdinánd lemondását és Ferenc József trónra léptét nem terjesztették tudomásulvétel végett az elé a 48-as országgyűlés elé, mely akkor már a nyílt törvénytelenesség és forradalom terére lépett, s melynek, még ha törvényes gyülekezet is lett volna, és ha nem is hagyta volna már el a törvény útját, a trónváltásnak ellentmondani akkor se lett volna joga, hanem csak tudomásul venni kötelessége, mert hiszen minden a magyar alkotmány értelmében történt.

Mikor Kossuth lemondott és a maga helyébe Görgeyt tette diktátorrá, ezt már bizonyára nem lett volna kötelessége tudomásul vennie a magyar országgyűlésnek, mert ez már bizonyára nemcsak formáság volt. S lám, Kossuth mégse tartotta szükségesnek az országgyűlés beleegyezését kérni hozzá, vagy akár csak eléje terjeszteni is és a mi, a törvénytelenésekre máskor oly kényes történetírásunk és közvéleményünk mégse átkozza érte Kossuthot. Bécs csak formáságot mulasztott el (azt is csak azért, mert az országgyűlés már a törvénytelenesség útjára lépett), az ő eljárása mégis „hítségés” és „perfídiá” volt. Kossuth maga helyett diktátort tesz az ország élére az ország megkérdezése nélkül, s ráadásul olyan embert, akit ő rossz magyarnak tartott, s ezt mégse tartjuk annyira fontosnak, hogy akár csak egy szót is ejtsünk miatta, annál kevésbé ellene.

Madarász nyíltan kimondja, hogy az ő elvbarátai, tehát Kossuth politikájának hívei, a debreceni parlamentben „bizony nem sokan, vegyük, ötvenen” voltak (222. o.), s látjuk, hogy mégis minden úgy történt, ahogy ők akarták, s még legszélsőségesebb tettüket, a trónfosztást is, egyenesen egyhangúlag mondták ki. A debreceni országgyűlés se az ország képvisellete volt már, hanem csak az ország Habsburg-ellenes részéé, s ha még itt is csak egy elenyésző kis töredék volt 48-as, képzhetjük, milyen kis töredék lehetett ilyen az egész ország lakosságából.

Tartalomjegyzék

Szabad-e 48-at, mint magyar szabadságharcot is bírálni?	5
A nemzeti eszme a XIX. század első felében	9
48 ELŐZMÉNYEI. A REFORMKOR.	15
I. Ferenc „elnyomása”	17
Magyar nemzeti érzés és nemzeti nyelv	45
A reformkor „hazafiainak” jellegzetessége a népszerűség-hajhászás.	72
A király és kormánya törvénysértései és a „hazafiak” törvénysértései 48 előtt	85
Csakugyan annyira „reakciós” volt-e 48 előtt a Habsburgok uralma?	99
Wesselényi izgatásai, türehtetlen viselkedése és pere	105
Az országgyűlési ifjak pere	125
Kossuth Lajos pere	142
NEGYVENNYOLC A HAZA SZEMPONTJÁBÓL	163
Szükség volt-e 48-ra nemzeti szempontból?	165
Széchenyi és negyvennyolc	195
Még a negyvennyolcasok is hamarosan negyvennyolc-ellenesek lettek	211
Negyvennyolc és a magyar történetírás	226
Járt-e nekünk negyvennyolcban a szabadság és a függetlenség?	232
Hogyan és miért szentesítette V. Ferdinánd a márciusi alkotmányt?	249
A márciusi ifjak	272
A rossz politikus Kossuthék	292
A Pragmatica Sanctio sorozatos megszegése	307
Egyéb törvénytelenések a „hazafiak” részéről	334
Gróf Lamberg meggyilkolása	354
Lamberg meggyilkolása után	368
Hogy lett Jellasics a királyi biztos?	382
Ki volt a hitszegő?	388
A nemzetiségek „fellázítása”	404
Kellett-e a magyar népnek negyvennyolc?	438

Palásthy Bt.

8175 Balatonfüzfő, Kilátó köz 3.

Tel.: 20/98-92-759

info@palasthybt.hu * www.palasthybt.hu

Cégünk 1992-ben alakult nyomdai előkészítési munkákra, s az alábbi szolgáltatásokkal áll az Önök rendelkezésére:

- Digitális fényképezés
- Hagyományos fényképezés
- Kottagrafika (kották szedése számítógéppel)
- Kézirat szedése (idegen nyelveken és cirill is)
- Szedett anyagok tördelése
- Táblázatok, egyenletek, rejtvények szedése
- Nyomtatott anyagok korrektúrázása
- Képek digitalizálása (szkennelés) 1200 dpi-vel
- Diafilmek, negatív filmek, papírképek archiválása, CD-re írása
- Ábrák rajzolása (CorelDraw, AutoCAD)
- Vonalkódok készítése, egyedi kódok nyomtatása
- Kiadványok komplett nyomdai kivitelezése
- Etikettek nyomtatása
- Újságok, reklámanyagok csomagolása, borítékolása, postázása
- Adatbázisok létrehozása, feltöltése, karbantartása
- Bérnyomtatás fekete-fehér és színes lézernyomtatón
- Számítógépes oktatás, programtelepítés, szaktanácsadás
- Videofilmek készítése
- CD-írás bármilyen adathordozóról
- Honlapok készítése, frissítése, karbantartása

Névjegykártyák, meghívók, szórólapok, reklámanyagok, brosrák, füzetek, könyvek, tankönyvek, kották, szótárak, lexikonok, szakkönyvek, nyomtatványok készítése.

Szolid árak, gyors, pontos munka!

Referenciáink, kivonatos áraink megtalálhatóak honlapunkon:

www.palasthybt.hu

Várjuk tisztelt leendő megrendelőinket!

„Béke és Igazság Pilisszentléleki Modell” Alapítvány Út, Igazság, Élet Kiadó

ÚT, IGAZSÁG, ÉLET KÖNYVEINK:

- Pezenhoffer Antal: A magyar nemzet történelme I-XIII. kötet
Eddig megjelent: I-X. kötet (kb. 5300 oldal) 18.000 Ft
- Nagy Miklós: Válogatott versek
Nagy Miklós: Novellák I.
Nagy Miklós: Novellák II.
A három kötet együtt 950 Ft
- Nagy Miklós: Karácsonyi üzenet (Börtönversek) 300 Ft
- Nagy Miklós: Harangozok Úrangyalára (Mária-versek) 300 Ft
- Nagy Miklós: A szabadság védelmében 1000 Ft
Az Új Ember katolikus hetilapban 1945. október és 1948. november között megjelent írásai
- Seres Ferenc: Mihalovics Zsigmond élete és művei 200 Ft
A magyar egyház küzdelme, felemelkedése és hanyatlása 1919-1949-ig
- H. Brantzen: Jézus szenvedése emberi sors 300 Ft
Egy rendkívüli keresztút. A Jézus-év egyik legszebb és legnagyobb hatású könyve.
- Szeifert Ferenc: Mint a gyémánt 30 Ft
Amit Mindszenty bíborosról mindenkinek tudni kellene
- Imádkoztatok... 50 Ft
Alapimádságok, szentségek, parancsolatok a keresők és hittanulók számára
- Egy élet állomásai 80 Ft
A Schönstatt Apostoli Mozgalom és alapítójának története
- Előkészületben: Nagy Miklós összes verse (kb. 1600 vers)

Kérjék a könyveket könyvkereskedőjunktól!
A könyvek megrendelhetők a Kiadónál postai utánvétellel is:
2521 Csolnok, Templom tér 3., Rk. Plébánia
Tel./fax: 33/478-373 (Dr. Szeifert Ferenc)
szeifert@printer-net.hu

Balatonfüreden

EGY JOBB POLGÁRI MŰHELY...

Megújult külsővel, de változatlan belső elkötelezettséggel várja vásárlóit. Érdeklődés esetén bővebb felvilágosításért keressen bennünket!

Értékesítő munkatársaink minden praktikától mentesen őszintén segítenek az Ön érdekeit szem előtt tartva, de a cégről sem megfeledkezve a kölcsönösen jó megoldás kidolgozásában.

Szívesen vesszük érdeklődését abban az esetben is, ha csak a megismerés tiszta jó szándéka hozza.

Mindenre kiterjedő javítási tapasztalatunk több mint 30 éves. Típusválasztékunk és értékesítési ügyintézésünk teljeskörű.

Ha elfoglalt, időzavarán átsegítjük, hívásra lakásán, ill. munkahelyén felkeressük.

*Nem élhet olyan messze,
hogy távol legyen tőlünk!*

Palashty Bt., Balatonfüzdió • www.palashthybt.hu

Csermely és Társa Kft.

8230 Balatonfüred, Fürdő u. 6. Tel.: 87/580-650, fax: 87/580-664
szalon@csermelyestarsa.hu • www.csermelyestarsa.hu

www.vw.hu

ISBN 963 8283 13 0

9 789638 283139